

‘ઝેનીથ’ દ્રાક્ષાસવ

દરેક જણ પસંદ કરે છે.

૧૯૨૮ નાં સરતના અખીલ ભારતનવપંથી અઉદ્યોગીક પ્રદર્શનમાં સોનાનો ચાંદ તથા પ્રથમ પંક્તીનું સર્ટીફિકેટ મળેલાં છે.

ઝેનીથ દ્રાક્ષાસવ પસીદ્ધ આયુર્વેદીક પદ્ધતીથી શાસ્ત્રોક્ત બનાવવામાં આવેલ છે, આના સેવનથી ક્ષયની પ્રથમાવસ્થા, દમ, ખાંસી, તેમજ છાતીનાં દરદો સળે ખમ, અરૂચી, અજીર્ણ, બંધકોષ, છાત્રી યા ઝોડકાર, આશ્વપીત, ઉદરી કંઠરોગ વીગેરે તદન મટી જાય છે. તેમજ નાનાં બચ્ચાંઓને ઉઠાંટીયા ઉપર ઘણાજ સારે ફાયદો આપે છે. પીવામાં ઘણું જ લીજ્જ તદાર છે. તેમજ આના નીચમીત સેવનથી દસ્ત આફ આવે છે ને કંકડીને લુખ લાગે છે, પાચન શક્તી વધારે છે અને અન્ન પર રૂચી ઉત્પન્ન કરે છે. સમીચે મુતી વખતે ‘ઝેનીથ દ્રાક્ષાસવ’ પીવાથી ઉંઘ ઓછી આવે છે અને સવારે ઉઠતાં કામ કરવાને ઉત્સાહ ને જોમ રહે છે.

ધી ઝેનીથ કેમીકલ વર્ક્સ,

દેવકરણ મેનસન, પ્રોત્સેસ સ્ટ્રીટ,

મુ.બં. નં. ૨.

સ્થાપના ૧૮૯૨.

દેહીઆરીક એડરેસ: સ્વીટમીટ, બોમ્બે.

ગોવીંદજી મીઠાઈ

જરાએ જરા શુદ્ધ, ઉત્તમ, સ્વાંદીષ્ટ અને
પરિષ્કૃષ્ટ છે

કારણ કે તેમાં કોઈપણ ભૂતનો એરી કે બનાવટી પદાર્થ
ખીસકુલ વપરાતો નથી.

—પણ—

શુદ્ધ ધી, ઉત્તમ મેવો

અને

ખરું કેસર વાપરવામાં આવે છે.

ગોવીંદજીના

જગમશાહુર હલવા

ખીનહરીક છે

અને ઘણાજ લાંબા વખત સુધી ખગડતા નથી. એક વખત
મંગાવી ખાતી કરવા બીનંતી છે.

ખરું કેસર વાપરનારા એકલા મીઠાકવાલા

ગોવીંદજી વસનજી,

ચીસખખર,
મુંબઈ નં. ૩.

અનેજર :- H. D. Dave.

આનંદસેડ,
મુંબઈ નં. ૭.

: ન વ યુ ગ :

[કોન્ગ્રેસ અંક]

તંત્રી: સીતારામ જે. શામી

પુસ્તક: ૧]

વેપ: ૧૯૮૬

[અંક: ૧૦

== અ નુ ક મ ણિ કા ==

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	રજે વીસરીએ	તંત્રી	૧૦૮૭
૨	સ્વતંત્રતા [સચિત્ર કાવ્ય]	ચન્દ્રવદન મહેતા	૧૦૮૭
૩	સ્વતંત્રતાનો પાવટો	નવાદેશના પંડિત	૧૦૮૪
૪	ઉદ્ઘોષન [કાવ્ય]	મુદરણ એટાઇ	૧૦૮૫
૫	કોન્ગ્રેસ અને ક્રાન્તિ [સચિત્ર]	દા. મુમંત મહેતા	૧૦૮૬
૬	યુગનાદ [કાવ્ય]	હરિશાસ ભટ્ટા	૧૦૮૭
૭	હિંદુ સામાજિક પુનર્વિધાન [સચિત્ર]	એસ. સત્યમૂર્તિ	૧૦૮૮
૮	રજે વીસરીએ [સચિત્ર]	શાવાઇ	૧૦૮૯
૯	સ્વાતંત્ર્ય પ્રભાત [સચિત્ર કાવ્ય]	મોદિનીચંદ	૧૧૦૦
૧૦	કોન્ગ્રેસ દેવી [સચિત્ર કાવ્ય]	ગણેશજી	૧૧૦૦
૧૧	ગાંધી પછીની પીળી ચુલામી [સચિત્ર]	સામળદાસ ગાંધી	૧૧૦૩
૧૨	સાથ રથને દોડતો કેમ કરી શકાય? [સચિત્ર]	લક્ષ્મીદાસ તેરસી	૧૧૦૬
૧૩	દેશી ગ્રામ્યોના કુટ પ્રશ્ન [સચિત્ર]	કનેવાલાલ દોશરી	૧૧૧૦
૧૪	મલુર ગળવળ: એક અવલોકન	પી. જે. ભટ્ટ	૧૧૧૪
૧૫	સ્વતંત્રતા અને કમલારો	'એક કમલારો'	૧૧૧૬
૧૬	નૈવેદ્ય [કાવ્ય]	અમરનંદરાય ભટ્ટ	૧૧૨૬
૧૭	લાહોરની કોન્ગ્રેસનું ભાવિ	'નિરીક્ષક'	૧૧૨૯
૧૮	આપણાં દેશી ગ્રામ્યોનું ભાવિ	ચિમનરાય ડોહર	૧૧૩૩
૧૯	ચતુર્થને [કાવ્ય]	'કલાપ્રિય'	૧૧૩૫
૨૦	બળના પુત્રરીઆના પ્રદેશમાં [સચિત્ર]	મુનીશાઇ ધ. પટેલ	૧૧૩૬
૨૧	સામાજિક સંગીત		
	અનાવવાના [અદિશ પ્રયત્નો [સચિત્ર]	આવળટ દાટ	૧૧૪૩
૨૨	દેશભક્ત [સચિત્ર નાટક]	ચંપત પંડ્યા	૧૧૪૮
૨૩	શાહીવાદ અને સુરીવાદ	ચિનાયક પાંડે	૧૧૫૬

૨૪ સાહીય જીવનની મીમાંસા	જીવણુલાલ ચાંપાનેરીઆ	૧૧૬૦
૨૫ સ્વાતંત્ર્યનો પૂજારી [નવલકા]	વિભવકુમાર પંડિત	૧૧૬૫
૨૬ ક્રાંતિની મીમાંસા	ખર્નાડે લાઉટન	૧૧૭૦
૨૭ સ્વતંત્રતાની કુચ	સ્વતંત્રતાવાદી	૧૧૭૫
૨૮ આર્ગળ થસો	રણધીર મળમુદાર	૧૧૭૫
૨૯ હિંદમાં જાકાતી-પદવાલો		
ખંડી કુરવાની જરૂર	ડી. એસ. મહેતા	૧૧૮૧
૩૦ એકજ વાત	ધીરજરામ વ્યાસ	૧૧૮૪
૩૧ કુવાનો અને સજકારણ	પ્રેમનંતકુમાર નીલકંઠ	૧૧૮૭
૩૨ મહાસલા અને ખેડતો	‘સાગનીતિસ’	૧૧૯૨
૩૩ ત્રણ યુગ શકિતઓ [સચિત્ર]	ઝવેરચંદ મેઘાણી	૧૧૯૬
૩૪ મહાસલા અને મજૂરવર્ગ	પી. જી. બી.	૧૨૦૩
૩૫ દક્ષિણ આફ્રિકામાં		
રંગસેદની પરાકાષ્ઠા [સચિત્ર]	મણિલાલ દેસાઈ	૧૨૦૮
૩૬ હિંદી વહાણવટું	ખંડુલાઈ દેસાઈ	૧૨૧૬
૩૭ પેલસેદાઈનમાં આરબ જાગૃતિ [સચિત્ર]	અમીન રીહાની	૧૨૨૧
૩૮ ઇરાન અને હિંદ [સચિત્ર]	સાદીક	૧૨૨૭
૩૯ દુનિયાનાં દ્વાર ખખડવો [સચિત્ર]	ચન્દ્રકાન્ત મુતરિયા	૧૨૩૨
૪૦ સ્વરાજ્ય મળી ગયું! [રમુછ]	લખાટો	૧૨૩૭

:: નારી વિભાગ ::

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૪૧	બાહ્ય જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન [સચિત્ર]	ધન્દુમતી દીવાન	૧૨૪૦
૪૨	સમાજ અને વિશ્લેષ [સચિત્ર]	લેડી વિદ્યાબહેન વીલકંઠ	૧૨૪૧
૪૩	અખીલ ભારત સ્ત્રી પરિષદ [સચિત્ર]	હંસા મહેતા	૧૨૪૩
૪૪	હિંદ અને હિંદ દેવીઓ [સચિત્ર]	ચારદા દીવાન	૧૨૪૫
૪૫	સ્વાર્પણ દીલનાં ને દેહનાં	બસુબહેન લોટવાળા	૧૨૫૨

:: મુખ્ય ચિત્રો ::

ચિત્રાંક	ચિત્ર	ચિત્રકાર	
૧	પર્સીયન થેતો પ્રાચીનવાદ [દ્વિરંગી ક્વર]	કલાધિપ	
૨	સ્વાતંત્ર્ય સેનાનો સેનાપતિ	કોટી	
૩	પરંતંત્ર માતૃભૂમિ [દ્વિરંગી મુખ પૃષ્ઠ]	સોનાલકર	
૪	માતૃભૂમિની હાકલ	કલાધિપ	૧૦૬૨
૫	સંપુર્ણ સ્વતંત્રતા	"	૧૦૬૩
૬	ફોન્ટેસ દેવી	"	૧૧૦૨
૭	પવન જોડેલી સ્વતંત્ર [દ્વિરંગી]	કલાકાન્ત	૧૧૦૩
૮	મીરતના આરોપીઓ	૧૪ કોટી	૧૧૧૪
૯	મીરતના આરોપીઓ	૧૨ કોટી	૧૧૧૫
૧૦	પાંખાઓ હાથમાં	કલ્યાણકર	૧૧૪૩
૧૧	રહે વીસરીઓ	કલાધિપ	૧૧૪૪
૧૨	લાલાજી ઉપર અત્યાચાર	કલ્યાણકર	૧૧૬૫
૧૩	શાહીદ જતીન	"	૧૧૬૬
૧૪	૧૯૨૧-૨૨ ની દમનનીતિ	"	૧૧૭૪
૧૫	બારડોલીની ભોંસ	"	૧૧૭૫
૧૬	પહેલાં મારા પુત્રોને છોડા [કાદું]	કલાધિપ	૧૨૦૪
૧૭	સંપુર્ણ સ્વતંત્રતાજ ભેદ્ય [કાદું]	"	૧૨૦૫
૧૮	શાહીવાદીઓના મનોદશા [કાદું]	"	૧૨૦૫
૧૯	સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના દુકલ	"	૧૨૩૬
૨૦	સાહેબ! આપની ખાતર	"	૧૨૩૭

લવાજમ

આ અંકની છટક ક્ષેત્રીય બાર આના [ચોટાજી જુદું]

હિંદમાં રૂ. ૬-૦-૦   પરદેશમાં રૂ. ૮-૦-૦

છટક નક્કર રૂ. ૦-૮-૦.

‘હિંદુસ્તાન’ એને ‘પ્રજામિત્ર-કેસરી’ના ગ્રાહકો માટે

હિંદમાં રૂ. ૫-૦-૦   પરદેશમાં રૂ. ૭-૦-૦

લખો:-

નવયુગ કાર્યાલય.

૨૧ ઝોડવોડેટ બીલ્ડીંગ, દલાલ શ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧.

સોકસ દાઈમ આપનાર
મજબુત અને ગેરંટીવાળાં,

ધડીયાળો

નાનાં તથા મોટાં દરેક
મેકરનાં તથા દરેક જાતનાં
જાંઘતાં હોય તો નીચે
લખેલા ઠેકાણુ એકવાર
મુલાકાત લેશો.

મંગલદાસ મનસુખલાલની હાં.,

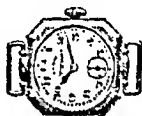
નં. ૩૦૩, અખંદુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ.

Time & Tide wait for no man!

**What are you looking for?
For a Watch?**

and that a perfect one?

Buy only this

Elegant design
available in
14 Carat and
18 Carat Gold.

A
Watch
that
has
gained
an
unequalled
reputation.

“ELECTA” is only the genuine watch
guaranteed for good wear

It is termed by all purchasers “An
Ideal Time-Keeper”.

Sole Agents :—

CHOONILAL CHHAGANLAL,

194-96 Abdul Rehman Street;

BOMBAY.

NEWEST THOUGHTS AND LATEST BOOKS.

DISTRIBUTING AGENTS FOR WELLKNOWN
AMERICAN AND BRITISH PUBLISHERS.

Messrs. Haldeman-Julius Publications, Girard, Kansas, (U.S.A.)
Messrs. Upton Sinclair of California, & Messrs. Watts & Co. of
London and other publishers.

—: 0 :—

A list of few interesting selected books:—

1. UPTON SINCLAIR'S PUBLICATIONS

1. THE GOOSE STEP, (American University Organisations).
2. THE BRASS CHECK (American Journalism Analysed).
3. THE PROFITS OF RELIGION, (Priesthood).
4. LETTERS TO JUDD (An American Working Man).
5. JUNGLE, (Slaughter House Labour).
6. SINGING JAIL BIRDS (A drama.)

2. HALDAMAN JULIUS PUBLICATIONS

1. WHY I BELIEVE IN COMPANIONATE MARRIAGE.
2. WHY I BELIEVE IN TRIAL MARRIAGE.
3. JUDGE B. LINDSEY'S VIEWS ON COMPANIONATE MARRIAGE.
4. SHOULD COMPANIONATE-MARRIAGE BE LEGALISED?
5. IS BIRTH CONTROL IMMORAL?
6. PSYCHOLOGY FOR BEGINNERS.
7. PSYCHOLOGY OF BEHAVIORISM.
8. PSYCHOLOGY OF RELIGION.
9. PSYCHOLOGY OF DREAMS & WHAT THEY MEAN.
10. PSYCHO-ANALYSIS: THE LINK BETWEEN MIND & BODY.
11. WHAT FORD'S 5-DAY WEEK REALLY MEANS.
12. HOW TO PSYCHO-ANALYZE YOURSELF.

3. WATT'S PUBLICATIONS

1. EVOLUTION OF CIVILIZATION.
2. RELIGION OF AN ARTIST.
3. WHY AM I AN AGNOSTIC.
4. DARWINISM.
5. GROWTH OF RELIGION.
6. SUPREMACY OF REASON.
7. THE GOODNESS OF GODS.

and a number of other interesting & useful books.

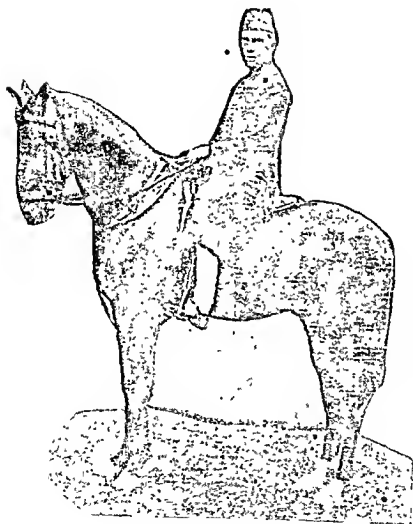
For detailed list and prices please write to:—

THE HINDUSTAN BOOK DEPOT
PUBLISHERS & PUBLISHERS AGENTS;

21, DALAL STREET, FORT; BOMBAY.

Trade Terms to Book-Sellers.

स्वातंत्र्य सेनानो सेनापति

पंडित जयलालजी नरहरी

नवश्रवण : भाग ८३

NEWEST THOUGHTS AND LATEST BOOKS.

DISTRIBUTING AGENTS FOR WELLKNOWN
AMERICAN AND BRITISH PUBLISHERS.

Messrs. Haldeman-Julius Publications, Girard, Kansas, (U.S.A.)
Messrs. Upton Sinclair of California, & Messrs. Watts & Co. of
London and other publishers.

A list of few interesting selected books:—

1. UPTON SINCLAIR'S PUBLICATIONS

1. THE GOOSE STEP, (American University Organizations).
2. THE BRASS CHECK (American Journalism Analysed).
3. THE PROFITS OF RELIGION, (Priesthood).
4. LETTERS TO JUDD (An American Working Man).
5. JUNGLE, (Slaughter House Labour).
6. SINGING JAIL BIRDS (A drama.)

2. HALDEMAN JULIUS PUBLICATIONS

1. WHY I BELIEVE IN COMPANIONATE MARRIAGE.
2. WHY I BELIEVE IN TRIAL MARRIAGE.
3. JUDGE B. LINDSEY'S VIEWS ON COMPANIONATE MARRIAGE.
4. SHOULD COMPANIONATE-MARRIAGE BE LEGALISED?
5. IS BIRTH CONTROL IMMORAL?
6. PSYCHOLOGY FOR BEGINNERS.
7. PSYCHOLOGY OF BEHAVIORISM.
8. PSYCHOLOGY OF RELIGION.
9. PSYCHOLOGY OF DREAMS & WHAT THEY MEAN.
10. PSYCHO-ANALYSIS: THE LINK BETWEEN MIND & BODY.
11. WHAT FORD'S 5-DAY WEEK REALLY MEANS.
12. HOW TO PSYCHO-ANALYZE YOURSELF.

3. WATT'S PUBLICATIONS

1. EVOLUTION OF CIVILIZATION.
2. RELIGION OF AN ARTIST.
3. WHY AM I AN AGNOSTIC.
4. DARWINISM.
5. GROWTH OF RELIGION.
6. SUPREMACY OF REASON.
7. THE GOODNESS OF GODS.

and a number of other interesting & useful books.

For detailed list and prices please write to:—

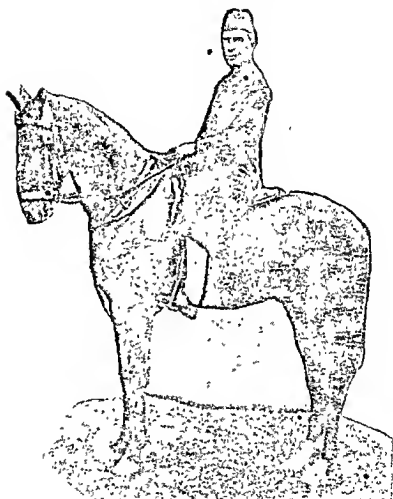
THE HINDUSTAN BOOK DEPOT

PUBLISHERS & PUBLISHERS AGENTS,

21, DALAL STREET, FORT, BOMBAY.

Trade Terms to Book-Sellers.

स्वातंत्र्य सेनानो सेनापति

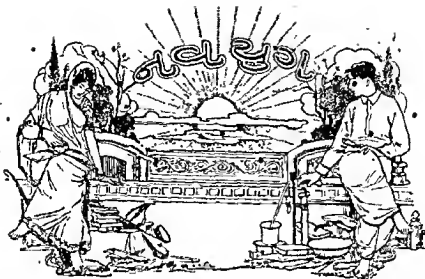
परित जवाहरलाल नेहरू

नवयुग : भाग ८३

परतंत्र मातृभूमि

વર્ષ: ૧ હુ.]

ચોથ ૧૯૮૬

[અંક: ૧૦

૨ખે વીસરીએ

: લેખક :

તંત્રી

મહાસત્તાના સર્ગંગ
ઇતિહાસમાં સાહિત્યની
પ્રેક્ષાનું મહત્ત્વ અનેક
દ્રષ્ટિએ મહત્ત્વનું છે.
વિનિતીઓ કરવાનો અને
પ્રાચીન પત્રો મોકલવાનો

પ્રાચીનક યુગ પુરા અથા પંડી, પ્રતિષ્ઠિ
ઉદાવવાનો યુગ ખેડો. સ્વરાજ્યની ભાવના
કમકમમાં દાઢાભાઈએ બચત કરી, પણ
વિનિતતત્ત્વની મનોદયા દારૂભ્રમ જેવી
હતી, તેમણે એ ભાવનાને મહાસત્તાના
મંડપમાં ઉગતાં જ અટકાવી.

સ્વરાજ્ય મારો જન્મસિંધુ હક છે.
અને તે હું ગદ્ય: એ સૂતના
આચાર્યની સાથે લાગ અને પાછલા યુગમાં
અરવિંદ ઉઘે, અને પ્રજાહત્યમાં એ
ભાવનાને સ્થાન મળ્યું; પણ શીરોગ્રાહ-
ઓખેના યુગે સુરતમાં તે સૂતનો સામનો
કર્તા અને કાન્થેસ વૂઠી. એ તકનો લાભ
નોકરશાહીએ લીધો: દેશમાં દમનનીવિનો

દાર આશ્યો, રાષ્ટ્રીયનેના
આને જગમાં ધક્કા
અને ૧૯૦૬ના મિત્રોના
મોળા સુધારાના દેશ
વિનિતોની ઉપર ફેંક-
વામાં આવ્યા. વિનિતોને

તો ગમે તોટકાથી પણ સંતોષ ન હતો,
પણ અરવિંદ ત્યારે જોકમતના આકાશમાં
છેડ જ આવ્યોને યાગસમાધીમાં લીન. યજ્ઞ
ન હતો.

લો કમન્ય માંડકોથી આવ્યા, ત્યાર પંડી
ઓખેલકત ગંધીજી દક્ષિણ
આફ્રિકાથી વિદે આવ્યા, લાલાજી તો ત્યારે
અમેરિકામાં દેશવરો બોગવતા હતા. એટ-
લામાં મહાવાદી સગળી અને મિત્રીસ
એક્ટે રાજકારણમાં પગ મૂક્યો. મહાસત્તા
ત્યારે ત્રીજો પગથીએ ચડી. સ્વરાજ્યની
ભાવનાનો મંત્ર તે વખતે: સ્થળે સ્થળે
કુંદળે. લોકોની સમક્ષ આજ્ઞા તરીકે એ
ભાવના સ્પષ્ટ રીતે ત્યારે જ રજુ થઈ.

યુધ્ધનો સમો-દિ'દની મદની જરૂર એ
અધાને નગરમાં રાખીને ક્રિસ્ટિય મુસ્લી-
પણાએ બીજા બાહુ ગોઠવી : મોન્ટ-દેડ
કાયદાનું મળાણુ રચવાની બાહુ • ગિઝની
લોકમનને શાંત કર્યો.

યુધ્ધ પુરું થયું : મિત્રરાત્ર્યોનો વિન્ય
થયા અને નોકરશાહીની મનોદશા •

નગર સ્વરૂપે જણાઇ. કોણ કાયદો, મેન્-
બનો હયાકાંડ અને શિક્ષિતવર્ગનો ખુંદો
નિરક્ષર [માપકેસ ઓડવાયરનાં ભાષણોદ્વારો]
એ દિ'દીઓને યુધ્ધનાં ઇનામસ્વરૂપે મળ્યાં.
આત્મનિર્ણય અને ન્યાય-નીતિની વાતો
ચાલી ગઇ. પ્રબળિય રાષ્ટ્ર અને પ્રાંત
બેનાઓને અધેર કાયદાની માફક આંખો
મીંચીને સજાઓ ફોકાઇ. અને દેશન્યાયી
સન્માનકદની લડત મંડાણી. તે વખતે ક્રિસ્ટિય
મુત્સદ્દીગીરીની નાગમાં વિનિતો વળી કર્યા !
દેશહિતને ભોગે તેમણે પરદેશી સરકારની
શરમને મોટી માની ! મલાસભા ત્યારે એથે
પગથીયે ચડી.

૯૧૯ થી ૨૧ નો ગાળો એ દિ'દની
જાણીતાનાં જલ્લત વર્ષો ગણાયો.
દેશખંધુ અને મોનીસાકાળની સાથે દિ'દના
ચાલીશ હજાર માણસોને તુરગોમાં ધકેલી
દેવામાં આવ્યા, છતાં પ્રજા આપભોગમાંથી
ન ચડી; દિ'દુ-મુસ્લીમ અને શીખની
એકતા ત્યારે તો વજ્રરૂપે લેખાતી. ક્રિસ્ટિય
રાત્ર્યદ્વારજાનાં હંયાં ફૂલ ગયાં, જ્યોત્
લોહડ જેવાએ સ્વરાત્ર્યને હાથ વેંતમાં
લેયું અને ગાંધીજીને છવના દેહનાં પી દેવા
જેટલી હદે તેની મનોદશા ગઇ. અમદા-
વાદની એનિયસિદ એક પાંડકાં દિ'દના
રાજકાંડખમાં એક અણમોત્ર પણ આવી.
લોડ રીડીંગે ફૂજતા હંય ગાંધીજી સાથે
અમદાવાદની તક શોધી; પણ ગાંધીજીએ

ચોનાની સ્વાભાવિક સંક્રિમાઇ અને રાજકાંડ-
ભમાં ધમધેલછા યુસાવાની વિચિત્ર વૃક્ષિને.
વશવન્તી ને તે તક ગુમાવી. એ છોતલાંસ
ઉપરથી હજુ પડે છે ઉપરથી નથી-ઉપરે તો
પ્રજા ગાંધીજીના એ અમાદ ચુન્સને કદી
પણ માફ ન કરે. હિમાલય જેવડી ગાંધી-
જીની એ જૂઠ પછી થોડા જ વખતમાં
ગાંધીજીએ આરોગ્યભાંધી 'રૂક જાઓ'નો રૂકકો
કાઢીને બાહુ ભયંકર ભય કરી-ભય નહિ
દેશનો દ્રોહ જ કર્યો. એ વખતે મહાસભાનો
અવાજ દિ'દમાં સમાટના સત્તાધીશ અવાજ
કરતાં પણ વિશેષ સંભળાતો હતો : ત્યારે
તે પાંચમે પગથીયે ચડી ચડી હતી.

લોડ રીડીંગ દિ'દના હિતના
વિરોધમાં કેટલું સળગી રહ્યું
છે, તે ખાલમંદની ચર્ચાદ્વારા જણાઇ
આયું છે. તેણે પછી તો મુત્સદ્દીગીરીના
પાસા ફેંક્યા શરૂ કર્યા. એ સમયમાં તે
હતી ગયો. દિ'દ છતી બાહુ હાયું.
ગાંધીજી જેમમાં ગયા, અસહકાર તૂટી
પડ્યો, દિ'દુ-મુસલમાનો વચ્ચે વિષવાદ
જન્મ્યા. આમ બધું રખું ધૂજમાં મળી
ગયું. એકે કચોડ રૂપીઆ, લાખો સભા-
સદો અને સુચાય મનોદશા એ બધું
ગાંધીજીની છંદે નકાસું ગયું : રૂલાં માત્ર
રેંડીઓ ને ખાદી ! એમાં કાયકમ જેવું
કંઈ રહ્યું નહિ, 'એક વખતમાં સ્વરાત્ર્ય'ની
વાતો હવામાં ઉડી ગઇ, અને ગાંધીજીની
ધુને દેશને દેશ વખતે પાછો ધકેલ્યો.

અકે દશકો [૧૯૧૯-૧૯૨૯] અમુત-
સર મલાસભા મજે વીતિ ગયા.
વચ્ચે આપણે શરમાવનારી હદ સુધી મૂળ
ધ્યેયને ચૂકી ગયા, તે તકનો લાલ કુશળ
મુત્સદ્દીઓએ લીધો અને સાયમન સાતીને
દિ'દને માથે ફોકવાની બાહુ ગોઠવેલો

તેમાં વિનિર્મિતિને વિચારે પાડવામાં આવ્યા અને, પહેલી જ વખત તેઓ સામન્ય અધિકારમાં લોકમત સાથે ઉભા રહ્યા-અસપ્ત જોઈએ તેટલા તે નિર્દિ-છતાં એમનાં દિવ્વ રૂમરૂમ થઈ રહ્યાં હતાં, સરકારનો સાથ છેડવાની તેમની, એ નિર્દિ-છતે નવર માગે તેમને ગમે જ નિર્દિ-છતાં કે તેમણે થોડી પણ મદદ અપાવી, ત્યારે સમજાવ દિ-દ તેમને અપનાવીને ગતાવી આવ્યું હતું કે, જો તેઓ પ્રવર્તમાન લુસ્તાને છુંદી ન આવવામાં દધિયાર અને તે જ તેમનો નિરક્કાર થાય છે, પણ રાષ્ટ્રદિતનો વિચાર કરના થવાથી પ્રજા તેમને અપનાવવા તૈયાર છે એટલે વાહસરેવિના નિવેદનથી એકદમ તેઓ પીગળી ગયા અને જનવાથી લુલ્લ પડી બેઠા! પરંતુ ગોત્ર મુત્સદ્દીઓએ ૧૮૧૬-૨૧ માં એમનું પાણી માખી જોયું છે એટલે બદરથી તેમને ગમે તેટલા પ'પાળે છતાં પણ તેમને જાણ થયું કે પણ હવે તેઓ ચોતાવું નાવ તોડાની દરિયામાં ઝુકાવવાનું સાહસ કરે તેમ નથી.

પણ એ બધી દેખાતી નિરાશાની પાછળ એક સચળ આશાવાદી વર્ગ આ દેશમાં જન્મ્યા. તે જ જાન્યુન યુવક સમુદાય. ગાંધી-વાદની નિષ્ક્રિયા તે પામી ગયો હતો, એકલી ધારાસભાઓની ચર્ચા કરી શકે તેમ નથી એ તે જાણતો હતો, તે માટે દેશમાં પ્રચલ વેગે ચાલના કાયદામંત્રી જરૂર છે એમ યુવક વર્ગની ખાતરી થઈ અને કામદારો તેમ જ ખેડૂતોની ચળવળની સાથે સાથે જ દેશભરમાં આમાનિત ક્રાંતિની ચળવળ શરૂ થઈ ગઈ. અને હવે ત્યારે લાલ-રની મવાસભા મળે છે, તે વખતે દેશભરના વાતાવરણમાં એવું વિસ્ફોટન જાળી ગયું

છે કે, જેથી બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓએ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની વાતોથી તે જાતાવરણને આવરી લેવા માટે શાબ્દિક ગુણ બીજાવવાની જાણ ઉભાવળે આટોપવી પડી છે!

દેશભરમાં જાળી રહેલી જાન્યુનની આ લુલ્લ પડી જવાસભાઓનાં ખરેખરું દર્શન કેવલતામાં મળેલી મવાસભા વખતે, સ્વતંત્રતાના રજુ થયેલા દરાવ વખતે દેખાયાં હતાં. તે વખતે ગાંધીજીએ મૂડીવાદી મનો-દ્ધાવાળા દેશવાતા ઉદામવાદી રાષ્ટ્રીય નેતાઓને સાથમાં ગ્રહીને સ્વતંત્રતાના દરાવને એક વર્ષ પાછો ધકેલ્યો, અને તે પછી દેશભરમાં સાંપ્રતિક દમનનીતિનું મોલું ફરે વળ્યું; તે દરમિયાન કામદાર વર્ગની જનતાંત જાન્યુન એટલું વ્યાપક સ્વરૂપ લેતી ગઈ હતી, અને યુવકસંઘોની પ્રવૃત્તિઓને તેનું એટલું જથ્થું પીડાળા હતું કે, ધરડા તેનાઓની રાજ્યો, જમીનદારો અને ધનિકા તરફ ટળેલી મનોદશા એકદમ સ્પષ્ટ થઈ ગઈ, તેથી તેમનો કાણુ લોકસભાજ ઉપર ન રહ્યો અને પરીક્રમ રીતે તે સંબંધની સાંકળની કડીઓને એકપરથી રાખવા માટે જ જવાબદારીને માથે મહાસભાનો કાંસો મુખ્ય મૂકાવવાની એ જવા નેતાઓને જરૂર પડી.

આ જાન્યુનની વાતાવરણના ઉભટા મુલક વધી રહેલા વાતાવરણમાં લાલેરની મવાસભા મળે છે, એક તરફથી બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓએ દમનનીતિની જાણ નિષ્ક્રિયા નિવડાથી 'સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય'ની જાણ બિજાવી છે, બીજી તરફથી કામદારોના ચેતનને તેડી પાડ્યા 'પીરલી કમિશન' -એ ગીરત મુકદ્દમાની જાણમાંનું અર્થુ' એસનું જ છે-મોકલાયું છે, અને તે રીતે કામદારોના સંગઠનમાં ગાળા પાડવાની

આજે એવી છે, અને જના નેતાઓને હાથમાં લેવા બ્યારે આ લીડીઓ લખાઈ રહી છે [તા. ૨૧ : ૫૨ : ૨૬] ત્યારે મીરતના કબજાતા આરોપીઓને પણ છેડવાની વાતો કરવામાં આવે છે. ગાંધી, નંદેર, પટેલ, સરુ અને કીણા એ દિવસમાં વાઈસરોયને મળવાના છે. આમ લીડરમાં સ્વતંત્રતાનો ઠરાવ પસાર ન થાય તેવી આજે-અમૃતસરમાં ૧૯૧૬માં થયું હતું તેમ-ગાંધીવાદ છે.

એ બધા સંજગો નેતાં લીડર, અમૃતસર મહાસભાની બીજી આવૃત્તિ અને એવા સોએ સો ટકા સંભવ છે. ૧૯૧૬માં લોકમાન્ય અને દેશબંધુ મોન્ડકર સુધારાનો અસ્વીકાર કરવા તૈયાર થયા, ત્યારે ગાંધીજીએ તેનો વિરોધ કયો હતો; લીડરમાં તે જ રીતે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો ઠરાવનો તે જ રીતે પળી પાછા ગાંધીજી જરૂર વિરોધ કરશે. પોતાના ઠરાવના ટેકામાં તે બિજાવાયલી બ્રિટિશ આજ તરફ આગળી ચીંથશે, મીર-તના આરોપીઓને છેડવામાં થયેલા હુકમ પડતાની વાતો કરશે અને અણીના અવસરને યળી પાછો ચુકાવી, જરૂર પડે સમયન રિપોર્ટ પછી આપણે મહાસભાની ખાસ બેઠક બોલાવીશું એવી એવી એ કાઠએ આપશે.

પણ રમે વીસરીએ કે અહિંજ આપણી કસોટી છે. સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની ચોકળ વાતોથી બ્રિટિશ મુલ્સદીઓ ફરીથી ૧૯૨૨ ની રમત રમવા માગે છે. પાલ્મિન્ટની પ્રથમ ચર્ચા અને બીજી ચર્ચા વચ્ચે રહેલા ફરકમાં પણ માત્ર રમન રમાઈ છે. દિલ્હીની મોળી માગણીઓને સંતોષવા માટે તો બ્રિટિશ મુલ્સદીઓ તૈયાર નથી, એટલું જ નહિ પણ, પ્રગટાય જળને છિન્નવિચ્છિન્ન કરવા માટેની તક મેળવવા માટે ગોળમેજી પરિષદમાં સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના પાયા ઉપર

ચર્ચાની ઇમારત ઉભી કરવાનો પણ તેમને સાફ સાફ ઇનકાર કર્યા છે.

દેશના પ્રતિપાંનમાં સ્વતંત્રતાની બધાં જ બંધાનિ સળગી રહી છે, બ્રિટિશ મુલ્સદીઓ — પછી ભલે તેઓ કામદાર પદના એ હોય-ઉપર એક પણ દિલ્હીને [અત્યંત મુઠીલ મવાલોને બાદ કરીને] વિશ્વસ રહ્યો નથી એ વાત આરે ખુલ્લેથી દેશે સિંહનાદે બજાવી દીધી છે, એટલે હવે તો મહાસભાએ રેડીઆ અને બાદીની વાતો છોડી, દેશમાં કામ કામ ખેડત તેમ જ કામ દાર સંઘો સ્થાપીને, સામાજિક કુદ્દીઓ આમે કાંતિ પુકારીને, નોજવાનોનાં બુધને સ્વયંસેવકાની દુકંડીઓમાં વહેંચી તેમને કસકરી તાલીમ આપીને-આપણે-નુમાં એમ જ થયું હતું-મહાસભાને જ મુદ્દલરમાં સર્વોપરીસત્તા બનાવવાની જ હકત માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો ઠરાવ કરવો એ જ જરૂરનું અને અવશ્ય છે.

સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની વાતો કરનારાઓ ૧૯૨૬ માં મળેલી સંસ્થાનોના પ્રધાનોની પરિષદમાં, થયેલી વ્યાખ્યાને આધારે આશાવાદી બન્યા છે. એ વ્યાખ્યા આ છે: Equal partnership in the group of nations which form the British Empire: no one portion being predominant over the remainder, and while all are interdependent, all are at the same time independent.*

* “ગુજરાત જે સમુદાયી બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય બનેલું છે તેની વચ્ચે સમાન ભાગીદારી: તેમાં કોઈ પણ એક ભાગ બીજા

અર્થગત ઉપદ્રા શબ્દોનું મારાણું મોડક છે. પરંતુ આપણે મીઠાં મીઠાં વચનોથી મોડ પામીને અંતઃજ્ઞાની નર નથી. સ્વતંત્રતા માગવા ને આપણે ખરેખરા જ તૈયાર હોઈએ તો આપણે આપણા પ્રત્યેક નિયમમાં અને કાયદામાં સ્વતંત્રતા બનવું જ જોઈએ. તેમાં કોઈની પણ દોરવાગીની શામલતા શરૂ નીચે દયાવું ન જોઈએ. એવાના જ સ્વતંત્રતા નાશ કરનાર છે. એટલે આપણે આપણી દૈનિક સમક્ષ ને પરિસ્થિતિ ખરી છે તેનો જ સ્વતંત્રતાને વિચાર કરીને તેનો સામનો કરવા માટે જરૂર પડે ત્યાં આદર્શ દેશાવધાની વિમન બનાવવી જોઈએ. એ આદર્શો આત્મનિર્ભરતા લાવનામાંથી જ જન્મેલા હોવા જોઈએ.

એ દિવસે વિચારતાં કલકત્તામાં પં. જવાહરલાલે મળુ કરેલી વિચાર સરણી [મિના ચૌધરી લાગ અન્યત્ર આપ્યા છે] દર્શિ સમક્ષ રાખવી પડશે. ઉપરાંત સંસ્થાના અને ચિદનની વચ્ચેના સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને સામાજિક સંબંધો પણ સંપૂર્ણ વિચાર કરવો પડશે. અને પછી હિંદુ સિદ્ધિશ સામ્રાજ્યના એક ઘટક તરીકે ચોક્કસ સ્વતંત્રતા પુરેપુરી બનવી શકે ખરું? એનો ઉત્તર મેળવવો પડશે.

બ્રિટિશ મુલ્કીઓ સુધ્ધિજનમાં કોઈથી ઓછા ઉતરે તેમ નથી; એટલે બ્રિટનનો વ્યાપાર એ સામ્રાજ્યવાદની ચિંતાનું મોટામાં મોટું કારણ છે; સમય જોઈને આવવાનું

બનવાનું એનું લક્ષણ અજબ છે. એટલે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સંબંધોથી ચર્ચા વખતે, હિંદુ હમેશાં માત્ર એકની જ લઘુમતિમાં રહેવાનું, એ તો ગોરા સંસ્થાનવાસીઓના વતનીઓના હિંદીઓ સાથેના વતન ઉપરથી જ જોઈ શકાય છે.

પરંતુ ખીલે અગત્યનો પ્રશ્ન રંગીન પ્રજાઓનો છે. પેલેસ્ટાઇન, દ. આફ્રિકા, નાઇલરીયા અને સામ્રાજ્યની અંદર તેમ જ બહારની રંગીન પ્રજાઓ સાથેના શાહી-મુઝીવાદી સંબંધ તેમ જ વતનને સ્પર્શ નરે જુઓ, અને પછી વિચારો કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સ્વતંત્ર ઘટક તરીકે, અત્યારે મુઝી કચ્છવત્તા હિંદીઓ ને રંગીન પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાને કચડી નાખવા ભાગીદાર બેનવા તૈયાર થયું મમશે? ને સામ્રાજ્યમાં હિંદુ ભાગીદાર બનશે તો ગોરા મુઝીવાદીઓ અને શાહીવાદીઓ, હિંદી રાજાઓ, બંગાલદારો, જમીનદારો અને મુઝીવાદીઓની સાથે ભાગીદારીની દોસ્તી જરૂર પાંધી શકશે. એ દોસ્તી બનેના દિનની હોઈ જરૂર મુદ્દ થશે જ. કેમકે શાહીવાદ અને મુઝીવાદ કે જમીનદારશાહી અને આરશાહીની વચ્ચે શરૂ બેઠ, ત્યાગબેઠ, ધર્મબેઠ કે વતિબેઠની દિશામાં નહીં જ નથી.

અને શું હિંદી પ્રજા એ ફળ માટે સ્વતંત્રતાની લડત લડવા તૈયાર થઈ છે? ના, તેને ચોખ્ખી સ્વતંત્રતા આવવની છે એને બીજાની સ્વતંત્રતાને કચડવી નથી. તેને શાહીવાદ કે મુઝીવાદ [પછી ભલે તે ગોરા હો, ખીલો હો, તોત્રવર્ણો હો કે કાળો હો] ના બેગ બનવું નથી, ને બીજાને બનાવવામાં સાધનમૂલ-થયું પણ નથી. તે માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા-શિવાય હિંદને માટે ખીલે કાંઈ પણ માર્ગ છે જ નહીં.

લાગ ઉપર સત્તાધીશ નહિ રહે; અને જે કે પ્રત્યેક શરૂ આંતરજાતીય ભોગવશે, હજાર પણ સાથે સાથે તેઓ સ્વતંત્ર હશે."

પણુ નેતાઓની એટલી હિંમત નથી. તેમનામાં એ દબિયિંદુ જ નથી. પણ એ નેતાઓ કોના જળ ઉપર ઝૂકે છે? લોક વર્ગના જ. સત્યાગ્રહની લડત હોય કે આરોહીની વાત વાંચે, દરેક સ્થળે આપજોગ આપવા નોજવાનો, કામદારો અને ખેડૂતો જ બહાર પડ્યા છે. એ જ એમનું જળ છે. એટલે જ જના નેતાઓ હજી પણ લોકસમાજનો દોષ કરવા કે તેમને છેતરવાના પ્રયત્ન રમતા દેખાય, તે તેમની નેતાગીરીનો ધનકાર કરી, મહાસભાનું તંત્રને નવા વર્ગે પોતાના હાથમાં લેવું જોઈએ; અને દેશભરમાં જાગૃતિ લાવવાનો કાયદેમ સતત ચાલુ રાખવા [જેમ ગાંધીજી જેટીયા અને ખાદી માટે કરે છે તેમ] આરે માસ કામ કરવા મગી પડવું જોઈએ. હવે જેમ લીલી વાતોતા દંભ કામ આવે તેમ નથી, તેમ જુની નેતાગિરીને માત્ર તેમની જૂનવટને લીધે માન આપે રાખવાની મનોદક્ષા સ્ત્રેષ્ઠે પણ કામ ચાલે તેમ નથી.

સા મવાર તા. ૨૩-૧૨-૨૬ ના દિવસે વાઇસરોયની સાથે ગાંધીજી, પં. મોતીલાલ નહેરૂ, વિદ્યદલાઇ પટેલ, આર તેજમહાદુર સમુ અને મહમદઅલી હજીની ઐનિહાસીક મુલાકાત થવાની હતી. તેજ દિવસે સવારે દક્ષિણ હિંદની મુસાફરી પુરી કરીને આવતાં, દિલ્હીની છેક જ પાસે વાઇસરોયની ગાડીને ઔપથી ઉરાડી મુકવાનો ખેદજનક બનાવ બન્યો. આર થયું કે સ્વળી મંડળી સલામત બધી ગઇ અને માત્ર રસોડાના ડબ્બાને કેટલુંક નુકશાન થઇ, એક માણસને થોડી ઇજા થવા ઉપરાંત કશો કમનસીબ બનાવ ન બન્યો. આ બાતનાં કામથી હિંદને સ્વચ્છ મળવાનું નથી એમ વિંદીઓનો

ઘણો જ મોટો વર્ગ માને છે, તેથી કેટલીકની વખતે આવાં કામથી આખા હિંદમાં સજ્જસંજી મગી જાય તે સ્વાભાવિક જ છે.

પણ એ બનાવથી જેમ કશો ગંભીર બનાવ ન બન્યો તેમ નેતાઓ સાથેની ગાંધવાસલી વાઇસરોયની મુલાકાત પણ ન અટકી. ત્યાં સુધી બધું કામ બરાબર ચાલ્યું પણ પાર ઉતર્યું, પણ પછી સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના જ મહા મહાસભા પક્ષના નેતાઓ અને વાઇસરોયની વચ્ચે મતભેદ ઉભો થવાથી ત્રણ કલાકની ચર્ચા પછી મસજત સમિતિ તૂટી પડી અને નેતાઓ રવાના થયા. આ બનાવ બન્યો ન હોત તો પણ બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓનું માનસ તો પાત્રમિન્દની ચર્ચાઓ વખતે જ સ્પષ્ટ જણાઇ આવ્યું હતું જ. છતાં જેઓ મનમાં ને મનમાં લવાઇ મહેસા બાંધી રહ્યા હતા તેમના મહેસા મૂળમાંથી તૂટી પડ્યા છે; એટલે આ શબ્દો લખતી વખતે [તા. ૨૫-૧૨-૨૬] મહાસભામાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો જ નિર્ણય થવાને થોડાં વાતાવરણ તૈયાર થયું છે; એ વધારે હીક થયું છે. કેમકે આપણે તો કલકત્તા વખતે જ આપણાં પાનાં ખુલ્લાં મુકી દીધાં છે, બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓને માટે વિચાર કરવાનાં બાર મહિના મળ્યા હતા, છતાં તે કાવજી મુત્સદ્દીગીરી બતાવવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા છે—અને આશીને અવસર જ સાધમન કમિટીની ઘસી બનેલી નહેરૂ કમિટીની બીડ લગામણે પ્રકટ કરીને રાજદ્વારી રમત સાધી લેવાની તેમની આજી પણ નિષ્ફળ જ નિવડી છે. આમ હિંદી મહાસભાને સ્વતંત્રતાનો દરાવ કરવાની તક બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓએ જ આપી છે અને તેથી જ તેની તમામ જવાબદારી તેમની જ છે.

અન્યેક હિંદી નૌજવાનોને સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધમાં નોંધરતો માતૃભૂમિ અડધાને વિચાર કરે,
 એવી જ્ઞા ન પાવી ન સંહત.

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા એ જ અમારું ધ્યેય

સ્વતંત્રતા

સ્વતંત્રતા ! સ્વતંત્રતા ! રોડે દિલે તું મૃતિમંત !
 દેશકાળ કીર્તિભીત મેળવી બળવી દેવ
 પીરપૂત જો ગયા; સ્મરં સત્તા, સેવક દેવ
 કરં અધા; કૃષા કરી બતાવ એ જ સ્ફૂર્તિપથ;
 જગાવ આત્મજ્યોત ને સગ્રાવ રાખ એ જ્યક્ષંત
 મળે દે-તેલ-તાજ વા મરં યજ્ઞ જ પીર મદં
 સુરકલકલ, જંગમસ્ત; ધમધુસ્ત, -દેશ દેવ
 હો દિલે; અંબ આક-મીટી પાક-હો ગેહો તને સ્મરં ત
 બધુધેન, લકિતરૂ, ફરતલ્યવું કનૂન.
 કમંશૂર, ધમંશર, વીરને હરે ધગંત
 દામ, મરિત, શાવં શૌ વહી રોડે જ ખૂનખૂન,
 સત્યસંગ, ધરી ઉગંગ, સુવું ઘટે જ મૃત્યુઅંક-
 સ્વતંત્રતા ! સ્વતંત્રતા ! મચી રોડે જ એક ધૂન,
 મૃત્યુની મળ મીસર જોગવીશ તું અનંત.

ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા

સ્વતંત્રતાનો વાવટો

: લેખક :

પ્રોફેસર જ્વાહરલાલ નહેરૂ

આપણી સમક્ષ વિંદ અને ઇંગ્લેંડ

વચ્ચેની લડતનો સવાલ નથી. એ પક્ષના વિચારો વચ્ચેની જી લડાઈ છે. જ્યાં મુઠ્ઠી ઇંગ્લેંડ શાહીવાદની રાજ્યનીતિનો અમલ કરે છે, ત્યાં સુધી તમે સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય મેળવવાની આશા રાખી શકો નહીં. શાહીવાદ સાથે સંબંધ નહિ રાખવાનું તમે જાહેર નહિ કરો ત્યાં સુધી તમે તેને મદદ કરો છો. શાહીવાદ દુનિયાના દેશોને એ ભાગમાં પડેલી નાખ્યા છે ચીન, જાપા, મુમ્બા. અરબસ્તાન, ઈરાન, ઇજિપ્ત અને બીજા દેશો નરકથી સંદેશ મળ્યા છે તેમાં આપણા તરફ દિલસોછ દેખાડી દિંદે સ્વતંત્રતા મેળવી કાય તેમ સ્વતંત્રતા માટેની લડતમાં આપણી સહાયની આશા રાખવામાં આવી છે. બ્રિટિશ શાહનશાહત અને દિંદે જામનના મુક્તિના માર્ગમાં આડાઉંભાં છે. દુનિયાના બીજા દેશો આ સત્ય સ્વીકારી ગયા છે. સ્વતંત્રતાનો આપણો આદર્શ ચૂકીએ અહીં કાંઈ પણ સમાજાની મહાસભાએ સ્વીકારવી જોઈતી નથી.

નહેરૂ રિપોર્ટના સ્વીકાર અથવા તેના અસ્વીકાર શિવાય બીજા રસ્તા જ નથી એમ કહેવું ગાય નથી. નહેરૂ રિપોર્ટ માટે લડત ચલાવવાને અમે તૈયાર છીએ, પણ તે મદદ કરવી તે એક વાત છે, અને અમે જે માનના હોઈએ તે છોડી દેવું એ બીજી વાત છે. દુનિયાના કાંઈ પણ દેશો રાજબુદ્ધિથી સંસ્થાનોના જેવા દરજ્જા સ્વીકાર્યા નથી; તો દિંદે શા માટે સ્વીકારવો? વળી આપણાં અપમાન થાય છે અને ધમકી અપાય છે તે જોતાં આપણી તે માગણી સ્વીકારશે કે કેમ. તે વિષે પણ શક રહે છે. આથી દેશના માનની દૃષ્ટિએ સંસ્થાનો જેવા દરજ્જા

સ્ત્રી કારવામાં મુખાઈ છે. લાહોર અને લખનૌમાં બન્યું છે [સાથમ સાતડી ના માનમાં ચોલીસે લાલા છ અને લખ નૌના નેતાઓ ઉપર કરેલા ફૂર હુમલાઓની યાદ];

અને બીજા દેશો શું બંની રહેલું છે તે યાદ રાખવાનું છે. તમે કહેશો કે વાઈસરોયે જે કહ્યું છે [વિનાયક જતા પહેલાંની લાડ અરવીનની ધમકી] તે શા માટે યાદ રાખવું? પણ વાઈસરોયના વચનો પછી તમે સ્વતંત્રતાનો વાવટો ઉતારવાનું કરો છો. જ્યારે ધમકી અપાય ત્યારે દેશનો વાવટો કદી પણ નીચે ઉતારવો ન જોઈએ. એમ કરવામાં ગંભીર ભૂલ થશે અને તેથી લોકોનો ભુસ્સો અને ઉત્સાહ ભાંગી પડશે. આપણને કાયદમ સાથે સંબંધ છે રાષ્ટ્રો સાથે નહીં. કેમકે શમ્બો આપણને ધણા ફૂર લઈ જતા નથી, પણ આદર્શ માટે ખત બેઠેલો છે. દેશની સેવા યજ્ઞવવાનો મારામાં ઉત્સાહ છે પણ સંસ્થાનોના જેવા સ્વરાજ્યથી તે થીજી જાય છે. સંસ્થાનોના જેવા સ્વરાજ્ય માટે મારી શકિતનો હુ વ્યય ન કરે દિંદેમાં આજે અનેક સંસ્થાઓ આશા અને લસકરી ભુસ્સાથી છતકાઈ જાય છે. તમે એ ભુસ્સો ખીલવવા માંગો છો કે ખીજ. પક્ષો જોડેની સમાધાની ને ખાતર તેને કચડી નાખવા માંગો છો ! *

* મહાસભાની કલકત્તાની બેઠક વખતે સ્વતંત્રતાના દંડ વખતે કરેલું વિવેચન.

ઉદ્બોધન.

(૧)

વાય, લે! પ્રેક્ષક અનિલ વિભામાં,
ઊછળે, નિલગ્ન! મોજ કારમાં;
વીર! ઓ મુધીર! ઘોરશે લાલા?
જંગલે, જંગાડે, જંગાન! જોર આવને!

(૨)

દીન, દીન આન્ધળો અદિ પડ્યા,
શુદ્ધ હાડ્યામ તણા પુ'જ રા;
લેખના મદિં તુ' પ્રાણ પ્રેરવા,
જંગલે, જંગાડે, જંગાન! જોર આવને!

(૩)

અનના અર્નાય કુદ રાક્ષસી,
આદિ, ત્યાં બધેય એ રહી અસી;
તે તણા કમલ દંન પાડ્યા,
જંગલે, જંગાડે, જંગાન! જોર આવને!

(૪)

પ્રિય મનુષ્ય-આત્મ પ'જરે,
જ્વરની દિવાલ સ્વી ખ'જરે;
તે સમે પડી રહે શુ' નીંદરે?
જંગલે, જંગાડે, જંગાન! જોર આવને!

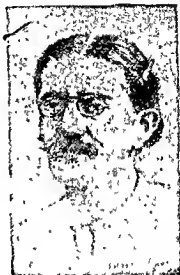
મુ'દરજી ઓ. બેરાઇ

કોંગ્રેસ અને કાન્તિ

: લેખક :

દા. સુમન્ત મહેતા

ધર્મી મીઠા અને મધુર શબ્દોમાં મીઠું વેળવુડ ધીમે આશાઓ આપી છે કે હવે હિંદી પ્રજા બ્રિટિશ સરકારની સાથે સ્વનંત્ર અને મરહુઆત સંબંધ બાંધશે. હજીરોવાર કાગલોએ માણસ આ હરીકત માનવાની આનાકાતી કરે તેમાં શી નવાઈ? મોન્ટેગ્યુ પણ ઉમદા વિચારવાળો, નિખાલસ સ્વભાવનો સત્કર્મણ હતો અને તેણે આગળથી દશ વર્ષ પહેલાં હિંદી પ્રજાને કેટલાક હકો અપાવવા માટે તનતોડ મહેનત કરી હતી તે આપણે જાણીએ છીએ. પાર્લામેન્ટની બીજી ચુંટણીમાં તે ચુંટાયો પણ નહિ, સરકાર બદલાઈ, બ્રિટિશ રાજનીતિ બદલાઈ, કોઈય જ્યોર્જ લોખંડી પંખે બતાવ્યો અને આપણી પાર્લામેન્ટ એટલે એસેમ્બલીમાં માલકમ ઉછલીએ અર્થનો અનર્થ કરીને આપણને આપેલાં વચનો પર પાણી ફેરવી નાખ્યું. આપણાં આપણાં ઝગઝગ કરતી મુખ હિંદી પ્રજા રોષથી ઢંકળી ન ઉઠી, તેણે સખત લડત રાફ ન કરી. હિંદુ મુસ્લીમ એકબીની જગ્યાએ હુલ્લડો જાગ્યાં. સત્તા અને રોટલીના ટુકડાંને માટે, તેમ જ ધારાસભાઓમાં સભ્યોની સંખ્યાને માટે કંકાસ અને કલેશ જાગ્યો, અને અનિકુશળ અંગ્રેજ સરકારે આપણા બધા હકો છીનવી લીધા, અરો કશો શો થયો? શું આપણા દેશમાં રૂબરૂની પ્રચારમાં અગ્રજ જગૃતિ આવી? આપણી પ્રજાનું આરોગ્ય મુઠમું? આપણે ત્યાં હજાર ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન મળ્યું? આપણા ખેડૂતો સુખી થયા? આપણા મીઠા કામગરોનાં પેટ

દા. સુમન્ત મહેતા.

ભરાયાં? આપણા રાજ્યો કત્તવ્યનિષ્ઠ થયા? આપણી બેકારી ઓછી થઈ?

આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર હૃદય ચીરી નાખે એવા છે. શિક્ષિતવર્ગમાં બેકારી વધતી જાય છે. શિક્ષણની આવડતમાં હોટોગરિયોટ અતાવી આપે છે કે આપણે પ્રગતિ નહિ જોવી કરી છે. મીઠો પુટી પડ છે, કામગર વર્ગ લાખનો માર્યા જતું ઉડાવે છે, ખેડુત સત્યાગ્રહોની ધમકી આપે છે, રાજ્યો અને જમીનદારો વધારે સ્વચ્છંદી બન્યા છે, હજાર ઉદ્યોગો છુંદાઈ જાય છે, કાળા દુકાળ અને કરજથી પ્રજા ત્રસી રહી છે, માણસો ક્રોધે મરે છે, પણ જીવતા માણસો મરેલા જેવા થઈ ગયા છે, નથી રહી તેમનામાં શક્તિ કે આશાનો કાંઈ રહી છે તે શી રીતે ટપી રહી હશે એમ નવાઈ લાગે છે.

આ અસર થઈ મોન્ટેયુ એન્સફરેન્સા સુધારાઓની. હવે આવશે બેન-ધર્મિંગ મુધાય, થોડા ઘઉં વણાં ગવન'શે થશે, થોડા પગારની ઘણી નવી જગ્યાઓ દિંદીઓને મારે ઉઘડી જશે, પણ ૩૧ કોડેડનાં નસી-બમાં મું આવશે તે પ્રશ્નનો આપણે તો વિચાર કરીશું.

દરેક દિંદી સમાન હક બોગવે, દરેકને કામ મળે, દરેકને પુરતો ખોરાક મળે, આખરુ બેકરે માણસોની નીચેથી ધરતી ખસી જાય એટલે કામ કરના માણસોનાં હાથમાં રાજ્યની સત્તા આવે, થોડા પગાર અને લાગવગ નાણુદ થાય એવું સ્વરાજ્ય આપણે માગીએ છીએ, એવું સ્વરાજ્ય સ્થાપના મારે આપણે થત શરૂ કર્યો છે, એવું સ્વરાજ્ય સ્થાપવાની આડે આવે તેની સાથે આપણે લડવાને તૈયાર થયા છીએ.

કોન્ગ્રેસ આવા આદર્શો સ્વીકારે છે ખરી? ન સ્વીકારતી હોય તો હવે સ્વીકારે. કારણ કે આજનો નવો પક્ષ કોન્ગ્રેસની ધામી ગનિયી

કાંઈક કંટાળી ગયા છે. 'કેરુ કોન્ગ્રેસ અમારાનીઓ કરે, દિંદીઓનો કાવકે અભિપ્રાય' રહ્યું કરે. આપણે એ સંસ્થાને માન આપીશું પણ આજે તો આખી દુનિયાની પ્રજા એક સર્વ સામાન્ય આદર્શથી દેરાઈને આગળ વધે છે, તે સિદ્ધાંત પ્રમાણે જુના કરારો અને સંધીઓ ઉડી જાય છે. રાજ્યોનાં તાજ બગરમાં વેચાય છે. જે જમીન પચારી પડીને તેના ગણિત પર વિના થમ હવન ગાળે છે તે વર્ગ નાણુદ થાય છે. મદતો, મહાધિકારીઓ અને ગ્રામ્યમીઓ પદસપ્ત થતા જાય છે, હિંદુ સમાજની અસમાનતા અસહ્ય થઈ પડી છે મામાઈક, ધાર્મિક, આર્થિક અને ખીછ અસમાનતા તથા અન્યાયો, પચારી પડેલી સત્તા, જમીનની, રાજ્યની કે ધાર્મિક મુશ્કેલી એ સર્વ બોગળા જાય છે. આ લગ્ય કેરકારો જગતના બધા દેશોમાં થયા જાય છે, કોઈ સ્થળે ઝડપથી, કોઈ સ્થળે આસ્તે આસ્તે, પણ જ્યાં નજર નાખીશું ત્યાં મદાન કાંતિ થઈ રહી છે. આંધળા હોય તે ન જાય અને શાણુ હોય તે સમજ જાય.

કોન્ગ્રેસનિધિમાં એક દુરોદ રૂપીઆ ઉઘરાવ્યા તે વખતની પાવતી.

યુગ ના દ

: લેખક :

હરિલાલ હર્યા

યુગનાદ ગાને શો યુગનાદ ગાને—(૨૬)

ધરતીને ધ્રુવની રહો,
બ્યામને ચિદારી રહો;
આધિકાર માંગી રહો,
એવો યુગ ગાને. ૧

શ્રીકૃતના સોભાગ ભરે,
ભીડતાને ધાવ કરે,
વિશ્વ આપુ એક કરે,
એવો યુગ ગાને. ૨

સગળની મરાસ ધરે,
પ્રાણના પ્રકાર ઝરે;
આંધળાની આંખ ખુલે,
એવો યુગ ગાને. ૩

બુવાનોનાં બુધ મળે,
આઝાદીને પંથ પળે;
દેવીઓનો સંધ ભળે,
એવો યુગ ગાને. ૪

યુગના અનેક પંથ,
તોડીને જગાવે જંગ;
શૂરાની શોધે સંગ,
એવો યુગ ગાને. ૫

રૂઢીનાં તુટે છે રાજ,
ઉકરણાઓ સળગે આજ;
નવીન સૃષ્ટિ સૃજન કાજ,
એવો યુગ ગાને. ૬

ગોસ એનો ના મુણાય,
તોય અંતરે ધધાય;
પ્રેરણાનાં પાણી પાય,
એવો યુગ ગાને. ૭

ડોલે દિગંત સર્વ,
મંડાયુ છે નવીન પર્વ;
આમંત્રે ધરી ગર્વ,
એવો યુગ ગાને. ૮

ફર ફર ડંકા બાજે,
સ્વારપણા સૈનાં માગે;
કાયર હોય તે જ ભાજે,
એવો યુગ ગાને. ૯

સમનનાનું સત્ત રચે,
દલીનોતી બાંધ અધે;
સ્વતંત્રતાની સાથ ચાલે,
એવો યુગ ગાને. ૧૦

શાહી વાદ, મુડી વાદ,
ધુણ ઉડે મુણી સાદ;
શૂરાની દેતા યાદ,
એવો યુગ ગાને. ૧૧

હિંદનું સામાજિક પુનર્વિવાન

વેપક :

એસ. સત્યમતિ, એન.એન.સી., એડવોકેટ

ઉપરોક્ત વિષયના સંબંધમાં 'નવયુગ' ના મહાસભા અંકને મારે આ ઘોષીક લીંટીઓ લખી મોકલતાં મને આનંદ થાય છે.

સૌ કોઈ કૃપા કરે છે કે હિંદમાં સમાજ સુધારાની અને સામાજિક પુનર્વિવાનની આવરૂપકતા અંગ્રજોસ ઉભી થઈ છે. આ સાથે એટલું સ્વીકારવાની પણ આવરૂપકતા છે કે આપની કાલનો જે હિંદુસ્તાન આપણને

શ્રી સત્યમતિ

એકબે છે એ હિંદુસ્તાન ઇંગ્લેન્ડ અથવા તો બીજા કોઈ દેશની સત્તા આટલું જ અથવા તો સોંધાં અનુકરણ જેવા તો ન જ હોય.

આપણી વચ્ચે એક તરફથી અધીરા સુધારકો નવી ધરના ધરાઈ ધરાઈ કરવા પારે છે. બીજી તરફથી સર્વમાન્ય થઈ ચૂકેલી સામાજિક બદલીઓ દેશના દરેક ખૂણે પણ પથભર થાય છે. અધીરા સુધારક ખાળી-ચોળીને બંધુ જ એકાએક સાફ કરવા માટે

છે. એથી ઉમટું સુધારાની ધ્રુવનાથાએ જીવંતવાદી સાધનાતાપૂર્વક આગળ વધી પ્રગ્ભવની અવસ્થિત ધનામાંથી દ્વિચિત સુધારી ઉપગ્નવવા માગે છે. અને વચ્ચેનો મખ્ય મતભેદ સ્પષ્ટ દેખાય છે. જે વેળાએ પહેલી ટ્રાઈલો સમાજ સુધારક પોતાની આલસાયાઓ કાપવાની મદદ વડે પાર પાડવાને તત્પર અને છે એ વેળાએ આ મતભેદ વધુ પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ થાય છે.

હું ઇચ્છું છું કે આ અધીરા સુધારક વધુ નમ્ર અને ન્યયુ ઉદાર અને ઓલીવર કોમવેલના શબ્દોમાં હું તેને કહીશ ઇચ્છું છું : ભાઈ, નારી ભ્રષ્ટ થતી હોય એ પણ જનવાલો છે.

આનો અર્થ એ નથી કે સામાજિક પ્રિક્ષાની આડે આવનાર બદલીઓને કાય-કાનાં બંધનો વડે જડવા આડે હું અપરોધ વડું. પણ જ્યાં અમુક માણસની ઓક્કસ પ્રકારની માન્યતાઓ અથવા તો ઓક્કસ પ્રકારના મતદર્શનનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે, અને અમુક મન અથવા તો અમુક વિચાર પ્રમાણે જ તીવ્ર ધર્મયુ ઉપગ્નવવા સિવાયનું વર્તન શક્ય હોય છે ત્યાં ઉદાર-તાથી અને ધીરજપૂર્વક કામ લેવાની હું બધા સુધારકોને વિનંતિ કરું. આ દશા એવી છે જ્યાં કાયદો નિષ્ફળ નીવડે; યોગ્ય કંગવણી અને શાંત સમજાવટ પ્રદાન થાય.

હિંદુ સમાજની સુધારણા અને તેની નીતિ ધનાને મારેની મારી તાલાવેલી એકલી નથી. આ સુધારણા અને આ રચના શક્ય કરવાને સાફ આપણને દેશ-પરદેશના અનુભવી, ગ્રામ્ય અને દુરદેશી સુધારકોની જરૂર પડી છે.

આવાં માણસો આપણને-મળી રહે અને હિંદુસમાજનાં હૃદયમાં નવાં નવાં રચનાનાં પ્રાણવાન અંદરે ઉભી નીકળે તો આપણું બનિ ઉત્તમ જશે.

૨ખે વીસરીએ

૧ : લાલાજીનાં અમર વચનો : :

“હું” સરકારને ચેતાવી
દઉં છું કે, આ
દેશમાં જે બળવો ફાટી
નીકળે તો તેની જવાબદારી
આજે બપોરે જે ગોરા
અમલદારોએ ગેરવર્તણૂંક
ચલાવી છે તેવા અમલદારોની
ઉપર જ
રહેશે. અમારી
પ્રતિજ્ઞા તો
હજી એ ઉભી જ
છે. અમે તો બેઠાં
બળવો જગાવ-
વાની એ પ્રતિજ્ઞા

લીધેલી છે, પરંતુ જે સર-
કાર અને તેના અમલદારો
આવું વર્તન ચલાવે તો
જીવન તરવ અમારા હાથ-
માંથી છટકી જાય, અને
સ્વદેશની સ્વતંત્રતા મેળવવા
માટે તેઓ પોતાને મન-

અમતા માર્ગ લે તો તેમાં
કશી જ નવાઈ નથી.

“એ દિવસો જેવા માટે
હું જીવતો હોઈશ કે નહીં
તેની મને બબર નથી,
પણ હું જીવતો હોઉં કે

મૃત્યુ પામ્યો
હોઉં, પરંતુ સર-
કાર જે મારા
દેશના નવજીવનો
ઉપર તે દિવસ
ફરજિયાત લાદશે
તો, તેમના એ

સ્વાતંત્ર્યચુદ્ધને મારો આત્મા
આશીર્વાદ અભિપ્રેક્ષે.

“આ વ્યાસપીઠ ઉપર-
થી હું જાહેર કરું છું કે,
આજે બપોરે અમારી ઉપર
જે ફટકો મારવામાં આવ્યો

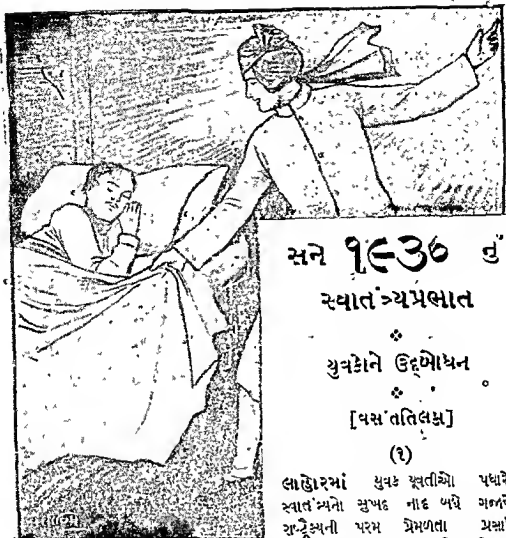
તેં ખ્રિષ્ટશ આત્માજન્યની
સુકદા . પેટીમાં દોઢાયલા
છેલલા ખીલા સમાન છે.
એ પ્રહાર થતો જેણે જેણે
જોયો છે તે તો કદી એ
ઘટનાને વીસરી શકશે નહિં.
એ ઘટના તો આપણા
આત્માઓમાં ઊંડી ઉતરી
ગઈ છે. આ બાયલા વેડાનું
વેર આપણે લેવાનું છે.
તેમની સામે હુમલો કરીને
નહીં પણ આપણી સ્વતંત્રતા
પ્રાપ્ત કરીને.

“લાહોરના ચોલીસ
સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ રહેાટરો મને બે
ફટકા માર્યા, અને તેના બે
ફોન્ડેબલોએ મને ખીલા બે
ફટકા આપટયા. આમાંનો
એક ફટકો મારા હૃદય
ઉપર જ તાકીને ઝપેટવામાં

આવ્યો હતો અને તે ફટકાની
એક જ નજીક વાગવાથી,
ઘણો લાંબો અને (વશાળ)
ધા પડ્યો છે.

“મારો એવો મત છે
કે યુરોપીયન ચોલીસ અમ-
લદારો એ (માંડી ઉપર) જે
પ્રહારો કર્યા છે, તેની જવા-
બદારીમાં, હિંદી પ્રજામતની
અવગણના કરીને સાયમન
કમિશન સાથે સહકાર કરવા
નીકળેલા હિંદીઓ પણ
ભાગીદાર છે તે લોકો આ
ગુન્હો કરનારા નહિં તે
પણ ગુન્હામાં મદદગાર છે
અને જ્યારે આપણે આપણા
આ અંશામમાં (વજયવંતા
થઈશું) ત્યારે આપણે
એમની પણ બરાબર બરાબર
લકડશું.”

* લાહોરના રેઇને ૧૯૨૮ ના નવેમ્બરમાં સાયમન સાતરીના સંસ્કારના
સ્વાંગ વખતે પડેલા માર પછી મહેલી જાહેરનાલા સમક્ષ લાલાહીએ
ફરેલા આપણમંથી.

સને ૧૯૩૭ તું

સ્વાતંત્ર્યપ્રભાત

યુવકોને ઉદ્બોધન

[વસંતતિલક]

(૧)

લાહોરમાં યુવક ધૂતીઓ પધારે,
સ્વાતંત્ર્યનો સુખદ નાદ બધે મળ્યો;
શત્રુઓની પરમ પ્રેમળતા પ્રસારે,
આત્મા તણો અભય સર જિજ્ઞાસુ-જિજ્ઞાસુ.

(૩)

“સંસ્થાનનું નકલી રાજ્ય બધું નકલું,
અંધારું તંત્ર અમને અંધારું અમારું.”
એ વાત નેતૃગણને કહી દો તમારી;
ને દેશ કાળ સર્વશ્વ તમે અમીરી.

(૪)

બગે, બીરો! પરમ દિવ્ય સચાર ઉમે,
આ ઘેર ને અતલ નિમીર રાજ દુમે;
ઉદ્ઘાસના અવળ જ્ઞાનક વીરતાના-
ધીમે ધીમે વિરલ સ્વપ્ન પ્રકાશ ખૂંડે.

મોહિનીચંદ્ર

કોંગ્રેસ દેવી

સૈ કાથી જે સમુદાય રહી ખેડી તે વૃદ્ધનારી,
આત્મા કેરા અમલ ધન ને-ધર્મને જૂદનારી.
ગતશૃતિના જાગતભરમાં મે'કતા પાણુ મૂક્યા,
કોંગ્રેસે આ કલેબુરમાં કોતિના મંત્ર કૂંક્યા.

યુવામીના કપડ યુવમાં મોઢીને લાન્ ભૂલ્યા;
સ્વાતંત્ર્યેથી સરકી પડતાં ડોંગમાં દેશ જૂલ્યા.
વિદેશીના મધુર વચને માનવી મોઢી જૂલ્યા.
કોંગ્રેસે તે કલેબુર પગમાં મુક્તિના મંત્ર કૂંક્યા.

શાંતિ કેરું વિરલ લઈને ક્ષત્ર આધુ ઘડે છે,
ક્રાંતિ કેરાં કવન કપરાં કલુમાં આધડે છે;
ક્રાંતિ કેરાં કવન કવની આવી કોંગ્રેસ દેવી,
મુક્તિ કેરાં મધુર નયને સોવતી, સ્વપ્ન કેવી !

કોંગ્રેસે આ સમય સર્વજ્ઞ દેશને છે જાગાડશે,
મુક્તિ કેરાં મધુર સફૂલાં સ્વપ્ન માંડી રમાડશે;
પોષારને પડેલી પાણુ એ “છેક છેલ્લી કસોટી,
છે સર્વની અનુસરણમાં આવતી જે અમિતિ.”

જુવાનોના જુગપતિ સમા જવાબિરે લાક પાડી,
સત્તા કેરા સખત ઉરમાં સ્પષ્ટ બીનિ લગાડી;
તેને શિરે સ્મિતસદ ધરે સાજ કોંગ્રેસ દેવી,
મુક્તિ કેરો મુગટ મનથી માનતી સાંપ જેવી.

સંધેશકર

પવન જોડણી સ્વતંત્ર.

નવયુગ : ગ્રામ' ૮૬

પ્રવાસી પછીના પીળી ગુલામી.

: લેખક :

સામળદાસ લક્ષ્મીદાસ ગાંધી

જે કુલાંગી દિવસે સીરાજ-ઉદ-દૌલા
પ્રવાસીનાં યુદ્ધમાં પરાજય પામ્યા એ
દિવસે ભારતવર્ષનાં મુસ્લિમ આકાશમાં પરદેશી
પ્રભા પડે તેવાર પથરાણી. ઉગતા સૂર્યનાં
સોનેરી કિરણો માણસોને ધણીયાર મંદુરોં ભામે
છે. ખ્રિસ્તિય સૂર્યની પડેલી રશ્મિ પણ
આર્થાવર્તને આ જ રીતે મંદુર લાગી. પણ
એ સૂર્યે મધ્યાહન લાણી પ્રગ્નિ માંડી-ને
તેનાં કિરણો ઉગ્ર બન્યાં.

હિંદના અનેક વિવિધ રજવાડાઓમાં એ
કિરણોએ મળતરા જગાવી: ધણીકે જગજગતા
મુશરોને એ ધગતા ગોળાથે પીગળાવી મૂક્યા:
કાળના કોરડાઓ ખખીને જગજગિત અનેકા
દેવતાકે રાજવીઓની એ તપતા 'નાચાયલે'
ખાક પાથરી.

કલાધવનાં સ્વપ્નાં

હિંદુ સાવ લૌભલ અંગ્રેજોને ઘેર
કરવાનાં પહેલાં સોણસાં દસાધવ
સેવકાં. વખતનાં વહેન સાથે એ સ્વપ્નાંઓ
સાચાં કરવાને ચિટનના રાજવીતિથિયે
હિંદની ભૂમિ પર વ્યવસ્થિત રીતે રોતરજ
ખિલાવી. હિંદમાંનાં ચિટનનાં સામ્રાજ્યની
એ કુટનીતિયે ૧૮૨૫ માં કુંગરપૂરના
જશવંતસિંહ સામે કોરડા ઉગામ્યો:
૧૮૫૪ માં એ સત્તાએ સિરોહીના
સવધારને ચાતાની ઉકળતી દશધમાં નિર્દય
હોમ કર્યા. ૧૮૬૪ માં જયપૂરની રાજસત્તા
પાસે તેણે ધૂળ ફેંકાવી. ૧૮૬૭ થી ૧૮૮૮

સીરાજ-ઉદ-દૌલા

ના સમય દરમ્યાન રોક અને ભરતપૂરના
મુશરફારીઓને તેણે એકાદ બનાવ્યા. ૧૮૭૬
માં ઝ.સાવાળા નરેન્દ્રનું તેણે માથું નમા-
વ્યું. ૧૮૮૩ માં ખિં.નેરની પીઠ પર તેણે
સોંટી ચમકાવી, ને છેલ્લે, ૧૯ મી સદીને
આયમતે આરે, વડોદરાનાં સિંહાસનનાં
ઉંડા પાયાઓ પણ તેણે ડગમગાવી મૂક્યા.

પછી વીસમી સદીનાં ધડિયારાઓ વાગ્યાં.
એ વેળાથે તો ચિટનની કમગી આ દેશમાં
નિરંકજ રીતે ચનગનતી હતી. હિંદના નરે-
ન્દ્રોની હીરે મદેસી ગરદન પર, શુલામીની
જૂંસડી પણ, એ વેળાએ તો ક્યારની થે
ચાળે પડીતી. આવી દેશમાં, એ સદીને
પહેલે અમરે, હિંદના રજવાડાઓ
પ્રત્યેની ચિટનની નીનિમાં- મુંદર.

પક્ષે થવાની ભારતવર્ષના નરેન્દ્રેએ આજ્ઞા બાંધી.

‘મૂખા’ઓના ‘શિરોમણી’

એ કે અંગ્રેજ અમલદારે દિંદના સન્નીઓને સાત ક્રોટિ ‘મૂખા’ના ઓના શિરોમણી માન્યા છે. દિંદના આ ‘મૂખા’શિરોમણીઓએ ૧૬ મી સદીના પોતાના શરમભર્યા પતનના સ્મરગતા ધ્રુત-

હાસની સામે પણ પીસમી સદીમાં ઉગાડવા ધારેલી આંહાની વેલ કાપ્યા વિના જ કરમાઈ ગઈ. નહા, નિઝામ, ઇંદોર, ભરનપુર અને ખરતરની ધ્યાઓ આ વાનની શાખ પૂરે છે.

આમ છે એટલે આપણી વચ્ચેના ‘મુશુટધારી’ઓ ચાહે તે માને અથવા તો ફાવે તે ભાષે-સાને મટેલાં તેમનાં શરીરો ગુલામીના કસતાં પણ વડે ગુલામી ભોગવી રહ્યાં છે એ વાત આજે ત્ર્યંસિધ્ધ બની છે.

દિંદના રજવાડાઓ પર દશે દિશાએથી આજે જ્યારે ગુલામીની ઝડીઓ વસે છે ત્યારે રાજસ્થાનોની કાંઈ સહેલી બેઝોમણી સર સંભળાય છે કે ના. શહેનશાહના આ પદર ‘વશદાર મિત્રો’ નાં હૃદયમાં પોતાની ગુલામીની કારમી થળ આજે લયદર દરેક પગની રલી છે.

આવતી કાલની ટેલ

આ વાત સાચી જ હોય તો દિંદના જનતાકીર્તિ વિશાળ વડવાને તિરસ્કૃત રીતે

વેગળા મૂકીને આ નામધારી નરેન્દ્રો શાં સાફ બરુદર સમિતિ જેવા આવળીયાં ઓને આજતો બેશ છે? શાં સાફ તેઓ દિંદનાં સ્વાતંત્ર્યની પુનિત સાધના આડે સીધા અથવા તો આડકતરા અવરોધો રચતા બેશ છે? શાં સાફ તેઓએ સાત કરોડની જનતાનાં બંધીખનાં લોહીની પોતાની રાક્ષસી તરસ હજુ મુધી પણ છીવાવી નથી? શાં સાફ તેઓએ

પ્રજાની પૂણ્યભીની સેવા મલકાતે મૂંઝાંચે આજ મુધી પણ સ્વીકારી નથી?

જનો જમાનો પૂરો થયા છે: જૂની માન્યતાઓ નાબૂદ થઈ છે: રૂઢી રાક્ષસી મરવા પડી છે: પુરાણા ચીલાઓ પ્રસાદ ગયા છે. નવો જમાનો અને નવી માન્યતા: નવાં સૂચો અને નવીન રચના-આ બધાંની વચ્ચે સ્વતંત્ર ભારતવર્ષ ન રીતે છંપવા ચાહે છે એ જ રીતમાં દિંદના રાજવી:

ઓને પોતાનાં સ્થાન સુરક્ષિત રાખવાની લેશ માત્ર પણ બે બેવના હોય તો રાજતાજ અને સંધિપત્રિઓના બધા વક્ષોપાતો અને સંવળા ઝંઝાવાતોમાંથી મોક્ષળા થઈને દિંદની મહાસમાને બારણે પોતાની આવતી કાલની ટેલ સંભળાવવાને તેઓ ફાણુના ધે વિદ્યબ: સિવાય ખડા ધાય.

બાર ઉઘાડો !

આ દશા મુલબ-કરવાને સાફ મદદ સમાએ પોતાનો મદ સાચ ખુશ્કો

રોબર્ટ કલાધવ

મૂકવાની આવશ્યકતા આવે ઉભી થઈ છે. ભારતના નફરતા પરની પીળી જાળીન પર સાત કરોડ માનવીઓ વસવાટ કરે છે. જેટલા વિવિધ ક્ષિત્રિય હિંદની પ્રજાના પ્રશ્નો અને દુઃખદર્દો છે એટલી જ અનેક રંગી રાજ્યસ્થાનની પ્રજાની પણ દાડમાઈઓ અને સંકટમણી છે. સાત કરોડના આ સમૂહને અનેક રાજ્યો વડે વીંચાતો રાખીને હિંદને સ્વતંત્ર કરવાની મહાસભાની ને ધારણ હશે તો એ ધારણા આખરને છેડે પોડળ નિશરો, દંગારી જણાશે-કેક ધરો.

હિંદી રાજ્યોના મહાપ્રમુખ મહાસભા ને વધુ સમયને માટે વેળા રાખશે તો પોતાના સ્વચ્છંદી નિર્ધારને કારણે જરૂર પડે તારા યે સંસારની રાખ બનાવવા પૂરતી તત્પરતા સેવી રહેલા જે સામ્રાજ્યવાદે હિંદુસ્વાતંત્ર્યના ઘેરાદાની દરેક વેળાએ આજપૂરે દેશી રાજ્યામાંના આપખુદ અમલને આગળ ધર્યા છે, એ સામ્રાજ્યવાદ હવે પછીનાં વરસેમાં હિંદી રાજ્યો પ્રત્યેની મહાસભાની ધોર અલિપ્તતાની આંગે પોદારી જાતને મોંકવતા રહેશે-ભોળાંઓને ભરમાવતા રહેશે.

મહાસભાની અસ્થિર નીતિ

જે મહાસભાએ એક વેળાએ હિંદના નરેન્દ્રને પોતાનાં રાજ્યમાં જવાબદાર રાજતંત્ર સ્થાપવાની ભક્તમણ કરનારો દેશ કરેલા (નાગપુર: દેશ નં. ૧૨) અને જે મહાસભાએ એક વેળાએ નસા નરેશ પરના બંગાલોર સામે વિશેષ દશવિંશ (દીક્ષી: ૧૯૨૩) એ જ મહાસભાએ બીજી વેળાએ નસાના પ્રશ્ન પ્રત્યે લાથ ધારેલા.

હિંદી રાજ્યો પ્રત્યેની મહાસભાની આ અસ્થિર નીતિ હવે અંત માટે છે. લોડ એક્સ કોડ અને મી. ૦ મોરેન્ડને પોતાની એનિવર્સિટી મંત્રણાને ટાંકણે હિંદી રાજ્યોને વેળાં રાખીને હિંદમાં બંધારણનો વિચાર કરાશે યે કરશે કદિન ભાસેલા. આ જ રીતે ક્ષિત્રિય હિંદના મગદ્દારી નેતાઓથી પણ સ્વરાજનો વિચાર હિંદી રાજ્યોને કાઢે મૂરીને થશે મુરંદસ નહિ પણ અશક્ય ભાસે છે.

નરેન્દ્રને તરણપાય

સામળદાસ ગાંધી

ક્ષિત્રિય હિંદને જે સ્વરાજ ભેદાય છે તો

હિંદમાં હિંદી રાજ્યાની જાતનાં પદાધિના કાંઈ ખારી નથી. ક્ષિત્રિયહિંદમાં દુઃખદર્દો ને ધણુ છે તો હિંદી હિંદના પાનનાઓ કાંઈ ઓછી નથી. ક્ષિત્રિય હિંદમાંના જાણીયાં-વાળાઓ મહાસભાને ને અશક્ય બનાવવા છે તો પીળી ભૂમિ પરના નીમ્યાણુઓ સામે આંખ મીંચી તેને પરચડવાની નથી.

સદ્ભાગ્ય નહેરુ અંધારણે મળ્યાનો પ્રત્યેની રાષ્ટ્રીય નીતિનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરી ગયા છે. મહાસભાનો ભાગ એ નિર્દેશ પછી ખુલ્લો બન્યો છે. જે ભાગ પર પગલાં પાડી ભારતના નરેન્દ્રસીઓએ હિંદની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાનતાનાં મહામંદાણ મોંઘાતુ પીકું ઝડપ્યું છે. એ ભાગનાં તિરસ્કાર કરનાર અથવા તો તેનાથી વેળા રહેનાર નરેન્દ્રને માટે આવની કાસ કહ્યું થતીતું રાજ નિર્માણ કરશે એ કંઈકાની વીસમી સદીનાં યોગજીવીમના વર્ષના જાદુના મહિનામાં આવશ્યકતા નથી.

રાષ્ટ્ર રથને દોડતો કેમ કરી શકાય?

કેમી પ્રશ્ન-લઘુમતિ અને

લઘુમતિ-એ હાંદને

માટે વિશિષ્ટ નહિ પણ

સામાન્ય પ્રશ્ન છે. એટલે

જગતના બીજા વિભાગોમાં એ

પ્રશ્નનો નિકાલ કેવી રીતે

લાવવામાં આવ્યો છે, તેના

અનુભવની કસોટીએ આ પ્રશ્નને

કરી નેહ, નકેર રિપોર્ટના

નામે મરાહુર થયેલી સર્વ પક્ષ

પરિપક્વતા વૃત્તાંતની પરીક્ષા કરવી તે હીક

થઈ પડશે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સમાધાન સંસ્થા તરફથી

નીકાલા મ્યુરિઅલ બટલરનું “લઘુમતિનો

કાયદો” નામનું એક પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું

છે, તેની પ્રસ્તાવનામાં લેખક કહે છે:

લેખક: લક્ષ્મીદાસ રવજી તેવશી

ક્રાન્સમાં વસનાં કાષ્ઠપણ

અંગેજને ત્યાં મુધી તે

મિલેકથી વર્તેલા હશે ત્યાં મુધી

તેની ધાર્મિક માન્યતાને કારણે,

ક્રાન્સમાં ધર્મવિચારણા સભા

તરફથી કે બીજા કાષ્ઠ પણ

તપાસ કરનારાઓ તરફથી તેને

અંગત રીતે કે તેની માલ-

મિલકતને દર્શી દરકત પહોં-

ચાડવામાં આવશે નહિં.

છેલ્લા વિશ્વગ્રાપી સંગ્રામ પછી તો

લઘુમતિનો સંરક્ષણનો પ્રશ્ન તે વર્તમાન

રાજકારણનો સળગતો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે;

અને રાષ્ટ્રસંઘનાં કાયદાં સાથે જોતજોત

બનીને તે પ્રગ્નના માનસના સીધા અંસ-

ગમાં આવી ગયા છે. એ લઘુમતિના

સંરક્ષણનો સીધાંત કેમ જન્મ્યો, તેની

વ્યાખ્યા શું, તેને કાણ કેવી રીતે કરે

અને તેનું સ્વરૂપ શું છે, એ બધાની

વ્યાખ્યા કરવા બેસીએ તો આપણે મળ

મુદ્દાથી જુદે જ રસ્તે ચાલ્યા જવું પડે,

પરંતુ સામાન્ય રીતે એ તો સર્વ સ્વીકૃત

વાત છે કે, દરેક સ્થળે વસતા મનુષ્યોને-

પછી તે એ રાજ્યના નાગરિક હો કે નહિં-

તેનું વર્તન બહાર વ્યવસ્થા અને નીતિને કાષ્ઠ

પણ રીતે બાધક થઈ ન પડે તેવી સ્પષ્ટ

શરતો સાથે, તેના વ્યક્તિગત સ્વાર્થને

અને ધાર્મિક રીતોના પાલનને માટે

સંરક્ષણ આપવું જોઈએ. એટલી આવકાર

દાયક સવચેતીઓને બદલે, દેશમાં

વસના તમામ નાગરિકો અને અન્ય રાષ્ટ્ર-

વાસીઓ-પછી તે જાતી, ધર્મ અથવા

ભાષાની નજરે ગમે તેટલી લઘુમતિમાં

હોય તો પણ તેમને નાગરિક તરીકેના ક્ષેત્રોગ્રહારી હકોની આબતમાં સમાન માનવા જોઈએ; અર્થાત્ લઘુમતિવાળા માણસોની મારફત મતાધિકારની હોદ્દા અને મેળવવાની આબતમાં સરખી તંકા અને સમાન અધિકાર હોવાં જોઈએ. વ્યાપાર ધંધામાં, ધાર્મિક વિધિઓમાં, પ્રકાશનોમાં, જાહેર સભાઓમાં અને આદાલતોમાં તેઓ પોતાની માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરી શકે, પોતાને જોઈ તેઓ ધાર્મિક, શિક્ષણ વિષયક અને પરોપકારી સંસ્થાઓ સ્થાપી શકે, તેમ જનાં જે છાત્રાઓમાં લઘુમતિવાળાઓની વસતિ સારી સંખ્યામાં હોય ત્યાં જાહેર પ્રાથમિક શાળાઓમાં તેમની ભાષામાં શિક્ષણ અપાય, અને શિક્ષણ વિષયક તેમ જ ધાર્મિક આગતોમાં લઘુમતિવાળાઓને રાજ્યનાં તેમ જ સ્થાનિક અંદાજ પત્રોમાંથી ફીક ફીક રકમનો ફાળો પણ મળે.

આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, યુરોપીય દેશોમાં તેમ જ યુરોપની સંસ્કૃતિમાં લઘુમતિવાળાઓના જ અધિકાર સ્વીકારાયા છે. પરંતુ નહેરૂ રિપોર્ટ જે જનતાની સાવચેતીઓ લઘુમતિઓ મારે રાખવા ધારે છે જેવી કે વ્યાપારી આબતમાં સંસ્થાઓ, કોમી સભાઓ (Councils), જુદાં મતદાર મંડળો, ધારાસભાઓમાં ખાસ જગાઓ, ખાસ મોબો અને પ્રાંતોની પુનર્રચના-તેવી જનતાની સાવચેતીઓના ઉલ્લેખ કરેલા ત્યાં આપણે કોઈ પણ સ્થળે જોઈ શકતા નથી.

નહેરૂ રિપોર્ટ તે દિંદી રાષ્ટ્રીયવાદને જાહેર બંધારણ રચનાનો પ્રયત્ન છે. મારા મત પ્રમાણે તેની મોટામાં મોટી એ નબળાઈ છે કે, તે રાષ્ટ્રીયવાદની રચના કોમીવાદના પાયા ઉપર કરે છે અને કોમીવાદના પ્રશ્નો ઉપર હદ કરતાં વધુ ભાર મૂકે છે.

૧૯૨૧ ના વસતિ ગણતરીના આંકડાઓ જોતાં દિંદુઓ ૬૫.૮ ટકા અને મુસલમાનો ૨૪.૧ ટકા જોટલા છે. એ બન્ને કોમો મળીને વસતિના ૯૦ ટકા થાય છે. ત્યારે પારસી, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તીઓ, શીખ, જૈન અને બીજા મળીને ૧૦ ટકા જોટલા છે; તેમ જતાં નહેરૂ રિપોર્ટ માને છે કે મુસલમાન એ લઘુમતિવાળા કોમ છે. તેમજ પ્રમોણુ, તેમની સંગીતતા વગેરેને જોતાં ભણે તેઓ સંખ્યાબળમાં જોછા હોય જતાં દિંદુઓ કરતાં ધાર્મિક એકતાને લીધે તેઓ વધુ સંયુક્ત છે તે વાત એ ભૂલી જાય છે. ત્યારે દિંદુઓ ન્યાતોને લીધે, મત પાંચેની માન્યતાઓને લીધે એટલા બધા વહેંચાઈ ગયેલા છે કે, ભણે સંખ્યાબળમાં તેઓ વધુ હોવા જતાં વ્યવહારમાં જોતાં, વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ જ લઘુમતિમાં છે. આ નહેરૂ રિપોર્ટની ખામી છે. વસતિની સંખ્યા સાથે સરખાવતાં જે બીનદિંદુ અને બીનમુસ્લીમ જનતીઓ માત્ર ૧૦ ટકા જોટલી જોઈ તેમના સંરક્ષણને માટે ખરી રીતે તેમાં જોછામાં જોછું કહેવાયું છે; આથી જોઈ શકાય છે કે એ રાજ્યનામાં ધર્મના ધોરણે જ વિચાર થયા છે.

વળી મોન્ટ-ફોર્ટ સુધારાની અંદરથી દિંદુ અને મુસલમાન એ એ કોમો ઉભી થઈ છે. કેમકે તે સુધારાએ તેમને નમાસા મતનો અધિકાર આપ્યો છે, જે અધિકાર તેમને હજી આપી છે પરંતુ સરકારી તંત્રમાં તેમનો અવાજ સંભળાય તેમ કયું નથી. એ સુધારાને લીધે દિંદુ અને મુસલમાનોને એટલા બધા છુટા પાડ્યા છે કે, એ બન્ને કોમોને છુટા પાડવાના હિસાબે કોઈ કામ કરે જતાં તેથી તે એમને આટલી દહે તો લુદા કરી ન જ શકે.

આપણે બધા જાણીએ છીએ કે 'કામી દિલની દ્રષ્ટિ આપણને કેટલે બધે ધસડી ગઈ છે, છતાં કામીવાદીઓ પોતાના ધર્મ' યેશા ઉત્સાહ અને ખંતને લઈને દૈન્ય દી-વાનાશાળાઓમાં, કેઢખાનાઓમાં અને ફાંસી-ના માંચડાઓમાં 'કામી સંખ્યાના ધોરણે પોત પોતાના દિલ્લાની માગણી કરતા થયા નથી તે અભિનંદન લેવા જોયું છે. તકવાદના નયમ પ્રમાણે એવી માગણી પણ હવે પડી શકાય ખરી. જે સરકારને હવે પડી જોયું પૂછવામાં આવે તો મને નવાઈ ન લાગે કે, 'કામીવાદીઓ'નું પત્રક તૈયાર કર્યું અને ઉપર જણાવેલાં ત્રણે સ્થાનોમાં જ્યાં જગ્યા હોય ત્યાં ત્યાં તે ખાલી જગ્યા પુરવા માટે એ 'કામીવાદીઓ'માંથી પસંદગી કરવી ! નહર યોજનામાં 'કામીવાદ'માંના ફદનપાટલા આપણને કેટલી દૃઢ મુઠ્ઠી ઉતારી પાડે છે તે બતાવવા માટે જ મેં આ ઇલાશે કર્યો છે. જે નહર યોજના હોમીઓપથીના ધોરણે રોગના નિવારણ માટે ગરમી ને ગરમીથી અને શરદીને શરદીથી કાપવાની રીતે આગળ વધવું છોડી ન દે, અને કામીવાદના નિવારણ માટે 'કામીવાદની ગોળીઓ આપ્યાં કરે તો, મારા મન પ્રમાણે એકે ક્રમ આવી પડે'વે છે કે જ્યારે દીંદને પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવું હોય તો, તેણે 'કામી' વાદના અને ધર્મવાદન. ગરાડા બંધ કરવા પડશે. આથી હું એમ કહેવા માગતો નથી કે વર્તમાન સંલેખમાં આપણે 'કામીવાદી' અને ધાર્મિક પદવાદ અમૂળ ટાળી દઈ શકીએ, પરંતુ હું આગ્રહપૂર્વક જ કહેવા માગું છું તે એ છે કે, 'તેમને ગજ્ઞની વ્યાખ્યામાં તેને યોગ્ય સ્થાને રાખ્યાં થશે. એકે હિંદુ અને મુસ્લમાનોને છતાં પાડવા માટે મતાધિકારને માથે દોષારોપણ થાય છે, પરંતુ એક તરફથી ગાયની કુરબાની

અને બીજી તરફથી મરદાદો આગળનાં વાળ' એ જ એ એ વર્તનઓને જોતાં પાડવાનાં મોટામાં મોટાં કારણ છે. એટલે જ્યાં મુઠ્ઠી આ એ મુદ્દાઓનો સંતો-પકારક નિવેદો લાવી ન શકાય, ત્યાં મુઠ્ઠી આપણા જાહેર જીવનને કારીખાતા કહ્યા અને કડવાશોં ચાલુ જ રહેશે એવા મને ભય લાગે છે. અને આ પ્રસંગનો નિકાલ વાટાઘાટથી કે તરફથી પણ થઈ શકે તેમ મને દેખાતું નથી, કેમકે મેં જોયું છે કે જેઓ વ્યવહાર જીવનમાં વધુમાં વધુ ગણા લેય છે તેઓ આ એ પ્રસંગમાંથી એકની પણ ચર્ચા વખતે ગાંડા બની બેસે છે.

મારી ખાતરી થઈ છે કે, "કાયદા અને વ્યવસ્થા"ના સાચવનાર તરીકે સરકાર જ્યાં મુઠ્ઠી.

(૧) નહર નાણાંનો પંથોને કારણે ઉપ-યોગ કરતાં અટક નહિ;—અને આ વિષયમાં લેતાં જ્યાં ૧૩ કરોડ હિંદુઓ અને ૭ કરોડ મુસલમાનો હોય, ત્યાં હિંદુનું દેવળ ખ્રિસ્તી-ઓનું જ હોય એ શું વિરોધાભાસ નથી ?

(૨) ધર્મચાર્યો અને તેના સંઘ ઉપર કર નાખે નહિં.

(૩) કોઈ પણ ધાર્મિક ઉત્સવને નહર તરફ તરીકે સ્વીકારની બંધ થાય નહિં.

(૪) પ્રાર્થના સ્થાનોને માટે પરવાના આપવાની પ્રથા શરૂ કરે નહિં.

(૫) ધાર્મિક ગ્રંથો લખ્યાં લઈને સોગંદ લેવાની રીત બંધ કરે નહિં; અ

(૬) જાહેર કાર્યો શિવાયનાં તમામ કાર્યો માટે તમામ જાહેર સ્થાનો, યોગ્ય વગેરેનો ઉપયોગ થતો અટકાવે નહિ; તો આ પ્રશ્નોનો નિકાલ કદી પણ આવે તેમ નથી. આ માટે જે ઉપાય બનાવ્યા છે તે, એટલે કે 'ધર્મ' તેના હાલનાં સ્થાનથી બાંધ કરીને તેને યોગ્ય લોકીક સ્થાન આપવું તે એ પ્રશ્નના બગાડર મળે મુધી પહોંચે છે. 'ધર્મ' તે નાગરિકનો અંગત પ્રશ્ન છે અને હોવા ધરે; તેની સાથે રાજ્યને કશું જ લેવા દેવા નથી અને જ્યાં મુધી આમ કરવામાં નહિ આવે, ત્યાં

મુધી, હિંદને અસરકર્તા પ્રશ્નોનો નિકાલ થવાનો જ નથી. ભૂતકાળમાં હજુ થઈ ગયેલી શરૂઆતના દાયકાની, એ (રુઝ) કાયદાઓને આપણે ખૂબ યીંગડાં માર્યાં છે; તે કાયદાઓમાં એટલી બધી વખત કાણું પડ્યાં છે અને તેને એટલી બધી વખત યીંગડાં મારવામાં આવ્યાં છે કે જે શરૂના રથને દોડાવે જ હોય તો, દરે જમી યીંગડાંવાળો રુઝ (કાયદો) ને સદંતર કદી નાખીને તદ્દન જ નથી કાયદો મૂકી પડશે, શિવાય એ રથને ફાંડવાની શરૂઆત કરતાં જ તે અટકી પડશે.

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા

બ્રિટિશ હિંદની પ્રગતિ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે છે

બ્રિટિશ વેપારીઓ હિંદમાંથી મોટા નફા મેળવવા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે છે

બ્રિટિશ રાજ્યદારીઓ સામ્રાજ્યના હિત સારૂ પરદેશો સાથે વલનમાં કરવાની, યુદ્ધ પુરૂ કરવાની અને લશ્કરી સ્વતંત્રતા માટે છે

દેશી રાજ્યો બ્રિટિશ હિંદની પ્રગતિ ઉપગ્રામીમાંથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે છે

તો પછી

દેશી હિંદની સાત કાંટિ પ્રગતિ થાને માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો જ અર્થ શા માટે રાખવા નહિ ?

સાતસો કે સાત કરોડ ?

હિંદમાં દેશી રાજ્યોમાં સાતસો કરોડ છે.

દેશી રાજ્યોમાં વસનારા સાત કરોડ છે

સાતસો માણસોએ પેતાના સ્વાર્થ માટે સાત કાંટિ છાતાં માણસોને સેંકડો વર્ષોની આપણુદીથી દબાવી રાખ્યાં છે.

ધણનો પ્રજા લાલ લેવો એ વર્તમાન રાજતંત્ર નિયમ છે.

તો શા માટે

સાત કાંટિ માણસોના લાલના ભોગે સાત સો માણસોની આપણુદીઓ વચાવી લેવી નેહએ ?

©

કર્તવ્યસાથ ડેલેરી

કુનૈયાલાલ ડેહાડી

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

અંગ્રેજ અમલ દર
મ્યાન દેશી રાજ્યો ન્યાયે
ગંડપ થવા લાગ્યાં, ત્યારે
લોહ ઉલ્કાકિરણી નેવા
સામ્રાજ્યવાદી; પીળા
રંગ માત્ર ગુરુકુળના
બ્રહ્મચારીયોનાં કપડાં
રંગવા માટે રહેવા દઇ,
આખા ય ભારતવર્ષને
ગોરા સામ્રાજ્ય સૂચક
લાલ રંગથી રંગી
નાંખશે, એવા ધડીલર
ભાસ થયે હતો; પણ
અંગ્રેજ પ્રજા ચક્રોરખને
બુદ્ધિશાળી હોવાની સાથે,
પોતાના સ્વાર્થમાં પાર-
ગત તેમ જ પાવરથી
હોવાથી તેણે સીધા

કરનાં કરતાં આડકતરા
કરો પ્રજાને યોજાં સાથે

છે, એ વાતને લક્ષમાં લઇ, કેટલાક દેશી
રાજ્યોને કાયમનાયમ રહેવા દીધાં, પરદેશી
ધુંસરી નીચે કચરાતાં, કચળા ઉઠેલી પ્રજાની
જાગરાખોર વૃત્તિએ તેમને વધુ સાહસ કરતાં
અરકચ્યા. તેઓ તેથી સમય પ્રમાણે વર્ત્યા,
પણ સાથે જોતાને સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાના પ્રય-
ત્નો તે આજુ ન રાખ્યા. પ્રાચિન સંસ્કૃતીનાં
નામધારી અવશેષોનાં અસ્તિત્વને જાગવી,
રાજ્યોને પ્રથમ મિત્ર તરીકે દરખાવી,
આરતે આરતે તેમને તાબેદાર ખંડીયા નદીકે
દખાવી દેવામાં આવ્યા. મહારાણી ચીકોટરી

લૉડે રાજહારી

માના દંદેરાનો મનસ્વી અર્થ કરવામાં શાહી-
વાદી કંઝન જેમ અયક્ષયો નહીં, તેમ
નીચામ સરકાર સાથે તાલમેલ કરતી વખતે
સામાન્યવાદી રીટીંગે, એક ભગતી બે કાઠ
કરી, પોતાની સાવજીભ સત્તાની વાત સાફ
સાફ સંભળાવી દીધી! શુભાવેલી સત્તા
પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે રાજ્યકર્તાઓ આજે
દમધુટીને દોડાદોડી કરી રહ્યા છે, પણ
Right હકની પાછળ ને might બળ
ન હોય, તો તેમના પોષ્ટ પુરુષાર્થનું પરી-
ણામ માત્ર એક જ અને તે 'અરથ્ય ફેન!'

રાજસ્થાનોને દબાવતી વખતે, અંગ્રેજોએ
પોતાની વધતી જતી સત્તાનો ઉપયોગ કરી,
રાજાઓના માંડોમાંડોના કુસંપતો પુરતો લાલ
લીધો છે, અને રાજસ્થાનોની પ્રજાને
પણ 'સંસ્કાર'ની જગમાં આપાદ રીતે
ગંધર્વી દીધી છે. દેશી રાજ્યોમાં સારો
કોનોપાર આવે, એવી અંગ્રેજોએ જાહેરથી
આપી છે, પણ તેમના દહોડસો વર્ષના
રાજ્ય અમલ દરમિયાન તેઓએ

નદારા રાજા રહામે કૈયતને રક્ષણ
આપ્યું હોય, તેના કરતાં જાન્યત.
પ્રજા રહામે જુદમી રાજાઓને
વધારે સંરક્ષણ આપ્યું છે, એવા
અનુભવી જાણકારોનો સ્પષ્ટ મત છે.
જે રાજાઓ પ્રજા પીડક હોવાની સાથે,
અંગ્રેજો રહામે ખુમારી બતાવનારા માનુષ
પડ્યા છે, તેમને પ્રજા રક્ષણને બદલે દબાવી
દેવામાં આવ્યા છે, અને જેઓ પ્રજા વચ્ચે
અળખામણ ન હોય છતાં, અંગ્રેજો અમ-
લની રક્ષામાં માથું ઉંચકતા હોય, તેમને
તોડી ખાડીને, સ્વાધ સિદ્ધિનો મંત્ર સાધ-
વામાં તો વ્યવહાર કુશળ અંગ્રેજો કોઇ
લિવિસ પાછા પડ્યા નથી. માત્ર પ્રજાની
ખાતર જ પ્રજાને સંરક્ષણ આપવા માટે
સરકારે હથિયાર ઉંચક્યાનો કોઇ અપવાદ
રૂપ દાખલો બન્યો છે કે કેમ, તેની મને
શક નથી!

તાજા અનાવોને પ્લાનમાં લઇએ તો પણ
પ્રાચિન ઇતિહાસની અપ્રાચિન પુનરાવૃત્તિ
થતી જ નવામાં આવે છે. મોન્ટેફોર્ડ
રીપોર્ટમાં રાજસ્થાની પ્રજાનું હીત હૈકે
ધરવાનો દલ સેવવા છતાં, દેશી રાજાઓનો
ખાંતરવાલિયર મુદ્દારવાના કોઇ જાણુયા
જગ પ્રવત્તો કરવામાં આવ્યા નથી. માત્ર
જનશિકે કે ગવર્નમેન્ટમેનનાં લાપણોમાં
જે વાતોનાં વડાં પીરસવામાં આવે છે તે
માફ! બદલર કમીટી પાસે રાજસ્થાનોની
પ્રજાને પોતાનાં દુઃખો રહવાની બી ઉદારતા
અનાવવામાં આવી નથી; અને 'રાંકિન્ડ ટેગ્સ
કોન્ફેડરેન્સ'માં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સ્થાન.
આપવાની આપતમાં તો અરેબીને રનાવતા
સમાચાર સંભળાવ્યા પછી; વેલ્વુડ બેને
નળ નીચે બેસાડીને નવરાવી નાંખ્યા છે!
અંગ્રેજોએ સચોટ જ્ઞાન કરાવ્યા પછી,
મદ્યસત્રા નરક મીટ માંડીને, રાજસ્થાની.

પ્રજ્ઞના આગેવાનોએ ‘ગાંધી-તેરેડે-કંપની’ ને ‘દ્રોહી’ તરીકે વર્ગીકરણ માંડી છે; પણ ખરી વાત તો એ છે કે, રાજ્યોની પ્રજ્ઞનો અભ્યુદય તેને પોતાને જ હાથે થઈ શકે. તેમ હોવાથી, બહારની સહાયતાની આશા રાખવી જેમ નિર્વર્થક છે, તેમ બહારની અબજગીરી દબાવી કે આમંત્રવી તે પણ વિઘાતક છે !

અંગ્રેજોની દ્વિરમ્યાનગીરીનો અર્થ જેમ રાજસ્થાની પ્રજાને દર્શાવેને ‘ગુલામોના ગુલામ’ બનાવવા સિવાય બીજો કોઈ નથી થયો, તેમ બ્રીટીશરોની અબજગીરી, એ ગુલામોને મોટા શાહ સોદાગર બનાવી દે, એવી આશા રાખવી, એ પણ કેવળ ભ્રમણ જ છે. પ્રથમ તો બ્રીટીશરોના આગેવાનો શરૂઆતમાં કેટલાકે રાજ્ય-કર્તાઓની ગુપ્ત મદદથી જ મહાસભાનાં નામને આગળ ધપાવી શકતા હતા; બીજું, આને પણ ઘણા નેતાઓ દેશી રાજ્યોની તિરોચીમાંથી પોતાનાં મનમાં સરસ કરી રહ્યા છે, અને ત્રીજું બ્રીટીશરો દિંદને આશરે જતાં તે પોતાનો સ્વાર્થ સાધશે કે રાજસ્થાનોનું કન્યાણુ કરશે એ પણ એક સવાલ છે ! વીરમગામની જમ્મતને તાજેતરનો દબાવો તપાસો.

અંગ્રેજોનું શરૂણુ શોધનારાઓએ, બ્રીટીશરો દિંદના વેપારીઓની ખાતર દેશી રાજ્યોનાં ઉગતાં વાણિજ્યને કચડવા સિવાય બીજી કંઈ ધાડ મારી છે ? એ જ ‘કાદાળીના દાઘા’ઓ ન્યારે બ્રીટીશરોના માનનીય નેતાઓને વગાવી, ‘ધુમાળના આચકા’ ભરવા જેવી આસીશ્યના દાખવી રહ્યા હોય, ત્યારે તેમનો વાસિલ ધામડો કે તેમની ધોડમાં ધણે મારવો તેનો નિષ્ફળ તો રાજસ્થાની પ્રજાએ પોતે જ કરી લેવાનો છે.

મહારાણી વિક્ટોરીયા

‘આપ સમાન બંગ નહીં’ અને મેઘ સમાન બંગ નહીં’ એ સામાન્ય લોકશિક્ષિત છે; અને રાજસ્થાની પ્રજા તેથી કોઈ લુદી રીતે ફળ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે, એમ બનવું મને તો અશક્ય લાગે છે. ઉપર નય, નીચે નય, આખે લુએ કે પડખે લુએ, તેને માટે તો બધાં નય ત્યાં ખારાં પાણી ભર્યાં છે ! બ્રીટીશ હીંદના નેતાઓને વજેવવાથી કાર્ય થશે કે, એટલીટનના મહાસ્વાથી રાજ્યદારીયોની પાદસંવાથી મુક્તિ મળી જશે, એવા ખ્યાલોમાં રમવું, એ તો કેવળ ‘વાંઝણીના પુત્ર’ની સાથે જેલ કરવા બરેબર છે ! અંગ્રેજો દેશી રાજ્યો ઉપર પોતાની લોખંડી એડીત ચીંટકાવી રાખવા માટે મથી રહ્યા છે; અને બ્રીટીશરો દે ‘સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય’ રૂપી ‘દીકરી’ની પાછળ, રાજસ્થાનો ઉપરની સત્તારૂપી ‘દાવળે’ મેળવવાનાં પણ સ્વપ્નાં સેવી રહ્યાં છે; આમાં ગુલામોના ગુલામની

આઝાદી કયે ફેકાણે રહી છે, તે ફેકા 'સમજાવશે? આતરફ શખેની ઇન્કબાજ સ્વાધ રહી છે, અને સ્વાધ સાધુઓ આ બળતા પ્રશ્નની આગમાં પોતાની રાટી અચ્છી રીતે શેકી લે છે. પણ તેમાં નથી રાજસ્થાની પ્રજાનું કશ્ચાણ કે નથી તેમની સ્વાધિનતા!

રાજ્ય, એ રાજ અને પ્રજાનું અનેક હોવાથી, રાજ્યોની દૃષ્ટિએ પણ બહારની ઉપલગીરી એક પ્રકારનાં કાર્તિક જે સમાન જ છે. આજે કેટલાક રાજ્યો ખાનગીમાં એમ બોલતા સંભળાય છે કે, જો અમારી ઉપર એન-સીનું આક્રમક દબાણ ન હોય, તો અમે પ્રજાનું ધણુએ કશ્ચાણ કરી શકીએ. કેળવણી પ્રગતિ, સ્વદેશીને ઉત્તેજન કે ઉદાર રાજ્યદારી હકોની ખાતરમાં જો રાજ્યો ખીટીશદિંદના કરતાં આગળ વધે છે, તેમની તરફ નોકરશાહી કરી નજરે લાગે છે, એમ કહી, તેઓ અમુક અમુક રાજ્યોના કાબજા પણ આવે છે. આ પ્રમાણે બાહ્ય દબાણગીરી લુભગારોના હાથ મજબૂત બનાવી, જો સારા રાજ્યોને પણ પાછળ ખેંચતી હોય તો, તેને પરખારે પાણીનું પકડાવી દેવું એ સારું, કે તેની પાછળ દવાલીયાં મારવાં એ સારું? ઉપર જણાવ્યા તેવા રાજ્યો સાફ દીકની સાચી વાતો કરે છે કે, ખોટાં બહાનાં ઉઠાવે પોતાની નિર્બળતાને છુપાવે છે, તેની ખરી ખબર પણ બહારની ઉપાધીઓ દબાવી અને પ્રગતિ માટેનું ક્ષેત્ર સાફ થવાથી જ પડે તેમ છે.

આ ગતવિચારો તો 'સ્વતંત્રતા' સિવાય બીજા કોઈ વસ્તુ પાછળ દોડના નથી; એટલે હું તો ખીટીશદિંદ તેજ જ દિંદો દિંદ અને સ્વાધિનતાનું સ્વર્ગીય

લોર્ડ કર્ઝન

સુખ ભોગવે એવું જ હચ્છું છું; અને 'સ્વતંત્રતા'ની સાથે 'દરબાનગીરી'ના મેળ કદી પણ થઈ શકે તેમ નહીં હોવાથી જ, રાજસ્થાનો માટે કોઈ પણ જાતની ઉપલગીરી લેઈએ નહીં; અને તેની પ્રજાનું તેમાં જ ખરું શ્રેય છે, એમ હું માનું છું. સાથે સાત કરોડ નેટલી પ્રજા જો એક જ બળ વડે પોતાનો ભુલંદ અવાજ ઉઠાવે તો બળવાન દેખાતી દબાણગીરીના દરેક દરેક ટાંકા તુડી ગયા વગર રહે નહીં એવો પણ મારો વિશ્વાસ હોવાથી, રાજસ્થાની પ્રજાને તો મારી એક જ ખબર છે કે, મિત્રો! તમારાં સંઘબળના અભોધ રાજ્ય વડે બાહરની દુર પ્રકારની ઉપલગીરીને દંદનાવી દો; અને પછી નહીં માનજો કે, વિલ્પ તમારો જ છે!

મજુર ચળવળ : એક અવલોકન.

: લેખક :

દા. પી. જે. ભટ્ટ

હિંદની મજુર ચળવળનો ઇતિહાસ એટલે યંત્રયુગની સમીક્ષા. અહીં સદીની સંખ્યાક્રમે હિંદમાં કારખાનાં સ્થપાયાં. છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં પરદેશી ધન વડે તેમાં અજ્ઞ વધારો થયા પામ્યો. નૌપાત સીવાય એશીયાના સર્વ દેશોમાં હિંદ અત્યારે વધુ યાંત્રિક શક્તિ વાપરનારો ઔદ્યોગિક દેશ છે. અને અર્થ વિશારદો એમ માને છે કે, પરદેશી સામ્રાજ્યની વિશ્વાત્મક નીતિથી હિંદના ઉદ્યોગો ઉપર કડક બંધન ન નંખાયા હોત તો નપાત જેટલી જ પ્રગતિ હિંદે પણ કરી હોત.

મજુર ચળવળની શરૂઆત યંત્રયુગથી થાય છે. કારણ કે યંત્રયુગ મજુર વર્ગનો પિતા છે. જ્યારથી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ વેપાર વહુજનું કામ મૂકી દહને સામુદાયીક ધોરણ ઉપર કાપડ બનાવવાનો અખતરો કર્યો, ત્યારથી ઔદ્યોગિકયુગના એ ઇતિહાસનો આરંભ થાય છે. કેમકે ત્યારથી જ સ્વતંત્ર વહુકર અને કારીગરનું જ્ઞાન કારખાનાંએ ધીધું છે. ત્યારે યુરોપમાં ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ તેનાં મધ્યાન્હે પહોંચી હતી. લોકશાયર અને મેન્વેસ્ટરમાં મિલ્ટી મીલો સ્થપાઈ હતી. અને ત્યાંથી નૈયાર થયેલું સુંદર કાપડ હિંદનાં ગામડામાં પેસવા લાગ્યું હતું. તે સમયમાં પરદેશી વેપારીઓએ એક અજ્ઞ વસ્તુની શોધ કરી એ શોધ તે હાંસનાં યાંત્રિક વિદ્યાસતો પાયા.

તેમણે જોયું કે હિંદની અનદ્દ ગરીબાઈને લીધે હિંદી મજુરી એકદમ સસ્તી

છે. આ સસ્તી મજુરીનો લાભ લેવા માટે પરદેશી માલદારોએ અહીં યંત્રાલયોની સ્થાપના કરી. અને મજુરી સસ્તી હોવાથી માત્રીકોને નફો પણ અનદ્દ થયા માંડ્યો ! આમ સસ્તી મજુરીમાંથી મળતા અઢળક નફાએ હિંદના માલદારોનું પણ તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું તરન જ હિંદના માલદારોએ પણ પોતાની મુડી હિંદના ઉદ્યોગમાં રોકી આમ, અમદાવાદ, જમશેદપુર, અને મુંબાઈમાં લગભગ હિંદી મુડીથી જ આજતા ઉદ્યોગો અસ્તિત્વમાં આવ્યા.

આ યંત્રવાદનું ફળ તે આધુનિક કામદાર વર્ગ અને તેની નમ્રુતિનું પરિણામ તે હાલની અવસ્થિત અને અઅવસ્થિત મજુર ચળવળ.

આ યંત્રવાદે લાખો ખેડૂતોને કામદાર બનાવ્યા, તેણે કારીગર વર્ગનો ધીમે વિનાશ કરી તેમનું સપાટાબંધ કામદાર વર્ગમાં પરિવર્તન કર્યું. યંત્ર ઉપર કામ કરતાં, એકે સરખું છવન ગાળતાં અને એકસરખો પગાર મેળવતાં કામદાર વર્ગમાં નથી જ વર્ગભાવના ઉત્પન્ન થઈ. આ વર્ગ ભાવના તે મજુર ચળવળનું મધ્યમિંદુ.

આ વર્ગ ભાવનાના જન્મ સાર્થે મજુર વર્ગનાં હિત અને હક્ક માટેની લડત આરંભાઈ. કંઈક અંશે આ લડતને પરદેશી સરકારે પ્રેરણા આપી. લોકશાયરના ઔદ્યોગિક નેતાઓએ આ લડતને ટેકા આપ્યો અને તેના પ્રથમ પરિણામ રૂપે કારખાનાનો કાપડો [કેક્ટરી એક્ટ] થયા

તના આરોપીઓ

કે.એમ.

એસ. એસ. મીરમકર. ડી. એસ. થેંગડી.

પી. સી. ભટ્ટી.

એસ. એ. શર્મા.

કે. એન. ભગવંતર.

આર. એસ. નીમકર.

ગોવિંદર.

શાકત ઉસમાની.

કીશોરીલાલ શોષ.

દા. એમ. જી. અધિકારી.

મીં ગોપાલ.

મુઝર અદમદ.

દા. એસ. એન. બેનરજી.

એસ. વી. ધાટે.

આર. મીન.

અતિથ્યામસદ.

એચ. એસ. હવીસન.

શીવીપ સ્પેટ.

ગી. એફ. બ્રેલે.

એમ. ઇ. ફેશ ઇ.

ડી. કે. ગોલાની.

સોલનસીંગ બર્શી.

કેદારનાથ સેગલ.

ઇ. ચક્રવર્તી.

મીં. આલવે.

મહુર ચળવળની હકતમાં આ કાયદો એકે અગત્યનું' સીમા ચિહ્ન છે કારણકે ત્યારથી સરકારના કાયદા દ્વારા મજૂર વર્ગના કંઈકે હકકો સ્વીકારવામાં આવ્યા છે પણ આ કાયદો તે મજૂર ચળવળનું' પરિણામ હતું' કે કેમ તે પ્રશ્નના જવાબમાં હિંદની મહુર ચળવળની પ્રથમ ભૂમિકા' સમજાવે શકે છે. એ કાયદો તો પરદેશી સરકારનું' માત્ર 'દાન' હતું' ! મહુરોનાં કંગાળ અને ગરીબ હવન જોઈ પરદેશી સરકારનું' હૃદય ટ્રી ગયું' ! અને તેથી તેમના કંગાળ હવનમાં કંઈકે શાલન આપવા માટે દયાળુ સરકાર માળાપે હિંદના કામદારોને માટે તે કાયદો તૈયાર કર્યો. કેવી કડવા ! એ કાયદાના અર્થને સમજાવતી સામ્રાજ્યવાદીઓની આવી વ્યાખ્યા છે.

પણ ખરી રીતે જોઈએ તો જોમ તે કાયદો તે દાન રૂપે નહોતો તેમ જ સામ્રાજ્યવાદનાં હેયાંમાં હિંદી મહુરો માટે એકાએક કદાવરસનો ઉભરો પણ નહોતો પ્રગટ્યો. વસ્તુ એમ બની હતી કે, હિંદની આર્થિક ગરીબાઈને લીધે હિંદની મીઠામાં લગભગ ચૌદ ચૌદ કલાક કામ ચાલતું, રનતું' તે નામ જ નહિં અને છતાં મહુરી તદ્દન જ એકી. આનું' પરિણામ એ આવ્યું' કે માત્ર એકા ખચે' તૈયાર થતો હોવાને લીધે હિંદી મીઠાનો નફો વધતો ગયો. સરતો માત્ર ઉત્પન્ન થતાં લોકેશાયરના માત્ર સ્વથે દરિદ્રાઈ ઉત્પન્ન થઈ આથી જ ઇંગ્લેન્ડના માસીક વર્ગે હિંદના કંગાલ સ્થિતિનો અથાગ લાભ હિંદના પરદેશી અને દેશી માસદારો ન હો તે માટે હિંદી સરકાર ઉપર દયાળુ થયું' અને વિજ્ઞાપતમાંના પુષ્કળ પ્રચારશક્તિને લીધે હિંદી સરકારને નમતું' પડ્યું' તેથી જ કારખાનાનો કાયદો કરવામાં આવ્યો.

કામદારોની વર્તમાન દશા જોતાં એ કાયદાની કશી જ છીંમત નથી. ઇન્સ્પેક્ટરો તરફથી તેનું' અદરકષ : પાત્રન કદી પણ થયું' નથી પણ માત્ર હિંદી સરકારને તેથી દુનિઆભરમાં એવી બગાડ મારવાનો પ્રસંગ મળ્યો કે, જૂઓ જનપાત્રમાં બ્યારે કામ કરવાના કલાકો જરા પણ નિશ્ચિત નથી ત્યારે આવી સરકારે હિંદમાં કામના કલાકો સંચવનાર કાયદો કર્યો છે.'

આજથી ચાળીસ વર્ષ પહેલાંની આ પરિસ્થિતિ છે. પણ પંડીથી તરત જ એ ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિમાં પરિવર્તન થયું, હિંદીમુદીએ ઉદ્યોગમાં ઝંપલાવતું શરૂ કર્યું. જમશેદપુર અને અમદાવાદની લગભગ સર્વ મીઠા હિંદીમુદીથી ઉભી થઈ. હિંદના મુદીવાદના વિકાસનો આમ પ્રારંભ થયો.

હિંદી મુદીવાદના આ વિકાસે સરકારની નીતિમાં ફેરબદલી કરી. પરદેશી સરકારને તેથી લાગ્યું' કે મહુર ચળવળ તરફ દૃષ્ટિ ડાળી બદલવાની જરૂર છે. અવસ્થિત મહુર ચળવળ સ્થપાય તો હિંદી મુદીવાદના વિકાસ ઉપર હીક અંકુશ રહે એ સત્ય પરદેશી સરકાર સ્પષ્ટપણે જોઈ શકી. તેન જ અવસ્થિત ચળવળને માટે મહુર મંડળ સ્થાપવા અને ઉત્તેજવાની નીતિ શરૂ થઈ.

વિજ્ઞાપનની મહુર ચળવળના આદર્શ ઉપર હિંદની એ મહુર ચળવળ સ્થવાની સરકારની પ્રેરણા હતી. આ પ્રેરણાના પ્રતાપે મુંબઈ અને કલકત્તાના ઉદ્યોગોમાં મહુર મંડળો સ્થાપ્યાં અને હિંદી ધારાસભામાં મહુર ચળવળ પ્રતિનિધિ માટે એક બેઠક ચખ્ખામાં આવી.

આ મહુર ચળવળના સનન પ્રયાસે કારખાનાના કાયદામાં મુખારો કરવાનું સરકારે કલુષ કર્યું. સરકારની ઇચ્છા તો સ્પષ્ટ

હતી. તરત જ કારખાનાના કાચદા સાથે કામદારોને બદલો આપવાનો કાચદો શરૂ થયો. આ કાચદો તે મજૂર ચળવળનું ખીલું સીમાચિહ્ન છે.

પણ આ સીમાચિહ્ન અને કારખાનાના કાચદામાં ફરક છે. “ફેક્ટરી એક્ટ” બ્યારે લેવનના માર્જિનલ ગ્રામ માટે રચવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે ખીલે કાચદો દિંદો મુડીવાદના વિકાસ ઉપર રૂઢિ મૂક્યું માટે હતો. અત્રાત, બન્ને કાચદા સરકાર પ્રેરિત હતા. તે બન્ને માટેના ખરડા સરકારે જ રજૂ કર્યા હતા અને બન્નેની પાછળ એક જ ઉદ્દેશ રહ્યો હતો. ફક્ત મનોભાવ જુદા હતા, બદલા માટેના કાચદા સાથે ઉપરથી જરા પણ ઢળાણ ન હતું તેમ તેમાં મજૂર ચળવળનો અવાજ પણ ન હતો. ફક્ત દિંદના મુડીવાદના ઉત્થાનનું રૂઢિ એ જ માત્ર તેના ઉદ્દેશ હતા.

પરદેશી સામ્રાજ્યવાદની રાજ્યનીતિ તો પછી આ જ કક્ષાની રહેલી છે. મુંબાઈન કાચદો ઉદ્યોગના મજૂર મંડળને વધુ મદદ આપવામાં આવ્યું. તેમ જ કારખાનાનો કાચદો પણ મુંબાઈમાં જ ખાસ કરીને વધુ પળાતો. કારણ કે મુંબાઈનો ઉદ્યોગ તે લગભગ હિંદી મુડીનો ઉદ્યોગ હતો.

અમદાવાદ અને મુંબાઈની મીઠા હડતાલોમાં સરકારની કમ્પ્રાઇઝ નેટવર્કના આ જ કારણ હતા. કારણ કે સામ્રાજ્યવાદ દિંદી મુડીવાદનો પ્રચલ વિકાસ થાય એ રીતે પણ ધમ્મજોતો નહીં હોવાથી કાંઈ પણ રીતે તે ઉદ્યોગમાં નફો ઓછો થાય એ દૃષ્ટિથી જ રાજ્યનીતિ ધગાઈ હતી.

આથી જ આવા દિંદી મુડીથી ચાલતાં ઉદ્યોગોમાં મજૂર મંડળો સ્થપાતાં ત્યારે તે ઉપર સરકારી આશિર્વાદ ઉતરતા. બેથી, અખતે, વગેરે મજૂર નેતાઓ દ્વારા સામ્રા-

જ્યવાદની આ નીતિ અમલમાં મૂકવામાં આવી. મદ્રાસમાં, કલકત્તામાં, નાગપુરમાં અને જમશેદપુરમાં પણ સુધારવાદી મજૂરવાદ (Labour reformism) દ્વારા સામ્રાજ્યવાદે દિંદના ઉગતા મુડીવાદને ગુજાવવાનો ચલ કર્યો છે અને તેમાં તેમને કેટલેક અંશે સફળતા મળી છે.

આ મજૂર ચળવળની પ્રથમ ભૂમિકા છે. વધારે મજૂરીની માગણી અને કામ કરવાના ઓછા કક્ષા એ હેતુનાં સૂત્રો છે. સમગ્ર મજૂર ચળવળનું ધ્યેય માત્ર પગારના વધારા સામે દરેકવામાં આવ્યું છે. આ ભૂમિકામાં બેથી. શીવરાય અને એવા સુધારવાદી મજૂર નેતાઓની આગેવાની નીચે દિંદના મુડીવાદ પાસેથી કંઈક છુટાડ મેળવવા માટે પ્રયત્નો થાય છે! આ યુગને સુધારવાદનો યુગ કહીએ તો પણ કંઈ ખોટું નથી. કારણ કે મજૂર ચળવળનું એ મધ્યચિહ્ન હતું અને જે કંઈ સુધારા મળ્યા તે પણ સામ્રાજ્યવાદ અને દિંદના મુડીવાદના પરસ્પર વિરોધી અંતરબંધ લીધે જ મળ્યા છે એ પણ સ્પષ્ટ છે.

છતાં આ ભૂમિકામાં મજૂર ચળવળ પાસે જાગ જેવું કંઈ જ ન હતું. મત આપવાનો અધિકાર પણ હજી બહુ જ ઓછા કામદારોનો છે. દિંદી ધાગસભામાં મજૂર પ્રતિનિધિ પણ સરકાર નીચે તે જ. તેનો મત લગભગ ઘણી વખત સરકાર તરફ જ ઢળે. આમ સરકારની ‘મહેરબાની’ ઉપર જીવના સુધારવાદી નેતાઓનો આ યુગ મજૂર વર્ગની દૃષ્ટિએ કંઈક તૈયારીનો યુગ કહીએ તો બરાબર છે.

મજૂર ચળવળનો વેગ તે પછી વધતો ગયો. છેલ્લાં છ વર્ષમાં વધુ બળવાન મજૂર મંડળો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. રેલ્વેના મજૂર વર્ગનું સંગઠન થયું. જ્યુટના મીઠ

કામદારોનું સંગઠન પણ મુંદર ગણવા લાગ્યું. રેલ્વે, મીઠા, ટપાલ, તાર, ખાણ અને બહુતના મીઠા કામદારોના એક એક મંડળો દિવસે દિવસે વધુ અગવડનું બન્યાં. અને પહેલી ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસ કામદાર ટેંગરીનાં પ્રમુખપણાં નીચે મળી.

સમસ્ત દિંદના કામદાર વર્ગની એક જ હીતતા પડેલા પાસ્ટી, દિંદના રાજકિય અને આર્થિક વતુલમાં એક જાળ તરીકે વિસ્તરતી એ પ્રથમ ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસનું પડખા દૂર દૂર પડ્યા. સંગઠનનું કામ તરીકે થયું. સુધારાવાદીઓના નેતૃત્વ નીચે પણ ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસ કંઈક કામ કરતી થઈ. આ સમયે મુંબઈમાં ટપાલીઓની પહેલી હડતાળ પડી. એ હડતાળથી સરકાર અમદાદ ત્યારથી મલુર અગવડને દેખીતું ઉત્તેજન અને પ્રેરણા આપવાની પ્રયા બંધ પડી અને કંઈક અંશે સરકારે વિરોધી વક્તવ્ય પકડ્યા માંડ્યું. અદ્વીતી મલુર અગવડની બીજી ભૂમિકા શરૂ થાય છે.

પણ આર્થિક સ્થિતિનાં પરિવર્તન ટ્રેડ યુનિયનની અગવડ, મલુર અગવડ અને મુડીવાદના સંબંધમાં ફેરફાર કર્યા. ૧૯૧૯ થી ૧૯૨૨ મુધીના અગવડ નફાના વર્ષો પછી ખોટનાં વર્ષો શરૂ થયાં. દિંદના ઉદ્યોગોમાં ખોટ આવવા લાગી અને મુંબઈની મીઠા અપારાજિત દુર્યામાં જતી શરૂ થતાં મલુર વર્ગની રોજ કાપવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો.

અમદાવાદ, મુંબઈ, જમશેદપુર, ખડગપુર અને રેલ્વેમાં મલુર વર્ગની અગવડ હવે વધુ રોજ મેળવવા માટે ન હતી પણ મળતી રોજને આતુ રાખવા માટેના કડક ઉપાયો લેવાની ત્યારે તો મલુર વર્ગને ફરજ પડી હતી. સમગ્ર મલુર અગવડનું લક્ષ્યિંદુ હવે મળતી રોજને કેમ રક્ષવી

કામ રોજના માટે સતત પ્રયત્ન કરવાનું થઈ પડ્યું. પરિણામે ૧૯૨૪ ના અંતમાં અમદાવાદમાં અને ૧૯૨૫ માં મુંબઈમાં મોટી હડતાળો પડી. આ હડતાળોને એક માત્ર ઉદ્દેશ મલુરોને અગવડની નહાનકડી રોજને કામ રાખવાને હતો.

અમદાવાદમાં પણ દિવસનું લાંબી હડતાળ પછી સુધારાવાદી મલુરોના શ્રીમતી અનુયાયી અને શુભચરીત્રાત નંદાને ૧૫ ૧/૪ રૂાં જોડે કામ સ્વીકારવો પડ્યો. ત્યારે મુંબઈમાં સરકારે દિંદના કાપડના ઉદ્યોગ ઉપર રહેલી આ ટકાની જકાત કાઢી નાંખનાં કામદારોની રોજ કામ રહી તેથી હડતાળ ઉઘડી ગઈ. પણ આ બે બનાવો આવતા સમયની આગાહી આપતા હતા. કારણ કે મુડીવાદને માટે એ જરૂર પણ છુટપટ કે વધારે રોજ આપવાનું અશક્ય બન્યું હતું, ઉલટું મુડીવાદને માટે નેના નંદા કામ રાખવા માટે મલુર વર્ગની રોજ કાપા સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય ન હતો.

તેથી જ સુધારાવાદી નેતૃત્વનો યુગ પૂરે થયો. મલુર અગવડ હવે સામાન્ય સુધારાના વતુલમાંથી બહાર નીકળી. કારણ કે હાલની રોજ કામ રાખવા માટે પણ મુડીવાદ સામે કડક લડત ચલાવવાની જરૂર પડી. આ કડક લડતના લાખેલા તે મુંબઈની છેલ્લી બે મંગળવર હડતાળો ખડગપુર, લીલુવાદ અને મદ્રાસની હડતાળોમાં પણ આજ પરિસ્થિતિના પડખા સંભળાય છે. ત્યારે કરંચીની મોટીના કામદારોની હડતાળ તો આ પરિસ્થિતિનું સીધું પરિણામ છે.

આમ ઉદામ વિચારધાના નેતૃત્વ નીચે મલુર અગવડે ઉઘડે દરેક લીધું; કારણ કે તે સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય હતો જ નહિ.

હતી. તરત જ કારખાનાના કાયદા સાથે કામદારોને બદલા આપવાનો કાયદો શરૂ થયો. આ કાયદો તે મજૂર ચળવળનું ખીલું સીમાચિહ્ન છે.

પણ આ સીમાચિહ્ન અને કારખાનાના કાયદામાં ફરક છે. ‘ફેક્ટરી એક્ટ’ ન્યારે લાંબના માસિકવર્ગના લાભ માટે રચવામાં આવ્યો હતો. ત્યારે ખીલો કાયદો હિંદી મુડીવાદના વિકાસ ઉપર રૂંધેન મૂકવા માટે હતો. અત્યંત, અને કાયદા સરકાર પ્રેરિત હતા. તે અને માટેના ખરડા સરકારે જ ફોર્મ કર્યા હતા અને અનેની પાછળ એક જ ઉદ્દેશ રહેલો હતો. ફક્ત મનોભાવ જાણ હતા, બદલા માટેના કાયદા સાથે ઉપરથી જરા પણ દબાણ ન હતું તેમ તેમાં મજૂર ચળવળનો અવાજ પણ ન હતો. ફક્ત હિંદના મુડીવાદના ઉત્થાનનું રૂંધેન એ જ માત્ર તેનો ઉદ્દેશ હતો.

પરદેશી સામ્રાજ્યવાદની ગ્રાન્યનીતિ તે પછી આ જ કક્ષાની ઝડેલી છે. મુંબાઈન કાપડ ઉદ્યોગના મજૂર મંડળને વધુ મહત્વ આપવામાં આવ્યું. તેમ જ કારખાનાનો કાયદો પણ મુંબાઈમાં જ ખાસ કરીને વધુ પડ્યો. કારણ કે મુંબાઈનો ઉદ્યોગ તે લગભગ હિંદી મુડીનો ઉદ્યોગ હતો.

અમદાવાદ અને મુંબાઈની મીઠા હડતાલોમાં સરકારની ક્રિયા તટસ્થતાનું આ જ દર્શાવે હતું. કારણ કે સામ્રાજ્યવાદ હિંદી મુડીવાદનો પ્રયત્ન વિકાસ થાય એ કદી પણ ઇચ્છતો નહીં હોવાથી કાંઈ પણ રીતે તે ઉદ્યોગમાં નફો ઓછો થાય એ દૃષ્ટિથી જ ગ્રાન્યનીતિ ઘણી હતી.

આથી જ આવા હિંદી મુડીથી આવતાં ઉદ્યોગોમાં મજૂર મંડળો સ્થપાતાં ત્યારે તે ઉપર સરકારી આશિર્વાદ ઉતરતા. બેટી, બખ્તે, વગેરે મજૂર નેતાઓદ્વારા સામ્રા-

જ્યવાદની આ નીતિ અમલમાં મૂકવામાં આવી. મદ્રાસમાં, કલકત્તામાં, નાગપુરમાં અને જમશેદપુરમાં પણ સુધારાવાદી મજૂરવાદ (Labour reformism) દ્વારા સામ્રાજ્યવાદે હિંદના ઉગતા મુડીવાદને મુંબાઈવાદનો ચળ કર્યો છે અને તેમાં તેમને કેટલેક અંશે સફળતા મળી છે.

આ મજૂર ચળવળની પ્રથમ ભૂમિકા છે. વધારે મજૂરીની માગણી અને કામ કરવાના ઓછા કલાક એ હેનાં મુદ્દા છે. સમગ્ર મજૂર ચળવળનું ધ્યેય માત્ર પગારના વધારા સામે ફેરવવામાં આવ્યું છે. આ ભૂમિકામાં બેટી, શીવરાવ અને એવા સુધારાવાદી મજૂર નેતાઓની આગેવાની નીચે હિંદના મુડીવાદ પાસેથી કંઈક છુટાટ મેળવવા માટે પ્રયત્નો થયા છે! આ યુગને સુધારાવાદનો યુગ કહીએ તો પણ કંઈ ખોટું નથી. કારણ કે મજૂર ચળવળનું એ મધ્યબિંદુ હતું અને જે કંઈ સુધારા મળ્યા તે પણ સામ્રાજ્યવાદ અને હિંદના મુડીવાદના પરસ્પર વિરોધી અંતર્યને લીધે જ મળ્યા છે એ પણ સ્પષ્ટ છે.

છતાં આ ભૂમિકામાં મજૂર ચળવળ પાસે બળ હતું કંઈ જ ન હતું. મત આપવાનો અધિકાર પણ હતો બહુ જ ઓછા કામદારોનો છે. હિંદી ધારાસભામાં મજૂર પ્રતિનિધિ પણ સરકાર નીચે તે જ. તેનો મત લગભગ ઘણી વખત સરકાર તરફ જ જાય. આમ સરકારની ‘મહેરબાની’ ઉપર જીવના સુધારાવાદી નેતાઓનો આ યુગ મજૂર વર્ગની દૃષ્ટિએ કંઈક તૈયારીનો યુગ કહીએ તો ખરાબ છે.

મજૂર ચળવળનો વેગ તે પછી વધતો ગયો. છેલ્લાં છ વર્ષમાં વધુ બળવાન મજૂર મંડળો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. રેલ્વેના મજૂર વર્ગનું સંગઠન થયું. જલદના મીઠા

કામદાસેનું સંગન પણ મુંદર ગણવા લાગ્યું. રેણુ, મીઠા, ટપાચ, તાર, ખાણે અને જ્યુરના મીઠા કામદાસેના એમ અનેક મંડેળો દિવસે દિવસે વધુ અગવાન ગયાં. અને પહેલી દેડ યુનીયન કોંગ્રેસ કામરેડ ઠેંગીનાં પ્રમુખપણાં નીચે મળી.

સમસ્ત દિંદના કામદાર વર્ગના એકત્ર હીતનો પડથો પાડતી, દિંદના રાજકિય અને આર્થિક વતુલમાં એક બળ તરીકે વિસ્તરતી એ પ્રથમ દેડ યુનીયન કોંગ્રેસના પડથા દૂર દૂર પડ્યા. સંગનનું કામ તરીત થયું. મુધારાવાદીઓના નેતૃત્વ નીચે પણ દેડ યુનીયન કોંગ્રેસ કંઈક કામ કરતી થઈ. આ સમયે મુળધર્મમાં ટપાકીઓની પહેલી હડતાળ પડી. એ હડતાળથી સરકાર અમટી. ત્યારથી મળુર અગવાને દેખીતું ઉત્તેજન અને પ્રેરણા આપવાની પ્રયા બંધ પડી અને કંઈક અંશે સરકારે વિગેથી વધારુ પકડવા માંડ્યું. અહીંથી મળુર અગવાનની બીજી ભૂમિકા શરૂ થાય છે.

પણ આર્થિક સ્થિતિનાં પરિવર્તન દેડ યુનીયનની અગવાન, મળુર અગવાન અને મુડીવાદના સંબંધમાં કેરકાર કર્યા. ૧૮૧૯ થી ૧૮૨૨ મુધીના અડધાકે નફાના વર્ગ પડી એટલાં વર્ગો શરૂ થયાં. દિંદના ઉદ્યોગોમાં ખાટ આવવા લાગી અને મુળધર્મની મીઠા કપાટાવંધ ફર્યામાં જતી શરૂ થતાં મળુર વર્ગની શેઠ કાપવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો.

અમદાવાદ, મુળધર્મ, જમશેદપુર, ખડગપુર અને રેણુમાં મળુર વર્ગની અગવાન હવે વધુ શેઠ મેળવવા માટે ન હતી પણ મળતી શેઠને ચાલુ રાખવા માટેના કડક ઉપાયો લેવાની ત્યારે તો મળુર વર્ગને ફરજ પડી હતી. સમગ્ર મળુર અગવાનું વલ્લેખિત હવે મળતી શેઠને કેમ ટકાવી

શક્ય તેટલા માટે સતત પ્રયત્ન કરવાનું થઈ પડ્યું. પરિણામે ૧૮૨૪ ના અંતમાં અમદાવાદમાં અને ૧૮૨૫ માં મુળધર્મમાં એકી હડતાળો પડી. આ હડતાળોને એક માત્ર ઉદ્દેશ મળુરને મળતી નહાનકડી શેઠને કાલ્પમ રાખવાને હતો.

અમદાવાદમાં ૫૫ દિવસની લાંબી હડતાળ પડી મુધારાવાદી મળુરનેના શ્રીમતી અનમુલા અને શુભચારીજાન નંદાને ૧૫ ૧/૪ ટકા જેટલા કાપ સ્વીકારવો પડ્યો. ત્યારે મુળધર્મમાં સરકારે દિંદના કાપડના ઉદ્યોગ ઉપર પહેલી આ ટકાની જકાત કદી નાંખનાં કામદારોની શેઠ કાયમ રહી તેથી હડતાળ ઉઘડી ગઈ. પણ આ બે મનાવો આવતા સમયની આગાહી આપતા હતા. કારણ કે મુડીવાદને માટે એ જરા પણ છુટાછટકા વધારે શેઠ આપવાનું અસંભવ ગણ્યું હતું, ઉલટું મુડીવાદને માટે તેના નફો કાયમ રાખવા માટે મળુર વર્ગની શેઠ કાપા સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય ન હતો.

તેથી જ મુધારાવાદી નેતૃત્વનો યુગ પૂરે થયો. મળુર અગવાન હવે સામાન્ય મુધારાના વતુલમાંથી જલ્લર નીકળી. કારણ કે હાલની શેઠ કાયમ રાખવા માટે પણ મુડીવાદ સામે કડક લડત ચલાવવાની જરૂર પડી. આ કડક લડતના દાખલા તો મુળધર્મની છેડેથી એ ગંજવર હડતાળો ખડગપુર, લીંબુલાલ અને મદ્રાસની હડતાળોમાં પણ આજ પરિસ્થિતિના પડથા સંલગ્ન છે. ત્યારે કરોળીની મોદીના કામદારોની હડતાળ તો આ પરિસ્થિતિનું સીધું પરિણામ છે.

આમ ઉદામ વિચારકાના નેતૃત્વ નીચે મળુર અગવાને ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું; કારણ કે તે સિવાય અન્ય કંઈ ઉપાય હતો જ નહિ.

જોશી અને બખ્ષે, શીવરાવ અને ગીરી, વગેરે સુધારાવાદી નેતાઓની સરકારી તુટી જવાનું આ કારણ છે. કારણ કે તેમની સરકારી નીચે કામદાર વર્ગને કંઈ પણ મળવું કંઈ પણ થઈ પડ્યું છે.

આ પરિસ્થિતિના તે મજૂર ચળવળનું ત્રીજું અને અગત્યનું સીમાચિહ્ન છે. કારણ કે મજૂર ચળવળે ત્યારથી જ ખરેખરી મજૂર ચળવળનું રૂપ ધારણ કર્યું અને મજૂર વર્ગનાં દિલ માટે સત્તન લલનાર તરીકે મજૂર ચળવળે હવે હિંદના રાજકીય વૃત્તિમાં પ્રવેશ કર્યો. તેની આર્થિક લડત તેને રાજકારણમાં આપોઆપ જ ધસડી ગઈ છે.

કેમકે, આર્થિક પ્રશ્નો સાથે રાજકારણને સીધો સંબંધ છે. હાલના મજૂર વર્ગને હાલની શેઠ કાયમ રાખવા માટે પણ રાજકીય બળ મેળવવાની જરૂર ઉભી થઈ છે. યુરોપમાં પણ તેમ જ થયું છે. મજૂર ચળવળની ઉત્ક્રાંતિ તે આધુનિક રાજકીય ચળવળનું પરિણામ છે. હાલની ચાલુ આવક કાયમ રાખવા માટે પણ રાજસ્થાને કબજો કરવાની જરૂર ઉભી થઈ છે અને તેથી જ મજૂર ચળવળે રાજકારણમાં ઝંપલાવ્યું છે.

અને તેથી મજૂર ચળવળ હિંદમાં સરકાર વિરોધી બળ બને છે. છેલ્લાં ચાર વર્ષોમાં મજૂર ચળવળે સરકાર સામે

સામનો લીધો છે. અને તેથી જ ટ્રેડ ડિસ્પુટ્સ એક્ટ, ગ્રાંડ એક્ટ અને પબ્લીક સેફ્ટી એક્ટ જેવા કાયદા બનાવી સરકારે મજૂર ચળવળ ઉપર અંકુશ મૂકવાનો યત્ન કર્યો છે.

પક્ષપ્રાયેશી આ પરિસ્થિતિના પડખા ટેડ યુનીયન કોંગ્રેસમાં પણ પડ્યા. નાગપુર ખાતે મજેલી ટેડ યુનીયન કોંગ્રેસમાં ઉદ્દામ વિચારકોનો વિજય સમયોચીત જ છે. આ કોંગ્રેસમાંથી સત્તાવાર રીતે સુધારાવાદી નેતૃત્વ (જેવા કે જોશી અને ચંમનલાલ) દૂર ખસે છે. કારણ કે તેમની ઐતિહાસિક કારકીદીનો અંત આગ્યો છે.

બીટલી કમીશન કામદારોનાં ભક્ષાં માટે નહિં પણ હાલના મજૂર ચળવળના ઉગ્ર સ્વરૂપને જરા નરમ કરવાને માટે નિમાયેશું છે. મજૂર ચળવળની દૃષ્ટિએ આ કમીશનની જરા પણ કિંમત નથી. કારણ કે વધુ આર્થિક હાલ માટે તે એક પણ સૂચના કરી શકે તેમ નથી અને તેથી તે કમીશન કંઈ જ કરવા શક્તિમાન થશે નહિં.

આ ઐતિહાસિક પરિસ્થિતિ નીચે ઉગ્ર કામદાર વર્ગના અંગાર સળગે છે. એ ધીમી તૈયારીઓ ક્યારે મદાન કાન્તિમાં પરિણમશે તે તો ઇતિહાસ જ કહી શકે. પણ એ તેનો દીશામાર્ગ છે. તે દીશાએ ધીમે પણ મક્કમપણે મજૂર ચળવળ બળ છે એ તો સૂચ્યું જરૂરું રૂપ છે.

સા આ-સ્વતંત્રતા અને કામદારો

નંપવાદી અને
મૂડીવાદીઓની
માફક ઊંટખિં
ટનના કામદાર
રોની મનોદશા

લેખક :
એક કામદાર

ચોગ્રાફ સાદા
પ્રશ્નોનો વિ
ચાર કરતાં જ
તેમના એ દા
વાનું ભયંકર
ચોક્કસ આપે

પણ હિંદીઓના સંબંધમાં અનેક પ્રકારના
ભયંકર અત્યાનમાંથી ઘડાઇ છે. તેથી હિંદના
સંબંધમાં શાહીવાદી, ઉદારમતવાદી અને સમા-
જવાદી અને પક્ષ મોટે ભાગે એકમત છે.
સાચમન કમિશનની નિમણૂંક વખતે જ નહિ,
પણ તે પછી પણ અનેક પ્રસંગે એવો
સમજ સંગઠાવી મત ઇંગ્લેંડમાં પ્રગટ થતો
રહ્યો છે કે, હિંદુસ્થાનને લગતા પ્રશ્નો વિષે
બ્રિટનના તમામ રાજદ્વારી પક્ષે એકમત છે.
બ્રિટિશોની ચોક્કસ ખડાશો !

આથી હિંદુસ્થાનને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા
તો નહિ [એ વિચાર તો બ્રિટિશનના
વતનીઓમાંથી ભાગ્યે જ ડાઘ સાંખી શકતો
હોય-ચોગ્રાફ અપવાદ વિના-], પરંતુ સંસ્થાનો
જેવું સ્વરાજ હિંદને મળે તો આમવગને
ભણેશવગ કચડી નાખશે, અંત્યજને
ઉત્તરણીયાટ વગેરે છુંદી મારશે, અત્યાન અને
જંગલી હિંદીઓ અંદર અંદર લડીને કપાઇ
મરશે, હિંદમાં અધાધુધી અને માર-
ફાડ માફક એવી એવી જૂઠી વાતો ત્યાંના
બાણીયા માણસો અને વર્તમાન પત્રો ફેલાવે
છે. એટલું જ નહિ પણ અભિમાન પૂરક,
હિંદીઓ તરફ સંપૂર્ણ તોછડાઇથી એવો
દાવો કરતાં પણ શરમાતા નથી કે, હિંદના
આમવગના, અંત્યજના, પછાત વર્ગના
અને નિરશર ખેડૂતોના સંરક્ષક, ઉદારક
અને વાલી એકજા તેઓ જ છે.

તેમની આ ખડાશો કેટલી ચોક્કસ,
કેટલી તરફડી અને કેટલી સ્વાધી છે: તે
આત્મવવાની હવે જરૂર સ્વીકારી નથી. તો પણ

આપ પુટી વળ્ય છે.

[૧] હિંદમાં ૧૦૦ મી ૯૩ માણસો
અત્યાન રહ્યાં છે તે કોને આભારી
છે? અંત્યજ અને બીજા પછાત વર્ગો
માટે તેમના એ કહેવાતા સંરક્ષકોએ
અત્યાર મુઠીમાં શું કયું છે? અંત
સાચમન સાતતીની પૂછડી જેવા કેળ-
વણીની તપાસના કમિશને પણ તેમને
માટે ખાસ શું કયું છે?

[૨] હિંદમાં દિવસે દિવસે નિધનતા
વધતી જાય છે. હિંદીઓની ખરીદ
કરવાની શક્તિ ભયંકર હદે ઉતરી
ગઇ છે, કરોડો મનુષ્યોને એક ટંક
પુરતું અનાજ અને શરીર ઢાંકવાનાં
વસ્ત્રો તેમ જ રહેવા માટે ધર તરીકે
ઓળખાવી શકાય તેવાં સ્થાન મળતાં
નથી તે કોને આભારી છે? સિસીસ
એજન્ટ અને બાણીયા ગોરા તેમ જ
હિંદી લેખકોએ આંકડા અને હકીકતોથી
પુરવાર કયું છે કે, બ્રિટિશ સંબંધને જ
આ દશા મોટે ભાગે આભારી છે.
આમવગ અને અંત્યજને માટે આ
દિશામાં તેમના યથા પડવા નીકળેલા
ધરાર સંરક્ષકોએ શું કયું છે?

[૩] હિંદમાં ખાસ કરીને પછાત દશનાં
હિંદીઓમાં મલેરીયા, ઇન્ફેક્શ્યુસ
અને બીજા રોગચાળા વધતા જાય
છે, બાળમરણ્યુ પ્રમાણ કારમી હદે
જઈ ચડ્યું છે; સામાન્ય રીતે જગતના
તમામ સભ્ય દેશોના વતનીઓ કરતાં
હિંદીઓની સરેરાશ આયુષ્ય મર્યાદા

ઘણી જ ઓછી છે, તે સંબંધમાં તેમણે ખાસ શું ક્યું ?

[૪] આ દેશના કરોડો ખેડૂતોમાંના ઘણાજ મોટા ભાગ દેવામાં ગળાપૂડ રૂમ્બેલા છે, તેનામાં કચડી નાખનારી કરના ભારણને ઉપાડવાનીએ શકિત રહી નથી. તેમ છતાં આરડાલીની લડત વખતે અને તે પછી, તેમજ ગોક્ષણદાસ કલ્હનદાસ પારેખ સમા વિનિત પુરુષે મુજબતાના માતર તાલુકાની લડત ચલાવીને, ગરીબ ખેડૂતોને વિના કારણે કરના ખોળ નીચે કેમ કચડી નાખવામાં આવે છે તે જગજગરે ક્યું; એ દશા કોને આભારી છે? ક્રિટનમાં સગવડભર્યાં રજાને રહી ધડ, માથા પિનાની ચાતો કરનારાઓએ અત્યાર સુધીમાં દિંદી ખેડૂત માટે શું ક્યું છે?

ગોરા કામદારોની અજ્ઞાનતા

એવી જ અજ્ઞાનતા અને બગરો મારવાની કુટેવ ઉપર ઘણી મનોદશા ક્રિટનના ગોરા કામદારોમાં પણ અપ્ત રીતે જણાઈ આવે છે. તેમાંનું મહીલર માણસોને આ દેશના કામદારોની નિરક્ષરતા, નિર્ધનતા અને કારખાનામાં થતી કંકોડી દશાનો ખ્યાલ છે. નોકરશાહી અને મૂડીવાદીઓ તરફથી બતાવવામાં આવતા લાઉથી ગોરા કામદારો પણ દોરવાઈ ગયેલા છે. તેમ કરવામાં અત્યારે તો એમનું અંગત હિત પણ રહેતું છે. એટલે હિંદુસ્થાનના જે જે માણસો ગોરા કામદારોના સમાગમમાં આવે છે, તેમની સમાજોમાં ભાષણો કરે છે, તે દરેકને ઈંગ્લંડના ગોરા કામદારો વારંવાર પૂછે છે. “હિંદુસ્થાનને પોતાના કારોબારનાં સ્ત્રોત મુખ્યત્વે કરવામાં આવે તો ત્યાંના મહીલર

રાષ્ટ્રમતવાદીઓના હથે હિંદના અસંખ્ય માનવ સંપુદાયના હિતનું રક્ષણ થશે ખરું?” આ પ્રશ્નો પૂછનારાઓનાં દીલમાં શાહી અને મૂડીવાદીઓએ ઉભા કરેલા લાઉનો ભય છે એ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જણાય છે. પરંતુ હિંદની ઉપરનો ખ્રિસ્તિશ કાણ અને તે દ્વારા ક્રિટનનો વ્યાપાર સહાય સાચવી રાખવાની ઉંડી ઉંડી ચિંતા પણ પ્રકટ પથાય છે જ. કારણ કે ક્રિટનનો કામદાર વર્ગ ઘણી જ નાની સંખ્યા બાદ કરતાં સહેજ ઉદારવિચારનો સામાન્યવાદી વર્ગ જ છે. એ વર્ગને જવાબ આપવાને બદલે એ ત્રણ પ્રશ્નો સ્ક્રમા પૂછવાની જરૂર છે, તે આ:

[૧] તમે એમ માનો છો ખરા કે વર્તમાન રાજ્યતંત્રમાં અસંખ્ય હિંદી જનતાનાં હિત બરાબર જળવાય છે ખરાં ?

[૨] સાયમન કમિશનની નિમણૂક કરતી વખતે, હિંદની એ અસંખ્ય આમ-જનતાનાં દુઃખ જાણે કે કહી સંભળાવે એવા હિંદી પ્રતિનિધિઓ તેમાં નિમાય એની કાળજી કરવાનું તમને કેમ સૂઝ્યું ન હતું ? અને,

[૩] હિંદી રાષ્ટ્રમતવાદીઓ મૂડીલર એમ માની લઈએ તો પણ, હિંદનું વર્તમાન તંત્ર ચલાવનારી ગોરી નોકરશાહી કરતાં તેમની સંખ્યા વધુ છે, અને ગોરાઓ કરતાં તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ આમજગને માટે વધુ ફાયદાકારક થાય જ, એ સામાન્ય કુદરતી શત્રુત્વને આપ માનો છો ખરા ?

આ પ્રશ્નોનો જવાબ ચોખ્ખી રીતે વાળી શકે, એટલું જાન હિંદના સંબંધમાં ઘણા જ ઓછા કામદારોને છે. તેમ છતાં જો તે પ્રશ્નોના સીધા અને સાદા પ્રશ્નો આપવા તેઓ તૈયાર થાય, તેમ જ વર્તમાન તંત્ર

નીચે ગરીબ, અજ્ઞાન ખેડૂતો, કામદારો, અત્યંત અને પછાત વર્ગના બીજાં કરોડો મનુષ્યોની કેવી દુર્દશા થઈ રહેતી ચાલુ છે તે જાતે જુએ કે તેમના સાચા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા નિષ્પાદન રીતે જાણે તો એમને લાગ્યા વિના ન જ રહે કે, તેઓ જે ડર બતાવી રહ્યા છે તે બરાબર નથી જ.

વર્તમાન તંત્રની રચના.

આ વર્તી કાચે શું બનશે તે પ્રશ્ન અવગત વિચારવા જેવો છે, પરંતુ કાંઈ પણ દેશના વતનીઓને, તેમના પોતાના દેશના કાર્યભારનાં સૂત્રો સોંપવાની એક શરત કે કચારની રીતિ, તે દેશવાસીઓની સ્વતંત્રતાને કચડી નાખનાર રાષ્ટ્રની પ્રજા-પક્ષી લગે તે શાહીવાદી હો, મૂડીવાદી હો, કે સમાજવાદી હો-તે એવા પ્રશ્નો પૂછવાનો કશો જ હકક નથી. અત્યારે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યતા કરભારનાં સૂત્રો જે કામદાર પક્ષના હાથમાં છે, તે કામદાર પક્ષને માટે, એમના જ દેશના વતનીઓ જેઓ 'શરી' અને 'લીબરલ'ને નામે ઓળખાય છે તેમના વિરોધી વિચારો અણીતા છે. તેમ છતાં રાષ્ટ્રના મતદારોનો મોટો ભાગ એ વિચારોથી વિરૂદ્ધ થયા અને કામદાર પક્ષના હાથમાં સત્તાનાં સૂત્રો ગયાં. તે જ રીતે હિંદીઓના જ નિર્ણય ઉપર હિંદના તંત્રને છોડવું એ જ સ્વાભાવિક અને મુદ્દાત્મક ક્રમ હોવો જોઈએ, અને તેથી આવતી કાલે તેમને ધનાર લાલ હાનિના પ્રશ્નનો વિચાર પણ હિંદીઓની જ ઉપર છોડવો જોઈએ; કેમકે પ્રત્યેક મનુષ્ય જેમ પોતાના જીવનના ક્રમ ધડવા મુખ્યત્વાર છે, તેમ પ્રત્યેક રાષ્ટ્રનો પ્રજા સમુદાય પોતાના રાષ્ટ્રને હિતકરક ક્રમ ધડવાને મુખ્યત્વાર હોય તે જ ચાગ્ય છે.

એ નજરે જતાં આજે તેમ બનવું નથી. આખા દેશમાં એકસોમાં ત્રણ માણસો નિરક્ષર છે; અને ધારાસભ્યોમાં પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક એકસોમાં માત્ર બે માણસોને જ છે; એટલે રાજ્યદારી સ્વતંત્રતા મળવા છતાં પણ કેટલાંક વર્ષો સુધી કરોડો કામદારો અને ખેડૂતોને થોડાક માણસોને હાથે દબાવું, કચડવું અને છુટાવું તો ચાલુ રહેશે જ. પરંતુ એ વિપરીત દશાનો જે તોડ પરતંત્ર હિંદ એકસો વર્ષો કાઢી ન શકે તે સ્વતંત્ર હિંદ દશ વર્ષમાં કાઢી શકશે તે ભૂલવું જોઈતું નથી.

હિંદુસ્થાનની વસતિમાં ખેતર, કારખાનાં અને બીજાં ધંધાઓમાં કામ કરતા કામદારોનો જ મોટો હિસ્સો છે; પરંતુ કામદાર સંઘોની તેમ જ ખેડૂતસંઘોની જોડાઈથી વ્યવસ્થા હલુ થઈ નથી; થોડાંક ક્ષેત્રોમાં કામ કરનારા કામદારોના સંઘ થોડાંક વર્ષોથી શરૂ થયા છે; તો પણ વર્તમાન સમયે ૩૨ કરોડ મનુષ્યોમાંથી માત્ર ૬૪ લાખ માણસોને મતાધિકાર મળેલા હોવાથી, ધારાસભ્યોમાં કામદાર જનતા પોતાનો અવાજ સંભળાવી શકતી નથી. મોન્ટેગ્યુ સુધારા પ્રમાણે મળેલા મતાધિકાર લગભગ સર્વાંગે મૂડીવાદીઓને જ ફાળે ગયેલા છે. એ અધિકારની દરિયાની લાગણીમાંથી કામદારોનો ઘણો જ મોટો ભાગ દૂર પગારને લીધે બાતલ થઈ ગયેલો છે, અને જે થોડાકને એ અધિકાર મળેલો છે, તેમનાથી ધારાસભ્યોની ઉમેદવારી કરી શકાતી નથી. કેમકે ચંદણીની ઉમેદવારી માટેના જે વીલાગે દરિયા છે તે વિલાગ એટલા વિશાળ છે કે જેની તિલેરીમાં નાણાં હોય તેના શિવાય બીજા કોઈથી તેમાં ઉમેદવારી કરી જ ન શકાય, એવું છે. આ દેશની રાજકીય

સંસ્થાઓ હજી બાક્યાવસ્થામાં છે, એવી, સંસ્થાઓમાંથી થોડીકની પાસે જ. 'પાર્ટી કંડ' હોય છે, છતાં તે નાણાં એટલાં નથી કે જેમાંથી તે પક્ષના ઉમેદવારોને કરી પણ મદદ મળી શકે.

કામદાર વર્ગને મોટે આટલી જ અડચણથી પુરું થતું નથી. તેમના માર્ગમાં તો ખીજાં અનેક વિધો પડેલાં છે. પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં તેમ જ હિંદી ધારાસભામાં જર્જીનદારો, માલિકા [મીડીવાદીઓ], અને વ્યાપારી મંડળીઓને વિશિષ્ટ મતાધિકાર આપવામાં આવ્યા છે; તેઓ ધારાસભાઓની સામાન્ય વરણીઓની સાથે સરખાવતાં, ઘણી જ નાનામાં નાની સંખ્યાના મતથી આ 'માનીતા' વર્ગના પ્રતિનિધિઓની વરણી થાય છે! પરંતુ આ વિશિષ્ટ હક્ક મેળવીને એ મીડીવાદીઓને કરો જ સંતોષ નથી, તે તો ખાજા દેશની તમામ ધારાસભાઓની સર્વ સામાન્ય વરણી માટે પણ ચોતાના ઉમેદવારો ઉભા રાખે છે, અને ચોતાની આર્થીક સગવડને અંગે મજેલી લાગવગ તેમ જ સત્તાને નેરે તેઓ કાવે છે! બ્રિટનના કામદાર વર્ગના જ દષ્ટિબિંદુથી જોઈએ તો પણ આ જાતની વ્યવસ્થા તે કેવળ અથોગ્ય હરિશ્ચંદ્ર શિવાય ખીજું કશું જ નથી. આ રીતે મીડીવાદીઓને મજેલા વિશિષ્ટ મતાધિકારથી હિંદી ધારાસભાઓમાં, તેમને માટે ખાસ રાખવામાં આવેલી એક સો એકઠા તેઓ પટકાની જાય છે, ઉપરાંત સામાન્ય વરણીની હરિશ્ચંદ્રમાં ઉભા રહીને લાલ લે તે જુદો જ. ઘણી વખત આર્થી એવું પણ બને છે કે, જે માણસ સામાન્ય વરણીમાં મતાધિકારીઓના વિશ્વાસને પાત્ર ન નિવડવાથી હરિશ્ચંદ્રમાં નિષ્કળ નિવડે, તે જ માણસ વિશિષ્ટ હક્કને લીધે, ચોતાના વર્ગની ખાસ સંસ્થા મારફત સફળ બની

ધારાસભામાં પ્રવેશી શકે છે! આ મોટા કાફલાની સામે, કામદારોનું દષ્ટિબિંદુ રજુ કરે તેમ માનીને નિમાયતા નવ જ સભાસદોને ધારાસભામાં સ્થાન છે. અને જ્યાં 'નિમાયતા' એ કદાની વાત આવે, ત્યાં તો તેવા ભાઈ કેવા હોવા જોઈએ અને તેઓ ખુદ કામદારોનું જ દષ્ટિબિંદુ જુદી રીતે રજુ કરતા હશે તેની કલ્પના કરવી હિંદીઓ માટે સો મુશ્કેલ નથી જ. આવા માણસોમાંના ઘણા ખરા તો અનેક વૃર્ધો દાગ-કરણમાં 'વિનિત' તરીકે પંદ્રાયણ હોય છે, અને કાકાને કાકા જાહેર સંસ્થા સાથે જોડાયલા હોઈ, તે સંસ્થા માટે વારંવાર કરવાં પડતાં કાર્યો ખર્ચ માટે તેમ જ એમણે નક્કી કરેલાં સેવાનાં કાર્યક્ષેત્ર માટે તેમને નાણાંની જરૂર પડે છે; તે માટે મીડીવાદીઓને તેમ જ નોકરશાહીનાં માણસોને હર બહને ખુશી ગ્રાખવાની એમની મનોદશા થઈ ગઈ હોય છે; જ્યારે ખીજા કેટલાક કહેવાતા કામદાર નેતાઓ જાતે શ્રીમંત અને જગીરદાર હોઈ; કામદારોની ખરે-ખરી લાગણીઓને તેઓ સમજી જ શકતા નથી; એટલે ધારાસભાઓમાં જેમને કામદારોના મતનો પડથો માનનારા મનાવવામાં આવે છે, તે ખીજું કશું જ નહિં પણ નહિં મામાની જગ્યાએ કહેણો સામે સારો એવું માત્ર મન વાળવાનું જ સાધન છે. તેઓ સાચા કામદારોના મતનો પડથો પાડી શકતા જ નથી. બીટલી કમિશને એ આખા ચે પ્રશ્ન ઉપર પૂરેપૂરો પ્રકાશ પાડ્યો જ છે. આર્થી મીડીવાદીઓ કામદારોને દબાવવા માટે જોઈએ તેવાં બંધનોની જગ્યાએ ધારાસભાઓમાં તૈયાર કરાવી શકે છે; ત્યારે ઘણું થાય તો કામદારો માટે ઉપરજીલ્લા સુધારાના અગ્રા મનના કેટલાક કરાવે પસાર થાય, કે બહુ બહુ તો મીડીવાદીઓના

પ્રજ્ઞ વિરોધ સાથે, છતાં તેમના પુરતા પ્રતિનિધિત્વવાળી એકાદ તપાસ સમિતિ નિમાય? પણ એ તે સમિતિએ સ્વયંસા માર્ગ મૂકીવાદીઓની કાયળાને અસર કરનારા હોય તો, તેને અલગથી ઉપર જ ચલાવી રાખવામાં આવે છે!

ધારાસભાઓ દ્વારા કામદારોને થતા આ અન્યાયના કંઈક નિવારણના ઉપાય પહેલી કામદાર સરકારના સમયમાં લોડ' ઓલીવીયર તરફથી વિચારાઈ રહ્યા હતા [ઇ. સ. ૧૯૨૪] પરંતુ તે ચોળના પ્રસિધ્ધિ પામે તે પહેલાં તો, કામદાર સરકાર સામે સેવીયર હાંકીની ખટખટ ઉભી થઈ, અને તેમને ઉચત્તર પાડી 'ગેરી' પણ સન્તામાં આવ્યો, એટલે હિંદી કામદારોને ધઈ રહેલા ભયંકર અન્યાય ચાલુ જ રહ્યો.

મૂડીવાદી ખટપટ

આથી કામદારોની ખલુ કાળજી કરવાનો દેખાવ કરતા તંત્ર નીચેની હિંદી ધારાસભામાંના એકંદર ૧૪૧ સભ્યોમાં એકલા મૂડીવાદીઓને માટે વિશિષ્ટ સગવડથી ૧૫ ખેડા તો રોકી જ લેવામાં આવી છે, ત્યારે કામદારોને માત્ર એક જ બેઠકથી સંતોષ માનીને બેસી રહેવું પડે છે! ત્યારે પ્રતિક ધારાસભાઓમાં તો એથી પણ વધુ ખરાબ દશા ચાલે છે. એટલે જ નવા સુધારાઓમાં કામદારો, ખેડૂતો અને સામાન્યવર્ગને માટે આવી જ ભવતની નીતિ ચાલુ રાખવાની હોય, તો ક્રિસ્ટિયન કામદારોની પૃચ્છા ગમે તેવા હિંતુવાળી હોય, તથાપી હિંદના અગ્ર વર્ગના કારોડી લોકોને તે ચોળના કદીપણ સંતોષી શકશે નહિં.

પરંતુ અત્યારે તો ચાલુ તંત્ર નીચે ચોળેચુ સુધારાની 'અપ નીચે કામદારો અને ખેડૂતો તેમ જ અંત્યજને મંત

આપવામાંથી બાતલ રાખવામાં આવ્યા છે, અને સાચા કામદારો તેમ જ ખરા ખેડૂતોના પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓમાં નથી, તેથી જ્યારે જ્યારે તેમના હિંતના વિચારના સામાન્ય વિચાર પણ થતો હોય, ત્યારે ત્યારે મૂડીવાદીઓ તેનો પ્રયોગ વિરોધ કરે છે, અને નોકરશાહીના સલાસદો તેમ જ સરકારે નિમેષા સભ્યો માટે લાગે તેમાં મૂડીવાદીઓને સાથ આપે છે. આથી સ્થાનિક વ્યવસ્થા જેવી સંસ્થાઓમાંથી પણ કામદારોને બાતલ રાખવાની તકનીકો સહેલાઈથી રમી શકાય છે; એટલું જ નહિં પણ તેવી ચર્ચાઓ વખતે; પોતાને જ શુદ્ધિનો ખગ્ગનો અને રક્ષણનો ભંડાર માની લેનારા મૂડીવાદીઓ કામદારો અને સામાન્ય જનતાનાં ભયંકર અપમાન કરે તેવા પ્રતાપિ ધારાસભાની ધરતી ઉપર કરી શકે છે! આવી દશામાં એ અન્યાયોની પરંપરાથી જાણે ભલે જ રામાના હોય તેમ કારખાનાંને લગતો કાયદો, કામદારોને બદલે આપવાનો કાયદો અને તેના જેવાં સામાન્ય સુધારાનાં કામ, મૂડીવાદીઓ તરફ ભયંકર રીતે ઢળી પડેલી ધારાસભા પસાર કરે છે; તે પણ નવાઈ જેવું તો છે જ પરંતુ તે તો ધારાસભાઓની મધ્યાળમાંથી એ વર્ગ એકદમ અગાધ થઈ ન જાય તેને માટે જ થાય છે, એમ માનવું લગારે ખોટું થી.

ગોરા કામદારો શું કરે છે ?

પરંતુ અત્યારે કામદાર કામદારોની, ખેડૂતોની, અંત્યજોની અને ખીળ ક્ષત્રવર્ગના વર્ગોની જે ભયંકર ગણાઈ રહેલી છે; તે હવે મૂડીવાદીઓની એવી મહેરબાનીના દૂકાઓ ઉપર હવવાની છંછેલીસાને ટકવા દેવાની નથી એ વાત સાચી કામદાર મેતાઓ તો નહિં, પણ

સરકારી નગરે છનીવા મોકલવાને લાયક હશે તેવા માણસો પણ સમજા ગયા છે જ. તેથી જ આંતરરાષ્ટ્રીય કામદાર પરીષદમાં હિંદી કામદારો માટે નહિં જેવી પણ લડત ચલાવવામાં આવે છે. પરંતુ ૪૮ કલાકનાં અકાંડીઆંતી લડત વખતે હિંદી મૂડીવાદીઓએ ૬૦ કલાકની ખાસ માગણી કરી અને તે પણ ન્યાં સુધી દેશી રાજ્યોમાં એ રીત દાખલ થાય નહિં ત્યાં સુધી એ ધોરણ સ્વીકારવાને હિંદી મૂડીવાદીઓ ખુશી ના પાડે છે. છતાં કામદારોનાં હિતની દૃષ્ટિએ એ જાતના કાયદા દેશી રાજ્યોમાં થાય તેવું કશું શાહી સરકાર તરફથી થયું નથી. અને કામદાર સરકાર પણ એ દિશામાં કંઈ કરવા માગતી હોય એવું કંઈ જણાયું નથી.

અહિં જ બ્રિટિશ કામદારોની કસોટી છે. તેમને જો હિંદી કામદારો માટે કાળજી હોય તો હિંદનાં દેશી રાજ્યોની ધારણા-થીમાં સુધારા કરાવવા માટે હિંદી વગીરની કચેરીની ઉપર તેઓ દબાણ લાવે. જો તે પ્રમાણે વેળવુડ બેન કરી શકે નહિં, તો હિંદના રાજકારણમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવી છે, એવી મિં બેનની દલીલ કામદારોને કદી પણ અસર કરી શકે તેમ નથી, નથી અને નથી જ. અને ત્યાંસુધી બ્રિટિશ કામદારોની હિંદી કામદારો માટેની તેમ જ બીજા કચડાયલા વર્ગો માટેની મૌખિક ચિંતાનો કંઈ અર્થ પણ નથી.

જો બ્રિટિશ કામદારો હિંદી કામદારોને મૂડીવાદીઓના હાથે કચડાતા બચાવવા, તેમને માનદેય સુધારામાં થયેલા અન્યાયો અને ખીછ હરકતો દૂર કરાવવા માટે સાચી કાળજી રાખતા હોય તો, તે માટે તેમણે

સક્રિય બનીને તેનો પુરાવો આપવો જોઈએ; તે શિવાયની તેમની એ બધી ડાહી ડાહી વાતો, માત્ર હિંદની સ્વતંત્રતાના માર્ગમાં અડખિલીઓ ઉભી કરનારી જ છે; અને તે વાત હિંદી કામદારો બરાબર જાણે છે.

સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યથી શું?

અત્યારે તો હિંદને માટે સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યની વાતો જ પાટશ કામદારો કરે છે, પરંતુ એવા સ્વરાજ્યથી મૂડીવાદ કે સામ્રાજ્યવાદનું બળ લગારે ઘટવાનું નથી, પણ અત્યારે હિંદી અને પરદેશી મૂડીવાદની વચ્ચે ઘર્ષણ થવાના જે પ્રસંગો ઉભા થાય છે, તેવી સ્થિતિ નાણુદ યશે અને સ્વદેશી-વિદેશી મૂડીવાદીઓ વધારે સંગીન સંગઠન જમાવી હિંદી કામદારોને વધુ કચડી શકે તેવી યત્નશીલ યશે, એટલું જ નહિં પણ અન્ય દેશોની પરાધીન તેમ જ કચડાયલી પ્રજાઓને છુટી નાખવા માટે એ સંગઠન વધુ દૃઢ અને લયંકર બનશે; તેથી જ રાજકીય સુધારાના પરિવર્તનથી કામદારોને તેમની સંખ્યાના પ્રમાણમાં પ્રત્યેક પ્રતિનિધિ સંસ્થામાં પ્રતિનિધિત્વ મળે નહિં, તેમ જ મૂડીવાદીઓની સાથેનું પક્ષપાતી વલણ ટળે નહિં તે સુધારાથી સાચા હિંદને કશો જ લાભ થવાનો નથી તેથી હિંદની જનતાના ઘણા મોટા ભાગના અસંતોષની જડ પણ ઉખડવાની નથી.

એટલે વર્તમાન ભૂમિકા ઉપર જ કામદારો અને એકતોને તેમના સ્વાભાવિક હક્કથી વંચિત રાખવાના ધોરણે સંસ્થાનો સહુ સ્વરાજ્ય તાત્કાલિક આપવામાં આવે તો હિંદનો કચડાતો વર્ગ છુટી શકશે નહિં અને તે માટે તેમને વધારે જરૂરોથી લડત ચાલુ જ રાખવી પડશે.

નહિર યોજના અને કામદારો

આ નજરે જોતાં હાલની મલાસલા પણ મરીવાદી અને જમીનદારી મનોદશાનો જ વિશેષ પડ્યો પાડનારી સંસ્થા છે. પરંતુ એ સંસ્થામાં દાખલ થવા માટે ચાર આનાની શી ભરવા જેટલું જ અંધન હોઈને કામદારો તેમજ ખેડૂતો ન્યારે છટે ત્યારે રાષ્ટ્રીય મલાસલામાં અને તેની શાખાઓમાં મોટા પ્રમાણમાં દાખલ થઈ તેને પોતાની સંસ્થા બનાવી શકે તેમ છે. તો પણ અત્યારે મલાસલા જેમ દેશી ગાંધીની પ્રવળના સંબંધમાં તિરકારણીય ઉદાસીનતા સેવે છે, તેવી જ ઉદાસીનતા ખેડૂતો તેમ જ કામદારો માટે પણ દાખલ છે, તેથી નહિર યોજનામાં કામદારોની કે ખેડૂતોની દૃષ્ટિએ ખાસ વિચાર થયો નથી, કે તે કાર્યમાં હિંદના એ કંઈક મનુષ્યોના સીધા પ્રતિનિધિઓનો સક્રિય ભાગવામાં કે જેવામાં આવ્યો નથી.

તો પણ નહિર યોજનામાં કામદારો અને ખેડૂતોને બાણી જોઈને અન્યાય કરવામાં આવ્યો નથી, એટલું ન્યાયની ખાતર કહેવું જોઈએ. એ યોજના હિંદ માટે તાત્કાલિક સંસ્થાનો સમુ સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય અને પ્રત્યેક ઉમ્મરનાયક સ્ત્રી-પુરુષને માટે સર્વ સામાન્ય મતાધિકાર માગે છે. તેથી મૂડીવાદીઓ માટેના વિશિષ્ટ હકકો નામશેષ અને છે; કામદારોને તે યોજનાથી નાગરિકતાના મુખ્ય હકકોની ખાતરી મળે છે. પોતાની સંસ્થાઓ સ્થાપવા તેમ જ સંઘર્ષન જમાવવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા તે સ્વીકારે છે, ખેડૂતોમાં અને માંદગી વખતે કામદારોનાં હિત જળવાય, વૃદ્ધાવસ્થામાં પેન્શન મળે, સ્ત્રી કામદારોને સુવાય પ્રસંગે પુરતી સગવડ મળે અને દરેક કામદારને પ્રાથમિક કેળવણી મળે તેવા ધારા બંધવાની પણ તેથી ખાતરી

મળે છે. આથી હિંદમાં સ્થપાતા જતા અને મજબૂત બનતા કામદાર સંઘોને કામદાર વર્ગના સંરક્ષણની તક મળી શકે તેમ છે પરંતુ એકચિત્ત જેવા સ્વતંત્ર દેશમાં સુધ્ધા કામદારોને માટે અત્યાર સુધીમાં મૂડી અને શાહીવાદીઓએ જે ધોરણે કામ લીધું છે, તે જોતાં સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યમાં કામદારો અને ખેડૂતોને 'ટીટલું' હિત સાધી શકાય તે એક મહામથક છે. કેમકે સામાન્યવાદની ભાવના ખુદ ચિત્તનમાં પણ કામદાર વર્ગના સ્વીકૃત સિધ્ધાંતોની વિશેષી પુરવાર થઈ ચક્રી છે જ. અને હિંદના સંબંધમાં તો ખુદ કામદાર પદનાં વચનો પણ આજ સુધી નિર્દય જ નીવડ્યાં છે. અત્યારના કામદાર તંત્રના સરદાર રામસે મેકડોનલ્ડે ગંધ વળે જ કામનવેશ્ય લેખર કાન્કર-સંમાં કહ્યું હતું કે, હિંદ યોજના વર્ગમાં નહિ પણ યોજના મહિનાઓમાં સંસ્થાનો જેવી સ્થિતિએ આવે તેવી મારી ઉગે છે. એ આશા અને ઉમેદની સાથે સન્તા પર આવેલા મેકડોનલ્ડનાં બાણી અને વર્તનને સંપાર્થી જોતાં, બનેલી વચ્ચે મોટા અખાત જણાય છે.

એટલે હિંદ કામદારો પોતાની સ્વતંત્રતા માટે વેસ્ટ મિનિસ્ટર કે બ્રિટિશ કામદારો તરફ મીટ માંગવાને બદલે લાહોર તરફ દૃષ્ટિ રાખે, અને ત્યાં રાષ્ટ્ર મતવાદી નેતાઓ કામદારો માટે તેમ જ હિંદની સ્વતંત્રતા વિશે શું કરે છે, તે તપાસીને ભવિષ્યનો પોતાનો કાર્યક્રમ બંધે તે વધુ અગત્યનું છે. તે રીતે બ્રિટિશ કામદાર વર્ગ જે હિંદી કામદારો માટે સાચો સમભાવ ધરાવતો હોય તો, વેસ્ટ મિનિસ્ટરમાં પોતાની લાગવગ ચક્રાવીને પોતાના નિખાલસતાનો પુરાવો આપવાની તૈયારી બતાવે એટલું જ હિંદી કામદારો માટે અત્યારે તો ખસ છે.

નૈ વે ઘ

લસલસતાં 'પદ્માન લરીને
 શાને લાવે નિત યાગ ?
 નૈવેદ્યનાં તું નાટક લગવી છેતરતો દિનરાત !
 અમુની ભોગ ખધા;
 નૈવેદ્ય હોયે ન આ !

તરફતાં અહિં માનવી કેવો ?
 દુકડાની ખેંચાતાણુ !
 એક વેળાનું અજ સાંપડું પેટ પ્રકં નહિં તોય !
 કેવળ આ પશુ તો;
 નૈવેદ્ય હોયે ન આ !

માનવી ઉપર માનવીની
 ફરે કૃતિમની તલવાર !
 ચિંથરેલાં કઠેડા મળુરો લાડપિંડરે હણાય.
 દંભ આ ભેદ તણાય;
 નૈવેદ્ય હોયે ન આ !

યંત્રનાં જાડીમ ચક્ર મહિં,
 ન્યારે શોધતા પ્રાણુ પવિત્રો !
 ધૂપ-દિપ ને સુગંધી દ્રવ્યો કેમ ગમે મુગ્ધ પાસ
 રાક્ષસી કાઠે ખધા;
 નૈવેદ્ય હોયે ન આ !

દુધ-ધીથી અકળાવનારાં
 તારા પાપના પાક ન લાવ !
 દુધ-ધી એમાં ના ઉભરાએ એકે દુઃ લોહીની ધાર !
 ત ક' ટી — ચેટક આ;
 નેવેઘ હોયે ન આ !

સત્ય નીચીની શરીરનાં સર્પ ને
 પાસમાં પૂરતો જાત !
 સ્વાથ' બુદ્ધિએ ઉભા કરતો જાનુ ધરમા એ દરગાહ !
 સૈતાની વાસના આ;
 નેવેઘ હોયે ન આ !

એક માટે જ અનેક રિઆતો.
 માનવતા હીન ન્યાય !
 પાતકપંથ અધર્મ જસારી દે, સત્યર જન્ધન ભેદ,
 પ્રેતના પાક સૌ આ;
 નેવેઘ હોયે ન આ !

ડાઘની દેખું નહી મહેસાતો
 માનવ છીટ ! ન મ્હાલ
 પ્રપંચ પાપા પર પ્રકટેલી; રેંસતો નિપાપી રંક !
 ખુરી આ મિત્ર બધા;
 નેવેઘ હોયે ન આ !

અમરજીનાં લું અર્ધ સ્ત્રીકાર;
 દ્યોન એનાં પવિત્ર !
 પ્રિય નથી કમું એ અમ પાસે, નેવેઘ દોગે જ બધા !
 સત્તાતન એની સેવા;
 નેવેઘ હોયે ન આ !

બલવન્તરાય પ્રભુરામ ભટ્ટ.

લાહોરની કોંગ્રેસનું ભાવિ

: લેખક :

શ્રી નિરીક્ષક

જેમ જેમ લાહોરની કોંગ્રેસ નજીક આવતી હતી છે તેમ તેમ તેના ભાવિ વિષે જાહેર પ્રજામાં અનેક જાતના તરંગો ઉદ્ભવી રહ્યા છે. અને તેમાં જે વળી વોઇસરોયનું જાહેરનામું તથા તેના જવાબમાં હિંદી નેતાઓ તરફથી પ્રગટ થયેલાં જવાબ પછી તો રાજકીય આલમમાં જે અવનવી ઘટનાઓ પેદા થઈ રહી છે અને એક બાજુએ જ્યારે અકબરેડે જેવા શાહીવાદીઓ પાલમેન્ટની સભાઓ મુજબી રહ્યા છે તેમ જ બીજી તરફ સર નાયર અને તેમની મનોદશાવાળા હિંદના હિતૈષી હોવાનો દાવો કરતા જાહેર પુરુષો નવા નવા સંદેશ પ્રજાને-માઝે ને ન માઝે પણ આપતા જાય છે ત્યારે તો સહેજે જ રાજકીય છુદ્ધિવાળી પ્રજામાં આશા અને નિરાશાના આદાવનો થતા હોય એ સ્વાભાવિક જ છે. તેમાં વળી લાહોરની મીજલસના પ્રમુખ પર્સીત જવાહરલાલ નેહરુએ નાગપુરમાં મળેલી ટેડ યુનિયન કોંગ્રેસના પ્રમુખપદ પરથી લાપલુ કરતાં કેટલાક મુદ્દાઓ પર ચોતાના વિચારોનો સંજ્ઞાજનક પ્રકાશ પાડી ચોતાનું ધ્યેય હજી પણ સ્વતંત્રતાનું જ હોવાની જાહેર આલમને ખાતરી આપી. તે પહેલાં વળી તેમજો થોડા જ દિવસ ઉપર જ દિલ્હીના ટી. ટુધિયા જાહેરનામા પર સહી કરી સ્વતંત્રતાના પદ ઉપરથી જાન્યે થવાની લાચારી પણ બતાવી હતી. એવા તરેહવાર પ્રસંગોને લીધે લાહોરની કોંગ્રેસનું ભાવિ કેવું નીવડશે એ વિષે

રાજદારી મંડળોમાં ચર્ચા થઈ રહી હોય અને તે માટે એક કે બીજા પ્રકારના અકસદમીની રમત રમાતી હોય એ પણ સ્વાભાવિક જ છે. આવા જ હેતુસર અત્રે લાહોર કોંગ્રેસમાં શું થશે તેનું ભાવિ ભાખવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે એમ જ્યારે આ લેખ વાંચકો આગળ રજુ થશે ત્યારે કોંગ્રેસની એક રાજ પણ થઈ ગઈ હશે એટલે દર્પણમાં મોં જોઈ ખાતરી કર્યાની જેમ આ લેખનો ઉપયોગ પણ કલ્પ્ય થાનો સંભવ રહે છે.

વોઇસરોયનું નિવેદન

છેલ્લાં દસ વર્ષમાં દેશ સમગ્રની દૃષ્ટિએ અતિ મહત્વના ગણાય તેવા માત્ર એ જ પ્રસંગો ઉભા થયા હતા: એક ૧૯૨૧ ની સાલની આખરમાં ખારડોલીમાં જે મહાન અખતરો આરંભાવાનો હતો તે સમયે વોઇસરોયે ગાંધીજીની લીધેલી મુલાકાતનો અને બીજો ચોતાની વિલાયતની મુસાફરીને અતે વોઇસરોયે બ્રિટિશ સરકારની હિંદ વિશેની નીતિ વિષે જાહેરનામું જાહેર પાડ્યું ત્યારનો એ એ પ્રસંગોમાં માત્ર દેખીતો ફેર એ હતો કે, જ્યારે પહેલાં પ્રસંગે પ્રજાના આપઘ્નના પ્રભાવથી ઉદ્ભવ્યો હતો ત્યારે બીજો પ્રસંગ શાહીવાદીઓને સાત્રાજ્ય વિશેની ઉભી થયેલી ગરજમાંથી ઉગી નીકળ્યો હતો. પરંતુ એ બન્ને પ્રસંગોમાં પ્રજા પ્રતારણની કારમી સામ્યતા તો સહેજે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પહેલી વખતે મુક્ત પંથે

અરેલી પ્રજાની સીધી લડત ખોરબે મૂકી ગાંધીજીએ ઘોડાં ચીકીંગતે રૂપે શાહીવાદનું શરણુ શોધ્યું હતું, ત્યારે અત્યારે દેશમાંના ગણવાદી ગણાતા નેતાઓએ પ્રજાની વધતી જાગૃતિથી ડરતે શાહીવાદીઓનું શરણુ શોધ્યું છે! તેમ ન હોત તો સાધન કમિશનનો અધિકાર કરી કલકત્તાની કોંગ્રેસમાં સરકારને એક વર્ષની મુદતમાંથી ધમકી આપનારા કોંગ્રેસના આગેવાનો તે મુદત પુરી થવા આવી છતાં કોંગ્રેસના વ્યાસપીક ઉપરથી કરેલી માગણી પુરી પાડવાના કોષ્ઠપણુ જાતનાં ચોક્કસ વચ્ચે કે સંભવના અભાવે પણ રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સની પ્રાસંગિક માન્યતાને મુકતકંઠે વધાવી લે, એનો અર્થ જ સમજાનો મુરકેસ છે. કલકત્તાની માગણી જ મૂળમાં અધુરી હતી, પણ છતાં જ કંઈ હતી તે સ્પષ્ટ હતી : ૧૯૨૬ ની આખરમાં સંસ્થાનાના દરજ્જાના રાષ્ટ્રીય અધિકાર જીન, સોતે મળી જ્યાં જોઈએ એવી ચોક્કસ માંગણી એ હતી અને તેમ નહિં થાય તો ૧૯૨૬ ના ડિસેમ્બરની ૩૨ મી તારીખે મધ્યસ્થે લાઈ કોષ્ટ નિર્મેણ સ્વતંત્રતાવાદી થનાર હતું. આવી સ્થિતિમાં ચોક્કસરોચના જાહેરનામાનો આધાર લઈ દેશભરના મુત્સદ્દીઓ, જ્યારે હવે લડત પડતી મટી રહ્યા છે, ત્યારે શાહીવાદનો એ ચોક્કસ વિજ્ય જ નહિં તો શું?

રાષ્ટ્રીય પક્ષનો મૃત્યુદંટ

ચોક્કસરોચનાં જાહેરનામા પરથી સર્વે પક્ષની પરિવર્તે તેમ ઉદ્દામ ગણાતી કોંગ્રેસના નેતાઓએ જે નિવેદનપત્ર બહાર પાડ્યું તે ઉપરથી તેમની ખરેખરી શાહીવાદી મનોદશા સ્પષ્ટ થઈ ચુકી છે. અને જ્યારે કોંગ્રેસ ઓછામાં ઓછી શાહીવાદની

કંટર વિરોધી તો રહેશે જ એવી આશા બાંધી હશે, તેમને આ નિવેદનથી ભારે નિરાશા થઈ હશે એ પણ દેખીતું જ છે. પરંતુ આમાંથી જે વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે તે એ કે, ચોક્કસરોચના મંતવ્યનો આ રીતે સ્વીકાર કર્યા પછી દેશમાં રાષ્ટ્રવાદી ને કોંગ્રેસવાદી કે મવાળાને જ હાથ એવા પક્ષ કે પક્ષભેદ બાકી રહેતા જ નથી. આ નિવેદનથી રાષ્ટ્રીય પક્ષનો મૃત્યુ થઈ ગયો છે અને શાહીવાદીઓની સામ્રાજ્ય વિવયક નીતિનો સ્વીકાર કરવાથી તે શાહીવાદમાં વિરમ્યો છે, એટલે હવે પછી, દેશમાં માત્ર એ જ પક્ષ રહેશે : સામ્રાજ્ય પૂજક અને સામ્રાજ્ય વિરોધક.

નિવેદન પાછળની મનોદશા

ચોક્કસરોચે પોતાના નિવેદનમાં કોષ્ટ પણ જાતનું ચોક્કસ વચન તો આપ્યું જ નથી તેમ રાઉન્ડ ટેબલ પરિવર્તનો હેતુ પણ જાહેર કર્યાં નથી. છતાં મનોમય સાક્ષાત્કાર થયા મુજબ જ્યારે અમલોઓ આ રા. કંટાસ આગળ શીર ઝુકાવે ત્યારે બ્રિટિશ સરકાર અને રાષ્ટ્રીય પક્ષના હેતુ એક જ જાતના હોવા જોઈએ એ સ્પષ્ટ થાય છે. ત્યારે એ હેતુ કયા તે હવે તપાસીએ.

છેલ્લાં એ વર્ષથી આંતર રાષ્ટ્રીય આક્ષરમાં જે પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે, તેને લોધે એટલે બ્રિટનના મહારથીઓને સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનામાં એકચત્રતા પેદા કરવાની અગત્યતા વધુને વધુ ભારતી થઈ છે. જાનરો તથા નાણામંડળી બાબતોમાં બ્રિટનને દરબડી અમેરિકાની હરિદ્રાધમાં ઉત્તરપુ પડે છે, ત્યારે કાંચે માંસ અને ઉત્પાદનની બાબતમાં જાપાન, દરબડી અને જર્મની સાથે બાથ ભીડવી પડે છે. ખુદ બ્રિટનમાં હવે જુસ્સાર વિદાસને માટે

ક્ષેત્ર રહ્યું નથી અને નવાં સંસ્થાનોની ખીલ-
વણી કરવી હોય તો સ્થાનિક મૂડીવાદની
મદદ મેળવ્યા વિના તેમ થઈ શકે એવું
નથી પણ. આવી મદદ મેળવવાનો પ્રસંગ
આવે ત્યારે મૂડીવાદીઓને નફોનો અમુક
ભાગ તો આપવો જ પડે. આથી હિંદમાં
છેલ્લાં ઘણાં વર્ષોથી અનેક જાતનાં કમિશનો
નિમાધ રહ્યાં છે અને હિંદ તથા બ્રિટનનાં
વ્યાપારી હિત સંબંધો વચ્ચે એકલાવ
પેદા કરવાના તત્તોડ પ્રયાસો થઈ રહ્યા
છે. તેમાં વળી છેલ્લાં બે વર્ષથી ચીનમાં
જે બનાવો બની રહ્યા છે, તેથી તો હિંદ
માંના 'સમજી' વર્ગને સંતોષી
હિંદનો સરકાર સાધવાની આવશ્યકતા હવે
ઘણી જ વધી પડી છે. વળી જેમ જેમ
ન્દાનાં રાષ્ટ્રોને છત્રીવાની આંતરરાષ્ટ્રીય
પરિષદોનાં પ્રતિનિધિત્વના હક્ક મળતા
જાય છે તેમ તેમ બ્રિટનને પોતાની વધુ
મતી ટકાવી રાખવાની વધુને વધુ ચીંતા
થઈ રહી છે. એટલે જ બ્રિટનને પોતાની
તરફેણમાં 'હુકનારા' મતો મેળવવા હોય, તો
જે સંસ્થાનો તેના લાભમાં છે તેમને સ્વાધી-
નતાના કંઈક હક્ક આપી છત્રીવાનું પ્રતિ-
નિધિત્વ મેળવી આપવું જ રહ્યું. આવી
પ્રસંગોને લીધે સંસ્થાનો અને મધ્યવર્તી
સરકાર વચ્ચે કંઈક સમાધાની થાય તેવા
હેતુસર બ્રિટિશ શાહીવાદ આગ્રહાત્મક પ્રયાસો
આદરી રહ્યો છે. તેમ આવા જ કારણોને
લીધે સાધન કમિશન, બટલર કમિશન અને
અમુક અંશે વીટલી કમિશનનું કાર્ય પુરું
થાય કે તરત હિંદના મૂડીવાદો સાથે સહ
વિચાર કરી એક કારાર પર આવવાને માટે
રાઉન્ડ ટેબલ પરિષદની જરૂર હતી અને
બોધસ્તરેય તેના જ સુર મુલાવી હિંદના
મૂડીવાદોની આંખો આંછી દીધી છે. આનો
સીધો અર્થ એ કે, બ્રિટનને હવે વ્યક્તિ

ગત વચસ્વતાને બદલે સામ્રાજ્ય હિતનો સવાલ
ઉઠેલો પડશે અને છેલ્લી પાકાઈ મેંટની
ચુટણીમાં ટેરી પક્ષ હાર્યા તેવું રહેત્ય
પણ સામ્રાજ્યની એકતા જ રહેતું.

હિંદના વર્તમાન આગેવાનોનો હેતુ કોઈ
પણ રીતે આથી ભિન્ન નથી. પોતાની
વર્ગ વચસ્વતા ટકાવી રાખવાને માટે
તેમને શાંતિ જોઈએ છે. આ શાંતિ ટકાવી
રાખવા દરેક જાતના ક્રાંતિવાદી માર્ગોનો
વિરોધ કરવો જ રહ્યો. હિંદમાં ક્રાંતિ
થાય તો મડી, થાપણ અને માલમત્તાની
ક્રાંતિ બેહદ ઘટી જાય, આંતરરાષ્ટ્રીય રોકડ
બજારે હિંદ સાથે ધીરધાર કરવાની ના
પાડે અને તેમ થાય તો મૂડીવાદમાં થવી
અશક્ય થઈ પડે. એ કારણ પરંપરા આજના
નેતાઓની નજર આગળ સ્પષ્ટ હોવાથી
તેઓ સામ્રાજ્યથી વિખુટા પડ્યા માગતા
નથી. આવા સ્વાધર્મ લીધે તેઓ સ્વતંત્રતા
અને ક્રાંતિના વિરોધીઓ બની રહ્યા છે.

જવાહરલાલની નિષ્ક્રિયતા

આવી સ્થિતિમાં નવ વિચારના પ્રવર્તક
ગણુતા પાંડિત જવાહરલાલ નેહરુની સરકારી
નિયે લાહોરમાં કોંગ્રેસની બેઠક મળનાર છે.
પ્રથમ તો જવાહરલાલે પ્રમુખપદ લેવામાં
જાણીત ભૂલ કરી છે એમ જ હું માનું છું.
કારણ મદ્રાસ અને કલકત્તાની કોંગ્રેસમાં
જે ભૂમિકા ભજવી હતી તે પરથી તેઓ
જાણતા હતા કે સ્વતંત્રતાવાદી પક્ષની
અગ્રેસરતા તેમને ખબર જ છે. અને પ્રમુખ-
પદ સ્વીકારવાથી વિરોધપક્ષના નેતાની સ્વે-
તકો શુભાવધી પડે છે. વળી પ્રમુખનું કામ
મત પરિવર્તનનું નથી ત્યારે આજે તો
દેશને મત પરિવર્તનની ખાસ જરૂર છે.
આવી સ્થિતિમાં પોતાનું સ્થાન છોડી
જવાહર જવાહરલાલ અન્ય સ્થળે જઈને

ખેડનાતું પસંદ કરે છે ત્યારે તેઓ વિરોધથી કરે છે એમ જ માનવાની ફરજ પડે છે.

ખેર, જવાહરલાલનો સલાહ વ્યક્તિગત ગણીને છોડી દઇએ તો લાહોરમાં સંસ્થાનો સમુદાય સ્વરાજ્ય અને સ્વતંત્રતા એવી ભાવના એ ત્યાં પડશે એ દેખીતું છે. જવાહરલાલ માનસિક દૃષ્ટિએ તો ખીજ પક્ષના જ હિમાયતી છે. પરંતુ તેમનાથી પોતાના પક્ષને કોઇ પુણ્ય રીતે મદદ થઇ શકે એમ લાગતું નથી. કારણ છેલ્લા દસ પંદર દિવસોમાં દેશભરમાંની કોંગ્રેસ કમિટીઓની ચર્ચાથી સુરુણીના પરિણામો ખ્યાનમાં લઇએ તો એક બંગાળા શિવાયના બધા પ્રાંતોએ દિલ્હીની મનોદશાનું જ અનુકરણ કરેલું દેખાય છે. એકલા બંગાળાએ જ તેનો ઊંચો વિરોધ કરીને સ્વતંત્રતાવાદી પક્ષની સુરુણી કરી છે. વળી ખુદ પંજાબની કિયતિ સમજવી અત્યારે તો મુશ્કેલ જ છે. છતાં ત્યાં પણ સ્વતંત્રતાવાદી અને ખેડૂતપક્ષ એ બંને મદકાર કરે તો તેઓ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી શકે તેમ છે. સંયુક્ત પ્રાંત તથા મદ્રાસ તરફથી થોડા ઘણાં સ્વતંત્રતાવાદીઓ તાલેરમાં હાજરી આપવાનો સંભવ છે એટલે તે સર્વે એકલા મળી પોતાનો વિરોધ પક્ષ જમાવશે એ ખરું છે; પરંતુ વિરોધી પક્ષને પહોંચી વળતા તેમની સંખ્યા પૂરી પડવી અશક્ય લાગે છે.

આ બેતાં તાલેર કોંગ્રેસ આગળ સ્વતંત્રતાનો દરખાવ આપશે અને તે અમુક શરતો સાથે પસાર થશે એમ લાગે છે; કારણ કમલપાની કોંગ્રેસે આપેલા આખરી કહેણનો સલાહ ત્યાં ઉભો થશે અને તેની મુદ્દન પૂરી થઇ છતાં સીધી લડતની કોઇ પણ ભાવના તૈયારીઓ હજી ચર્ચાથી ન

હોવાથી રૂઢી-ધર્માનુસાર અમુક ભાવના કાર્યક્રમ કોંગ્રેસ આગળ રહ્યું થઇ તે પૂરો કર્યા પછી જ સીધી લડત (Direct action) નો વિચાર કરવાનો નિર્ણય વધુમતી સાથે પસાર થશે. દરમિયાન સરકારને કદાચ અમુક મુદ્દતમાં રાહિય રાખવા પરીપક્ષ મેળવવાનો પડકાર કરવામાં આવશે. આમ સ્વતંત્રતાની લડત ખોરબો મુડી સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યથી રાજવાડાઓ પોતાની બાજુ છતી જશે. એનો અત્યારે પૂરેપૂરો સંભવ દેખાય છે.

આવી સ્થિતિમાં જવાહરલાલ નેહરુ શું કરશે? એ મહત્વનો સવાલ છે. નાગપુરની ટ્રેડ યુનિયન કોંગ્રેસમાં ભાષણ કરતાં તેમણે મોરકોતું ખ્ય તથા મોરકોની છવન પદ્ધતિનાં વખાણ કર્યાં છે જ્યારે તેમની અમુક નીતિ રીતી વખોડી કાઢી ને મજૂરો અને ખેડોતોને રાજકીય દૃષ્ટિ કેળવવાની સલાહ આપી છે, તથા સ્વતંત્રતાની હિમાયત કરી રશિયા જેવા રાજતંત્રનું લક્ષ્ય પ્રેમ આગળ રહ્યું હતું છે. લક્ષ્ય ખિંદુ સામ્રાજ્યવાદથી તદ્દન ઉત્કટ છે અને આગામી કોંગ્રેસમાં તે જ પ્રમાણે રાજ થવાનો સંભવ આપણે જોઇ ગયા છીએ. આવી સ્થિતિમાં કાં તો જવાહરલાલને કોંગ્રેસના પ્રમુખપદનું રાહનામું આપી સ્વતંત્રતાવાદી પક્ષમાં આવી જ લાગતું પડશે અને નહિ તો નિર્ભેજ સ્વતંત્રતાની પ્રતારણા કરી સામ્રાજ્ય પૂરક પક્ષમાં સમાવિષ્ટ થઇ જતું પડશે.

ગાંધીજીના હાથમાં આવી

પરંતુ આગાંધી જવાહરલાલ ખીજ જ ભૂમિકા આખરે રજાકારશે એવી માન્યતાને માટે સખા કરણો છે. એક તો મીરત કેસમાં જ સરકાર તરફથી રાજીયપક્ષ વિશે સવાનુભૂતી.

પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે; તેમ જ બંગાળના ગવર્નર સર રટેન્ડી જેકસને વોઈસરોયની મુલાકાત લીધી પછી ચોકખા શબ્દોમાં જણાવી દીધું હતું કે, દિલ્હીના દરવા મુજબની મનોદશા પ્રગટ થશે તો સરકાર તે પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવશે, પરંતુ જો તેમ નહિં થાય તો સરકારની ફરજ ચોકખી જ છે. આનો સીધો અર્થ જ એ છે કે, સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યની માગણી પ્રત્યે શાહીવાદ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે. એ કહવાના સત્ત્રાજ્યની એકતાના ઉપર બતાવેલી વિચારસરણીને વધુ મજબૂત બનાવે છે. આ કારણોને લીધે રાષ્ટ્રીય પક્ષ સંતોષાયો છે અને તેથી તે કોઈ પણ રીતે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા વાદીઓને સાથ આપે એમ લાગતું નથી.

આવા સંલોગોમાં 'કોંગ્રેસનું' સુકન આખરે ગાંધીજીના જ હાથમાં રહેશે એમ માનવાની ફરજ પડે છે. પ્રથમ તો પ્રમુખપદ માટે ગાંધીજીને સીધી વધારે મતો મળ્યા હતાં તેમણે જવાહરલાલની જ સુટણી કરાવી એ મદતની ખીના છે. વળી દિલ્હી પરિષદમાં

ગાંધીજીએ જવાહરલાલ પરના ચોતાના અંકુશનો અનુભવ કર્યો છે. એટલે જવાહરલાલ ગાંધીજીની સલાહની વિરૂધ્ધ વર્તે એ જરાયે સંભવતું નથી. અને ગાંધીજી શું કરશે એ તો દેખીતું જ છે. દિલ્હીની પરિષદનો દહીં દુધીયા દરાવ એમણે જ પસાર કરાવ્યો હતો તેમ 'મને સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યનું' વચન મળે તો હું સંતોષ પામીશ' એવી તેમણે જાહેરાત કરી છે. આ વચન તો-શબ્દોમાં અપાઈ જ ગયું છે અને કદાચ વોઈસરોય સાથે થનારી મુલાકાતમાં તેમને આ વચન પાકે પાયે મળી પણ જશે. અને તેના બદલામાં ગાંધીજી લાહોરની કોંગ્રેસમાં કલક-તાના આખરી કહેણને પડતું મૂકવાનું વચન આપશે.

એ રીતે મદ્રાસ અને કલક-તામાં જે બન્યું તેથી કંઈ પણ નવો કે જુદો બનાવ લાહોરમાં બનવાનો નથી અને થોડી ઘણી શાબ્દીક વરાળ ઉરાડી કોંગ્રેસ વિખરાઈ જશે. તેથી વધુ થવાનો આથી સંભવ પણ નથી.

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લઘામણ કેમ કરતા નથી?

આપણા દેશી રાજ્યોનું ભાવિ

: લેખક :

ચિમનલાલ મગનલાલ ડાંકટર

તંત્રી, નવચૂંકાત, (૧૩૬૨.)

દેશી રાજ્યો એટલે અંધેર કારભાર, દેશી રાજ્યો એટલે બ્રિટિશ હિંદના તેમજ બીજા રાજ્ય બહારના લોકોનું ગૌરવ, દેશી રાજ્યો એટલે બ્રિટિશ હિંદના રાજદ્વારી-ખાતાનું ખાસ ક્ષેત્ર, દેશી રાજ્યો એટલે જુદા જુદા ગાંધીરીના નમતા. દેશીઆમાંથી કારશાહી ગઇ અને જમનીમાંથી કેસરશાહી ગઇ. પણ તેની વધારે બગડેલી આવૃત્તિઓ જેની હોય તો દેશી રાજ્યોમાં ફરવું. આર કૈસરને માથે કોઇ મુગટમણી નહોતા એટલે પ્રજાએ તેમનો ફેસલો કરી પોતાને મનગમતું રાજ્યધારણ અમલમાં મક્યું. પણ આપણા રાજ્યોને તો મહાન બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સંગીનોની મદદ એટલે તે ગમે તેવી કારશાહી કરે તો તેમને કાણ પૂછે? પ્રજા ને બળવો કરે તો ફેલતની મદદમાં કોઇ નહીં અને રાજાની મદદમાં તો આખા સામ્રાજ્યમાંથી લશ્કર દોડી આવે. દેશીઆ, જમનીને તો પાકેશી રાજ્યોની બીક એટલે આર બગર કૈસરને રાજદ્વારોઆર થોડો ધણા પ્રગતિ અનુકળ ચલાવવો પડે, પણ અહીં તો કોઇપણ દેશી રાજ્યને બીજા રાજ્યના હુમલાની બીક જ ન મળે. કારણ અંધા જ રાજ્યો સામ્રાજ્યના ખંડીઆ, એટલે કોણ કોના ઉપર સ્વારી કરે, અને કોની બીકથી રાજા પ્રજા ઉપર સુરાજ્ય ચલાવે? સ્વતંત્ર રાજ્ય હોય તો રાજ્યને રાજ્યમાં જ રહેવું પડે, નહીં તો બીજા કોઇ કુટુંબી ગાદી ઉપર ચઢી બેસે, પણ આપણે ત્યાં તો બ્રિટિશ રાજ્ય નીચે એ

પણ બીક ન મળે, એટલે રાજ્યોને મોજ કોઇ બોગવવા મુરોપમાં જોવાનો લહાવો લેવાનો મળે! આમ દરેક સંજોગ રાજ્યોની વિશ્વાસપ્રિયતા, જુલમ, આપણુદી તથા તરંગને ચોષક, અને બળવા અગર પર-રાજ્યના હુમલાનો કંદરતી અંકુશ ન મળે. એટલે હિંદના જેવા રાજ્યોની આપણુદીનો વિશ્વાસ ફુટીઆમાં કોઇપણ દેશણે ન જડે. અને આ બધું શ્રેષ્ઠ બ્રિટન જેવા સંપૂર્ણ મર્યાદિત રાજ્ય સાથે પ્રગતિસાધન બોગવતા રાજની છત્રગથા નીચે! જ્યાં આવા સંજોગ ત્યાં દેશી રાજ્યોની ફેલત લાય પોશરી રહી છે.

દેશી રાજ્યો ખાલસા કરો

રાજ્યોને નથી આપણુદ સત્તા છેડવી, કે પ્રગતિ નવાબદાર રાજતંત્ર આપણું અને આપણુદીના અમરપટા નેહાએ છે, ત્યાં પ્રજા દેશી રાજ્યો ખાલસા થાય એમ ન ઇચ્છે તો બીજું શું ઇચ્છે? પોતાના રાજા સામે બળવો ઉઠાવી તેને પદબ્રજ કરવાની શક્તિ પ્રજામાં હોય પણ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના તમામ બળ સામે અનુભવાની શક્તિ ન હોય ત્યારે પ્રજાએ શું કરવું? એટલે પ્રજા એવું જ ઇચ્છે કે યુવાઓના યુવામ થવા કરતાં રાજ્યો ખાલસા થઇ ફક્ત સીધા યુવામ થવામાં શું ખોટું! પણ તો જે હજી બ્રિટિશ હિંદ મેળવે તે હજી તેમને પણ મળે જ. બ્રિટિશ હિંદ ઝડપથી સ્વરાજ્ય તરફ કૂચ કરે છે, તેથી દેશી રાજ્યોની ફેલત રાજ્યોની વિપરીત

મનોદશા જોઈ પોતપોતાના રાજ્ય ખાલસા થાય એવી ઝંખના કરે છે કે જેથી બ્રિટિશ હિંદની પ્રજાની બરોબરીએ તો આવ્યા! આજે તો એવી સ્થિતિ છે કે જે દેશી રાજ્યોમાં તાબડતોબ જવાબદાર રાજ્યતંત્ર ન સ્થપાય તો એ રાજ્યો ખાલસા કરીને રાજાઓની બતલો દુનીઆના પડ ઉપરથી નાશ થાય એવી ધમ્મકા દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં પ્રચલિત થતી જાય છે.

બ્રિટિશનીત ઉઘાડી પડે છે !

નાં વાહસરોથે દેશી રાજ્યોની પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને રાઉંડ ટેબલ કોન્ફરન્સમાં બોલાવવાની ના પાડી છે, તે ઉપરથી બ્રિટિશ સરકારની બાહ્ય ઉઘાડી પડે છે. તેઓ રાજાઓને બ્રિટિશહિંદના આગેવાનો સાથે લડાવીને બ્રિટિશહિંદ તથા દેશી હિંદ એવા હિંદના બે કાપમના ઢંડકા કરવા માંગે છે. રાજાઓ કહેશે કે બ્રિટિશહિંદને લક્ષે જવાબદાર રાજ્યતંત્ર આપો, પણ અમે તો અમારા કોલકારો પ્રમાણે બટલર કમિટીના કહેવા મુજબ બ્રિટિશ તાજ સાથે સીધો સંબંધ રાખનારા હોવાથી તમને અમે સાર્વભૌમ તરીકે કબુલ રાખવાના નથી. અને અમારી કબુલિત વગર અમારાં રાજ્યો ઉપરતું સાર્વભૌમપણું નમને સોંપાય નહીં એમ બટલર કમિટીએ દરાવ્યું છે તેથી અમારી કબુલિતને અમારે અમે તમારા બંધારણમાં આવી શકતા નથી. એ શિવાય બીજા જે પ્રશ્નો બ્રિટિશહિંદ તથા અમારી વચ્ચે ઉપસ્થિત થશે તેનો નિરાકર તમે એકલા કરી શકશો નહીં અને તમારા તથા અમારા પંચો મળી જે નિરાકર કરે તે સ્વીકારવો પડશે, અને મતભેદને પ્રસંગે અમે તોજીને અપીલ કરીશું. તાજ એટલે વીશ્વાયતની બ્રિટિશ સરકાર. બ્રિટિશ તાજ અમારું રક્ષણ કરવા બંધાયું છે, તેથી અમારા રક્ષણ માટે ગરકારનો કચ્છ

બ્રિટિશહિંદની સરકારને, સોંપાય નહિ. અને બ્રિટિશહિંદની અંદર ખેડ જેવાં આવેલાં અમારાં રાજ્યો એ બ્રિટિશ શાહી સરકારના તેટલાં કેન્દ્ર બનશે. એટલે તમે સીધા નહિં ચાલો તો તમારે બ્રિટિશ લશ્કર તથા અમારાં લશ્કર સાથે મુકાબલો કરવાનો વખત આવશે. માટે હાંનામાના સામ્રાજ્યને વશ રહેજો.

જે દેશી રાજ્યોની ઉકેરોડ પ્રજાના પ્રતિનિધિ મસલત પરિષદમાં જાય તો તે કહેશે કે અમારાં રાજ્યોને બ્રિટિશહિંદના સંયુક્ત રાજ્ય બંધારણના ઘટક તરીકે દાખલ કરો, અને આપણું શાસન તથા પ્રજાશાસનનો મેળ ન ખેસતાં ઉલટ તેમનો સંબંધ આખા હિંદની પ્રજાની સ્વતંત્રતાને જોખમકારક હોવાથી અમારા દરેક રાજ્યમાં રાજાની સત્તા નાં શહેનશાહ જેટલી રાખી જવાબદાર રાજ્યતંત્ર દાખલ કરો. આ મદદની કિંમત બ્રિટિશ હિંદના નેતાઓ જે કરે તો મસલત પરિષદમાં જવાની ના જ પાડે અને કહે કે દેશી રાજ્યોની રૈયતના પ્રતિનિધિઓ વગર અમે પરિષદમાં આવવાના નથી, તમે કાલે તેમ કરો.

સ્વતંત્રતા પક્ષ સાથે જોડાશે

જે દેશી રાજ્યોની રૈયતને કોઈ દાદ નહીં આપે, રાજ્યો ખાલસા કરવાની રાજનીતિ ત્રડણુ નહીં થાય તેમ જવાબદાર રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાની તંજનીબ નહીં થાય, તો છેવટે તેણે લારીને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના પક્ષનો સાથ કરવો પડશે. જે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો પક્ષ ફતેહ પામે તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના ભાગ તરીકે હિંદ ન રહે, અને તમામ રાજાઓને પદબ્રજ કરી આપે દેશ એક જ પ્રજા શાસન નીચે મુકાય, શું બ્રિટિશહિંદના રાજકર્તાઓ, તથા દેશ નેતાઓ તથા રાજાઓ આવી સ્થિતિ ઉપજ કરવા ધમ્મકા છે? તેમણે જણાવું તેમણે કે કમઘરો તથા ખેડતોનું પ્રત્યાગ થતાં રાજ્યનું નામ પણ પ્રજાને ખુંવશે અને હિંદમાંથી રાજત્વનો નાશ થશે.

ચિત્રકારને

(વસંત-મંદાકાન્તા.)

ગંભીર દ્રષ્ટિ કરતાં જગમાં જાણીશે,
વસ્ત્રો વિના રખડતાં દીન બાળ દીસે;
આધા સિના ટળવળે અતિશે બિચારો,
શાને ત્યારે જમણુ જમતી જનન તું ચીતરે છે ?

કૂચ પડી મરણને દુઃખિયારી બેટે,
ક્રોધ અરે ! સ્ટવ થઈ જગી જાય જાતે;
ચોધાર આંસુ ફડવે બીછ બાલિકાઓ,
શાને ત્યારે ઝુલતી દિ'યકે સુંદરી ચીતરે તું ?

થાવે ધાણું ઘસનમાં વચનાં કબેડાં.
જેથી અને યુવતીઓ વિધવા બધાને;
સંભારતા પિમળ તાપ થઈ સિંચાતી,
રોડું ત્યારે પ્રણયરસમાં મદત તું ચીતરે કાં ?

પ્રસન્ન પારી તનનો પદ્મે અનાજ,
ભૂખે ભરી, જગતને ભરતો હિસાન;
કૂટે છતાં જગતમાં સપગાજ એને.
ભૂલી તેને શી રીત ચીતરે આલનાં રમ્ય રંગો ?

જેણે તણી લુની ચંચલ દિવાલ મોડી.
વર્ગો યથા સજાતા વાર માનવના;
લુઓ પર અગડનાં નીજ પ્રાણુ આપે,
પીંછી તણી ક્યમ પછી ફરે જાગનાં કુલડોમાં ?

પત્રો તણી બીપણુ કપરી ચણીઓમાં.
રે'સાય છે દિવસ રાત રવી મલુરો;
આપે અરીણુ ઉધવા નિજ બાળકોને,
છોડી તેને, ક્યમ કરી ગમે ચિત્ર વિજ્ઞાતીઓનાં ?

જોયાં દશે ગરીબનાં સ્વેદાણુ ગંદ,
સર્વે અન સમિપ જે પશુઓની સાથે;
જેને મને નદિ અરે ! પુરપેટ ખાણુ,
છોડી આપાં ક્યમ કરી સરે ચિત્ર કો કેપનાનાં ?

પંખીનણુ પ્રણય ને જસમોધ કરો,
આકાશને વનપટા તણી કો છટાનો;
સારી રીતે ભરી શકે સદુ પેટ ત્યારે,
ચિત્રો ત્યારે સફળ બનશે રમ્ય રંગો તણુ એ.

‘કલાત્રિપ.’

“હું, કીસને, મરતે.....આસરને”
એક, એ, મણુ.....દસ એમ ગણતો ગણતો
આ પ્રદેશનો જુવાન પોતાના દુધ-જેવા
ઉત્તરના દાંતમાંથી દસનો દસનો ખાકે છે;
ત્યારે આપણને તેના વિષે જાણવાની સંકેત
ઉત્કંઠા થઈ આવે છે. શરીરે ક્યમવર્ણા,
થોડીથી ભરેલું જોળ મોં, પાણીદાર ચમકતી
આંખો, માથે ગુંછળા વગેરે અજાણ વાળ,
દુભાગવાળા ચામડી એ એની ખાસ વિશિષ્ટતાઓ
એકદમ તરી આવતી લઈ ગયા
છે. ટાંડ તડકે સડન કરીને ક્યમએલું
મજબૂત પાતળું નહિ નેમ સ્થુળ નહિ
તેનું સ્નાયુમધ્ય ખડતલ શરીર, કાંઈ ગું
ખાઈનું તેની ભાગ્યે જ પરવા કરતો,
દસમુખો ચહેરો અને થોડામાં થોડી જરૂરી-
આતીભરેલું છવન એ ખંધું ખરેખર આ
લોકમાં એટલું વલુદ ગયું છે કે એમાં જ
તે ખરેખરી મજા માણતો આપણે નિયમ
ગત્રીએ છીએ. ખાસ વ્યાધિ શિવાય તેનું
મોં ભાગ્યે જ ગમગીની ભરેલું દેખી શકે.

ખળના પ્રદેશમાં

આ પ્રદેશનું નામ દાસમાં ધરીરીઆ
રાખેલું છે. તે સત્તા સમુદ્રના કિનારે આફ્રિ-
કાની પૂર્વે એક નાનકડો પ્રદેશ છે. તેની
ઉત્તરે અને પશ્ચિમે બ્રિટીશ મુદ્રાનતી દર
લાગેલી છે. દક્ષિણે એખીરીનીઆનું દબખી
રાજ્ય અને ફ્રેન્ચ સોમાલીલેન્ડની દર આવી
છે. પૂર્વે કિનારે સત્તા સમુદ્ર છે. અસલ
આ પ્રદેશ મિચરી રાજ્યનો ભાગ હતો,
પણ દાસમાં તે ઇંગ્રાજીનું સંસ્થાન છે.

આથી આ પ્રદેશની ઉંચાનીચા ટેકરા
અને 'દુ'જોમાં રહેતી મજબૂત પ્રાચીન આજે
યુરોપીય આગમનના વાતાવરણ નીચે ક્ય-
કાની, દબખી લેઈને કાઈને પણ અચંબે

પૂજારીઓના

: લેખક :

ચુનીલાલ ધ. પટેલ

યથા શિવાય ભાગ્યે જ રહે. હાલની સ્થિતિ
કરતી પ્રવૃત્તિઓની સુકિતઓની સમી તેની જ
પ્રોત્સાહન વાપરવામાં અકુશળ એવા એકાદિઓ
અને આક્રિષ્ટના વતનીઓ સરજીવનીથી
મુક્તી સ્વિકારતા થતા જાય છે. જ્યાં
આવી મુશ્કેલીનો સામનો કરવામાં આવે છે,
ત્યાં પ્રાણુધાતુક રાજીઓ પુરના વસ્થામાં
રાખી એ પ્રવૃત્તિ નાશુદ્ધ કરવાના ઉપાયો
લેતાં રાજકર્તાઓ અવગણતા નથી. આવી જ
વિવિધ કંઈક આ પ્રદેશમાં બનતું છે.
અહીં એકા મનુષ્ય અને બીજાના હોય
છે. આખો દિવસ જીવન-વિવિધ માટે કંઈક
મારતા, એક કંઈકથી બીજા કંઈક

લેતા. અને અધિકતમ શ્રમ ખેડતા આ
એકાને સાંજે જ્યારે પોતાના એકાદ લુગ-
ડાંથી આશ્રય લેતા તમે જુઓ, તો તેના
આવવાનાં શરીરની કાંઈ એની એ જ હોય.
આવાતું એક વસ્તુ, મનુષ્ય ના મનુષ્ય
તેની અણના ક્યાં કિનાય ક્યાંમાં પાછો
કામ કર્યા કરાર અને તૈયાર કિય જ અને
જના આજે આજે એ પ્રદેશ છડાવીને લાખે
થઈ આપણી માફક સુખાની સેવે છે.

આવી પ્રવૃત્તિ રીતગિયાત, પરિચય,
એકા અને આવાપીવાની લાગતોનો
અભ્યાસ કરતાં સહેજે માનુષ પરી આવે
છે કે તેમની બધીએ લાગતોનો એક
સારીરિક ગળ કમ થયે અને બીજા એ
નરક અપાએકા હોય છે. આજે જન્મ્યું
ત્યાંથી જ તેના ઉપર ગળનાં પ્રજા રાજ
કરી દેવામાં આવે છે. આજની ધણી નાની
ઉમરમાં તેના અને ગાલ ઉપર તણ તણ
લાંબા ઉમરમાં એકી દેવામાં આવે છે,
પરી તે પડતો આખરનો, એક બીજા

સાથે ઘણી વખત લોહીમુદ્રણ થઈ જાય. ત્યાં મુઘી ધીંગામસ્તી કરેતો, આ દબસી બાળક જેમ જેમ મોટા થતો જાય છે, તેમ તેમ તેનું ખરતલ શરીર ધણું જાય છે. આવી નિર્દોષ ગરમથડમાં તેના

તર ઉપર ગણાય છે તેમ તેનો બબરભાષે આ નિશાનીઓ ઉપર ઘણો અવલંબી રહેલો હોય છે. અસખત તેની બરરીઆત્તા એટલી બધી ઓછી છે કે તેઓ આપણી માફક મોકરીઓની શોધમાં ઘણા ઓછા

કરતા દેખાય છે. તેમની મોટામાં મોટી લાક્ષિક બરરીઆત પરણવાની. અને પરણતી કન્યા આવો લુવાન ન પસંદ કરે. જેનું જીવન ધીંગામસ્તીમાં ન જાયું હોય તેની પસંદગી સૌ પડી ન આવે. સિંહ, દીપણ અને એવા બીજાં હિંસક પ્રાણીના કે મનુષ્ય શત્રુનું માથું, કાન, કે નાક કન્યાને ભેટ કરવાનો લ્હાવો વરરાજા પહેલાં સવત્ર લેતો, પણ હવે ઘણા ન ફરફરનાં ગામડાંમાં રહેતો કાષ્ટક ન લુવાન તે લ્હાવો લે છે. લગ્ન બંધન આ દેશમાં બહુ ઓછા પ્રમાણમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે.

શરીર ઉપર ઘણા ઉઝાડ, માંસ અને ચાંદાવાળી નિશાનીઓ થઈ ગઈ હોય છે. જેમ શરીર ઉપર આવી નિશાનીઓ વધારે તેમ સમાજમાં તેનું માન વધારે. જેમ આપણે બબરભાષ દાસમાં અંગ્રેજ લાલ-

તેઓ ઘણી સંદેશાથી લસ કરી શકે છે તેમ જ ઘણી સંદેશાથી એક બીજાને ન જનવાનાં કારણોસર અગર બીજા કારણો માટે છૂટા છેડા પણ કરી શકે છે. અમુક સંગાઓ ક્યાં પડી કાલ આગળ

પ્રાપ્તિ હુકમ પામ્યા મારે છે એમ કહ્યું થાય
એટલે જાણ તેમનાં કામ પ્રસંગમાં શારીરિક
અંગની પરીક્ષા કરવાનો ખાસ સમારંભ જોઈ-
વાય છે. ખાસ આકર્ષક નહિ તેમજ કેટલોક
નાચ અને મુકાનો લાકડીનાં કાચ અગર એવી

અને સમારંભનાં રીતિરિવાજો પણ અંગની
પૂજના થોડાં જોવા એમ આપણને સ્પષ્ટ
દેખાઈ આવે છે. ઉત્સવોમાં અને મેળાવામાં
એમાં અંગનું એકાદ કામ પ્રદેશમાં આપણે
જોય. વાંચાનો નીશાબ લટીને જે સાવચામાં

બીજી દશિદાસી કરે છે. આ જુદું વર-
સામનની આગળ થયા કરે અને બીજા લોકો
તે જોયા કરે.

આ તો કદાચ ઇવનના એક સાધારણ
રિવાજની ચાન કરી, પણ આખીએ દેખાનાં

આવે. વાતચાતમાં શોભીતુપણ સહી પડતા
હોય અને તેને મારે કશોએ અકબીય કે
લીલગીરી જનવચામાં આવતી ન હોય, પણ
ઉવરી જાણી અપાતી હોય. એક દેખી
બીજી દેખાતી આવે વચ્ચામાં આનંદ અને

ફરજ માનની હોય, એ અને એવાં બીજાં
ધણાં સામાજિક કામો બાંધે પણ કેળવવા
અર્થે જ થતાં હોય એમ લાગે છે.

આ પ્રદેશ જે કે ઇટાલીનું સંસ્થાન છે,
તો પણ હજી લોકો ઇટાલીયન લીંગ વાપ-
રતા થયા છે એમ હાલુ મુશ્કેલ છે. લોકો
જુના વખતની મેરીઆ ખેરીસા રાણીના
નામના જ રીઆલ નામના સિક્કાને પસંદગી
આપે છે. આ રીઆલ આપણા કોપીઆ
કરનાં મોટા હોય છે અને કિંમતમાં તે
લગભગ રૂ. ૧-૬-૦ જેટલો થવા બાક છે.
આ સિક્કાની પાછળ કોઈ શાહીસત્તા
નથી, એટલે એને નાણાના ખરા અર્થમાં
નાણું કહી શકાય નહિ. તે એક ફક્ત
બીજા માણની માફક વિનીમય કરવાનું
સાધન-માત્ર તરીકે જ ગણાય, એટલે જેમ
બીજા માણનો લાવ વધવટ થયા કરે છે
તેમ આ માણનો લાવ ઇટાલીયન લીંગમાં
વધવટ થયા કરે છે, એટલે વેપારની દ્રષ્ટિએ

ધણી વખત મુશ્કેલીના પ્રસંગો ઊભા થાય.
છે. રીઆલમાં નાનો સિક્કો હોતો નથી,
એટલે ધણે દેશણે તેના લાગ સમજવા
માટે બંદુકના કારતુસ ગણવત્તો રિવાજ છે.
વળી રીઆલનો લાવ વધ્યો છે કે ઘટ્યો
એ પણ આ કારતુસની પદ્ધતિ દ્વારા તેઓ
સમજે છે. જે વખતે યુરોપીયનોએ આ
પ્રદેશમાં આવી કારતુસનો ઉપયોગ કર્યા તે
વખતથી સ્વરક્ષણ માટે આ વસ્તુ એ
લોકોને ખાસ આવશ્યક લાગેલી છે.

આવા મજબૂત શરીરને, ખોરાક શી?
ખાંસ, શેરલો અને મરચું કાઢને અથાળો
થશે કે આવી ઘોડી વાનીઓ ઉપર શરીર
કેમ નભતું હશે? પણ બીજા જ પણ
આપણે પુરતો વિચાર કરીશું તો માણસ
પરી આવશે કે જે પ્રજાઓ આજી ફેરફાર
કરેલી વાનીઓ સાદા પ્રમાણમાં હોય છે તેમની
પાચન શક્તિ અદ્ભુત હોય છે. આ લોકોને
શેરલો મેટા, અને ધણો દળદાર હોય છે,

અને તેને પકવવાની રીત પણ બણી જ થોડી દેરકુરવાળી હોય છે. પત્થરના ગોળ નાનાં દુકાંઓને દેવતાની ભઠ્ઠીમાં નાખી ગરમ લાવ્રગોળ બનાવી દીધા પછી કસુકના ગોળ લુગા વચ્ચે એક એક મૂકી દઇ, ઉપરથી મેં બંધ કરી દેવતામાં તેને પાકે ત્યાં સુધી ભારી મૂકે છે. દહિં થી બનાવવાની રીત પણ સામાન્ય અને સારી હોય છે. દુધ દોલ્લાનું વાસણ વાંસનું ગોળ બનાવી તે ઉપર માટી ચોપડી તડકામાં મુકવી તૈયાર કરે છે. આ વાસણને કાંઈ દિવસ આ લોકો ધોતા નથી. તેમ કરવામાં તેઓ વડેમ માને છે. આથી દુધમાં થણી વાસ ભારતી હોય છે. એ પછી એ દુધને ચામડાની કોથળાઓમાં ભરી તડકે થપ્પી મૂકે છે. સૂર્યના પ્રખર તાપમાં દુધ ઘટ્ટી જઈ તેનું દહિં બને છે. પછી એ જળણો આ કોથળાને બાંને છેડેથી પકડી ખૂબ દલાવે છે એટલે માખણ મેં તરફ આવે છે. અને પછી ધીમા તાપથી અથવા સૂર્યના તડકામાં તપાવી થી તૈયાર કરે છે, સામાન્ય રીતે આ ધીમાં બાકતો ભાગ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. ખાદામાં ત્યાંના લોકો આનું થી વધારે પસંદ કરે છે. વેપાર અર્થે દૂદના પ્રદેશમાં ગયેલા આરથો આ નરકનું થી વધારે પૌષ્ટિક ગણે છે અને ત્યાંથી મંગાવે છે. ખાસ કરીને આ લોકો લીલાતરી કાચી જ ખાય છે. લીંછુ મળ્યું એટલે તે ખસ. તેને ગમે તે વખતે ચૂસતા હોય જ. વળી નવરા પડ્યા એટલે દાનલ્લો કુંચો દાંતે ધસતા હોય જ. ખરેખર તેમના દાંત એટલે આજે ધોળા દુધ જેવા મંત્રિ આદેશ જેઓ માગે છે તે જ લેઇ શકે.

આમકું આ લોકો ઘણા ઉપયોગમાં લે છે. થેરા કે બકરાનું દાંત તેના પગ તરફના ભાગને કાપી બંધ કરી દે અને મેંના

ભાગથી બંધ કરવાનું રાખે. પાણી એમાં ભરાય, લોટ એમાં ભરાય, ઘણા એમાં ભરાય, કંઈ વસ્તુ લઇ જતી લાવતી હોય તો તેમાં પણ ઉપયોગમાં લે. દુકાંમાં બધી આબનમાં બાંને તેટલો ઉપયોગ આવી કાય-ગાઓનો તેઓ કરે છે.

બાળની સાથે શુદ્ધિનું મિશ્રણ આ લોકોમાં નથી એમ નહિ સામાન્ય રીતે તેમનામાં શુદ્ધિ હોય છે. સાવ શુદ્ધિહીનતા ભાગ્યે જ બંદામાં આવે. આદિના નોકરને તમે કામ સોંપો તો હીરો થોથે જઈ આવે. એવો થાટ થણો ઓછો બનતો પામે અત્યંત આખાએ પ્રદેશમાં અકારનાન સાવ નથી એમ કહીએ તો કશું ખોટું નથી. દરેક કોળાનો કાંઈ કંઈ લખી વાંચી શકતો હોય. થણી વખત કાચા માસનો હિસાબ સમજવામાં અને તેના અંદર અંદર ભાગો પાડવામાં કમાકોના કલાંકો વહી જાય. છેવટે થણી ગરમથક પછી છેવટના નિલુથ માટે વણીઆની દુકાને આવી ભાગ પડાવી જાય.

દિંદની માદક આ દેશનો વેપાર મુખ્યત્વે કાચા માસની નિકાશ અને તૈયાર થયેલા માસની આયાતના છે. ચામડાં, દરિઆઇ માછલી, કાકડાનાં બટન બનાવવાનાં તાંડાં ફળ, તુંદર, અગરની અને એવી બીજી ચીજો ખાસ કરીને હંદાલી જાય છે. અને ત્યાંથી ખાંડ, કપડાં, સાથુ, દારૂ અને બીજાં પર-ચુરણ માત્ર આવે છે. કાચા માસનો ભાવ, નહિં જેવી આપવામાં આવે છે એટલે નીકાશ કરતાં આયાત બમણી થઇ જાય છે. આંદા-ઓમાં ગળીએ તો દર વર્ષે ૧૮ કરોડ લીરા (લગભગ ૨૫ કરોડ રૂપિયા)નો માત્ર આયાત થાય છે ત્યારે ફક્ત ૬ કરોડ લીરા (લગભગ ૮ કરોડ રૂપિયા)નો માત્ર નિકાશ થાય છે. એટલે દર વર્ષે આ નાનકડા પ્રદેશમાંથી ૬ કરોડ લીરા પરંપરા ધસાઇ જાય છે. આથી

દિવસે, દિવસે આ પ્રજ્ઞ ગરીબ બનતી જાય છે. સામાન્ય રીતે આ પ્રદેશમાં ઘણી જ ગરીબાઈ છે એમ કહી શકાય.

હિંદની માફક આ દેશમાં પણ ઇલાલીથી ગવર્નર જનરલ અને બીજા અમલદારો નિમવામાં આવે છે. ત્યાં પણ ગવર્નરના માનમાં મેળાવડા અને બીજા સમારંભો ગોઠવવામાં આવે છે. આ લોકોને પોતે ગુમામ ફીએ એવું લાન જ હોતું નથી. જે દિવસે તેમને એ બાન થશે ત્યારે તેઓ પુરા જવતંત્ર બનશે, કારણ કે તેને લોકોથી ડરતા નથી. ફળવણી લેવામાં આ લોકો હજી માનતા થયા નથી. એક વખત સમજને એક 'સર'નો ખિતાબ ધરાવના આરણ સાથે વાત કરતાં ફળવણીનો પ્રશ્ન નિકળ્યો. ત્યાં તો તે બોલી ઉઠ્યો કે તેમને એક ૧૨ વર્ષનો દોકરો છે તેને હમણાં જ નિશાળેથી ઉમ્મીડી લેવામાં આવ્યો છે, કારણ કે તેની બણવાની ઉંમર પસાર થઈ ગઈ છે.

એક નડોતું તે પહેલાંનું આ પ્રદેશનું મનુષ્ય બંદર હિંદીઓને જાણીતું હતું. જુના મિસરી રાજાઓના વખતથી હિંદી વેપારીઓ ત્યાં ગયેલા છે. કચ્છી અને કાકીઆવાડી

વાણીઓએ પહેલ કરેલી છે. એકે હિંદીતી બુંતી પેઢી લગભગ ૨૦૦ વર્ષની મનુષ્યમાં હતી. તે વખતે આ સાહસિક વાણીઓમાં હોડીમાં બેસી ઇસ્તન અરબસ્તાનના કિનારે થઈ માત્રની વાપ લે કરતા કરતા જ મદિને મનુષ્ય પહોંચતા. પહેલાં હિંદીઓનું માન સાફ હતું પણ હવે દિવસે દિવસે એક યતું જાય છે. એમાં આપણી ફરજી બરણી અને ખોટી લિફ્ટાઈ ઘણો ભાગ ભજવે છે.

આ આખે એ પ્રદેશ સામાન્ય રીતે નના મોટા કુજગેથી ભરપૂર છે, તો પણ કોઈક કોઈક જગ્યાએ ખેતી કરવા લાયક ખીણો હોય છે. હમણાં સરકારે એક નહેર ખાંધી કપાસની ખેતી શરૂ કરેલી છે. ઇલાલીયન સરકારની રજા મેળની ત્યાં ખેતી કરવા જતું નીક લાલદારી છે. નદીના માણીથી ફરતેક ફેરણે ખેતી કરવાની સગવડો હોય છે. આ નાનકડા પ્રદેશની કુલ વસ્તી લગભગ ૩ લાખ માણસની છે. તેમાં ઘણી જલ્દી જલ્દી ટોળાઓમાં રહે છે. ખાસ કરીને હમણી જલ્દી મોટી હોય છે. હિંદીઓ કુલ ૨૫૨ છે અને તે આખા પ્રદેશમાં વેગએત્રા છે. તેઓ નના મોટા વેપારીઓ છે.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીતરનો ટોલ દશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

૧૯૧૯ : પંજાબનો હત્યાકાંડ

૧૯૧૬ : પંજાબમાં લશ્કરી કાયદાના અમલમાં હિંદીઓને ખુશ્કા કરીને
ચામડાના માર મારવામાં આવ્યા હતા.

નવમું : પૃષ્ઠ ૮૬

સામ્રાજ્યને સંગીન બનાવવાના બ્રિટિશ પ્રયત્નો

: મુળ લેખક :

આલબર્ટ બુશનેલ હાટ

હાઈ સુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર

બ્રિટિશની કમન્ડર સરકાર કેટલી સામ્રાજ્યવાદી છે, અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને મજબૂત બનાવવા તે કેવા પ્રયત્નો કરે છે, અને તે વિશે અમેરિકનો શું ધારે છે તે આ લેખ બતાવશે.

હું મહાન હુમલામાં ઇંગ્લેન્ડ અને યુનાઈટેડ કિંગડમ અથવા કહો કે અંગ્રેજો અને અમેરિકનોનું ઉત્પન્નિષ્ઠાન એક જ છે, તે બંનેની મરજાઓનાં મળ પણ એક જ છે

અને ત્યતની દ્રષ્ટિએ બંનેની અગત્ય પણ એક જ પ્રકારની છે આવી જાતની લાગણી ઉત્પન્ન કરવા બંને દેશોમાં વિવિધ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે. પહેલા પધ્ધતિસર અને

મીઁ માર્કે મેકગ્રાનહ

મીઁ હુવર

ખર્ચાજ પ્રપત્ત ૧૫ વરસ પહેલાં સ્થપાએલી અને હવે નિરપેક્ષગી બની ગયેલી કંઈવાતી સંઘેવ સંસ્થા દ્વારા વૌશિંગ્ટનના સંસ્મરણો એકત્રિત કરી કરવામાં આવ્યા હતા. વૌશિંગ્ટનના વંશની આ ભૂમિ સંઘેવ માટે કશું ખર્ચ પાડવામાં ન આવ્યું; પરંતુ લગભગ એ લાખ ડૉલરો આંતરરાષ્ટ્રિય કામ પાછળ ખર્ચાયા. વગભરીલા ગણતા અંગ્રેજ સૈન્ય પુરૂષોને અત્યંત ખર્ચાજ રીતે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મહત્ત મુસાફરી કરાવવામાં એ આંતરરાષ્ટ્રિય કામ સમાપ્ત થયું. આમ મહત્ત મુસાફરી માણી ગએલા અંગ્રેજે ઇંગ્લંડ પાછા ફરે ત્યારે ઇંગ્લંડ અને અમેરિકા વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ થાય એવી સલાહ ત્યાં આપી એવી મુશ્કેલ રાખવામાં આવી હતી. આંતરરાષ્ટ્રિય દ્રષ્ટિએ તંત્રી અસર શૂન્ય હતી; અને તે દરમિયાન સંઘેવ મોડકત અમેરિકન કમીટીના હાથમાંથી સર્ગ પડી એનો કબજો અન્યારે બ્રિટિશ કાર્યોચેતનના હાથમાં છે; આ કાર્યોચેતને સોળમી સદીના સન્માન્ય મકાનને સ્પર્શ પડી તેટલી રીતે રૂપકું અને અત્યંત મુશ્કેલ, દોષમુક્ત બ્રિટિશનૃદ બનાવી મૂક્યું છે. એ પ્રતિષ્ઠિત ને વિપુલ કુટુંબની શાખા પોતાની કીર્તિ અને ભાવિ પ્રતિષ્ઠાને દરીઆ પાર કાઢી ગઈ તેથી એટલે બ્રિટનને કેટલી ખેડ ખમવી પડી હતી તે ત્યાં આવીને અમેરિકનો ખુશીથી જોઈ શકે છે.

અંગ્રેજોએ પોતાના વંશના મહાપુરૂષમાં જ્યોર્જ વૌશિંગ્ટનને પણ ગણ્યો છે તે સ્પષ્ટિકતા સચવે છે; અને પોતાના દૂર જઈ પડેલા સંસ્થાનોની અંગ્રેજ પ્રવૃત્તિ પુનર્ગટના કરવાની વળંભાન, ઉત્સાહભૂર્ણ ચળવળનું એ એક તત્વ છે. પૃથ્વીના લિત્ત લિત્ત પ્રદેશોમાં વેરાએમાં અંગ્રેજ સૈન્ય પુરૂષોના જૂદા જૂદા વર્ગોને એકત્રિત કરવાનું સાધન બ્રિટ-

નની નવી મજૂર સરકાર બજાવવું શોધી રહી છે.

મધ્યવર્તિ પ્રાણને પાછો પ્રગટાવવાના આ મહાકાર્યમાં ત્રણ લિત્ત લિત્ત પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે. પહેલાં પ્રદેશ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો-આર્લિંગ ઝગતભરની અંગ્રેજ પૌત્રની પ્રવૃત્તિ અરથા કરતાં વિશેષ ભાગ વસે છે. બ્રિટિશ રાજનીતિ-જોઈ ત્રણ દશકા પહેલાં જોઈ લીધેલું કે તે અંગ્રેજે ને અમેરિકનો હાથમાં એકલા મળી કામ કરવાનું પસંદ કરે તો પંડી ઝગતની કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કે કોઈ પ્રવૃત્તિ સમજ તેમની પાસે અનિચ્છાએ કશું કરાવી શકે નહિ. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે સ્પષ્ટ કરી દીધું છે કે અમારે કોઈ પણ પ્રકારના ફાલગુના સંબંધમાં જોડાવું નથી; ભવિષ્યમાં સાથે રહી કામ કરવાના વચનોથી પણ અમે બંધાવા માગતા નથી. બંધકા દહિસ તથા સ્ટેટ હીપાટમેન્ટ માંથી આવતી સૂચનાઓમાં સંપૂર્ણ પ્રવૃત્તિ માટેના શાન્તિકારનો વિચાર કરવામાં આવ્યા છે. અમેરિકન રાજનીતિજોઈ કે અમેરિકન પ્રવૃત્તિ માનસમાં સમજત એંગ્લો-ફ્રેન્ચસનવાદને સ્થાન નથી.

ઇંગ્લંડની નવી મજૂર સરકારે જે પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી છે તે એટલે બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદની નજરે ધાણી વધારે વહેવાર છે: તંત્રી રાજદારી ઝંકોને અંગ્રેજ સૂચની નહકે આણવાનું આરંભ્યું છે. દોઢસો વરસ પહેલાં ઉત્તર અમેરિકાના ઉગાન સંસ્થાનોને સ્વમનગકિત ને બંધુભાવની ઉણપને લીધે બાદલ રાખવામાં આવેલાં એ વાનની કોઈકેનું સૂચન કેટલાક અંગ્રેજ રાજનીતિજોઈને કદાચ હશે. બૃત્તકાલની સંભાવનામાં કોઈ પણ રીતે અમેરિકન સંસ્થાને

છિન્નલિન થઈ ગયાં એ સંભાવના કરતાં વધારે એકસ સંભાવના કોઈ નથી.

આપારે બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે જે બાહ્ય બિંદુ છે તે કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલીયાના ગોરા સંસ્થાનવાસીઓ સાથે ખેડુ છે. ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સમાં વસતી વિશેષ પડતી છે ત્યારે કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલીયામાં ઘણી ઓછી છે—આમ ઉકેલ સ્પષ્ટ જણાય છે. પરંતુ પરદેશ ગમતની આગતમાં જે ગંભીર મુશ્કેલીઓ નોંધે છે તે પાસિફિકમાં થતાં વાણવાદથી વોકેર રજીનાર નોંધ શકે છે. છેલ્લા એ વરસ દરમિયાન લગભગ ખેતીમજૂરોને કેનેડા એકસવામાં આવ્યા હતા. શક્યાતમાં હોમાના કેટલાયે જણ કાસસાની ખાણમાં કામ કરતા. ઇંગ્લેન્ડ ખેતરોના માસિકો પર આની અતુલ્ય અસર ન પડી. ખેડૂતો ખેતીમજૂરોની ચોં અને કારખાનામાં કામ કરનારાની ચોં મજૂરીને બાજુ પર મૂકી ચોતા માટે જે હોય તેને અપનાવી શકતા નથી. કેનેડાના પ્રશ્નોને જૂદી રીતે ઉકેલવાનો માર્ગ ઇંગ્લંડમાં કોઈને લાગ્યો હોય તેમ જણાતું નથી. આમ છતાં એ તો સ્પષ્ટ છે કે જો કોઈ પણ વખતે કેનેડાના કોંકા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વિશેષ નજીક જવાનું પસંદ કરે તો ઇંગ્લંડમાં નૈતિક કે લગ્નકરી એવું એકે જણ નથી જે તેના સ્વીકરણને (Annexation) શોધી શકે.

ઓસ્ટ્રેલીયાનું દૃષ્ટિબિન્દુ.

પણ ઓસ્ટ્રેલીયાનોની સ્થિતિ જાણ્ય, પ્રશ્નની અને વિષય છે. કેનેડાની ચોં તેઓ પણ એરીઆવાસીઓને સ્વીકારવાની ના પાડે છે. પરંતુ તેમની પોચામાં કાળા અને પીળા કોંકાના મંદગ્રા અસુધાય જમા થયેલા છે. કેરીફોરનીઆના કેટલાક આજે

માટે જે સંખ્યા એએ ક્યું તે તેઓ. ઓસ્ટ્રેલીયા માટે કરી શક્યા છે. તેઓ. પુરુષ દુરુણ જમીન ખેડી શક્યા છે અને તેની પોષણશક્તિ વિસ્તારવાળાં કુદ-ખાનું ભરણપુષણ કરી શક્યા છે, કેનેડામાં આમ નથી થઈ શક્યું. કેરીફોરનીઆની ચોઈમાંથી ઓસ્ટ્રેલીયાનોએ એક પાનું ઉઠાવી લીધું છે અને એએસેક્સન. નતોની વચ્ચે એશીઆ મજૂરીની આગ-તમાં પ્રયાગ કરી જવાની તેઓ ના પાડે છે. ઓસ્ટ્રેલીયા ચોતાને ગોરાના દેશ તરફે નજીક કરે છે; પણ ત્યારે દેશની અધિક. જોગવાઈ કરતાં વિશેષ ગોરા નવતરે ત્યાં જાય છે ત્યારે તેમને દોઢ આવકાર અનુ-ભવ્યો પડે છે.

કેનેડા અને ઓસ્ટ્રેલીયા બન્નેમાં ઇંગ્લંડે મોટી મોટી શોધો છે અને સ્ટીમર લાઇનમાં પણ ખૂબ રકમ શોધી છે. દક્ષિણ આફ્રિકા જનારી રાયસ મેસ લાઇનને લમણાં લમણાં ભારે પડવા માંડ્યું છે એ વાત અધ્યાત્મ છે.

આફ્રિકાના સંસ્થાનોને મદદ કરવાના પ્રશ્નો મજૂર સરકાર પ્રતિદિન ધિગાર કરે છે. ‘કોલોનીઅલ મેનેજમેન્ટ’ની ચર્ચા હવે ત્યાંની પર્સિયનિ, મુસલમાની, અને તેનાં ઉપાધનું સ્થાન ધાય છે. ૧૮૬૦-૭૦માં કેસિસમાં જે ચર્ચાઓ થતી તે આથી યાદ આવે છે. આફ્રિકા ખંડનો ઉકેલ લગુ થયો નથી. ત્યાં દશ કરોડ કાળાની વસતી સંધાય છે; ત્યાં કેટલાંક નિર્મલિય ચોટુગીસ સંસ્થાનો છે; કેસિનો પ્રદેશ છે; રૂપેની અને ઇટાલીની માલિકી પણ ત્યાં જૂદા પ્રમાણમાં છે. બીજી રીતે ઉત્તરનો કળને ફ્રેન્ચના હાથમાં છે; દક્ષિણ અને પૂર્વનો બ્રિટનના હાથમાં છે. બ્રિટિશ વેસ્ટ ઇન્ડીઝની ચોં અદિ પણ એસએ જમીનવારો છે અને સીધી કોંકા મજૂરી કરે છે. અંગ્રેજ રાજનીનિતી જે

કરી શકે છે તે માત્ર સીધી ખેડૂતો પર અંકુશ રાખવાનું છે; પરંતુ હવે તો એ સીધી લોકો પણ માગે છે કે કોઈ જોરા જમીનદાર જ ન લેઈએ. . . . .

દક્ષિણ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ૭૦ ને ૭૬ વચ્ચે જે સ્થિતિ હતી તેને મળતી સ્થિતિમાંથી અત્યારે દક્ષિણ આફ્રિકા પસાર થાય છે. પુનઃકલ્પનાની ખીન તથાકામણી એ પસાર થઈ રહ્યું છે. જે લોકો આપખોળે જમીન પર કામ કરી શકે છે અને જે લોકોને કોઈ પણ પ્રકારની માનિફેક્ટની કચ્છા છે તેમની સાથે કેમ કામ લેવું એ અત્યારે ત્યાં મદ્યનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. તે ત્યાં સભ્યતા આગળ વધેલી ન હોત તો તો ત્યાં જરૂર ગુલામીની પદ્ધતિ દાખત થઈ ગઈ હોત અને દક્ષિણ આફ્રિકાની વિપુલ જમીન સમૃદ્ધિ ગણી ગાંડી વ્યક્તિના હાથમાં જઈ પડી હોત. એટલે હવે તો માત્ર ત્યાં કોં તો ગેરે મજૂરવર્ગ એમ આશ્રય રાખે કે અમે ગુલામીવાળા મજૂરી નહિ જ કરીએ અથવા ગુલામમાલિક મલાશયો (!) ના ગળદારી ઉપરીપણાને તામે નહિ થઈએ. એ જ માત્ર ગંથ ઉકેલવાનો એક ઉપાય છે.

આફ્રિકાની મંચવણની એક ગાંઠ તો એ છે કે, મજૂર સરકાર આફ્રિકાના હિત ખાતર અને ખાસ કરીને દક્ષિણ-પૂર્વ વિભાગના હિત ખાતર નાણાંની મદદ આપવાના કાયદા પસાર કરે છે. પ્રતિદિન આમની સલા પત્ર અંધકામના શાસ્ત્રનું શિક્ષણ મેળવી રહી છે. ખાસ કરીને જેમ્પેસી નદી પર તેને પૂત્ર અંધવાનો છે કે જે પૂત્ર અંધાય (કે ન પણ અંધાય) તો તે રેલ્વેની સાથે સાંકળ સાંધવામાં ઘણો જ જરૂરના થઈ પડે, તેથી રેલ સ્ટીમર પર કાનૂન આપી શકાય. આ બધું કર-

વાળો લેવું-ઈંગ્લાંડના ઉંઘા કાસસ સાથે હરીફાઈ કરી લખે મરતા ખાલુમ્બેરોને રોજ આપવાનો છે, છતાં કદાચ આથી ઉત્તરું પણ બને તો નવાઈ નહિ !

આ બધું લેનારને ફેરીટ મોગીરીના ક્રોડ દિવસો યાદ લાવે તેમ છે. દીકા વૃત્તિવાળા કોન્ઝરવેટીવો પૂછે કે પૂત્ર પાછળ પચાસ લાખ પાઉન્ડનું ખર્ચ થશે કે સો લાખનું ? રેલ્વેનો મોટો ભાગ પોર્ટુગીઝની હદમાંથી પસાર થઈ શકશે કે કેમ ? આ પ્રશ્નોનો વિતર એ છે કે ઈંગ્લાંડમાં એકદમ દશ લાખ પાઉન્ડનું પોત્રાદ લાવવું લેઈએ. પણ એનો તો ઈંગ્લાંડની સ્થિતિ પર સ્થગે આધાર રહે છે. દૂરનાં ગામડાંના રસ્તા પર મુસાફરી કરનારને, કે શહેરોમાં પ્રવાસ કરનારને ઈંગ્લાંડ બહુ માત્રદાર છે એમ જાગે. ખુદ શહેરોમાં પણ બાળકો સારી રીતે પોષાનાં અને તાંદુરસ્ત દેખાય છે. લય કર ભૂખમરો હજી ઈંગ્લાંડનાં બારણાં ખખડાવતો હોય એમ હજી દેખાતું નથી.

આમ જનાં ત્યાંની એકરીની ગૂંચ ઉકેલાઈ જતી હોય એમ લાગતું નથી. શેરીઆઓને કોઈ પ્રકારનું વળતર આપીને પણ એકરી યાગવાની ફરજ પડી છે એ મુદ્દો હમણાં ચાલેલી એક બાણવા જેવી ચર્ચામાં મોખરે આવી ગયા છે. મુદ્દો આ હતો. એક ખાસ કાયદા દ્વારા પ્રધાન મંત્રીને બહાર આંધ-કામના કંટાળ કરવાની અને પહું પહું થતી પેરીઓને પણ મદદ કરવાની સત્તા આપવામાં આવશે. પરંતુ મજૂર પક્ષને કોરો એક આપવા સહમે કોન્ઝરવેટીવ પક્ષે વિરોધ કર્યો અને એક્સ રકમની મર્યાદા નક્કી કરવાનો અરજ કર્યો. દાર પામતા વીંચક પક્ષના આગેવાન કોઈ જગ્યાએ પેનાની સાધન છતાં, બળ અને નીચલુતાથી આ ચર્ચામાં ફરી પડ્યા. ચર્ચાના મળમાં અનેક મજૂરોને

કામ આપી શકે એવી પેદીઓને પગની અટકાવવાનો સરકારનો હેતુ સ્વેચ્છાથી, નહીં શકતા હોય. આ સંબંધમાં પોતાનો વહેવાર બહુ ખુલ્લો કરવાની સરકારની હઠ્ઠા નેત્રી.

અધોગતિને શોધવા સરકારી તીવ્રેરીમાંથી આર્થિક મદદ દેવા સ્વયમે વિરોધ કરનાર તરીકે સરકારી ચોપડે ચડવાની કો-ઓપેરીવ પદ્ધતિ પણ હઠ્ઠા નથી. પાલમિન્ટના અગ્રેજ સમાસને બુમાબુમ પાડતા નથી કે લાંબાં લયક અવતરણો વાંચતા નથી. આધુનિક પાલમિન્ટની કાયરીતિ આ જનનની છે: સ્વભાવ શાન્ત, ગ્રામ્ય, સમ્યક્તા બતાવવી અને ક્રમશઃ પક જોડવું બોલે છે તેટલું બહુ એ કહ્યા નથી માગતો એમ ઉદારતાથી માની લેવું. પરંતુ આ પ્રવાહો અને પેટા પ્રવાહોની પાછળ સ્થામા પકવું કંઈવું કંટકું વિદ્યાતક છે તે બતાવવાનો પ્રયત્ન હોય છે.

સાથે સાથે પ્રત્યેક વિચારશીલ અગ્રેજ એ જાણે છે કે સંસ્થાનોમાં અશાન્તિ પ્રવર્તે છે તે સ્વસામાન્ય જગતશાન્તિ ન સ્થપાય તો કાંઈ બળવાન શત્રુ સ્વયમે સ્વરક્ષણ કરવાની તાકત સંસ્થાનોમાં નથી. છતાં ગ્રેટ બ્રિટનની જખરી દેખરેખ તથા સંસ્થાનો અશાન્ત પડ્યાં છે.

બ્રિટિશ પ્રદેશ તરીકે ઓળખાતા મહોટા પ્રદેશો પડ્યા છે જેવું તંત્ર થોડા હજાર સીવીલીઝનો ચલાવે છે. હાલની પીક પાછળ મહોટાં બ્રિટિશ સન્યા નથી. આ પ્રદેશોના પ્રથમ બ્રિટિશ પ્રજાથી બનેલા બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સંરક્ષણની મર્યાદાની ખસારો છે. હિંદ, મલયસંસ્થાનો, મેસો-પોટીમીઆના પ્રદેશો, ઉત્તમ ક્ષીયંધના દ્વીપો, સાઇપ્રસ, ઇજીપ્ત વગેરે દેશો પોતાની જ અનેક મૂંઝોને ઉકેલવા અગ્રમથ હોઇ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને સદાકાળ શિરસાવંઘ ગણશે એમ કોણ કહી શકશે? ઉજ્જવ દરિયાંધના પ્રદેશો પર સન્યા કરવાની મુશ્કેલીઓ અમને અમેરિકનોને હવે સ્કમળવા લાગી છે. શીતીપીનો કે ગ્રીસ્નો અમને ચલાવે નથી. અમારું સંરક્ષણ બોગવના હૈતી, સેન્ટો, ડોમીન્ગો અને પનામા તથા નીકેરાગાને પણ અમારે માટે પ્રેમ નથી. બે કે તેઓને અમારી સલાહ સ્વીકારતી પડે છે પરંતુ અમારી રાષ્ટ્રિયતામાં એમનો સમાવેશ નથી એમ કહી હાલમાં શાન્તિ અને કલ્યાણ માટેની અમારી જવાબદારીમાંથી અમે છટકી જઈ શકીશું? લંડનની મજૂર સરકાર અત્યારે જે ચંચળા વેકે છે તે બેવડા બળથી વોશિંગ્ટનમાં પણ આવી લાગવાનો સમય કદાચ હવે બહુ આવશે નથી.

દેશપ્રેક્ષા

[ના ૨૬]

: શ્રેષ્ઠક :

શ્રી. યશવંત પટેલ

પાત્રો .

સુરસાગર

નિખિલ

તન્નન્દન

અવિનાશ

સેવક સેવકો

પોલિસ

અંક ૧

ચિત્ર ૩

[રાષ્ટ્રીય કાર્યાલયમાં અવિનાશ,
બરનમિયાના ચિત્ર પ્રત્યે ધુંટળાંએ
પહોતે, ગીત ગાતો નરવે પડે છે.]

દિન્દુ, મુનકિમત, પારસી પ્રિન્સી
ધમધા રંગ અનેક,
દે અંતર એક જ ઉત્તરથે
જન્મભોમની રેક;

અમારી પ્રિયતમ ભારતમાત,
બુગલુમની વિખ્યાત,
અમારી પ્રિયતમ ભારતમાત.

અમારી પ્રિયતમ ભારતમાત.
[એને કાદકે આવ્યાનો વાંદમ પડે
કે અંતરે ગાતું અધુરેથી પશુ]

અવિનાશ ભારતીયેયા આગળ ગીત ગાય છે

મહે'છે. થાડીક તુપાસને અતિ
હસના-મસકતા નન્દનન્દન જડી
આવે છે.]

અ. (નન્દનન્દને પ્રણામ કરી) પધારો.
હું નમારું થતાવેનું ગીત ગાતો દત્તો.
ન. (દત્તનાં) તું એને ગીત ગાયવે છે;
કાલે એક મળ્યો દત્તો તે એકકલું કરી,
ગીતને તો શું પણ ગીતના: વિચારને
પણ ધમેકડી કરતો દત્તો!
અ. કાલેક કમળકમલ દર્શ.

ન. અથવા તો એની આગળ આપણી
અકલતનું એમ હશે.

અ. (અચ'આથી) તમે આના નિશાંભિમાની
ક્યારના થઈ ગયા ?

ન. કાલનો એક એવો ગુરૂ મળ્યો કે જેના
મમાગમે છ'દગીનું અભિમાન ઓગળી
ગયું.

[અવિનાશને પ્રેશ નથી મુજતો.]

ન. આગળકામમાં તારે પણ એને આજખવો
પડશે. ને ત્યારે નને શું થશે; ને શું

નહિં થાય; તે હું હમણાથી નથી કર્દા શકતો કે નથી કર્દા શકતો.

અ: તો એની વાત ન લખાવો. જે કળે, જે માંડ્યું દશે તે થઈ રહેશે. અત્યારથી એના ઉચાર શા?

ન: (કાકું હસાવી; બચાવી) હા. હાલ તુરંત મારે એટલું આશ્વાસન બસ છે.

[બંને વિચારવ્યવસ્થામાં પડે છે:

કેટક એટલે કે નન્દનન્દનનાં ચહેરા

પર જે ચિંતાની રેખાઓ તદ્દન

રૂપર દેખાય છે તેનું અવિનાશના

અંગમાં નામનિશાન નથી.]

ન: અવિનાશ, દુઃક સમયમાં પણ તેં મારી અદ્ભુત સેવા ઉઠાવી છે. બદલામાં મેં તારાથી એક અક્ષર ક્ષમાઓ નથી. મારી ટપાલ તું કોડે છે. મારા ઉત્તર તું વાળે છે. દુઃકમાં હું નથી બળતો એટલી મારી સ્થિતિ તું જાણે છે.

અ: (બળના વિશેષથી) પણ એમાં તમે નવું શું કહે છે?

ન: ખરો વાત. કેટલુંક નવું પણ કહેવાનું છે: ને કહેવાનો છું.

અ: કહેવા મર્યાદા.

ન: (ધીરજથી) મારે કંઈ ધંરખાર છેડી તું આદિં આપ્યો: ને કશુંવાત મુજબ મેં તને આશરો આપ્યો.

અ: (કંટાળાથી) આપણે ભૂલી જઈ ચક્રિએ એટલી આ હકિકત જતી થઈ ગઈ છે.

ન: વાદ પણ એ કરી લાઈ જતી છે.

અ: ભરે.

ન: (મમ ખાઈ) જે સદગુણની મેં તને ઘડી પહેલાં વાત કરી એમનો એમાં હિસ્સો છે. તું આદિં છે એમ એમને અદવા મળી કે તને તેટલા ધસી આપ્યા હતા.

અ: (સત્તાદ જેમ) ને તમે એમને ધક્કેલી ન મૂક્યા?

ન: (મમથી) એક વાર એને બેજે, પછી વાતો કરજે, બને તો પિવાદમાં ઉતરજે ને પછી મને કહેવું. હોય તે કહેજે.

અ: (ચીડ ને ચિંતાથી) પણ ત્યારે તમે કશું શું?

ન: વચ્ચે માર્ગ લીધો, વચન આપ્યું કે અવિનાશ પોતે પાછો.....

અ: (હુકમ માફક) ને હું નહિં જાઉં તો?

ન: (સજ્જ સરજતાથી) હાથકડી નાંખી એથી જશે.

[અવિનાશને હવે ભાન આવે છે.

એટલે તદ્દન ચપ બને છે.]

ન: (નિરાકરણની શાંતિથી) એટલે આપણો હિસ્સા સમજી લઈએ. જે કાંઈ એક-જોડણા થયા-કયા હોય તેના પર સંદેહ ચાલે ખાઈખી દઈએ. પછી તું તારે રૂત્તે: હું મારે માર્ગે.

[અવિનાશની રૂપપ્રાદી ચાલુ છે.

એના મોં પર અસંમતિ ને નામર-છની છાયા પથરાઈ છે.]

ન: (અવિનાશને ખભે હાથ મૂકી) અવિનાશ, અવિનાશ! કેમ કાંઈ બોલતો નથી?

અ: શું બોલું? આમ એકએક પરિવર્તનનો અર્થ મને સમજાતો નથી.

ન: પણ મને સમજાય છે: ને તું મારામાં વિશ્વાસ મૂક.

[અવિનાશ આંતરેથી શીર નમાવે છે.]

ન: ભાઈ, બા. લેણદેણ રજ કર. એકવાર હું જાણું તો ખરો કે હું કેટલી દલ-સુધી અપમ થઈ શક્યા છું?

[અવિનાશ ઉભો થાય છે. ને લગભગ

એ ને નીચા મોંએ બસર જાય છે.]

ન: (કપાળે આંગળાં ફૂટી) હું તે કહેવા છું? મારાથી-કે મારા જેવા કાકી આ દેશનું

ન. 'શુ' દળદર રીટવાનું છે? પરતુત:તો
એના ઉદ્યતા અમે અંતરાય છીએ.
ધંધાદારી દેશલક્ષ્મીને એવો તો રાક્ષ
કાટયો છે. કે જુગ લાપતાપ્રેમીની સેવા
પણુ એજ નય છે. અને એટલે જ દેશ
લક્ષ્મીની માફક દેશલક્ષ્મીની ચે ખાના
ખરાખી થઈ રહી છે!

[મનની બાગતરા સ્પર્શ ન થતાં,
વિચારાન્ય સ્થિતિમાં એએ આમ
તેમ લટાર લે છે. એવામાં ભારત-
મૈયા પર નજર જતાં એકદમ ઉસ્કેરાઈ
નય છે.]

ન. (હાતીપર હાથ પાડી) શું કરે!
માતા! તારે ખાતર હું કેટલો ખુવાર
આઉં? કેટલાને ખુવાર કરે?
[જરા હંડા પડે છે.]

ન. તારો શું વાંક? દીવા પાછળ પતંગિયાં
પ્રાણ ખૂએ, એમાં એ શું કરે?
[કંઈક નરીન તરંગ સ્ફૂર્ણ હાથ
મેમ એએ ચમકે છે.]

ન. એક આખત હું કેમ ભૂલી નહિં છું?
નિષ્પિન્ને ભણે પ્રમાણપત્ર ન આપ્યું. દાહ
ખીજને પીગળાવવો પડશે એટલું જ ને?
[વિચાર લંબાવે છે.]

ન. (માયું હલાવી) ના; એ નહિં શયે.
તો હીંદુઆત્ર ખાનગી નહિં રહે. ને
મંડર થાય એ પાલવે એમ નથી.
[જાણે અતિશય ઉંડા વિચાર કરના
હાથ તેમ સખત આંગળીઓથી એ
કપાળ ધસે છે.]

ન. (આસ લઈ) એક આશા છે. હું
ખરેખર મંદિ પડું તો? માણસને
મરતાં આવડે છે તો મને માંદાં પડતાં
નહિં આવડે?—ને તો પછી નિષ્પિન્ને
ક્યા વાંધો નરશે?
[હસી લે છે.]

ન. (ઉમંગભર)ને પછી ઉધ્ધાર! દેશના
ગંધાના કુમાર કરતાં પરદેશની ખુશ-
તુમા લવાનો સ્વાદ કેટલો સરસ થશે?
(જરા આનંદ પડી) આમ વિદ્યાપગીરી
એવામાં જ માત્ર છે. નહિં તર વળી...
[અવિનાશને પ્રવેશતો એનાં વાટક
આટી રહે છે.]

ન. કેમ; કાળો અંધું?
અ. હા; આપુ.
[નન્દનન્દનના ચરણ આગળ અવિ-
નાશ થોડાંક ડાગળિયાં રજા કરે છે.]

ન. નજર ફેરવી ગયો? કેટલા પાણીનો
છીએ?
અ. આપણુથી વધારે ઉંડા.
ન. ત્યારે શું દૂખી મરણુ જ આટી રહ્યું છે?
[અવિનાશ જીવનની ભયંકરતા અનુ-
ભવે છે.]

ન. (એ એનાં, આશ્વાસન અર્થે) એમ ત્રાસ
ન પામ. બનશે તો નરીને પાર ઉતરીશું.
અ. (જરા હાથે) મને એની શંકા છે.
ન. (દિંમતથી) શંકા? શંકા આપણને
હાથ કે અ. પછે શંકાને ડોહાએ?
[અવિનાશ જરા ધાર તો દર્સી પડે
છે. પણ પછી—]

અ. વસ્તુસ્થિતિ જાણુશો એટલે પછી આવા
સત્રાલ ઉડી નરશે.
ન. (આશ્ચર્ય, અભિમાન ને આનંદથી)
તોફાની, મેં કહ્યું હતું એ મને જ
પાછું વાગ્યું?

[દુ:ખ વચ્ચે પણ એહિને આમ
લક્ષ્યનો લગીર અવકાશ મળે છે].
અ. આપુ, આખત એમ બની છે કે
ભરતંશમ બહાર આવીને બેઠા છે—તપ
કરતા હાથ તેમ—(કૂંચાઈને) એમણે મને
સાદ પાડ્યો. પરંતુ સાંભળ્યા વિના હું
આવતો રહ્યો.

ન: (આંખો ઝીણી કરી) ભરતરામ ? પેલા
લાન્તલાગ્યના તંત્રી, પ્રકાશક ને મુદ્રક કે ?

અ: બીલુ' હોય કોણ ? આપણી હાથતથી
કાઢકે એતે ભંભેયો જણાય છે. અપ્પડાલ
ઉપગુપ્તપરી ઉચ્ચાણી એની આગ્રા કરે છે.

ન: (ચીડ પૂરક) એનું છે શું ?

અ: (સરસતાથી) અગાઉ આપણે વાયદ
મુજબ રકમ ભરી દેતા એ સરસ રીત
હતી, પંડી પાછળથી તો આપણે મુદત
આપતા ગયા ને દેવું વધતું સાલ્યું !
આજ ભેઉ' છું તો રકમ (હથેલી અને
તેરલી પહોળી કરી) મોટા ચાર આંકડા
મુઠી પહોંચી ચૂકી છે !

ન: (આવેશમાં આવી જઈ) પણ શા ખાતે ?

અ: એમ કેમ ભૂલી જવાય ? તમારી
છખીઓ છાપી, ગુણગાન ગાયાં; મિત્રા
રાધી થાય એટલું પ્રચારકાય' ક્યું.

ન: (તાજાકથી) ગિચારો શેનો ?-તું
કહેતો હતો ને કે ખ્વોક તો આપણે જ
પરા પાડ્યા હતા ?-ને વખાણ ક્યા
મદન કરાવ્યાં છે ? જેટલાં પાનાં મારા
પાછળ ખચ્યાં હોય તેનો, જલેદ ખબર
લેખે, ભાવ મુશીથી લેતો પરવારે.

.. પણ એ જ મોટી મુશીબત છે ને ?
એટલાં નાણાં કાઢવાં ક્યારી ? તિજેરી
તગિયું બનાવે છે ! ચોડું થોળી જ્યા
કહું છું તો રીતસર અદાલતની ધમકી
આપે છે ! (દાંત પીસતો) માલુસ આટલું
જાડો દોર બની શકતું હશે એની મને
તો આજે ખબર પડે છે.

[ખૂબ વખત મુઠી નન્દનન્દન
ગંભીર વિચાર ચલાવે છે.]

ન: (એ પંડી) પણ એનું કારણ આપણે છીએ.
એના ઉપકારનો તો સુમાર નથી. જ્યારે
હું પણ મને નહોતો ઓળખતો ત્યારે
એણે મને વિશ્વવિખ્યાન લેખે ખપાવ્યો

હતો. મારું નાતું શું જીવન પ્રસિધ્ધ,
ક્યું હતું તો તેમાં પણ એને પોતાની
કલ્પનાને ખૂબ કસરી પડી હતી. (વળી
ચિંતન ને મનન કરતો) આપણા દેશ પર
જાણે વિપત્તિનાં વાદળ તૂટી પડ્યાં છે.
એમ ધારી લઈ, એને પહોંચી વળવા
માટે મેં—અમે ઘણી સમિતિઓ સ્થા-
પા ને ઉખેડી, ઘણાં ફંડો એકઠાં કર્યાં
ને ઉઠાવ્યાં; (ખમે ટાપવી મારી) દોસ્ત !
પુખ્તજન જમે ઉધાર નહીં કર્યાં ને બહાર
પાડ્યાં; (શ્વાસ ખાઈ) ને બધે એ મારા
ખાસ ખબરપત્રી તરિકે ખખો છે. એનું
ભારતભાગ્ય ન હોત તો શોકની આંખમાં
ધૂળ કોણ આંગત ? .

અ: (મિઠા મનથી) તમે હમણાં એવા
નરમ બની ગયા છે કે શયતાનમાંથી
પણ સંત શોધો છે. બાકી ભારત-
ભાગ્ય ન હોત તો, પહેલું તો, એને
જીવવું આકરું ન પડત ?

[અવિનાશની કાનર સવાલીથી નન્દ-
નન્દન મુગ્ધ બને છે; પણ મહાત
નથી થતા.

ન: અવિનાશ ! તારી દલીલ સાચી હશે.
એનો પ્રત્યુત્તર હું, નહિં વાળું. (ગળે
હાથ ફેરવીને) એક કામ કર, ભરતરામને
અંદર આવવા કહે. અત્યારે લગી બહાર
ખેસારી રાખ્યા એ ભય કરી. એનું
જીવન ગમે તેના પર હો; મારું જીવન
તેના પર હતું એ જ આપણા ઉપ-
ચોગતું છે.

[અવિનાશ જાય છે].

ન: (તીવ્ર વેદનાથી) આત્મા ! યાક્યો છું.
(જમણા હાથની હથેલી પર નન્દ મોંઢી)
ખૂબ ખેડ ખેડ્યા છે. (ચારે દિશામાં
હાથ દલાવી) દુનિયાનો એક રંગ અન્ત-
રંગ નથી ગૂંચ્યો એક છંદગીમાં અનેક

છેવન છતી લીધાં છે. (ઉંચા હાથે)
હાથરં! એકલો તું જાણે છે.

[નન્દનન્દનનું મળું ભરાય છે. જરા
ભીંજાએલી આંખોને એ રૂમાલ વતી
ફૂટી નાંખે છે].

ન: પલુ હવે?—મુકિતનો માર્ગ જ તહિં હોય?
(હથેલીમાં મુઠ્ઠી મારતો) છે, છે; છે જ.

[અવિનાશ આવે છે].

ન: એકલો કેમ?

અ: (તુચ્છકબરનું હસી) થાકીને—કંટાળીને
એ પાછા ચાલ્યા ગયા હાજે છે.

ન: અવિનાશ! જુરું થયું. આમાં હું
અપશુકન અનુભવું છું. આપણી—બીખા-
નીદાસની એટએટલી શાલુકારી કે લેણુ-
દારનાં આવાં અપમાન કરીએ?

[અવિનાશ રાશાય છે.]

ન: (થોડા થોડા શબ્દે વિરામ લેતાં)
બીજું કંઈ નહિં. આપણી શુધ્ધિનો
જમાવ વધી ગયો છે. પવિત્રતા શાન્તિથી
જનતા બોળવાતી આવી છે. હજુ બોળ-
વાય એમ છે. પણ એટલું નકકી માનજે
કે ક્યારેક જો જ્યાંજ્યામુખી ભલુક્યો તો
એમાંથી જ ભલુક્યો. ને એ સમય,
આપણે નચિંત રહીએ એટલો દૂર નહિ
હોય. રોજ ને રોજ એ પાસે ને પાસે
ધપે છે. એ જાળમાંથી જેટલા વહેલા
ફરીશું એટલી ઝોડી ઉપાધિ રહેશે.
આજે હસવું નહિં મૂકીએ તો કાલે
રોવાનું રહેશે!

[નન્દનન્દનથી આગળ બેસાડવું
નથી.]

અ: નન્દન! જાણુ! સવળું કામજાણું.
તમે કંઈ છે તો, હું તો પાછો ચાલ્યા
જઈશ. પણ તમારું શું થશે?

ન: (શાંતિ પામી) મારું?—હું પરદેશ પહોંચી
જવા માશું છું.

અ: (દૃઢ પગે) અને પાછા ક્યારે વળશે?

ન: એવું કશું આટપટું નથી રહ્યું.

અ: પણ સ્વતંત્રતાની સિધ્ધિ પછી...

ન: (એકદમ) ના. તો તો મરીશ સુધ્ધાં
ત્યાં જ.

[આશ્ચર્ય ને એકગરનું તારામેવક

જામે છે. અન્તે અગ્નિનાશની આંખ-
માંથી ટીપાં ટપકે છે. નન્દનન્દનના
ગાલપર રેલા ઉતરતા હોય છે

ત્યાં કોધથી ધખતા પગને સંદે
સુરસાગર અને ઝંકટર નિખિલ
પ્રવેશ કરે છે. નન્દનન્દન ને અવિ-
નાશ લપ પામે છે.]

નિ: (સુરસાગરને) સાહેબ, પણ મારી
અકબ્ર તો કશું નથી કરતી. આવી
અટપટી શું ઉકમશે શી રીતે?

શુ: (વકે હાસ્યથી. નિખિલને) આપણા
માટે એ અધરી, અસાધારણ, અસહ્ય
સ્થિતિ છે. બાકી જે અટપટી મગજ
આવી લેવાડેવડથી ટેવાઈ ગયાં છે એમને
મન તો આ સદજ વાત હશે. જોને
પારકાનાં અરાન પર જીવડું છે એને
ક્યાં કોઈની ફિકર રાખવાની હોય છે?
જુરું બોલતાં, આક્ષેપ કરતાં, ગાળો
લાંઠતાં, સ્વાર્થ સાધતાં એને રૂવાનું
કેનાથી?

[સુરસાગર ને નિખિલ વારાફરતી
નન્દનન્દન ને અવિનાશ સામું બેસા
કરે છે. તાસદાયક ચૂપડીદી ચાલતી
હોય છે.]

નિ: (અવિનાશપર નજર માંડી, પછી
નન્દનન્દન સામું જોઈ) આ મહાશય કે?
[નન્દનન્દન ના નથી પાડતા.]

નિ: તમારું કાનનું વચન ક્યાં ગયું?
તમારો વિચાર, વાણી ને વર્તનનો

વિશેષ તમને કેવા ભયંકર ખરાબે
અકાળે એવું સ્વપ્ન સુધાં નથી
આવતું ?

[અવિનાશમાં ગભરાટ ફેલાય છે.]

ન. (ગરીબીથી) કામા યાયું છું. અવિનાશ
આવતો જ હતો.

અ. (જોમ તેમ કરી) હિસાબ સોંપી હું
નીકળતો જ હતો.

સુ. (ગરમીથી) નિખિતરાય ! મોટી મહોં-
કાણે જાયું કાયું છે ત્યાં નાની,
નહીતે મહત્વ કાં આપો છે ?

[નન્દનન્દન ને અવિનાશને દાખ
પડે છે.]

સુ. અવિનાશ ! જરા હિસાબી હશે એ
કમુત્ર રાખું છું ; પણ હાલ જરા બહાર
જશે ? નન્દનન્દનનો મારે અંગત
બપ છે.

ન. સાહેબ, એ ભલે રહ્યા. એમનાથી
અંગત મારે કાંઈ નથી.

નિ. (કરી છબે) કાં તો ચક્ષુમંત્રી હશે !

સુ. (નન્દનન્દનનો ખબો પકડી) ભાઈ,
જાણ ! ક્યાં મુઠીનો ડુંગરાળો ?
દેશનાં નાણાંને હજમ કરતાં પહેલાં
હિમાલય ન સાંભર્યાં ? ભરતરામની અજ-
વળ અંજે તમારા પાછળ વારંટ નીકળી
ચૂક્યું છે ! મને ખબર મળી કે મોટર
દોડાવતો ફાંચ્યો. માર્ગમાં નિખિત
મળ્યા તો એમની થે એવી દરિયાદ !
બધું મોડ્યું છે શું ?

અ. (અધું ધગતાં) સાહેબ, શું થયું ?

સુ. આરોંપ સાચા હોય તો સીધી કેદ
ઉપરાંત સખ્ત મજૂરી.

નિ. સર મુરસાગર, આથી ઓછું કોઈ
નહિં ?

ન. (વચ્ચે પડી) ના. એવું મેં રાખ્યું જ
નથી.

સુ. (શાન્ત થઈ, ધીરજ જોમ) એમ નહિં
તો તો હું અહિં દોડ્યો ન આવતા.
હારી ન બેસીએ કોઈયે થાય એમ હોય,
તો જરૂર કરીએ.

ન. (ભાંગતા બોલે) જવા દો. બધું હું
વહોરી લેવા મારું છું.

[મુરસાગર ને અવિનાશ હંસી જાય છે.]

નિ. (આવા અનિદાનથી ધુંધવાઈ) ખીણું
કંઈ મારો છે ખરા ?

ન. હા. સર મુરસાગર, તમને એક વિનિતિ
છે. ભલે મને સખ્ત મજૂરી મળે
જન્માંતરની કેદ અપાવશે તો હું વધું
મુખ પામીશ. પણ એટલું ધમ્મું છું
કે જાહેર સમક્ષ કંઈક એવું કારણ
મુકાબલે કે જેથી છવ્યું હરામ ન જાય.

[મુરસાગર ચિંતામાં દૂબે છે. બહા-
રથી કાનાહલ સંભળાય છે.]

અ. (ત્રાસથી થરથરતાં) આવ્યા !

ન. (શીર ઝુકાવી) ભલે પધાર્યા. ખૂતીને
ફાંસી મળે એમાં તમે શીદને ફૂલે છે ?
[બે ચાર અમલદાર ને ચારઆઈ
સ્વયંસેવકોનું ઘાડું દાખલ થાય છે.
મુરસાગરને જોતાં અમલદાર વર્ગ
કંડો પડે છે. નન્દનન્દનને જોતાં
સેવકસંઘ ગરમ બને છે.]

ન. (મુરસાગર ને અખિત પ્રત્યે) આખરી
દાવ સહી લેજો. (અવિનાશને) અવિનાશ,
થર સંભાળ. જોકા બોલાવું અહિં કામ
નથી. (સ્વયંસેવકોને) મારા બંધુઓ !
ઉરકરાશે નહિ. જેલની મહેમાની મહા-
ખૂતી એ વિરલ રાષ્ટ્રવિધાયકોનો હક્ક
છે. આજ એવું આમંત્રણ સ્વીકારતાં
હું મને ધન્ય સમજું છું તમને મારો
છેલ્લો સંદેશ એ છે કે દેશવત્તની આહુ-
તિમાં હોમાતો પ્રાણ ફરવા વેળા આવે

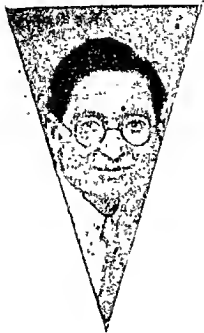
તોય રહે ન વડવા
દેશોને અતે તો
વિજય તમારો જ-મૈયા
ભારતીનો જ છે.

[કંઈકે ઓર
કંઈકે પથરાય
છે. મુરસાગર,
નિખિલ અને
અવિનાશ હંદ
થયા મંડાય છે.]

ન: (પગમાંનો) ચાલો.
સાહેબો. મારે ક્યાં
આવવાનું છે?

[એક સિપાઈ
ઘેરી ખખડાયે
છે.]

મુ: (ઉપરી અમલદારને)
શેષ સાહેબ, ઘેરીની
જરૂર નથી. આપણે
સથે છીએ.

શ્રી યશવંત પંડ્યા

શે: (સુરસાગરને) હ,
નામદાર. (સિપાઈ
સામે આંખો તારી)
રહેતે દે, મિયાં!

• [પાછો ચૂપડીદો
ચાલે છે એટલે
નન્દનન્દની આ-
ગળ પગલાં ભરે
છે. પાછળ મુર-
સાગર, નિખિલ,
અવિનાશ ચાલે
છે. છેવટ અમ-
લદાર વગેરે એ-
મને અનુસરે છે.
બોલો શ્રી
દેશભક્ત નન્દ-
નન્દનન્દની જ્ય
ની મજા નાથી
ઓરડો ગાજ
હો છે.]

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય
તો શા માટે તેને મંગાવવાની તકનીક કરતા નથી?

શાહીવાદ અને મુડીવાદ

: લેખક :

મોટા નકશી મુડી-
વાદની ભાવના ન

વિનાયક પાટક

જગતભરમાંથી 'મોટા
નકશી'ની લાલસા અને
તે માટેનાં સાધનો
અને મુડીવાદનું શાહીવાદ રૂઢાણ કરે
છે. તેમાંથી છુટવા માટે તેથી જ

અન્નેને દૂર કરવાની જરૂર છે.
જગતની શાંતિ અને પ્રગતિના
છુટાપણાની એ જ ચાવી છે.

શાહીવાદ અને મુડીવાદ એ બન્ને
એક જ પ્રતિભાનાં બે પાસાં છે.
બે અર્ધાંમાં પુરાં થવાથી એક પ્રતિભા બને
છે. તે પ્રતિભા એક જ ધ્યેય માટે લુદ્ધ
લુદ્ધ ક્ષેત્રમાં કામ કરે છે. બન્ને પરસ્પરનાં
રક્ષક અને પોષક છે, પરંતુ પરાધીન,
દબાવણાં, નિર્ધન અને કચડાયેલાં માટે એ
બન્ને ભક્ષક તેમ જ શોષક બને છે. જગતની
શાંતિ માટે તેથી બન્ને ભયંકર છે.
તેમને લીધે જ વિશ્વશાંતિના ભંગ થાય છે,
ભયાનક લડાઈઓ તેવું જ થયું છે. એટલે
જેઓ વિશ્વની શાંતિ ઇચ્છતા હોય, રાષ્ટ્ર-
સંઘર્ષારા જગતનું સંઘર્ષનું વાંચળું હોય,
પ્રજા પ્રજા વચ્ચેના કલહોને અને ત્વચા
ભેદના કંકાસને કાયમના દેહનાવી દેવા
માગતા હોય: તેમણે શાહીવાદ અને મુડી-
વાદનો સામનો કરવો જ પડશે. તેમની
હાલની નીતિરીતીનો નાશ કરવો જ
પડશે. તે શિયાળ જગતમાં માનવ-
તાની સચી ખીલવણી અને તેનો
નિસર્ગિક વિકાસ અશક્ય છે; માન-
વીના કલ્યાણ માટે વિરાનનો ઉપયોગ થવો
જરૂર છે; સામાજિક અસમાનતાના પાયા
ઉખડવા મુરકેલ છે; ગરજારણ અને આર્થિક
પુનર્ચંટના થવી અસંભવિત છે.

કેમકે, શાહીવાદ વ્યાપાર-ઉદ્યોગના ભુરખાં
પાછળ જગતના વલુખીક્ષેષા અને ઓછા
બેઝાયલા દેશોમાં ઘુસે છે. શાહીવાદને લીધે
એ વાદના પ્રકારે પાસે વધારાની દોલતનો
દગજો થાય છે: તે દોલત તેઓ વલુખીક્ષેષા
દેશોમાં ધકેલે છે. ધનની એ નીકાશના પાયા
ઉપર આગળ પડતા મુડીવાદી દેશોના ઓછા
બેઝાયલા દેશો સાથેના ચિત્ર વિચિત્ર સંબંધની
ધમારત અચાપ છે. મુડીવાદીઓનાં માનસમાં
મોટા નકશી લાલસા જન્મે છે.

ઓછા વિકસેલા દેશોમાં કચો માલ
લેઈએ તેટલો હોય છે-ધન નહિ. એટલે
સરત્રી મજૂરી શોધના માણસો પણ લેઈએ
તેટલા મળી આવે છે. એથી મુડીવાદી
પરદેશીઓને સાહેસને સાડે એ કોટર આપતાં જ
મળી જાય છે. ધીરે ધીરે 'નકશાબાઉ'
માનસવાળા મુડીવાદીઓ એવાં રચનામાં
પોતાનાં નાણાંની ચેલાઓ સાથે દોડી જાય
છે-તેમની વચ્ચે સ્પર્ધા જન્મે છે, અને
પેલા ઓછા વિકસેલા દેશના તેમ જ તે
દેશના વનનીઓને ભોગે, પેલાઓ પોત
પોતાનાં દંદ યુદ્ધ ખેત્રવા માટે છે! કેમકે
એવાં સ્પર્ધામાં શોધાયેલી મુડીનો અદલો
શોધ જ વખતમાં પ્રેરેપ્રેરે મળી જાય છે, અને
પછી તે સોળ પંચાં પંચાણું, એ સક્રયા

મહુટના ને જાવ મારા જાણુ' ની નીતિએ
વંદાપરંપરા મારેના શાપણના સંચાએને
પોતાનાં કામ જનની રાખવાની તમામ તક
મળે છે. એ કામમાં જે કંઈ દરકતો નરે
તેમ હોય, તે દર દરવામાં શાહીવાદ મુડી-
વાદને પડખે ખડે પડે તૈયાર જ હોય છે.

આ 'મુડીવાદ' પહેલાં પોતાની ભૂમિનાં
રસંકસ કાય કરે છે. થોડાક જાડેળીઆ
એના કાલ માટે હનકે ગરીબોનાં ખેતરો
અને કુપુરોએ, મુડીવાદને સચવડ પડે તે
રૂંતે પગથી લેવામાં શાહીવાદ સંપ્રેષ્ટ
સાનુકળતાએ કરે છે. તેથી રાષ્ટ્રની મના
સમા તેજના કુવા, કોલસાની ખાણો, ખનીજ
પદાર્થોની ખાણો, વહેતા ઝરાઓ અને
નદીઓનાં પાણી, સરોમાં સારા જમીન
જાને રસાળ ખેતરો, સોના ચાંદી અને હીરા
તેમ જ શેખંડ, પેસાદ અને ખીજી અધી
અગત્યની વસ્તુઓ, થોડાક જાડેળીઆએની
સત્તા અને માલેદીનાં સાધનો ધણ પડે છે.
તે ડોળીએ કારખાનાં બાંધે, મીસા ચલાવે,
ખાણો ખોદાવે, રેલ્વે નાખે અને થોડાક
ગાણુસોને વધારે નફો, એકએ તે કરતાં
સુખ સગવડ અને સત્તા તેમ જ એઓ તેથી
પ્રાપ્ત થાય.

મજૂરી વિના, ખેડૂતો વિના, કરીગરો
વિના આ મુડીવાદીઓનું કામ ચાલે નહિ—
એટલે મજૂરી મુડી કરતાં કાંઈ રીતે
ઉત્તરતી નહિ, પણ આર્થિક અસ્થાનતાને
લીધે તેમને મુડીવાદીઓ પોતાની કમાણીનાં
સાધનોમાંના સામાન્યમાં સામાન્ય સાધન
તરીકે માને. કાંઈ એક માણુસ તેમની જામે
કાવો ન જાય તે માટે મુડીવાદીઓ આરંભ-
માં જ સંઘર્ષગતી રચના કરે, શાહીવાદની
વંત્ર રચનામાં પોતાની સત્તા અને લાગ-
વળને મીથે પ્રવેશ કરે, પ્રજામત વાદના
કાપાળા નામ નીચે શાહીવાદ દ્વારા પોતાને

અનુકૂળ ધમધેરણો ધરે!—આ જવામાં
લક્ષ્ય: મોટો નફો એ જ રહે. આથી
પોતાના જ દેશના નિર્જન મનુષ્યાને મોટા
નફો મારે મુડીવાદ ક્યારે.

આથી ક્યારતા મનુષ્યો પોતાનાં સંકટ
નિવારણ માટે મુડીવાદીઓને પગલે ચાલીને
સંઘર્ષજનક બાવે છે. પરંતુ મુડીવાદને કામદા-
રોનું એ સંઘર્ષજનક ક્યારું નથી, તેથી,
આરંભમાં તેમના માર્ગમાં અનેક અડચણો
હોવી કરવામાં આવે છે; અહિં કાયદો
અને વ્યવસ્થાના નામે શાહીવાદ વચ્ચે આવે
છે; અને મુડીવાદના સંગઠન વખતે તેણે
જેથી રીત ધારણ કરી હોતી નથી, તેવી
નવી રીત કામદારો માટે ધારણ કરવામાં
આવે છે. કામદારોના સંઘો માટે ધારા
ધોરણો અને કાયદો કાનૂનો રચવામાં આવે
છે. અહિં વળી પ્રજામતવાદના દેખાવ માટે
તે કામ શાહી અને મુડીવાદી માનસવાળા
માણુસોની સલા જેને પાર્લામેન્ટ, કોંગ્રેસ,
રાજસભા કે ધારાસભા જેવાં અનેક નામે
ઓળખવામાં આવે છે, તે સંસ્થા પોતાના
મોટા નફો ઉપર કાપ ન પડે એ મુખ્ય
દષ્ટિ કાયમ રાખીને કામદારોને માટે કાયદો
કરે છે. આ કાયદાઓને કામદારોનાં કષ્ટાણુ
કરનારા મુકારાના નામે પછી જગજગદર
કરવામાં આવે છે !

આથી રવદેશમાં વજતી જતી મુડીને
રોકી વધુ અને વધુ મોટા નફો
મેળવવા માટે બ્યારે એકકે કાંત રહેતું
નથી ત્યારે મુડીવાદીઓ ઉપર બતાવી ગયા
તેમ પરદેશમાં પણ પેસારો કરે છે ! એ
વખતે પણ શાહીવાદ તેની ઘાઘ બને છે.
આમ મુડીવાદ અને શાહીવાદની પ્રતિમા
વલુખેશયસ દેશો ઉપર આર્થિક દષ્ટિએ
કાણુ મેળવે છે તેની સચે સાથે રાજકીય
દષ્ટિએ પણ તે પોતાનો કાણુ જમાવે છે.

અને જ્યાં તે બંને સાથે બની શકે તેમ ન હોય ત્યાં, અત્યારે અમેરિકા યુરોપમાં કરી રહ્યું છે તેમ એક્ટો આર્થિક કાષ્ટ મેળવે છે. પરંતુ યુરોપના સ્વતંત્ર ગણતાં રાષ્ટ્રો અમેરિકાના એ આર્થિક કાષ્ટથી અત્યારે ગભરાઈ રહ્યાં છે; તેના રક્ષ્યનો વિચાર કરતાં આપોઆપ જણાઈ આવે છે કે, આર્થિક કાષ્ટની પાછળ પાછળ શાહીવાદનાં પગલાં પડે એ તેનો સ્વાભાવિક ક્રમ જ છે.

આપણે જોઈ ગયા તેમ મુડીવાદ અને શાહીવાદ સ્વદેશના તેમ જ પરદેશના નિર્ધન અને કચડાયલા મનુષ્યોને માટે સરખા જ ભયપ્રદ છે. પરંતુ ગ્રાન્ટારણી નગરે જોતાં 'આંગળીથી નખ વેગળા'ના ધોરણે પરદેશીઓ સાથેની એની રમત વધુ ઉચ્ચ, ઓછી શરમાળ અને સ્વાર્થી તેમ જ વધુ સંકુચિત રહે છે. તેમાં પણ જ્યાં ચામડીના રંગનો ભેદ અને ધર્મ તેમ જ સંસ્કૃતિનો ભેદ વધારામાં ઉભરાય ત્યારે પરદેશની આર્થિક તેમ જ ગ્રાન્ટીય બંને રીતે કચડાતી પ્રજાનું પટલું વિદાસના માર્ગમાં વિઘ્નો નાખનારી પ્રતિકુળતાઓથી ખુબ જ નીચું નમી જાય છે. કેમકે શાહીવાદી દૃષ્ટિ કાંઈ માલ લેવામાં, પાકો માલ વેચવામાં, આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ ખીલવવામાં અને વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં મદાઈ બતાવવામાં પરાધીન પ્રજાના માર્ગમાં સ્વદેશ પરદેશની દૃષ્ટિએ આડખિટ્ટીઓ ઉભી કરવામાં સતત સાવધાન હોવાથી, પરાધીન પ્રજાનું સર્વાંગે પતન થાય છે. કેમકે તેમની જનગૃતિમાં પેલા મુડીવાદી અને શાહીવાદી ટાંગણનો મોટો નફો જતો હોય છે.

એટલે જોયો એમ માને છે કે મુડીવાદીઓ જ કામદારોનું લાભ કરી નાખશે, તે એટલા માટે ખોટા છે કે, તેઓ મુડીવાદી

માનસને તેમ જ તેની લાલસાને બરાબર જાણખતા નથી. મોટો નફો એ એમના 'જીવનનું' લક્ષ્ય હોય છે, અને કામદારોને માટે થોડીક સગવડ કરવા જેવાં થીંગડા થાગડ ઉપગત તેઓ વિશેષ કંઈ કરી શકે તેમ નથી.

તે જ રીતે શાહીવાદીઓના દિલમાં પરાધીન પ્રજાને માટે પ્રેમનો ઝંરો ઉભરાઈ નીકળે, જાને તેઓ તેમની ઉપરનો પોતાનો પંખો ઢીલો કરે તે વાત પણ, તેટલી જ અસંભવિત છે.

કેમકે મુડીવાદીઓને વધુ નફો મેળવવા માટે બજારો જોઈતાં જ હોય છે, અને તેવાં બજારો પરાધીન પ્રજાઓના જ દેશો થઈ પડે છે. વળી એ જ ટાંગણીનું શાહીવાદી રાજ્યતંત્રમાં પ્રભુત્વ હોય છે; તેથી પરાધીન પ્રજાને પોતાની મુક્તિ માટે પેલા કામદારોની માફક સ્વાધ્યય અને સંઘર્ષણ ઉપર જ આધાર રાખવો રહેશે.

આ ઉપરથી અનુમાન ઉપર આવી શકાયું છે કે, શાહીવાદ તે મુડીવાદની ઢાલ છે, અને મોટો નફો એ મુડીવાદનું લક્ષ્ય છે. તે લક્ષ્યની સિધ્ધિ માટે કાંઈ માલ જ્યાંથી સગવડભરી રીતે સસ્તે દરે મેળવી શકાય, તેમ જ પાકો માલ તેટલી જ સગવડ ભરી રીતે મેલિ લાવે વેચી શકાય એવા દેશોની જરૂર હોય છે. એ જરૂરિયાતને માટે જ જગતના મુડીવાદીઓ અંદર અંદર ધુરંદીયાં કરે છે, અને તેમનાં ધુરંદીયાંનું બળ પોતપોતાની શાહીવાદી ઢાલ ઉપર હોય છે. એ શાહીવાદના બળનું માપ તેનું સરકર, તેનો કાફલો, તેના વિમાન, તેનો દારૂગોળો, તેના સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર, યુધ્ધમાં વધુ માણસો ઉતારવાની સગવડ, વધુમાં વધુ દારૂગોળો બનાવવા અને રજૂઆતથી માટેના સાધનો સહજાદથી ઉભાં કરવાની અનુકૂળતા

વગેરે, ઉપરથી અંકાય છે. એ બધા જોટલું વધુ તેટલો તેનો અવાજ આંતરરાષ્ટ્રીય ગાનકારણમાં વધુ સંભળાય છે.

આમ, મુડીવાદની મોટા નફાની લાલચ એ જગતનાં જનરો દ્વારા કરવાની લડત જોટલી વધુ ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, તેમ તેમાં મુડીવાદીઓની રાષ્ટ્રીય ગ્રાણીઓ કાયા માલના ક્ષેત્રો ઉપર એક હત્યુ અધિકાર જમાવવા વધુ કમર કસે છે. અને એ લડત જોટલી વધુ ઉચ્ચ તેટલી પરાધીન પ્રજાની પરાધીનતાના પાયા વધુ ઉંડા ઉનડી મદાન શાહીવાદી સત્તાઓનાં તેઓ રમકડાં-સંસ્થાનો અને અર્થસંસ્થાનો બની જાય છે. અને પેલી શાહીવાદી સત્તાઓ એવાં ક્ષેત્રોના એટલા ભૂખાળવા બની જાય છે કે, જ્યાં જ્યાં ફારે ત્યાં ત્યાં વલુખિગ્રાપણ પ્રદેશો ઉપર સ્વામીત્વ ધરાવવા તેઓ તૈયાર થાય છે. તેમ કરતાં પેલા પ્રદેશોની ખીલવણી કરવાની અને તે પ્રદેશ-વાસીઓને 'મનુષ્ય' બનાવવાની દુડી-રૂપાળી વાતોનાં બહુમાં કુટુંબમાં આવે છે; પરંતુ ઉંટુ માત્ર એકલી શોષણનીતિનો અને ત્યાંનાં વતનીઓને તે નીતિના પરાધીન સંચા બનાવવાનો જ હોય છે!

કોઈ પણ શાહીવાદી સત્તાનો ઇતિહાસ તપાસો અને તેમાં એ જ નીતિ જણાયો. આફ્રિકા, એશિયા અને બીજા પ્રદેશોમાં આ જ ધોરણે થોડાક સાદસિદ્ધાંતો પ્રમાણમાં

ધણી જ એકી મહેનત અને નાનકડી લગાઈ એકાદા અધિકાર જમાવવામાં આવ્યા છે. અને આજે કોઈ પણ ખેડૂની જમીનનું નાનકડું ચીંદરડું પણ તેમનાં પંજમાંથી મુક્ત નથી. હવે પછી એ રીતે અધિકાર નીચે લંબ દેવાયલા પ્રદેશોમાંથી કોઈને સંસ્થાનો, કોઈને ડીપેન્ડન્સી, કોઈને એન્ડે-મેન્ટ ટેરીટરી અને કોઈને લાગવગ નીચેનાં નામ અપાયાં હોય!

છેલ્લું યુરોપીય યુદ્ધ આ જ કારણ માટે લડવામાં આવ્યું હતું અને હવે પછીનું યુદ્ધ પણ એ જ કારણે જાગે તેમાં લગાઈ નવાઈ નથી.

આથી જગતની શાંતિ માટે મુડીવાદી-ઓની મોટા નફાની લાલચને તોડવાની સફથી પહેલી જરૂર છે. તે માટે સ્વદેશી અને પરદેશી મુડીવાદની સામે ધવા માટે પ્રત્યેક દેશની કચ્છાપણી નિધન પ્રજા તૈયાર બની છે. કેમકે મુડીવાદની નજરે સ્વદેશ કે પરદેશનો ભેદ નથી. તેને જોઈએ છે મોટો નફો. તે માટે સગવડ પડે છુદા રહીને અને જરૂર પડે સંગઠન જમાવીને મુડીવાદી ગ્રાણીઓ સ્વદેશી અને પરદેશી જનરો અને ક્ષત્રામાલના ક્ષેત્રો ઉપર કાણુ જમાવે છે જ. એટલે એ મનોદ્વેશને ફેડવા માટે કચ્છાપણી પ્રજાઓને પણ પાતાનાં આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન જમાવવાની જરૂર ઉભી થાય છે: એ વાત ભૂલવી જોઈતી નથી.

રાષ્ટ્રીય જીવનની મીમાંસા

: શ્રેણી :

જીવજીવલ કુ. ચાંપાનેરીઆ

આ

પણી જ્ઞાન'ગ્રંથની લગનને એક
હપ્તો પ્રેરે થઇ વધુ ઉગ્ર અને
વિશાળ મોરચાને મોખરે આપણે આજે
હિમા છીએ. સરકારની સાથે સામનો કરવાની
દેશવ્યાપી હિંમતવાળા ૧૯૧૬ ના ઐતિહાસિક
એપ્રિલ માસથી શરૂ થઇ. એ પહેલાંની
અગવજો અટલી જરૂરદાર કે આમપ્રવર્તને
અસર કરનાર સીધી હતો ન હોતી અસ-
હકાર મુગનું ઉગ્ર સ્વરૂપ પ્રગળ્યે ૧૯૧૬ થી
ગાંધીજીના નેત્ર ગમન મુધીમાં હતું. ત્યાર
બાદ પેલી 'સવિનયમ'ગ સમિતિ' નીમાધ
જેણે ઉત્સાહમ'ગ સમિતિનું કાર્ય કર્યું,
અને પ્રજાની હિંમતવાળને ઉડું વહેણ આપ્યું.
એનાં કડવાં ફળ-ધારસાઓની નિષ્ફળ
વાગ્દાન અને હિંદુ-મુસ્લીમ મતભેદ-આજે
પણ આપણે ચાખી રહ્યા છીએ. દરમ્યાન
ગાંધીજીના જીવને જેમને સ્પર્શ કરેલા હતા,
જેમને રચનાત્મક કાર્યક્રમ વિશે અત્યંત
શ્રદ્ધા હતી તેમણે મહાસભાનાં થાણું
જમાવ્યાં. આવા શ્રદ્ધાન્વિત સિપાહીઓની
સંખ્યા ઉત્તરોત્તર વધતી જ ચાલી છે અને
આજે આપણે જોઈએ છીએ કે મહાસભાના
સંદેશનું અમલી પ્રચારકાર્ય એમના જ
હાથે મોટા ભાગે થઇ રહ્યું છે. છેલ્લા એકેક
વર્ષનું બીજું પ્રેરક યજ્ઞ-યુવકોની નવી
અવૃત્તિ અને ક્રમશઃ ખેદિત યજ્ઞયજ્ઞ-આપણા
રાષ્ટ્રીય જીવનમાં નવો જ અને આજુમેલો
દ્રોણ આપી રહ્યું છે. એને આજે કેટલાક
નવા અને અદ્યતન પ્રશ્નો પણ ઉપસ્થિત
થયા છે. છેલ્લા દાયકાની હિંમતવાળે આપણને

શબ્દ 'શીખર' છે. આપણે અનેક ભૂલો
કરી છે અને અનેક મૂંઝા ઉઠેલી છે. હવે
જ્યારે આપણી ઝડતનો બીજો તખ્તકો શરૂ
થાય છે, જ્યારે રણના હુકુલિ કોને અધ્યાપ
રહ્યાં છે, જ્યારે બધિરવાદમાં માનનારાઓને
પણ સાંભળવાની સંકેશમણ આવી પડી છે
ત્યારે આપણા જીના અગુલનો અને નવા
આદર્શોની આપણે સમીક્ષા કરીએ એ
યોગ્ય જ છે.

સંસ્થાનિક સ્વરાજ વિરૂદ્ધ સ્વતંત્રતા
જેવા પ્રશ્નો યુવકોને નિરર્થક લાગે છે.
ગ્રામી નેતાઓ સરકારને માટે માર્ગ મોકળો
રાખવા ગમે તેવા પ્રયાસો કરે, વિનીત
પક્ષના રાજમાન્ય અને કેટલાક શોકમાન્ય
આગેવાનોને સરકારની સેડમાં સરતા અદ-
કાવવા ગમે તેવા સમાધાનીના દંડવો થાય
તેની જોડે સ્વતંત્રતાના અંગધારી જીવાને
જરાય નિરુત્થાન નથી. રાજરમતમાં દાવ ખેલવા
નીકળનારને સમાધાનીવૃત્તિ જરૂરી પણ હોય
પણ ખેડતો, કામદારો અને જીવાનોના સંઘ-
ઠનમાંથી સ્વરાજ ઉત્પન્ન થવાનું છે એવી
જોને પ્રતીતિ થયેલા છે, જેની સમક્ષ આમ
પ્રવર્તને નવૃત્ત કરવાનું કાર્ય પડેલું છે, જે
આમ પ્રવર્તને જગાડી સરકાર સાથે કોઈ
યુધ્ધ ખેલવામાં જ માને છે. તેને યોતાના
કાર્યની આશંકનામાં સરકારની અનેક ભૂલો-
રતો અને તેના અર્થ અર્થો જરાય
ઉણપ આવવા દે એમ નથી.

એટલે આપણી સમક્ષ પ્રશ્ન ઝડતનો
આદર્શો નથી, યુવકના મનમાં એ વિશે

જે પણ તકવિત્તકને જ્ઞાન નથી પણ આપણે કાયદો લુદ્ધ છે. ઘણી જ રૂઢ લાખામાં અને એક રાજ્યમાં કહીએ તો એ કાયદો 'કાયકમનો' છે, આજે વાતાવરણમાં આ સંબંધી અનેક અસ્પષ્ટ લાવનાઓ અને ગ્રામિક કલ્પનાઓ નજરે પડે છે.

આ 'કાયકમ'ની વાત ઉચ્ચારવામાં આવે છે કે માણસોના મનમાં એક કરોડ મહા-સભાના સસાન્નદો; એક કરોડ રૂપિયા અને વીસ લાખ રૂડીઆના અવનવાં ચિત્રો ખડાં થાય છે, '૨૨ ના આ કાયકમમાં અનેકને જૂનાપણું', નિષ્ફળતા અને ગંધીવાદનું વેવમાપણું દષ્ટિગોચર થાય છે. આ લોકો સુવક પ્રવૃત્તિ પાસેથી કાંઈક છેડેલું, નવીન, પ્રેરણાત્મક અને આદર્શોપાવક માગી રહ્યા છે. જગાડીરક્ષાકાંડ શું રજુ કરશે એની વાત જોઈ રહ્યા છે. એક જાતનું માનસ આવા વિચાર પ્રવાહમાં ઘસાઈ રહ્યું છે જ્યારે બીજા લોકો-કેવલ લોકો કહીએ જ રક્ષાકરના જૂના રચનાત્મક કાયકમમાં પ્રવળો મોક્ષ લુએ છે. પરદેશી કાપડનો બાદિશ્વર, કિંદુ મુસ્લિમ ઐશ્ય અને અસ્પૃશ્ય નિવારણના ત્રિવિધ ઉપાયોથી રચના હસ્તામલકપલ થશે એમ તેઓ જોઈ કહી રહ્યા છે.

આ જાનો જાતના માનસમાં દોષ છે અને તેને છુપાવ્યે પાસવે એમ નથી. આ વાણી સ્વાતંત્ર્યના યુગમાં નેતાઓ પણ સ્વતંત્ર રીતે બોલતાં બીએ છે, પણ એમ દરેક જગવાને નથી. સુવક પ્રવૃત્તિએ નવા આદર્શો રજુ કર્યા છે. રાષ્ટ્રીય મુક્તિની લડતને તેણે વધુ વિશાળ કરી છે અને સામાજિક કાંનિનો સંબંધ ફૂંકેલો છે, આ નવી પ્રવૃત્તિએ પ્રગટનું 'ધ્યાન રોક્યું' છે અને અપારાધ એની પ્રગતિ આવી રહી છે. પણ પરીણ નેતાઓ કહે છે કે સુવકોની

શક્તિઓ ભાવબીનાં સ્વપ્નો સેવવામાં અને મિથ્યા-વાચ્યવલ્લરમાં વેડકાઈ રહી છે. આ આલેખમાં વલુદ છે એ કશુંત્ર કર્યા વગર છૂટકા નથી. મહાસભાની રાજ્યાત્મી પ્રવૃત્તિ પણ લાપણી અને પરિપેદાની હતી, આજે પણ કર્યા નથી એ કંઈ આ આલેખોનો જવાબ નથી.

* મહાસભાની પ્રવૃત્તિમાં આપણે એક મોટી ખોટ જોઈએ છીએ. છેલ્લી કેટલીએક મહા-સભાના ઉવાકોમાં આપણે કામદાર સંઘર્ષના દરેક વાંચીએ છીએ. પણ મોટા ભાગે મહાસભાએ આ વિશે ઉદારીનવૃત્તિ દાખવી છે. થોડાં અગત્યનાં કામદાર મંડળો અંગત પ્રવૃત્તિઓને લીધે કાંઈક મહા-સભાવાદીઓના લાથમાં છે. પણ વિશાળ કામદાર ક્ષીત્રવાલ મહાસભાએ લાયકરી નથી. મહાસભા સમિતિઓમાં અનેક સોપીઓ છે, એ વાત સારી છે પણ આ સમિતિઓએ સત્યા એકન મંડળનું 'કેટલું કામ કયું' છે? મહાસભાએ શ્રેયસ્વર રચના સંદેશો પહોંચાડ્યો છે. પણ મધ્ય યુગની માન્યતાઓને, નાટકપ્રાય ધરણી સાતિ સંસ્થાઓને, મંદિરો અને પૂજાઓમાં સમાપ્ત થતી ધાર્મિક ભાવનાઓને પોષી છે. પ્રજા માનસમાં યુગ પડશે કરવાની ધગશ રેડી નથી, નવયુગનાં દર્શન કરવાની, સમાજની અસલ અસમાનતાઓ દેડી સમાનતાનો યુગ સ્થાપવાની નાલાયેલી લગાડી નથી.

આજે ધ્યાન ખેંચતી જાંને પ્રવૃત્તિઓ-સુવક અને મહાસભા અગવળનાં શુભોદયનાં ઘરણાં સ્ફેદ ઉડાં છે. મહાસભાના કાયકતાઓએ છેલ્લા લાખકામાં બોલી સેવા રજુ કરી નથી છતાં તેમને બોલખી મર્યાદાઓ હતી અને છે. મોટા ભાગે આ સેવકાનું ઘરનર આગલા યુગનું છે. કાણે કાણે વૈષ્ણવ પ્રાપ્ત કરતા ગાંધીજીના પ્રનારે એમના વિચારોમાં પરિ-

વર્તન થયું. પણ એમને જ્યારે સંસ્થાઓ ચલાવવાનું થયું ત્યારે એમનું ઘડતર એમની આંતર આત્મિક ઉછરતા સુધારા અને ધર્મ-એકતા નેતાઓ, લાગણી ભર્યા સ્વયંસેવક અને સેવા સત્તાધારીઓ, સંસ્થાઓના આદર્શોના ચર્ચામંડલ સ્વરૂપની ઝાંખી કરવા તત્કાલતા નવ લોકોના અને ચાલુ વ્યવસ્થાને દર્શાવવા મથતા સંસ્થાના આગ્રહ વચ્ચે અનેક ઘર્ષણો થયાં. આપણા નવયુગનાતની અનેક સંસ્થાઓના ઝઘડાઓના મૂળમાં આ સ્વભાવ બેઠો છે. આથી સ્થિતિમાં ય સ્વયં-સેવકોએ રાષ્ટ્ર સેવામાં જે પ્રાણ રેડ્યા છે અને આગ્રહોએ જે કાર્યદક્ષતા દાખવી છે તેની કિંમત ઓછી અંદાજ એમ નથી.

ઉદ્દામ વિચારના યુવકોને આજની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં ક્રાન્તિકારી ભાવનાની ઉણપ જણાય છે, નવયુગના આદર્શોની ઓછી સમજ ભાસે છે, ધસાઈ જતી ભૂત, પૂર્વની જડ માન્યતાઓ અને ધાર્મિક વહે માને પોષણ મળતું હોય છે તેનાં મૂળ પણ તપાસવા જેવાં છે. ગાંધીવાદમાં જ કાંઈક આવું પોષણ મળે એવું 'કેટલુ'ક છે. રામરાજ્યનાં મોલક સ્વપ્નાં, વર્ણવ્યમ ધર્મના આડે દોરવનારાં સમુદાયો, પ્રાર્થના અને પ્રતીતી સમસ્યાઓ-આ જગ્યામાંથી જન્મ ઘડતરનાં વર્ગ પ્રેરણા ન મેળવે? અને પોતાની માન્યતાઓને પોષે એમાં નવાઈ શી. અને નવયુગનો યુવક આ જાંતું જોઈ અકળાય તેમાં પણ નવાઈ શી. દેશને માટે સંપૂર્ણ સ્વનંત્રતા માંગનાર નેતા ત્યારે સામાજિક સુધારાની વાત આવે ત્યારે પાછો દડો મારે અને મનુસ્મૃતિને વચ્ચે ધરે તેને નવયુવક કેમ સાંખી શકે? સ્વાતંત્ર્યની જપમાળા જપનાર પોતાના ઇયન વ્યવસ્થામાં સ્વનંત્ર માનસને શુભગામી દેવા મથે ત્યારે ભાવનાશાળી જુવાન જાગ્યો કરે એ સ્વા-

ભાવિક છે. જૂના ઘડતરના નેતાઓમાંના દોષો નથી એમ ભાગ્યે જ કહી શકાય. આજે જન્મના હાથે મહાસલાતું કામ ચાલે છે તેમનો આપભોગ મોટો છે છતાં તેઓ સમાજના અમુક વર્ગમાંથી આવે છે. તેમાંના કેટલાક મૂડીવાદી માનસવાળા છે. એ એમની મર્યાદા છે. આમવર્ગમાંથી નેતાઓનું સર્જન થયું નથી. ખેદુત અને કામદારવર્ગે હજી દેશને નેતાઓ અપાયાં નથી. નવયુગની પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા તો તેમના હાથે થવાની છે.

યુવક પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કરતાં કેટલીક ગુણો આપણું હૃદય ખેંચે છે. યુવક અજાણ્યો છેલ્લા બે વર્ષમાં પ્રગતિ નવીન માનસ ધણું છે. રાષ્ટ્રીયઇયનને તેણે આપેલો આ કાળો જેવો તેવો નથી. ખેદુત અને કામદારની જનશ્રુતિ સિવાય, ધાર્મિક વ્યવસ્થા અને સામાજિક અન્યાયોને જડમૂળથી ઉખેડી નાખ્યા વગર પ્રગતિ સાચી મુકિત થવાની નથી એવું તેણે સીખવ્યું છે. ધરડાઓના જુગજુગ માનસને યુવક પ્રવૃત્તિએ હલમસાવી નાંખ્યું છે. ધરેધરની ચાર દિશાઓની અંદર લડાઈ અને અસંતોષનો અગ્નિ પ્રકટાવ્યો છે. આપભોગનો ચત માંડ્યો છે. પણ હવે પ્રગ્ન આ આપભોગને આગ માગે વહી જવા દેવા માંગની નથી, એના પ્રચંડ જાગને અવરોધી રાષ્ટ્રઇયનને પ્રાણદાયી કરવા માંગે છે. નવયુગની જાંખના પ્રગટી છે પણ નવા આદર્શોને મૂર્ત કરવા કોઈ યોજના અને સંગઠિત કાર્યની હવે લોકને જરૂર છે. નવા સમાજના ભાવભર્યા વલુની, સનયુગની આકર્ષક આગાહીઓ પ્રગ્નએ ખૂબ માંલળી. હવે યુવક પ્રવૃત્તિની કસોટી આવી છે.

આ કસોટીમાં પાર ઉતરવા યુવકવર્ગને 'કેટલુ'ય ખેડાણ કામ (spade work) કરવું પડશે, અને પ્રાથમિક તૈયારીના રસ-વિકીન પણ જરૂરી કાર્યમાં શેકાઈ જવું

જોઈએ. આદર્શવાદી યુવકે જીવનનું નિયમન કરવું પડે છે. જીવનની રીતીસીત [નિયમન] અને હંડા કાયદેસરની. બહીમાં યુવકની તાવણી થવાની છે. મહાસત્તાની સંસ્થાઓ કબજે કરવાની એને જરૂર છે. એના જૂના મૂડીવાદી સત્તાધારીઓને પદબ્રજ કરી નવાં માનસના નેતાઓના હાથમાં. તેને મૂકવાની અગત્ય છે. પણ યુવકે જીવનની તૈયારી ન થનાયે, સિપાહીની શિસ્ત પાળતાં ન શીખે તો એ કેમ બની શકે? આજના મહાસત્તાધારીઓના હાથ નીચે રહી એમનું અનુભવ અને કાયદેસરતા મેળવ્યા વગર એ કેમ બની શકે? સાચી સેવા કરવાની એમની ધગશની પરિક્ષા વગર એમના હાથમાં સુકાન દોણ મૂકશે? નુકસાનકારક દીકરાઓ અને ભક્ષાની ઓઢણીથી શણે સાલ થવાને નથી જ. માટે યુવકે એ સત્તાત્મક કાયદેસરમાં જોડાઈ જવાની કાયદેસર કરતાં વધુ જરૂર છે.

આ 'કાયદેસર' શો? ગાંધીજીના કાયદેસરમાં યુવકને નથીત અને ગ્રેરજાત્મક જણાવું નથી. એને નિષ્કળતાની અને જૂનાપણાની. મહોર મારવામાં આવી છે. આપણે આ જૂના કાયદેસરને કસોટીએ ચલાવી જોઈએ.

હિંદુ-મુસ્લિમ ઐક્ય અને અરજીરચના-નિયંત્રણો દ્વિવિધ પ્રશ્ન યુવકને મન ગંભીર નથી. પ્રજાના માનસના પત્રોનો જ આ સવાલ છે અને જેઓ સમાજની શીકે જ અહીં નાખવા બેસે છે તેને આમાં કંઈ અટપટી મુરકેલીઓ ન જ દેખાય. હિંદુ યુવકે મુસ્લિમ યુવકે આદર્શવાદી છે, તેના માનસમાં ધમ્મની ધ્રુવજા નથી. એને મન રૂઝવણીની આ યુગવલો, યુગવલો જ નથી.

ગાંધીજીના કાયદેસરની ત્રીજી વાજન ખાદીના પ્રચાર અને પરદેશી કાપડા

અધિકારની છે. અધિકાર પ્રવૃત્તિમાં ન માનનાર કે તે પ્રમાણે વર્તન ન કરનારને મુરખ કે દંભી જ માનવો અને યંત્રેને રૂઝવણીમાં સ્થાન નથી. સામ્યવાદીઓને ખાદીની વ્યાપકતામાં શંકા નથી. તેમને મોટાં કારખાનાંના યુગમાં કુદરતી કમ દેખાય છે. પરંતુ યંત્રયુગની અગત્ય કે વિશ્વકલ્પમાં તેનાં સ્થાનનો પ્રશ્ન આવે આપણી સમક્ષ નથી. પ્રશ્ન તો આવે ગામડાંમાં સંઘર્ષ કરવાનો છે. ખાદી પ્રવૃત્તિ મારફતે આંધુ' સંઘર્ષ ઘટી શકે છે એ ચારોડાંશીએ બતાવ્યું છે. ગ્રામ સંઘર્ષની યોજનામાં 'કળયણીપ્રચાર' અને આરોગ્ય રક્ષણ ઉમેરો, માત્ર રેડીઆયો કર્યું નહિં વળે એવી જુઓ સંભળાય છે. પણ જ્યાં સાચે જ કામ થાય છે ત્યાં ખાદીની આસપાસ આ બધું કર્યું પડે છે એ અનુભવની અને લક્ષમાં રાખવા જેવી વાજન છે. હા, એક ઉલ્પ છે અને તે ગ્રામ સમિતિઓને સાચાં બેઠન મંડળ બનાવવાની.

મૂળ પ્રશ્ન અત્ત લાખ ગામડાંના ખેડૂતો અને શરૂરોના ગ્રામી કામદારોનાં સંઘર્ષનો છે. હિંદુસ્તાન આ ગામડાંઓમાં વસે છે, ગામડાંઓમાં પાછા ફરે એવું બધે યોજાવું સાંસળીએ છીએ. પણ યુવકનેતાઓ આદર્શવાદ, કમકતા કે મુઠાઈમાં જ લાપણો આપતા જણાય છે. કેટલા આદર્શવાદી યુવકે ગામડાંમાં પકાસન વાળીને બેસે છે? ખીન ખેડૂતો ખેડૂત પરિવેદો ભરશે તેનાથી ખેડૂતોનું સંઘર્ષન નહિં ઘટી શકે. એમની સાચી સેવા કરવાથી જ એ ઘટી શકશે. ચારોડાંશીમાં કે બોરસદમાં જમીનદાર વિરુદ્ધ ખેડૂતના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે. એ યુગબળ અત્તવે છે. આ યુગબળને શેકવાથી કે તેના નરક આગ

કાન કરવાથી હવે વળશે નહિ. લાલના મહાસલાના 'નેતાઓ' કે સ્વયંસેવક આ નવીન પ્રજાનો યુવક હજી એવો ફરજો ન લાવી શકે એ દેખાતું છે, એ એમનો દોષ નથી, એમનાં ધરતરનો છે. યુવક થોડું ખેડાણકામ કરે, ખેડૂત સમુદાયનો વિશ્વાસ સંપાદન કરે તો તે આ પ્રજાને આગળની સમાધાનીરૂત્તિથી નહિ પણ કાન્નિકારી રીતે છેડી શકશે તો જ આગળની ગ્રામ સમિતિઓ સોંપીએશે બનશે.

તાપેરોના લાખો કામદારોના સંઘર્ષન વિશે વિચાર કરતાં અનેક ગુંચવણો આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. કામદાર મહાસભામાં પડેલા ભંગાણાના તારો દમણાં જ છાપામાં વાંચીએ છીએ, એ ખરેખરી આ ગુંચવણો કેટલી વિકટ છે તે સમજાય છે. પણ આ પ્રશ્ન પરત્વે મૂળ બાબતોનો વિચાર ક્યાં હોય તો તેનો ઝટ ઉકેલ આવે એમ છે. કામદાર મંડળોના અંતિમ ધ્યયની ચર્ચાઓ અજે નુકસાનકરક છે. પ્રશ્ન તો આજે કામદાર સેવાના છે. અમદાવાદ મજૂર મહાગંઠની કાયદેસરની વિશેષ ગમે તેટલા મતભેદો હોય, એના કારભારમાં તુટીએ શકે તેટલી હોય છતાં કામદાર સેવાનો તેનો મદ્યમંત્ર કામદાર સેવક અને નેતાઓએ શીખવા જેવો છે. મજૂરને સુખી કરે, એના પગાર અને કામની સ્થિતિ નુકારવા મથે, એમનામાં તમારી સાચી સેવાની ધગદગ વિશે

વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરો. આટલું ખેડાણ કામ-કાર્ય પછી એના માનસનું ધરતર તમે શકે તેવું કરી શકશો. સમગ્ર કામદાર સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં સાચો સિપાહી બનશે, અને સમાજની અન્યાયી વ્યવસ્થા તોડવાને માટે તે ક્રાંતિનો અંગ્રાધારી થશે.

હવે સમજાયું હશે કે આપણો પ્રશ્ન આદર્શની સાચી કલ્પનાનો માત્ર નથી પણ સિપાહીઓની ભરતીનો છે. ખેડૂત અને કામદાર સંઘર્ષન માટે અસંખ્ય સાચા સિપાહીઓ આપણે જોઈએ છીએ. આપણો પ્રશ્ન જૂના કાયદેસરના દેવાનો નથી પણ તેને નવીન લાવનારોને યોષક બનાવવાનો છે. મુખ્ય જરૂરીયાત આપણી અસ્પષ્ટ લાવનારોને તપાસવાની અને ભ્રામક કલ્પનાઓને સાફ કરવાની છે. ગાંધીજી-માંધીજીએ નહિ-જે જરૂરિયાતો વ્યવસ્થાને યોષણ આપ્યું છે તેને તોડવાનું અને નવા આદર્શોને કાયદેસરની ભઠ્ઠીમાં તાવવાનું યુવક સમક્ષ કાર્ય છે. નવું માનસ ધ્રાણ રજું છે, નવું જોશ ઉત્પન્ન થયું છે. એમાંથી ઉત્પન્ન થતી વિગળાક શક્તિને અવરોધી એને પ્રાણદાયી માર્ગે વાળી ખેડૂત અને કામદારોનાં હૃદય રસાળ કરવાનું, એમની જુંપડીએ જુંપડીએ અને કાટડીએ કાટડીએ અજાનના અધિકારના જ્વાલણ દૂર કરવાનું અને જાનની રેશની ફેલાવવાનું ભગીરથ કામ હવે કરવાનું છે.

૧૯૨૮ : લાલાજી ઉપર અત્યાચાર

રખે વીસરીએ

શાહીદ જાતીનું
૧૯-૨૮-

સ્વાતંત્ર્યનો પૂજારી

[નવલિકા]

: અંક : :

૧૧૪૪૫૬૭૮૯૦

એ સો વર્ષ જેટલી આ પુરાણી કથા છે. ઓસ્ટ્રીઆ અને હંગેરી તે વખતે સર-લક્ષના લોકો તરફથી મત્સરભર્યાવાદીઓના નિરંતર હક્કાઓથી પિગ્ગાઈ રહ્યાં હતાં. બંને દેશો પરદેશીઓના હાથમાં ફસી પડવાની અણી ઉપર લટા. પરતંતરતાને નગરો સામી ધમી આવતી જોઈ બંને દેશના શરા ક્ષત્રિયોએ એક સાથે કરી સ્વાયત્તી સુઝા-ઓના કૂંડે જડયામાંથી માતૃભૂમિઓને મુક્ત કરી. એ મુક્તિમંત્ર સાધવા એ પાંચથી-ઓએ-ઓસ્ટ્રીઆ-હંગેરીએ એપુ' સદુ' ક્યુ' કે, આજથી આપણે એક રાજ્યના તંત્ર નીચે રહીશું, એરે રાજ્યની પ્રજા તરફ રહીશું. પરંતુ બંને દેશ મુક્ત અને સમાન રહી શકશે.

આવા કરાર કર્યા, આપના યોગથી સુખ અંદની સામે સહીઓ મૂકાણી, આવશ્યક દોષાકરોનાં લખ્યાં થયાં કરારમાં 'યુ' કે રાજ્યાતીની વડી કચેરી ગ્રામવી ઓસ્ટ્રીઆના પાટનગર વીએનામાં.

પણ સ્વાયત્તીપાસુ વરજો રમે તેટલા ઘેરાના ચમમાં ફાણ છતાં તેમની રક્તતૃષ્ણ કદી છીપી જાણી છે, અપંગ ચોર રમે તેવા સાધુના શાયામાં લપટાય છતાં તેના દિલમાંથી નૈરત્તિ ભૂંસાઈ. સાંજળી છે? બોળા હંગેરીઓના સાથે સત્તાના પ્રગ્વરી ઓસ્ટ્રીઓએ લખેકર દગો રમ્યા માંડ્યા.

અને એ દગાના ચેતરેજનાં શોગમાં કાણુ ચયાં? ઓસ્ટ્રીઆની અંદરમાં કચેરીઓનાં મખમલીયાં ગાસનો ઉપર ગેશી અધિકારીઓના મૃદુલસ્પર્શના તાલે તાલે નૃત્ય કરતા, માતૃભૂમિ તરફ પ્રેક્ષા બનેલા હંગેરીના જ મવાલ વતનીઓ. ધીરે ધીરે તેમનો શતમુખ વિનીપાત થતો ગયો, ધીરે ધીરે તેઓ પરકીય રાજ્યના હાથની મોહિનીમાં લગ્યાના ગયા, ધીરે ધીરે તેઓ માતૃભૂમિને દગો દેના ગયા, ધીરે ધીરે તેમના આત્મા મારીના લોચા બનતા ગયા. તેઓ દગાગજ દેશદોહીઓમાં પચટાઈ ગયા!

અને સત્તાશોષણ, સ્વર્થાધ, શયણ હદથી ઓસ્ટ્રીઆના રાજેનશાહોને તો બીજું નેષ્ટુ પણું શું હતું? ઓસ્ટ્રીઆન કુલાડીમાં બનેલા હંગેરીઓના મવાસોના હાથની સદાયથી તેમણે હંગેરીવાસીઓના સ્વદક્ષિનાં મૂળમાં ધીરે ધીરે પ્રહારો કરવા માંડ્યા. ઉંદરની નીતિએ તેમની સ્વદેશ ભકિત કરમાવી દીધી.

ભુસ્મશાશે સ્વદેશભક્તોની માતૃભૂમિ તરફથી ભકિતને કચડી શકતા નથી, પરંતુ તરકડી ખટપટીયા ત્રિવિધ રીતે તેને ઠરમાવી શકે છે. તે માટે હંગેરી ઉપર ઓસ્ટ્રીઆની ભાષાનાં બંધન લઘાયાં, તેમની રાજભાષા ઓસ્ટ્રીઆન થઈ. હંગેરીઓનાં હૃદય એ રીતે સ્વનંત્ર મરી સુશામ બન્યાં, સ્વભાષાને ભૂલી ભરણાયાનાં પૂજારી બન્યાં.

એ દારા તેમને પરક્રીય સત્તાની ગુલામો
‘અનાવવાનું’ તરફટ રચવામાં આવ્યું.

[૨]

એ સવારે ઓસ્ટ્રીઅન સરકારના
જમડાં જેવા પોલીસો અને લશ્કર-
દીઓ, હંગરીના આત્માને હંદોળી રહેલા
તેનાઓને પકડી આવ્યા. બીની આંખે લોકો
તેમની પાછળ જોઈ રહ્યા, અંદર અંદર
કાનમાં કહેવા લાગ્યા, ઓસ્ટ્રીઅન સરકારને
ઉચ્ચારી પાડવા તેમણે કાવતરું કર્યાનું
કહેવાય છે, અને આત્મભાન ભૂલેલી, પરભાષા
અને પરક્રીય સત્તાની ગુલામ અનેલી મૃત
પ્રજા ખીલું શું કરી શકે?

વીએનાની અદ્યક્ષતામાં ન્યાયનાં નાટક
લગવાયાં. તૈયાર કરેલા સાક્ષીઓની ભુખા-
નીઓના પ્રવેશ ઉપર પ્રવેશ પસાર થયા.
નાટકને અતિ ઓસ્ટ્રીઅન ન્યાયમંદિરને
આસને ન્યાય તોળવા બેઠેલા, ઓસ્ટ્રીઅન
હથવાળા, ઓસ્ટ્રીઅન ન્યાયાધિશે ગંભીર
મુખમુદ્રા કરીને કહ્યું: “કાવતરું પુરવાર થયું
છે, ઓસ્ટ્રીઅની કાયદેસર સ્થપાયેલી સર-
કારને ઉચ્ચારી પાડવાનું આમણે પડ્યું ત
રચ્યું છે, ન્યાય, વ્યવસ્થા અને હંગરીની
પ્રજાની આત્માદી, પ્રગતિ તેમ જ શાન્તિની
ખાતર આમને ફાંસીને માંચડે ચડાવી દેવા
એવો હું તિલુચું આપું છું.”

ન્યાયનું નાટક પુરું થયું! હંગરીના
લોકપ્રિય નેનાઓને માતૃભૂમિને ચરણના
ગુન્દા (!) માટે, તેમની વિરોધી પ્રજાના
એક ન્યાયાધિશના હુકમથી ફાંસીને માંચડે
ચડાવી દેવામાં આવ્યા! હંગરીવાસીઓમાં
ધાક બેસાડવા તેમને આ પ્રદર્શન જેવા
ધસડી લાવવામાં આવ્યા.

પરક્રીય સત્તાની ગુલામ બની બેઠેલી,
ભીરૂ થઈ ગયેલી પ્રજા શું કરે?

‘ભવલલા આગેવાનોની આ... દશા
થઈ તો આપણે શું વિચારતામાં?’ કહી
ઉંધમાં પરી! અને સત્તાધીશોએ હંગરી
એક રાષ્ટ્ર નથી એવી કંપનાના ઘોડાઓ
દામ દામ દોડતા કર્યા, કચડાયેલી પ્રજાએ
તે શમ્ભો સાચા માન્યા!

[૩]

પણ હજી હંગરીની ભૂમિ છેક જ
વાંઝણી બની નહોતી. ‘હંગરી એક
રાષ્ટ્ર છે’ એ ભાવનાની પ્રેરણા કરનાર ખોળા
જેટલા નૌજવાનો હજી જીવતા હતા. જેમને
પરક્રીય સત્તાધીશોની મોહિનીમાં અંગનંદ
આત્મભાન ભૂલેલા મવ લો તેમને કેવળ
તરંગી કહી કહીને હસતા હતા.

જતાં એ નૌજવાનો એટલા ભાવનાવાદીએ
નહોતા કે બીરૂ પણ નહોતા. માતૃભૂમિને
મુક્ત કરવા પ્રાણ સોંધા કરતાં સફેદ પણ
પાછા પડે તેવી કાચી મારીથી તેમનાં હૈયાં
ધડયાં નહોતાં. હંગરીની શુદ્ધ ભૂમિમાં પાકેલાં
તે હંગરીના સંનિષ્ઠ અને સાચા પુત્રો હતા,
પેલા દેશલક્ષ્મીને ફાંસીને માંચડે ચડાવ્યા
પછી ઓસ્ટ્રીઅના મહારાજાએ હુકમ કર્યો
કે તોફાને ચરેલા હંગરીવાસીઓના ગુન્દાનો
અલ્લો તેમની ઉપર લશ્કરી દૂકડીએ માટે
કર નાખીને હોય.

પણ હજી હંગરી છેક જ મરી પડવાયું
નહોતું. ઓસ્ટ્રીઅના ગુન્દાનો હુકમ અન્યાયી
અને વેરના અલ્લો તેવાની ભાવનાભર્યા હતા.
તે હુકમની સામે પેલા જીવંત અલ્લો ખભા
અંમેરિને ખમ્રા થઈ ગયા. સ્વાર્થી શબ્દન-
શાહના સ્વાર્થ વશ ફરમાનની સામે તેમણે
પરકાર કર્યો. અને એમના એ પરકારે હંગ-
રીની પ્રજામાં નવા પ્રાણ ફુંકાયા. પછી
જો સદુએ સાથે મળીને હુકાર કર્યો:—“અથે
ઓસ્ટ્રીઅવાસી! અમે તારી આજના માનના

નદીને વચ્ચે માટે કંઈ નાખવાની એકઠી સત્તા. માત્ર હંગેરીવાસીઓના પ્રતિનિધિત્વવાળી 'ગ્રાન્ડ' (રાજસભા)ને જ છે."

પાંચ વર્ષ સુધી એ જ આદેશ. પણ નવપ્રાણ પામેલા એક પ્રજાસમુદાય આગળ જાણીયાની કંટાળા શું કરી શકે? છેવટે પ્રજા છતી, ઓસ્ટ્રિયન નૃપતિ હાથો! પ્રજામય મુશ્કેલી તેને માથું નમાવવાની ફરજ પડી. હંગેરીની રાજસભા માટેની આપખુદીથી બંધ દેરલી વચ્ચે, માટે તેને પરવાનગી આપવી પડી.

૧૮૭૧ નું એ વર્ષ. એ જ વર્ષમાં હંગેરીને કાળે યશની કસગી જવાનો આરંભ થયો. નવી સભાનો આરંભ થયો. એ વખતે બનેલા એક અકસ્મિક પ્રસંગને લઈ હંગેરીવાસીઓનાં હૃદય લાગણીના પ્રયત્ન જ્વાલામિત્રી પ્રજાવાળી હતાં. એ દિવસ હંગેરીના ઇતિહાસમાં અગ્નિને અદરે અદબેખાયા.

એ રાજસભા કહેવાતી હતી હંગેરીવાસીઓની, પરંતુ પરકીય સત્તાનાં શુદ્ધાત્મ બનવાને લીધે તે સભામાં હંગેરીવાસીઓને ઓસ્ટ્રિયનોની ભાષામાં બોલવા માટે એ ભાષામાં પારંગત થવું પડતું.

એવી શુદ્ધતા કેને ન ખટકે? કાઉન્ડ જેમની નામના એક ઉગતા જવાનને તે ખટકી. તેના બોલવાનો વારો આવ્યો ત્યારે તે અડગ દિશ્વતથી ખરો થયો. માતૃભૂમિના પ્રેમની અજન્મ ચેતનાથી એની શ્રાવણ કળગી રહી હતી, તેના મુખમાંથી ઉપર સિંહનાં શ્વાતન રમી રહ્યાં હતાં, દેશમાં અદરથીની નીડરતા થનથનતી હતી, તેણે બોલવાનું શરૂ કર્યું. પણ ઓસ્ટ્રિયનોની ભાષામાં નહિ; હંગેરીવાસીઓની ભાષામાં જ. રાજસભા કહે એ ખુદશઃ જગલો હતો.

ચિએનાના સદવાસથી જેમનાં હૃદય વર્ણસંકર બન્યાં હતાં, એવા-પોતાને જ અતિ ગ્રહા માનના ચિનીતો, સત્તાવાળાઓને ખુશ કરવા જેમની સામે બાંધડાં. અને 'એક ૭૪ વર્ષના જવાનીઆએ જવાનીના નેમમાં ઉછાંછળાપણું કર્યું છે. તેની તરફ જોવું ન ઘટે' એવાં એવાં શુદ્ધાત્મ ભાવ પ્રકટ કરતાં થયો, તેઓ ઉપરઉપરી લગી લગીને બોલવા લાગ્યા.

"મારી જ માતૃભૂમિની અંદર માનવા-ધર્મમાં જોડવું એ શું શું છે?"

ચીર જેમનીનું હૃદય પોકારી ઉઠ્યું.

"ન, ન. જો પરકીય સત્તાવાળાઓ તેને જગલો માને તો ભણે, મારે એમની શ માટે પરજ કરવી? ભાષા તરીકે ભણે ગમે ને ભાષા શીખીએ, પણ સત્તાના જોરે પરકીયનાનો કાલ લઇ મારી પાસે પોતાની ભાષા જ બોલાવવાની તેઓ ફરજ પાડે છે, માટે હું તેમ કદી પણ નાહું જ કદં."

તે મહાત્મ જ રહ્યો. અને ફરીથી પોતાનો વખત આવતાં તે ઉભો થયો. રાજસભાની મધ્યે, એક વિષય મૌન રાખી, સિંહના સીનાથી ચમકતી આંખો તેણે ચારે તરફ ફેરવી. એ આંખોમાં માતૃપ્રેમ તરફનો પ્રેમ, દેશદ્રોહી ખુશામદખોરો તરફ તેટલો જ તિરસ્કાર, ભય તરફની બેલખા અને સિંહનાં માટે મરી શીટવાનો અડગ નીશ્ચય તરવડી રહ્યાં હતાં. પછી તો તેના હોઠ ઉઘડ્યા અને તેને બોધપાઠ આપવાનો ડાળ કરનાર-ઓના આગેવાનો ઉપર કાળજીને વિધી નાખે તેવા નિશ્ચય કદાચ નાખીને તેણે વાણીનો પ્રવાહ વહેતો કર્યો. આ વખતે પણ ફરીથી, જાણી નેમને, જવાબદારીના સંજોગ સાથે, પૂરેપૂરી ગંભીરતાથી, ઓસ્ટ્રિયાવાસીઓની નજરે ગણ્યોતો શું-કે તેણે કરવાનો આરંભ કર્યો તેના મુખમાંથી

હંગરીની તેજમય યશ આપાઓ નીકળી શકે થઈ.

પેશા બિચારા પોતાને અતિ ડાહ્યા માનનારા ઉમરાવો એથી ચમકી ઉઠ્યા, ગુલામી લાવનાથી ઉલરાતાં તેમનાં કાળજી કંપી ગયાં. તેઓ અવાચક થઈ ગયા.

એચેનીનો લાગણી અને દર્દીલયો સ્વર વધુ સ્પષ્ટ થતો ગયો, મેઘ ગંભીરનાદે રાજ સમાનો ખંડ ગળતો વિગળના રાખનાદ સમઃ સરનો પ્વની બહાર નીકળવા લાગ્યો. પછી તો હંગરીના દુઃખની, ગુલામીની અને ઓરિંદુઆવાસીઓના હાથે થયેલ તેમની મર્દાનીના નાશની કરૂણ કથાનાં પડ ઉપર પડ નેણે ઉખેડ્યાં. અને પૂર્ણ ગંભીરતાથી વિજિંતાની ઢાંચે આસને વિરાજ્યો, ત્યારે પેલા અતિ ડાહ્યા ધરેરાઓ વિકસીત નયને તેની સામે સદ્ગાણા જોઈ રહ્યા, પણ એચેનીના શમ્પે શમ્પે ગુજસલાના અનેક જવાન હૃદયમાં માતૃભક્તિની જ્યોત જગાવી દીધી હતી, તે જ્યોતે તેમનાં હૃદયો પુલી જતાં હતાં. સત્તાવાળાઓનો ખોટો ગભરાટ તેમને દબાવી શકે તેમ નહોતો, તેમણે હૃદયનાદ કરી દિશાઓ ગંભવી મંડા.

આખાએ હંગરીમાં એચેનીની કીર્તિ દયા ખીન્ને જ પ્રભાતે ગવાવા લાગી. પ્રજા તેને માટે પ્રાણ પાછરવા તૈયાર થઈ ગઈ; તેને પોતાનો રાજકિય નેના બતાવવા પ્રગ્ત્યે અંતરના ઉમંગથી આમંત્રણ આપ્યાં.

પણ એચેનીને તો શાળાઓ અને સાહીત્યમાંથી ગુલામી ટાળી અવેશભક્તિ વિદ્યાથીઓ અને સાહિત્યસેવકો ઉપગમવા હતા, હંગરીના નિર્ધન અને પરકીય ધૂંસરીથી તવઈ ગયેલા ખેડૂતોની સ્થિતિ અને ખેતિવાડીનો ઉદ્ધર કરવો હતો. પરદેશીઓએ સુધી નાખેલા વ્યાપાર સજ્જન કરવો હતો. ઉપકર સાથે તેણે પ્રજાનાં આમંત્રણ પાછાં

દેહ્યાં. એણે તો રાજકિય ગરમથનમાં પકડે કરતાં પ્રજામાં પ્રાણ પુરવા પસંદ કર્યું અને તે માટે રાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક સંસદની સ્થાપના કરી. આજે પણ હંગરીમાં વીર એચેનીનું સ્મરણ આપતી એ સંસદ શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓના યાત્રાસ્થાન અને શિક્ષણ પ્રસારનું મધ્યબિંદુ સમી ઇવંત છે.

[૩]

એચેનીનો સાથી ફ્રાંસીસ ડીક નામનો દેશીક ધર્મ પાળતો જમીનદાર રાજકીય હિલચાલનો નેતા હતો અને પ્રોટેસ્ટન્ટ મતાનુયાયી લુધ્ધસ ક્રાસુથ તેમાં મદદગાર હતો. વીરનરના એ સાથીઓ પણ વીર જ હતા. આ ત્રિપુટી સમક્ષ સંકેતહૃદયી મંવાલો ગભરાયા. તેમણે એમને ધીરા પડવાની સમાહ આપતાં નિરાશાલયાં વચનો કહ્યાં: “બાપુ આપણે શું કરી શકવાના છીએ? તરવાર લઈને તો આપણે ઓરિંદુઆ સામે ઝૂકી શકીએ તેમ નથી. ત્યારે પછી તેમને તાપે રહી જે આપે તે લઈને ધીમે ધીમે આગળ વધ્યા શિવાય આપણે માટે બીજું શું રહ્યું છે?”

નિરાશાના આ ઉદગારો સાંભળી ડીક પોકારી ઉઠ્યો: “ઓ ધરેરાઓ! તમાર કાયદાનો હડહડતો લંગ થઈ રહ્યો છે, છતાં તમારાં મોંઢાં શિનાઈ કેમ રહે છે? ચિઝકર છે તે દશને કે જે દેશ પોતાના લૂંટાઈ અને કચડાઈ જતા હકકો સામે આંગળી પણ ઉંચી કરી ન શકે! એવે ટાણે મુંગા રહે બારાઓ જ માતૃભૂમિની ગુલામી મજબૂત કરે છે. જે દેશ અન્યાય અને અત્યાચાર આગળ દબાઈ રહે છે અને સામે મુંકાર પણ કરતો નથી તે દેશ આ પૃથ્વીના પદ ઉપરથી નાશ થવા જ સરજન્યો છે એ નકદી સમજાવો.

“એ ત્રણ માણસોના પ્રયાસે રાષ્ટ્રીય પક્ષ નેસમાં આવ્યો. ૧૮૩૬ માં રાજસભા મળી તેમાં તેમણે રાષ્ટ્રીય કેળવણીની યોજનાની માગણી કરી. પરંતુ દમનનીતિના આધારે છવંત પ્રગળે ક્ય-ડવા માગતી ઓરિટ્ટઅન સંરક્ષર માને સાની? તેણે તો એ વાન સાંભળવાની પણ ના પાડી.

હંગરીને માટે એ ના માં જ અમુક તક સમાવણી હતી. કામુથે રાજસભાની ચર્ચાની દમન પ્રતો લીચોઆઈમાં છાપી આપ્યા થે હંગરીમાં વહેચી સમરત દેશને ખગલજાવી મકંવ. ખારકાનુ પચારી પાડનાર કદી સ્વ-અ સચે લડી બાજુતો જ નથી. લોકમત એકદમ ભગી ઉઠ્યો કે ઓરિટ્ટઅન સરકારે કામુથને કાંચ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો. પણ કામુથ એમ કસાય શાનો? એક સ્વદેશ-લક્ષત એવી કાલચને વરા થાય તો તે સ્વ-દેશને. ‘અકન જ નહિ’. એ લાલચમાં ફસી

પડનારાં સ્વાધી હૃદય જ્યાં જ હોય છે : કામુથને સરકારે મોટો હોદ્દો આપી તેનું મુખ્ય બંધ કરવાની પેરવા રૂચી, પણ કામુથે તે માગણીને લાત મારી તિસ્કરી કાઢી.

‘લુદમગેર’ ‘બીબુ’ કું કરે? પ્રગળે ક્યડી નાખવા તેણે દમનખેતના ભંડાર ઉઘાડ્યા, કામુથી પહેલાં એચિની તેનો ભોગ બંન્ધો, તેની સાથે કામુથ તથા તેમની તરફ મમતા રખનાર વેસેલીની ઉમરાવ, અને રાજ-સભાના એક સભ્ય જહોન બાકોથને પણ સપડાવ્યા, અને તેમને લાંબી મુદતને સાર સરકારી મહેમાની કરવા મોકલાવી આપ્યા.

બધારના લોકો ખોલવા લાગ્યા. “હંગરી હવે મરી જશે.” પણ છેવટે હંગરી છવંત રહ્યા અને ઓસ્ત્રીઅનોની કુસરીમાંથી તેના પુત્રોએ એચિનીએ મકંક્ષી ચીનગારીથી તેને મુક્ત દીધો. ન્યાયનો વીજ્ય થયો, હંગરી-માંથી બાલિમનો દોર હમ્મેશને માટે તૂટ્યો.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની મુજગતી આલમમાં ‘સેલ્ફમેન’ થઈ શકે છે.

કાંતિની મીમાંસા

અનાંડ હાઉટન જેવા અનુભવી લેખકનો પોતાના વિષયને સંપૂર્ણ ન્યાય આપતો પ્રસ્તુત લેખ રસપૂર્વક વંચારો.

: મૂળ લેખક :

અનાંડ હાઉટન

‘બ્રજવાનુ’ નામ સાંભળતાં જ અંગ્રેજો ચમકી જાય છે. એ શબ્દ જ એમની નજર સમક્ષે ખૂત, કુંટ, આગ અને આકસ્મિક મરણનો ચિત્ર ખડાં કરી દે છે. ફ્રાન્સમાં ૧૩૦ વર્ષ પહેલાં જે કપરો ધડાકો થયો હતો, તેથી લાગેલા હૃદયના ધડકાના ગ્રેગ-માંથી હજી ઇંગ્લાંડ સાલુ થઈ શક્યું નથી. ખરી રીતે તો કાંઈ પણ બળવા તદ્દન શાંતિ ભર્યો હોયો જોઈએ; અને તેને લીધે રક્તવૃંદ એક પણ બિંદુ પડ્યું ન જોઈએ. જો કે ૧૬૪૯ ના વર્ષમાં ઇંગ્લાંડમાં બળવો થયો તે વખતે ખુરીટનેના પ્રજાસત્તાકને અંગ્રેજોને *feudal monarchy* સ્થાપી, તેનો અંત અંદર અંદરની લાંબી લડાઈ (Civil War) પછી જ આવ્યો. તેની સાથે ૧૬૬૦ માં પ્રતિબળિત થયા. જેને ઇતિહાસકારો પુનર્સ્થાપના-Restoration ના શોભીતા નામ નીચે ધૂપાવે છે-તેમાં પ્રતિવેરને લીધે થોડાક માણસોને ફાંસીને લાકડે લટકાવવામાં આવ્યા તે શિવાય લોકોનું એક બિંદુ પણ પડ્યું નહોતું. તે પછી ૧૬૮૮ નો કહેવાતો બળવો થયો. તેમાં તે માત્ર રાજાઓમાં એક ને બદલે બીજાને ખેંચાડવા જેટલો પત્રોટો કરવામાં આવ્યો હતો. તે છોડીને આગળ ચાલતાં ૧૮૩૨ના સુધા-ગનો કપરો આવે છે તે વખતે પણ પશુ બળવો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હોતો.

ફ્રેન્ચ બળવામાં પણ જ્યાં સુધી પ્રશીયા, ઓસ્ટ્રીયા અને પીરમોન્ટના રાજાઓએ ફ્રાન્સમાં પુનઃ રાજ્યસત્તા સ્થાપવા માટે ફ્રાન્સ સામે લડાઈ જાહેર કરી નહોતી અને ક્રુધસ તેમ જ બીજા ઉમરાવોએ ખુશ્લી રીતે એ વિદેશીઓનો પક્ષ લીધો ન હોતો ત્યાં સુધી ત્રાસ થયો નહોતો. આજકાલ ઓસ્ટ્રી-શાકાની ગદ જેવડી વાતોને પહોંતી જિતરી બનાવવાના ભારે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, અને રશિયાની આસપાસ મૂડીવાદી પત્રકારોએ જાણણાના દુર્ગ ઉઠા કરી દીધા છે પરંતુ નેમાં પહેલાં હિટોભાથી હવે એટલું તો જોઈ શકાય છે જ કે ત્યાં પણ ફ્રાન્સના જેવી જ ઘટના બની હતી. ૧૯૧૭ ના ઓક્ટોબર મહિનામાં સોવીયેટોના હથમાં સત્તાની લગામો આવી ત્યારથી માંડીને તે છેક ૧૯૧૮ ના મે મહિના સુધી ત્યાં ખૂંટીઓ અને લુટારૂઓ શિવાય કોઈને પણ ફાંસીએ ચડાવવામાં આવ્યા જ ન હોતા; પરંતુ ૧૯૧૮ ના મે પછી ફ્રેન્ચ તેમ જ બ્રિટિશ રાજબટપટીઓએ જ્યારે પ્રતિ-બળવા માટે સક્રિય કાવા દાવા અને ઉરકે-રણી કર્યા ત્યાર પછી જ તેમ થયું હતું.

ત્યારે હવે આપણે એ જોઈએ કે બળવો એ વાસ્તવિક રીતે છે શું? એ શબ્દમાંથી તો ઘણા અર્થો નીકળે છે. લોકો બળવાઓને વિશે વિચારોમાં, સમાજમાં, શિક્ષણ સંસ્થાઓ

એને ખીજે અનેક સ્થળે એ રીતે ખોલી રહ્યા છે; પરંતુ આપણે આજે એ બંધોની સાથે કેશું લેવા દેવા નથી; આપણે તો સરકારના ક્ષેત્રને લાગુ પડતા સમ્બંધ સાથે જ આજે સંબંધ છે એટલે તે જ લેઈશું. રાજકીય બળવાની આપ્યા તો આટલી જ થઈ સરકારના બાજુક વિચારોમાં મળ્યામાંથી ફેરફાર કરવાની સાથે સરકારમાં પણ ફેરફાર કરવો તેનું નામ 'રાજકીય બળવો'. દાખલા તરીકે અવસ્થિત સૂરીવાદથી જેમની રાજસત્તા આવી દેવી હોય તેવા લોકો રાજને પદબદ્ધ કરી પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના કરે; એટલે કે ખરેખરી સત્તા તો એની એ જ રહે છે. આમ બળવો તો માત્ર નામમાં જ રહે છે. આજનું ઇંગ્લાંડ એ મર્યાદિત રાજ્યસત્તાવાળું છે જ્યારે ફ્રાન્સ અને અમેરિકાનાં સંયુક્ત રાજ્યો તે પ્રજાસત્તાવાદી છે, પરંતુ તે બંધાં ઉપર રાજસત્તા તો ખરી રીતે 'બિગ બિઝનેસ-Big Business' ની જ આવી રહેલી છે. જ્યારે તેથી ઉઘટું જ્યાં પરદેશીઓ રાજ્ય કરી રહ્યા હોય તેમને સ્થાને સ્વરાજ્ય સ્થાપતું તે અપ્પ રીતે બળવો જ છે. કારણ કે પરદેશીઓની રાજનીતિ નીચે લોકોનાં આદર્શો જે હોય તે સ્વરાજસત્તા નીચેના આદર્શોથી તદ્દન જુદા જ હોય છે. પરદેશીઓનો ઉદ્દેશ તો પ્રજા ઉપર આધિપત્ય જમાવીને તે દશવી રાખતું તે હોય છે. એટલે તેઓ તેટલાની ખાતર લોકોને ઘેરા જેવા નરમ અને પડતો ખોલ ઝીતી લેનારા આરાધાર બનાવવાનું જ પ્રજાને શિક્ષણ આપે છે; ત્યારે તેથી ઉઘટું સ્વરાજ્ય કે પ્રજાસત્તાકમાં લોકોને વિચાર તેમ જ વર્તનમાં સ્વમાન અને સ્વતંત્રતા કેમ બળવના થતું તે જાતનું શિક્ષણ અપાય છે. એટલે તે શિક્ષણમાં તો આજુ' દક્ષિણિય જ સાવ ફરી જાય છે.

ઇંગ્લાંડમાં ભાઈઓ થોમસ, એવીન અને ક્લોઈન્સની સરકારી નીચે જે કામદારોની સરકાર સ્થાપાય તો તેને માટે પ્રણું બળવો એ શબ્દ લાગું પાડી શકાય નહીં; કારણ કે તે વખતે પ્રણું હાલની મીડીવાદીઓની પ્રથા તો ચાલુ જ રહેવાની. માત્ર તેના અર્થિ ખર્ચે અંગોને જે તેમાંથી દૂર કરવામાં આવે એટલું જ. પરંતુ જે મંડળો Guild-ની યોજના પ્રમાણે કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા સાથેની કામદાર સરકાર સ્થાપાય તો તેને બળવો કહી શકાય. કારણ કે જે બધા ઉદ્યોગો મંડળો Guild-ની પ્રથાનુસાર ચાલે તો પ્રજાના સામાજિક આદર્શોમાં ઉચ્ચપાયાન થઈ જાય. એ જ રીતે જે હિંદુસ્થાનમાં ગોર્નામંડરશાહી bureaucracy ને સ્થાને ધડુવણી નોકરશાહી ને ગોઠવવામાં આવે તો તેથી હિંદીસમાજ સ્વસ્થ જેતું વિચાર પરિવર્તન થઈ શકે. એમ થયા છતાં હિંદીસમાજમાં તો એ પ્રથાના જ અસાધ્ય દુગુણો છે તેનો ભોગ થતો જ રહેવાનો. હિંદમાં શું કે ખીલું શું એ નોકરશાહી પ્રજાની તરફના પોતાના અણુવિશ્વાસને લીધે તેમનાથી સાવ અલગ રહેવાની, કોપલ અને ફીને માટેના તેનો ગ્રેમ એવાને એવો જ રહેવાનો, તેની દષ્ટિમર્યાદા સાવ સંકુચિત જ રહેવાની અને અકકડને અકકડ રહેવાની તેની નીતિ પણ ચાલુ જ રહેવાની. સર હરકોટ્ બેન્ટનર કે મિ. વિલિયમ વિન્સન્ટના કારભારમાં અને લોડ સિંહ કે હે. સમુના કારભારમાં શ્રેષ્ઠ ફેર પડ્યો તે તમે જાણો; કહો કારણ બન્ને પ્રસંગે પહેલાઓને સ્થાને પાછલા સ્થાના હતા.

બળવાના વાસ્તવિક અર્થમાં પરંપરા વાપરવાનો સમાવેશ થતો જ નથી. દક્ષિણ અમેરિકાની માફક સમાજમાં લવમાત્રે પરિવર્તન થવા શિવાય તેમ સરકારમાં સિત્ર

પરિવર્તન કરી શકે છે. બળવામાં ખાસ અગત્યનો મુદ્દો તો સામાજિક આદર્શોમાં પરિવર્તન થાય તે, અને સરકારમાં એવું પરિવર્તન થાય કે જે પહેલાં પરિવર્તનની સ્થિતિ આણી મૂકે તે છે. પછી તેમ થવામાં પશુબળ વપરાય કે ન એ વપરાય. ભૂતંત્રણમાં વારંવાર પશુબળ વપરાય છે તેવું કારણ તો એ જ છે કે, રાજ્યસંતાં વ્યાપાર વર્ગોએ પ્રજાની ઇચ્છાની સાથે થવા માટે તરવારો બાંધી છે; અને તેટલાથી જ તે અટક્યા નથી, પરંતુ ખાસ કરીને તેમણે પોતાની કુમક પરદેશીઓને બોલાવ્યા છે. તેમને કદી પણ એવું લાગ્યું જ નથી કે જ્યારે પ્રજાનો બહુ જ મોટો સમૂહ મળ્યાથી પરિવર્તન કરવા માગે છે, તો પછી તેમના બળ આગળ મુ'ગા મુ'ગા નથી પડતું.

બધા બળવાઓમાં સંસ્કૃતિ વાળી પ્રજાને પરદેશીઓ છૂતી લે તે તો કદાચ સદુચી ખરાબ બળવા છે. કારણ તેમ થવાથી છતાંપણ પ્રજાના સ્વભાવમાં ઘણું સંકરતા પ્રવેશે છે અને એથી હમણાં તેમના ચારિત્ર્યનું પણ અધઃપતન થવા શિવાય રહેતું નથી. સ્વદેશ પ્રતિતું અભિમાન તેમનામાંથી જતું રહે છે અને તેમ થતાં તેઓ સ્વાભિમાન પણ ગુમાવી બેસે છે. પછી તો પેલા પરદેશી શેકા આગળ મસ્તક નમાવતાં તેને શીખવું પડે છે, પછી તો તેને તેમની

સમ્પત્તિનું અતુકરણ કરવાની ફરજ પડે છે. પછી તો તેને તેમના વિચારોની, પાછળ ઘસણવું પડે છે. અને તે માટે હમણાં પારકાની જ ઇચ્છાનુસાર વર્તવું પડતું હોય, તો પછી મારામાં સ્વતંત્ર મનુષ્યને ઇચ્છતા સદ્ગુણનો જોશ પણ રહી શકે એ શું શક્ય છે! અને તેમ થતાં શું-હું-અતિ વિનિત થઈ જાઉં અને પેલા શેકાની આંખની પાંખણની સાથે નાચતાં ટેવાઈ જાઉં એ વધારે શક્ય નથી? અને આવી દુર્દશામાં જેઓ વધારે તિવ્ર બુદ્ધિવાળા હોય તેઓ ધનવૈભવ એકઠો કરવા તરફ લગી પડે કે, પોતાના પરદેશી માલિકોના તાબાના ઉપલા વર્ગના નોકરો અને તો તેમનો દોષ પણ શી રીતે કાઢી શકાય? તેની દશામાં તો માનવ વિચારોના શ્રેણીમાં શ્રેષ્ઠ માર્ગોના ચીલા બંધ થઈ ગયા હોય છે. આપણે બધા કુદરતમાં થતા વાતાવરણના પરીણામને વિગે જાણીએ છીએ, અને તે પરીણામ ઇચ્છના એક સ્વરૂપનો નાશ કરી ખીણું સ્વરૂપ કેવી રીતે સળવે છે તે પણ જાણીએ છીએ. છતાંપણ દશામાં ઉત્પન્ન થતું વાતાવરણ સિંહોને બાજુએ સારીને ઘેરાંઓને ઉત્પન્ન કરવા તરફ વળેલું હોય છે. સાચી વાત એ છે કે, પરદેશી સના તે અનીતિ છે.

[૨]

બળવા એ તેને માટે નક્કી કરેલી બાંધબાના અર્થમાં લઈએ તો વધારે હાંમત લેવું યુદ્ધકૌશલ્યનું પગલું છે. તે માત્ર દૂરમનના બહારના બચાવ કામ ઉપર જ હુમલો કરીને બેસી ગયેલો નથી, પરંતુ સીધે સીધો તેના સિંહાસન ઉપર આધાત કરે છે. તેના નિશાન ઉપર એવો કોઈ

મહાન આદર્શ અસ્તિ થયેલો હોય છે કે જેને માટે મરોં હરતે મુખે કાંઈ લડન કરના કદી પડે અને મૃત્યુના મુખમાં ધસી જતાં પણ લગારે પાછી પાની ન કરે. બળવા એવાં ગણવાલોનો રણકો કરે છે કે તે રણકો સાંભળતાં પેટનો ખાડો પુરવા મંથી રહેલાઓ પણ જનશૂત થઈ જાય છે,

તેમનાં હૃદય નવી આશાઓથી ધબકવા લાગે છે, અને તેમનાં મનમાં પૃથ્વીના પેટમાંથી જન્મેલી નવીન લૂમિની ક્રાંતિનાં અજવાળાં અનેરો પ્રકાશ પાડી દે છે. તે વખતે પ્રકટેલી જન્મભૂમિની ભાકાતા જવજવત અગ્નિમાં તુચ્છ બાળકો અને રવાથી વસ્તો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે.

ઈતિહાસ ઉઘાડો અને તેનાં પૃષ્ઠમાં અંકિત થયેલા કોઈ પણ જગ્યાની મહા-કથાઓ તપાસી વાંચો, તમે તુરત જોઈ શકશો કે સામાન્ય જીવનમાં જે માણસો જકડાવા તરીકે ગણાઈ આપાર કરતા હોય, ગળ્યા ગણાઈ ખેતિ કરતા હોય અને આપણ ગણાઈ જેમ તેમ જીવન ગાળી રહ્યા હોય, તેમનાંમાં વિચળીના પક્ષકારમાં મદાપરિવર્તન થઈ જાય છે, તેઓ દુઃખમનનાં હયાને ધૂનવી નાખે તેવાં બિચ્છમણાં કાચાં પણ પાર પાડે છે અને ઇતિહાસની રંગભૂમિ ઉપર બીમ હાથથી દડ પગે પ્રવેશ કરે છે.

કૌમર્યેષ ખેડત હતો, વૈશિંજન માગી હતો, જન્યેન ધારાનો દિમાપતી હતો, ગેરી બાકડી (જ્યારે લડતમાં નહોતો ઉતર્યા ત્યારે) નાનકડો ખેડત હતો, અને બળવામાં તો માત્ર લોકનાયકાજ નહિ. પણ આમરમ સુદાં સચેન થઈ જાય છે અને ભગ્ય સંલક્ષે કરી ખતાવવા પ્રેરાય છે. આજ રીતે અમેરિકાના ખેડતો અને બકાજો નાનીમ બદ્ધ પ્રિટિશ ફેલ્ગની સામે આખડીને વિજય મેળવી શક્યા છે. ક્રેએની સામે યુરોપના ગાદિ પત્તિ-ઓએ જે લક્ષ્મીનાં ધાડે ધાડાં ચોકડ્યાં હતાં તે બધાને એજ પ્રેરણાએ મદાત કરી દીધાં હતાં, અને હજી તો ગજન કાચે ક્રાન્સ અને ઇંગ્લેન્ડની સુડીવાદી સરકારોએ સંપૂર્ણ રીતે સુસાદિત થઈને રશિયા ઉપર કરેલા લડકા તેજી નિષ્ફળ ખતાવી મૂક્યા છે.

મદની અંદર જ્યાં એક રખત નાચી મદાઈ ખીસી નીકળી કે પછી તે રાજતઓનાં બળ છિન્ન વિચ્છિન્ન કરી શકે છે; અને કલ્પનાતીત મુશ્કેલીઓને પણ વંટાળી શકે છે. પરંતુ બરી મુશ્કેલીજ મનુષ્યમાં નાચી મદાઈ જગાડવામાં ગંદલી છે.

નક્ષી માનજે કે મનુષ્યના પાંડે પડે પ્રયત્નો વાસો છે. તેની અંદર રહેલા એ ફેલીતત્વને રહી, લય અને અચાનતા વાર-વાર ઢાંચી દે છે; પરંતુ આત્મા ઉપર વજેલા તે પડાને ચીરી નાખે એવો ભગ્ય લાગણી-ઓનો ઉછાળો જ્યારે આવે ત્યારેજ છેવટે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મનુષ્ય આણી ફેટલી દિમ્બત કરી શકે છે, તે કેવાં સાદ-સિદ્ધ કાર્યા પાર ઉતારી શકે છે.

પરંતુ તેની મદાઈ ક્યારે પ્રકટી નીકળે તે વિષે માનવ હૃદયનાં ઉંડાં નિરીક્ષણ કરનારા નિપુણ પુરોગ શકે છે કે; લાગણીઓ માનવ મનના સચેત ભાગમાં રહે છે, પરંતુ લાગણી માનવજનનિને દયાવી દેનારી સમ્પત્તા (કે જે સમ્પત્તા સુધીજ હજી લાક્ષનાં મનુષ્યો પહોંચી શક્યા છે) આ લાગણીઓને દયાવી દે છે અને તેમનો જન્યુત અથવા તો સાર-સાર સમજનારો લાગ અને અચેનન લાગ એ બંને લાગ્યેજ સંવાદી હોય છે. પરિણામે તેમની એ વિરોધી પ્રતિઓના કથકાઓ જામે છે, તેથી માત્ર અડધા મનથીજ કામ કરવામાં આવે છે અને પરિણામે મનુષ્ય અકુદરતી તંદ્રામાં પડી જાય છે, તે લાગ્યેજ જમી શકે છે. પરંતુ જ્યારે મનની એ વૃત્તિઓ સંવાદી બનીને મેળવી કામ કરે ત્યારે ભગ્ય અને મદાન કાર્યો ઉપજવાની શક્ય છે. ઉચ્ચ પ્રતિના સુધ્ધિનું એ રસાય છે, અને એને રીથેજ જગવાઓ જેવી પ્રજાક્રિય અજગેમાં સામાન્યમાં સામાન્ય-મનુષ્ય પણ ચમત્કાર કરી ખતાવે છે. અત્ર-

બસ પોતાની અંદર જોડતું સર્વ હોય છે તેટલું જ તે બતાવે છે પરંતુ ખરી રીતે તો એની અંદર શું રીતે સર્વજન ધણું રહેતું હોય છે.

મુઝાઈના વખતમાં હમેશા દુસ્મનના મર્મ-સ્પર્શમાંજ પ્રયત્ન કરવો એજ સંગીન મુધ્ધ-નીતિ છે. નાનાં નાનાં ગામો લથ્થ કરવામાં અથવા તો ફર ફરનાં પ્રાંતો કબજે કરવામાં બખતે વેચી નાખવાથી ઘણી વખત હાર થયા વિના રહેતી નથી. એટલા માટે લડતની તમામ યોજનાઓ માત્ર દુસ્મનની પાટનગરીનું હસ્તગત કરવાની હોયી જોઈએ, બીજી યોજનાઓ આલીન ન શકે. જપાન અને ચીન વચ્ચેનાં સંઘ્રામમાં જપાનની પાસે જે ભારે નોકા કાફલા હતા તે જોતાં તે ચીનનો આખોએ સમૃધ્ધ દરિયા કિનારો લાથ કરવાની સૌમ્ય કરી રાક્યું હોત. પરંતુ તેણે એ મોહક જાળમાં પડ્યાનું પસંદ ન કર્યું. કારણ તે એમ ધ્યું હોત તો વિચરના પૂગાંડુનું જલદી ઘણું શકતજ નહિ. તેણે તો પેનનું તમામ બળ અને ધ્યાન એકલા પેટીન ઉપરજ રાખ્યું અને તેથી જોન જોનામાં આખાએ ચીનને પોતાના પગ આગળ પડેતું જોતું. ત્યારે બીજી બાજુએ જોઈએ તો છેલ્લી યુરોપીય યાદનીમાં પૂર્વ પ્રશીયામાં યુએસી રશિયન કોનને હોજી કાઢ્યા માટે અહીંની વખતે જર્મનીએ પોતાની દૃઢીએ ક્રાન્સમાંથી ખેંચી લીધી તેને લીધેજ જર્મનીએ વિજય પ્રાપ્તિને માટે જે સુદરમાં મુદ્દ તકા તેને મળી હતી તે બધીએ ગુમાવી.

એવીજ રીતે સ્વતંત્રના પ્રારંભ કરવાનું ખેડ બળવામાં (રફનનું) એક જિંદુ પણ ન પડે તેવા બળવામાં આખજ નમામ પ્રયત્નો દુસ્મનના મર્મસ્પર્શ ઉપર આધાર કરવામાંજ સાળી રાખવા જોઈએ. અર્થાત્ રાજ-

ક્રીય સત્તાઓ તેના હાથમાંથી હુરંદવી લેવી જોઈએ. એક વખતે બ્યાં એ સત્તા લાથમાંથી ગદ્દ કે તુરતજ અમલદારો દેશણે આવી જશે અને હિંદુસ્થાનના લવિખ્યના રાજસમુહ (Commonwelath)માં ઉપ-યોગના પ્રયત્ન થઈ પડશે. હવે, આ ખેડ બળવાની મુશ્કેલ સત્તામાં પુરેપુરું પરિવર્તન કરી, મુક્યું તે છે. અર્થાત્ આ દેશની પ્રજાનો કારભાર પ્રબલિય સંમતિથી ચાલે તે માટે નોકરશાહીના લાથમાંથી સત્તા લઈ લેવી અને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓના લાથમાંથી તે છે. તે ક્ષીમુખી સત્તા જેવા ખોટા ફેલ માંગતા નથી પણ રાજ્યકારભારની રીતોમાંજ ઘણાંજ મહત્વનાં પરિવર્તન કરાવવા માગે છે. તેની લડતનો પાયો એ મુદ્દા પરજ રચાયેલો છે અને મોંઢાંનાં વચ્ચેનાં કે નહયા દૃઢગ્રાંથી લલચાઈને તે એ લડત છોડવા માંગતા નથી. જે નોકરશાહી સ્વતંત્રતાના માર્ગની વચ્ચે આગળો મુકશે તો તે પહેલાંની માફક તે આગવાળના અહિં તદિયી થોડક ભાગ ઉખેડી નાખી તેનું બળ કાયમ રહેવા દઈને હવે નહિ જાયે, પરંતુ બહાદુરીથી તે વચ્ચે મુકાયેલા અગળાને પ્રહાર કરી કળ ભેગો કરી નાખશે અને સ્વતંત્ર તથા નિર્ભય મનુષ્ય તરીકે આગળ કુચ કરી જશે.

અને બળવાની સ્વરણાથી પ્રેરાયેલી લાગણીનું મોલું પડી કેંઈ માત્ર રાજકારભારને લગતા ક્ષેત્રની અંદરજ પુરાઈ રહેતું નથી. તે તો માનવ વિચારના તમામ પ્રદેશો-કલા, વિજ્ઞાન, ઉદ્યોગ, કેળવણી, નીતિ-માં ફરી વળે છે, તેને સચેત કરે છે, પ્રેરણા આપે છે અને તેમાં નય પ્રાણ પુરે છે. અને ભારતની રાષ્ટ્રીય લડતમાં આપણે આ ભાવના મઘપાનનિર્ણય તથા વેચવાવાપ્રત્યો નિવારવાના પ્રયત્નોમાં જોઈ શકીએ પણ છીએ. બળવો હમેશાં ઘણા આત્માઓ ઉપર વળી ગયેલાં આત્મ હણું પડોને ચીરી નાખે છે, તેમને કુષાના દેડકા દેડેલા દેતો નથી, દરેકને કાલખમસની માફક નથી દુનિયા શોધવાના ઉત્સાહથી નવી મુસાફરી કરવાના કાર્યમાં નાખી દે છે.

રખે વીસરીયે

બારડોલીની બેસ
૧૮-૨૮

સ્વતંત્રતાની કુચ

: સ્વતંત્રતા :

સ્વતંત્રતાવાદી

આદિસિક દર્શો કરી બતાવવા હવે-
ને જ સમો થાય છે, તમારા પ્રત્યેકની
અંદર રૂપે પછે પ્રાપ્ત રહેલા મનુષ્યને
હવેનો સમો બાકાર કરી રહે છે, મુલેદથી
પરી રહેવાના કાનિસ્યાં દલગ્ર તો પૃથ્વી પ
રેથી હમેશને આર, 'કે'દયગના જતા રહ્યા.
વનમાનમાં મુલેદની દેવી તો સત્તાપાદીઓની
સાંકળે જલગ્રાધ પરી રહી છે. સ્વતંત્રતાના
સુધ્ધની ભરતીનાં પ્રયત્ન મોગન' આરે કડિ
અધગ્રાધ રહ્યાં છે. ભારતવર્ષમાં પણ સુધ્ધની
દેવી નાંડપદ્મ નાચી રહી છે. દશે દિશા
એ હુમલો કરતાં કસકસેના સુદમ'ત્રોના
ચોકર સંભળાઇ રહ્યા છે. કિંદને આંગણે
પણ સુદમ'ગ્રાધુ' છે. આ સુદમ'ગ્રાધનનું
છે તેમાં જે શ્રમજો તે પ્રત્યેકને તન, મન અને
ધનનું અગ્રિમન આપવાનું છે, પરંતુ બ્યારે
માતૃભૂમિ એ અગ્રિમનના પુલ્કયનમાં લાભાધ
જવાનો ચોકર કરશે, તેવે દાણે એવો કયો
નયધમ દશે કે જે પાછળ રહી જશે?
માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા ખાતર રણ મેદાને
પડીને શ્રમજો કયો કાપર કરી જશે?

હુસ્મન ભલે સુદના બંધાય કાવાલવાનો
ગણદાર રહ્યો, 'ભલે છેલ્લામાં છેલ્લી બ્યનાં
માત્રનાં શંભાલથી તે સર્જી થઈને ઉભો.
માતૃભૂમિની ખાતર રણમોખરે આવેલા ચોકર
ઓનાં હૃદયમાં દનુમાન અને બીમની અગ-
ગના કરી પડી છે, હુસ્મને જોઇ તેઓ
કદાં ડાકુ' પણ પાછું ભરશે નહિં.

અને માતૃભૂમિના મદિમાને બાલુનારા એ
ચોદાઓનાં દંજ તો દલાડે દલાડે વધવાં જ

નંધ છે, એ સિનિકાની આત્મથલ, માતૃ-
ભૂમિ ખાતર મરી શીટવાની'તાલાવેલી, માતૃ-
ભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાની ભાવનાઓમાં દલાડે
દલાડે નવાં નવાં પુર ચડતાં જ નંધ છે.
વિજય દેવી એમને જ વરમાળ આરેપવા તલસી
રહી છે એમાં મીન મેખ થાય તેમ નથી જ.
માતૃભૂમિની માનરક્ષા માટે સર્જી 'ધરતી'
લાવૈયાઓનાં હૃદયમાં એક વાંત તો નકકી જ
થઇ ગઇ છે કે, આવતી કાલે સુરોદય થશે
એ નેટલું ખાત્રી ભયુ' છે, તેટલું જ ખાત્રી
ભયુ' નોકરશાહી અત્યારે જે મોરચા ઉપર
ચોતાનો વાવડો ખોસી બેઠી છે, ત્યાંથી તેને
એ વાવડો ઉખેડીને જરૂર કાઢી ખીબ
દરના સ્થળે લઇ જવો પડશે એ પણ છે.
અને એ ક્યારે?

સવાલ સાદો છે, છતાં એનો જવાબે સાવ
સહેલો છે. ભારતવાસિઓ નેટલી જલદી
વધુ ઘાડ એકત્ર સ્થાપી શકે, હુસ્મન ઉપર
નેટલી અગતા અને બલાદરીથી હુમલો
કરી શકે તેટલો વિજયનો દલાડો હુંકડો
આવી શકે અને વિજયનો એ દલાડો આવી
પહોંચે, ભારતીયો ચોતાના નરીમના મન-
પસંદ થાટ ધડા સર્વ' રીતે સ્વતંત્ર થઇ
શકે, ત્યાં સુધી આ ક્ય આગળને આંગળ
જતી જ જશે. 'રુક નચો!' નો હુદમ
ત્યાં સુધી તો હોય જ શાનો?

આ સ્વતંત્રતાની કુચમાં લગતાં જેઓ
ગલગાય છે, સંતાય છે, મનને ગમે તેવાં
બલાનાં બતાવે છે, તે કા' પુરો છે. તેમને
માટે વધુ સારો શબ્દ વાપરી શકાય તેમ

છે જ નહિ. સ્વતંત્રતા દેવીનાં દર્શન આગળ કદમ બંધાવે જવામાં જ થવાનાં છે. અને જે ભારતજન આ કુચમાં, સ્વતંત્રતા દેવિનાં લક્ષ્યસ્થાને પહોંચવામાં બોલીને, લખીને કે નાણાંની કાથળીનાં મોં ખુસા મૂકીને એક જ મુર પુરાવી સહજા આપવામાંથી વિમુખ રહે છે તે પોતાની માતૃભૂમિના લક્ષ્યપગમાં લાખડની એક નવી જાંઘર કોકે છે. •

જે યુગમાં આવાં મહાન પરિવર્તનો થઈ રહ્યાં છે એવા મહાન યુગમાં હવેયું એ શું સૌભાગ્યનો અવસર નથી? ભારતમૈયાને મુક્ત બનાવવાના યત્નમાં યુદ્ધ નહિં તો પાંખડી પણ અર્પવા શકિતમાન થવું એ આનંદનાયક નથી!

ઓ ભારતવાસીઓ! ગુલામીનાં બંધનોમાં જકડાઈ આશાના એક પણ કિરણને નહિં જોવાથી, મુઠ્ઠાં સસું હવન ગાળી જનારા તમારા લાકડોનો-પૂર્વજોનો વિચાર કરો. અને ઓ ભારતજનો! એટલું યાદ રાખો કે, તમારે માટે જ ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચવાનું

લખાયલું છે, તમારો આ યુગ ઉજ્જવલ દિવસોથી ભર્યો પડ્યો છે, માતૃભૂમિની મુક્તિના યુદ્ધ લડી તેમાં વિગ્ધ સંપાદન કરવો એ તમારા જ ભાવિમાં લખાયલું છે. આ યુગ એ એ કે, જ્યારે તમારાં નેત્રો સમક્ષ નવયુગનાં પ્રભાભર્યાં કિરણો ચમકી રહ્યાં છે, તમારાં કર્ણયુગલમાં અવનથી આશાઓ અને અભિલાષાઓના સંદોહિત ગુંગનરૂપ થઈ રહ્યાં છે.

ઉઠો ઉઠો! ઓ ભારતસંતાનો ઉઠો! વીરને ધાજતા હૃદયથી ઉઠો! તમારી ફરજ વિચારો અને સ્વાતંત્ર્યની કુચમાં ભળી આ ભક્ષા કામને લાથ દો! અત્યારે તમારી નજર સમક્ષ બીજું કશું પણ ન હોવું જોઈએ. સ્વતંત્રતા અને બંધુભાવના એ જ પ્રકાશવંતા તારક તમારી સમક્ષ સદૈવ રહે, તમારા માર્ગને એ અજવાળો અને માતૃભૂમિના મુક્તિસ્થાને તમને દોરી જાય એ જ ઇચ્છે! ઓ ભારતસંતાનો! એજ એક ઇચ્છાથી તમારા હૈયાને ભરી દો.

મીરત ખાદકા પાછળ સરકાર એક કરોડ રૂપિયા ખર્ચવાની છે.

હિંદમાં ૩૭,૫૦૦,૦૦૦ માણસો પાસે ખેતર પાદર નથી અને ૬,૦૦૦,૦૦૦ દેવાના દાસ છે.

જ્યારે ગુલામગીરી પાપ નથી, તો પછી અન્ય કંઈ પાપજ નથી.

—અબ્રાહમ લિંકન.

‘કેટલે કશું હતું’ કે સરકારને સમરૂપમાં રાખ્યા માટે ઉત્તમ રસ્તો નવાં કૃત્યોથી તાલે કરવાનો હતો.—એકન.

સ્વતંત્રતા એ કાંઈ ઉચ્ચારણ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય નથી; તે તો પોતેજ ઉચ્ચતમ ગૃહસ્થી સિખર છે.—લૉડ એકન.

સમજ શક્તિ અમારી તરફ છે, ન્યાય અમારી બાજુએ છે, મન તમારી જોડે છે, તમને હવે તેમ કહો.—જે. થોર્નહી.

આ ગાળ - ધ સો -

આ સુંદર લેખમાં તેના વિચાર-
રક લેખકે હિંદીઓએ વર્તમાન
સમયે કેવી રીતે કામ લેવું તેની
સંગીત રૂપરેખા દોરી બતાવી છે

: લેખક :

રણધીર વિનયસિંહ મજસુદાન

હિંદુસ્તાનને માટે આજકાલનો વખત
એ સામાન્ય નથી. મહાપરિવર્તનો
આપણી તરફ ધસતા આવે છે, ગંભીર
ચાલકપદ યાદ રહી છે, ઘેરી ઘેરી મેધ
ગર્જનાઓ થઈ રહી છે. એ મર્જના
સાધના લભકતા કોધામિતી છે. એકે વ્યક્તિના
વર્તન ઉપરથી શાંતિ અને મુશ્કેલીનાં માપ
કાઠી શકાતાં નથી, એકે વ્યક્તિ જાતનાં
મહાધમસાણોને કદી પણ ઉરેખી શકે
નહિ. પ્રમથ પૂરથી ધસતાં જતાં વિધિનાં
કાયમાં પછી લોકે ને તે સારાં કે માફાં
હોય પણ વ્યક્તિ કદી ધસાણા વિના રહી
શકતી જ નથી. એવા પ્રસંગોમાં મનુષ્યની
ધ્વજ હોય કે ન હોય પરંતુ તેને પોતાનો
કાળો સમયનાં પરિવર્તનોમાં આપે જ છુટકા
છે. તો પછી એ કાળો એવા શા માટે ન
હોય કે જે તેના નામને અજાણે, તેની
સાથે પેઢીઓનાં નામને અજાણે, એવા
કાળો શું કામ ન આપે કે ભાવિના ગણમાં
સ્વતંત્રતાના જે ઉન્નત દિવસો લખાં પડ્યા
છે, તે જ્યારે મૂર્છિમંત થાય, તે વખતે
પાણું પગીને જ્યારે તે ભુલે ત્યારે એને
શરમથી મસ્તક નમાવી દેવું ન પડે પરંતુ
મંગડખી અને આભારપ્રદશક લાગણી
સાથે એક મનુષ્ય તરીકે તેણે પણ તેમાં
યોગ્ય કાળો આપે હોતો એવા સ્તોષ સાથે
મસ્તક ઉન્નત રાખી શકે.

ધુમસના પડદા ચીરો !

તે સારૂ સદુચી પહેલાં રણસેનમાં જે
ખનાવ બની રેલા હોય તે નરી આંખે બેસા
ઘટે છે. એ ખનાવ કેવા હોવા બેઠાં તે
દષ્ટિગિંદુ એમાં આવી શકે નહિ. કહે છે
કે મહાન લડવૈયા નેપથિયન યુદ્ધ પ્રસંગે
પોતાના જે સેનાપતિઓ દુરખીનમાંથી ચાકતી
લગાડવું દૃશ્ય નિષાળે તેને ચક્રાંતો નહોતો,
એ તો બેઠો યુદ્ધ પ્રસંગો નરી આંખે
ભુલે તેમને જ ચક્રાંતો હતો રાજકિય રણ-
સેનામાં પડેલા લડવૈયાઓ માટે પણ એ જ
રીત પ્રશંસનીય છે. મોટાં મોટાં સુંદર
નામેથી સંબોધાતાં ચાક્યાથી ધુમસના
પડદાને ચીરવાની અને નરી આંખે બેસાની
વર છે.

ખાલી શબ્દો ઉપર વિશ્વાસ
ન મૂકો !

તેને માટે સદુચી પહેલાં તમારે તમારા
મગજને નિર્મળ ગમવાં બેઠાં. મગજમાં
લય માટે અસધ્યાને જન્મ્યાપરી ઘટતી
નથી. માણસોની તુલના એમનાં કાર્યોથી
કરો વચનોથી નહિ. જ્યાં જ્યાં તેમને
'જ્યાબતરી' અથવા 'પરિવ્રતા' અથવા
'મવાવપણ' એવા ખાલી શબ્દો વાપરનારા
માણસો મળે, ત્યારે તમે એમને પ્રેરો,
અથવા જો પૂરી સદાય તેમ ન હોય તો

તમે તમારા મનને જ પૂછો કે, એ શબ્દો વાપરીને તેઓ કહેવા શું માગે છે? જેઓ સત્તા ઉપર છે તેઓને એવાં વાક્યો ઉચ્ચારવાની જુરી આવડત હોય છે, કેટલીક વખત તેવાં વચનો પ્રામાણિક પરંતુ સત્ય વસ્તુ સ્થિતિને પારખી નહિ શકનારા એવા માણસે ન. મુખમાંથી નીકળે છે, જ્યારે કેટલીક વખત એવાં વાક્યો કુદૃશ્યોને છુપાવવાના પદ્ધતિ તરીકે અથવા તો લોહી વહેવડાવવાના કામના બહાના તરીકે વપરાય છે.

પાર્લામેન્ટને હિંદની પડી નથી

ઉદાહરણ તરીકે ‘જવાબદારી’ એ જ શબ્દ લ્યો. હિંદુસ્થાનના પેલા બહુ વખણાઇ ગયેલા પ્રધાન મિ. મોન્ટેગ્યુ અને હિંદી સરકારની સંયુક્ત કમિટીએ દ્વીમુખી સરકારને નામે ઓળખાતી પદ્ધતિની સામેની દીકઝામાંથી બચવા સારૂ એ શબ્દનો ધણો જ પ્રયાગ કર્યો. તેમણે પાર્લામેન્ટને જવાબદાર હોવાની વાતો કરી. પરંતુ તમે એટલું જ વિચારો કે ભૂતકાળમાં તેઓ કદી પાર્લામેન્ટને જવાબદાર હતા ખરે? તેમણે વાસ્તવિક રીતે તે સંસ્થાના અંકુશ નીચે રહીને કામ કર્યું છે? તેમણે તેમ નર્યો કર્યું અને મીડિયમને તેની રીતે તેમ નથી કર્યું. દેહ ઇસ્ટ ઇંડીયા કંપનીના કાળથી તે ગુજની ઘડી સુધી અપવાદ તરીકે માત્ર જૂજ પ્રસંગો બાદ કરતાં હિંદના સંબંધમાં પાર્લામેન્ટ તરફ માત્રે દરકાર રાખી નથી. હિંદુસ્થાનમાં અંદાજ પત્રોની ચર્ચા પાર્લામેન્ટની ખાલી ખુરશીઓ આગળ થયેલી છે; હિંદુસ્થાનને લગતાં લાપણોને આમાન્ય રીતે કંટાળા લરી માથાકુટ તરીકે ગણવામાં આવ્યાં છે; હિંદુસ્થાનને લગતી ચર્ચામાં અતિ અદ્ય ક્ષમ્ય જ લેવામાં આવ્યા છે.

જવાબદારી એટલે આપખુદી

ખરી વાત એ છે કે, પાર્લામેન્ટ તો માત્ર ઇંગ્લાંડના કે પુરોપના રાજકીય કાર્યોમાં જ ગૂંથાઇ પડેલી છે; જ્યારે હિંદને લગતી તમામ બાબતોના નિર્ણય કરવાનું કામ માત્ર હિંદના વહીવટના હાથમાં મૂકી દે છે, કે જે વહીવટ હિંદુસ્થાનની વસ્તુ સ્થિતિથી લાગ્યે જ પરિચિત હોય છે, અને તે પણ કેવો હોય છે? વાઈસરોયની માફક એ વહીવટ પણ અમલદારી રમકડું, અમલદારોનાં કુદૃશ્યોને અનુમોદન આપનાર, અને તેમની લપંકર ભૂમિને માટે ધીરે રહીને ક્ષમા પાત્રનાર જ હોય છે. એટલે ખરી રીતે તો પાર્લામેન્ટ તરફની તેમની જવાબદારી એ શબ્દનો અર્થ એટલો જ છે કે સીમલાને પાંચસેમે મળેથી ચાલતી આપખુદી!

નોકરશાહી અને સ્વતંત્રતા

હવે આપણે ખીલું વાક્ય લઈએ. તે ‘સ્વરાજ્ય માટેનું શિક્ષણ’ એ છે. ઇંગ્લેન્ડવાસીઓને લશ્કરી કાયદાની પૂંસરી નીચે કચડવામાં આવતા હતા ત્યારે તે વાક્ય ત્યાં એવા અર્થમાં વાપરવામાં હતું કે, આ તો તમને સ્વરાજ્ય માટેની તાલીમ આપવામાં આવે છે. લોડ મેસ્ટન જે ઉંચી પ્રકોરનો આપખુદ-bureaucrat હોતો તેણે એક વખત સિટનની પ્રજા આગળ કહ્યું હતું કે, “બ્રિટિશોના સંરક્ષણ નીચે આવ્યા પછી જ હિંદુસ્થાન શીખી શક્યું કે સ્વરાજ્ય એ ત્રધારેમાં વધારે સારી વસ્તુ છે, રાષ્ટ્રીય એકતા સ્વરાજ્ય માટે ખાસ જરૂરી ચીજ છે, અને પ્રજામતથી ચાલતી સંસ્થાઓમાં વિશ્વાસ રાખવો એ ઘણું જ અગત્યનું છે.” પરંતુ હિંદી શ્રીતઓ સમગ્ર આ વાત કહેવાની તેની હિંમત

ચાલી, કિંતુ નહિ. કેમ-કિંમત ન ચાલત? કાચું નોકરશાહીનો ઉદ્દેશ શું છે અને હંમેશાં ઉપર જણાવતાં ત્રણે કારણોની વિરુદ્ધમાં તે આડખીતીરૂપ કેમ થતી આવી છે તે વાત સારૂં થી દિંદુસ્થાન વાળું છે. એ નોકરશાહીએ હંમેશાં લોકોનાં, મહોલોને તોળાં માર્યાં છે-લાપણુ સ્વાતંત્ર્ય ઉપર અંકુશ મૂક્યા છે; હંમેશાં તેણે પ્રજામત-વાદના વિચારોને દસી-દબાવી કાઢ્યા છે; બહારથી થયેલા કાલ પણ મુધારાઓને તેણે ઉઘાડી દીધા છે. હંમેશાં તે પોતાની સત્તાઓ ટકાવી રાખવા અને તેને વિપુલ બનાવવાનાં તરફથી આં માટે છે, અને રાષ્ટ્રીય ઇચ્છા માટેના પ્રજાના ભગ્ય આંદોલો તથા અભિ-લાષોને નિરંતર પગ નીચે કચડી જ નાંખ્યા છે. શું આવા માણસોને તમે તમારા સ્વાતંત્ર્યના રક્ષક બનાવવાનું પસંદ કરો છો? શું તમે એટલા બોળા માણસો છો ને એવું સમજી લ્યો છો કે સત્તાના સિંહાસનોથી તેઓ શણ મુશીથી ઉતરી પ્રજામતવાદના ભક્તો બની જશે?

શત્રુ તે શત્રુજ.

આવા માણસો પસંદથી સ્વતંત્રતા મેળવવી તે વાત વાઘણનું દૂધ લાવવા જેવી છે. તેમની આખીએ પરંપરાઓ, તેમનો આત્મપ્રેમ, જાતિ તેમ જ કામ તરફની ધૂણ એ વસ્તુઓ જ આવા વિચાર માત્રને હાન્યાસ્પદ બનાવવા સારૂં પુરતી છે. અવનવા ચમત્કારો થઈ જવાની આશા કદી રાખશે જ નહિ, નજરો સમક્ષ જ બનાવ દેખાય છે, તે જ જુઓ અને તેમનો સામનો કરો. ભુતકાળમાં નોકરશાહી જ દિંદુસ્થાનની સ્વતંત્રતાની કદામાં કદા દુસ્મન તરીકે પતી છે, અને યાદ રાખજો કે તે હંમેશાં દિંદુની સ્વતંત્રતાની શત્રુ જ રહેશે.

આળખાણ !

આમ છતાં કેટલાક માણસો પોતાનાં દુઃખ નિવારણ માટે ઇંગ્લાંડ તરફ નજર કરવાના આળખાણમાં શ્રદ્ધા રાખે છે, અથવા તે માણસો ખોટા નોકરશાહી નથી માને મુકીભર જ છે. પરંતુ તે લોકો કહે છે-અંગ્રેજ પ્રજા તે સ્વતંત્ર પ્રજા છે એટલે સ્વતંત્રતા મેળવવા માટેની આપણી લડત તરફ જરૂર તેઓ સહનુભૂતિની નજરે જશે. પરંતુ એ વાત જ સત્યથી વેગળી છે-વાસ્તવિક રીતે ઇંગ્લાંડ ઉપર ત્યાંની જનતાં રાજ ચલાવતી જ નથી. ત્યાં તો ખરું રાજ્ય અવસ્થીત મુડીવાદીઓનું છે. અર્થાત ત્યાં પ્રજામતવાદ નથી પરંતુ મુકીભર ધનિકોની ઇચ્છાનુસાર ચાલતું શાસન તંત્ર છે. એ વાત બાબુ પર ક્રીએ તો પણ તમારી મેજે સ્વતંત્ર પ્રજા બનવું એ જાદી વસ્તુ છે અને પરાધીન રહીને સ્વતંત્રતાની તૃણા રાખવી તે જાદી વસ્તુ છે. રોમન તેમ જ ગ્રાચીન ગ્રીક એ ખરેખરા સ્વતંત્ર લોકો હતા, તેમ છતાં તેમણે પણ ધણીએ બંધ-નોની બરદાસ કરી છે. જેને ત્યાં શુભાચો ઊપ તે માણસ તો હંમેશાં સ્વતંત્ર જ હોય છે, પરંતુ તેની એ સ્વતંત્રતાએ તેને શુભાચો રાખવાના કામમાંથી રોક્યા નથી. દાલની વડીએ ઇંગ્લાંડ તથા ફ્રાન્સ એ માત્ર કંઈવાતા પ્રજામતવાદી છે. તેઓ છેલ્લામાં છેલ્લી દબનાં અજ્ઞાસોથી લટીને દુનિયાનો નોકરો ભાગ પચાવી શકાય તેરવાને પોતાના પંજ નીચે દબાવવાના કામમાંથી કદી અરક્યા નથી. તે લોકો અથવા નિઘન તેમનામાંના સત્તા ચલાવનાર વર્ગો એ વર્ગો કવિનાં આ વચનોને સાંભળવાની મુદ્દાં દરકાર કરતા નથી:

“આપણી પોતાની શુભામીની બેઠીઓ તોડવી અને માનવજાતિ તરફનું આપણું”

મધુ શું છે તે વાત કોર હલ્લી
થઈને ભૂલી જવી એવું જ નામ શું
સાચી સ્વતંત્રતા છે ?”

ઇતિહાસનું અમર સંત્ય.

આ યુદ્ધની ઇતિહાસ ઉકેલો, ઇશ-
્વરની હુકમદ ક્રિયાનાં પાનાં ઉઘ-
લાવો, એ જ માત્ર અમિને અક્ષરે લખાયેલી
તમે એક શકશો. જોકે અમને મોહું-મરતું
ભાભરાવીને પરીએની વાતો જેવી વાતો જેમ
ખનાવીને કેડવામાં આવે છે તે સાચી નથી,
કે ત્યારે જ તમે બરાબર સમજી શકશો;
અને તે વખતે તમારી ખાતરી થશે કે
ઇતિહાસ હિંદને સ્વતંત્રતા આપશે-સ્વતંત્ર-
તાની હિંદને બેટ આપશે એવી આશા
રાખવી તે બીજું કંઈ જ નહિં પણ
ગંભીર ભ્રમ જ છે.

**લિક્ષા ન માગો-સ્વતંત્રતા ઘેર
કરો.**

યુદ્ધમાને હથેલીમાં લેવા માટે બરાડા
પાડવા, અથવા જે, છેક જ અશ-
ન્ય હોય તેને માટે તલસતું તે તો કેવળ
શક્તિશતા છે. પણ જો સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત
કરી, હશે તો હિંદને તે માટે મધ્ય
પડશે, મૂંઝવું પડશે અને તે લડતે
જતી તેવી નહિં પણ કઠણ હશે.
તો એ મોંઘા મૂંઝી સ્વતંત્રતા સાચા મદની
માદક પોતાના જ ઉપર આધાર રાખીને
પ્રાપ્ત કરી તે સારું, કે પરતંત્ર કુતરે
તેને બાંધી રાખનારના ખોળામાં બેસીને
દૂધના ધુંટણ મેળવે તેમ, બીજાઓ પાસેથી
લિક્ષા તરીકે પ્રસાદી મળે તેમ મંજીને

બેસી રહેવું તે સારું. પરંતુ માર્ગ તમારી
શક્તિઓમાં નવા પ્રાણનો સંચાર કરે છે,
તમારામાં જીવંત ચેતન મૂકે છે; ત્યારે
બીજા માર્ગ તમને ચેતન વિહીન બનાવી
દે છે, મામદ કરી નાખે છે.

આથી બહુતર છે કે હિંદી સરકારનાં
હથેલીમાં ચાંદ જેવાં તમામ પાંદાં વચન
અને અચોક્કસ ખ્યાલી વાતોમાં મોહી
પડવું છોડી દો. એ રીતે કાઢીને સ્વતંત્રતા
મળી નથી, અને હિંદને મળવાની નથી.
તેથી હિંદી સરકાર, પાર્લિમેન્ટ કે સત્તા
ધારી બ્રિટિશ વર્ગ પાસેથી સ્વતંત્રતાની
ખશિસની આશા છોડી દો. પાર્લિમેન્ટની
ચર્ચાઓ અને તે પછી ટોચી પત્રોએ
અલાવી લડતોથી પુરવાર થાય છે કે, એ
બધા વર્ગોમાં હિંદીઓની અધ્યા હોય તો
તે નક્કી જ છે. એટલે સ્વતંત્રતા
સ્વાસ્થ્યથી જ મેળવી શકશો એ નક્કી
માનો. માર્ગમાંની તમામ મુશ્કેલીઓ છતાં
એ સ્વતંત્રતા તમે જરૂર ઘેર કરી શકશો જ.
તમારામાં શું નથી એનો કંઈ વિચાર
કરો છો? તમારામાં સામર્થ્ય છે, મદદ
છે અને અપાર મનુષ્ય બળ, અકાંક્ષ
જમીન અને જમણા અનર્ગળ કાચો
માલ બધું છે. સ્વતંત્ર હિંદને
જગતનાં રાજકારણમાં પુરતા મોલા સાથે
જીવવા માટે શું એ પુરતું નથી? માટે
બીજી બધી વાતો ભૂલીને, અઅધ્યાને
ખંખેરી નાખીને, પરાશથી વાતોને હવામાં
ઉડાડી દઈને સંપૂર્ણ આત્મશ્રદ્ધા અને સ્વા-
સ્થ્યથી સિંહ સમાં હલ્ય રાખી આગળ અને
આગળ ધસો. એ જ જરૂર છે.

હિંદમાં જકાતી દિવાલો ખડી

કરવાની જરૂર

લેખક :

ડી. એસ. મહેતા

આર્થિક પશ્ચીનતાએ હિંદની નિર્ધનતામાં ફેટલો લાયકર લાગ લાગ્યો છે, અને તે માટે હિંદમાં અમેરિકન ઢબે અને ધોરણે જકાતી દિવાલો ખડી કરવાની ફેટલી અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે, તે લેખક સાદામાં સાદી રીતે બતાવે છે.

હિંદી ઉદ્યોગો મહાન વિગ્રહ પડી મેંદાની અવદશા ભોગવે છે, તેનાં અનેક કારણો છે. હિંદી ચક્રવર્તી કાષ્ટ સર-કાર હસ્તક છે, હિંદી વ્યાપાર વહીવટ માટે હુંડીમાં દર સરકાર ફરવે છે, હિંદને માથે ૧૮ પેનીનું 'હુંડીયામણુ' ડાકી ખેસડી પરદેશથી આયાત થતા મામલે ૧૨૫ ટકાનો દેખીતો કાયદો અપાય છે, હિંદી ઉદ્યોગો ઉપર સરકારી જકાતના ભારે કંશે વળ-આડેલા છે; આખી વિષમ પરિસ્થિતિ હોય ત્યારે હિંદના ઉદ્યોગો શી રીતે ખીલી શકે? હિંદી મંડીવાળાનો મોટો ભાગ સરો-ડીયો છે, વ્યાપાર ખીલવવાનું જ્ઞાન અનુ-ભવ, આંતરદેશીય સંબંધો અને લાવિષ્યમાં થનારા ફેરફારો વિગેરે આંદીધુંડી ખતમમાં રાખ્યા સિવાય હિંદી મંડીવાળા માત્ર સદો ખેત્ર છે અને ચોતે શી રીતે એકએક કંશેડપતિ થાય તેવાં સ્વનાં સેવે છે. અમેરિકાની માફક ધનકુમેરો થવા હિંદી ધનદયાની છતાસા રહે છે, મહત્વાકાંક્ષી રાખે છે છતાં જ્યાં હિંદ ગુલામ દેશ હોય, જ્યાં વ્યાપારની સ્વતંત્રતા ન હોય, જ્યાં ચક્રવર્તી ઉપર પરદેશીઓનો કાષ્ટ હોય, જ્યાં ઉદ્યોગોમાં ધનરા અપાતા હોય, જ્યાં પસંદગી પ્રથમ સદેવ આમણીને મળતી હોય

ત્યાં હિંદના ઉદ્યોગો શી રીતે ખીલી જ્યાં સુધી હિંદને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે નહિ, જ્યાં લગી હિંદી ચક્રવર્તી અને હુંડી-યામણુ ઉપર હિંદીઓને કાષ્ટ મળે નહિ ત્યાં લગી હિંદમાં કદી આર્થિક ઉન્નતિ થશે નહિ. હિંદની સાથે લે'કેશાપનના કાષ્ટ ના ઉદ્યોગને પરદેશીઓની કાતિક હસ્તિકા સાથે છે તેથી તેઓ હિંદના જાણે હિતસ્વી હોય તેઓ દેખાવ કરી આયાત માફ ઉપર જકાતી રક્ષણ આપવા માટે રાષ્ટ્રીય અભિ-લાષા બતાવે છે. આનું પરિણામ હિંદી ઉદ્યોગની ઉન્નતિમાં આવશે ખરું? જ્યાં સુધી અમેરિકાની માફક હિંદમાં પણ આયાત માફ સાથે જકાતી દિવાલો ખડી કરવામાં અને મજબૂત બનાવવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી હિંદની કદી પણ આર્થિક ઉન્નતિ થાય જ નહિ. અમેરિકાની જકાતી દિવાલો વધારવા માટે પછું બીજા તૈયાર થયું છે, તેથી દુનિયાનો કોઇ પણ દેશ ગમે તેટલી ઓછી જકાતના દર ધરાવતો હોય છતાં અમેરિકાના માફ સાથે કદી હરિ-કાષ્ટ કરી શકશે નહિ અને અમેરિકામાં આયાત માફ કરી અમેરિકાના માફ સાથે ટકી શકશે નહિ. આ રીતે અમેરિકા માત્ર ચોતના જ દેશમાં નહિ પરંતુ સમગ્ર જગત

તમા આથી કંઈ સાધારણ ભોજનમાં મટિ પ્રયત્ન તૈયારી કરે છે. આ બોજનમાં સામે યુરોપના મોજાઓ અમુક અને તે સુદેહ સંપર્થી મસલત થશે નહિ, તો એકસ ખીતે મહાન વિગ્રહ જંગલમાં લેય રહે છે. અમેરિકાની અદ્વિતીય અને જગતભરને આજે તેવી શ્રીમંત ઇ અને લક્ષ્મીની રેલ-છેલ કંઈ છે તે સંબંધી કુંડ અવલોકન કર્યા પછી હિંદી પરિસ્થિતિ સરખાવીએ તો ક્યાં રાજ્ય ભોજન અને ક્યાં ગાંધી તેથી જની સ્થિતિ માણુમ પડે છે. અમેરિકામાં કોમ્યુનીઝમ નથી છતાં ખેડતો પણ ધનાઢ્ય છે તે એટલે સુધી કે દરેક ખેડતની માથેકાની ઝોલામાં એકી ૩૦ એકર જમીન હોય છે. ખેડત દીક ને ઉપજતું પ્રમાણ તપાસીએ તો અમેરિકાને મુકાબલે કાંઈ પણ દેશ આવી શકતો નથી. પ્રજા સ્વાધીનવૃત્તિ વાળી હોઈને ખાંડ સિરાય દરેક ખાદ્ય પદાર્થો બનાવે છે. યંત્રો બેસમાર છે પરંતુ તેની બનાવટ જગતભરને આજે તેવી વૈજ્ઞાનિક શોધખોળથી અચંપે પમાડે છે. યંત્રો એટલા પ્રગતિમાન છે કે સ્થમાન લાવવા લઈ જવા માટે, રમત ગમતમાં, મીઠાઈ બનાવવામાં દિસાંબ કિનાબ, રાખવામાં, પણ યંત્રો વપરાય છે. અમેરિકામાં જેટલી વસ્તુ બને છે. તેમાંની ઘણી ખરી ત્યાં જ વપરાય છે. અમેરિકામાં સાતિ કે વગે જેવી વ્યવસ્થા નથી. દરેક પ્રજાજન ઉત્પન્ન પધારવા અથંગ પ્રયાસ કરે જાય છે એટલું જ નહિ પણ કંઈવહીનો પ્રચાર જેટલો જખરદત્ત છે તેટલો દુનિયામાં કાંઈ પણ સ્થળે જોઈ શકાતો નથી.

હિંદમાં અલણીની સંખ્યા ૯૦ ટકા છે. ખીજા દેશમાં એછે વધેને અંશે માણુમ પડે છે એટલે એ દિસાંબે અમેરિકાની

પ્રગતિ સ્વોદ પ્રમાણમાં થાશે તે નવાઈ જેવું ન કહેવાય.

અમેરિકાની સમૃદ્ધિ આટલી વિશાળ થવાની આવી તેની જડતી દિવાલો છે. યુરોપને સંયુક્ત બનાવવાનું સ્વપ્ન જર્મનીના નાણાંશાસ્ત્રી રૂ. હેર રૂડેસમેન અને ફ્રાંસના મોં આર્થ અને ઉદ્યમવાનું કારણ આ જડતી રક્ષણ જ છે. અમેરિકામાં આયાત થતો માત્ર કદી ત્યાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુ કાંઈ હરિકાષમાં ટકી શકતો નથી. અમેરિકામાં રૂ, ઘઉં, અનાજ તથા ખીજા ખાદ્ય પદાર્થો ઉપર ભારે જડતના દર આયાત માલ ઉપર છે. ખાંડ અમેરિકામાં પાકતી નથી તેથી તે આયાત કર્યા સિવાય આજતું નથી.

આ પ્રમાણે અમેરિકાની જડાજલાલી જડતી દિવાલોથી ધગેલી જોઈ શકાય છે. પણ હિંદ પરાધીન દેશ તેમાં પરદેશીએ પેતાના હિત માટે શોષણનીતિ આણુ રખે અને દેશને આખાદ બનાવવા પ્રયાસે ન કરે તેમ જ થતા પ્રયત્નોમાં ડખત્ર કરે એ દેખીતું છે. સરકારની નીતિ સ્પર્થી છે. તેને શાહી માલને પસંદગી આપીને ખીજા પર દેશી માલ ઉપર વધુ જડત લેવી છે અને તેથી ઇંગ્લાંડના ઉદ્યોગોને પુનઃજન આપવું છે. જ્યારે હિંદી ઉદ્યોગોને મુતપ્રાય થતા જોઈ શકાય છે છતાં તેને ઉત્તેજન આપવાની પરવાહ દેખાતી નથી. જ્યાં સુધી ૧૮ પેલીનો હુંડીનો દર રહેશે, જ્યાં લગી સોનાનું ચલણ થશે નહિ, જ્યાં લગી હિંદી ઉદ્યોગોમાં ઇંગ્લાંડ સફેદ આમડીને મળશે અને જ્યાં લગી હિંદને આથી કંઈ સ્વાતંત્ર્ય મળશે નહિ ત્યાં લગી હિંદી ઉદ્યોગોની અધોગતિ દિવસે દિવસે વધુ અને વધુ થવાનો ભય રહે છે જ. ઇંગ્લાંડમાં મજૂર રાજસત્તા ફ્રી ટ્રેડની નીતિ અખત્યાર કરવા સ્થગે છે પરંતુ તે નીતિ હિંદુસ્થાનને બાધક થતી નથી. ફ્રી

રેડું તીતિ આખા સામ્રાજ્ય માટે અખત્યાર કરવામાં આવે તો હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિ આપોઆપ થાય પરંતુ હિંદુસ્થાનને તો બ્રીટીશ સરકાર ચસવા માગે છે, બ્રીટીશ માલ વેચવા માટે અને કમાણી કરવા માટે એ નીતિમાંથી બાતલ ગ્રાખવા માગે છે, તો પછી કેવી રીતે હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિ કે પ્રગતિ થાય? હિંદુસ્થાનમાં ૧૮૦૦ જેનીના હુંડીયામણથી તાણુનો સંચય પણ પરદેશે થસાઈ છે. ૧૨૫૦ ટકાનો આડકત્રો કે સીધો ફટકો ગરીબ પ્રજાથી માંડી ધનવાનને સાથે છે અને તે સંખ્યાથી લગભગ બધાં વેપારી મંડળોએ ઉલાયોલ મચાવ્યા હતો અને હજી વધુ ચગવળ થવી આવશ્યક છે પરંતુ સ્વાર્થી સરકાર પોતાના પગ ઉપર કુલાડો કેમ મારે? લેકેશપરમાં મંદી છે, કાપડનો હાથ નથી તેને હગિદાઇ સાથે છે, તે દૂર કરવા જાણે કે હિંદના મીલ ઉદ્યોગનો ઉદ્ધાર કરતા હોય તે મુજબ લાડી કમીશન નીચું. પરંતુ અંદરખાનેથી જ વસ્તુસ્થિતિ નિહાળીએ તો સમજાય છે કે જે માલ હિંદી મીંચામાં અને નહિ તેની આયાત જકાત ધટાડવી એટલે લેકેશપરના માલને રક્ષણ આપવું અને તેનો પ્રચાર ગંભીર પ્રમાણમાં હિંદમાં કરવો.

નાના નાના યુદ્ધઉદ્યોગો અહિં નાણાં બીડથી વધી શક્તા નથી. બ્રીટીશ સરકાર અકાળે બેંકનો વ્યાજનો દર વધારીને નાણાંબીડ કરે છે અને કૃત્રીમ રીતે હુંડીના દર ટકાવે છે. હિંદનો ૯૦ ટકા વર્ગ ખેતી ઉપર આધાર મળે છે તેઓ ને-મદદ કરવા માટે તેમની ઉન્નતિ માટે સરકારે શું પ્રયાસો કર્યા છે? ૧૮ જેનીના હુંડીયામણથી દરેક ઉત્પન્ન ઉપર ૧૨૫૦ ટકાની એખી ખોટ જતી હોય તે ઉદ્યોગ શી રીતે પ્રગતિમાન અને? ખેતીવાડીની ઉન્નતિ ને થાય તો

ખેડૂતોની ખરીદવાની શક્તિ વધે અને તે પછી જ ખીર્ન ઉદ્યોગમાં તેજ આવે અને પરભર થઇ શકે, ખેડૂતો અચાન છે, તેમને યંત્રો વાપરનાં આવડતાં નથી; સદકારી ચળવળ હજી ખીટી નથી, અને ખેડૂતોના ઉદ્યોગથી હિંદુસ્થાન ઉદ્યોગો એ મંત્રચ હજી મૂડીવાળા સમજ્યા નથી. એટલે સ્વાર્થ અને સદામાં રમ્યા પડ્યા ગેહના ધનાઢ્યો ઉદ્યોગો ખીલવવા તરફ ખેડકાર રહે તેમાં નવાઇ નહિ. હિંદુસ્થાનમાં સાવસ નથી, પૈસા નથી, શોધકબુદ્ધિ નથી, અતુલ્ય નથી, પરંતુ જ્યાં ગુસ્તામીદશા બેંગલવી પડતી હોય ત્યાં બુધ્ધિ શી રીતે ખીલે, સાદુક શી રીતે ખેડાય, અતુલ્ય શી રીતે મળે? જો હિંદુસ્થાનમાં આર્થિક સ્વતંત્રતા હોય તો જમ અમેરિકામાં અને જપાનમાં આપોઆપ સાવસ, શોધક બુધ્ધિ, અતુલ્ય આવ્યાં. તમ હિંદી પ્રજામાં નૈસર્ગિક રીતે એ ગુણો પ્રકટે, ખીસે અને પરિણામે હિંદુસ્થાનની આખાદી થાય. હિંદુસ્થાનના ખાણ ઉદ્યોગો, ચાના ખમીચા, શણની મીંચે, વડા-લુવટ, દરેકના સહેદ આમડીને ધનસ મળ્યા છે. તેમાં દેશીઓનો મુલક પણ સંચાર થવા દેવામાં આવતો નથી. જો હિંદુસ્થાન સ્વતંત્ર હોય તો પછી અવા ધનસ ટકી શકે ખસ? હિંદુસ્થાનની મૂડીને દુરપયોગ ફૂટીમ હુંડીયામણ ટકાવવા અને ચાદીની હેરફેરમાં થાય છે, તેમ થાય ખરું? અને જે કોશક રખિવા વિચારત ખેંચાય છે તે શોખણ હિંદ સ્વતંત્ર હોય તો એટલે અને કરેશીનો જવાબ હિંદી ઉદ્યોગને ખીલવવા ઉપયોગમાં આવે. એટલે જ્યાં સુધી અમેરિકાની માફક હિંદુસ્થાનમાં જકાતો દીવાલો ઉભી કરવામાં આવે નહિ, જ્યાં લગી હુંડીના દરનો અને ચલણનો કાણુ હિંદીઓ હસતક સોંપાય નહિ, હુંડીમાં, હિંદમાં આર્થિક સ્વતંત્રતા સ્થપાય નહિ ત્યાં લગી હિંદુસ્થાનના ઉદ્યોગનું ભવિષ્ય ઉજળું ધારી શકાય જ નહિ. તે માટે હિંદની આર્થિક સ્વતંત્રતા એ સર્વોચ્ચ સ્વતંત્રતાની ચાવી છે અને તેને માટે મથવું એ ખાસ કરીને વપારીઓને તેમ જ સામાન્ય હિંદીઓને માટે લાભદાયક છે.

એ ક જ વા ત

: લેખક :

ધીરજરામ દ. વ્યાસ

કે ગ્રેસનાં નામની સાથે જ અમદાવાદની એ જૂં મી ભવ્ય મહાસભાનાં મંડપરજો તાજાં થાય છે. હિંદના સ્વાતંત્ર્ય દલિલાસમાં અનોખી ભાત પાડનાર એ મહાસભાની પુનરાવૃત્તિ ક્યું હૃદય નહિ વાંકું છે? ખરેખર, ગયો વખત પાછો આવતો નથી. અને તેથી જ હવે આવેલી તકને જ્યાં નહિ દેતાં તેનો ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ. આમાં જોડણી ગદ્યતત્ત્વ કે ખેડરકારી રહે તેટલું દેશને સહેલું પડે.

ગાંધીજી અધ્યાત્મવાદને આશ્રયે આવી એક નહિ પણ અનેક તકાએ ગાંધીજી બની ગય છે કે ભોળવાદને એવી તકનો લાભ લેના નથી તેમ જ પ્રગ્નને લેવા પ્રેરના નથી. અગર તો અનિષ્ટ ભાવીના કલ્પિત ભયને કીધે ખાગોશ પકડી ખેસે છે! સનાતન ધર્મનો આડંબર સેવતા ગાંધીજી ગીતાનો આદેશ ભૂલી ગય છે. સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાનાં ધર્મયુધ્ધમાં સર્ગાં સંબંધીઓની આમે થવામાં પાપ નથી પણ ઉક્તો એ ધર્મ (કરજ) મૂઠ પડે છે. એમ અભ્યુત્થાને ઉપદેશીને શ્રી કૃષ્ણે તેને મથદાને જંગ ખેત્રવા તૈયાર કર્યો. આવા સમરાંગણના પ્રસંગમાં કાથર વિચારોને સ્થાન જ ન હોવું જોઈએ. પણ ગાંધીજીએ તો ગીતા ધર્મથી ચે વિરૂધ્ધ વર્તીને તૈયાર. થયેલા દેશને ચેતાનાં પોચાંપણને કીધે પાછો પારથો અને સાંપડેલી તક ગુમાવી, દેશને ભયંકર નુકસાન ક્યું.

દેશને પ્રાપ્ત આઝાદીની ગ્રહતમાં સર્વ સ્વનો ભોગ આપનો, પાછા ન જ હડવું

અને પ્રાપ્ત થતી તકનો નફો-નુકસાનનો વાણીયાશાહ હીસાત ગણવા વગર ઉપયોગ કરી લેવો : આવી સાદસ વૃત્તિઓ કેળવ્યા વિના પ્રગ્નનો ઉધ્ધાર કે ઉત્કૃષ્ટ કદી ક્યાં સધાયો છે ખરો? સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધના સૈનિકોએ આ એક જ વાત રીખી લેવી થઈ છે. ગમે તે ક્ષેત્રમાં આ એક જ વાતનો વિજય થાય છે. એક મહાન ધ્યેયની સિધ્ધિ અર્થે પોતાના જોખના પ્રિતિના અને સંસ્કારરૂઢ થયેલા વિચારો કે સિધ્ધાન્તોનો પણ ભોગ આપી દેવો પડે, એની ગણતરી તો પહેલેથી જ હોવી જોઈએ.

અમદાવાદની મહાસભાનો આદર્શ આવી એક જ વાત પર ઘડાયેલા હતો અને તેથી જ તેની ભવ્ય ઝાપ પ્રગ્ન અને સરકાર ઉભય પર પડેલી, United we stand, divided we fall એ સૂત્રનો સાક્ષાત્, અનુભવ દરેક મનુષ્યને અનેકવાર જાગૃતીમાં થયા કરે છે. છતાં હિંદના નેતાઓ નકામા, નજવાં અને અર્થહીન કારણો માટે દુરાગ્રહી બની વાતાવરણને વિષમય બનાવી મૂકે છે. એ ઝેરનાં બીજ આમલગમાં એક વાર વચાયા પછી તેમાંથી જ વિષરક્ષોત્તું ઝૂંડ બની ગય છે તેને નિમજ્જ કરવું અશક્ય નહિ તો અતિશય મુશ્કેલ બની ગય છે અને પરિણામે આઝાદીને આરે આવી પહોંચેલી પ્રગ્ન કેમીવાદના ભયંકર ધગ્રક સાથે અધઃપતનની અંધારી ગર્તામાં ગળદી પડે છે. નેતાઓમાં તકાં પડી જવાથી ધર્મત્યારોની પેડે તેઓ પણ જદા જદા

વાજાં બાંધી બેસે છે. તેના પરિણામે સંધ-
બળ ધટે છે, રાજાની એકત્રિત શક્તિ
ઓછી થાય છે, સંગીન કાય થતું અટકી
જાય છે તેથી લોકોમાં નેતાઓ માટે
અવિશ્વાસ પેદા થાય છે અને
પ્રતિપક્ષીયું કાગળું યડતું બંધ થાય
છે. જ્યારે ચેત યુનિફોર્મમાં સફૂં થયેલા
હજારો હિંદીઓનો માનવ મહાસાગર
ઉછળી રહ્યો હતો. અબાલવૃદ્ધ સૌંદર્ય,
નંત્રતા, સ્વાપર્ણ, સચ્ચાઈ વગેરે સદ્ગુણોથી
છેલ્લેલ ભરેલાં હતાં તેમજ તેના હૃદયમાં
સ્વરાજ્યની એક જ વાત રમી રહેલી હતી
તેથી એ મહાઆગરમાં ક્યાં તરતોક્ષન,
વમગચકા, વિકાગ મઝછો કે બીપણ
ઝંઝાયાત જેવું કંઈ જ નહોતું. હિંદુ,
મુસ્લીમ, પારસી વગેરે બધી કોમો 'હિંદી'
હૃદયગ્રાવવામાં અસિમાન લેતી તેમજ પહેલે
દેશ અને પછી નાત-જાત-ધર્મ એમ
માનતી. મૈત્રાના અને મહાત્મા, મૈત્રવી
અને સ્વામી, પંડિત અને કાઠી સૌ
'કાંઈ' હિંદુસ્થાનને સ્વરાજ્ય આપવાની
એક જ વાત કરતા હતા અને એ એક જ
ધ્યેય પાછળ ભેષ લઈને તેની સિધ્ધિ માટે
જેરશોરથી લડત ચલાવે જતા હતા. વિચાર,
વાણી અને વર્તનનું એકીકરણ ત્યાં
એકલ મળેલું સૌ કોઈમાં મૂર્તિમંત થતું
હતું. પ્રજા પણ એ યત્નમાં આકૃતિ બની
જતા ખડે પગે તૈયાર હતી. કોમીવાદ, પક્ષ-
વાદ, સિધ્ધાન્તવાદ, મતભેદ, કાયદમભેદ
વગેરે વાદો અને બેદોની ભૂતાવંશ સ્વરાજ્ય
પ્રાપ્તિની મંત્ર શોષણમાં હુપ્ત થયેલી
હતી. અડી બિરાદરોનો ધર્યામવાદ, મહાત્મા-
જીનો આધ્યાત્મવાદ, પંડિતજીનો સાંસ્થાનિક
સ્વરાજ્યવાદ, વગેરે એમનાં અંતઃકરણનું
કોઈ અગોચર ખૂણમાં છૂપાઈ રહ્યા હતા.
ત્યારે ગાંધીજીએ હાથમાં આવેલી તક ગુમાવી.

ગમે તેવી નિર્બળ અને નિઃશસ્ત્ર પ્રજા
પણ એક રંગે રંગાઈને યાદોમ કરીને આગે
ધસે, મરણીયા બનીને જંગ ખેલે, નિઃશ-
પણે સામાન્યજને પડકાર ફેંકે અને સંઘર્ષ-
જનાં અતૂટ સામર્થ્યનો સ્વાદ ચખાડે ત્યારે
ગમે તેવાં શસ્ત્રસદ્દે સાધ્વાજ્યનાં પણ
સિંહાસન ડોલી જાય એ સ્વાભાવિક છે.
સ્વાતંત્ર્યસંઘના સેનાની બંનેલા ગાંધીજીએ
એવે વંખતે વાણીઆશાહી, પોચાપણું કોરે
મૂંઝાને બેઠા બળવાની રણજગતના સંભળાવે
શમી હોત, અને સ્વરાજ લેવા તમપાપડ થયેલી
પ્રજાને પોતે ઉપાડેલી અસવકારની હડત
હડી કાઢ્યા હાકલ દીધી હોત તો આજના
હિંદમાં અનેક રૂપાન્તર અનુભવાત.

હિંદ જેવડા વિશાળ દેશમાં ગમે તેવી
ગાઢ શાન્તિના સમયમાં પણ ચૌરીચૌરા જેવાં
હમકમાં એક યા અન્ય કારણે યથા જ કર-
વાનાં ધર્મઝગુની અલણ માનવ સમુદાય
એમ શબ્દવત શે બની શકે? માનવ સ્વભાવ-
માં ભરેલાં ચેતન તત્ત્વો નિષ્ક્રિય કેમ બને?
આવા કુદરતી સ્વભાવને ફેરવવા કે પ્રશાન્ત
કરી દેવાની ગાંધીજીની મધ્યામણી અધ્યા-
ત્મવાદને આભારી છે. પણ ન બન્યું એવું
કહી બનવાનું જ નથી. પોતે ચમત્કારમાં
નહિં માનતાં છતાં ચમત્કારિક ક્રમણાઓ-
માં જ લામ્યા કરે છે! અને આખર તો રહ્યા
વાણીઆ એટલે દેશબાપી લડીઘના લણકા-
રાએ એમને ડરાવી દીધા પણ હોય! એમણે
દેશભરતી સમગ્ર માનવ જાતૃતિની
આવેલી અણમૂલી અને અપ્રાપ્ય તક ગુમાવી
દીધી! ખરેખર હાથે કરીને જતી કેરી!
એ તક ફરી પ્રાપ્ત કરવાનું યુવકોના
હાથમાં છે. કેમ કે આજે તો વહીવ નેતા-
વચ નબળી મનોવૃત્તિને લઈ જદે જ માગે
અમન કરી રહ્યા છે. હિંદુ-મુસ્લીમ અથડા
થાય છે, આલણ-અધાલણ આથડે છે.

સનાતની અને મુધારકાનાં સંઘર્ષો ચાલે છે, મંદોસભાને વાદવિવાદની અને પક્ષપાતી સંસ્થા બનાવી લેવા બધા મથી રહ્યા છે, મુસલમાનો પોતાનાં હિત માટે, નેહરુજી સોશિયલિસ્ટ સ્વરાજ માટે, ગાંધીજી ખાદી માટે, મૂડીદારો પોતાની સત્તામતી અને સત્તા માટે એમ કેટલાય પક્ષો કોંગ્રેસને પોતાની બનાવી લેવા પ્રચારકાર્ય અને વગસગ વાપરી રહ્યા છે. મુસ્લમની પેઠે લાહોરમાં પણ સંગ્રાહ પડવાના લણકાર વાગી રહ્યા છે. નાવ ખસામે ચડવાની દિશામાં જાય છે. તેમાંય વાઈસરોયની ડંડેશનાં વાવાઝોડોએ તોફાન મચાવીને નંખા મનના નેતાઓને યુગળાવી નાખ્યા છે. જવાહર જેવા હિંદના આશાભર્યા, અડગ અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદી યુવકને પણ વિષમ વાતાવરણે ઘેરી લીધો છે. ભારત-વર્ષને સ્વાતંત્ર્ય લેવા શકિતવાન બનાવનારી મહાસભા જેની સંસ્થાને અનેકવિધ વાદો અને બેદોથી દૂર જ રાખવી જોઈએ. તેમાં તો માત્ર

‘સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા’ની એક જ વાતને વર્તન માં મક્કનારા મહારથીઓ જોઈએ. નિર્માલ્ય-તાનો ત્યાગ કરીને ધર્મ યુધ્ધને ખાતર સંબંધીઓની પાલુ સામે થતાં ન કરનાર ક્રાંતિકારક યુવકોના હાથમાં તેવું મુકાન હોવું જોઈએ. કામ, નાત, જાત, ધર્મ, સમાજ, પક્ષ વગેરે તમામને તિલાંજલી આપી માત્ર ગ્રૂપકલિતથી રંગાયલા લડવૈયા તેમાં રહેવા જોઈએ, શ્રમજીવીઓ—ખેડૂતો—ગરીબોને સહાય કરનાર સાચા સેવકો જોઈએ.

લાહોરની મહાસભા ચડે કે પડે, હિંદના સ્વાતંત્ર્ય ખાતર આપેલા યુધ્ધ કષ્ટોલુ મુજબ લડે કે પીછેહઠાનો કાયદમ ધડે, પરસ્પર મતબેદની મારામારી કરે કે સૌ સૌના હક જાળવવા હોડ રમે પણ સ્વાતંત્ર્ય સિધ્ધિની સાચી દિશાને પામી ગયેલા યુવકોએ, એવી શિથિત ને શકિતહીન બનેલી મહાસભાને પણ આજુ પર રાખી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો વાવડો ફરકાવવો જોઈએ.

છેતર પીંડી

ભગવાનની મરજીથી અંકુ બને છે એવો વિચાર મનુષ્યોનાં દિવમાં સ્થાવરો એ છેતર પીંડી છે. આ રીતે દુષ્ટોએ વખતે વર્ષાદ વર્ષાવવા ભગવાનની પ્રાર્થનાઓ કરાવવામાં આવે છે, પરંતુ એ બધી પ્રાર્થનાઓ એકડી થઈને આકાશમાંથી વર્ષાદનું એક ધુંદ પણુ નીચે ઉતારી શકતી નથી.

સત્ય નો નાશ

સત્યનો નાશ કરનારાઓ ‘એ જ ઇશ્વર અને તેની પૂજનો અટક કરાવે છે. તેમાંથી એક વર્ગ પોતાને ઇશ્વરના મુખમાંથી આવનારના ઇન્જીલ તરીકે જોળખાવે છે, અને બીજો વર્ગ પોતાને ઇશ્વરના શીષ્યા વંશ જ તરીકે મનાવે છે!

તેજ-મનની મહેનત કરનારાં!

તાંકત-તાઝીથી ભરપુર

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસુવ.

(મૃદિકાશિષ્ટ: શારંગધર મ. ઇ. ૧૦)

ધરમાં હંમેશાં તયાર રાખો.

તાકીદે તાંકત-તાઝી મેળવવા

શરદી મટાડનાર

થાક ઉતારનાર

ઉંઘ લાવનાર

દસ્ત સાફ લાવનાર

ભુખ લગાડનાર

તાંકત આપનાર

તાઝી બાફનાર

લગજતદાર દવા

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસુવ.

સવાર સાંજ જમ્યા પછી લેવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લી. મુંબઈ નં. ૧૪

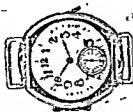
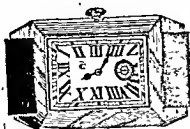
મુંબઈની મુખ્ય દુકાન: જુની મહાજનવાડી, કાલબાદેવી રોડ

સ્તલ અર્ધાના તેર આના, ૨. એકનો રૂ. દોઢ, ૨. દોઢનો રૂ. બે

સ્વીટઝરલેન્ડથી ઘડીયાળો

નો તદ્દન નવો અને નામાંકિત મેકરનો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે.

એ સ્ટોકમાંથી તમે જે કાંઈ ઘડીયાળ ખરીદશો તે જો સંભાળથી રાખશે તો વર્ષો સુધી નીચમીત ટાંછમ આપીને ચાલ્યા કરશે. આવી નમુનેદાર અને નવીન દિશનેશ્વર ડીઝાઇનની મનપસંદ ઘડીયાળ ખરીદયેથી તમારા ખર્ચેલા પૈસા વચ્ચલ થશે.

રીસ્ટ વોચીઝ ખરીદો.

નીકલ-ચાંદી તથા રોલ્ડ ગોલ્ડમાં તથા સોનાના ૧૫ બુવેલ.

નીકલ	૧૦૧" ૩મી લીવર	નં. ૧ ૩. ૧૯
ચાંદી	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૩
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૫
નીકલ	૧૨" એન્થ્રેસ ૩ બક્ષ કુમ	નં. ૧ ૩. ૨૦
ચાંદી	૧૨" " " "	નં. ૧ ૩. ૨૪
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૨" " " "	નં. ૧ ૩. ૨૬
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧" એમ્પાયર શેપ પેરેમાઉન્ટ	નં. ૧ ૩. ૩૦
" "	૧૦૧" મીરજ શેપ પ્રાનીડન્ટ	નં. ૧ ૩. ૨૦
" "	૧૦૧" ચોરસ ઓક્ટોગન	નં. ૧ ૩. ૨૧
સોનાના ૯ કે. ૧૦૧"	મીરજ શેપ ધીશના	નં. ૧ ૩. ૨૫
સોનાના ૧૪ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૨૮
સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૩૧
સોનાના ૯ કે. ૧૦૧"	એમ્પાયર શેપ	નં. ૧ ૩. ૩૫
સોનાના ૯ કે. ૧૦૧"	હોન'લુપ કટ ગ્રાસ	નં. ૧ ૩. ૪૨
સોનાના ૧૪ કે. ૧૦૧"	હોન'લુપ કટ ગ્રાસ	નં. ૧ ૩. ૫૦
સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧"	હોન'લુપ કટ ગ્રાસ	નં. ૧ ૩. ૫૪
ચાંદી ૧૦૧"	" " પેરેમાઉન્ટ	નં. ૩. ૨૪

ટકા ૨૦ % વળતર આપવામાં આવશે.

વેસ્ટ એન્ડ વોચ

કુંપની જવાબદારી મેકરના ઘડીયાળો પણ અમારે ત્યાંથી ખર્ચ લાવે મળશે.

રીપેરીંગ કામ અમારા બાહ્ય કારીગરો પાસે જતી દેખરેખ નીચે કરવામાં આવે છે.

વધુ વીગત માટે અમારું સચીવ હેટલોગ મંગાવો.

કે:-પ્રીસીશન વોચ કુંપની,

૧૨૭, અબદુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

ટેલીફોન:-
૨૪૩૨૩

માલિક:-પ્રાણભુવનદાસ મોહનદાસ.

ટેલીગ્રાફ:-
'Amarwatch.'

યુવાનો અને રાજકારણ

હવે સુવક યુગ બેઠો છે
એ શબ્દો આપણે
માઝા પાડીશું ?

લેખક :-
હેમન્ટકુમાર ગુપ્તાભાઈ નીલકંઠ

જાણીતા દેશસેવક ડૉ. સુમન્ટ મહે-
તાએ હમણાં જ કહ્યું છે કે હવે
દિંદમાંથી ગાંધીયુગ ગયો છે અને સુવક-
યુગ બેઠો છે. તેવી જ રીતે આગળના દેશ-
નેતાઓ 'યુવાનો ઉપર અમારી આજ્ઞા છે',
'આવાં કામ તો યુવાનો જ કરી શકે',
'યુવાન દુનિયાનું રૂપાનર કરશે' વગેરે
વાક્યો બોલી યુવાનને પ્રિયતાથી સંબોધે છે.
યુવાનવર્ગને પણ એમાં સત્ય દેખાય છે,
તે પોતાને વિશ્વકર્મા માનતા થયા છે અને
તેથી આગળના દિંદમાં સૌથી વધારે કુશળ
અથવા રાજકારણના પ્રશ્નમાં સ્વાભાવિક
રીતે જ યુવાન ઝંપલાવે છે.

યુવાનો રાજકારણમાં કેવી જાતની ભાગ
લે છે તે જાણવા માટે આગળના રાજકીય
પક્ષો તરફ નજર નાંખવી જરૂરી છે
આપણે જ્યાં જ જાણીએ છીએ તેમ વિદેશી
રાજકારણમાં મુખ્ય બે પક્ષ છે: વિનિત-
પક્ષ અને હિદામતપક્ષ. વિનિતપક્ષ એટલે
"ધીરે ધીરે મુધારામાં સાર" માનતું દરખા-
સાદી રાજકારણ. વિનિતપક્ષને આપણા
દેશમાંથી માટે બહુ જ ઓછી શ્રદ્ધા છે.
ઈંગ્લેન્ડ ઉપર વધારે પડતી શ્રદ્ધા છે, અને
અંગ્રેજીની ન્યાયશુદ્ધિ ઉપર ઉંચા ઉંડા
વિશ્વાસ છે. અત્યંત એ વિશ્વાસ હવે ખરેખર
કરતાં ધણી પડી ગયા છે. છતાં એ ખરેખર
અંગ્રેજીની મદદ વિના આપણું આકું કંઠી
આવવાનું નથી એવી તેમની માન્યતા છે.

બીજો પક્ષ સંખ્યામાં અને સત્તામાં
ધણી બોલે છે. અને પેલાબેદ ન ગણીએ
તો એને મદાસત્તાવાદી પણ ગણી શકાય.
આ પક્ષને અંગ્રેજીની ન્યાયશુદ્ધિમાં વિશ્વાસ
નથી, અથવા ધણી બોલે છે. રક્ષાગત
મેળવવાની પદ્ધતિમાં મતભેદ હોવાથી જેમાં
બે પેટા પક્ષ પડ્યા છે. કેટલાક (સ્વરાજ્ય
પક્ષના) ધારાસભાદાર સ્વરાજમાં માને છે,
કેટલાક (નાદેરવાદી) રચનાત્મક કાર્યક્રમ
દ્વારા સ્વરાજ્યમાં માને છે. બન્ને પક્ષ આજે
તો મદાસત્તામાં જળવાન છે અને જો કે
ત્રણ ચાર વર્ષ મુઘી આ બે પક્ષે ખૂબ
કુસ્તી કરી પણ આજે તો લિંગમગી
રજ્યા છતાં એકબેકને પેશ આપવામાં પોતાનું
શ્રેય માને છે.

આ ઉપરાંત એક ત્રીજો પક્ષ છે જે
મદાસત્તામાં નંદાપણ છે, છતાં જોને મદા-
સત્તાની હાલની કાર્યપદ્ધતિ તથા આગળના
આગેવાનો ગમતા નથી. મદાસત્તાના આગળના
આગેવાનોનો ઉદ્દેશ 'સંસ્કૃતિક સ્વરાજ્ય'
તેમને જરાએ રચતો નથી, અંગ્રેજો પ્રત્યે
સંપૂર્ણ અવિશ્વાસ છે, અને દિંદનું શ્રેય
જેમ અને તેમ વડેલા અંગ્રેજના સંબંધથી
છટ્ટા પડવામાં છે એમ તેમને લાગે છે. આ
પક્ષની આજે તો બહુમતિ નદિ હોય, એના
નેતાઓ પીઠ નદિ હોય, છતાં એ પક્ષ બહુ
ઝડપથી સળગ થતો જાય છે. વાલ્મીકીયના
ગોશ્વમેદ પરિપક્વતા જાહેરનામાં દિંદના

આ પસોનો મતએક બહુ સ્થાન કર્યા છે. સર સ્વીમનસાસ એનસર્વેડને પડેલા પક્ષના, પાંડિન મોતીસાસ નેડડને બીજા પક્ષના અને મુળાશયંદ આગ્રને ત્રીજા પક્ષના આગેવાન ગણી શકાય.

યુવાનોની અતિશય બહુમતિ આ ત્રણ માંથી છેલ્લા પક્ષમાં છે. અધીરા યુવાનોને વિનિત પક્ષ ગમતો નથી. પાંડિન મોતીસાસ નેડડના પક્ષમાં કેટલાક યુવાનો જરૂર છે અને ભવિષ્યમાં આવે-ખાસ કરીને ધારા-સભાની મૂંઝણીનું ગરમાગરમ ચાતાવળનું હોય ત્યારે-પણ મુખ્યત્વે કરીને આગ્રનો યુવાન એકએ સ્વતંત્રતાવાદી, અંતિમ ડાબા પક્ષનો. જ્યાં લુએ ત્યાં યુવાનોની માગણી દિંદ માટે સ્વતંત્રતા જ લેદએ એવી છે. આ ત્રણની વચ્ચે મુંબઈ હજારની યુવક પરિપક્વ મળી નથી, જ્યાં એ પરિપક્વ સ્વતંત્રતાની માગણીની તરફેણમાં જ વળશે એ તો તદ્દન દેખીતું છે. [એવો દસાવ અમદાવાદમાં થઈ ગયો છે: તંત્રી]. બંગાળમાં તો શ્રી. મુખ્યશયંદ બોએ ત્યાંનું મદાસભા તંત્ર દબાવે પણ ક્યું છે. ગાંધીજીએ પણ શ્રી. જગાદસાસ નેડડને પ્રમુખપદ મળવું નોંધએ એવો અગ્રદ ચૂપી આ વધતી જતી હીલચાલને નમન ક્યું છે અને પેતાને પોતે અપ્રજ્ઞુ સ્થ નથી ગણી શકતા માટે પાછળ પડેલા સૈનિક (Back-number) તરીકે ગણાવ્યા છે.

પણ યુવાનોની આ મનોદશાનું માનસ વિવરણ (Psychological analysis) કરવાની જરૂર છે. તેઓ સ્વાતંત્ર્ય પક્ષમાં છે તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે તેમને લાગે છે કે અત્યારના આગેવાનો સ્વરાજ્ય

મેળવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે અને તેમની ચળવળથી દેખાઈ આવે એવો, તરી આવે એવો, કાયદો થયો નથી. આપણા સંસ્થા-કર્તાઓએ અત્યાર મુઘીમાં એક પછી એક એવાં પગલાં ત્રીંધાં છે કે અંગ્રેજ પ્રજા ઉપરથી યુવાનોનો વિશ્વાસ તદ્દન હટી ગયો છે. તેથી જ, ‘સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય’ તરફ પણ (અંગ્રેજોનું) તેમાં થોડે ધણું અંશે આધિપત્ય રહેશે એમ માનીને) યુવાન વર્ગ શંકાની નગરથી લુએ છે. ત્રીલું કારણ યૌવનમાં જ કુદરતે એક જાતલી અધીરાઈ ખસેલી છે. એથું કારણ પોતે જેમ અંતિમ વિચારો ધરાવે તેમ તેની શોધા વધે છે એમ તે માને છે. આગ્રનો યુવાન, વિનિતોની માફક એક ખૂણામાં બેસી દેશ માટે વિચાર કરવા તૈયાર નથી. દેશના આધિક, સામાનિક કે આર્થિક પ્રશ્નો તરફ એ ઉભસીન છે અને તેમાં કાર્ય એને આકર્ષતાં નથી. એને તો ચણીંંગાં સાંભળવાં છે અને ચણીંંગાં કુંકાય એવાં વાતાવરણ માટે એ નક્કર છે. તે આણુવા માટે યુવાનવર્ગની ઉત્તમ પાંકિત પનંગીયાની માફક પોતાની પ્રાણુની આણુતી આપે છે, કે કડક ભાષણો કરી કે લેખો લખી જેલ બેસી શકે છે. કેટલાક હિંસાતીલિ અખત્યાર કરી ફાંસીને લાકડે પણ હસતે ચાંદરે ચડ્યા તૈયાર થાય છે. તીવ્ર અસંતોષ એના મનમાં શતદિવસ ધ્રુવે છે અને એની લગાયડ વૃત્તિ કદી કદી સમાજ સેવાના કાર્યમાં ટળી પડે છે ખરી, પણ સામાન્ય રીતે યુવક જનતા અનિમિષ નયને સંગ્રહારણ તરફ લુએ છે; બળવાના પોકાર ઉણે છે, અને કેરવીક વારે પોતાના જ દેશના પણ પોતાથી લુદાં નિચારના નેતાઓ સામે બળવો કરે છે.

યુવાનોની આ મનોદશા કેટલેક અંશે તો જરૂર લાભદાયક છે. અસંતોષની આડની

તીન જાગૃતી યુવાનોમાં ન હોત તો દેશમાં આજે જોડલી જનશ્રુતિ આપણે જોઈએ છીએ એટલી, કદી દેખાત નહિ. આજનું વાતાવરણ આયુવામાં યુવાનોનો જોડો દિસે છે, તેટલો ખીમ કાઢી નથી. લોકમાં જે માનસ-પરિવર્તન થયું છે તે આયુવામાં યુવાનોએ જરૂર સારો લાગ લીધો છે.

પણ ખરી વાત એ છે કે કાંઈ પણ યુધ્ધ ફક્ત તીન જાગૃતીથી છતાંયું નથી; જાગૃતીનું પ્રદર્શન વાણીમાં આવે તેથી પણ સુદ છતાંયું નથી; એટલું જ નહિ પણ પ્રાણ આપવાની તૈયારી થે વિનય માટે ખતી નથી. કાંઈ પણ લોકરે જોત મેળવવા માટે એ તૈયારી ઉપરાંત તાલીમ, અવસ્થિત તંત્ર, કલ્પકૃતિ, સંસ્કૃતિ નિગરાના સમયમાં પણ ધૈર્ય એકલા જ મવાની દિ'મત વગેરે ઘણી બાબતોની જરૂર છે.

આ ખીછ બાબતો આજના યુવકવર્ગમાં કેટલે અંશે છે? લોકની તાલીમને બદલે, અનિયમન આપણ દેશમાં નથી દેખાતું? જે ખરેખર યુવકયુગ જોડો હોય તો સ્વાતંત્ર્યની લાવનાનો આવિર્ભાવ વિચારમાં કે વાણીમાં જ નહિ, પણ વર્તનમાં પણ થવો જોઈએ. એવો આવિર્ભાવ આજના દિ'દમાં દેખાય છે ખરો? અત્યારસુધી તો આજના યુવાનોએ સ્વતંત્રતાની માગણી કર્યા શિવાય, સ્વતંત્રતા એ પોતાનું ધ્યેય છે એમ જાહેર કર્યા શિવાય, ખીલું બંદુ થોડું ક્યું છે. યુવાનોના મુલદોષ જાગણના આજના ચરકરણમાં આખેડુ પ્રતિબિંબિત થયા હોય છે. નેથી તે તરફ જરૂર કરવી થાય છે.

એક જાણુ જનીનવ્રસ જેવો આમરણુ નિશ્ચય. ખીછ જાણુ સુખાશયંદ જોઈ જેવી નિહરતા અને જળાખોર જ્વિતિ યુવાની આ ઉજળી જાણુઓના પ્રતિનિધિ.

પણ એ જ જાગણમાં લોકરેન વાજ સીધા-ધીરીની લાવના જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં છે? જાગણી યુવક દેશના સામાન્ય શત્રુઓ સાથે લડવા તરફ પોતાનું યુધ્ધ લડા આપવાને બદલે, મોતાના, પણ પોતાથી જતા મતના, આગેવાનો સાથે લડવામાં પોતાનો કેટલોક વખત ગાળે છે એવો આરોપ અસત્ય નથી.

અને આવી પણ જોઈ જાણી અને વધારે દોષવાળી જ્વિતિ આજના દિ'દી યુવકમાં જરૂર પડે છે. ઘણા યુવાનોને અદિ'સાનીતિ બાપવાની નીતિ અથવા નિર્જા નીતિ જાગી જશે, પણ તેમના પોતાનામાં દિ'સાનીતિ આચરણમાં મક્કાની નાકાન નથી. છતાં એ જ યુવક પોતાના પીઠ આગેવાનોને નમાસ કરેવામાં જોખરે પડશે. વિચારમાં ઉદામપણું અને કાયમ શિથિલતા એ આપણા આજના યુવકનું લક્ષણ છે. આપણે યુવક સાથે ઉપર ઘણી આશા બાંધીએ તો સફળ થશે? સંગીત કયું તેમ યુવકો 'કરણુ' જોઈ કહે છે! શારદા-ખીલને લીધે યુવકોમાં કાઠી નીકળેલા બાળસંજોના રક્ષા ક્રમે યુવકોએ શું ક્યું? કહે છે કે ચીનમાં ચીનની જનતાની અસલ અક્ષર શુન્યતા જોઈ ત્યાં યુવાનોએ પ્રાય-મિક શાળાના મહેતાજી ધરાવું સ્વેચ્છાથી સ્વી-કારી લીધું. આપણા યુવાનોને શંકરોમાં જ સમાજ સેવાનું કાય' કરવાનું કંઠો અને કોઈ નાટ્ય પ્રયોગમાં લાગ લેવાનું નિમંત્રણ આપો. પછી એ એનો જે જવાબ મળે (Response) તે ઉપરથી આપણા યુવાની મનોદશાનો ક્યાસ નીકળી શકશે. કદાચ એમ કહેવાય કે યુવાનોને તો રાજ કાઢવાની જ પડી છે, એવાં ક્રમે કરવા માટે આજે એ તૈયાર નથી, કેમકે એનો દેશ પરાધીન છે. તો એ પરાધીનતા દે'કી દેવા માટે યુવાનો શું કરે છે? તે દિ'દમાં

સત્યાગ્રહ શરૂ થાય તો આપણા યુવાનો સંખ્યાબંધ તેમાં લેકેશ ? સ્વાતંત્ર્યના પ્રખ્યાત શહીદ મેક્કેનીનીએ સાચા અને કાચા સ્વાતંત્ર્યવાદીનું બહુ મુંઠર શબ્દોમાં વર્ણન આપ્યું છે, તે આ કેસણે પ્રસ્તુત છે તેથી વિના સંશયે એક લાંબું અવતરણ આપું છું:-

“ત્યારે આપણે સ્વતંત્ર યુવાનો દાઢી શા માટે કરીએ છીએ. એ પ્રશ્નનો વિચાર ખે રીતે થઈ શકે. પ્રથમ તો જ્યારે આપણે અણુ-પગ્ગાટાયકા, ખીનઅનુભવી, ૧૫-૨૦ વર્ષના જુવાન નિશાળીઆ હોઈએ છીએ ત્યારે એટલે કે જ્યારે આપણે પ્રત્યેક બાળ-તમાં ગરમ ચર્ચામાં ઉતરી પડી સામાને કડવી અને તીખી વાતો સંભળાવવાને તૈયાર હોઈ અચૂક ભવિષ્યવાણીઓ ભાષીએ છીએ તથા સ્વાતંત્ર્ય માટે હિંમતભરી ચર્ચા ચક્ષુથી જાણ વસ્તુમાં માત્ર સત્યનો આભાસ માલમ પડે કે સંતોષ માનીએ છીએ ત્યારે, આ પ્રશ્ન ખીજી રીતે પણ વિચારી શકાય છે. હવે આપણે માત્ર બાળકો નથી. વસ્તુસ્થિતિનો અભ્યાસ આપણે કર્યો છે. શોખચક્ષી જેવા હવાઈ ખ્યાલો છરીને જીવનના દર પાયા પર આપણે ઉમેર્યા છીએ. વર્ગોનો અનુભવ પણ આપણે મેળવ્યો છે. ધર્મી ગંભીર લડતો આપણે ખેડી છે. કસવાદોના ધણા ધુટણ આપણે ઉતાર્યા છે. અધિક ઉંમરનું દરેકપણું આપણામાં આવ્યું છે. હવે જ્યારે આપણે ગંભીર વિષયો ઉપર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણાં હૃદય ધમકવા માટે છે. હવે આપણે સત્યના આભાસ માત્રથી સંતોષ માની શકતા નથી. આપણે તો પ્રત્યેક બાળ-તમાં સત્યનો સચ્ચે મુલાકાત માંગીએ છીએ. નાદન વિદ્યાર્થીઓનાં સ્વપ્નાંઓ એ રોમન લોકોનાં વિજયનાં મોટાં સરથસ જેવાં છે.

તે સરથસમાં ધમધમ કરતાં લસકરો, લોકોનાં યસરતાં શોળાંઓ તથા હવામાં ફરફરતી ધનુઓ વિગેરેની આંખને રમ્ય લાગે એવી વ્યવસ્થા હોય છે. નાદન વિદ્યાર્થીઓ જીવનના આદર્શો વિશે રોમન લોકોનાં ભલક ભણાં વિજયશાળી સરથસોના જેવી કલ્પનાઓ બાંધે છે. તેમના મનમાં તો ધમધમ કરી ફૂલ કરતા સીપાહીઓની હારો, ચારે બાજુ અવાજ કરતા લોકોની દડ, હવામાં ફરફરતા વાવટાઓ વગેરે આકર્ષક અને ભવ્ય દેખાવો જ રમી રહે છે. એ બધું નિશાળીઆઓની જ કલ્પનાને જાગે, પરંતુ પાકટ ઉંમરના માણસો જીવનમાં એવા કલ્પિત ભવક કરતાં કંઈક વધારે સંગીન આદર્શ સાધવા માટે તકસે છે. જીવનનો આદર્શ કેવળ કાઢશે જ હોય તો પછી આત્મસમર્પણની માંગણી માણસો પાસે કયે મોટે કરી શકીએ અને તેને માટે અર્પણ કરવું ગોચર લાગે?”

હજી આપણને રોમન વિજયોનો ધમ-ધમાટ જ રમ્ય નથી લાગતો ? ‘જીવન સમર્પણ કરવા તૈયાર’ ને ધથો હોય, ‘સત્યનો આભાસ નહી, પણ સત્યનો મુલાકાત’ જ ને સંતોષી શકે, એવા સાચા સીપાહીની તાકાત આપણામાં હજી નથી આવી એમ કહેવામાં અન્યાય અને ખોટો આરોપ છે?

જ્યાં સુધી આવી તાકાત આપણામાં નથી આવી ત્યાં સુધી સ્વતંત્રતાના આપણા પોકરો માત્ર પોકરો જ રહેવાના અને દુઃસાધ્ય સ્વતંત્રતા દેવી એવા પોકરોથી કદી જેતવાના નથી. ત્યાં સુધી સ્વતંત્રતાની માંગણી કરતી આપણે માટે વ્યાજબી ગણાય ? એવી તાકાત આપણે મેળવીશું, મેળવવા પ્રયત્ન કરીશું ? ને ૩૦ મુમન્ત મહેતાના શબ્દો-‘હવે યુવક યુગ ખેડો છે’- સાચા પાડીશું ?

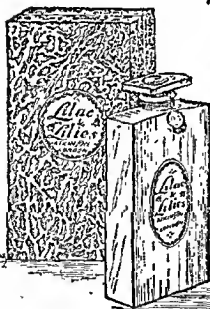

BY ROYAL WARRANT.

Lilac & Lilies

A New Perfume by
ATKINSON'S

"LILAC & LILIES" is a new departure in the presentation of flower perfumes, being a harmonious blending of two equally beautiful though distinctive floral odours to make an exquisite bouquet.

ATKINSON'S, the Bond Street Perfumers, have so skilfully balanced the charming values of the finest Lilac and Lily Essences that the result gives us this new Perfume an even more delightful note than either flower is able to deliver of itself. Both are flowers of the Spring, delicate alike in form, colour and odour, and combine to yield a fragrance that is the very Spirit of the Spring Goddess.

ATKINSON'S

THE BOND STREET PERFUMERS
LONDON W1.
and 2, Rue de la Paix, PARIS.

RESIDENT REPRESENTATIVES FOR BOMBAY PRESIDENCY

Kalianji & Company
(SOLE PROPRIETORS, KALIANJI COVERS, BHATIA)

29, 31 & 33, BORA BAZAR STREET, FORT, BOMBAY

પેશાખનાં લયંકર દર્દોની છેલામાં છેલી અખયખ શોધ!

ગો નો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેહ અને પેશાખને લગતાં તમામ ખીકટ
દર્દોનો અમત્કારીક હલાળ.

“ગોનો કીલર” — પેશાખ અને ધાતુનાં દર્દો માટે એક જ છેલ્લી દવા છે કે જેની અગ્રણ્યરી ડોઝ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં અમત્કારીક ગુણને લીધે દર્દોને કદી પણ નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈદ્યો, હાઈમો, ડાક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો! અંગ્રેજી લર્મન, ફ્રેન્ચ, અને અમેરિકન મેડીસનો (દવાઓ) માં પણ ગુમાવી નીગરા થઈ ખેડા હો! ત્યારે છેવટનો ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એક જ ખીનજોખમી વનસ્પાત રામખાણુ ઇલાજ છે, આદે તેટલા લયંકર પ્રમાણમાં આદે તેટલા પરસનો લુનો અથવા નવો પ્રમેહ પેશાખ માગે

વહેની રસી (પ૩) જતી ધાતુ તેમાં થતી જળતરા (અગન) પેશાખ. દીપુ દીપુ તથા અટકીને આવેલા શુતભાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલો જખમ તથા આવેલો સોજો તેથી પેશાખ કચ્ચામાં નડતી મુસકેલી, અને પેશાખની ઘડી ઘડી થતી, હાજત (ઇચ્છા) મુત્રાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનોકીલર” નામના જંતુએ સ્વનામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના પ્રદરનાં રોગો વગેરે પેશાખને લગતા સ્ત્રી અને પુરુષો બેઉનાં લુનાં તથા નવાં જડ-કરી બેઠેલાં, નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોના જડથી નાશ કરી અગ્રણ્ય થયેલ ધાતુને મુધારી સ્વચ્છ અને ઘડું કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૦ વી. પી. ખચ્ બુદ્.

દિન્દુસ્તાન ખ્દર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨

ત્રણ બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬ અગાઉથી નાણાં મોકલાવવાં.

તારતુ સરનાથુ.

એકલા બનાવનાર.

GONO KILLER
Bombay.

ડા. ડી. એન. જસાણી.

૧૩૭ ગુલાલવાડી-સુખમ ૦ ૪.

મહાસભા

અને

ખેડુતો

કે જાતે વણકર અને ખેડુત છું

—મહાત્મા ગાંધી.

૧૯૨૨માં જ્યારે મહાત્માજી ઉપર રાજદ્રોહના ગાંભીર ચુન્દા માટે સરકારે ટામ ચલાવ્યું હતું ત્યારે મહાત્માજીએ ઉપવાશબંધમાં પોતાનો ધંધો વણવ્યા હતો. એ કે મહાત્માજી કદી પણ ખેડુત તરીકે જાણ્યા નથી, કે વણકર તરીકે એક ધંધા પણ કાપડ વણ્યું નથી, કે કદી પણ તહેમની આજીવીકા આ તહેમના ધંધામાંથી મેળવી નથી એ સત્ય હોવા છતાં તહેમના જેવા મહાસભાના અગ્રણી પોતાને ખેડુત તરીકે ઓળખાવે ત્યારે મહાસભાની ખેડુત વર્ગ પ્રત્યેની ઉદાસીનતા સમજવી અશક્ય લાગે છે.

મહાત્માજી, મોતીલાલ અને મહાસભાના બીજા નેતાઓ-દરેક વખતે ખેડુત વર્ગની કંટાળાજનક સ્થિતિનો ચિન્તાર દોરતાં આંશુ સારામાં સારા પણ મહા નહીં રાખનાર આ મહાસભાના બેઠેલી મહાસભામાં ખેડુત વર્ગ માટે જરા પણ કાંઈ પણ પ્રકારનો કાર્યક્રમ ન હોય તે શું વિશ્વમયકારક નથી? એક બાબુએથી મહાત્માજી કહે છે કે દિંદના કરોડો ગરીબ ખેડુતોની કંટાળાજનક સ્થિતિ

* ના, પ્રયાગ તરીકે તેમણે દ. આફ્રિકામાં અને અમદાવાદમાં એ બન્ને ધંધા કર્યા છે. તંત્રી

લેખક :

“સજ્જનીતિશ”

જેવા પછી તેમણે ગરીબાઇનું ઇવન આળખું શરૂ કર્યું છે. છતાં આ ખેડુતોના આર્થિક પ્રશ્નને અડકવાની મહાસભા નો પાડે છે એ વસ્તુ આ નેતાગણની ખરી પ્રમાણિકતા માટે શંકા નથી ઉપજાવતી?

મહાસભાને નેતાગણ હમેશાં કહે છે કે, મહાસભા તો ખેડુતોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી મહાસભા છે. કિંદી રાષ્ટ્રિય મહાસભા હમેશાં એવો દાવો કરે છે કે દિંદની જનતાની તે જ સાચી પ્રતિનિધિ છે. છતાં ૪૬ વર્ષ વિતાવે છતાં આ જનતાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી મહાસભાને ખેડુત વર્ગના આર્થિક પ્રશ્નોમાં ઉતરવાની જરા પણ કુરુક્ષેત્ર નથી મળી એ વસ્તુ જ સમજની અશક્ય છે!

આ પરિસ્થિતિમાંથી બે અનુમાનો ઉપર અવધું શક્ય છે; એક તો મહાસભાને નેતાગણ ખેડુત વર્ગના આર્થિક પ્રશ્નો માટે દાંભિકના ધરાવે છે; અથવા આ નેતાગણ જાણી જોઇને આ પ્રશ્નમાં અંદર ઉતરવા તાબુકરે છે; અને બીજું, મહાત્મા અને મોતીલાલ બન્ને મહાસભાના અગ્રણીઓએ અત્યાર સુધી ખેડુતવર્ગના આર્થિક પ્રશ્નોની સ્વરાજ્ય મજે ત્યાં સુધી ચોખી જનવ એમ આડો ઉત્તર આપી અવગણના કરી છે. જ્યારે મહાત્માજીએ સમગ્ર વર્ષમાં સતત કામ કરતા ખેડુતને ‘રેડીયો કાંત’ ‘કાપડ વણું’ અને ‘ખાદી પહેર’ એ ત્રણ સૂત્રોમાં કુધિકારના સર્વ આર્થિક પ્રશ્નો ઉકેલ આપ્યા છે.

એટલું જ નહીં પણ નેહરૂ રીપોર્ટમાં પણ ખેડૂતવર્ગ માટે કેંઈ જ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. ખેડૂતોના આર્થિક સ્વાર્થોના પ્રશ્નને નંદરૂ રીપોર્ટ જરા સ્પર્શતો પણ નથી. ફક્ત રૂ. ૨૫૦ પાનાના આ ચોથામાં ફક્ત ૮૭મા પાના ઉપર કામ કરનાર ખેડૂત વર્ગ માટે એક લીંટી આવે છે. અને એ લીંટી પણ નીચે પ્રમાણે છે:-

‘ખેડૂતને જમીનદારને આપતી પડતી સાંધ નક્કી કરવાને માટે પાશ્ચાત્ય પગલાં લેશે.’

આ નંદરૂ રીપોર્ટ તે મહાસભાએ અત્યારે સ્વીકારેલું ‘દિંદનું’ બાવી અધારણુ છે! જો આ અધારણુમાં જ ખેડૂતવર્ગના આર્થિક અને સામાજિક સ્વાર્થ માટે કેંઈ જ ચરચના કે કસમ ન હોય તો મહાસભા અને તેના નેતાગણ, ભોતીલાલ અને મહાત્માજીને દાંખિક કહેવા એ દાંખિકતા શબ્દની કિંમત અડપ કરવા બરાબર છે.

મહાસભાની આ ઉદાસીનતા અતી શોચનીય છે. ફક્ત નેતાગણની દાંખિકતાને લીધે જ મહાસભાની આ ઉદાસીનતા સતત જળવાઈ રહેલી છે અત્યાર સુધીના મહાસભાના કાર્ય ક્રમમાં ખેડૂત વર્ગના આર્થિક પ્રશ્નોના ઉકેલ લાવવાને માટે થયેલા સર્વ યત્નો મહાસભાના આધુનિક નેતાગણના વિરોધને લીધે નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. કલકત્તા અને મદ્રાસમાં કામગીર અને ખેડૂત પક્ષ તરફથી ખેડૂત વર્ગના આર્થિક પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે કેટલાક દંડા અને કાર્યક્રમ રજુ થયેલા પણ મહાત્માજી અને ભોતીલાલજીના યત્નો આ કાર્યક્રમ મહાસભા સ્વીકારી શકી નહતી. તે તો ‘ગંધ કાલતો’ ઇતિહાસ છે. આમ આ નેતાગણ દિંદના ૮૦ ટકા જેટલા વિદ્યાળ ખેડૂત પક્ષ તરફ સામાન્ય ઉદાસીનતા ધરાવવાને ખરેખરે, ખેડૂત ચળવળને ઉગ્ર થતી અટકાવવાને અનેકે યત્ન કરે છે.

નેતાગણનો આ ઇતિહાસ છે. જેમ કાગદાર પક્ષ તરફ તેમનું વર્તન છે તેવું જ બહાર તેથી પણ વધુ દ્રોહભર્યું વર્તન ખેડૂત વર્ગ તરફ છે. જનતાની આંખમાં અત્યાર સુધી માત્ર શામિદક જાળથી તેઓ રમત રમી શક્યા છે પણ જ્યારે તેમના વચનો અને કાર્યો સરખાવીએ ત્યારે તેમની દાંખિકતા અને અપ્રમાણિકતા સ્પષ્ટપણે દેખાઈ આવે છે.

ખાદી અને ખેડૂત વર્ગ

ખેડૂત વર્ગને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘લાઈ ટુ’ ખાદી પહેર’ એટલે ત્હારાં સર્વ દુઃખ દુર થઈ જશે.’ પણ આ મહાત્માજીની આ જાદુઈ લાકડી કવી રીતે કૃષિકારનાં દુઃખ દૂર કરી શકનાર છે? ધારો કે દરેક ખેડૂત જતે જ કાંતે તો પણ મહીનામાં ફક્ત બે જ રૂપીઆ તે પોતાની આર્થિક આવકમાં ઉમેરી શકે. ગાંધીજીના જ આંકડાઓ લાઈએ તો પણ જણાશે કે દરરોજ આંક કલાક કાંતે ત્યારે ફક્ત બે આના મળે એટલું જ સુતર કાંતી શકાય. હવે જોયો ખેડૂતવર્ગના જીવનને જરા પણ જાણે છે તેઓ તો સમજી શકશે કે, ખેડૂતને સારાથે વર્ષ દરમિયાન જરાપણ પુરસદ મળતી નથી. અને ‘જોયો એમ કહેતા હોય કે ખેડૂતવર્ગને ચોમાસાં શીલાય અન્ય વખતે, પુરસદ મળે છે તેઓ ખેડૂત જીવનને જાણના જ નથી કે ખેડૂત શબ્દનો અર્થ સમજતા જ નથી.

• આ લેખમાં ‘ખેડૂત’ શબ્દનો અર્થ નીચેના અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે. “જે માણસ ખેતર ઉપર કામ કરીને જીવન ગુજારતો હોય તેનું નામ ખેડૂત.”

આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ વ્યક્તિ પોતાની કે ખીજની માલીકાની જમીન ઉપર ખરેખર

કામ કરીને પોતાની આજીવીકા મેળવતી હોય તે જ ખરો ખેડુત છે, અને આ ખેડુતને હવનમાં હાથુભર પણ વિશ્રામ મળે છે એમ કહેનાર ખરા ખેડુત વર્ગના આચાર હવનને જરા પણ જાણતો જ નથી.

આવા ખેડુતને કેલુ' કે 'ભાઈ મારે કસાકે કાંન એટલે ત્હારી આધિક ગરીબાઈ દુર થઈ જશે' એ મખાતાની પરાકાષ્ટા છે. જ્યારે હવનમાં હાથુભર પણ વિશ્રામ ન હોય, જ્યારે પુણાણી ઢખનાં હથીઆરો વડે જમીન ખેડવામાં અને પાક ઉપજાવવામાં ખેડુત વર્ગની સઘળા સમય વ્યતીત થતો હોય, ત્યારે 'ખાદી' અને 'કાંતણુ'ને ખેડુત વર્ગના આધિક પ્રશ્નોના ઉકેલ તરીકે આગળ ધરાય તે તો માનવતાની કુર મસ્કરી છે.

આધુનિક મદાસભા આજે લાખો રૂપીઆ ફક્ત મલાસાહની માનીની ખાદી પછવાડે ખરબે છે ! આટલું જ ધન એ ખેડુત વર્ગની આધિક ચળવળને વ્યવસ્થિત કરવામાં ખર્ચાંબું હોત તો એક બગવાન ખેડુત ચળવળનો ક્યારનો ય ઉદભવ થયા હોત. ખાદીની શેઠ-જામાં કરોડો રૂપીઆ હોમી દેવામાં મદાસભાએ મહોટી ભૂલ જ કરી છે. પણ મદાસભાના નેનાગણુને ખેડુત વર્ગની ક્યાં જરા પણ પરવા પડી છે ? તેઓ કદાચ તેમની માનવતામાં પ્રમાણિક હશે છતાં પરિસ્થિતિને વશમાં લઈએ તો જણાશે કે ભક્ષના મદાસભાના આગેવાનો જમીનદાર વર્ગના હોનમાં જ કામ કરી રહ્યા છે.

ખાદી અને રેડીયા પ્રવૃત્તિ વિશે અન્યાર સુખી એટલું તો સાહિત્ય તપાસું જાયું છે કે તેની નિઃશ્વેકતા સાબીત કરવાને માટે વધુ શાકી બગાડી તો છાટ નથી દીસતું. તેથી જ આ પ્રશ્નને જાણુએ મૂકીને કૃષિ-કરના પ્રશ્નો ઉપર આપણે સીધા આવીએ તો તે અસ્થાને નથી ગયાય.

ખેડુત અને જમીનદાર

કારણ, અને સાથી ભાગદર પ્રશ્ન તો જમીનદારને જ પ્રશ્ન છે. આજે ગુજરાતમાં પારીદરો અને બંગાળમાં જંગીરદરો ફક્ત જમીનની માલિકી ધરાવનાં હોવાથી ખેડુતોનાં પરસેવા ઉપર મોજવિલાસ કાઢે છે ગુજરાતમાં તો ખેડુત વર્ગ પાસે જમીન ખડુ જ થોડી છે. લગભગ ૬૨ ટકા જેટલી જમીન આજે જમીનખેડુતના હાથમાં છે. જે દરેક વર્ગે ખેડુતને સાથે કે ભાગમાં ખેડવા આપે છે. બાકીના આ ૩૮ ટકા જેટલી જમીન લગભગ ગીરો મૂકાયલી અને અધઃમાલિકીની અવસ્થામાં છે. આ સત્ત્વ હોવા છતાં મહા-ભાઈ જણાવે છે કે જંગીરદરો અને નવાખો ખેડુતના પ્રગ્નપાતક પ્રતીકો છે ! (ગોંધીછ અને ભોપાલ.)

જે માણસ જમીન ઉપર જરા પણ કામ કરતાં ન હોય, ઘણાખરાએ જમીનને જોઈ પણ ન હોય, તેથી વ્યક્તિને આ જમીનના ઉત્પાદન ઉપર હક્ક મેળવવાનો દાવો નીતિના ક્યાં સિદ્ધાંતો ઉપર રાખી શકે એમ છે ? ફક્ત જમીનની માલિકી ધરાવવાના હક્ક ઉપર આજે ગુજરાતમાં લાખો વ્યક્તિઓ જરા પણ શ્રમ કર્યા વગર હવન ગુજારે છે. અને બંગાળ તેમ જ મદાસમાં તો જંગીર-દારી પ્રથા છેક જ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી છે.

જમીનદારી પ્રથામાં ખેડુત વર્ગનાં સર્વ આધિક દુઃખ સમાયેલાં છે. જે વ્યક્તિ ખેતર ઉપર કામ કરે તે જ ઉત્પાદનનો મલિક થાય એ સિદ્ધાંત સ્વીકારવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેથી જ મદાસભાએ હવે સ્પષ્ટપણે જાહેર કરવાની જરૂર છે કે હિંદના ભાવી રાજ્ય બંધારણમાં જમીનદારી પ્રથાનો તદ્દન નાશ કરવામાં આવશે અને ખેડુતોને જ

લેખની જમીનના માલિક બનાવવામાં આવશે. જે મહાસભા ખેડૂત વર્ગનું ખેડખેડ દીત કરવાની આશંકા રાખતી હોય તો, જમીનદારી પ્રથમના નાશ કરે જ આ આર્થિક પ્રશ્નનો ઉકેલ આવવાનો છે એમ માની લે. જમીનદારીનો નાશ એ ખેડૂતવર્ગની પ્રથમ માંગણી છે. કેમકે ખેડૂતવર્ગને મન 'સ્વરાજ્ય' એટલે જમીનની માલિકી જ છે; તે શિવાયનું સ્વરાજ્ય હો કે ન હો તે એને બાદે સરખું જ છે.

ખેડૂત અને વ્યાજ

ખેડૂતનો ખીન્ને આર્થિક પ્રશ્ન 'દેવુ' છે. મુ'બાઇ સરકારના એક વખતના ખેતિવાડી ખાતાના ઉપરી ડોં મેને લેખના પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે:—'મુ'બાઇ ઇલાકાના ખેડૂતોની વર્તમાન દશા એટલી તો દેવામાં છે કે જે સરકાર આ દેવું માફ કરવાનો કાયદો નહીં કરે તો ખેડૂતવર્ગને જીવન નિભાવવું સુરક્ષિત થઇ પડશે. ડોં મેને ખેડૂતના પ્રશ્નો ઉપર સામાન્ય રીતે સત્તાવાન લેખક ગણાય છે. તેથી જ તેમનું મંતવ્ય ખેડૂતોની અપાર દુર્દશાનું ચિત્ર આપતા મૂક્યું છે. દરેક ખેડૂત લગભગ દેવાને લીધે અર્ધ ગુમાખીજીવન ગાળે છે. વાણીયા અને જમીનદારના હાથમાં એક વખત સપ્તમના આ ન્હાનકડી રકમ એકદમ ખંડાડી થઇ જાય છે. ગુજરાતના વાણીયાની આ દીકામાં પ્રવૃત્તિ તો તદ્દન ખરાબ અને અવર્ણનીય છે. વ્યાજે આપવાની નીચેની પદ્ધતિ તો સમગ્ર ઉત્તર ગુજરાતમાં પ્રચલીત છે. લગભગ ઓછોજર માસમાં જે ખેડૂત વાણીયા પાસેથી ૨૫ રૂપીઆ લે તો વાણીયા તેના જદલામાં તેની પાસેથી ૧૦ મણ કપાસ

લખાવી લે છે. જે કુદરતની અવૈકળ્યતા કપાસ ન પાકે તો તે વખતના ભાવે મુજબ એટલે ગગલગ આઠ રૂપીઆનો ભાવે વાણીયા રકમ મૂકે છે. એટલે ૨૫ ના એકદમ ૮૦ થાય છે. આ ૮૦ રૂપીઆના ધઉ ત્રીસ મણ લખતામાં આવે છે. અને કદાચ ધઉ જે ન પાકે તો ખાસ પાંચ રૂપીઆના ભાવે ધઉ મળતા હોવાથી ૨૫ ની રકમના ૧૫૦ બની જાય છે! આમ એક જ વર્ષમાં વ્યાજ વર્ગર ન્હાની રકમના લખકર રકમના જાદુઈ પરિવર્તનના દાખલાઓ લેખકે પોતે લેયા છે. ખાસ કરીને ઉત્તર ગુજરાતમાં તો વ્યાજખાઉ વાણીયાની આ પ્રથા જાદુ જ પ્રચલીત છે. અમાનુષતાને કંઈ હદ હોય છે કે?

આ અન્યાય સામે, કે વ્યાજખાઉઓના આવા આર્થિક શોષણ સામે ઉગ્ર મુગ્ધ આરંભવાનો મહાસભાએ કાયકમ રચવો નેહ્યો. તેમ જ તેમનું સમગ્ર દેવું માફ કરી નાંખવાને અને વ્યાજની હદ કસવા માટે પ્રખર આદેશનો રાફ કરવાં નેહ્યો.

મહાસભાએ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરવું નેહ્યો કે, ખેડૂતવર્ગનું આવું આર્થિક શોષણ તે કાલુજાર પણ નીલાની લેશે નહીં. અને તેથી જ ખેડૂતવર્ગના આ આર્થિક પ્રશ્નનો ઉકેલને વારતે ખેડૂતમંડળો સ્થાપી તે દ્વારા સમ્પત ચળવળ ચલાવવાની મહાસભાની સ્પષ્ટ દરજ છે.

ખેડૂત અને જમીન મહેસુલ

વળી જમીન મહેસુલના આકરા આર્થિક ભાર નીચે ખેડૂતવર્ગ તદ્દન કચડાઇ ગયો છે. અત્યારનું જમીન મહેસુલ જ એટલું વિશેષ છે કે ખેડૂતની પાસે કંઈ જ રહેવા પામતું નથી. આ સત્ય તો

સૌમિત્રાન્ત્યવાદી અર્થવિશારદો, મુણુ તકલુલ કરે છે. છતાં મહાસભાને પેલું પાણુ જમીન મહેસુલના ઘટાડા માટે અગર અરજવાની જરા - પાણુ પુરસંદ નથી મળી એ મુ' ખરેખર શોચનીય મળ્યા ?

મહાસભાએ : જાહેર કર્યું : નેધએ 'કે, ખીન ખેડુતો પાસેથી લેવાતા કમાણી વેરાના ધોરણે ગરીબ અને દુષ્ટી જમીનના ત્વના કડકાઓ ખેડુતા ખેડુતો માટે જમીન મહેસુલ તદ્દન માફ થયું નેધએ, અને જમીન મહેસુલ અમુક દદ સુધી તો તદ્દન ઓછું જ હોયું નેધએ. આ પ્રકારની માંગણી મહા-સભાએ કરી નેધએ અને આ સુલ ઉપર ખેડુત સંઘો સ્થાપના નેધએ.

કામદાર અને ખેડુત પક્ષ

આધુનિક પરિસ્થિતિમાં ઉપલા ત્રણ સૂત્રોને વેગભર્યા કાયકમ રબુ કરનાર સમગ્ર અદેશમાં જે કાંઈ પક્ષ હોય તો આધુનિક, કમદાર અને ખેડુત પક્ષ છે. એ ખેડુત પક્ષની યાજનામાં, ખેડુત સંઘોની સ્થાપનામાં ઉપલા ત્રણ સૂત્રો સ્વીકારવામાં

આવ્યાં નહે. આ પક્ષના કાયકમ પ્રમાણે ખેડુત સંઘોની સ્થાપના એ પ્રથમ પગલું છે. આ સંઘો સંયુક્ત પ્રાંત અને જાગા-ળામાં સ્થાપાયા છે. અને તેઓ વતુષા દરેક કાણે વિસ્તરતો જાય છે.

આ ખેડુત સંઘોની સ્થાપના થતી અટકાવવા માટે અને તેની અંગતજનો વેગને રૂધવા માટે મુ'બાઈ ઇલાકમાં લઈ લોકોએ ખેડુત-સંઘ સ્થાપ્યો છે. વડલભલાઈની સરકારી નીચે ઉપલા જમીનદારના કવ'લક સંરક્ષેને આ 'ખેડુત' સંઘ' અલગા 'લિન્ડલીંગ' ખેડુત અગવળને અચળે માગે દારવાનો ચન્ન કરે છે.

આ સર્વ સ્વતંત્ર પરિવર્તનના વાનાવરણમાં ખેડુતવર્ગની ફરજ તો સ્પષ્ટ નેટલી રૂપરૂ છે. ખેડુત સંઘોની સ્થાપના કરતે, કામદાર અને ખેડુત પક્ષમાં જોડાઈને, અને મુદાસ-લાના સમ્ય ખતી, તેમાં લેમનું પ્રતિનિ-ધિત્વ વધારતે સ્વાતના દાબિક નેનાગણને પદખટ કરી કાંચેસની સંસ્થા ઉપર ધમકવી ઓનો વાયરો ફરકાયવે નેધએ, ઇતિયસ એ જ દીશમાં લઈ જાય છે. એ ન સત્ય માર્ગ છે.

ઈંગ્લેન્ડના ત્રણ આલોકો :

ઈંગ્લેન્ડનાં દુનિયામાં મોટામાં મોટાં ત્રણ આલોકો છે. તેમાં લિન્ડલીનનો નંબર સપુથી પહેલા આવે છે. તે ઈંગ્લેન્ડ પાસેથી વરસે દિવસે એક અખજ ને પીલ કરોડ રૂપીઆથી વધારાનો માલ ખરીદે છે, ઓસ્ટ્રે-લીઆ લગભગ એક અખજને પાંચ કરોડ રૂપીઆની ખરીદી કરે છે, ત્યારે અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો સદી સસક કરોડ રૂપી-આનો માલ લે છે.

ગઈ કાલ અને આજ :

અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો ૧૯૧૪ માં અઢી અખજ ડોલરનાં દેવાદાર હતાં, પરંતુ ૧૯૨૮ માં ફોળ અખજ ડોલરનું દુનિયાના દેશોનું લખુદાર બન્નું છે. એટ ધિરનના ગમરાટની ચાવી તેમાં ચપેલી છે.

ત્રણ યુગશકિતઓ

• ઝવેરચંદ મેઘાણી.

પહેલી : ઉદાર ધર્મવિચાર

ઓ ગાણીસમી સદીના મધ્યાન્હ સમયની આ વાત છે: યુરોપ એશિયાની એ વિરાળ ઇસ્લામી દુનિયા ઉપર સ્થિતિયુક્તતા, વિચારસંકાય અને અધરદાતું હિમ પથરાઈ ગયું હતું. કુરાનના કાનુનોની સાંકડી સમજ વડે ઉચ્ચમાઓએ સમાજની તમામ જાતની વિચાર-પ્રગતિને રૂંધી રાખી હતી. શાસ્ત્રે દોરી રાખેલા સીમાઓની બહાર નીકળવા મુસ્લીમોનો આત્મા ના પાડતો હતો. છેલ્લાં બસો વર્ષોથી સંખ્યાબંધ મુસ્લીમ ધર્મોપદેશકોએ ધુમી ધુમીને બસ એક જ જાતની વિચાર-સરણી બતાવી હતી કે “ઇસ્લામના અનુયાયીઓ પ્રાચીન સાદાઈના પંથ પરથી ઉતરી ગયા હતા અને રહાસ્યના ધર્મ-આદર્શોની અવગણના કરતા હતા. તેને પરિણામે જ દુનિયામાં ઇસ્લામનું સામર્થ્ય તૂટવા લાગ્યું છે.” આવા આવા ઉપદેશોના પ્રભાવથી ઇસ્લામી જગત પર જરૂરતાની રાત અંધારી મઘ હતી.

અંધ-અશ્વગાની

આમ ઇસ્લામી જગત સતું હતું, તે સમયે એક નર જન્મ્યો હતો : અશ્વસ્ત્રાન,

મીસરની જાગૃતિનો લાલ લેવાની અનરૂંઢી ઘડી યુગશકિત-ઓની એકતાને અલાવે જ દૂરને દૂર ગઇ: તેનો ઇતિહાસ

મિસર અથવા તુર્કસ્તાનની કોઇ વિદ્યાપીઠમાં: નહિ, કોઇ મસ્જિદ યા મદ્રાસાની અંદર નહિ, પણ મધ્ય એશિયાનાં વિદ્યાવિહીન વેરાનમાં: કોઇ આશિમની તાલીમ થઇ નહિ, પણ એકાન્તવાસમાં; ખુદ પોતાની જ સ્વતંત્ર વિચારશક્તિની સત્ય-જ્યોત સામે; આત્માની ચિરામને અજવાળે.

એતું નામ શેખ જેમાલેદ્દીન અશ્વગાની. એ એક અશ્વગાન હતો. યોખાશ શહેરમાં એણે ધર્મશિક્ષણ લીધું હતું. શીખતો શીખતો એ જુવાન કુરાનના શરેખશબ્દ થઈતો હતો, દુનિયાએ મુકરર કરી રાખેલા સાંકડા અર્થોમાં એતું દિલ ફરતું નહોતું. સ્વતંત્ર વિચારની રોશની એને એ શબ્દોના ઉગ્રાણુમાં ઉતારી જતી હતી. પહેલે એને પ્રતીતિ થતી હતી કે આજ પ્રવંતના બધા શાસ્ત્રોર્થો ખોટા છે: ઇસ્લામ ઇસ્લાન જાતની પ્રગતિનો વિરોધી નથી. કુરાનના કાયદાનો ઉદારમાં ઉદાર અર્થ મેસાદી કાયદા તેની એની રચના છે: એ કાયદો રહીની શુંકામી નથી પ્રબોધતો, વિરાનની અદાવત નથી કરતો, મુધારાનો વિરોધ નથી જન્માવતો, માનવ જાતના એક પણ મંગલ; પરિવર્તનની સામે એને વૈર યા વાંધો નથી. માત્ર એના આવા ઉદાર અર્થો કરીને પ્રજાના અંતઃકરણમાં હસવવાની જ રાહ છે

ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં અબ્યાસ ખતમ કરીને બત્રીસ વર્ષના નૌજવાન જેમાલેદિન ખડો થઈ ગયા અને નવદશનની મશાલ ધરીને મુઘલ સમ પડેલી ઇસ્લામી દુનિયાને જગાડવા એણે પરિશ્રમણુ આદ્યું. મક્કાની દર પડીને એ કેરો નગરમાં આવ્યો, ત્યાંથી એ ટ્રાન્સાન્ડાનોપત્રમાં ઉતર્યો. ત્યાં ફરીપ્રસ્ત ઇસ્લામની છાની ઉપર ચડીને એણે અચાજ દીધો કે આજ પધ્ધત મુસ્લીમોના પ્રાણ પર કુરાનને જોઈ નામે અસાનની, ઝૂલની ને અધ્યક્ષાની જાહેરો ઝકકવામાં આવી છે. જાણે, ઇસ્લામનો કાયદો તે જાતનો કંડોગાર પડે નથી, પણ પ્રત્યેક યુગને, પ્રત્યેક કક્ષાણુકારી પરિવર્તનને, પ્રત્યેક વિચારકાન્તિને મંજૂર રાખનાર પ્રાણવાયુ છે.

એની વિદ્વતાએ, વિચાર-પ્રતિભાએ, અને તેજશી વકતૃતાએ ઇસ્તાંમોલના યુવાનોનાં અંતઃકરણુ છતી લીધાં. એનાં વિવેચનોએ તર્જોની આખી વિચાર-સંજ્ઞાનો પ્રવાહ નવે રસ્તે વાળી લીધો. એ ધીર હતો, વિરોધથી દબાતો નહોતો, સાચા અફગાનને શોભે તેવી બેતમા ધારણુ કરીને એ ભલ્લવી વ્યક્તિઓનું માનસંજ્ઞ કરતો હતો અને તૂકું રજદરઆરની સાથે તેની લાપકદાર મધ્યયુગી વિવેકપ્રણાલિકાઓના પણ ભુક્ષા બોલાવતો હતો.

આવા પુરુષનું પ્રચારકાય થોડા જ સમયમાં અનેક ધર્મનેતાઓને અસહ્ય થઈ પડ્યું. ફરીપ્રસ્તતાના અને અધ્યધ્યાના જેર પર ઇવનારા અનેક સત્તાધીશોએ પોતાનાં તખ્તોના પાયા આ નૌજવાનની સાનુરેણમાં ધોવાતા દીધા. અફ-અફગાની (એનું) મુપ્રસિધ્ધ નામ)ના ઉપર નારિતકતાનું આળ જોશડમાં આવ્યું. ઇસ્તાંમોલમાયી એને નીકળવું પડ્યું. પણ

નીકળતાં પહેલાં તો એનાં વિચારમીજ ક્યારનાં થે તૂકું ભૂમિ પર વવાઈ ગયાં હતાં.

૧૮૭૧માં અફ-અફગાની મિસરમાં ઉતર્યો ને કેરો નગરમાં એણે મુકામ ક્યું. વખતે ધાર્મિક અશુધતાની દૃષ્ટિએ તો મિસર પર કાળામાં કાળી રાત પડી હતી કેમકે ખાસ કરીને ઇસ્માઈલનું શાસન ચાલતું હોવાથી એ શાસનનો નૈતિક બગ મિસરના એકાએક પ્રબળમાં પ્રસરી વળ્યો હતો. એ નૈતિક સડાએ ઉલ્લેખાઓના સમુદાયમાંથી પણ હીમત અને સ્વાતંત્ર્ય સંકેશો ઓલવી નાખ્યા હતા. તે છતાં જેમાલેદિનના આગમન થકી જ એક જખ્ખર કુતૂહલ જન્મી ગયું. ને ધીરે ધીરે આંહી પણ ઇસ્તાંમોલની માફક જ એનાં વાણી-પ્રતિભાએ ને વિચાર-ઓજસે મિસરી યુવાનોના એક જખ્ખર જ્ઞાને પોતાનું કરી આકર્ષી લીધું.

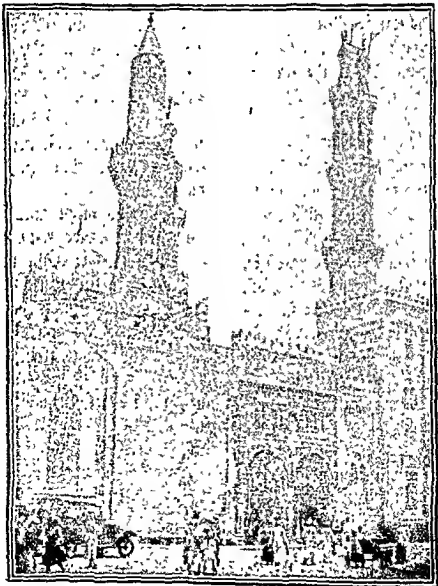
ઇસ્માઈલ જેવા બલિમ રાજકર્તાનો એ સમયઃ વિરોધ કરનારની જખ્ખાન છેલ્લ જખ્ખ એવી ઇસ્માઈલની ધાકઃ સ્વાતંત્ર વિચારની ખાનગી મુશ્કેલોઓ મુઠ્ઠાં મનુષ્યોનાં ઝંઘાંમાંથી ચાલી ગયેલીઃ હોડતા ફડકાટ ઉપર પણ ઇસ્માઈલના જખ્ખસોની આંખો ભભેઃ રાજતંત્રના અન્ધાવની સામે ઉંચામાં ઉંચા ધર્માધીશ કે સત્તાધીશ પણ એક લખ્ખ સરખો કાઢે નહિઃ જ અને તેમાં એ તમામની મુગી સખ્ખતિ. કેમકે તે કાળે મિસર દેશની જે પ્રચંડ કૂંટાકૂંટ ચાલી રહી હતી તેની અંદર આ તમામને પોતાનો હિસ્સો મળતો.

જાહેર હિંમતના આવા કક્ષરતાનની અંદર જેમાલેદિન ઉભો થયો; અને એણે સાચા જ્ઞાનના ધગધગતા અંગાર વર્ષાવવા માંડ્યા. એની નરી હિંમતે જ ઇસ્માઈલની સત્તાને ઘસી દીધી. કદાચ એ ઇસ્તાંમોલમાં નોંધાયેલું કરીનું આવ્યું હતો તે જ કારણ

છરમાછલ સહિબુ રહ્યા: કદાચ એક અક-
ગાન મગતરને શું બોલાવવું, એવી પણ
છરમાછલની ખુમારી હશે. અથવા કદાચ
યુરોપી શાસનકર્તાઓની સામેના જંગમાં
જમાવેદિનનો આ નવો મતપ્રચાર પોતાને
મદદગાર બની જાય એમ પણ છરમાછલની
ગણતરી હોય. એ ગમે તે હો, પણ
છરમાછલના શાસનના આખરી વર્ષ સુધી
આ સુધારકનું પ્રચારકાર્ય ચાલુ રહ્યું. અતે

તોશીકની તખ્તનશીની થઈ અને આજ-
કેંચ સંયુક્ત વહિવટના પાટલા પ્રજ્યા, તે
વખતે એ નવા શાસને-એ યુરોપીઓએ
આ પુરૂષના વિચાર પ્રચારમાં મિસરી બન્યું-
તિનો વિસટ બગતો ન્યે, એને પકડવામાં
આવ્યો, વિના મુકદ્દમે એને તત્કાળ હાપાર
કરી દીધો.

પરંતુ આ હાપારી નિરર્થક હતી. અલ-
અદગાનીનું કબ્રેવર ગયું, વિચારો શેકાયા.

મિસરી લુવાનોનાં ફેરફારનાં કલેક્ટરમાં આ
ધર્મ વિશેના ઉદાર વિચારોની ધારાએ
રેડાઈ ગઈ. કેરો ખાતેની વિશ્વવિખ્યાત
વિદ્યાપીઠ અલ્-અઝર આ મુકત વિચારોના
આદેશનનું મુખ્ય કેન્દ્ર બની ગઈ. મિસરી
લુવાનો પોતાના જીવનમાં એ મુકત વિચારો
ની ને વિકાસ જીવનદષ્ટિની લઠરીએ
અનુભવવા લાગ્યા. માત્ર લુવાનોનાં જો
ઉપર જ નહિ, પણ અનેક આલિમો ઉપર,
ખાસ કરીને મિસરના 'ગ્રાંડ મુકતી' પદે
બેઠેલા મહા પ્રભાવશાળી, પાકે, અને
તત્વાતુરકત ગ્રંથ મોહમદ અમ્દુલા ઉપર
પણ આ નવી દષ્ટિનો પાકો રંગ ખેંચી
ગયા. એ આ પુરૂષ શેખ અમ્દુ હતા, કે
જેણે મિસરી છાપખાનાના નિયામક
(Press Censor) ને પદે રજાં રજાં
વાણીજીવનના જ્ઞાન-અનંત એટલી બધી
ફૂલથી ને જીએકે વિકસવા દીધું,
કે જેની જરૂર થ સંભાવના હોવી
એ કપીંજી શાસનની હાયામાં અશક્ય
ને અકરૂણ હતી.

આ નવા ચિંતને કેવળ ધર્મ અને સમા-
જનાં ક્ષેત્રમાં જ નહિ, પણ રાજદ્વારી જીવનમાં
એક અજળ જેવો ભાગ ભજવ્યો. તે વખતના
ધર્માધ્ય જગતમાં રાજની સત્તા સર્વોપરિ
સત્તા મનાઈને રહેલું પામતી હતી અને
બંધારણકર્તાનું શાસન વિચારવાની જ્ઞાન-
પ્રતા શુન્દો સમજતી. તુર્કી તેમ જ મિસરનાં
રાજતંત્રમાં જે ફટકાક ધુરોપી પદ્ધતિના
ફેરફારે જવામાં આવેલા તે તો વિરોધી
ઉક્ષેપોએ ઉપર બળબળાઈ વાપરીને મંજૂર
કરાવવામાં આવ્યા હતા. કુશળતા કારુણ્યની
રૂઢિએ એ નવા તત્ત્વને બંધબેસતા કસ-
વાંનો કોઈએ પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. પણ શેખ
મોહમદ અમ્દુ અને એના સંપ્રદાય આવીને
દિમાલત કરી દીધી કે મુસલમાન રાજ્યોની

વધતી જતી વતમાન આપણી ધર્માધ્ય
ધર્મની ભાવનાની વિરોધી છે, કેમકે એના
સાચા તત્ત્વની રૂઢિએ તો ધર્માધ્ય એક એવું
અનસત્તાક શાસન છે, કે જે શાસનની
અંદર પ્રત્યેક મુસ્લીમને વાણીસ્વાતંત્ર્યનો
હક છે, તેમ જ જેમાં પ્રત્યેક રાજકર્તાની
સત્તા કાયદાના પાલન ઉપર અને અનકરૂણ
સંમતિ ઉપર જ અવલમ્બે છે.

ધર્માધ્ય એટલે એકદમ સત્તા નહિ, પણ
સાચું લોકશાસન: એ તત્ત્વને મિસરી લુવા-
નોએ એટલી હદે પચાવી લીધું હતું કે
'અઝર'ના સુધારકોએ એકલા મળીને ખેદીવ
ધર્માધ્ય પર તિરસ્કાર બહાર કર્યો હતો;
એ તિરસ્કારના આધારમાં તેઓએ બે મુદ્દા
બતાવ્યા હતા; એક તો ધર્માધ્ય ધર્માધ્ય
કાયદોના ભંગ કરનાર હતો ને બીજું એ
રાજદ્વારી દષ્ટિએ બલિમ હતો. આટલું જ
ખસ નહોતું. ઇ. સ. ૧૮૭૮ની અંદર
ખાનગી મંડળોમાં તો આ અઝરના નવ-
વિચારકોએ એટલે મુદ્દા ચર્ચા કરેલી, કે
ધર્માધ્યને કેમ કરીને અને કેવા ધર્માધ્ય
પદ્ધતિ કરવો-અથવા બીજી કોઈ ધર્માધ્ય
ન હોય તો ખૂત કરીને પણ ખસેડવો.

ધર્માધ્ય જેવા આપણુદ બલિમને પણ
બંધારણ આપવાની ફરજ પાડનાર આ નવ-
બલિમની જ ધાક હતી કે જેણે ધર્માધ્ય
કુનિયામાં ફેરફાર એકદમ સત્તાનો મૂલ્યુદ
બલિમને મિસરમાં પણ લોકસત્તાની બાંગ
પુકરી. ધર્માધ્યના આ નવા પ્રાણનું દર્શન
મિસરીઓના દિલમાં રાજસત્તાના અન્યાય
સામે બળવો જગાડી રહ્યું હતું. એ નવ-
જાનનો ખાત્રા પીધા પછીજ મિસરીઓએ
ધર્માધ્યના અનુગામી ખેદીવ તૈરીક ઉપર
'બંધારણ'નો ખરડો મંજૂર કરવાનું ક્યાણુ
આણુ હતું ને તૈરીક બંધારે ફરી બેઠો.

ત્યારે એના વિશ્વાસઘાત પર પુણ્યપ્રકાશની આગ પ્રગટાવી હતી.

મિસરી પ્રજાને જૂના રૂઢિગત વિચારોની જડતાભરી ઘરેઠમાંથી બહાર ખેંચીને નવ-યુગની ઉદાર ભાવનાઓને માર્ગે ચક્રાવનર આ ધાર્મિક આદોષન એટલે એકે જંઝવાત. હવે આપણે 'બીજા જંઝવાતનું' સ્વરૂપ સમજીએ.

બીજી શક્તિ: બંધારણવાદ

મિસરી રાષ્ટ્રભયુક્તિનો બીજો જંઝવાત હતો. બંધારણના દિમાયતી રાજપુરુષો (Constitutionalists)નો. એ સમુદાયનો અગ્રેસર હતો શેરીક પશા. પશ્ચિમ દેશોમાં પ્રવર્તતાં નવાં રાજ્યબંધારણોના, લોકપ્રતિનિધિ સંસ્થાઓના અને જાતીયદાર શાસનના તેઓ પ્રેમીઓ હતા. પ્રદેશોનાં એકબીજા તંત્રોની અંદર આ પશ્ચિમના શોધેલા અંકુશો ગોઠવાવા લાગ્યા, એ તેઓનો આશ્રય હતો. તેઓને. માર્ગે એ પ્રકારે વિશ્વ બન્યો હતો. પ્રથમ તો તેઓ પોતે તૂટીના રાજ્ય દર્તા 'પાશા' વર્ગમાંથી ઉતરી આવેલા હોઈ, ફેલાદ જાતિની સદંતર સ્વતંત્રતાના કંદર વિરોધી હતા. ખેડીવની સત્તા છીનવી લઈને પોતાના જ વર્ગના હાથમાં રાખવાની તેઓની નેમ હતી. તેઓની દષ્ટિએ તો પોતાની એકથી તૂટક-સિરકારીજન કામ જ રાજકારભાર ચલાવવાને લાયક હતી. અંગ્રેજમાં જેને Oligarchy-વર્ગશાસન કહે છે, તે આ સમુદાયનું નિશાન હતું. અને એ ગતિ તેઓ મિસરની દેશી પ્રજાને અજાણ્યામણુ હતા. બીજી બાજુ તેઓએ પોતાના જ વર્ગ ભાઈઓનો-તૂટક પાશાઓનો વિરોધ પણ બેઠેલાનો હતો. કેમકે પાશાઓ અત્યારે પરદેશીઓની સાથે મળી મિસરને પોતાની મતલબ ખાતર પીરી રહ્યા હતા.

આ બંને વર્ગોની અઘાવત વચ્ચે ઉભા રહીને આ બંધારણ-પ્રેમીઓને વિદેશી સત્તાધારીઓ સામે ઝઝૂમવાનું હતું. આ વર્ગને પોતાના પક્ષમાં લઈને જ ધરમાઈલ પરદેશીઓના બેઠીબંધો ઉપર પ્રદારો કરતો હતો. નવા ખેડીવ તૈયારીકે ગાદી પર આસી, જોડા સત્તાધીશોની દયામણી કામણીને વશ બની, બંધારણને લાત મારી આ વર્ગને છંદેલા હતો. એટલે બંધારણવાદીઓ આ ફરેબની સામે દાંત કચકચાવી રહ્યા હતા. મિસરના વાતાવરણમાં આ બીજું વાવાઝેક મચતું હતું.

ત્રીજી શક્તિ લશ્કર

અસંતોષના દાવાનકમાં ત્રીજો, સદુથી ઉગ્ર પવન પુકાતો હતો લશ્કરી બરાકામાંથી. સૈન્યી સાચી અને કૌથી શુદ્ધ શક્તિ ત્યાં સૈન્યમાં જાગી રહી હતી. એનું પ્રથમ કારણ મિસરી સૈન્યના બંધારણમાંથી નહે છે. શરુઆતથી જ મિસરી લશ્કરની ઉંચી અલમદારી પાયરીઓ ઉપર તૂટક પાશાઓ, સિરકારીઓ, સીરિઓ અને આરખો જ નીમતા હતા. લશ્કરના સામાન્ય સિપાહીનો એકો કેવળ મિસરી ફેલાહોની જ ભરતીથી પૂરતો હતો. કોઈપણ ફેલાહ સૈનિકને કપતાનપદથી ઉંચેલા હોદ્દા પર સરવાનો અવકાશ નહોતો. ઉપર ગણાવેલા પરદેશીઓને જ દસ્તક બનજો કે અફસર-પદોનો ઇન્જરો હતો. એ પરદેશીઓ કેવળાં પોતાના કામથી જુલાસો ગણી અપનાનકાર્યો વર્તાવ રાખતા. એ પરદેશી અનકદારોના મોટા પગથે જ્યારે પ્રતિ માસ પૂરેપૂરા સુકવવામાં આવતા, ત્યારે સૈનિક અને નીચલા હોદ્દા-દારોના પગારો મોટા પડતા, તેમ જ કપાતા: પરદેશીઓને સ્વમાનસરી ઘટિન નોકરીઓ અપાતી, ત્યારે ફેલાહ સૈનિક પાસેથી નહે-

રૂના કીચડ ખેડાવવાનું, ખેડીવની જમીનો પર ખેતી ખેડાવવાનું, સડકો બંધાવવાનું આદિ હીલુપલયુ' કામ લેવામાં આવતું. આ રીતે મિસરી લશ્કરમાં એક ભયંકર વર્ગ-વિગ્રહ સર્જાતો રહ્યો હતો. મિસરી ભૂમિનો સાચો પુત્ર ફ્રાન્સ પગલે પગલે આવ્યાં અપમાનો ને અન્યાયો અનુભવી અંતઃ કરણમાં ખદખદી રહ્યો હતો. અને આ નોકરીના અન્યાયોની સાથેસાથ દેશજ્ઞાંખાની ફ્રાન્ક-પ્રગ્ન પર ગુજરતાં નીતકાનું ભાન ભળેલું હોય લશ્કરનો એકએક ફ્રાન્ક બચ્ચો પોતાના અંતઃકરણની ઉંડાણે પિદ્રોદનું છુપું છુપું પુનઃસ અનુભવી રહ્યો હતો. મિસરી સૈનિક કેવળ અતડા, અજગો, પોતાની જ અંગત મુશ્કેલીઓ પર વિચાર કરતો ભાડૂતી ચાકર નહોતો, પણ એ તો મિસર દેશના પ્રગ્નજન તરીકેનું સતત આત્મભાન અનુભવી રહ્યો હતો.

આરબી

આયુ' આત્મભાન કરાવનાર અને એના અન્યાયોનો અવાજ કાઢનારું મુખ જનનાર એક નૌજવાન નેતા લશ્કરને સાંપડી ચુક્યો હતો. એનું નામ અહમદ બે આરબી. આરબીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં એક મિસરી જામીની અંદર સડક આડે એકરની ખેડ ઉપર પેટગુજારો કરનારા એક ગ્રેખને ઘેર થયો હતો. એની નસતસમાં કેસાલનું જ રૂધિર વહેતું હતું. જુવાન આરબી ફરે જઈને અજર-વિદ્યામયમાં બે વર્ષની કેળવણી પામ્યો હતો. ચૌદ વર્ષની વયમાં તો એનો કદાવર દેહ પ્રકાશી ઉઠ્યો. અને ગામડિયા ગ્રેખેના છોકરાઓને લશ્કરી ગમ-લક્ષી દરજ્જાઓ માટે તૈયાર કરવાની આકાંક્ષા ધરાવનાર ખેદીવ સૈનની આંખ આ બાલકના પડછંદ શરીર પર એટલી બધી

ઠરી કે એણે ત્યાં જ સૈન્યમાં આરબીનો લક્ષી કરી ત્યારબેર એને એક પછી એક નીચલા દરજ્જાઓમાંથી ઉંચે ઉપાડી લીધો. સત્તર વર્ષની વયે આરબી લેફ્ટેનન્ટ બન્યો, અઠારે કેપ્ટન, એગ્રાઈસિ મેજર અને વીસે લેફ્ટ. કેપ્ટનની પદ્વી પ્રાપ્ત કરી. તેજસ્વી આરબી ખેદીવ સૈનનો એ. ડી. સી. જનકા મુર્ખનો સ્નેહ સંપાદન કરી ચુક્યો, અને સૈદ્ધ સરથેના નિકટ સમાગમમાંથી એના રાજપ્રકરણી પિયારાનું મક્કમ ધડતર થયું.

એ રાજપ્રકરણી સિદ્ધાંત કયા હતો? એ હતો સમાજના પ્રત્યેક વર્ગની સમાન કક્ષાનો. નહિ અથવા સિરકારીઅન ઉચ્ચ અને ફ્રાન્ક નીચે. પાશાની પાપરી અડતા દરજ્જાની અને મિસરી શેખનું જ્ઞાન એ પાશાના કદમ સ્પર્શવાનું-એ જમાનાજ્ઞતા વર્ગભેદ પ્રત્યે આરબીના આત્મા બળવો પુકારતો હતો. આરબી પોતાના ફ્રાન્ક વર્ગને માટે જીવનના દરેક ક્ષણમાં સમકક્ષની જ નહિ, પણ એથી ય વિશિષ્ટ, મિસરી પ્રગ્નતા પ્રાણ-ભાગ તરીકે વિશિષ્ટ જ્ઞમાનની માગણી કરી રહ્યો હતો. એ દૃષ્ટિએ આરબીની કુશ્મેશ આગળ લખી પડેલી બે કુશ્મેશોથી જુદી પડતી હતી. અજરનો સમુદાય જ્યારે કશા પાગ જાતિભેદ વા વંશભેદ વગરના એક ને એક મુસ્લીમ સંમંદનતા સુધારની દિશામાં કરતો હતો, ત્યારે આરબી ઉભેલા હતો. ફ્રાન્કોફોનના હકોને કારણે. એનું હતું જનિતિ-આદાન. માટે જ એ આદાન પ્રકૃત ક્રાંતિય જનતા નીમાંયું હતું.

આરબીના લયનો આ હુતાશ સાર્થી પ્રગટ થયો હતો? જ્ઞાનુભવ પરથી. ઇસ્મા-ઇલના સમયમાં જ્યારથી ફ્રાન્કો પ્રત્યેની કૃપાદૃષ્ટિ પાડી ખેચી લેવામાં આવી, ત્યારથી જ આરબી પોતાની અપમાનિત

હાત્રત અનુભવતો થઈ ગયો. એના દરબજાને હમેશાં દે ક્રમે મળતી. રોજ એને હક્કથી કાર્યવાહી સોંપાતી. એજિરેજ એ કેવળ એક ધૂલિત કેશાઃ-મુચ હોવાને કારણે ઉચ્ચત્ત્વા અધિકારીઓના તિરસ્કાર પામતો હતો. એ વસ્ત્યાનુભવે આરમીના અંતરમાં પોતાના સમગ્ર કેલાહ અધુસૈનિકો પ્રતિ હર્ષદહી જન્માવી. એ તમામના સંતાપો એણે પોતાના કરી લીધા. એક આખી જાતિને એણે ખીંચી જાતિને હાથે લેવા વાંકે હાતો ખાતી નિહાળી. એના અંગત રોષે જાતિપ્રકાપનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, એનામાં વિચારોની સ્પષ્ટતા હતી, સાથેસાથ એ વિચારોને વ્યક્ત કરી શકે તેવી સાદી, સરળ, હૃદયસ્પર્શી, મામિક આરમી જન્માન હતી. એ જન્માનના વાણી-પ્રભાવ વડે એણે પોતાના દિલની આગ આખા લશ્કરમાં એતારી દીધી. પોતે જીવનમાં નેક, પાક અને ધર્મપરાયણ હોઈ ફેલાહ સૈનિકા ઉપર એની વાણીની કો અદભૂત હાપ પડી. ધર્મ પરાયણ છતાં ધર્મનું ઝનુન નહિ; સ્વજાતિના સ્વમાનની હિમાયત છતાં કોઈ પણ પર જાતિ પ્રતિ ધુપે દ્રેષ નહિ; ખેદિય તૈશીક તરફ પણ પ્રેરણા અદ્યતની લાગણી; અનેક યુદ્ધો કુટુંબોની સાથે દિલોગ્ગન દેવતા : એવા આગેવાનની આગેવાની નીચે ધૂપતી એ લશ્કરી ઝુમ્મેશે તૈશીકની કારકીર્દિના આરંભમાં જ અતિ વિકરાળ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. તેનાં કારણો આ મુજબ બન્યાં.

એક : આખીસીનીઆ દેશ પર મિસરી સૈન્ય એક પ્રચંડ ચડાઈ લઈ ગયેલું ત્યાં

સિરકારીઅન ને તૂકું. અમલદારોના પુરુષ કૌશલને અભાવે હમરો. ફેલાહ સૈનિકા ક્રાડી-મક્રાડીની રીતે કતલ થઈ ગયા હતાં.

ખીલુ : તૈશીકના રાજ્યારોહણ પછી તૂતું જ, ફેલાહ સૈનિકાની હાડમારીઓ તે ટળવી દૂર રહી પણ ઉત્કટ તેઓના પગારમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો. તેઓને નહેરના કીચક કાઢવા વગેરેનું હલકું કામ અપાવું ખેવડી દાઝથી ચાલુ રહ્યું હતું.

આ ખેલલીનું મુખ્ય કારણ હતું નવું પ્રધાનમંડળ : મિસરદ્રોહી એ નવા પ્રધાનમંડળની અંદર સુદ્ધસત્તીવને પદે મિસરીઓને હીન ગુલામો ગણી તિરસ્કારનાર તૂકું પાશા ઓસમાન રિક્કી નીમાથો હતો. એને હાથે ફેલાહ સૈનિકા ઉપર દરેક જાતના અત્યાચારો ચાલવા લાગ્યા હતા.

આ રીતે ત્રણ જૂદી જૂદી આગ મિસર દેશમાં લાગી પડી હતી. પરંતુ એ ત્રણે વચ્ચે જોડાણ નહોતું. ત્રણે પોતપોતાના દિલ માટે જ મથતાં હતાં. દ.ખલા તરીકે અલ-અફગાનીની દેશપારીને વખતે બંધારણવાદીઓએ વિરોધનો એક હર્ષ સુદ્ધાં ન ઉચ્ચાર્યો. એ જ રીતે તૈશીકે જ્યારે શરીફનું

આંચડી લીધું ત્યારે સૈન્યનું મહોમાંથી પણ શબ્દ ન સંભળાયો. ત્રણે શકિતઓએ વખતસર હાથ મિલાવ્યા હોત તો આજ મિસરનું ભાગ્યવિધાન કંઈક જૂદું જ જાતનું જોઈ શકાત. પરંતુ એ એકીકરણને અભાવે સાચું જોર માત્ર સૈન્ય જ કરી રહ્યું હતું. એકલે હાથે પણ સૈન્યે હાક ખોલાવી અને દેશશત્રુઓનાં હાલ ખખડાવ્યાં.

હિન્ડોઆ કાર્મસીની વખણાયેલી દવા !!!

કુંભજોરી મઘાડી નખળાં જ્ઞાનતંતુઓમાં નવી તાકાત લાવી લોહી તથા વીર્યને વધારી ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

(૧) ચંદ્રકળા ચાકુતી!!

(રંભરુડ) [ચમત્કારીક દેશી]
ઔષધ

અસંખ્ય ચંદ્રોદય રચનો શુભ નથા પ્રભાવ દેવો અસીદીક તથા ચમત્કારીક છે, તે તે તેને વાપરનાર રાજ્ય મધ્યજન, અગર ઉમરાવ અને શ્રીમંત લોકોજ જાણે છે. પણ તેની કીર્તિ જોડેલી તે લાગે છે કે, ગરીબ અને સાધારણ માણસો હંમેશાં તેના ઉપયોગથી દુરગ્ગ રહે છે. તેથી અમોએ અદ્ભુત શક્તિ આપનાર ઉત્તમ ઔષધીઓ સાથે સામ્રોદત રીતે ક્ષયકુશળતાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસ નું તેના અનુપાન સાથેજ મીઠાણ કરી તેનું ચંદ્રકળા ચાકુતી એવું ઉત્તમ નામ આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રતાપથી આ ગોળીઓ પાસે ફેર, કંતુરી, અમ્બર, શીશાબત, મુવણ અને મૌકિતક મીઠીત ગોળીઓ, પાકો, માઠકો અને ચુર્ણાદિક કાષ્ઠપણ દવાઓનું ખીલકુલ તેજ પડતું નથી, એમ અનુભવે સાબીત કરી આપેલ છે. ફક્ત એકજ ડખીના સેવનથી વીર્યશ્રાવ, મુખધાન, સ્વનાયન, પેશાબ અને ક્ષત વખતે ધાતુનું જડું, અશક્તિથી નીચરા થતું વીરે ધાતુના વીકારથી જતા તમામ દોષોને તત્કાળ નાશુદ કરી લોહીને શ્વેત, વીર્યને ઘટ અને જઠરાગ્નિને સતેજ કરી શીઘ્રા તેમજ તવાઈ ગયેલા સ્તંભને પુનઃ શુભાખી તથા કાંતિમાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીયાના પુરા સેવનથી શરીરની તમામ પ્રકારની બાંધાઓની નસોને, લોહીને, માંસને, હાડકાને તથા ખાલી પડેલા મગજને સારી રીતે પુષ્ટી આપી ફરીગતા દરેક અવયવોના બળમાં આવશ્યકરૂઢ વૃદ્ધિ કરી નખળા પડેલી તેમજ બેસી ગયેલી છાતીમાં ખેદ જુસ્સો આપી તદ્દન અશક્ત અને નિર્માલ્ય થયેલા શરીરને પણ રૂબ પુરૂ, મજબુત, યગવાન, તથા ક્ષતવર બનાવે છે.

કિં. ગોળી ૨૪ ની ડખીના ૩. ૩ ત્રણ નમુનાની ૮ ગોળીનો ૩, ૧.

હિન્ડોઆ કાર્મસી

આ દવામાં કમીરાન ફોઈને પણ આપી શકાય તેમ નથી,

કાલખાદેવી રોડ, લાંગવાડી સામે, પહેલે માળે-મુંબાઈ નં. ૨.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હલનાની લાવણ્યતાના વીધમાં ખાલેની, ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલોચનીના ખાલની, સૌંદર્યતાની આમેદુખ વર્ણન શકતી માટે મશહુર થયેલ ત્રીમાંકીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેજે યાદ આવી જાય છે. ખાલને સુંદર અને સુંવાળો રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન, પુથઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના દુનિયામાં, ખાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ સ્થીત કરવામાં જાગવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવ માં અગ્રથાન ભોગવી રહ્યું છે. તમારા ખાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ ખાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીંમતે સઘળા જાણીતા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસર કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીનેજ ખરીદને કારણે તેની બનાવટી દક્ષી નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

તમે ન જાપયું હોય તો એક વખત વાપરી જુઓ. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાપડામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા પુલોની મીઠી ખુશમો ખેડેકે ખેડેકે થઈ રહે છે. ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વાંચીનેજ સીલબંધ ખાટલી ખરીદને કારણે બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીંમત બા આંઉસની ૧ ખાટલીના રૂ. ૨, ૦૧ આં.સ રૂ. ૧-૪ અને ૧ ડામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ મુગંધી કાંડોનો એક આનો.

બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના જુદા થશે.

દીલબહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેલની કેવડા ગુલાબની પરીઝતક જેવી મીઠી મુગંધ ઘણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાતરી કરો. ખાટલી દીઠ કીંમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૧-૦ અલગ.

સોલ
એજન્ટ { ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

મહાસભા અને મજૂરવર્ગ

‘મહાદારો તો પિતા છે
અને કામદારો તો બાલક છે’

—મહાત્મા ગાંધી.

: સ્વેચ્છ :

પી. જી. ણી.

‘મહાત્મા રીપોર્ટ’માં મજૂર-
વર્ગના સર્વ દક્ષ સ્વીકારવામાં
આવ્યા છે.

—મોતીલાલ નહેરૂ.

કોઈ પણ પ્રકારની શરમ કે કાંઈક વગર દિંદી મહાસભાના એક અગ્રણી નેતા મહાત્મા ગાંધીએ ૧૯૨૭ માં ઉપસાં વચન અમદાવાદમાં મળેલી મીઠ કામદારોની વાર્ષિક સભાના પ્રમુખપદેથી ઉચ્ચાર્યાં હતાં. આ વચનો મહાત્મા ગાંધીની વિચારસરણીને અને તેમના મનનને તો તદ્દન અનુરૂપ છે; પણ મહાસભાના એક અગ્રણી નેતાના આવા વિચારોની જાપ મહાસભાની મજૂરવર્ગ નરક્તની નીતિમાં પણ પડી છે. પણ નેતાના વ્યક્તિગત વિચારને બાળુએ રાખીએ, તો પણ નેરૂ રીપોર્ટ જે કાંઈ મહાસભાનું સત્તાવાર બંધારણ છે તેમાં સ્વીકારવામાં મજૂર વર્ગના દક્ષો બાળત બહુ જ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. જમશેદપુરમાં મળેલી મજૂરવર્ગની વિરાટ સભા સમક્ષ બોલતાં પં. મોતીલાલ નહેરૂએ જણાવ્યું હતું કે, ‘મહાત્મા રીપોર્ટ’માં મજૂરવર્ગના સર્વ દક્ષ સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. ત્યારે મહાસભા-વાદીઓ મજૂરવર્ગ તરફ આ પ્રકારની વર્તણૂક ધારણ કરે છે, ત્યારે કામદાર વર્ગની દૃષ્ટિએ મહાસભાની નીતિની દક્ષ સમીક્ષા કરવાની ફરજ થઈ પડે છે. ત્યારે કોંગ્રેસનો નેતાગણ-જેવા કે મહાત્મા, મોતીલાલ અને સરોજની નાયક મજૂર વર્ગના હિતને માટે કંઈક ન કરવા છતાં, કામદારવર્ગને માટે સર્વ કરવાનો દાવો

કરે, ત્યારે મહાસભા જનતાનું પ્રતિનિ-
ધિત્વ ધરાવવાનો દાવો કરવા છતાં મજૂર
વર્ગની ઉપ લડતમાં જરાક પણ સાથ કે
સહાનુભૂતિ ન આપે, ત્યારે મહાસભાની
નીતિને નબલ સ્વરૂપમાં રજૂ કરવાની ફરજ પડે
છે જ. તેથી રાષ્ટ્રીયતાના શુરબા નીચે આપણા
મહાસભાવાદીઓએ આદરેલી મજૂરવર્ગના
હિત વિરોધી ચળવળને સત્ત્વ સ્વરૂપમાં રજૂ
કરવાનો આ સેખનો એક માત્ર ઉદ્દેશ છે.

નહેરૂ રીપોર્ટ

પ્રથમ નહેરૂ રીપોર્ટમાં સ્વીકારાયેલા
દક્ષની સમીક્ષા કરીએ. નહેરૂ રીપોર્ટના
૧૦૩ પાના ઉપર આ દક્ષ આમ ગણાવ-
વામાં આવ્યા છે: ‘દક્ષ’ જાહેરનામું’ના
મથાળા નીચે આવેલા દક્ષમાં ૧૫ મો
દક્ષ નીચે પ્રમાણે છે:

“દરેક ઉદ્યોગમાં દરેક વ્યક્તિને તેની
આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાની માટે સંઘબળ
હાથ ઝામ કરવાનો દક્ષ છે. આ પ્રકારની
સ્વતંત્રતાને અટકાવનારાં પગલાં કે કરાર
ગેરકાયદેસર છે.”

આ મહાન દક્ષને સરળ સમ્બંધમાં કહીએ
તો, મજૂરવર્ગને મજૂર મંડળો સ્થાપવાનો
દક્ષ આપવામાં આવે છે. મજૂર મંડળ
સ્થાપવાં તે તો મજૂરવર્ગના જન્મસિદ્ધ
દક્ષ છે. આ દક્ષનો સ્વીકાર હુનીધાની

પ્રત્યેક રાજસભાએ કર્યો છે. હાલમાં પરદેશી સાશનમાં પણ આ હક્ક તો 'મહુરવગ' ભોગવે છે જ. તો પછી નહેરૂ રીપોર્ટમાં એ હક્કને દાખલ કરવાથી મોતીલાલજીએ મહુરવગ ઉપર ખાસ કંઈ કૃપા કરી? અરે, ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૬માં પણ મહુર મંડળ સ્થાપનાને હક્ક છે, એટલે નહેરૂ રીપોર્ટમાં આ હક્કને દાખલ કરવાથી કંઈ જ વધુ લાભ કે વધુ હક્ક મહુરવગને મળ્યો નથી તે તો સ્પષ્ટ છે.

આ પછી નહેરૂ રીપોર્ટ સ્વીકારવા બીજા હક્કની સમાવેશના કરી : 'હક્કનીચે' નામાવલીમાં તેનું સ્થાન સોગમું છે આ હક્ક તે નીચે પ્રમાણે છે:—

“કામ કરતાં અટકવું” કે ક્યા-લાનો ભંગ કરવો તે કાંઈ પણ પ્રકારે ગુન્હો નથી. આ હક્કને સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો કામદારવર્ગને હડતાલ પાડવાનો હક્ક છે. છતાં હડતાલ પાડવાનો હક્ક પણ પૃથ્વીના પ્રત્યેક દેશના કામદારોને હોય છે, એટલે આ હક્કમાં પણ કંઈ નવીન હક્ક મહુરવગને મળ્યા હોય એમ માનવું નક્કમું છે. હિંદમાં, જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડમાં તેમ જ હુનીયાના દરેક દેશમાં કામદારવર્ગને હડતાલ પાડવાનો હક્ક સ્વીકારાયો છે. આ હડતાલના હથિયાર વડે તો અત્યાર સુધી કામદારવર્ગની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ થઈ છે. કામદારવર્ગને મળેલા સર્વ હક્ક હડતાલનાં હક્કને આભારી જ છે. અને હિંદમાં પણ આ હક્કનો સ્વીકાર પરદેશી સરકારે કર્યો છે. ‘ટ્રેડ ડીસ્પ્યુટ્સ બીલ’ તો ગઈ કાલનું બીલ છે. પણ તેમાં પણ કામદારવર્ગના હડતાલ પાડવાનો હક્કનો અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી. તો પછી નહેરૂ રીપોર્ટમાં નવિનતા ક્યાં છે તે સમજવું જ અઘરું છે.

શાખિદક જાળ

હવે મહુરવગને મળેલા ત્રીજા હક્કની સમાવેશના કરીએ: આ હક્ક નીચે પ્રમાણે છે: હક્કની નામાવલીમાં તેનું સ્થાન સત્તરમું છે :

પાર્લામેન્ટ દરેક શહેરની સુખાકારી અને કામ કરવાની શક્તિ વાધુ રહે તે માટે, દરેક કામદારને છવન નીભાવવા જેટલી રોજ મળે તેટલા માટે, માતૃત્વના રક્ષણને માટે, બાળકોના સંરક્ષણ માટે, વૃદ્ધાવસ્થામાં આર્થિક સહાય માટે, અલગ અને બેકારો માટે યોગ્ય કાયદાઓ ઘડશે.

નહેરૂ રીપોર્ટમાં અપાયેલા આ વચનમાં માત્ર શબ્દોની ઇંગ્લીશ શિવાય બીજું કંઈ જ નથી. કેમકે સુડીવાદી સરકાર કે હાલની સામ્રાજ્યવાદી સરકાર પણ મહુર પક્ષ માટે તેની નીતિનું આ જ શબ્દો વિવરણ કરે છે. જે શબ્દો જ કંઈ સાર્થક સાધી શકતા હોય, તો હાલની સરકાર અને સામ્રાજ્યવાદ પાસે અતુલ્ય શબ્દોનો ભંડાર છે! પણ આ શબ્દો પછવાડે ક્યાં સુધી યોજના છે તે તો જરા પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું નથી. એટલે હવે માત્ર શબ્દો જ કંઈ જ મહુરવગને છેતરી શકે તેમ નથી. હવે આ હક્કની જરા ઉંડી સમીક્ષા કરીએ તો જણાશે કે, આ હક્કમાં છે શું? છવન નીભાવવા જેટલી રોજ માટે, અને માતૃત્વના સંરક્ષણ માટે હિંદની ભાવિ પાર્લામેન્ટ કાયદો કરશે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પણ તેનો શું અર્થ છે? મી. જી. જી. હિંદી ધારાસભામાં મુશવરને લગતા ધારાનો ખરડો જ્યારે દાખલ કર્યો ત્યારે કેએસ પક્ષની ગેરહાજરીથી આ ખરડો-ઉડી ગયો હતો, એ વસ્તુ યાદ રાખવી અગત્યની છે. વળી ટ્રેડ ડીસ્પ્યુ-

હિરણ્યકશિપુ : હિંદ દેના મારી વાન મારો

હિંદદેવી : પહેલાં તમારા પુત્રોને કોઈ કે મારા પુત્રોને ગંધર્વમાંથી છોડે-પછી જામી વાત.

હિરાનીઆ : તમને એક દિવસ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય બાપવા મારા પુત્રો તૈયાર છે.
હિંદદેવી : મારા પુત્રોને તો સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની જ સંતોષ થવાનો છે.

શાહીવાદીઓની મનોદશા : સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની વાત નીકળતાં જ

ન્યૂ બીઠમાં કેમિસ્ટ્રી પસંદ આપેલા સદસ્ય પણ હોમના વચન પછંવાડે રહેલી પોઝીતિ સિધ્ધ કરી આપે છે. છતાં ધરીસર માની લઈએ કે, તેઓ પ્રમાણિક છે; તે પણ મલુરવર્ગની આગની ચળવળ થોડીક છુટાટ કે વધુ પગાર મેળવવા માટે નથી. હોમલે તે સમગ્ર સમાજરચનાને ઊંચાવી પાડી, તેની જગ્યાએ શ્રમજીવીઓની સમાજ રચના સ્થાપવા માટે ઉગ્ર લડત આરંભી છે. આ સ્પષ્ટ ધ્યેયની મહાસભાના પક્ષને ખચકાડેલા છતાં થોડી છુટાટની વાતે કરવી તદ્દન અસ્થાને છે.

સુડીવાદના મધ્યથીંદુ ઉપર

પણ નહેરૂ રીપોર્ટ' તો અક્રિયતા માલિંગીપણની આવનાના મધ્યથીંદુ ઉપર રચાયેલ છે. નહેરૂ રીપોર્ટ' માસદારવર્ગને જમીનદારવર્ગને, અને વેપારીવર્ગને ચિરંજીવતા આપે છે. જ્યારે આધુનિક મલુર ચળવળ એ વર્ગને જમીનદાર તરફનાં માટે સીધો ચાલ કરે છે.

આ નહેરૂ રીપોર્ટ' તે હિંદ દેશનું, સચિવનું સત્તાવાર બંધારણ છે. હિંદી મહાસભાએ દ્વંદ્વકતાના દગવધી આ બંધારણ સ્વીકાર્યું છે. એટલે મહાસભાની મલુર વર્ગ નરક્ષી નીતિ તેના બંધારણ પ્રમાણે જ હોય તેમાં કંઈ જ અસ્વાભાવિક નથી. પણ જ્યારે મહાસભાના અગ્રણી મોતીલાલજી એમ જણાવે કે મલુરવર્ગના સર્વ લક્ષ્ય નહેરૂ રીપોર્ટ'માં સ્વીકારવામાં આવ્યા છે, ત્યારે જણાવવું જ પડે છે કે આ ખાલી દાલિલકતા છે.

મહાસભામાં મલુરવર્ગને હલુ સુધી જઈ પણ સ્થાન નથી મળ્યું એમ કહીએ તો જરા પણ અસત્ય નથી. લગભગ ૪૬ વર્ષથી કેમિસ્ટ્રી ભરાય છે છતાં મલુરવર્ગની શેજ

બંધારવા માટે એક પણ હડતાલ કે ચળવળ મહાસભાના પક્ષે આદરી હોય એવું ઇતિહાસમાં નથી. છેલ્લાં બે વર્ષથી મલુર ચળવળના પડ્યાઓ કેમિસ્ટ્રીના ચળવળમાં પડે છે, પણ અત્યાર સુધીનો મહાસભાનો ઇતિહાસ મલુરવર્ગની દૃષ્ટિએ તદ્દન કાળો છે.

પક્ષદોષ

મહાસભા પક્ષે કાયદા દ્વારા પણ મલુરવર્ગના આર્થિક ઉત્કર્ષ માટે કંઈ જ કંઈ નથી એમ કહેવું નેહરૂએ સુવાવડને લગતા ખચકાડેલાં ખીલની ચર્ચા વખતે ગેરલાજર રહીને, ફેડ હીસ્ત્રસ બીઠમાં સહીય સદાય કરીને અને અન્ય કામદાર વિરોધી કાયદામાં પુરો સદકાર આપીને કંઈ રીતે મહાસભા મલુરવર્ગનું હિત ધરાવવાને કાવો કરી શકે એ સમજવું જ અપ્રક્ટ છે.

જેમ મહાસભા ખેડૂતોના ખજા પ્રશ્નો સાથે ઉદાસીનતા સેવે છે, તેવી જ રીતે મલુરવર્ગના ખજા આર્થિક પ્રશ્નો સાથે પણ તે ઉદાસીનતા ધરાવે છે, જો કે મહાસભાનું લવાજમ ચાર આના જ હોવા છતાં કમનર્થીએ, ખેડૂતો અને કામદારો હલુ મહાસભામાં જવા પામ્યા નથી. આ પરિસ્થિતિનું એક કારણ અને ખર્ચ કારણ તો એ છે કે, મહાસભા પાસે ખેડૂત કે કામદારવર્ગને લગતો એક પણ કાર્યક્રમ નથી. ખાદી અને રેડીયાથી કામદારવર્ગના આર્થિક દુખો ઉઠેલી શકે એ કાંઈ સુખ માણસ જ કહી શકે.

કાર્યક્રમ કયાં ?

મહાસભાને જો ખર્ચના પ્રાતનિધિત્વ ધરાવવું હોય તો મલુરવર્ગના આર્થિક ઉત્કર્ષ માટે તેની પાસે નિશ્ચિત કાર્યક્રમ હોવો નેહરૂએ એ કાર્યક્રમ જમાંસુધી

મહાસભા નહીં રમે. ત્યાં સુધી મહાસભાના રાજકારણમાં કામદારો અને ખુદતો આવે એ અશક્ય છે. એવા કોર્પોરેશનો અભાવ આ દિશાસીનતાનું મૂળ છે. પણ આધુનિક મહાસભાનો નેતાગણ તો મુડીવાદમાં, જમીનદારોની ચિરંજીવતામાં, રાજગ્યોની સંસ્થામાં સંપૂર્ણ માન્યતા ધરાવે છે. સામાન્ય રમતીના સંતો અને અજ્ઞાતબાદના પંડિતો જ્યાંથી મુડીવાદી સમાજ રચનાને સ્થિર કરવાનો મુદ્દારો કયુત્ત રાખ્યો છે ત્યારથી જ મહાસભા એ મહુરવગનું વિરોધી બળ બની છે. કારણ કે ખેડુનો અને કામદારોના ક્ષાથી પ્રબળ શત્રુ તો આધુનિક માલદારો અને જમીનદારો જ છે.

મહાસભા દરેક ક્ષણે મુડીવાદી નેતાગણના હાથમાં જતી જાય છે. મહાસભાનો નેતાગણ દરેક પળે મુડીવાદનું હથિયાર ખનતો જાય છે. મહાસભા અને મોતીલાલજીએ તો ક્યારેની જ જનતા પક્ષ ત્યાગ કરી માલદારવર્ગની ઓથ લીધી છે. અને માલદારવર્ગના પ્રતિનિધિ તરીકે મહાસભાના રાજકીય બળનો ઉપયોગ કરી, સામાન્યવાદ સામે લડતું મૂકી દઈ, જેની સાથે સમાધાન સધવાનો યત્ન કર્યો છે. સંસ્થાનો સમુદાય સ્વરાજ્ય તે આ સમાધાનનું એક મતિમંત સ્વરૂપ છે.

બ્લીટલી કમીશનમાં સહકાર

આમ મહાસભાએ કામદાર જનતાનો દ્રોહ કરવાનું ક્યારેનું આરંભ્યું છે. આ બ્લીટલી કમીશનના સદસ્યથી પરાક્રમ્યએ પહોંચ્યો છે. દીવાન ચમનલાલ મહાસભા પક્ષના એક આગેવાન સમાસદ છે. પંજાબમાંથી મહાસભા પક્ષના સત્તાવાર ઉમેદવાર તરીકે તેઓ વડી ધારાસભામાં ચુંટાયા છે. વડી ધારાસભામાં પણ તે મહાસભા મહાસભા પક્ષને મજબૂત બેસે

ઉપર જ બેસે છે છતાં દીવાન ચમનલાલ જ્યારે શાહીવાદી કોર્પોરેશન ઉપર નીમણ ત્યારે મહાસભા પક્ષે તે સામે જગત પણ વાંધો લીધો નથી. આ નીમણ વખતે દીવાન ચમનલાલે મહાસભાના દરિયોંદુ બાબત પડીન મોતિલાલજી અને અન્ય અગ્રણીઓની સલાહ અને અનુમતિ લીધી જ હશે, કારણ કે જેમની સંમતિ વગર આ કમીશન ઉપર બેસવું એ અશક્ય જ ગણાત. આમ જો મહાસભાના આગેવાનો એ દીવાન ચમનલાલ દ્વારા શાહીવાદી બ્લીટલી કામદાર કમીશન સાથે સંકાર કરવામાં સાથદેતા બુએ છે, તો પછી મહાસભા અને તેના નેતાગણ મહુરવગનું હીત ધરાવે છે એ ક્યા પ્રકારે માની શકાય?

જો મહાસભાના અગ્રણીઓ ખરેખર જ બ્લીટલી કમીશનના સદસ્યમાં મહુરવગનું હીત જોતા હોય, તો તેમણે તેમ સ્પષ્ટપણે જણાવવું જોઈએ. પણ નાગપુર ખાતે મળેલી અખીવ દિંદ નેડુ યુનીયન કેએસમાં મળેલા કામદાર પ્રતિનિધિઓએ મોટી બહુમતીથી જણાવ્યું છે કે બ્લીટલી કામદાર કમીશન સાથે અસહકાર કરવામાં જ કામદારવર્ગનું હીત સમાયેલું છે. જ્યારે કામદાર પ્રતિનિધિઓ જ એમ માનતા હોય, કે બ્લીટલી કમીશનનો અસહકાર કરવો જોઈએ, તો પછી મહાસભાના કોરોબારી સમિતિ દિવાન ચમનલાલ દ્વારા એ કમીશન સાથે કેવી રીતે સંકાર કરી શકે?

નવીન નીતિ !

મહાસભા અને મહુરવગ આમ દિવસે દિવસે દૂર ને દૂર જતાં જાય છે. કારણ કે મહાસભાનો નેતાગણ હવે મુડીવાદના હાથમાં હથિયાર થઈ પડ્યો છે. મુડીવાદે તેઓ દ્વારા મહુરવગ સામે આક્રમણ શરૂ કર્યું છે.

મહાસભા - પદ્મનાભ - આગેવાન - અ. જમનાદાસ મહેતાએ મહુર ચળવળમાં આ જ દિવસિદુએ જ પદ્મનાભ છે. મહુર વર્ગની ઉગતી ચળવળને અંદરથી અટકાવવી એ મહાસભાનો હવે કાર્યક્રમ થઈ પડ્યો છે. શ્રીયુત જમનાદાસ મહેતા આ જ દિવસિદુએ રહે કામદારની ચળવળમાં જોડાયા છે એ શંકા વગરની વસ્તુ છે.

મહાસભાની આ નવીન નીતિ છે. ઉગતી કામદાર ચળવળને આગળ વધતી અટકાવવા માટે મહાસભાના નેતાઓ ધણા જ ચલન કરે છે. છેલ્લા ૭ માસમાં આ નીતિને સાબીત કરનારાં પ્રમાણો પુરુષ મળી આવે છે. આથી હવે મધ્યમવર્ગે મહાસભાની આ સ્પષ્ટ નીતિ સમજી લઈ, આધુનિક આગેવાનોને પદબ્રહ્મ કરી, મહાસભાને પરેષાદી

જનતાના પ્રતિનિધિત્વવાળી બનાવવી જોઈએ. મધ્યમવર્ગનું હીત અમલવીની ઉગ લડતને સાથ આપવામાં જ સમાયેલું છે. તેથી ચાલીશતોનો મિથ્યા ભ્રમ ત્યજી દઈ, રાષ્ટ્રીયતાના પદ્મ પાછળ મુડીપાદો મનોદશાવાળા નેતાઓને ત્યજી મજબૂત ખેડતાં અટકાવવાની કામ હવે આવી પહોંચી છે.

જ્યારે મહાસભાના આધુનિક નેતાઓ પદબ્રહ્મ કરે, જ્યારે મહાસભામાં કામદાર અને ખેડુતવર્ગના આર્થિક પ્રશ્નોના ઉકેલ કરનારો કાર્યક્રમ ચલાશે, ત્યારે જ મહાસભા અને કામદારવર્ગ વચ્ચેનું વિશાળ અંતર દૂર થશે. આથી જોઈએ એમ માનતા હોય કે મહાસભા પરેષાદી જનતાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હોવી જોઈએ, તેઓએ હાસના નેતાઓની દાલિલતા સામે ઉગ લડત આરંભવી જોઈએ.

સ્વતંત્ર બનો

ઈશ્વરદાસ તમને સ્વતંત્ર બનાવે છે. કેમકે તે સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની તમારી શક્તિને ક્યારી નાખી, ઈશ્વરદાસે કહ્યું તેને જ અંધશ્રદ્ધાથી માનવાની તમને લગામણુ કરે છે. તેથી તો મનુષ્ય મટીને ચંત્રવાળાં પુતળાં બનાશે. તમારો સ્વતંત્ર અવાજ નહિં પણ બીજાનાં અવાજ તમારો મુખમાંથી નીકળશે. શાસ્ત્રો, મંદિરો અને ઉપદેશો તમને એવાં પુતળાં બનાવવા માગે છે. તેવાં પુતળાં ન બનતાં સ્વતંત્ર બનવું હોય તો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનાં અને વિના સંકોચે તે પ્રગટ કરનાં રહીશો.

જગતની જનતા

૧૯૨૫ માં જગતભરની જનસંખ્યા:

૧,૮૬૫,૨૦૦,૦૦૦ હતી. તેની વિગત

આ પ્રમાણે:

એશીયા ૧,૦૩૮,૦૦૦,૦૦૦

યુરોપ ૪૭૮,૦૦૦,૦૦૦

ઉત્તર અને મધ્ય અમેરિકા } ૧૫૭,૦૦૦,૦૦૦

આફ્રિકા ૧૨૩,૦૦૦,૦૦૦

દક્ષિણ અમેરિકા ૬૬,૮૦૦,૦૦૦

ઓશિયાનીઆ ૮,૦૦૦,૦૦૦

જનરલ રમીરસ

જનરલ હર્ડઝોગ

દક્ષિણ આફ્રિકામાં રંગભેદની પરાકાષ્ટા

સીધીઓની આત્મસન્માનની
આધી હિંદની જાગૃતિના
પ્રતિહાસની રૂપરેખા

લલલગ ચારસો વરસ ઉપર યુરોપનાં
સત્તા અને સંપત્તિ ભૂખ્યાં રાજ્યોએ
દુનિયાના બીજા દેશોમાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો
હતો. પહેલવહેલાં ખૂબ પ્રતિકુળ સંજોગો
અને દુષ્પ્રાયેલી હાલતમાં મૂકી એ રાજ્યના
જોરાએ વેપાર શરૂ કર્યો. ધામે ધીમે

પ્રેરણક:

મણિભાઈ જોષાજી દેસાઈ

દેશીઓની મુખતા, કુચંપ અને નાશાયડીનો,
દેશકળની પરિસ્થિતિનો, પોતાના સ્વાયં
માટે ઉપયોગ કરી તેણે રાજ્યકાર-
ભારમાં માથું મારવા માંડ્યું. તેણે પ્રપંચો
રચ્યા, આક્રમણો કર્યા અને સત્તા મેળવી.
અમેરિકામાં, એશિયામાં તથા ઑસ્ટ્રેલિયામાં

સંસ્થાનો સ્થાપનાં, વિદ્યામાં સ્વચ્છાવ્ય જમાવ્યું, સારો ય આક્રિશ ખડો કર્યો. કહેવાની જરૂર નથી કે એ દરમિયાન પરદેશીની અડગ કલમી પાણુ તે પોતાના દેશમાં ધસડી ગયો.

સત્તા અને સંપત્તિના મદમાં તે પોતાની જાનને “કાળી તથા રંગીન પ્રજા” કરતાં, વધુ લાયક, વધુ ઉંચી માનતો થયો. બીજા પ્રજાઓ કરતાં પોતે વધુ સુધરેલા છે એમ તે પોદારવા લાગ્યો, પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ જગતભરમાં સર્વોપરિ છે, એવું ધમડ તેના મગજમાં આપી રહ્યું. આમ સત્તા, સંપત્તિ અને “સર્વોપરિપણના” મદથી તેણે દુનિયામાં લયકર વિષ ફેલાવ્યું. આ વિષ તે રંગબેદ. આ રંગબેદની મનોદશાથી તેણે રંગીન પ્રજાને તેમના જ દેશમાં તેમ જ પરદેશમાં દહાડત કરી, તેમના હક પર ત્રાપ મારી, તેમના વિત્રોને બોગે પોતાનો સ્વાધ સાધ્યા. અને એટલેથી જ ન અટકનાં આ રંગબેદનાં ઝેરને, તેની કૂર શોષણનીતિને અસંગ અને અનંત સાચવી રાખવા તે સતત પ્રયાસો આદરી રહ્યો છે. કુડાણમાં આ જ શાહીવાદનું રક્ત્ય છે, એ જ તેનો ઇતિહાસ છે.

રંગબેદની લયકર નીતિ

આ રંગબેદની મનોદશાથી આપણે, વિદ્વાઓ, અગ્રજર પરિચિત છીએ. આપણી માતૃભૂમિમાં, તેમ જ પરદેશમાં એનાથી નિષ્કર્ષતાં વસો અપણે સધ્યા છે. સકીએ છીએ. પરંતુ આ સુધરેલા ગણાતા નજીકમાં, જુદા રંગને કાપે, કાઢ પણુ પ્રજાના મનુષ્ય તરીકેના હકકો યુદ્ધી લેવાની “નીતિ” કાઢ પણુ જગ્યાએ વધુમાં વધુ ઉચ્ચ રીતે પ્રવર્તતી હોય તો તે ખ્રિસ્તિ આક્રિશ અને ખાસ કરીને દલિણ આક્રિશ છે. આ દલિણ

આક્રિશમાં, ત્યાંના મળ વતનીઓ (દેશીઓ) તરફ, પારસ દેશમાંથી આવી વસેલા ગોરાઓ ને વર્તણુક ચલાવે. છેવિદ્વાઓ પ્રત્યેના વક્તવ્યથી જો આપણે વાકે છીએ-તે. છેક અન્યાયી અને જંગલી માણસને પણ સરભાવે તેવી છે. અને એ બધું જગતમાં શાંતિ અને ન્યાય સ્થાપવા નિક્ષેપીનિષ્ઠનની મંજુર સરકારના છત્ર હેઠળ બની રહ્યું છે એમ કહેવું અસ્થાને નથી જ.

ઘોરા માસ પહેલાં “દેશીઓના પ્રજા” ઉપર દલિણ આક્રિશના રાજ્યસંઘ (યુનિયન ઓફ સાઉથ આફ્રિકા) ની વડી ધારાસભાની ચુંટણી થઈ હતી. ચુંટણીની ધમાલ વખતે ખ્રીજ નાના ગણાતા સસહ પણુ મનહારો સમક્ષ રહ્યો થયા હતા. પણુ રાષ્ટ્રીય પણુના નેતા જગતર હટાએજ દુનિયાને પરખાવી દીધું હતું કે તેનો પ્રજા, દેશીઓના સવાલ પર હારવાને કે જીતવાને તૈયાર છે.

એક સદી કરતાં વધુ સમય ધ્યાં, દલિણ આક્રિશની સરકારનું, દેશીઓ પ્રત્યેનું વક્તવ્ય અચોક્કસ ગણાતું હતું. તેથી વસ્તુસ્થિતિ યોગ્ય સ્વરૂપમાં સમજવા માટે આવે અને જગત અંતર નિર્દેશ આપકર લાયક છે. સિંધ્યાંગની દ્રષ્ટિએ, દલિણ આક્રિશની સરકાર કળી અને રંગીન પ્રજા ભવિષ્યમાં એકઠાઓના નેચો જ દરજ્જે પ્રમાણમાં બોગવંશ એમ સ્વીકારતી હતી. ગોરાઓના નેતૃત્વ હેઠળ (!) રંગીન પ્રજા સંસ્કૃતિની અમર્યાદિત કળાએ કમે કમે પહોંચશે એમ પણ એ સિંધ્યાંગમાં ગણિત હતું. જતાં વ્યવહારમાં એ સિંધ્યાંગ હમ્મેશ ઉંચે રહેતે દેરવનારો અને જગતને હગનારો નિવડ્યો છે. દલિણ આક્રિશના ગોરાએ પ્રમાણિત પણુ કદી એમ માન્યું જ નથી કે દેશી નેતા સમાવડો થઈ શકે. એક સાત્રા આકર

ચપા કરતાં દેશી વધુ કાયદાત મેળવે એવી ઇચ્છા તેણે રાખી નથી.

જનરલ હટ'ઝોગની યોજના !

જનરલ હટ'ઝોગની નીતિથી આવી ગઈ માન્યતાને, વધુ જ્યાં મળશે, દેશીઓનાં વિદાર્સનાં સર્વદાર વધુ મજબૂત રીતે બંધ થશે અને કાર્યમંત્રી અસમાનતાના "સિદ્ધાંત"નો સરકાર તુલાકા-તોળ સ્વીકાર કરશે. એ જનરલ હટ'ઝોગની મુરબદ બર આવે તો, એક જમાના પછી, કોઈ પણ રંગીન માણસને મન આપવાનો એધિકાર આફ્રિકામાં રહેશે નહિ અને જાતિ કે રંગબેદ વિનાના, સમાન મતાધિકારના સિદ્ધાંતના ભૂકે ભૂકા થઈ જશે.

આના બદલામાં, જનરલ હટ'ઝોગ ૬૦ થી ૭૦ લાખ નેટલા દેશીઓને, દેશીઓના પ્રાંતોના વડીલદ માટે સ્થાનિક ધારાસભાઓ, જુદું મનપત્રક, વડી ધારાસભામાં પાંચ અને સેનટમાં બે મુશોપીયન પ્રતિનિધિઓ સુદી મોકલવાનો હક્ક (!) આપ્યા માગે છે. પરંતુ આ યોજના કેવી અન્યાયી અને બેદુદી છે તે, દશથી વીસ લાંખ નેટલા ગોરાઓ, એકલી વડી ધારાસભામાં ૧૪૫ સલાસદો મોકલવાનો હક્ક ધરાવે છે, એ દ્રષ્ટિકોણ ઉપરથી જ સમજાશે.

આમ કરવામાં જનરલ હટ'ઝોગનો હેતુ સ્પષ્ટ છે. રંગીન મતદારોના હાથમાં, સત્તાની તુલા છે એવાં કેપ પ્રાંતમાં, દેશી મતદારોની સંખ્યા છેલ્લા પંદર વરસમાં, સાત લગભગ પંચેતે સોળ લગભગની થઈ છે. ગયા આઠ વર્ષમાં જ તેઓની સંખ્યા ૬૦ દસ જેટલી વધી છે. પરંતુ એ જ મુદ્દન દરમ્યાન ગોરા મતદારોની સંખ્યામાં ફક્ત સાત દસનો વધારો થયો છે. આ વિચારે, દેશીઓ દુકંદ પામનમાં જ, પોતાની

સ્થિતિ સુધારવાની, ગોરાઓની આર્થિક સત્તા તોળવાની, તેમના ગેરવ્યાવસ્થી હંકેક પર કાપ મૂકવાની માગણી કરવાની સ્થિતિમાં આવશે. આજે પણ દક્ષિણ આફ્રિકાના ખીબા ત્રણ પ્રાંતો-જ્યાં દેશીઓને મતાધિકાર મળ્યો નથી-ના વતનીઓ, કેપ પ્રાંતના દેશીઓને, જનરલની આ યોજનાનો સામનો કરવા, પોતાસાદન આપી રહ્યા છે. આ મામલો જનરલ હટ'ઝોગને એવો લખ ભરેલો લાગે છે કે તે લાંબની પોતાની યોજનાથી, દક્ષિણ આફ્રિકાના દેશીઓને, માથું ન ઉઠાવી શકે એવા શુભામ-દશામાં હમ્મેશ માટે ધકેલી દેવા તત્પર થયા છે.

ગોરાની હાયકાતનું ધોરણ

જનરલ હટ'ઝોગની આ નીતિ થોડા રડયા ખડયા રંગબેદવાદીઓની મનોદશામાંથી જન્મી નથી, પણ તેમાં દક્ષિણ આફ્રિકા અને સારા ખ્રિસ્તિ આફ્રિકાના ગોરાઓનું માનસ વ્યક્ત થાય છે. અને દક્ષિણ આફ્રિકાના છેલ્લા વીસ વર્ષના ઇતિહાસમાં દેશીઓ વિધેની ગોરાઓની આ ગંદા અને હાસ્ય-જનક માન્યતા જેટલી સ્પષ્ટ તરી આવે છે તેટલું ભાગ્યે જ કોઈ ખીલું લક્ષણ નજરે પડતું હશે. જનરલ સ્મટસે ઝાકાકામાં તાજેતરમાં કરેલા ભાષણમાં પુણ એ જ મનોદશા વ્યક્ત થઈ છે.

વળી શુધ્ધિનું, ઉચ્ચ પ્રકારનું ગણતું કામ ગોરાઓ જ કરી શકે અને તેમણે જ કરવું જોઈએ એમ તેઓ તાજે દરે છે. ખાણે ખાદ્યનાર, રેલ્વે બાંધનાર અને એવી ખીલ વાતની સખ્ત મજુરી કરનાર દેશી, ખીન-કેળવાયેલા અને શુધ્ધિહીન ગણાય છે. પણ, પોતાના ખીસામાં હાથ રાખી, દેશીઓ કામ કરે છે કે નહિ તે તપાસનાર ગોરા-ઓવરસીઅર-કેળવાયેલા મનાય છે! હું ક-

માં! દક્ષિણ આફ્રીકા કેવી જનતા ગોરાઓ ઉત્પન્ન કર્યા માગે છે તે ત્યાંના એક પત્રમાં પ્રસિધ્ધ થયેલી નીચેની જાહેર ખબર ઉપરથી માલમ પડશે.

“જે ઘોડા, કુતરા વગેરે પ્રાણીઓને બરાબર સમજતો હોય અને જેનામાં દેશીઓ પર કાણુ ધરાવવાની શક્તિ હોય એવો એક યુરોપીયન જોઈએ છે.”

આ સંબંધમાં એક વાન નોંધવા જેવી છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં વસતા લગભગ ૧૮ લાખ ગોરાઓમાંથી આશરે દોઢ લાખ જોટલા ગોરાઓ ગરીબ સ્થિતિના છે. એ દશામાં, ગોરાઓ કરતાં દેશીઓ સાથે સંબંધમાં આવવું તેમને અતુક પડે છે. આર્થિક સંતોષોને લીધે, આવા ગોરાઓમાં રંગબેદની ખાસ માન્યતા રહેતી નથી. તેઓએ જાતીય સંબંધની બાબતમાં રંગબેદ પાળ્યા નથી. આથી એમાં લામ ન કરવાનો કે સંબંધ ન રાખવાનો કાપદો અમલમાં મૂકશે તો પ્રમાણિકુનાને બદલે દાંણિકના અને ગુન્દગારી વધશે એમાં શંકા નથી.

‘રંગબેદનુ’ યુદ્ધ જામશે ?

પરંતુ હવે મુખ્ય વાત તરફ વળીએ. દેશીઓના પ્રશ્ન જોટલા આર્થિક છે તેટલા જ લાગણી વિષયક છે. કારણ કે દેશીઓ પ્રત્યેના ગોરાઓના વક્ષણની પાછળ, કડવામાં કડવો લય છુપાયો છે. એ લય ઉત્તરતા-પણુના યુક્તિમાંથી નહિ પણ પોતાની જનની ઝોઝી સંખ્યાના ખ્યાલમાંથી પેદા થયે છે. ગોરા માણસ, દેશીને, સામાન્ય રીતે પોતાનો લયકર શત્રુ જોષે છે. અને ત્યારે ત્યારે દેશી સુધારા માટે ચળવળ કરે છે ત્યારે ત્યારે ગોરાની યુક્તિ તેની ખંદુક તરફ દોરી વ્યય છે. ગોરા બાળકોની નિશાળામાં

પણુ આવી મનોદશા ફગવવામાં આવે છે. થોડાં વર્ષો પર “દેશીઓના પ્રશ્ન” પર દરેક ગોરી શાળામાં વારંવાર વાદવિવાદ થતો ત્યારે એ પ્રશ્નનો ઉકેલ કેમ લાવવો એ સવાલના જવાબમાં આખી નિશાળ પોદારી ઉઠતી “તેઓને ઝાળીથી દાર કરો” ! આજે પણ આ મનોદશાના પડયા જ્યાં ત્યાં સંભળાઈ રહ્યા છે.

આખું પ્રકારની મનોદશાને જનરલ હટંગની નીતિ અપીઝ કરે છે. છુદ્દિને મનાવવા કરતાં, રંગબેદની લાગણીને ઉત્તેજ એવા રાજદ્વારીને ત્યાં તરતજ ટેકા મળે છે. આ સ્થિતિનો લાભ લઈ દેશીઓના પ્રશ્નને વધુ ઉગ્ર બનાવી, જનરલ હટંગ પોતાના પક્ષને મજબૂત કરવા કટિબદ્ધ થયા છે.

શ્રિલંકા સામ્રાજ્યમાં, જ્યાં જ્યાં રંગીન પ્રજા વસે છે ત્યાં ત્યાં આ રંગબેદના કક્ષની ઉંડી અસર પહોંચશે. રોડેસિયા, દક્ષિણ આફ્રિકાને પગલે પગલે આવી રજુ છે. અને કેનિયા એ સવંધા ચઢી જવા કુદા રજુ હોય એમ દાંસે છે. ‘રંગબેદને કારણે દેશીઓના મનુષ્ય તરીકેના હક્કો ઇન્કારવાનું કદર રદિયુસ્તોત્ર’ વક્ષણુ દક્ષિણ આફ્રિકામાં સંપૂર્ણ રીતે સફળ થશે તો, કેપની ભૂગિરથી એગિપ્તિનિયા સુધીના વિશાળ પ્રદેશ પર એ નીતિનું સામ્રાજ્ય આપી રહેશે એમાં શંકા નથી. અને ‘રંગબેદનું’ આ યુદ્ધ દક્ષિણ આફ્રિકાના ઇતિહાસમાં સાથી વિનગદારક નિવડશે.

એ હાલર વપને સંસ્કારી આત્મા !

ધણુ ગોરાઓ એવો દાવો કરે છે કે દેશીઓ પ્રત્યેના તેમના આવા વક્ષણુ માટે તેમની પાસે છુધ્ધિગમ્ય કારણો છે. તેઓ જણાવે છે કે તેઓના બચાવ વૈજ્ઞાનિક અને

સાંસ્કારિક આધાર પર રચાયે છે! - દેશી-ઓના પ્રશ્નો ચર્ચાતા ગોરાઓને આપણે સાંભળીએ તો એવી કલ્પના કરવાનું મન થઈ જાય કે આપણે ભુદ્ધિના સુવર્ણ સુગમમાં વસીએ છીએ!

થોડા માસ 'બહેલાં' એક યુરોપીઅન એકાદમી તેના દેશી નોકરને માર મારીને મારી નાંખવાના શુના માટે સાત વર્ષની સખ્ત કેદની અને બહારમાં ફટકા લગાવવાની સજા થઈ હતી ત્યારે, બીજા ભાગની સજાનો અમલ થતો અટકાવવા માટે દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રધાન પર ગોરાઓએ અશ્વ-ઓનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો, એક બાણીતા ડચ વર્તમાન પત્રે તો એવી દલીલ કરી હતી કે, ગોરા અને દેશીને સરખી રીતે સજા કરવી જોઈએ એ નિયમ બુદ્ધિથી અકલ્પ્ય છે આ દલીલના સમર્થનમાં એ પત્રે એવો આધાર રજૂ કર્યો હતો કે, બે હજાર વર્ષના સંસ્કારને પ્રનાયે ગોરા માણસને આત્મા એટલે લાગણી પ્રધાન થઈ ગયો હતો કે, એક સાધારણ જંગલી દેશીને ધાય તેવી રીતે તેને સજા કરવી એ અન્યાયી છે. કારણકે એક સરખી સજાથી લાગણીહીન રંગીન માણસ કરતાં લાગણી પ્રધાન ગોરાને વધુ ખમયું પડે છે! પરંતુ આની વિરુદ્ધ સાચામાં સાચી દલીલ તો એ છે કે બે હજાર વર્ષની સંસ્કૃતિમાં રંગવા ચતાં, એક જંગલી માણસને પણ સરખાવે એવી કુરતા કરનાર એટલે બધો ભયંકર માણસ છે કે સુપરેસા સમાજે કાંઈ પણ બોગે તેને ત્યજ દેવો જોઈએ.

દેશી-મનુષ્ય નહીં પણ પ્રશ્ન-?

દેશીઓ તથા ગોરાઓ માટે જાનનાં લુદાં લુદાં ધોરણે હોયો જઈએ, એ લાગણી દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓમાં ત્રીજ સ્વરૂપે

નજરે પડે છે. ગોરા માણસ એમ મૂંની રહ્યો છે કે તેની બુદ્ધિ એટલી બધી હિચ્ચ કરાએ પહોંચી છે કે કાળી અથવા રંગીન પ્રજા તેનાથી હજારો વરસ પાછળ છે. આ મનોદશા ગુલામોનો વેપાર કરનાર, તેના બાપદાદાના વારસામાં મળી છે. યાદી આ માન્યતા માટે તેની પાસે કશાં કારણો નથી. ખરી રીતે એ માન્યતાના ચૂરેચૂરા થઈ જાય એવાં કારણો તેને મળ્યાં છે. પણ દેશીને મનુષ્ય કરતાં એક પ્રશ્ન તરીકે ગણવાને તે એટલો ગર્વો દેવાઈ ગયો છે કે ઇતિવાસમાંથી તે કંઈ પણ શિખી શકતો નથી.

એક ડચ પાદરીએ દક્ષિણ આફ્રિકાની ધોળા સ્ત્રીઓની સર્વોચ્ચતા વિષેના એક પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, દેશીની માનસિક શક્તિ ગોરા કરતાં ઘણી ઉતરતી છે. આ પાદરી જુલુ ભાષા બોલતો હતો, તેણે એક વખત કહ્યું હતું કે, “સામાન્ય જુલુ દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરા કરતાં વધુ સારી રીતે વાત કરી શકે છે.” પણ આ પાદરીની દલીલ એ હતી કે, મોટર લોકો, હાથમાં બંદુક ઝાલવી અને કપાયથી ઉટ પહેરવી, - જે કરવાને બીચારો જુલુ આજે શક્તિમાન નથી - એ કરતાં સ્વંસ રીતે વાત કરવાની કાવગત ઓછી અગત્યની છે!

આ પાદરી અથવા દક્ષિણ આફ્રિકાનો ગોરા જોને સંસ્કૃતિ માને છે, તેમાં એવી એક પણ વસ્તુ નથી જે દેખાદેખીથી ન કરી શકાય. જાપાને એ સંસ્કૃતિનાં સર્વ લક્ષણો એક જ જમાનામાં અપનાવ્યાં હતાં. માટે જ તે પ્રજાએ દુનિયાની એક આકર્ષક ભાષા સર્જી છે, તેમાં જાપાને જે ક્યું તે કરવાની શક્તિ નથી, અર્થતઃ ભુદ્ધિ નથી, એવી દલીલ કાઢવાનું અશકલ ધરવાનાર અસ્તિ મંજુર થાખી શકે નહિ,

પરંતુ જોડો માણસ પોતાના કંઠોમાં
એકજો એકવુર છે કે તે બીજું કંઈ પણ
સમજ્યા માગેતો નથી; ન્યાય, નીતિ,
સત્ય જ્ઞાના પદ્ધતિમાં છે, તે જાણવાની
તેને પરવા નથી. આવજો માણસ બીજાની
દેહવસ્ત્રીથી આડે રહેતે જતાં અટકી શકે.
પણ આંખ છે જનાં જે જોવા માગેતો નથી
એટલું જ નહીં પણ જાણવા જતાં જે ઉંધે
માગે પણ છે તેને કાણ શોધી શકે?

દેશીઓનું સંગઠન

અન્યાર મુઠી ગોરાઓની દ્રષ્ટિયો જ આ
પ્રશ્નનો આપણે વિચાર કર્યો છે હવે દેશી-
ઓનું દ્રષ્ટિબિંદુ તપાસીએ. ગોરાઓ ધારે
છે નહીં રીતે તેઓ દેશીઓને કાચી શકશે?
પારાવાર મુકડલીઓ જનાં દેશી પ્રજા જે
પ્રશ્નને સાધી શકી છે તે જોતાં આ અપ્રાપ્ત
સંભવિત જાગૃતિ નથી. સંપત્તિના પ્રમા-
ણમાં, ગોધ શહેરી કરનાં દેશી ખુબ કર
આપે છે. અને જનાં એ કર ભાગે જ તેના
દિન પાછળ વપરાય છે. કાચીશીમાં ૬૦
લાખ દેશીઓ કરનાં સાતથી આઠ લાખ
ગોરાઓ માટે વધુ ખર્ચ કરવામાં આવે છે.
પણીવાર રેલવેના પાટાની બાજુમાં ભુર
માળવાળા ધરડા દેશીઓ જાળજોધીમાં માથું
ધાસી અસહ્યતા મેળવવા દેખાય છે. જ્યારે
ગોરાઓનાં વિશ્વવિદ્યાલયો અને મહાવિદ્યાલયો
યંત્રની મુગમતારી ઉપર ઉપરી સ્નાતકો
જાર પાડે છે અને તેઓ સરકારી ગોદરીમાં
જોડાઈ જાય છે.

ભૂતકાળમાં દેશીઓની દલા, કુતરાન
જેવી હતી. હવે તે પોતાની સ્થિતિ મુધારવા
કૃતનિશ્ચય થયા છે. ન્યાની વડી વાણસના
મારફત તે પોતાની સ્થિતિ મુધારી શકે
એમ નથી તેથી તે વધુને વધુ મલુર સંધો
સ્થાપના માગ્યો છે. આ દિશામાં તેણે મુ'

કયું છે અને મુ' કરે છે તે તેના આધ.
સી. યુ. (ઇન્ડિયન અને કોમરસિયલ વર્કસ
યુનિયન)ની પ્રવૃત્તિ તરફ નજર કરતાં, જણાઈ
આવે છે. આ સંસ્થા દર વર્સ મહેસરે
વીથ સલાસદો અને વીથ શિશિંગના કાળા
સાથે સ્થપાઈ હતી. એના જન્મ વિચિત્ર
રીતે થયો હતો. દક્ષિણ આફ્રિકામાં લાંબા
કાળથી દેશીઓને દુરસ્થાંધી પરથી ધકેલવી
કાઢવાનો પ્રયાસ છે. આ સંસ્થાના સ્થાપ-
નાર મીં કરીમિન્સ કોલી અને બીજા એક
દેશીને દુરસ્થાંધી પર, ખેડેલા જોઈ એક
યુરોપીયન પોલીસે તેમના પર હુમલો કર્યો
હતો. મીં કરીલી તથા તેના મિત્રે આ
પોલીસ અમલદાર સામે પગલાં લીધાં.
તેમાં તેમને વિજય મળ્યો. પછી આ
જનાવમાંથી બોધપાઠ લઈ દેશીઓના હિતનું
રક્ષણ કરવા માટે, એક સંસ્થા ઉભી
કરવાનાં દરાય કર્યો. એ સંસ્થા તે આ
આઈ. સી. યુ. એ સંસ્થાનો એક ઉદ્દેશ
દેશીઓને કાયદાથી જે કંઈ છૂટ મળતી
હાય-વેડ કે ઘણા ખરા દેશીઓ તે એમ જ
માન છે કે યુરોપીયનો સામે તેમને
લાગ્યે જ ન્યાય મળે છે-તે મેળવવાનો છે.
આ સંસ્થા દક્ષિણ આફ્રિકાના દેશી કામ-
દારોનું જન્મસમાં જન્મર પ્રતિનિધિત્વ
ધરાવે છે. ગોરાઓનાં જે મંડળો છે તે
સુખ્યને “ઓવરસીયર”નાં મંડળો છે.
પણ આઈ. સી. યુ. માં તે મલુર કરનાર
દેશી કામદારો જ જોડાયા છે.

જનરલનો ભયંકર લાગણીવાદ

દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકારે તેમ જ ગોરા-
ઓનાં મંડળો, એને કચી નાંખવાના અનેક
પ્રયાસો કર્યા હતા જનાં આઠ વરસમાં એના
સલાસદોની સંખ્યા દોઢ લાખથી બે લાખ
જેટલી વધી ગઈ હતી. જે કે અંત્યારે

નેતાઓના ધુમ્પ, કાંચ રસ્તો, ઇર્ષ્યા વગેરેને લીધે એની સત્તાને પ્રતિબંધ આંગળો નેટવી નથી છતાં દક્ષિણ આફ્રિકાના લોકોમાં તેની ઉપશોભિતા ધણી ભારે છે એ તો નિવિધ્ય છે. દેશીઓમાં રાષ્ટ્રીય ભાવના જગાડવામાં એણે મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. એમાં અથવા એવી બીજી સંસ્થામાં લોકનાર સભ્ય, પાતાની જાત માટે પાતે જીંદગી છે, કે જાહેર છે એવી જીવન ગ્રામ્યતા કરતાં પોતે ખાંડુ છે એવી ભાવના રુચે છે. મીઠા કેડલી દક્ષિણ આફ્રિકાનો વતની નથી. તે મધ્ય આફ્રિકાના ન્યાસા સરોવરના કિનારા પર જન્મ્યો હતો. પણ દક્ષિણ આફ્રિકાના રંગીનોની સર્વ જાતોના મનાસદ ધરાવનારી સંસ્થા સ્થાપનામાં તેને કંઈ પ્રતિબંધ નહોતો નથી. એ સંસ્થાએ દેશીઓને લાન કરાવ્યું છે કે તેના વિના દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાને ચાલે તેમ નથી. અને વડી ધારાસભામાં તેનો અગ્રાજ રહ્યો થતો નથી છતાં, આ આર્થિક લક્ષ્યાગને રાજકીય સત્તા મેળવવાના સંધન તરીકે તે વાપરી શકે છે.

આ આઈ. મી. યુ. તરફ નિર્દય જાય તો પણ દેશીઓની ભાવી વજનગર સંસ્થાનું કામ તેણે સરળ બનાવ્યું હતો. આથી જ આ ચળવળનો આપણે અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને ઓકટસ કાગ છે કે રંગબેદી રાજ્યદ્વારીઓના ટેકથી પસાર થયેલા ધારાસભાના કાયદથી, દેશીઓ તેમના સંકુચિત અને અસહી દબાવવા છવનમાં પુરાઈ રહેશે એમ માનવામાં જનરલ હટ્ઝિગ ધણ જ ભયંકર સાગણીવાદમાં તબક્કા રચા છે.

દેશીઓનો જવાબ

દેશીઓ દેશના સમગ્ર જીવનમાં એવા તો એક જોત થઈ ગયા છે કે, તેમને અસુક સ્થળોમાં કે અસુક જીવનની દબાવમાં પૂરા રાખવા એ અશક્ય છે. જનરલ હટ્ઝિગની સરકાર, બ્યારે બ્યારે નવી રેલ્વે, કે નવા રસ્તા બાંધે છે તથા નવા ઉદ્યોગોને મંજૂરી આપે છે, ત્યારે ત્યારે દેશીઓ દેશના જીવનમાં વધુને વધુ ભાગીદાર બન્યા છે. અને તેથી વધતો જતો એક બીજા સંધનો સંબંધ તથા સમાનતા તરફ લઈ જતો સમયનો પ્રવાહ એટલાં વ્યાપક બનતાં જાય છે કે, જનરલ હટ્ઝિગ અને બીજા હટ્ઝિગ રિવાઈડીઓ દાસની સામાજિક રચનાનો નાશ કર્યા વિના દેશીઓને દેશના જીવનમાંથી કેવી રીતે હાંપી કાઢી શકશે તે કસપુરું પણ મુશ્કેલ છે. આ યુગના ઓકટસ દેખાતા વસણથી એ રીત તદ્દન ઉઘી છે, એ પરિણામે હટ્ઝિગ અને રિવાઈડ જ વિનાશ પામશે એ નક્કી છે.

સમય અને અંતર પર વધતો જતો કાણુ, ભૌગોલિક સીમા બંધનનો પ્રભાવમાં થયેલો વિનાશ, એકદરેપતા અને સમાન ધોરણ તરફ લઈ જતાં યુગ બળો-આ બંધાની દક્ષિણ આફ્રિકાના ગોરાઓની રંગબેદની માન્યતાઓ પર ઉંડી અસર થશે જ એમાં શંકા નથી. જાતિભેદ, રંગભેદ, દુનિયામાંથી જુસાતો જાય છે એમાં ચિદ્વતો દેખાય છે. ન્યાતન્નતના વાગ કરતાં, આર્થિક ધોરણ પર દુનિયાની રચના થતી જાય છે. આજે ગોરા અને કાળા વચ્ચે જે દુરમનાવટ છે તેવી જ વેરની સાગણી, ભવિષ્યમાં કદાચ મોટરચાળા અને પંજે ગાસનાર વચ્ચે ઉદ્ભવે તો નવાઈ નથી. આ અતુમાન અમેરિકાના ઇતિહાસ તરફ નજર કરતાં હાસ્યગ્નક જવાબે નહિ. દુનિયાનાં આવાં વ્યાપક,

એકસ અને દેડ-રૂતે એકરૂપ બનાવતાં
વસણ સામે, વાદળાંના મઝગાટ સામે, એક
ચક્રી ટે' ટે' કરે તેમ, જનરલ હર્ટજેગ
દેશીઓને લાંબી કાલવાના મિથ્યા પ્રચારો
કરી રહ્યા છે. જે દેશમાં માત્ર ૧/૫ ભાગ
જેટલા સોફા બાકીની પ્રજાનાં હિત અને
લક્ષને ભોગે તાગદિત્તા કરવા માગે તે
દેશની નીતિ, તે સધુમતિની નીતિ, અરે જ
આત્મવિચારક છે, પણ સમય પાતાનું કમ

કરશે જ. ગોરાઓ હાલે થોડા વખત માટે
કાલી જન્ય પણ દેશીઓ સાથે સદકાર કર્યા
વિના, તેમને સમાન ગણ્યા વિના તેમને
છુટકા નથી. ન્યાય, નીતિ, સમયનો બેચાર
બધું દેશીઓના પદમાં છે, તેથી તેમના
જન્યવારો છે એ નિઃસંદેહ છે. એટલે હાલે
આજ ગોરાઓની ડોચ, આવની કલ્પ ગોરા
અને કાળા સર્વ મનુષ્યોની જ ઉગારો એ
સર્વથા સત્ય દેખીકત છે.

દેશી વીમા કંપનીઓ.

છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં વીમા એકલોજ એવો ઉદ્યોગ છે કે જે કૌથી વધુ ખીલી
નીકળ્યો છે. પછાતમાં પછાત દેશોએ પણ વીમાના ધંધાને ખીલવ્યો છે. હીંદુ દલ્લુ
આ ધંધામાં પછાત છે, પણ આજે એવી થોડી હીંદી વીમા કંપનીઓ છે કે જે
સંધર અને આઆદ થતી જન્ય છે અને તેમને વધુ આઆદ તથા સંધર બનાવવા
તથા દેશો પૈસા દેશમાં રાખવા હીંદીઓએ ચોતાની મીલકતો, મીલો અને મોટરોનો
વીમા હીંદી વીમા કંપનીઓનેજ આપ્યો એમણે, કે જેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:-

ધી ન્યુ ઇન્ડીઆ એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બુપીટર જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી વલ્કુન ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બ્રીટીશ ઇન્ડીઆ જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર અને જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઇન્ડીઅન મરકાન્ડાઇસ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ફ્રેસ્ટ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

હિંદી વહાણવટું- તેના વિકાસના માર્ગમાં રૂંધન

હિંદી વહાણવટાનો નાશ એ બ્રિટિશ તંત્રનું મેલામાં મોકલું કલંક છે. તેની કુંઠક ઝાંખી આ લેખ કરાવે છે.

: લેખક :

ખંડલાઈ દેસાઈ

આ પછી પરનંત્ર ઈંગ્લેન્ડના આર માઈસ દૂર વસતી એક નાનકડી પ્રજાના યુવામ ઈંગ્લેન્ડની પ્રતીતિ આપણને ઇર્ષાની ઠાણે ફાણે કરાવવામાં આવે છે. આપણા હુન્નર ઉદ્યોગો, રેલ્વેઓ, અને સ્ત્રીમણ, નાર અને ટપાલ પરદેશી મૂખ્યત્વે બ્રિટીશ મુદી વડે જ સદ્દર છે એમ આપણા મન પર દસાવવામાં આવે છે. તેમની સામે રૂપયામાં કાઢ ઉતરે છે ત્યારે તેઓ ભયભીન બની જઈને સત્તાની સેડ શોધે છે. હિંદમાં કેવળ આર્થિક શોષણ અર્થે જ અરોડો જમાવી બેઠેલા ગોરા વેપારીઓની આજે આ મનોદશા છે. લાઠી ખીસ સામેના મંજાવાતનું આ મુદ્દત્ત છે.

હિંદ વિશાળ દેશ છે, બહુ ઝડપે ખંડ છે. એનો કિનારો લાંબો, અને જળદોશ સુરક્ષિત છે. એનો વેપાર પછી એટલો જ વિશાળ અને લાભદાયક છે, અને તે જ્યાં ગોરાઓએ લાય કર્યો છે. બારિશુમે લાંબો રૂપિયા દર વર્ષે પરદેશમાં ઘસણાઈ જાય છે, અને હિંદની રાંક પ્રજા દિનપ્રતિદિન નિર્ધન બનતી જાય છે. આ સ્થિતિનું નિવારણ શી. લાડના ખીસમાં સ્થાવરમાં આવ્યું છે.

બ્રિટીશરો હિંદમાં આવ્યા તે પછેલાં હિંદી વહાણવટું સંપૂર્ણ જલોજલાલી ભોગવતું હતું. હિંદનો આંતરિક સેમ જ દરિયાપારનો બધો વેપાર હિંદી વહાણો મારફતે જ આવતો. પરંતુ દરેક દિવસ

કંપનીના ઉદ્યતી સાથે સ્થિતિ પલટાઈ, અને આજે આપણે આપણું સર્વસ્વ પર દેશીઓના હાથમાં સોંપીને બેસી છીએ. આજે હિંદ જેવા વિશાળ દેશ પાસે પોતાનું એક વહાણ નથી એ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે.

મરકેન્ટાઈલ કમિટી

ઇ. સ. ૧૮૨૨ ની સાલમાં સર પી. એસ. શિવરુયામી આપણે આ લેખક સ્થિતિ સુધારવાના ઉદ્દેશથી વડી ધારાસભાની બેઠકમાં વહાણ ઉદ્યોગની તપાસ અર્થે એક તપાસ સમિતિ નીમવાની માંગણી કરી હતી તે અનુસાર ૧૮૨૩ ની સાલમાં કેપ્ટન ઇ. જી. હેડગ્રામના પ્રમુખપણાં નીચે ઇન્ડિઅન મરકેન્ટાઈલ મરીન કમીટીની નીમણૂક કરવામાં આવી હતી. આ કમીટીએ ચોમર તપાસ કરીને ઇ. સ. ૧૮૨૪ ની સાલમાં પોતાનો રીપોર્ટ પ્રગટ કર્યો હતો. તેમાં જે મહત્વની ભલામણો કરવામાં આવી હતી તેમાંની એક બે નહતી ભલામણો સિવાયની સર્વે સ્થનાઓ સરકારે અસરકારક પરચટાવી દીધી છે. હિંદના શોષાઈ જતા આર્થિક ઝડાની તેમને તથા માત્ર પગ પરચા નથી.

હિંદમાં જ્યારે આવી હુન્નરદાયક પરિસ્થિતિ પ્રયત્ને છે ત્યારે ખીસ દેશમાં રૂંધાઈ જાય અને શું અને છે તે તરફ જરા

નગર, કર્મિ, ખૂદા ચિત્તને પાતાના વધુ-
વડાના વિદ્વાસ-અર્થે ૧૬૫૧ નો નેવીગેશન
એક્ટ પસાર કર્યો, અને વસંદાઓને પાપ-
માત્ર કર્યા. આ તો જૂનો ઇતિહાસ છે.
પરંતુ આજે સુધ્યાં એટલિટનની સરકાર
સ્વદેશી વહાણ ઉદ્યોગને અનેક રીતે ઉત્તેજન
આપે છે. તેઓ દેશી કંપનીઓને એમ
આજે કોના આપે છે, ટપાલના પૈસા આપે
છે તેમ જ સંસ્થાનો અને વિંદ સંસ્થાના
વડવાર અદ્વસ પાણી થોડી થણી મદદ કરે
છે. એના આંકડાઓ.

દેશ	રૂ.	આ.
ક્રાંસ	૪,૧૮,૪૬,૧૭૮	૦
એટલિટન [સંસ્થાનો સાથે]	૩,૨૦,૭૮,૨૩૫	૦
જાપાન	૧,૬૮,૧૭,૮૧૨	૮
ઇટલી	૧,૨૧,૦૨,૮૧૪	૧૦
સ્પેન	૮૮,૪૩,૭૮૭	૮
એન્જીઆ દગરી	૬૩,૨૬,૬૫૬	૪
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૮૪,૨૨,૭૭૧	૧૪
જર્મની	૭૧,૮૦,૭૧૫	૧૦
ફ્રાંસ	૫૮,૬૮,૫૭૧	૦
આઝીય	૪૦,૬૨,૫૦૦	૦
પ્રીસ્ટ	૧,૭૦,૨૫૦	૦

અને આ પછી તો આ ખર્ચમાં વધારો
થતો જ રહે છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખ-
વાની જરૂર છે.

અને વિગતોમાં અત્રે ઉલ્લેખની જરૂર નથી.
પરંતુ એટલું તો વાંચકાએ જાણવું જ
જોઈએ કે સદીઓથી સ્થપાયેલા ઉદ્યોગને
હજી પણ આવા ઉત્તેજનની જરૂર પડે છે.

*૧૮૦૮-૦૯ની સાલમાં વહાણના ઉદ્યો-
ગને ખીસવવાને માટે જ્યાં જ્યાં ચલણીએ
નીચે પ્રમાણેની મદદ કરી હતી:-

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે તો છેક
૧૮૧૭ થી દિનાગરો વેપાર દેશી વહાણો
માટે જ “પ્રોતેક્શન” કર્યો છે. તે પહેલાં બધું
ઇ. સ. ૧૭૮૮ ના કાયદા હેઠળ પરદેશી
વહાણો પર કરનાં વધુ ભારને કીધે પર-
દેશીઓને પગલવ થયો જ એણે હતા.

આ ઉપરાંત અમેરિકાએ વહાણો આપવાના
ઉદ્યોગને સર્વે સામાન્ય જગ્યાતથી મુક્ત
કીધીને ખૂબ ખીસવ્યા છે. છેલ્લા મહાન
વિગ્રહ પછી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને “સમુદ્રની
સામ્રાજી” થવાની જ લગની લાગી હોય
એમ લાગે છે. ઇ. સ. ૧૮૨૦ ની સાલમાં
આપાટી વહાણવડાનો કાયદો [Merchant
Marine Act] પસાર કરવામાં આવ્યો
છે; અને તે અનુસાર વહાણવડાની ખીસ-
વણીનું કાયદું આત કમીશનરોની એક
ખોડીને સોંપવામાં આવ્યું છે. આ ખોડીને
ખજાણના વિમાની ખીસવણી ઉપરાંત વહાણ
આપવાના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવાને માટે
દર વર્ષે પાંચ લાખની સુધી મુદ્દી
૨૫૦૦૦,૦૦૦ ડોલર આપવાનો ફરજીય કર-
વામાં આવ્યો છે. વળી આ કાયદામાં
અત્રી પણ કલમ રાખવામાં આવી છે કે
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની બધી ટપાલ અમેરિકામાં
જવાવડાં અને અમેરિકાનો માલિકાનાં
વહાણોમાં જ લઈ જવી.

ક્રાંસમાં સીધી મદદ

ક્રાંસમાં વહાણવડાને સીધી, ઉલ્લેખ અને
વ્યાપક સહાય આપવામાં આવે છે. સત્તાવાર
આંકડાં મુજબ ક્રાંસના સરકાર દર વર્ષે
વહાણના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવામાં
રૂ. ૪૧,૮૪૬,૧૭૮ ખર્ચે છે. પરિણામે
ક્રાંસના વહાણોની સંખ્યામાં ચોખ્ખો વધારો
નજરે પડે છે. અત્યાદે તેની પાસે સો દન

અને તે ઉપરની ૧૭૦૦ થી વધારે સ્ટીમરો છે.

ક્રાંતિ વડાણુનાં આંધકામ માટે આમ સીધી મદદ આપે છે તે ઉપરાંત “શીશીંગ બાઉન્ડરી,” ટપાક ખર્ચ, લોન અને રેલ્વે તૂટમાં ગંદત, અગ્નિ છે અને ત્યાંના કિનારાનો વેપાર એકસા ક્રાંતિના વડાણુ માટે જ ખુલ્લો છે, છેલ્લે ૧૮૮૧ સપ્તમાં ક્રાંતિ આ ઉદ્યોગ ખીસવવાનો આરંભ કર્યો, આજે નૌકા કાફલો ધરાવવાની ચર્ચામાં ક્રાંતિની અવગણના અકાંક્ષ થઈ પડી છે.

જાપાનનો તાલે ઇતિહાસ

જાપાનમાં વડાણુચરના વિકાસનો ઇતિહાસ તો તાલે જ છે. ચીન સાથેનો વિશ્વ સમાપ્ત થતાંની સાથે જાપાને પાતાનો વેપારી કાફલો વધારવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઇ. સ. ૧૮૬૬ ની સપ્તમાં વડાણુચરના વિકાસ અર્થે સરકારી સમગ્ર આપવાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. તે પહેલાં ટપાક અલગ વડાણુચરનાં એક દર વર્ષે ઇ. ૧૫,૬૨,૫૦૦ મળતા હતા પરંતુ ૧૮૬૬ ની કાયદા અનુસાર ૭૦૦ થી ૧૦૦૦ ટનની સ્ટીમરો આપવાનું માટે દર ટન સરકારે ૧૨ ચેનની મદદ આપવી શરૂ કરી, અને મોટાં વડાણુ માટે ૨૦ ચેનની મદદ આપી. આનું પરિણામ મુંદર જ આવ્યું. તે પછી ઇ. સ. ૧૮૭૦ ની સપ્તમાં કાયદાની કલમો જન્ય અમ્મત કરવામાં આવી, અને હવે ૧૦૦૦ ટનની સ્ટીમરો માટે જ મદદ આપવાનું નક્કી થયું.

આ ઉપરાંત જાપાનમાં ગંધાકાં અને જાપાનના વાપર. ઉદ્યોગ મુશ્કેલી કરતાં વડાણુને પણ મદદ મળતી હતી.

અરકેથી જ ન અરકનાં ઇ. સ. ૧૮૭૦ ની સપ્તમાં જાપાનની સરકારે કિનારાના વેપારમાં સર્વે પરદેશી વડાણુની ખાધી કરી. જાપાનની સ્ટીમરોનું ઉત્તેજન આપવાના

ઉદ્દેશથી પરદેશી વડાણુને જાપાનના વૈવિધ્ય ઉદ્યોગ રચના કરતાં પહેલાં ભારે જગ્યાત નાંખવાની શરૂઆત કરી. પરિણામે આજે જાપાનનો કાફલો સ્વાથથી અને સમગ્ર છે, અને દૂર દૂરના દેશોમાં મળતી નૌકા પરિવહની એકામાં જાપાનને આમંત્રણ આપે છે.

હિંદીનું હુઝાર પ્રકરણ

ખીસન દેશમાં જવારે વડાણુના ઉદ્યોગને અટકાવવાનું ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે, ત્યારે દિંદમાં જીવીજ સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. વડાણુચરના વિકાસ માટે જરૂરી એકએક સમગ્ર દિંદમાં છે. પરંતુ સરકારની ભયંકર ઉદ્વેગિતા અને પરદેશીઓની સ્વાર્થ શોધ પના વિકાસનો માર્ગ રૂંધે છે. તે માટે દિંદો નવજીવાનો સાદસિક નથી અને સમુદ્રનું હવન તેમને સહ નથી એમ કહીને સરકાર છટકી જઈ શકે એમ નથી. દિંદમાં સમુદ્ર હવનના સંસ્કાર છે તે સહજન કરવાને માટે સરકારે શું કર્યું છે? મુંબઈમાં એકાદ “હિંદીન” પર ગણ્યા ગાંઠ્યા જીવાનોને તાલીમ આપવાથી દિંદો વડાણુચરનો પુનરુદ્ધાર થઈ જવાનો નથી એ વાત એકસ છે. એને માટે સર્વ દેશીય ઉદ્યોગની જરૂર છે.

આજે તો દિંદના કિનારાનો ૬૦ ટકા કોટલા વેપાર પરદેશી સ્ટીમર કંપનીઓ દ્વારા કરી ખેડી છે. આ કંપનીઓએ [Shipping Ring or Conferences] એકાદી રચીને દિંદના કિનારાના વેપારને કસ્તુત: હંજરો જ મેળવે છે. આ આ હંજરોનું સંસ્કાર્ય અને નફાખેરીનો નિભાવ તેમના પ્રધાન ઉદ્દેશ તેમણે ગમે તે ભોગે અત્યાર સુધી સચાયા છે અને સચવાનાં ઉમેદ પણ રાખે છે. ૧૮૫૦

ના દિંદો દિનારાના વેપારને લગતા પાંચમા કાયદા પ્રમાણે દિંદોના દિનારા પર વેપારની દરેકને ઘટ છે, પરંતુ તે ઘટ નામની જ છે. નવી સ્ટીમર કંપનીઓ વળેથી વેપાર કરતી સમ્પૂર્ણ કંપનીઓ સામે લડીશક્તિમાં ઉતરી શકતી નથી. કેમકે સમ્પૂર્ણ કંપનીઓ વર્ષ એ વર્ષ ખોટ ખાઈને પણ માલનું નુકસાન એટલી દલ સુધી ઉતારી નાખે છે કે જેની સામે નવી સર્વી કંપની કંઈ કુદી શકે જ નહી, પરિણામ એ આવે છે કે નવી કંપનીઓને કોતો દેવાનું કંડનું પડે છે, અથવા તો તેમનો આખો પડીવટ લડીકે કંપનીને સોંપી દેવા પડે છે, અને તેમ છતાં સરકાર સુધ્ધાં પોતાની દવાનું આવી પરદેશી કંપનીઓને સોંપે છે. દિંદમાં અલગ અલગ એક કરતાં વધારે વખત થયા છે, અને જે એક એ કંપનીઓ તેમ છતાં ટકી રહી છે તે માટે તેમના સંચાલકોને ખરે જ કન્યાદા ઘટે છે. ખૂબ વગેવાયત્રાં નૂતનાં સુધ્ધો-Rate-Wars-વિષે આથી વધારે સમજાવી જરૂર નથી.*

દિંદના ખીલના ઉદ્યોગને ઉચ્છેદ્યના એક જ શબ્દની આ તો વાત થઈ. પણ તેથી એ વધારે લાયક દર્શાવ્યાર જેનો પરદેશી કંપનીઓ જરૂરી ઉપયોગ કરે છે તે વજતરની કદી-Rebate System-ને નામે

* આવી જ નૂતની લાલ ચિટીશ છંડીઆ અને શીંધીઆ સ્ટીમ નેવીગેશન વચ્ચે થયેલા ચર્ચા ઉપર આવી હતી ત્યારે રંગુનથી મુંબઈ લાયવાનું દન ચોખાનું નૂર રૂ. ૧૮ થી ઘટીને રૂ. ૬ થઈ ગયું હતું ત્યારે ખરેખર ખર્ચ દન દીઠ રૂ. ૧૧ તો થતો જ હતો. આમ કંપનીને દન દીઠ રૂ. ૫ ના ચોખ્ખી ખોટ ખમતી પડતી હતી.

એકખખં છે. આ પદ્ધતિને ઇંગ્લેન્ડ વસાની ઉપમા આપી શકાય. ઉપરથી એ મોલક લાગે છે, પણ એની અસર હવેલ નીપજે છે. દિંદનું નુકસાન ઉદ્યોગને લાનિદારક છે, એટલું જ નહિ, પણ શીપર-માત્ર મોલક નરું સવને માટે કંપનીના સુકામ ખતી રહે છે. આ પ્રમાણ અનુસાર એક શીપર આખા વર્ષ દરમ્યાન તેનો ખર્ચ માત્ર એક કંપનીના ચલાવ માટે જ મોલક, અને ખીલ કંપનીને કંઈક જ નહિ તો તેને તે કંપની વર્ષની આખરે અમુક વજતર આવે છે, આ તો કંપનીને પોતાનાં કાંડાં કીપી આપવા જરૂર છે. ભૂલિયુકે તે તેનાથી એક તોડા જેટલો પણ માલ ખીલ કંપની માટે મોલક ગયો, તો પછી તેની આશાના અર્ધાં કુંગેરા ડોસી વળે છે, આ રીતે પણ દિંદો વડાલુવડાનો વિશ્વસ રૂંધે છે. આ પદ્ધતિ ગેરકાયદેસર નકર કરવાની વખતો વખત મારણી કરવામાં આવી છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં તો એ પદ્ધતિ ગેરકાયદેસર નકર થઈ છે. પરંતુ અહીં દિંદમાં જ્યાં પ્રવનનો અવાજ જ ન સંભળાતો હોય ત્યાં ખીલુ શું પરિણામ સંભવી શકે? દરેક દેશમાં “ઇન્ડસ્ટ્રી” પ્રવનમતને આધીન હોય છે, સરકારની ચકરે અહીં ઇન્ડસ્ટ્રીની નકાબોરીને અંકુશમાં રાખે છે. ત્યારે ઇન્ડસ્ટ્રી પરદેશી હોય છે, ત્યારે તો વધારે અંકુશની જ જરૂર પડે છે પરંતુ ત્યારે દેશી ઉદ્યોગને તે વિધાતક નીવડે છે, ત્યારે તેનો તત્કાલ નાશ અનિવાર્ય, થઈ પડે છે.

આવાં ખીલ જવાબદાર પાતાવરણમાં અનર્થોની પરપરા જન્મે છે. દિંદ તે અનુભવે છે, અને નિસાસા નાખે છે. દિંદમાં કાચું સોતું પાકે છે એ જ દષ્ટિએ આ પરદેશી વેશ્યો કામ લેતા લાગે છે. કસકતા, કરોળી, મદાસ,

રંગુન અને મુંબઈ જેવાં ગણ્યા ગાંઠ્યાં બંદરો જ તેમને થાય લાગે છે. બ્રાહ્મણનાં નાનાં ખીણતાં સંખ્યાબંધ બંદરો તેમને મન અસ્પૃશ્ય છે. પરિણામ એ આવે છે કે અમુક વિસ્તારમાં પાકેતો કાચો માલ બંદર પર લઈ જવાને માટે રેલ્વે નૂ ચડાવવું પડે છે, અને તેટલે અંશે દિંદની આર્થિક કૂટ પકે છે. દિંદી સ્ટીમર કંપનીએ કિનારાનો વેપાર ખેડતી હોય તો આવી સ્થિતિ ઉદભવવા પામે જ નહિ. પરંતુ પરદેશી નાવના રંગ જ ત્યાં લાઈ છે!

અન્યારે સ્ટીમરના ગ્રીન વર્ગના ઉતાડ-ઓની હાલત જોઈ જતી નથી. એ પણ આ વિષય સ્થિતિનું જ પરિણામ છે. દિંદના કિનારા પર ઉતાડઓનો અવરજવર કંઈ નહોતો નથી. દરરોજ હન્ટરોની સંખ્યામાં મથકે સીંગલ અને બ્રહ્મદેશ તરફ વળ્યા વળે છે, અને પાછા ફરે છે, તેમનાં લાડાં પેટે હન્ટરો રૂપિય પરદેશી સ્ટીમર કંપનીઓની નિભેરીમાં જમા થાય છે. પરંતુ કોઈએ એ તપાસ કરી છે ખરી કે, આ સ્ટીમર કંપનીઓ ગ્રીન વર્ગના ઉતાડઓ માટે કેવી અને કેટલી સમવડ રાખે છે? આવી સ્થિતિ દિંદી વહાણોમાં સંભવી શ. જ નહિ. અને કદાચ તેમ થાય તો પ્રગ્નમ્બના પ્રખળ દયાળુથી તેમને નમાવી શકાય. પરંતુ અત્યારે તો વિલાપ-નમાં વિરાગના એ કંપનીઓના સંચાલકો ગ્રીન વર્ગના ઉતાડઓનો અવાજ નથી સાંભળવા એ હવે અનુસવ સીધું સત્ય છે.

આ અત્યંત પરંપરાના વિનાશ અર્થે દિંદના કિનારાનો વેપાર દિંદીવહાણો માટે જ “રીઝવ” હોવો જોઈએ. કિટને એ જ માર્ગે મળત કરી છે, અમેરિકા, જાપાન, અને જર્મની, ફ્રાન્સ, કેનેડા,

આસ્ટ્રેલીયા અને દક્ષિણ-આફ્રિકાઓ જે પંથે પ્રગતિ કરી છે, તેજ પંથ દિંદ માટે એકજોઈ કરવાની થી. સારાભાઈ દાદાએ પોતાના કિન રાને લગતા વહાણવડાના -કોસ્ટલ રીઝર્વેશન-ખીણમાં મારણી કરી છે. આ ખીણને પ્રગ્નસમરનનો ટેકા છે. એટલે દિંદમાં ગાંધી વેપારીઓ તે ખીણની સામે રાતાપીળા થાય, અને હોડાં ધંચકેપ જવાબજેહાદ પોકારે તે સમજી શકાય એવી વસ્તુ છે. પરંતુ એક તરફ દિંદીઓની મલ્લાકંઠા પોષવાનો દ્વેષ કરનાર દિંદી સરકાર તેનો વિરોધ શા માટે કરે છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે.

દિંદનું નૈઋત્ય અને દિંદી વેપારી કાંકા જમાવવાને માટે તો સરકારને આર્થી પણ મોટા આત્મભોગ આપવા પડશે, અને દિંદનાં વાજખી હકંદા સ્ટીમરવા તેમ જ સંતોષવા પડશે.

આપણી સમક્ષ એવો બાઉ ઉભો કરવામાં આવે છે કે દિંદમાં નવાં વહાણો માટે મુડી ક્યાં છે? દિંદ જો પરદેશીઓ સામે આવું લગાયક વક્ષણ અપત્યાર કરશે તો પરદેશીઓ દિંદમાં નાણાં ધીરવાનું બંધ કરશે, અને પરિણામે દિંદને દેવાળું કાઢવાની વખત આવશે. આ તો કેવળ બ્રમ છે, અને હવે દિંદ એવી શમ્બદાહમાં ફસાય એમ નથી. દિંદમાં મુડી છે, પરંતુ સરકારની ઉદાસિનતા અને પરદેશીઓની આડખીલીઓને લીધે એ મુડી બહાર આવી શકતી નથી. બીજા દેશોમાં સરકાર તરફથી દેશી ઉદ્યોગના વિકાસ અર્થે અનેક રીતે ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. દિંદમાં એવું કંઈપણ થતું નથી. ઉલટું દેશી ઉદ્યોગના વિકાસના માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ સરકાર તરફથી પણ કરવામાં આવે છે. સરકારની સમગ્ર આર્થિક રાજનીતિ પરદેશીઓના લાભાર્થે જ ચાલતી છે. તેનાં વિષય પરિણામો નીપજ્યાં છે. હવે રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ આખી આર્થિક નીતિની પતન-સ્થિતિનો સમય આવી પહોંચ્યા છે. સરકાર તેના સ્વીકાર કરીને પાનાનો દાદરાર બદલશે ખરી?

પેલેસ્ટાઇનમાં આરબ જાગૃતિ

અંશ સંપર્ક:

અમીન રીહાની

આરબો રાષ્ટ્રીય અસ્થિતા,
માટે જ લડી રહ્યા છે:
ધર્મઝનન માટે નહિં.

પેલેસ્ટાઇનમાં તાજેતરમાં થોડીની નીકી વહેનડાવનાર આરબ-યહુદી ઝઘડાની પાછળ મૂક ઇતિહાસ છુપાએલો છે. જોયો છું કેવાઈ રહેતો અગ્નિની જ્વાળાઓ માત્ર એમર પ્રસરી જતાં દેશ તેમાં હોમાયો. વિશ્વવિગ્રહના એ કારમા દિવસોમાં થીડનની સ્પર્શરે આરબોને કંઈને કંઈ વચનો આપ્યાં અને આરબ સરનાન્ય સ્થાપનામાં સદાયક જનવાની ખાત્રી આપી આરબોને તુફાન-સામે માથું ઉઠાવનું. પરંતુ, વિગ્રહનાં વાદળો વિખરાઈ જતાં એ વચનો અને ખાત્રી વિસ્ફાઈ ગઈ; પેલેસ્ટાઇનમાં યહુદીઓનું આક્રમણ શરૂ થયું; અને આરબોના લોકો સામે મોરચા મંડાયા. સ્વાતંત્ર્યની ઝંખના કરતા આરબોએ સ્વકલક સિદ્ધી માટે શસ્ત્રો ઉઠાવ્યાં.

ધખન શૌક

નેજદ અને હંઝાઝના રાજા ધખન કાંદ તુકેતિ ૧૯૦૫ માં મધ્ય અરબીસ્ટાનમાંથી અને ૧૯૧૩ માં અબુ-લસામાંથી લાંકી કાઢ્યા હતા. અબુ-ન્યમનના અત્યાચારો રાજ-કર્તા હોમામ યાલ્લાએ ૧૯૦૪ માં તુકેતિ સાનામાં શરૂ થવાની ફરજ પાડી હતી. આમ આધુનીક આરબ અગવગતાં ખીજ રોપાયાં.

વર્ષો પહેલાનો ઇતિહાસ તપાસનાં જણાઈ આવશે કે તુકે પ્રજા કદી પણ આરબોને વશ કરી શકી નથી, તેમ જ ગમે તેવાં સંતેગોમાં પણ આરબો ‘સ્વાતંત્ર્ય એ અમારો જન્મસિધ્ધ લક્ષ છે’ તેવા ચળ્દો મુણાયા વિના રહ્યા નથી. તુકે પ્રજાનાં આક્રમણો સામે તેમણે લગેલાં કમર હતી છે. વખતની સપાટી પર, અરબી રમાં મેડાનોમાં અને નેજદના રેતાળ પ્રદેશોમા આરબોએ પુષ્ટક તુકે લગકરી કુકરીઓને ઢિલ વિહિલ કરી હતી. ચાલુ સદીના પ્રારંભ કાળમાં તો આરબોએ એક પછી એક એમ મળુ વખત જન્મરૂઢન મેળવી.

દક્ષિણમાં આરબો જ્યારે વિજય પ્રાપ્ત કરે જતા હતા ત્યારે ઉત્તર તરફના પ્રદેશોની પરિસ્થિતિ કેવળ સિન્ન હતી છાક, સીરીયા અને પેલેસ્ટાઇનમાં તુકે લોકો અહીં જમાવી ઘેસ હતા; તેઓ આરબોને કચડી નાખવામાં કાવી ગયા હતા. કારણ કે આંતરીક ફાટકુટને મધ ઉત્તર તરફના આરબો દક્ષિણના જળામાં સામેલ થઈ શકે તેમ નહોતું. તુકે પ્રજાની લેવાઈ.

તેમને પીડીતી હતી અને હરઘડી તેઓ વિરોધના નિર્દેશ પોકારે ઉઠાવતા પલ્લુ હતા. આમ કેસ્ટાઇનની હાલતમાં પલ્લુ તરફની રાહ એક ખેત્રી મુદ્દત આરમ્બોએ એ પુરું વિશ્વવ સમય માયું ઉચક્યું.

શુદ્ધ મંડળોની સ્થાપના

૧૯૦૮ પહેલાં તો કેસ્ટા અને કોન્સ્ટાન્ડીનોપલમાં શુદ્ધ આરમ્બ મંડળો સ્થાપાઈ ગયાં હતાં. તે મંડળોનો તેમ ઉત્તર તરફના તેમ જ ચેકેસ્ટાઇન, સીરીયા અને ઇરાકના આરમ્બો વચ્ચે સંગઠન કરી દક્ષિણના આરમ્બો તરફ તેમનો રાજદ્વારી સંબંધ બાંધવાનો હતો. પુરું લોકોએ જ્યારે આરમ્બોમાં પુરું ભાવના કેળવવાના પ્રયાસો સ્થાપ્યા ત્યારે આ શુદ્ધ મંડળોએ તેમની નેમ સ્પષ્ટ રીતે જનતાને સમજાવવા માંડી. અને પુરું લોકોના આવા પ્રચાર સામેની જુગેશ શરૂ થઈ. તે વખતે પાન-એરેબી-આની ભાવના જન્મી. બાઈબલ વિશ્વ-દમાં પુરું પ્રજાનો પરાજય થયા પછી તો મુસ્લીમ અને ક્રિશ્ચિયન નેતાઓએ છોડ્યો હતો ચક્રાવચ માંડી. આમ ઉત્તરમાં આરમ્બ ચળવળનો દેખીતો જન્મ થયા અને દક્ષિણની આવી જ ચળવળની સાથે એકાદ જવાના પ્રયાસો થયા લાગ્યા.

ઉત્તર, એમ્બ અને અસીરના આરમ્બો શીવાય દ્વીપકલ્પના બીજા આરમ્બોએ તો વિશ્વવિશ્વ પહેલાં જ પુરું સામે માયું ઉચકી તેમની ધુન્ડી ફગાવી દીધી હતી, અને ઉત્તર તરફના આરમ્બોએ પલ્લુ મુકિત માટેની જુગેશ શરૂ કરી દીધી હતી. આથે પ્રસંગે તેમને જાણવાન અને પ્રજાવચાણી નેતાની જરૂર હતી. મહત્તા ગ્રાંડ શેરીફ દુસેન પર લોકનજર હોય તેમ લાગતું હતું. ઇસ્લામી માફક નેજદ

ફેઝલ : ઇરાકનો રાજા

માંથી અગર ઇરીસીની માફક અસીરમાંથી તેણે પુરુંને હાંધી ઘડયા હશે કે કેમ તે અત્યારે તો કહી શકાય તેમ નથી.

૧૯૧૬ નું એંગ્લો-આરમ્બ ઇરાકનાયું

આવા કેસ્ટાઈના પ્રસંગે જ જગત વિશ્વક. ફારી નીકળ્યો અને મિત્ર ગાંધીને આરમ્બો સાથે લાય મીશાવવાની જરૂર ઉભી થઈ. પુરું અને જર્મની સામેની લડનમાં આરમ્બોની મદદ વિના મિત્ર ગાંધી ફારી શકે તેમ નહોતું. આથી જ, બ્રિટીશ સરકારે મિત્ર રાજ્યોની વની આરમ્બ ચળવળની મતિ સમા શેરીફ દુસેન સાથે વારાધાર ચલાવવા માંડી. બ્રિટીશ સરકાર સાથે સાટું કરી શેરીફ દુસેને ઇચ્છીત વસ્તુ માટે તેની પાસેથી ખાત્રી પણ મેળવી. શેરીફ દુસેન અને બ્રિટીશ સરકારના કેસના રેકૉર્ડિંગ સર હેનરી મેકમોરન વચ્ચે ૧૯૧૬ નાં જાન્યુઆરીમાં કરાર થયા તેનો પહેલા કરાર નામે પ્રમાણે છે:

બ્રિટીશ સરકાર આંતરીક અને બાહ્ય કમિશનમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા બોગવતું

નૂતન ગુજરાત

વર્તમાનપત્રોની આગમમાં નવો પ્રકાશ પાડનાર,
વીચારસૂષ્ઠીમાં કાંતી કરનાર, સામાજિક,
રાજકીય, ધાર્મિક જીવનની પુનર્વિનિર્માણ કરનાર

મહાગુજરાતનું માનીતું રાષ્ટ્રિય સાપ્તાહિક.

જાહેરખબર માટે શ્રેષ્ઠ સાધન.

ગ્રાહકોને દર વર્ષે રસભરી નવસંસ્થાનું
'દળદળ' પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમઃ

સ્થાનિક રૂ. ૩-૦-૦

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

परदेशभा ३। ५-०-७०

નમુનાની નકલ મફત. લખો.

ભાઈશંકરની હવેલી, ગાયપુર,

અમદાવાદ.

એનેજર્

નૂતન ગુજરાત.

નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય

ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને હિંદી લિપીમાં, માસિકો, પુસ્તકો, રિપોર્ટો તથા દરેક પ્રકારનું નેપાકામ રંગબેરંગી શાહીઓમાં શુદ્ધ, સ્વચ્છ, સસ્તા દરે વખતસર કરી આપવામાં આવે છે. કોઈ પણ નિતનું છાપકામ કરાવતાં પહેલાં ઓડર આપી ખાત્રી કરશો. લાખો

મેનેજર: નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય.

નવયુગના દરેક જીવાને વાંચવા જેવાં સાહસ, ને શુરાતનભયાં

ગાંડીવનાં મોટાં પુસ્તકો

અમારા આજસાહિત્ય માટે મોટું સુચીયત્ર મંગાવી લેશો.

૧ યોગ્યયુગનું અંગાળા :
પ્રેક્ષાને દેશકીમાં કાઢી યોગ્યને ગાળે
ખિદીશ સંકલનનને જમીનકોસને દેવા
નીકેજા એ અંગાળી નવજ્વલેની મુંદર
કલાણી. કિં. રૂ. એક

૨ હાથ આસામ ! : દુર દુર
આસામના મહાના બગીચાઓની દિવાલો
પાછળ થતા અન્યાયોની સાચી કથા
ભરે કહેણ છે. ૧૬૦ મન રૂ. ૧)

૩ કલકુતાનો કારાયુગ : એક-
વીસની આસની પદ્મપદ્મીની રમુકી
ભાષામાં ચિતારે હંમનકુમાર સરકારે રજુ
કરે છે. કિં. રૂ. મરા.

૪ પંજાબનું પ્રચંડ કાવતરું :
પંજાબના બળવાખોરોના અંધ્યત્વની સાચી
વાત ભાગ ૧-૨ બેગા કિં. રૂ. ૧૧)

૫ તિલ્હિસિન્દોના પંજામાં :
દેશીયાના દનિવાસનું એક રસ્યમયું
પાતું વા. રૂ.

૬ કાળુ ગુલાબ : સુન્દરી ગુરુ
એકેકાંડર કૃમાની આ રસ્યમય કૃતિ-
દનિવસ કથા યુરોપમાં ભારે લોકપ્રિય
થઈ છે કિં. રૂ. ૧૧.

૭ બ્રહ્માંડનો ભેદ : આ પરાક્રમ
કથાના મુ. પત્રોએ વખાણ કર્યાં છે.
સચિત્ર છે. લુનાગદના ઁ. પ્રજાપદાય
અને બરદુરસિલ્લા પરાક્રમે ગુમાંચક છે
કિં. રૂ. ૩. ભાગ બીજો કિં. રૂ. ૨).

૮ આનંદમઠ : અંગાળના રૂપિ
લેખક અંદીમની આ કૃતિનું નામ
કાણે ન સાંભળ્યું હોય ? એ એને વાંચે
ચિતારે. કિં. રૂ. ૧૧.

મજબૂત ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : કેળાપીઠ : સુરત.

ગુજરાતના સર્વ શુદ્ધસેવકો પાસે મળે છે.

૯ અમૃતનો પ્યાલો : આત્મા
પરમાત્માના ભેદ ઉદ્દેશની રસિક વાર્તા
કિં. વા. ૨

૧૦ નામ વિનાની નવલકથા :
અથવા મુડી વચ્ચે સોપારી વાંચકને
એવી સોપારીની રીથિતિમાં જે મુધ્રી
મળે છે. ૧૬. ૨) રૂ.

૧૧ કુરુચેલાનું કળાવિદ્યાન :
એ અસહી નવસંકથાની વિસ્તીર્ણ સંભા-
લોચના ૧૬. ૦૧ રૂ.

૧૨ પાંડવ ગુપ્ત નિવાસ : એક
સ્ત્રી પાત્ર વિનાનું કવિ ભાસે રચેલું
મુંદર નાટક ભગવવા માટે સારું ઉપ-
યોગી છે. કિં. વા. રૂ. કેળવણીખાનાએ
મંજુર કરેલું છે.

૧૩ શાંધીજનો જેલનો અવલમ્બ :
આક્રાંતી એમની રસમરી નેલકથા.
સાચત્ર ૧૬ મત આઠ આના.

૧૪ ગાંધીજી કૃત નીતિધર્મ :
નાન અને ધર્મના સંબંધોનું સચોટ
વિવરણ કિં. આઠ આના.

૧૫ રાષ્ટ્રીય ગરબાવલિ : સ્ત્રી ઉપ-
યોગી ગરબો-ગીતો ૧૬. ૦૧.

૧૬ ખાચણ : ગુજરાતની રસિક
લક્ષનાઓએ હાથનું અમૃત દપકાવી રચેલાં
લોકગીતોનો સંગ્રહ ૧૬ મત આના પાંચ.

૧૭ ગીતાંગલિ : કવિવર ટાંગોરની
ગીતાંગલિનો નવો જ સંસ્કરણભર્યો અનુ-
વાદ છે ને તેમા અનેક મુંદર ચિત્રો
આપેલાં છે. અવનનું જ મુખપત્ર. કેળ-
વણીખાના તરફથી મંજુર ૧૬. ૧૧ રૂ.

આર્ય સામ્રાજ્ય ઉભું કરવામાં મદદ કરનારું કણુક કરે છે. આ સામ્રાજ્યની પૂર્વ દિશાની અખાત, પશ્ચિમે લાલ સમુદ્ર, ઉત્તરની મરહદ અને ભુમધ્ય સમુદ્ર અને ઉત્તરે અલેપો અને મોસાસથી યુકેટીસ અને ટ્રેસીસથી માંડીને ૬૬ દિશાની અખાત મુખીની લીટી તેની સીમા તરીકે ગણેશે. આ રાજ્યમાં એક સંસ્થાનનો સમાવેશ થશે નહિં.

આ સીમા અંધી પર્વતી પેલેસ્ટાઇન અને સીરીયાનો આર્ય સામ્રાજ્યમાં સમાવેશ થતો હોવાનું જોખી રીતે દેખાઇ આવે છે. પરંતુ ગ્રીસેનીઝમના આ દિવસોમાં પેલેસ્ટાઇનમાં ચલુદાઓના પગપેસરાની કાપના સરખી પણ દશે નહિં.

મે મરિના પછી એટલે ૧૯૧૬ ના આર્યમાં સર ટેન્ની મેકમેરને બ્રીટીશ સરકાર વતી શેરીફ દુસેનની અંધી માગણીઓનો સ્વીકાર કરતો પત્ર લખી તેની યોગજાનો અંગીકાર કર્યો હતો.

મે મરિના પછી એટલે મે માસમાં વળી ચાતાવરણમાં ફેરફાર થયો. એટ બ્રીટન અને ક્રાંસની સરકારોએ છુપી સમજુત કરી સીરીયા અને ધરાકના ભાગના પાડી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ વખતે પેલેસ્ટાઇન જેમનું તેમ રહ્યું હતું અને લેરાસાપાત ક્યોજી મજેલ સમાચાર પ્રમાણે પેલેસ્ટાઇન મિત્રરાજ્યો મેલંજઅમને આપી દેવાનાં હોવાથી તેને જેમનું તેમ રાખવામાં આવ્યું હતું! ત્યારે શેરીફ દુસેન આ બધા શુભ પ્રયત્નોથી અજાત હતા.

૧૯૧૬ માં બ્રીટન જોકે યયલાં તકનામાંનાં ભેરે આરખોએ તુકે સામે શસ્ત્ર ઉઠાવ્યાં સીરીયા, પેલેસ્ટાઇન અને ધરાકમાંથી પુષ્કળ આરખો શેરીફ દુસેનના વાવરા નીચે જમા થવા લાગ્યા. આર્ય અપહરારોએ તુકે

લગ્નકરમાંથી છુટા થવા માંડ્યું. આમ એમરે આર્ય જનતામાં વિચારની જગ્યા પ્રક્ટી નીકળી. શેરીફ દુસેનને ત્યારે રાજ્યે બનાવવામાં આવ્યા અને ક્રાંસ જેમ જ બ્રીટનની સરકારે તેનો સ્વીકાર કર્યો, ત્યારે આર્ય જનતાના ઉદારક તરીકે તેને વધારી લેવામાં આવ્યો હતો. તુકેને માફે લેવાની આરખોએ તો જનતામાં પ્રમાણે પોતાની ફરજ બજા કરી. અત્યારે માત્ર જર્મન સુધ્ધ વિચારકો જ નહિં પરંતુ બ્રીટીશ અને ફ્રેંચ વિચારકો પણ કણુક કરે છે કે આરખોની મદદ વિના પેલેસ્ટાઇનમાં મિત્ર રાજ્યોની સ્થિતિ કદંબી બની હતે તેમાં શક નથી.

પણ મિત્રરાજ્યોની હાલમાં આર્ય શોકાને કંઈ આગિન થાય તેમ હતું જ નહિં. ઉલટું, વિચક દરમીયાન તુકે પ્રજા પાસેથી જ મુદ્દા કુંટવી લેવાયા હતા તેમાંથી આરખોને કંઈ મળ્યું નહિં પરંતુ તેમના પર બદલામાં તુકે શોકાથી વધુ કડક ગળતો જ તેમની ઉપર શરૂ થયું. પરાછત પ્રજા પર વિજયી પ્રજા જે જનત્રને જુદમ કરે એવું બ્રીટનનું આ વખતનું વર્તન હતું! ઉત્તરના આરખોને તો દુસ્મનની કોટીના ગણી ધરાક, સીરીયા પેલેસ્ટાઇન અને ટ્રાન્સ જોર્ડીનીઆના અનેકા તેમના દેશના ક્રાંસ અને બ્રીટને ચાર ભાગના પાડી પોતાની વચ્ચે વહેંચી લીધો. અને ત્યાં ચાર જુદાં તંત્રો ઉભાં કરી બની શકે તેટલી આર્થિક આડખીલીઓ ઉભી કરી દીધી. અન્યાય અને દમનનાંતિના સવાલો કોરે મુકતાં આ જનની રાજનીતિ બ્રીટન અને ક્રાંસના ૧૯૧૮ ન સંયુક્ત દંદેરાથી પણ કેવળ ઉલટી હતી.

એ દંદેરામાં ક્રાંસ અને બ્રીટને તુકે પ્રજાથી અત્યાર સુધી ક્યારેયેલી આદર જનતાને સંપૂર્ણ મુકતી આપી તેમને

રાષ્ટ્રીય સરકાર સ્થાપવાની તક આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

પણ મિત્ર રાજ્યોની સુપ્રીમ કોઈન્સિયે સેન્ટરેનોની પરિષદ વખતે વિજેતાઓને જ્યારે મેન્ડેટ આપવા માંગ્યા, ત્યારે આરમ્બ જનતાને અપાએમાં વચ્ચે તરફ કંઈ સ્પષ્ટ આપ્યું નહિં. અને શેરીફ હુસેનનો વિરોધ કંઈ ખપ આવ્યો નહિં. બ્રીટીશ સરકાર તેણે આપેલાં વચ્ચે ભૂલી જવા લાગી અને ઉલટું શેરીફ હુસેન સાથે મેન્ડેટના સ્વીકાર અને ઉત્તરના પ્રતિના ભાગલા પાડી દેવાનું કહ્યું કરવા અને તે મતલબની શેરીફ હુસેન સાથે સુલેહ કરવા પ્રયાસો આદર્યાં! શેરીફ હુસેન હવે ચેત્યા અને તેણે બ્રીટનની માગણીને ધુતારી કાઢી. હવે હુસેનની મુશ્કેલીઓ વધવા માંડી. છાંદ સૈદ આ વખતે બળ જમાવ્યું હતો હતો. ઉત્તર છતાં કંઈ તે બે મુસ્લીમ પવિત્ર ક્ષેત્રોનો ધણી બચા એટલું જ નહિં પરંતુ હુસેનને કોઈ પત-આરમ્બ વ્યવસ્થાને નેતા પણ થઈ બેઠો.

ગ્રેન છાંદ સૈદ ૧૯૨૭ માં બ્રીટીશ સરકાર સાથે કરેલી સુલેહ ચળ હુસેને કરેલી મુશ્કેલી કેવળ ભિન્ન કાઢીની છે. તેમાં મેન્ડેટ કે તેવો બીજો કંઈ ઉલ્લેખ નથી. આ સુલેહની રૂબે તો ગ્રેન છાંદ સૈદ બ્રીટીશ સરકાર જોડે માત્ર મેનોની ગાંઠથી બંધાય છે. સીરીયા અને પેકેસ્ટાઇનને તેમાં કંઈ ભાગનું વળગનું નથી.

સ્વાતંત્ર્યને બદલે—?

ઉપત્રી લઈકતો પર્યા એટલું તો ચોક્કસ થશે કે આરમ્બ જનતાને લેમેશાં સ્વાતંત્ર્ય માટે લડત ચલાવતી આવી છે; તુકું ધુસરી

તેને પાલવી નથી; વિગ્રહ પહેલાં જૂઠિ મુકિતને માટે માથું ઉચક્યું હતું અ એ બધી વ્યવસ્થાને નેતા માથું—ચો હુસેન હતો. મિત્ર રાજ્યો જોડે સરકાર કે તો આરમ્બને તેમનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવા મદદ કરવાની બ્રીટીશ સરકારે ખાત્રી આપી હતી અને પેકેસ્ટાઇન, સીરીયા અને ઇરાકને એ સામ્રાજ્યમાં ભગવેશ થતો હતો. વિગ્રહ રમીયાન અને પછી પણ આરમ્બે તે પોતાની ફરજ અદા કરવા અનેક બળાઈ આપ્યાં અને પુષ્ટિ નાણાં વેંડ્યાં. પરં બદલામાં મુકિત અને સ્વતંત્રતાને બદલે તેમના ઉત્તરના પ્રતિ પર વિદેશી મુશ્કેલી લોખંડી પડે પડ્યા.

પેકેસ્ટાઇનના સંબંધમાં તો આ અલદર સત્ય કહ્યું છે. ભાષા, પ્રજા, રીત રીવાજ પ્રજાતીકાઓ, ધર્મ અને રાષ્ટ્રીય ભાવ કોશાઓમાં પેકેસ્ટાઇનની પ્રજા એક અ અબેદ આજે વર્ગીયી રહી છે. તેમાં કાટક પડાવવાના તુકું લોકોના પ્રયાસો ફાક ગયા છે. તેના પર કદી વિગ્ર મેળવાયા નથી. ધરીભર ભંડે તે દાખી દેવામાં આવે પરંતુ તે સમય મળત જરૂર પોતાનું માથું ઉચકશે. ઇતિહાસ પાનાંઓ ઉચલાવતાં જણાઈ આવશે મહાન એકેકાર ધરીભર આરમ્બ પ વિગ્ર થયાં હતાં. પરંતુ તે વિગ્ર દીધું હતી નીવડ્યો નથી. કુરુડેને પણ રંગ વખતી લડન પછી આરમ્બ ભૂમી છોડ પડી હતી.

મહાયુદ્ધ પહેલાં અને પછી

વિગ્રહ રમીયાન અને વિગ્રહ પછીન બનાવોનું સિંહાવેશોડન કરતાં બ્રીટીશ લશ્કર દાવપેચનો સાથે ખ્યાલ આવ્યા વિના રહે

નહિ. બ્રિટિશનીઝમ અને બ્રીટીશ મેન્ડેઇટનો દસ તરીકે અને નાણાનો હથીયાર તરીકે ઉપયોગ કરીને બ્રીટીશ રાજદારીઓ કાંઈ અગમ્ય દાવપેચ ખેલી પેટેસ્ટાઇન પર જુદા જ પ્રકારનો વિજય મેળવવા માગતા હતા. પેટેસ્ટાઇન પર તેમને કાષ્ઠપણ બોગે કાષ્ઠ જમાવવો પડતો. ૧૬૧૭ ના બ્રાહ્મર દંડેરામાં બચાવ્યા પ્રમાણે યહુદીઓને પેટેસ્ટાઇનમાં 'નેશનલ હોમ' બાંધવાનો અને નહિ કે 'નેશનલ હોમ' બાંધવા માટે પેટેસ્ટાઇન પોતાનું બનાવી લેવાનો હક નહોતો.

—રાજ રચનાનો આ તકાવત રહ્યક છે. નેશનલ હોમ બાંધવાનો હક પ્રાપ્ત થતાં કંઈ આખા દેશની માથેથી યહુદીઓની બની જતી નથી. આ તો સામાન્ય સમજની વાન છે અને તે સહુ કાંઈ સમજી શકે તેમ છે. પરંતુ રાજ જાળની પાછળ છુપાએલાં બ્રીટીશ મુસ્લિમીગીરીનાં ગઢ રહ્યે તેમ સજેકાઇથી સમજી શકાય તેવાં નથી ઉપરો હકક આપી બ્રીટનને પેટેસ્ટાઇનમાં યહુદીઓનો પગપેશારો કરાવી અને તેમાં એક વખત ફતેહ મળતાં પેટેસ્ટાઇનની ભૂમી યહુદીઓથી ભર્યક બનાવી દેવાની તેની છુપી વાંચના હતી. આવતાં વીશ વર્ષોમાં દસ લાખ યહુદીઓ પેટેસ્ટાઇનમાં આ રીતે અંજુ જમાવી ખેસતાં આરખોને પોતાની ભૂમીનો ફરજિયાત ત્યાગ કરવો જ પડે. કારણ કે અત્યારે આક લાખની વસ્તીનાજો આ દેશ દસ લાખથી વધુ મનુષ્યોને નીભાવી શકે તેમ નથી.

• દલીલને ખાતર બ્રીટીશ મુસ્લિમીગીરીનો આમ વીશ વર્ષમાં વિજય થયો અને આરખોને પેટેસ્ટાઇનમાં હાંડી પણ કાઢવામાં આવ્યા અને તેને લોહીનું એક ટીપું પણ રેડ્યું નહિ, તે વસ્તુનો આપણે સ્વીકાર

કરી લઇએ. પરંતુ વિકાસના નિયમ અનુસાર પેટેસ્ટાઇનને પોતાનું ધર, બનાવી બેટ્રેસા દસ લાખ યહુદીઓ બીજાં વીશ વર્ષમાં બીજા દસ લાખ સ્વનતિ વધુઓને પેટેસ્ટાઇનની ભૂમી પ્રત્યે આકર્ષણ કરશે તેમાં કંઈ શંકા નહીં. આમ થતાં —તેમને વસવાટ માટે વધુ પ્રદેશ સરકારના પડે અને તે પ્રદેશો એથે સીરીયા, ટ્રાન્સજોર્ડાનીયા અને ઇરાક. આ રીતે આરખોને તો હાથુત થવાનું જ રહ્યું.

આરખોનો યહુદીઓ સામેનો મુખ્ય વાંધો તેમની ભૂમીમાં તેઓ અંજુ જમાવે છે તે સામે જ છે. ધાર્મિક કે કોમી તકરાર જેવું ત્યાં કંઈ છે જ નહિ. છેતાં ૧૩૦૦ વર્ષોથી પેટેસ્ટાઇન, સીરીયા, મેસોપોટમીયા, ઉગ્ગત અને યમન વિગેરે સ્થળે આરખો અને યહુદીઓ મિત્ર લાવથી વત્યાં છે. પેટેસ્ટાઇન, ઇરાક, સીરીયા અને ચેમનના મૂળ વતની યહુદીઓ આરખો છે. આરખોના જ્યાં જ ધાર્મિક અને રાજદારી હકકા તેઓ પણ ભોગવના આવ્યા છે. પરંતુ વિદેશીઓનાં પ્રપચને પરિણામે છેલ્લાં દશ વર્ષોમાં અમેરીકાની મુદી અને બ્રાહ્મર દંડેરાના બળ પર અંજુમતા ફેર યહુદીઓએ પેટેસ્ટાઇનમાં પગ પેસારો કર્યો તેઓ વિજય અને સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનાં સ્વપ્ન સેવતાં પોતાનું સ્થાન મજબૂત બનાવવા માગે છે, જ આરખ જનતાને રચતું નથી, રચે પણ નહિ અને અંત મુદી રચશે પણ નહિ.

યાહુદીઓ બ્રાહ્મર દંડેરાને અનુસરી સંસ્કૃતિ અને અધ્યાત્મવાદના પ્રચાર અર્થે ચળવળ ચલાવે તેમાં આરખોને કંઈ વાંધો નથી. 'નેશનલ હોમ' બાંધવાના હકમાં યહુદીઓને રાષ્ટ્રીય સરકાર સ્થાપવાનો હક પણ મળી જતો નથી. ઉપલી ચળવળોની પોષક યહુદી સંસ્થાએ

સામે આરમ્ભોએ કદી પણ આંગળી સરખી પણ ચીંધી નથી.

‘ચેક્ષ્ટ્રાધનનું’ અત્યારનું ગાજતંત્ર ખરી રીતે તો હીંધા તંત્ર બન્યું છે. આ તંત્ર કેવળ અસંગત છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેથી ગાજની નાણું વિષયક હાલત કંદેલી બનવા લાગી છે. વસ્તીના ૭૦ ટકા જેટલા આરમ્ભો પોતાની ટાંચના પાર પાડવા આવું બન્યા છે; આવી સ્થિતિમાં આવાં તંત્રને જરૂરી નાશ થાય તો તે સ્વર્ગ દિતકર બનશે.

અત્યારે તો ચેક્ષ્ટ્રાધનમાં પ્રવનનાં સંશ્લુષ્ટ પ્રતિભીધીત્વવાળું તંત્ર સ્થપાવાની જરૂર છે

ચાહુદીઓને ભલે આરમ્ભોના જેવા જ હોય, મજે પરંતુ તેની સાથે બાહ્યર હંદેસો, ચેક્ષ્ટ્રાધનનાં ચાહુદી નેસ્નલ હોમ એટલે ચાહુદી સરકાર નહિ—આ વસ્તુઓને સ્કેટ થઈ જવો જોઈએ અને તેને સત્તાવાર સ્વીકાર કરવાની સાથે સાથે ચેક્ષ્ટ્રાધનમાં ધુસી જતા વીદેશીઓ સામે અંકુશ મકતો કાયદો પસાર થવો જોઈએ. આ શીવાય ચેક્ષ્ટ્રાધન જેડે સંબંધ ધરાવતા ત્રણે પક્ષો—શ્રીદત્ત, આરમ્ભો અને ચાહુદીઓ—ને સંતોષ મજે તેવા ખીજે એક ઉપાય નથી.

કુરોડોની હાલત આંખ વગર નકામી છે.

“આંખો ખગડે તેણું હવતર જગડે” આંખોનું રક્ષણ કરો.

મંદત

મંદત

મંદત

ચશ્માઓ

અખ-ટુ-ડર, મુંદર
મજબુત, રક્ષક,
ખાત્રીવાળા,
નકલી આંખો
દરેક કલરની
મેજવવાનું જીવું
ને માનીવું મથક.

આંખોની તપાસ
મંદત કરીને તથા
કુરોડોનાં નંબરો
મુજબ ગેરંટીથી
ચશ્માઓ ખંનાવી
આપવામાં
આવે છે.

માલ વી. પી. ચી
મે. કલવામાં આવે છે.

દેશાવરના પત્રો તથા ઓડરો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

અમેરિકા, યુરોપથી મોટા જથ્થામાં અપરેક્ટ મંગાવનાર, જ્યાંબંધ તથા છુટક વેચનાર

હાતીમ બ્રધર્સ.

અખદુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, છત્રીરાણા
ઓની સામે, સુબંધ ૩.

દેશી તેમજ પરદેશી બનાવટનાં સાબુમાં

ગોદરેજના ધોવાના સાબુ

ચરખી વગરના ચોખ્ખા હોવા ઉપરાંત અવેચી
ઉત્તમ પુરવાર થયલા છે ને વ્યાજબી ભાવે મળી
શકે છે તે બીજો માલ શા સારૂ લેવા?

અગત્યની ચેતવણી

બીજા હલકા સાબુ સંસ્તા પડવાથી ને તેમાં વધારે નફો થતો હોવાથી,
કેટલાક વેપારીઓ હમારા ગોદરેજના અખ્યાત ધોવાના સાબુને નામે
ભલતો માલ ઘસાડોને આપતા હોવાની અનેક ફરીયાદ મળતી રહેવાથી અહર
અળને અરજ કરીએ છીએ કે હમારા સાબુ ઉપર નામ તથા નાચે પ્રમાણે

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક

શાહમુગ છાપ

ગોદરેજનું

ચોખ્ખું ફીલ્ટર કરેલું

તલનું તેલ

બાર સોપ તથા ચોરસા

સામાન્ય રીતે લગભગ બધા વેપારી રાખે છે છતાં ઉપરની અરજ પ્રમાણે
હમેશાં નામ તથા મારકો બોધવેજ લેવા એકવાર અરજ કરવામાં આવે છે.

કારખાનું :—ગોદરેજ ઓઈલ એન્ડ સોપ ફાંં,

(પુ૩ પાસે) લાયબલા, મુંબઈ નાં ૮. ટેલીફોન નં. ૪૦૬૮૭.

કુંડી વાર્તાઓનું નવીન પુસ્તક

વિનોદ પારિકા

કર્તા: નકુશોર વકીલ.

લક્ષ્યરસનાં વાર્તાઓ તો તમે ઘણી વાંચી હશે. પરંતુ આ સંપ્રદમાંની વાર્તાઓ વાંચનાં તમે નહિ કર્યો હોય. આનંદ અનુભવશો. શૈલિ એવી સરળ અને પ્રસંગો જિવા મોહક આવેખાયા છે કે આ પુસ્તક મિત્રોમાં ફેલાઈ કરવાલાયક લાગશે.

કિંમત પાકું પુકું રૂ. ૨-૦-૦.

બહાર પડી ચૂક્યું છે!!!

વડોદરામાં ૪૦ વર્ષ

લેખક:—શ. ખ. ગોવિંદભાઈ હાથી-ભાઈ દેસાઈ બી.એ. એચ.એલ. બી.

વડોદરા સંસ્કૃતી નોડી દરમિયાનના અનેક 'આત્મજિના વહિવટના અનુભવો અને રાજ્ય-પ્રજાનાં કિતની ચર્ચા તથા સૂચનાઓના ભરપૂર આ આત્મજિનાં પ્રવચન, સમાવેશ, પ્રવચન અને દેશી સંસ્કૃતિ અમલદારો સંકુળે અવશ્ય વાંચવા જીવું છે.

છ'ગ્રેહ તેમજ ગુસ્સાતી, બંને આવૃત્તિની દરેકની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

શ્રી અરવિંદ ઘોષના
નવા ગ્રંથો

પ્રજ્ઞાયાગ-અનુષ્ઠાન પાંડ, આત્મજિનાં રૂ. ૪-૦-૦
અનુષ્ઠાન " ૦-૫-૦
યોગિક સાધન [નવી બીજી અ.વૃત્તિ] " ૦-૮-૦
પ્રજ્ઞાયાગ-કર્મયાગ " ૩-૪-૦
પ્રજ્ઞાયાગ-નિવૃત્તિ " ૩-૮-૦
પ્રજ્ઞાયાગ આખો મંત્ર-ત્રણે પાંડ સામય લેનાર પાસેથી રૂ. ૧-૪-૦
ઓછા લેવાશે.

નવી આવૃત્તિ:
કુમારનાં સ્ત્રી રત્ના

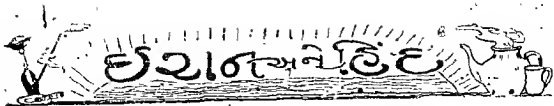
સંપાદક-કુંડલાલ કુનેયાલાલ યાજ્ઞિક
આદર્શ સ્ત્રીત્વની ભાવનાનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ દર્શાવતા છ રાજ્ય ગ્રંથો

પ્રથમ આવૃત્તિ સૌરાષ્ટ્ર સંસ્કૃતિ મંદિર બહાર પાડી હતી તેનો દ્વિતીય સુદ્ધમાં ઉત્તર યુગ વ્યાપી આ નવી આવૃત્તિ બહાર પાડી છે.

કિંમત 'ધાકું પુકું' રૂ. ૧-૪-૦.

લખો:—

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ.,
રાવપુરા-વડોદરા.

[સત્તાના ઉપયોગનાં બે સ્વરૂપો]

— એક દુષ્કાર ન બીજો તારે —

: લેખક :

શ્રી. સાદીક

દેશનાં પરદેશી વેપારીઓની જુદી જુદી પ્રેરણાઓ અલગ-અલગ મૂલ્ય સાથે વેપાર કરવા આવતી હતી. મૂલ્યનાં જોરે તેમણે દેશની શોષણ ક્રીયા કરવા માંડી. રાજ્ય પાસેથી હાજરાઓ લેવા માંડ્યા—ખેતરો અને જગ્યાઓ પોતાના વેપારકર્તા માટે રોકવાનું શરૂ કર્યું. દેશના ગરીબ ખેડૂનો ને મજૂરો નહવા રોજના હિસાબે એ પરદેશી વેપારીઓને ત્યાં આનંદથી મજૂરી કરવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે પરદેશી વેપારીઓની શોષણનીતિથી દેશના મૂળ વતનીઓનો વેપાર તૂટવા લાગ્યો. દેશમાં ભયંકર ગરીબી ફેલાવા લાગી. દેશના મૂળ વેપારીઓનો અકળાટ લોખંડી રાજ્યસત્તાએ લશ્કરમાં લેવાં વધુ હાજરાઓ પરદેશી વેપારીઓને આપવા માંડ્યાં. આ અને તંબાકુ જે દેશના વતનીઓની મૂખ્ય જરૂરીયાતની વસ્તુ હતી, તે પરદેશી આયાત થવા લાગી. અને પરદેશી વેપારીઓ અલગ-અલગ મૂલ્યનાં ગળે દેશનાં નાના નાના વેપારીઓને જીતીનદોરત કરવાના ભયંકર સ્વરૂપો ધારણ કરવા લાગ્યા. દેશના મૂલ્ય પરદેશ વસતી જવાનું મૂખ્ય સાધન આ અને તંબાકુનો પરદેશીઓનો વેપાર દનો. એ દ્વારા દેશનાનું ધનદરણું ચત ને

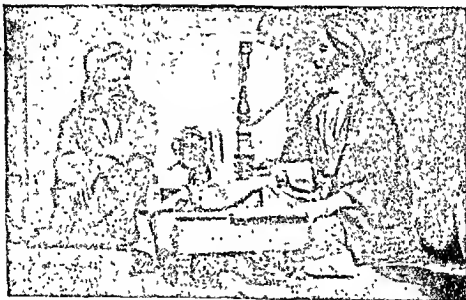

શ્રી. સાદીક

દિવસ થઈ રહ્યું હતું. આવનારી આર્થિક વિપત્તિમાંથી કેમ મુક્તિ મેળવવી એ દેશનીઓને મુજબ ન હોતું. તેમની મતીમંદ થઈ ગઈ હતી. દેશના સ્ત્રી અને પુરુષો પોતાની ગરીબ અવસ્થામાં એ સગરી પરથ આની કીટકી ફેર કરી શકના નહોતા, તેમના ક્રીમરેટ અને હોશીઓની અગ્નિ રાત ને દિવસ પ્રજ્વળવા કરતી હતી. આ અને તંબાકુના મુશ્કે મરાદુર દેશના અધ્યાત્મિક વતનીઓ પોતાના એ અસનને પ્રનાયે પરદેશી વેપારીઓની પુસરી ફગાવી દેવા થઈ શકના નહોતા. એ દિવસોમાં અને દરેક દેશના મુજબતહીદો (મુસ્લિમ ધર્મના મૂખ્ય ધર્મગુરુઓ)ની સાગવગ-પ્રભાવ અને સત્તા હતી.

ને છે. એ મુજતલીદોનો કર્માનને અનુસરવું એ છરાનના મુસ્લિમોની ફરજ હતી. શીઆ પંથના મુસ્લિમો મુજતલીદોના કર્માનને તોળે થવું એમાં ધર્મ સમજે છે. છરાનમાં એવા અનેક મુજતલીદો હતા. અને હોય છે તેમણે છરાનના વેપારની પ્રવિશ્ચિનિ જગતો પોતાના અનુયાયીઓ ઉપર આવી પડનાર આફતનો વિચાર ફરી પોતાને મળેલી ધાર્મિક સત્તાની રુએ કર્માન પ્રગટ કર્યું કે, “અજબી દોષ પણ મુસ્લિમો આ કે તંબાકુનો બીજકુલ ઉપયોગ કરવો નહીં. નેઓ આ કે તંબાકુ વાપરો તેઓનું એ પગલું ધર્મ વિરુદ્ધનું

કીટલીઓ અલરાઇએ ચલાવવામાં આવી અને છસ્તીકાનો શોભા માટે માંડલીઓ ઉપર ગોઠવાયા. છરાનીઓના પ્રિય હુક્કાઓ અને બીસ્કોરના કીમતી હુક્કાઓ ધૂળ ખાતા ઘરના ખૂણે પડ્યા. ઉકેતાં ખેડતાં હુક્કા પીતી છરાનની મુંદરીઓએ ધાર્મિક વગ્દની આગાનું સ્થિર પાત્રન કર્યું ને છરાનના પુરુષોએ ચલા ને તંબાકુના દર્શન સુધ્ધાં કરવાની ના પાડી. તમને એમ કરવું સહેલું લાગતું હશે, એક અંદાડીયું તો ચલાને બીડી છોડી લુઓ! ધર્મના સંચાલકોએ આવી રીતે છરાનની શોષણક્રીયા થતી અટકાવી,

ગણુકો. અને તેઓ પુત્રને જવાબદાર રહેશે. તંબાકુ અને ચાન અમે અજબી દરામ ફેરવીએ છીએ.”

વાંચનારે યાદ રાખવું જોઈએ કે મુજતલીદોના કર્માનની વિરુદ્ધ જવું એ મુસ્લિમોમાંના શીઆપંથના સખ્યા પાપ માને છે. છરાનમાં શીઆપંથના સખ્યાની સંખ્યા સૌથી મોટી છે. અક્ષિપૂજક અને ખલાષ પંથના છરાનીઓની સંખ્યા ઓછી છે. મુજતલીદોના બેગા કર્માનને પરિણામે ચલાની

તેમની આપત્તિમાં બ્ધારે ધાયા. તેમણે પોતાની સત્તાનો સૌથી સરસ ઉપયોગ કર્યો. અને ધર્મનિષ્ઠ છરાની પ્રજાએ એ આગા-ઓનું કંડક પાત્રન કરવા માંડ્યું. એક દિવસ એ દિવસ, અને મહીનાઓ સુધી

* છસ્તીકાન અથવા શીનગન છરાની-ઓના ચલાના નાના ગાસોને કંડે છે. એમાં દુધ વગરની રાતી ચલા મુંદર ને ચલાવીને લાગે છે.

એ માર્ગ કાયમ રહ્યું, ધરાનને ચરતી જવા અટકાવે મૂડી સાથે આવેલા પરદેશી વેપારીઓ મુઝવણમાં પડ્યા. અને તેઓ સમજી ગયા કે અહીં હવે વધુ રહેવું સલામતી લયું નથી. તેમણે હવેનાઓ પડતા મેટ્યા, ને વેપાર સંકેતવા માંડ્યા, ગાંસણ પોટલાં પણ આપ્યા. અને ધરાનને છેલ્લી સલામ ભરતા પોતપોતાને દેશ ગાંધ્યા. આ ને તંબાકુનો એક પરદેશી વેપારી ધરાનમાં શોધ્યા ન વટે એવા દિવસ ધરાનના ઇતિહાસમાં મુખ્ય અક્ષરે લખાએલા છે; અને એ દિવસને ઘણાં પંખાં થયાં નથી. માત્ર એ ખતાવને એ દસકા થયા છે. પરદેશી વેપારીઓની ઉઠાંગરી પડી મળતદાંદોએ પોતાનાં હમણાં પાછાં ખેતી લીધાં અને ધરાનની કમ્પ લોભા રાજસત્તાએ મૂળપતનીઓને એટલે ધરાનીઓને હવેનાઓ આપવા માંડ્યા! કહેવાનું તાત્પર્ય એ જ કે ધરાનને પરદેશી વેપારીઓની ધુસરીમાંથી ઉઘારનાર એ ધર્મ શુરુઓ હતા, અને આજે આપણે શું જોઈ રહ્યા છીએ. દેશની પ્રગતિના મહા ઉચ્ચ વિશેષીઓનું જ્ઞાન તેઓ શોભાવે છે; પ્રગતિય પ્રગતિના કાંપમાં તેમને રસ નથી, સામો વિશેષ છે. નવયુગમાં છતાં તેઓ નવયુગનાં દર્શન કરતાં થયે છે; ને લોકોને થયેલા છે. શારીરિક વિનાશ થતો અટકે એવા પ્રજા પ્રતિનિધિઓએ ધરેલા કાયદાઓને અધર્મ ગણાવવામાં આવે છે. યુગ જ્યારે અવસાનો હોય છે, ત્યારે તે કાઢી પુછવા જતો નથી, કાઢતી વાટ જતો નથી. મુસ્લિમોનો કેળવાએલો ને સંસ્કારી એક વગર નવયુગને પારખી તેની સાથે યજ્ઞ ગયા; ત્યાં વેધમંચુરત, રૂઢીચુરત મુસ્લિમો દુનિયાથી પાછળ રહીને-સંખડતા સખડના લાલિનાં મુખી સ્વપ્નાં જોઈ જોઈને દુઃખ વેળી રહ્યા છે! સાચા ધર્મશુરુઓની સત્તા એટલા માટે

સર સૈયદ અહમદ.

સ્વીકારવામાં આવી હતી કે તેઓ અજ્ઞાન લોકોને ખાખા કંકરાવાળા માર્ગે જતા અટકાવે તેઓ પાતાના બુધ્ધિયને ને વિદ્યા બજે અજ્ઞાન પ્રજા પર પ્રભાવ પાડી તેમને સારા નરજાનું જાન કરાવે. તેને બદલે આજે ગમે તે માણસ ધર્મશુરુનો જ્વાંગ ધારણ કરી સમાજમાં પાતાની મદત્તા સિંધુ કરવા અને પોતે કંઈ મોટી સત્તા છે તેનું પ્રદર્શન કરવા અને અજ્ઞાનો ઉપર પોતાનું સ્વામિત્વ દેટવું છે તે ખતાવવા રાજકારણમાં સમજવા વગર માથું મારી રહ્યા છે, જે વિષય સાથે તેમને લેવા દેવા નથી, જે વિષયમાં તેઓ સમજતા નથી, તે વિષયમાં પોતાના અભિપ્રાયો પ્રગટ કરી અજ્ઞાન મુસ્લિમોને અપનતિને માર્ગે ધરેલી રહ્યા છે. એ ધર્મશુરુઓના પ્રભાવનો વિચાર કરી એમની ધુસરીમાંથી અજ્ઞાન મુસ્લિમોને મુક્ત કરવા મોખાના લુલીએ કામી પદો, રાજ્યા, શમ્સુલ ઉલમા મૌતાના અઝાદ સાહેબે અપવા માંડ્યાં, અને સર સૈયદ અહમદે તેને કાવ્યમાં ઉતારવા માંડ્યાં. મુસ્લિમ સમજનાં એ વણ મહિઓની માગાએ દિંદમાં પોતાનો ચમ-

કરે કયાં. હાલી અને આઝાદે લોકોને
 પોતાની સ્થિતિનું ખરું લાન કરાવવા
 માંડ્યું; કેળવણી વગર ધનાઢી તેમની બતી
 વિનાશનાં ચિત્રો દોરી બતાવ્યાં. તેમની
 સંકુચિત રોગગ્રસ્ત મનોદશામાં પસંદ આણવા
 બાપ્ત્યાનો કરવા માંડ્યા, લેખો લખ્યા ને
 કાવ્યોક્તિ પ્રચાર કર્યાં. સર સૈયદ અદમદે
 કેળવણી અને સંસ્કારિતા આણવા દેશમાં
 ધુમ્મસ માંડ્યું; પ્રગતિ વિરોધી મુસ્લિમોએ
 તેમનો પીછો પકડ્યો; સર સૈયદ અદમદ
 ધર્મ કુખાડવા એકા છે. એવા ઉચ્ચારો કર-
 વાની સાથે તેમની વિરૂધ્ધ પ્રચારકાર્ય
 કરવા માંડ્યું. આ સખ્ત મુસ્લિમોનો અવરોધ
 હતો. પણ હાલી, આઝાદ, અને અદમદે એ
 મુસ્લિમોની સામે થવા કમર કરી બહાર
 આવ્યા. તેમાંય સર સૈયદ અદમદને સ્વાર્થી
 વધુ મુસ્લિમો ને આપત્તિઓનો સામનો
 કરવો પડ્યા. ધર્મગુરુઓએ એમના માટે
 ફતવા પ્રગટ કર્યા કે, સર સૈયદ અદમદ
 કાફર છે. આ ફતવાને કીધે તેમને પોતાના
 કાર્યમાં ભારે અડચણ થવા લાગી. પરંતુ
 એ બધી મુસ્લિમો હોવા છતાંયે સર સૈયદ
 અદમદે મુસ્લિમ બાળકોને કેળવવા-તેમને
 ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેળવણી બાપવા અલીગઢમાં
 એક યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી.
 મીસરના બંનેએ અત્ત-અઝાદે મીસરના
 મુસ્લિમોને ઉચ્ચ કેળવણી આપવા ને ખ્યાતી
 મેળવી છે; તેવી જ ખ્યાતી મેળવવા સરળ-
 એલી અલીગઢ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના ભારે
 આપત્તિઓ વચ્ચે થઇ એક બાલુ એના
 ચ્યાપકને કાફરનું નામાભિધાન અર્પણ થયું
 ને બીજા બાલુએ એ વિદ્યાપીઠ માટે પૈસા
 મળતા બંધ થયા. વૃધ્ધાવસ્થાથી જાતીત
 સર સૈયદ અદમદ વળી જતી કમરને પેટ
 બાંધી માંડ માંડ ટકાર થતાં કલકલતે ગયા.
 કલકલતામાં વિદ્યાપીઠ આદિ આર્થિક સ્થાય

માટે પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ તે સર્વ ધર્મગુરુ-
 એના અવગાં ધર્માનને અંગે અકળ ગયા.
 ધીરજ ને દૃઢતાની પ્રતિમાના એકે અણુને
 એથી આંચ આવે તેમ નહોતું. એણે ચિંત્ય
 મૂકી કલકલતાના એક થીએટરમાં એક નાટ્ય
 પ્રયોગની શોધવાણ કરી; એ નાટ્યપ્રયોગ દ્વારા
 થનાર આવક અલીગઢની યુનિવર્સિટિ માટે
 લેવાની હતી. નાટ્ય પ્રયોગ દ્વારા મુસ્લિમોની
 કેળવણીની સંસ્થા સ્થપાય એ પણ ધર્મ-
 ગુરુઓને રુચ્યું નહીં. તેમણે નાટકદ્વારા
 પ્રાપ્ત કરેલી મૂડીથી ચાલતી વિદ્યાપીઠમાં
 મુસ્લિમ બાલકોએ પણ ન મૂકેલા એવાં વધુ
 ધર્મોના છોડ્યાં! પરંતુ જેમસિંહ શિઆળ-
 વાંઓના પોકારને મચકે આપતો નથી, તેમ
 સર સૈયદ અદમદે પોતાની પ્રવૃત્તિ આજી-
 રાખી, અને જાહેર કયું કે: સર સૈયદ
 અદમદ કલકલતાના થીએટરમાં થનાર નાટ્ય
 પ્રયોગમાં મુખ્ય નાયકનું પાત્ર ભજવશે.
 નાટકના રસિયાઓ અને સર સૈયદને અભિ-
 નય કરતાં બંધાતી કુતુહલવૃત્તિ ધરાવનારા
 એનાં કોણે રોળાં થીએટર તરફ જવા
 લાગ્યાં. આખું થીએટર ભરાઇ ગયું હતું.
 ઉભા રહેવાની જગ્યા નહોતી. એક ઘંટડી
 વાગી ને લોકોની કુતુહલવૃત્તિ વધુ સતેજ
 થઇ. મુસ્લિમ સિંહને, મુસ્લિમ રત્નને રંગ
 ચંમે ઉપર લેવા સૈ આતુર નયને એકા
 હતા. બીજા ઘંટડી થઇ. મુસ્લિમ કેળવણીની
 સંસ્થા પોતાની આર્થિક તરસ છીપાવવા
 સુકાઇ રહી હતી. ને ત્રીજા ઘંટડીએ પડકાર
 ઉચકથા; કે પ્રતિભાની વિકૃતિ સરખા,
 એક લાંબી દાદીધારી, વૃધ્ધાવસ્થાને કીધે
 કુછ રહેતા સર સૈયદ અદમદ રંગમંચ પર
 આવ્યા. તેમણે સર્વ દિનમત બેગી કરી, અને
 પોતાના અંતરમાં જગતી જ્યાગાના ભૂકાર
 કાઢવા માંડ્યા. હાજર રહેલા પ્રેક્ષકોને ઉદ્દેશીને
 તોતા આબકા મારતું-તેમને ઉપદેશવું-મના-

નતી સ્થિતિ સમગ્રવર્તુ લાપણુ કરતાં તેમણે કહ્યું: બોલો આ વૃથાવંચાએ રંગમંચ પર નાચુ? તે પછી તમે વિદ્યાપીઠ માટે આર્થિક સહાય નહીં કરો! નાટક પાછળ ખર્ચવા તમારી પાસે પૈસા છે; અને કેળવણી માટે નહીં?'' ડામન! સ્વયા ભાગદંડકની આંખમાં ઝગઝગીયાં ભર્યાં હતાં. પ્રેક્ષક શમના માર્માં સર સપદની આંખ સારે આંખ મેળવી શકેલા નહોતા. એક દબ્બુ યજ્ઞ; અને ખલુખલુટ કરવા ફેરીયા રંગમંચ પર પડ્યા શાળા. અને જાણે યજ્ઞ વરસતો હોય તેમ રંગ મંચ પર તે ફેરીયા ઉડ્યા શાળા. જન જનામાં મુસ્લિમોએ સર સૈયદ અદમદને પોતાથી થઈ શકે એટલી આર્થિક સહાય વિદ્યાપીઠ માટે-કેળવણી આપવા માટે કરી. નાટક નેવા આવેલી કેટલીક વેસ્ટાઓએ પણ જુસ્સામાં આવી પોતાનો ફાળો આપ્યો. એ પછી બધા વિખરાયા. અને બધી દહીંદો પત્ત-માન પત્રોમાં પ્રગટ થઈ. ધર્મશુદ્ધો ખીજ્યા, ને તેમણે જાહેર ક્યુ' કે વેસ્ટાઓએ આપેલા પૈસામાંથી વિદ્યાપીઠ સ્થાપી શકાય નહિ તેથી એ વિદ્યાપીઠમાં આવેલી કેળવણી હાથ ગણાવી નેઈએ. સર સૈયદ અદમદે તેનો સચોટ રીઝો આપતાં જાહેર ક્યુ'

વિદ્યાપીઠનું મંદાન પાંચવા માટે સમ્યા ને સન્મારીઓએ આપેલા પૈસાનો ઉપયોગ થશે; વેસ્ટાઓએ આપેલા પૈસા વડે વિદ્યાપીઠની સંકલ્પે જાશે.

એ ઘટના ને એક જામીનો વિતી ગયા છે; અતીગતની એ વિદ્યાપીઠમાંના 'મોડ-બોય' આજે મુસ્લિમ સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા ભયું સ્થાન ધરાવે છે. આ દેશના રાજ-કારણમાં લાગે ત્રજ જેટ સેવનાગઓની મોટી સંખ્યા અતીગત કોલેજના 'મોડ-બોય'ની છે; અને રાજકારણમાં અગ્રણી લેનાર મુસ્લિમોમની મોટી ભાગ એ કોલેજમાં કેળવણી પામેલા છે. એ કોલેજે ગૃહવાદી મુસ્લિમો ઉત્પન્ન કર્યા છે; એ કોલેજે મુસ્લિમોમાં ઉંચી કેળવણીનો પ્રચાર કર્યો છે. અને એના સાથે આપ્યા છે. કહેવાતું નાતપય એ જ કે ધર્મશુદ્ધો જ પોતાની સત્તાનો સહઉપયોગ કરવા ઇચ્છતા હોય તો તેમ કરી શકે છે; અને એ સત્તાનો દુરઉપયોગ પણ કરી શકે છે. મુસ્લિમોના સામાન્ય ઉત્ક્રમ માટે જ સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય તેમ હોય તેનો દુરઉપયોગ શાને કરશે? જો આ સ્થિતિ કાયમ રહેશે તો એ સત્તાના અસ્તિત્વને ભયમાં આવતું જશે ને પછી એ સત્તા કદિયે સંપાદન કરી શકશે નહીં.

.....મુગધી દીલહારક અગરખ-તીઆ નો ઘણી વાપરી હશે.....

પણ માઇસોરની પ્રખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરખ-તી

ની મુગધ કે' ઓરક છે. એક વખત વાપર્યા પછી કાયમ વાપરતા થશે. ૨૪) તોજા માઇસોરની શેર એકના રૂ. ૧) ૨) ૩) એક જ વખત તેની અગળ મધમધની મુગધ થઈ જશે.

લખો:-રતીલાલ ગોવીંદજી વડગાદી મુ'બઈ નં. ૩.

દુનિયાના દ્વાર ખ ખ ડા વો

મહાસભાએ પરદેશમાં
જેરજોરથી પ્રચારકાર્ય
સ્મારણવાની જરૂર

: લેખક :

ચન્દ્રકાન્ત સુતરિયા

જ્યાં સ્વતંત્રતાના વિચાર

દર્શી તૈયારી કરવામાં
આપણે દેશભરમાં પ્રચાર
ચળવળ જાગાવવાની
ચાતો કરીએ છીએ ત્યારે
દેશની બહારની દુનિયામાં
પણ આપણી સહન
માટે વાતોચરણ તૈયાર
કરવાની જરૂર પડી
ભરી છે. આપણે શુભામ
છીએ ને કચ્છાચક્ષી પ્રગત
નરીએ દુનિયામાં આજના
આદર્શ છીએ એટલે
પૃથ્વીના પર પરના

ચન્દ્રકાન્ત સુતરિયા

અનેક દેશોને મન આપણી કાંઈ કીમત
નથી. તે દેશોમાં હિન્દુસ્તાન જોડીએ ને
જનદુશ્મની ભૂમિ મનાય છે કે જંગલી
લોકોનો દેશ ગણાય છે. આથી, જ્યાં મુઘી
પરદેશોની પ્રગત પર પડેલી આ જાતની છાપ
જામવાનો પ્રયાસ આપણે કરી છૂટીએ નહિ
ત્યાં મુઘી આપણા દેશ તરફ કે આપણી
સહન પ્રત્યે તેમની સહનુભૂતિ ને ગુમેચ્છા
પણ રાખવી વ્યર્થ છે.

‘હિન્દુસ્તાન વિરોધ’ ચિંતનમાં કે યુરોપમાં
અને અમેરિકા, જેવા દેશોમાં જે અધાર
અજ્ઞાન છે તે ટાળવાના સત્તર પ્રયાસ થવાની

જરૂર લાગે છે. ખુદ
ચિંતનમાં સામાન્ય પ્રગત
તો શું પણ પાલા-
મેન્ટના અનેક સમ્યો
પણ હિંદની ખરી
સ્થિતિથી વાકેફ નથી
એમ ખાત્રી પૂરકે કહી
શકાય. અને તેમના આ
અજ્ઞાનનો લાલ લઈ,
હિંદુસ્તાનના સમાજ કે
વાતાવરણ વિષે તેમના
મનમાં થતી અનેક
શંકાઓ સાચી જ છે
એમ જાણવવા બ્રિટિશ
વતમાનપત્રો જંગી

હિંદુસ્તાન આદરી ખેડાં છે. આજની નહિ
પણ વર્ષો પહેલાં-ઓછામાં ઓછા એ દાય-
કથી બ્રિટિશ છાપાઓએ આપણી રાષ્ટ્રીય
સહન આમે પ્રચારકાર્યના ગણેશ માંડ્યા
અને જ્યારે હવે છેવટનો રણજંગ ખેલવાનો
અવસર આવી પહોંચ્યો છે ત્યારે જો પ્રચાર
કાર્ય વિરાજા અને વિવિધ રૂપમાં નજરે
પડે છે. હિંદુસ્તાનનું સ્વતંત્ર ચલાવવા
હિંદીઓ બીજાકુલ નાશાય છે, હિંદુઓ અને
મુસલમાનો એકમેકનાં ગળાં કાપવા ને લોહીની
નદીઓ વહેવડાવવા તકસે છે ને દલિત વર્ગને
ઉચ્ચ વર્ગ કચડી નાંખે છે; દેશમાં અજાનના

અને અલખતા પ્રવર્તે છે, સ્ત્રીઓ જની રીતીઓમાં માનનારી છે ને પુરુષો તેમને શુભામડી ગણે છે અને મજૂરો અતીતિમાન અને દારૂગિયા છે એવી મતસંજનાં લખાણો પારંપર જાપાઓની કોલોમો ભરી દે છે. હિંદીઓ, સ્વભાવે અને સંસ્કૃતિ આપણુક અમલ મારે છે ને તેમને પ્રવ્રત્તન પ્રિય નથી એવી વાતો ખિટરા પત્રો પોતાનાં વાંચકા સમુપધરી દે છે! આ દેશના કોઈ જામણમાં નાનુ રમખાણ જન્મે કે કોઈ શહેરમાં સ્વાથને કાણે ખુનનો પ્રસંગ અને, કોઈ બાંધ પતિ કે સાસુના ત્રાસથી ધાસલેટ છાંટી બળી મરે-એ બધાં પ્રસંગો મોટાં મથાળાં હેજીને ન કહી શકાય એવી અતિશયોક્તિથી એક સામગ્રી અનેક પત્રોમાં પ્રકટ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ જન્મ રશિયાના જૂદા કે અતિશયોક્તિ બધાં ખબરો રીંગાની એજન્સી પૂરો પાડે છે તેમ હિન્દુસ્તાન વિષે પણ જૂદી ખબરો શાહીવાદી ખબર ખાતાના મુખાંધ કે દરકતાના એજન્સી ધીજળીને વેગે ચિટન, જર્મની કે અમેરિકામાં મોકલી આપે છે. આથી, જાપા વાંચનારી આત્મ માત્ર જ નહિ પણ મુરો-પિયન ને અમેરિકન સમાજમાં હિન્દુસ્તાન વિષે સરે અભિપ્રાય ન બંધાય એ બનવા જોઈ છે.

ને ખબરખાતાઓ મોરદત આવી રંગ ખેરંગી મળતી ખબરો જાપીને જ આ જાપાઓના તંત્રવાદકો ખેરી રહેતા હોત તો એ આપણી નાકેશી આજે છે તેટલી કલ્પ ન થઈ હોત; પરંતુ શાહીવાદના સ્તંભો જેવા મનાતા લગભગ અખીર ઉમરાવો-હોડ' બકનહોડ કે હોડ' રેડીંગ જેવાનાં હાથ નીચે ચાલતાં જંગી ફેલાવો પામેલાં અનેક વર્તમાનપત્રો હિંદમાંથી નિવૃત્ત થઈ ચિટનમાં નવરા થઈ ખોડા

રીતીવીયનો પાસે કલમ પકડાવે છે ને તેમને કમાવાની કાલજ આપે છે એ રીતે હોડ' રીડનલામ કે સુર માલકમ હેલી જેત માણસો પાણુ દિંદ આમે ગમે તેવો બુધ્ધવાદ કરવાને ખિટિશ જાપાઓની કટારોનો આશરો લે છે, એ જાપાઓના તંત્રીઓ દિંદની રાષ્ટ્ર મોંઘણીઓ વિરુદ્ધ પૈસા આપીને પણ ચર્ચા પત્રો ઉભા કરાવે છે, હિન્દુસ્તાન વિગેની કોઈ પણ મોપડીની સમાચારના પણ એમની શાહીવાદી ડ્રિગ્તિએ જ લખાવવામાં આવે છે, અને જ્યારે તે પત્રોની જુદી વસણુ સારે સર નીમનતા સેનકવડ કે પડીત હૃદયનાથ કુંજર તેમને દાગળા લખે છે ત્યારે તે જાપા જેટલી પણ પ્રમાણિકતા તેમની પત્રકારિત્વની લાવવામાં હોતી નથી.

આપણી પ્રજાની નાકેશી કરવામાં આપણા રાજ્ય-મદરાસજો અને મુડીદારો પણ આજ દયીઆરૂપ નથી. સેસીસ હોટલન કે કાન્ઝવેટીય કલ્પ જેવાં આશીશાન બુવનોમાં હિન્દી નરેન્દ્રોને ખાણાંઓ અપાય છે ને મુડીદારોને ખુશ કરવામાં આવે છે. બહીયાર આ રાજ્યો પણ પોતાની જન્મગાંઠ ઉજવવાને ખ્દાને કે બીજા ગમે તેવે પ્રસંગે ખાણાના મેથાવડાઓ પણ કરે છે ને પડી જ્યારે એ ખાણુ પડીની મીજલસ જન્મે છે, ત્યારે તેમાં થતાં જાપણીમાં અનેકવાર લારોભાર જુદાણાં જણાય છે. રાજ્યો ખિટિશ રાજ્યદારીઓ કે પ્રજાને હુલ્લુઓ કેટલી દદ મુધી વજે છે તેનો ચીતાર ત્યાં નજરે પડે છે ને ખિટિશ અમોચે રાજ્યોને ત્યાં કેવા મુખાં બતાવે છે તે જોવાનો પ્રસંગ પણ ત્યાં લાધે છે. આ મીજલસોનાં, વખાણના ને રાજ્યોની પ્રશસના સેનકદાર ઉવાસો જ્યારે બીજી સવાર જાપાઓમાં જાપાય છે ત્યારે બિચારા રાજ્યો

અનંદ અનુભવે છે ! પતિયાકાના નરેશ કે અધ્યક્ષના પ્રમુખ અને નવાનગરના વ્યવસ્થાપકો આવા કે 'તમામ્મો ક્યાં છે અને ક્રિસ્ટિય પ્રજા સમક્ષ આરકતરી રીતે આપણી નાકેશી કરી છે.

આ ઉપરાંત સરકારના પક્ષમાં ભજેલા રાજદ્વારીઓ કેકેવચવતા માણસો લગભગ દર ઉનાળે વીસાપતના વાયરા લેવા વિદરે છે, ત્યારે તેમનાં 'અગત્યનાં એકશરનામાં' છાપવાની તક પણ ત્યાંનાં છાપાંઓ જતી કરતા નથી. અને એ ખીનજવાળાં દ્વાર માણસો ગમે તેવું બોલી નાખે તે હિંદની પ્રજાના અવાજ તરીકે ક્ષિત્રનમાં ને દુનિયામાં રજુ થાય છે. આમ, અનેક રીતે એક સરખું સંગઠન અને જાળવર પ્રચારકાઈ આવી રહે છે છતાં તેની સામે કોઈ પણ ઉપાય અજમાવવાનાં સમ્પત પગલાં લેવાની જરૂરિયાત કેમ જણાતી નથી એ સમજાતું નથી.

આ પ્રચારકાઈની અસર હિન્દીઓને ધનિકતાં છે જ એમ લાગ્યાથી સ્વં દાદા-ભાઈ નવરોટની દેખરેખ ઉઠાવી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કેંગ્રેસ તરફથી લંડનમાં 'ઇન્ડિયા' નામનું પત્ર ચાલુ કરવામાં આવ્યું હતું, પણ ત્યારે અસહકારનો પ્રચંડ પવન દેશ-ભરમાં ધુકાયા તે પહેલાં ગાંધીજીએ રાજદ્વારી રંગભૂમિ પર પ્રવેશ કર્યો અને તેમણે આ 'ઇન્ડિયા' પત્ર બંધ કરાવવાનો વિચાર કર્યો જાણે ક્યાં કારણથી સ્વચ્છ. તેમણે લંડનમાં ચાલતું 'કેંગ્રેસનું' આ નાતું સરખું મુખપત્ર પણ બંધ કરાવ્યું અને દર્શાવે તેમને પરદેશમાં પ્રચારકાઈની આવશ્યકતા જણાતી નથી ! કનપુરમાં કેંગ્રેસની એક મળી ત્યારે પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રીમતી સુરેશિની નાયડુએ પરદેશમાં પ્રચારકાઈની જરૂર પર ભાર મૂક્યો હતો છતાં તે વરે

તો શું પણ તે પછી આજ આઠાં વર્ષ વીત્યાં તોયે કેંગ્રેસ એ દિશામાં કશું જ કરી શકી નથી. લાહોર કેંગ્રેસના પ્રમુખ પં. જવાહરલાલ નહેરુએ પોતાના પુરોષના પ્રવાસમાં હિંદવિરુદ્ધ યતા પ્રચારકાઈનું તીવ્ર અવગોળન કર્યું હતું અને તેમણે પણ તે સામે આપણે પ્રચારકાઈ કરવું જોઈએ એવા વિચારો વારંવાર દર્શાવ્યા છે એટલે આ વખતે 'કેંગ્રેસનું' મુક્તન તેમનાં પોતાના જ હાથમાં છે ત્યારે એ દિશા તરફ તેઓ કાંઈ ધ્યાન આપશે અને કેંગ્રેસ મારફત સક્રિય કાઈ થઈ શકશે એની આપણે આશા રાખીએ. શ્રીમતી સુરેશિની કે પં. જવાહરલાલ નહેરુ જેવા સુક્ત રાષ્ટ્રવાદીઓને જ દેશની ખૂબ દિંદને બોલતું કરવાની જરૂર જણાઈ છે એટલું જ નહિ પણ સર તેજમજાદુર સમુ અને સર ચીમનલાલ સેતલવડ જેવા જવા-બદાર લીબરલ રાજપુરોહો પણ એ વિષય પર ભાર મૂકે છે. થોડા જ વખત પર ઇંગ્લાંડથી પાછા ફર્યા ત્યારે સર ચીમનલાલે સ્પષ્ટ રાખેલાં જાણે કશું હતું કે, ક્ષિત્રનમાં હિન્દે પ્રચારકાઈ કરવું જ જોઈએ અને તાજેતરમાં મુન્શી ઇશ્વરશરણે પણ ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી એ જ જાતના ઉદગારો કાઢ્યા છે. વળી દેશીરાજ્ય પ્રજા પરિષદના કેમ્બ્રિજના એક સભ્ય શ્રી. ચોપરાલાલ સુઝરે ત્યાં એક વર્ષ રહી રાજસ્થાની પ્રજાના હકકો માટે જે પ્રચારકાઈ કર્યું તે પણ કેટલું અસરકારક નિવડ્યું છે તેના પુરાવા મળે તેમ છે. એટલે માત્ર સામાન્ય પ્રજાને નહિ પણ જવાબદાર રાજપુરોહોને આ જાતના પ્રચારકાઈની જરૂર જણાય છે ત્યારે પછી હવે તે સંબંધમાં મુંગા બેસી રહેવું એ એક જાતની ગંભીર બેદરકારી સિવાય બીજું કંઈ નથી.

મુસ્લિમોમાં પ્રચારકાય કરવાની આગે એક રીતીસ એ કરવામાં આવે છે કે, કરોડોની મુડીથી ઉભાં થયેલાં ગંભીર છાપાઓમાં સાક્ષતાં જાણીને પ્રચારકાય સામે આપણે સામનો લઈએ તો તે કેવી રીતે થઈ શકાય? હિન્દુસ્તાન ગરીબ છે, આ રીતે ખર્ચ કરવાની તેની આર્થિક શક્તિ નથી, આપણમાં શકિત નથી ને સાક્ષ નથી. ત્યારે આપણે શા માટે પ્રચારકાય કરવું? આ દલીલ કદાચ મુખાંધ ભરી જણાય છે. અંગ્રિશ સક્ષતનત જેવી છાપાંડી સક્ષતનત સામે આપણે વિરોધ કરીએ છીએ, સરકાર અનેક પ્રકારના લુપ્તો કરે છે તે સામે આપણે માથું ઉઠાવીએ છીએ, ત્યારે અંગ્રિશમાં સાક્ષતાં જાણી છાપાઓ સામે લુપ્ત જાણવાની શું આપણમાં નાકાત નથી? આપણે જાતે જાતેના ટેંગને પોષાવી વખતે, કે ખાદીના ધતીંગને ટેંગા આપવી વખતે પૈસાનો વિચાર કરતા નથી અને જ્યારે આપણી લડત માટે પરદેશમાં પણ વાતાવરણ સારું કરવાની જરૂર દેખાય છે ત્યારે આપણે આર્થિક દશા પર કાંઈક રીતીસ છીએ! તિલક સ્વચ્છ દેશમાંથી પણ એક મતી પાછા આ માટે ખર્ચાંધ નથી, દેશમાં હુના કે લાસાલના સ્મારક ધાળાઓમાંથી પણ ખાદી જેવી નિર્મોહ્ય પ્રવૃત્તિમાં નાણાં છોમાયાં છે એટલે હવે અમય આવ્યો છે ત્યારે જાણીને કોંગ્રેસ પોતાના દેશમાંથી પરદેશમાં પ્રચારકાય માટે હિન્દુસ્તાન ભરી રોકમ જાદી રાખવાનો. વિચાર કરવો જ નેહએ. પણ કોંગ્રેસવાદીઓને તેમાં યે જોએ વાણિયાવાદી વિચારો સેવે છે તેઓ કંઈકે કંઈકે કોંગ્રેસ એકલે હાથે આવા પ્રચારકાય સામે પહોંચી વળે એટલું મોટું લાડોળ એની પાસે છે નહિ અને કોંગ્રેસે આ કાય પાછળ હુમ નાણાં ખર્ચવા કરતાં આખું પુનર્જાતના કે એવા જ કાંઈ

રચનામક કામ પાછળ શા માટે નાણાંને ઉપયોગ ન કરવો? આ વાત કેંકે અંશે સાચી છે ખરી; પણ, જ્યારે વિદેશમાં પ્રચારકાય કરવાનું છે તે અંગ્રેજી.. હિન્દી પ્રજા તરફથી કરવાનું છે; એટલે તે કાય માટે આપણી કોંગ્રેસ, લીબરલ મંડળ કે મુસ્લીમ લીગ જેવી ખીછ રાજદ્વારી સંસ્થાઓની મદદ પણ માંગી શકે તેમ છે.

ત્યારે આ પ્રચારકાય કરવું શી રીતે એ પણ એક પ્રશ્ન છે અને તેથી તે માટે અહીં તેની રૂપરેખા રચી કરવાની જરૂર છે. અસંગત, કરોડોની મુડીથી આવનાં. અંગ્રિશ પત્રો જેવાં પત્રો આપણી રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ મારફત હિન્દુસ્તાનમાં જ નથી આવનાં તો પરદેશમાં તો ન જ આવે એ વાન ખરી છે પણ તેથી ત્યાંનાં બધાં છાપાંઓમાંથી કંટલાંકને તો આપણે લઈ કરી શકીએ તેમ છીએ. તે દેશમાં વતમાનપત્રોમાં ઓછા ઘણા પૈસા રોકીને પણ આપણે તેના કટારે ડાલી શકીએ તો તે પૈસા ખરચવા વાજબી છે. ને તેમ ના થઈ શકે તો લંડનમાં વસના હિન્દી પત્રકારો અને વિદ્યાભ્યાસ માટે જતા હિન્દી લુવાનો પાસે હિન્દી રાષ્ટ્રીય દિવસનાં લખાણો લખાવીને અથવા તો અંગ્રિશ છાપાઓમાં વિરોધી લખાણો આવે ત્યારે તે માટે હંમેશા સાવચેત રહીને તેઓ નિરંતર તેના લખાણોના જવાબો પ્રકટ કરે એવી વ્યવસ્થા થવી નેહએ. લંડનમાં અને ન્યુયોર્કમાં કોંગ્રેસની શાખાઓ છે તેમણે પણ તે જ કામ પર પ્રયત્ન પાન આપવું નેહએ. લંડનમાં ગ્રેટ બ્રિટન હિંદ વિદ્યાર્થી સંઘ મારફત આ કાય સંસ્થાઓથી થઈ શકે અથવા તો ફ્રી પ્રેસ એક ઇન્ડિયા જેવા ખખર ખાતા મારફત પણ આ જાતનું કામ કરવું મુગમ થઈ પડે. વળી જેમ બલીનમાં કે ચેરીસમાં

હિન્દીઓનાં મંડળો છે ને ન્યુયૉર્કમાં પણ હિન્દીઓનો સંઘ છે, તેમ બીજા મુખ્ય મુખ્ય દેશોમાં પણ હિન્દીઓની એવી સંસ્થાઓ કાઢીને કે કોંગ્રેસની શાખાઓ સ્થાપીને તે તે દેશોમાં હિન્દીહિતવું પ્રચાર કાર્ય કરાવવા માંડવું લેઈએ. ખુદ ખ્રિસ્તીઓમાં ને અમેરિકામાં વિશાળ પ્રચારકાર્ય કરવું પડશે પણ તે સાથે બીજા દેશોમાં પણ તે ચળવળ નિરંતર ચાલુ જ રાખવી પડશે. આથી, જે જે દેશમાં હિન્દીઓ હોય તે તે દેશમાં તે હિન્દીઓ પાસે માતૃભૂમિની સેવા આ રીતે માંગવાનો કોંગ્રેસનો કે હિન્દીપ્રબળનો હક્ક છે એ ભલેવું ન લેઈએ આમ પરદેશમાં વસતા હિન્દીઓ છાંપાઓની કટારો હાથ કરી તેમાં લખે અને વિરોધી. પ્રચારકાર્ય થાય તો તે સામે સહાઓ ભરી પોશ્વર ઉકાવે, નિષ્પક્ષ સ્વતંત્રતા કે માસિકોમાં હિન્દી ગ્રામદારી માંગણીઓનાં સંબંધમાં કે હિન્દી સામાજિક, અર્થિક ને ધાર્મિક પ્રશ્નોની મામિક મીમાંસા રજુ કરે એ જરૂરનું છે. આ કામ બને એટલા બહોળા પ્રમાણમાં થાય તોય એની પરદેશની વિચારવંત પ્રજા પર અસર થશે. હિન્દી મંડળો વારંવાર એપાનિયાઓ પ્રકટ કરે અને પરદેશની પ્રજામાં તે બહોળે લાગે દેવલે એ પણ બની શકે નેવી વસ્તુ છે. વળી, દીવાળી કે દદ જેવા હિંદના રાષ્ટ્રીય ઉત્સવોના અવસરો ત્યાં ઉજવાય છે, તે વખતે ખાણાંની મીઠાસાં ગોળી જવાબદાર ચિટ્ઠી રાજપુરોને અમંત્રી ખાણા પછીનાં ભાષણોમાં નેમની સમક્ષ એકબે દિવે વાત કરી તેમનામાં દેશપ્રીતી ગેરસમજ દૂર કરવાના પ્રયાસ કરવા લેઈએ આજે

તો, ખુદ પાકમિંટના સંબંધે પણ હિંદનો સાચી સ્થિતિથી વાકેફ નથી અને “હિંદની ચર્ચા પાકમિંટમાં થાય છે ત્યારે કાષ્ટ તે તરફ ધ્યાન આપવું નથી” એમ હાલના વડા પ્રધાન મી. રામસે મેકડોનાલ્ડે જ એક દેશભક્તે કહ્યું છે તે પરથી પાકમિંટના સંબંધે સમક્ષ પણ આ પ્રચારકાર્ય દ્વારા આપણા પ્રયત્નો રજુ કરી દેવા લેઈએ.

આજનો અવસર કટોકટીનો છે. આપણે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હાંચીએ છીએ, દહીં, ફુંદીયા રાજપુરો ‘ડામિનિયન સ્ટેટસ’થી ગ્રાહ થઈએ એમ કહે છે અને ખ્રિસ્તીને તો હિંદને સ્વતંત્રતા પણ આપવી નથી કે સાંસ્થાનિક સ્વરાજનો દરજ્જો પણ દેવા નથી, હિન્દ હાથમાંથી જતું કરવું એવી મુખાંધ રખે થાય તે માટે ખ્રિટિશ બને એટલા સાવચેત રહે છે, એટલે પોતાની સંધળી શકિતઓ ખચીને પણ હિંદને જરાયે છુટકાટ ન આપવાના બધા પ્રયાસ કરવામાં આવશે. ને એ સામે ટકવાની તાકાત કેળવવા માટે ને તે વખતે ચારે પાસથી સહાનુભૂતિ અને મદદ મળે તે સાથે વાતાવરણ તૈયાર કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સનું શરૂ લગવાય તે પહેલાં એ વાતાવરણ તૈયાર થઈ જ જવું લેઈએ ને તેથી પરદેશમાં પ્રચારકાર્ય કરવા માટે પણ એકાગ્રતા કેળવવી લેઈએ. જેથી જ્યારે છેવટે જંગ બને ત્યારે એ પ્રચારકાર્યની અસરથી ખ્રિટીશ સરકારની હિંદ પ્રત્યેની વલણ સામે આપણને છે તેટલો જ અસંતોષ ચિટ્ઠી પ્રજામાં ને પરદેશમાં ફેલાવી શકાય અને આપણી લડતમાં ખસારથી પણ સ્વાનુભૂતિ, ગુનેગાર કે મદદ મેળવીને વિજયના રોષ ફૂટી શકાય.

સર મનુભાઈ મહેતા શું કહે છે ?

બીકાનેરના મુખ્ય પ્રધાન સરમનુભાઈએન. મહેતા, K.T. (S.I., M.A.L.L.B.
૩૬૬, હાકોરદ્વારપરની

એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લાઈઝિંગ કું.

માં લુદી લુદી બતના એન્લાઈઝિંગ ક્રેયન, Crayon, Sepia, Oil Painting અને Photo Novelties વિગેરે બનાવી લગભગ કરતાં વધારે છે :-

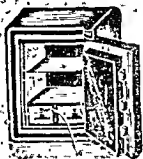
"The Excelsior Photo Enlarging Company have done some artistic work for me in Oil-painting, Crayon and Sepia finished enlargement work.

They have also got some Photo medallion work done for me. I found their work executed in good taste and with perfect finish. They are youngmen deserving encouragement. Their terms seem to be quite moderate and their work has given me entire satisfaction."

આથી પૂછારે ખાતરી શું નેહએ ? આમાં અને તે ઉપરાંત લુદી લુદી બતનાં કામો. જેવાં અને બનાવવા તમારા ફોટા સાથે મળે. કારણ કે લગ્ન ઘેર બેઠાં ઓરડા લઈ જવાની સગવડ. બહારગામના ઓરડા પર પૂરું ખાન. નામકામ નોંધી લ્યો. લગતે હુમાયો ના ખાતા.

એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લાઈઝિંગ કું.

૩૬૬, હાકોરદ્વાર, વગસો બીડીંગ, હાકોરદ્વાર ચેલ્ટે ઓરીસ પાસે મુંબઈ નં. ૨.

વલ્લુન સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કો. ;
આગ, ચોર અને ધાડપાકુઓના ત્રાસ સામે ખચકા
કરનારી તીજરીઓ અને સ્ટીલ પ્લેટોના કંપીનેટો. જેવા
કે કાચવાળા દરવાજા તથા અંદર કાયરપરફેક્ટ તીજરીવાળા
નાની મોટી દરેક સાઈઝવાર તૈયાર મળે છે તથા
મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.
એક વચ્ચત ઓર્ડર આપી ખાત્રા કરો.
અમારી એકલા તીજરી ધંચ ૨૪x૧૮x૧૮ ઇ. ૮૫.
લાય ખાટે મર્યાદા હેટલોગ મફત મંગાવો.

શો રૂમ-સેન્ટ્રલસ્ટ્રેટ રોડ, મુંબઈ નં. ૪. બાંચ-૩૫૫; છુલવાર પેઠ પુના સીટી.

ઘણી દવાઓ ખાય નિરાશ થયેલાઓને આટે છેલ્લો ઉપાય સીધાળા.
માં શકતીને કામકળા ગોળીઓ (૨૭૨૨૮૬ નં. ૨૫૪૧).
અહીં કુરો.
અમે તે કારણથી ચુમાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે આ ગોળીઓ વીર્યવીકરના તમામ
આધી મટાડી ખરે અને કાયમનું પુરુષાલન ટકાવી રાખે છે કીંમત ડબ્બી ૧ ગોળી ૪૦.
ના ઇ. ૫) પાસ્ટ ખચ્ જુદું વધુ વીમત આટે મુખીજવન પુરતક મફત મંગાવી વાંચો.
ક્રોમો—વૈદ્યરાજ વી. કે. જોશી કામકળા ગોળીપ્રધાલય.
સુઃ—લાડી (કાઠીયાનાઃ) (ઈંડીયા).

પુષ્પલીલા ઓઈલ. વીસમી સદીના છેલ્લા ડોક-
ટરી વીઘાના શોધખોળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે
જુ એક અત્યુત્તમ તેલ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા મુંવાળા બને છે.
ખા. ડી. ૩. ૧) ૩ ખા. ૩. રાત્ર ૮ ખ. જુદું.
સોલ શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્ક્સ. ગીરગામ મુંબઈ
એન્ટર:- નં. ૪.

દુઝતા હરસ માર્ફત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો.
સ્થંભક. વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.
અનેક પ્રસંગો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક સ્નાયુવામાં આવેલી સક્રિયપદ દવા છે,
આદકાને એક ઓસની શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે.
ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.
લખે :- પ્રભુરામ અનંત કુર્મસી.
વૈવ જુવન, જુકેશ્વર, મુંબઈ.
અંકેશ્વર એન્ટર:- બાલમુકુંદદાસ અલ્લેકલાલની કું. વિશ્વદેવીયાં.

સાહેબ ! આપની ખાતર

જેશી અને ચમનલાલ : સાહેબ આપની ખાતર અમે અમારા મલુર દોરનોને
મો દીધો.

વીટલી [સ્વગત] : તેના માથુની સ્ત્રકારતું એ ગું લામું કરશે ?

સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના ટૂંકડા

અમીન-અમીનના સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના ટૂંકડાની સાથે સેતસપડ,
અમીન અને અમીનના સ્વામીની મીઠી છે.

સ્વરાજ્ય મળી ગયું!

મુ. જાહના સેક્રેટરીએટમાં ફટ-
લાઈ અમદાવાદ, પાટણ,
પાટણપુર, અને મુંબઈના શેડીઆઓ
બેગા મળ્યા હતા. ઇંગ્લેન્ડની
શાહી સરકારે હાંદને સાંસ્થાનીક
સ્વરાજ્ય આપી દેવાનું નક્કી કર્યું હતું.
પણ અમેરિકાએ જોડે જરા કડવાસ થયાથી
યુધ્ધમાં ઉતરવું પડશે એમ લાગવાથી
ઇંગ્લેન્ડ પૈસાની ભારે જરૂરમાં હતું. અને
તેથી તેણે હિંદની મધ્યસ્થ સરકારનો ડરો-
આર તેમ જ પ્રાંતિક કારોબાર દાદ, તાલીનાં
ઇન્નરાનાં જે રીતે લીલાંડે થાય છે તે રીતે
લીલાંડે કરીને લોકોને આપવાનો કહેરો
જાહેર પાડ્યો હતો.

દોહ્ડીની ગાદી

હિંદની મધ્યસ્થ સરકારનો ડરોઆર
પંડીત ભાતીલાલ નહેરૂની આગેવાની
હિંદના બંગાળ, પંજાબ, મુ. પી. અને
સીંધના જમીનદારોએ એ અખતર રૂપીઆ
આપીને વેચાતો લીધો હતો. પ્રમુખ ડાણુ
થાય તેને માટે મહિનાઓ મુઠી ઝગડો
ચાલ્યો હતો. હિંદુ જમીનદારો પંડીત
ભાતીલાલને પ્રેસિડેન્ટ જનાવવા માંગતા હતા,
જ્યારે મુસલમાનો સીંધવાળા સર સફદર
જંગ જહાદુરને જનાવવા માંગતા હતા.
આખરે સીંધ, બંગાળ અને પંજાબમાં
પોતે મુસલમાન ગવર્નર નિમણે એક
ખાતરી આપતાં હિંદની મધ્યસ્થ સભાનાં
એ જ પ્રમુખ થયા હતા. સંસ્થાનો જેવું
સ્વરાજ્ય મળેલું હોવાથી આ દેશમાંના
ખિદીશ લાભોને તુકશાન પડેલે એ માટે
ઇંગ્લેન્ડ સાથે ખાસ જુદા કરાર કરવામાં

જખનાર
લખોડે

આગ્યા હતા અને ફિર્કીમાં મોઢીલાલ
પ્રમુખ હોવા છતાં સીમલામાં તે
ઇંગ્લેન્ડથી ગવર્નર આર એ પ્રથા
પૂર્વ આક્રીશ અને કેનેશલી માદદ
ચાલુ રહી હતી.

પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય

મુંબઈ ઇલાકાવાળાઓ સદા અને વેપારમાં
મશગુલ હોવાથી સ્વરાજ્યનાં લીલાંડીની
ખીડ કરવાને રહી રહીને જાગ્યા
હતા. ઉપર લું જણાવી ગયા તેમ
મુંબઈના ગવર્નર ઇલાકાના શેડીઆઓ પાસે
ઓફર માંગી હતી, સીંધ છુટું પડી તેનો
જુદા પ્રાંત થયો હતો, એટલે કે જાહીના
ઇલાકાનું લીલાંડે કરવાનું હતું, અમદા-
વાદની એક સીન્ડીકેટ મોઢીમાઢિ ગોઠવણ
કરી આખો ઇલાકો લઈ લેવાનો વિચાર
કરતી હતી, જ્યારે મુંબઈ, પાટણપુર અને
પાટણવાળા ખુદની રીતે ખીડ મૂકવાની
તરફેલમાં હતા.

સર ફોર્ગટરફંદ નામના નેતા જે ગવર્નર
જોડે અમદાવાદની સીન્ડીકેટની ઓફર
રાંખમાં વિડી કરવા ગયા હતા, તેમણે
આવી ખૂબ મારી, “લખજીનાલખ, અલિ
આચો, ૮૦ કરોડમાં સાદું થાય છે.”

લાખજીનાલખ આગળ આગ્યા, તેમની
સાથે નયુસાઈ, લક્ષ્મીનાઈ વગેરે આગ્યા
અને બધાઓ સાથે મળી પાટણપુર
કરવા માંડી.

દલાલીની વાત

મુંબઈ ઇલાકો ૮૦ કરોડમાં
વેચાતો લઈ લેવાનો અમદાવાદની.

એ સીન્ડીકેટ હાવ કર્યો. પણ સર ફોગટચંદે ચોતાની દલાલી તરીકે ૨૫ ટકા માંગવાથી તેમની અને સીન્ડીકેટ વચ્ચે ઝગડો થયો. આખરે ભુલ્લુલલ લાઈના કહેવાથી મુંબઈ અમદાવાદની સીન્ડીકેટને મળે તો આખા ઇલાકામાં 'દાતણનોભલ્લરો' સર ફોગટચંદેને આપવાનું દેરવામાં આવ્યું.

લીલાંઈ

દલાલીની વાત પતી ત્યાં તો મુંબઈનાં ગોરા ગવર્નર હોલમાં આવ્યા અને મુંબઈ કોણુ લેવા મળે છે એ પ્રશ્ન પૂછતાં અમદાવાદી સીન્ડીકેટ આગળ ધસી પણ પાલ-લુપુર અને મુંબઈવાળાઓએ ખૂમાશ્રમ કરતાં બહાર રીતે લીલાંઈ કરવાનો ગવર્નરે હાવ કર્યો અને તે પ્રમાણે "આ મુંબઈ ઇલાકા સોનાનાં મલનો-સંખ્યાગ્રંથ માલો અને બંદોશવાળો જાય છે ૮૦ કરોડમાં ૮૦ કરોડ એકવાર-૮૦ કરોડ બેવાર," એમ સેક્રેટરીએટના એક પારસી સેક્રેટરીએ બાંગ મારવાનું શરૂ કર્યું. એટલે મુંબઈના એક કોડીયા બોલ્યા : "આપણા ૮૫ કરોડ" તેને એક પાલલુપુરની એક સીન્ડીકેટ ખૂમ મારી "૬૦ કરોડ"

વડોદરા સ્ટેટના નામદાર ગાયકવાડના પ્રતિનિધીઓ આવ્યા હતા તેમણે એક અખતમાં માંગણી કરી, એટલે અમદાવાદી સીન્ડીકેટનો મીત્રમત ફાટ્યો અને તેમણે એક અખત અને પાંચ કરોડમાં માંગણી કરી, અને તેથી વધનાર કાંઈ નહીં લેવાથી મુંબઈ ઇલાકા અમદાવાદની સીન્ડીકેટને નામે ચડ્યો!

પ્રમુખ કોણુ થાય ?

મુંબઈ ઇલાકા વેચાતો તો લીધો પણ તેની વ્યવસ્થા કેમ કરવી, પ્રમુખ કોણુ

થાય ? એ વિચાર માટે ચોપારી ઉપરના ભઈલાલ શેઠને બંગલે . બંધા અમદાવાદી સીન્ડીકેટના શાહુકારો મળ્યા. ગવર્નરે તો ઇંગ્લેન્ડની સરકારનો જ રહેવાનો હતો અને તેને પગાર સીન્ડીકેટ જ આપવાની હતી. સ્વતંત્ર મુંબઈનો એક પ્રેસીડેન્ટ નેમવાનો હતો. સર ફોગટચંદે ભઈલાલ શેઠને પ્રમુખ નેમવાની દરખાસ્ત કરી જે મક્કતસઈ કે લક્ષ્મીલાલને પસંદ પડી નહિ. આખરે એનું હાવ્યું કે ચીફી નાખવી. ફોગટચંદની પાલવી ટેબલપર મૂકી તેમાં ચોરડામાં લાગર રહેલી અમદાવાદ સીન્ડીકેટના મેંબરોનાં નામની ચીફી નાંખવામાં આવી અને એક ન્હાના નાગા છેકરા પાસે તે ઉંચકાવમાં આવી. અને તેમાં દૈવનું કરવું તે ભઈલાલ ભઈનું જ નામ આવ્યું.

તાળીઓના અવાજ વચ્ચે ભઈલાલભાઈ પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા અને ત્યાં ને ત્યાં મુંબઈની નવી સરકારના ઓધેદારોની નેમ-લુંક થઈ ગઈ.

સરકારી મહેલ ક્યાં રાખવો ?

સર ફોગટચંદે પ્રેસીડેન્ટ ભઈલાલભાઈને મુચના કરી કે નવી સ્વદેશી સરકારનું મથક મુંબઈમાં જ રાખવું. પણ ભઈલાલભાઈની ચાર પાંચ મીલો અને જીનીંગ ફેક્ટરીઓ અમદાવાદ અને તેની આલુઆલુના પ્રદેશમાં હોઈ પાપતપ્પત કરી પાછું ગુજરાતનાં એ પાટનગરને જનાવવામાં આવ્યું.

મુંબઈની બેડી ચડાચડસી

નવી સરકારે ચોતાના લુદા લુદા મેંબરોને લુદી લુદી વસ્તુઓના ઇન્જરા આપી દીધા. લક્ષ્મીલાલને કાપડનો ઇન્જરો મળ્યો, પણ સરકારી નોકરોએ અમદાવાદી ચોનીયાં જ પડેલાં એવો ફરમાન તેમણે કદાવતાં મુંબઈના મીત્રમાલિકા છેલ્લ પડ્યા.

અને સુવેદીને નામે અમદાવાદી ધોતીયાના ભાવમાં ત્યાંના મીથાવાળા આ રીતે લાવ લેતા હોવાથી સરકારી નોકરોએ તે સમયે સત્યાગ્રહ આદર્યો.

લંગોટભર

એક દિવસ તો ખુદ લક્ષ્મણની ઓરીસનો સ્ત્રીક ડગડા અને પાઘડીની નીચે એકેએ લંગોટ પહેરી ઓરીસમાં આપ્યો, એટલે લક્ષ્મણે છેવળા અને માણસોના સત્યાગ્રહ આગળ નથી જઈ તેમને મથે તે મીથાના ધોતીયાં પહેરી લાવવા હુકમ કર્યો.

વાઘરીઓનો બળવો

સર ફોર્ગટ્યુંદને દાતણનો હંબરો મળેલો તે, તેમણે શુભરાતમાં ગામગામ પાતાનાં માણસો મોકલી આપવા કપાથી, જમનીયાં ખાસ ફેશનેશન વાકસો મંગાવી, તેમાં દાતણની સળીઓ મૂકી તેમણે એક એક આને અને બાજમે આને વેચવા માંડી. લોકો ખૂબ મારવા લાગ્યાં, પણ એટલામાં અમદાવાદ, ભરૂચ, મુરત અને મુંબઈના વાઘરીઓએ એકત્ર થઈ બળગો કરવાથી દાતણનાં વાકસો સર ફોર્ગટ્યુંદનાં ગોઝાઉનમાં એમનાં એમ પડી રહ્યાં, અને દાતણ વેચવાનું કામ પાછું વાઘરીઓએ જ શરૂ કર્યું.

કાકા મામા

સ્વાભાવ પામેલી નથી મુંબઈ સરકારમાં મોટા સરકારી ઓફિસો નવી સરકારના મેંબરોના સગાંવહાણાંઓને મળેલા. મુસ્લીમોને ઓફિસોનું ઓફિસ પ્રમાણ આપવું

પડેલું પણ મલુદ અને અત્યંત વર્ગની લાલત જેવીને તેથી રહેલી.

થોડો વખત તો લોકો સ્વાભાવ મળેલું એક ખુશ ખુશ થઈ ગયા, પણ પેટાતેમણે ખબર પડી કે એ સંસ્થાનીક સ્વાભાવથી ક્યારેય અને ક્યાંય વર્ગનું કંઈ પણ કમ્યાણ થતું નહોતું. આગલી ગોરી નોકરશાહીની જગાએ આપણા દેશવંધુઓની ધર્મવંશી નોકરશાહી આવી હતી, જે બદારની દુનિયાનાં બીજાં લોકોને પડકાર કરી શકે તેવી નહિ હોવાથી અંદર અંદર પોતાનાં જ લાઇ લોકોએ રંગડાતી. આ દેશમાં વસના પદ્દેશીઓએ તો પોત પોતાના લોકો જાળવી દિલ્હીની મધ્યસ્થ લીંદી સરકાર સાથે ઓફિસ કરાશે કરી લીધેલા.

દળશઓને લીધે લોકોમાં અસંતોષ પ્રકટ્યો અને હંબરદારી સરકારે પદ્દેશીઓને પોતે આપેલી રકમ જલદી વસૂલ કરવામાં જરા વધારે પડતી સખતાઈ વાપરતાં મુંબઈના મલુદો અને અહુતોએ લયકર બળગો કર્યો, તેથી એ નબળાઈના શુભ માટે નવી સરકારના મેંબરોને ગરદન માર્યા અને પોતાના લાયમીકરોવારનું શુકાન લીધું!

* * *

ત્યાં તો ચમકી હું જૈંગી ગયા અને ખબર પડી કે આ તો માત્ર એક સ્વપ્ન હતું. પણ એ સ્વપ્ન એટલું તો બતાવ્યું કે સંસ્થાનીક સ્વાભાવ કરતાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જ વધુ ઇચ્છવા જેવી છે, અને એવી બાતની આગાહીમાં જ ગરીબોનું ક્ષેપ છે.

જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

સૌ. ઇન્દુમતી દીવાન.

દુરેક સંસ્કૃતી દેશમાં સ્ત્રીઓ જાહેર જીવનમાં મોટો ભાગ લે છે, જ્યારે આપણે ત્યાં આંધળીને વેટે ગણી શકાય તેટલાં બાદ સ્ત્રીઓ તો જાહેર જીવન એ શું છે તે પણ સમજતા નથી. અને તેથી આપણે આપણું ધ્યેય સ્વરાજ જલ્દી મેળવી શકતા નથી. સ્ત્રીઓ વિનાનું જાહેર જીવન અપંગ છે. સમાજ સુધારાની પ્રવૃત્તિઓ સ્ત્રીઓ વિના આગળ વધી શકતી નથી, અને એ પ્રશ્નો પુરૂષો ઉદ્ધરવા મધ્ય છે તોપણ તેમાં સ્ત્રીઓની સહયોગીતા વિના ઉઠેલી શકતા નથી. બાળ કેળવણીનાં અને બાળ ઉદ્ધરનાં કાર્યો સ્ત્રીઓએ જ મળીને કરવા જોઈએ. વળી વનિતાવિશ્વાસ અને પતિત સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર બે સ્ત્રીઓ કામ ન કરે તો કેવી રીતે થાય ? આ કાર્યોમાં સ્ત્રીઓ વિના ચાલે તેવું જ નથી. સ્ત્રી જ 'સ્ત્રીને સમજી શકે અને સમજાવી શકે.

સમાજ અને વિપ્લવ

સામાજિક વિપ્લવની જવાબદારી
ગામેગામ સળગાવવા માટે થોડાક
યુગ પરિવર્તકોની જરૂર છે.

સોશિલિઝ્મ :

લેડી વિલામ્હેન રમણલાલ
નીલકંઠ, બી. એ

રાજા કાળવું કાચું છે કે કાળ
રાજાનું કાચું છે એ પ્રશ્ન અનેક-
વાર ચર્ચાઈ ગયો છે છતાં એ વિચારણામાં
રહેલું રહેલું સાતત્યવાળું છે. જમાનો
પોતાને અનુકૂળ મનુષ્યો-નેતાઓ-સરખાને
છે કે નેતાઓ પોતાની મનોવૃત્તિને અનુકૂળ
યુગવું પરિવર્તન કરે છે એ સંબંધમાં
વિચાર કરનારને જણાશે કે કાળ અને નેતા
પરસ્પરને આધીન છે. કોઈ એક માણસ
એકાએક જગતમાં પોતાને અનુકૂળ જગતના
મોટા ભાગને બનાવી દે એવા બતાવે જ-
તલા ઇતિહાસમાં અનેક છે. મોટા ધર્મોના
પેગંબરો, મહાત્મા બુદ્ધ વગેરેને માટે આ
પ્રમાણે કદી શકાય પરંતુ તે જમાનાની
સમાજ સ્થિતિના સંજોગોને લીધે, તેના
પરિણામે જ એવા મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થઈ શકે
એમ પણ માનવું જ પડે. સમાજની પરિ-
સ્થિતિ અનુકૂળ ન હોય તો ગમે તેવા માનસ
વાળા ભાગ્યે જ ઇચ્છિત પરિણામ આવી શકે
તેમ સમાજની ગમે તેવી સ્થિતિ હોય પણ
તેની દૈર્ઘ્યદૃષ્ટિથી નીકળનાર ન હોય તો
વાતાવરણ પોતે કાંઈ કરી શકે નહીં બંને
અન્યોન્યને પરિપોષક છે અને બંને પ્રત્યેક
એકે સુયોગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સમાજને
આગળ વધવાના પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

લેડી વિલામ્હેન રમણલાલ નીલકંઠ

છે. અહીં ઉદી રહી છે ત્યાં આપણો સમાજ
રચાણાના ગાડાની માફક ધીમે ધીમે
least resistance ને મળી કમણે કરી
ઉત્તર ધવાની આશા ગમે છે પાછલા જમા-
નાના સુધારકો યોદ્ધા યોદ્ધાને ધાક્યા ત્યારે
તેમનાં વચનોનું સત્ય કાંઈક અંશે લક્ષના
જમાનામાં લાગવા માંડ્યું છે. પરંતુ એ
સત્યને અમલમાં મૂકવાની દિશાત ઘણા
થોડામાં છે. આપણી રૂઢી ચુસ્તતાની લદ
આવી ગઈ છે અને દેશભરમાં એવું વાતા-
વરણ ઉભું થયું છે કે તે વિપ્લવને આહવાન
કરી રહ્યું છે. દિલ્હીમાં થોડે ઘણે અંશે.

દિલ્હી સમાજ વિશે વિચાર કરતાં એમ
લાગે છે કે જમાનાથી રૂઢ થયેલા કુરિ-
વાજોથી સનાતન ઇતિહાસ ઘણે અંશે છે
ફુનીયાજની પ્રવૃત્તિઓ આગળ લેડી રહી

તે સામાજિક પ્રગતિ દેખાય તો તે પ્રમાણમાં ઘણી જ લુગ છે અને જનસમૂહનો એક દુગ્રાહી ભાગ એવો જાણવું છે કે તે શીખામણ કે કાયદાને માન આપે તેમ નથી. એ તો તેમના ચોતાના અંગલત મનુષ્યો બંદ કરે તો જ તેમના પર અસર ઉપજતી હશે અને હવે એ વિશ્વની ભાવના સચેત થઈ છે તેની વચાળા ગામેગામે લાગવાની એ નિઃશંક છે. ખીછ પધ્ધતિઓ જ્યાં અદ્ય નીવડી છે ત્યાં વિશ્વ સદ્યતા મેળવે છે એ અનુભવની વાત છે. આવી જમાનાની પરિસ્થિતિ ઘટ રહી છે તો તે પરિસ્થિતિને યોગ્ય આદર્શ પહોંચાડનાર યુગ પરિવર્તક થોડા ઘણા ઉત્પન્ન થાય તો જ પ્રજા ઉચ્ચ ધ્યેયને પામે વિશ્વ એ માત્ર પધ્ધતિ છે, સાધન છે એ અંતિમ લક્ષ્ય નથી. હાલના સમાજને છેદી ભેદી ક્યાં જઈને અટકવું એ નિર્ણય પ્રજાને કરવો જ પડશે. વિશ્વ એ શું પ્રાપ્ત કરવા માટે છે એ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરનારની જરૂર છે અને માત્ર અધ્યક્ષાણુ જેવા અધ Icmoclasts ફેલિંગજો ન અને એ લેવાતું છે. અને તે માટે આપણે આપણા આદર્શો નક્કી કરવા જ નેહીએ. શું પ્રાપ્ત કરવા આપણે આ બધું કરી મૂકીએ છીએ એ વિચાર કરનાર યુગ પ્રવર્તક આપણને

આજની સ્થિતિમાં આવી મળે એ આશા અસ્થાને નહીં ગણાય.

આપણું વહાણ ક્યાં ધસાય છે તે માટે શાંતિથી વિચાર કરવાની અગત્ય છે એમાં કાંઈ ના નહીં પાડે. રાજકીય, ધાર્મિક, સામાજિક, સર્વ આપતોમાં જે જે સડા પેશ હોય તે દૂર કરવાની પ્રથમ જરૂર છે અને તે માટે ચાલુ સ્થિતિ પર પ્રબળ પ્રક્રિયા નાંખી તેવું નિર્ણયતાથી ખરું સ્વરૂપ પણ સમજવું આવશ્યક છે, અને ઘટે ત્યાં તે પર નિર્ણય દીકા પણ ક્યાં વિના ચાલે નહીં. છંદ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે સમયને અનુસરતાં સાધન પણ વાપરવાં પરંતુ એ બધા સાથે આપણી છંદ વસ્તુ શી છે, આપણે ક્યાં પહોંચવા માગીએ છીએ તેનો નિર્ણય કરવો જ નેહીએ અને તે માટે આપણે કાર્યક્રમ માત્ર વિધાતક નહીં પણ સંસ્થાપક પણ હોવો નેહીએ. ગમે તે ભોગે ખરાબીઓ, અનિષ્ટો દૂર કરવાં પરંતુ મજાએક થવાનો પ્રસંગ ન આવે તે સંભાળવાતું છે. હિંદુસંસ્કૃતિ પર અસાન, સ્વાર્થ અધિકારનાં જાડાં પડ ચઢી ગયાં છે તે ઉખેડી ફેંટી દેતાં તે સંસ્કૃતિ ફેંટી ન દેવાય એ લક્ષ્ય બહાર ન રહેવું નેહીએ. અને તે માટે જ જમાનાને અનુકૂળ નેતા આવી મળે એ ઇચ્છવાતું છે.

નેહીએ છીએ

કન્યા. કુમારી અથવા વીધવા ઉમેદવારની વાર્ષિક આવક રૂ. ૬૦૦૦ થી વધારે લખો—મી. ભોંસલે-પોસ્ટ

બોક્સ નં. ૧૭૦ દારૂસામ. ટાંગાનીકા હેન્ટ આફ્રીકા.

(૧૮૪૨)

અખીલ ભારત સ્ત્રી પરિષદ

: લેખિકા :

શ્રી. હંસા મહેતા

શ્રી. હંસા મહેતા

આ વખત અખીલ ભારત સ્ત્રી પરિષદ મુંબઈમાં આવતા વર્ષ એટલે ૧૯૩૦ ની ૨૦ મી જાન્યુઆરીથી તે ૨૪ મી જાન્યુઆરી સુધી મળશે. આ પહેલાંની ત્રણ બેઠકો અનુક્રમે ખૂના, દીક્ષી અને પટનામાં ભરાઈ હતી. આ પરિષદમાં ભાગ લેવાનું આમંત્રણ નવચુક દ્વારા સર્વ ગુજરાતી બહેનોને આપું છું. જે ભાષણો વગેરે થશે તેનું ભાષાન્તર ગુજરાતી તથા મરાઠી ભાષામાં થશે જ, તેમ જ બહેનો પોતે પણ સ્વભાષામાં બોલી શકશે એટલે મુંબઈના સર્વ બહેનો આ પરિષદમાં હાજરી ભાગ લેઈ પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરશે.

આ પરિષદનો હેતુ સ્ત્રીઓને લગતા તમામ વિષયો પર ચર્ચા ચલાવી સ્ત્રીઓની દરેક જાગૃતમાં પ્રગતિ સાધવાનો છે. પહેલી પરીષદ ખૂનામાં કેળવણી

પરિષદ તરીકે મળી હતી. કેળવણીને લગતા અનેક વિષયો ઉપરાંત કાયદાની સહાય વડે બાળકોને અટકાવના વિષે પણ ખૂબ ચર્ચા થઈ હતી. કારણ બાળકોએ એ કેળવણીની પ્રગતિને આટલી જ રીતે છે કન્યાની લગ્નવય કાયદાવડે ૧૬ વર્ષની મુકરર કરવા બાબત હંસા મહેતાં મેં ગણાવ્યું હતું કે બાળાઓ એ ત્રણ બેઠકી શીખી ન શીખી ત્યાં તો એને શાળામાંથી ઉઘાડી લઈ પરણાવી દેવામાં આવે છે. આવી કન્યાઓને કોઈ પણ જાતની સંગીન કેળવણી મળી શકતી નથી, કારણ આવી કન્યા વયની કન્યાને આપી શકાય પણ નહિ. એટલે જ્યાં સુધી કન્યાની લગ્ન વય લગભગ ન શકાયે ત્યાં સગી કન્યા કેળવણીની પ્રગતિ સંભાવત નથી. કન્યાઓ માટે કોઈ પણ જાતનો અભ્યાસક્રમ જ ઘરેલો અશક્ય. પરિષદે ભાષા રચી છેકરીની લગ્નવય ૧૬ વર્ષની અને છેકરીની ૨૧ વર્ષની માટે માગણી કરી ત્યારથી એ ચર્ચા આખા દેશમાં સ્થળે સ્થળે બહેનોએ ઉપાડી લીધી, અને અનેક સભાઓદ્વારા આ બાબત પોતાના વિચારો પ્રગટ કર્યા-એને પરિણામે અનેક દેશી ચાલો જ્યાં કે મૈસુર, કાશ્મીર, રાજકોટ, લીમટી, માંડી અને ભાવનગરમાં આ બાબત સુધારા થયા. વડોદરામાં તો એવો કાયદો થયો કે આઠ વર્ષની અંદરના લગ્ન સમગ્રગા ફોક ગણુધ-ગણ સાહેબ હરવિલાસ ચારદાનો બાળલગ્ન પ્રતિબંધનો ખરો પસાર થયો તે માટે ભાગે આ સ્ત્રીજાગૃતને આભારી છે.

આ ઉપરથી મદન સમન્વયે કે સ્ત્રીઓ ધારે
 'તો થાણું કરી શકે. પરંતુ જે કરવાનું' છે તે
 અધ્યયન જ થઈ શકે. એટલે જ આવી પરિ-
 પદની મહત્તા. આ પરિપદ દ્વારા સ્ત્રીઓ
 ચોર્તાના સામાજિક તેમ જ અન્ય અનુભવો
 જાણી સમાજના સંગ્રામો દૂર કરવાનું માથે
 લે. પરંતુ સૌથી મહત્વનો વિષય આપ્યારે તો
 કેળવણીનો જ છે. સ્ત્રી કેળવણીની ગતિ
 એકદમ ગાંધના જોઈ અતિમંદ છે, એમ
 છેલ્લા દસ વર્ષના મુંબઈ ઇતિહાસ કેળ-
 વણી ખાતાના નિવેદન પરથી જણાય છે.
 પાંચ કરીને શુદ્ધતામાં સ્ત્રી કેળવણીની
 પ્રગતિ બાદ જ અસંતોષકારક છે. મારા
 પોતાના મુંબઈની માધ્યમિક શુદ્ધતા
 કન્યાશાળાઓના અનુભવ પરથી કહું છું

કે નીચલા ધોરણોની સરખામણીમાં ઉપતા.
 વર્ગો એટલે પાંચમા, છઠ્ઠા એને સાતમા
 ધોરણમાં કન્યાઓની સંખ્યા ઘણી જ જુદી
 લેવામાં આવે છે. શુદ્ધતાની ખેંચો આવી
 મહત્વની ખામતમાં આટલી ઉદાસીન કેમ
 છે? કેળવણી વિના ખાસ કરીને સ્ત્રી કેળ-
 વણી વિના રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ ખંભાવિત જ
 નથી. આ વિષયમાં દેશના ખેડખેડો કે ઇંદ
 વધારે ધ્યાન આપે તો જ વિદ્યુત્થાનનો
 શુદ્ધવાર ઉદયશે. સ્ત્રી પરિપદે આ પ્રશ્ન પર
 ખુબ લેસભર ચળવળ ચલાવવી જોઈએ.
 આ એક જ વિષય ને સ્ત્રી પરિપદ લાઘમાં
 લઈ એનો સંતોષકારક નીવેડો આણું તો
 ખીજા પ્રશ્નો આપોઆપ જ ઉદ્ભવશે.

પ્રેસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું૦ લી૦.

હેડ ઓફીસ—અમરત બીલ્ડીંગ, હુગલ રોડ,
 એલાઈઝે એસ્ટેટ, કેટ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીઅમાંથી
 હાંદગીનો વીમો ઉતારાવો.

સ્ત્રીઓના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
 તબીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

આલાઈઝે અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
 ઉદ્ધાર સરતો.

હિંદ અને હિંદ દેવીઓ.

સ્વતંત્રતાના સંઘામમાં શ્રીઓ
કંઈ રીતે વધુ ઉપયોગી થઈ
શકે તે હરેક બહેને સમજવાની
જરૂર છે. આ લેખમાંથી તેમને
કેટલીક રૂપરેખાઓ મળશે.

ચિત્ર :
શ્રી. શારદા દીવાન.
એમ. એ.

હિંદના સ્વાતંત્રતા પડ્યા એમ
પ્રસારી રહ્યા છે. આપણા દળો
માઠલ દૂર રહેતા માલીકના અવાજનો
પડ્યો હિંદ મુઠી આવી પહોંચ્યા છે.
હિંદોશની માફક અનેક વચનો અપાયાં છે
અને વાતો થઈ છે. આશાવાદીઓની આશા
અમર રહ્યાં! તેઓને મન “ગ્રામીનીયન
સ્ટેટ્સ” (સંસ્થાનિક સ્વરાજ) એકલ મળ-
વાનું છે, આ અચળ શ્રદ્ધાને લઈને તેઓ
માને છે કે જે મળે તે આપણે મદદ લેવું
કારણ કે બહુ તાણાતાણી કરવા જતા
છ’ગ્રાં અને હિંદ પચ્ચેનો સંઘ તરગ્રાં
જશે અને તે સમો દરતાં વર્ગો થશે; આપણી
આ ભૂમને ત્રદને હિંદને ધણા વર્ગો ખાજ
પડવાનું થશે. પરિણામે બન્ને એક એકને
સંશયની નજરે નહીં. સામા પક્ષની માન્યતા
લુટી જ છે. તેઓને વિશ્વાસ નથી અને
અમુક માગણીઓ સ્વીકારવા તો જ તેઓ
ખીલું સાંભળવા તૈયાર છે; તેઓને અડધું
પડ્યું એકલ નથી. તેઓ એકલ માને છે
કે જ્યાં મુઠી માલિકના હાથમાં ફેરફાર
નહીં ત્યાં મુઠી અધાં જ ફાંફાં છે માટે
આપણે તો મોટી જ ત્રગ્રાં આદરી જુવું
સ્વતંત્રતા લીધે જ છુટકો છે. મલસમા
દેંક વખતમાં મળશે, સેન્ટ્રલ કમિટિનો
રીપોર્ટ પણ તે દરમિયાન બહાર પડ્યો દશે.

શ્રી. શારદા દીવાન એમ. એ.

અને ‘રાહિત એમંત દાનદર-સ’ની વાતો
આવી રહી છે. હવે હિંદ શું નિર્ણય પર
આવશે એ તો લવિય જ ઉચ્ચારશે. એક
વાત એકલ છે કે થોડા વખતમાં હિંદનાં
સ્ત્રી પુરુષોને માથે મોટી રેખમદારી ઉપા-
ડવાની આવશે, અને તે ઉપાડી કાઢ દિંદની
ઉત્તરિ સાધવાની રહેશે.

હિંદનો પ્રાચિન ઇતિહાસ એમાં જણાશે કે પુરૂષ સાથે તે કાળની સ્ત્રીઓએ પણ પોતાના દેશની ઝાઝૂતિ અને ઉન્નતિમાં પોતાનો ભાગ ભજવ્યો હતો. શ્રવણ, સામાજિક તેમ જ તત્ત્વજ્ઞાન અને કળા એવા દરેક ક્ષેત્રમાં તેમણે અગ્ર ભાગ લીધો હતો. લીલાવતી, અદ્યાપ્તાઈ અને ગૂરુત્તરના આપણી નજર પડાર નથી. શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર જ્યારે દશાત દત્તા તે વખતે વૃન્ની ગોપીઓ તેમના આદર્શો અને જીવન મૂલ્ય સમજ હતી, અને તે પ્રકણ કરી પોતાનાથી બનતી મદદ તેમને અને યાદગાને દરેક રીતે કરી હતી. હિંદના મધ્ય કાળમાં રંગપુતાણીઓએ શું, પુરૂષોને કેસરીયાં કરનાં નકોતાં શીખવ્યાં? તો શું, આ જમાનાની હિંદ દેવીઓ પોતાના પતિઓની, ભાઈઓની અને પુત્રોની સ્વતંત્રતાની અને સમાનતાની લડતમાં તેમને દરેક રીતે સાથ નહિ દે?

હા જાણ આપણે એમ માનીએ છીએ કે એ બધું તો પુરૂષો એકલા જ ફેરી લેશે અને એ ક્ષેત્રોમાં આપણું કામ નહિ. એટલું જ નહિ, પણ એમાં આપણી મદદ પણ ના હોઈ શકે. તો પછી એમાં રસ લઈ આ ક્ષેત્રોમાં શું આંધે છે તેનું તો આપણે શું લાભ ચૂખીએ? પુરૂષનો ગમે તેવો અભ્યાસ, શ્રદ્ધા અને મહેનત દશે છતાંએ ત્યાંસુધી સ્ત્રીઓનો સાથ અને સીધવટા એમની મદદમાં નહિ હોય ત્યાં સુધી એમને પાછા પડવાનો વારો આવશે. સમાજનું એક જ અંગ જે જનગૃહ ધરે અને બીલું જે અજ્ઞાનતામાં મગ્નું દશે તો પ્રગતિ કેમ સધી શકશે? એની દશા તો પછી કલ્પવાવાળા માણસ જેવી જ થશે; આત્મજ્ઞાની ઈશ્વર છતાં અડધા અંગની મદદ ન હોવાથી તેને તો પથારી વશ જ થવું પડશે. સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓ

જે આ ધ્યાનમાં રાખશે તો પોતાની યથા શક્તિ પ્રમાણે તેઓ માનુષ્યમિ સાદ અનેક રીતે કામ કરી શકશે. ફક્ત નિશાળે ગયેલાં જ ના કોલેજમાં ભણેલાં જ આ કરી શકે એ વિચાર મનમાંથી કપાડી આપણે આત્મશ્રદ્ધા કળવીશું, તો આપણી ઘણી મુશ્કેલીઓ દૂર થશે કાંઈ પણ રીતે “કૃત્તવાયવી” “સંસ્કારી” સ્ત્રીની જરૂર છે. કેળવણીનો આંકડો અર્થ આપણે નથી કરવાનો. અજ્ઞાનના વિચારના જે બદાતું કપાડે તો તેમને મારે તે વખતની સંસ્કૃતિના સિધ્ધાંતો-જેનું રહસ્ય અને મત્ય હજીએ જાગે છે-તેમને જ્ઞાત કરે એમ છે. “અહમ્ બ્રહ્મામિ” અથવા “હું બ્રહ્મા છું” એટલે I am the Creator નું ખરું રહસ્ય સમજશે તો આપોઆપ હિંસા ઉભો થશે અને દરેક કામ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થશે. દરેક મનુષ્યમાં “બ્રહ્મા” અથવા ઉત્પાદક શક્તિ (creative faculty) અને ઉચ્ચ સ્વભાવ (Divine Power) કંઈક અંશે હોય છે અને આની મદદ લઈ દત્તાથી નિર્માણ કરેલું કામ જરૂર કાંઈ પણ મનુષ્ય સાધી શકે છે. સ્ત્રી પણ એક વ્યક્તિ છે. અને તે જે આ સિધ્ધાંત સમજશે, આત્મશ્રદ્ધા અને પોતાનો ઉચ્ચ જનિત્સ્વભાવ કેળવશે તો જરૂર એક પણ ક્ષેત્ર એવું નથી કે જેમાં એ પોતાનો ફાળો નહિ આપી શકે.

આપણી હાલની ચંડેલીકરણી એમાં દેશની ઉન્નતિનો યોગે વધ ને વધ સ્ત્રી જાતિ પર પડશે, કારણ કે પુરૂષ પોતાનાં ધર્માર્થથી થોડા જ વખત ગચ્ચારી શકશે, જ્યારે સ્ત્રીઓ ઘણો વખત કાલનું પાડી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લઈ શકશે. તો હિંદની ઝાઝૂતિ અને ઉન્નતિમાં હિંદ દેવીઓ

ચેતાનો. કાશો આપી ચેતાનું નામ અને અસત્ત્વની સંસ્કૃતિનું લાભ નાંદ કરાવે ?

દિ'દને સ્વરાજ મગશે તો જ આપણે દેશની પ્રગતિ વધુ વધારી શકીશું. એ સામ્યના ઘણે અંશે ખરી છે. રાજ્યતંત્રનું મુક્ત આપણા હૃદયમાં આવતાં વેપાર, કેળવણી, લશ્કર એવી અનેક આગતોમાં આપણે આપણને રક્ષતા અને લાભના મુદ્દાઓ કરી દિ'દને પ્રગતિને પથે લઈ જઈશું. જ્યાં મુધી દિ'દનો સ્વાર્થ અને રાજ્યકર્તાનો સ્વાર્થ એક નથી ત્યાં મુધી તેમના તરફથી આપણે કશી પણ આશા રાખી શકીએ એમ નથી. પણ નેતરી એક બાલુએથી સ્વરાજ મેળવવાની જરૂર છે, એટલે કે એક છેડેથી સત્તા ત્રણ કાંધકથી ફરજિયાત અનાન કોકોને મુદ્દાની ઉન્નતિ સાધવાની જરૂર છે, તેટલી જ ખીજે છેડેથી કોકોને કેળવી અને સમન્વરી આપો-આપ તેઓ મુધરે અને જનશૂન થઈ દેશની ઉન્નતિ સાથે એ જરૂરનું છે. 'શારદા ખીજ' પસાર થયા છતાં અનાનતાનો અળવો શું મુચ્ચે છે ? એખીજ માસમાં આ ખીજ કાપદો થશે એટલે તેને આધીન થઈ બે પ્રણ વર્ષ ચોલવું પડે એ ખીજને લઈને દેશીક જગ્યાઓએ આ વિચારણામાં ઘણાં લગ્નો થયાના છે. ફક્ત એકતરસી પ્રવલ્લો બચ્ચ છે. સત્તા હાથ તો પડેલો રસ્તો સરળ છે, અને હુંક વખતમાં સાધી શકાય એમ છે પણ એમાં અસંતોષ કે કામચલાની અને પાથો કાચો મંડવાની ખીજ રહે છે. ખીજે રસ્તો એકેલો નથી, કારણકે તેમાં અંગત મુદ્દાઓની જરૂર રહે છે અને તેને વર્ષોનાં વર્ષ થઈ જાય, છતાં આ રીતે મુદ્દાઓ પાથો મળત્યુત થાય છે. આપણને બંનેની જરૂર છે અને વખત અચાપવા તેમ જ સાથે સાથે પાથો

મળત્યુત કરવા આપણે બે બાલુથી શરૂઆત કરવાની છે. આપણે સ્વરાજની બે બાલુ-એથી સત્તા માંડવાની છે. રાજકીય સ્વરાજ અને અંગત સ્વરાજ. ત્યારે અંગત સ્વરાજ મેળવીશું ત્યારે જ રાજકીય સ્વરાજ દીપશે, અને આ બંને પ્રાપ્ત કરવાથી જ દેશની ઉન્નતિ સાધી શકાશે. દરેક વ્યક્તિ પાસે આ અંગત સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરાવવું અને શુદ્ધાભી છેડાવવી એ તો મોટે ભાગે સર્વ-સાધક શક્તિ-જેની વળતિ પડે જ રહેશે.

અઃ ઉન્નાત કેમ સાધીશું ?

શિ કામુ યા કેળવણી વીના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં પ્રગતિની આશા રાખવી એ મીથ્યા છે. આ માનસિક ક્ષાયત અને તેને પરિણામે વિશાળ દ્રષ્ટિ વગર ઉન્નતિ સાધી ના શકાય. દરેક દિ'દ દેશીએ ઉચ્ચ કેળવણી દ્વારા સંસ્કારી ખની માનસિક વિકાસ પ્રાપ્ત કરવાનો સંદેશ. આને પરિણામે લવિચ-ની માનાઓ દિ'દ સાફ દરેક ક્ષેત્રમાં આદર્શ કામ કરી શકશે. તે શિવાય આર્થિક સ્વતંત્રતા સાફ પણ વિવિધ વિધિઓમાં ઉચ્ચ તાલિમ મેળવવાની જરૂર સંદેશ અને તેને પરિણામે વિવિધ મુદ્દાઓમાં તેઓ કામચલા થઈ શકશે. કેળવણી જેમ બને તેમ વધારવી અને આપણી દરેક આશાઓને તે પ્રાપ્ત કરાવવી એ સૈદ્ધી અગત્યનું કલ્પ છે.

કેળવણી દ્વારા ખરી સંસ્કૃતિ પ્રાપ્ત કરી રાંથી પહેલાં તો આપણી ચેતાની જ ઉન્નતિ સાધવાની છે. કારણ કે સૌ ઉન્નતિ શિવાય દેશની ઉન્નાતની વાતો કરવી એ ગાંડપણ છે. આપણી જાતને કેળવી, લાયક બનાવી પુરૂષ પાસેથી સૌથી પહેલાં આપણે સ્વરાજ છીનવી લેવાનું છે. આપણી પરાધીનતા અને પર-

તંત્રતા દૂર કરવાનાં છે. જેટલી આપણને પુરૂષની જરૂર છે તેટલી જ તેમને આપણી જરૂર છે માટે એક મિત્ર, ખરી સહચારિણી એક વ્યક્તિ કે જેમાં આત્મા અને સ્વમાન છે એ રીતે જ તેઓએ સાથે રહેવાને કલુષવાતું છે. ભણે પછી પિતા, ભાઈ, મિત્ર કે પતિ હોય, (દાહ, 'કહેશે' કે ને સ્ત્રીઓ લાયક બનશે તો આ બધું આપોઆપ થશે. પણ કોઈ એમ નથી કહેતું' કે પુરૂષે પણ લાયકાત મેળવવાની જરૂર છે. ઘણાંએ એવા દાખરા છે કે નાત્રાયક પતિને "પ્રમુછ" તરીકે પુજવાની સ્ત્રીને હિંદુ સંસ્કાર ફરજ પાડે છે. કદાચ પુરૂષ તો જન્મથી જ એ લાયકાત વારસામાં લેતો આવતો હશે!!) પુત્રી, ખડેન, સ્ત્રી, વિધવા કે માતા તરીકે ઓછી-આળી છ'દગી ગણવાની સાદ ન પાડવાની છે. મીઠકતમાં સરખા હક્ક સમાજમાં સરખા હક્ક, એમ દરેક ક્ષેત્રમાં સ્વમાન હક્ક મેળવવાની લડત કરવાની છે. જેમ તેઓ લલિત ભાવની માંગણી કરે છે તે જ પ્રમાણે તેઓને સ્ત્રી જ્વલિત તરફ લલિતભાવ અર્પણ શીખવવાતું છે. આ જ્ય મેળવવાથી હજારો દિશામાં દેશની ઉન્નતતા કિરણો અગરશે.

ધર્મ નામે અધર્મ થવાથી મોટે ભાગે આપણે ઘણા ક્ષેત્રોમાં પાછળ પડીએ છીએ; ઘણી માતાઓ ધર્મનો ખરો મંત્ર ન સમજવાને લઈને ઘણી રીતે પોતાન પતિ અને સંતાનની પ્રગતિને આડે આવે છે. પરિણામ ક્ષેત્રે ઉત્પન્ન થાય છે. અને મારાં પરિણામ આવે છે. આ રીતે આપણે દેશની ઉન્નતિને આડે આવીએ છીએ. તો દેશની ઉન્નતિ સાધવા સ્ત્રીઓએ ખરો ધર્મ સમજ, તેનું આચરણ કરી, તેનો ખરો મંત્ર દેશી, ખીજ પાસે તે

અહણુ કરાવવાનો છે. દરેક ક્ષેત્રમાં 'ધર્મ'ને કુસાદી દઈ, તેને અગત્યનું સ્થાન આપી આપણે સમાજને અને દેશને ગુલામીમાં નાખ્યાં છે, ધર્મને તેનું યોગ્ય સ્થાન આપી. તેની હદ સમજ સમાજને ખીજવા દેવાની સ્વતંત્રતા આપવાની છે. જે ધર્મ પ્રગતિની આડે આવે એ ધર્મ જ ના કાઢી શકાય.

સૌથી અગત્યનું કતવ્ય 'ધર કેળવણી' છે. સત્ય, પ્રેમ, દયા, પીરત. અને ઉચ્ચ આદર્શોના ન્દાનપણથી જ સંતાનોની રસરંગમાં પ્રવેશ કરાવી, તેને આધારે તેઓને મોટપણમાં ખરી ધાર્મિક અને બદાદુર વ્યક્તિઓ બનાવવી એ સ્ત્રીઓની દેશ તરફ એક મોટી ફરજ છે. આપણે ગુણવાન અને નિરૂ માણસોની વધુ સંખ્યા જોઈએ છીએ, અને આ રીતે તેઓ પોતાના દેશની ઉન્નતિ અનેક રીતે સાધી શકશે. દુનિયાંની પ્રગતિમાં ને હિંદને ભાગ લેવાવવા હોય તો 'ફરજ'નું ભાન કરાવી, 'સાદસ' અને જોખમ ખેડવાની હિંમત બાળકોમાં ખીજવવી પડશે. હિંદી લોકર ઉત્તુ કરવા કેળવવા પડશે બાળકો કે જેમનામાં સાદસ ખેડવાની હશે હિંમત અને જેમનામાં હશે હિંદમાતા માટે સ્વમાન. માંડોમાંડ તકરારો અને કુંઠુપને લઈને આપણે દેશની આબાદી અને સંસ્કૃતિને ધોકા લગાડ્યા છે તેનું ભાન કરાવી, 'ધર્મ' જ દરેક સીજને ઉમેરી નાંખી, કુચ ફેલાવે છે તેનો મૂળમાંથી નાશ કરવાનો છે.

સામાજિક ઉન્નતિ એ દેશની ઉન્નતિનું પ્રથમ પગથીનું છે, અને સામાજિક ઉન્નતિ ઘણે અંશે સ્ત્રીઓ જ સાધી શકે એમ છે. આપણા અનિષ્ટ સામાજિક રીવાજો અને રૂઢિઓ ને આપણી શારિરીક સંપત્તિ,

આર્થિક પ્રગતિ, અને ઉન્નતિની આડે આવે છે તેનો નાશ કરવાનો છે. દિંદમાં કેટલેક ફેક્ટોરિયો પડાનો રિવાજ હજી ચાલુ છે અને પરિણામે એ પ્રતિભામાં અનિતિ લેવામાં આવે છે અને ઘણી સ્ત્રીઓ ન્હાની ઉંમરે લાંબો ભોગ થઈ પડે છે. પુરુષની પાસે આ હક્કની માંગણી કરવાની નથી પણ આપણે એ હક્ક ધીનથી લેવાનો છે. પડામાં રહેતી સ્ત્રીઓને તેના ગરબાલ અમળવી તેમની પાસે હવે તો બળવો જ કરાવવાની જરૂર છે. દરેક માતાએ પોતાની પુત્રીને સારું શિક્ષણ આપી (ઓળખમાં એટલી સત્તર અઠાર વર્ષની) કરીને જ લાયક વર સાથે પરણાવવાનો વિચાર કરવો જોઈએ, જેથી કરીને માત્ર પિતા અને સંતતિની શારિરીક સંપત્તિ જાળવી શકાય. આ ઉપરાંત દરેક બાળકને એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે જેથી એની મરજી હોય તો, અથવા જરૂર પડે તો પોતે સ્વાધ્યાય બની શકે. ખોટા વ્યંગને લઈને તેમ જ રૂઢિ અને રિવાજને આધીન થઈ ઘણાં કુટુંબો મર્યાદામાં બંધાયેલા પોતાની મીઠકત અર્થાત્ નામિ છે. આમ કરના જતાં કુટુંબમાં જે વધારે માણસો હોય તો તે કદીપણ ઉચ્ચ આયતુ નથી અને પરિણામે જરૂરીઆત ચીજો પર કાપ મૂકવા પડે છે. પછી આર્થિક ચટ્ટાની તેઓ ક્યાંથી આજ્ઞા રાખી શકે? આવા અનેક કુરિવાજો નાશ કરવાની જરૂર સ્ત્રીઓની છે, કદાચ કેટલેક અંશે સ્ત્રી વર્ગની અધિગ્રહ અને રૂઢિ તેમ જ સમાજની સામે થવાની હિંમત ન હોવાને લઈને આ પરિણામ આવે છે. સાથે સાથે સ્ત્રી તથા પુરુષના પ્રતિકેશ અને મેંદાઈના ખોટા વિચારોનું પણ આ પરિણામ હોય છે. સ્ત્રીઓ જે મહત્તમ સ્ત્રી, પહેલ કરશે તો પુરુષોને આવી બાબતોમાં આધીન થવાનું જરૂર છૂટકા જ નથી. આમ રૂઢિનુષ-

નની મુદ્દામીમાંથી બચી અનેક રીતે સમાજની ઉન્નતિ સાધી શકાય.

અખીલ હિંદની શારિરીક નબળાઈ આપણી જાણ જ્ઞાન નથી, બાળકોનું જન્મ પ્રમાણ વધું હોવા છતાં તેમનામાં અતિશય મરણ પ્રમાણને લઈને હિંદને કેટલું તુરં શૂન થાય છે તે આપણે જાણીએ છીએ. બાળકની હયાતી અને તંદુરસ્તી હોય તો બહુ જ વંણી બને છે. પણ તેના મરણથી બાળકના કપમાં દેશનું એક મોટું દ્રવ્ય ખોઈએ છીએ. તે શિયાળ પીઠ ઘણી રીતે નુકસાન થાય છે. એક મહુર વર્ષની સ્ત્રી સુવાસ પહેલાં અને પછી એમ ત્રણ-ચાર મહિનાનો રોજ ખુબ છે; વળી તે પછી પોતાની નબળાઈને લઈને થોડો વખત પહેલાની માફક બગાડ કામ કરી શકતી નથી અને તેથી પુરતો રોજ પારી શકતી નથી; આ ઉપરાંત શારિરીક કંઈ વેડ છે તે જુદું જ. બાળકના મરણ પામવાથી આ તેમ જ વર્ષની અંદર જે જે ખર્ચ એ બાળક પર કરે છે તે બહુ જ છુટી પડે છે, અને એકંદરે દેશને ખોટ બને છે. ન્હાનાં બાળકોના ઉછેર પર બગાડ પાન આપતું નથી અને ચોખ્ખી હવા અને ખોરાકની વ્યવસ્થા બગાડ હોતી નથી. આમાં જરૂરિયાતો વાંક કહાડી શકાય એમ નથી કારણ કે તેઓને પુરતી સમજણ હોતી નથી. તેમ જ પૈસાની તંગી હોય છે. પણ મધ્યમવર્ગમાં પણ ઘણે ફેક્ટોરિયો રહતાં પીડતાં ન્હાના બાળકો કરતાં સમાજની રૂઢિઓને વધારે માન આપે છે અને આ નિર્દોષ બાળકોને ભોગે સમાજની ખોટી રીતોઓને આધીન થાય છે. 'બાળકો'ના ખર્ચે મર્મ ન સમજતાં તેમને ખાવાપીવાના ખોટા લાઠ લગાવીએ છીએ, અને તેમના તરફ ખર્ચ પાન આપતાં નથી, તેમ જ

તેમની બરાબર સંભાળ રાખતાં નથી. આ ઉપરાંત એકંદરે વધુ બાળકો મરણ પામવાથી બીજા દેશોના પ્રમાણમાં આપણા દેશમાં 'કામકર્તા' વર્ગનું (એટલે ૧૫ થી ૩૦ થા ૩૫ વર્ષની ઉમ્મરનાનું) પ્રમાણ બાળવર્ગ અને ધરણીઓની સંખ્યાના (એટલે ને વર્ણને બોલે ઉપસા વર્ગ પર હોય છે) પ્રમાણમાં ઓછું રહે છે. બાળકોમાં મરણ પ્રમાણ વધુ હોવાને લઈને આ વર્ગમાં જોઈએ તેટલી ભરતી થતી નથી. એટલે વસતો વર્ગ (કામ કરતો વર્ગ) કે જેના પર દેશની ઉન્નતિ અને પ્રગતિનો આધાર રહેલો છે તે ઓછા હોવાને લઈને કામમાં ટાંચ આવે છે અને બીજા દેશોના પ્રમાણમાં આપણને દરેક રીતે દરેક પ્રવૃત્તિમાં મોટી ખોટ જાય છે. કમણ કે અસાધક વર્ગનું પ્રમાણ ઉત્પાદક વર્ગ કરતાં વધી જાય છે. આ ઉપરાંત એકંદરે શારિરીક નબળાઈને લઈને, કામમાંથી ગેરલાગુ રહેવાથી પગાર દ્વારા આપેલા કાંઈપણ રૂપમાં દેશનું કામ મુલતવી રહે તે બીજા ખોટ. વળી માંદા થવાથી જે શારિરીક ખોટ જાય તે તો લુપ્ત જ. આમ વેદફાલી હવન શક્તિની (loss of vitality) કિમ્મત તો પૈસામાં આપી જ કેમ કમવ? આ બંધી રીતે હિંદ કેટલું રૂબ (wealth) ગુમાવે છે? ઓખખાઈ, નિયમીતતા, કસરત, સ્વચ્છતા, ખુશી દલા વગેરેની મદદથી તબીયતને ઓછી લાગી થવાનો સંભવ રહે છે. શારિરીક સંપત્તિ લશે તો જ આપણે કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લઈ દેશની ઉન્નતિ આપી શકીશું. આ બધું પ્યાનમાં લઈ આપણે આ દિશામાં મુલાકાત કરવાની છે. દેશની ઉન્નતિ આપવાનું આ એક વિશાળ અને અગત્યનું ક્ષેત્ર છે. આપા કમો એકલે લાકે, કદન અંજતા મુલાકાતી જ ના થઈ.

શકે. તેમાં બીજા તરફથી કાયદા દ્વારા પણ મદદની જરૂર રહે છે. કેળવણી અને સમજ બંનેનો આ કામ ઉપારી ના લે? આપણી બંનેનો શરમ મૂકી નસીંગનો ધંધો હાથ ન ધરે? અને અભિસમજ, અજ્ઞાન બંનેનો તેમ જ દેશને આ નુકશાનીમાંથી બચાવી, અખિત હિંદને ઉન્નતિને માર્ગ ના લઈ જાય?

આ અંગત મુદ્દાના સચે બીજા તરફથી દેશની ઉન્નતિમાં સ્ત્રીઓ પોતાનો ફાળો આપી શકે એમ છે. કેળવણી ખાતાઓમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લઈ બાળકોનું ચારિત્ર્ય ઘડી શકે એમ છે, એક પુરૂષ શિક્ષક કરતાં એક સ્ત્રી શિક્ષક છોકરાંઓ ઉપર પોતાના પ્રેમાળ ભવિષ્ય લાવતે લઈને વધારે અસર કરી શકે છે. એ બીજા દેશોના અનુભવથી આપણે શીખ્યાં છીએ. દરેક પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં સ્ત્રીઓ કેળવણીનું કામ પોતાને માથે ઉપારી લે એ હિતજના ભાગ છે. કેળવણી પ્રાપ્ત કરી તેઓ દેશને લાભ આપી શકશે અને સુધે. સુધે પોતાનું યુગ્મજન પણ ચલાવી શકશે. ધરસંસ્કરમાં પડેલી સ્ત્રીઓ પણ પોતાનો થોડો વખત કદાચી આપા ખાતાઓને જરૂર મદદ આપી શકે એમ છે.

રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ભાગ લઈ, પુરૂષ સચે કાઉન્સિલોમાં બેસી, કેળવણી સ્ત્રીઓ ધણું કામ કરી શકે એમ છે. સ્ત્રીઓને લગના પ્રશ્નોની ચર્ચામાં સ્ત્રીઓનું દરિયું ના હોય ત્યાં મુધી તેનો ઉદ્ગમ સારી રીતે કેમ થાય શક્ય? આ ઉપરાંત લુલ્લ લુલ્લ રિપરમાં કુશળતા મેળવી પુરૂષની સુધે સચે તેઓ દેશને લગના બીજા અનેક પ્રશ્નોને ઉદ્ગમ લાવી શકે તેવી નોંધ લેવાની જરૂર રહેતી નથી. કાયદા માર્ગે

સ્વાર્પણ: દેહનાં ને દીલનાં

: લેખિકા :

શ્રી. અચ્યુતેન લોટવાળા

સુરેશને બી. એ. થયા ને એ મહીના થઈ ગયા છે. છેલ્લા એ વરસથી એણે યુથ લીગમાં અગ્રગણ્ય લાગ લગતો છે એટલે દેશ સેવાની લગનીએ એને થેસા થયાં છે. શહેરમાં રહીને કામ કરવું કે ગામઘાના લોકોને કેળવવા તેમની વચ્ચે બંધ રહેવું. એ એ વિચારોની ગડમથક છે. દેશમાં દીવસથી એના મનમાં થયા કરતી હતી. કેએસ યોગજ વખતમાં કર નહિ ભરવાની લડન શરૂ કરશે તેથી ગામઘાઓના લોકોને એ લડન માટે તૈયાર કરવા તેઓએ એ વિચારથી તેણે આમ્યજીવન પસંદ કર્યું. ખેડુતોને સ્વચ્છતાની લડત માટે તૈયાર કરી, એ પુરવાર કરવા માગતો હતો કે સ્વતંત્રતાની લડતનું સમસંગણ એક ગામડું છે. જે આમ્યજીવને જરાબર કેળવ્યા હોય તો આત્મજોગ આપવામાં અને કેસરીઓ કરવામાં એ જનતા જરાએ પછાત પડે તેમ નથી. કર નહિ ભરવાની કુંપેશથી જ સામ્રાજ્યના પાયા ડોચાની શકાય એ ખારડોલીના દાખલ પૂરથી એ વધારે ઉત્તેજિત થયા. એ ખાત્રીથી માનતો કે પુરસડાના વખતમાં ખેડુતો રેડીઓ કાંતશે તેથી સ્વચ્છ નહિ મળે પણ ખેડુતોને કર નહિ ભરવાની લડતને મારે વ્યવસ્થિત કરવાથી જ વિંદો ઉધાર થશે. વિંદો સ્વતંત્રતાનો આધાર તેના વર્ગોથી પીડાતા, સરકાર માથાપના ત્રાસથી નીર્માશ્વ અનેકા કરોડો ખેડુતોની દેશભીમાનની વ્યોતને વ્યવસ્થિત કરવા ઉપર જ છે. એ વાત મુરેશ જરાબર જાણતો હતો. એટલે માણીપુર નામના

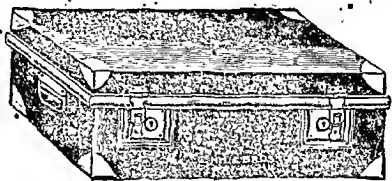
ગામઘામાં જઈને તેણે કેવી રીતે કામ કરવું એનો કાર્યક્રમ ઘડી નાખ્યો. તે સ્વભાવે નમ્ર, માયાળુ અને ગરીબની દાઝ જાણનાર હતો એટલે ખેડુતોનાં દીકરા છતી લેતાં એને વાર લાગી નહિ. વ્યવસ્થામાં તે એટલા દુશ્મન અને કુનેસવાળો હતો કે એને ખેડુતોને દોરવામાં જરાએ મુશ્કેલી ન આવી. એ જાણતો હતો કે કુદરતે કેપડાં પહેરી મોટરમાં દમામભરે આવી એ લોકોને ઉપદેશ કરવાથી એ લોકોનું દગ્ગદર નથી શીટવાનું, કે કામ કરવાની એમનામાં પ્રેરણાઓ નથી આવવાની, પણ તેમની વચ્ચે રહી તેમના હિતમાં એનું જીવન ઓતપ્રોત કરી નાખે તો જ તેમના મન પર ઉંડી ગસર થાય. તેથી તેણે ખેડુતના જેવું જીવન ગાળવા માંડ્યું. શરૂઆતમાં તેમના હક્કનું તેમને જ્ઞાન કરાવ્યું વરસો થયાં તેમને જમીનદાર ચસે છે એ વાત તેમને જરાબર સમજાવી એનો ઉપાય તેણે એ બતાવ્યો કે બધા ખેડુતોએ એકસંપ કરી જમીનદારોની જમીન ખેડવી નહિ, યોગે વખત થશે એટલે જમીનદારે પોતાની મેળે સીધા થઈ જશે.

માણીપુરમાં સરકારે એટલો બધો કર વધારી દીધો છે કે લોકો એ કર ભરી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી. આ તકનો લાજ લઈ તેણે ખારડોલીને ઘોરણે કર નહિ ભરવાની લડત શરૂ કરી. લોકોને મુરેશ સમજાવ્યું કે, જો તમે અંદર અંદર સંપ રાખશો, આત્મજોગ આપશો અને વગરની ત્રાપ્યામાં નેલમાં,

ઇ. એચ. ગુલામહુસેન કરાંચીવાલા

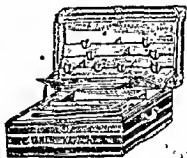
રામખલાદુર ખંસીલાલ મોતીલાલ મેનશન, બુસ સ્ટીટ-કોટ મુંબઈ.

છ. ૧૦૨, યુનીફોર્મ કેસ.

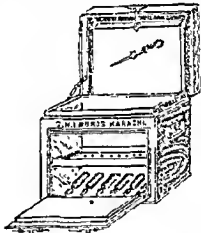

અમારા કરાંચીના લરખાનામાં ઉંચા સ્ટીલમાંથી બનાવેલાં દરેક જાતના ઓક્ષો જેવાં કે ક્રીમતી જુવેલરી રાખવાના તથા ક્રીમતી પોશાક રાખવાના અરંદામટ કેસો અને દરેક જાતના ક્રીમતી દસ્તાવેજ રાખવાના ઓક્ષો તેમજ ઘણી જાતના ઓક્ષો બનાવવામાં આવે છે.

છ. ૧, ડીઝાયેચ બોક્ષ.

છ. ૫૩, આદમ બોક્ષ.

જેથી અમારા દરેક જાતના સ્ટીલના ઓક્ષો દરેક મોટા સરકારી ખાતાંઓ, હાઇ કોર્ટ, સોલ્ડીરીયરો, બેન્કો તેમજ દેશી ઓફીસો અને પહુરીઓમાં ઘણાજ વીશ્વાસ અને ઉલટથી વંચાય છે.

(વધુ માટે અમારું ટેલેગ્રામ મંગાવી ખાતરી કરો.)

કે. જી. ધસમાઈલજી પેટીવાલા

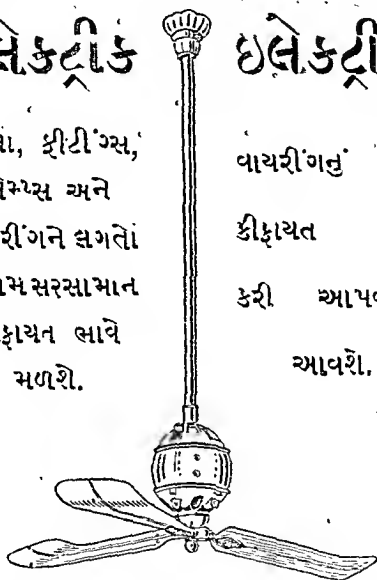
રેકર્ડરી, રતનતળાવ, કેમ્પ કરાંચી,

ઇલેક્ટ્રીક

ઇલેક્ટ્રીક

પંખા, ફીટીંગ્સ,
લેમ્પ્સ અને
વાયરીંગને સગતો
તમામ સરસામાન
કીફાયત ભાવે
મળશે.

વાયરીંગનું કામ
કીફાયત ભાવે
કરી આપવામાં
આવશે.

લખો:—

ધી લંડન ઇસ્ટર્ન એન્ડ અમેરીકન ટ્રેડિંગ કંપની,
હમામ સ્ટ્રીટ, કોટ-મુંબઈ.

યુનીવર્સલ ની

કોસ્ટમસ ઓફર

તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી સુધીજ તમારા ફોટાપરથી

૧૬X૨૦ નું એન્લાર્જમેન્ટ રૂ. ૪

૧૬X૨૦ સાદું સેપીયા- રૂ. ૫

૧૬X૨૦ બ્લેક એન્ડ વ્હાઈટ- રૂ. ૧૦

શીનીસ-લુના ફોટાપરથી પણ આગેડુન કામ-

૧૬X૨૦ સેપીયા ફીનીસ- રૂ. ૧૨

આલુ જમાનાની પસંદગી પામેલું કામ-

૧૬X૨૦ વોટર પેન્ટીંગ- રૂ. ૨૦

આમે ઉડીને વળગે તેવા ઇંગ્લીશ કલરોનું કામ-

દરેકનો રૂ. ૧૫ ની કીંમતનો કચકડાનો લોકેટ ફોટો ભેટ.

મારા કામો મારા ફોટાપરથીજ બને છે. લુના ફોટાપરથી યા તો કુપમોંથી છુટા પાડી એન્લાર્જ કરવા હોય તો શીનીસ અથવા રંગીન કામનો ઓરડર આપશો. ફીનીસ તથા રંગીન કામો મજબુત કેન્વાસ માઉન્ટેડ મળશે.

અમેરીકન કામો

ઉંચામાં ઉંચી શીનીસવાળા અમારા અમેરીકન કામો તો બનજો છવતાં-પુતળાંજ. લેન્ડલસા બંગલાઓ અને દીવાનખાનાને લાવક કામો! આ કામોનાં લાવમાં પણ ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે.

ઉપરાંત, Convexed Enlargements, ફોટો નોવેલ્ટીઝ-કચકડા પરનાં રંગીન ટેબલ ફોટાઓ વીગેરે બેઠક ઘટાડેલા બાલે બનશે.

અમારા કામો માટે શેર બજારના પ્રમુખ મી. કે. આર. પી. શ્રોફ, એ.પી., મી. પીનમ, (બમેના અધીષ્ઠી) વીગેરેએ બેઠક વખાણ કર્યા છે. એ કહે સગીરીકરો આગળે હીંદમાંથી મળેલાં છે.

લુનું-૧૭ વરસનું-૧૯૧૨ માં સ્થાપેલું મથકે.

યુનીવર્સલ ફોટો એન્લાર્જિંગ કું.,

એન. યુ. ૫૧૬૭ કાલ્યાદેવી, એડવડ્ સીનેમાની સામે, સુભિક્ષ રૂ.

ધી

ડંકનરોડ ફ્લોર

મીલ.

ગાય છાપનો આટો આજે સર્વત્ર વપરાય છે.

નીચે મુજબના માલ આ મીલમાં તથ્યા
કરવામાં આવે છે.

અમારી મીલનો બનાવટના આટાના નામો.

સોજ, રવાદાર, સુપરફાઇન, હાઉસહોલ્ડ,
એક્સપોટ, સાઇમીંગ, બુસીબુસો.

હીંદુસ્થાન, મેરીશીયસ, ઇસ્ટ અને સાઉથ આફ્રીકા વગેરે દુનીયાના
કોઈ પણ ભાગમાં જ્યાંય તથા છુટક સર્વ પ્રકારનો તાલે માલ
સ્ત્રીમર અને રેલ્વે રસ્તે વ્યાજબી ભાવથી પુરો પાડવામાં આવે છે.

એક વખત ઓરડર આપી ખાતરી કરવા વીનંતી છે.

પત્રવ્યવહાર નીચેને શીરનામે કરવો

મેસર્સ ભવાન જવરાજની
કંપની,

ધી ડંકનરોડ, ફ્લોર મીલના માલેક.

Telegraphic Address "Lotewala,"

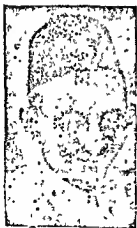
જ્યાં તૈયાર થશે" તો જ આ કરે નહિ
આપવાની કાન ક-તેહમંદ" થશે. સરકાર
તમારું બધું હુંડી કાઢ તમને રક્ષણતા કરશે,
તમને દેવીપારને જેરે મર્યાદા કરવાનો પ્રયત્ન
કરશે, છતાં જો તમારા હક્ક પ્રાપ્ત કરવાની
તમારામાં ધમકા હશે તો વિનય તમારો જ
છે. સ્વતંત્રતાની વેદી પર દેવસાક્ષી ગણા-
દાન પણ આપ્યાં પડશે. હંમેશા સૂસાયા
કરવું અને સરકારનો લુભમ સંવત ક્યાં કરવો
એના કરતાં મરુણને બેટવું એ જ વધારે
સારું છે. તમારી છત ઉપર જ આખા
દેશનું લલિત્ય સટકી રહ્યું છે, કારણ
હિંદુસ્તાનની વસ્તીના ૭૦ થી ૮૦ ટકા
જેટલા ખેડૂતો છે. દરેક ગામડામાં ખેડૂતો
ઉપર મોટા કર નાખવામાં આવે છે એટલે તમે
કાનની શરૂઆત કરશો કે થોડા જ વખતમાં
ખીન્ન ગામડાંએ પણ આ હોમ કરતાં
જંપલાવશે. દરેક ગામડામાં એકી સાથે
બારડોલી થાય એ જ હિંદને જોઈએ છે."

મણીપુરની કાન દરમ્યાન ત્યાંના કલેક્ટર
સાહેબ ગામડાની મુલાકાતે આવવાના છે
એવી ખબર જોઈને મળી. શ્રદ્ધાએ
નિશ્ચય કર્યો કે કલેક્ટર સાહેબને
માન આપવું નહિ કે કોઈએ ધરતી બહાર
જવું નહિ અને ખરેખર કલેક્ટર આવશે
ત્યારે કોઈ ધરતી બહાર નીકળ્યું નહિ
એટલે એ ગામડાનો દેખાવ રમશાન જેવો
થઈ રહેશે. કેટલાક નીચળ મનના હતા
પણ સમાજમાં તેમની સાથે ગંધા અસહકાર
કરે એ બીકથી કોઈ કલેક્ટર સાહેબને
સલામ ભરવા ચલું નહિ. જોઈએ કર
આપવાનું બંધ ક્યું અને ઉપરથી આવું
અપમાન ક્યું એટલે કલેક્ટર સાહેબ રાત્રી
પીળા થઈ ગયા અને સુરેશને જ્ઞાનવાણી
જેવું દેવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

એ જ ગાંધીમાં એક સુગ્રીહીન અને
ચપલ છેકરી હતી, તેનું નામ મુંધા તેનાં
મા બાપ હુંના વિચારના હોવાથી ઉચ્ચ કેળ-
વણી એ પુરું ન કરી શકી, પણ એ એવી
સંસ્કારી હતી કે દેશ સેવા કરવાનું તેને
મન-થયું. શરૂઆત તેણે જનસેવાથી કરી
થોડા વખતમાં તેણે આશ્રમોનાં મન
એવાં છતી લીધાં કે તેનામાં જ તેઓએ
પોતાનો ઉદ્ધાર જોયો. આ તકનો લાભ
લઈ તેણે સુરેશની સહાયથી તેમને રાજકીય
પ્રશ્નોમાં રસ લેતા ક્યાં. મુંધાએ સમાજમાં
સ્ત્રીઓનું સ્થાન ક્યાં છે તે બરાબર ગાંધી-
સંજોની સ્ત્રીઓને સમજાવ્યું તેણે બવાર
નવાર લાપણો દ્વારા એવા ઉપદેશ
આપ્યા કે પુરો પોતાના સ્વાર્થને
અંગે સ્ત્રીઓને ચુપામી દશામાં રાખવા મંત્રિ
છે પણ એ અધોર અન્યાયમાંથી અચવાનો
સ્ત્રીઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કોઈ પણ
રીતે આપણે પુરુષ કરતાં ઉતરતા નથી.
પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓનું કાયદેસર લુહું છે
એ માન્યતા પણ તદ્દન ભૂલભરેલી છે.
સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા વિના દેશની સ્વતંત્રતાની
આશા કાંઈવાના જળ જેવી છે. સમાજના
ઉદ્ધાર માટે કે દેશના ઉદ્ધાર માટે સ્ત્રીઓએ
પુરુષ જેટલા જ શક્તિ આપવાનો છે.
સ્ત્રીએ જો ખંતથી સ્વચ્છતા પ્રાપ્તી
માટે પ્રયાસ કરે તો સ્વચ્છતા
વહાણું જાડી વાશે. બારડોલીના દાખલા
પરથી આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે સ્ત્રી
એક શક્તિ છે. બારડોલીના પુરુષોમાં પ્રેરણા
અને પ્રોત્સાહન આપનાર સ્ત્રીઓ જ હતી
ત્યાંની સ્ત્રીઓ જ આટલી અગ્ર ન હોત તો
બારડોલીની કાતી આટલી ઉગ્ર ન થાત.
જેમ સુરેશના નેતૃત્વ નીચે પુરુષોનેકર નહિ
કરવાની કાન મારે. તેથી કરવામાં આવે છે
તેમ સ્ત્રીઓનું પણ સંગઠન થવું જોઈએ.

આવી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને સ્વરાજની લાગત માટે યોગ્ય તૈયારી કરી રહ્યાં છે એ બેતાં જ દુર નોંધરસાદીએ દમનનીતિના મોરચા મોંઘ્યા અને તેના પહેલા બોગ સુરેશ થયો. લોદ્ધાને સરકાર સામે ઉત્ક્રેશવાના આરોપસર તેને પકડવામાં આવ્યો, પણ તેને જતનીન પર છોડ્યો. આ લાગત દરમ્યાન સુરેશનું અને સુધાનું એક બીજા તરફ આકર્ષણ થયું હતું કેટલેક હૃદય બેઝવાં જ બાપ્ટી હતાં, એક દીવસે તક મળતાં જ સુરેશ સુધાને કહેલું “સુધા હું તને મારા હૃદયથી ચાહું છું” અને તું મારી હમેશની સહયોગી થાય એમ ઇચ્છું છું. હું જેલ યાત્રાએ જાઉં તે અરસામાં આપણી ચળવળને મજબૂત બનાવવી પડશે કેમ કહ્યું છે તને”

સુધાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હું પણ તમને ચાહું છું અને દીવસથી તો હું તમને ક્યારનીએ વરી ચુકી છું, હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે તમારું અધુરું કામ હું ઉપાડી લઉં. મારો રનેલ એવો અધિજા નથી કે તમારી જગ્યા પુરવાને. બદલે હું તમારા કારાગૃહમાંસને માટે આંસુ સાધ્યાં કરું. તમારા છુટકારા પછી તમને પરણવાનું હું વચ્ચે આપું છું. આપણે જીવનના સાથી થઈશું અરં પણ પ્રણયની સાંકળથી જકડાય જઈ એક બીજાના સુસામ થવાના નથી. જ્યારે પણ દેશને જરૂર હશે, ત્યારે આત્મભોગ આપવા તત્પર રહીશું અને દેશને દાખલો બેસાડીશું, અને “ક-તેલ કશે” એવી શુભેચ્છાઓ દર્શાવી સુરેશ આજ્ઞા ગયો.

મીં કનૈયાલાલ એમ. મુન્શી શું કહે છે?

૩૬૬, કાંદારવારપરની જાણીતી

એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લા-

ર્જિંગ ફાંં,

મી Photo Novelties અને wood Cut oil paint Statue બનાવી જાણીતા સાક્ષર અને અગ્રેડેટ મીં કે. એમ. મુન્શી. M. L. C. લલામણ કરતાં જણાવે છે કે:-

“The Excelsior Photo Enlarging Company has done some photo

medallions and oilpaint statues for me. I found the work highly finished and very satisfactory.

“Their work fully deserves patronage at the hands of the public.”

આ અને તે ઉપરાંત બીજા અનેક ઉમદા કામો લેવા અને બનાવવા તમારા ફોટો સાથે મળેા અલગામના ઓફિસ પર પૂરતું ધ્યાન દાડે લખે શ્રેયભક્ષિ ઓફિસ લઈ જવાની. સખર. Please note:-

એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લાર્જિંગ ફાંં, ૩૬૬, કાંદારવાર, વાગલે બી. મુન્શી ર.

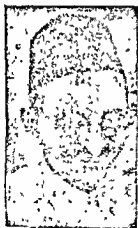
ચીના મજૂરનું ગરીબકું મર.

[૧૯૧૩/૮૧]

નવમુજ: મર. ૮૧.

આવી રીતે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને સ્વચ્છતાની લડત માટે યોગ્ય તૈયારી કરી રહ્યાં છે એ જોતાં જ હું નોંધણીમાં દમનનીતિના મોત્સવામાં ગયા અને તેનો પહેલો ભાગ સુરેશ થયા. કોઈને સરકાર સામે ઉશ્કેરવાના આશયસર તેને પકડવામાં આવ્યા, પણ તેને જામીન પર છોડ્યો. આ લડત દરમિયાન સુરેશનું અને સુધાનું એક બીજા તરફ આકર્ષણ થયું હતું કેટલેક હદે જોડવાં જ બાકી હતાં. એક દિવસે તક મળતાં જ સુરેશ સુધાને કહ્યું “સુધા હું તને મારા હૃદયથી ચાહું છું” અને તું મારી હમેશની સહયોગી થાય એમ કહ્યું છું. હું જેલ યાત્રાએ જઈને તે અરસામાં આપણી ચળવળને મંજૂર બનાવવી પડશે કેમ કહ્યું છે તને”

સુધાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે, હું પણ તમને ચાહું છું અને દોઝથી તો હું તમને ક્યારનીએ વરી ચુકી છું, હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે તમારું અધુરું કામ હું ઉપાડી લઉં. મારો સ્નેહ એવો આંધળો નથી કે તમારી જગ્યા પુરવાને બદલે હું તમારા કારાગૃહમાંસને માટે આંસુ સ્વાદ્યો કરું તમારા છુટકારા પછી તમને પરણવાનું હું વચર આપું છું. આપણે જીવનના સાથી થઈશું ખરું પણ પ્રણયની સાંકળથી જકાદ થઈ એક બીજાના શુભામ થવાના નથી. જ્યારે પણ દેશને જરૂર હશે, ત્યારે આત્મભોગ આપવા તત્પર રહીશું અને દેશને લાખડો ખેંસાડીશું અને “ફતેહ કરો” એવી શુભેચ્છાઓ દર્શાવી સુરેશ ચાલ્યો ગયો.

મીં કનૈયાલાલ એમ. મુન્શી શું કહે છે?
૩૬૬, લાંકારદ્વારપરની બાણીતી

એક્સેલસીયર ફોટો એન્લા-

ર્જિંગ ફ્રાંચીઝી,

મા Photo Novelties અને wood Cut oil paint Statue બનાવી બાણીતી સાક્ષર અને એક્સેલસીયર મીં કે. એમ. મુન્શી M. L. C. લલામણ કરતાં જણાવે છે કે:-

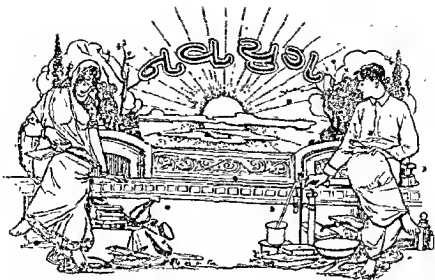
“The Excelsior Photo Enlarging Company has done some photo

medallions and oilpaint statues for me. I found the work highly finished and very satisfactory.

Their work fully deserves patronage at the hands of the public.”

આ અને તે ઉપરાંત બીજા અનેક ઉમદા કામો જેવા અને બનાવવા તમારા ફોટા સાથે મળે બહારગામના ઓફિસ પર પૂરતું પ્લાન. કાર્ડ લખે જેટલેમાં ઓફિસ લઈ જવાની સગવડ. Please note:-

એક્સેલસીયર ફોટો એન્લાર્જિંગ ફ્રાંચીઝી, ૩૬૬, લાંકારદ્વાર, વાગસે બી. મુન્શી ર.

વર્ષ: ૧ શુ.]

મહા ૧૯૮૬

[અંક: ૧૧

જનમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા

: શ્રેષ્ઠ:
તંત્રી

જનમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા કોને આવી નથી? મનુષ્યે ચોતાની યુક્તિથી કસાવીને પકડી, વરસો સુધી પાળી પાંજરામાં પુરી રાખેલું પંખી નિરંતર એ પાંજરામાંથી નીકળીને, સ્વતંત્ર રીતે વતવવાના વિચાર કરવા ક'અનુ'ન હોય છે. માનવી આપી શકે તેટલી તમામ સગવડ પ્રાણીસંપ્રદમાં પુરી રાખેલાં. પશુ-પંખીઓને અપાય છે, તેમ છતાં પરવશ બની પાંજરા પુરુષ ડોકોં એ પશુ-પંખીઓની જીવનભર એક જ ધગશ હોય છે: સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા.

તો મનુષ્ય એ તો પશુ-પંખી કરતાં વધારે ઉંચી ક્રાંતિનું પ્રાણી છે. તેને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રિય ન હોય! એ અને જ કેમ? જગતનો ઇતિહાસ એ વંતની લેઠએ તેટલી સચિની અપે છે. જગતમાં થયેલાં તમામ યુધ્ધો સ્વતંત્રતાને

માટે જ થયાં છે. પકડી લેલે તે સ્વતંત્ર પ્રજાને દબાવી તેને ભોગે ચોતાની સ્વતંત્રતાને વધુ સંગીન બનાવવાના હરાદાથી થયું હોય, કે

દબાવણી પ્રભાએ દબાવવાની સત્તાને ઉપમાવી પાત્ર માટે લગાયું હોય. માનવીને સ્વતંત્રતા પ્રિય છે માટે જ તે સ્વતંત્રતા માટે ગમે તેની સામે લડત કરે છે. ખ્રિસ્તી પ્રજાએ પહેલા આફ્રિકા દેશનો દુસ્મન કાગીને તેના જ મહેલ અગાળે એનું સાથું જીટકાવી દીધું તેની અંદર જેમ પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાની લાવના હતી, તે જ રીતે ઝારતું સાથું જીટકાવી નાખનારઓમાં. પણ તેવી જ પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાની ભવ્ય લાવના હતી. ફ્રેન્ચનો શમયે, અમેરિકાનું સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધ, અને જોઆર વિગ્રહનો ઇતિહાસ તપાસો; કે નોનવાન ટકેલી ઇસ્લામિકના બાદશાહ અમેના સ્વાતંત્ર્યયુધ્ધની વાતો વચ્ચે. તે બધાં સ્વતંત્રતાથી પ્રેરાયેલાં કાંઈ હતાં.

આ મ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની ભાવના એ જેમ નૈસર્ગિક છે, તેમ તે ભાવનાને વ્યક્ત કરવી, તે ભાવનાની સિધ્ધિ માટે દરેક રીતે મથવું એ પણ તેટલું જ નૈસર્ગિક છે. તેમ છતાં છેલ્લા વિશ્વ યુદ્ધ પછી પ્રત્યેક પ્રગતિ આત્મનિર્ણયના અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે, એટલે પ્રત્યેક રાષ્ટ્રને વધુમનિર્ણય એ નિર્ણય કરવાનો હક્ક છે કે તેણે પોતાના દેશના હિત માટે જેની જાનના રાજકારણની રચના કરવી, કેટલેક સ્થળેથી 'સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા' નો નિર્ણય કર્યો એમાં શુંકો યદ્ય જતો હોય એવું મનાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ મહાસત્તાના હાથ પછી બ્રિટિશ મુસ્લિમોએ પણ સ્વીકાર્યું છે કે, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું હક્ક પોતાના દેશને માટે જાહેર કરવું તે કંઈ શુંકો નથી.

જો આમ હોય તો પછી મહાસત્તાના હાથની સામે શા માટે અગ્ર-ભાગ મનાવવામાં આવે? એ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. તેનો વિચાર કરતાં સદુદ્ધી પક્ષમાં એ જવાબી જરૂર છે કે, એ હાથનો વિરોધ શા માટે કરવામાં આવે છે, અને તેમ કરનારા કાણ છે?

મહાસત્તાએ એટલું બધું લાંબારમાં શું કરી નાખ્યું છે કે જેની સામે કાલાદલ મચે? મહાસત્તા મુકામે મળેલી મહાસત્તાની ૧૯૨૭ ની બેઠક વખતે જ સ્વતંત્રતાનો હાથ કરવાની ચર્ચા શરૂ થઈ હતી, ૧૯૨૮ ની કલકત્તાની બેઠક વખતે વધારે સ્પષ્ટ રીતે મહાસત્તાની ભાવના ખુલ્લી કરવામાં આવી હતી, તે જ પ્રમાણે ૧૯૨૯ ની લાહોરની બેઠકે દિલ્લી રાષ્ટ્રીય મહાસત્તાનું ધ્યેય 'સ્વરાજ્ય' હતું, તેને બદલે 'સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા' રાખ્યું છે.

દિલ્લી પછીર મિ. બેન કહે છે: 'દિલ્લી અત્યાર પહેલાં સંસ્થાનો સમુદાય સ્વરાજ્ય બોગની રહ્યું છે; બ્યારે ને ત્યારે દિલ્લી-જોને કહેવામાં આવે છે કે, પ્રગતિ સંધમાં દિલ્લીને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. એ બધું ખરું હોય તો, દિલ્લીને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું ધ્યેય હાથવામાં કાંઈ જાતનો આધ હોયો ન જોઈએ. અને બ્રિટિશ મુસ્લિમોએ જે પંદર જ વર્ષ પહેલાં બ્રિટનને નામશેષ કરવા તૈયાર થયેલા, જોતાના કદર વેરી જમીનોને પુષ્ટાધનલેન્ડ ખાલી કરી આપી સ્વતંત્રતાની સગવડ અપાવવા તૈયાર થઈ શકતા હોય તો, બ્રિટનને પાંચે રહીને તેને બચાવવા જાતે પુણી જેવું થઈ ગયું તે દિલ્લીના વતનીઓ પોતાને માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડત કરે તેથી શા માટે અકળાય? જેઓ ચીનની પ્રગતિ કાળજી રાખતા માટે પાકિસ્તાનમાં વાદવિવાદ ચલાવીને જ સંતોષ માનતા નથી, તેઓ ચીનથી પણ વધારે જતા અને સંસ્કારી દિલ્લી માટે તો સ્વતંત્રતાના તેમના હાથથી ખુર્શી થયા જોઈએ.

પરંતુ સ્વતંત્રતાના હાથની સામે ચના-રાજ્યોમાં બ્રિટનના સમાપ્ત રાજ્યદ્વારીઓ, દિલ્હીસ્થાનમાં વસતા ગોરા વ્યાપારીઓ અને સરકાર તરફ હળેલા 'દિલ્લીઓ' એ ત્રણ મુખ્ય વર્ગ આજ સુધી બહાર પડ્યા છે. એટલે તેમના વિરોધનાં કારણોની તપાસ લેવી જરૂરની છે:

• **બ્રિટિશ** પ્રગતિ વિરોધ તો દિલ્લી જેવા દેશ ઉપર સામ્રાજ્યની મદત્તા અને બ્રિટનના વ્યાપારનો આધાર રહેલા છે એટલે તેઓ પોતાની પ્રાચીન પરંપરાને વફાદાર રહીને થતો દંખાય છે. દિલ્લી કે જગતનો કાંઈ પણ પ્રદેશ, તેમના લાભ મેળવવાની દેશનાં માંથી લુપ્ત થાય તે કદાચ જ કેમ? એટલે

અમેરિકાના સંસ્થાનોએ અદાદમી સદીમાં પોતાની સ્વતંત્રતા બહાર કરી તે વખતે જેની દલીલો બ્રિટિશ મુલ્સદીઓ કરી રહ્યા હતા તેવી દલીલો આજે પણ કરે છે. એટલે હિંદ સાથેના વતનમાં, 'બ્રહ્મ' ધર્મ' હર યાત્રીની વાત ખોટી છે, બદનહેરનો તો શું પણ ત્રીજા જ્યોત્સના. આપણે તંત્રનો 'બુધ્ધિહિણ' તરીકે પંકાયેલા ધર્મ' હિંદ સાથેના વતનમાં સાચવી રાખવામાં આવેલો છે. એટલે ત્રીજા જ્યોત્સના પ્રધાન મંડળે, અમેરિકન સંસ્થાનો સાથેના વતનમાં જે મુખ' બદવાદ કરેલા ચાલુ રાખ્યો હતો, તેટલી જ મુખ'તાલયો બદવાદ અર્થ રસલ મુધીના જવાબદાર પ્રધાનો અને ખીજા રાજ્યદારીઓ, તેમ જ તેમના આમોદાન સમા પત્રકારો બતાવે તેમાં શું નવાઈ?

હિંદમાં વસના ગોરા વ્યાપારીઓ અને એન્ગ્લોઇન્ડીયન વતનમાં પત્રોનો ખોટો ખગલગાટ અને મિથ્યા પ્રસારોનો પણ ઉપરની જ કોટિમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. તેમ છતાં પણ એ વગરથી થે હિંદીઓની સ્વાભાવિક ભાવનનો ખાંછ રીતે તો વિરોધ થઈ શકતો નથી. તથી માત્ર સમય અને સંસ્થાની પ્રતિકૂળતાઓનાં બળનાં બતાવીને એમને સંતોષ માનવો પડે છે.

એ બન્ને વર્ગની મનોદશા તો સમજી શકાય તેમ છે, તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ પોતાના દેશનું અને પોતાનું હિત પ્રથમ જુએ જ. પરંતુ મવાળા વિચારના અને સરકાર તરફ દળી પડેલા હિંદીઓ બાહોરની મલસસના ફાવેલો વિરોધ કરે તે વિચિત્ર ખરું. ભણે એને આજે વિચિત્ર ગણીએ, પરંતુ જગતનો ઇતિહાસ તપાસતાં તે અસ્વાભિક તો નથી જ. રાજકારણના પસંદાતા રંગના સંસર્ગમાં રહેલા, તેમ જ પડદા ખાળવાના સ્વ સંસ્થા-

રોની વાતો જાણનારાઓને સરકાર તરફ વધુ પડતા દળી પડેલાઓની વાતો સમજાવવી પડે તેમ નથી જ. પણ મવાળા વિચારના રાજ્યદારીઓને છેક જ એ કોટિમાં ગણી ન જ કદાચ. કેમકે તેમાં બુદ્ધિશાળી વર્ગનો સમાવેશ થાય છે. એટલે તેમના વિરોધની તપાસ કરવા જરા ઉંડાં હિતરવાની જરૂર છે.

આ દેશના મવાળા એટલે વિચારવતના મવાળા વિચારવાળાઓને પગલે ચાલવામાં મદદતા માનનારાઓની ટોળાકી. તેમાં મોટા મોટા વ્યાપારીઓ અને બેરોખાઓનો તેમ જ ઇન્કાબદારીઓનો સમાવેશ થાય છે. અજાણત તેમાં થણા વિદ્વાન અને પ્રખર બુદ્ધિમાનો ય છે, પરંતુ પોતાના કરતાં હિંદમાં ખીજા વધુ બુદ્ધિમાન કોઈ ન હોઈ શકે એવી ધર્મ'ડી ભાવનાવાળા, મુડીવાદી રહેણ માટે બ્રિટિશ પ્રજાનું શરણું હિંદને માથે ચિરંજીવ રહે તેના વિચારવાળા, રસિયાની વાતો મુડીવાદી પત્રોમાં વાંચી ખોટી રીતે લાડકી રહેલાઓ વિરોધ છે. જે કે બ્રિટિશ મવાળાને તો પોતાનું જ તંત્ર એટલે કદાચ એ વિચાર પરવડે, છતાં ત્યાં પણ આજે મવાળાનું મદત્ત રહ્યું નથી, પણ પસંદીન પ્રજાને બ્રિટિશ મવાળાના જ મતનો પડથો પાડનાર આમોદાન બનવું કેમ પરવડી શકે? છતાં એ વિચારસરણી તેમના મગજમાં ઉતરતી નથી, કેમકે તેઓ જગતનો ઇતિહાસ જાણે છે પણ પોતાના દેશનો સાચો ઇતિહાસ જાણતા નથી, દરિયા પારની પ્રજાની કળાઈ રાખવા જેટલી તેમને પરબળ સાથે ઝાળખાણુ અને નિકળન હશે, તેટલી સ્વદેશની પ્રજા સાથે એમને ઝાળખાણુ નથી.

એ વર્ગનો ઇતિહાસ પણ એ જ બતાવે છે. જ્યારથી એમના મવાળાવાદથી પ્રજા

કંઠાળી અને રાષ્ટ્રહિંસાઓએ, રાષ્ટ્રની મનેચ્છા વધારે સ્પષ્ટ રીતે રજુ કરવા માંડી, તે વખતથી ઉદામવાદીઓની સામે થવું, એમની ભૂલો ઠાડવી અને હૈતોડરશાહીની ખુશામંત કરવી એ આ વર્ગનું મુખ્ય લક્ષણ મનાયું છે. તેથી જ્યારે પણ ઉદામવાદીઓની લડતથી થોડાક સુધારા આપવાનો અિશિશ શક્યદ્વારીઓએ પ્રયાસ કરવા માંડ્યો, ત્યારે તે પડતા દંડકાઓ ઝડપી લેવા તૈયાર થઈ, ઉદામ વિચારોથી ભુલ પડવાનો તેમણે દેખાવ કર્યો છે. અને એક દશકા પછી ચોતે જ ચોનાનાં જૂનાં ક્યનો ઉપર પાણી ફેરવે તેવી વર્તણૂંક બતાવી, ઉદામવાદીઓની પાછળ ધસકાયા જ છે. પરંતુ તેમ કરનાં પહેલાં નોડરશાહીને માટે કુલાહીના લાથાની ગરજ તેઓ ચારે છે. મિન્દ્રે-મોશીના કે મોન્ડ-કોડનાં મુધારાઓ પ્રસંગે એવું જ બન્યું હતું અને દરે જોળ મેછ પરિષદ પ્રસંગે પણ તેમણે ચોનાની એ જુની પરંપરાને જાગવી ગણી છે. એટલે જ સાદ સાદ શબ્દોમાં કહીએ તો, દેશનો પક્ષ લેવાનો જ્યારે સમય આવે છે ત્યારે ત્યારે એ વર્ગે તેનો ટોલ કર્યો છે. કેમકે ચોતાને કગાર પણ બોગ આપેો નથી અને ઉદામ વિચારોની લડતથી જ થોડાક દંડકા કેંદ્યા અિશિશ મુત્સદીઓ તૈયાર થાય, તેો જ તમામ લાલ તેમને લેો છે આજ સુધીનાં તપાસપંચે જુઓ, મોન્ડ-કોડ મુધારા પછીની મેટા પગારના ડોદાઓની જગાએ જુઓ : એ જ વર્ગે તેનો લાલ લેવા પડાપડી કરી છે. એટલે તે વર્ગનો વિશેષ બિચકુલ ગણુનીમાં લેવા ચોચ જ નથી.

અ વિચાર ઉપર આવતાં પહેલાં ફરકાંક પ્રમાણે જો જવાની જરૂર છે. અધી પહેલાં એજોઈનિયન પત્રો. તે પત્રો

જ્યારે પણ કિંદ અને અિશિશના પ્રશ્નોમાં હિંદીઓના કોઈ વર્ગનાં વખાણ કરે, ત્યારે સમજવું જ લેઈએ કે, તે વર્ગે જરૂર દેશને નુકશાન કરનાર પગલું ભર્યું જ છે. તેમ જ હોય અને અિશિશશાહી તેમજ મુડીવાદના ચોતાના દેશના વિચારોની સામે પણ તેઓ થયા હોય તો એ જ પત્રો, તેમના માનીતા હિંદી મવાળો તરફ ફેરવે વર્તન ચલાવે છે, તેનું સ્પષ્ટ ઉદાહરણ સાયમન સાનડીના અહિંદારમાંથી મળે છે.

બીજું : અિશિશ મુત્સદીઓ કોની પ્રશ્નોનાં ગીતડાં ગાય છે, ક્યા વર્ગને જાપરે ચડવી, ક્યા વર્ગને, ક્યા કારણથી ઉતારી પાડવા નીકળ્યા છે, તે લેઈને પણ તુરત કહી શકાય તેમ છે. અને જ્યારે અત્યારે અિશિશ મુત્સદીઓ એ મવાળા પક્ષના હિંદીઓનાં વખાણ કરી રહ્યા છે, ત્યારે હીવા જેવું દેખાય છે કે, તેઓ હિંદુનું નુકશાન કરવા માટે પ્રતિપક્ષીઓના લાથા બનવા નીકળ્યા છે. એ સમજવા માટે સર શીરોઝ અને તેમના મદ્રાસમાં મળેલા મિત્રોની ટોળાકીનાં વચનામૃતો, કોન્ગ્રેસવાદીઓને કચરીને દબાવી દેવા માટે નોડરશાહીના લાય મજબૂત બનાવવા માટેનાં તેમનાં ગંભીર લાપણો, અત્ રસલનાં મૂખતા ભયાં અચ્ચવલાક લાપણ પછી પણ, તેમને ચોતાના સ્વમાન્ય દેશ બંધુઓ કરતાં વિદેશીઓ માટે થતા પ્રેમ : એ તમામથી જણાય છે કે, સરકારી ખુશામંદી અને દેશને દગો રાંધેને પણ ચોતાના લાલ જગવવાની નીતિચાળા જ તેઓ છે, પરંતુ સહલાગ્યે તેઓ ચોતાની જાન સિવાય બીજા કોઈનું પણ પ્રતિનિધિત્વ પાડી શકે તેમ નથી, એટલે તેમની પ્રત્યાષાની રીતોથી થોડાક વર્ષ સુધી ક્યવ દેશની પ્રગતિમાં અકેલ નબલામાં તેઓ કાવે, પણ સ્વતંત્રતાના હિંદીઓના

માર્ગમાં તેઓ કદી પણ હમિયને માટે ઉભા રહી શકશે જ નહિં.

સ્વતંત્રતાના દરાવથી લાડકી ઉદનારાઓ ગેરવાળાની દેવાનો ઇનકાર કરવાના પગલા તરફ પણ આંગળી ચીંધે છે, પરંતુ દુસ્મન બાદીને રણગાળમાં ઉતરેલા જર્મનીની પણ એ સુધ્ધિદંડના કચડી નાખનારા બોલ્તનો ઇનકાર કરવાનો અધિકાર હોય, તો પ્રગ્ન સંધોના સખ્ય બનેલા હિંદના વનનીઓને, તેમની પરત્વનગી ત્રિના, તેમના હિતના વિરોધી કામમાં માટે કરવામાં આવેલા ગેરવાળાની દેવાનો ઇનકાર કરવાનો હક શું કામ ન હોય ?

તેમ છતાં એંગ્લો હન્ડિયન પત્રો પોક્કર પાડી રહ્યાં છે, તેમ સ્વતંત્રતાનો દરાવ થયો કે તુરત જ હિંદી મુડીપાળાઓએ આ દેશમાંથી પોતાની મુંડીને પરદેશમાં મોકલાર્થી આપવાનું શરૂ કર્યું છે ! આ વાત માનવા જેવી છે જ નહિં, છતાં પણ એ

મદાસમાના દરાવથી દેશી મુડીવાદીઓ એકદમ ગભરાઇ ઉઠે તો તેમનો એ ગભરાટ ખોટો અથવા તો ઉત્તુ પૂરકનો હોવો નોંધ્યો, તે એ ગભરાટ ખોટો હોય તો, અત્યાર સુધીમાં તે સંબંધમાં થયેલા ખુલાસાઓથી તેમના મનની શાંતિ થઇ હશે, પણ એ સ્વતંત્રતાના દરાવ માટે જનતામાં જેરસમભૂતી ફેલાવવાના હેતુથી તેમણે તેમ ક્યુદ્દ કરી તો, કાંઈ પણ રીતે તેમના મનનું સમાધાન થવાનું જ નથી : એટલે તેથી સ્વતંત્રતામાં માનનારા હિંદીઓએ વિચારમાં પડી જવાની જરૂર નથી.

આમ સાપત્રિક નજરે વિચાર કરતાં પણ, સાહાર મદાસમાએ પોતાના ધ્યેયમાં ફેરફારનો દરેક દરાવ સમયોચિત, જરૂરનો અને હિંદી પ્રગ્નમતના ધણા જ મોટા જાગની મનેચ્છ વ્યક્ત કરનારો હોઇ, તેની ફળ સિદ્ધિ માટે પ્રત્યેક સાચા હિંદીએ માત્ર વાતાવરણ તૈયાર કરવામાં પોતાનો સંમીન ફાળો આપવો નોંધ્યો.

સ્વતંત્રતાના ઠંડેશના ખરીતા પર થતી સાહીબો.

અમેરીકાએ સ્વાતંત્ર્ય કેમ મેળવ્યું?

લાહોરની મહાસભાનો ઠંડાવ
અને અમેરિકન રીપબ્લિકન પાર્ટી
પહેલાં પસાર કરેલા એવાજ
ઠંડાવ વચ્ચે પુષ્કળ સામ્ય છે.

લેખક :

સીતારામ શર્મા

“હું માનું છું કે! બ્રિટિશ જનતા
અહીં સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકી
છે કે, હવે શાહીવાદના, ખીજન્યોને દબાવી
ગાંધવાના અને આપણીના દબાવ દબેશના
આટલા ગયા છે. હવે બ્રિટિશ ધુન્ધી કાપ-
મની શહેરી તે અશક્ય છે. પહેલાં તો તે
ખુદ બ્રિટિશ જનતાના પેગાળાના આટલા
દિનની વિરોધી હોવાથી તે અશક્ય છે.
તેમજ ધુન્ધીનો જ્યાં સુધી અંત ન
આવે ત્યાં સુધી જનશૂત દિંદ એ તેની સામે
જાગ્રો કરે તે માટે પણ તે અશક્ય છે.”

આ શબ્દો કોઈ ઉદ્દામ વિચારના મહા-
સભાવાદીના કે જાગ્રવાખોર કોમ્યુનીસ્ટના
નથી, પણ મદ્રાસમાં મળેલી મવાલ દિંદી-
ઓની પરિવહના વરાયણ પ્રમુખ થી
ઓનરેબલ સર શ્રીરામ શેઠના નાઈટ, ઓ.
બી. ઇ. જેવા વક્તાવર અને સરકારપક્ષના
માનીતા પુરુષના છે.

તેમજ ઉપરનાં વચ્ચે ઉચ્ચાર્યાં તેની
સાથે સાથે ઇંગ્લેન્ડના ગવર્નમેન્ટના
બુનધાવતા ઇતિહાસમાંથી કંઈક શિશુ
લેવાની ભંજામળ કરનાં કશું હતું :

પ્રજ્ઞાતંત્ર્યની રાજે પાડતો વળે નહોતો મુના નથી. અને અમેરિકન ઉદ્ધારણ આપણી દષ્ટિ સમક્ષ હોવાથી આપણે તેમના એ દેખાવની અવગણના પણ કરી શકીએ તેમ નથી” અને પછી શ્રેણીના ઇતિહાસમાંથી અવનરણ ઉતારીને અભ્યુત્થા કે, અમેરિકાએ પ્રજ્ઞાતંત્ર્ય જાહેર કયું” ત્યારે બ્રિટિશ રાજ્યદારીઓએ મનાવતા હતા કે : “વિધ વિધ રીત ભાતવાળાં, વિધ વિધ ધર્મવાળાં અને લુદ્ધાં લુદ્ધાં રિતવાળાં એ સંસ્થાનોનો આપણે ત્યાગ કરીને તેનો કારભાર તેમને સોંપીએ તો, ગુન્ત જ દેશના એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી પ્રગ્ન અંદર અંદર કપાઈ મરશે.” એટલું જ નહિ પણ સ્વતંત્રતાનો દિવસ અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનો તરફથી જાહેર કરવામાં આવ્યો તે પહેલાંના દશક્રમાં ખુદ તે સંસ્થાનોના જ કોઈક મવાળ દેશભક્તના દિક્ષમાં, દિંદ્યા મવાળ રાજ્યદારીઓની માફક એ જ ચિંતાએ ધર કયું” હતું કે : “જો આ સંસ્થાનોને બ્રિટન છોડી દે તો બીજા જ દિવસે અમેરિકામાં લોહીની નીંકા વહેશે અને બધે અધાધુધી ફેલાઈ જશે.”

અને પછી સર શીશક રોહના ઉચ્ચે છે કે : “તેમ છતાં અહુ જ બદલાઈ ગયું અને અમેરિકાએ પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી, એ દષ્ટાંતના આધારે દિંદ્યામાંની સ્વતંત્રતાની ચીસોનું માપ કાઢવાની જરૂર છે.”

સર શીશક રોહનાનાં આ વચનો રાષ્ટ્રીય સનાદમાં રક્ષપૂર્વક વર્તમાન પત્રો વાંચતાં અનેક યુગ્મજાતીઓએ વાંચ્યાં હશે, પરંતુ અમેરિકાની સ્વતંત્રતાના ઇતિહાસની જે કક્ષની સરખામણી સર શીશક રોહનાએ કરી છે, તે કથા કદાંચ અનેક યુગ્મજાતીઓ જાણતા નહિ હોય, તેથી તે પ્રસંગ ‘નવયુગ’ નાં વાંચકો સમક્ષ રજુ કરવો અમર્યાદિત ગણ્યશે.

ઈ. સ. ૧૭૫૭ નું વર્ષ બ્રિટિશ ઇતિહાસમાં તેજ અને છાયાના યેગ તેમ જ પ્રકાશવંતા પ્રસંગથી ભરેલું છે. યુરોપ, ઉત્તર અમેરિકા અને દિંદ્યા એ ત્રણે સ્થળે બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચોની વચ્ચે જીવન મરણના પ્રસંગો નજીક છે. તેવી અધગમણી શરૂ થઈ હતી. અને અમેરિકા તેમ જ યુરોપનાં બ્રિટિશ સેના હામ હામ હુશ્મનોને લાથે માર ખાઈ મઢી હતી. દિંદ્યામાં પણ તેનું નશીળા ત્રાજવે તોળાઈ રહ્યું હતું; પરંતુ દિંદ્યાઓના અંદર અંદરના દુસંપ અને મતભેદને લીધે શોડ કદાચ પોતાની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ અને હરામ-ખોરીમાં કાચ્યા, ૧૭૫૭ માં પાસીના યુદ્ધ ક્ષત્રમાં તેણે દિંદ્યામાંની બ્રિટિશ સત્તાનો પાયા ખરેખર નાખ્યો; અને ઉપકાર વશ બ્રિટિશ રાજ્યદારીઓએ તેને ઇંગ્લંડ પોતાની ‘પાસીના બેરન’ મનાવ્યો.

તે જ પ્રસંગે બ્રિટનની આપખુદ સત્તા અમેરિકામાંથી હમચને માટે ઉખરી જવાની ગણી હતી થઈ. તુલકે કરીએક આગળ વિજય મેળવી ફ્રેન્ચોનાં હનરો ભરી પુરુષોને દેનેગ્રમાંથી લાંછી કાઢ્યાં તે પછી સત્તર વર્ષમાં જ તે વખતના ઉત્તર અમેરિકા અને લાઝનાં અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોએ બ્રિટનની આપખુદ ધુસરીને પોતાની કવિથી ફગાવી દીધી. અને ૧૭૭૬ ના લુધાઈની ૪ થી તારીખે પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેરને જાહેર કરી.

ફ્રેન્ચોને બ્રિટિશોએ દેનેગ્રમાંથી હરાવીને કાઢ્યા, પરંતુ તે પછી પોતાનાં જ રક્ત માંસનાં અમેરિકન સંસ્થાનવાસીઓની ઉપર, પોતાના સ્વાર્થ માટે ખુબ જ આપખુદ કારભાર અણવરો ચાલુ રાખ્યા. એ સંસ્થાનો સત્તર વર્ષ પહેલાં જ બ્રિટિશ લશ્કરના અને બ્રિટનના ઉપકાર નીચે આવ્યાં હતાં, તેને

લીધે જ ફ્રેન્ચ અને સ્પેનવાસીઓની લડાઈ-
ઓ અટકી હતી, માતૃભૂમિ [ઇંગ્લંડ] તરફની
લક્ષિત પણ તેઓમાંના અનેકના દિલમાં વહી
રહી હતી; તેમ છતાં તે બધા કહતાં તેમને
પોતાની સ્વતંત્રતા વધુ પ્રિય હતી, એટલાં જ
ખ્રિસ્તની આપખુદ નીતિ નીચેની શોધણ
ક્રિયા અત્રે શુભામી તેમને અપ્રિય થઈ
પડ્યાં હતાં.

•

ત્યારે અમેરિકાનાં એ સંસ્થાનો ઉપર
ખ્રિસ્તી ગવર્નરની મારફત ગ્રેટબ્રિટન સત્તા
અસાધ્ય. અને સંસ્થાનોની ઉપર પોતાની જ
શોધણનીતિ ચાલુ રહે તે રીતે આપખુદ
કાયદો દાટી બેસાડ્યું. તે આપખુદ
એ સંસ્થાનવાસીઓને શાંતિના વખતમાં
ખૂબ જ ખુશવા ત્રાગી. તંબાકુ અને 'કાશી
જેની વસ્તુઓ પણ તેમને ત્રાલ થાય તે
રીતે વેચવા દેવાની ખ્રિસ્તની મનાઈ, કાન્સ
અને સ્પેનનાં સંસ્થાનો સાથે વ્યાપરી સંબંધ
ન બાંધવાની ગ્રેટબ્રિટનની સખ્ત આજ્ઞા,
માત્ર બધો જ માસ ઇંગ્લંડને જ તેમણે મોક-
લ્યો પડે, અને બધો જ માસ ઇંગ્લંડની જ
પાસેથી તેમને લેવો પડે ! આવી બન્ને
બાબુએ હુંડાવાની નીતિની સમીપે સંસ્થાન
વાસીઓએ આરંભમાં તો પ્રાર્થનાપત્રોવાળા
પોત્રદો શરૂ કર્યા. અમેરિકન બંદેશ આગળ
થઈને જે દેશોનાં વડાણે જતાં હોય, ત્યાં જો
આ સંસ્થાનોને પોતાને માત્ર મોકલવા દોય,
તો તેમનાથી તે મોકલાવી ન શકાય, તે પણ
પરેલાં ઇંગ્લંડ જ મોકલવા પડે. એટલું
જ નહિ પણ જે વસ્તુઓએ ખ્રિસ્તી વ્યા-
પારીઓ ધંધો કરતા હોય, તેમને પોતાના
ધંધામાં મનમાની શોધણનીતિ ચાલુ
રાખવામાં વિધન ન આવે તે માટે, એ
સંસ્થાનવાસીઓને પોતાને માટે પણ તે
માત્ર તૈયાર કરવાની મનાઈ ! અમ માતૃ-

ભૂમિના સંબંધની ગાંઠ તેમને ભક્ષા કરવાને,
બદ્ધે, એમને જ ગળે દુ પો દેનારી થઈ પડી !

આવી દશામાં પણ જે સપ્ત વર્ષીય
સંગ્રામ-Seven Years War-માં ખ્રિસ્ત-
નને ઉત્તર અમેરિકાની પ્રાપ્તિ થઈ, તેમાં
એ સંસ્થાનવાસીઓ ખ્રિસ્તોને પક્ષે રહીને
ઝૂક્યા. અને ખ્રિસ્તની આખરે સાચવવા
તેમ જ પોતાનું ચે રક્ષણ કરવા તેમણે તેમાં
પોતાની લોહી રેડ્યાં. પરંતુ છેલ્લા યુરોપીય
મહાયુધ્ધમાં હિંદ આપેલી તુમામ મદદના
બદલામાં જેમ કાળો કાયદો અને પંબળના
અત્યાચાર હિંદીઓને મળ્યા, તે જ રીતે તે
વખતે આ સંસ્થાનવાસીઓએ આપેલી
મદદની સાચી દેદર ખ્રિસ્તવાસીઓ કરી
શક્યા નહિ. ખ્રિસ્તવાસીઓનો એ તો
સ્વભાવ જ છે.

અમેરિકાના સંસ્થાનવાસીઓ એ પછી તો
એકલા પ્રતિરોધની રીતો ઉપર જ પોતાનો
આધાર રાખીને બેસી ન રહ્યા. પણ લમણાં
અમેરિકાની દારબંધી છતાં, પણ ખ્રિસ્તી
સ્ત્રીમણે દાડની પેટીઓ સાથે અમેરિકન બંદેશ
મારફત દાડના બાદલા ધુસાડવાનો ગેરકાનુની
પ્રયત્ન કરી રહેલ છે, તે જ રીતે તે
વખતના સંસ્થાનવાસીઓએ ખ્રિસ્તી કાયદાને
ગણકાર્યા વિના છાની છપની રીતે પોતાનો
વ્યાપાર જનરી રાખ્યો. અને ખ્રિસ્તી સરકારે
છેક ૧૭૬૩ સુધી તેની તરફ આંખ આડા
કાન કર્યા. પરંતુ ૧૭૬૩ માં ખ્રિસ્તી રાજ્ય-
દારીઓએ ઉત્તર અમેરિકન વિગ્રહમાં થયેલ
ભારે ખર્ચને લીધે ખ્રિસ્તને ધંધલું દેવું
જરૂરપાઈ કરવા માટે અમેરિકન સંસ્થાનો
ઉપર ભારે કર નાખવાનો દરમ કર્યો, ઉપ-
રાંત એ સંસ્થાનો ઉપરનો પોતાનો કાલુ
ચાલુ રહે તે માટે ત્યાં ખ્રિસ્તી સરકારને
અમેરિકન સંસ્થાનવાસીઓના ભાવિ સંસ્થા-
નના બદલા નીચે ચાલુ રાખવાનો આશ્રય

કાયમ રાખ્યા. એની સામે સંસ્થાનવાસીઓએ વિરોધ ઉઠાવ્યો, અને 'મનાધિકાર નદિ' તો કર નહિ" એ સૂત્રને આગળ કરીને, તેમણે કહ્યું: બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટમાં અમને સ્થાન આપવામાં આવતું નથી એટલે બ્રિટનને અમારી ઉપર કર નાખવાનો ફરોજ હક રહેતો નથી. ઉપરાંત બ્રિટિશ વસ્ત્રકર્તે બિજા કુલ નિરૂપયોગી મનાવી, તેના ખર્ચનો ખોજો પોતાને માથે ફરવિધાત ફાટી બેસાડવાની નીતિ સામે પણ તેમણે પુરુષ પ્રકોપ જાહેર કર્યો. પછી તો 'મનાધિકાર નદિ' તો કર નહિ" એ જ સૂત્ર અમેરિકનોના પુરુષ પુકારતું મલા સૂત્ર થઈ પડ્યું.

પરંતુ અમેરિકન સંસ્થાનોની પોતાને જ ધણીરણી માની બેઠેલી બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટ એમ કંઈ માને? તેણે તો પોતાનો જ કહેા પકડી રાખ્યા અને સંસ્થાનવાસીઓનું અપમાન જ કરવાનો આપણુદ રુબરુદારીઓએ મક્કમ ફાવ કર્યો. ૧૭૬૭ માં જ બ્રિટનને ચલ તેમ જ બીજી ક્રેટલીક જરૂરી વસ્તુઓ ઉપર સંસ્થાનવાસીઓને માથે ફરવિધાત કર ફાટી બેસાડ્યા, પરંતુ હિંદીઓની માફક પ્રાર્થનાપત્રો મોકલાવીને કે માગ ગોંના પ્રતિબંધ જાહેર કરીને તેઓ બેસી ન રહ્યા; તેમણે તો એ અત્યાચારી અન્યાયની સામે ખુરશો બળવો જ શરૂ કર્યો. કામ દામ સમાઓ ભરી સળગતા શબ્દમાં લાપણો અપાવાં શરૂ થયાં, એટલું જ નહિં પણ કોઈ પણ સંજોગમાં બ્રિટિશ માત્ર નહિં જ ખરીદવાની પ્રતિજ્ઞાએ ક્રેનાઈ મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું. આપણુદની ધનરક્ષાએ એથી એટલું જ અટકે તેમ હતું કે તેમણે તુરત જ અમેરિકનોની સભાએ રાજ્યદ્રોહી તરફે જાહેર કરી અને બોસ્ટનમાં બ્રિટિશ પ્રતિજ્ઞાના રક્ષણ માટે લશ્કરને ખડું કરી દેવામાં આવ્યું. પછી બીજું શું જ થાય. બળવો

થયો, ખુદા મરડી ચાલી અને બ્રિટિશ સરકારને મુજે મોટે એ અપમાનભરી હાર સ્વીકારી પેશા અન્યાયી કર પાછો ખેંચી લેવો પડ્યા. છતાં પણ બ્રિટિશ પ્રતિજ્ઞાની શોધ પાડવા માટે ચલ ઉપરનો કર તો ખાસ રહેવા જ દેશમાં આવ્યા. એટલે બ્રિટનનાં 'અનુપકારી બાળકો' ને એવું બતાવવાનો તેમાં હતો હેતુ કે, જો પોતે ધારે તો તેને ભારી ઉપર કર ફાટી બેસાડવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે. ચલ ઉપરનો એ કર કાયમ રાખવાનો આશ્રય કરતાં, તે વખતના વીજન જ્યોર્જના ચલ વઝીર લોડનોથે ખુરશો શબ્દોમાં જ જણાવ્યું હતું કે: "રાષ્ટ્રીય પ્રતિજ્ઞાને બચાવી લેવાના જ હરારે" આ કર રાખવાની જરૂર છે.

પરંતુ ત્યારે તો પાર્લિમેન્ટના કરેલા કોઈ પણ કાયદાની અવગણના કરવી, એ જ નીતિ સંસ્થાનોએ સ્વીકારી હતી. માસાચુસેટ સંસ્થાનની રાજ્યધાની બોસ્ટનમાં ત્યારે ય બ્રિટિશ સેના ચાલુ નાખીને પડી હતી. એ વાત બોસ્ટનવાસીઓના દિલમાં કંટાળી માફક ખુલતી હતી, એથી બોસ્ટનવાસીઓમાંના અનેક માણસોએ "સ્વતંત્રતાના પુત્રો અને પુત્રીઓ"ના નામે સંઘ જમાવી ચંપા નદિ પીવાની જ પ્રતિજ્ઞાઓ લેવા માંડી. તેમણે કહ્યું: બ્રિટનને અન્યાયી કર આપવો તેના કરતાં ચલ પીવી જ છેડી દેવી એ વધારે માનમદ છે. આ સંઘે કાલેતો જ ગંધા અને તેને લીધે બ્રિટન સામેનો ક્રોધાગ્નિ અનેક સ્વરૂપે સળગતો જ રહ્યો.

બ્રિટનના આપણુદ કાલુની સામે ચોરી છુપીથી જો દાણચોરી થયા કરતી હતી, તેની ઉપર અંકુશ રાખવા માટે રહ્યાના યપુઓમાં 'ગેરપી' નામનું બ્રિટિશ લડાયક વડાણ પડ્યું હતું. તેના આપણુદ કાલે

સંસ્થાનવાસીઓનું જાણી શેઠને અપમાન કરવા માટે એણે હુકમ કાઢ્યો હતો કે, સંસ્થાનવાસીઓનાં જે જે વડાઓ તેની બાબુમાંથી પસાર થાય તેમણે 'ગેરૂપી'ના નેમના માનમાં ચોતાનો વાવડો નમાવવો. પરંતુ દરેક જુરિંગે ચોતાની રચનનના જ સ્થિતિવાસીઓને બનાવી આપવાના મક્કમ ઇરાદાથી અમેરિકનોએ તે હુકમનો પણ ખુલ્લે ખુલ્લો ભંગ જ કર્યો. •

જુન મહિનાની એક સરે સંસ્થાનવાસીઓનું એક ઉનાડું વડાણુ ચોતાનાં તમામ નિર્ધાન ફરજિયાતું 'ગેરૂપી'ની બાબુઓથી જ સ્પષ્ટપણે કરતું નીકળ્યું. જેના આપખુદ અને મિળજી કરતાને હુકમ કર્યો કે તેણે સ્થિતિ વાવડાના માનમાં તેના વાવડા નીચે નમાવવા, પણ તે હુકમને કોણ ગણ્યો? તુરત જ સ્થિતિ કરતાને 'ગેરૂપી' ઉપરથી ગોળી છોડી, પણ પેલા વડાણુને તેથી કશી જ ધજા થઈ નહિ, કે નહિં તે તેના વાવડા નમ્યા. આથી તો પેલા મિળજી કરતાને ઓઝવાયર અને ડાયરની માફક ચિડાવ્યો, અને તે વડાણુને ઘેરવા 'ગેરૂપી'ને તેની વાંસે કાઢ્યું. જેના વડાણુના કરતાને 'ગેરૂપી'ને છીછરા પાણીમાં ખેંચી જવાની લાક્ષણિક આપવાના ઇરાદે, તુરત જ ચોતાના વડાણુને કિનારા તરફ દંડારી લીધું. જેણે 'ધાયુ' હતું તેમ જ થયું 'ગેરૂપી' અટકી પડી, અને ચાત પડનાં જ પેલા ઉનાડું વડાણુ ઉપરના તમામ પુરો 'ગેરૂપી' ઉપર તૂટી જ પડ્યા. અપમાન અને ગુમામીની કારમી વેરનાથી પીડાતા અમેરિકનો 'ગેરૂપી'ના કરનાનને તેમ જ તેના આરવાઓને વેરનો અરજો લેવા માટે કિનારા ઉપર દસડી ગયા, અને 'ગેરૂપી'ની સંજોગો કરીનાખી. આ યુદ્ધ કરનારોએ જોઈ કાઢવા માટે સ્થિતિ સનાવાયાઓએ ઘણીએ તપાસ કરી, શાંધોએ ચકાવી,

ઈનામોની કાલઓ બતાવી પરંતુ એક પણ અમેરિકનને પકડી શકાયો નહિં.

દરમિયાન થોડીક ઘુટી છવાઈ શિવાય સ્થિતિની ચડા મંગાવવાની અમેરિકનોએ માથામાં વાગે તેવી ના જ સંભળાવી દીધી. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે, ધન લોભી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના કમચારીઓને લખવું પડ્યું કે: "અમારાં ગોલ્ડમોમાં વેચાયા વિનાની ૧ કરોડને ૭૦ લાખ રતલ ચડાની પેટીઓ પડી રહી છે." આથી સ્થિતિ સનાવાયાઓને વળી પાનો ચડ્યા. તેમણે નિર્દહાર કર્યો કે વધારાના કર થાળી ચડા અમેરિકનો પાસે દરજિયાત ખરીદ કરાવવી જ. એટલે અમેરિકન અંદોમાં ચડાની પેટીઓ ભરેલાં કેટલાંય વડાણુ આપીને નાંગરાય પણુ ઓસ્ટન શિવાયનાં તમામ અંદોએ તે ચડાની પેટીઓ આવી તેવી જ પાછી ધકેલી દીધી. માત્ર ઓસ્ટનમાં વિચિત્ર સ્થિતિ થઈ પડી. લોકો ચડાની પેટીઓને ચોતાની માતૃભૂમિની ઉપર ઉતરવા દેવા નેટકું એ દિલ્લુપત ખમી લેવા તૈયાર નહોતા, અને સનાની નેરાવરીથી સ્થિતિ પ્રતિષ્ઠાને સાચવવા છતાં અનેકો સ્થિતિ ગવનર ચડાન વડાણુને પાછા જતા દેવાની ના પાડતો હતો. આથી એ ઝગમગતું શું પરિણામ આવે છે તેની ગદ નેચા માટે વડાણુને અંદરમાં નાંગરાય રહેવા વિના ચીતે રસ્તો રહેા નહીં.

ગવનરે સમાધાની માટે કાઉન્સિલ ઓસારી, પણ તેનું ફળ કશું જ આવ્યું નહિં અને સમાસદો આવ્યા હતા તેમ પાછા વિખરાઈ ગયા. તે પડી તુરત જ કોલે કોલેનું એક મંત્રવર રોજી વડાણુ નાંગરાય દનાં તે જોઈમાં ધસી ગયું, અને કેટલાક પુરોએ અમેરિકન ઇન્ડિયનનો સ્વાંગ સહન વડાણુ ઉપર ચડી જઈ, કોઈ પણ પ્રકારના અવાજ કે અવ્યવસ્થા શિવાય ચડાની પેટીઓ તોડ

તોડીને તેમાં લહેલો માત્ર મલ્લભાગરના પેટમાં
પધરીવવા માંડ્યા. બધી વિધિ વ્યવસ્થિત
રીતે પુરી થઇ અને બોસ્ટન ઉપર ઉપનાં
આજીં સ્થિત વેરાય તે પહેલાં તો બોસ્ટન
વાસીઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞા સાચવ્યાના સંતોષ
સાથે, છતાં છતાં પાત પોતાને જે રૂપડેથી
પણ ગયા.

પછી તો પ્રશ્ન જ ગુ? સંસ્થાનવાસી-
ઓએ ટ્રેડિંગનની સરકારનું સીધું અપમાન
કયું? એ વાત આપણુદ શબ્દશ્રી-
ઓથી કેમ સોખી શકાય? સંસ્થાનવા
સીઓનું અપમાન બ્રિટિશ મુલ્સદીઓ તો
કરી શકે, કેમકે એ તો ટ્રિટનનું સંસ્થાન,
તેનું તાબેદાર! પણ સંસ્થાન ઉડીને
સામ્રાજ્યનું અપમાન કરે ત્યારે તો થઇ જ
રહ્યું ને?

બોસ્ટનમાં થયેલી એ ‘અદાની મિત્રજ્ઞાની’
—બ્રિટિશ ઇતિહાસકારોએ તેને Boston
tea party તરીકે ઓળખાવી છે—ની
વાત જાંડનાં પહેલેથી ગઇ, અને પાસખેન્ડે
તુરત જ એ બળવાખોર શહેરને પાંચરૂં
કરવાનો નિર્ણય કર્યો. તરત બુદ્ધિ છુટશે
કે: “ત્યાં મુખી બોસ્ટન મુલ્સદ અને
અસાંકિતપણુનો વર્નાય અતાવી આપે નહિ,
તેમ જ તેમણે જે બુદ્ધિગાન કયું” છે તે
ભરી આપે નહિ, ત્યાં મુખી બોસ્ટનનું
ગાઝ સહુને મારે બાંધ રહેશે.” પીટ—જે
પછી તો એવામનો અર્થ બન્યા હતા—
પાસખેન્ડના આ ઉતાવળીઆ પગલાની
સામે બેસેથી થયો પણ તેનું કંઈ વળ્યું
નહિ. આ રીતે બોસ્ટનના વ્યાપાર ઉપર,
તાળાં ફાંકવા જનાં તેટલી સજ્જ બોસ્ટન-
વાસીઓ મારે પુરતી નથી એમ માનીને
હોડેજોથ માસારુસેરસ સંસ્થાનને આટલે
પુરતી લઈને, માત્ર બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટની
આપણુદ ઇચ્છાથી તે સંસ્થાનને ‘ડીપેન્ડેન્સ’ની

છેક જ ઉતરતી પંક્તિએ ઉતારી પાડ્યા
નીકર્યો. તે વખતે એ બ્રિટિશ
ગવર્નમેન્ટે બ્રિટિશ સત્તાધારીઓ
પોતાના મદમાં એટલું સમજી શક્યા
નહિ કે સ્વાતંત્ર્યની જગ્યાએ જેમનાં હૈયામાં
જમી રહી છે એવા પ્રજા સમુદાયના દિલની
જગ્યાએ આપી હમનનીતિ અને આપણુદનો
એટલ્યાગાથી અટકાવી શકાવાની નથી.
એટલે એટલુંયે અણુદ હોય તેમ બોસ્ટ
નવાસીઓનાં આગાં હૈયાં ઉપર માંડીની ગરજ
સારે તેવો એક કાનુન પસાર કરવામાં આવ્યો.
તે કાનુન પ્રમાણે જે કાંઈ સત્તાવાળો મનુષ્ય
ખુબ્બ આરોપમાં સંડોવાયલો હોય તો તેની
તપાસ પોતાના સ્વદેશીઓની જુરુરી સમજ
કરવાને બદલે કાં તો છેક ઇંગ્લંડ લઇ જવો
કે પછી નોવાસ્કોશીઆ લઇ જવો.

પોતાના સંસ્થાનવાસી મિત્રો સાથે બ્રિટ-
નના આ પ્રકારના વર્ગનની સામે અમેરિ-
કાનાં તમામ સંસ્થાનોમાં કોઇનો અગ્નિ
ભડકી ઉઠ્યા. એકે એક મોટા શહેરમાં
અને ગામમાં બ્રિટિશોની આ આપણુદનો
ખુબ્બી રીતે વિરોધ કરનારી સભાઓ મળવા
માંડી. પણ બોસ્ટનવાસીઓએ તો સંસ્થા-
નોના સેનાધિપતિ જનરલ ગેંગના આગમનની
સ્થિતિ જ દરિયાર ઉપરથી. પરંતુ તમામ
સંસ્થાનોની મલ્લસભા (Great Congress)
મેળવીને, કે પછી એકે એક સંસ્થાનના
આગેવાનોની સભા ભરીને, ‘અમે અમારા હક્ક
કાંઈ પણ બોગે છોડવાના નથી અને તમે તે
લઇ શકો તેમ નથી,’ એવો દાવ કરવા મુખી
તેમને સમજાવીને થોભાવવામાં આવ્યા. અને
પછી બ્રિટનના શબ્દ નીજ જ્યોર્જ ઉપર તે
મતજયનું નિવેદન મોકલવામાં આવ્યું. પરંતુ
પ્રતિજ્ઞાના બાઉ આગળ સત્ય વાન સમજ
શકે તેવો બ્રિટિશ પ્રજાનો સ્વભાવ જ નથી,
એટલે અમેરિકન સંસ્થાનવાસીઓના સંયુક્ત

નિવેદનને કોરે મારામાં આપ્યું. ત્યારે તો આપણે બ્રિટિશ મુલ્કદારીએ એક જ વાત સંભળાવી રહ્યા હતા: “તમામાં અંદર અંદર અનેક મતભેદ છે, તમે સ્વતંત્રતાને હાથેક નથી, અમે અદિથી જાણીએ તો બીજો દિવસે જ અમેરિકામાં અંદર અંદરની કાપાકાપી શરૂ થશે, અને કોહીની નદીએ વહેવા માંડશે. હાથેક થાએ પડી બેસવું.”

[આજ પ્રસંગની સર શ્રીશંકર શેઠનાએ પોતાના મદ્રાસના ભાષણમાં કોઈ બદલન થઈ શકેલા ભાષણના નીચિના શબ્દો સાથે સર-ખામણી કરીને કહ્યું હતું કે, જરૂર સમા આપણા મિત્રો દિલ્લે આજે અને જ મળી વાણી સંભળાવી નથી રહ્યા કે ? કોઈ બદલ થયું છે એ શબ્દ આ રહ્યા: “There was no immediate prospect of Dominion Status for India. It what is loosely called Dominion Status was given to India to-morrow, India would dissolve into anarchy” અને છેવટે સર શ્રીશંકર શેઠના ઉમેરે છે કે, અમેરિકન સ્વાતંત્ર્યના ઇતિહાસમાંથી અણક્ય મનાના આકાંક્ષા આમ કળાના જાણુય છે, એટલે આ દેશમાં યદ્ય સંકટ સ્વતંત્રતા માટેના પોષક-દોષે એ રીતે અણકાવાની જરૂર છે જ.]

આ અપમાન પદંપરના અતિરેકને સાંખી કંપા અમેરિકન સંસ્થાપનાઓના જગતે તૈયાર નોંધતા. એટલે તમામ સંસ્થાનોએ એકી સામંતે સ્વાતંત્ર્યપ્રધનો પોષક કરી લશ્ચાર ઉચક્યાં. ગળવાના આ સેનાનીઓમાં ભંગાણ પાડવા અને તેમ કરીને પોતાની સત્તા સંભાળી રાખવા કોઈ મોંઘે છેડે છેડે એક યુદ્ધન રૂઝુ-રૂઝુ એવું બાહેર થયું કે, જે સુસ્થના પોતાને માટેના વરદા અને સંકટની નજરના અણકાવાને

ઉચ્ચી દેશે, તેમની ઉપર કર નાખવામાં આવશે નહિં. આમ કરવામાં તેની ધુક્તિ તેના જ શબ્દો ઉધારી પાડી આપે છે. તેણે તે વખતે કહેલું: “જો એક સંસ્થાન પણ આ યુદ્ધિતમાં ફસાય તો, તેમના અમેઘ દુર્ગમાં ગાળકું જ પડ્યું સમજાશે.” પરંતુ સંસ્થાનનારોએ: અપમાનોની પદંપરની એટલા સ્પર્શી રહ્યા હતા અને સ્વતંત્રતા માટે એટલા નક્કરી રહ્યા હતા કે, તેમણે તો સંયુક્ત મુરે સંભળાવી દીધું: અમારો સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધનું એક જ મદ્રાસ છે: સમષ્ટિ માટે વ્યકિત અને વ્યકિત માટે સમષ્ટિ.

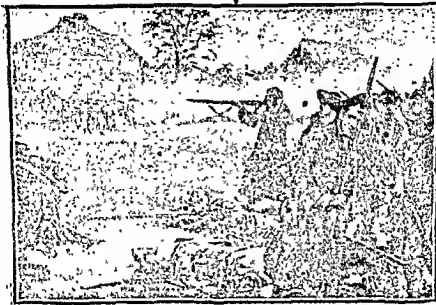
જરૂર, પડીતો કળગી. અમેરિકનોએ પોતાના આ સ્વાતંત્ર્યપ્રધનોમાં લેક્ષીન્ટનમાં બંકરેલી નામના રથળ આગળ બ્રિટિશ લશ્કરનો સામનો કર્યો. ત્યાં તેમણે લશ્ચાર અને કાંઠાઓના ભંગાર રાખ્યા હતા. કણ: કળામાં કળાવણી બ્રિટિશની એક લશ્કરી દૂકરી, એ લશ્ચાર અને કાંઠાઓ લાથ કર્યા આગળ ધરી, ત્યારે તેમના સામનો કરનાર કણપકે કળાની વળ પિતાના પ્રવર્તિય લશ્કરની નાનકડી દૂકરીએ કર્યાં. એ દૂકરીનાં માણસો પણ પાત્ર રેવેશ નામના માણસે કોણકે કરીને ઉનાવળમાં એકાં કરેલાં હતાં. લોન્ગફોર્ડે એ પ્રસંગને કવિતામાં ગુંથનાં પોતે મોઢાં એરસના માણસોને સ્વતંત્રતા માટેના યુદ્ધ માટે ભંચાં કર્યાં, ત્યારની સંસ્થાપનાઓની કાગણી વ્યક્ત કરનાં, કહ્યું છે: ‘

So through the night-rode

Paul Revere;

“On for all, and all for one.”

અંકુરહીસ આગળનું યુદ્ધ.

And so through the night
 went his cry of alarm
 'To every Middlesex
 village and farm—
 A cry of defiance
 and not of fear.
 A voice in the darkness,
 a knock at the door,
 And a word that shall
 echo for ever more !

આમ લય પામવાને ખદકે આમે થવાની
 તાગણીથી સંભળી ઉદ્દેશ સંસ્થાનવાસીઓના
 વણુ કુળવાપસા (યુધ્ધ કળામાં) લોકોએ,
 યુધ્ધનીતિમાં નિપુણ એવા ક્રિટિશ લશ્કરને
 ત્રણ કલાકમાં ૨૦ માઈલ પાછા હટવાની
 ફર્જ પાડી. એટલુંજ નહિ પણ એમની
 માળગ તેઓ એવા ધર્યા કે ક્રિટિશ લશ્કરને
 એકલા થવાની તક ન મળે તેવા વેર
 વિખેર કરી નાંખ્યા. એવી મોંઘે અમેરિકન
 ઇનિયાસકારોએ તે યુધ્ધની કરી છે. ક્રિટિશ
 ઇનિયાસ ક્રેબ્બે પણ કંઈ છે કે, યકની

ન ખનારી લગાઈ પાડી ક્રિટિશ લશ્કરને
 વિલપ મળ્યો હતો.

આ છત્તી વધુ દડ બનેલા સ્વાતંત્ર્ય
 યુદ્ધના સેનાનીઓએ બોસ્ટનમાંની ક્રિટિશ
 અપલોની સામેની જ ટેકરી ઉપર મજબૂત
 અડો બનાવ્યો, અને ત્યાં મુઘી તેમની
 પાસે છેડામા છેડી ગણા છેડવાની
 રણસામગ્રી રહી, ત્યાં મુઘી ક્રિટિશ
 સેનાને આગળ પધવા ન દીધી. આ
 ૧૭૭૫ માં બન્યું. અને બીજે જ વર્ષે
 સિંહલદ્વેપના અમેરિકનોની મદદસમા મળી.
 તેમણે અમેરિકન સંસ્થાઓની સત્તાવત્તા
 વગર અવકાશ નહોતો કરી દીધી. તે વખતે
 અમેરિકામાં પણ ક્રિટિશ પ્રજાનું પડપણ
 અને તેની સર્વોપરિ સત્તા સ્વીકારવાની
 હિંમતવાળા ધણા ય અમેરિકનો હતા. સર
 શીમેઝ રોડનાના જ આપગમણે તે પ્રસંગ
 એમના જ સમ્બંધમાં આપણે ફીક થશે :

“પણ અ.પણ એક હાથ આગળ
 લઈને સ્વાતંત્ર્યયુધ્ધનાં ટાંકે અમેરિકન

પ્રજનો વિચાર કેવો હતો, તેનું પ્રથક્કરણ કરીએ. સંગ્રામમાં આગળ પડતો ભાગ લેનારા ઘણાએ આગેવાનોએ છેક છેલ્લી ઘડીએ પણ ઇચ્છાંદી સાથે જોખમી રહેવાની દૃઢ ઇચ્છાઓ બતાવી હતી. ખુદ જોહન આદમે બંને કંથું હતું કે “એ ઇચ્છા ઉપર વિગતે મેળવનાં તેને ઘણુંજ વસતું હતું.” આ બધું કહીને સર શીશોએ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે : “તેમ છતાંય બધી જ બાઈ ‘પરજાઈ ગઈ અને સ્વતંત્રતા જાહેર કરી દેવામાં આવી.” આ પ્રસંગને “શુભાવાચકો અમેરિકન સંસ્થાનો” તરીકે વર્ણવતાં બ્રિટિશ લેખકો કહે છે કે : “બ્રિટીશ પ્રધાનોની મખાંધને લીધે એ બન્યું.”

સ્વતંત્રતા જાહેર કરનારી એ મહાસભામાં અમેરિકાના પ્રત્યેક સંસ્થાનના પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા. ૧૭૭૬ ના જુલાઈની ચોથી તારીખના એ અમર દિવસે જળનની પ્રજાઓને પોતાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જાહેર કરતાં મહાસભાએ સાફ સાફ વચનોમાં કહી નાંખ્યું :

“We the representatives of the United States of America in Congress assembled appealing to the supreme Judge of the world for the rectitude of our intention, solemnly publish and declare that these United Colonies are, and of right ought to be. Free and Independent States.”

અર્થ એ કે.

“અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોના અમે મહાસભામાં મળેલા પ્રતિ-

નિધિઓ, જગતના સર્વોપચાર ન્યાયાધિકારને અમારા પ્રમાંણિક ઇરાદાનું નિવેદન કરતાં, દૃઢ નિશ્ચય સાથે સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરીએ છીએ કે, આ સંયુક્ત સંસ્થાનો સુકત અને સ્વતંત્ર સંસ્થાનો છે અને નૈસર્ગિક અધિકાર પ્રમાણે તેમ હોવાનું જોઈએ.”

આમ બ્રિટન અને તેના જ રક્ત માંસના ગોચ સંસ્થાનવાસીઓની વચ્ચે, બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓની આપખુદી અને બ્રિટિશ વ્યાપારીઓની સ્વાધીવૃત્તિવાળી શોષણનીતિને લીધે સ્વતંત્રતાનો છેલ્લો સંગ્રામ જાગ્યો.

અમેરિકાનો સાગર કિનારો દરેક સ્થળે બ્રિટિશ નૌકા કાફલા માટે ખુલ્લો હોવાને લીધે, તેમ જ ઉતાવળથી ઉભા થયેલા પ્રજાવર્ગના વિના તાલીમના સૈનિકોને લીધે એ સંગ્રામમાં શરૂઆતનાં એ વર્ષ સુધી યુદ્ધની તુકાડ પડ્યું. બ્રિટનના લાભમાં નમતું રહ્યું. પરંતુ અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનોનો જન્મ તે જ વખતે થયો, તે જ રીતે તેમની ફાજ પણ તે સંગ્રામ વખતે જ તૈયાર થઈ.

ફ્રેન્ચ સામેના છેલ્લા વિગ્રહમાં બ્રિટિશોની કુમકે રહીને લડેલા જ્યોર્જ વોશિંગ્ટને પોતાની માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા માટે બ્રિટિશ સેનાની સામે થયા માટે સંસ્થાનોના લડકે સ્ત્રી સરદારી લીધી. આ કામ બહુ કષ્ટ હતું. એક તરફ કેળવણ્યુ લસકર, બીજી તરફ વગર તાલીમનાં માણસો, દુરગોળ મેળવવાની પણ ભયંકર મુશીબતો. સંસ્થાનોના સૈનિકોને માટે પુરતા ખોરાક અને વસ્ત્રોના પણ વાખાઃ આ દશામાં પણ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનના દિલમાં માતૃભૂમિની જ્યોત જ્યાંત જલતી હતી તે અંખવાળી ન પડી, સ્વતંત્રતા માટે ખપી જતું કે

જ્યોત્ષ્ણ વૌશિંગ્ન

અમેરિકાના રવાતંત્ર્ય યુદ્ધના સૈનાધિપાત.

વિગત મેળવવા એ એ જ નિરધાર સાથે તે
કોઈકનીના અવસરે પહોં દિવસ ન હોયો.

હિંદીસ લેખક આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ
કરતાં લખે છે :

“નવું” પ્રજનનવાદી સંસ્થાન ધન,
કાંઈક અને મિત્રાની આગળમાં સ્વ નિધન

હવે; તેનું લક્ષ્ય : “લુપ્ત લોકોનું”, પુરત
સંચિત ને કપડાં વિનાનું”, તે લક્ષ્યના
અંશરોનો મોટો ભાગ યુદ્ધનીતિથી તદ્દન
અગ્નિ, વળી પ્રદેશ મોટો પહોં વસતી
ઓછી માત્ર પચીસ લાખ લોકોની જ
અને તેણે જેની સાથે ગાય બીડેની તે દેશ.

દુનિયામાં વધારેમાં વધારે ધનવાન અને ખસિયદ, ઉપરાંત સીમા વિનાના મહાસાગરો જેવી તેના બાહુબળની પ્રતિષ્ઠા જનમેદી. એ બન્નેની સંરક્ષામણી જ કમલગ નિરાશ કરી નાખનારી લાગે છે. પણ તેમાં એ વસ્તુએ અગત્યની હતી: એક નરક અન્યાય ત્યારે બીજી નરક ન્યાય અને ન્યાય મેળવવા ભારતની નમજા અને છેવટે તે જ પક્ષ વિજયી થયા.”

છ. સ. ૧૭૭૭ માં જનરલ મોર્ગનને ન્યુયૉર્ક સંસ્થાનના માર્શલે ગા આગળે વૉશિંગ્ટનના સ્વતંત્રતાના ઈનિશિયલ દરે સન્મત્ય દાર ખાપી પડી; આ દાર એ સ્થિતિને માટે ભયંકર ફટકા સમાન હતી. કેમકે ક્રાન્સે તુરંત જ તક સાધીને સ્વતંત્ર અમેરિકા સાથે તકનાસુ’ ક્યું, અને પોતાના જુના કુશ્મન સ્થિતિની સામે કેનેડા શુભા-વ્યાનું વેર વાળવા તેણે અમેરિકાને કુમક આપી, રહેત અને હોક્કેડે પણ ક્રાન્સને પગથે ચાકીને અમેરિકાની વફાર કરી અને છેવટે એકમા પડી ગયેલા સ્થિતિને અમેરિકાની સ્વતંત્રતા સ્વીકારવાની ફરજ પડી. પરંતુ વિજયમ પીરે તેમ થતું અટકાવવાના હેતુ નિષ્ફળ પ્રયત્ન કર્યા. મદિ મદિ પણ તે ઉમંગોળની સનામાં માંદાની ખુર-શીમાં અમેરિકાની સ્વતંત્રતા કશુજ રાખી તેની સાથેની કાગલ ખંધ કરી એ દમ્બનો વિરોધ કરવા ગયા, પરંતુ પોતાના પ્રતિ-પક્ષીઓને મળતો જવાબ આપતાં તે ખુરશીમાં પડકાઈ પડ્યા અને ફરીથી ઉડી ન શક્યે.

અને આખરે ૧૭૮૧ માં ત્યારે સ્થિતિના સંપ્રાપ્ત્યના પાયા હિંદમાં ઉડા ઉતરના જના હતા, તે વખતે જ તેને અમેરિકાની સ્વતંત્રતા કશુજ રાખીને પોતાની ભયંકર દાર સ્વીકારવા ઉપરાંત એક સ્વયં પ્રદેશને દમેશનો શુભાવયો પડ્યો.

સર શીરાઝ શેહનાની માફક સ્થિતિ ઇતિહાસકારો કહે છે: “બીટ જેને ભયંકર માનતો હતો, તે અમેરિકન સ્વતંત્રતા બીજી રીતે બન્ને પક્ષોને સાંભળથી થઈ પડી. પોતાના દરિયાપરના પ્રદેશો સાથે ફરી રીતે વતંતુ’ તેના પાક નેથી સ્થિતિને શીખવા મળ્યા. પણ અમેરિકાને થયેલા લાભ તો અપૂર્વ જ છે. વિશ્વનાં સપ્તદેશો ઉચ્ચ સ્થાન મેળવવા માટે કોઈ પણ દેશ માટે સ્વતંત્રતા જ જરૂરની છે. આટલાં ઇકના મહાસાગર ઉપરનાં ત્રૌણિક નાનકડાં સંસ્થાનેને જે તાતુ’ ભાવિ સ્વતંત્ર રીતે ધરાવાની તક મળી તેથી જ તે સપ્તદેશો સહુડમાં મહાસાગર થઈ શક્યાં.”

હિંદીઓએ કાહોરની મહાસમામાં તેથી જ પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી છે, પરંતુ અમેરિકાની સ્વતંત્રતા વખતે, જે વફાદારો દેશને દેશો દબને કેનેડામાં જઈ રહ્યા હતા, તેમની માફક આજના મરાગ વફાદારો સ્થિતિના સંબંધથી હિંદને થતરા લાભનાં ભૂત ગમે તેટલાં ગીતા ગાય, છતાં કેનેડા નેય સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય વળી પડેલાં આપી રેતું પડ્યું છે અને અન્યારે તો જુદા જુદા સપ્તદેશોમાં પોતાના સ્વતંત્ર એકત્રીઓ મેકમથા જેટલું તે સ્વતંત્ર થઈ ગયું છે, તેથી દશાએ આજના મરાગોને પણ એક દિવસ આપ્યું જ પડશે: એમ અમેરિકાનો ઇનિશિયલ કહે છે. પરંતુ જે ભૂત ત્રીમ જ્યેજા અને તેના પ્રધાનોએ તેમ જ અમેરિકાના તે વખતના સ્થિતિ ગવર્નર લોડ નોથે કરી હતી, તેથીજ ભૂત, એજ છલું અને સંકેતી મનોદશાના મુદ્દા ઉપર પાંચમા જ્યેજાંતું પ્રધાન મંત્રી અને હિંદમાંના તેમના પ્રતિનિધિઓ હરે છે કે અમેરિકન ઇતિહાસમાંથી એક પાક લે છે, તે દેવે જ જલ્પુશે. હિંદીઓને માટે તો સ્વતંત્રતા જાહેર કરવાના પોતાના સ્વા-ભાવિક અધિકાર માટે જેમ અમેરિકન ઇતિ-હાસમાંથી પ્રેરણાનાં પ્રેરણાતન મળે છે; તેમ સ્વતંત્રતાને સિદ્ધ કરવા માટે પણ એજ ઇનિશિયલનાં પનામાંથી યોગ્યપણ મળે છે.

અહંતા ને આદર્શ

વૃત્તમાનયુગને અનુકૂળ કેવી
અહંતાની અને કેવા આદર્શ-
ની અત્યારે જરૂર છે તેનું
માર્મિકું વિવેચન.

લેખક :
બાવચાંદ માવજી વડેરા

માણસ લાગણી પર હવે છે, ત્યારે તેને 'હંમેશા ઉત્ક્રાંતિની સ્થિતિમાં રાખવા માટે અનેક પ્રકારનાં પ્રયત્નો કરવા પડે છે. ઉર્મીનું જોર જરા પણ નરમ પડે, તો એ જીવનની આખી અવસ્થા લાંબી પડે છે. એ કદપતા ગમે ત્યાંથી આવે, ત્યારે અંતરની ગમે તેવી માનવતાને છુંદી નાખી, આવ્યા પછી ગમે તેટલી ચિકુન રીતે જીવનને મચડી નાખે. પણ જો એ કદપતાનાં સર્જન કાળે, લાગણીનું જોર એકત્ર બની, મનુષ્યતા વ્યક્તિત્વ પર અધિકાર જમાવી બેઠું હોય, તો પછી એ આખી કદપતા જ, જીવન ધર્મ બની બેસે છે. ધર્મ, ધર્મ, લાવતા, આદર્શ આ બધું આવા કાલજીમરના આવેશ પર આખી છંદગીને પરવશ બનાવી મૂકે તેવી કદપતાનાં જ લુપ્ત લુપ્ત સ્વરૂપ છે. એ પ્રત્યેક માણસની કાલજીક પરવશતા પર નમે છે; માણસમાં તાકાત નથી માટે એ ટકે છે; એનું નામ પડતાં જ માણસને તાબે થવા વિના છૂટકો થતો નથી. આ પર્વત ગણાતી વસ્તુ નરક સ્વતંત્ર માણસને શોભે તેવા એક દષ્ટિપાત પણ તેનાથી થઈ શકતો નથી. એને એક પળને માટે જીવવાની વસ્તુ તરીકે માણસ નથી ગણી શકતો; અને માટે એને જ આનંદ જીવનની અનેક સુંદરતાઓ ભોગ આપ્યે જાય છે.

આદર્શ એટલે અતિ ઉચ્ચ કદપતા: એ કંઈક જીવનમાં માત્ર અનુકરણથી જ આવે છે: સમ જ કે રાજીના સિદ્ધાંતોમાંથી માણસ આજે જીવરોનો આદર્શ પકડી શકે છે. એ આદર્શને અને પોતાના જીવનને કરો સંબંધ નથી હોતો, માટે અતિશય સાવચેતીથી, ગમે ત્યાં એ આદર્શની લાવતા જીવનમાં બાજી રીતે ઉતારવા પ્રયાસ કરે છે; આરંભ તો એ આદર્શ જીવનમાંથી જ ઉદ્ભવે છે. એને અને વ્યક્તિના જીવનને ગાઢ સંબંધ હોય છે, માટે જીવનનાં દરેક પ્રસંગમાં એ આદર્શની મદદતા ચેમકતી જ હોય છે: માણસ સગવડે એ આદર્શ જીવે છે, કારણ કે એ એનું પોતાનું સર્જન છે, પોતાની માનવતાની એ પરાકાષ્ટા છે; બાજી આદર્શ જીવનને માંડ અસ્વાભાવિક છે; આંતરીક આદર્શ જીવનની સ્વાભાવિકતાનું માણસે કદપેનું છેદનું સ્વરૂપ જ છે.

લાગણી પર જીવનાર પ્રજા આવા બાજી આદર્શ વિના જીવી જ શકતી નથી, અને આદર્શનું આંતરીક સ્વરૂપ તેને ગમ્ય જ નથી: આપણે ત્યાં આદર્શનો એક જ અર્થ થાય છે; અને તે એ કે કોઈ બીજા જીવનને સંપૂર્ણ રીતે અનુસરવું: આપણા જીવનમાંથી ઉદ્ભવતો આપણા પોતાના જ જીવનનો કદપતા આદર્શ પણ હોઈ શકે એનું આપણે હજી માનતા જ નથી. આનંદ

બચારના આદર્શને આપણા જીવનનું લક્ષ્ય બિંદુ બનાવી, આપણે અનેક જાતના બંધન સ્વરૂપ સ્વીકારી, જીંદગીમાં સંતોષ લઈ લઈએ છીએ ગમે તેવું, સમાન્ય નીતિનું ધોરણ, ગમે તેવી રાત્રિકર જીવનની અવસ્થા, ગમે તેવા આચારવિચારોનું સંગઠન આપણે આદર્શ બની શકે છે. કારણ કે પારકા જીવનના સુખાદા નિષ્કર રહીને ઝીંકી શકે એટલું આત્મભગ આપણે કેળવ્યું નથી હોતું. આપણા પેનાનો આદર્શ હજી સ્પષ્ટ પણ નથી થતો હોય. ત્યાં તો આપણે આપણી જીંદગીનું શુભાશીર્વાદ કોઈ ખે પાંચ સિધ્ધાન્તને સોંપી દઈએ છીએ :

એ બાલ્ય આદર્શ કેવો હોય તો આપણે સ્વીકારીએ છીએ ! ચુરન સિધ્ધાન્ત : એક માત્ર સીધીસીધી : વાંકાંચુંકા લીસેટા નહિ. એક જ જીવન-ધર્મ. વિરોધી વાસનાઓ કે રમણીય મુજબણે. નહિ. એક જ નિરસ વસ્તુ : ગંભીરતા : જડતા : ચેલતા : રમનીયા-જપણું કે રસસંગ નાદ. કારણકે લાગણી એટલે જ રસનિશ્ચયતા : -Extremity-દરેકે પોતાનું જીવન એ જ રીતે જીવવું. પોતાના જીવનના પ્રસંગો એ આદર્શના સિધ્ધાન્તોથી જ ઉકેલવા : અને ત્યાંલાવિક જીવન મઠી દઈ માત્ર બીજાએ જેમ વિચાર્યું છે તેમ જીવવું : -બીજાની વિચારણા આપણા અરક્ષિત માનસ પર ઘણીવાર એટલી બધી પ્રબળ અસર કરી છે કે પછી ઘણીવાર આપણે જેને અંતરહમાનો અવાજ કહીએ છીએ : એ બીજાની જ વિચારણા છે : એના પર માણસે મગર યવાની જરૂર જ નથી : એ જ રીતે આજે બાલ્ય આદર્શ પણ આપણા જીવનને એવી રીતે જરૂરી લે છે કે પછી આપણું જીવન કયું, કે અદર્શનું કયું, એવો બેદ પણ આપણે પાટી શકતા નથી. અદર્શથી

પરેલા પ્રબળ સંસ્કારો આપણી નજાળી મનોવૃત્તિ પર હાત મેળવી, એને બીજો જ રસ્તો દોરી જાય છે.

આદર્શ પર જીવે છીએ, ત્યારે આપણે પોતે નથી જીવના, પણ કોઈ બીજાની જીવિની કલ્પના જીવે છે. આપણે માત્ર એના સિદ્ધાન્તને ગમે ત્યાં વાજ કે અગોચર રીતે, રચાને કે અસ્થાને ઉતાવળાનું યાંત્રીક સાધન માત્ર બનીએ છીએ. બલદર્થી આવેલા આદર્શ આપણા સમગ્ર જીવનનો કલ્પ કરી લે છે, આપણને એણે સ્થાપેલી અવસ્થામાં ગમે તેમ કરી સમાવવાનો આગ્રહ કરે છે, અને આપણે કોઈ ઉપ સાગળી આવેશથી, કોઈ અસ્થાયી કાલમાં પવિત્ર ને જીવિ પર ગાળાયેલી વસ્તુને સદાકાળ મુરશિત રાખીએ છીએ.

અદર્શનો આદર્શ એ આપણી જીવનનું કલ્પના નથી. એની મદતામાં આપણો હોરનો માત્ર આપણી શુભાશી પ્રજન-પૂરતો જ હોય છે. એ કલ્પના અનિ જપક્ષન હો-સસંગ મુદર કો-પણ ત્યાં મુખી આપણા જીવન મંથનમાંથી એ નથી ઉદભવી, ત્યાં મુખી આપણી શક્તિથી આપણે તેને નથી પ્રકટાવી, ત્યાં મુખી તેને આપણી સાથે જડી દેવાનો-માણસ તરફ-આપણને દરેક નથી. એ જડી દેવામાં આપણે સ્વતઃ શુભાશી બેસીએ છીએ; એ આદર્શની સદાકાળ પ્રત્યક્ષ અવસ્થા આપણા જીવનમાંથી ચાંચક્ય, સ્વાભાવિકતા, કચડી નાખી આપણને જડ, અસ્વાભાવિક બનાવે છે : આપણે જેવા નથી હોતા તેવા દેખાઈએ છીએ. આદર્શ જ્યારે સંપૂર્ણ રીતે સંકળ થયો એમ આપણે માનીએ છીએ ત્યારે પરિપર, તો આપણી અદંતાનું આપણે સંપૂર્ણ જીવ કયું હોય છે. અને આદર્શની ખે પાંચ જડ અવસ્થા પારકાની માગી આણેલી

વસ્તુ ડોઝે-તેમ આપણા જીવનને શરમાવી
ફટી હોય છે: આપણે શરમાતા નથી: રસ્તીએ
છીએ: એથી જીવન ધણતું હોય એમ
માનનાર ભલે છે. ધરાવપૂર્વક જીવન ધણવા
ને વસ્તુ અંદર ન હોય તે બહારથી બતા-
વવી પડે છે; માટે એ જીવનમાં દંભ લાગે
તો તે અનિવાર્યને કામ્ય છે * એમ કહેનાર
જીવનની મહત્તા એક રીતે ઘટાડે છે. એ
દંભ કામ્ય નથી. તેમ તિરસ્કારને પૂત્ર પણ
નથી માત્ર દયાને પાત્ર જ છે. એ અનિવાર્ય
હશે, પણ એમ જીવન ધણતું એ અનિવાર્ય
નથી: સાચી રીતે તો એમ ધણ્ય છે તે
જીવન જ નથી હોતું. વિચાર જોડેલી હિંમત
ચિનાના એ આર વિચારો એક આખા
માણસને ભોગે જીવાડવા, એ જીવન નથી.

સ્વાભાવિકતા ઉપરાંત જીવનની મુંદરતા
પણ આથી હણાય છે. પ્રત્યેક અવસ્થામાં
એ આદર્શને ઉતારવાનો આપણે પ્રયાસ
કરીએ છીએ; કારણ કે એવા સતત પ્રયાસ
ચિના એ આદર્શનો સાક્ષાત્કાર થાય નથી.
પછી જીવનની અનેક રસભરી ક્ષણો એ
આદર્શના પાંદે ભણ્યા કરવાથી મુકી
બની જાય છે. એ જીવનમાં રમતને,
ઉદ્વેગને સ્થાન નથી. ગુણગી
અવસરો ત્યાં કદીએ ઉતરતા નથી. ઉદ્વેગ-
સતા એ હાંટા આદર્શ પર ફેંકતાં આપણું
હૃદય ડાકાહોલ કરી મૂકે છે. સ્વાભાવિકતા ને
મુંદરતા ને સદાકાળ દયાથી દેખામાં જ
માણસની મહાન શક્તિનો દુર્વ્યય થતો

* શ્રી રામનારાયણ પાદકે. 'ગાંધીજીનાં
અનુયાયીઓમાં દંભ છે.' એ વાત પર
વિવેચન કરતાં-તેમું આમ વૈજ્ઞાનિક સમ-
ર્થન કયું? હવે. જુએ: 'મણિમહોત્સવ
અંક: પ્રસ્થાન.'

જાય છે. અને એ પણ માત્ર એક કાળકર
આવીને આપણા ગમેજા લાગણીના ઉછાળા
માટે આદર્શ સ્વીકાર્યો હોય છે, ત્યારે માણસ
માણસ નથી હોતો. આપણું વ્યક્તિત્વ લાગ-
ણીના ધક્કા આગળ સુપ બની ખેંચું હોય
છે. એ આદર્શની ગુણગી સ્વીકારે છે, ને
કરી ભવિષ્યમાં કદી પણ એ આદર્શને
* બુધ્ધીના પ્રદેશમાં લાવી તેના પર માનવના
અનુભવવાનું બનતું નથી. એ અંધન
સદાકાળનાં પડી જાય છે.

ધણીવાર તો આપણે હજી જીવનમાં
પડ્યા જ નથી હોતા, અંધારમાં નાપણું
વ્યક્તિત્વ કેવુંકે શોભશે તેનો પ્રયોગ પણ
નથી કર્યો હોતો તે પછી કાંઈ કમલાય
પણે આપણે આવા એક અતિ ઉત્કૃષ્ટ જીવન
દશા લાગના આદર્શનો ભોગ થઈ પડીએ
છીએ. હજી નો જીવનની અનેકવિધ વાસ-
નાઓ ને આકાંક્ષાઓ પ્રત્યક્ષ પણ નથી
થઈ હોતી, અનેક તરનો હજી છુપા છુપા
જીવ્યા કરતા હોય છે, ત્યાં પ્રખર વાવાઓ
લાની માફક આપણે આદર્શ આવીને એ અંધને
ગુંજણાવી નાખે છે: અને એ અખોલ તરને
કરી પછી કદી જ જાગતા નથી. આપણે
જીવન બધું જ ગુમાવ્યું છે. એ અંધતાના
આપઘાત પછી કુદ આદર્શને માટે થેડું
થવું જીવન મૃત્યુથી વધુ મુંદર નથી.

શા માટે આપણામાં એટલું વ્યક્તિત્વ
ન હોય કે આદર્શના આધાર ચિના આપણે
ન ચલાવી શકીએ? શા માટે આપણે
એટલી વિચાર દશા ન કેળવી હોય કે
જીવનનાં પ્રસંગોનો ઉકેલ આપણી મોઝે જ
કરી શકીએ? આપણી બુધ્ધિ આપણી
સ્વાભાવિકતા સાથે એટલા ગાંઠ પરિચય
ધરાવે છે કે આપણા જીવન બળને દેવી
નાખનાર કાંઈ જ નહિ સિદ્ધાંત આપવા તે
કદી નહિં લગવાય. શા માટે આપણે

એટલી અદંતા ન કેળવીએ કે જેથી આદર્શ આપણામાંથી જ ઉત્કાંતી પામી આપણને દોરી શકે?

આપી લાવનારો પરાધીનતા હજી માણસને ખુંચતી નથી, કરણ કે એને સંપૂર્ણ મજબૂતીથી ઉચકી રાખનાર સંસ્કૃતિગણ હજી ખડું છે. એ સંસ્કૃતિ ગળતો વિનાશ માત્ર આંતરીક અદંતાના વિદાસથી જ થઈ શકે, અદંતા પ્રક્ટી હોય, તેને આવા આદર્શની પરવા નથી; એ તો ચોતાની મેળે જ સ્વસ્થ રીતે જીવે નવ્ય છે. એને કંપના કે લાગણીનો આધાર સ્તંભ નથી, એ ચોતાની મેળે જ સ્થિર રહી શકે છે, આદર્શના અચક પાત્રનથી શરીરમાં વસેલી અદંતાનો વિદાસ અકાળે કરાઈ જાય છે. આપણા જીવનને પણ વેગ, ઉત્સાહ, ને વિકાસની હોંસ છે, પણ એકવાર આપણે આદર્શને અંદરે સર્વસ્વ ધરી દીધું, એટલે આપણે આપણા બધા જ વિકાસ પર મર્યાદા મૂકી મણુવાની. આપણી આંતર ઉમોંઝાને એથી ખર નવાનો પછી કંઈ લક્ષ નથી રહેતો. અદંતા શરીરમાં ને શરીરમાં મુઝાઈ જાય છે, અને પછી ગમે તેવી નમાવી લાવના પર જીવી નાખી સંતોષ મેળવે છે.

ખરારનો આદર્શ જ્યારે આપણને અત્યા-ભાવક બેઠ, જે મર્યાદાન બનાવે છે, ત્યારે આંતરીક રીતે વિકાસ પામતી અદંતા અતિ સ્વાભાવિક, ચેતનભરી, ને સ્વાધીન છે. અદંતા એ આપણી ચોતાની જ મહત્તાકાં-દાનું સ્વરૂપ છે. એ આપણા જીવનનું આપણે જ કંપિયું અંતિમ સ્વરૂપ છે. એનાથી આપણે જીવ્યાનો સંતોષ કાઢીપણુ પ્રશ્નની મર્યાદા વિતા મેળવી શકીએ છીએ. એ કંપના જેટલું ઉચ્ચ કંપનાગણ હોય, એને જીવનમાં ઉતારવા જેટલી અદા હોય,

એનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ કરવા ખટું ચિંતન હોય, અને એને જ ખાતર જીવવા જેટલી સક્તિ હોય તો એથી ઘણું જીવન મદાન છે.

ખરારનો આદર્શ માત્ર સિધ્ધાન્ત બેઠ બનાવીને જ જીવ્યાનો સંતોષ આપી શકે છે. એ પાંચ વસ્તુ સુસ્ત રીતે પક્ટી; કે આપણે જીવન ચલે લીધું; એવી દસકી માન્યતા એથી ચોપાય છે; અને જીવનને માટે વધુ વિચાર, કે પ્રગતિ કરવાનાં કૃતિમાં જ નથી. ખરારનો આદર્શ ગયા યુગની સંસ્કૃતિમાંથી ઉડી આવે છે. એને સર્ગવતી લાવનારો અનેકવાર જીવનને કુચા ધઈ ગઈ હોય છે; એ ને એ ફરી જીવનમાં ઉતારી આપણે એકલા જીવનની જ નહિ પણ સમસ્ત વિશ્વની પ્રગતિ રૂંધી રવા છીએ. ને દિવસે એવા આદર્શને કેટલી આપણે સ્વસ્થ થઈશું. તે જ દિવસે અંતરના જીવનગણથી કાઢ એવી મદાન અવસ્થા પ્રત્યક્ષ થશે, કે જેનાથી માણસગત ઉત્કાંતીકમનો નવો યુગ શરૂ કરી શકશે.

માણસ ગાનના દલિદાસનો આ નવ-યુગ તિના સ્વાધીન વ્યક્તિત્વની લાવનામાંથી. પ્રક્ટને આવે છે. તેમાં દૈવ્ય, ધર્મ, આદર્શ કે કાંઈ દેવી લાવનાને સ્થાન નથી. અત્ય તકલાદી આધાર સ્તંભો પર ચોલી સંસ્કૃતી રૂંધી, પછી એની આસપાસ આનંદના આવેશમાં નાચી જીવન સમાપ્ત કરવું, એવી જંગલી મનોદશા હવે ફરી નહિ આવે. ચોતાની વતને ખીલનની રમ-તનાં મદતાનાં કે પવિત્રતાના સાધન બનાવી-સ્વેચ્છાથી નહિ પણ પહેલું-આત્મ-બોધ આપ્યા કર્યો. એ સૂત ફરીથી જીવ-નમાં ઉતરે તેમ નથી. અનેક કંપનાઓ એક સામટી સ્થા: પણ તે કરનાંય મળ્યું.

જીવન વધુ મધ્યન છે; અને કોઈન પણ પ્રાર્થણા એ સ્વાધીન હક પર તરાર માનવાનો અધિકાર નથી. આદર્શોને જો જીવવું જોઈય તો જીવનના અનેક વિલાસની માફક છે. સાદીત્વ ને કષ્ટમાં જ્યાં અનેક અમર્યાદ કષ્ટનાઓ માણસની કૃપા દર્શિથી જીવે છે તેમ જીવે: જીવનની અમુક ક્ષણોમાં રંજન અર્થે તેમનો ઉપવાગ બસ છે. દરેક સ્થળે આડે આવવાનો તેમનો હક વધુ વખત ચક્રાવાય તેમ નથી.

અર્થતા એ માણસનું પોતાનું સર્જન છે: એનાં સર્વ અંગ પ્રત્યંગમાં તેના સ્થાપકની કક્ષા ચમકી રહી છે. ગમે તે ક્ષિતિમાં પણ એના સર્જકનું ગાનસ તેમાં રૂપ્ય છે. એને કક્ષમાં રાખીને માણસ પોતાની ચિરંજીવ કૃતિથી કંટકો દૂર છે, તેનું માપ કાઢતો આગળ વધે છે. એ સર્વ ગમ્ય વસ્તુ નથી. માટે આદર્શમાં બને છે તેનું અસરથી જગતને બનાવવાનું ફંબી જીવન તેમાંથી નથી ઉદ્ભવતું એ તો એમને એમ પોતાનું ખાનગી જીવન ઘડ્યે બંધ છે. અર્થતા જીવનમાંથી પ્રકટી હોઇ જીવનમાં સમી શકે છે. જીવનની સાથે રૂપાન્તર પામી શકે છે; આદર્શમાં તો માત્ર એક સ્થાને બીજો જ લઇ શકાય છે.

સ્વતંત્ર પ્રજાનું પહેલું સૂત્ર આવા આદર્શોને ફેંટી સ્વસ્થ બનાવતું છે. યુગ ધર્મ એ જ માગી રહ્યો છે. આપણા આદર્શો જીવનની દરેક અવસ્થામાં આપણા પર વ્યસ્ત ભોગવી રહ્યા છે. આપણી સ્વાધીનતાને ડામી દેનારા આવા આદર્શોને કોઈ સંસ્કૃતિવિધાયકની આજ્ઞાજીતી નથી. ઉચ્ચ પાઠ્યા વિના કંટકો નથી. આપણી વાસનાની તૃપ્તિ માટે આપણે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય માગીએ છીએ. એ વાસનાઓ શુદ્ધ કુદરતી સ્વરૂપમાં આવે તે ખાનગર આવા આદર્શોનાં સૂક્ષ્મ બંધનો પણ તોડી જ નાખ્યાં નેહએ. જમાના થયાં અસ્થ-સ્થ, જે પવિત્ર બની આપણી પાસેથી નમન ને ધૂન માગતા આદર્શોને આપણી નવી સંસ્કૃતિમાં સ્થાન નથી. જીવનમાં અસરથી ભાવની પડળી વસ્તુ વિના ચક્રાવી લેવું, ને કાષ્ઠપણ વસ્તુ જીવનમાંથી જ ન પ્રકટે ત્યાં મુધી ન સ્વીકારવી. એ સિદ્ધાન્ત પર જ કાન્તિનો આધાર છે. તમારો વિચાર સાંતિથી જોયા કરો: એને બંધનથી-અર્થ-થયાં-સંકોચાવા ન દો. વાસના પર જીવો: જીવનને સમત ને મર્યાદાની જરૂર નથી. અને પરિણામે જીવન અનેકગણું પ્રતાપી, અનેક-ગણું સ્વાધીન, મુંદર ને લગ્ય બની જશે.

લાહોર મુબતલાના પ્રમુખ
પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ

[સાહ્યપતિ જવાહરલાલના આપણામાંથી]

આપણું જગત જ આજે એક મહત્વ
પ્રશ્નરૂપ થઈ પડ્યું છે અને દરેક
પ્રશ્નનું ભાવિ આજે નવામાં ઉઠી રહ્યું
છે. પ્રશ્નનો સમય વહી ગયો છે અને
આપણા પૂર્વજોને ગમે એટલી પવિત્ર અને
સ્થાયી જણાઈ હોય એવી દરેક વસ્તુ
સંબંધે હવે આશંકાઓ ઉભી થઈ છે.
દરેક સ્થળે શંકા અને અસાંતિમાં રાજ્ય
અને સમાજના પાયાઓ ફરતા જાય છે.
સ્વતંત્રતા, ન્યાય, માન, મિત્રતા અને
કુટુંબ સંબંધોના જુના પુરાણ વિચારો
સામે હુમલાઓ થઈ રહ્યા છે અને તેનું
પરિણામ હજી અનિશ્ચિત છે. હાલના જમા-
નને જગતનો પ્રસૂતિકાળ ગણી શકાય અને
તેમાંથી સમાજની કોઈ નવી રચના
જન્મશે.

ચીનગારીઓ :

ભવિષ્ય કોઈ જગતની એક નવી જગત
એટલું તો વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકાય કે
એશિયા અને દિંદુસ્તાન પણ 'જગતની
ભાવિ રચના અને નીનિમાં અગત્યનો ભાગ
ભજવશે. યુરોપની સત્તાના અંતકાળના
ભણકાના વાગી રહ્યા છે. યુરોપને અદરે
જગતનું ભાવિ અમેરિકા અને એશિયા પર
હવે અવલંબે છે. અસન અને અષ્ટ્રેલિયા
દક્ષિણના અગ્રાસ્યી આપણામાંના ઘણાકે
અમ માનતા થયા છે કે યુરોપે હારે
જગત ઉપર સત્તા ચલાવી છે અને એશિયા
તે નરક વિચારમંજ બધા બેદરકાર
ગતી મેસી રહ્યું છે. પણ આપણે
ભૂલીએ છીએ કે હજારો વર્ષ સુધી
એશિયાના સૈન્યો આપણું યુરોપ ખુદી
વળ્યા હતા અને આધુનિક યુરોપ જાતે પણ
તે વખતના એશિયાઈ વિજેતાઓના વંશ-
જનનું જન્મેલું છે. એકકાંડનું લશ્કરી જાન
નોગનાર પણ દિંદુસ્તાન હતું એ વાત
આપણે વિચરી જઈએ છીએ. તક અને
વિચારના પ્રદેશમાં બેસકે એશિયા અને
જાસ કરીને દિંદુસ્તાને અદ્વિતીય ક્રીતિ
પ્રાપ્ત કરી છે. પરંતુ કાપના ક્ષેત્રમાં
પણ એશિયાની ક્રીતિ એટલી જ જવલંત
છે. એશિયા કે યુરોપના સૈન્યનાં
ધારાં પૃથ્વીના ખંડો ફરી ખુદે એમ આપણે
કોઈ પણ ઇચ્છતા નથી. એનાથી આપણે
ધરાઈ રહ્યા છીએ.

* * *

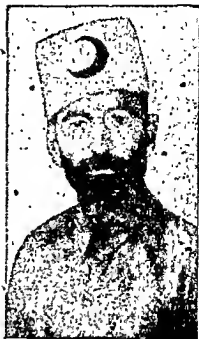
હિંદ તો આજે જગતભરના આદોષનોનો
એક જ ભાગ છે. આ અગવગમાં માન
ચીન, તુર્કી, ઇરાન કે ઇજિપ્ત એટલા જ

અપ્રીય સપ્તાહનાં અનિવેશનમાંથી

તદિ પયુ રૂશિયા અને પશ્ચિમનાં રાષ્ટ્રો પણ ભાગ લઈ રહ્યા છે અને દિંદ પયુ તેપણી પોતાને અત્રત રાષ્ટ્રી શકે એમ નથી. આપણી સમક્ષ આપણા પોતાના મુદ્દકત અને ગદન પ્રસ્તે છે તેમાંથી આપણે છુટી રાષ્ટ્રીય એમ નથી પણ એ આપણે દુનીયાની ગણના નહી કરીએ તો તેમાં આપણે વિનાશ છે. આગલી સંસ્કૃતિ ગમે તેવી હોય નો પણ તે માત્ર કાંઈ એક પ્રગ્ન કે રાષ્ટ્રનો ઇન્તરો કે રચના ન ગણી શકાય. એ તો એક સંયુક્ત રચના છે કે જેમાં બધા રાષ્ટ્રોએ પોતાનો ફાળો આપ્યો છે અને પછી પોતાની જરૂરીઆતો અનુસાર પોતાના ઉપયોગમાં લીધી છે. હું આશા રાખું છું તે પ્રમાણે જ દુનિયાને માટે કાંઈ સંદેશ દિંદુર્યાને આપશે હોય તો વિદે ખાંછ પ્રગ્નઆના સંદેશમાંથી ધણું શીખવાનું રહે છે.

* * *

આ પરાધીન પ્રદેશમાં જે આપણે બધા જ ગુલામી તરીકે ખદબદી રહ્યા છીએ તો આપણે પોતાને માટે કે આપણી કેમ માટે શું જુદો ફાયદો કાઢી લેવાના છીએ? અને જે દિંદને બંધન મુક્ત કરી ફરી આપણે જ્વનંત્ર હયા લેનાં શીખવું તો આપણે શું ગુમાવી એસવાના છીએ એ મને સમજાવશે? જે બદરના આગવુંકુ આપણને આઝાદીની મોજ કેવી હોય એ પણ માણવાની ના પાડી રહ્યા છે એને, આપણને ગુલામીમાં જંકરી રાખનારાઓને આપણાં કોમીદીન અને જ્વાયંતું રક્ષણ સોંપવા શું આપણે તૈયાર થય

લાહોર મવાસમાના જ્વાગન પ્રમુખ
દો. સંકુદીન દીયલુ

છીએ? મક્કમ મનોબળવાળી લઘુ-મનિતે ગદુમનિ કદી દુખાવી શકતી નથી અને નાની સંખ્યાવાળી કામ પણ કામ માત્ર ધારાસભામાં એકાદ એ જગ્યા વધારે મેળેયોને જ સહીસત્તામન રહી શકતી નથી. આપણે •યાદ રાખવું ઘટે છે કે આજે દુનીયામાં લઘુમતી જ સત્તા અને સંખતીને પોતાના લાથમાં રાખી રહી છે અને બહુમતી ઉપર એનો અગત્યજ અજર-માપી રહી છે.

* * *

અંધઅદ્ધા કે ધાર્મિક ગણું માટે હું કદી મરી શીટનો નથી, અને એ તત્તો લીલાં પડતાં વાય છે એ જ્વરુતિને પણ મને ધણો આનંદ થાય છે તેમ કોમીવાદને કાંઈ પણ પ્રશ્નરે અને કાંઈ પણ સ્વરૂપમાં હું નીલાવી શકું નહીં. અમુક ધર્મ કે મતનાં અનુયાયીઓની સંખ્યા ઉપર રાજ-

કીય કે આથીંક હકકા અવગ્રામી શકે એ વાત હજુ મને ગમે ઉતરતી નથી.

* * *

હમણાં હમણાં શાંતીને નામે ફેસલાવવાનો ધંધો શરૂ થયો હતો. અંગ્રેજ સરકારની વતી વાઈસરોય સાહેબે જાહેર કયું 'હતુ' કે હિંદના લાખિ રાજ્યધારણ ઉપર સરકાર સાથે ચર્ચા કરતા 'હિંદી રાજા'ય નેતાઓને પણ આમંત્રણ આપવામાં આવશે. વાઈસરોય સાહેબ ખરેખર એ શુભેચ્છા દર્શાવતા હતા. અને લાખાપ્રયાગમાં તો શાંતીના સંદેશ જરૂર હતાં પણ આપણી સામે ઉમેશી નક્કર હડીકોતોના નિવારણ રૂપે એ શબ્દો અને શુભ નિષ્કાંતો કંઈ જ અર્થ નથી. ખ્રીટીશ મુત્સદ્દોગીરીનો આપણને પુરતો અનુભવ છે. એનાથી તો એતવું જાહેર, સરકારની જાહેરાતમાં એકલું અનીચીતપણું 'હતુ'. કમકતાના હાવનો એ કંઈક જવાબ છે એકલું માત્ર અનુમાન થઈ શકે.

* * *

છેલ્લા થોડા દીવસો દરમ્યાન ખ્રીટનની દીવાને આમમાં ફરી એ વીષયની ચર્ચા થઈ છે અને હિંદી પ્રધાને હિંદ પ્રત્યેની ખ્રીટનની શુભનીચા વીશે ખાત્રી આપતાં જણાવ્યું છે કે ખ્રીટીશ સરકારે કમશઃ શબ્દોથી જ નહીં પરંતુ નક્કર આવરણથી હિંદને હકકા આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. હિંદ માટે કંઈક કરવાની વેગવડ ખેનની ઇચ્છાની આપણે કદર કરવી ધટે છે, પરંતુ એના અને અન્ય રાજપુરોના લાખણથી આપણને કંઈએ એ આશા ઉત્પન્ન થતી નથી "હિંદમાં સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની યોજના તો ચાલુ જ છે." એવી વેગવડ ખેનની વાતો એ એક પ્રકારની ઇંદજળ છે અને એનાથી હિંદનું આથીંક શોષણ

જવા મેં ઓછું થતું નથી. આ "સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની યોજના"ને લીધે તો આમ પગ! ઉપર ઉત્તરે આથીંક યોગે વધે છે. કંઈ નમાં શાહી દેરાથી રહેતો લાઈ કમીન્સર, લીંગ એન્ડ નેશન્સમાં જતા હિંદી સરકારના પ્રતિનિધીઓ, લશ્કર માટે ખોલાક પીગરેની ખરીદી, સામાન્ય રોગરોગી ઇંદજાંડ થતી ખરીદી, હિંદી ગવર્નમેંટ અને સફેત લાથી જવા અધિકારીઓનો ખેળો છેલ્લા દશ વરસમાં કાલ્યો પ્રુત્યો છે. એને માટે કંઈ આપણી માગણી નહોતી આ જનતા આથીંક શોષણને તો આપણે અંત ઇચ્છીએ છીએ. અને સરકારી હોદ્દાઓની ભરમાવ નારી પ્રાપ્તિને ખદલે સાચી સત્તા સંદેરવા ચાહીએ છીએ. હિંદી પ્રધાને છેલ્લા દસ વરસમાં ખ્રીટીશ સરકારે આપણને ખંડસા કલ્યાણનો સરવાળો રજુ કર્યો છે. એ સરવાળામાં પંજાબનો માર્શલ લો, જર્મીયાનવાસા ખાગનો હત્તાકોડ અને "સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની યોજના"ના સમય દરમ્યાન આશી રહેલી દમનનીતી વગેરેનું ઉમેરણ એણે કયું છેત તો સરવાળો સંપૂર્ણ બનત. આ સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્યથી હિંદને વધારે શું મળશે તેનો ખ્યાલ આપણને પાડ્યો છે. મુસીલર હિંદીઓને સત્તાના પડછાયા જેની પ્રાપ્તિ અને આમ કાનને માટે તો અધીક વેગથી આગળ ધપતી દમન અને શોષણની સીતમગાર નીતિ એ જ "આ યોજના"નું રહસ્ય છે.

* * *

ત્યારે આ મહાસલા શું કરશે? સરકાર માટેની આપણી શરતોનો સ્વીકાર થયો નથી. જ્યાં સુધી આપણને સાચી સ્વતંત્રતાની ખાત્રી ન મળે ત્યાં સુધી આપણાથી સરકાર થઈ શકે ખરો? આપણા ખીરાકરો

જેલમાં સમજના હોય અને એમર અવી-
જીનન વખતે આવી રહ્યો હોય ત્યારે શું
આપણે સદાકર કરી શકીએ? બેચેનનેટની
અબીએ જાની સ્થપાયેલી કદી સાંભળી છે?
આપણા ઉપર જે વીદેશીઓનું શાસન
આવુ જ રહેવાનું હોય તો આપણે તે શાસ-
નના ભાગીદાર ન બનીએ તેની સંભાળ
રાખવી જ રહી.

* * *

બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય આજે એ પ્રકારનો
સંયુક્ત સંધ નથી. કારણ કે દેશો પ્રત્ય-
ક્ષેણ ઉપર એ શાપણનીતીનો પત્તો પ્રસારે
છે. અને એ પ્રત્યક્ષેણની ઇચ્છાને લાત
લગાવી એના જ પ્રદેશો ઉપર સામ્રાજ્ય
સના બેગવે છે. જ્યાં સુધી અન્ય વતનીઓ
પર શાપણક્રીયા અને સરેક સામ્રાજ્યવાદ
એ એના પ્રશ્નો છે ત્યાં સુધી બ્રીટીશ
સામ્રાજ્ય પ્રથમ પ્રત્યક્ષેણ સંયુક્ત સંધ
બની શકે નહીં. આજે આ સામ્રાજ્ય ધીમે
પણ અમુક રીતે રાજકીય દૃષ્ટીએ છીન્ન
બીજ અવસ્થામાં પડ્યાં માટે છે. જેને
બ્રીટીશને એક કૌટુંબીક સંજ્ઞા કહે છે.
એમાં દક્ષિણ આફ્રિકાનું યુનીયન આજે
દંધ અબીમાન હેતુ હોય એમ લાગતું
નથી. એ જ રીતે આઇરીશ ફ્રી સ્ટેટ એ
કુટુંબનો મરહુયાત સભ્ય નથી. ઇંગ્લેન્ડ
પણ દૂર દૂર નાસતો પ્રવળ કરે છે અને
દિંદ તો જ્યાં સુધી એ કુટુંબના
સામ્રાજ્યવાદી પ્રશ્નોનો શોષ ન થાય ત્યાં
સુધી “સમાન સભ્ય” બની શકે એમ
નથી. આમ ન બને ત્યાં સુધી સામ્રાજ્યમાં
દિંદની સ્થિતિ આધીન જ રહેવાની
અને શાપણનીતી સતત ચાલુ રહેવાની.
આ સરેક કુટુંબની સોડ ખરેખર ભય-
કર છે. એની ઝાંઝમાં આપણને ઉભાવત

હવન કદી સાંપડે એમ નથી. એનું
આવીગન તો આપણને પ્રાણ આપવાને
બદલે ભૂતકાળમાં બનતું આવ્યું છે તેમ
પ્રાણવાતક નીવડશે. સામ્રાજ્યવાદ અને
મરીનાદમાંથી શાનિનો ઉદ્ભવ અસંભવીન
છે. બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય આ એ સ્થિતિ
ઉપર જ નીકરે છે. અને તેથી જ એમાં
આપણને મુખમ્ય સ્થાન મળી શકે નહીં
એની નીગાહ નીચે તો વિદેશી અમતદારો,
બ્રીટીશ મરી, આપણા દેશી રાજાઓ,
દિંદી લક્ષ્મીનંદો અને લુડમગાર
વતનીદારોનું જ રક્ષણ થાય છે.
આ લોકો રક્ષણ માટે ક્રાંતિવાદ મચાવે છે
અને પરીણામે રક્ષણ મેળવે છે. જેને સત્યા
રક્ષણની ગરર છે એ દેશો પ્રત્યક્ષેણનો
અવાજ ક્યાંય સંભળાતો નથી. એમની
વધીલાત કરવા કાંઈ બહાર પડતું નથી.
જ્યાં સુધી દિંદમાં બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય
સાથન છે ત્યાં સુધી આ આમયગાંની
અવાજ સદાકાળ મુંગળાયેલા જ રહેવાનો છે.
સ્થાપીન સ્થાપીનું જ રક્ષણ એના નેત્ર
નીચે થવાનું છે. સરકારને પોતાના રક્ષણ
માટે ખાનગી જનમુસો, માદીતી આપનાદા-
ઓ, એમ્પ્રેસો અને ઉશ્કેરણી કરનાર
ભાકુલીઓની પૈશાચી પરપરા જોડવાની જ
રહે છે. એ સ્થિતિ આમયગાંનું શું બનું
સાધી શકે?

* * *

સાંસ્થાતીક સ્વરાજ્ય અને સંપ્રદાય
સ્વતંત્રતાના શબ્દોની સાકમારી આપણે
કરીએ છીએ. સાચી વસ્તુ તો સત્તાસર
કરવી એ જ છે પણ એને વ્યાપ તે નામ
આપો છું માનું છું કે દિંદને કાંઈ પણ
પ્રકારના કુમીનીયન સ્ટેટસથી ખરી સત્તા
મળવાની જ નથી. બ્રીટીશ સરકાર આપણા

ઉપરથી વિદેશી લશ્કર અને આથી કે અંકુશ
ઉડાની લેવાને તૈયાર થાય એ જ સારી .
સત્તાની મુખતબીરીનું માપ છે. માટે ચાલો
આપણે આ અગત્યની વસ્તુઓ ઉપર લક્ષ
સ્થિર કરીએ બાકીનું બધું પાછળ પાછળ
આપ મેળે જ ચાલુ આવશે.

એટલા માટે હું મક્કમપણે કહું છું કે
હિંદ આજે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા શીર્ષક
અન્ય કંઈ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. આપણને
આદેશ આપવાનો ઈટીશ પલામિંટનો અધી-
કાર મદાસસાએ કદી સ્વીકાર્યો નથી અને
સ્વીકારશે પણ નહીં. હિંદ હવે પળવાર
પણ પરદેશી શાસનની તાબેદારી ભોગવવા
તૈયાર નથી. આજે નહીં તો કાલે અમે
અમારી ઇચ્છા બર લાવવાનું બળ મેળવી
લઈશું. પરીણામની પૂણ્ જવાબદારી સમેત
ગરવા ગાંભીર્યથી અમે અમારો નિશ્ચય આચ-
રણમાં મુકવા તૈયાર છીએ. પાછી પાની
કરવી એ હવે અમને ખપતું નથી.
આખો વિશાળ પ્રબલ સમુદાય જ્યારે
જમાનાની ઉંચ ખંખેરી બચત થઈ ઉઠે
ત્યારે એની ઇચ્છાઓને ક્યાં મુધી કચરી
શકશે? આજે કલ્પ અમે નિર્જાતાને
લીધે પાછા પડશું અને ચાલતી કાલે જ
વિજયને કલ્પ વરીએ પણ નહીં. પણ
એ પછી તો દીવસે દીવસે અમારી ક્ષતેહના
નિશાન ડંકા બજશે એ વાત નિર્ણયિત છે.

આપણને હવે આંતરીક કલહનો ચાક
ચડ્યો છે. શાંતિ અને રચનાત્મક કાયકમ
માટે ઝંખના જંગી છે. આપણા ઘર ભંગાતાં,
આપણા જીવાં નિધ કાયકતાઓ જેલમાં
જકડવા લેવાને આજે કોઈ તૈયાર
નથી. કારખાનામાં કામ કરતો શ્રમજીવી
હડતાળ પર જઈ એની અધુરી આવક
હોમી દેવામાં અને ભૂખમરણે બેટવામાં શું
જાનંદ સમજે છે? એમ કરવાની તો એને

કરજ પડે છે. કારણ કે બીજો કોઈ માર્ગ
તેની આગળ ખુલ્લો નથી. રાષ્ટ્ર વિઘ્નકનો
આ વિકટ. રાહ આપણે એના તમામ
જેષ્ઠો સમેત સ્વીકારીએ છીએ. કારણ કે
માનવેત સમાધાન માટે અવશ્ય હવે રહે
નથી છતાંયે અમને શાંતિની ઝંખના છે.
જે લોકો એ માર્ગ અપનાવવો તૈયાર છે.
તેમના તરફ આપણો બધુત્વનો બાહુ
લંબાવવાને હરદમ તૈયાર છીએ પણ એ
બાહુની પાછળ જે દેહ, ઉભો છે તે
અન્યાયને કદી પણ નમશે નહીં અને એ
દેહમાં વીશ્વાર કરતું મુક્ત માનસ અગત્યના
એક પણ મુદ્દા ઉપર નમતું આપવા
તૈયાર નથી.

* * *

હિંદ ઉપર પક્ષબેદના જે બળો કાળું
કલંક ચઢાવી રહ્યા છે તે દ્વંદ્વાએ જ છુટકો
છે. મારે નીઃસંકોચ કલુષ કરવું જોઈએ
કે હું સમાજવાદી છું. પ્રગતિત્રમાં મને
શ્રધ્ધા છે. રાજ્યો અને રાજકુમારોની
સંસ્થામાં હું માનતો નથી. તેમ જ
આજના ઉદ્યોગપતીઓ જે જે સમાજ
વ્યવસ્થા સરને છે એ વ્યવસ્થા પણ મને
માન્ય નથી. જુના જમાનાના નૃપતીઓ
કરતાં આ ઉદ્યોગપતીઓને વધારે વીરાટ
જન સંખ્યા ઉપર સત્તા છે. એમની
જુસ્મનીતી મધ્યયુગના જમીનદારો
કરતાંયે અધીક આકરી છે. ત્રણ
મુખ્ય મુદ્દા પર આપણે વિચાર કરવો
પડે છે.—(૧) લઘુમતીના હક્ક (૨) દેશી
રાજ્યો (૩) કામદારો અને ખેડૂતો; લઘુ-
મતીની સમસ્યા પર હું વીવેચન કરી ગયો
છું. હિંદમાં રાજ્યો એ પુરાતન કાળનો
અતીશય વિચીત્ર અવશેષ છે. એ રાજ્યોના
ચણાંયે માન્યતાઓ રાજના ઇશ્વરી અધી-
કારમાં માને છે અને પોતે પુતળાં જેવા

હોના છતાં આખા રાજ્યને મરણ મુનાસપ
ઉઠાવી દેવાની અંગત મીઠકત માને છે.
'કેટલાકને પોતાની જવાબદારીનું થોડું ઘણું
જ્ઞાન છે. એટલે પ્રજાની સેવા કરવા તેઓ
તૈયાર રહે છે. પણ ઘણા ખરા માટે તો
અજાય કરી શકાય એવું એક પણ નહીં
એમનામાં નથી. આ રાજ્યોનો જ દોષ
હરવો એ વાતખી નથી. કારણ કે તેઓ
તે એક સીંદી ચોળાની ઉત્પત્તિ છે. આ
ચોળાનો નાશ ફરવો એ આપણી ફરજ
છે. એક અગામી રાજ્યને તો આપણને
સાફ સાફ સંભળાવ્યું છે કે ઇંગ્લાંડ
અને દિંદ વચ્ચે લડાઈ જતો તો એ
નમ્રદાર ઇંગ્લાંડને પણ ઉભા રહેશે
અને માતૃભૂમિની સામે મોરચા
માંડશે. એના સ્વદેશાભીમાનનું આ માપ
છે! આટલું જાણ્યા પછી એમના દાવાઓ
પ્રત્યે આશ્ચર્ય જતાવવાપણું રહેતું નથી.
પોતાની પ્રજાના પોતે ક્ષવનીણીન પ્રતી-
નીધીઓ છે અને એ વસ્તુસ્થિતિનો સ્વીકાર
શ્રીદીક્ષ સરકાર કરે છે એમાં કંઈ જ નવાઈ
નથી વસ્તુતઃ દેશી રાજ્યો દિંદથી અલગ
એકત્રવાયુ જીવન જીવી શકે નહીં એ
રાજ્યો આ વાત સ્વીકારવાને તૈયાર ન
હોય તો જેમ અન્ય દેશોના આપણુદ
રાજ્યોનો અંગમ આગ્યો છે તેમ
તેમના પણ આવી રહેશે. રાજ્યોનું જાતી-
ય નીણુંત કરવાનો હક્ક માત્ર એ
રાજ્યોની પ્રજાને જ છે. એમાં રાજ્યોનો
પણ સમાવેશ થઈ શકે. આ મહાસભા
આમનીજીવનો હક્ક આગળ ધરતી વેળા
રાજ્યોની પ્રજાને એ જ હક્કની મના
ફરમાવી શકે નહીં, અલગત મહાસભા આ
હક્ક સ્વીકારનાર રાજ્યોની સાથે મંત્રણા
કરવા અને દેશી રાજ્યોમાં અવાનક પરિવ-
ર્તન ન આવે એટલા ખાતર ઉપાયો ચોળ્યા

તૈયાર છે. પણ કોઈ પણ સંયોગમાં
રાજ્યોની પ્રજાને અસરકાર પર તે મંજૂર
મંજૂરી જ નથી.

* * *

નીચે પ્રશ્ન સૌથી મહત્વનો છે. દિંદ
એટલે જ એકતો અને નમ્રદાર. એટલે
ફરવો આપણે આ વર્ગની ઉત્પત્તિ સુધીએ
એટલા જ પ્રમાણમાં આપણું ધ્યેય સફળ
યશે. રાષ્ટ્રીય પ્રજાતેના યજ્ઞનું માપ આ
શ્રમજીવી સમુદાયના સદકાર પર નિર્ભર
છે. એમની આશાઓ અપનાવીને જ આપણે
એમના સદકાર મેળવી શકશું. એમની
પ્રજ્ઞા એ આખા દેશના પ્રજ્ઞા છે. મહા-
સભાએ ઘણીય વાર એ સમુદ નરક સ્થાન-
ભૂમિ તો દર્શાવી છે પણ એથી આગળ
એણે કંઈએ ક્યું નથી. ટાઇ સ્થળેથી
એમ કહેવાય છે કે મહાસભાએ મૂડીવાદ
અને મજૂર તેમ જ જમીનદાર અને એકુનના
વર્ગીય ભુદા વચ્ચે સમતુલ્ય રાખી નેહ્યો,
પણ અત્યારે તો રાજ્યનું એક જ જાણુ
નમેલું છે. હાલની સ્થિતિ નીલાવી રાખવી
એ અન્યાય અને ચસણુનીતિને અમરપટ
આપવા જરોજર છે. એ અનીષ્ટ સ્થિતિના
નીવારણ માટે એક વર્ગનું અન્ય ઉપરનું
આપણુદ શાસન ફર કરવું એ જ ઉચીન
ઉપાય છે. અખીલ દિંદ મહાસભા સમીતીએ
થાડા મહીના પહેલાં સામાજિક અને
આર્થિક પરિવર્તનનો ઠંસવ સ્વીકારીને
આ આદર્શ મંજૂર રાખ્યો છે. મને આશા
છે કે મહાસભા પણ એ સ્થિતિનો અંગી-
કાર કરશે અને તત્કાળ અમલમાં મૂકી
શકાય એવા ફેરફારો પોતાના કાયદમમાં
ઉતારશે.

* * *

માલેક: કે જમીનદાર નોકરને જ્યાની
દાંખેડ પગારનું જાન આપે છે એ મુખ્ય

પ્રથમ નથી. ઉદ્યોગ અને ખેતીમાં માલિકની મુગ્ધાભાવ એ દયા 'મન' એક પ્રકારનું સ્વરૂપ જ છે. એમાં જેવી દંડ હોય છે એના પહે અને પછીના તારા ધમ્મ સંકેતો નથી. કેટલાક માણસો વાલીપણના સીધાંતની વજાગત કરે છે એ પણ એટલી વાંઝણી છે. કારણકે વાલીપણની એ ભાવ 'કે ભૂં' કરવાની સર્વ સત્તા સ્વયંનીભૂષિત વાલીના હાથમાં જ રહે છે; મરજી પડે તો એ એનો ઉપયોગ કરે અગર ન પણ કરે. વાળની વાલીપણું તો આખી પ્રજાનું મણાય. કાંઈ એક વ્યક્તિ કે વર્ગનું નહીં.

એમ તો થાય કે અંતરે પણ પ્રમાણિકપણે પાતાની જાતને હિંદના વાલી માને છે અને જતાં હિંદની એમણે કેવી કારમી દશા કરી છે.

ઉદ્યોગ દાતા હીત માટે ચાલવા લાગ્યો અને ખેતીમાંથી અનાજ દાતા પેટ માટે ઉત્પન્ન થવું લાગ્યો એનો નિર્ણય હવે આપણે કરવાનો રહે છે. બ્યારે ખેડૂત હુજમાંથી અખુટ ધાન ઉત્પન્ન કરી આપે છે પણ એના કાંઈમાં રહેતું નથી, મલુર જે બધામાંથી કાપડ વણે છે એ એને પહેરવા માટે મળતું નથી. ઉદ્યોગનું મુખ્ય કાર્ય જમ્યાર મરીવાદીઓ ઉત્પન્ન કરવાનું જ થઈ પડ્યું છે, ગમે તેટલો મુંદર પાક આવે કે ગમે તેટલો કારખાનામાં નફો થાય પણ હુંપડાઓ અને ચાલીઓમાં રહેલી નમ્મ કંગાલીયત ક્ષાંટિશ સ્વપ્રાપ્ત અને અજાની સમાજ વ્યવસ્થાના ભવ્ય વારસાની સાખ પૂરે છે.

માટે આપણે આથી કે કાર્યક્રમ માનવ જીવનના આ નિશાલ દર્શીની હુ ઉપર રચાવો જોઈએ. માનવજાતને આપણે પૈસાના ભૂખ્યા વરુઓની દયા ઉપર છોડી ચકતા નથી. જે કામદારોનો ભૂખમરો મીઠાવતાં ઉદ્યોગ આવી શકતા ન હોય તો બંદર છે કે એના

ઉદ્યોગો જમીનદોરત થાય. એ ખેડૂતને પુરું ખાવા ન મળતું હોય તો એ ખેડૂતોના હાથમાંથી એની જીવાદ ખાળી ચુંટવી ક્યાર મધ્યમ વર્ગને વિદાયગીરી જ આપવી રહી. એક ખેડૂત અથવા એક કામચાર આજમાં આજું એટલું મહેનતાણું જરૂર માગી શકે કે જનાથી એ સાધારણ આશમખૂલકે જીવન ગાળી શકે એ ખેડૂત કે કામદાર વધારેમાં વધારે એટલા જ કસાક કામ આપી શકે કે જેટલું કામ ખેડવાથી એની શક્તિ અને શરીર પણ પૂરી ન પડે.

પણ કારખાનામાં અને ઉદ્યોગમાં કામ કરતા મલુરોની સખ્યા હિંદમાં ઘણી જુગ છે. જે કે એ વર્ગની મળવળો મળવળી પડતી નથી છે અને એની અવગણના કરવી હવે પરવડે એમ નથી. પણ હિંદનો ખેડૂત વર્ગ તો આજ હાલ બેઠી નાખે એવી કરણ ચીસો પાડી રહ્યો છે અને એ એની કંગાલ અવસ્થામાંથી એને ચાલત આપવાનો તારક લીક કાર્યક્રમ આપણે થઈ કાઢવો જોઈએ. ખેડૂતોની આ કારમી રૂઝીતીમાંથી ખરેખરી મુક્તી રેવનુ કાપડમાં મદતવા દેરદાર દારો અને અજાની જમીન માલીકની બંધસ્થામાં પરીવર્તન દારો જ સાધા શકારો આપણામાંના ઘણા ય મોટા મોટા જમીનદારો છે. અને એ આપણી વચ્ચે લાગે રહ્યા પણ એ વર્ગે હવે વિચારનું લાઈએ કે પુરોપની મધ્યમગી જમીનદારશાહીના જેવી વ્યવસ્થામાંથી જ આ બકિતગત જગીરોની માલીકી ઉતરી આવી છે અને એ આખી જમીનદારશાહી સાથે ય જાતમાંથી વિદાયગીરી ત્રાપ રહી છે. જે પ્રદેશમાં મરીવાદના મજબૂત, કાસા નખાયા છે ત્યાં પણ મોટી મોટી જગીરો

તોડી નાખી જમીન ખેડતા ખેડૂત વચ્ચે એને પૂછેલી દેવામાં આવે છે. દિંદમાં આવે મોંઝા પ્રમાણમાં જગીરશાહી પ્રવર્તે છે અને એથી એને તોડી પાડવાનું કામ આપણે પણ યુરોપની પેઠે આદરી દેવું જોઈએ. આ કાર્યમાં હું ધાડું છું કે કંઈ નહીં તો આપણામાંના થોડા બહુ જમીન દારોનો ટેકા આપુકે મળશે.

* * *

આપણે જ્યાં સુધી 'સના ન મેળવી શકીએ ત્યાં સુધી આ બધી માત્ર લક્ષી આશાઓ જ છે. અને તેથી આપણી પાસે મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે તે એ કે આપણે સત્તા કેવી રીતે છતવી. આપણે એ સત્તા ધારાસભ્યોની માફક દલીલા કરીને કે આંદોલનવાળી વિચારણા કરીને નહીં મેળવી શકીએ પણ પ્રજાઓની ઇચ્છા શક્તી દબાવુ કરી શકે એવી મજબૂત બનાવીએ તો જ આપણા અર્થ સરે એમ છે. આ હેતુ પ્લાનમાં રાખી કેમકે પોતાનું કાર્ય કરવું જોઈએ.

* * *

આપણે કાર્યક્રમ રાજકીય તેમ જ આર્થિક બહીષ્કારને લગતો હોવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણે સ્વતંત્ર નથી ત્યાં સુધી અને ત્યાર પછી દુનીયાના સર્વથા દેશો સાથેનો સંબંધ તોડી નાખવાનું આપણાં માટે શક્ય નથી. પણ આપણે બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટ સાથેનો સંબંધ જાની શકે તેટલો ઓછો કરી નાંખવા અને સ્વાયત્તતા થવા ચલા કરવો જોઈએ. આપણે ખુલ્લું કહી દેવું જોઈએ કે દિંદ હિંદ ઇન્ડિય ઇંગ્લેન્ડ ને કરજનો બોલે નાખેલા છે તે માટે દિંદ જવાબદાર નથી. ગયાની સ્વતંત્રતાએ આવી જાહેરાત કરેલી અને આપણે તેનું પુનરાવર્તન કરીને તેને વળગી રહેવું જોઈએ. દિંદની જનતાના જાહેર હિતની

ખાતર કંઈ દેવું થયું હોય તે સ્વીકારવા આપણે તૈયાર છીએ અને સુકવી પણ આપીએ. પણ માત્ર દિંદને ગુલામીમાં રાખવા ખાતર દીન-પર-દીન વધતો જાય તેવા જ જાળ્યાર રકમનો બોલે લાદી દેવામાં આવ્યો છે તેનો અસ્વીકાર કરવો જોઈએ. ખાસ કરીને ઇંગ્લેન્ડ સામાન્ય વીસ્તારના તેમ જ દિંદમાં પોતાનો પગલો મજબૂત કરવાના લોકથી જાગૃત્વાપી યુધ્ધમાં હુકમનું તેનો બાર દિંદ જેવો જામડી જારસ દેશ ઉઠાવી શકે જ નહીં. વળી જેનું વળતર કંઈ મળતું નથી એવી જે અનેક છુટછાટો વિદેશી શોષકોને આપવામાં આવી છે તે મંજૂર રાખવા પણ પ્રજા તૈયાર નથી.

* * *

સમુદાય પેઠે પાર વસતા દિંદોઓ વિશે મારે બહુ કહેવાનું નથી. વાણીનો આ સંબંધ પ્રવે અફ્રિકા, દ. અફ્રિકા, શીથ અને અન્ય પ્રદેશોના દિંદોઓ પ્રત્યે લાગણીના અભાવમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ જ નથી. એ વિશ્વદેશ પ્રચંડ આપત્તિઓ સામે બહાદુરીથી લડત લડી રહ્યા છે. એમનું લાવી દિંદનાં દણમેદાનમાં સુકરર થશે. આપણે આદિ જેને જે સંઘામમાં હુકમીએ છીએ એ જેટલું આપણા માટે છે તેટલું જ તેમનાં હિત માટે પણ છે.

આ સંઘામને માટે સર્વથા સાંચાકામની જરૂર છે. મહાસભાનું જંધારણ અને વ્યવસ્થા અનિશ્ચય લુનવાણી અને ગતીહીન છે, આજની અણીની વેળા માટે તે બંધ બેસતાં નથી. મોટાં શબ્દ પ્રદર્શનો કરવાનો 'યુન દવે આઘમ્યા છે. આત્યારે તો શાંત સમર્થ અને અપ્રતીયાય પ્રવ્રતીની જરૂર છે. આપણી વચ્ચે સખત નીયમન ઉતારીને જ આ હેતુની શીલ્પિ સાધી શકાય.

આપણા દેશો આચરણ માટે જ ધર્મથી
જોઈએ. મદાસલા જે વ્યવસ્થાપૂર્વક કાય
કરશે તો જ તેનાં બળમાં ભરતી આવશે.
પંડી સભ્યોની સંખ્યા ભણે ગમે તેટલી
અધ્ય હોય. ન્દાની પણ નક્કર લઘુમતી-
ઓએ મોટાં શબ્દોનાં કૃત્રિમત પલ-
ટાવ્યાં છે. મુક્તિમાં સંયમ-નીયમનો
સમાવેશ રહેલો છે અને એટલે જ આપણા-
માંની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સમુદાનું કલ્યાણ
માટે સ્વાર્થો દૂરનાવવા પડશે.

કલકત્તાનાં એ યાદગાર દેશવ પંડી
જ્ઞાપી પ્રજા આગળ દીવસની શબ્દ જોતી
મેંદી છે. આપણે કેટલી પ્રાપ્તી કરી શકીશું
એ કહેવું શક્ય નથી. વિનયને હુકમથી
આપણે ચરણે લારી શકાતો નથી એ તો
જે કોઈ જવાબદારી કરે તેને જ જાણ બેઠે
છે, પરીણામના ભયથી ધરધનના બીરોગને
તે દર્શન દેતો નથી. વહેલી કે મોટી
જ્યારે આપણને કતોલ મગશે ત્યારે આપણા
રાષ્ટ્રાય ઇતિહાસમાં જલકદાર પ્રદેશ સખ-
વાના પ્રયાસ માટે આપણને ઘાંઘ વારી
શકનાર નથી.

દેશમાં એમરે શ્રવાનગ સંગઠ્યા છે.
કામદામ કાવત્રાં કેસો ઉપરથીત થયા છે.
એ મુકદમાઓ તો આપણા કાયમના
મહંમાન છે, પણ આજે ગુપ્ત યંત્રોનો
જમાનો ગયો છે અને તો આપણા દેશને
પરદેશી શાસનવૃત્તમાંથી મુક્ત કરવાનું
ખુલ્લે ખુલ્લુ કાવતરું રચવાનું છે. એ
કાવત્રામાં સૌ બીરાદરોને, દેશનાં તમામ
નર-નારીઓને આમંત્રણ છે. એના બદ-
લામાં તમને દુઃખ, યાતના, કારાગાર અને
કલ્પ્ય મૃત્યુનો પણ મુશ્કેલી કરવો પડે.
પણ એ બધું સહન કરવા છતાં એ તમને
એટલો તો સંતોષ રહેશે જ કે અમે અમારા
પુરાણને છતાં સદૈવ તરણ હિંદને માટે

અમારાથી બનવું હતું છે અને આજનાં
મેસુમાર બંધનોમાંથી માનવતાને મુક્ત કર-
વામાં થોડો ઘણો હીક્સો આપ્યો છે.

[ડો. સંકુદીન કીચલુના ભાષણમાંથી]

અહીં પઠાવ નાખવામાં એમની [અંગ્રેજોની]
નેમ નેમ અને તેમ જામદી તાલેવરી અખત્યાર
કરવાની હતી. એ હીતેમજુઓ આપણે
આંગણે ધંધાથી વેપારીઓ તરીકે પધાર્યા
દત્ત. હિંદને છતવાની એમની હમ્મજ
પ્રથમ તો નડોતી. એમનો વિનય એ માત્ર
અકસ્માત હતો. તેઓ આગળ ત્યારે હિંદમાં
સમૃદ્ધીની છાજા ઉગી હતી, પ્રજા સંસ્કૃત
હતી, દુનીયાના ઘાંઘ પણ દેશ કરતાં
અહીં અધીક સુધારો હતો. હિંદમાં બનેલી
અનેક સ્ત્રીએ એમનીઆ, આફ્રીકા અને
યુરોપનાં બગરોમાં નામના મેળવતી.
સુતરાઉ ને રેશમી કપડાં, કામીરી શાસો,
મસ્લીનો અને કામળા, અહીંથી વિદેશ
જતાં. આપણાં ઝવેરાત, કુંભાર કામ, ધાતુ,
કારીગરી અને બીજી કલાઓ ઉપર અન્ય
છાર્યાની નજર નાખનાં. આ હુબરોમાંથી
આપણે આંગણે હૈક્ત દોરી આવતી. અહીંના
અનાજ અને મરી મસાલા બીજા પ્રદેશોને
પોષતા. એ જમાનામાં ભારતને ધન, ધાન્યની
બરકત હતી. આપણા દેશની હૈક્ત સર્પે
એ કાળે પ્રદેશમાં વિસ્મયજનક વાતો
થતી, અને એથી આકર્ષાઈ અંગ્રેજો લાલચ
દિધે અહીં આગ્યા. હિંદની આ આગાદ
સ્થિતિ કંઈ નવીન નહોતી. ટાણુ જાણે
કેટલી સદીઓથી એ અવસ્થા ચાલી આવતી.
હસો! ગોગ્રા શહેનશાહોની કારકીરદીમાં
માત્ર એ આગાદી એના શીખરે પહોંચી
હતી. એ બગરમાન સામ્રાજ્યવાદી હોડ

કરકને કહ્યું છે તેમ, “જે કાળે અંગ્રેજો જંગલમાં રમણુ છવન ગાળતા અને સંસ્થાનો સઘળાં વેચન હતાં, એ કાળે હિંદમાં સ્વયં અને સંગઠિત સામ્રાજ્યો આગતાં હતાં.”

* * *

અંગ્રેજોની ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ હિંદમાં ધામા નાખ્યા ત્યારે આપણી આવી ઝનકદાર સ્થિતિ હતી. દુનિયામાં આપણો દેશ કોથી દૈવતમંદ થયેાતો. અસખત, રાજદારી દૃષ્ટિએ અધોગતિનાં મંડાણુ થઇ ચુક્યાં હતાં, પણ એની અસર માત્ર મધ્યસ્થ મેગસ સરકાર ઉપર હતી. આ અધોગતિની ઝડપમાં અજાણ્યામણી ધરનાઓની પરંપરાએ ઓર વધારો કર્યો. આ હુકંશાનો કારમો લાભ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના કામદાર અંગ્રેજોએ લીધો. એમણે એક ગુજનને ખીનતી સામે અને ખીનતને કાંઈ ખીનતી સામે ઉભો કરી, એ જનતાની વીક્ષમક પધ્ધતીથી સત્તા સર કરવા માંડી. આ અંગ્રેજોને ન્યાય આપવા એટલું જરૂર કહેવું જોઈએ કે તેઓ આપણે જેર આપ્યા, આપણી નજાણાઓ એમણે પારખી અને આતે વિવિધ મેળવ્યા. આ વિવિધ એમને આપણા જ માણસો અને આપણી જ દૈવતની મદદથી મળ્યા એ સંભારી આપણે પારવાર શરમમાં માથું નીચું નમાવવું રહે છે.

* * *

આપણાં આંતર કમકો વચ્ચે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીએ પોતાની સ્થિતિ અવીચળ બનાવી લીધી અને પછી એરેર ચંડાલ નિતીથી આથી કે શોષણ કરવા માંડ્યું. છેતરખીંડી, દગલખાજ અને અવસ્થિત ડગમણીની જાગ ખીજારી એણે હિંદની

ભરખી લુટી લુટીને ઇંગ્લાંડમાં ધકેલવા માંડી. ઇંગ્લાંડમાં જ્યાં ધંધેલી આ જંગી દૈવતથી ત્યાં ઉદ્યોગ પ્રગતિના પગરણ મંડ્યાં. અઢારમી સદીના પાછલા ભાગમાં ક્રિસ્ટને જગતના બજારમાં ત્રણ માસ સમેત એકદમ ધસારો થયો. કાપડ, ધાતુ અને ખીજા જનવરોથી એણે ખંભારેને રેલમછેલ કરી મૂકી. અને હિંદમાં શું બન્યું? વાઝ! એ વાત સ્પષ્ટ અને સીધી છે. ઇંગ્લાંડને પોતાનાં પત્રોમાંથી નીપજેત સોંપા માનવું વેચાણ કરવું હતું. કરોડ માણસોના વસવાટવાળા હિંદ શીશુવ ખીજે ક્યા દેશ ઇંગ્લાંડને એના માનના બદલામાં જંગલ કીંમત આપવાનો હતો? એટલે હિંદમાં જ એ માનની આપાત થઈ. આ ભૂમીકા ઉપર ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીની સત્તાની ધમારત રચાઈ. એના અમલદારોને કાંઈ સીધાંતો નહોતા શીધાંતોનો કાળ પણ તેઓ કરતા નહોતા. અંદુકની નગીએ એમણે આપણા જમાનાના જુના ઉદ્યોગો અને કમ્પ્યુનરોનો કુર વીનાશ કર્યો. જગતેરીથી ભારતદેશ ઉપર, કાંચો માલ અધાર મોકલનાર અને તૈયાર માલ જમરી કીંમતે લેનાર ગુમામીની દશા દોષા બેસારવામાં આવી.

નવી વ્યવસ્થા નીચે ઇંગ્લાંડને સકાયકા જોઈતા હતા, એટલે એણે હિંદમાં જમીનદારોનો એક નવો જ ઉત્તર્ગાઆત વર્ગ ઉભો કર્યો. ખીજા બાલુ રાજ રાજ અંગ્રેજ રાજ પુરણો આપણા દેશી ગુજસ્થાનો ઉપર હિંમ અંકુશ ખીજાવતા જતા હતા. વલીવટનું કામ કાયમ ચાલુ રાખવા માટે એમને શીક્ષીત ગુમામોની જરૂર હતી એટલે કારોગારી અને ન્યાયાધીકારી ખાત્તાઓમાં કારકુનો અને હમકા દરજ્જાના હાદેશારોની ભરતી મેળવવા એમણે શાળાઓ અને કેલે-

તેની સ્થાપના કરી મોટા હોદ્દાઓ માટે તો અંગ્રેજ અમલદારો જ નીમતા હતા. વહીવટની લગામ એમના જ હાથમાં રહે એટલા સારે સંનંદી નોકરીની અનુભવ ખર્ચાળ પધ્ધતી સારું કરવામાં આવી. આખી દુનીયામાં આ નોકરી જેટલી ધૃતશોષક ચોળના ખીજે ક્યાંય હોવાત નથી. ઇંગ્લાંડની જમીનદાર મૂડીવાદી પેદીઓને હિંદનું જનસંઘનું શોષણ કરવાની સગવડ મળે એટલા સારું કમીશન પર આડતનું કામ કરનાર વેપારીઓનો નવોજ ઉજળાઈ આવત વર્ગ ઉભો કરવામાં આવ્યો. સાથે સાથે થોડા નફામાં સ્વર્ગ સમજાવારા નાના મધ્યમ વર્ગના વેપારીઓનો સંઘ પણ અસ્તીત્વમાં આવ્યો. આ ટાળી રાષ્ટ્રાત્મકતાના સૌંધા લ્હીઆર તરફ કામ કરવા ખુશી હતી. કારમી ગુલામીમાં કંઈએ બાકી રહ્યું હોય તો તે પુરું કરવા આપણે લ્હીઆર રાખવાનો હક્ક ઝુંટવી લેવાયો, અને આપણી લડાયક ને વીરોધી લાવના સંહારવા એક આખું ભાકુતી લશ્કર ખડું કરવામાં આવ્યું. હિન્દી નાણાંનો મોટો ભાગ આ લશ્કર નીભાવવા માટે એલાઈલે તારવી લેવામાં આવ્યો. હિન્દના સંરક્ષણ માટે આ બધો લશ્કરી ઉદ્દેશ હોય છે એવો દેખાવ કરી, એનો ઉપયોગ તો ઝીંટીઆ, આફ્રિકા અને યુરોપમાં ચિટનના સફેદ સામ્રાજ્યવાદી સ્વાર્થો અલગ જૂનળવવા માટે જ થાય છે. છેલ્લી લડાઈમાંથી આ સત્યની સાબિતી સાંપડે છે.

એ એક જ લડાઈમાં હિંદે ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૮ સુધીમાં ૧૪,૦૧,૩૫૦ માણસોનો ભોગ આપ્યો છે. ૧૦૦૦,૦૦૦,૦૦ પાઉંડ એટલે કે લગભગ દોઢ અબજ રૂપીઆનું 'ઇનામ' પણ ઇંગ્લાંડને આપવાની ફરજ હિંદને અદા કરવી પડી હતી. આ ઉપરાંત ખાતે એણે બગલેરી અને ધમકીઓ દેઢ અબજ રૂપીઆ પણ ભર્યા હતા.

લંડનની ઇન્ડીઆ ઓફીસ અને હિંદની મધ્યસ્થ સરકારના આપખુદ વહીવટ નીચે આવી મોટા પાયા ઉપર મૂડીવાદી સંસ્થાઓ અને સાહસો અસ્તીત્વમાં આવ્યાં છે. રેલગાડીઓ, તાર, ટપાલ અને અન્ય વાહન વ્યવહારો વડે હિંદ ઉપરનું ચૂસણ સતીશય વ્યાપક અને વીગટ બન્યું છે. પ્રખતી દુર્દશામાં જમીની લારતી આવી છે. લડાઈ પછી અંગ્રેજોની મડી આવી અર્વાચીન વહેતી આવી છે. હિંદમાં કાયમનું મૂડીનું રોજાણું ઇતિહાસમાં આ પહેલી જ વાર અંગ્રેજ વેપારીઓએ કરવા માંડ્યું. હિંદી નામોના ધુરખા નીચે અનેક અંગ્રેજ વેપારી પેદીઓ આવી રજીસ્ટર થવા માંડી કુદ ઝપટ મોટી મોટી મીસા-કાપડની, ટપાસની, સુતરની, હનની અને ખીજ મીસા-મોટાં રાઉંદોમાં કેવળ પરદેશી પૈસા વડે જ ચલાવવામાં આવે છે. એમાં હિંદી તત્વ છે એટલું દર્શાવવા ખૂતી ગણતર હિંદીઓની મુશ્કેલ મડીનો સંયોગ ગ્રામ્યામાં આવે છે. આ રીતે હિંદ 'પૈસાદાર' થતો જાય છે! ખ્રિષ્ટ તાજ નીચે હિંદનાં હુતર ઉઘોજોને 'રાષ્ટ્રીય' બનાવવાની આ પદ્ધતિ છે! ખેડુતોના દુર્દશાની તો ચાત જ પ્રશ્નો નહિં. પ્રખતના નેવું ટકા જેટલી આ રૈયતનું રકત લોડ સોલ્સપરી કહે છે તેમ, "આ કુપીકાર રૈયતનું રકત ચસવું જ રહ્યું, કારણ કે હિન્દને આપણે ચૂસવો છે તો જો સ્થળે લોહી વધારેમાં વધારે એકલું થયું હોય તે સ્થળે જ લાલો ભોકેવો નેહએ, એટલે કે ખેડુત વર્ગ ઉપર આપણે એ પ્રયોગ કરવો નેહએ."

* * *

ખરેખર હિંદનું લોહી ચસવું જ નેહએ. આ મનદો પૈસાચીક લાગે છે, પણ અક્ષરશઃ

એ ખરા છે. આપણા તમામ સંકેતો એ જ મૂળ છે. કિંદુ લોહી ચૂસાવું જ લેઈએ અને એટલે જ આપણે પ્રિટલ નેડે સંબંધ જાળવવા રહ્યો ! સફેદ સાત્રાન્યવાદના સ્વાથો રક્ષવા આપણે ગુલામી છંદનીની બરજન કરવી જ લેઈએ ! હા, કિંદુ લોહી સાથે જ ચૂસાઈ ગયું છે. અને કલેવરનો લાલ રંગ આજે ઓસરી ગયો છે. એમાં નિઃપ્રાણતાની શીકારા પ્રચરી છે. એની લક્ષ્મી લુટાઈ ગઈ છે. એની સાધન સંપત્તી ઉપર સાત્રાન્યવાદનો શોષક પંતે ફરી રહ્યો છે. વિંદમાં આજે ગરીબ ખેડુતો કંગાલ કામદારો અને ખેલાલ ખેડારો જ રહ્યા છે. એમની સંખ્યા વસ્તિના નેચું ટકા રોજીને ઉભી છે. અને પ્રિટિશ તંત્ર નીચે આ નેચું ટકા પ્રભને કેવાં કેવાં કલ્યાણો સાંપડે છે ? લુચ્છો ! દોસ્તો ! આ પ્રભને નસીએ ગરીબી, ખેડારી, કરજદારી, દરકમંદી, દુબકળ, દંડ, ભૂમરો અને ભુંડી ભક્ષતમાં મૃત્યુ-આ સ્વીતી એમને નસીએ જગ્યાંથી છે. ખીરાદરો, આપણુ અધઃપત્તી દેશની સમસ્યા કેવળ ધાર્મિક કે શાસ્ત્રીય નથી. એટલે જ્યાં મુઘી આપણે દેશનું મુક્તિ આપણા જ હાથમાં ન સંકળે ત્યાં મુઘી આ આપણનો અન્ત અવગણો જ નથી.

* * *
પ્રારંભ પહેલાં લગભગ નીચે મુજબ સ્થિતી હતી :

(૧) કિંદી સમાગમના ઉપર વર્ગને જમીનદારો, શીમંતો, રાજાઓ વગેરેને-અગ્રેષ્ઠ નેકરશાહીની સહાયતા હતી, અને આ વંશદાર વર્ગ ખીટીસ સાત્રાન્યવાદનો સકાયક હતો.

(૨) મધ્યમ વર્ગ એટલે કે નાના વેપારીઓ અને વેપારી પેઢીઓના નોંધપાત્રોનો

વર્ગ આધીક અસ્વણોને લીધે અસંતોષ દાખવી રહ્યો હતો.

(૩) રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓનું મુક્તિ બંધુ ભાવે શીક્ષીત અને ધંધાધારી નાણેવંદના હાથમાં હતું. આ વર્ગમાં વધારા મગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

(૪) ખેડુતો અને કામદારોને વધારેમાં વધારે સંકેર. સર્વેમાં પડનાં કાંતાં, છતાં એમનામાં ચોતાના દુઃખોનાં અસ્તિત્વનું વર્ગીય ભાવ નહોતું.

જ્યારથી રશીઆ પર જાપાને પીઠ્ઠા મેળવ્યા ત્યારથી પૂર્વનાં પીઠ્ઠા રાષ્ટ્રો પશ્ચિમની સીતમખોર સાત્રાન્યવાદી કુંસરી ફાળી દેવાની 'ભાંડર' ભાવનાનો તનમનાટ અનુભવી રહ્યાં હતાં. રશીઆનો પીંચપ, વુકેસ્તાનનો જાળવો, આયર્લેન્ડની કાન્તી, ચીન-છરાન-મીસર વગેરે દેશોનાં પરીવર્તન એ સર્પની અચુક અસર 'વાતવરણમાં ભરાઈ રહી, વિંદ એનાથી અગ્રેષ્ઠ કામ રહી શકે ? આ પીંચવોએ જગતની જનતાનું મનસ પસદી નાખવામાં નક્કર હસ્તિતા આપી છે. એમના પ્રતાપે આજે વિંદ ભરમાં જનશૂર્તીનો લુલાળ ફરી વળ્યો છે.

* * *
મને તો લાગે છે કે શાસ્ત્રસૂત્રના પ્રેરણા અને ધર્મ એ બંને વચ્ચેના સંબંધની આપણી આખી સમજણ જ ખિટી છે. આપણે સમજ લેવું શકે છે કે ધર્મ એ અકર્મિય માન્યતા, અધ્યા, અને ખર્ચની વીંચ છે અને એક અક્ષી એને ચોળના છવત દરમ્યાન ગમે ત્યારે ફેરવી શકે છે. ધર્મના આપણા ખ્યાલમાં આપણે ભલે કિંદુ કે મુસલમાન કહેવાઈએ. પણ એ આપણે "કિંદી" ધર્મમાં ફરકત ફરતા કોઈ સકે નહી. આપણી જન્મભૂમી અને જાતીયતાને ધર્મની માન્યતા બદલાવી શકી

નથી. આપણામાંના કેટલાય દેશ-
ખંધેલા ખીસ્તી થઈ ગયા છે એ
જાણ્યો પહેરવેશ, વ્યવહાર અને જીવનના
ખીજા પ્રસંગોએ પાશ્વીભાત્યોનું અનુકરણ
કરે છે પણ છતાંય તેઓ હિન્દુઓના
છે અને હિન્દુના હવાપાણીએ એને પોખ્યા
છે એ વાત મીઠાવી શકતી નથી. રાજદ્વારી
પ્રશ્નોના નીરાકરણમાં અને હકોના ભાગ-
ણીમાં આપણે ધર્મને મળભેદ તરીકે આગળ
રજી કરી શકતા નથી. પક્ષભેદની પરદેશી
નીતીને લઈને જામેશા અવીશ્વાસ અને
શંકાશીલપણામાંથી આ બધી ધર્મ લુંટાઈ
જવાની અને સંસ્કૃતી લયમાં આવી પડ-
વાની મીથ્યા બાંગ પોશ્વરવાનું આપણને
ચુઝી આવે છે.

* * *

આપણી લડતને લગાયક કાયકમ હંમેશાં
રાજકીય, રાષ્ટ્રીય અને આર્થિક મુદ્દાઓ
ઉપર રચાયા જાય છે. મને ખાતરી છે કે
ગેલી ચોળાના આમવર્ગે અત્યુક વધારી
લેશે. અસહકારના ઉચ્ચ મુદ્ધ વખતે મધ્યમ
વર્ગે અને આમવર્ગે “ હવે અટકા જાવ ”
એમ કહી કહ્યું નથી. ઉલટું વ્યારે ખાર-
કોલીમાં તમે તમારા ગાંધેવાદ ગયજા વ્યુત્તને
પાછો સંકેલી લીધો અને તમારા સૈનીકોને
પીછેહઠના હુકમ આપ્યા ત્યારે એ બંને વર્ગના
ખીરાદેશોએ એના સામે ભારે કચવાટ હતો.

આમ વર્ગને તો એમના બચ્ચાઓ માટે
અને પોતાના પેટને માટે રોટલાની ચિંતા
પડી છે. આજ એમને અને એમના પરિવારને
ચારે બાજુએ ભખમરો ભીંસી રહ્યો છે.
ગંદાખી એમના સામે આજ કોંઈને ઉભી
છે. તમને બધાને એક બાજુએ રહેવા દઈ
એ વર્ગે પોતાની આર્થિક અને રાજકીય
મુક્તી માટે સંધો સ્થાપવા શરૂ કરી દીધા

છે અને એમને હડતાલો અને સરકારોમાં
અપુર્વ સંઘર્ષક્રિયા અપવેશ છે. એ વર્ગને
હિંદુ હકો કે મુસ્લીમ હકો
જોવી જોઈ કદનાઓ આવતી નથી.
એવો ભેદ શોધીત વર્ગોમાં રહ્યો
જ નથી. હું તમને યાદ આપવા માગું છું
કે આજ પરસેવો ઉતારી ખેતરમાં ખેતી
કરતો શ્રમજીવી ખેડૂત અને કારખાનામાં
કામ કરતો મજૂર આવતી કાલના હિંદુનો
માલિક છે. આપણે એમને દગો દેવાનું કામ
ન કરીએ તો ય બસ છે. એમના મુક્તીના
માર્ગમાં જે વસ્તુ આપણે પોતે નીરથક
સમજીએ છીએ એ બધા કામી કલહો
ઉભા ન કરીએ તો ય પુરતું છે.

* * *

આપણે જામતને બતાવી દેવું જોઈએ કે
આપણે પ્રમાણિક અને હરેલ રાજીલકતો
છીએ. અમે જે કહેવા માગીએ છીએ એ
મક્કમપણે કાયમાં ઉતારવા ઇતેન્નર છીએ.
કલકતાના કંચવનો અર્થ હુનીઆએ એમ જ
કર્યો છે. દેશનેતાઓએ પણ એ જ અર્થ
તારવ્યો છે. આ સમસ્ત દેશના પત્રકારોએ
પણ એ જ રીતે એનું પ્રથકરણ કર્યું છે.
મહાત્માજીએ પોતે કહ્યું છે કે અને હું
ધારું છું કે એ રીપોર્ટ ખોટો
પ્રસિધ્ધ થયો નથી. કે જે હીસેમ્પરની
એકત્રીસમી નારીએ રાત્રીના ખાર વોગ્ય
સંસ્થાનીક અગ્રાન્ય, ખારણું ખખડાવતું
નહીં આવે તો હું પોતે મારી જાતને
ઇન્ડીપેન્ડન્સવાળો જાહેર કરીશ.

* * *

આપણાં ખેરખાંઓ રશીઆથી આવતા
નાણાંની અને ચોવીએટ ખટપટની બાંગ ઉભી
કરે છે. હિંદુ, મુસ્લીમ મતભેદોને મોખરે ધરે
છે, હિંદીઓની રાજ કરવાની નાલાયકાની

વાતો કરે છે. હિંદુ જેવા ક્ષીરીશ સામ્રાજ્યવાદી, આ અભેદ ક્રીડામાં સમાવવાની સીધી વાતો કરનારા મજુરપક્ષના જે જનતાપદાર સભ્યા અને ગરમ ભેગવાળા એજન્ટો તથા થડું છંદરનેશનકના ધ્વજવારીઓના હારામી હીલચાલનાં પરમાણુઓથી હિંદના આસપાસ ઉગારી લેવા સારૂ આ લોકો “મજૂર સરકાર”ની હાંમાવત કરે છે.

* * *

દરેક મુધરેશ દેશમાં મુન્દાનો હેતુ ખાસ વિચારકમાં આવે છે. જ્યારે કે શયતાનીયતને ખાતર કરવામાં આવેલું ખુન જુરી કે જગતી દયાને પાત્ર બનતું નથી. પણ ઉરકરણી કે એથાબીજન સંજોગો સર થયેલું ખુનને અદાલત શાલની નજરે જુએ છે, તમે જે માણસને ફાંસીએ ચડાવો કે ગાળાએ મારો એના કાચ તરફ તમારી સંમતી ન હોય પણ એના હેતુની પરીત્રતા અને સ્વાર્થત્યાગને માટે તે; તમારા હૃદયમાં એક ખુણા ખાલી ગમ્મણ ન જોઈએ અને રાજદારી મુન્દાઓ પાછળ રહેલ હેતુઓથી વધારે પરીત્ર અને વધારે મારવવાં હેતુઓ બીજા દયા હોઈ શકે? છંદાડે એના જ દેશના રાજકીય કારણોસર ખુન કરનારાઓને વીરપુરો તરીકે પૂજ્યા છે. હમણાં જ ઇતિહાસ ભાષે છે કે ૧૯૨૪ માં ન્યારે અંચલે”માં રાજદારી કેદીઓની સામાન્ય મુક્તી આપવામાં આવી હતી ત્યારે આયલે”ની ‘રાજદારી ખુનીઓ’ને સામાન્ય રાજદારી મુન્દાઓની કક્ષામાં ગણવામાં આવ્યા હતા અને સીધા સીધા ઉધાગાં અને છાનાં ખુનો માટે શીકસ્ત પામેલા કેદીઓને છંદાડે છોડવા પડ્યા હતા. પણ હિંદમાં નોકરશાહીએ રાજદારી કેદીઓનું એ મદદ કે ધોરણ સ્વીકારવા ના પાડી છે.

* * *

મજુર પક્ષના હિંદી પ્રધાને લોકજન્યોન અને બકેનરેડ સામે બખાળા કાઢ્યા અને અંગત ગાળાગાળીમાં પણ હીક હીક ઉતર્યા. પણ એનાથી હિંદનો શું, દહાડો પાડ્યો? આપણું બીનીતો, અથવા માખણદાસે, આપણને સમજાવવા તકલી લેશે કે હિંદ આ બધી ચમ્પદોની સાકમારીમાં ક્યું સ્થાન ભોગવે છે? સાધન રીચોટની આમની સભામાં ચર્ચા થયા પછી આપણા દેશને તાલકલીક શું મળી જવાનું છે? સાધનના રીચોટમાં સર જોન સાધન પાસેથી લોટું હૃદયમની સકાતુલતીની ચ અભેદ શખવા બચ્ છે. પોર્કમિટમાં થયેલા ચમ્પદોના સંભામમાંથી જે વસ્તુ તરી આવે છે કે (૧) હિંદને છંદાડો કાઢ પણ પદ પોતાનો પ્રશ્ન બનાવવા તૈયાર નથી. (એટલે કે હિંદને ખાતર સતાતી ખુરશી ખાલી કરવાની કે આપસ આપસમાં અથગાઇ મરવાની યોજને પડી નથી.) (૨) હિંદને આજે, આવતી કાલે, વરસો પછી કે સૈકાઓ પછી આ ગતીએ કદી સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય પણ મળે એમ નથી. ચંદ્રોદયમાં માનવ દર્શન માટે ભલે આપણા બીનીત ભાઈઓ ક્યામતના દીવસ મુધી શલ જોયા કરે. ક્ષીરીશ સામ્રાજ્યવાદનો આખો ઇતિહાસ એમના અનુમાનોને ઉચકાવી નામે છે. ક્ષીરીશ સામ્રાજ્યવાદે ભતકાળમાં હિંદને કંઈ આપ્યું નથી તેમ નજીકના ભવીષ્યમાં એ આપણું કંઈ ઉકાળે એમ લાગતું નથી. પોતાના હાડમાંસમાંથી ઘડાયેલા એમના ભાઈઓ પ્રત્યે પણ એમણે સારું વર્તન અજાણ્યું નથી. અમેરિકાના એમના કાકા, મોરા બાપાના દીકરાઓને જ સ્વાતંત્ર્ય માટે લડવું પડ્યું હતું. દક્ષીણ આફ્રીકા અને કેનેડાને પણ સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય મેળવતાં પહેલાં ખુબ ઝુઝવું - પડેલું હતું.

એમનું નજદીકનું પડોશી આયલેન્ડ સૈકા-
ગોત્રી સીતમખોર ઇમનનીતી પછી “ફ્રી
સ્ટેટ” મેળવવા પામ્યું હતું અને તે
પણ ન્યારે સીનરીનરો અને સ્વતંત્ર
તાવાઈમિએ સામે બીજા ૦ સરકાર
ખડી ફરી ત્યારે-ન્યારે આયલેન્ડના
સ્વયંસેવકોએ સ્વદેશી હલુરીઆઓ, અંગ્રે-
જનાં માલેતુભર ટ્રેળાઓ, અને અમલદારો
માટે માતૃભગીને છુપી લગાઈઓ અને છાપા
મારવાની યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી આગના લડકા
જેવી બનાવી દીધી ત્યારે. આ તો બધી ઇતિ-
હાસની ઘટનાઓ છે અને અંગ્રેજ પ્રબળતા
બતી સ્વભાવ ઉપર અપર્ક પ્રકાશ પાડે છે
જે લોકોને હજી આ મલુર પક્ષના મીઠાં
વચનો, મુંદર શબ્દો, અને સલાનુભૂતી
ઉપર શ્રદ્ધા છે એમને આ મહાન પક્ષનો
ઇતિહાસ કાળક્રમરૂંક વાંચવાથી ધણું
ધણું જાણવાનું મળશે. ઇંગ્લાન્ડમાં
ઉદ્યોગવાદના વીકાસ પછી પોતાના સ્વાર્થ
આતર ત્યાંના મલુરોએ સંસ્થાનો અને
ખોસ કરીને હિંદની શોષણક્રીયામાં
બ્રિટિશ સંપ્રાપ્તવાદને ખુબ મદદ કરી છે.
લગાઈ પછી ન્યારે હિંદમાં ઉદ્યોગવાદ
ફેલાયો, અને ન્યારે હિંદની સત્તી મલુ-
રોને ચૂમવા ઇંગ્લાન્ડના મહાવાદોએ ફેરોડો
વેંડ હિંદમાં રોક્યા, ત્યારે જ એ મલુરોએ
પોતાની સીધી ચૂસણક્રીયા બંધ પડતાં
હિંદના મલુરોના હિત અને માનવતાની
દયા માટે અવાજ ઉઠાવવાનું શરૂ કર્યું.

* * *

પ્રારંભમાં સત્તાનશીન મલુર પક્ષ કહેશે
કે “હિંદી દોસ્તો, અમે તો તમને સાંસ્થા-
નીક સ્વરાજ્ય આપવા તૈયાર હતા પણ
ટોરી લીબરલ પક્ષની આગળ અમારું શું
આલે ? એ પક્ષ તમને સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય

આપવા તૈયાર નથી. માટે જેટલું મળે
જેટલું હાલ તુરત લઈ લેજો અને બાકીના
ટુકડા માટે રાહ લુગો. વળી અમે માત્ર
સત્તાની ખુરશી પર આવ્યા છીએ પણ
બહુમતી વીના-અમારા ઉપર શ્રદ્ધા
ગળો, અને આવતી ચુંટણીમાં અમને
બહુમતી મળે. એવી પ્રાર્થના કરો. ત્યારે
અમે તમારી બધી માગણીઓ મંજૂર
શખશું. અત્યારે અમે જેટલું કહી શકીએ
કે “ભાવીમાં તમારું કલ્યાણ હો” સત્તાન-
શીન પ્રબળતા કાંઈ રાજવીદારી પક્ષની
ચુંટણીમાં ભાવી ફતોહ અને શૂલ નીચા
ઉપર કાંઈ પણ સ્વમાનશીલ પ્રગ્ન પોતાના
દેશનું ભાવી લટકારી શકે નહીં. હિંદની
સ્વતંત્રતા તો હિંદીઓના પ્રયત્નોથી જ
છતાશે. જે જે પ્રગ્નઓએ સ્વાતંત્ર્ય જંગ
જીત્યો છે એનો ઇતિહાસ અને આપણું
રાષ્ટ્રીય સંપ્રામ્તો આજ સુધીનો અહેવાલ
કહી રહ્યા છે કે આત્મશ્રદ્ધા, સ્વ.પણ
અને સદાશક્તિ જ સ્વરાજ્ય મેળવવાનાં
અગ્રાધ સાધનો છે.

* * *

હું મહત્તમાજને વીનતી કરું છું કે એ
અમારું નેતૃત્વ સ્વીકારે પણ ફરી ચારી
ચોરા જેવા અને પીછેહઠનો પ્રસંગ પુનરા-
વર્તન ન પામે એમ પણ હું માગું છું.
એક વખત આગળ પગલું ભર્યું પછી
આપણું સંપ્રામ સુત્ર એ જ હોવું જોઈએ
કે ધ્યેયને સર કરો ત્યાં સુધી બસ “આગળ
વધો.”

યુવાનોને પણ મારે બે શબ્દો કહેવાના
છે. દેશ પોતાના સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધના મંડાણ
એમના ઉપર જ માટે છે. યુવાનો જ દેશનો
ઇતિહાસ ધરે છે. દરેક પ્રબળતા યુવાનો જ
આપબોચના ધ્યેય તરફ વકાદાર રહ્યા છે.

નોંકા પરિષદ

ગ્રેટ બ્રિટનમાં નોંકાપરિષદ
સાથ છે, તેની 'ધારી' માટે
કામદારપદ્ધતિના વડા પ્રધાને દેશ
અમેરિકા સુધીના પ્રવાસ કર્યો
હતો. આ બધી મહેનત-
પાછળ શું લેવું છે, તેનો કંઈ
ખ્યાલ આ લેખમાંથી મળશે.

લેખક :
ડી. એસ. મહેતા

બ્રિટનના વડા પ્રધાન મિં રમસે
મેક્ડોનાલ્ડ અમેરિકાના પ્રમુખામં
દુવરની મુલાકાતે ગયા અને સમુદના
સામ્રાજીપદ્ધતિ અત્યંત બની શિક્ષણ આપ
પાછા આવ્યા એ બાબત એ મત નથી.
જ્યારે અમેરિકા સ્વતંત્રતા માટે લડ્યું તે
પહેલાં અમેરિકાના બેંગમીન ફ્રાંક્લીન
ઈંગ્લાંડ બધું સુલેહ સાધવા પ્રયત્ન કર્યો
હતો. જ્યારે હાલમાં સંઘર્ષો ફેરવાયા છે,
અમેરિકા સર્વોપરિ બન્યું છે અને
બ્રિટનના વડા પ્રધાનને અમેરિકા પાસેથી
કષ્ટકાળ લેવી પડે છે. અમેરિકામાં વડા
પ્રધાને શું કયું, કેવી તરેહની મક્કલત
થઈ, મિં દુવરે શું જવાબ આપ્યા તે
સંબંધી પુરેપુરી માહિતી વર્તમાન પત્રોમાં
પ્રકટ થઈ નથી. પરંતુ અમેરિકાનાં પત્રો
આગાહી કરે છે કે મિ. દુવરે હદી અમે-
રિકાને હોણું બાગે તેવી સલાહ કરે નહિ.
બન્ને દેશો વચ્ચે સંપ અને એકતા જળજ
વવા માટેની આ મુલાકાત હતી એવો ડાળ
નવા દેલ બ્રિટનના વડા પ્રધાન કહે
છે પરંતુ અંદરખાતેથી વસ્તુસ્થિતિ
તપાસીએ તો માલુમ પડે છે કે નિઃશસ્ત્ર
જંગલ કરવાની વાહીયાત વાતો ઉપજ્યાં

અમેરિકા મહાન વિગ્રહ માટે ગંગવર
પ્રમાણમાં તૈયારી કરે છે. લંડનમાં આજુ
મહિનામાં પાંચ મહાન રાજ્યાની નોંકા
પરિષદ મળવાની છે તે વખતે દરેક દેશે
કેટલું નોંકાબળ ગ્રાખવું તે બાબતનો
નિર્ણય થશે. રાજનીતિ જાણનારા આગાહી
કરે છે કે આ પરિષદ સંગ્રાપાંગ પાર
ઉતરશે નહિ, કારણ કે દરેક દેશે
ચોતાના બ્યાપારની સલામતી માટે
રક્ષણ પુરતું સૈન્ય અને નોંકાબળ
આવર્યક છે એવી દલીલ થશે. ઉપરાંત
અમેરિકાને ચોતાનો બ્યાપાર માત્ર નહીંકના
બગરો સાથેના વ્યવહારમાં સંકુચિત થયેલો
નહિ હોઈને, દુનિયાભરના તમામ મુલકો
સુધી વિસ્તાર પામેલા છે. તેથી તેના રક્ષણ
માટે ગંગવર તૈયારી કરવી જરૂરની છે
એવી દલીલ થવાની છે.

અમેરિકાએ બ્રિટનના વડા પ્રધાનને નમતુ
આપ્યું છે એવા અખબારે હદી આવ્યા
નથી, એટલે સમજી શકાય છે કે અમેરિકાની
જ નીતિ મહાન વિગ્રહ પૂર્વે હતી તે જ
નીતિને દુવરે અક્ષરશઃ પાળી છે કેમકે
દુવરે એવાં વચનો ઉચ્ચાર્યાં હતાં કે અમે-
રિકા કોઈ પણ દેશ સાથે વચનથી અંધાશે.

નહિ, પરંતુ અથા દેશો સાથે મૈત્રી તાળવવા જેવો કાર્ય કરી જતાવશે. જો કે દુનિયાને કમતા માટે અને દેશોના વણ નાણાની સંયુક્ત યાદીમાં જાનૂમાં શાંતિ તાળવવી છે એવો ઉદ્દેશ જતાવાશે છે, પરંતુ મિ. મેકડોનાલ્ડને તો એવી ખાતરી નહતી હતી કે જે દેશ કેશોગ કારનામાને લાંગ કરે તેની કામે એકેવ થઈ જાયું. એવ તેને પાંચમાર્થકરો એ જાનૂ વચન મિ. હુલરે આપે.

નૌકા કૈન્ય કમી કરવા માટે છુટી છુટી જાતના માર્ગો મુચવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ દરેક દેશો પોત પોતાને અનુકૂળ ઉપાય જ બતાવ્યા હતા! દરેક સંજમરીને નો નો કાર્યો નિર્ભર કરવા આગ્રહ કરે છે જ્યારે બીજા દેશો એ કાર્યો માત્ર રાખવા આગ્રહ કરે છે; પરંતુ કેટલાક જેવી મનવારો નહિ રાખવા મુચવે છે. કાંડમાં ભરનારી નૌકા પરિષદ સમગ્ર સગમનીને પ્રશ્ન ખાસ પ્રાધાન્યે ગોઠવવામાં આપ્યો છે કેમકે દરેક દેશોનાં વચ્ચે બારકસોને નવી સંજમરીનો પગલામાં પાંચમાર્થ કરે છે. આથી જ દેશોને નૌકા-જગ વધારે હોય તે કમી કરાવું નહિ; પરંતુ જે દેશ પાસે વચ્ચે બારકસો નહિ હોય તેઓને સંજમરીનો અગિયાર્થ થાય છે. કેમકે જ્યારે ને દેશને બીજા સાથે ગુપ્તમાં ઉતરવું પડે ત્યારે નનકરી સંજમરિથી સમગ્રી નૌકાઓને પવકમાં દબાવી શકાય છે એટલે એવા નૌકાવિદીન દેશોને સંજમરીનો સંજમરું સાધન બને છે. તેથી એ પ્રશ્ન મરતતો હોઈ તે પ્રશ્ન વિશેષ વિચારબેદ જૂઝ છે. કેમકે કાંસ દરેકી વિગેરે દેશો માટે સંજમરીન મુખ્ય આધારક છે. જ્યારે મુખી સગમની મરવાણી તરીકે ગૌરવ લેતા એક

ચિત્રને, પદ્યગેવા સંતોષને ધ્યાનમાં રાખે સમુદ્રની સ્વતંત્રતા માટે બહારી આપી છે. પરંતુ તે અનુજ ગોળ ગોળ રાજોમાં જાહેર છે. મિ. હુલરે વીજ્ઞાની યાદીના મુદ્દામાં સમુદ્રની સ્વતંત્રતા એક વલો એટલે અમેરિકા આ પ્રશ્ન ઉપર રૂઝ સુરતપણે વળગી રહે તેમાં નવાઈ નહિ, છતાં વણ પ્રવાનની મરતત વળા આ 'પ્રશ્ન સંબંધી વિવેચન થયું નથી એ માટે અનેક તુર્ક વિનકો કરવામાં આવે છે. અમેરિકા સમુદ્રની સ્વતંત્રતા મેળવવા સંજમરીની ખસુ કમર કરશે નહિ. તેમ કેશોગ કારનામાને ઊપરે મુકશે અગર ગમે તેવી સુકેલી અપરો તેને ઉછેરી નોખી સ્વતંત્રતા મેળવવા કમરિય પ્રયત્નો કરશે એવું અમેરિકાના વચ્ચેન પત્રોમાંથી લાગી શકાય છે. જ્યારે મુખી ચિત્રને સમુદ્ર ઉપર સામાન્ય મેળવું અને ચિત્રની પદ્યમિત એ ઉપરીપણું દરેકી રાખવા હજી આગ્રહ કરે છે પરંતુ સંતોષો બહારક ગયા છે અને અમેરિકા ચિત્રને લેટવું નૌકાજગ થરવે છે. અમેરિકા પાસે વિશાળ મુદી અને સંજમરે છે તેથી નૌકાજગ હજી એક સંજમર પ્રમાણમાં વધારી ચિત્રને કમર તે સપટ ગરે એ જાણીજ ચિત્રના પદ્ય પ્રવાન અમેરિકાની મુલકસે ગયા હતા અને નૌકા-જગ વધારવું નહિ એવી ચામર સામન ચરતો કરવો હરેક બનાવો વલો ૧૯૪૨ ની આજ મુખી લે મેકડોનાલ્ડના 'કારો થય નહિ તો અમેરિકા વિજ્ઞાનમાં સર્વેપર પદી એકેવ એવી લાગત. નૌકા સંબંધી રિયતિ જોઈ શકાય છે. સંજમરે એક કૌશ મુખી ચિત્રને સમુદ્ર ઉપર સમગ્ર ન્ય બેગરું પરંતુ ૧૯૧૬ થી અમેરિકાની પ્રવંડ તૈયારી થતી માંડી અને ૧૯૩૦

માં તો ખિટન જેટલું નૌકાખળ થયે છે. ખિટન પાસે ૬૦૦૦૦૦ ટનની કુઝરો છે અને તે ધરાડીને ૪૫૦૦૦૦ ટન કરવાની યોજના થઈ છે ત્યારે અમેરિકાની સરકારનાએ ગયે વર્ષે ૧૫૦૦૦૦ ટન વધુ કુઝરો ખત્રવાવાની વડી આપી છે જેથી હવેનાં અને અમેરિકાનું નૌકાખળ સરખું થાય. ખિટનના માછ પ્રવાનમંડળવાળા હાડાં ગઈનાંડા અને મિ. ચુની'લ નૌકા-કૌચ દર્મી કરવાની વિરૂધ્ધ છે પરંતુ અમેરિકાની વિપુલ સુરી અને વિશાળ સામગ્રી જેટલું ખિટન જેટલું પામ્યું છે તેથી ભયથી ડરી જઈ ગમે તેમ કરીને નૌકાકૌચ ધરાવવાની તગલીએ થય છે ! પરિણામે ભણે સહુનું સામાન્યપદ ગળ તો પશુ ભવિષ્યના ભયથી ગભી ઘણું છે એવું વણ પ્રવાનનું મંનન્ય છે.

સહુનની સ્વતંત્રતા અને આપાનનું સંચલ એ પ્રશ્ન અત્યારે દરેક દેશને મુંઝવે છે. હવેનાંડો આપાર વિંદ અને અલુ-આલુના સુવશમાં પ્રસારાયે છે. સુવશ અમેરિકાને આપાર અમેરિકા ઉપર ગરબ ખરમાં પથરવા છે એટલે એટલી જાની કરનાં સંરક્ષણ પુરતું ગળા દાખરો મારે અમેરિકાની દલીલો છે. આજ સુધી અમેરિકા અને હવેનાંડ વચ્ચે સહુનની વરિદાઈ કનીક દની, પરંતુ દરેથી નરિ-રિક.એ હવેનાંડ પાસેથી એ ગાદવશી'પદ જુટ્યા લીધું છે. અને જાંડની પરિપરમાં એ અમેરિકાની નરેકેણમાં કરો નરિ થય ને ભવિષ્યમાં અને દેશ વચ્ચે અરમક કરવાની ગરબ આગાહી રહે છે.

નવયુગ

આપના ગામની કલ્યાણેવીસાં આવે છે ? ન આવતું હોય તો આ મારે તેને મ'આવવાની તગલીએ કરના નથી ?

આમાના કિલ્લામાં—

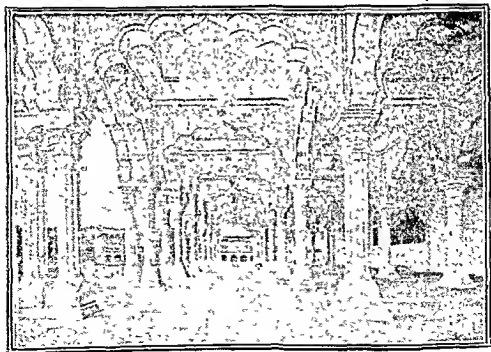
અમરસિંહ તામના કોઈ સરદારના સ્મારક તરીકે કિલ્લાના પ્રવેશદ્વારનું ‘અમર દરવાજા’ એવું નામ રાખવામાં આવ્યું છે. અહિં પણ દિલ્હી પ્રમાણે જ બે આનાની પ્રવેશ શ્રી આપતી પડે છે. તેની વાપિંક ઉપર આડે દસ હજાર રૂપિયા જોટલી થાય છે. એટલે સામાન્ય રીતે એસી હજાર પ્રેક્ષકો ત્યાં આવતા હોવા જોઈએ. દરવાજામાંથી પ્રવેશ કર્યા પછી અંદર વિસ્તીર્ણ મેદાન આવે છે ને તેની વચ્ચેવચમાં કોપન ગોવલનું, [ક્યા પરાક્રમસર કોણુ બાણે] સ્મારક લેવામાં આવે છે. મેદાનની ખીણ તરફ ધમારતો હોઈ કિલ્લાના ત્રણ ભાગ પડે છે. ગામ હાથ તરફ ઘરકરી બરાક અને કચેરીઓ મોટેની બાજુ સામે દિવાન ઇ આમ તથા શાહી મહેલ અને

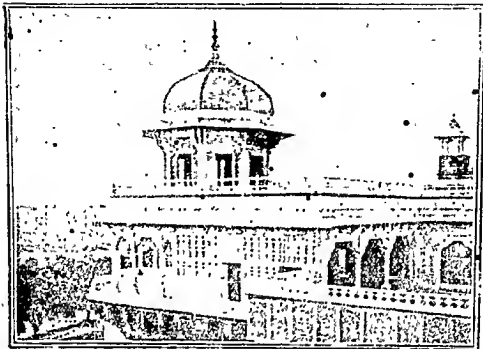
જમણે પણ અકબરની રાણી જોધબાઈનો મહેલ એવી તેની આંતર રચના છે. ।

દિવાન ઇ આમના દિવાનખાનામાંથી પસાર થતાં પાછલી બાજુમાં મોટો ચોક છે તેની ચારેતરફ જુદા જુદા ઐતિહાસિક મથકો છે. તે વિષેની માહિતી આપવા સરકારે બોમોઆ (Guides) રાખ્યા છે તેને બરફે વર્ણનાત્મક પાટીયાં ચોકમાં હોત તો ? પણ આ સમગ્ર સાધી હોત તો પ્રેક્ષકોનાં ખીસ્સાનો ભાર કેમ હલકો થાત.

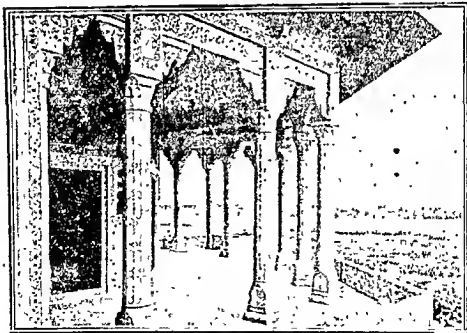
પ્રેમરાજનું નિર્ગમન.

ચોકના ડાબે પડખેના છેલ્લા ભાગમાં એક ન્હાનકડી મસ્જિદ અને તેની બાજુમાં એક ન્હાની ઝોરડી છે. અહિં ઐરાંગઝેમે ચોતાના કતામિય પણ ખર્ચાળ બાપ શલંગદાને દેવ પુરી રાખ્યા હતા. આ ખંડની આગળ એક નિરાશાનો અરખો છે.

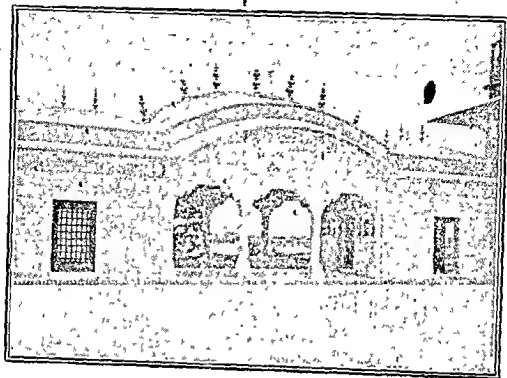

જસભાઇન યાવર: જ્યાં શાહજહાંને કેઠ કરવામાં આવ્યો હતો.
એ પ્રેમી બાદશાહે નિવાસના ઝરખામાં
એમાં એમાં કેદી જીવન વિતાવ્યું હતું.

જસભાઇન યાવરની અગાળી: આપા.

ખાસ મહાલ: જેના ઝડખામાંથી તાજ દેખાય છે.

ત્યાંથી જ એ પ્રેમાળ ટેદી આદ્યશાલ રાજ
પોતાની પ્રણયિનીના અંતિમસ્થાન

સોમનાથનો દરવાજો

જન્મભણવનાં દર્શન કરતો. શાહના અવસ-
નની એવી કથા કહે છે કે અંતીમ સમયે તેના
હાથ પગ ઠંડા પડ્યા. અને શ્વાસ જોરમાં આવ્યો
પણ આત્મા તાજના અંત્ય દર્શન માટે અટકી
રહ્યો. ત્યારે એ પ્રેમાળ શાહને ઝડખામાં
ઉંચકી આવડ્યા હતા. અહિં તેણે પોતાના
હૃદયન સર્વસ્વની પ્રેમ સમાધિ અને પ્રીતિના
પ્રજ્ઞ સદન તાજ પર અંતિમ દર્શિ નાખી
પ્રાણ વિસર્જન કર્યાં. આમ પ્રેમીને વાચ્ય
રીતે જ પ્રિયતમાની શોધમાં આ પ્રેમ સન્યા-
સીએ નિર્ગમન કયું. મોંગલ રાજ્યવંશીઓ-
માંના આ પ્રેમ પરિવ્રાજકની પ્રણય કથાને
માત્ર વિક્રમ ઉવંશીની જ ઉપમા આપી
શકાય. ઝરોખાની ભીંતમાં પૈસાથી પણ
નહોતા આકારનો એક કાચનો કંડકો જડવામાં
આવ્યો છે ને તેની વિશેષતા એ છે કે
તેમાં આખા તાજનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે.

સ્થાપના પૂરજ નીચે હાથીની સાંભારી
થતી. સીધા તાજ મહાત્મ તરફ જવાનો
દરવાજો આ જુરજની નીચે જ છે. પણ
૧૮૫૭ ના બગવાખોરાની મ્હારી થશે એવા
ભયથી તે પુરી દેવામાં આવ્યો છે. ભરત-
પુરના રાજ્યએ આશ્રા પર સ્વારી કરી ત્યારે
આ જુરજ પર જ હુમલો કર્યો હતો. તેની
જમણી બાજુ પર એક કાચથી જડેલા
ઓરડામાં પ્રચંડ દરવાજો ગાંધવામાં આવ્યો
છે. સોરડી સોમનાથનું મંદિર તોડી તેના
સુખડના દરવાજા મહામુદ ગઝનવી લઈ ગયો
હતો. અને હિંદુઓનાં દિવમાં સાવળું એ
દુઃખ દૂર કરવા ચક્રાર અકળરે તેમાંનો એક
પાછો મંગાવી અહિં આણી રાખ્યો હતો
તે આ દરવાજો એમ કહે છે. પણ 'હિંદોન
હુકુમ' અમારા - ભોમિયાએ - કહ્યું - થિ તો
કંઈકેથી આવત, સચ પુછે તો હિંદુઓ કે,

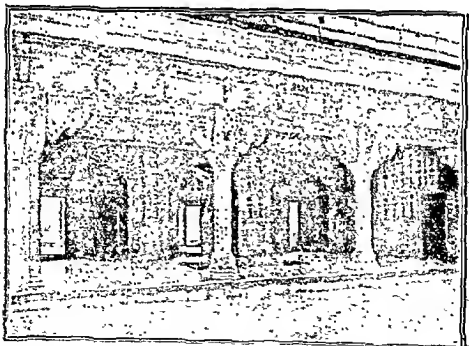
સમજેતે કે હીયે અકપરને યે દેવદાસ
જન્મનાં યદાંદિ બનવાયા થા' ! અને એજ
પાત ખરી લાગે છે. કેમકે સોરઠી સોમ-
નાથનો નાશ થયો તે કાળનો ખ્યાલ આયે
એટલો આ દરવાજો પુણ્યો લગતો
નથી. છતાં તે પરતું કોતર કામ અતિ-
પ્રેમણીય છે.

લોંચરામાં વધરૂથાન

આ એરોઝો ઓગાંબીને બીજી તરફ જનાં
જેવજાણના મહેલમાં પ્રવેશ થાય છે. યમુનાના
સ્નાન માટે અદિથી એક રીથો દાદરો
જેવજાણ માટે ઉનારવામાં આવ્યો હતો તેમ
અકપરે તેને એક શીવમંદીર બંધાવી
આપ્યું હતું. જેનો પાછળથી ધર્માંધ ઓગાં-
બી નાશ કર્યાં હતો. તેની બાલુચાં જ
દમામ ઉદે સ્નાનગૃહ હોઈ તેની બી'નો
અને તેખતપોથીમાં કાચના ન્હાના દુકાન

બેઠેલા છે. આથી અંદર રોશની કરે કે
જાણે કેમ આખો દમામ સગળી રલ્યા હોય
તેની જ બોલીઓ પ્રગટી નિકળે છે. આ
સ્નાનગૃહમાં ન્હાવાના ન્હાના હોજ અને
પુણ્યો છે અને તેની બાલુમાં મુદ્રાસિક
બગી તથા અતર રાખવાના હોજ છે પણ
હવે તો તેમાં કચરો જ જામ્યો હોય ને !

• એ દમામની જાણનાં લોંચરામાં તો
જતી ચેટીએ તો જ અંદર ઉતરી શકાય
છે. હવામાં દુર્ગંધ આવે છે ને આમાચીરી-
આંતું તે નિરાશરૂથાન 'અનુ' છે તેમાં
ખૂબ ઉડે ઉતરી જઈએ ત્યારે એક ખૂંટામાં
અંધારી ઓરડી આવે છે. અહિં મુસ્લિમ-
માંની બદલાલ બેગમો તેમ જેમનાં મુસ્લિમ
કદી પણ પ્રકારમાં ન મુકાય એમ
માનવામાં આવતું તેવી સજ્જારી વ્યક્તિ-
ઓને ફોંસીએ સજ્જારવામાં આવતી, ફોંસી
દીધા પછી તેનું રાજ નીચે ખોદેલા ઉંડા

જસમીન યવરમાંતે એક ખંડ : આગા

ખાદમાં મુકી દેવામાં આવતું એટલે તે
યમુનામાં તણાઈ જતું. હવે તો આ ખાદો
પુરી દેવામાં આવ્યો છે. જો કે હજી
ખાદાપત્રી જગ્યા તો એકબી જ દેખાય છે.

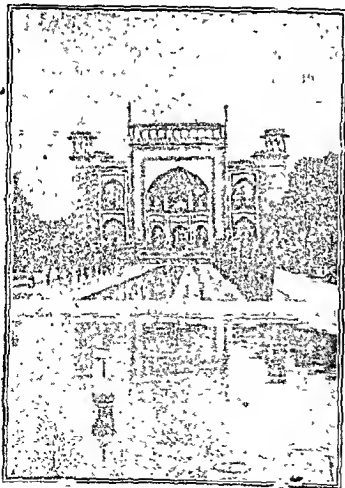
સૌંધીયાઓએ તેને છતી પીધો હતો
પણ પાછળથી ભધુરાની દક્ષીણ તરફનો
મુલક લઈ તે માગધોને પાછો સોંપી દીધો
હતો, તે પછી એ કિલ્લો સત્તાવનમા
બંધવાળાઓના હાથમાં ગયો હતો; પણ
તે તો માત્ર અવપ્રકાશ માટે જ.

પ્રેમી જીવોનું પુનઃસદન

આચારી અથવા જગન પરના નવ અમ-
લકરમાંની એક અમલતિ એટલે અરિના

તાજ મહાલ અથવા પ્રીતિનું પુનઃસદન.
શીશ્વકાના આ આદર્શ મંદિરનું, વૃષ્ટિન
અસકય જ છે પોતપોતાની રસિકતાનુસાર
લેણી તેણે તેનું એળખાણ કરવું રહ્યું
પીસ હજાર મહુરો ખાતીસ વર્ષ સુધી
અષોરાત્રી અદિ કામ કરતા હતા. તે
બંધાવાને ૩૦૪ વર્ષ વીતી ગયા છતાં હજી
તે એવો ને તેવો જ દેખાય છે, તેના
પ્રશસ્ત મહાદ્વારમાંથી પ્રવેશ કર્યા કે સામે
લગ્ય બગીચા અને મુરના સમઘટ ઝોડોની
સમાંતર હાર આવે છે. તાજનાં પગથીયાં
આગળ એક મુંદર પુષ્કરિણી હોઈ તેમાં
રાતો કમળ અને એક ડુવારો છે. પ્રીતિ

નિધાન મુમતાઝને સરણે
પ્રેમી જોનાએ અપેક્ષા
એ પુણ્ય સંભાર હશે
કે, તેના સરણ કમલના
સાંદ્યથી મુગ્ધ બની
દેવી વસુંધરાએ આ
પુલની ખિજાત હારી હશે
કે, પ્રેમ મંદિરના માગ
પર કમળના ગાડીયાની
નિસંગે સેઝ ખીજાવી
હશે? એની લાગણી
રસિક દર્શકને તે વખતે
ચાય છે તાજના પ્રવેશ-
દાર પર અજબખાતું
અથવા ન્યુઝિયમ હોઈ
ત્યાં આ અવલુનીય
મહેલની રચનાના નકશા
રાખ્યા છે. વચ્ચેની
કમાનમાં હિલા રહ્યા કે
તાજની નિયતી કમાનની
વચ્ચે વચમાંની મુમતાઝ
અની કબર સમરેવામાં
દેખાય છે. આ રેખા

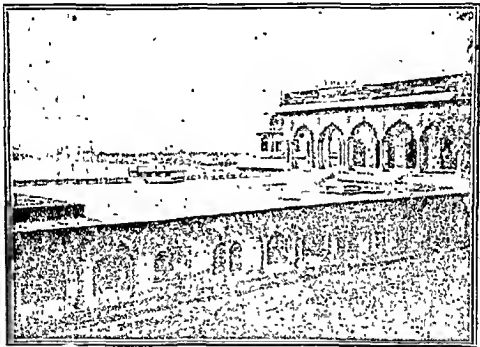
તાજમહાલનું પ્રવેશદ્વાર

પાછળ સંભાવીએ તો સાત દરવાજા પરના વચસા સુરંગમાંની બારી કે જ્યાં શાહજહાં એસેલા ત્યાં જ બરાબર દિગ્દિ પહોંચી જાય છે. મુમતાઝની કબ્રની બાજુમાં જ તેના પ્રણય સોહુપ પ્રિયતમ પોદરા છે.

અચારના તાજની પાછળ તેના કરતાંય મોટો કાળો આરસ પહાણનો તાજ બાંધવાની શાહજહાંની મુરાદ હતી. જે મુરાદ બર આવી હોત તો દુરથી જોનાં આખી

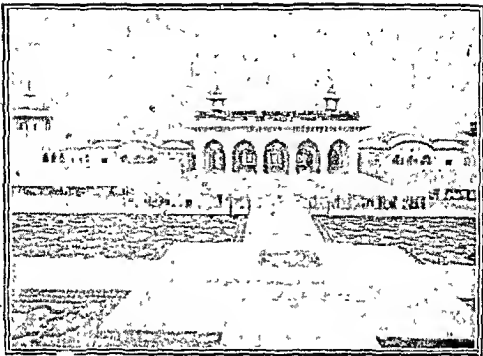
આમ તાજની દરેક કૃતિમાં આવી દક્ષતા અને કુશળતા ચોક્કસથી જોવામાં આવે છે. આવા કલાના નમુનાને વીજળીના આધારથી કેટલાક પત્થરમાં ચીરા પડ્યા છે. તાજની દિશાએ પર કલાના અનુપમ નમુના સમાવેલી અને પુલ ઝાડ કોતરેલાં છે. તેમાં અનુરૂપ રંગના કીમતી પથર જડ્યા છે. આવી શેરોમાં રૂપીયાના આકાર જેવાં પુલમાં ૫૦-૫૫ પાંદડીઓ છે. આ દરેક પાંદડીમાં

• દીવાને ખાસ : જ્યાંથી તાજની ઝાંખી થાય છે.

ચમકતી ચોક્કસમાં જડેલા જેવા પાદનો તજ દેખાતો તજની દારીની કમાન પર ચરેખી ચક્રો છે. આ કમાન ચોક્કસ પુટ જોડેલી ઉંચી દરો. પણ ખુબીની વાન લે છે. જે કે આ સર્વે અક્ષરો એવા ચક્રના ઉત્તરના સમ પ્રમાણમાં કોનવાં છે કે કોલસની નાજ આગળનો ચક્રો તથા કમાની મધ્યમાંનો સો પુટ પરનો ચક્રો એ જાન્યે આકારમાં એક સરખા જામે છે.

કુદરતી રંગના ભુલ ભુલ પથર જડ્યા છે. એ તો શું પણ પુલમાંના કેસર સુદ્ધાં શીફુરયા ને કેસરી રંગના પથરનાં બનાવ્યા છે. આ કેસર કોયના આકારના જ હોય, છતાં તે તે રંગના પથર તોડી તેમાંથી આવી શીફુર કાપલીઓ કાઢી કમાને સંપુર્ણ અવસ્થાએ લઈ જવામાં આવી છે. અકબરન અંગ્રેજીની આમદનીમાં આ વેપારો અને પુલમાંના હીરા લીધા

આશ્રમ મહાલ અને જનાના : જેણે મેગલ શહેનશાહોના અનેક ભેદભરમા જોયા-જાણ્યા છે.

તેમ જ રત્નો અદ્વય યજ્ઞગયાં છે ! મુમતા-જની કબર પરનો કાઢીતુર (કાઢીતુર નદિ) હીરા પથ્થુ ગુમ થયો. જગત પરની આ અનુપમ કથાના વિધાતા પંડિત શેખરાજ અને એક ઇરાકીયન (ગિનુ) નામ યાદ નથી) એ બે પુરુષ હતા. કહેવાય છે કે તાજનું કામ પુર થતાં જ આ અદ્વિતીય કથાકારોને બીંતમાં સફી હાર કરવામાં આવ્યા હતા કારણ એકે આવી ખીછ ફૂટી પેદા થવા ન પામે. આ વાર્તાવાપમાં સત્યનો અંશ કેટલો હશે તે જાણવું મુશ્કેલ છે.

પાયાથી કલશ સુધીની તાજમહલની કુલ ઉંચાઈ ૨૪૨ ફુટની જણાવવામાં આવે છે.

તાજના ચોતરાના આરેય પૂજાઓ પર આર મિનાર હોઇ તે દરેકમાં ૧૬૨ પગથીયાં

છે. એટલે સામાન્ય રીતે તે ૧૨૫ ફુટ ઉચ્ચાં હશે. મેગલ યુગનો પેશા મુવિખ્યાત મીના બાઝાર અહિં પાણી ભરાતો. આવાતાજને જોઈને પ્રેક્ષક શત્યભાવ બની પાછો ફરે છે. મિનારા પર પહોંચી ગયા પછી એમ જ થઇ આવે છે કે ત્યાંથી કુદી પડી વાસના મય જતી એ જ વાતાવરણમાં ભ્રમણ કરતા રહેવું. સ્વતંત્રતા મેગલા પછી મુકત ભારતના નવા વિદ્વાનોએ, વિશ્વગૃહતા પર રચાયેલી નવી સંસ્કૃતિ નિર્માણ કરવાને માટેના વિચારસ્થાન અને પ્રયાશશાળા તરીકે આ તાજનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અરેખર અનિર્ણય અને જાગૃતીક સંસ્કૃતિના ઉદ્ભવ માટે આવું જ નિતાંત પ્રેમમય અને ભવ્ય સ્થાન જ હોવું ઘટે.

સપ્તાવતારી દિલી

કુટલીક ન્યુનતાઓ

: લેખક :

રઝીયુદ્દીન-એ-મોલવી

આ હુ સમગ્રના મારગશીર્ષના “નવયુગ” માં રા. રાજશેખરે મજકર શિષ્યક હેઠળ એક મનનીય લેખ લખ્યા છે. એમના દિલ્લીના પ્રવાસમાં એમણે એએસી અકાદમિક અને કળા કારીગરીથી ભરપૂર ઇમારતોનું એ રેખાચિત્ર છે. એમનું વર્ણન આકર્ષક અને મધુર છે છતાં એમાં ઇતિહાસીક સત્ય ઘટનાઓની ન્યુનતા દષ્ટિગોચર થાય છે. એ ન્યુનતાઓ પુરી કરવાની મારી જણાસા હું રોકી શક્યો નહિ અને એ જ આશયે આ કુટલીક સત્ય ઘટનાઓ અત્રે લખી નાખી છે.

લુભા મરજુદ

“તે આક્રમકોની બંધાવેલી જગત પરની શીષ્યકળામાં ગૌરવ પામેલી લુભા મરજુદ” આક્રમકોને નથી બંધાવી પરંતુ લોકપ્રિય રાઉનસાલ શાહજહાંએ લાખો રૂપિયા ખર્ચીને બંધાવેલી છે.

કુતુબ મિનાર કોણે બંધાવ્યો ?

એ સિલ્સિલ અને શિષ્યકળાનો - આદર્શ નમુનો દર્શાવતો મિનારની પ્રથમ કુતુબ શાહ સાગેશો હોવાથી અનેકા એમ જ અનુમાન કરે છે કે એ ગુલામ વંશના શાહ કુતુબુદ્દીને જ બંધાવ્યો છે. એટલું જ નહિ પરંતુ એ મિનાર વિશે લિજ્જ લિજ્જ દંતકથાઓ પણ ઘડી કાઢવામાં આવી છે.

એમ છતાં વસ્તુસ્થિતિ શું છે તે તરફ કાંઈ પ્રયાસ કરતો નથી. સદ્ગુ કુતુબ મિનાર વિશે ચાત્રતી આવી અનેક ઉટાંક વાતોને અંગે મુબદ્દના એક પાઠશી સદ્ગુરુસ્થ ફત્તમજી નસરવાનજી મુન્શીને એના વિશે કંઈક ઉગ્રાણુમાં ઉત્તરવાની ઉત્કંઠા ઉદ્ભવી. અંગે તેમણે ઇતિહાસના અનેક પુસ્તકો ઉચ્ચાપી તથા મિનાર ઉપરના અરખી અને ફારસી શીક્ષા શ્રેણીના તરલુમા ફરી એ મિનાર કોણે બંધાવ્યો એની સત્ય ઘટના સને ૧૯૧૧ માં “ધી હીસ્ટરી ઓફ ધી કુતુબમીનાર” એ નામુના નામના સરખા પુસ્તકમાં બહાર પાડી.

કુતુબ મિનાર વિશે રા. રાજશેખર પણ અનુમાનો ઉપર જ રહ્યા છે અને તેમને પણ સત્ય લક્ષીકન જુદી નથી. એમ જ તેમના લખાણ ઉપરથી જણાય છે. “કુતુબ મિનાર” ના લેખક રા. ફત્તમજી મુન્શી ચોતાના પુસ્તકના ઉપોદ્ધાતમાં લખે છે કે “હું મીસ મેએલ ડે (મીસીસ ડેવિડસુ. ચાર. રીકમર)ની “કોનોલોજી ઓફ ઇન્ડિયા” મારા કાંઈ ખીન્ન વિષયના અભ્યાસને અંગે જોતો હતો, તેવામાં મારું ધ્યાન તે પુસ્તકના પાના ૧૮૪ માં નિચે દર્શાવેલી ખીના ઉપર ખેંચાયું. તે આ પ્રમાણે છે :—

“A. D. 1235 H. 633, 24th Rabi I 7 December Death of Khwaja Qutb-ud-din Bakhtyar

Kaki of Ush near Bagdad, a famous Mohmedan Saint, who came to Multan in the time of Nasiruddin Qabachah; he subsequently went to Delhi where Atlamash offered him the post of Shaikh-ul-Islam which he declined. *The Qutub Minarah at Delhi was erected to his memory.*"

અને એ જ શબ્દો ઉપરથી રા. રસ્તમણએ લાખી શાધખોળ કરી અનેક ઇતિહાસોના દબાવેલા સાથે સાબીત કરી આપ્યું છે કે સહુ મિનાર અદત્તમસે એ મહાન સાધુ પુરુષ કુતુબુદ્દીન ખખતયાર દાકીની યાદગારમાં ઉભો કરાવ્યો છે. અને એ મહાવીરની કબર પણ તે મીનાર પાસે જ આવેલી છે અને તેમના નામથી જ એ કુતુબ મિનાર કહેવાય છે.

એલુન્નીસાની કબર ક્યાં ?

એલુન્નીસાની કબર ક્યાં આવી છે એ વિષય ઉપર ઇતિહાસકારોમાં બે મત નથી. એની કબર લાહોરમાં “નવા કોટ”ની પાસે આવેલા બાગમાં આવેલી છે. ને બાગમાં એની કબર છે તે બાગ એણે ચોતે જ બંધાવ્યો હતો. અને મૃત્યુ સમયની એની વસીયતના અંગે એને ત્યાં જ દફન કરવામાં આવી. ઉદુમાં લખાએલા એના જીવન વૃત્તાંતોમાંથી વાંચનારને એ સત્ય હકીકત મળી આવે છે. ત્યારે હુમાયુના મકબર પાસે “હુન્નાના સંતાપથી અલિપ્ત રહેતા ઓલીઆની કુંપડી જેવી” એ કબર દોની છે? એનો જવાબ નિચેના શબ્દોમાં મળી જાય છે :-

“*Jehanara Begam the favourite daughter of Shah Jahan, who insisted upon sharing his sufferings during the many years he spent in captivity lies buried not far from Humayun's tomb.*”

એણે હુમાયુના મકબરા પાસે આવેલી ઓલીઆના કુંપડા જેવી એકલી પડી રહેલી કબર એ પવિત્ર શાહજહાની એલુન્નીસાની નથી પરંતુ શહેનશાહ શાહજહાંની પવિત્ર પુત્રી જહાંઆરાની કબર છે.

એલુન્નીસા પ્રેમ સન્યાસીની હતી ?

ઐયારંગઝેબની આ પવિત્ર શાહજહાંને માટે અનેક ઉદાંગ વાતો દર્શાવવામાં આવી છે. અને તે ઉપરથી જ નારાયણ વિસનજી ઠક્કરે પણ કોઇ કોઇ શાહજહાં વિષે આહું અવશું લખી દીધું. પરંતુ જ્યારે એમને પોતાની ભૂલ જણાઇ ત્યારે એમણે આજથી આઠેક વર્ષ ઉપરના “ગુજરાતી”ના કાષ્ટ ખાસ અંકમાં પોતાની ભૂલ સુધારી શાહજહાંની પવિત્રતા અને સદાચરણ ઉપર લખાણ ચર્ચા કરી. હું એ લેખ વાંચી જવા લેખકને વિનંતી કરું છું. જેમ રા. રાજશેખરે લખ્યું છે “કે આલમગીરની આ ફુલિતા સલાંદી પર્વતના સિંહ મનાતા રાજ સંભાળ પર એકીત પડી હતી,” તેવી જ રીતે શરૂથી સાહિત્યના ઉગ્ર અભ્યાસી રા. કે. એમ. ઝવેરી સાહેબ

* જુઓ “ઇન્ડિયા ઓર્ડર એન્ડ ન્યુ” લે. એડ. નિશાવસીંગ. પા. ૭૬.

પણ એ જ કલંકરહિત દુહિતાને માટે દક્ષિણના સિંહ મનાતા શિવાજી જેડેનો પ્રેમ દર્શાવ્યો છે. * એ વિદ્વાન લેખકો જ્યારે આમ લિખ્ત દષ્ટિએ એક જ વસ્તુને નિરૂપે છે ત્યારે સત્ય ઘટના શું છે એ સ્પષ્ટતા અત્યંત સહેલું થઈ પડે છે. અંતમાં લેખકો એ જ નીકળે છે કે કેટલોક અંગ્રેજ પ્રવાસીઓની ઉદાગ વાતોને આધારે દિંદના ઇતિહાસકારો પણ એવી વાતો ઘડી કઢાડે છે. અને મુગલ હરમની પવિત્ર આવૃત્તિની પવિત્રતા અને સતિત્વતાને લાંછન લગાડતાં ખરી રીતે તો તેઓ

ચોતાની કલમને જ લાંછન લગાડે છે. શાહજાદી જેથુજીસા પર અનેક લખો લખાયા છે તેમાં પ્રયાગથી પ્રગટ થતા હિંદી માસીક “સરસ્વતી” માં ઇશ્વરીપ્રસાદનો લેખ અતી પ્રશંસનીય છે. * એટલું જ નહિ પરંતુ જહુનાથ સરકારના “ઐરંગઝેબ” ના ઇતિહાસમાં એ ખીના હિપર સ્પેજે ઇસારો થયો. જ્યારે આવા વિદ્વાન લેખકો એવી કોઈપણ વાત દર્શાવતા નથી ત્યારે એ વાતોમાં કેટલું સત્ય છે એ વાંચક પોતે જ કંપી શકે છે.

+ જુઓ “ખીરાતે આલમગીરી” ગુજરાતી. પા. ૧૨૬.

* જુઓ હિંદી માસીક “સરસ્વતી” માં જુન સને ૧૯૨૬ માં “મુગલોંક હરમ” વાળો લેખ.

છત એટલે હુંટ.

...

મૂડીવાળાઓના લાયમાંથી થોડીક પણ સત્તા જેથી કામદારોને ગળતી નથી, તેવા કામને સમાજવાદી દષ્ટિએ થયેલું કામ જ કહી શકાય નહિં.

...

તિરસ્કારનો ઝગે લાયમાંથી નીકળે છે, કોઈ પણ મનુષ્ય જેનાથી લાય પામતો ન હોય તેનો પ્રામાણિક તિરસ્કાર કરી શકેલો નથી.

ઇતિહાસના વાચક બનવું તેના કરતાં ઇતિહાસના સર્જક બનવું તે વધુ સાફ છે.

...

જ્ઞાન વિનાનો મતાધિકાર કોઈનીએ કીંમતનો નથી.

...

અંધુલાવનાને મુન્તિમંત બતાવવી હોય, માનવજાતિમાંથી કોઈ પણ માનવીનો તિરસ્કાર થતો અટકાવવો હોય તો પ્રત્યેક મનુષ્ય ચોતાની જાતને ખીળ કાઢના પણ કરતાં ઉતરતી માનવાતું લડી જવું.

નવ યુગનો પયગંબર

: અનુગામક :

ડૉ. મંજુલાલ દવે એમ. એ. પીએચ. ડી. ડી. લીટ.

[બેખાંડ પાંચમો]

હુવાં સહજ પડવા
આવી.

અને સર્વમિત્રાએ
જણાવ્યું: “ધન્ય હો,
આર્જનો દિન: ધન્ય હો
આ સ્થળ: અને ધન્ય હો
પયગંબરી વાણી વધો
આપનો આત્મનુ!”

અને મયુરે ઉચ્ચાવ્યું:
“શું એ હું જોઈતો
હતો? હું શ્રીતામાનો
એક ન હતો શું?”

પછી તે દેવાસયને
પગથીએથી ઉતર્યો અને
સર્વ લોક તેને અનુસરી
રહ્યા. અને નાવ પ્રતિ
પહોંચી વૃત્તક પર ઉભા
રહ્યા.

પુનઃ એ પુરજનો સમક્ષ
જેઠા પુકારી રહ્યા:

પ્રહલાદપુરિનાં નરનાર,
વાયુ મને આત્મા દષ્ટ રહ્યા
છે કે મ્હારે તમારા યજ્ઞ
વિષ્ણુ પડવું.

એ વાયુ કરતાં જો કે હું જોછો વેગવતો
શું, છતાં મ્હારે જગું જોછો છે.

અર્થે તો રહ્યા ભટકતા રામ-સદૈવ એકાન્ત
ને વધુ એકાન્તવાસને શોધતા: જ્યાં એક
દિવસ ક્યો ત્યાં બીજો દિવસ નહિ આર-

નવયુગનો પયગંબર

લવાનાં: અને સંધ્યાકાળે જો સ્થાન ત્યાંયુ
ત્યાં સર્વોદય અમને નહીં ચેખી શકવાતો.

સકેને પૃથ્વી નીંદરે, પરંતુ અમે તો
આગળ ને આગળ અમ કુચ કધે જ
જવના.

ચાંદીને વળગી રહે તેવાં રોપાનાં અમે
ખીજી છીએ, તે અમારા હૃદયની પ્રકૃષ્ટતા
તથા પરિપક્વતામાં અમે વાપુની સંચ મૈત્રિ
કરી જ્યાં ત્યાં વિખરાઈએ છીએ-વિસ્તરી
રહીએ છીએ.

તમારી મધ્ય મ્હારા દિન સાવ દુઃકાળ
ગણી શકાય; ને તેથી દુઃકાં હું યોગેશ શ્રેષ્ઠ
વ્યતોતે માપી શકાય.

પણ તમારા અવલુમાં મ્હારા એ સ્વર
મંદ પડે, વા તમારા સ્મરણમાં મ્હારા પ્રેમ
હુંપત થઈ રહે, તો જરૂર હું પુનઃ આવીશ.

તથા વધારે ક્ષયન હૃદયે તથા આત્માને
સવિશેષ વશ પતી. એવા અધરે હું યોગી
રહીશ.

હા, હું ભરતી સંગે ઉભરતો-ઉછળતો
પાછો આવીશ, કદાચ મૃત્યુ મને સંશુભ
રાખે, તથા મહત્તર મૌન મને પોતામાં
શમવી દે, છતાંય પુનઃ હું તમારા ઉત્ત-
માણને શોધી રહીશ.

અને એ મ્હારી શોધ વૃથા તો નહીં જ
જાય.

જે જે કંઈ સત્ય મેં કહ્યું છે, તે તે
સર્વ સત્ય તમારી પોતાની હૃદયગમ
વિચારણાસહ એકમતતા દાખતા વધુ નિર્મળા
શબ્દોમાં પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં.

વાયુ સહ હું જઈ છું, પરંતુ નીચે
શૂન્યતામાં નહીં-પરંતુ ઉંચે પ્રખર પ્રક્ર-
શમાં-પ્રસન્નમન પરિપૂર્ણતામાં, જઈ છું-
એમ નિઃશંક માનજે, એ વ્હાલેરાં પુરજનો.

અને આજનો આ દિન તમારી અગત્ય
તથા મ્હારા પ્રેમની પરિપૂર્ણતા માટે જરૂર
ન હોય, તો ખીજા કોઈ દિનનાં પરિવેષ
સાંપડે ત્યાં મુઘી તે વચન એધાણ રૂપે
વર્તે.

માનવોની અગત્યા પડે છે; પણ પ્રેમ
તો સ્થિર જ રહે છે.

આથી જરૂર માનજે કે ઉડેલાં ને ગઈને
એવા મહત્તર શાન્તિ સદનમાંથી ચ હું
પુનઃ આવી રહીશ.

વૃક્ષોને વેડીઓ પર દવખિન્દુનું અમી
જાંટણું છાંટી પ્રભાતી પ્રકાશના પુરમાં ફર
થસડાઈ રહેતી ધ્રુમસ પુનઃ પ્રકટશે ને અજ
રૂપે એકત્ર બની વર્ષાકરે જગત્ પૂર ઝરમરશે.

અને એ ધ્રુમસ સમોવરજન મને માતી લેતો
શાન્ત રાત્રિઓમાં હું તમારી શરીરોમાં
થઈ આવેલ છું, ને મ્હારા આત્મા તમારા
મુઠ્ઠામાં પ્રવેશેલ છે.

તમારા હૈયાના ધ્વજકાર મ્હારે હૈયે; તેમ
તમારા શ્વાસોચ્છવાસ મ્હારે મુખે, અંક-
યેલ મને પરિચિત છે.

તમારાં હૃદય તેમ શોક, મુખ તેમ
દુઃખનો મને બરાબર અનુભવ છે.

તમારી જામતીમાં તમારી સંગે જન્યત,
તેમ તમારી નિદ્રામાં તમારી સંગે તમારાં
સ્વપ્નોને મેં સ્વપ્નેલ છે.

અને ઘણી વેળ તો તમારી સર્વખી મધ્ય
પર્વતમાળની વચમાં એક “પ્રેમોરીસુ”
પ્રકાશે તેમ હું વિચરેલ છું.

તમારાં આત્માનાં શિખરો તેમ નમતા
ઢોળાવ, તથા તમારી ધ્વજા ને ઉમિઓનાં
સંચલિત ઢોળાને મેં પ્રતિબિમ્બિત કીધેલ છે.

ને કદીક કદીક તમારાં બાળકોનાં ખડ-
ખડાટ હસવાં તેમ તમારાં લુંવાનીઆઓનાં
અનંત આશાલિધાપી ઉડવાં, મેં મ્હારી
શાન્તિમાં ઝીટ્યાં છે, જૂલ્યાં છે. અનુભવ
તેમના સ્વર કંઠોચ્છવાનાં સંગીત મ્હારે મુખ-
પિત કંઠે જ રચાયાં છે-ગવાયાં છે.

પરંતુ એ હાસ્ય તથા સંગીત કરતાં
મધુરતર ને મહત્તર એવું તમારામાંનું
કોઈ નિઃશીમ તત્ત્વ મને બેટી
સ્વેલ હવું-તમારું વિશ્વવિશાળ
સ્વરૂપ, જેના તમે ક્રોધ, અસ્થિ તથા માંસ

માત્ર છે; જેના પરમ અનાવૃત સંગીતમાં તમારાં સૌ ગાન સ્વરહીંણા ધ્વનિકાર માત્ર છે.

એ વિરાટ તમારા સ્વરૂપે જ તમે વિશાળ છે, વિરાટ છે;

અને તેને નીરખી મેં તમને 'નીરખ્યા-તમને' રહ્યા.

કારણુ તે વિશ્વવિરાટ પ્રદેશમાં પ્રેમ કેટકેટલી નિઃસીરતાઓ ઓળંગે છે તે ખબર છે?

કેટકેટલાં દર્શનો, કેટકેટલાં પ્રકાશનો, કેટકેટલા ઉદ્ધાસ તથા ઉત્કર્ષનાં ભવ્ય દિવ્ય ગુન્જોની પાપ તે ઉડી રહે છે, તે માહુમ છે?

ગીતાકરે તો એ તમારા વિશાળ સ્વરૂપને અધ્યતની સાથે સરખાવેલ છે તે વીસરી જશો?

તેના સામથ્યે તમે પૃથ્વી સહ બંધાયેલ છે, તેની મુવાસ તમને અવકાશ માત્રમાં ઉડવી રહેલ છે, ને તેની સનાતનતામાં તમે અમ્મર છે-સનાતન છે.

તમને એવું કહેવામાં આવેલ છે કે તમારી શૃંખલાની જેમ તમે તેની નળજામાં નળજા સાંકળ સમા નળજા છે.

પણ આ એક અર્ધ-સત્ય છે.

તમારી સળગમાં સળગ એવી સાંકળ સમા તમે સળગ છે.

નાનામાં નાના તમારા કાર્યને માપવું તે તો છુદ્ધુદની કાણુલંચુરતા વડે મહાસાગરની શક્તિ માપવા બરાબર છે.

તમારા પરાજયો વડે તમને ન્યાય આપવા તે તો ઋતુઓને તેમની અસ્થિરતા માટે દોષપાત્ર ઠેરવવા બરાબર છે.

વસ્તુતઃ તમે મહાસાગર સમા છે.

અને જો કે તેને કિનારે લગંદેલ મહા વળનદાર જહાજ વિશાળ તેની ભરતીની પ્રતીક્ષા કરે છે, છતાંય એ મહાસાગરની

જેમ જ તમે તે ભરતીઓને ધીરી વાળી શકો છો ને માઝા નથી મૂકતા.

વળી તમે ઋતુઓ સરખાવ છો.

અને જો કે તમારા શિતકાળમાં તમે વસન્તને અનાદરો છો, છતાં તમારે અંતર તમ અંતર વસેલ વસંત તમારી તંદ્રા, નિદ્રામાં મુરંમ્પ સ્મિત સારી રહે છે, ને જરાય તમારા સામે કોધે નથી ભરાતી.

એવું મા ધારશો કે મહાઈ સર્વ ક્યન કેવળ તમારી પ્રશંસાને ખાતર છે.

પરસ્પરને એવું મા વદશો કે, “જેથું, તેણે આપણને હીક વખાણ્યા. આપણામાંતું સારું જ સૌ તેણે જોયું.”

ખડું પ્રજાવો તો હું તો માત્ર તમારા મનમાં જ છે તેને જ માત્ર મહારે મુખેથી કહી દાખવું છું.

અને એ શબ્દસાન નિઃશબ્દ જ્ઞાનની છાયા માત્ર નથી શું?

તમારા વિચારો તથા મહારા શબ્દો એક જ બંધ સ્મરણ સાગરમાંથી નીકળતી ઉર્મિઓ સમા નથી શું?

અને એ સ્મરણ સાગરના ઉર્મિઓને કાણુ માપી શકે છે?

તેમાં તો આપણી ગદ્ય કાવ્યોનાં વૃતાન્તો નેટલાં મઝેથી આવેખાવેલ છે તેટલાં જ પૃથ્વી જે કોણે આપણને તથા હેને પોતાનેય નહોતી ઓળખી શકેલ તેટલા આદ્ય કાળના ઉલ્લેખ જડી આવે છે.

શાણુઓ તમારે દ્વાર પોતાનાં શાણુપણને તમને દેવા આવેલઃ જ્યારે હું તમારા શાણુપણને લેવા આવેલ.

અને જુવો, એ શાણુપણ કરતાંય કાંઈક વિશેષ મને લાધી રહ્યું.

એ તો તમે જેનાં નિત્ય વૃદ્ધિ તંથાં વિકાસ થઈ અપરિચિત છે એવા તમારા તૈજસી આત્મતત્વને મેં પિછાન્યું. એ તો

પદમાવધિ ઇવનતત્વને મેં પ્રીત્યું, એ
શ્રુત્યું નામક કલ્પનિકતાને ખીલીતાં ને રેતાં
સરીશમાં ઇવનતત્વના એન્દ્રેષણને કાળ
સદૈવ ધ્રુમી રહેલ છે.

અહીં કબરો નથી; તેમ અહીં કે મૃતે
નથી.

આ પર્વતો ને મેદાનો કેવળ પારણું
છે, ઉત્તરોત્તર વિદેસન તથા વિદેસનનાં
પગથીયાં માત્ર છે.

સ્મશાન નવા કબરસ્તાનને માર્ગે કદીક
વળે તો જરૂર એ પૂર્વજોના-પૂર્વજાગી-
ઓના-સમાધિ ભવનમાં તમને પોતાને તમે
પ્રત્યક્ષ કરી શકો; તેમ હાથેહાથ મિશ્રવી
નર્તતાં ને ખેત્રનાં તમારાં આળકાને પ
ન્યાળી રહેલો.

વારંવાર તો તમે અજ્ઞપ્રે આનંદો રહો
છો. ખીજાઓ અહીં આવેલ ને તેમણે
તમને બાંધાં બાંધાં સુવર્ણાં વચ્ચે કબી
સંભળાવેલ; અને શ્રદ્ધાભાવે તમે તેમને
અરણ્ય તમારાં ધન, વિશ્વવત્તા, ક્ષાતિ ને
શક્તિ સમર્પેલ.

મેં તો એવાં વચન સમુદય કહ્યું નથી
કહ્યું, અને છતાંય તમે મને વધારે ઉદ્ધ-
રતા દાખવી રહ્યા છો.

તમે મને કાક એવી અજ્ઞમ વસ્તુ દીધી
છે જેના વડે ઇવનતત્વની ઉંડામાં ઉંડી
નૃપા મને ભગી રહે.

ખરેખર, જેના વડે ઇવન સમસ્ત સનત-
કોમાયનાં કુવાય રૂપે કૂટી રહે, તેના
સમી વા તેનાથી અદ્ય કંઈ ભેદ હોય
શકે વાર?

અને વસ્તુતઃ તો આમાંજ મ્હારા પ્રતિ-
બ્ધ તથા પારિતોષિક સમાવેલ છે:-

કે ન્યારે ન્યારે એ કુવાયને પીવા આવું
છું, ત્યારે ત્યારે ઇવનત જલ ભરેલ મને
રૂપિત દીસે છે.

અને જોમ જોમ હું તેને પીઉં છું,
તેમ તેમ તે મને પીએ છે.

તમારામાંના કેટલાકોએ કહાય મને બેચોનો
શ્રીકર કુશામાં અભિમાની વા અભિ-શર-
માળ લેખ્યો વરો.

પણ સ્વાસ્થ્ય મોનએ કે બેચોની શ્રીકર-
ણમાં હું કદીય ગવીજ નથી થયા.

મ્હારું અત્યાભિમાન તો મહેનતાણું
થેવામાં સમાવેલ છે.

અને જો કે ન્યારે તમે ઇચ્છેલ કે
હું તમારી સંગે ખેત્રી ભોજન અરેણ્ય,
તે જ વેળ મેં પર્વતમાળ પર ઉગતાં ખેર
માત્ર આરોગી-આસ્વાદી આનંદ હુંટ્યો છે;

તથા ન્યારે તમે ઇચ્છેલ કે હું તમારી
સંગે તમારી હવેલીઓમાં સુખે વિશ્રાન્તિ
ઝીંકું, તે વેળ મેં કાક દેવાયથના અતદ્વારમાં
આવ્યને શોધેલ છે;

છતાં તમારાં જ હેત તથા તમારાં જ પ્રેમ
ને મમતા પડે દિવસ ને રાત્રિ, જનમતિ ને
સ્વપન, મ્હારાં અનવિચ્છિન્ન લાવનાઓને
પોષવામાં તેમ અજ્ઞમ એક રસભીન્નરોના
અમૃત પીવામાં વીતી શકેલ નથી શું?

આ માટે તમને હું ઉંડી અંતરની
આશીષ દઈ રહું છું; ધણું ધણું તમે
દો છે અને છતાં એ દો છે તેનું તમને
ભાન સુધ્ધતિ નથી.

ખરેખર, પોતાના સુખને આરસમાં ભેટી
દયાળુતા પત્યર-વત થઈ રહે છે;

અને જો કાંઈ ભણું કાંઈ મીઠાં ને સુકા-
મળાં નામાભિધાનને ગાજે-વળતે છે તે
વસ્તુતઃ સાપસાવને જ પોષી રહે છે-પાળી
રહે છે.

તમારાંમાંનાં કેટલાકોએ મને અલગ નિવ-
સતો માનેલ; અને એનું ઉચ્ચારેલ કે “એ
તો વનની વનસ્પતિઓ સંગે વાર્તાલાપ કરે
છે, મનુષ્યો સંગે નહીં; એ તો પર્વતને”

શિખરે શિખર એકાન્ત સેની રહે છે, અને નગરની શેરીઓને અવશ્ય છે.”

પરંતુ છે કે મેં પવનનો ગોળાંબા છે, ને ફૂંફડાતાં જ્યાંએ હું વસેલ છું. નહીં તો એટલે ઉંચે વા એટલે અંતરે વસ્યા વિના તમને હું કેવી રીતે સરથા એક શક્યો-નહી શક્યો હોત ?

આવેમારં આધે ડોવા સિવાય સાચી રીતે, કાણુ તાસેમાં પાસે વતી શકે છે ?

“તદૂરે તદનિતરે” એ લાવવાનું બહી જશે શું ?

વળી ખીલ્લો તમારામાં મને સંબોધી બોલી રહ્યાં :

“અગત્ય ઉંચાઈએના પ્રેમી, તું તો સ્વાય વિચિત્ર વિચિત્ર છે !-ગરજો જ્યાં માળા બાધે છે તેમાં ઉચ્ચોચ ગિરિશૃંગમાં તું શું કામ વસે છે વાર ?

“એવું અમારું તે શું કરવા તું હુકે છે ?

“કિયા અંજાવાતો ત્હારી જગમાં પકડ્યો તું વણે છે ?

“કિયાં વરાળીઆં પખીડાંએને આકાશ મારે તું મળવા-એટલા ઇચ્છે છે ?”

“આવ, ને અમારામાં એક થઈ રહે.”

“નીચે ઉતર, ને અમારા મુકાબાએ ચેટલા વડે ત્હારી લુખ ભાંગી રહે, ને શીતળ અમ ગોળીનાં જળ વડે ત્હારી તરસ છીપવી રહે.”

આત્માના તેમના એકાન્તમાં તેઓ આમ બોલી રહેલ.

પરંતુ એ એકાન્ત ને ઉંચેમાં હલે, તો જરૂર તેમને વિદિત થઈ હોત કે મેં તો તે દ્વારા તમારાં પોતાનાં જ સુખદુઃખ તથા હૃદયશાંતિ રહસ્યા હુકેલ : તેમ તમારા જ આકાશવાટે વિહરતા વિશાળતર આત્માઓને મ્હારી પ્રાણજનમાં પકડવા વાંચેલ.

પરંતુ હું હનાર વતે જ હું દાવો-શીશ-રીનો પોતાનો જ શીશર થઈ રહ્યો !

કરણુ ઘણાં ઘણાં મ્હારાં શર તો મ્હારાં ભાષામાંથી નીસરી જાતીને જ શોધતાં પાછાં આવી રહ્યાં.

અને ઉંચેમાં ઉત્પત્તો આદરનાર વતે જ લતા સંગે મદણી પર પ્રસરી રહ્યા.

કરણુ જ્યારે જ્યારે મ્હારી પાંખેચા સ્પર્શિરણના સન્નજામાં હોતી ત્યારે ત્યારે તેની હાથ તો પૃથ્વી પર જ પડતી ના ?

અને હું અધ્યાવાન ને શંકારીત્ર પણ બની રહ્યો.

કરણુ ઘણીએ વેળ મેં મ્હારી આંગળી મ્હારા થા પર મૂકી, બેઠ છે, એવી વાંછતો વડે કે તે દ્વારા હું તમારામાં સવિશેષ અધ્યાવતો થઈ રહું, તમારો સવિશેષ જાણકાર બની રહું.

અને એ અધ્યા તથા શાન વડે જ આજ હું તમને કહી શકું છું કે તમે તમારાં શરીરમાં વા ગૂંઠો તથા ખેતરમાં નથી પુરાણાં-નથી બધાંયાં.

સાચાં તો તમે પવન તો પર વસો છો ને વાયુ સર્વ વિહરો છો.

હું અને સૂક્ષ્મના નાખતો હું હતા વા સ્વાસ્થ્ય કાળે અધારમાં દર બોહતા એવો તમે નહોત.

તમે તો અવનિ માનને અન્યાયતા ને અવકાશ માનને પ્રાણવાન કરતા નિબળ્ધ દિવ્ય તત્ત્વ છો.

આ ને અનિશ્ચિત શબ્દો લાગે, તો તેમનો સ્ફોટ કરવા મથતાં મા.

કરણુ વસ્તુ માત્રનું આદિ એવું જ અનિશ્ચિત ને અજાણ્ય છે, પરંતુ અંત તેમનો તેજો નથી.

અને હું એટલું જ ઇચ્છું છું કે તમે મને માત્ર એ આદિ સમા જ જાણી રહો, પિછાની રહો.

ચેતન તથા ચેતનવન્તુ, સર્વ કોઈ ધુમ-
સમાં જ વિચારાયું છે સ્ફટિકમાં નહીં.

અને કાણુ જાણે છે એ સ્ફટિકે તેના
વિનાશમાં ધુમસ માંત્રે જ છે?

મને ક્ષમણે ત્યારે આટલું જરૂર લક્ષમાં
રાખશો:-

જે જે તમારામાંનું નિર્ગેષ અને અનિ-
શ્ચિત દીસે છે તે જ તમારામનના બલિષ્ઠ
ને ચુનિશ્ચિત અંશ છે.

“તમારા ચોતાના જ પ્રાણુ પોષાઈ તમારો
અસ્થિ આટલાં કંકણ નથી બન્યાં શું?”

“અને તમારા ચોતાનાં સ્વપ્ને જ પોષાઈ
તમારી નગરીઓ ને જે કોઈ સુવ્યવસ્થાં તે
પર રાજે છે તે સર્વ નથી રચાયાં શું?”

એ એક પ્રાણુની જ હારતીમાત્રને તમે
અપ્રશ્નાકી રહો તો અન્ય કોઈ જોડું તમારે
માટે અવશિષ્ટ જ ન રહે.

એ એક સ્વપ્નનાં જ શુંજન માત્રને તમે
સૂણી રહો તો અન્ય કશું સૂણવાનું ય તમને
મન ન થાય.

પરંતુ તમે નથી જોતા-નથી સૂણતા;
અને તે જ સાહે છે.

તમારી દ્રષ્ટિને અંધારતો એ પડો જોણે
તેને વણેલ છે તેને કાથે જ ઉપડી રહેશે.

અને તમારા કાનને આવરતી માટી
જોણે તેને ધરેલ છે તેની આંગળીઓ વડે જ
તે બેદાઈ રહેશે.

અને તમે જોતા થશો,-તમે સૂણતા થશો.

જતાં અંધાર જાણ્યો તે માટે તમે
દ્વિગીર નહીં થાવ. તેમ બધિર રહ્યા તે
માટે પથ્થાતાપ નહીં કરી રહો.

કારણુ તે દિવસે વસ્તુ માત્રનાં રસસ્વ-
સ્થાને તમે પિછળતા થશો, અને પ્રકાશની-
ઝંભ અંધારનેય તમે ધન્યવાદ દઈ રહેશો.”

આટલું બોલી તેણે ચોતાની આસપાસ
જેયું અને પછી તુલક પર ઉભેલ ને દૂર-

સંમીપ. નિદ્રાળતા. એવા નાવના કોનાંને
તેણે નીરખ્યો, ને ઉચ્ચાણું:-

“મહારા નાવનો કપ્તાન ધીરો-ખડો
ધીરજવન્તો છે.

વાયુ વાજ છે, ને શક સૌ અશ્વન્ત છે:
નાવમાંનું સર્વ ગતિને-અગતિને કાંપી
રહ્યું છે.

અને જતાં ય શાન્તિથી મહારો કપ્તાન
મહારી સંપ્રાનતાને પ્રતીક્ષી રહ્યો છે.

અને આ મહારા નાવિકા, બલભક્તી
સાગર મહાસાગરની ઉમિ-માળનાં ગંભીર
મધુર ગીતના અનુભવીઆઓ,-તેમણે ય
મને સૂણ્યા છે.

પરંતુ હવં તેઓ બાજું નહીં થઈ શકે.
બસ, હું તૈયાર છું.

સરિત સાગરને બેઠે છે, ને પુનઃ એક
વેળ એ વિશદ જાણી ચોતાના જાપાને
દેવાસરસો આંધે છે.

વિદાય, પ્રલભાદપુરિનાં નરનાર, વિદાય.

દિવસ આજનો પૂરો થયો.

જલકમળ જેમ ખીણાઈ જાય તેમ તે
દિનને દિનથી ખીણાય છે.

અહીંનું સૌ આયુ આપણે સાથે
રાખીશું; અને તે જ અપૂરતું નીવડશે તો
પુનઃ સૌ સાથે મળી એ દાતાર સન્સુખ
હાય લાવ્યાવશું.

પુનઃ હું તમારી કને આવનાર છું એ
વાત મા પીસરતા, થોડાકે જ અવસરનું
અંતર,-ને પુનઃ મહારી વાસના તથા
ભાવના મિટી તથા દિણ રૂપે એકત્ર થશે
ને-નવીન શરીરને રચી રહેશે.

બસ, લગીર શા અવસરનું અંતર
સમીરણુ પરની એક હાથુ માત્રની જ વિશ્વા-
ન્તિ અને પુનઃ કોક પુણ્યવંતી જનની
મને ધારણુ કરી રહેશે.

સક્ષાત્, તમને તથા તમારી સંગે વ્યતીત કરેલ યુવાને સક્ષાત્.

જાણે કાલે જ આપણે સ્વપ્નમાં મળ્યાં હતાં-લેટયાં હતાં, નહીં ?

તમે સ્કારા એકાન્તમાં કંઈકે શું જુલું, - કંઈકે ગાયું : ને મેં તમારી લાવનાઓ તથા પાંછનાઓના ગગન સુખ્યતા ગદો ચણ્યા.

પરંતુ હવાં-આપણી નિદ્રા ઉડી ગઈ; ને આપણાં સ્વપ્ન સમાપ્ત થયાં; ને પ્રભાતે પણ મધ્યાનનાં પરિધાન સંભ્યાં.

પ્રકૃક્ષ પુણ્ય દિન પ્રકાશી રહ્યો છે અને હવે આપણે અન્યોન્યથી વિષ્ણુદાં થવું નોંધ્યો : પરસ્પરની વિદાય ભાગવી નોંધ્યો.

બસ, આપણી સ્મરણ-ઉપામાં જ કદીક કદીક આપણે ભેટતા રહીશું, તો પુનઃ પણ આજની જેમ આપણુ ખોટી રહીશું; અને તે કાળે તમે મને કોઈ ઉચ્ચતર ને અચ્ચતર સંગીત સંભળાવી રહેશો.

અને ખીજા કોઈ સ્વપ્નમાં આપણા હાથ જાન્યોન્યને મળશે ને આસીંગશે, તો જરૂર તે દ્વારા 'કોઈ ખીજા અનુ-તમ મહાસય આકાશવાટે આપણુ ચણી રહીશું.'"

આટલું ખોટી તેણે નાવિકાને સૂચના કરી ને તેમણે સહસ્રાજ લગર ઉપાડીતારને લગર દરીએ ધૂટું મંકયું.

અને ધ્રુવદં સુર ભરી ઘેરી એક ગજના લિન્ન લિન્ન લોકમુખે ખોલાયેલ પરંતુ અલિન્ન એવી એ વિદાય દાખવી અંતરની જ્ય-ગજના-ગઈ રહી; ને સાસા ય જલ-ધિનાં જલમાં ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિત થઈ રહી.

સર્વમિત્રા એકઠી જ બસ ધ્રુમસમાં અદબ થતા જહાજ તરફ સ્થિર દષ્ટિ બાળતી અખોલ ઉભી રહી.

અને સર્વ લોક બેઠા મોડા જ્યારે વીખરાઈ ગયા ત્યારે એકઠી જ સાગર ખાંધી દિવાલ પર એકદલ તેના વાક્યને હંયામાં શું જતી તે વદી રહી :—

"બસ, લગીર શા અવસરનું અંતર, સમીરણ પરની એક જ ક્ષણમાત્રની વિશ્રાન્તિ, - અને પુનઃ કોઈ પુણ્યવન્તી જનનીને ઉરમાણુ નવજનન."

સંપૂર્ણ

નવયુગ આપને ગમે છો?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે વાંચવા લક્ષ્યમણ કેમ કરતા નથી?

દ ભ.

: ન વ લિ કા :

: લેખક :

સનુકુંભાર વીણ, બી. એ.,

મનુષ્યની હસતી આંખો નીચે કેવાં અશ્રુઓ ભરેલાં છે. તેની બે દરેક જાણુને ખબર હોય તો જાણતું દુઃખ રાત્રી વધી વધે. કેટલાયે આનંદ કરતાં પંખીડાં દુઃખ ભરેલાં માટે જ આનંદ કરતા હશે, એની ગણતરી આપણે નથી કરી શકતા, એને લીધે જ આપણને દુઃખી પગા સહે જ એકી મળે છે.

* * *

ચંદ્રકાંત સુખી હતો. નાનપણથી માતા પિતા વીનાનો છતાં તેની પાસે સારી દોઝત હોવાથી સહેલાઈથી ઉછરીને ગોઠા યશ હતો. મને અને એને કોલેજમાં એકબીજા પાસે થયું, ત્યારે જ મને લાગ્યું કે બેસીકર અને ચીંતા વીનાનાં ધુવડાં દુનીયામાં હોઈ શકે છે. કોલેજની દરેક પ્રવૃત્તિમાં તે આગળ પડતો ભાગ લેતો હતો. હોસ્ટેલમાં તેનાથી વધુ માનીતો કોઈ હતો નહીં. અને ઉપરાંત તે સ્ત્રીશત્રુ હતો. આથી વધુ આદર્શ કોલેજનું આજીવન કોણ હોઈ શકે ?

અને અભ્યાસમાંયે તે પાછળ નહોતો. કોલેજની પરીક્ષાઓ એણે સહેલાઈથી અને સારી રીતે પસાર કરી હતી. બી. એ. થયા પછી યે એને અભ્યાસ ક્યાં કરવો, અને હોસ્ટેલમાં પડી રહેવું, તે સીવાય બીજું કંઈ લક્ષ્ય હોય એમ મને લાગતું નહીં. એ ઘણી વખતે કહેતા, “મને તમારા ઉપર ત્યાં આવે છે. છાંટીમાં શું કરવા

લેખકે તેનાથી વધુ મહેનત કરવી ? હોસ્ટેલમાં રહેવા, અને સાથે સાથે કોલેજમાં ભણવા માટે મહીને પચાસ રૂપિયા ધણા છે. અને તે કોઈ પણ વિદ્યાર્થી દયુશનથી મેળવી શકે. તો પછી, તેણે શા માટે બી. એ. થયા પછી કોલેજ છોડી, બીજા કામ ધંધે વળાવવું ? શા માટે એક પત્ની કે પ્રિયતામાતું પુછું ? શોધી શકી તેને માટે લાલીતું પાણી કરવું ? દરેક જાણુ પોતાને માટે કામ કરે અને આનંદ મેળવે, તે સીવાય આજનના યુવાનોનો શો આદર્શ હોઈ શકે ? ”

એ એવું કહેવું ધણા જાણુ માટે વાસ્તવિક હતું. મારે માટે નહોતું. મારે બી. એ. થયા પછી કુટુંબને માટે શોધી લીધા વીના છુટકો નહોતો. ચંદ્રકાંત તો હોસ્ટેલમાં જ બીજા વિષય સાથે બી. એ. માં ફરી બેસવાનો હતો.

દીવાળીમાં મેં એને મારે ત્યાં લક્ષ્ય બોલાવ્યો. રાતે તારલીઆની ચાંદનીમાં અને નદીમાં હોડીમાં બેઠી ફરવા નીકળ્યા. આખી હોડીમાં એ હોડીવાળા, એ, અને હું ચાર જ જણા હતા. અમે હોડીવાળાની ભેડે વાતે વળ્યા. વાતમાં ને વાતમાં ક્યારે ચંદ્રકાંત ઉઠીને બીજા બાજુએ ગયા તેની મને ખબર ના પડી. “બીજા શો હતા તે ક્યાં ગયા ? ” મને ખબર પડી ત્યારે મેં મલરાઈને હોડીવાળાને પુછ્યું.

“એ તો ક્યારનાએ પેલા શદની પાછળ બેસા છે” હોડીવાળાએ કહ્યું.

વાતુડીઓ, રમુછ ચંદ્રકાન્ત એકથો શક પાછળ થું કરતો હશે? મારા વણ વર્ષના એના અનુભવમાં પહેલી જ વખત મેં એને પોતાની જાતે એકથો જતો રહેતો જોયો હતો. હું ત્યાં ગયો.

તે ત્યાં બે વ્થગ વચ્ચે ઉંચું માથું નાંખીને એકો હતો. મેં એને જૂમ પાડી. તેણે ઉંચું જોયું. તેની આંખો આંધુથી ભરેલી હતી. તે રડતો હતો. એકાએક આંખોમાંથી આંસુ દડદડ પડવા લાગ્યાં. ફરી માથું વ્થગમાં નાંખી, એણે રડ્યાં કીધું પાંચેક મીનીટ પછી તે શાંત થયો. મારે મારી છતાસા સંતોષવા એને કાંઈ પણ પ્રશ્ન પુછ્યો કે નહીં, તેની ગડ મધ્યમાં હું હતો, એવામાં તે શીકકું હત્યો, મને હિંમત આવી મેં પુછ્યું “અંદાંત, તને કાંઈ વાંધો નહીં હોય તો મને આવું કારણ નહીં કહે? મારે માથે આવેલી આફતો મેં તને અત્યાર સુધીમાં ઘૂંટી વખતે કહી છે; તારી તું મને નહીં કહે?”

તે ફરી હત્યો. શાંતિ, તારે સાંભળ્યું છે? હું કહીશ. અંધું કહીશ, પણ તે આંખોમાં પછી તારા લાગણીવશ મનને કેવું લાગશે તેનો વિચાર પહેલે કરી લે. ઘણી વખત રોકેલી છતાસા માણસને દુઃખી થતો અટકાવે છે.”

“મને છતાસા કરતાં તારા દુઃખમાં ભાગીઆ થવાની વધારે ઉત્કંઠ છે. તેથી જ હું તને પુછું છું.”

“ભણા આદમી, દરેક જાણુને દુઃખ પોતાતુ જ હોય છે. તેમાં કાંઈ ભાગીઆ થઈ શકતો નથી. અને મારા દુઃખમાં તો કાંઈ મદદ કરી શકે એમ પણ નથી. શાંતિ, ઘણી વખત તારું દુઃખ સાંભળી, હું તારી દયા ખાતો હતો. ઘણી વખત મેં તને

દુઃખમાં ધૈર્ય ધરવાની સલાહ આપી હતી, પણ તને ખબર હતી કે મારે ધૈર્ય ધરવાની વધારે જરૂર હતી?

પણ ક્યાંથી ખબર પડે! તમે બધા ધારતા હતા કે મારા જોવા ખુશ્તા હૃદયનો કાંઈ નથી. તમે એમ સમજતા કે હું દરેકને દરેકના ચાલુ દોષો કહી દેતો. ઘણી વખત હું મને પોતાને યે ગાળો દેતો. પરંતુ તે બધો દાંભ હતો. મારો હસતો અને ખુશાલ ચહેરો મારા હૃદયના બગતા લોહીથી બનેલો હતો, અને દરેક દરેક હાસ્ય, અને આનંદ મારે હું મને પોતાને છેતરવાનો પ્રયત્નો કરતો હતો.

તું પુછ્યા મંત્રિ છે, ‘શા માટે?’ શા માટે? શા માટે? મારામાં તે કહેવાની ઘણી ઓછી હિંમત છે હું મારા દાંભ માટે શરમાઉ છું. મારા કહેલા દરેક સીધાંત તે મારા તો નહોતા. મારી નિર્બળતા ઢાંકવા, હું મને બગવાન મનાવવા પ્રયત્ન કરતો, અને મારે દમભાગ્યે તમે બધા મને નિર્બળતા વીનાનો ધારતા; પરિણામે મારે બગવાન હોવાનો દાંભ ચાલુ ગ્રાખ્યો પડ્યો. હું નાસ્તિક નથી. હું પ્રભુમાં માતું છું—હું ઘણા જ આસ્તિક છું, છતાં યે મેં તમને મારી નાસ્તિકતા માટે કેટલી યે સાબીતીઓ આપી! કેટલી યે ગાંઠો દીધી! હું સ્ત્રીઓને ધીક્કારેતો નથી. હું તેમને આંહું છું. છતાં યે હું ઇચ્છું છું કે તમે માનો છો, એટલું હું તેમને ધીક્કારતો હોત! પણ મારી તે એક નિર્બળતા હતી, અને મેં તેને લીધે કેટલી યે કાચગળી. છોકરીઓની મરકરી કીધી, કેટલાના મેં અપમાન કીધાં, કેટલાનો ક્રોધ મેં વહેંચી લીધો! અને તે યે મારી એક મોટી નિર્બળતા ઢાંકવા.

તું એ દાંભનું કારણ પુછે છે? વાર, તારી છતાસાને તૃપ્ત કર. તને ખબર છે

હું મુ'બાઇ આવ્યો ત્યાર પહેલાં હું અમ-
દાવાદ હતો, હું ગુજરાત કોલેજમાં પ્રીવી-
અસમાં દાખલ થયો, ત્યારે મારા જેવો સુખી
જીવ કોઈક જ હશે, અને તે વખતે ખીન
અનુભવી હું માનતો કે દરેક જણ મારા
જેવું સુખી હશે. મારી પ્રાપ્તિ ત્યારે પેસી
હતી, શ્વાન એ હતું, મિત્રોનો પ્રેમ હતો,
અને ભવિષ્યમાં હું મોટો કવિ થઈશ એવી
આશા હતી. સુખી થવાને વધારે શું જોઈએ ?

હું ત્યારે કાન્યો લખતો—કમ્પનાની પ્રિય-
તમાને ઉદ્દેશીને. તને હસવું આવે છે.
કેમ ન આવે ? પણ મારા વિમારો ત્યાર
પછી થયો બદલાયા હતા. તે વખતે એવા
કાન્યો લખવાં, એ મારી મદદવાંકાંકાની
ચરિત્રલેખતા, તરફ પ્રયાણ હતું.

અને એક દિવસ મેં મારી કમ્પનાની
મૃતિને સદૃશ સહેડે લેઈ. તે અમારી
કોલેજમાં હતી. હું ઇન્ટરમાં હતો, એ
પ્રીવીઅસમાં હતી. થોડા વખતમાં અમે એ
મિત્રો બન્યા. તે સુંદર હતી, સુશીલ હતી.

અમારી મિત્રતા હુંક વખતમાં ગાઢ
ગઈ. હું કાન્યો લખતો, તેને તે મુદ્ધારતી,
અથવા કંઈ નવું ઉમેરવા કહેતી, હું એને
ભણાવતો, અને ત્યારે એ નમ્ર શિષ્યા બની
રહેતી. મારા સુખની સીમા રહી નહોતી.

પણ વખતે અમે ફરવા જતાં. કોઈક
અમારા તરફ આંગવી મીઠતા અમને તેની
ક્યાં દરકાર હતી ? અમે તે વખતે મોટા
મોટા મનોરથો બાંધતાં. એન્જુએટ થયા
પછી ગામેગામ શીક્ષણ આપવા કરવું,
એવું અમે ત્યારે નક્કી કર્યું. તેને માટે
મેં ગુજરાતનો મોટો નકશો વસાવ્યો. ક્યા
ગામમાં નીશાળો છે, અને ક્યાં નથી,
ક્યાં વધારે નીશાળોની જરૂર છે, તેની ચે-
ન્નપાસ કરી.

અમે સાથે ટેનીસ રમતાં, પુસ્તકો જોતા-
વર અને એને નખોળો બાંધી આપવા બદલ
તે પ્રભુ ઉપર યુક્તિ થતી, અને પછી
હસતી. અમારા તે દિવસો કેટલા ગપાટા-
બંધ જતા તેની અમને ખબર નહોતી
પડતી.

ક્રીસ્ટમસની રજા પછી, મેં યુનીવર્સિટી-
ટીની પરીક્ષા માટે અભ્યાસ શરૂ કર્યો. તને
મારી દેવ ખબર છે. હું એને પહેલાં જોયો
મળી શકતો નહીં. તેને યે અભ્યાસ
ફરવાનો હતો ને ? કોલેજમાં લગભગ દરેક જ
મળતા તે જ.

એવામાં લગનસરા આવી; એના લગન
પછી મને ખબર મળી કે તે તો પ્રમુખી
ગઈ. પહેલાં તો મેં માન્યું નહીં કેવી રીતે
પરણી શકે ? પરણે તો પછી ગામે ગામ
શીક્ષણ શી રીતે આપી શકે ? જોઈએ માટે
આયામશાળાઓ શી રીતે ઉઘાડી શકે ?
અને પરણે તો મને કેમ ન પુછે ? મને
પુછ્યા વીના પરણવાનો તેને હક્ક શો ?

તને હક્કની વાત સાંભળી હસવું આવે
છે. પણ ત્યારે હું ધારતો કે એક મિત્ર
ખીન મિત્ર ઉપર હક્ક ગ્રાપી શકે છે. હવે
હું તે માનતો નથી કારણ કે એવી માન્ય-
તાથી જ આપણને તે હક્ક ગુમાવતાં હુઝ
ચાય છે.

એક દિવસ તે મળી—હું ધારું છું ત્યાં
સુધી તેનો પતિ તેની સાથે હતો. એ જ
હસતી આંખો અને પ્રકુલિત અંદરો. હું
ધારું છું કે તેણે મને જોયો, પરંતુ જોયો
ન. જોયો કરીને ચાલી ગઈ. વચન આપેલા
માણસને વચન તોડ્યા પછી થતો શોભા
તેને તે વખતે થયા હોય. એવું હું માનતો
નથી. તે હસતી હસતી ચાલી ગઈ. તેને
ખબર નહોતી કે તે વખતે તેણે એક અંધ-
શ્રદ્ધાળુ યુવાનને અશ્રદ્ધાવાન બતાવ્યો હતો.

હું અમદાવાદથી કંટાળી ગયો. ઇન્ટરમાં નપાસ થયો—કોરણ એટલું જ કે એક પેપર લખતાં મને વિચાર આવ્યો કે શામાટે પેપર આપવું? શા માટે પરીક્ષામાં પાસ થવું? હું પેપર લખ્યા વિના આપી ચાલી નીકળ્યો. તે વખતે મને કશું ગમતું નહીં મિત્રો, મને કડવા લાગતા હતા. હું રાંકવાદની ક્ષિતિ અનુભવતો હતો. કશામાં શ્રે મને અધ્યા આણુંતાં બીક લાગતી કે ગમે તે થે મને ફસાવે આખરે કંટાળી હું રખડવા નીકળ્યો. બીલું શું કરું? ટમ્ તો ભરેલી હતી. અમદાવાદમાં એન પડ્યું નહોતું.

આખું હીંદુસ્થાન રખડ્યો. એક ગામથી બીજે ગામ *right seeing* માટે નહીં, પરંતુ થેલા વિચારોથી ગુચવાયલા મનને બીજા વિષયમાં રોકી રાખવા. ઘણે અંશે હું તેમાં ફળીભૂત થયો. દિવસે અને રાત્રે હું રખડ્યા જ કરતો. ટ્રેનમાં ખેસતો ત્યારે સહનાજકો સાથે ક્યાં તો મિત્રતા કરતો કે લડતો—ફક્ત મન રોકી રાખવા જ. છ આઠ મહીને મારું મન જરા ઠંડુ થયું. ત્યાં સોશાયર પાસેના એક ગામડામાં મને એક વિચિત્ર સંન્યાસી મળ્યો. તે દીક્ષીત હતો પરંતુ તેણે હીંદુધર્મ લગભગ તરછેડ્યો હતો. તેનામાં ધર્મની આત્મતામાં વિશાળ દ્રષ્ટિ આવી હતી. તેને અંગ્રેજ આવડતું ન હોતું પરંતુ તેનો અનુભવ એટલો બધો હતો કે ઘણી વખત તે મને અનુભવ ઉપરથી એકલાં કરેલાં દૃષ્ટાંતોથી ચુપ કરી નાંખતો. લગભગ છ પુટ ઉંચા, કાળા લાંબા વાંકડા-વેલા વાળ, વિશાળ કપાલ, ઝીણી આંખો, આ બધા સાથે તે રૂપાળો લાગતો. તેણે આખા હીંદુસ્થાનની પગે ચાલીને મુસાફરી કરી હતી, ફક્ત દક્ષીણ ભેગાતું હતું. તે જોઈ તે હીમાલય ચાલી જવાના હતા.

હજી મુઘી મને કાઠને મારે પશુ પૂત્ય છુધિ થઈ નહોતી આને, એક સાધુને, ભાખારીને—અંગ્રેજો જેને હિંદુસ્થાનનું હુદૈય કહે છે તેને જોઈને મને માન થયું. એને હિંદુસ્થાનની બધી ભાષાઓ આવડતી હતી. કેટલા થે શુન્નચીત્ર અંગ્રેજો વાંચ્યા હતા. પ્રાકૃત અને અર્ધ માગધીમાં તો તે ખરેખર વિદ્વાન હતા.

હું તેમની સાથે ચર્ચા કરતો. બધામાં તે મને પુરા પડતા—અને તે ફક્ત એમના અનુભવને લીધે. એ નાસ્તિક નહોતા પરંતુ એમનો ઇશ્વર આપણે જેને Philosophyમાં Absolute (સર્વ) કહીએ છીએ તેના જેવો હતો. હવે મને વિચાર આવે છે કે જે Absolute ધડવાને યુરોપના શીસ્તુકેને ત્રણસો વર્ષ વીત્યાં, અને હજી થે Bradley ના સિધ્ધાંતો અધકચરી દશામાં છે, તે Absolute નો વિચાર એ સાધુને એક ટુંકી છંદગીના અનુભવને પરિણામે આવ્યો હતો.

એની તોડે હું પગે રખડ્યો. તેમના હસમુખા સ્વભાવને લીધે, મારા મનનું દુઃખ. હું લગભગ ભલી ગયો. એક વખત મેં એને દીક્ષા આપવાનું કહ્યું. મને તેણે હસી કાઢ્યો. અંદકાંત ભાઈ, તમે ધારો છો કે અમે મુખી છીએ? અમે તો દંભી છીએ દંભી. તમે ધારો છો કે શું દુનીઆના બીજા માણસોમાં છે, તેમ મારામાં વાસના નથી? મારામાં વાસનાઓ છે, પરંતુ મારો દંભ એટલી ઉંચી કડાએ પહોંચ્યો છે કે હું મારા મનને સહેલાઈથી છેતરી શકું છું. મનઃસંયમ એટલે મનને છેતરવાની કલા પ્રવિણતા. જેમ તમારું પ્રવિણ વધતું જાય તેમ તમને લાગે કે તમારો સંયમ વધારે કેળવાય છે.” અને તે ખડખડાટ હસ્યો.

એમની જોડે હું દોઢક મહીનો રહ્યો. એ વખતમાં મારી સ્થિતિ વિશે એક પણ પ્રશ્ન પુછ્યો નહીં. મને મારી મરજી શ્વે તેમ કરવા દેતા. પરંતુ મારાથી ન રહેવાયું એ બધી વાત કહી. તે પછે ગંભીર થયા પછી કહ્યું, “ચંદ્રકાંતભાઈ, દરેકને મુખ દુઃખ આવે છે. સુખમાં ધણું દુઃખનું નહીં, અને દુઃખ મનમાં બહુ લાવવું નહીં, એ રસ્તો આપણે મારે તો રહ્યો છે. તમે જાઓ. ભણો, ગણો અને જગતને કેમ હવવું જોઈએ તે શીખવો. આમ વખત બગાડશે તો જગતને કેટલું નુકશાન જશે તેનો વિચાર કર્યો? મને હસવું આવ્યું હું જગતને શીખવીશ એવા મોટા વિચારો તો ક્યારના થે મરી પડવાયાં હતા. જગતમાં મને કાણ એળખતું હતું? અમુક સગાં, કાંઈક મિત્ર, વ્યસ છતાં થે શા માટે આમ નિર્જાન બની જગતથી નાસતા કરવું?”

• બીજો દિવસે હું મુખ-આવ્યો. ઇન્દ્રો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. હું સંકલ્પથી પાસ થયો. પછી કોલેજમાં આવ્યો. વ્યસ! આ મારી હવનકથા-હવે ભવિષ્ય એટલે મારે માટે ભમરડો, કદાચ હું વિદ્વાન તરીકે ગણાઈશ, કારણ કે મારે તો ભણ્યા જ કરવું છે, અને જ્યારે મને કોલેજમાં નહીં, રાખશે ત્યારે હું કોઈ ચાલનો માથા ભાડે લઈ, એક કોલેજ ખોલી, હું તેનો ગુપ્ત નેન્ટ થઈશ. મારે મારી છંદગીમાં હવે પુરેપુરો દાંભ કેળવવો છે.”

“સાહેબ તવરા આવ્યું, વહાણ પાછું લઉં?”

મેં હા કહી વહાણ પાછું વળ્યું આખે રસ્તે એક રાખ પણ ધોસવાની કે સાંભળવાની મારા મનને નીરાંત નહોતી.

સખ્યાઓ જ્યારે નિર્જાને કંચડી નાખતા માગતા હોય છે, ત્યારે વરુએ બક-રને મારી નાખતાં તું નહિં તો તારા બાપે મારી લાગણી દુઃખની હતી એવું કહ્યું હતું, તેવું બહાનું શોધતાં સખ્યાઓને વાર લાગતી નથી.

ચોનાની સમગ્ર જાતની જરૂરિયાતને સંતોષવા માટે, પોતાને વરુથી છુદ્ધિને માનવગતિ જ્યારે નિર્જા રીતે ઉપયોગ કરવા લાગે છે, ત્યારે તે મોટામાં મોટી શક્તિ સંપૂર્ણ કરે છે.

પ્રત્યેક દેશમાં રાષ્ટ્ર કુપડામાં હવતો છે.

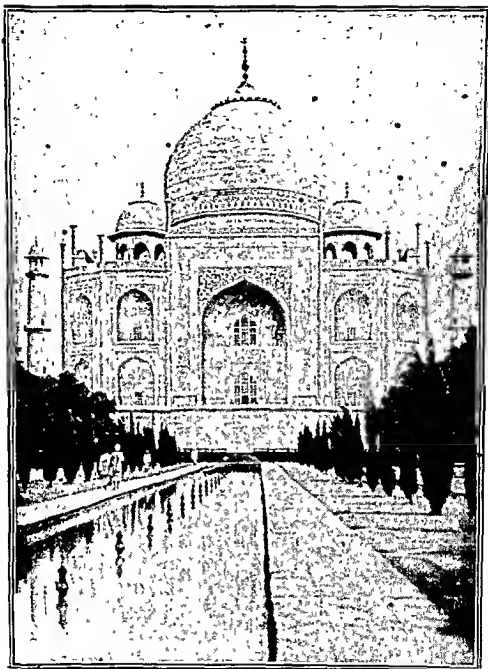
યુરોપમાં જ્યારે મોટી સંખ્યામાં તૈયાર કોઈ રાખવાંતું થઈ ચકું, ત્યારથી માનવ-જાતિની ગુલામી શરૂ થઈ.

હિંદની સ્વતંત્રતાનો રાષ્ટ્રીય ઢંઢેરો

[સાહેબ મહાસલાએ હિંદની સ્વતંત્રતાનો જે ઐતિહાસિક ઠરાવ પસાર કર્યો છે, તે પ્રત્યેક હિંદીને માટે પવિત્ર મંત્ર સમા મનાશે. એ સ્વતંત્રતા સિદ્ધ કરવા મધ્યુ તે પ્રત્યેક સાચા હિંદીની નૈસર્ગિક ફરજ છે.]

“સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય પર-
ત્વે વાઘસરોયના અકુટોભર
ઉર મીના ઢંઢેરા સંબંધમાં
મહાસલા સહિત સર્વપક્ષોના
આગેવાનોની સહીથી જાહેર-
નામું બહાર પડ્યું છે તેને
અંગે કુરોબારીસમિતિએ
લીધેલાં પગલાંને આ મહા-
સલા મંજૂર રાખે છે, તથા
વાઘસરોય તરફથી રાષ્ટ્રની
સ્વરાજ્યની લડતનું મુલેહ-
શાંતથી નિરાકરણ લાવવા
પ્રયત્ન થયા છે તેની કુદર
કરતી છતી, વાઘસરોય તથા
પંડિત મોતીલાલ નહેરૂ આદિ

નેતાઓ વચ્ચે થએલી વાત-
ચીતનું પરિણામ વિચારમાં
લેતાં આ મહાસલા એવા મત
પર આવી છે કે ચાહુ સંજે-
ગામાં, મુચવવામાં આવેલી
ગાળ પરિપદમાં જાહેર મહા-
સલા કંઈ મેળવી શકશે નહિ,
એટલે હવે ગયે વર્ષે કલકત્તા
મહાસલાએ પસાર કરેલા ઠરા-
વને અનુસરીને આ મહાસલા
જાહેર કરે છે કે મહાસલાના
બંધારણમાંનું “સ્વરાજ્ય”
એના હવેથી (સ્વાતંત્ર્ય) એવો
અર્થ થશે.

તાજ મહાલ : આગ્રા

નવમું : અક્ષર ૮૩.

મેકડોનાલ્ડ-હુવર : સહુ સાથે

મળીને સ્ટીમરો ધરાડીએ

સુસાઈલની : બહાદુર !

આયાં : સારી રાત [પંચ લંડન]

રામસે (હુવરને) આ તંબાકુ તમને
માફક આવે છે તેથી ખુશ છું કેટલા-
કને તે ફટ લાગે છે.

[જુલેદીન : ઝાસંગા]

કામદાર સરકારને મચાળોની ધમકી

લોહડ નયોજા : રામસે બહુ જ સાવધ મહેજે લે મારે દેશ ખેંચી

લપ્થ તો તું પડી નહય. [ઝાસંગો ધવનીંગ ન્યુઝ]

સાગરની સ્વતંત્રતાનું કોડકું

કઠિનતાનો કોપરો

“તેથી કુરીને મહાસલા
જાહેર કરે છે કે સંસ્થાનિક
સ્વયંચાલની નહેરૂ યોજના
ધણએલી તે હવે રદ છે; તથા
આશા રાખે છે કે હવેથી
મહાસલામાં રહેલા બધા જ
પક્ષો યોતાવું સર્વ લક્ષ
સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યપાત્રિમાં જ
શેકશે; તથા મહાસલા એ
પણ આશા રાખે છે; કે નહેરૂ
બંધારણમાં ફેરવી સવાલના
ઉકેલ માટે સુચવવામાં આવેલી
યોજનાને કારણે જેઓ મહા-
સલામાં જોડતા અટક્યા હતા
અગર તેને છાડી ગયા હતા
તેઓ હવે મહાસલામાં જોડાશે
અગર ફરી દાખલ થઇ જશે
અને સર્વને સામાન્ય એવા
ધ્યેય બાછળ જોશભેર મંડશે.

“તથા સ્વતંત્રતાની લડ-
તના મંગળાચરણ તરીકે અને
ધ્યેયમાં થએલા સુધારાની •

સાથે મહાસલાની નીતિનો
મેળે એસે તે અર્થે, મહાસલા
વરી તેમ જ પ્રાંતિક ધારાસભ્ય-
ઓનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર જાહેર
કરે છે; અને સર્વ મહાસલા-
જનોને દંરમાવે છે કે તેમણે
લવિષ્યમાં ધનારી ચુંટણીઓ-
માં સીધો કે આડાતરે કશો જ
લાગ લેવો નહિ, ધારાસભ્ય
ઓમાં આજે એસતા સભ્યોને
દંરમાવે છે કે તેણે મહાસલા-
ના સ્થનામક કાર્યક્રમ ઉપર
યોતાવું લક્ષ ઓકામ કરવું.

“આ મહાસલા મહાસ-
મિતિને સત્તા આપે છે કે તેને
જ્યારે યોગ્ય જણાય ત્યારે
સવિનયભંગની લડત ઉપાડવી,
જેમાં અસુક પસંદ કરેલા
લાગમાં કે બીજી રીતે, મહા-
સમિતિને આવશ્યક લાગે તેવાં
બંધનો નીચે કરાવીને પણ
સમાવેશ કરી શકાશે.”

સ્વતંત્રતા

સ્વતંત્રતા, સ્વતંત્રતા, છલું સ્વતંત્રતાની કાજ
યુક્તિ ના રહી ચકું, યુક્તિની ના ચકીં શકું,
ફના કરે યુક્તિની બધોય બંધનો ' અને
ફદી તણાં બધાં ઉંડા કરે હું મૂળથી છુટાં.
બહુ સ્વતંત્રતા તણાં શકીદ હું ખરે ખરે,
કે ન પ્રાણ આપતાં સ્વદેશ મુક્તિ કાજ હું,
સ્વતંત્રતા તણી ખજા પ્રચંડ રાખનાર હું,
નમે ન બે કદા રહે દિગ્ગત ઉડતી સદા.

ઉદા: ખીરાદેશ બધા, ઉચ્ચ સ્વતંત્રતા પ્રભાત,
સમજ થાવ, સુદ માટ સ્વતંત્રતા બલિ થવા;
મુદી અને મળુરના પ્રચંડ સુદ અર્થતાં,
રહી મળુર સાથ મુદીવાદને કરે ફના.
સ્વતંત્રતા રજે રજે વધાવતા તમે બનો,
ક્રિનિકા સ્વદેશના ખરા યુવાન તો તમે..

પાંચુપ

તન-મેનની મહેનત કરનારાં!

તાકત-તાઝીથી ભરપુર

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

(મૃદ્ધિમિષ્ટિ: સારંગધર મ. અ. ૧૦)

ધરમાં હંમેશાં તયાર રાખો

તાકી તાકત-તાઝી મેળવવું

શરદી મટાડનાર

ધાક ઉતારનાર

હિંદ લાવનાર

દસ્ત સાફ લાવનાર

ભુખ લગાડનાર

તાકત આપનાર

તાઝી બસનાર

લગ્નજતદાર દવા

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

સવાર સાંજ જમ્યા પછી લેવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લી. મુંબઈ નં. ૧૪

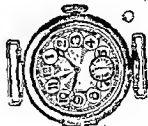
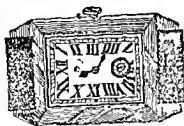
મુંબઈની મુખ્ય દુકાન: બુની મહાજનવાડી, કાલેખાદેવી રોડ

રતલ અર્ધાના તેર આના, ર. એકનો રૂ. દોઢ, ર. દોઢના રૂ. બે

સ્વીટઝરલેન્ડથી ઘડિયાળો

નો તદ્દન નવો અને નામાંકિત મેકરનો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે

એ સ્ટોકમાંથી તમે જે કોઈ ઘડિયાળ ખરીદશો તેને સંભાળથી રાખશો તો વધારે સુધી નીચમીત ટાઇમ આપીને ચાલ્યા કરશે. આવી નમુનેદાર અને નવીન ફેશિયન ડિઝાઇનની મનપસંદ ઘડિયાળ ખરીદ્યેથી તમારા ખર્ચેલા પૈસા વસુલ થશે.

રીસ્ટ વોચીઝ ખરીદો.

નીકલ-ચાંદી તથા સ્ટેલ ગોલ્ડમાં તથા સોનાના ૧૫ મુલેલ.

વેસ્ટ એન્ડ વોચ

કંપની લેવા

નીકલ ૧૦૧" ૩મી લીવર નં ૧ ૩. ૧૯

જાણીતા મેકરના

ચાંદી ૧૦૧" " " નં ૧ ૩. ૨૩

ઘડિયાળો પણ

સ્ટેલ ગોલ્ડ ૧૦૧" " " નં ૧ ૩. ૨૫

અમારે તાંથી

નીકલ ૧૨" એન્ડ્રેસ ડબલ હંમ નં ૧ ૩. ૨૦

ખજાર ભાવે

ચાંદી ૧૨" " " નં ૧ ૩. ૨૪

મળશે.

સ્ટેલ ગોલ્ડ ૧૨" " " નં ૧ ૩. ૨૬

સ્ટેલ ગોલ્ડ ૧૦૧" એમ્પાયર શીપ પેરમાલિન્ટ નં ૧ ૩. ૩૦

" " ૧૦૧" મીરજ શીપ પ્રોનીડન્ટ નં ૧ ૩. ૨૦

" " ૧૦૧" ચોરસ એક્ટોમન નં ૧ ૩. ૨૧

સોનાના ૯ કે. ૧૦૧" મીરજ શીપ કીશના નં ૧ ૩. ૨૫

રીપરીંગ કામ

સોનાના ૧૪ કે. ૧૦૧" " " " નં ૧ ૩. ૨૮

અમારા બાહ્ય

સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧" " " " નં ૧ ૩. ૩૧

કારીગરી પાસે

સોનાના ૯ કે. ૧૦૧" એમ્પાયર શીપ નં ૧ ૩. ૩૫

જાતી દેખાડેખ

સોનાના ૧૪ કે. ૧૦૧" હોર્નિયુપ કટ ગ્લાસ નં ૧ ૩. ૪૨

નીચે કરવામાં

સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧" હોર્નિયુપ કટ ગ્લાસ નં ૧ ૩. ૪૫

આવે છે.

ચાંદી ૧૦૧" " " પેરમાલિન્ટ નં ૩. ૨૪

રકા ૨૦ % વળતર આપવામાં આવશે.

વધુ વીગત માટે અમારું સચીત્ર કેટલોગ મંગાવો.

કે:-પ્રીસીશન વોચ કંપની.

૧૨૭, અબદુલ રહમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

ટેલીફોન:-
૨૪૩૨૩

માલિક:-પ્રાણુભવનદાસ મોહનદાસ.

ટેલીગ્રાફ:-
'Amarwatch.'

સેખડ :

મણિલાલ
કેશવલાલ
પરીખ.

નવયુગ ધર્મ

નવયુગ ધર્મ એ નામ ધણું સ્વચ્છ છે અને તેથી મનમાં નાનો પ્રકારની કંપનનો ઉત્પન્ન થાય છે. વસ્તુતઃ પ્રત્યેક યુગ આરંભમાં નવીન જ હોય છે. અને શુદ્ધ, કાષ્ટક, મહાદેવીગેરેએ યોગ્યતાના વિચારોનો પ્રચાર કર્યો ત્યારે તે, તે તે કાળે શરૂ થએલા નવીન યુગના ધર્મ હતા, યુગો તર ધાય નહિ, પરિસ્થિતી બદલાય નહિ, તો નવીન ધર્મ સ્થાપવાની જરૂર જ રહેતી નથી.

હાલનો કાળ ખરાબ છે, પૂર્વનો કાળ સારો હતો એવાં શેઠણાં રૂપાનો મનુષ્ય જાતનો સ્વભાવ જ છે. પૂર્વનો કાળ સારો હતો, પૂર્વે સનયુગ હતો, આજે કળિયુગ આવે છે, એ ભાવિત લોકોની માન્યતા છે. સનયુગ-મુવર્ણયુગ એ તો કંપનના જ ખેત્ર છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ નિરક્ષણ દરમિયાં તો આખરે તે મૃગજાતી માફક ઉડી જાય છે. કળિયુગનું મહાત્મ વર્ણન કરેલું છે તે ઉપરથી આપણને જણાય છે કે યતયાગાદિનો અને કર્મકાંડનો યુગ વહી ગયો છે. અને અન્યારે તો લક્ષિતનો અને શુદ્ધ ભાવનાનો આરંભ થઈ ચક્રશે છે. એ લક્ષિત તે દેશલક્ષિત અને એ ભાવના તે સ્વતંત્રતાની ભાવના હોવાં જોઈએ.

હાલના યુગના લક્ષણો શું છે તે હવે જોઈએ: હાલનો યુગ તો જ્ઞાન, શુદ્ધિનો અને જ્ઞાનના પ્રચારનો છે એ તેનું પ્રથમ

લક્ષણ; આ સ્વાતંત્ર્યનો યુગ છે એ બીજું લક્ષણ; અને આ સાંપ્રતિક બંધુપ્રેમનો યુગ છે એ તેનું ત્રીજું લક્ષણ; આ ત્રીજું લક્ષણ હજી વિચાર સંપ્રદિમાં જ રમી રહ્યું છે. આચરણ કંપમાં દર્શન થવાને હજી સમય લાગશે.

મનુષ્યનું જ્ઞાન હજી અતિ અશ્વ છે. પરંતુ પૂર્વની સરખામણીમાં તેમાં ઘણો ઉમેરો થયેલો છે. સૃષ્ટિ સંબંધી પૂર્વે મનુષ્ય જાતિની કંપના તત્ત્વ સંકુચિત અને અપણું હતી. આજ પણુ તે એવી જ છે પરંતુ પૂર્વની કંપના કેટલી જલજલથી હતી તેટલું સમજના પૂરતું જ્ઞાન તો આજ આપણને પ્રાપ્ત થયું છે. પૂર્વે જ્ઞાન તત્ત્વ અશ્વ સંખ્યામાં અને માત્ર ખાસ માણસમાં જ હતું તેને લીધે સાકાર લોકનો એક લુપ્ત જ વર્ગ બનેલો હતો. સામાન્ય જનસમાજ તો અજ્ઞાનતા અંધકારમાં ડૂબી ગયેલો હતો-ધર્મના કિસ્સા કેવળ બ્રાહ્મણ એટલે સમાજના ઉપમાવર્ગના જ સ્વાધીન હતા. હાલમાં સમાજના તળીયાના ઘરને જ્ઞાનનાં ફિરણો પહોંચવાનો હમણાં જ આરંભ થયો છે. પરંતુ હિંદુસ્થાનનો બહુજનસમાજ હજી પણ અજ્ઞાનતા અંધકારમાં જ ગોથા ખાય છે: તેટલા પ્રમાણમાં તેનો પ્રસાર બોધ થયો છે.

પૂર્વે સત્તા થોડા લોકના હાથમાં હતી. બ્રાહ્મણ લોક શુદ્ધમગીરીમાં ગઈ થયેલાં

હતા. સન્તાધિકારીઓએ આરા કરવી અને બીજાએ તે પાળવી એ પર્વની નીતિ હતી. આ નીતિ પ્રમાણે રાજા વિષ્ણુ ગુરુ બ્રહ્મ-ગુરુ વિષ્ણુ, અને સાક્ષત પર બ્રહ્મ બન્યા અને બ્રહ્મણ તથા ભૂદેવ બન્યા. પતિ એ જ સ્ત્રીઓનું દેવત બન્યું, અરે તે પરમેશ્વર બન્યા. તે ગુલામગીરીના યુગ હતો અને તે સમયનાં શાસ્ત્રો ગુલામગીરીનાં શાસ્ત્રો હતાં. હિંદુઓએ સ્વાતંત્ર્ય અને આચાર સ્વાતંત્ર્યને નષ્ટ કરનારી એ નીતિ હતી. પર્વની સુધારણા જેને આપણે કહીએ છીએ તે બહુજન સમાજની ગુલામગીરીની સાક્ષી પૂરે છે. ઇશ્વરના મિત્રારા, આગ્રાનો તાજ મહાલ વગેરે મહાન કામો સન્તાધિકારીઓએ બહુજન સમાજને ભુલમથી રગડીને તેમની પાસેથી પોતાના ઐશ્વર્યનું પ્રદર્શન કરવા માટે જ કરાવી લીધાં હતાં. ચાલુ યુગમાં રાજાને પરમેશ્વર ઘાંઘ જ માનવું નથી. બ્રાહ્મણને દેવ માનવું નથી અને પતિને પરમેશ્વર માનવાના દિવસો પણ હવે ધીમે ધીમે વધી જવા માંડ્યા છે.

મજુરોએ મહેનત કરવી અને પુરુષપતિ-ઓએ ઐશ્વર્ય ભોગવવું એવી પર્વ ચાલુ કરાવેલી રીત હતી પરંતુ તે બન્યાય છે અને તે દૂર થવો જોઈએ, એવો લોકમત બંધાવાનો આરંભ થઈ ચુક્યો છે અને આ બન્યાય દૂર કરવાના કંઈ પ્રયાસ મુરોપમાં થઈ રહ્યા છે. બગડેલી ઘડી ઠીક કરવાના પ્રયત્ન હવે દબીએ પડે છે. આ પ્રયત્નો ચાલુ થતાં કંઈક અનિષ્ટ વાતો પણ બની જાય. કેટલાકના હાથે અત્યાચાર થઈ જાય પરંતુ વિદ્યાનો સાવત્રિક પ્રસાર થાય અને સમાજની ઘડી ન્યાયના અને સમાનતાના પાયા પર બેસે તો ખરો બંધુપ્રેમ અને ખરો આત્મભાવ તબક્કે પડે એમ કહેવામાં કંઈ હરકત નથી.

રાજાએ કરેલી આરા ગમે તેટલી અન્યાયી હોય તો પણ તે પાળવી એ પ્રજાનો ધર્મ છે, દિગ્ગેની સેવા કરવી એ શુદ્ધોનો ધર્મ છે અને પતિની ગુલામી કરવી એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે એ વાતો હાલના યુગમાં કોઈને પણ માન્ય હોઈ શકે નહીં. રાજ્ય માટે રાજા હોવો જ જોઈએ એવું ખાસ નથી પણ જો હોય તો પણ તેને નિરપદની બનાવી મૂકવો જોઈએ, તેના હાથે અન્યાય થાય નહીં તેની સાવચેતી રાખવી જોઈએ. એ આજની રાજનીતિનું ધોરણ છે. પ્રજાનો જો રાજ્ય પ્રત્યે ધર્મ છે તો તે પ્રમાણે તેના હક્ક પણ છે જ એ ભાવના આજે સ્પષ્ટ રીતે આવે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યમાં દેવી અંશ હોય છે તેના વિકાસ કરીને નારાયણની માફક પૂર્ણ થવાનો તેણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. માણસ ગમે તેવી સ્થિતિનો કે સમાજના ગમે તે થરનો હોય છતાં તેણે સમાજ સેવા કરવી જ જોઈએ. એક વર્ગના કર્તવ્યની સમાપ્તિ બીજા વર્ગનું ઘસતવ કરવામાં જ હોય એ શક્ય નથી. સ્ત્રીઓને માખાપ હોય છે, બંધુ, ભગિની હોય છે, બાળ બચ્ચાં હોય છે. સ્ત્રીઓ પત્ની હોય છતાં પણ અનંત વિશ્વની ભાંગ ફાડનાં તે પણ અંશભૂત હોય છે. પતિની સેવા કરવા ઉપરાંત તેનું કંઈ કર્તવ્ય જ નથી, તેનો ધર્મ નથી. એમ કહેવું કોઈ દૂષમંદકને જ શોભે. ધર્મનો ઘોડો ધણો પણ ખ્યાલ જોતે હોય તે આવાં મૂર્ખાંઈ ભરેલાં વિધાન કદિ ગણુ કરે જ નહિ.

કુટુંબનાં માણસો પ્રત્યે આપણાં કેટલાંક કર્તવ્ય હોય છે, પાડોશી ધર્મ તરીકે પણ આપણી કંઈક ફજ હોય છે, નાગરિક તરીકે પણ કંઈ કર્તવ્ય હોય છે, દેશના એક અંશ તરીકે કંઈ કર્તવ્યો હોય છે;

આ ઉપરાંત દુઃખિતોનાં દુઃખ દૂર કરવાં
અન્યાયોને મદદ કરવી, અન્યાયનો પ્રતિકાર
કરવો, વ્યવહારમાં નીતિથી વર્તવું, જ્ઞાન
સંપાદન કરવું, મનુષ્ય જનની ઉન્નતી માટે
મહેનત કરવી, એ જ ખરો ધર્મ છે. સ્ત્રીઓ
શું કિંવા શુદ્ધો શું એ સર્વને આન્યાય લાગુ
પડે છે. પૂર્વ કાળની ધર્મ સંબંધી સંકે-
યિત સમજ-માન્યતા તદ્દલ દહને આ બ્યાપક
ધર્મનું આચરણ કરવું જોઈએ. શુદ્ધોને અને
સ્ત્રીઓને વેરનો અધિકાર નથી એવું
કહેનારાની સંખ્યા દિવસે દિવસે ઝપાટા
બંધ નાંદ થતી જાય છે, કંઈ થોડા ઘણા
હશે તેમના અભિપ્રાયને કંટાળું માન આપવું
એ સર્વની સમજમાં આવી ગયું છે. જ્ઞાનના
ભંડાર આજે તમામ જનસમાજ માટે
ખુલા મુખી દેવામાં આવ્યા છે. એટલે
સ્ત્રીઓએ, શુદ્ધોએ અને અતિશુદ્ધોએ પણ
આ જ્ઞાન-ભંડારોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી

લઈને એટલે ધર્મનું આચરણ કરવું જોઈએ.
પાત ની ઉન્નતિ કરી લઈને માણસ જાતની
ઉન્નતીને સ્વયંભૂત થવાની મહેનત કરવી
જોઈએ.

રાજકારણમાં સ્વાતંત્ર્યનું એટલું મહત્ત્વ
છે તેટલું સામાજિક અને ધાર્મિક આય-
તોમાં પૂરું છે જ કાળા ગોરાનો અને જિતજે-
તાનો ભેદ જેમ સહુને અન્યાય પૂરું લાગે છે.
તે જ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ, કૃષ્ણ અશ્વત્થનો
ભેદ પણ અન્યાય પૂરું લાગે છે. વિચાર
સ્વાતંત્ર્ય અને આચાર સ્વાતંત્ર્યનો પ્રચાર થવો
જોઈએ. બંધુપ્રેમ અને સમાનતાનું સામ્રાજ્ય
દેખાવા લાગવું જોઈએ. એ જ નવયુગનો
ધર્મ છે. એમાં દરેક સમજી માણસે પાતાની
શક્તિ અનુસાર દરેક પ્રકારે સંપૂર્ણ સહાય
કરવી જોઈએ તો જ ખરા ધર્મપાલનનું ઉચિત
શ્રેય પામી માનવ જીવનની સાધકતા લઈ શકે.

દિંદમાનાં શિટિશ કારભારની નીતિ
સાદ્ગતિને બદલે ડોમીલિતની લાપતા
ખીત્રવવા ઉપર જ ચોક્કસ છે.

...

જાન્ય એટલે અમલદારો નહિ પણ પ્રજા
એ વાતનો વિચાર જ કરવાની ટેવ હજી
કાંઈ પડી નથી.

લોકસાથનનું સત્ત્વ ચર્ચાથી ચાલતી
સરકારમાં હોય છે, લોકસાથનની મોટામાં
મોટી જરૂરિયાત દેખાવણી છે.

...

ચાનો વિચાર કરવો, તેના કરતાં શી
નીતિ વિચાર કરવો તે શીખવે, એવું જ
જામ સાચી કેળવણી.

પ્રતિબિંબ*

આદર્શવેલા યુગસૃષ્ટાઓ

જો રાં અખખારે મહાસભાના પ્રમુખના ભાષણ સંબંધમાં કહે છે કે: 'મહાસભાના નવા પ્રમુખ પંડિત જ્ઞાનદાસ નેપથ્યે આદર્શ સિધ્ધ કરવાની ઉનાવળમાં ભાન લેતા આદર્શધેરાનું જે દાંડાં પૂરું પાડ્યું છે, તેથી વધારે પૂરું દાંડાં રાષ્ટ્રીય કે આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણના ઇતિહાસમાંથી મળી શકે તેમ નથી.' આમ, ૧૯૦૭ની ૨૨મી ઓક્ટોબરના રોજ થોડું ઓછીએ તેના અર્થોંધ આતેના ભાષણમાં જેમ કિન્દી રાષ્ટ્રવાદીઓને 'અધીરા આદર્શ' ધેરાઓ'નો ઇક્કાજ આપ્યા હતા અને ઇતિહાસની કેટલીક કહેલુમાં કહેલુ ઘટનાઓનો દોષ તેમને માથે નાંખ્યા હતા, તેમ, ફરી એક વાર, આપણા રાષ્ટ્રવાદીઓ ઉપર 'અધીરા આદર્શ' ધેરાઓ'ના પિલાબની નવાજેશ કરવામાં આવી છે.

પરંતુ, અંગ્રેજ બન્ધો જ્યારે કિન્દી રાષ્ટ્રવાદીને 'અધીરા આદર્શ' ધેરાઓ' કહે છે ત્યારે તેના પોતાના અંગ્રેજ ઇતિહાસના યોધાદાં ભૂલી જાય છે. કારણ કે, એ ઇતિહાસ એવા પુરોનાની બધાંત

સિધ્ધિઓનાં દાંડાંતોથી ભરપૂર છે કે જેમને, તેમના પોતાના કાળમાં, અમુક વ્યક્તિઓ અને કામો તરફથી 'અધીરા આદર્શધેરાઓ' કહીને નિંદામાં આવેલા; અને તે એટલા જ કારણે કે એ 'અધીરા આદર્શ' ધેરાઓ'એ એ વ્યક્તિઓ અને કામોના સ્થાપિત હક્ક ઉપર હુમલો કરવાની હિમ્મત બતાવેલી! રાજ જોનની પાસે ફનીમીડના મેદાન ઉપર મેળા કાઢી ઉપર સહી મુકાવનાર અંગ્રેજ અમીરોને આવા 'અધીરા આદર્શધેરાઓ' કહેવામાં આવેલા! અમેરિકાના સ્વામીપની ધોપણાના ઘડનારાઓ દામસ જેક્સન અને તેના સાથીઓને પણ અંગ્રેજોએ 'અધીરા આદર્શધેરાઓ' કહેલા.

હકિણ આફ્રિકાના છનાયેકાં સંસ્થાનોને સ્વરાજ્ય આપવાની મહાનગીભરી રાજ્યનીન પોતાના પ્રધાનમંડળ પાસે કહુલાવનાર કેમ્પબેલ-મેનરમેન પણ 'અધીરા આદર્શ' ધેરાઓ' લખાવેલા, અને એકસરેને આયસેન્ડને 'સ્વરાજ્ય' આપવાની દરખાસ્ત પેશ કરી ત્યારે તેના કપાળમાં પણ એ જ-અધીરા 'આદર્શધેરાઓ'-શબ્દ લખવામાં આવેલા.

* આ મથાળા નીચે અન્ય પત્રોમાં પ્રસિધ્ધ થયેલા અગત્યના લેખો, તેમાંનાં અવતરણ કે સાર લાગ આવશે. તંત્રી

અને 'અધીરા આદર્શ'વેત્તાના પીતાય અપનાર એ કાણુ દના ? જે માણસો 'ધુ'વા-ધાર' તોપો અને કાનિષ્ઠ તત્ત્વાદો'માં અવ્યગ્ર હ'ન્યાદે ધરાવે છે અને માનવના અવિરોધ પ્રબુદ્ધત્વને ગણતરીમાં લેવાની ના ભણે છે, તે માણસોની એ વાણી છે !

પરંતુ, હ'વલાંડ અને અ'ગ્રેજ અ'ધ્યા એટલું ન ભૂલે કે જે દરમાં આજે મહાન છે, તો એ મહત્તા 'ચેના કાટા'ના સંગીન પાયા ઉપર બ'ધાયેલી છે, જે અમે 'રિક્ષામાંનાં સંયુક્ત કાલ્યો આજે જગતમાં' ધણીખંડે રાખે કરતાં વધારે કઠાર દેહે અને ઉન્નત મનઃ ઉભાં છે, તો તેનું કારણ એ છે કે તેણે 'આપસાદી, - કે જે તેમને સ્વાધીનતા આપવા માટે નહોતી, પણ તેમની સ્વાધીનતા ઉચાડ દુસ્મનરૂપ હતી-તેની પ્રેરણા નીચેની કોઈ અને આદર્શ મનુષ્યની નીચે સાથે બળેલા જાણેલા.

* આદર્શ મુદ્દેઅતથી આપકેન્ડને પોતાનું લક્ષ્ય અને પોતાની યોગીસ હોવાનો અધિકાર મળ્યા છે, સંપૂર્ણ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું છે, આંતરિક અને બાહ્ય વેપારની સંપૂર્ણ આઝાદી મળી છે.

* આ દેશની નોકરશાહી અને તેના પાંચતાનો, તેમની પાસે "વાળ"ની માગ-ણીઓ" • કરનારાઓ અને તેમની પાસેથી "અતિ વધારે મેળવવાની" આશા નહિ રાખનારાઓ માટે દિલમાં દયાભાવ રાખે છે; આ દેશની નોકરશાહી, શિક્ષના અને ધર્મ-માળનો મુ'વાળો ચિહ્ન તોડાવવાને મક્કના-રઓ પ્રતિ અણુગમે બંધ કરનારાઓ માટે માયા બનાવે છે; આ દેશની નોકર-શાહી તેની સત્તાને મુઠ્ઠીમાં પકડી રાખવા મગ્ગે છે અને તમામ પ્રકારના 'દેશકર' તરફ, તે 'દેશકર' છે એટલા જ માટે ઉચ, અણુગમે બતાવે છે; આ દેશની નોકર-શાહીને મુ'વારની ભૂત એ સુવર્ણશ મ્હે તકલી રહેલા સંસ્કૃતિજનકોની ભૂત જેની દેખાય છે.

જો દક્ષિણ આફ્રિકા આજે શાન્તિ ભાગવે છે, તો તેનું કારણ એ કે કેમ્પબેલ-મેનરમેને પોતાના હ'ન્યાદે પોત્ર દેશ કે : જેનરે બાળી મહાધી અને તરફની હાલુલીઓ ગોંધવાથી શત્રુઓ હામ ધરી જશે અને બિનસારતી શરણુ શોધશે એમ માનવાની હું ના પાડું છું; દક્ષિણ આફ્રિકાની જમીન ઉપર વધાર વસાહતીઓને વસાવવાની કોઈ મહત્તરની નીતિ પણ અધીરો છે; સ્વતંત્ર અને સ્વાધીન પ્રબુદ્ધ આપણી કાયમી અને વર્તમાન કિશોર'દી રૂપ બની ચકશે' અને જે આજે આપકેન્ડ શાન્ત છે, તો તેનું કારણ એ છે કે ૧૯૨૧ ના રીસેમ્બરની ૬ ની તારીખે આપકેન્ડની સાથે કરવામાં

* પરંતુ નોકરશાહી એટલું સ્મ-રણમાં રાખે કે માણસોને આદર્શોની પાછળ ઘેરા ચલાવના સંકેતથી શોખ નથી થતો, ત્યારે ખરે ભય દેખાય છે, ત્યારે બીજે કોઈ ભાગે રહેતો નથી, ત્યારે જ માણસ કાર્યોત્સુક અને છે; અને ત્યારે માનવીના એ મરણીયાં કાર્યોએ જૂની વસ્તુરચના જમીનદોસ્ત કરી નાંખી હોય છે અને નવી રચના પહેલાંની પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ હોય છે ત્યારે જ એ આદર્શ અને ભાવનાઓનું કાયદેસર શરૂ થાય છે. આજે હિન્દમાં 'અધીરા આદર્શ'વેત્તાઓ' સન્મુખ

એ 'ખરા લયની સ્થિતિ' ખરી છે: અને એ સ્થિતિ જ તેમને લડી કાઢવાની પ્રેરણા કરી રહી છે.

આ 'ખરા લયની સ્થિતિ'માંથી 'અધીરા આદર્શ' ધેસરાઓ' વિગતી બનીને બહાર આવે, ત્યારે પછી, કદાચ એમ પણ

બને કે તેમને તેમની ભાવનાઓની રેખાઓ થોડી બદલવી પડે; પરંતુ એ 'અધીરા આદર્શ' ધેસરાઓ' આપણા ભાવી ઉપર પોતાનું નામ વીજળીની રેશની જેવા અમરે લખી જવાના છે એ નિશ્ચિત વસ્તુ છે. એ અકૃશ લોહીથી કમવાની સ્થિતિ ન આવે એટલી સૌ કાળજી રાખે. [સિંચાણ]. [વિગતીને તંત્રી લખા].

ગાંધીજીના કાર્યક્ષેત્ર ઉપર એક દૃષ્ટિપાત

ગાંધીજીનું નેતૃત્વ અનેક પ્રકારનું છે, તેઓ પીસમી સદીના કમ્યોગી છે એમ ઘણી વાર કહેવામાં આવે છે. ગાંધીજી બહુશ્રુત નથી એ તો તેમનો દરેક શિષ્ય કબૂત્ર કરશે; ગાંધીજી પોતે પણ એ વાત અનેકવાર કબૂત્ર કરી ગયા છે. હિન્દની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનાં એ વિશિષ્ટ લક્ષણો અહિંસા ને ત્યાગવૃત્તિના તેઓ અવતારરૂપ છે. એમ તેમના અનુયાયીઓ કહેશે; પણ હિન્દની પ્રાચીન સંસ્કૃતિના કેટલાં પણ એકાદ ભાગનું તેમને સૂક્ષ્મ જ્ઞાન તો નથી. ગાંધીજીને અર્થશાસ્ત્ર ખાસ આવડતું નથી ને રાંટિયા સિવાય તેઓ અર્થશાસ્ત્રમાં ખાસ માનતા પણ નથી. ગાંધીજીને રાજ્યનીતિ આવડતી નથી; તેનો તેમણે કોઈવાર સાધારણ અભ્યાસ પણ કર્યો હોય તેવું તેમના લખાણોમાં કે તેમની આત્મકથામાં દેખાતું નથી. ઇતિહાસ ઉપર ગાંધીજીને સર્વે કંટાળો આવતો હશે ખરો. સાહિત્યનો રસ તેમને લાગ્યો હશે પણ સાહિત્યનો તેમનો

અભ્યાસ ઉઠે તો નહિ હોય. ગાંધીજીને કળા વિશે કોઈ એકાદ ક્ષણકે યોગવાનું કહેશે તો તેઓ યોગશે ખરા પણ તેમના વિચારો કળાના સંસ્કોને બહુ માન્ય તો નહિ થઈ શકે. ગાંધીજી માત્ર કાયદાઓમાં ઉંડા ઉતર્યા હોય એમ તેમનાં લખાણોમાંથી તરત સમજાઈ આવે છે, તેઓ સારા વકીલ છે-તેઓ પોતાના પક્ષ માટે ઘણી જીણી દલીલા કરી શકે છે અને અનેકવાર એ દલીલાથી તેમને Courtsનું પદ આપવાનું મન વાચકને થઈ આવે છે.

ગાંધીજી બહુશ્રુત નથી તેમ તેઓ બહુ પ્રવાસી પણ નથી. હિંદુસ્તાન દેશ આખો તો તેમણે હમણાં જ જોયો. દક્ષિણ આફ્રિકા તેમણે ખૂબ જોયો છે. ઇંગ્લાંડનો અનુભવ સારો કહી શકાય; તે સિવાય તેમનો પ્રવાસ બહુ નથી એમ કહેવામાં વાંધો નહિ આવે. પરિણામે, ગાંધીજીએ અનેક ભૂલો કરી દીધી છે, એ તેમને ઇતિહાસનું જ્ઞાન હોત અને એ તેમણે તુટી, ધરાન ને અરબ

સ્થાનનો પ્રવાસ કર્યો હોત તો તેઓ ખિસાફતની પ્રવૃત્તિ કરી ન કરત. તુષ્ટીને ને અરબ શોકાને જે સંસ્થાઓ નહોતી બંધતી તે અને જે સંસ્થાઓને હિંદુસ્તાન સાથે કશો સંબંધ નહોતો તે સંસ્થાઓને કાયમ રાખવા માટે ગાંધીજીએ દેશનો સ્વરામાં સારો ફાળ વીંટાવી નાંખ્યો. હિંદુસ્તાનને મહાત્માઓનું, સ્વામીજીઓનું, ને મોક્ષાના-મોક્ષવીઓનું રાજ્ય બેઠતું નહોતું તે તેમણે થોડા વખત માટે આપ્યું ને તેના કાલેજાં ને કડયાં ફોગા હલુ આપણે આપ્યા કરીએ છીએ. મુસલમાનોનું ને હિંદુઓનું એકત્વ ખિસાફતથી સાધવાનો વિચાર તે ગાંધીજી જ કરી શકે! હિંદના મુસલમાનોની સંસ્કૃતિને તુષ્ટી, ધરાન ને અરબસ્તાન તથા મધ્ય ને પશ્ચિમ એશિયાના મુસલમાનોની સંસ્કૃતિ વચ્ચે જમીન આસમાનનો અંતર છે તે ગાંધીજી ઇતિહાસથી અનભિસ હોય બીનહુકમ સમજી શક્યા નથી. ગાંધીજીને અકબરના અમલનો ઘોડોએક બોધપાઠ લેવાની જરૂર હતી. “હિંદુઓ ઇસ્લામને સમજતા થાય, મુસલમાનો હિંદુત્વને સમજતા થાય, બંનેને સમાન સંસ્કૃતિને બોધ આપવામાં આવે, અને પરરાષ્ટ્રીય શોલ-જાગમાં ફસાએલી આપણી મુસ્લીમ જાતના હિંદુસ્તાનને ખેતાનું ધન ગણે.” એ બાબતો હાથમાં લેવાની જરૂર હતી; તેને બદલે ગાંધીજીએ પરરાષ્ટ્રીય, વિખતીય, અને હિંદ તદન અનીત, એવી “ખિસાફત” ની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લીધી. મુસલમાનોએ હિંદના કોઈ પણ આગેવાનોને એવી ભયંકર આગેવાની લેવાનું નિમંત્રણ પણ નહિ કરેલું. અજાનગનિત પ્રવૃત્તિ ક્યાં સુધી નહીં શકે? ખિસાફતીઓએ ખિસાફતને ને તે સાથે ગાંધીજીને પણ હાથ તો ઉગ્રાડી દીધાં છે!

ખાદીની પ્રવૃત્તિમાં પણ એટલું જ અજાન સમાયેલું છે. Unemployment-એકરીના ઉપાય માટે રેડિયો “યુનિયન ચક્ર” ને સ્થાને અત્યારે આવી ગયો છે. પણ એકરી ઉપર યુરોપ-અમેરિકામાં જે યુક્ત વિચારો વાળું સાહિત્ય બહાર પડ્યું હતું છે તે ઉપર ગાંધીજીએ કે તેમના ખાદીસક્તોએ જરાપણ લક્ષ આપ્યું નથી! ખાદીજગરોની વ્યવસ્થા હલુ અધૂરી જ રહી ગઈ છે. દેશને ખાદીનો બોધ દશ વર્ષ થયાં આપવામાં આવે છે પણ ખાદીનો ઉપયોગ તે બોધ પ્રમાણે વધી શક્યો નથી. ખીલ સ્વરૂપી કપડાંને જે ઉત્તેજન બેઠતું હતું તે ઉત્તેજન ખાદીવાદીઓ અપાવી શક્યા નથી. ખેડતોની ઔદ્યોગિક કુશળતાનો વિકાસ થઈ શક્યો નથી, ને પરિણામે આપણી ખેતીની મુદાર-ણાને પણ ઘણો ઘોઘા પહોંચ્યો છે, ગ્રામ જીવનના પુનરુદ્ધાર માટે અનેક બાબતોની જરૂર છે. બારડોલીમાં વક્તલભાઈએ એ વિષે સારો પુરુષાર્થ કરી ખતાવ્યો છે એ વાત ખરી છે, પણ ન્યાયથી અસદકાર પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ ત્યારથી તે બધાનું સરવૈલું ને કાલમાં આવે તો નિરાશાજનક છે એમ જણાઈ આવશે.

એ જ કારણથી આરોગ્ય, કેળવણી, ને સડકારની પ્રવૃત્તિઓ અત્યારે આપણને નિરાશ કરે છે. અત્યારે ગાંધીજી બહાર પડ્યા ત્યારે ગુજરાતના યુવકોમાં ત્યાગવૃત્તિનું સારું વાતાવરણ હતું. જેમ ગાંધીજી જાપ-બેને પોતાના ગુરુ માને છે તેમ આ યુવક વર્ગના કેટલાક માણસોએ એ વખતે પૂજાની દગ્ગુસન કોલેજમાં કેળવણી લીધી હતી અને ત્યાંના વાતાવરણને પુનઃવાતાવરણ ગુજરાતમાં ઉપસ્થિત કરવું એ તેમની અભિલાષાઓ હતી. ગાંધીજી હિંદમાં તાબા આપ્યા હતા તેથી તેમને નવગુજરાતની

અભિનયપાત્રોની ખબર નહોતી; ગુજરાતમાં તે તે વખતે આગેવાની નહોતી, એટલે આ અભિનયપાત્રો થોડા વખત માટે અભિ-
લાષાઓ રૂપે જ રહી. ભાઈ નગીનદાસ શર્મા, પરિણામે પ્રતા જઈ રહ્યા. સુરતની સાર્વજનિક સેક્સવર્કી પ્રસારિત કામ જતાથી રાકી નહિ; અમદાવાદમાં લક્ષ્મીનંદનોને પ્રતા જેવું વિદ્યાલેખ કરવું ગમે ખરું? ફરુગન 'કોલેજ'થી પાછા આવેલા કેટલાક ઉત્સાહી પાટીદાર યુવકોએ “યદોત્તર એન્જી-
‘કેશન સેક્સવર્કી” કાઢી, પંડી આવ્યા અમરદારનો જમાનો. કોઈએક નવલુવાનોએ એ ક્રમાં જ પડાવ્યું. “ગુજરાત વિદ્યાપીઠ” ની સ્થાપના થઈ. પંડિત જિત્તિવિજય, પંડિત બહેચરદાસ વગેરે તેમાં લેગ્યા. કેટલાએક તેમાંથી નીકળી ગયા; અત્યારે શી સ્થિતિ છે? વિદ્યાપીઠ માત્ર નામ શોભાવી રહ્યું છે. એક જમનીનું જ દાન લઈએ. નેપોલિયન સામેના વિઝલ દુરમિયાન જમનીમાં નવા શિક્ષણના જે પાયા નંખાયા હતા તે કદિ લુંસાયા નથી. પણ ગાંધીજી ઉંચી કેળવણીમાં માનતા નથી; તેઓ બહુશ્રુતપણમાં માનતા નથી; એટલે કેળવણીની દશા તેમને લાગે પણ કેમ સુધરે? ગુજરાત હતું પણ મહારાષ્ટ્ર ને બીજા પ્રદેશો કરતાં ઉંચી કેળવણીમાં થઈ પડત છે જે સમાજના ખરા આગે-
વાનો લગ્ન આ ઉંચી કેળવણી લીધેલા લોકોમાં પાડે છે તે દરેક દેશનો અનુભવ થઈયાર ભૂમી જ્યાં આવે છે. મેં ઉપર કહ્યું તેમ ગાંધીજી દેશની ખરી સ્થિતિથી ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં ને પંડી પણ અજાત હતા. એ અજાત હતું તેમની પ્રવૃત્તિઓની આડે આવે છે. કોલેજોમાં ન જઈને તેમણે લોકોને આગ્રહ કર્યો. હિન્દની જનતા નિરક્ષર રહી, “મધ્યમાઓ” ની પૂજારી

રહી અને રાજદારણમાંથી તો થણા કાળ થયાં વંચિત થઈ ગઈ છે. થણા સારા માણસો કોલેજોમાંથી બહાર રહ્યા ને તેમાં જઈ જનતાનો કોપ માથે લેવા હિંમત ધરી શક્યા નહિ. પરિણામે, કોલેજોમાં મધ્યમ ને કનિષ્ઠ માણસો જઈ ગયાં. બ્રાહ્મણ; અબ્રાહ્મણ ને ખાસ કરીને હિન્દુ મુસલમાન કથકોનો જે લગ્ન થાય છે તે થણે અંગે આ ઉપદેશના પરિણામો છે એ આપણામાંના સારા સારા લોકો વિચારી જાય છે.

કોલેજો બહાર રહી રચનાત્મક કાર્ય કેટલું થઈ શક્યું છે? એક દસકાના અનુભવ પછી પણ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શક્યું નથી. રચનાત્મક કાર્યની ભાવના પણ થણી સંકુચિત રીતે કરવામાં આવી છે. આ જમાનામાં દરેક કાર્ય માટે રાજ્યસત્તાનો સહકાર લેઈએ છીએ. પણ ગાંધીજી તો એ સહકાર હતું પણ સાધવા ઇચ્છતા નથી! ગાંધીજી પોતે કોઈ રાજ્યસત્તામાં માનતા નથી એટલે તેમને આ યુક્તિ પાલવે પણ એ વિચાર હમેશાં પ્રગ્ન પાસે શા માટે પળાવવો લેઈએ? આજો હિન્દી સમાજ સ્વરાજ્ય મેળવવા પ્રયાસ કરે ત્યાં સ્વાભાવિક રીતે ને મોટે ભાગે આંતર-કલો, પક્ષપક્ષી, ખટખટ, ક્રુદ્ધતા, મનનો સેકાય ને એવી બીજી લઘુતાઓ દૂર થવી જોઈએ; પણ આપણાં ગામડાંઓમાં લલ ગું જેવામાં આવે છે? અસહકારની પ્રવૃત્તિ પછી ઉત્ક્રાંત, આ લઘુતાઓ વધી છે અને સહકારથી કામ લેવાની રીત હતું પણ જેવામાં આવતી નથી. જ્યારે ગાંધીજીના પક્ષકારો સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં ધૂસા ત્યારે તેમના કોરબારમાં આગળ કરતાં વંધારે જેસ જેવામાં આવ્યું હતું ને સરકારી નિવેદનોમાં પણ સુધારાનો સ્વીકાર કરવામાં

આગ્યા હતો, પણ તે એસ કદીના કે દૂધના ઉકારા જેવું લાણિક હોવાથી અસહકારનો તાપ દૂર થતાં તે એકદમ શમી ગયું છે અને અત્યારે સુરત, અમદાવાદ, નડિયાદ, ને ભરૂચનો સ્થાનિક વસિંદર દસ દસ વર્ષની પ્રવૃત્તિઓ પછી પણ બહુ મુઘર્યાં નથી.

. . . . .

પણ ગાંધીજી જેન નથી; કાંઈ જેન થતિ ક્રાંતાવમાં હિન્દુ મુસલમાનો લગ્યા મારે દિલ્લી જઈ દિવસો મુઠી અપવાસો કરશે નહિ. ગાંધીજી શ્રીમદ્ રાજગીરના પરિચયી હતા પણ શ્રીમદ્ રાજગીરે કાંઈ દેશને રાજકારણમાં કે સ્વરાજ્યમાં પ્રેર્યાં નહોતાં ને શ્રીમદ્ રાજગીરનો કાંઈ ખરો પક્ષપાતી તો ખેડા જિલ્લામાં ફરી લોકોને શ્રિદેશ સાત્રાજ્યના યુદ્ધમાં ઉતરવાનો ઉપદેશ આપે પણ નહિ. ગાંધીજી બાઈબનના અભ્યાસી છે પણ બાઈબનના સાચા અધ્યાપકોએ તો ગયા મહાયુદ્ધ સામે પડવાની જરૂર હતી, તે મારે સરજતાઓ કરી અપવાનો તેનો ધર્મ સમન્વય શકે નહિ. ગાંધીજી યજ્ઞો વિરૂદ્ધ છે તેથી રસ્કિનના પક્ષપાતીમાં તેમને ગણવામાં આવે છે. પણ રસ્કિન કળારસિક હતો. ગાંધીજીમાં રસ્કિનની કળારસિકતા એક શકાતી નથી. રસ્કિન વિદ્યારસિક હતો, વીર-પૂનના પક્ષપાતી હતો અને સમાનના તેને ગમતી નહિ. ગાંધીજીમાં આ લક્ષણો જોવામાં આવતાં નથી. ગાંધીજીને યોગ્ય સાથે સરખાવવામાં આવે છે પણ યોગ્ય સામ્યવાદી હતો, યોગ્યમાં તીવ્ર કલ્પના-શક્તિ હતી. ગાંધીજીમાં એવો સામ્યવાદ જોવામાં આવતો નથી; તેઓ તો વર્ણશ્રમ ધર્મના પક્ષપાતી છે. વળી ગાંધીજીમાં યોગ્યની તીવ્ર કલ્પનાશક્તિ એક શકાતી

નથી. એ કે યોગ્યની સાથે તેમની તુલના કાંઈક વિશેષ પ્રકારે થઈ શકશે. ગાંધીજીના રેડિયાવાદમાં, તેમના સત્યાગ્રહમાં, તેમના અહિંસાના સિધ્ધાંતોમાં, તેમની અસહકારની પ્રવૃત્તિઓમાં, તેમના સત્યાગ્રહાગ્રમના નિયમોમાં, તેમના આરોગ્યશાસ્ત્રમાં, દરેકમાં સ્વચ્છંદ ખાસ તરી આવે છે. દુનિયાના આદ્ય, નિસ્વાધીને પ્રચલિત યુગ સામે વિરોધ જનર કરનારા દુનિયાના તમામ મહાત્માઓના નિયમોને પોતાના અનેના પક્ષે સ્વચ્છંદી વ્યક્તિત્વ સાથે મેળવી કહી તેમને જુદો આદર આપવાનો ગાંધીજીનો સ્વચ્છંદ મને તો હંમેશાં વિરમય પમાડે છે.

એક પ્રસિદ્ધ દક્ષિણી મિત્રે મને એવાર પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો : Is Gandhi acting on intuition ? "મેં જવાબ આપ્યો : 'He says that he is not a Yogi.'

પણ ઉપર એકવાર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ ગાંધીજીની આગેવાની અનેરી જ છે. ગાંધીજી લોકોને અમુક પ્રકારે સ્વરાજ્ય લેવા તૈયારી કરવાનું સૂચવે છે; લોકો કહે છે "અમે તૈયાર છીએ; અમને હવે જગમાં ઉભા રાખો ને તમે મોખરે થાઓ." તે જ વખતે ગાંધીજી બોલી ઊઠે છે : "નહિ બાઈબો, મારી દૃષ્ટિએ તમે હજી તૈયાર નથી; હજી તમે તાલીમ લે શો; પછી હું તમારી આગળ ચઢશો."

આરોહી, ચૈરીચૈરા ને હમણાં જ મહાસભાના પ્રમુખ ધવાની ના, એ શું સૂચવે છે?

સીઝર, હોમરેલ, નેપોલિયન ને ખીલન આગેવાનોએ "આદેશ કરવા આવેલી લક્ષ્મી" ને મા પાડી નથી. પણ ગાંધીજી તો લક્ષ્મીજી આગળ મોં ફેરવી બેસે છે. ને

જતાં આગેવાનપણું હોડા પાસે કળ્લ કરાવે છે.

જનાગઢની વ્યાધુદિન કોલેજના મારા પ્રોફેસર સદ્ગત મહાદેવ મલ્હાર જોશી એક વાર મને પૂછ્યા માંડ્યા: "Why is Mr. Gandhi disowning his own followers? I have never read or heard of such a leader."

[પ્રસ્થાન: ગાંધી માણ મણેત્સવ અંકમાંના લેખનો, થોડોક અંશ.]

અંગ્રેજોએ હિંદમાં હિંદીઓના જ કાંડા-બાવડાનો ઉપયોગ કરીને સામાન્ય જમાવ્યું છે. હિંદના સાપ્તક કાંડા બાવડાવાળા વર્ગને અસાન રાખી, બીજા હિંદીઓથી જુદા રાખવામાં જ હિંદમાં અંગ્રેજોની સત્તા ટકી રહી છે. એ વાત અંગ્રેજો આ દેશમાં આવ્યા ત્યારથી સમજી ગયા છે: હિંદીઓ હજી પણ તે સમજી શક્યા નથી.

...

હેનરી રોચફોર્ડે દુઃકમાં જ કહ્યું છે કે; રાજ્ય ચલાવવું એટલે જુકાણું ચલાવવું.

મારી પાસે આ પ્રશ્નો ઉત્તર, એ પ્રશ્ન થયો ત્યારે પણ નહોતો, ને હજી પણ નથી

લોકોત્તરાણાં ચેતાંસિ કોઽહિ
વિજ્ઞાતુમર્હતિ ॥

અને જતાં ગાંધીજીના કાયદેજ ઉપર દેશ અબ્યાસીએ ભવિષ્યમાં થોડાએક દષ્ટિ પાત તો કરવો પડશે!

* શ્રી. દેશવલાલ હિંમતરામ
કામદાર

યુક્તમાનો પાયો એવી મનોદશા ઉપર રચાયેલો છે, સીધીઓને તો માત્ર જોરાઓના જ હિત માટે આ દુનિયામાં મુકવામાં આવ્યા છે. અને તેથી સીધીઓની ઉંચામાં ઉંચી પ્રગતિ અને તેનો મોટામાં મોટો વિનય, જોરી પ્રજાની તે વધારેમાં વધારે સારી રીતે સેવા કરે.

...

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાંનો એક પણ મનુષ્ય માત્ર બ્રિટિશ સિવાયનાની સ્વતંત્રતામાં શ્રદ્ધા જ ધરાવતો નથી

હિન્ડોઆ કાર્મસીની વખણાયેલી દવા !!!

કુમળેરી મટાડી નખળાં જ્ઞાનતંત્રોમાં નવી તાકાત લાવી લોહી તથા વીર્યને વધારી ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

(૧) ચંદ્રકળા ચાકુતી !!

(૨૭૨૮૬) [ચમત્કારીક દેશી ઔષધ]

અસહ્ય ચંદ્રોદય રસનો ગુણ તથા પ્રભાવ કેવો અલૌકિક તથા ચમત્કારીક છે, તે તો તેને વાપરનાર રાજા મહારાજા, અમીર ઉમરાવ અને શ્રીમંત લોકોજ નહો છે. પણ તેની કીર્તિત એટલી તો ભારે છે કે, ગરીબ અને સાધારણ માણસો દર્મણે તેના ઉપયોગથી દુરુદ્ધ રહે છે. તેથી અમોએ અદ્ભુત શક્તિ આપનાર ઉત્તમ ઔષધીઓ સાથે સાંસ્કૃતિક રીતે કાર્યકુશળતાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસ તું તેના અનુપાન સાથેજ મોથણ કરી તેનું ચંદ્રકળા ચાકુતી એવું ઉત્તમ નામ આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રનાપથી આ ગોળીઓ પાસે ફેસર, ફેસુરી, અચ્ચર, શીશાઇત, મુવણું અને મૌકિતક મોશીલ ગોળીઓ, પાકો, ખોદકા અને મુણાદિક કાષ્ઠપણ દવાઓનું ખીસકણ તેજ પડ્યું નથી, એમ અનુભવે સાબીત કરી આપેલ છે. ફક્ત એકજ કમીના સેવનથી વીર્યશ્રાવ, મુખધાન, સ્વપ્નાવસ્થા, પેશાબ અને દૂન વખતે ધાતુકું જડું, અશાકિય નીત્રશ થયું વીગેરે ધાતુના વીકારથી થતા તમામ દરોગો તરફથી નાશુદ કરી લોહીને લાલ, વીર્યને ઘટ અને વરંડાનીને સતેજ કરી શીશા તેમજ તવાઈ ગયેલા અંગને પુનઃ યુવાણી તથા કાંતિમાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીયાના પુરા સેવનથી શરીરની તમામ પ્રકારની બાધાઓની નસોને, લોહીને, માંસને, લાઠીને તથા ખાલી પડેલા મગજને સારી રીતે પુખ્ત આપી શરીરના દરેક અવયવોના બળમાં આશ્ચર્યકારક વૃદ્ધિ કરી નજાળી પડેલી તેમજ ખેરા ગંઢેલી જાતીમાં એકદં લુસ્સો આપી તંદન અશક્ત અને નિર્માલ્ય થયેલા શરીરને પણ કુદ પુખ્ત, મજબુત, બળવાન, તથા કલાવર બનાવે છે.

કિં, ગોળી ૨૪ ની કમીના રૂ. ૩ ત્રણ નમુનાની ૮ ગોળીનો રૂ. ૧.

હિન્ડોઆ કાર્મસી

આ દવામાં કમીશન કોઈને પણ આપી શકાય તેમ નથી,

કાલણાદેવી રોડ, લાંગવાડી સામે, પેટલે માળે-સુબાઈ નં. ૨.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની

છેદામાં છેદી

અનંયબ શોધ!

COCK BRAND

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેદ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ દર્દોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે એક જ છેલ્લી દવા છે કે જેની ખરેખરી કાંઈ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં ચમત્કારીક ગુણને લીધે દર્દીને કહીપણ નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈજ્ઞા, હકીમો, ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો! અંગ્રેજ જર્મન, ફ્રેન્ચ, અને અમેરીકન મેડીસનો (દવાઓ) માં પૈસા ગુમાવી નીગશ થઈ બેઠા હો! ત્યારે છેવટેનો ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એક જ ખીનજીપમી વનસ્પતિ રામખાણુ ઇલાજ છે, ચાહે તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં ચાહે તેટલા વરસનો જીવો અથવા નવો પ્રમેદ પેશાબ માટે

વહેતી રસી (પર) જતી ધાતુ તેમાં થતી બળતરા (અગન) પેશાબ દીપું દીપું તથા અટકીને આવેલા ગુપ્તભાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલા જખમ તથા આવેલા સોજા તેથી પેશાબ કરવામાં નડતી મુશ્કેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, હાજત (ઇચ્છા) મુત્રાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનો-કીલર” નામના જંતુએ સ્વેનામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના પ્રદાનાં રોગો વગેરે પેશાબને લગતા સ્ત્રી અને પુરુષો બેઠેલાં જીવો તથા નવાં જડ કરી બેઠેલાં નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોનો જડથી નાશ કરી ખરાબ ચર્મિક ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૦ વી. પી. અર્થ લુહું.

હિન્દુસ્તાન બ્લાર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨૭

ત્રણ બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬૭ અગાઉથી નાણાં મોકલાવવાં.

તારતુ સરનામું.

એકલા બનાવનાર—

GONO KILLER
Bombay.

ડા. ડી. એન. જસાણી.

૧૩૭ ગુલાલવાડી-મુંબઈ ૦૦૪.

હિંદીઓ સાથેનો બ્રિટિશ મુત્સદ્દી-

ઓનો અસહકાર

લેખક :

મતિલાલસેના અભ્યાસી

બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓ અને તેમની
આરક્ષીય થનથનતા મવાળી
મતના હિંદીઓને વિચારવા
જેવી અનેક વાતો આ લેખ-
માંથી જરૂરે.

જે સીઆ સી. વેન્નુડે “ધી ક્યુચર
ઓફ ધી ઇન્ડિયન બ્રિટિશ કોમનવેલ્થ”
નું પુસ્તક આજની નવ વર્ષ પહેલાં
[૧૯૨૧ માં] પ્રસિદ્ધ થયું, ત્યારે તેની
પ્રસ્તાવનામાં સંક્ષેપી પહેલાં તેણે આ
વ્યવસ્થા લખ્યાં હતાં :

“મનુષ્યોના વિચારો કેરવા મુસદ્દા છે.
સુદ્ધ પછી પણ આપણે [બ્રિટિશો] પુષ્પની
પહેલાંની જ દષ્ટિની આપણી ક્ષાણિક
ભારીમાંથી દૂર થ જગતને લેઈએ છીએ.
એ યાદનીએ કરેલા મહાન પરિવર્તનનું
આપણે સમજી નથી શકતા, કેમકે આપણા
જૂના વિચારો એક જ જાતની ડાંગળીમાં
ગાંધેલા ચાલ્યા આવે છે.”

હિંદુસ્થાનની અને એશિયાની પ્રજા
સાથેના વર્તનમાં મિં વેન્નુડે વણવેણી
બ્રિટનની દષ્ટિ બગબગ અધમેસતી જ
થાય છે.

નાયકાઉન્ટ હેડરને મિં વેન્નુડના
ઉપમા પુસ્તકને ઉપોદ્ધાત લખતી વખતે,
સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એક વાત સ્પષ્ટ કરી લીધી
હતી કે : “તત્તવારની ધાકથી રાજ્ય ચલા-
વવાના વાતો અશક્ય પાતી જાય છે.
વિષ્ણુઓની યાદનીમાં જર્મન કસ્ટરીયાની
થયેલી પડતી, લશ્કરીવાદના હમેશના
નિરાસની સ્વયં. અને તત્તવાર બાળથી રાજ્ય

ચલાવી નહિં શકાય તેની પુરેપુરી સાબિતી
આપનાર છે.”

સામાજ્યવાદના દુરમનો નહિં પણ મિત્રો
એવા ઉપર જણાવેલા બને શુદ્ધતાના નવ
વર્ષ ઉપરના અભિપ્રાય ફરતા ખરા હતા,
તે ૧૯૨૧-૩૦નાં વર્ષોનો અનુભવ મેળવ્યા
પછી આપણે બગબગ લેઈ રાખીએ છીએ.
પરંતુ ઉદ્ધ.મ વિચારના હિંદીઓને “તેઓ
નવું કંઈ શીખના નથી અને જનું કંઈ
જાણતા નથી,” કહીને ટીકા કરતા બ્રિટિશ
મુત્સદ્દીઓ, અને અર ચિમનસાહુ સેતલક્ષ્મી
જેવા નેમના હિંદી મિત્રો, એ વાત બનાવી
ને પુરવાર કરી શકે તેમ છે ખરા, કે
માલીવાદી તેમ જ મુઠીવાદી બ્રિટિશ મુત્સ-
દીઓ તેમની જૂની નીતિથી ચળ્યા હોય,
અને નવું કંઈ પણ શીખ્યા હોય ?

“પૂર્વના દેશો તો હમેશાં ઉંઘ્યા જ કરશે
એટલે તેમને તો આપણાં લાખામાં કાયમને
માટે જ રાખી રાકાશે, એવા વિચારો જન-
વાણી માનસના રાજ્યદારીઓના હતા. પરંતુ
એકસાં વર્ષ પહેલાં જેમ નેપોલીયનનાં
યુધ્ધોએ યુરોપમાં રાષ્ટ્રીય ભાવના જાગૃત કરી
હતી, તેવી ભાવના છેલ્લી યાદનીએ સમસ્ત
પૂર્વમાં જાગૃત કરી છે. અને સ્વતંત્રતા યેર
કોના માટે ખરેખર કટીબદ્ધ થયેલી પૂર્વની
સંયુક્ત જનતાને કંઈ પણ તાબેદાર બનાવી

સકે તેમ નથી.” એમ પણ મિ. વેન્નુડે કહ્યું હતું. પરંતુ પૂરતો દેશોને માટે મુઠીભર સહાય-દારીઓ સિવાય ખ્રિસ્તિયોમાં કોઈને કશું જ જાન નથી, એટલે તેઓ માત્ર ખેત્ર જન-વાણી માનસની, શુદ્ધાત્મીમાં પડ્યાં રહી, પોતાની સર્વોપરી સત્તા અખંડ જાળવી રાખવાનાં ઝાંઝવાનાં જળ જેવાં જ સમણાંમાં ભરકા થઈ રહે છે.

પોતાના સામર્થ્યને માટે આમ પોતા આંદ્ર આંદ્રનારી પ્રજાની ભ્રમણાઓ કલ્પમ રહેવાનું કારણ માત્ર શાહીવાદ જ છે. આજના શાહીવાદના દાંત તો કંઈક ઓછા નિવ્ર બન્યા છે, પરંતુ “ભૂતપ્રગમાં એ શાહીવાદે ક્રવળ સ્વાર્થવાદમાંથી જ જન્મ પામ્યા હતા. તેઓ બળ જબરીથી બીજાઓની જમીન બધાથી પાડતા, બહુ જ ચીવટથી તેને કચળે રાખતા અને નિષ્કુરતાથી તેમાં હુંદ ચલાવતા” આમ કહેતાં મિં વેન્નુડે કહે છે: “આ જનતાના શાહીવાદનું માત્ર સત્તાની ભૂખ તરીકે જ વિવરણ કરી શકાય. પરંતુ તેવી સત્તા કોણપણ દુસ્મતે ઉભા કરે છે અને છેવટે સર્વનાથ નોનરે છે.”

અને છેલ્લા નવ વર્ષના દિંદમમાં ખ્રિસ્તિય ઇતિહાસ ઉપરથી એ જ વચનેના સત્યતા પુરવાર નથી થઈ એમ કોણ કહી શકશે? યુદ્ધ ઇતિહાસ અપાયલાં નમામ વચનો જેમ પાણીમાં ગયાં છે, તે જ રીતે યુધ્ધના યુગમાં ન્યાય, નીતિ અને સમાન-તોની કરવામાં આવેલી વાતો દમદોષ નીનિના પુરાવા જેવી જ પુરવાર થઈ છે. યુધ્ધ પછી પણ સાશુન કાંડાવાવડાં અને કાંબી થેલીયાઓ છોટે છે, કાંચે છે. બધી તો “અત્યારનાં લકડેરા કંઈ પરદેશી શત્રુઓની સામે થતા માટે નહિ”, પણ જનગૃત શમદારોની સામે થતા માટે ગમ-દામાં આવે છે, એ વાત સગર આનંદના

અમલદારો થે-ભાગ્યે જ સમજી શક્યા છે.” એ. મીં વેન્નુડની દેલીસ આજે પણ ખરી જ રહે છે.

અત્યંત, રશિયાના યોદ્ધાવીરજમના રૂથી દરેક શાહીવાદી સરકારો ધૂણ રહેલી છે, પરંતુ “હાલની સરકારો હુંદ ચલાવે છે, સહાય ભ્રમણાવતી નથી. આ જનતાને યોદ્ધા-વીરજ રશિયાનાં બંધાર છતી રહેલા છે.”

એમ કહેવામાં મીં વેન્નુડે લગભગ પોતા નહોતા, એ સિદ્ધ થયું છે. મિં વેન્નુડે નવ વર્ષ પહેલાં એવા વિચારો અતાવ્યા હતા કે, જૂનો યુગ લવે આશમી ગયા છે, યુદ્ધ પછી નવયુગનો ઉદય થયા છે, એટલે નવા યુગમાં જનવાણી નીતિ અને જનવાણી માનસ ઉપર રચાયલા વિચારો કામ આવશે નહિ; તે માટે તેમણે સ્વતંત્ર ધોરણે હિંદ અને ખ્રિસ્તિય સંબંધને નવેસથી જોડવાની યોજના તેમણે વિચારી હતી અને તેમ કરનાં કહ્યું હતું: “આપણે દિંદને સ્વતંત્રતા આપીએ, સમાન લક્ષ આપીએ તો આપણે બદલામાં ન્યાય, સંરક્ષિતતા અને શાંતિ મેળવીશું.”

પરંતુ શાહી-મુઠીવાદના મગજમાં એ જનતાના વિચારો ઉતરનાં જ નથી. તેમને તો યુક્તિથી, સાશુત કાંડાવાવડાની ધાટથી અને યોદ્ધાવિરજમના આઉના ‘વાધ આગ્યે વાધ આગ્યે, નાસ જો, નાસ જો!’ ની કૃત્રિમ શુભાશુભથી જના સાત્રાજ્યવાદના પાયા ઉંડા ઉતારવા છે. તેને એ વાત માન્ય નથી કે: “ક્રાંતિ મારેનો નિર્ણય ભૂખમરાના કાંડ-માંથી જન્મે છે, અને વર્ગભાષના લરકાના નિયમનને પણ ઉંધુ વાળા નામે છે.” પરંતુ જ્યાં મુઠી એ સીધી વાનગો સાફ દખ્તિથી સ્વીકાર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં મુઠી, ગમે તેવા અજાણનામાં બળવાન શાહી-વાદનું ચ ગણું નથી કે, યુધ્ધ પછી જન્મેલી

નૂતન ભાવનાઓ અને સ્વતંત્રતાની નૈસર્ગિક ભૂખને બીજી કોઈ રીતે તે દબાવી શકે.

હિંદુસ્તાનને દબાવી રાખવાની વાતો કરનારાઓ ક્યારેયના વગર માટે ઉદારતાથી સેવા કરવાનો જે આડંબર બતાવે છે, તે આડંબરની ચાણીથી હવે તો કોઈ જ છેતરાય તેમ નથી. કેમકે હિંદ-બ્રિટનના સંબંધની આદિકાળની વાતો જ, શોષણ અને શોષકના ઉદાહરણોથી ભરેલી છે. એ જ સ્વાર્થી દષ્ટિ આજુ રાખવાને બદલે બ્રિટિશ રાજદ્વારીઓ સાચેસાચી વાતો ખુલ્લે અને સાદે દિલે સ્વીકાર કરે, અને હજીયે હાજીમીસ, ટુડિયામણ, નિર્બંધ આપાર પ્રણાલી, સાત્રાન્યના માત્રને પહેલી પસંદગી જેવાં અનેક કાગરો નામ નીચે, હિંદની શોષણનીતિ અટકાવવાની હિંદીઓની શરતો સ્વીકારે, એવું જે મવાળ હિંદીઓ કહે છે, તેટલું પણ માનવા ક્યો બ્રિટિશ મુત્સદી કે મુડીવાદી તૈયાર છે?—એમને બ્રિટિશ પ્રબળતા બરાબર અનુભવ છે તે તો એ વાત માનવાની જ ના પાડે, પરંતુ હજીયે આ દેશમાં એવા મવાળ વિચારના અને યોનાની અકલ અને આંખોને ધબકે મુઠ્ઠી, બીજાની અકલ, તેનાં જ આખ્યાં ચક્ષુમાંથી જોનારા પડ્યા છે, કે જેઓ બ્રિટિશ મુડીવાદી અને મુત્સદી બને હિંદના ઉપદેશને માટે જ રાત્રિ દિવસ ખરી પડે છે એમ માને છે. તેવાઓ હિંદના બીજા કોઈના સતોષ માટે એટલો જ પુરાવો મેળવી આવે તો પણ બસ છે. મિ. વેન્નુડ જેવા પળ એટલું તો સ્વીકારે કે કે: “લુટ અગાધારને વતમાનમાં માન મેળવું નથી, છતાં હિંદના કારકારમાં પ્રાચીન રૂઢી કંપનીના વખતની લુટાડ વેગતી] હજીયે તેના અસંખ્યમાં અરાજ સ્વરૂપે જણાય છે. હુટકારો મેળવવાના સિકાર

શોધનારા, અને લીમીટેડ કંપનીઓ ઉભી કરનારાઓ આપખુદી ભયાં એકદમ ઇન્કારો પટકાયે છે, અને સનદી નોકરો-જે પેલા મુડીવાદીઓના જ નોકરો છે—તેઓ નોકરી ઉપરથી નિવૃત્ત થઈ ને પાંજા નળ ત્યારે એવી કંપનીઓના ડીરેક્ટરોની મંડળીમાં સ્થાન મેળવે છે. ઇંગ્લંડથી હિંદમાં બધેલી સ્ટીમર કંપનીઓ તેમની વચ્ચે આવનારોને ધિક્કારે છે. વેપારીઓ અને ખેડોનો કુટુંબ મેળો બધું હાથમાં રાખવા માગે છે. આમાં હિંદને વાજબી ફેવ મળવાની જ ઓછી તક છે, ત્યાં મહેરબાનીની તો વાત જ શું?”

આ જાતની આર્થિક પરતંત્રતા જ હિંદને વધુ ખુંચે છે, પરંતુ એ આર્થિક લાભને માટે તો બ્રિટિશ મુત્સદીઓ અને મુડીવાદીઓ, સનદી નોકરો અને લશ્કરી અમલદારો મારફત હિંદને પોતાના પંજામાં કાયમનું કચડું રાખવા માગે છે. એટલે બરેબરી લડત તો હિંદની આર્થિક સ્વતંત્રતાની જ છે. શું એ જાતની સ્વતંત્રતા હિંદી મુડીવાદીઓ અને હિંદના મવાળ મુત્સદીઓ, બ્રિટનની સાથેના સબકારથી પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે? આજુ મુઠ્ઠીના ધત્તિલાસ પાસેથી જો, એમની એ બ્રમણા લાગી ન લોય તો, અને કેવળ હિંદની રાષ્ટ્રીય મદાસખાને જ મજબૂત બનાવી, એક દારૂ મદાસખા અને બીજી તરફ પાર્લમેન્ટ જેવા એ પટ્ટા હોય તેથી પરિસ્થિતિ ઉભી કરવામાં જ હિંદનું હિત સાધી શકાય તેમ છે, એ વાત જો તેઓ હજી સમજી શક્યા ન હોય તો, એમની વાતો દેશનો દ્રોહ કરનારી છે, એમ કહેવામાં અને માનવામાં કશું જ ખોટું નથી.

• હાજી બીસ જ તેના સંખ્ય પુરાવો છે.

જેશીઆ વેન્નવુડે નવ વર્ષ પહેલાં પોતાની બ્રિટિશ પ્રેમ માટે કહ્યું હતું: “આપણે હજી એ હત લોકોના પહેલા પિત્રાઈ રહ્યા છીએ, આપણા દેશમાંથી સ્વાથી” વૃત્તિ ગઈ નથી. મોન્ટેગ્યુ સુધારા વખતે જે ‘ઇન્ડિયા એફિસ’ હત-ઓડવાયર ધમંડને તામિ યઈ ગઈ ન હોત, તો તેણે કંઈક નવું કરી બતાવ્યું હોત.” હજી એ હિંદીઓ માટે દિંદની ભાવનાથી કેમ લેવાય તે જરૂરનું છે. જરૂર પ્રતિષ્ઠાના જે ધમંડને લીધે અમેરિકા ગુમ ઝુ” તે જ ધમંડ હજી ય બ્રિટિશ મુત્સદ્દાઓને છોડી ગયા નથી, એટલે “નુએવની નંડરની આ તરફ આવતાં જ તે પોતાની બધી જ વિવેકી રીતભાતને દરિયામાં પથરાય છે-પ્રથમમાં અંગ્રેજો પોતાની આમરીના કાંઈકાંઈ સથે અને ને કરો સથે નિજ કિત્ત જાનવું વનનં ચેન ના ટેરવત છે. હિંદમાં અઃ ઝોરાએ, તેમની નોકરી કરના હોય તેવા જ હિંદીઓના સમાગમમાં આવે છે, તેથી ધરાસત્રના હિંદી સભ્યે સથે પહું તેઓ એ જાતવું વતનં ચક્રાવવા ગય છે.....આટલા માટે હિંદીઓ હજી પકડે માગે છે, પણ તેમ યવું મુકેલ છે, કેમકે હિંદમાંના બ્રિટિશો બ્રિટનના મુત્સદ્દાઓ અને મુડીવાદના જ મુરો સંલગાવનારા હોય છે. આ હજી પથરા માટે તો માત્ર એક જ રસ્તો છે, અને તે હિંદને સ્વરાજ્ય અને સર્માન હક્ક આપવાનો છે,” કેમકે “કાઈ પણ દેશને માટે ઇચ્છા ન હોય તેવી પ્રગતે સામ્રાજ્યની ભાગીદાર બનાવવી તે જોટલું નુકસાનકારક છે તેટલું નુકસાન તે પ્રગતે થકરી બળથી દબાવી ન રાખતાં મુકત અને ભુદા દેશ તરીકે રહેવા દેવામાં નથી.” બ્રિટિશ મુત્સદ્દાઓ માટે અગ્રેસર તેનું મુંદર ઉઠાવણ યઈ પાયું છે. પરંતુ

જૂનવાણી માનસને બદલવું કે ઇર્ષાકાસ પાસેથી મળેલા બોધને ઇવનમાં ઉતારવો, તેવું બ્રિટિશ પ્રગતે હિંદીઓ સાથેના કે બીજા કાઈપણ રંગીન પ્રગત સાથેના વતનં નમાં બતાવ્યું નથી.

એક તરફ વિશ્વની શાંતિની વાતો કરવામાં આવે છે. હાલની કામદાર સરકાર પણ તેવી વાતો ગોટે મોટેથી કરી રહી છે, પરંતુ તેમનામાંના જ એક વિચારશીલ પુરુષે કહ્યું છે તેમ: “જગતમાં બ્રિટનનું બળ કેવળ હિંદના સહકાર દિપર અવલંબી રહ્યું છે. ભૂતકાળમાં એ સહકારની અવગણના આપણે [બ્રિટિશોએ] થણી કરી છે, હજી એ જે સામ્રાજ્યની સાંકડી ભાવનાને જ લંબાવી રાખવી હોય તો તેમ આતુ રાખી શકશે, પરંતુ સમસ્ત વિશ્વની શાંતિ અને એકતા માટે તો હિંદનો સહકાર એ મોઢામાં મોટી જરૂરી વસ્તુ છે. એથી જ હિંદના અસહકારથી વિશ્વ શાંતિની વાતોનો આધાર અંધ જ તુટી પડે છે.” એ વાત સ્વીકારવાને બદલે, હિંદને સ્વતંત્રતા આપવાથી મારામારી, કાપાકાપી, ખુનામરકી થશે, અફવાનો અને દેશી ગળઓ તેને હાથ કરી લેશે, એવી એવી વાતો કરવા પાછળ બ્રિટિશ મુત્સદ્દાઓ અને મુડીવાદીઓ તેમ જ તેમના મુર સંલગાવનારાઓ પોતાની શક્તિ વ્યર્થ ખર્ચે છે! તેમ કરવામાં જે તેઓ હિંદીઓને હજી ય બાલ-બુધ્ધિના માનવાની ભૂલ કરતા હશે તો જરૂર ખત્તા ખાશે.

કેમકે, આવા જ પ્રશ્નો ૧૯૧૬-૨૧ માં થણા જ પૂછાઈ ગયા હતા. પાર્લામેન્ટના સભાસદ, બ્રિટિશ હરકરના અનુભવી અને કામદારપણના એક સભ્યે અસહકારના યુગમાં ગાંધીજી સાથે વાત કરતાં કહ્યું હતું:

“જે અમે [બ્રિટિશ] હિંદમાંથી જાતનું તો હિંદમાં અંધાધુંધી ફેલાઈ જશે.”

ગાંધીજીએ શાંતિથી જવાબ આપ્યોઃ
“પરદેશીઓના રાજ્ય કરતાં હું અધાધુનીને
વધારે પસંદ કરું છું.”

“અમે તો જાણીએ છીએ કે લાહોરમાં અધ્યાત્મ
અમીર રાજ કરતો હતો, દિલ્લીમાં હોદ્દર
હશે અને અંગ્રાજીમાં ગુરખાઓ રાજ કરશે.”

“તે અમે અંગ્રેજોના અમલને તોડી
પાડી શક્યા હોઈએ” તો ખીજ કોઈ પણ
સત્તા અમારી સામે થઈ શકશે જ નહિ.”

અને એ જાણ પ્રશ્નોત્તર પછી, પેલા
મુત્સદ્દી યાધ્વાએ વખતું હતું કે:

“જે એ કિસ્સા કોઈ પણ વખતે આવે
કે જ્યારે પ્રત્યેક દિંદી અમલદાર શ્રેષ્ઠ
નહે, શ્રેષ્ઠ ગાદીઓ દોડતી બંધ થઈ જાય,
ધરગથુ મોકલે પ્રત્યેક ગોરાના ધરમાંથી
નીકળી જાય, અને આરોપીઓ અચ્ચવ
શોધવાની ના પાડે, ત્યારે પશ્ચિમવાસીઓને
હિંદ ઇંગ્લેન્ડ પર, અને હિંદીઓ એ વાત
બરાબર સમજે છે.”

તેમ ન થાય, જગતની શાંતિ સ્થપાય,
એશિયા યુરોપની સામે યુદ્ધો ન મારે,
એ જ જરૂરનું છે. એમ બતાવીને છેવટે
પેલા કામદાર મુત્સદ્દીએ ટપકાવ્યું:

“જે રાજદ્વારી પુરૂષ હિંદને ખીજું
આયલેન્ડ બનાવશે, તે જગતના નાશની
તૈયારી કરશે. દરેક સંધ સ્થાપવાનો માર્ગ
સાફ છે, પરંતુ તે સંધની સ્થાપના માત્ર
સમાનતાના જ ધોરણે થઈ શકશે.”

પરંતુ ગોરા મુત્સદ્દીઓએ આરંભથી જ
હિંદીઓ સાથે લયંકર અસહકાર અને
અવિશ્વાસનું વર્તન રાખ્યું છે. મોન્ટેગ્યુ
સંધાન વખતે એ વર્તન વધારે નકટ અને

નગન સ્વરૂપે જણાયું અને મોન્ટેગ્યુ સંધા-
ના વૃત્તાંત પછી ખાસાં મોન્ટી ‘જેમન્ટ
કમિટી’એ જે ખરડો તૈયાર કર્યો, તેમાં જ
હિંદીઓ તરફનો લયંકર અવિશ્વાસ
પુરવાર થતો હતો. મિ. જોર્જીઆ વેન્નપુડે
પોતાનાં પુસ્તકમાં આ સંબંધમાં આમ
લખ્યું હતું:

“Lack of trust is writ
large across the face of that
document.”

એ ખરડામાં જ મેમ્સ્ટેડ-ઓડવાયર
અને એન્ડ્રો ઇન્ડિયન માનસનો સ્પષ્ટ પડ્યો
હતો. તે પછીના બંધાં જ વર્ષોમાં, સાયમન
સાતડીની નિમણુંક વખતે, ગોળમેજી
પરિષદની વાતો વખતે, એ જ અવિશ્વાસ
અને અસહકારનું તોછડાઈલયું વર્તન
બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓએ જ ચાલુ રાખ્યું છે,
તે વાત સ્વતંત્રતાના રાષ્ટ્રીય મહાસભાના
આદર્શની વિરૂદ્ધ થનારાઓએ બહુવા જોઈ
નથી.—એટલે જે વિશ્વશાંતિની બ્રિટિશ
મુત્સદ્દીઓ વાતો કરે છે તે ખરેખરી હાથ,
તો દિંદને હિંદીઓની બક્ષિસો આપવાની
અભિમાનલરી વાતો છેડી, તેમણે હિંદના
આચાર રાષ્ટ્રીય નેતાઓની સાથે સહકાર કરવા
તૈયાર થવું જોઈએ છે. હિંદ જ્યારે મિત્ર-
તાનો હાથ લંબાવ્યો હોતો, ત્યારે તેનો
તિરસ્કાર કરનારા બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓ જ
હતા. એટલે હિંદ તરફ સાચા દિલનો
સહકાર અને વિશ્વાસની લાગણી બતાવવાની
પહેલ કરવાની તમામ જવાબદારી
એમની જ છે.

ધર્મની દુકાનો

: લેખક :

હરિશ્ચંદ્ર વિદ્યાથી

(હું પ્રેમની ભેગલું પીયુને શોધવા ધાલી, એ સુગ.)

આજે ધણુ શોકો દુકાનો ધર્મની માંડી;

ધર્મની માંડી-નિયમ સૌ શાસ્ત્રના છાંડી. દુકાનો ધર્મની.

દેવમંદિરો બન્યાં છે ખાસ દુકાનો;

ધર્મને ધર્મો બનાવ્યા પેટ ભરવાનો. દુકાનો ધર્મની.

દેવ દેવીને દરગાહાં જમ વેપારી;

ને દસાહો થઈ પડ્યા કે ગોર-પૂનરી. દુકાનો ધર્મની.

ક્ય હરવા અગળ કીધા ધર્મના ધારા;

દેવ દેવીને બનાવ્યાં લાંચ લેનારા. દુકાનો ધર્મની.

તેજ દો હનુમાનને તો કબૂ તે કાપે;

મકન કો પણ દેવગાથા સુખ ના આપે. દુકાનો ધર્મની.

આમ અવક દેવમંદિરે સદા આવે;

દેવને નામે દસાહો ભોજ ઉપવે. દુકાનો ધર્મની.

ગાદીઓ થાપી ઘણા તો મંદિરે ચાલીઆ;

મૂંઠથી તે વેચતા પરસાદના પડીઆ. દુકાનો ધર્મની.

બેટ-પૂજા કાઢલુ કરવા કાપતા કીધા;

સ્વર્ગના સવળા ધનરા એમણે લીધા. દુકાનો ધર્મની.

ધુતતા ધન-માલ નિયમો નવનતા નાખ્યા;

આરતિ-પદ્મમણીના ચાલ પણ સખ્યા. દુકાનો ધર્મની.

તીર્થમાં તો દાન-લાગા સેંકડો ભારી;

જૂંટતા ત્યાં અલણ પડ્યા-ગોર-પૂનરી. દુકાનો ધર્મની.

ભાદ્રપદના સોળ દિવસ શ્રાદ્ધના કીધા;

ખીર ને દૂધપાક ખાવા ગોંધી દીધા. દુકાનો ધર્મની.

ધર્મને નામે કરી આપી અગળ વુઠિલ;

કુંભળી-ગોર પ્રમાણે વેચતા મુકિલ. દુકાનો ધર્મની.

“અ હટા”

ડાયમંડ હીરા.

અમેરીકાની નવી શોધ.

સાચા હીરાઓનું સ્થાન લેનારા, ચળકાટમાં
અને બીજા કેટલીક બાબતોમાં અસલ
હીરાઓને પણ ટપી લાય છે; જેમકે
અગ્ની પરીક્ષા, તેજબી પરિક્ષા વીગેરે.
અમલ હીરાઓની માફક આનાથી
કાચ કાપીને ખાત્રો કરી લેવો.

ફીમત ફરેટ દીઠ રૂ. ૧૦.

કે. ચંપા એન્ડ કું.

(જવેલર)

૨૧, પેરીઆ, નાથાકરન સ્ટ્રીટ,

છ. ટી. મદ્રાસ.

સુચના:—એજન્સી માટે પત્રો લખવા હોય તો કરો.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં લલનાની લાવણ્યતાના વીધયમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મુગધાયનીના બાલની સૌંદર્યતાની આગેદુમ્મ વર્ણન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસનું નામ રહેજે યાદ આવી જાય છે. બાલને મુંદર અને મુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા લમર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઈલ

હર ઓઈલના દુનાયામાં, બાલની ઉપર વર્ણુબધા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપર સ્થિત કરવામાં જનજીવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવામાં અગ્રસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે. નમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઈલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઈલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીંમતે સહજા જાણીતા રોડોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઈલ અસખર તપાસીનેજ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી હલકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓટો દીલખહાર (૨૭૨૮૬)

તમે ન વાપરું હોય તો એક વખત વાપરી જુઓ. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાયામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા પુલોની મીઠી ખુશમો બહેક બહેક થઈ રહે છે. ઓટો દીલખહાર (૨૭૨૮૬) નામ વાંચીનેજ સીલબંધ બાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીંમત વા આંઉસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંઉસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ કીમતી રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ મુગંધી કાડંબો એક આનો. બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઈલ (૨૭૨૮૬)

આ તેજની કેવડા ગુલાબની પરીજાતક જેવી મીઠી મુગંધ ઘણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાતી કરો. બાટલી દીઠ કીંમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અંગળ.

સોલ { ધી એંગ્લો-ઈંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,
એન્ટ

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

મંચુરીઆમાંની માંગોલીઅન સ્ત્રીઓ.

મંચુરીઆ : ચીનનું પાણીપત

: લેખક :

શ્રી હીરલાલ જે. જીપી, બી. એ.

૨ ગણુમિ ઉપરથી એક પડી એક પડે છે ઉપડતાં જેમ અવનવાં દાગે નગરે પડે છે તેમ મીસર અને મેક્સીકોની ભૂમી પણ અનેક રંગોથી રંગાતી આવી છે. એ ભૂમિમાં લોકોની નીકા ખજુ વહી છે અને શાંતિના સ્વાદ પણ ચામાણા છે. વિદેશીઓનાં દારમા આકેમણે તેણે ત્રણાં છે અને એ જ વિદેશીઓને તેણે કંકળ્યા છે પણ ખરા. અપારે વિશ્વનું લક્ષ્યસ્થાન અનેકા ચીનની મંચુરીઆની ભૂમિના દતિ-લાજ પણ સ્તર્શો આગો જ છે. હિંદની શાંતિમાગ અથે નીકેલા વહાણનરી કાલ-મ્મતના જન્મ પડેલાં એટલે પંદરમી સદામાં મોંગોલ સોકાએ એશીઆ પર વિજય મેળવવાને અને યુરોપમાં ખાનાખરાળી કર-

વાને અદિથી જ આકેમણ કયું હતું. બીજાણ ચીનાઓએ આધિપતી જંગી દિવાલને વરાવીને અદિથી મંચુ સોકા ધરી આપ્યા હતા અને મોંગ લોકોને હાંપી કાઢી પેશંગમાં નવા વંશની સ્થાપના કર્યુ હતી.

૧૨૦૦ વર્ષ પડેલાં આ વંશાદુર મંચુ લોકો દરીએ એળંગી જાપાન નેરે વ્યાપાર ખેડતા હતા. કુજસાઇ ખાનનું જંગી સામ્રાજ્ય વ્યારે એમરે પથરાઇ પડ્યું હતું ત્યારે એક હબર વડાણોના એક મોંગલ કાકલાએ વિજય પ્રયાણ કયું હતું. પરંતુ તે આખિયે કાકલા કયુયુના કિનાર નજીક કારમાં તોફાનમાં સપાટાઈ ગતાં સમુદ્રને તળીએ જઈ એણે હતો.

તોફાનનાં વાદળો ગામમાં ત્યારે મંચુરીઆ ત્રણ સાત્રાજ્યોની સમરક્ષામાં બની રહીયા, ચીન અને જાપાન વચ્ચે જંગ ગામમાં એ જંગમાં 'ઉગતા સૂર્ય' જાપાને ફારીઆ પચાવ્યું અને ચીનના સર્વે મંચુરીઆને, આંધ્ર લીધા. વિશ્વ વિગ્રહનો કારમો પંજે પડનાં રૂશીઆ છિન્ન લાલ્લન થઇ ગયું અને ઝારશાહીના જ્વાળાની સાથે સોવીએટ સંઘની સ્થાપના થઇ.

છે. દર દર રેલ્વેઓની જાળ પથરાયા લાગી અને મંચુરીઆની ભૂમિમાં વિદેશીઓનો પગદંડો જામવા લાગ્યો. ભવિષ્યમાં થું થશે તે તો સમયનો પડો ઉપડ્યા પછી જ જાણી શકાશે,

મંચુરીઆના રાજકારણમાં અનેક પક્ષ આગ્રા દર્શો અને આવશે, ત્યાં અનેક વખત લોકી રેગ્યાં દર્શો અને રેગશે, તેને અનેક આંધ્રીક મુકદ્દસીઓ ભોગવવી પડી દર્શો અને

મંચુરીઆના વાયવ્ય પ્રાંતોના વ્યાપારીઓનો માંગોલીઅન ડુલોસીઆ. જે મંચુરીઆમાં વ્યાપાર કરતા વિદેશીઓનું મોટું સાધન છે.

નકશાના રંગો ગદગાય છે પરંતુ એ તો ખુનખાર વિગ્રહો અને મનુષ્યોનાં છત્ર અને વિચારમાં સામાજિક પરિવર્તનને આંતરે જ ચલા પામે છે. મંચુરીયાનું પણ તેમ જ બન્યું. સરહદ પર અનેક દુકાઓ પડ્યા અને આખરે દેશમાં વિદેશીઓનો પગ પેસારો થયો. અને એ ધસારે એટલો તો જંગી હતો કે આજ દિવસ સુધી તે ઇતિહાસમાં અલોડ રહ્યો

પડશે પરંતુ તેના ઇતિહાસમાં એક વસ્તુ તો એકસ તરી. આવે છે કે, જાપાન, ચીન અને રશીયા આ દેશમાંથી ધન સંચય કરવાના તેમના પ્રયાસો તો સદાય ચાલુ જ રાખશે. અત્યાર સુધીમાં લાખો વિદેશીઓ મંચુરીઆમાં ધુસી ગયા છે. રશીયાએ ખાંધેલી રેલ્વેઓથી આ ભૂમી જડગણ ગઇ છે. આમ રેલ્વેની જાળ બીજાવવામાં પણ

વિદેશીઓ પડતા પાછળની રમત રમવાનું સુધ્યા, નથી.

મંસુરીઆનો ૧૫૫ પાણી એક દિવસ. પૂર્ણ તેને પ્રકાશી રહેવા હતો. મંસુ વંશની સ્થપના થતાં કંઈ સમય માગ્યા ન હોતો. મુઝીબર મંસુ શોઝએ મીનતાં પાટનગર પેશાંગનો કમલે લઈ આખા આંતર પદ ૧૬૪૪ થી ૧૬૪૨ સુધી સ્વચીત્ત ઝોજુ થું હતું.

૧૮૬૪ અને તે પછીનો દરિયાસ મંસુરીઆની ઉત્તરી અવધાનું દિવસ ૨૭૭ કરે છે. જપાને મંસુરીઆ પર આક્રમણ કર્યું અને કારીઆ માટેના અગ્રણમાં મીનને કરાવ્યું. શીમિનોસેટ્ટીની સુત્રદમાં મીનને કટકોટ પ્રદેશ જપાનને કબજે માટે આપી દેવા પડ્યા, પરંતુ કાંસ, રશીયા અને જર્મની વચ્ચે પડતાં જપાને એ પ્રદેશ પદથી પોતાનો કાચ ઉઠારી લીધો.

૧૬૪૬ માં તેો રશીઆએ આ પ્રાચીન ભૂમિમાં પગ પેમારો કરી દીધો અને આસુરે નદી મુધી આગ જમાવી દીધા. ૧૮૬૦ માં તેો તેણે યુમુરી નદીથી કંઈ જપાનના સમુદ્ર મુધીનો આશિય મેરંટા-ધમ માંન કબજે કરી લીધા. ઝોગશીસી સરીના છેતા રસકામાં રશીયા આ પ્રદેશમાં પોતાની દુનિસ-સાહજીરીઅન રેટવે રૂઠ જ્વાડી ચેલંદક નજીક દરીયાના કિનારા સુધી લઈ જતા અગળ થપાએ જણ હતું. જપાન સાથેના અગ્રણમાં તેણે મીનને મદદ કરી પરંતુ એ મદદનાં ખડનાં ત્રિય મંસુરીઆની ભૂમિમાં યુસરાને માટે નકનો લાભ લેવાનું સુક્યું નહિ. ૧૮૬૬ના રહેજરની તા. ૮ નીએ થયેલા કમર પ્રમાણે રશીયાએ તેણે મંસુરીઆમાં રેટવે બાંધવાનો લક્ક મેંઘવી લીધો. નવી રેટવેઓ બાંધવા લાગી

અને કોંકા તે તરફ યસાઈ ત્યાં યસપાટ કરવા લાગ્યા.

ત્યજેતરમાં વર્તમાનપત્રેનાં જગતમાં આ ચાંઈનીક કન્ટન રેટવેનાં નામથી ઝોજા ખાલી રેટવેએ સારી ચકચાર જગાડી હતી. મળ કમર પ્રમાણે તેો આ રેટવેમાં આંતર અને રશીયાને સરખો વિસ્તો મળે તેમ થયું હતું. આગળ કન્ટનરે આ રેટવેઓ બાંધે અને તેનાં કારખાનાં વિંગેટ વચાએ પરંતુ રેટવે અવસ્થાનાં કમકાન માટે જે રીરેક્ટરો નિમાય તેમાં બંદાબર અર્ધાં મીનતાં હોવા બંદાએ તેમ થયું હતું. ૧૮૦૩ માં આ રેટવે બાંધાઈ રહી ત્યારે તેની પાછળ ૨૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરનો ખર્ચ થયો હતો.

૧૮૦૪ માં જપાન અને રશીયા વચ્ચે જંગ જામ્યો. મુશીમાની અસુધુતામાં રશીયન જાકેસો નાજરે પડ્યા લાગ્યાં. પોટ આયર પડ્યું; પુરાણ મુકડનની દિવાસો તોપોના માગથી કમજવા લાગી. કુરંપેટ્ટીન ગુમાપા પછી પ્રમુખ રસોવેરે વારાધાટ આદરી, પોટકમથની મુદ્દ પ્રમાણે રશીયાને લીઆએકુંગ દ્વીપકલ્પનો પોતાનો પંથ અને દક્ષિણ મંસુરીઆની રેટવેના કબજે જપાનને કોંપી દેવાં પડ્યાં. આંતર તેમાં સંમત થયું અને પાછળથી જપાનને એ પંથે નવાણું વપ માટે વ્હારી આપ્યો.

મંસુરીઆની પાલતાનો આથી અંત આવે તેમ નોંધાવું. વિશ્વવિખ્યાત આગમાં અરશાદી હોમાઈ ગઈ અને રશીયાનાં રાજતંત્રમાં અનેક ફેરફારો થવા લાગ્યા. એ બાંધાધીના સમયમાં સાફજીરીઆમંદી કોંકા દબરોની સંખ્યામાં ભૂખી મંસુરીઆના રાકેડમાં ભરવા લાગ્યા અને સ્થાનીક પ્રજાની મુન્દલીઓમાં ઉમેરો કરવા લાગ્યા. આ બાંધાધીન

મિત્ર રાજ્યાએ આઈનીઝ ઇસ્ટને રેલ્વેનો વહીવટ હાથ કરી લીધો. વ્હાડી વોરોડકચી માણસો અને સરંગમ મોદકવા માટે આ રેલ્વે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હતી. પાછળથી સોવીએટ સરકારની સ્થાપના થઈ. ૧૯૨૪ માં તેણે ચીન નેડે નવી સંધી કરી અને તેમાં રેલ્વેનો નફો ચીન અને સોવીયેટને સરખે ફિસે મળે તેમ હતું. વૃદ્ધમાં સોવીયેટની ઉદારતાથી 'ઝોર-ઓધી વસેતા રેલ્વે પ્રદેશ પર ચીનની હકુમત સ્થાપણી. ૧૯૨૬ ના જુનની ૧૨ મી તારીખ મુધીનો આ વિખ્યાત આઈનીઝ ઇસ્ટને રેલ્વેનો ઇતિહાસ છે. તે પછી સોવીયેટની સાથે થવાની ત્રીજી પ્રજાઓની સનય ઉરકેરણથી ૧૯૨૬ ના જુનની ૧૧ મી તારીખે ચીન આ રેલ્વેનો કબજો કાઢી લીધો અને તેમાં કામ કરના રશીયનોની ધરપકડ કરી અને એક વખત વધુ આ ભમિ પર વિચકનાં વાલે નમત્રા સાચાં.

રેલ્વેની નવજા ખીલાવી વિદેશીઓએ મંચુરીયામાં પગદંડા જમાવ્યો; સાથે સાથે પરદેશીઓનાં ડાકોડોળાં હજારોની સંખ્યામાં આ દેશમાં ઉતરી પડ્યા ભગ્યાં. અને દેશની વસતી ઉમરાઈ જવા લાગી. સાઈબીરીયામાંથી જે ધમકા થાય છે તે ઉપરાંત દર વર્ષે ચીનનાં દુષ્ટકા પીડીત અને ધાડપાહુ-ઓથી ત્રોસેલા ચિલ્લી અને શાન્ટુગ પ્રતિ-માંથી આશરે ૫૫૦૦૦૦૦ ચીનોઓ વસવાટ અર્થે અદિ આવે છે. આમ અત્યાર મુધીમાં છેક સાઈબીરીયાની સરહદ મુધી ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ પરદેશીઓ વસ્યા છે.

મંચુરીયા ઉતર ચીનનો એક ભાગ છે. જગતમાં તેના જેવા ગીચ વસ્તીવાળો અને ભૂખમરાથી પીડિતો દેશ ભાગ્યે જ હશે. પરદેશીઓના વસવાટથી સ્થાનિક પ્રજા

સમૃદ્ધ બનવાને બદલે વધુને વધુ કંગાળ બનતી ચાલી છે. છેલ્લી સદીમાં ટેંકીંગના બગવા પછી મંચુવંશની સત્તા નબળી પડવા લાગી અને તે સાથે વિદેશીઓનું આક્રમણ પણ વધતું ચાલ્યું. યોદ્ધાસ વિગ્રહ ફાટી નિકળ્યા અને ઝડપના સૈનીકાએ મંચુરીયામાં સત્તા જમાવી. એ સમયનું કંગાળ દ્રશ્ય તો હલકા પીગળાં તેવું હતું. ફરજીયાત વર્ષો પછી મેક્સીકોમાં પણ ખુનખાર વિધવન ફાટી નીકળ્યો. હજારો અર્ધ જન્મા ભખમરાથી બેઘાસ બનેલા કંગાલ કોકો, અડીંથી તડીં ભટકતા નગરે પડતા હતા. ઝારના સૈનીકાએ દેશમાં જે કંગાલીપત આણી હતી તેમાં મેક્સીકોના વિધવથી ત્રાસી નાસી છુટી અદિ આવેલા લોકોએ ઉમેરો કર્યો. અધુરામાં પુરું રશીયાએ ઉતર ચીનનાં બંદરોમાં મલુરોને લઈ જવા માટે વહાણો નાંગરવા માંડ્યાં. દેશમાં અનેક અધવાઓ ઉડી અને છેવટે ચીના મલુરોએ બંધ હતું. આ બંડને શમાવી દેવા રશીયાએ ઝારશાહી પ્રવર્તીવી. બંડના નાવકોને તેમની લાંબી ઓટલીઓ લાંબી (Pigtails) થી વહાણોસાથે ખોંધી ફટકા લખાવવામાં આવતા હતા. વહાણોમાંથી નાસી સહુ તરી દિનારે પહોંચવાનો પ્રયાસ કરતા અનેક મલુરોને ફુગારી દેવામાં આવ્યા હતા. નાનાં બાળકો, થોડાં વાસણો અને કાપડાંદુટયાં કપડાંનાં પોટકાં લઈ કુંડુઓની નાસ લાગ રાક થઈ. માંકડની માદક આ રોળાં ઉલ-રાઈ જવાં લાગ્યાં. કંગાલીપતનું એ નયું દ્રશ્ય હતું.

નિકોલાસરના આ દેશની એક આશુ આશુર નદી આવેલી છે. દક્ષીણે પીગા સમુદ્ર અને ચીલ્લીનો અખાત; પુર્વે કોરીયા અને રશીયાના મેરીટાઈ પ્રાંતો થોડો ભાગ અને પશ્ચિમે પૂર્વ મોંગોલીઓનો

પ્રદેશ અને ચીનની જંગી રિયાસતઃ અવશેષો છે. તેનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૩૬૫૦૦ થી ૩૮૦૦૦૦ ચોરસ માઇલ જેટલું છે. આ દેશ ક્ષેત્રફળમાં મેક્સીકોથી અર્ધો હોવા છતાં તેની વસતી મેક્સીકોથી ચાર ગણી છે. ઉનગામાં સખત ગરમી અને શીયાળામાં ટકડતી ઠંડી પડે છે અને ખરફના થર જામે છે. આ દેશ અનેક નદીઓથી વિટળાએલો છે. યંત્ર, ટ્યુબલ

અનેક સાધન અને તેમ છે. પરંતુ આ બધાનો સાચો લાભ તો ગોરી પ્રજા સેતી આવી છે. તેમણે કેટલાક બંદરો હાથ કરી ત્યાં ખાસ દહેઝ મેળવ્યા છે અને એ ખાસ દહેઝના ફોર્મોનેઓ પારકા ભૂમિમાં પણ સર્વોપરી સન્ના બોગવી રચાવીકે અને પર બંધારી ચલાવી તેને ચૂમી રહ્યો છે. ચીનમાં કાંતિના દગા પહેલાં તેમને કાંઈ આ ખાસ દહેઝ માટે પુણ્ય નહિ. કંગાળ ચીનાઓ ટુંકે ટુંકું

દક્ષિણ મંચુરીઆ ફળતા ખગીઓ જ છે. ત્યાંની લીલીલાકા
ખહુ જ પડાય છે.

નદીઓ ઉપરાંત અમુક નદી દેશને લગભગ આંદો ત્રણ જાય છે. ૨૦૦૦ માઇલ મુધી તે આ નદીમાં વહાણો હંકારી શકાય છે. રશીયા તેનો વધેચો ઉપયોગ કરતું આવ્યું છે. આ નદીને રસ્તે મુંદર મુંગારી નદીનો સંગમ થાય છે. ઉપરાંત અનેક નદીઓના ફળતુપ પ્રદેશોએ અનેક અમેરીકોના આકર્ષ્યા છે. ઉપસાગર અને અખાતનો પણ ત્યાં તોરે. નથી. બંદરની વિપુલતા આપરતું

કમાઈ અર્ધભૂખી અવસ્થા બોગવી રહ્યા હતા. અમેરિકા, ઐરલેન્ડ, જાપાન અને રશીયાની બાપારી પહેડીઓ આ દેશનો આપાર સાર કરી બેઠી છે. જાપાન અને રશીયાએ જેમ રેલ્વે લાઇનો દ્વારા આ ભૂમિમાં પગ પેસારો કરી સન્ના જમાવી તેમ ઐરલેન્ડ પણ એ મુદ્દિન અજમાયા વચ્ચેમાં પાછું પડ્યું નથી. મંચુરીઆમ પેટ્રોલ-મુકદ્દન રેલ્વેનો ૩૬૨ માઇલનો ટુકડો

બાંધવામાં ચિટને લોન ધીરી એ રીતે
 દેશમાં પગ પેસારો કર્યો હતો. ગોરી પ્રજાઓ
 'રેલ્વેઓનો ખેવડો લાલ ઉઠાવે છે. રેલ્વેના
 સાંચાઓ અને બીજા સાંધનો પુરાં પાડી
 તેઓ યથેચ્છ નાણાં ઉત્પન્ન કરે છે અને
 રેલ્વેઓ દ્વારા દેશનો કચોમાલ હસરડી જઈ
 તૈયાર માલ દેશમાં ભરી દે છે. લાકડું, ઉન
 લોહું, તેલ રૂબાં, માંસ અને ફળોની બોટા
 પ્રમાણમાં ઉત્પાદન કરી પરદેશીઓ તેમની
 જમ્યા લાંબે છે. દેશનો જથ્થાબદ વ્યાપાર તો
 વિદેશીઓ જ લાવ કરી ખેલે છે જ્યારે કંગા-
 ર્થયત સેવતી સ્થાનીક પ્રજાને તો પરચુરણ
 વ્યાપાર કરી સંતોષ માનવો પડે છે.
 વિદેશી વ્યાપારીઓ જોડેની હરીફાઈમાં તેઓ
 હારી શકે તેમ નથી. આ શોધ પોતાના
 દેશમાં બનેલા માત્ર ત્યાં ભરી દે છે. એટ-
 લું જ નહિ પરંતુ તળપદમાં કારખાનાં
 ઉભાં કરી તે દ્વારા માત્ર ઉત્પન્ન કરી
 ગરીબ પ્રજાને વ્યાપારમાં કાવચ દેતા નથી.
 મુઠી અને સત્તાના જોરે તેઓ કાંચે તેમ
 કરી શકે છે.

હાલિયુ મંચુરીઆમાં કોલસાનાં અનેક
 ક્ષેત્રો છે. વર્ષો પહેલાં લગભગમાં છુપાઈ
 રહેલા એ કોલસો વખત જતાં રશીયા,
 જાપાન, અમેરિકા અને ચિટનમાં હસરડાઈ
 જતા લાગ્યો. મુકડનની પૂર્વે આવેલાં પ્રશ-
 નના પ્રખ્યાત કોલસાના ક્ષેત્રમાં પગપેસારો
 કરવાનું પરદેશીઓ ચુક્યા નથી. કુલન
 દર વર્ષે ૭૦૦૦૦૦૦ ટન જેટલો કોલસો
 આપે છે.

વિદેશી કારખાનાઓની સંખ્યા મંચુરી-
 આમાં ફટકી છે તે તો જાપાનની માલિકીના
 કારખાનાઓની સંખ્યા પરથી સહેજે ફટકી
 શકાય. જાપાને પડે મેળવેલા પ્રદેશમાં ૭૦૦
 જેટલાં કારખાનાં ઉભાં કરી દીધા છે અને
 તે દ્વારા અનેક ઉદ્યોગો ખેડી દેશનો કાચો

માલ ઓછી કિંમતે વ્રથ તેનો તૈયાર
 માલ મોંઘે લાવે વેચવાની યુક્તિ રચી
 છે. બીજી ગોરી પ્રજાઓનું પર્લુ આ
 પ્રમાણે જ સમજવું. આમ આ દેશ અત્યારે
 તો કારખાનાઓથી ઘેરાઈ પડ્યો છે પરંતુ
 એમાનો મોટો ભાગ તો પરદેશીઓએ ખચાવી
 પાડ્યો છે. પુષ્કળ નદીઓને વ્રથ આ દેશની
 જમીન ફળદ્રુપ છે. ખનીજ પદાર્થો પણ
 પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે છતાં પણ
 વિદેશીઓના પગ પેસારથી આદિની પ્રજા
 અનેક રીતે શોષાઈ કંગારીયત સેવે છે.

ચીનમાં પોતાનાં મૂળ ઉંડા રોપવાને
 ગોરી પ્રજા ધર્મને પણ સાધન બનાવવાનું
 ચુકી નહોતી. અમેરિકાએ તેમાં પહેલ
 કરી હતી. ક્રિશ્ચિયન ધર્મગુરુઓ ચીનમાં
 એમર ફરી વળ્યા હતા. લોકોને ફળવણી
 અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાને બદલે તેઓ
 અનેક ચીનાઓને પોતાના નાણાં ખેંચી
 લેતા હતા. મંચુરીઆ પણ તેમાંથી બચવાં
 પામ્યું નહોતું. પાદરીઓ તેમનાં પ્રચાર
 કાર્યમાં કાંઈ રીતે પાછા પડે તેમ
 નહોતા. ચીનાઓના સંસર્ગમાં આવવા
 ખાતર તેઓ ચીનાઓનાં જેવાં કપડાં
 પહેરતા, એટલું જ નહિ પરંતુ તેમના
 જેવી લાંબી લાંબી ચોટકીઓ (Pigtails)
 પણ રખાવતા. ચીનની ભાષામાં ક્રિશ્ચિયન
 ધર્મનાં ગીતો ગાઈ ચીનાઓને પોતાના
 ધર્મ તરફ આકર્ષવાને તેઓ ઉપાયો અર્જ-
 માવતા. આ ધર્મગુરુઓનાં પ્રચારકાર્યમાં
 ગોરી પ્રજાઓનો હાથ હતો. તેમને નાણાંની
 પુષ્કળ મદદ મળતી રહેતી હતી. દુકંમાં
 તેઓ ગોરાઓનાં ભાડુતી આડતીઆઓ
 હતા.

અનેક જંગલોવાળા મંચુરીઆના પ્રદે-
 શમાં હુંડારાઓની ટોળીઓની સંખ્યા પણ
 કંઈ ઓછી નહોતી. તેઓ દેશમાં એમર

ધુમી અને પ્રગ્નને રંગડવાનું કાર્ય કરતી હતી. આજે પણ તેમની સંખ્યા અને રંગડ ઓછા થયાં નથી.

મંચુરીઆમાં જેમ પુષ્કળ નાની મોટી નદીઓ છે તેમ માછડી, સુધી પથરાએલાં વંગડો પણ છે. અનેક વંગડી પ્રાણીઓ તેમાં વસે છે. એ અર્ધમાં મંચુરીઆનો જંગી વાઘ ગુળ સમો ગણાય છે. આ વાઘનાં આમડાંનો તો જંગી આપાર ચાલે છે. અને તેની કિંમત પણ પુષ્કળ ઉપર છે. વાઘનાં આમડાંની કિંમત ઉપર છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેનાં લાડકાં, હૃદય અને લોહીનો પણ ઉપયોગ થાય છે. આ અર્ધમાં અમુક પ્રકારની ઔષધીમાં ઉપયોગ થાય છે. નેના નદીરોની કિંમત તો વળી ખુબ જ ઉપર છે. નાનાં ઉત્પન્ન કરાતી ખાતર આ પ્રાણીના પશ્ચનિસર શીકાર ખેતરાં અત્યારે તો તેમનું સગલમ નિકંદત નીકળી ગયું

• છે. અત્યારે તો ફર પવતોમાં કે આમર અને મુસુરી નદીઓના પ્રદેશમાં તે બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં મળી આવે છે. અત્યારે ચીનની ખૂતની રેલ્વે બંધાતી હતી ત્યારે તો વાઘનાં ટોળાંને ટોળાં ધસી આવી મજુરોને મારી નાખનાં હતાં, આથી મજુરોનાં રક્ષણ માટે ખાસ કેન્સલ રક્ષકોને કેન્સલ પડ્યા હતા. મંચુરીઆમાં વડના જેવા એક વંગડી ભયંકર શીકારી કુતરો થાય છે. આ કુતરો એકલા શીકારે નીકળતા નથી પરંતુ ટોળું બંધાઈ જંગલી હુકરો અને ખીબાં પ્રાણીઓનો શીકાર એક છે. થેડાં વળી પહોંચતાં તો મંચુરીઆનાં વંગડો તીવર અને ખીબાં પ્રાણીઓથી ભરવક હતાં, પરંતુ વિદેશીના વસવાટ પછી તેમનો નિરંતર શીકાર એકાતાં અત્યારે તેમની સંખ્યા ઘણી ઘટી ગઈ છે.

મંચુરીઆમાં અનેક ભટકતી ટોળીઓ તેમના કામ ચલાઉ નિવાસ મથાના યાત્રી

મજબૂત માંગોલીઅન રદ્દો આ અને તેના સ્વાર.

વસતી હતી, પરંતુ પરદેશીઓના વસવાટ પછી તેમને ભાગીને ઠંઠ મોંગોલીઆના પ્રદેશમાં ભરાઈ જવું પડ્યું છે. મંચુ લોકોમાં અને ચીનાઓમાં અત્યારે બહુ ફરક રહ્યો નથી. મંચુ લોકો ચીનાઓના સંસારથી એટલા તો પદ્ધતિ ગયા છે કે તેમને હવે મંચુ ભાષ્યે જ કહી શકાય. વર્ષો પહેલાં તો આવી તાતર લોકોનો વસવાટ હતો. તેમની ટોળીઓ એમર ભટકતી હતી. વખતના વહેવા સાથે તેમની સંખ્યા ઘટતી ગઈ. અમેરિકામાં જેમ રેડ ઇન્ડિયનોના ગામી પ્રજાઓએ નિર્વંશન કાઢી નાખ્યું તેવી જ રીતે તાતરોનાં પણ ઘણાં ગામો અને સુગારી નદીઓના પ્રદેશોમાં અત્યારે તો આ લોકો નાબૂદ થઈ ગયા છે. આજે આશીસ પાંચ નિર્વાંસ થવાવતા જીવન ચુકી રહ્યા છે. એશિયાઈ સદીના મધ્યકાળ સુધીના ચીનાઓ કે ગામો તાતરોના નિવાસસ્થાન નહીં જવાની ભાષ્યે જ હિંમત કરી શકતા.

મંચુરીઆની ભૂમિ ચીનાઓથી અત્યારે તો ઊભરાઈ જાય છે, જાપાન. અમેરિકા, રશીયા અને બ્રિટનની પ્રજાઓ ચીનીક પ્રજાના લોગ દેશની લક્ષ્મી હુટવા મથી રહ્યા છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓની વચ્ચે પણ કંઈ એટલી દરીકાઈ નથી. આજે કોર્તનો યુગ છે. ચીનમાં તેનાં પગરણ તો ક્યારનાં થઈ ચુક્યાં છે. ગોરી પ્રજાના 'ખાસ દંડો' તેને ખુલ્લો છે. અને તે સમે તેણે પ્રજા 'જી'મેશ ઉઠાવી. મંચુઓની આરંભથી તે દંડો ખંધ કર્યાનું જાહેર પણ કહ્યું છે. મંચુરીઆની રંગભૂમિ પણ અનેક રંગોથી રંગાણી છે. સદીઓ સદીઓ તેને આકરા અનુભવો થયા છે. અત્યારે તો ભૂખમરો અને કંગાલીમત ત્યાં ઘર ઘાલી પેઠાં છે પરંતુ તે -વો સ્વર્ગ સંજ્ઞાના ભાગે કુચ કરી રહ્યું જ છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજરાતી આંધમમાં 'સેક્સપેન' થઈ શકે છે.

હિંદ વિષે બ્રિટનમાં ભયંકર અજ્ઞાનતા

લેખક :

સુધાકાન્ત ભટ્ટ

વ્યાખ્યર એ જ સામ્રાજ્યનો

પ્રધાન ઉદ્દેશ

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની રચના રાજકર્મણ કરતાં વ્યાપારી દષ્ટિ ઉપર થયેલી છે. કાંઈ પણ બોગે બ્રિટિશ માનને માટે તૈયાર બન્યો હોયમાં રહે, તેમ જ તેને જોઈતા કાંઈ માત્ર પણ ગ્રીક્ષ પક્ષની અપકારિ વિના તેને સહેલાઈથી મળી શકે એ બ્રિટિશ વ્યાપારીઓ અને કારખાનાંઓ વાળાઓની ચિંતાનો વિષય છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો આખો યે ઇતિહાસ વાંચી જાણે અને એ જ બાબત સ્પષ્ટ તરી વાપરી જણાશે.

આને પણ જોઈશાશનના પડછાયા નીચે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સૂત્ર સંચાલનો મૂકી-ભર મૂકી પડીઓનાં જ હાથમાં છે. બ્રિટનના સામ્રાજ્યવાદીઓ એ પણ પેશા જ મૂકીભર મૂકીવાદીઓ. બ્રિટનનાં ટેરી પત્રો એ પણ પેશા મૂકીભર મૂકીવાદીઓની મિલકત. બ્રિટનનું પરરાષ્ટ્રીય ખાતું તે પણ એ જ મૂકીભર મૂકીવાદીઓનાં ચંતાનો સમુદ. બ્રિટિશ સેક્ટરીયટ-જે ગમે તે પક્ષની સરકાર હોય છતાં અલંગ રહે છે, અને તેથી જૂને ચીજ ચાલતા તેના રગશીઆ ગાણની ચીનમાં કે ચાક બાહમાં ખાસ ફેરફાર કરે જ દેખાતો નથી-તેમાં પણ કાયમના માણસો પેશા મૂકીભર મૂકીવાદીઓના જ. દરિયા પાર સંસ્થાનો જમાવવાના સાહસમાં પણ બ્રિટિશ વ્યાપારને જમાવી તેમ જ ટકાવી રાખે તો જ પ્રધાન આશય રહેલો છે. આરંભમાં દરેક સ્થળેથી ધન લાવીને

બ્રિટનમાં ભરવું એ જ બ્રિટિશ સંસ્થાન નીનિ હતી. 'બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય' [The British Empire] નો લેખક ડગલાસ વુડ્રફ [Douglas woodruff] ને પણ શાસ્ત્રીવાદી મનોદશાવાળો છે, તે સ્વીકારે છે કે: "બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો આરંભ સાતમા હેનરીના સમયમાં લગભગ ૪૦૦ વર્ષ પહેલાં અમેરિકામાંથી થયો. એ કહેવું હવે વિશ્વાસપાત્ર કરવા જેવું નહિ ગણાય, તો પણ સામ્રાજ્યવાદીઓ પૈસાની જ વધારે કાળજી કરનારા હતા."

અમેરિકાની માફક દિ'દમાં પણ કુટુંબની આપ્ત શોધતી આવી હતી, અને દિ'દીઓના કુસંપનો લાલ લઈને સામ્રાજ્ય જમાવી બેઠી, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું સરવૈકે જોનાં જણાઈ આવે છે કે, રણભૂમિમાં લડીને તો તેણે ધણું જ ઓછું મેળવ્યું છે. કેમકે બ્રિટિશ પ્રબલ સ્વભાવે જ લગ્નક પ્રબલ નહિ પણ વેપારી પ્રબલ હોવાથી ખટપટમાં પાવરથી છે.

'બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિકાસ [The Expansion of the British Empire] નો લેખક વિલિયમ હેરીસન વુડ્રફે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું સરવૈકે કાઠ્યું

* ઐતિહાસિક ભમિકાવાળું બીજું પ્રકરણ.

છે, તે ભેતાં જાણાય છે કે, યુરોપમાં ૧, એશિયામાં ૨, ઓસ્ટ્રેલેશીયા અને પોસિફિકમાં ૨, વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ટાપુઓમાં ૫, ઉત્તર અમેરિકામાં ૨, અને આફ્રિકામાં ૫ સ્થાન માત્ર લઘાઈથી છતાંને મેળવવામાં આવ્યાં છે, જ્યારે તે દરેક ક્ષેત્રમાં અનુક્રમે ૨, ૧૧, ૮, ૬, ૩ અને ૧૪ જેટલા પ્રદેશો બધાવી પડીને, તફાતમાંથી, ખરીદી કરીને કે સુતા મેળવ્યા પછી ભેડી લઈને જ મેળવેલા છે. આવી છતાંમાં પણ જ્યાં પોતે ધ્રુવી શકે તેમ હોય તેવા સ્થાને જ ખ્રિષ્ટિયોએ લઘાઈ કરી છે, એવો સ્વીકાર પણ કેટલાંએ ખ્રિષ્ટિય લેખકોએ કર્યો છે.

આપણે વિલિયમ વુડવર્ડના સરવૈયામાંથી હિંદુસ્થાનને લગતો ભાગ બહિં જોઈએ. તો તે આમ છે : હિંદમાં ખ્રિષ્ટિય સત્તાનો આરંભ માત્ર મદ્રાસ, બંગાળ અને મુંબાઈ એ ત્રણ ઇલાકામાંથી જ થયા. તે આમ રીતે : ૧૬૩૯ મદ્રાસ જગા ખરીદી.

૧૬૮૦ બંગાળ મોગલ બાદશાહ તરફથી ભેટ મળ્યો.

૧૬૪૧ મુંબાઈ પોર્ચુગીઝો તરફથી મળી.

પરંતુ, આટલા ઉપરથી [બંગાળ વધીને તેમણે હિંદમાં સામ્રાજ્ય જમાવ્યું].

એ પ્રસંગનો પણ તૂંત્ત હિંદના નૌજવાનોએ ખાસ કરીને અભ્યાસ કર્યો જરૂરી છે. ‘ઇંગ્લંડનો વિસ્તાર’ [The Expansion of England]નો લેખક સર જ. આર. સીલ લખે છે : “હિંદમાં તો આપણે [ખ્રિષ્ટિય] એક કરવા ગયા અને બીજું ચંદ ગયું. આપણો હેતુ તો માત્ર વ્યાપાર કરવાનો હતો અને તેમાં આપણે કંઈ ફગિભૂત થયા નહિં. આપણે હિંદમાં ગયા તે પછીનાં એકસો વર્ષ મુઘી હિંદના દેશી રાજ્યો સાથે આપણે કરી જ

અધઃગતમાં આવ્યા નહિતા, અને જ્યારે તેમની સાથે લઘાઈઓ શરૂ કરી ત્યારે પણ આપણે તો એમ જ માન્યું હતું કે, ‘તે લઘાઈઓથી આપણા વ્યાપારને ટેકા મળશે.’” ૧ એ જ લેખક આગળ આવતાં લખે છે : ૨ “આપણે હિંદ કેવી રીતે હતું એ પ્રશ્ન પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તો ઘણો જ મુશ્કેલીભર્યો લાગે છે. હિંદમાં પુરુષ વસતિ હતી. તેની ચોતાદી સંસ્કૃતિ [અન્નખન લુન લુલ પ્રવાહોમાંથી તેનાં ઝરણાં આવ્યાં હતાં તો પણ] આપણા જેટલી જ ગૂંચળી હતી. યુરોપનાં ઇતિહાસના અનેક પ્રસંગો ઉપરથી આપણે શિખ્યા છીએ કે, જે પ્રજા ખુબ્ધિમાન હોય અને તેની ઉપર ચઢાઈ કરનારાઓ કરતાં ભાષા અને ધર્મે તદ્દન જુદા હોય તેની ઉપર છત મેળવવી એ તો ખરેખર અશક્ય જ છે. બળવાન રોયન મૂડીલર વસતિવાળા ડચોના પ્રાંતને એંશી એંશી વર્ષની લઘાઈઓ મદવા છતાં નાખે કરી શક્યો નહોતો. તે જ રીતે પ્રાચીન કાળમાં સ્પીસ પ્રબળને છતી શકાઈ નહોતી કે થોડા જ વખત પહેલાં ગ્રીકોને પણ તાખે કરી શક્યા નહોતા. અને હિંદમાં જ્યારે આપણે પગ મૂક્યો તે જ વખતે અમેરિકામાં આપણે આપણી જાતિનું ૩૦ લાખ માણસોને લખેલારૂં બનાવવામાં નિષ્ફળ જ નિવડ્યા, અને છેવટે તે પ્રબળે ખ્રિષ્ટિય તાજગી ધુસરી દગાવી દીધી. અમેરિકાના એ બનાવે બનાવી આપ્યું હતું કે અંગ્રેજોના દહાડા હવે આથમવા લાગ્યા છે. પણ હિંદમાં તો બેસો જ મામલો પસંદ થયો અને આપણે ત્યાં તો કદીએ પરાજય ન પામીએ તેવા વિજેતા ચંદ

૧ ધી ઇન્ડીયન એમ્પાયરવાળું પ્રકરણ.

૨ આપણે હિંદ કેવી રીતે હતું વાળું પ્રકરણ.

પડ્યા, તેથી આપણે એમાં એ સમજ્યાં
 નેવવા જાડ્યા કે આપણે તો યુધ્ધાઓની
 પ્રગ્ત છીએ. આમ એક ખીજાથી લુલ
 જતા પ્રસંગો કેમ બન્યા ?” એમ કહી
 ક્રોધક આગળ ચાલતાં કહે છે: “જાસી અને
 ખીજાં યુધ્ધોમાં આપણે અનેક વિચિત્ર
 સંદર્ભોમાં વિજયી થતા હતા તેથી એમ
 લાગે છે કે, “હિંદુઓની સરખામણીમાં
 આપણે ખરેખર ભયંકર માણસો [terrifi-
 cable fellows] છીએ! પરંતુ એક
 અંગ્રેજ સૈનિક ૧૦ કે ૨૦ હિંદુઓને
 પહોંચી શકે તેમ હતો એમ ધારીએ તોપણ.
 આપણી કૃતેલા હિંદમાં શરૂ થઈ ત્યારે
 બધા મળીને અંગ્રેજો જ [દુનિયામાં] એક
 કશોને પીસ લાખ હતા, અને વળી ત્યારે
 તો ઈંગ્લંડ ખીજાં યુધ્ધોમાં શેકાયતું હતું...
 આપણે લગભગ પ્રગ્ત નથી. તે વખતે તો
 આપણી પાસે જમીન ઉપર લડનાર કશર
 બહુ હતું જે નહિ, માત્ર યુરોપીયન સ્થિતિને
 અંગે આપણે નોંધા કાઢનારો કામ ચલાવી
 મેળા, અને જમીન ઉપર લડવાની જરૂર
 પડે ત્યારે, કોઈ વખત ઓસ્ટ્રીઆને તો કોઈ
 વખત પ્રશિયાને મદદ આપીને એકાદ લગભગ
 પ્રગ્ત સાથે એકાદ જવાની રમતો આપણે
 રમતા. આટલી બધી નમજાઈઓ છતાં
 ૨૦ કરોડની વસતિવાળા અને લગભગ
 દશલાખ ચોરસ માઈલ જેવડા વિસ્તારવાળા
 દેશને આપણે છતી જ કેમ શક્યા ?.....
 વળી યુરોપ સાથેની લગાઈઓથી તો આપણે
 એટલા દેવોદાર થઈ ગયા હતા કે, જે દેવું
 આપણે કહી પણ લરપાઈ કરી શક્યા
 નથી, ત્યારે હિંદની લગાઈઓને લીધે
 આપણુ રાષ્ટ્રીય દેવામાં પાછતો પણ વધારો
 થયો નથી.”

આમ કેમ બન્યું? હસે! મેકોને જેવા
 બ્રહ્મચરિયે ક્રોધક ભણે પોતાની નીતિને

માટે “મહાસાગરનાં સામર્થ્યવંતાં સંતાનો”
 તરીકે બગડેલા મારે, પરંતુ મીઠા તે માટે
 લુલુચુક કહે છે. તેની માન્યતા એવી છે
 કે “યુરોપીયન તાલીમવાળા પ્રકર આગળ
 દેશી લશ્કર નબળું પડી જતું હતું અને
 યુરોપીયનોની નોકરીમાં નિમગ્ન થઈ તે જનની
 તાલીમ મેળવવાની દેશીઓને સગવડ મળતી
 નથી. એ જે કારણો મેળાંએ મેળાંમાં હતાં
 અને તેથી જ હિંદ ઉપર છત મેળવી
 શકાય હતી.”

પરંતુ તે પણ ખરું નથી. હિંદીઓ
 સામેની પ્રત્યેક લગાઈમાં પરદેશીઓએ “મોટી
 સંખ્યામાં હિંદીઓને જ ઉનાર્પા હતા, તે
 એતાં હિંદુસ્થાનની પ્રગ્તો અંદર અંદરનો
 કુસંપ, અને ભૌગોલિક નજરે લક્ષ્ય હિંદુ
 એક હોય છતાં ગણ નરીકે ગણવારી
 દ્રષ્ટિએ એવાની છુદ્ધિ તે વખતે લાગ્યે જ
 કાંઈકમાં ઉગી હોય, તે જ કારણે, હિંદમાં
 પરદેશીઓને આવવું અને કાલવું કાવી
 શક્યું. કેમકે એક પક્ષ ઉપર જે વાળવા
 માગતો ખીજો પક્ષ, દરેકમાં કોઈક ત્રીજા
 ની જ કુમક શાધતો અને તે વખતે
 જે બિચારની લગાઈમાં ત્રીજો પરદેશી
 ફાળી જતો. નહિં તો જે યુધ્ધમાં મૂકીલર
 માણસો સાથે હજારો પ્રતિપક્ષીઓ હરા-
 વ્યાનાં બળુગાં, હિંદના ઇતિહાસને જુદી
 રીતે રજુ કરતા બ્રિટિશ લેખકોએ પુસ્તકો
 હોય છે, તે જ યુધ્ધમાં મોટા ભાગે હિંદી-
 ઓની જ કુમકથી બ્રિટિશો જીત્યા હોય છે.
 એટલે તેમનાં એ ઘણા અસંગત સાચા
 નથી. તો પણ પશ્ચિમચારીઓની તાલીમ
 અને વૈજ્ઞાનિક શાધઓવાળા સરંજામને
 લીધે તેમની સાથે રહીને લડનારાઓ
 કાવતા હતા.

સર જો. આર. મીંગ્લેનો પણ લગભગ
 એવો જ મત છે. ને કહે છે કે ‘હિંદુ

આપણે જાણીએ 'એમ કહેવું' તેના કરતાં
'હિંદ પોતાની જાતે જાણીએ' એમ કહેવું
વાસ્તવિક છે.

આ ઐતિહાસિક ભૂમિકાના આધારે આજે
પણ વતમાન રાજકારણનું 'પૃથક્કરણ
કરતાં, જે દશા 'પરદેશીઓએ આ દેશમાં
પહેલા પૂર્ણ મુકયા ત્યારે હતી, તેવી પદ્ધતિ-
'પદ્ધતિ અને મતભેદને લીધે આજે પણ છે.
અંગ્રેજોને તો અહિં 'પોતાનો' વ્યાપાર
ટકાવી રાખવો છે, એટલે લાગણી પડવાને
રાજ્ય કરવું એ તેમની નીતિ તો રહેવા-
ની જ, પરંતુ હિંદીઓ દલુ શું કામ
મુખ્ય બને છે, અને એ નીતિમાં ફેરફાર
છે તે વિચારવાનું કામ હિંદીઓનું છે. તે
માટે કંઈ બ્રિટિશ પ્રજા આપણે સાચું
વિચાર કરવા એસવાની નથી. તેમ કરવા
જેટલી બ્રિટિશ પ્રજા ઉદાર હોય, જતાં
તેના વ્યાપારની વાત આવે ત્યાં, તે એ
વિચાર કરી શકે તેમ પણ નથી. હિંદ
એટલે સામ્રાજ્યનાં તમામ સંસ્થાનો જેટલા
માત્ર લઈ શકે તેટલા બ્રિટિશ માત્ર ખ્યા-
વવાનું ક્ષેત્ર એ ક્ષેત્ર માટે તો બ્રિટને
અનેક સાહસો ખેડ્યાં છે.

[૨]

'બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય'ના લેખક ડગલાસ
વુડરફ પોતાના 'પુસ્તકમાં હિંદને માટે
બ્રિટિશ પ્રજાને કહે છે:

'બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના વ્યાપારના તમામ
લાભ કરતાં એકલા હિંદની
વસતિ વધારે-૩૦૦,૦૦૦,૦૦૦ કરતાં વધુ-
છે. હિંદ બ્રિટન પાસેથી વર્ષે દલોડે
૮૪,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ જેટલો માત્ર આયાત
કરે છે, જ્યારે સામ્રાજ્યનાં વ્યાપારનાં તમામ
સંસ્થાનો મળીને બ્રિટન પાસેથી દર વર્ષે
૮૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો માત્ર મંગાવે છે.

અને સ્વતંત્રતા ભોગવતા સામ્રાજ્યના બીજા
દેશો લગલગ ૧૪૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડ-
ની કાંમતનો બ્રિટિશ માત્ર ખરીદે છે.
હિંદ સાથેના આવડા ગંભીર વ્યાપારને
લીધે બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય, પોતાના પંચમમાંથી
હિંદને છુટું થવા દેવાની હિંમત કરી
શકતું નથી. કેમકે કેન્ઝાઈના રાજકુમાર
વિના જેની હેમલેટના નાટકની દશા થાય,
તેવી દશા હિંદ વિનાના બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની
યાય. એટલે બ્રિટન કરતાં હિંદુસ્થાનનો પ્રદેશ
વીસગણો વિશાળ છે. તે જૂદી જૂદી કાટિના
પુષ્કળ 'લોકોથી વસાયેલો છે. હિંદની
સંસ્કૃતિ જગતની સદુધી જૂનામાં જૂની છે
અને તે પૂર્વના પ્રત્યેક મૂખ્ય ધર્મોનું જન્મ
સ્થાન છે.

જે કે બ્રિટિશ વ્યાપારના વ્યાપારમાં હિંદ
સાથેના વેપાર ધણો મોટો લાભ શકે છે,
તો પણ તે પ્રમાણ જેટલું તેટલું મોટું તો
દલોડે નથી જ. હિંદી વ્યાપારના પ્રગતિના
જેટલો વિશ્વાસ હિંદ સાથેના આપણા [બ્રિ-
ટિશ] વ્યાપારનો થયો નથી. પરંતુ ચીન
અને હિંદ જે પોતાની ભૂમિમાં દુનિયાનાં
બજારોમાંથી સરખી કાંમતનો માત્ર આયાત
કરે છે, તે બન્નેની સરખામણી કરીએ તો,
હિંદ સાથેના 'બ્રિટિશ સંબંધથી બ્રિટિશ
વ્યાપારની નમતી તુલામાં. થતી વિપુલ
અસરનો તુરત ખ્યાલ આવી જાય છે :
હિંદ ૧૮૨૮ માં એટલે બ્રિટન પાસેથી જ્યારે
૮૪,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડનો માત્ર ખરીદ્યો,
ત્યારે તે જ વર્ષે ચીને હોંગકોંગ સાથે જોડ્યો
તો પણ બ્રિટનનો માત્ર ૨૧,૦૦૦,૦૦૦
પાઉન્ડનો જ માત્ર ખરીદ્યો હતો.

બીજા કોઈપણ સામ્રાજ્યવાદી સાહસિકો
કરતાં એટલે બ્રિટનની ઉપર હિંદના સંબંધની
ભારે અસર થઈ છે. એટલે બ્રિટનથી હિંદ
મુધીનો રસ્તો સુરક્ષિત રાખવા માટે જ

ઐરિશિયન કેપ ઓફ ગુડ હોપ અને ભૂમધ્ય સમુદ્રમાંના બંને રસ્તાઓની આસપાસ પગ મૂકવાનાં મથકો મેગરીની જાળની રાખ્યાં છે. હામાસ્ટર અને માસ્ટા ઉપરનો કાચુ, સાયપ્રસના ટાપુઓનો કબજો, ઇંગ્લેન્ડ સાથેની ખાસ ગોઠવણ અને અનેક વર્ષો સુધી ખુદ તેના કારભારમાં હરતકાંપ, સુએઝ કનાલના ખરીદેલા 'શેઅસ' ઓઇલ અને સોમાલી લેન્ડ ઉપરનો કબજો, ઇરાની અખાત ઉપરની દરિયાઇ ઓછા: એ બધી રાજરમતો માત્ર દિંદેને હાથમાં મુંડવિત રીતે રાખ્યા માટેની જ છે. અરે, પેલેસ્ટાઇન ઉપર કબજો મેગરી, ન્યુ ટોંકોને માટે ત્યાં જ રાષ્ટ્રીય સ્થાન નિર્માણ કરવાનો નિશ્ચય-જેણે આપણને [બ્રિટિશોનાં] ન્યુ અને ત્યાંના અરબ વતનીઓની વચ્ચેના ઘણા જ મુશ્કેલ પ્રશ્નોમાં મદદી દીધા છે-નું મૂળ શોધવા જઈએ તો તે પણ દિંદેના માર્ગની વચ્ચે રહેલાં આપણાં હિત સંઘર્ષમાં જ જડે તેમ છે. તે જ રીતે એક પ્રદેશ તરફ દિગ્ધર્ષિ આફ્રિકા ઉપર આપણે વિવિધ મેગરવા મધ્યા તે પણ દિંદે સાંકેત. બ્રિટિશ આપારના સંસ્કૃત્તીની જ દૃષ્ટિએ. ઐરિશ જ નહિ પણ દિંદે જતાં માર્ગમાં સ્ટીમરોને બગાડવા મેગરવા માટેની સગવડ માટે સેન્ટ હેલીનાના ટાપુઓને બ્રિટિશ આસપાસમાં લેડી દેવામાં આવ્યા. દિંદે-સ્થાનમાં પુષ્કળ તૈયાર લસકર રાખવું પડે છે, તેમજ રાજદ્વારોઓની દૃષ્ટિ સમક્ષ પણ દિંદેનો પ્રશ્ન ખાસ ઉભો રહે છે, કેમ કે તેની નેરેડરો સલાહ સુચવણીઓ છે અને રશિયાના ભયનીય શક્તિતા રહે છે. દિંદે જાણેના અંબધથી બીજાં સ્ત્રોતમાં પણ બ્રિટિશ હાથને ઉંડી અસર થઈ છે. દિંદે જેવા વિશાળ અને ભૂખમરથી પીડિતી એકાદ પ્રવતી જરૂરિયાતને લગતા કાયદાં અંગ્રેજ કારભારની કાશિલિક કાયદાતો

કળ્યાણ આવી છે. દિંદેમાં કામી અને શામિક મતવેદોની અથડામણોએ બ્રિટિશોની હાલનીવા વાજનીપણને પુરવાર કરી આપ્યું છે, કેમકે તેમણે એકલાએ જ દિંદેમાં શાંતિ જાળવી રાખી છે, અંગ્રેજોના અબલક મુધાસ અને દિંદેઓના કુસંપ એ બંને કીધથી ગતી કાઢિના શાહીવાદી મગરૂની ઉછેરને માટે કુદરતી ક્ષેત્ર પુરું પાડ્યું છે.

દિંદે, આપારના વિકાસની ગતિએ બ્રિટિશ માત્રની આપાત દિંદેમાં વધી નથી, તેનું એક મુખ્ય કારણ તો એ છે કે, દિંદેમાં ઉદ્યોગવાદનો વિકાસ થતો જાય છે. તેથી જ ધણીક વસ્તુઓ-ખાસ કરીને કાપડ-જે ઇંગ્લાંડથી જ મંગાવવામાં આપતી હતી, તે હવે દિંદેમાં બનવા માડી છે. સુરોગી યાદથી વખતે દિંદેને જોઈતો માત્ર ન મળી શકે ત્યારે દિંદે તે માત્ર બનાવવા માટેની હિલચાલ આદરી શકે તે તો પ્રસંગાચિત હતું પરંતુ એવી હિલચાલનો પાયો વધારે બાપક દૃષ્ટિબિંદુ ઉપર રચાયો હતો. ઘણાં એ અંગ્રેજ અને સંકેતકેન્દ્રના મદીનાદીઓએ દિંદેની ધણી સ્ત્રી મળુરોનો લાભ લેવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, પરંતુ દિંદે કામદારોની અકુશળતા, ટેકનીકલ જ્ઞાનનો અભાવ, અને ઉદ્યોગના વિકાસને મદદ કરવા માટે જોઈતી મંડ્યુત મેગરવામાં સરકારની નિષ્ક્રમ: એ બધાં પ્રગતિના માર્ગમાં બાધક નિવરણો છે.

રાજકારણની દૃષ્ટિએ દિંદે આજે બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય માટે મુખ્ય કાપડો થઈ પડ્યું છે. ૧૮૫૭ ના યજવા પછી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની પાસેથી દિંદેનો કબજો તોડે લીધો, તે વખતે દિંદેને સ્વરાજ્ય તરફ ગતિ કરવાનો બ્રિટિશ આદર્શ બંધર થયો હતો. પરંતુ ગતિઓનાં સપ્ન બંધનો

અને ખીજા વિભાગને લીધે એ દિશામાં 'ગતિ કરવાતું' મુશ્કેલ થઈ પડ્યું, પરંતુ હાઈ મેન્શરે અને ખીજાઓએ પશ્ચિમની દગની કેળવણી ત્યાં શરૂ કરી, તેથી નવી પીટીની અગ્રેજ રાજ્યદારોએ પાઠ-મેન્ટરી સંસ્થા હિંદમાં દાખલ કરવાનો આદર્શ કર્યો, પરિણામે ૧૯૧૬ માં હિંદમાં મોન્ટ-ફોર્ટ સુધારા નીચે એ મોંઢાતું રાજ્યપત્ર દાખલ થયું, એ કરીને લીધે દિલ્હીની રાષ્ટ્રીય ધારાસભાને જુદી જુદી બાબતોમાં વિપુલસત્તા મળી છે, પરંતુ તે બધાની ઉપર વાઇસરોયનો અંકુશ છે, અને સ્થાયત્વ વિભાગની અનેક બાબતોમાં તો હિંદીઓ ને કડું જ દેખાતો અધિકાર નથી. તે વખતે એવી ગોઠવણ થઈ હતી કે, એ મુધારાના કામ કરવાની દરેક વખતે પછી તપાસ કરી, એથી એ દેહી હિંદની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ તેની ખબર પડે, તે પ્રમાણે સર જોડાન સ્થાપનના પ્રમુખપણા નીચેનું ઇમિશન હિંદના ભાવિ રાજ્યપદધારણના આહવાન તૈયાર કરી રહ્યું છે. આ પ્રશ્નના મુજબમાં શિક્ષિત વર્ગની લઘુમતિ-માત્ર ૨,૦૦૦,૦૦૦ હિંદીઓ લખનાં વંચતાં જાણે છે-અને વિપુલ શોષ સમુદ્ધતી વચ્ચે મોટા અખાત પડ્યો છે. સ્વરાજ્યની ચળવળ માત્ર શિક્ષિત વર્ગની જ છે. એ વર્ગે ઘણો નાનકડો તો છે, પણ વળી અનેક જાતના વિચારભેદથી તેમનામાં ભાગલા પડી ગયા છે, અને જો બ્રિટિશ સત્તા ગોતાનો કાચુ ઉઠાવી લેતો પછી હિંદમાં સુલેહશાંતિ જળવાય તોય સંભવ જ નથી, હિંદી પ્રજા એક પ્રજા તરીકે નહિ પણ એકીઆ કે યુરોપની જુદી જુદી પ્રજાઓ તરીકે જ છે. તેથી જો દિલ્હીની રાષ્ટ્રીય ધારાસભાને સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય આપવામાં આવે તો ત્યાં અનેક પ્રકારની

અજ્ઞાનતાસુલક અધઃપ્રભણો થવા શિવાય કંઈ તેમ છે જ નહિ.

હિંદના ત્રીજા ભાગ ઉપર તો હજી તેડીવ ખંડીઆઓની સત્તા છે, અને એ બધા ખંડીઆઓ એટલિટન સાથેના નિકટ તત્ત્વનામાંઓથી લેણપણા છે. બ્રિટિશ હિંદમાં જે રાજ્યદારી મુશ્કેલીઓ છે, તેનું નામ પણ આ દેશી રાજ્યોમાં જણાતું નથી; અને ભવિષ્યના હિંદના સુચવાકોને ઉદ્ધર કરવામાં મોટી મુશ્કેલી એક ખીજાથી. જુદી જુદી જાતી એ બ્રિટિશ હિંદ અને દેશી હિંદની સંસ્થાઓની જ છે."

આવી જાતના ઇતિહાસ લેખકો પાસેથી કે પેલા મૂડીભર મૂડીવાદીઓનાં વાજગ્રો-મણી બ્રિટિશ પ્રજા હિંદ માટેની વિગતો મેળવે છે; એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ તે વિગતો જુદી, ખોટી રીતે રજુ થયેલી અને ઉધે રહેતે દારવનારી હોવાથી, હિંદને માટે ચિંતનમાં આભાવ રીતે ભયંકર અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે. પેલા મૂડીભર મૂડીવાદીઓની યોગદા તેનો લાભ લેવા મથે છે. તેમાં તે કાંચો કે ન કાંચો તે ભણે આજે કદી ન શકાય, પરંતુ એક વાત તો સાચી જ છે કે હિંદને શુભાવધુ ચિંતનને પાત્રવે તેમ નથી, અને ચિંતનની શુભામીમાં રહી મળ્યુ સાથે બેઠવાતું હવે હિંદ માટે શક્ય નથી. પરંતુ બ્રિટિશોને હિંદીઓના કુસંપને લીધે સાત્રાન્ય જમાવવાની આચતી તક મળી ગઈ છે, અને ચિંતનની અજ્ઞાન પ્રજા કે ત્યાંના સ્વાર્થી મુસદ્દાઓ પોતાનાં જાનનાં કે સત્તાનાં ગમે તેટલાં બળુગાં ભણેને પુકે, પણ આજે ૪ હિંદને હિંદીઓનાં કુસંપને લીધે જ બ્રિટિશો પોતાને કમળે રાખી રહ્યા છે. ગમે તે સંજોગમાં પણ હિંદની સ્વતંત્રતા માટે એક ત્યાં અનેક ને અનેક ત્યાં એક-એક ભાવનાની પ્રેરણા ત્યાં સુધી હિંદીઓમાં ન જાગે ત્યાં સુધી હિંદ શુભામ રહેશે, ત્યાં સુધી બ્રિટિશ શાહીવાદીઓ, હિંદીઓના જ હથિયારથી હિંદને શુભામ રાખી શકશે.

અ કૃત ઘંટ વગાડીને આવતી નથી.

દાઝવાના અને વાગવાના અકસ્માતો ઓછીંતા બને છે

તેને માટે ઉપાય પણ તાત્કાલિક થયો છે અને નવીં તે તે અકસ્માત અચકરે થઇ પડે અથવા પ્રાણહાતક પણ નીવડે

આવા કારમા પ્રસંગે

સવેળા ખરચેલી આંઁ આનાવી રક્ષક કવેળાએ તમેને અમૃત્ય ઉપચારી થઇ પડે.

પ્રોક્ટન (રજીસ્ટર્ડ)

એવી અત્યુત્તમ દવા છે કે ગમે તે રીતે વાગી જવાથી, ચાકુ, અત્યા-વીગરે વાગવાથી હોઁધમાર લોહી વહેતું હોય ત્યારે પણ આ પાવડર દવાવવાથી લોહી બંધ થાય છે, પાકતું નથી અને જલદી રક્ત આવે છે, ઘસીજવા ઉપર આ પાઉડર વેસેલીનમાં મેળવી આછા લાયે ઘસવાથી દંડક થાય છે અને જલદી આરામ થાય છે.

ગડગુમગં, ચાંદા વીગરે ઉપર પણ દવાવવાથી ફાયદા કરે છે, તેની જાદુઇ અસર હિરત ઉપજાવે તેવી છે. એક વખત ખાત્રી કરો.

દીંમત ૧ તોલાના રૂ. ૦-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ જુદું.

૧૦ તોલા માટે રૂ. ૩-૮-૦ ખર્ચ જુદું.

કુરોડોની શેલિત આંખ વગર નકામી છે.

“આંખો બગડે તેનું હવતર ગગડે” આંખોનું રક્ષણ કરો.

મદત

મદત

મદત

ચરમાઓ

અપ-ટુ-ડે, સુંદર

મજબુત, ટકાઉ,

ખાત્રીવાળા,

નકલી આંખો

દરેક કલરની

મેળવવાનું જુદું

ને માનીતું મધક.

Protect your eyes
FROM THE RAYS OF THE SUN

Also OUR SUNGLASSES
SPECIALLY MADE FOR US

- RESISTS THE BRIGHTEST GLARE.
- COOLS AND REFRESHES THE EYES.
- SLIGHTLY TINTED

Can be worn over your usual glasses in various tints and styles

Protect your Eyes!
Send for our Price List

Hatim Brothers,
ENTREPRENEURS
Abdul Rahman St Bombay 3

આંખોની તપાસ

મદત કરીને તથા

લકુરોના નંબરો

સુજળ ગરંદીથી

ચરમાઓ બનાવી

આપવામાં

આવે છે.

માલ વી. પી. થી

મે ટકવામાં આવે છે.

દેશાવરના પત્રો તથા ઓડર ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

અમેરિકા, યુરોપથી મોટા જથ્થામાં ગ્રાવરેક્ટ મંગાવનાર, જથ્થાબંધ તથા છુટક વેચનાર

હાતીમ બ્રધર્સ.

અમદાવાદ રહેમાન સ્ટ્રીટ, છત્રીવાળા

ઓની સામે, સુંબઝ ૩.

—લ લે એ રૂ પી આ ની. આ ડી પ હે રો પ ભુ—

એક ફેન્સી ચંપલ

વગર ખરાં પોઝીશનમાં આવી શકશે નહીં.

સારી, સાદી, અને અપ-ટુ-ડે

ચંપલોનો ગંજલર સ્ટોક હમે શાખીએ છીએ.

એક વખત પધારી ખાત્રી કરો.

આફેકેને સંપુર્ણ સંતોષ એ હમારી ગરંટી છે.

સુરતવાલા-જે. જે. એન્ડ સન્સ.

મંગલદાસ
રોડ
ફેરાંવાલા
મનશન.

—ફેલેક્સ ફુટવેર એજન્સી—

પુટ શુભ ચંપલના વેપારી.

જુલેશ્વર
કુંભાર
હક્કા.

દેશી વીમા કંપનીઓ.

છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં વીમા એક્સેન્સ એવો ઉદ્યોગ છે કે જે સૌથી વધુ ખીલી નીકળ્યો છે. પછાતમાં પછાત દેશોએ પણ વીમાના ધંધાને ખીલવ્યો છે. હીંદ હવે આ ધંધામાં પછાત છે, પણ આજે એની થોડી હીંદી વીમા કંપનીઓ છે કે જે સધ્ધર અને આખાદ થતી વળે છે અને તેમને વધુ આખાદ તથા સધ્ધર બનાવવા તથા દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવા હીંદીઓએ પોતાની મીલકતો, મીથા અને મોટરોનો વીમા હીંદી વીમા કંપનીઓનેજ આપવો જોઈએ, કે જેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

ધી ન્યુ ઇન્ડીઆ ઓરિયન્ટલ કંપની લીમીટેડ.

ધી જીપીટર જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી વલ્કન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બ્રીટીશ ઇન્ડીઆ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી યુનીયર્સલ ફાયર અને જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઇન્ડીઅન મરકન્ટાઇલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી કેસ'ટ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ કાયદો

: ૬૫૬ :

શ્રી સમાજ મુદ્રારક

[૧]

આ દેશમાં જેટલા મુસલમાનો છે તેમનાથી અત્યંત તરીકે ઓળખાના, અસ્પૃશ્ય તરીકે ગણી કાઢેલા મનુષ્યાના સંખ્યા ઓછી નથી. અને દેશી રાજ્યના પ્રજા જેટલી સંખ્યામાં છે તેમનાથી અત્યંત અથવા અસ્પૃશ્ય માની લીધેલી કામની સંખ્યા વધુ નહિં તો ઘણી ઓછી થે નથી.

પરંતુ સરકારી પદનાં માણસો અને ઓછા ઇન્ડીયન પત્રો મુસલમાનોના દિન રક્ષણ માટે જેટલું કરે છે, તેના એક દત્ત-રમા દિસા જેટલું અસ્પૃશ્યાના દિનરક્ષણ માટે કરતા નથી; એ જ નીતે આ દેશના અનેક આગેવાનો દેશી રાજ્યના પ્રજાને સ્વતંત્રતા અપાવવા માટે જેટલી લડત કરે છે તેના સોમા દિસા જેટલી લડત અસ્પૃશ્ય માટે લડવા તેમને પુરસદ નથી.

બ્રિટિશ મુલ્તહીઓની પાત જ કરવા જેવી નથી. દિંદુસ્તાનોના મુલ્તહીવગ ન્યારે ન્યારે પાણુ દિંદ માટે રાજકીય સ્થાપના દિસ્યાત કરે છે, ત્યારે ત્યારે બ્રિટિશ મુલ્તહીઓ અને બ્રિટિશ પગકાશે [જેમનું દિંદ વિષેનું રાજ સનાતની ભરેલોના લાકુના આકાર જેટલું જ હોય છે], ખેતે જ દિંદના કચાપલા વગના નૈસર્ગિક વાલી હોય તેવી કાશરોળ કરી મૂક છે; પરંતુ તેમણે કોટસો વર્ષ દરમિયાન જ કોઈ પણ વગ ઉપર ઓળમાં ઓછું

વગ આપું હોય તો તે દિંદના કચાપલા વગ માટે જ. શું અત્યંત માટે જ શું દિંદના ખેડતો માટે કે શું દિંદના કામ-દારો માટે, એ કાશરોળ કરનારા વર્ગ, એકથી વધુ વખત પ્રતિકળ કચાપલા કર્યા છે; પણ તેમના વિદ્યાર્થ માટે તો તેમણે દમયાં કર એકકારી ચલાવી છે.

દિંદના ખેડત વગ વિધોરીના ભારગ્રથી કચાપા મરે છે, છતાં તેની ઉપર આપ-ખુદીથી લદાતા ત્યા ઓળઓની આગે તેમની દષ્ટીકતો સાંભળવાની પણ સત્તા-વાદીઓને પુરસદ નથી. તેટલા દક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ખેડતોને આરોગીનાં મુધ્ય માંડવાં પડે છે. ખરી પાત જ ક ત્તા દેશના જ સામુકારો પણ ખેડતોને ઓછ ચમતા નથી, પરંતુ તે વર્ગ મુદીવાદીઓનો છે અને મુદીવાદ તેમ જ શાદીવાદ તો એક જ રથના બે ખખડા જેવા સાથે ગતિ કરનારા વાદ છે. જો બ્રિટિશ મુલ્તહીઓ કાશરોળ કરે છે તે આવી ધાત તો તેમણે ખેડતોને સામુકારોના દેશામીથી મુક્ત કરવા અત્યાર અગાઉની ખેડત ખેંકા કચાપી હોત અને વધારેમાં વધારે આપાતરેશ [જે કે એ વેસની આગે પણ ઘણી જ શુભચાલુ મચેલી છે જ] ના ધોરણે ખેડતોની પાસેથી વિધોરી વસુલ કરવાનું ધોરણ સંખ્યુ ધાત.

ખીન્ને કચાપતો વર્ગ તે કામદાર વર્ગ; એકે માટે તો બ્રિટિશ મુલ્તહીઓ અને તેમના આગેશન સમા પત્રોનાં કાળખનાંમાં

કેટલી ટાઢી લાગણી છે, તે કામદારોની જન્મની જાગૃતિને કચડી નાખનારાં સરકારી મુગલાં જ પુરવાર કરે છે. જો એ વર્ગને મુડીવાદીઓના પંન્તમાંથી કચડાના બચાવવા જ હોત તો, બહુ સંખ્યાના કામદારો માટે વર્ગો પહેલાં, એવા કાયદાઓ થયા હોત, કે જેથી આજનો હિંદી કામદાર અબાણ ન રહેત, નિર્ધન ન રહેત, રોગી ન રહેત અને “મકાન”ને નામે ઓળખાતાં ગદ્દાં, ગલીય, હયાં અજવાળાં વિનાનાં, કબુતરખાનાંથી થે ભૂંડી જગાઓમાં તેમને વસવાટ કરવો પડતો ન હોત.

તે જ રીતે અસ્પૃશ્ય વર્ગને માટે પણ જો સત્તાવાદીઓએ કાળજી રાખી હોત તો જ કેરોડ મનુષ્યોની ખિટિશોના દોસ્ત વર્ષના સમાગમ પછી હાલના જેવી દશા રહી ન જ હોત. છેલ્લાં છેલ્લાં અંત્યજો માટે ખિટિશ મુત્સદીઓના દિલમાં પ્રેમનો નવો ઝરો કુટતો દેખાયો છે, પરંતુ જો તે સ્ટો સાચો હોત તો સાયમન કમિશનના પૂછકા સમી, હરોંગ સમિતિએ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અંત્યજો માટે જે ઓછામાં ઓછી કાળજી લીધી છે તેમ બન્યું ન હોત. એટલે ખિટિશ મુત્સદીઓની બધી વાતો માત્ર રાજ્યદારી રમત જ છે.

ખરેખરી રીતે હિંદના આ ત્રણે કચડાતા વર્ગને માટે જો કોઈ પણ વર્ગ કશું પણ કામ કરવા તૈયાર હોય, તો તે હિંદીઓનો રાષ્ટ્રમતવાદી વર્ગ જ છે. અસ્પૃશ્યોને માટે સઘુ પહેલાં સમભાવ જાળવનાર સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી હતા, અને તે પછી આ દેશના અસહકારીઓ હતા. તેમની ચળવળથી જ અસ્પૃશ્યો તરફની ઘણા ભરી દ્રષ્ટિ ફરતી ગય છે અને ખુદ અસ્પૃશ્યોમાં પણ તેથી જ જાગૃતિ આવી છે. એ

ઉપરાંત બીજા બે વર્ગ એવા છે કે જેમણે અસ્પૃશ્યોની જાગૃતિમાં નહિં પણ, તેમાંના શોષક માણસોની રૂંદણી કદણીમાં સુધારો કરવામાં સારો કાળો આપ્યો છે. તે વર્ગ એટલે ગોરા પાદરીઓ અને આ દેશમાં રહેતા ગોરા સનદી નોકરો તેમ જ ગોરા વ્યાપારીઓ. પરંતુ તે બંને વર્ગે અસ્પૃશ્ય વર્ગની ઉન્નતિ કે સામુદાયિક જાગૃતિ માટે તો કશું જ ક્યું નથી. પાદરીઓએ ખ્રિસ્તી બનનારાઓ માટે કંઈક ક્યું છે એ ખરું, પરંતુ એ રીતે ખ્રિસ્તી બનેલા અસ્પૃશ્યોની દશા, પાદરી ખાતાના ધરભારમાં લગાવે અદેખાઈ કરવા જેવી નથી એ ભૂલવું જોઈતું નથી. ખ્રિસ્તી બનેલા દેશીઓની સાથે ગોરા ખ્રિસ્તીઓ કેવી રીતે વર્તે છે, તે જાણવા હજી આ દેશના લોકોએ કશું જ ક્યું નથી; રાષ્ટ્રીય મહાસભા જેવી એકાદ સંસ્થા જો તેની તપાસમાં ઉતરે તો ખ્રિસ્તી બનેલા દેશીઓની ધરમી દશાની અનેક કહણ કથાઓ બહાર આવે તેમ છે. છતાં દિલગીરી બધું એ છે કે, ખ્રિસ્તી થઈ ગયેલા દેશીઓ તરફ, જાણે તેઓ આ દેશના જ ન હોય તેની ખેતમા આપણે રાખીએ છીએ, તેથી જ તે વર્ગ સુડી વચ્ચેની સોપારી જેવી દશામાં મુજે મોઢે બધું સડન કરે છે.

ગોરા સનદી નોકરો અને ગોરા વ્યાપારીઓને હિંદ જેવા દેશમાં ધરકામ માટે જોઈતા ચાકરો મળી શકે નહિં, એટલે તેમણે અસ્પૃશ્ય વર્ગ તરફ દ્રષ્ટિ દોડાવી. તેમણે એમને પોતાની કામગિરી દરમિયાન સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરાવવાની રીત દાખલ કરી, તેમના સહવાસથી અસ્પૃશ્યોમાં કંઈક જાગૃતિ થે આવી, પરંતુ એ ગોરા શોરોએ પોતાના નોકરો માટે તે શિવાય બીજું કશું જ વિશેષ ક્યું નથી.

[૨]

ગુલનગત આ દેશના સુદૃઢ સનાતનીઓ અને ભદ્રભદ્રોની કોટિમાં જેમનો સમાવેશ કરી શકાય તેવા વર્ગના હિંદુઓ અસ્પૃશ્યોને છુટ આપવાની આગતમા બિલકુલ સામે થાય છે એ ન્યાત ખરી, તો પણ અસ્પૃશ્યોએ એ વાત ભૂલ્યા જોઈતી નથી કે, તેમને માટે અત્યાર સુધીમાં એ કોઈએ પણ વધારેમાં વધારે પ્રયાસ કર્યા હોય તો, તે આજ સમાજ અને હિંદુ રાજ્યદારીઓએ જ એ વાત તદ્દન ખરી છે કે દેશી રાજ્યોની પ્રજા કે મુસલમાનો રાજદારી દષ્ટિએ આગળ વધવાના હક્ક માગે છે, ત્યારે અસ્પૃશ્યો તો મનુષ્ય મનુષ્યનો સ્પર્શ કરે તેના માનવતાના પ્રાથમિક અને નૈઋત્તિક હક્ક માગે છે. એટલે, તેમ જ હિંદીઓ એ પરદેશીઓના શુભામ હોય, દેશી રાજ્યની પ્રજા શુભામોની શુભામ હોય તો અસ્પૃશ્યો શુભામોનાએ શુભામ હોય તેવી દયા બોગવી રહ્યા છે; એટલે હિંદ સમરન એ પૂર્ણ સ્વરાજ્ય અથવા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડત લડવા તૈયાર થાય, તે વખતે પોતાના ધરમાં શુભામો રાખે તેને પરવડી શકવાનું નથી, એ વાત હિંદીઓએ સમજવી રહી. અસ્પૃશ્યોને દબાવી રાખીને હિંદુઓ પોતાનું હિંદુસ્ત અમર રાખવાનાં શમણાં સેવતા હોય તો, તેઓ હવામાં મરોડો ચણી રહ્યા છે. અસ્પૃશ્યોનો સ્પર્શ નહિ કરવાથી હિંદુસ્ત જીવવાનું નથી, તેમને અસ્પૃશ્ય રાખી મરવાથી તો હિંદુસ્ત મરી પરવારવા બેઠું છે, અને આ કંટાળાની યંત્રાએ પણ એ હિંદુ જીવિત પોતાની હરિજાત પકડી રહેશે તો અર્થ સર્થ હિંદુસ્ત પણ મરી જ પડવારશે, એ નકકી જ છે. એટલે હિંદુસ્તના સુદૃઢ અભિમાનીઓએ ખીજ ક્યાની ખાતર

નહિં તો હિંદુસ્તની ખાતર પણ અસ્પૃશ્યો તરફના વર્તનમાં સુધારો કર્યો જ છુટકો છે.

તે જ રીતે અસ્પૃશ્યોએ પણ એટલું લઘામાં રાખવાનું છે કે, જ્યાં સુધી તેઓ પોતાની અંદરથી જ અસ્પૃશ્યતાનો મેક ધોષ નાખશે નહિ, જ્યાં સુધી તેઓ પોતાની સંસ્કૃતી દરમ્યાંમાં સ્વચ્છતાના સિદ્ધાંતને અસ્પૃશ્યતાના આપવા તૈયાર થશે નહિ, ત્યાં સુધી કોઈપણ ધર્મ કે પંથવાળા એમના વ્યક્તિને જીવવા તેમ જ ખીજવા જીવે એમની ઉન્નતિ કરી શકવાના નથી. તે માટે ધર્મ કે પંથના પડકારી કર્યો જી મળવાનું નથી. ધર્મ અને તેને લગતી માન્યતાઓ તેમજ જીવનની વિરુદ્ધ રહેણી કરણી એ ખન્નેની વચ્ચે ઘણો જ તફાવત છે. અત્યંત માંસાહાર કરના હોય કે દારૂ તાડી પીના હોય તેટલાથી તેમને અસ્પૃશ્ય માની શકાય નહિ, માંસાહાર અને મદ્યપાન કરનારી પ્રજા અત્યારે પણ હુનિયાના ઘણા જ મોટા ભાગમાં વેરાયલી છે, તેટલા માટે તેમને અસ્પૃશ્ય માનવાને કોઈ અર્થ છે કે નથી. એટલે મિં બચકર કે ડોંગ અમિંકર હિંદી ધારાસભામાં કે મુબાઇ ઇલાકતની ધારાસભામાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણ ધારાના ખરડા રજુ કરે, તેટલાથી સંતોષ માનીને અસ્પૃશ્ય વર્ગે એસી રહેવું જોઈએ નહિ.

એ ખરડો કિ ખરડો ધણું કરીને નીચે પ્રમાણે છે:

“હિંદુ ક્રમમાં પ્રસરેલા રીવાજ તેમ જ રીટીથી હિંદુઓની ઓક્કસ રાતિઓ સમાગમ માટે અસ્પૃશ્ય અને અચોગ્ય ગણાતી હોવાથી અને આ આશેષિત અસ્વચ્છતા, એવી જાતિઓ ઉપર ગંભીર અપાત્રતા લાદે છે, તેમ જ તેમના સ્વમાન અને સર્વ સાધારણ હિતને હાની પહોંચાડે છે, તથા

સાર્વજનિક ઉપયોગનાં માટે અર્પણ થયેલાં કે નિભાવાતાં સંસ્થાઓ, મકાનો, સગવડો અને સેવા ખાતાંઓનો તેમનો લાભ હરી લે છે, તેથી હિંદુઓ એમ માને છે કે આવી આરોપિત અપાત્રતા હિંદુત્વના નિયમોના સાચા અર્થને અનુસરતિ નથી, અને ઇચ્છે છે કે આ કહેલી અપાત્રતાઓ દૂર કરાવવી જોઈએ, તેથી આવી કહેલી અપાત્રતામાંથી આવી સવળી જ્ઞાનિઓ સુકર્ત થાય એ વાળખી તેમ જ થાય છે, અને એવી મુકિત હિંદુ કોમની ગ્રંથીનના અને સાર્વજનિક હિતને વધારે તેથી નીચે પ્રમાણે કાયદો ધડવામાં આવે છે.

“જોતાની જાતિના કારણે હિંદુ કોમની કાંઈ અકિત, હિંદુ ધર્મના હોવાનું કહેતાં માણસોના સાર્વજનિક લાભ માટે સ્થપાયેલાં સંસ્થાઓ કે ધાર્મિક દૂરોનો લાભ લેવામાં અયોગ્ય નહીં ગણાય; અથવા સામાન્ય જનતાના ઉપયોગ માટે નિભાવાતા કે અર્પણ થયેલાં ખાતાં, સગવડ કે ઉપયોગના સાધનના લાભ લેવામાં અયોગ્ય નહિ ગણાય. પણી ભક્ષેને તેની વિરુદ્ધ કાંઈ કાયદાનો અર્થ થતો હોય કે વિરુદ્ધ કાંઈ રીવાજ પણ હોય.

૧. આ કાયદો ૧૯૩૦ નો હિંદુ જ્ઞાનિ અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો કાયદો ગણાયો.

૨. એ સમસ્ત ખ્રિસ્તિય હિંદુને અને ખ્રિસ્તિય અનુચિતનાંને કાયદો પડશે.

૩. એ કાયદો ૧૯૩૦ ના વર્ષમાં અમલમાં આવશે.”

[૩]

જે પ્રજા ગુલામો રાખવાની રીતને દૂર કરવાનું અભિમાન લે છે, જે પ્રજા હિંદુઓના મોઢામાં મોઢા સમુદ્ધતી વિરુદ્ધ થઈને સતીનો

ગિનાજી બંધ પાડવાનું કારણ લે છે, તે ખ્રિસ્તિય પ્રજાનાં મુત્સદ્દિઓની આ કાયદાના ખરડા વખતની ચર્ચા વેળાએ-દેશના પૈત્ર-ટાઇ ગયેલા રાજકારણને લીધે-ભક્ષે કસોટી ન પણ થાય, છતાં અસ્પૃશ્યોને માટે તેઓ પ્રેમનો જે નવો ઝરો ખતાવવાનો આડંબર કરે છે તે ખિતકુલ સાચો નથી, તેમજ ધારાસભાઓમાં રજુ થનારા ઉપર ખતાવેલા ખરડાથી પણ અસ્પૃશ્યોને કંઈ ઘણો લાભ થઈ જવાનો નથી. કેમકે ખાતગી, સખાવતી અને ધાર્મિક દૂરોના કારભારીઓને સજાક આપનારા મિ. જ્યક્ષરના જ ખીજા અનેક સનાતની ધંધાલાઈઓ મળશે, તેઓ ૧૯૩૦ ના અસ્પૃશ્યતા નિવારણ કાયદાને જો તે પચ્ચર થાય તો પણ, કાનુની હદમાં રહીને કેમ તોડી શકાય તે બધું ખતાવી શકશે, અને નિશાળો કે કુવાઓના ઉપયોગની છુટ મળવા છતાં પણ, કાયદાનો અમલ કરાવવા ભક્ષતી દશામાં અસ્પૃશ્યો જ ઓછા બચ્ચર આવશે; માટે અસ્પૃશ્ય વર્ગે દેશની રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સાથે રહી, તેની દ્વારા જનતાના મતનું પરિવર્તન કરાવવાની સાથે સાથે, આંતર સુધારા કરવા તરફ જ વિશેષ દષ્ટિ રાખવી એ જરૂરનું છે. ખ્રિસ્તિય રાજ્યદાર રીઝો ભક્ષે ગમે તે કહે, એન્જી-ઈન્ડીયન અને ખ્રિસ્તિય પક્ષે ભક્ષે ગમે તેમ ભખે, મવાળ મંડળો ભક્ષે ગમે તેવા દરાવો કરે, પરંતુ રાષ્ટ્રીય મહાસભા જ હિંદી પ્રજાનું સાચું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી એકની એક સંસ્થા છે, અને તેની સાથે સંબંધ રાખવાથી તેથી જ અસ્પૃશ્યોને લાભ મળ્યા છે, તેમ જ મળવાના છે.

.....સુગંધી દીલહારક અગરબત્તીઓ તો ઘણી વાપરી હશે.....

પણ માઇસોરીની પ્રખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરબત્તી

ની સુગંધ કેં ઝારજ છે. એક વખત વાપર્યા પછી કાપસ વાપરતા થશે. ૨૪) તોવા માઇસોરી શેર એકના રૂ. ૧) ૨) ૩) એક જ વખત તેની અગળ મધમધતી સુગંધ લઇ જુઓ.

લખો:-રતીલાલ ગોવીંદજી વડગાદી મુંબઈ નં. ૩.

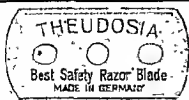
**પ્રેંસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ
જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું લીં.**

હેડ ઓફીસ—અમરત બીલ્ડીંગ, હુમલ રોડ,
બેલાડ ઓસ્ટ્રેલ, કોલ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીઅમાંથી
જીંદગીનો વીમો ઉતારવો.

શ્રીઓના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
તબીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

ચાલાક અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
ઉદાર સરતો.

મોંઘવારીમાં કુરકસરતું સાધન.

આ ચીજ વગર તમને ચાલે તેમ નથી દરરોજ
સવારના એક આંતરે ખાસ જરૂર પડવાની
વ્યથા રાસીઆ સેફ્ટી રેઝર બ્લેડ.

એક જ ઇંચ સાઇઝ બ્લેડથી ૧૦ થી ૧૨ વખત વગર દરકતે દાદી સાફ થઇ શકે છે. દરેક
પેકેટમાં નં ૧૦. એવા ૧૦ પેકેટમાં નં ૧૦૦ નં રૂ. ૪-૮-૦ પોસ્ટેજ ૧ આના વધારે.

સોલ એજન્ટ:-નુરમહમદ રહેમતુલા.

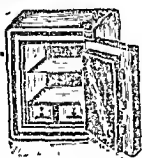
૨૮૦, હરપાકરોડ મુંબઈ નં ૨.

પુષ્પલીલા ઓઈલ.

વીસમી સદીના છેલ્લા ડેક-
ટરી વીઘાના શોધખોળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે
હું એક અત્યુત્તમ તેલ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા મુંઝાળા બને છે.

ખા. ડી. રૂ. ૧) ૩ ખા. રૂ. ૨૦ = ૮ ખ. જુદું.

સોલ શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્કસ. ગીરગામ મુંબઈ નં. ૪.

વલ્કન સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કો.,

આગ, ચોર અને ધાડપાકુઓના ત્રાસ સામે બચાવ
કરનારી તીક્ષ્ણીઓ અને સ્ટીલ પેટાના કેબીનેટો. જેવાં
કે કાચવાલા દરવાજા તથા અંદર કાયરપરફે તીક્ષ્ણીયાળા
નાની મોટી દરેક સાઈઝવાર તૈયાર મળે છે તથા
મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.

એક વચ્ચત ઓર્ડર આપી ખાત્રા કરો.
અમારી એકલા તીક્ષ્ણી ઈંચ ૨૪x૧૮x૧૮ રૂ. ૮૫.
લાવ માટે સચોટ ડેટલોગ મફત મંગાવો.

શો રૂમ-સે-ડેક્ટેરો રોડ, મુંબઈ નં ૪. બાંચ-૩૫૫, બુધવાર પેઠે પુના સીડી.

દુઝતા હરસ માર્ફત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો. સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રહોગો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક બનાવવામાં આવેલી શક્તિદાયક દવા છે,
ગ્રાહકોને એક ઐસની શીશી આઠ ભાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે.
ત્રણ ભાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.

લખો :- પ્રભુરામ અનંત ફાર્મસી.

વૈદ્ય ભુવન, ભુલેશ્વર, મુંબઈ.

અંકલેશ્વર એજન્ટ : બાલમુકુંદદાસ માણેકલાલની કું. વિસાઈળીયા.

શીયાળામાં શકતીના સંચાલક કુરો. -કામકળા ગોળીઓ- ૨૪૨૨૬ નં. ૨૫૪૧.

કુટુંબ યા ગમે તે કારણથી ગુમાવેલી તાઝાન પાછી લાવે છે આ ગોળીઓ
વીરવીરના તમામ બાંધી મહાડી ખર્ચ અને કાચમનું પુરૂષાતન ટકાવી રાખે
છે આ દવાનો ખાસ લાભ લેવા અમારી લખામણ છે કીંમત ૩/૧ ગોળી
૪૦ ના રૂ. ૫) પાંચ પોસ્ટ ખર્ચ જુદું. હિન્દુસ્તાન બલારના ગ્રાહકોએ દસ
શીશીંગ અગાઉ મોકલવા. લખો:- વૈદ્યરાજ વી. કે. જોશી.
કામકળા ઔષધાલય મુ. લાડી શ્રીયાવાડ. (ઈંડીયા)

યુદ્ધ અટકાવવાની આડંબરી વાતો

: લેખક :

શ્રી મુલક

જંગલનાં શાહીપાદી
ચળ્યો યુધ્ધ અટ-
કાવવાની અને લશ્કર
ધરાવવાની ખુશ વાતો કરતાં
સંભળાય છે. પરંતુ એ બધી
આડંબરી વાતોનો પડકાર પાછળ

જેતો રણસામગ્રીની
ઘેટલી જ તડમાર
તૈયારી, અને

શોડ જ સમયમાં પુરતું લશ્કર
ખડું કરવાની યોજનાઓ તૈયાર જ
હોય છે.

એક બાલુએથી જંગલમાં બળવાન
ગણાતો રાજ્યો તરફથી યુદ્ધ
કાયમનું અટકે અને વિશ્વમાં રાત્રિ દેશાય
તેથી વાતો કરવામાં આવે છે. પરંતુ બીજી
તરફ જેતાં એક પણ દેશ યુધ્ધસામગ્રી
એકઠી કરતાં, કે લવિષ્યના યુધ્ધનાં રામણાં
જેતો અટક્યો નથી. તેઓ બહારથી એક
બીજાને 'મિત્રરાજ્યો'ના રૂપાળા નામે
ઝોળાખાય છે, પરંતુ અંદરખાનેથી તેમ-
ની જ વચ્ચે લશ્કર ગરવિષાસની વેદનાભરી
મનોદશાએ ઉંદો ધર ક્યું હોય છે. છતાં
'પરરાષ્ટ્રીય ખાતાનાં બોષાળાં' શ્રુત રાખવાની
તદખીરને કીધે, ધણી લયાનક વાતો
'હુનિયાને કાને પડતી જ નથી.

ઉદાહરણ તરીકે આપણે બ્રિટનની જ
'રાજ્યનીતિ'ને લેખકે: બ્રિટિશ સરકારે ગયા
લુલાઈ મલિનામાં જ ઝેરી ગેસ બનાવવાના
કૃત્યો ઉપર અંકુશ મુકવા માટે પ્રજાસંઘમાં
થયેલી વાતોને ટેકા આપ્યો હતો, પરંતુ
ઠોરી પડના પાત્ર'મેન્ટના એક સલાહદ
'મિડ' ક્લીફ્ટન આઉને સફાઈથી આમની
સલામોં, યુધ્ધખાતાના પ્રધાનની પાસેથી
એ પાત્ર ક્યુત્ર કરાવી હતી કે બ્રિટનમાં
તેમ જ ઝેરી ગેસ બંધ કરવાની વાતો

કરનારાં પ્રજાસંઘનાં સભ્યો એવાં બીજા
રાજ્યોમાં પણ ઝેરી ગેસના અંબંધ
'રીસર્ચ' નું કામ ચાલ્યા જ કરે છે.

આ વાતને ટેકા આપનારો 'બુલાસે'
'ક્રીમીસ્ટ્રી એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રી' નામના બ્રિટિશ
ગ્રામયિકના ઓગષ્ટ મલિનાના અંકમાં
પ્રસિદ્ધ પણ ધણ ચૂક્યો છે.

'રંગોનું ઉત્પત્ત' નામના એક લેખમાં
ઉપરના સામયિકમાં લખાયું છે કે:

૧૯૧૩ માં એટલિટને ૬,૦૦૦,૦૦૦ રતલ
રંગ ઉત્પત્ત ક્યો હતો અને
૩૭,૦૦,૦૦૦ રતલ રંગ જર્મની-
માંથી આયાત ક્યો હતો, ત્યારે ૧૯૨૮
માં એટલિટનમાં ૪૨,૦૦૦,૦૦૦
રતલ રંગ બનાવવામાં આવ્યો,
૪,૫૦૦,૦૦૦ રતલ મલારથી આયાત
ક્યો અને ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ રતલ બીજા
દેશોમાં નિકાસ ક્યો. એ તો હવે
સિદ્ધ ધણ ચૂક્યું છે કે, રંગ બનાવ-
વાનાં કારખાનાંઓ, એક જ રાતમાં
ઝેરી ગેસ બનાવવાનાં કારખાનામાં
ફેરવી શકાય છે. અને એ કહેવું સગારે
'બાકું' નથી કે, કેન્સર સંધી,
રક્તસંધના ફેરવો અને બીજા બધાં

ખાલ્ય દેખાવો છતાં લાવિ યુદ્ધના લયને સદંતર અવગણી શકાય તેમ ન હોવાથી તેવા લાવિ યુદ્ધને માટે રણસામગ્રીને માટે ફરીથી ઘણી જ જરૂર છે, જે માટે રંગે જનાવવાનાં કારખાનાં અને તે માટેનાં સસાયનો, સપ્તને ઘણાં જ જરૂરનાં થઈ પડશે. રંગે જનાવવાનાં સસાયનોને વચ્ચેથી જેરી ગેસના રૂપમાં એકદમ કેન્દ્રી શકાય છે, તે જ રીતે સળગી ઉઠનારો દારૂગોળો પણ તેમાંથી તેટલી જ સહેલાઈથી જનાવી શકાય છે, તેની સાથે સાથે જ તેના ઉપયોગી રંગ પણ જનાવી શકાય છે તે અધુન દાખલા દલીલોથી સમજાવવાની ફરી જ જરૂર નથી. આમ જનવેલી રણસામગ્રી યુધ્ધમાં કામ લાગે અને રંગે પણ રણગોળમાં લડતા સૈનિકોને માટે, તેમ જ દેશમાં રહેલાં માણસો માટે, એમ બેયણ ઉપયોગમાં આવે છે. આથી ક્રીટનનો રંગનો ઉદ્યોગ રૂપ રીતે રાષ્ટ્રને માટે ઘણો જ અગત્યનો છે; યુધ્ધને વખતે તે વળી દેશને માટે સંરક્ષણનું સાધન થઈ પડે છે.”

આ જ રીતે અમેરિકા, ફ્રાન્સ અને જર્મનીમાં પણ આવા જેરી ગેસને સગવડભરી રીતે લેઈએ તેટલા પ્રમાણમાં તૈયાર કરી શકાય, તેની રીતે તે તે દેશોની સરકારોની ઉત્તેજનાથી કામ ચાલી જ રહ્યું છે.

ખીછ તરફથી લંડનમાં મળેલી નોકા પરિષદના કામકાજને ખારિકાઈથી લેતાં જણાય છે કે, ભવિષ્યમાં યુદ્ધ નથી જ કરવું એ દૃષ્ટિથી વાતચાટ કે ચર્ચા ચાલતાં નથી. પણ સહુ પોત પોતાના સ્વાર્થની

નજરે જ સગવડ મેળવવા, અને પોતાને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ ને યોગ્ય ગણાયું સ્ત્રીમ-રોના પ્રકાર પાછળ નાણાં અપી, બીજાં નાણાંને ખીછ જ દિશામાં રણસામગ્રી તૈયાર કરવાના કામમાં વાપરવા માગે છે. એ પણ બતાવી આવે છે કે, જળ, સ્થળ ને હવાની યુધ્ધસામગ્રીમાં તડાં પાડી, પોતાનો પક્ષ વધુ મજબૂત રાંધે અને પોતાના હાથમાંથી કશું છોડવું ન પડે એ પ્રત્યેક રાષ્ટ્રની મનોદશા છે. આથી લગ્યા લાયકનાં મોટાં રાષ્ટ્રો સંગઠન જમાવીને, તેમને પ્રતિકળ લાગે તેવા કાંટાને સહેલાઈથી માગમાંથી દૂર કરી શકે, તેની તદબીર પણ, બહારથી શાંતિ માટે મળતી કહેવાતી એ બધી પરિષદોની અંદર રહેલી છે.

છેલ્લા યુધ્ધ પછી વિમાનોએ સારી પ્રગતિ કરી છે, તિવ્ર જેરી ગેસોની પણ ફીક ફીક શોધ થતી રહી છે. સમજીને તે લીધે જર્મનીએ એ પણ બતાવી આપ્યું કે, ક્રિટનના મોટા નોકા કાફલાને નાની સમજીને મલત કરી શકે છે, આથી જેમ મોટા નોકા કાફલાની અગત્ય ઓછી થતી ગઈ છે, તેમ યુરોપી યાદની પછી લશ્કરને યંત્રમય જનાવવાની શોધોથી, જર્મીન ઉપરના લશ્કરનું મહત્વપણ ઘટ્યું છે. મેટરોથી ઘોડા અને ખુચ્ચરોની જરૂર રહી નહિ, તેમ યાંત્રિક તોપો, વિમાનોમાંથી ફેંકાતા બંધુગોળા અને ખાઈઓના યુધ્ધથી, હથેળ અને પાયદળ સેનાને પણ મોટી સંખ્યામાં કાયમને માટે રોકવાની હવે ઓછી જ અગત્ય છે. વળી છેલ્લી લડાઈએ બતાવી આપ્યું છે કે, જો થોડાક અનુભવી અમલદારો અને લશ્કરી તાલીમ આપનારા કુશળ માણસો હોય તો, જ જ મહિનાની અંદર સંખ્યાબંધ મનુષ્યોને તાલીમ આપીને કુશળ ગણવેવાના રૂપમાં

ફેરવી શકાય છે; આથી પણ બધારથી લશ્કરી દુકંડીઓ ધરાડવાની મોદક થાતો કરવા છતાં અંદરખાનેથી, પોતાના બખતે તત્ત્વ સ્વરૂપે વધુ સંચિત કરવામાં આવે છે.

આનું ઉદાહરણ બ્રિટિશ ફોર્સને મારે નીકળતા ક્વોર્ટર્સ-Army Quarterly-માંથી જ મળી શકે છે.

કામદાર સરકાર બીજી વખત સત્તામાં આવી, ત્યારે એ ક્વોર્ટર્સના તત્ત્વીયક્રમમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે: “કામદાર સરકારને રોકા અપનાવ્યોમાંના એટલા બધા થોડા ખરી ક્રેનાઓમાં એવો મોટો ધરાડો કરવાની તરફેણમાં હોવાનું ધારવામાં આવે છે કે જેથી કેટલાક માણસો ધણા જ ગણરા-ટમાં પડી ગયા હતા. એવી જ ચિંતા ૧૯૨૪ માં જ્યારે કામદાર સરકાર પહેલી વખત જ સત્તામાં આવી હતી ત્યારે પણ રાખવામાં આવી હતી. પરંતુ તે વખતની મરજતનાં કામ ઉપરથી જણાય છે કે, સંસ્કૃતિની બાબતની પોતાની જાણજગીરનાં તેને પુરે-પુરે જાન હતું, એટલે મિ. મેકડોનલ્ડ આ બીજી વખતના કારણદર્શમાં પણ તે દિશામાં ઝોળાપણું બતાવે એમ માનવાનું કશું જ કારણ નથી.”

બ્રિટિશ લશ્કરી સત્તાવાળાઓના દિલની આ વાત જ લશ્કર કે કાફલાના ધરાડાના બધાએ આડંબર નીચે છુપાયેલા માનસનો પ્રબળ પુરાવા બાબે છે. પરંતુ તે કરતાં પણ વિશેષ પુરાવા એ ‘આમી’ ક્વાર્ટર્સી માંથી મળી આવે છે.

એ ક્વોર્ટર્સમાં હનામી હરિદ્રાધરો દ્વારા “નાની સંખ્યામાં લશ્કર રાખવા તરફ લશ્કરી ખાતાવાળાઓ હલ કેમ લેવા જાય છે?” એ વિષયમાં નિબંધ મંગાવવામાં આવ્યા હતા. તેમાં હનામને ચોખ્ખું દરેક નિબંધ તે પત્રમાં જ છાપવામાં

આવ્યા છે, તે ઉપરથી લશ્કર ધરાડવાની કહેવાની આડંબરી થાતો પાછળ સાચી મુદ્દેની મનોદશા નથી તે સ્પષ્ટ પુરવાર થાય છે.

હનામ છત્રી જગાર મેજર બી. સી. ડેનીંગ એમ. સી. ઇ. આર. પોતાના નિબંધમાં આટલા મુખ્ય મુદ્દા લશ્કરી સંખ્યા ધરાડવાની હલતની મનોવૃત્તિની તરફેણમાં રોકે છે.

(૧) યંત્રોદ્ધારા ચાલતાં હાલનાં નાનકડાં હથિયાર, અત્યારે મુધા ધણું માણસોથી જોડેલી અસર ઉપજવી શકાતી, તેટલી ગોળા છોડવાની અસર થોડા માણસોદ્ધારા ઉપજવી શકે છે, અને વળી થોડા વખતમાં વધારે ગોળા છોડી શકાય છે.

(૨) અત્યારે હુમલાનું બળ પહેલી દરોહમાં મુકી શકાતી મેશીનની વધારેમાં વધારે સંખ્યા ઉપરથી આંધ્રી શકાયું નથી, પણ પાયદળ લશ્કરનું બળ તેની પાસે ચાલક અને શસ્ત્રો અને તેઓ કેટલી છે તે ઉપરથી આંકવામાં આવે છે.

(૩) માત્ર વરન કરવાના ક્ષેત્રમાં યંત્રબળ દાખલ કરવાથી રણસામગ્રી ધણા જગ્યામાં અને ઓછા સમયમાં રણ ભૂમિ ઉપર ફેરવી શકાય છે; આથી થોડા કે ખચ્ચર મારફત લેવાના કામ કરતાં ધણું ઝડપી અને વિશેષ કામ થોડા સમયમાં કરાવી શકાય છે.

(૪) દરેક વર્ગે હવામાંથી ફેંકવાનાં અને-શસ્ત્રોનો વિકાસ થતો જ રહે છે. મોટી સંખ્યાના લશ્કરનો આધાર એની પાછળના સરંજામની બધરથા ઉપર રહે છે, એટલે થોડી સંખ્યાનાં

લશ્કર-કરતાં મોટી સંખ્યાના લશ્કર ઉપર સહકારથી યોગ્ય ફેંકી શકાય છે. ખખ્ખરવાળા લશ્કરને લીધે, મોટી સંખ્યાનું 'ખુલ્લું' લશ્કર તે નંખા-ઈનું કારણ થઈ પડે છે. "

જેમી ગેસ લખિયમાં કેવો ભયાનક સંહાર કરી શકશે, તેની શક્ય શક્યતાની હાતો હજી થયેલા ભાગે અનુભવી રહી છે. પણ એ, જેમી ગેસના વપરાશને લીધે રણક્ષેત્રમાં મોટી ફેજને ઉતારવી તે વધુ ભયંકર થઈ પડ્યું છે. તે માટે ખાસ મુર-ક્ષિતપણાના સાધનો વાળી નાની દુકડીઓ વધુ અનુકૂળ થઈ પડે છે. દરિયા પારના દેશો ઉપર હુમલો લઈ જવાની બાબતમાં, થયેલ દૂર મુખી મારો અસાધ્યતા ટાળેલાની શોધે, સ્ક્રીમરોમાં ઘટાડો કરવાની જરૂર ઉભી કરી છે. અને જેમ થોડું લશ્કર તેમ તેને લાવ શકે તેવું જવા જરૂર મોટે ઓછી સ્ક્રીમરોની જરૂર રહે છે.

એ કારણો રજૂ કરીને મેજર ડેનીંગ છેવટે કહે છે: "આ બધી બાબતોનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે, કોઈ પણ રાષ્ટ્રના લશ્કરી બળના વિશ્વસની ગણતરી તે રજૂ. ક્ષેત્રમાં કેટલાં હથિયાળોં માણસો ઉતારી શકશે તેની ઉપર ફેંકી શકાતી નથી, પરંતુ

"તે રાષ્ટ્ર કેટલા લડવૈયા, કેટલાં અસ્ત્રશસ્ત્રો અને રણ સામગ્રીને પ્રત્યક્ષ યુધ્ધમાં ઉતારી શકે તેમ છે તેની ઉપર તેની ગણતરી કરી શકાય છે."

આ ઉપરથી લશ્કર ઘટાડાની કાર્યનિક વાતોની અંદરનો સાચો બેંદ ખુલ્લો થઈ જાય છે. મિટન જેવા દેશમાં રહે તેમને ખાસ કરીને મોટી સંખ્યામાં ખડી સેના રાખવાની જરૂર નથી, કેમકે જરૂર પડે ત્યારે પુરતી સંખ્યામાં 'ટ્રેનિંગીયલ' ફેજ તૈયાર કરી શકાય તેમ છે.

ખીત્રે એક લશ્કરી અમલદાર પ્રસ્તુત ત્રેમાસિકમાં લખતી વખતે, એ વાત ખુલ્લી કરે છે કે, અત્યારે લડવા લાયક મોટા લશ્કરની તૈયારીની જરૂર નથી, પણ બેઠતી સંખ્યામાં લડવૈયા તૈયાર કરી શકે તેવા તાલીમ આપનારાઓ [Trainers] અને તેમની સરદારી જનારાઓ [Leaders] ની જ જરૂર છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજ શકાશે કે, યુધ્ધ વિરામતી અને લશ્કરી ઘટાડાની બંધી જ વાતો કેવળ પોલી અને દંતકથાઓ જેવી છે; પણ વાસ્તવમાં પ્રત્યેક શાંતિવાદી અને મુડીવાદી દેશ, પોતપોતાના બળનો સંચય તો વધુ અને વધુ પ્રમાણમાં જ કરતા જાય છે. માત્ર બાહ્ય દૃષ્ટિએ તે થોડું જણાય એવી તરફીલ કરવામાં આવે છે એટલું જ.

પહેલા બળવા અગાઉ ચેરિસમાં ભાગ્યે જ એક ડઝન પ્રત્યક્ષતાવાદી હશે. આજે એ જ ચેરિસમાં ભાગ્યે જ કોઈ પ્રત્યક્ષતાવાદી નહિં હોય.

"જે સંસ્થા નષ્ટાસત્તું તેજ, કે હલીસ અંભે ચર્ચાના તાપને સહન નથી કરી શકતી; તે સંસ્થા નિર્મોલ્ય છે એટલું જ નહિં તે ભયંકર છે. [વિકટર હ્યુગો]

રહેતા, ગુપ્ત અને પ્રસિધ્ધ પોલીસ જેમની પાછળ નિરંતર પકડાયેલાની માફક રખડતી, છતાંય મૃત્યુની સાથે કાયમ ખેલ ખેલતા હિંદની ઉગતી આશા સમા અનેક સુકુમાર છતાં 'વજ્ર' જેવી છાતીના નૌયુવાનોએ માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા માટેનું મંથન ચાલુ જ રાખ્યું હતું, તે વાત આજે તો હિંદીઓ ગૌરવથી વાંચે છે. પરંતુ દેશબંધુ દલે, તેવા નરવીરોના ધ્યેયમાં રહેલા ઉદ્દત્ત તત્ત્વનો સ્વીકાર કરી તેમની પ્રશંસા કરવામાં સરકારી નજરે ઉભું કરાયેલું 'જંખમનું' તુલ્યુલું નહોતું પડ્યું ત્યાં સુધી ભલભલા રાજાલકતોય, તેમની પ્રશંસા કરતાં રહતા. યુરોપ અમેરિકાના બળવાખોરોના વાતો તેઓ વાંચતા, તેમની પ્રશંસા કરના છતાં પોતાના જ દેશના નરવીરોનાં નામ લેતાંય ભડકતા, પરંતુ એ બહાદુર અને નેશીલા નૌજવાનોએ કેવળ માતૃભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાની વિશ્વમાં વખણાયેલી અને સદ્ગુણથી ભાવનાથી જ પ્રેરાઈને, કેટલાં કષ્ટ વેલાં 'હ, તે વાતો 'બગાળને બગાડો' બતાવે છે. તેથી કમીમા કમી પ્રત્યેક યુગનાતી નૌજવાને તો આવાં પુસ્તકો વાંચી સ્વદેશના નરરત્નોના મુદિત સંશ્રામના ઇતિહાસ જાણી લેવા ધટે છે.

...

દેવી ચૌધરાણી: મૂળ લેખક : બંગાળ-ચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય; પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સુરત મત્સ્ય : દોઢ રૂપિયો.

અંગ્રેજોનો સહવાસ સહુથી પહેલાં અને વધુ બંગાળમાં થયો. બંગાળીઓ ઉપર પરબ્રજની ખુબ છાપ પડી. ગૌરાંગ એટલે માનવીની મહત્વાકાંક્ષાની પશ્ચિમીમાં એવી ભાવના તે સમયના બંગાળીઓમાં જાળી. લોકો સ્વેચ્છાપ શિસ્તી બનાવવા લાગ્યા.

પોતાનું એ બધું જ નકાસું અંગ્રેજોનું તે બધું જ શ્રેષ્ઠ એવી માન્યતામાંથી, બંગાળીઓ મનુષ્ય તરીકે પણ અંગ્રેજોથી ઉતરતા છે એવું માનસ ધડાવા લાગ્યું. તે વખતે આજથી લગભગ પચાસ વર્ષ પહેલાં બંગાળમાં બાબુઓ આનંદ મેં અને દેવી ચૌધરાણી જેવી નવસંસ્થાઓ લખી, બંગાળીઓના શુશ્રૂષા જેવા બનતા જતા માનસને ધડકા મારી નવી જ-જૂદી જ ગતિ આપી. અંગ્રેજો કરતાં બંગાળીઓ દોષ રીતે ઉતરતા નથી. અને માતૃભૂમિની મુક્તિ માટે મથવું એ મનુષ્યત્વ માટે મહત્વનું મનાવું જોઈએ. એ બંને પુસ્તકો પછી તો અંગ્રેજ સત્તાવાળાઓની આંખમાં ફણાની માફક ખુંચ્યા હતાં. પણ બંગાળમાં બાબુનું કામ સફળ થઈ ચૂક્યું હતું. યોગ્ય વીરોના માનસ ઉપર તેમની સ્પષ્ટ છાપ પડી ચૂકી હતી. અને દેવી ચૌધરાણી અને પ્રજ્ઞામાંથી દેવી સમન્વિતાર ભવાની પાંકનાં જીવનમાંથી બંગાળી યુવાનોએ પ્રેરણાના પાણી પીવા માંડ્યાં હતાં. યુગ્મજાતમાં જે વખતે 'સરસ્વતી ચંદ્ર' યુગ્મજાતી યુવકોને 'કુમુદ વેદા' ક્યાં, તે વખતે એકાદ બંગાળી યુગ્મજાતને લાગ્યો હોત-? પણ હુલોમ્યે આહિં તો 'સ્વપ્ન દખ્ત' સરજી ભાવના ચાળી યુવાનોની મહત્વાકાંક્ષાઓને કરમાવી નાખવાના મવાળી પ્રયત્નો કરનારા જન્મે છે, તેથી બંગાળમાં બાબુની આવી યુગ્મજાતી સ્વરૂપે અવતરતી કૃતિઓને વધાવીને વાંચવાની ખુબ જ જરૂર છે.

...

બાળ વાર્તાવલિ [ભાગ ૨ નો] સંપાદક તથા પ્રકાશક : શ્રી. હંસા મહેતા બી. એ. સોલ : એન્જનર : આર. આર. શેઠની કં. ૬૦૦-કેશવપાળ, ત્રિવેન્દ્ર સ્ટ્રીટ-સુબાષ-૨; મૂલ્ય, દોઢ રૂપિય.

પંદર બાળ વાર્તાઓ લંસા બહેને આ વિભાગમાં આપી છે. તે રીએટ, અસ્તમ, ખંગાળ વગેરે સ્થળની અચલિત લોકવાર્તાઓ ઉપરથી ઉપનવવામાં આવી છે, અને તેમના એ કામમાં એમનાં મોટાં બહેન સૌ. જયશ્રી ગાયકબે મદદ કરી છે.

લંસા બહેન કહે છે: “મારો પુસ્તકો બાળ વર્ગને સર્વ રીતે પ્રિય થઈ પડે એવી મને હોંસ છે.” વળી “પુસ્તકને ખંધી રીતે ચણુગારી બાળ વર્ગનું મન રીઝવવું એ પણ એક આદર્શ છે. “એવી એમની માન્યતા છે, એટલે પુસ્તકને મોંઘું થવા દઈને પણ, સચિત્ર, સુંદર રીતે જાપાયતું, સારા કાગળો અને મજબૂત બાંધણીવાળું બનાવવા માટે કાળજી ગ્રાંથકામાં આવી છે. પરંતુ આથી સામાન્ય વર્ગનાં બાળકો આવી સરસ વાર્તાઓમાંથી મળતા આનંદ તેમ જ બોધમાંથી વંચિત રહેશે તેનું શું? આવાં પુસ્તકોના સ્વરૂપી આવૃત્તિ પણ કાઢવી એટલે એવું લંસા બહેનને કેમ નહિં લાગતું હોય? આ દેશમાં એટલી નિર્જનતા છે કે, બાળકો માટે શાળાનાં પુસ્તકો પણ પુસ્તકો વસાવી શકતાં નથી, તેવા વર્ગનાં બાળકો માટે ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે.

લંસા બહેનની તરફથી તૈયાર થતી બાળ વાર્તાઓ બાળકોને પ્રિય થઈ પડે તેવી શૈલીની હોય છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકની વાર્તાઓ પણ એવી જ અસરકારક છે, વળી વાર્તાઓની પસંદગી પણ સાવધાનીથી થયેલી છે. આવાં પુસ્તકો બાળકોમાં જરૂર લોકપ્રિય થાય. માત્ર ગુજરાતનાં ગરીબ માખાંચોના ફરજ હોત તેમાંથી વંચિત રાખવા એવું ન થાય તેટલું જોવાય તો વધુ સારું, એવી અનુભવી લંસા બહેનને લગામણુ છે.

મસ્ત ફફીરની વાર્તાઓ : લેખક : મસ્તફીર ; પ્રકાશક : ‘ગુલુમુદરી’ કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેંક રોડ, મુંબાઈ ; મૂલ્ય : દોઢ રૂપિયો.

ગુલુમુદરીની બેટ તરીકે આ સંગ્રહ પ્રસિધ્ધ થયો છે. આમાં મસ્ત ફફીરની આઠ વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. મસ્ત ફફીરનું નામ એટલે જ સરવસ્વ એવી નવી આખ્યાન ગુજરાતમાં રચાઈ ગઈ છે. એટલે પ્રસ્તુત વાર્તાઓમાં સ્પષ્ટ કે અસ્પષ્ટ હાસ્ય તો હોય જ. પરંતુ મસ્તફીરની કીણી દષ્ટિ લોકજીવનનાં ઉંડાણમાં ઉતરીને સદા ય આપણી નયગાદીઓ, આપણી ભૂલો, આપણી નિર્માસના બેઠન તે નિવારવા એમના માનસને ઉત્તેજન આપે છે. આથી હાસ્યની સાથે સાથે એમનાં લખાણોમાં કેટલેક સ્થળે સાબકા, કેટલેક સ્થળે સારરના પડવાળી કર્વીનાદન તો કાંઈ ખખટે રીઝવીને ભૂલ સુધારવા મોઝે લાઈ નાનાસાદને મીઠો. ઉપાકર્ષ આપતો હોય તેવા ઉપાકર્ષ દેખાય છે. અચખત ખાસ જી વાંચકોને માટે આઠે વાર્તાઓ નથી, છતાં જીઓને આઠે વાર્તાઓમાંથી કંઈને કંઈ નવું જાણવાનું મળ્યા વિના રહે તેમ નથી જ.

લોહીના લેખ : લેખક તથા પ્રકાશક : મોહનલાલ યુનીસામ ધાવી; ફ : કેથુ શેકનો પોડો, પાટણ. મૂલ્ય આઠ આના.

અહિંસાના ઉપાસક જૈનો, તેમનામાંના એકે જૈનસમાજ માટે લખીને પ્રસિદ્ધ કરેલી નવલકથાના પૂર્ણ ઉપરનું લોહીથી બીજવણા લખેલર ખંગર, લોહીના છાંટાથી ખરડાયેલો ખંગરવાળો મજબૂત હાથ અને તેની નીચે લોહીના ખાઓમાંથી

તરખોળ, અચેતન થઈ 'પરેલી, સ્ત્રી એ
ભૂવાનક દશ્ય લેઈને જ વિચારમાં પડી
જવાય છે. પરંતુ દિશાના પ્રત્ને જૈન
સમાજના હૃદયનું જે મંથન થયું છે,
તેની આજ્ઞાથી બંધ રહેતી આંખો સમક્ષ
જે ભૂયંકર દશ્ય ખડાં થયા લાગ્યાં છે,
સાધુતા તરફ કેવળ અદ્વા અને લક્ષિતભીની
નજરે જ જોવામાં એ છાંયું અદ્વામાં, સાધુ-
તાના સાચા નીચેના ગોચર પારખવાથી જે
મૂળભૂત પરિવર્તન થઈ ગયું છે, તે
જોતાં લેખકે 'મૂકડું' કારણે વિચર
પોતાનું વાગ્ધીપણું પુરવાર કરે છે.
ધર્મના નામે આસતાં ધર્તીગોથી લેખકના
હૃદયમાં કોઈનો દાવાનળ પ્રગટ્ય છે, અને
તેમાંથી આગ જરૂરી ક્ષમે તેમણે આ
નવલકથા સરજી છે. જૈનેતર કામની
સ્ત્રીઓને પણ આ કથા વાંચીને કેપારી
છુટી છે એ અમારો સ્વાનુભવ છે. જૈન
પુરુષો અને સ્ત્રીઓ આમાંથી સારતત્ત્વ બેએ
એજરહતું છે. લેખકે આ નાનકડી નવ-
લકથા "અત્યાચારના ઉત્તરો ઉજવનારને"
લેટ થયું છે તે પણ કીક જ થયું છે.
પરંતુ અત્યાચારીઓ ચેતવણીના આવા
શંખનાદથી જોણ જ અટકે તેમ છે? અને
તેથી લેખકે એ અપભ્રંશમાં કહે છે તેમ
અત્યાચાર લેઈ જેમના હૈયામાં દાવાનળ
સળગ્યો છે, તેઓએ જ એ અત્યાચાર અટ-
કાવવા હજી વધુ ધ્યાનાત્મક કાર્યો કરવાં પડશે.
આવું સાહિત્ય તેમાં જરૂર પોતાનો અંશ
પુરાવી શકશે.

...

ભાવુરમુતિ: સંપાદક: જગજીવનદાસ
ધરમદાસ, પ્રકાશક: કૃષ્ણદાસ ધરમદાસ, કે:
દરનિવાસ, કારવેટ રૂડીટ, મુંબઈ નં. ૭
મુલ્ય-અમૂલ્ય.

શ્રીમંત કુટુંબમાં જન્મેલાં છતાં,
અવ્યાસ અને મનનને અંગે જેમનામુખેથી
શ્રીમંતાઈને અંગે આવતા અનકાપણું,
અભિમાન, સામાન્યો તરફનો સ્વાભાવિક
તિરસ્કાર, મનાતા મોટાઓ તરફની જન્મ
સિધ્ધિ ગુણમી વૃત્તિ વગેરે દુશુણું જોણ
અથવા ગાંધી બની ગય છે, તેવાં મનુષ્યો
સ્વજન સંબંધીઓ અને સન્નિવ્ર મંડળીમાં
માનીતાં અને જાણીતાં બને છે. પ્રસ્તુત
સ્મારક ગ્રંથનાં પાને પાનામાંથી બહેન ભાવુ-
રમીના એ સદ્ગુણથી ઘેરાયલાં અનેક નર
નારીઓએ આપેલી નાની મોટી અંગત-
માંથી જે જ સારતત્ત્વ સાંપડે છે. ભાવુરમંડ
સ્ત્રી જાતિનાં હોવા છતાં એમનું સન્નિવ્ર
મંડળ બહોળું અને વિવિધ રંગી છે, પોતે
ગુજરાતી હોવા છતાં દક્ષિણી, અંગ્રેજ,
પારસી એમ વિધિવિધ જાતિ અને કામનાં
સ્ત્રી પુરુષોનો પરિચય મેળવી તેમના માનનાં
ભાગી થયાં છે તે આ સ્મૃતિ ગ્રંથ બતાવે છે.
ભાવુ બહેન સાહિત્ય રસિક અને મહત્વા-
કંક્ષાઓથી ભરેલા હોવા છતાં, શ્રીમંત
કુટુંબમાં જન્મેલા છતાં તંદુરસ્તીની બાબ-
તમાં નિર્ધન હતાં. તેમના જીવનમાંથી
ગુજરાતીઓ જે વાત શીખી શકે. પરિચ-
યમાં અવનારાં તેમનામાં સદ્ગુણની કાશ
પારખે તેવાં બનવું, પણ પુવાનવંથ હડી
જવા બેટલી તંદુરસ્તીને બગડવા ન દેવી.
નવી પીડીની ગુજરાતીઓએ બીજી બાબ-
તોની સાથે સાથે જ તંદુરસ્તી સુધારીને
સાચવી રાખવાનાં કારણોને સમેટીને જીવ
નને તે રીતે યજ્ઞવાની જરૂર છે. ભાવુ
બહેનનાં જ્વજનોએ તેમનો સ્મૃતિગ્રંથ
પ્રસિદ્ધ કરી, ગુજરાતી હૃદયમાં સ્ત્રી જાતિ
તરફ સન્માનની ભાવના જાગી છે તે
બતાવી આપીને બીજાઓને માટે ઉદ્ઘાટન
આપ્યું છે, અમે એ નવભાવનાને સન્મા-
નીએ તેમ જ સારકારીએ છીએ.

મોતીની તોરણ માળા [મણ્ડા
૧.૧૦] : પ્રકાશક : મોતીવાળા જે ચીમ-
નસાતના કંપની; કે : દીકરા ઓકા સામે :
અમદાવાદ; કાંમત આર આના.

આ પુસ્તકમાં ૨૮ પ્રકારનાં મોતીનાં તોરણ
ભરવાની રીતો બતાવવામાં આવી છે. તેથી
નમુના મેળવવાની માથાકુટ વિના પણ તોરણ
ભરવાની રીતની જાણકાર બહેનો મનપસંદ
નમુનાનું તોરણ ભરી શકે છે. પ્રત્યેક નમુનાની
ઉપર મોતી અને સળી કેટલાં લેખે તે સંખ્યા
અને રંગની તૈયાર વિગતો સાથે જણાવ્યું છે,
જે સગવડ અગત્યની છે. માત્ર તૈયાર
નમુનાનાં ચિત્રોની આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખ છે,
અને પ્રકાશક એ વાત જાણે છે અને બીજા
મણ્ડાઓમાં એ ખોટ પુરી કરવા માગે છે
તે હીક જ છે. અમે આ તોરણમાળામાં
એક નમુનો ભરાવીને જોયા છે, અને તે
લખવા મુજબ તૈયાર થયા છે. ડુસસદના
વખતે શહેરમાં વસતી બહેનો અદ્વૈતગાદના
સાધન માટે, તેમ જ કમાણીના સાધન તરીકે
આ કળાનો ઉપયોગ કરે છે પરંતુ રા.
મોતીવાળાએ જેમ આ પુસ્તક પ્રસિધ્ધ
કરીને પોતાના ધંધાધારીઓને નવી દિશા
રજ્યરી છે, તેમ ગરીબ અને વિધવા બહે-
નોની પાસે તોરણ તૈયાર કરાવવાની બચ-
સ્થિત ફાજ શરૂ કરવાની પહેલ કરવાની
પણ જરૂર છે.

ઉદય [વાપિક] : તંત્રી અને પ્રકા-
શક : બાલુચવ નેશી, કે : પાટ-ઉમરેક;
મૂલ્ય : એક રૂપિયો.

સામાન્ય નજરે જોતાં આ અંદે હીક
ગણાય; પરંતુ “સાહિત્ય અને કલાનું”
એકાદી વાપિક” એમ તેને માટે જે વિશે-
પણ વપરાયું છે, તે દ્રષ્ટિએ કસોટી કરતાં
આ અંકમાંના કુલ ૪૪ લેખોમાં “સાહિત્ય
અને કલા”ની ચર્ચા કરનાર વાપિક તરીકે
તેને ગણાવવા એવું ઓછું છે. અંકમાંના
કેટલાક લેખો વાંચવા અને વિચારવા જેવા છે.
બ્યારે કેટલાય સામાન્ય છે. લીલાં મુનશી
દને નાનકડા સંદેશાઓ જ આપીને તંત્રીઓને
પુરા કરતાં લાગે છે, આ અંકમાં તેમનો
એવો એક સામાન્ય સંદેશ છપાયો છે,
પણ તંત્રીએ તેને ખાસ કાળાં બીજામાં
ગોઠવીને બીજા લેખકોને બન્યાય કરવામાં
કરું જ ઉચિત કયું. સાગવું નથી.
‘વિદ્યસ’ના તંત્રીનો ‘એક જ પુનઃપાઠો લેખ
અમને વણે જ ગમ્યા છે. તેના ગણમાં
રહેલા રસને સમજીને પ્રત્યેક નોજવાને
વાંચી બર વૃષ્ટિના અંગેજી છોકરાની પાસેથી
સ્વાતંત્ર્યનો આદ અને સ્વદેશની ભક્તિના
પાઠ શીખી, હૃદયમાં વસી લેવાના પ્રયત્ન
કરવાની જરૂર છે.

રાષ્ટ્રના પ્રત્યેક બાળકને આટલું શીખવ-
વું જોઈએ : રાષ્ટ્રની સેવા માટે કોઈ પણ
જાતની મજુરી કરવી પડે તે માનપ્રદ છે
અને બીજાની મજુરી ઉપર આધાર રાખીને
જીવન હેતુનું તે અપમાનકારક છે.

બીજા માગતા જનસમુદ તરફ માનધારીઓ
સમભાવ યાચે છે, પણ સ્વાધિકારની આશ-
હસરી માગણી કરનાર જનસમુદની સામે એ
જ માનધારીઓ જંગમમાં જંગમી દુશ્મનો
સમા બની બચ છે.

NEWEST THOUGHTS AND LATEST BOOKS.

DISTRIBUTING AGENTS FOR WELLKNOWN
AMERICAN AND BRITISH PUBLISHERS.

Messrs. Haldeman-Julius Publications, Girard, Kansas, (U.S.A.)
Messrs. Upton Sinclair of California, & Messrs. Watts & Co. of
London and other publishers.

—:0:—

A list of few interesting selected books.—

1. UPTON SINCLAIR'S PUBLICATIONS

1. THE GOOSE STEP, (American University Organisations).
2. THE BRASS CHECK (American Journalism Analysed).
3. THE PROFITS OF RELIGION, (Priesthood).
4. LETTERS TO JUDD (An American Working Man).
5. JUNGLE, (Slaughter House Labour).
6. SINGING JAIL BIRDS (A drama.)

2. HALDEMAN JULIUS PUBLICATIONS

1. WHY I BELIEVE IN COMPANIONATE MARRIAGE.
2. WHY I BELIEVE IN TRIAL MARRIAGE.
3. JUDGE B LINDSEY'S VIEWS ON COMPANIONATE MARRIAGE.
4. SHOULD COMPANIONATE-MARRIAGE BE LEGALISED?
5. IS BIRTH CONTROL IMMORAL?
6. PSYCHOLOGY FOR BEGINNERS.
7. PSYCHOLOGY OF BEHAVIORISM.
8. PSYCHOLOGY OF RELIGION.
9. PSYCHOLOGY OF DREAMS & WHAT THEY MEAN.
10. PSYCHO-ANALYSIS THE LINK BETWEEN MIND & BODY.
11. WHAT FORD'S 5-DAY WEEK REALLY MEANS.
12. HOW TO PSYCHO-ANALYZE YOURSELF.

3. WATT'S PUBLICATIONS

1. EVOLUTION OF CIVILIZATION.
2. RELIGION OF AN ARTIST.
3. WHY AM I AN AGNOSTIC.
4. DARWINISM.
5. GROWTH OF RELIGION.
6. SUPREMACY OF REASON.
7. THE GOODNESS OF GODS.

and a number of other interesting & useful books
For detailed list and prices please write to:—

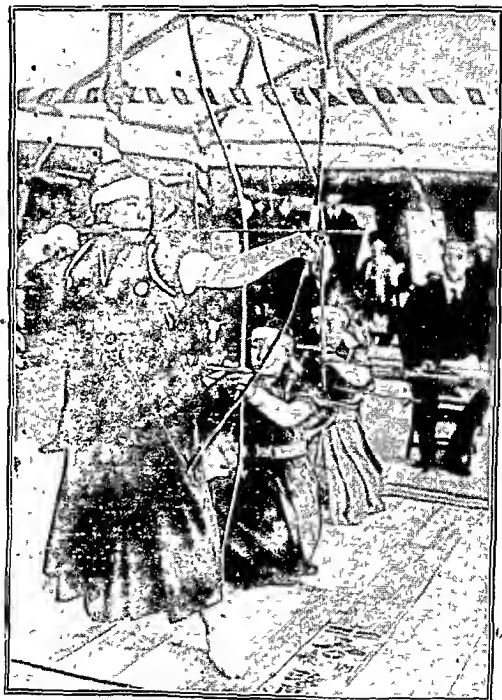
THE HINDUSTAN BOOK DEPOT
PUBLISHERS & PUBLISHERS AGENTS,
21, DALAL STREET, FORT, BOMBAY.
Trade Terms to Book-Sellers.

श्रीमद्भगवद्गीता

अध्याय

જપાનની મહા મહિલાઓ

ધનુષ્યગ્રાણી તાલીમ લેતી જપાનની સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓ.

શાંતિની દેવીઓ.

“પુરુષોએ સ્વાધીન લાલ ખાદ્યવાને
માટે યુધ્ધો જગાડ્યાં છે. સજ-
કુચ્છો અને આર્થિક કુચ્છોના
પાયા ઉપર રચાયેલા ભાગલા
પાડ્યા છે, અને મિત્રતા તેમજ
શત્રુવરની રાજકીયો અને સમુદ્ધો
જન્મવ્યા છે. પરંતુ એ બધું
અલ્પાયુષી જ રહેવાને સરજાય-
લું છે; રાષ્ટ્રજીવનમાં કે
વિશ્વજીવનમાં સ્તીત્વનું જીવન-
સદ્ય એ બધી અલ્પજીવી
આડખિટ્ટીઓને ઉઘેડીને માર્ગ-
માંથી દૂર કરવાનું છે. સ્ત્રીઓ
શાંતિની દેવીઓ છે. અને એક
રાષ્ટ્ર જીવન રાષ્ટ્રનું જોયણ કરી
રહ્યો હોય તે અરેકાવી માનવ-
તાતા નૈસર્ગિક લક્ષની પ્રાપ્તિ
માટે એ દેવીઓ કામ કરે છે.”

સરોજિની નાયડુ

નવ યુગના ભારત મહિમા પરિષદના
આથા અધિવેશનનાં પ્રમુખપદેથી ।

ભ વ શો ભ ન સું દ રી ?

: લેખક :

આદર્શ ગુજરાતજ્ઞો ભકત

સ. સ્થાનો સુધે સ્વરાજ્ય એ હિંદને માટે બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટ સરકારી મંત્રાલયમાં આવનારી છેલ્લામાં, છેલ્લી છુટ છે, એ મતઝખની નાંધરાત, કામદાર તંત્રે હિંદના ચોંટસરોયના મુખે કરાવી, ત્યારે સામ્રાજ્યવાદીઓએ પાર્લિમેન્ટની જાને સલામોમાં જે 'નરખાટ' અને 'ધોધસ' મચાવી મૂક્યું તે પ્રસંગને પાર્લિમેન્ટનો ભાવી ઇતિહાસકાર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદીઓ માટે કેસ કંચર આગેએ તો કોઈ રીતે ખાટું નથી.

એ અર્થાં વખતે હિંદી પ્રજાની મહત્વાકાંક્ષાના વિરોધથી જેની રંગરંગમાં વહેતું શોષીત જલકાઈ રહ્યું હતું તેવા શાહીવાદી યોગકીના સરદાર અને કામદાર પંક્તિને લાથે લાર ખમનાર ટોરી સરકારના વડા વઝીર મિનિ બ્રાહ્મણને આમની સલામાં હિંદીઓ તરફ પ્રયત્ન વૈરભાવ બતાવનાર ભાષણ ક્યું ત્યારે જલના ઠેરવે મધ અને દૂધમાં લગાડળ ઝંઘરનું જે પ્રદર્શન ક્યું હતું તેને ક્યો હિંદી વીસરી શકે તેમ છે ?

ઇતિહાસના આરંભકાળે હિંદીઓ અને બ્રિટિશ પ્રજાના પૂર્વજો એક જ માતાપિતાનાં સંતાન હતાં એ રીતે કથાતું આદીચરણ ઉપાડી, આર્યોની સંસ્કૃતિની કથાની મધ્યમાં ભયંકર પ્રશંસા કરી, અંતે; તેમ છતાં આજે જો એ આર્ય સંતાનોએ બ્રિટિશ પ્રજાના કામના ગુલામ જ રહેવું જોઈએ એવી મનદંડખનો, છતાં આડંબર અને અમુખાના વાધથી

ગોરા રાજકાર્યપદુઓને જાણે તેવાં વચનોથી પોતાનું ભાષણ પુરું કર્યું હતું.

• જરાજર એવી જ રીતે આપણા કવિઓ અને જૂનાં ચરમાં પહેરીને લખવા બેસના લેખકો સ્ત્રીવર્ગ માટે વાપરે છે: એમ કહીએ તો તેમાં જરાય અતિશયોક્તિ કરી નહિ જ ગણાય.

એક કવિના રાસના પુરુષ વિષે તેમના એક કવિ મિત્રે અવલોકન-નિબંધ લખ્યો હતો-એક માસિકમાં તે પ્રસિધ્ધ થયો હતો; હું તે વાંચતો હતો. તેમાં એક રાસને 'આદર્શ ગુજરાતજ્ઞો'ના 'શબ્દચિત્ર' તરીકે પ્રશંસકે ઓળખાવ્યો હતો. મહાગુજરાતના અમુક વર્ગે મનાવેલા એક મહાકવિની પ્રેરણા [અથવા સચના ?] ઉપરથી એ 'શબ્દચિત્ર' કવિ ચિત્રકારે આગેખ્યું છે, એમ તે કવિના રાસનું અવલોકન કરનાં કવિ મિત્રે મનાવવા મંથન કર્યું હતું. તેમ કરનાં એમણે આમ દીક્ષ કરી હતી:

“એમાંની ગુજરાતજ્ઞ - નાટક રાગિમાની નરી જેવી, તેમ જ કોલેજની કન્યા કે ટેનીસ રમતી બોમ્બડ હેઝર ગુજરાતજ્ઞ નથી; સમાન લક્ષની શોખીલી નથી અથવા સ્ત્રી મરી પુરુષ થવા મથતી નથી. જ. મુનશીએ 'કાકાની યશી'માં વણચિત્રી જૂની અને નવા પ્રકારની પણ એ નથી ! એ તો એક આદર્શ ગુજરાતજ્ઞ કેસા સુંદરી છે.”

આ વચનોથી સ્વાભાવિક રીતે જ કોઈક અસાધારણ કે અપૂર્વ એવી 'આદર્શ ગુજરાતજ્ઞ'ની અનેરી કેરપના બાણવા હું તૈયાર

થયા. મને કાચું 'ગઈ કાલનું' પરવશ પરિનુકું' કે 'આવતા યુગના ઉગતા ધરોડની ઉપાકુમારી'નું જનું' કે નવું એવું તો થણું જાણ્યું, વાંચ્યું, સાંભળ્યું છે. પણ કવિમિત્ર જે વતનમાંની 'આદર્શ' ગુજરાત-ણ'નાં આદર્શ વખાણ કરે છે તે 'ગુજરાત-ણ' કેવી દેશ તે આજે જાણ્યો મળ્યો. પણ આગળ એક જ લીટી વાંચતાં આ પંક્તિઓ નજરે પડી:

'[સાક્ષી મનુષ્યમૃતિ ખરી માનીએ તો] સ્મૃતિશ્રેષ્ઠ, આપણા કૃષ્ણ શા [મીતાને તેના વતનમાં સ્વરૂપમાં સાચી માનીએ તો] કહેવાના ઇશ્વરાવતાયે. બધાઓની દૃષ્ટિમાં આદર્શમાં આદર્શ સ્ત્રીનું શબ્દચિત્ર 'આજે-ખતાં એક જ વનની સ્વામી' પરાયણતા અને સંકુચિત મૃતિ દેખાતાં નથી? 'સકાની શરીર'ના કાંક તો 'સ્ત્રી' શું હોવાથી તેને વેસ ચોપાતી અને ભપકા ભારતી પત્નીની

જાપાનની સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓના સ્વતંત્ર ચિહ્નર.

'કંથકોડ ભરી સગાની ને હંત દુકામણી, ગુલની ગુલિયુને કુળની અજવાળી બીજ, મધુરી મંદૂપ મંજરી રી સંસ્કાર મુલ્યમણી, વતશીલ તપની તેજસ ચમકે કોચન નીલકંઠ' ગુરત મારી દૃષ્ટિ આગળથી એક વિષય પેલેલાં વળેલાં મોદનાં આવરણ અજગાં થયાં, સ્મરણપટ ઉપર બાકીનીનું 'પેલું' ભાષણ તરી આવ્યું. શું આપણા કવિઓ, આપણા કેળવકા, આપણા મનુ સમા

પાસેથી પોતાને ખુશ કરે તેવા વતનની માગણી કરે છે, પરંતુ જોઈ સ્ત્રીઓનાં આદર્શ શબ્દચિત્રો આજેખવાની મહત્વાકાંક્ષા સેવે છે, તેઓ પણ સ્ત્રીના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વની કક્ષના સોખી શકતા જ નથી. 'કંથ'ના જ 'કાંડ'વાળી, કંથના 'કુળ'નાં બધામાં જ કક્ષામાં મહત્તા માનનારી, કંથને માટે 'વતશીલ' અને 'તપ' તપવામાં નારી દૃવનનું સાચું સમજનારી જ સ્ત્રીની

કર્યાના તેમનાથી થઈ શકે છે. અદ્ભુત અને અપૂર્વ, સ્વતંત્ર, તેજશી, સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વના પ્રભાવવંતી સ્ત્રીની કર્યાના હિંદુ લેખકો દરી ન શકત નથી.

‘કુલનપુ’જમાં વસન્ત રાણી વિહરે છે તેની એ ભવન ભવનમાં ભવશોભન મુંદરી વિહરે છે, કમકે એ આપડી પોતે મરીનું પતિને છવાડે છે, કનને કન્ટ વેડીને, પતિનું ગૃહ બાણારીને શોભાવે છે. એ ધરે શલુ-ગારની નિયંત્ર વસ્તુઓ સગી ભવનશોભન મુંદરી રહે ત્યાં મુધી ન આ કર્યાના સર્વ-કોનો શાખિદક સ્વકાર મેળવી શકે છે. “એ મંગલપર્વે આરણ્ય પગલીએ બહેલી ઉઠે” અને ‘અમૃત પહોરે વરુણ હુકે અંધોળે,’ તેમ જ ‘ગંગાંગણમાં ઉપા જેમ અભિનય રંગો પૂરે છે તેમ આંગણીયે કસા વિદ-સાવી રંગોળ પૂરે,’ ‘પતપટ પર પાણી ભરે’ ‘અન્નપૂર્ણાની જેમ રસોડે રસોડ કહે’ ‘કુલ ગંગા ગુથે, બહાલમને માટે વરમાળ ગુથે, તેના ઘરને શોભાવવા માતીનાં તોરણ ભરે, મુધી ન તે ‘શુભગદરી અન્નમંદવેગી’ દર્શ’ ગુજરાતણુ ગણાય છે; પરંતુ પોતાનો જ કાણુ તે વિચાર કરતી થાય, સ્વમાન, સ્વાશ્રય કે સ્વતંત્રતાની કર્યાનાનો ઉદ્વેગ થતાં જ તે ભવનશોભન કે ભવશોભન, આદર્શ કે સંસ્કારી શુભગદરી ગુજરાતણુ મટીને, બીજી જ પગે ‘સમાન ભક્તી શોખીની,’ સ્ત્રી મટી પુરુષ થવા મથતી,’ ‘અંડખોર,’ ‘આર્થ સંસ્કારને નિર્દિ’ નાણુ-નારી’ બની નવ છે!

આહિં બિદિશ સામ્રાજ્યવાદી અને હિંદુ રૂઢીપંદી બન્ને એક જ સિદ્ધાંતી એ બાલુઓ જેવી મનોદશા બતાવે છે. સામ્રાજ્યવાદીઓને જેમ અસંખ્ય મનુષ્યાની સ્વતંત્રતાને ભોજે પોતાનાં દિત ખાતર પોતાનો પાદ ટકવી

રાખવો છે, તે જ રીતે રૂઢીવાદીઓને પોતાની જન્મદાતાઓને ભોજે પોતાના પાદનું સઘ સર્વદાને માટે સંરક્ષણ કરવું છે. આથી ક્યારાતી-હુદાતી પ્રજામાં કંઈક જનમૃતી ભેગાં સામ્રાજ્યવાદીઓ જેમ બાલ-વીનતાં જેવાં બાપણની માફક થોડાક સૂત્ર શબ્દોની અંદર વીંટળાને તેમની સામે પથર ફેંકવા બાલુ રાખે છે, તે જ રીતે રૂઢીવાદી સ્ત્રી શત્રુઓ સ્ત્રી જનતિને કાયમને માટે પુરુષની ગુલામરી બનાવી રાખવા માટે ‘શુભ ગદરી,’ ‘આદર્શ’ ‘ભવ શોભન,’ ‘ભવન શોભન’ જેવાં વિશેષણુ શોધી શોધી શબ્દોની ભૂતભૂતમાણી વાળી કર્યાનાઓથી અંધોળને રીઝવવાની રમતો રમાય છે. મનુથી માંડીને વર્તમાન કાળના અનેક લેખકો મુધીના પુરુષો આ જ રમત રમતા આવ્યા છે. રૂઢીઓના બંધનોના માપની કુટપટ્ટીએ મપાઈને સંતોષ મેળવતા માનવ સમુદયના યુગમાં સ્ત્રીઓ પુરુષોનાં આ હુલામણુંથી ભણે સંતુષ્ટ બનતી હોય, પણ વર્તમાન યુગબળની અસરે, મનુષ્ય પ્રત્યેક જાતનાં બંધનમાંથી છુટવામાં ગૌરવ માને છે, ત્યારે સ્ત્રી સમાજ પુરુષ વર્ગની બિદી પ્રુથામતથી જ રાખે અને કાચના કપાટ-માંનું ખાંડના દાથીને લેઈ લેઈ તેના સ્વા-દનો ઉપભોગ કર્યાની કાશ્પર્નિક સંતોષ વૃત્તિથી સમાધાન માને તેની સ્ત્રીઓ પણ દિવસે દિવસે ઘટતી જાય છે. એથી ઉગીને તુરંત અસ્ત પામે તેની બીજાના ચંદ્રની ચંદ્રિકા બનવાને બદલે પોતાના સ્વતંત્રથી પ્રકાશે તેવા સૂર્ય બનવા અને તેના પ્રખર તેજમાં ધ્રુવચ્ચતિની આંખને આંછ નાખવાની તેને મહત્વાકાંક્ષા છે: ‘ગંગા સ્વરૂપ’ના નામના મોહ અત્યાચારી વૈષ્ણવના જડ સંન્યાસમાં તે ફરજિયાત હુંદવા તૈયાર નથી, પણ સ્વેચ્છાએ

હવનભર અપરિણિત હવન ગાળવા તે તૈયાર છે. સમાજનું તે પણ આપું અને સંપૂર્ણ અંગ છે એમ તે માને છે. પોતાની ઇચ્છાથી તે જગતના માંત્ર અને ધવાયલા મનુષ્યોની સેવા કરવાની ઢાડીકી છે, પણ તેની મરજી વિના વળાડેલા લાકડે માંડણની રમતથી, તેને પતિ તરિકે યતાવેલા ગમે તેવા માણસને જુઠ્ઠી ઉપરનો પ્રભુ માનવા અને તેમાં જ પોતાના હવનનું સ્વાર્થ સમજવાની તે ના પાડે છે. સ્વચ્છંદની ખાતર તે સમાન લેકેની વાતો કરતી નથી, પણ સ્વમાનને માટે તે મનુષ્યના નેત્રગિરિ દક્ષ હરે છે. 'દાષ્ટ્યે' શોધી આણેલા પતિના ખેડને છોડે સારીના છેડાની અંધેરી ગાંડેને આધારે, અનેક સ્ત્રીઓના સ્મુદ્ધની મદદથી અથડાતી, દોડવાની રમત રમવામાં મદાંઈનું અભિમાન માનનારા 'વરરાજા'ની તે અનુગામિની થવા ના પાડે છે, તે પોતાની પત્નિંગીથી જેની મૈત્રી ગાંધવા માગતી હોય, તેની સદગામિની થવા તૈયાર છે. એની યુગ્મિમાં પતિની અંદર પત્નીનો સમાવેશ થતો નથી, પણ પતિ-પત્ની બે લિન્ગ છતાં મિત્ર ભાવે

અલિન્ન અનેકા યુગ્મ તરીકે બે સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓ રહીને સદાકારથી હવન ગાળવાની તેની વાંચળતા છે. તે માત્ર ધરનો શણખર બનાવા કે પતિ માટે રસોઇ કરનાર, તેના ઘરનાં તોરણ લેંટવાં, એને માટે સંતાન ઉત્પન્ન કરવાનું જ સાધન બનવા અને તેમાં જ સંતોષ માનવાથી હવે સંતોષાય તેમ નથી. તેને માટે એ વિપક્ષ ગાણુ છે, સાંકડા છે: એને વિશાળ જગતના મધ્યપ્રવેશમાં પુરુષની બેઠડી બંધવું છે. તે માત્ર મૂઠાણ, કંગાણ, નિર્માય આગકેતી સગરક બનવા ઇચ્છતી નથી, એનેય રાજીનાં નવવિધાન સજ્યાં છે, આંતર-રાજીય સંમેલનો અને સમિતિઓમાં માનવ-જાતિના સુખ અને સંતોષના મહાપ્રભે ચર્યા છે. અંત કુવાની છાંપડી મરીત હવનની પ્રત્યેક કક્ષામાં પુરુષને આધારે રહી શંકનાર નિરાધાર મરી, પોતાના સ્વતંત્ર જીવનને સ્વાયત્ત અને આત્મશ્રદ્ધાથી પ્રકટાવવું છે. ગણ કાકની સ્ત્રી ભણે ભવનશોભન અને ભવનશોભન રહી હોય, અવતરી કૌસળી સ્ત્રી ભવન નેમ જ ભવસંચાલક બનવાના આદર્શ સેરે છે.

રૂઢીચુસ્ત માનસવાળાઓના મનનાં દાર સદાય બંધ જ રહે છે. અનુભવ તેમને કંઈ શીખવી શકતો નથી, નવા વિચારો માટે પૈસાં બંધ આગળ કદી ઉઘડતાં નથી, માત્ર અંદર ભરેલી જળી-ત્રોટી વસ્તુ એથી જ તેઓ ખેડે સંતોષ માની શે છે!

બધારે મુડીવાદી કામદારોને ફટકાવે છે ત્યારે તે કામ બીજા કામદારો મારફત જ કરાવે છે. આમ માનવ જાતિની પ્રગતિમાં અજાન એ જ મોટી ખામીઓ છે. કામદારો અજાન, એતમા અને રૂઢીવાદી રહે છે તેથી જ તેમની પ્રગતિ નથી થતી.

બ્રિટિશ સ્ત્રીઓની મતાધિકારની

લડત

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ તેમાંથી

શું બેઠા લઈ શકે?

લેખક :

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો હિમાયતી

ગ્રેટ બ્રિટનની પ્રજા અને તેના રાજ્ય-
દારીઓ ખુબ જ રૂઢીચુસ્ત છે. 'રીનચર'-
પણની બાબતમાં એમના જેવી ગુલામી
મનોદશા બીજા કોઈની નહિ હોય. તેથી
એ પ્રજાની પાસેથી અધિકાર મેળવવા તે
મહામુશ્કેલ છે. છેક જ તૂટી નવ તોટલી
ખેંચતાણ પછી જ બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓ
નમતું મકે છે. ગોરાં સંસ્થાતેતે સંસ્થા-
નિક સ્વરાજ્ય આપવાનો બ્રિટિશ પ્રજાનો
ઇતિહાસ એવાં જ ઉદાહરણોથી ભરેલો છે,
ના, આંતરગત સુધારાનો બ્રિટનનો ઇતિહાસ
પણ એ જ વાત કહે છે. સામે થઈને
પાણી બનાવ્યો વિના ત્યાંની સ્ત્રીઓને પણ
મતાધિકાર મળ્યા નથી-અને તે પણ કેટલાં
બધાં વર્ગો પછી. રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ સ્વ-
તંત્રતાનો દરખા કર્યો છે, સ્ત્રીઓએ પણ
તેમાં ચોખ્ખા હાથો આપેલા જ પડશે. પરંતુ
કેટલીક બહેનોની એવી માન્યતા છે કે,
બ્રિટિશ સિંહને પંપાળા પંપાળાને આપણે
કંઈક મેળવી શકીશું. અલગત સરકારી અમ-
લદારોના કુટુંબની, શ્રીમંત કુટુંબની અને
જેમના પતિ જાણીતા 'ગોડરેટ' છે તેમના
કુટુંબની બહેનો જ બિચારી પતિના પગે
આવીને કે પિતાની શિખામણ સ્વીકારીને
આવા વિચારો કરે છે, તેથી બહેનોની જાણ
માટે બ્રિટિશ સ્ત્રીઓની મતાધિકારની લડ-
તના ઇતિહાસની ટૂંકી રૂપરેખા રજૂ કરવી

જરૂરી છે. એ ઉપરથી તેમની ખાતરી થશે કે
હજારો વર્ષ મુધી બ્રિટિશ સિંહની ખુશા-
મદ હંદી તેતું 'ફૂલ' પંપાળા તો એતું
રૂપાં 'ચે' ફરકતું નથી. તે માટે તો એ
ફૂલ કચડાય કે આમળવામાં આવે તેવા
સંજોગો ઉભા કરવાની જરૂર પડે છે.

ઇ. સ. ૧૮૩૨ માં બ્રિટનની પ્રજાને
રાજદારી સુધારા આપવામાં આવ્યા. તે
વખતે પાર્લિમેન્ટની વરણી વખતે મતાધિકાર
આપવાની બાબતમાં પહેલાં જ્યાં 'મનુષ્ય'
લખેલું હતું ત્યાં 'પુરુષ' મકલામાં આવ્યું.
પરિણામે સ્ત્રીઓને મતાધિકારમાંથી બાતલ
કરવામાં આવી. ત્યારથી સ્ત્રીઓની મતાધિ-
કારની ચળવળનાં બી શેપાયાં.

૧૮૫૦ માં લોડ ઓઝમેના કાયદાથી
એતું કરાવવામાં આવ્યું કે : સંયુક્ત
રાજ્યોની ધારણોથીમાં જ્યાં નરજાતિ સ્વયં
શબ્દો મૂકવામાં આવ્યા હોય, તેમાં સ્ત્રીઓનો
પણ સમાવેશ થશે, પણ જ્યાં ખાસ કરીને
તેમ નહિ કરવાની કસમ દાખલ કરવામાં
આવી હશે ત્યાં તેમ નહિ થાય.

૧૮૬૭માં જોહન સ્ટુઆર્ટ મીલે 'પીપલ
પીસ' ના ઓછા ફકરાના સંબંધમાં પાર્લિ-
મેન્ટમાં એવો સુધારો રજૂ કર્યો કે, તેમાં
જ્યાં 'પુરુષ' લખ્યું હોય ત્યાં 'માણસ'
શબ્દ મકે. પરંતુ એ સુધારો ૧૨૩ મતની
બહુમતિએ હારી ગયો.

અને ૧૮૬૮માં ચોટર્સન વિરુદ્ધ મી. ઝસના મુકદ્દમામાં રાજ્ય તરફથી અપાયેલી સગવડોની ચર્ચા કરતાં જજનેએ એવું દર્શાવ્યું કે, પાકમિન્ટને લગતા મતાધિકારમાં બંધાં 'પુરુષ' શબ્દ મૂક્યા હોય તેમાં 'સ્ત્રી' નો સમાવેશ થતો નથી.

પછી તો આમની સભામાં એ વિષય ૧૮૬૬ થી ખરેખરે અને દરેક સ્વરૂપે અનંત હવતો જ રહેવા લાગ્યો. એ સભામાં આ સંબંધમાં ૧૮૭૦ માં એ વખત ચર્ચા ચાલી, અને તે પછી ૧૮૭૧, ૧૮૭૨, ૧૮૭૩, ૧૮૭૫, ૧૮૭૬, ૧૮૭૭, ૧૮૭૮, ૧૮૭૯, ૧૮૮૩, ૧૮૮૪, ૧૮૮૬, ૧૮૮૨, ૧૮૮૭, ૧૮૯૪, ૧૮૯૫, ૧૮૯૮, ૧૮૯૯, ૧૯૦૪, ૧૯૦૫, ૧૯૦૮, ૧૯૧૦, ૧૯૧૧, ૧૯૧૨, ૧૯૧૩, ૧૯૧૪નાં વર્ષોમાં ચર્ચાઓ ચાલુ જ રહી. આ વર્ષોમાંનાં અનેક વર્ષો મુધી તો રાણી વિક્ટોરીઆ રાજ્ય કરતાં હતાં એ વર્ગી ખાસ લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે.

આ બંધી ચર્ચાઓ માટે રજુ થયેલા દરેક ઉપરાંત લગભગ ૧૪-૧૫ તો ખરેખરે રજુ થયા હતા, અને આમની સભાએ તેમાંના કેટલાએ ખરેખર બીજા વાચનમાંથી પણ પસાર કર્યા હતા. ૧૮૭૦, ૧૮૮૬, ૧૮૯૭, ૧૮૯૮, ૧૯૦૮, ૧૯૧૦, ૧૯૧૧નાં ખરેખરે આમ અનુક્રમ સંલગ્નમાં બંધી વખત પસાર થયા છતાં, અને છેક ૧૮૮૬થી આમની સભાની બહુમતિ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાના મતની હોવા છતાં, છેક ૧૯૨૬ સુધી કંઈ જ ન પડતો ખાધ ન હોતો !

આને માટે ૧૯૧૦માં આમની સભામાં સમાધાન સમિતિ સ્થાપવામાં આવી. તેમાં લગભગ પાકમિન્ટની તમામ શત્રુદ્ધતી પક્ષોના સભ્યો થોડાક જ અપવાદ શિવાય હતા. તે સમિતિએ લગભગ દર સાપ્તઘટિકા સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળે તેણે ખરેખર તૈયાર

કર્યો. તે ખરેખર 'સમાધાનીના ખરેખર' તરીકે જાણીતો પણ છે. મિ. શેક્ટને તે ખરેખર આમની સભામાં રજુ કર્યો. સરકારી વખતમાંથી એની ચર્ચા માટે એ દિવસ આપવામાં આવ્યા, ૧૯૧૦ના જુલાઈની ૧૩મી તારીખે તે ૧૧૦ મતની બહુમતિએ બીજા વાંચનમાંથી પસાર થયો. એટલી બહુમતિ કદી પણ સ્પિટનની સરકારને મળી નથી.

પરંતુ તે ખરેખરે કાયદા તરીકે પસાર કરવા માટે જોઈતો સમય આપવાની સરકાર પક્ષ ચોક્કસ ના સંભળાવી અને ૧૯૧૦ ના નવેમ્બરમાં પાકમિન્ટ વિખરાઈ ગઈ.

૧૯૧૧ માં નવી વરાવણી પાકમિન્ટની બેઠકમાં સર જ્યોર્જ કેમ્પે પેક્કા ખરેખર નવેસરથી માત્ર નામના જ ફેરફાર સાથે લખત કર્યા; તેથી કોઈને સુધારા મુશ્કેલી હોય તો તક મળે, તે પણ ૧૯૭ની બહુમતિથી ૧૯૧૧ ના બેની પાંચમી તારીખે બીજા વાચનમાંથી પસાર થયો. પણ લગાઈ જઈ ત્યાં મુધીના એવા તમામ પ્રયત્નો બચાવ્યા ગયા.

સ્ત્રીઓની મતાધિકાર માટેની સહત કરવાની સંસ્થાઓ ૧૮૭૬ માં પહેલ વર્ષથી મેન્સેટર, લંડન અને એડીનબર્ગમાં સ્થાપવામાં આવી હતી, તેને બીજા વર્ષે બ્રિસ્ટલ અને બર્મિંગહામમાં એવી જ સંસ્થાઓ સ્થપાઈ. પછી એ જ સંસ્થાઓ સંયુક્ત બની. તે પાછળથી નેશનલ યુનીયન ઓફ વીમેન્સ સર્કેરેન્સ સોસાયટીઝ [મતાધિકારની લડન કરતી સંસ્થાઓનો રાષ્ટ્રીય સંઘ] ના રૂપમાં ફેરવાઈ ગઈ. અને પછી તો એ સંઘ ધણી વ્યાપક અને બગવાન મંડળ થઈ પડ્યો. અને વીસમી સદીના પહેલા દશકાનાં પાછલાં વર્ષોથી આંગ્રીજીઆની એક મંડળાને લિસ્ટાએ, સ્પિટનમાં મતાધિકારીની સ્ત્રીઓ મંડળી સ્થાપવા શાગી.

સ્ત્રીઓની માગણીમાં સુર પુરુષો પણ
ચિટિશ સરકાર ન જ નથી. તેમને સદલા-
એ યુદ્ધ જાગ્યું, અને સ્વદેશ ભક્તિમાં
પુરુષોથી નહિં ઉતરનારી ચિટિશ સ્ત્રીઓએ
ધરની લગ્ન, બચારની લગ્ન બંધ પડે ત્યાં
સુધી મુક્તતરી ગળી, નહિં તો એ લગ્ન
કેવું સ્વરૂપ પકડત, કેટલી મુદત લગ્ન
અને તેનું શું પરિણામ આવત એ કાણ
કહી શકે ?

પરંતુ જે સરકાર પોતાના જ સ્ત્રી વર્ગ
ને મનાધિકાર જેવા મનુષ્યના નૈસર્ગિક

હક્કનો ભોગવડો કરવા દેવામાં આવતી હદ
સુધી કંઠાર અને નદર બને, તે સરકાર
હિંદ જેવાં પાદશ દેશને એમને એમ સ્વ-
રાજ્ય કે સ્વતંત્રતા આપી દે એ કમ
મનાય ?—તેટલે આ લગ્નાનારી લગ્નમાં
ગુજરાતી બહેનોએ દેશભક્તિમાં પુરુષોની
સરિદ્વાસ કરી, પુરુષોનો સહકાર કરવા તત્પર
ગતી, પોતે સમાનતા અને સ્વતંત્રતાની જે
સામાજિક લગ્ન લડે છે, તે માટેની યુગ્યતા
પુરવાર કરી આપવા, રાજકારણમાં મોખરે
ઉભા રહેવાની જરૂર છે.

ન્યાય એ બળ છે એ વાતની અમને
અધ્યા પડવા દો. અને એ અધ્યા સાથે, અમે
તેને સમજ્યા હોઈએ તે રીતે અંતમાં
અમને અમારી ફર્જ લાગે તે બચતની
લેવા દો.....

કુશલણીનો ઉપયોગ માત્ર એક જ હોવા
જોઈએ; તે આપણા મનનાં દ્વાર ખુલ્લાં
સુધી દે, એટલે તેમાં જોડા બને તેટલા
વધારે ઉપયોગી વિચારોને સમાવી શકાય.

ત્યાં સુધી દુનિયામાં ભણેલા અને
અભણ લોકો છે ત્યાં સુધી ભણેલાઓના
ચુકામ અધ્યાન બંધવાના જ.

રાજકારણની દુનિયા એટલે સક્રિયતાની
દુનિયા. એ દુનિયામાં તો બને તેટલા
જલદી નિષ્ણેષ પર આવી ડહ અને એકા
એક ગતિ કરે તે કાલે શંકાશીલો તો તે
માં પડવાના જ.

ગ્રેસુલત્મક અસત્યોથી અંજાઈ ગયેલાઓ
અનંત કાળથી વાગતે ગાગતે, નિદાન
ડંકાઓ લઈને પોતાની જ સ્મશાન ભૂમિ
તરફ કુચ કરતા આવ્યા છે.

પરદેશી લશ્કરના હુમલાની સામે તમે
હમેશ થઈ શકો, —પણ નવા આદર્શોના
હુમલાની સામે ન થઈ શકો—કદી નહિં.

સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની રાષ્ટ્રીય ઘોષણા

[તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીના દિવસે સમસ્ત દિંદમાં અનેક જાહેરસભાઓ દ્વારા નીચેની રાષ્ટ્રીય ઘોષણા કરવામાં આવી છે].

આપણો અધિકાર

અમે માનીએ છીએ કે બીજા કોઈપણ પ્રજાની જેમ હિન્દી પ્રજાને પણ આઝાદી મેળવવાનો, પોતાનાં પરિશ્રમનાં ફળ ઉપભોગવાનો ને પોતાની અસ્મિતાની પ્રેરણાથી ખીલાવટ થાય એટલા માટે. જિંદગીને જરૂરી એવી તમામ બીજા મેળવવાનો અધિકાર છે. અમે એમ પણ માનીએ છીએ કે જે કોઈ રાજ્ય પ્રજાના આ જન્મસિદ્ધ હકો ખૂંચવી લ્યે ને એના પર અત્યાચાર કરવા કાગે તો એ પ્રજાને એ રાજ્યને પક્ષપાતી નાખવાનો યા તો મિટાવી દેવાનો પણ જન્મસિદ્ધ અધિકાર છે. બ્રિટીશ સરકારે હિન્દી પ્રજાની સ્વાધીનતા જ માત્ર નથી છીનવી લીધી, પરંતુ પોતાની સહનતના પાયા હિન્દી જનસમુદાયની કૂંટ ઉપર ચણ્યા છે, ને ભારતવર્ષનું આર્થિક, રાજનૈતિક, ને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિએ પણ સુત્રાનાશ વાળું છે. એટલે અમે માનીએ છીએ કે બ્રિટન સાથેના સંબંધથી હિન્દી પ્રજાએ અત્યંત યથા જ જલ્દી ને પણ સ્વરાજ્ય એટલે કે સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મિલક કરવી જ જોઈએ.

આર્થિક પાયમાલી

આર્થિક દૃષ્ટિએ તો બ્રિટને ભારતવર્ષની પાયમાલી જ કરી નાખી છે. આપણી આવકના પ્રમાણમાં આપણી પાસેથી અનહદ મહેસૂલ વસૂલ કરવામાં આવે છે. આપણી દરરોજની સરેરાશ આવક આત પૈસા છે: ને આપણે જ ભારે કરવેશ ભરીએ છીએ તેમાથી ૨૦ ટકા તો મુકસીસ ખેડૂતો પાસેથી જમીન મહેસૂલ તરીકે નીચોપી લેવામાં આવે છે. નિમકરેશ તરીકે ૩ ટકા વસૂલ થાય છે, તેજી ગરીબોને છુટી જ મારે છે. આખ્ય ઉદ્યોગોનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે, તેથી વર્ષમાં ચાર મહિના ખેડૂતો કામ ધંધા વિના ખેસી મરે છે. બીજા દેશોમાં હાથ કાગિરીનો નાશ કરીને તેની જગ્યાએ બીજા ઉદ્યોગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે, તેવું પણ અહિં અન્યું નથી, પરિણામે આજસુધી ખેડૂતોની સુધ્ધિ કટાઇ જાય છે.

હિંદુ સોપણ

જહાત અને નાણાં વિશે એવો પ્રયત્ન રચવામાં આવ્યો છે કે ખેડૂતો ઉપરનો બોલો વધતો જ ગયો છે. વિચાર્યતમાં બનેલા માલ જ, મુખ્યત્વે આપણા દેશમાં આયાત થયો છે. જહાતની ગોઠવણ બેથું તો જણાશે કે બ્રિટિશ માલ

ઉપર એવામાં એવી જગત છે. વળી જગતમાંથી આવતું મોંઝામ મંડાળની ઉપરનો બોલે એણે કરવાને માટે વાપરવામાં આવતું નથી, પણ અતિશય ખર્ચાળ રાજ્યતંત્રને ચલાવવાને માટે જ તેનો ઉપયોગ થાય છે. દુઃશ્યામણના દર એથી પણ વધારે મનસ્વી છે, એમાં એની યુક્તિપ્રયુક્તિન ગઈ છે કે પરિણામે કરોડો રૂપિયા દેશમાંથી તણાઈ ગયા છે.

હિંદનો રાજકીય દરજ્જો

બ્રિટિશ રાજ્યમાં ભારતવર્ષની રાજકીય પ્રતિષ્ઠાનું એટલું અધઃપતન કરવામાં આવ્યું છે, કે છાત્રાલયમાં એને બેઠો જડતો નથી. કાંઈ પણ મુદ્દાથી લોકને ખરી રાજકીય સત્તા મળી જ નથી. આપણામાંના દલાવરમાં દલાવર યુદ્ધોને પણ પરદેશી અમલદાર આગળ ગરદન ઝુકાવવી પડે છે. સ્વતંત્રતાપૂર્વક પોતાના મંતવ્યો બેનકેર કરવાના, કે સત્તા ભરવાના આપણા અધિકારનો પણ ઇન્કાર કરવામાં આવે છે. આપણા દેશના એ દેશાનાંપણને પરદેશમાં દેશપણે બોગવવાની ફરજ પડે છે, ને પોતાની માનુષ્યમિમાં તેઓ આવી શકતા નથી.

હિંદની નામદાંઈ

સ્વરક્ષિતની દૃષ્ટિએ બેઠેએ તો પણ લાલની શિતલપૃષ્ઠતિએ આપણને કાશા ચે કામતા નથી મેંડવા દીધા. એ રૂબરૂની આપણને એ જ જાહેરા સાથે ખ્યાર કરતાં એને જે વળગી મહેનાં શીખવ્યું છે. કે જે જાહેરા આપણને બંધનમાં રાખે છે. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ પણ ફરજિયાત લશ્ચિપારખ'ધીએ આપણને નામદાંઈ કરી નાખ્યા છે. સદા ને સર્વદા પોતાનો અધિકાર જ્ઞમાંથી રાખવા માટે જે પરદેશી ફેરજ અડી' રાખવામાં આવે છે, એની લાગરીડ' એવું લય'કર પરિણામ આવ્યું છે કે આપણાં સૌનાં દિવસમાંથી દુઃખમનની સામે મુકાબલો કરવાની કે સમૂ' સિર ઉઠાવવાની લાવતા જ લણાઈ ગઈ છે.

આપણી પવિત્ર પ્રતિજ્ઞા

અમે માનીએ છીએ કે જે રાજ્યે અમારા દેશની આવી આવડી પાયમાલી કરી નાખી છે એ રાજ્યની હસ્તિ એક ઘડીસર પણ સોંપી લેવી એ સુદ માનવજાતિ ને પ્રમુખા વિરુદ્ધ અપરાધ કરવા જેવું છે. પરંતુ, અમે એ પણ સમજીએ છીએ કે વિશ્વા એ અમારી આઝાદી મેળવવાનો સૌથી કષ્ટસાધક માર્ગ નથી. એટલે અમે બની શક્ય ત્યાં મુઠ્ઠી સિદ્ધિ સ્વકાર સાથેનો મરજિયાત સંબંધ તોડી નાખીશું અને સ્વચિંત્ય કાયદામંગની-કર ભરવાનો ઇન્કાર કરવાની મુઠ્ઠા તૈયારી કરીશું. અમને પહેલેથી ઇનખાર છે કે જે અમે સરકારની સાથેનો મરજિયાત સંબંધ અટકાવી દેએ ને ઉશ્કેરેલી મળવા છતાં વિશ્વાનો માર્ગ ન લઈએ ને સરકારના કર ન ભરીએ તો માત્ર એટલાથી જ આ અમાનુષી રાજ્યનો અંત જરૂર આવી જાય. એટલે અમે આ રથને પાક દિવસી પ્રવિત્રા કરીએ છીએ કે પૂણે સ્વરાજ્ય સ્થાપન કરવાના હેતુથી મલસમા જે આજા કરમાવશે તેનું અમે પાલન કરીશું.

પાપાચાર!

(એક શ્રમજીવીની અશુ-કથા)

“ ઉગારો નાથ ધાઓ હા! પીણતી પાપજાળથી : ”

લવન્ટી ડાસકાં દેતી વનિતા કકળી કુદી!

શરદની મધરાત પીતી હતી,

શરદની શીળા કોમુદી ઓસરી!

કરણ ચૌસ અચાનક ઉડેતી,

ગરિબ કોષ મલુરણ ત્રાસતી!

દંપતી ચેટને માટે મલુરી માટ ત્યાં વસે;

પ્રભુ ભીરુ સુખી જોડું શ્રમ જિન્દુ થઈ રજે!

સતેસો સ્વામી તો ત્વરિત ગતિથી પાસ પળતો,

પ્રિયાની ગોસીથી અધિર થઈ તે મૂઠ બનતો!

“ કહે શાને માટે પ્રિય! તું ગભરાએ તરફરી ?

“ અરે! આ હું આગ્યો તવ સમીપ ના ધાક ધરતી.”

પડેલી ભૂમિએ ઘરા જરથી પ્રજાતી જતી,

ગદગદ કંઠમાં ધારા ધીમેથી તહની જતી!

“ પ્રિય! પુછે નહિ કારણ કથા,

સમય પાપનો, યત્ન સૌ વૃથા!

“ અરર! આપણે રોકે પાપમાં

ધનિકે રક્ષકે લક્ષકે કર્યા!

કપટ જાળ વિવિધ પ્રસારતાં,

પણ પિરાય લગીર ન ફાવતાં!

અક્ષય અનંતનું લાભ થતાં હુટ્યો,

અધમ આ યમદૂત પછી પળ્યો!

“ સવારે જોઈ લેજે તું, હડીલાં! ચાલતી થજે:

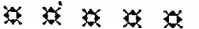
“ ફગેતી લુચ્ચી! ઓ તારી, નહિ તો, આકરી થશે!

પ્રસ્વેદ જિન્દુ પતિને શરીરે છોડે છે.

ને કોઈ જ્યાગ નયને જાળરી લલૂકે :

“ શું આ જન્મ? કુટિલ કૃત્ય કથા કહે શું?

“ ઓ! પાપી ચેટ! તુજ ખાતર આ જન્મ શું?

“પ્રિયે! વ્હાલિ! મંત્રએ ના, પ્રતિદાર પૂરો કરે;

“દમવા દુષ્ટને સર્વ સત્ય આતર ભોગવું!

“ભૂલો છે એ વ્હાલો! ગદિય જન્મતા ન્યાય અવળો,

“ગરીબો માટે છે મનુજકૃત ન્યાય નિયમ આ!

“ગરીબો ધૂંદાતા જીવભમય ન્યાયે સમ્પત્તા,

“ધનીની સત્તામાં નિશ્ચિતિ બિચારા સમગતા!

“પૈસા તણી પ્રજાગતા મહિ દાવીએ ક્યાં?

“રે દાવીએ લગીર નાટક ન્યાયમાં ક્યાં?

“શ્રીમંતનાં સકળ સાધન પાશમાં ક્યાં?

“આશા રહે ગરુડની કપમ મુકિતની ક્યાં?

“પોપે દંભો જન્મતમહિને લોકના પાપ છિદ્રો!

“ભૂલે બેઠાં સરળ હૃદયો છેતરાતાં સલાના!

“રે રે એવા જરૂર ધનથી છૂપવે પાપ રસ્તા!

“સોંધી કીનિ જસદી વરતા રાજતા હીચકરા!

“કસકો ભંસવાના આ પછડા પાપીઓ કરી;

“કસકોથી ચણી કીર્તિ પૂતળાં મહાસત્તાં અહિં!

“આવા અનાચાર ભણે હવે હો!

“આવા અનાચાર પતિ! ધવા દો!

“સમાજનાં બંધન ગુરૂને ને

“આ પાપ નવાબે સદુ ભસ્મ થશે!”

“મંદાશે પુણ્ય પ્રારબો, શ્રમજીવી પુણે સુછ;

“જન્મશે કીર્તિ-ચક્રેથી બેકતી હો! બિરાદરી!

“ચાલો ચાલો પ્રિય, પ્રિય હવે અવ ઉમા ન રે’પું!

“શોધી શેરુ અવર સ્થળમાં, સ્થાન ભાવી પથોનું:

“વ્હાલો જેઓ શ્રમ ચડી અણ! કાપતા ઉચ્ચ માર્ગ,

“શાને તેને અવર ભાવ છે સ્વેદમાંથી કેમણ?

ગુરત બેપ હડી નાકળી પડ્યાં,

જીવન માર્ગ જરૂર ક્યદિં શોધવા!

પ્રભુ-પ્રભુ દામ મિત્રાવળું,

હૃદય દામ પૂરવર ઉઠાવળું!

ચુનાળી હંડીમાં ફેવી, લિંબતી રસબેલડી!

અંદાણી! દિવ્ય આત્મા આ, પ્રેમુતા સત્ય દર્શતા!

બલવંતરાય પ્રભુસાગર ભટ્ટ

મહિલા પરિષદો અને લોકસમાજ

: લેખક :

સત્યવતી ગુપ્તા

મુખ્ય આઘના ગવર્નરનાં પત્નીએ મુખ્યાલમાં મંગેલી અખીલ ભારત મહિલા પરિષદના એકા અધિવેશનના આરંભમાં, પરિષદને ખુલ્લી સુધ્ધાની વિધિ કરી ત્યારે મુંદર ભાષણ કર્યું, અને પરિષદનાં મહેમાનનાં તેમ જ તેનાં જાણીતાં કાર્યકરોના માનમાં 'પારી'ના મેળાવડા કર્યો. મોટા અમલદારોની સ્ત્રીઓ દિંદુર્યાનની સ્ત્રીઓના ઉત્થાનના પ્રયત્નોમાં, સ્ત્રીજનની તરીકે ભાગ લઈને, તેમાં મદદગાર થાય તો તે બન્નેને માટે મહત્કારની દ્રષ્ટિએ લાભદાયક ગણાય. પરંતુ પરિષદોમાં તેના વરાયલાં પ્રમુખ એ જ સર્વ સત્તાધિશ મનાય છે અને મનાવાં લેખ્યો. સુખ્યા કે મોટા અમલદારોને રાજકારણી પ્રકરણમાં એતરિત બનવું પડે છે, તેમની સ્ત્રીઓને ખાસ કરીને તેમ કરવાની જરૂર હોતી નથી; પરંતુ રાજદ્વારી વિચારોને સરકારના મતથી, વિરુદ્ધ જાય તો, તેથી કલ્પ એમના પતિની 'મોટી નોકરી'ને વાંચો નડે, તે કારણથી રાજકારણી કાર્યોમાં તેઓ ભાગ ન લે તે બનવા લેગ છે. પરંતુ સામાજિક અથવા કેળવણીને લગતાં કામોને નિર્દોષ રૂપે માનીને તેઓ ભાગ લે છે.

પરંતુ સામાજિક અથવા કેળવણીને લગતાં કામોને રાજકારણી સાથે સંબંધ નથી એમ કહેવું કે માનવું ભૂલ છે. એ બન્ને ક્ષેત્રોનો સમાવેશ રાજકારણી અંદર પૂરેપૂરો થાય છે. એ તેમ ન હોત તો આ દેશમાં ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી અનેક વર્ષો પહેલાં શરૂ થઈ હોત, આ દેશમાં

સામાજિક સુધારાનાં કાર્યોને સરકારી તંત્ર તરફથી અનેક વર્ષો થયાં દેલા અને ઉત્તેજન મળવાં શરૂ થયાં હોત. એટલે કેળવણી કે સામાજિક સુધારાનાં કાર્યક્ષેત્ર રાજકારણી મર્યાદાથી છેક જુદાં કે તેના સંપર્ક વિનાનાં છે તે માનવું એ ભૂલ છે.

તેમ છતાં મુખ્યો અને સરમુખ્યોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ, એ સામાન્ય ભાવે જ આવી પરિષદોમાં ભાગ લેવા જતાં હોય, તો પછી તેમને પરિષદોનાં વરાયલાં પ્રમુખ કરતાં સ્વિશેષ સન્માન આપવાની બાબ દેખાવની રીતી કાઢી નાખવી જોઈએ જ. કેમકે તેથી એક પ્રકારની શુક્રામી મનોદશાને પોષણ મળે છે. આવાં કાર્યોમાં તો સર્વ મનુષ્ય સમાન અને સરખાં સ્વતંત્ર મનાવાં જોઈએ એટલું જ નહિ પશુ પ્રત્યેકની વચ્ચે સરખો જ ભગીની ભાવ રહેવો જ જોઈએ. પરંતુ જ્યાં કોઈપણ વ્યક્તિને તેના હોદ્દા, ધન કે જન્મના ખાનદાનને ધોરણે બહુ માન અપાવું. શરૂ થાય છે, ત્યાં જ બીજાઓ માટે ઉતરતાપણની ભાવનાનો આરંભ થાય છે. જે ભાવના આવી પરિષદોના મુળભૂત હેતુ અને સિદ્ધાંતોના મુળમાં જ આવડત કરનારા છે.

સ્ત્રી જાતિને ધાર્મિક કે કાયદાની નજરે ઉતરતી કે એકાંતી લાયકાતવાળી ગણવા- ગણાવવામાં આવે, તેની સામે લડત, યત્ન વધા અને એ જાતનાં બંધનો, વહેંચો કે રીતો સ્ત્રી જાતિના પ્રગતિના માર્ગમાંથી દૂર કરવા માટે તો આવી પરિષદોનાં જન્મ

વ.વ. છે. પરંતુ એ જ
પરિપક્વો જે પોતાની
જાતે, પોતાની અસુક
બાળે, મોટા અમમ્મદારની
પત્ની હોય, તેટલા સાર
તેને બાકુ માન આપી,
પોતાની જાતને તે કારણે
હિતરતી પંક્તિની માન-
વાની રીત પ્રદણ કરે
મરિ, તો તેનો અર્થ
માન એટલા જ થયો કે,
એક રૂઢીને ફર કરી તેને
બદલે બીજી રૂઢીને તેઓ
સર કરવા માગે છે, કે
જે રૂઢી તેમને નથી
જાતની શુકામગીરીનાં
બંધનોમાં મુક્યા માગે
છે.

શ્રીમંત અને શ્રીમં-
તાઈ કે મત્તાધીશોના
બપકાથી અંબાજીનારી
શિક્ષિત કોચવાની સ્ત્રીઓ,
આવી જાતની પરિપક્વો
માં ભાગ લે તેનો કોઈને
વાંધો ન હોય, પરંતુ એ
પરિપક્વો જે માન સત્તા-
વાદ અને શ્રીમંતાઈના
તેજમાં અંબાજી જવાતું જ શિક્ષણ પ્રસા-
રવાની હોય, બપકાબધાં મૂલ્યવાન વંચા-
ભૂષણો, કાંમતી કનીચરો, ભવ્ય મલકણા
અને મોંઘા મૂલ્યની મોટરોનાં પ્રત્યાન કરી
મનમનાવવાના આગળ તરી આવે તેની
જનના ઉદ્દેશથી મળવાની હોય તો, તેની
પરિપક્વો દેશના સર્વ સામાન્ય નારીજનને
માટે છેક જ નકમી નિવડાવી. એટલે
જેઓ એમ માનનાં હોય કે દેશના જનમાં

હિંદની કસોટી સ્ત્રીઓ માત્ર ઘરકામમાં જ જવન
ગાળે છે. બીજાં ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશની તેને મના છે.

પતલે કસોટી માંડે સ્ત્રીઓની જાગૃતિની
વધાર છે, તેમણે આવી મોટક, બપકાબરી,
મોંઘી અને દેશ જવનને સડેજ પથ સ્પર્શ
કરી ન શકે તેની પરિપક્વો ફર જ થઈ
જતું જોઈએ.

આવી પરિપક્વોમાં ભાગ લેનારાં કાણ અને
કરકાં હોય છે? તેઓ જે દેશો, સર્વા
કે ભાષણો કરે છે તે રાષ્ટ્રના નારી જવ-
નના ઉત્થાનની નાતકાંતિક તરફિયાલેને

તે અંશે સ્પર્શે છે, અનેક જાતની
તિફળતાઓ, આપત્તિઓ અને અજ્ઞાનતા,
ધર્મતા તેમ જ જડવાદી રીતીના ચચતાની
કક્ષમાં સપડાયેલી દેશની કરોડો બહેનોને,
મંની સઘ સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરી ઉન્ન-
ના સંજ્ઞા પાંથે મુક્યા માટે 'શું' કરી
કે છે ? એ કાર્ય કરણોની હારમાળાની
ભાંસા કરીને, આથી પરિષદોનાં મુલ્ય
પાંડવો લેખે.

એ દ્રષ્ટિએ જોતાં આ પરિષદોમાં લાગ
નાર રાજસાહીઓ, અમલદારોની પત્નીઓ,
ભિંમંત કુટુંબોની સુંદરીઓ અને ઉપસા
મધ્યમ ધર્મની શિક્ષિત સ્ત્રીઓ સુધી જ આ
રિષદ સ્પર્શ કરી શકી છે. મુંબાઇ સહ-
માં અખીલ ભારત મહિલા પરિષદનું
માર્ચું અધિવેશન મળે, અને મધ્યમ વર્ગની
શોક્ષિત સ્ત્રીઓને તેની ખજાર પણ ન પડે,
મંથી પરિસ્થિતિ હોય તો પછી એ પરિષદ
સીતલની ઉન્નતિમાં કેટલા ફાળો આપી શકે ?
એ જાણે છે, સમજે છે, જાતે વાંચી,

વિચારી શકે છે, તેઓ બેગાં મળીને દર્શાવે,
લાખણો અને ચચાં કરીને વિખરાઈ જાય
તેટલાથી શું વળે ? અસંખ્ય આ પરિષદે
જુદી જુદી સમિતિઓદ્વારા કામ કરવાનો
આર્લ કર્યો છે; પરંતુ સગવા માંડેલા
વૃક્ષને મુખારવા માટે તેનાં પાંદડાં કે ઝળી-
ઓથી નહિં પણ મુળથી આર્લ કરવો
જોઈએ. એ મુળ હિંદુસ્થાનનાં શહેરો નહિં
પણ ગામડાં છે. હિંદુસ્થાનના રાષ્ટ્રજીવનમાં
મોટો ફાળો આપનાર કરોડો બાળકો એ
ગામડાંની અલણ રીતીના અસલ બોળ
નીચે લચગ્રયલી માતાઓના બોળામાં ઉછરે
છે, સ્વનંત્ર હિંદની સુવ્યવસ્થા અને સંર-
ક્ષણ માટે એકુતો, ગરીબ મજૂરો અને
વસવાયાના નામે ઓળખાતી જાતિઓના
માણસો ઉપર જ મોટો આધાર રાખવાનો
છે, એટલે જ્યાંસુધી એમના જીવનને સ્પર્શે
તેવાં સક્રિય કાર્ય શકે કરવામાં ન આવે
ત્યાં સુધી, ઉપસા થરની સ્ત્રીઓ હજારો
પરિષદો ભરે તેથી કશું જ વળવાનું નથી.

“હું” એમ પુછું છું કે યુવકોને કુમારીઓની લગ્ન વય નક્કી કરવાનો શો
અધિકાર છે ? યુવકોની લગ્ન વય એકસીસ લેખે તે તમે નક્કી કરી
શકો છો; પણ યુવતીઓની લગ્ન વય કેટલી હોવી જોઈએ તે તમારો [યુવકોનો] નહિં પણ
અમારો [યુવતીઓનો] અધિકાર છે; અને એટલે જ હું કહું છું, મારી બહેનોને નામે કહું
કે ભારતના પુનરુત્થાનમાં તમે સ્ત્રીઓનું સ્થાન રાખવા માગના હો, તો યુવતીઓની
લગ્ન વય ૧૮ થી નીચે નહિં જ હોવી જોઈએ.”

કુમારી મૃદુલા અંબાલાલ સાગલાઈ

સ્વતંત્રતા કોણ આપશે ?

: લેખિકા

લક્ષ્મીબહેન ગો. ડાસાણી. તંત્રી : “સમાજ દુષન”

સ્વતંત્રતા એટલે છુટપણ : એને મુક્તિનો આદર્શ કહેવામાં આવે છે. અને તે આદર્શ સિધ્ધ કરવાનો મનુષ્ય માત્રનો જન્મસિધ્ધ હક્ક છે.

સ્વતંત્રતાની હાલત માટે અત્યારે એ દિશાએ મારવા મંગળ છે. એક દિશા રાષ્ટ્રક્રિયા અને બીજી સામાજિક : દુનિયા ભરમાં કાઢીને-કાઢી કાઢેલું અસંતોષ તેમ જ અસંતોષો દાવાના સળગી આવ્યો છે.

હિન્દુ રાજદારી તારક લેશે તો કેટલાક સ્વતંત્રતા માટે બીખ-માંગતા જણાશે, કેટલાક ચાક્ષની ગાડીએ ચઢી ખેસનારા દેખાશે અને કેટલાક પોતાની શક્તિમાં જ સ્વતંત્રતાની સિધ્ધિ અપેક્ષા કરતા માનુષ પડશે. બીખારીઓને એટલી જ ખખર નથી કે બીખનાં લાંઠાં કદી શીકે ચડતાં હશે ? ચડ્યાં છે ? માનુષ માત્રને સત્તાવાન થવાનું ગમે છે. પોતાની હકુમત સહજ વારમાં છોડી દેવી એ મનુષ્યની બની શકતું નથી. પછી ભલે વ્યક્તિ હોય કે સમુદાય અને માગણ્યુત્તિ એ તો શરમ ભરેલી નીતિ છે. પોતાની બાતમાં ગરેલી બાજ્ય શક્તિઓનું અલુકતું અપમાન છે-નયું અજાન છે. શક્તિનો પરિચય કરાવો : સ્વતંત્રતા તમારી આંતરી પરીક્ષા લઈને પછી જ તમારો સંસ્વાસ પસંદ કરશે. આપે તે કાંઈ એના વસ્તુ નથી કે જે દેશી અથવા વિદેશી દુકાનોમાં મળી શકે. હિન્દી સ્વતંત્રતાને ખીસ્સામાં મુકીને આપણને થયેલા ગોરા દેવો તમને

રીઝવવા માટે રાજ નથી કરતા પણ પોતાના આર્થિક સ્વાધીન તર-અતર કરવા માટે પોતાનો. દેશ છોડીને અહીં આવી રહ્યા છે. સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવા માટે તમે એમને લાંબ નમસ્કાર કરશો, એમની ગોરી ચામડીને માંખણથી માત્રીસ કરશો કે એમને રીઝવવા માટે નાચશો તો પણ અસહ વસ્તુ આપનાર નથી. હા; જો તમારાં ઉપદેશક નખરાંથી પુરા થશે તો “મુધાના”ના રૂપમાં થોડકે થોડકાની ખેરાત કરશે ને તમને મનાવી લેશે ખરા. આવ થોડા કામણી ભયાં ઉછાળાથી સત્તાના ઇનારદારો કદી પણ સમાની સ્વતંત્રતા મંલુર રાખે એમ માનવું ન લેઈએ. સત્તા તો હવે સરોસની મુઠા કહેવાય. એનો કબજો ત્યારે જ છોડય કે જ્યારે હવના લોખંબની વાત આવે.

રામાયણનો એક કાષ્ઠો તપાસીએ : જનકરાયની કન્યાને પરણી, રામચંદ્રની જનન, નગર બહાર નીકળે છે, ત્યાં લાગેલે પરશુરામ કોઈ ભયાં સામા આવે છે. જનનો રસાણો અટક્યો. પરશુરામની ભયાં કરતાનો કોને પરિચય હતો. પરશુરામ પોતે બ્રાહ્મણ, પણ ક્ષત્રિઓના સંહારક હતા. આ વખતે એ જ ક્ષત્રિય, પોતાની સત્તાનું શિવ ધનુષ્ય તોડીને સીતા ગેરુ કન્યારત્ન લઈ જાય તે કંટક મોટું આક્રમણ ! પ્રથમ, રામ અને પરશુરામ વચ્ચે સખ્ત યોદ્ધામાં પ્રાથમિક યોદ્ધાવાદી થઈ. પછી રાસોદારા ઉભયની શક્તિનો પ્રયોગ શરૂ થયો. પરશુરામ પવનના બળથી, ને

તે જ ધરીએ ગમચંદની સ્વતંત્રતા ક્યુત્રે
ગ્રામીને પોતે વનવાસના રહે વળ્યા.
આમ જીવ સામે વાન આવે ત્યારે જ
સામાની શક્તિનું મદ્ય સ્વીકારીને સ્વતં-
ત્રતા સોંપવાના દાખલા ઇતિહાસમાં વંચાય
છે. આ વ્યાર્થમાં છેવટનો સુકોલે જ એ
છે કે, તમામમાં પાત્રના આવશે ત્યારે
સ્વતંત્રતા માટે કંઈક મારવાની સ્થિતિ
રહેશે જ નહીં.

હવે સામાજિક દિશા તરફ વળીએ ત્યાં
ને ત્યાં એમ જ યોગાય છે કે સ્ત્રીઓ ભય-
કર અવસ્થા ભોગવે છે. એને અન્યાય થાય
છે, એમને અધિકાર નથી ને લગ્નના નામે
તો ખસ, એમની આદુતિઓ જ અપાય છે.
હા; પરંતુ આમ કહીને નિર્જાતાનું
પ્રદર્શન ભરે શું વળશે? સ્ત્રીઓ જ માથું
ઢિયું કરે તો કોઈનું શું ચાહે? બાકી
ભીષ્ માગ્યે કોણ સ્વતંત્રતા આપી જશે?
ધર્મશુરો આપશે? ના ના; એ વ્યર્થ
કલ્પના છે, એમ કરે તો પછી શુરોનાં
ચણું કોણ સુંમશે? રાસ મંડળીમાં ગોપી-
કાઓ ઘઉંને રાસ કોણ રમશે? મલ્લરાજેને
વાયુ કોણ દોળશે? અને એમનું અગિડું
ખાઈને સ્વર્ગની ઝાંખી કરવાના કોડ ફેલ-
નાર કોણ રહેશે? ધર્મશુરોએ સ્ત્રી
સંસ્થા વિના જરા વાર પણ ક્યાં ચાહે છે?
અને તેઓએ પોતાની જ માતા, ભગિની,
પત્ની, પુત્રી સુધીને ઝોઝડ-પડામાં કેદ
કરી છે. તો અન્યનાં છુટાપણાંની ક્યાં વાત
કરીએ? એમની પાસે સુડી છે અને સુડી-
વાળાઓને શુદ્ધાત્મા ગ્રામવાની આદત હોય
છે, એટલે એમની પાસેથી સુકિનો આદર્શ
મળે શાનો?

ત્યારે નામ મહાજનો સ્ત્રીઓને છુટાપણું
આપશે? મારા મનથી તો નાતના મહાજનો
એટલે જ બંધાણી બાપુઓને કાપડો! કાગળી

વિનાનાં ચાદમી સદીનાં એ જનવરો!
એમનું કામ તો કોઈ પણ પ્રકારે તાતના
લાગા લેવાનું અને સ્ત્રીજાતિને પર્યાધિનતાની
ઘાણીમાં પીલીને તેજ કાઢવાનું! જેમ જેમ
સ્ત્રી ક્યવચી રહે તેમ તેમ નાતનું નાક
વધે! ત્યાં સ્વતંત્રતા જેવો શબ્દ પણ
કોઈને યોગ્યતાં આવડતું નથી તો પછી
તેના વ્યાપક અર્થની તો વાત જ શું
કરી? ત્યારે માથાપ સ્વતંત્રતા આપશે?
મને તો એ થપાણુલોમાં જ વિશ્વાસ નથી.
એને દીકરાની સ્વચ્છંદતા પણ ખુંચશે
નહીં, ‘કમકે દીકરાનું’ તો સોનાનું ઢાડું
હોય છે! પણ દીકરી? એ તો જરા પણ
સ્વતંત્ર વિચારની નીવડી કે તેના પર
જાપાની નીતિ ચાહે! હિન્દુ માવિત્રોને
સ્વતંત્ર વિચારની દીકરીઓ જોઈતી જ નવા.
એમને તો જોઈએ છે, ગરીબ ગાય જની
અળોલ પુત્રીઓ. આવી પુત્રી માટે વહેલી
તકે ગ્રાહક મેળવી શકાય ને કન્યાદાનનું
પ્રત્ય લાંસત્ર થાય! કોઈ પણ માથાપ,
પોતાની મિશ્કત રૂપ પુત્રીઓને રાજી પુરીથી,
ને પુત્ર વિશ્વાસથી છુટાપણું આપે એ ન
બની શકે એવી વાત છે, એટલે સાસરાંની
સંસ્થા વિષે તો પ્રજાનું જ શું? “પાકી
જણી”ને શુદ્ધામડી કેમ બનાવવી તેને
લગતું શિક્ષણ, સાસરાંની સંસ્થામાં
મળી ગરશે ખરું. ધારો કે સાસરાંની
સંસ્થા મોટી નથી ને માત્ર એ
જાણને જ રહેવાનું હોય તો? તોપણ
પોતાના જેટલી જ સ્ત્રીને છુટાપણું આપે એવા
પુરુષો ભાગ્યે જ મળી આવશે. મુંબઈ ધવાકા
માંતો કોં સુમંત મહેતા શીવય. બીજા
એક પણ પુરુષ મેં જોયા નથી. કે જે
પોતાની હારે જ બધાં કાયદેઓમાં હુકમ-
વાની તાલીમ, પોતાની પત્નીને આપતો
હોય: બાકી જાહેરમાં કામ કરવાનાં દંડો તો.

ધણાય દેખ્યા છે. પુરુષોએ પોતાની જાત જોડેલાં જ સ્ત્રીઓનો ઇત્યાદિ રાખ્યો હોત તો આજ અમારે હજારોનો અવાજ ગુંગળાવી નાખવાનો વખત જ ન આવત : પુરુષના હાથમાં સત્તા છે. એને પોતાનો સ્વાથ વલણો છે અને નળગાઇઓ પણ એનામાં છે એટલે પોતાની અનુકૂળતાની આડે આવનાર સ્ત્રીનું છુટાપણું સાંખી શકે એવો સંભવ જ ક્યાંથી હોય ? સત્તા કોણની કાંઈને ગમે નહીં. આજે તો પ્રજા, પોતાના રાજકર્તાઓને કહે છે કે અમારા પર સ્વ ન કરશો, તમે અમારા ધણી નથી. પણ રાજકર્તા તરફથી શો જવાબ મળે છે ? જસ, તમારી ઇચ્છા હોય કે ન હોય પણ અમે તો તમારા પર રાજ કરશું જ ! અમે તમારા ધણી છીએ. જેમ રાજની બાબતમાં તેમ જ સમાજની બાબતમાં જ જણાય છે. એનો નિષ્કર્ષ એક રીતે જ આવે અને તે પ્રજાક્રિય શકિતથી : જે માથું મુકે તે માત્ર કાંઈ. જેને ગુલામી પુષ્ટિ તે ગુલામીની કુસંસ્કૃતિ દ્વારા દેવાની તાકાત મેળવે ને મુક્ત થાય. બાકી ગરીબાઈથી કચડાનું - પીણાનું અને રિયાયું હોય તો જુઓ દેશી રાજાઓની પ્રજાનાં દરજ્જા : એ દરજ્જા દુઃખ ઉપજાવનારાં છે.

અત્યંત સમાજ દેવ દર્શન માટે છુટ માગે છે તે સામે કેટલા બધા ધર્મના મુરીદો ઉઠે છે ! બિચારા વિવેકાં અત્યંતને પણ કેવા હુલ્લુત કરવામાં આવે છે ! પાદ ગ્રંથો કે ધર્મની દંભી વાતો કરનારા એકએક મુરીદો સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યના દુરમતો છે. એમાંના ૪૫ વર્ષના અચ્ચરેને ૧૧ વર્ષની કોમળ બાળકોને ઝેરી બનાવતાં શરમ નથી આવતી. એક પર બીજી સ્ત્રીની ચણાઈ લાવતાં લાજ નથી થતી. બાળ વિધવાનું જળાન્ધરે મુંડન કરાવનાં દયા નથી આવતી અને સ્ત્રીની

તંદુરસ્તી માટે કાળજી કરવાની એમને બહુ નથી જણાતી. આવાં રીઠાં રાજ કદી તાજગી અનુભવે કે ઉપજાવે એવી આશામાં સ્ત્રીઓએ રહેવાનું નથી. એવાં સામે તો હવે મોરચા જ માંડવા ઘટે. “લગન-ધન”, નાટકમાં વિધવા મુશીકાતું પુનઃલગન, નાતના મૂલ્કીયાઓ સમક્ષ કરાવ્યું એવાં બંડખોર દુઃખોમાં હજી વિશેષ અને વિવિધ જાતના ઉમેરા કરવાની બહુન છે. લગણા તરીકે એક બાળકી રહે. તેના વાળ ઉતરાવવા માટે બળજબરી થતી હોય. બાળકી મરતી હોય, માથું મુંડાવવા ના પાડતી હોય તે છતાં પણ બળજબરી થાય તે વખતે ચાર પાંચ બંડખોર કુમારિકાઓ સાથે કેપડાં પહેરીને આવી પહોંચે : પેસા બાળાને થેરી ઉમે. જોને ઉઠાવી જવા તમાર થાય, તે વખતે તેને સીધી રીતે સોંપવામાં ન આવે તો પેલી બંડખોર કુમારિકાઓ લાકીના દાવ ખેલીને સાને ફર હાવે અને બાળ વિધવાને ઉઠાવી જાય. આ શિવાજ એક વૃદ્ધ, તરફર નીતિથી બાળકોનો ભાગ લેવા આવ્યા હોય, છેકરીનાં માથાપ, નાણાંની થેલી લઈને પંડી કન્યાનું લાનદાર ખેડાં હોય તે વખતે બંડખોર બાળાઓ પ્રગટ થાય અને બાળકોને ઉઠાવી જાય ! આવાં જ્યાં ત્યાં લગણા પાડનારાં બંડખોર કુમારિકાં મંડળો ઉભાં થાય અને તે મંડળોનો કાયકમ સરકારથી રજીસ્ટર થયેલા હોય. આમ ખુદ સ્ત્રીઓ પોતાની જાતનાં રક્ષણ માટે બહારવટું ખેડે તો જ રૂઢિના રાક્ષસ ભક્તોની સાન દેકાણે આવી શકે. બાકી સ્ત્રી ઉન્નતિનાં સંકેતો લાપણો, ઠરાવો અને પરિપક્વ થશે તો ય તારી રહેલાં જંગલી અપકૃષ્ટો અટકી શકશે નહીં. બંડખોર બાળાઓ માટે અમુક રંગનાં કેપડાંની પસંદગી થતી રહેશે. લાકા અથવા કેસરીયાં

કપડાં એ માટે હું પસંદ કરું છું. વાંચકો
મારા આ વિચારોને કદાચ હસી કાઢશે.
હવે હસે. એમનું હસવું એમને મુજારકઃ
બાકી મારે મન તો એ બધી મહત્વની વાતો
છે. આજ સુધી એકે એક કવિ, સાહ્યક
અને શાસ્ત્રીએ સ્ત્રીને પુરૂષનું રમકડું
બનીને જીવવાના આદર્શો બતાવ્યા છે.
પણ હવે તો એ પદ્ધતિમાં સડો ભરાયો
છે. એવા સડા સાદ્ કરીને સમાજનું જીવન
સમાન શોરણે મુકવાનું કામ કરવું પડશે.
સ્ત્રીના સ્વધર્મ વિના જેમ શરાબીનું મન-
રંજન ન થાય તેમ પોતાની કલ્પનાઓમાં
સોનેરી-રૂપરી રંગો પુરવા માટે મુંદર
સ્ત્રીઓનાં નિરિક્ષણ વિના કવિઓથી કવિતા
નથી શકાતી નથી! સ્ત્રીને કામચાંગી
બનાવનારાં જોડણાં કાવ્યો મળ્યાં હશે, તેટલાં
સ્ત્રીને વળંગી બનાવનારાં કાવ્યો નથી
મળ્યાં. સ્ત્રીના કામળ શુભોને એટલું બધું
મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે કે તેને તો
પુરૂષનું રમકડું બનવાની જ સુધ્ધિ
નુજે! એક કાવ્યની કહી યાદ કરું:
“સ્નેહ ધામ સતાં સતાં રે” શા માટે?
ગતી પાસે પુરૂષ નથી તેથી, સગળ:
પુરૂષ વિના સ્ત્રી રહી શકતી જ નથી!
એકલી તે નહકામી જ છે! માટે તેનું જીવવું
પુરૂષના આધારે જ છે. મને આવા સસ-
સામે વાંધો નથી, પણ કહેવાની મતલબ
એ જ કે તેમાં સ્વાધિનતા અથવા વ્યક્તિ
વિકાસની ગંધ નથી પણ પરચયતા છે.
સ્ત્રીને નરમ ઘંશ જેવી અને પામરરૂત્તિની

બનાવનારું તત્ત્વ છે. અત્રે આટલું વિષયા-
તર કરવાનું કારણ એ જ છે કે સમા-
જની એક પણ વ્યક્તિએ સ્ત્રીને
સ્વતંત્ર તેમ જ માન ભર્યો મળજીત
આદર્શ શીખવ્યો જ નથી. સ્ત્રીને સ્વમાન
ન હોય, સ્વાધિનતા ન હોય અને તેનાથી
મર્દાંગીનાં કામ પણ ન જ થાય એવું
શિક્ષણ, કંઈ જમાનાઓથી અમને અપાય
છે. એવી સ્થિતિને પલટો આપીને પુરૂષ
જાતિના સાચા મિત્રો-નુપ દુઃખના સમાન
ભાગીદારો થવાના અમારા મનોરથ છે.
અમારી બહેનો હવે એમનું નબળું ખમીર
તપાસે, જાતિયતાનું ગૌરવ પિંજાને અને
તાબેદાર તરીકે ગ્રાખનારાઓને હિંમતથી
પહેંચી વળવા શક્તિમાન થાય તો માનુષિ
સ્વતંત્રતાનાં માત્ર સ્વપ્નાં જોવાનો વખત
નહીં રહે, પણ એમની શક્તિની શોધ
કરે થશે. બાકી દયા માગવાથી દુઃખો દૂર
થવાનાં નથી. શક્તિનો વિકાસ કરવાની
જરૂર છે. બીરતા, નાલુકાઇ અને ખોટું
શરમાળપણું દૂર રાખીને નૈતિક બળથી જ
આગળ વધી શકાશે. સમાજને કાળજે કાણું
પડે એમ નથી. એ કંઈ પોતાની ઈચ્છાથી
આપણું મારણું આપશે નહીં, પણ એ
તો માથા ફેરવે થઇને જ મેળવવું પડશે.
શારદા બીલ જેવી માસુલી વાતમાં જેનાં
કાળજી ઉચલી ગયાં છે, એવા સમાજ
પાસે સ્વતંત્રતાની બીજ માગવી કે દયા
ચાચવી તેમાં શરમ છે. એની સામે તો
બંદ કરવું એ જ મુતાસબ હોઇ શકે.

શાંતિની દેવીઓ

: લાપણ કતાં :

સરોજિની નાયક ,

મુખ્યાલમાં મળેલી અખીલ ભારત મહિલા પરિષદના પ્રમુખસ્થાનેથી સરોજિની નાયકએ આપેલું લાપણ,

હું તો એક માત્ર તરંગવાદી, સ્વાનંદી અને કવિયત્રી છું. જીવનની વિગતોમાં કે તેના અનેક રંગી વિધિવિધ પ્રદેશોમાં ઉંડા ઉતરીને ડાકાઈ કરવાનું કામ મારું કામ કદી મેં માન્યું નથી. મારું તો ખાસ કામ, માનવતાની પ્રાપ્તિ મારેલા સંલગ્ન અગ્ર કર્યા સાથે આદર્શોની જ્ઞાપ્તિ જગવધી, તેને સાચવવી અને તેનું પાલન કરવું તે છે. પ્રત્યેક સ્ત્રી અને પુરુષનું એ જ કલ્યાણ હોઈ શકે. એટલે જીવતી, પંથ અને સંસ્કૃતિથી પણ પર એવા વિશદતા ભર્યા માનવતાના મહાન પ્રશ્નો. જે પ્રગતિના કાચમાં ચળવતાનું મહાન કાચ જની રહે છે તેવા પ્રશ્નોને જ હું માત્ર અહિં ચર્ચીશ.

હૈદી સાઈકલોર આપણને કમરણ કરાવ્યું છે કે. આપણે મહાન રાજકીય અને સામાજિક ઉત્ક્રાંતિની છેક જ લગભગ આવી પહોંચ્યાં છીએ, એ ઉત્ક્રાંતિની ભવિષ્યવાણી સરું કાંઈ પણ હોય તો તે, ધણાં કાંચા સમયથી હિંદની સ્ત્રીઓ જે જવાબદારી અને ફરજની ભાવનાને વિકસી ગઈ હતી, તે તરફની તેમની પુનર્ગતિ જ છે.

પૂના, પટના અને દિલ્હી જેવાં ઐતિહાસિક સ્થાનોમાં મળેલી અખીલ ભારત મહિલા પરિષદનાં અત્યાર પહેલાં મળેલાં ત્રણ અધિવેશનનાં પ્રમુખસ્થાન રજવાડી દરજ્જાની સ્ત્રીઓને અપાયાં હતાં, પરંતુ મુખ્યાલ જેવું પચરંગી પ્રશ્નથી વસાયતું રાહરે જ્યાં પ્રત્યેક જનતનો લોક સમુદાય એક જની રહે છે, જ્યાં પ્રત્યેક સંસ્કૃતિ નિર્જન રીતે પરસ્પરનો સંપર્ક સાધે છે ને મળે છે, ત્યાં મળેલા આ પરિષદના અધિવેશન માટે રાજ કુટુંબથી ઉચ્ચેથીને લોકસાસન સુધી પહોંચી, તમે તમારા પ્રમુખ તરીકે રાષ્ટ્રની સામાન્ય સેવિકાને પસંદ કરી છે. તમારા તરફથી મને મળેલા આ માનમાં હું ગૌરવ માનું છું. એટલા માટે નહિ કે મને આનું માન અગાઉ મળ્યું નહોતું, આ દેશની મહાનમાં મહાન રાજકીય સંસ્થા [રાષ્ટ્રીય મહાસભા]ના વરાયણ પ્રમુખનું માન મને અગાઉ મળ્યું જ છે, પરંતુ તમારા પ્રમુખપદમાં હું ગૌરવ એટલા માટે માનું છું કે અખીલ ભારત મહિલા પરિષદને હું હિંદના સ્ત્રીતવનું મોટામાં મોટું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનાર સંસ્થા માનું છું. હિંદની રાષ્ટ્રીય મહાસભા તે તો માત્ર રાષ્ટ્રીય સંસ્થા જ છે. ત્યારે મહિલા પરિષદ તો હિંદમાંની મોટામાં મોટી આંતર રાષ્ટ્રીય પરિષદ તરીકે વાજબી રીતે

૧. નેમણે સરોજિની નાયકના પહેલાં લાપણ કર્યું હતું.

ગૌરવ લઈ શકે તેમ છે. કેળવણી અને સામાજિક મુદ્ધારાને લગતા સંખ્યાબંધ દસ-સો બે પસાર કરવા એવો આ પરિપક્વો હતો નથી; પરંતુ માનવતાનાં મૂલ્ય આંકવામાં જે જે વધુ રાંબીરતા હતી, વધુ તકરૂરપૂર્વીક અને દીર્ઘજીવી હોય તેવા કાર્યને માટે આ પરીષદ છે. હિંદી સ્ત્રીઓની સામે એના આક્ષેપ મુદ્દા છે કે તેઓ પ્રકૃતિથી જ એકાંતસેવી છે, અને લાખીના સંચામાં સપડાઈ બધું મુંઝે મોઢે સડન કરે છે, તેઓ પ્રજાસિક્ષણની જગ્યામાં જકડાયેલાં છે, અત્રે મૃતપાય થઈ સૂકેલાં રૂઢીખંધનો તેમ જ વિચારોની જગ્યામાંથી છૂટી શક્તાં નથી. પરંતુ એ વીચારોને આ પરીષદ જ પ્રત્યુત્તર રૂપ છે. આ પરીષદ એ વાતની સ્પષ્ટિ આપે છે કે, હિંદી સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિ તો દરેક સારતત્વોનો, સમાવેશ કરનારી વ્યાપક છે. ભારતની સંસ્કૃતિનો આખો ધનિહાસ જ સજાકતાથી ભરેલો છે. તે તો દુશ્મનોની દુશ્મનાવટને ય કેરવી નાખવાને સામર્થ્યવાન હતો. પ્રત્યેક હિંદી સ્ત્રીમાં મૈત્રીના દેવા સદૃશ રહેલા છે તે પણ આ પરીષદ બતાવે છે.

આપણી રાષ્ટ્રીય લડતના તમામ સંગ્રેગ એવા છે કે જેથી આપણને પ્રથમ દૃષ્ટિએ એમ જ લાગે કે તે લગ્નચરિત્રથી ભરપૂર છે, અને હવે તરફ તે લગભગ સર્વાંગી ઉદ્દામ ભાવનાની એક જ દૃષ્ટિ રાખે છે.

પરંતુ આરે- તો રૂઢિચાલ ઉદ્દામવાદી બનાવું પડ્યું છે-આપણા દેશની અત્યારે એ તો ટરણ દશા છે. હું આદીથી અંત મુદ્દા મનુષ્ય પ્રાણી છું, અને જાતિ બેદને કે ભૌતિક બેદને કારણે માનવતાના ભાગલા પડી જાય છે એવું હું માનતી નથી. પુરુષોએ ચોતાના સ્વાધીન લાભોને કારણે યુધ્ધો જગાડ્યાં અને રાજકીય તેમ જ આર્થિક કારણોસર ભાગલા પાડ્યા, અને મિત્રતા અને શત્રુવટની શેઠાંત્રીઓ સરજાવી. પરંતુ એ તો બધું થોડા સમયની યુક્તિઓ છે, અને રાષ્ટ્ર કે વિશ્વના હવેનમાં સ્ત્રીત્વનો પ્રધાન ઉદ્દેશ આ અડપટની આરબિલીઓને માગમાંથી દૂર કરવી તે છે. સ્ત્રીઓ તો શાંતિની દેવીઓ છે, તેઓ એક રાષ્ટ્રને બીજા રાષ્ટ્રનું શોષણ, ક્રતાં અટકાવી, માનવતાના સામાન્ય હકો મેળવી આપવા માટે કામ કરે છે.

બધી જ વાતોમાં એકલી સ્ત્રી જાતિ-નો જ પક્ષપાત કરનારી હું નથી; અને તેથી કદી બનવાની શે નથી સ્ત્રીઓને જ બધી વાતમાં પ્રથમ પસંદગી આપવાની માગણીમાં જ સ્ત્રીત્વના ઉત્તરતા પાણીને સ્ત્રીકાર રહેલા છે, અને હિંદ કે બધાં સ્ત્રીઓ રાજ્યદારી દરખાસમાં અને રણસેનામાં સદાય પુરુષોને જ પડખે ખડી રહેલી છે તે દેશમાં તો સ્ત્રીઓ માટે એવા વર્તનની જરૂર જ નથી.

ગાંધીવાદીઓની વૃત્તિ એ હોય છે કે, તેમનાથી બીજા પ્રજાઓને ધરેલો અન્યાય નિવારવાને બદલે, એ અન્યાયની સામે શૂર ધરેલી લડતને રાખી દેવા મથે છે.

યુરોપી યાદનીએ એક વસ્તુ સિધ્ધ કરી આપી છે કે, સક્રિય આદર્શવાદ એજ વર્તમાન રાજકારણમાં તમામ શકિતઓનો સંગ્રામ છે.

હિંદી સ્ત્રીઓની ગંભીર જવાબદારી

: ભાષણ કરનાર :

લેડી સાઇકલસ [મુંબાઈના ગવર્નમેંટના પત્ની]

મુંબાઈમાં મેળત્રી અખીસ ભારત મહિલા પરિષદના ચોથા અધિવેશન
સમયે, મુંબાઈના ગવર્નમેંટના પત્નીએ નીચેનું ભાષણ કર્યું હતું.

ભા. રતના ઇતિહાસની કટોકટીની પડીએ
અપણે મળીએ છીએ. હિંદ
રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં દૂર-આમી
પરિવર્તનની સમીપ ખડો છે કે જે પરિ-
વર્તન કેવું હશે તે અત્યારે કાંઈ પાશુ કહી
શકે તેમ નથી. આવે સમયે સ્ત્રીઓની
કેળવણીનો પ્રશ્ન ફેટલી બધી અગત્યતા
ધરાવે છે, તે કહેવાની જ જરૂર નથી. જે
રાષ્ટ્રીય હિમારતના પાયા ઉપર દિંદા
ભાષીનો મોટો આધાર છે તે જ પ્રશ્નો
ઉદાહરણ તરીકે આપણે લઈએ. ઉગની
પ્રબલનાં માયકાંકલાં શરીર એ કેળવણીકરો
ને માટે અત્યારે મોટી ચિંતાનો વિષય થઈ
પડ્યો છે; પરંતુ ત્યાં મુધી માતાઓને
પદ્ધતિમાં ગોંધી રાખવામાં આવે છે. ત્યાં મુધી
એ દિશામાં ખરેખર એવું કર્યું જ થઈ
શકે તેમ નથી. દેશમાં 'ગાળકાનું' મોટું
મરણ પ્રમાણ, મહેરીઆ અને બીજા અટ-
કાની શકાય તેવા ઐગ ગાળાઓ સામે
ઉપાય લેવાની આવડતની ઉદાસીનતા, જન
મુંબાઈકરી માટે જોઈતા શુદ્ધિના નિયમોની
અવગણના, અને ગાળાજન તેમ જ વાંકડાની
રીતો સમા સામાજિક અત્યાચારોએ જન્મે
માટે સમાજમાંનો રૂઢીવાદી અને હાદી લોકમત
જવાબદાર છે, સ્ત્રીઓની ગાંઠ નીકામથી
પૂર્વ જાગે છે. તુલકેશ્વરનામ કેળવણીને લીધે
સ્ત્રીઓમાં કેવું પરિવર્તન થયું છે તે આપણે

જોએ છીએ, અને હવે આવી પહોંચેલ
સમયે હિંદ જનગૃહ ઘવામાં નિષ્ફળ ન
નીવડે તે જોવાની જવાબદારી આપણે સ્વીર
છે. હું એવું કહેવાનો આડંબર કરીશ
નહિં કે જુદામાં જુદામાં વિના કદી વિજય
મેળવી શકાય છે. વિજય મેળવવાને યોગ્ય
કાંઈ પણ જુદા, સંગ્રામ ખેડ્યા વિના
હજી મુધી તો છતાયુ જાવ્યું નથી.
ઈંગ્લંડમાં સ્ત્રીઓ મારેની પહેલવહેલી ગટન
કેસેજ આજથી સાઠ વર્ષ પહેલાં ઉપડી
હતી, તેમ છતાં ૧૯૨૪-૨૮ ની મુદ્દાન
વાદીમાં ત્યાં મુધી અંગ્રેજ સ્ત્રીઓએ
પોતાનું પાણી બનાવી આપું ન હોતું.
ત્યાંનુધી તેમને છત્ર ફળપ્રાપ્તિ થઈ શકી
ન હોતી. વાપીકે પરિષદો ભરવી અને માત્ર
કેસો પસાર કરવા તેથી કંઈ દલાડો વળતો
નથી. એ તો આપણી ફજનો માત્ર ઉત્તરાર્ધ
છે. તે માટે ભૂમિકા લેવાર કરવાનું કામ
તો આપણે અહિંથી ત્યાંરે ઘેર જઈએ
અને આપણી આસપાસનાઓની ઉપર અહિંની
જમસર પાડવા પ્રયત્નશીલ બનીએ, તેમ જ
જાંકરમાં આપણે જે ભાષણો કર્યા હોય તે
ઘેર આપણે વર્તનમાં ઉતારવા લાગીએ,
ત્યારે જ શરૂ થશે.

સ્ત્રી શિક્ષણના સંબંધમાં હિંદને અનેક
શુભવશીઆ કાયદા ઉકેલવાના છે. તેમાંના
કેટલાક કાયદાઓ તેના પોતાના જ છે,

જ્યારે બીજા કેટલાક તો હુનિયાની બીજા દેશોની સામે પણ પડેલા છે. દાખલા તરીકે, આપણે સ્ત્રીઓ માટે જૂદી વિદ્યાપીઠો કાઢવી, અને તે માટેના જોરજબ્બાસક્રમ કરાવવા, અથવા તો પશ્ચિમની માફક હિંદી સ્ત્રીઓએ પણ પુરુષો માટેનાં વિદ્યાપીઠોમાં અભ્યાસ કરવો ! પશ્ચિમના એ માર્ગ સ્વીકારીએ તો પછી એકસરફ અને કેમ્બ્રિજમાં બને છે તેમ સ્ત્રીઓ માટે જુદી કોલેજો રાખવી કે અમેરિકામાં ગ્રાફ છે તેમ સદ શિક્ષણની જ સંસ્થાઓ ચલાવવી ! અને વળી હિંદી સ્ત્રીઓને દેશી ભાષાઓ દ્વારા શિક્ષણ આપવું કે અંગ્રેજીને શિક્ષણનું વાહન બનાવવી એ પ્રશ્ન પણ થયો મોડે છે.

હિંદના કેળવણી ખાતાના જૂતાંતો જૂતાં જણાય છે કે, શિક્ષણના નીચલા વર્ગોમાં કન્યાઓની સંખ્યા ઠીકઠીક સંતોષકારક હોય છે, પરંતુ ઉપલા વર્ગોમાં તે સંખ્યા ઘણી જ ભયંકર હદ સુધી ઘટી જાય છે. એટલે ૧૨ થી વધુ વયની કન્યાઓની શાળામાંની સંખ્યા સારંગમાં ખસખસ જેવી હોય છે. જે વખતે એક કન્યાની કેળવણીનો ઉપયોગી સમય શરૂ થાય તે વખતે તેને આમ શાળામાંથી ઉઠાડી લેવી, તે તો ઘણું જ તુકડાન કારક છે. તે માટે લોકમત કેળવવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર રીતે પસંદ પડે તે ક્ષેત્રમાં જીવન ગાળવા માટે કાફી દી શરૂ કરવા દેવાની સામે જે જીલ્લો વહેંચે છે તેને દૂર કરાવવા માટે આપણે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. પશ્ચિમમાં થાય છે તેમ હિંદી કન્યાઓ શિક્ષિતાનો, નસની, કે વ્યાપારનો એક ધંધા તરીકે સ્વીકાર કરે તેમાં કશું જ ખોટું નથી. વાત તેઓ બાણ અને સમજે તેમ કરવું ઘટે; જો તેમ ન બને તો સ્ત્રીઓ માટેની ઉચ્ચ કેળવણી કરાવ આદર્શ બીજાની

જાય છે. પણ એ બધા કરતાંય મેટીકની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અથવા તો ડીગ્રી મા કે ડીગ્રીઓ મેળવ્યા પછીના યુવકો-ગ્રાની સામાન્ય છતાં જે હાનિકારક ભૂલ થાય છે તેનાથી જ આપણે વધારે ચેતીને ચાલવાનું છે.

આપણે અનેક અપૂર્ણતાઓ પૂર્ણ કરવાની છે, ખુદ હિંદના જ ભવ્ય ભૂતકાળમાંથી આપણે તે માટે પ્રેરણા મેળવી શકીએ. થોડા દિવસ પહેલાં હું મહાન સમ્રાટ હર્ષની જીવન કથા વાંચતી હતી. તે હર્ષનીસનના સાતમા નૈકમાં થયા હતા, ત્યારે તો યુરોપ, મધ્યકાલીન યુગના અંધારામાં દુખેલા પડ્યો હતો. ઇતિહાસકાર લખે છે કે જ્યારે ખુદ ધર્મના સંબંધમાં દુઝારમાં બાખ્યાનો અપાતાં હતાં તે વખતે એ સમ્રાટની વિધવા પ્રેમ તેની બાલુમાં જ ખેસી હતી અને બાખ્યાન પછી શરૂ થતી આધ્યાત્મિક ચર્ચાઓમાં ભાગ લેતી હતી. આપણા આ ભારતવર્ષમાં ઇંદોરની અદ્યાબાઇ હોસ્કર અને ઝંડીની શણી લક્ષ્મીબાઇ જેવી વીરાંગનાઓ પાટી છે, અને વર્તમાનમાં પણ આપણી આ હિંદચાલમાં સક્રીય ભાગ લેતાં ભોંપાળનાં યોગ્ય સ્ત્રીઓ જેવાં પાડે છે, એટલે આપણે નિરાશ થવાની જરૂર નથી. હિંમત રાખો અને કવિ ગાય છે તેમ

વીરાંગીત હિંમત અને સમાન ભાવના સાથે પ્રયત્ન કરવા, શોધવા, મેળવવા નહિ કે નિરાશ થવા માટે સદુ એક જ વિચારથી આગળ ચાલો.

આવા આદર્શથી રંગાયલાં હોઇશું તો હું ધારું છું કે આપણે જે મહાન લક્ષ્યે પહોંચવા માગીએ છીએ તેમાં નિરાશ નહિ જ થઈએ.

નોંધ

રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઢંઢેરો

રાષ્ટ્રીય મહાસભાના લાહોરના અધિવેશનમાં મહાસભાએ ચોતાનો આજ સુધીનો આદર્શ “સ્વરાજ્ય” હતો તે અદર્શને “સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય” કરાવ્યો અને જગતને તેની જાણ કરી. તેમ કરતાં ‘સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય’ની નહિ રાજ્યના મહાસભાએ રદ કરી, ઉપરાંત પ્રાંતિક તેમ જ વહી ધારાસભાએનો અસ્તિત્વ દરમ્યાન ધ્યાન રાખવાય ત્યારે સવિનયસંગી થઈ ઉપાસવાની અને આવશ્યક લાગે તે વખતે કરગંધી સુધી તેને લાગવવાનો પણ ચોતાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો. તે જ રીતે હિંદને નામે પરદેશી સરકારે કરેલા દંડમાં જ દેવું ન્યાયી અને રાજ્યની નહિ લાગે તેનો ઇન્કાર કરવાની જાહેરાત પણ કરી છે. તેમાં ધારાસભાના અસ્તિત્વને કમતા લાગ સિવાય અંગે મહાસભાના એ દંડ સાથે પુરેપુરી રીતે મંગતા થઈએ છીએ. રાષ્ટ્રીય મહાસભાના આ દંડને અમે રાષ્ટ્રનો ઢંઢેરો માનીએ છીએ. ધારાસભા પ્રવેશ કે ત્યાગ એ મહાસભાના ધ્યેય પહોંચવાનું સાધન છે. એ સ્પષ્ટતા ત્યાગ કે સ્વીકારમાં જ્યવદા રાજકારણની નજરે લેવાની જરૂર છે. આથી નિષ્ફાળતા દિવસે મહાસભાના ધ્યેય તરીકે ‘સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા’ એ જ અગત્યનો મુદ્દો છે. એ મુદ્દાની જાણતમાં કોઈ પણ સ્થાને અને દેશલક્ષ્ય હિંદી તો જુદો ન જે પંડી રહે.

મવાળોનો દેશદ્રાહ

આમ છતાં મવાળ મનોદશના હિંદીઓએ મહાસભાના ધ્યેય પરિવર્તન તેમ જ

રાષ્ટ્રીય દેવાને કમતા દંડવાની સામે ખુબ જ અજાણગાટ મવાળવાની પેરવી કરવા માંડી છે. એ કે તેઓ ચોતાની જાત સિવાય બીજા કોઈના પણ પ્રતિનિધિ નથી, અને તેમની મનોદશથી હિંદીઓ એટલા પરિચિત છે કે, તેમના વિચારો કોઈ સ્વીકારે કે સ્વિકારે તેમ પણ નથી. તેમ છતાં આ દેશનાં એંગ્લો ઇન્ડિયન પત્રોએ અને ઇસ્ટનાના શાહીવાદી પત્રોએ મવાળો જ હિંદુસ્થાનના પ્રતિનિધિઓ હાથ તેવું બતાવવાનો દંભ દેખાવ કરવા માંડ્યો છે, એટલે તેમની એ બનાવટી યુમરાણોની અંદર રહેલી ચોક્કસ તપાસવાની જરૂર છે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ‘સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા’નો જે દંડ દર્શાવે તે વિચાર નવો નથી કે આકસ્મિક રીતે જ કેઈએ મહાસભા ઉપર લાખ્યા નથી. મદ્રાસ અને કમકતાની ૧૯૨૭ અને ૧૯૨૮ ની એકેકમાં એ વિચારો ખુલ્લી રીતે રજુ થયા હતા જ, પરંતુ કમકતાના અધિવેશનમાં તો નમામ વિગતો સ્પષ્ટતાથી રજુ કરેલો દંડ પતાર થયો હતો. એટલે બ્રિટિશ મુલસદીઓને માટે તેમ જ હિંદી મવાળ સમુદાયને માટે તે વિશે વિચાર કરવા માટે લેઈએ તે કરતાં વધુ વખત મળ્યો હતો જ. તે જ રીતે અન્યાય અને અવેચ્ય રીતે કરવામાં આવતા દંડને માટે પણ છેક ૧૯૨૨ માં ગયા મુકામે રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ચોતાના વિચારો પ્રગટ કર્યા જ હતા. આમ હોવા છતાં સર ચીમનલાલ એટલવાડ અને તેમના સાથીઓએ, એંગ્લો ઇન્ડિયન પત્રોની દોરવણીથી તેમ જ દરિયાપારના ચોતાના માર્ગદર્શકોની દોરવણી કરનારી આંગળીના દશાસને ત્રીધે

દેશનો દ્રોહ કરનારી ખુલ્લી વલણ ધારણ કરી છે; તે ઉપરથી ખુલ્લું ખુલ્લું જણાઈ આવે છે કે માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા કરતાં તેમને વિદેશીઓની શુભામી વધુ વલણી છે. આ મવાળ મંડળને સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય પસંદ હોય તે, તેમ જ ગાળમેલ પરિપક્વમાં જવાની તેમની તૈયારી હોય તે સમજી શકાય તેવી વાત છે. તેમ કરવા માટે તેઓ સંપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર હોવા જ જોઈએ. અને જે તેઓ એટલા જ માટે મૈથન કરતા હોત તો અમે તેમને મનુષ્યને જાણતું માન આપવાને જરૂર તૈયાર થયા હોત. પરંતુ સર ચીમનલાલ સેતગલાડ અને તેમના દોસ્તોની વલણ શકાસભાવું ખુલ્લું અપમાન કરાવાની, મહાસભાના અને દેશના માનીતા આગેવાનોને હમનનીતિથી કચડી નાખવા માટે સરકારી તંત્રને ઉદ્દેશવાની અને તેમ કરીને હિંદની સંપૂર્ણ શાંતિથી ચાલનારી સ્વતંત્રતાની લડતને જ તોડી પાડવા માટે જ ચોતાની આમ શક્તિ અને સંપત્તિ અવ્યંચની છે. રેથી લાકાજીએ કહ્યું હતું તેમ : 'જેઓ આપણી સાથે નથી તેઓ આપણુ દુસ્મનો છે' એ વ્યાપક સૂત્રને સંકુચિત અર્થમાં નહિં લેતાં સ્પષ્ટ દર્શકતોને આધારે, જેઓ આપણી સામે છે તેઓ આપણા દુસ્મનો છે' એ ધોરણે એ મવાળ મંડળનાં ધમને ભયંકર દેશદ્રોહ તરફ મનાવ્યા વિના અમે રહી શકતા નથી.

...

મવાળો બતાવી શકશે ?

મવાળ મંડળી ચોતાની મનોદશા પ્રમાણે સંસ્થાનો જેવા સ્વરાજ્યથી સંતોષ માની લેવા તૈયાર છે, અને એ બતત્તું સ્વરાજ્ય તેઓ ગાળમેલ પરિપક્વમાં લાગ લઈને છતી

આવવાના છે, એવું આપણને મનાવવા માગે છે. પરંતુ અસહકારના આગલા સુદમાં એ મંડળીએ દેશનો જે ભયંકર દ્રોહ કર્યો હતો તે ઇતિહાસ એટલો તાજે છે કે તેવું સ્મરણ કરાવવાની જરૂર નથી. વળી જે વખતે રાષ્ટ્રમતવાદીઓએ વડી ધારસભામાં ગાળમેલ પરિપક્વનો ઠરાવ કર્યો ત્યારે ૧૯૨૫ માં આ મવાળ મંડળીએ તે વિચારનો વિરોધ કર્યો હતો, રાષ્ટ્રમતવાદીઓએ દ્વિમુખી રાજ્યતંત્રનાં પોલ બતાવવા માંડ્યાં ત્યારે એ જ મવાળ મંડળીએ તે તંત્રની પ્રશંસા કરવામાં જ સમય અને શક્તિ ખર્ચીને રાષ્ટ્રના હિતના અનુકૂળ સંજોગોમાં આડખીલી ઊભી કરવા માંડી હતી. આજે એ જ મવાળો દ્વિમુખી રાજ્યતંત્રને વંચોડે છે. એ જ મવાળો ગાળમેલ પરિપક્વને માટે કુમા-કુમ કરી રહ્યા છે, એટલું જ નહિં પણ મહાસભાએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો ઠરાવ કર્યો તેથી હવે તાત્કાલિક સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની માગણી કરી રહ્યા છે. આથી મવાળ મંડળની શુભામી મનોદશાનો પુરતો પુરાવો મળી રહે છે. પરંતુ તે બધી વાતો ભૂતકાળની છે, અને હવે તેમની મનોદશા મજબૂત બની હશે એમ માનીને, તેમને ન્યાય આપવા માટે પણ અમે તૈયાર છીએ. પરંતુ તેમ કરતાં અમે મવાળ મંડળીને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછી તેના સ્પષ્ટ ખુલાસા એમની પાસેથી માગીએ છીએ. મવાળો એના પુરાવા આપીને બતાવી શકશે ખરા કે તેઓ પ્રામાણિક દેશભક્તો છે ?

[૧] સાયમન સાલ્ટીની તમે બહિષ્કાર કર્યો હતો, એટલે એ કમિશનના પૂતાંતો પણ તમે સ્વાભાવિક રીતે જ બહિષ્કાર કરશો ?

[૨] નહેરૂ ચોજનાને રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ રદ કરી છે, વળી તમે જેમની કુગડગીથી

મારે મેકુડાનાલડ : તમારે માટે આ
સુધાણું તૈયાર કરાવ્યું છે, તે તમને
બંધ બેસાડી થાય તેટલો વખત ચાલે.
હિંદીઓ : એ કાચમને માટે ગાસંભવિન છે.

[ચિત્રમય જગત : પૃષ્ઠ]

નામી રજા છે, તે એકાદ ઇન્ડિયન પત્ર-
કર્તાએ તેમ જ બ્રિટિશ મુલકદીઓએ
નબેદ ગોળનાને ગાસંતોષકરક જણાવી છે;
તો શું તમે દ્રશ્ય એ ચોળનાના આધારે
સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય માગવાના છે ?

[૩] હોં તેમ હોય તો ગોળમેદ પરિષદ
સ્વચ્છ સાચમન સાતડીનો વૃત્તાંત આવે ત્યારે
તેની ચર્ચા કરવાની સ્પષ્ટ ના પાડવાની
તમારામાં દિંમત છે ?

[૪] તમે તાર્કિક સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય
માગો છો, તે આપણા બ્રિટનના જવાબદાર
મુલકદીઓ તૈયાર નથી તે અત્યાર પહેલાં
પુરવાર થયું છે. અને તમને એવી માગ-
ણીઓ નહિં કરવાની એતવણીએ પણ
અપાઈ છે, તેમ છતાં તમે તમારા સ્વભાવ
પ્રમાણે કંડામાં છેવટની જાન પડે ત્યાં સુધી

ચાલે જવા માગો છો, પરંતુ તેમાં નિષ્ફળતા
થશે અને તાર્કિક સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય ન
મળે, તો પછી તમે શું કરવા માગો છો ?

[૫] કરજમંદી અને બલિદાર તેમ જ
અસહકારની લડતની તમે સામે છો, તો શું
ખુલા બળવાની તમે દિમાયન કરો છો ?
તાર્કિક સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય તમને નહિં
મળે, તો તમે કેવી રીતે લડત ચલાવશો
તેની રૂપરેખા બનાવશો ? વિનંતી, પ્રત્યર્થા
અને વિરોધ બનાવવાની ચલાવોથી હવે
તમે હિંદીઓને સંતોષ આપી નહિં શકો
એ તો તમે બાણત્ય જ દર્શો ?

અમારી ખાતરી છે કે, મહાસભાનો અને
રાષ્ટ્રભદ્રતોનો વિરોધ કરવામાં જ પોતાના
કર્તવ્યની સમાપ્તિ માતાના મવાળો આ
પાંચ પ્રશ્નોનો સંતોષકરક ખુલાસો આપી
શકવાના નથી જ; અને એમણે ભતકાળમાં
ક્યું લગુ તેમ, દેશને દગો દેવા માટે
કુલડીના લાચા તરીકે જ તેઓ પોતાનો
ઉપયોગ કરવાના છે, એટલે આવી પ્રતિજ્ઞાના
સાક્ષને ખુલ્લી રીતે દેશને દગો દેનારા તરીકે
ગણવામાં ક્યું જ ખોટું નથી-એમ માનીને
પ્રત્યેક દેશવાસીએ ચાલવું જરૂરનું છે.

બનાવટી તુત:

આ મરાળ મંડળીએ એન્ગ્રો ઇન્ડિયન
પત્રકારોની સાથે જાહેર રૂપત મંત્રણા કરી
રાખી હોય, તેમ મહાસભાએ અન્યાયી
દેવાના કરેલા ઇન્કારથી, હિંદમાંથી મૂડી
ધસાડાને પરદેશમાં ચાલી જાય છે, એ
બાતવું બનાવટી-તુત કિયું ક્યું છે. તે
કામમાં જાણીતા વ્યાપારીઓને જટકામાં
લેવાની તેમની બાજુએ કે હાજર તુરત તો
નિષ્ફળ ગઈ છે, પરંતુ થીમંત અને વ્યાપારી
વર્ગને ખોટી રીતે ભટકાવી મુકવાની
એમની યુક્તિ ચાલુ જ છે. આના કરતાં તો

વધારે શુરી અને રાષ્ટ્રજનોને અવગે રસ્તે તથા જનગણી યુક્તિઓ ખોળ દેશમાં અજ-મૌનવામાં આવી છે, અને શાહીવાદના સાથા અનેકા સ્થા મવાગો હિંદમાં પણ એવી ગંદી યુક્તિઓ નિર્ધિ અજમાવે એવી કંઈ ખાતરી નથી. હિંદમાંથી મહાસભાના દરારથી શુરી ધસગાઇ જવા માંડી છે, તે વાત માનવાની અમિ ના પાડીએ છીએ. હિંદને પ્રતિકૂલ હુકિયામણે આ દેશને કરોડાનું નુકશાન થયું છે, નિર્મથ આપા-રતી નીતિએ હિંદને નિર્ધન બનાવી મૂક્યું છે, પરદેશી હરિશ્ચંદ્રને લીધે હિંદની મીઠા નુકશાન વેડી રહી છે, અને લગભગ સાડા છ ટકાનું વ્યાજ મજે તેવી ફેરરીખાતની વ્યવસ્થા હોવાને લીધે ખીજાં દેશમાંથી નહુનું ધસગાડું જાય છે, એ બધું શું મહાસભાના દરારને લીધે થયું છે? મીઠાવાળા રક્ષણ મારે છે છતાં તેમને આપવામાં આવતું નથી, તેથી કરોડોનું જે નુકશાન થઈ રહ્યું છે તે શું રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ધમકીને લીધે? અરે, આટલી આર્થિક પામમાત્રી છતાં સામ્રાજ્યના માત્રની તરફ પક્ષપાત બનવવાની શરતો સિવાય મીઠાને રક્ષણ અપાય એવાં કરાં જ ચિહ્ને જણાતાં નથી, અને એ શરતો હિંદના મીઠાવાળાઓ સ્વીકારે તે પછી પણ કોન્ટ્રાક્ટરની મીઠા હિંદી મીઠાની હરિશ્ચંદ્ર કરે તેવા માત્ર નિર્ધિ જ બનાવે એવી પણ કંઈ ખાતરી હિંદી શ્રીમંતોને ભડકાવનારી મવાળ મંડળા અપાવી શકે તેમ છે?

...

ખરી વાત શું છે?

શ્રીમંતો અને આપારીઓને મવાળ અને એન્જો ઇન્ડિયન પત્રકારો ભડકાવના મારે ગમે તેવાં તૂટ ઉલાં ભણે કરે, આ આ દેશ વાસીઓનો ધણે જ મોટો ભાગ,

સ્વાતંત્ર્ય દિનને દિવસે કરવામાં આવેલાં કરાવમાં કહ્યું છે, તેમ બરાબર માને છે કે: “હિંદનો આર્થિક રીતે નાશ કરવામાં આવ્યો છે, ચેત પાસેથી તેની કમાણી કરતાં વધુ મહેનુદ લેવામાં આવે છે, બ્રિટિશ માનને પસંદગી આપવા મારે ગોદવાયથી જનની ગાજના અને આખમુદ ચલણના ધોરણને લીધે જ આ દેશમાંથી કરોડો રૂપિયા ધસગાઇ જવા છે.” એ સ્થિતિ જ્યાં મુધી દૂર ન થાય ત્યાં મુધી આ દેશમાંથી કરોડો કરોડો રૂપિયા ધસગાઇ જાય છે, તે વહેણ કદી પણ અટકવાનું નથી એ જ ખરી વાત છે.

....

ધારાસભા તો ન જ છોડાય:

લાહોર મહાસભાના આદેશની સાથે અમે સિદ્ધાંતની ખાખતમાં મગતા થતા હોવા છતાં, ધારાસભા ત્યાગની મહાસભાની ભક્ષામણ સાથે અમે મગતા થઈ શકતા નથી કેમકે દર વર્ષે પંદેલાં ગાંધીજીએ દેશની પાસે એ પગથું લગાવ્યું અને તેનું જે શુરું પરિણામ આવ્યું તેનો અનુભવ આપણે વીસરી શકીએ તેમ નથી. હિંદુ મુસલમાનોના ક્રધગ્રનું એક કારણ તે સમયના ધારાસભા ત્યાગમાંથી જ ઉત્પન્ન થયું છે, ઉપરાંત રાષ્ટ્રવિતની નજરે નિરૂપયોગી માણસોને ધારાસભાઓમાં જવા દેને નોંધરાહીને વધારે મજબૂત બનાવાની, કીમુખી રાજ્યતંત્ર જેવા નકામા પ્રયોગોની ખાજી સમસ્ત દેશને આટલાં વર્ષો મુધી ધસગાવાની દર્જ પાડવાનો, દેશની ગર્જના તિબેરમાંથી કરોડોને ખોટા ખર્ચ કરવાની નોંધરાહીને સરળતા કરી આપવાની ભયંકર ભૂલો આપણે એક વખત કરી હતી: તે અનુભવ ઉપરાંત યુદ્ધની વ્યવસ્થા

નીતિન પ્રમાણે પણ દુસ્મનનું સ્થાન ન્યાં
 ન્યાં હોય ત્યાં ત્યાં આપણી હસ્ત શસ્ત્ર
 કસ્યાની નહર છે, તેમાં પણ દુસ્મનનું
 સ્થાન ન્યાં પોતું ત્યાં તે આપણે માટે
 વિજયની ખેંચી તરફ હોય છે. તે નજરે
 ધારાસભામાં સમ્પ્રદાયિકતાથી લક્ષ્ય એવા
 પીકે હોય તે સરકારની સામે, એની જ
 ભૂમિ ઉપર ખડા રહીને તેઓ સાફ સાફ
 પાતો સંભળાઈ શકે, (જેવાં ભાષણ
 ધારાસભા બહાર કરવાં મુશ્કેલ છે), તેને
 દેશાલિતથી અવગણાં જતાં અટકાવવા પ્રયત્ન
 કરી શકે, બીજા પક્ષવાળાઓ સાથે સુધ્ધ-
 નીતિને ધોરણે સાથ જમાવીને સરકારને
 પ્રતિદિનનાં કામોની વિરૂધ્ધ થતાં સફળ
 હાર આપી શકાય, અને અંતરે તેમ જ
 આપણું સુધારાઓને લીધે ન્યાં ન્યાં તેટલું
 કરી ન શકાય ત્યાં, સરકારને પોતાના
 આપણું અધિકાર વાપરવાની વારંવાર ફાટ
 પાડીને, હિંદને અપાયલા કલેવાતા પાકા
 સુધારાઓનું પોત ફુનિયાની દૃષ્ટિએ ખુલ્લું
 કરી શકાય. આ અથા ધારાસભા પ્રવેશના
 લાભો ઉપરાંત દેશના ઉદ્યોગ આપારને
 આગળ ધપાવવા જરૂરની દિવાલો ખરી
 કરી હોય, હાથ બીજા જેવાં દેશાલિ-
 તનાં બીજા પાસ કસવવાં હોય, કે સારથ
 બીજા જેવાં સામાજિક સુધારાના કાનુન કસવવા
 હોય તે તે માટે હાથ ધરત તે ધારાસભા-
 ઓ જ માન એટલું અને સુચારુ સ્થાન
 છે. આમ દુસ્મનની સામે ધારાસભાની અંદર
 અને ધારાસભાની બહાર હસ્ત ચલાવવાથી,
 તેના હાથ નજારે રોકેલા રાખી શકાય, વળી
 જેઓ ધારાસભાઓ મારફત જ કામ કરી
 શકે તેમ હોય, બીજાં કામ જેમની દ્વારા
 તરફ શકાય તેમ નહોય, તેવા રાષ્ટ્રીય સૈનિક-
 કોની સેવાનો લાભ નહિં સુમાવવો, એટ-
 લું જ નહિં પણ ધારાસભા બદલારની

અગવળ ચલાવી, તેવા દેશાલિતોને જનતાની
 નજરે ઉતારી પાડી. દેશના સાચા પક્ષમાં
 જવાની ફાટ પાડવા જેવી સ્થિતિ. ઉભી
 કરવી, તેના કરતાં તેમની પાસેથી સેનાના
 મળી શકે તેટલો તમામ લાભ લેના એ જ
 આપણા દેશના જેવી સ્થિતિના માટે સારામાં
 સારો માર્ગ છે. જે કાષ્ટપણ વખતે સરકારી
 તંત્ર સાથે આખરી યોજના માટે વાટાઘાટ
 કરવા તૃપ્તિ ધારાસભા ત્યાગના હિમાયતીઓ
 રાખના હોય તે, પછી જેઓ સરકારી
 તંત્ર સામે સામનો કરવાના જ ઉદ્દેશથી
 ધારાસભાઓમાં ગયા છે તેમજ ત્યાંથી
 પાછા બ્રાજાવવાની ફાટ પાડવી, તે
 તે આતુ સુધ્ધમાં અગત્યનું સ્થાન રાખીને
 પટેલી આપણી સેનાને પાછી બોલાવી, પ્રતિ-
 પક્ષીનો વિના કારણે માર્ગ સાફ કરી, સેના
 મુશ્કેલી ઝાટી કરવા જેવું ભયંકર ઘાતક
 પગલું છે. જૂનકાળમાં એવું ઘાતક પગલું
 ભરીને આપણે પડતાવા છીએ એથી જ હવે
 ફરીથી એવી ભૂત કરવાની અમે ના પાડીએ
 છીએ. આવાં કાર્યોમાં કોઈ પણ માણસની
 લોકપ્રિયતા કે મોટાઈને માન આપવાની
 આગતવારી લાગવાની લાગણીથી કારવાઈ
 જતું ન હોઈએ. અંગત માન કે મોટા-
 ઈની ચક્રસા ચેરવી અને હાંસા તેતેતીએ
 હિંદુસ્થાનનું સત્યાનાથ કાઢી નાખ્યું છે,
 અને હજી ય આપણે એ ભૂતમાંથી ઉઠરી
 નહિં જઈએ તો મોતીલાલજી કે ગાંધીજીના
 ખોટા મતાગ્રહ, અંદર અંદરના આગ્રામ
 બા ને રીધા સંબંધો કે મિથ્યા ઝહેર વહેરને
 લીધે તેમના હાથ ધરી રાજકારણી ભૂતોનો
 ભોગ દેશ બનશે. અને એ ચાર કે દશ
 વ્યક્તિઓની મિથ્યા મોટાઈને કારણે તેતેતીસ
 કસોડને કપાળે રાખામીની કાળી રીતી કાયમ
 રાખવાના કારણે અન બનવાનું મલાપાપ
 આપણે વહેરવું પડશે, એ સમજીને સ્વતં-

ત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે સક્રિય હોવાનાં તમામ સીધાં સ્થાનો ઉપર આપણો કાષુ જમાવવાની જ જરૂર છે.

પોલાદી મુકેકે ?

ખ્રિસ્તમાં અન્યાર પહેલાં ક્રીસ્ટીયારીઓ થઈ રહી છે કે, હિંદની સાથે પોલાદી મુકેકે ઉગામીને કામ લેા, હિંદી નેતાઓને કચડી નાંખો નહિં તો, હિંદમાંથી ખ્રિસ્તી સત્તાના 'ખૂટ નીકળી જશે. અને વડી ધારાસભા સમક્ષ લોડ' ધરવીને હમણાં જ લાપણુ કહું' તેમાં પેલી દરિયાપારની ક્રીસ્ટીયારીઓનો સ્પષ્ટ પડ્યો પડ્યો છે. એ ભણા શુદ્ધસ્થે પોતાના પોલાદી પંજા ઉપરનું મુખમક્ષી મોણું કાઢી નાખ્યું તે માટે હિંદીઓએ તેમનો આભાર માનવો જોઈએ. કેમકે મવાળોની ધીનીત વાતોનો ભ્રમ પણ મુસાફરીનું ઉદ્ધવશ્યુ આપીને તેમણે તોડી નાખ્યો છે. વિદાયતના ઉદ્ધરમતવાદી પત્રોએ પણ એ જ કહ્યું હતું કે, હિંદના મવાળો તાત્કાલિક સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની વાતો કરતા હોય તો તેઓ અકાશમાં મહેલો બાંધી રહ્યા છે, લોડ' ધરવીને પણ એ જ વાત ખીજા અર્થમાં કહી કે, ભાઈઓ હજી તો મુસાફરીએ જવાનો આરંભ કરવાની યોજના તૈયાર થાય છે, ત્યાં તમે સંઘ સાથે કાશી પહોંચી જવાની વાતો કરો છો એ કેવું કહેવાય ? આટલા ઉપરથી પણ ગોળમેળ પરિવર્તની મધ્યકાળમાં વજ્રખાં મારનારા નહિં સમજે તો પોલાદી મુકેકેનો અનુભવ મેળવ્યા પછી તેમની આંખ ઉઘડશે ?

રાબ્ટને પડકાર

પણ મુકીભર મવાળો ગમે તેવી મનોદશા ભક્ષેને સેરી રહ્યા હોય, હિંદુઓ જવાબ તો ખ્રિસ્તી મુસ્લમીઓને લોડ

ધરવીને તેમ જ એન્ગ્રો ઇન્ડિયન અને ખ્રિસ્તી પત્રોને ગઈ તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીના દિવસે મળી જ ગયા છે. રાષ્ટ્રોએ એ પડકાર છે. મહાસભાની વાંસે કેટલું ભગીરથ પીડખળ છે તેનું માપ કાઢવાની આથી ખ્રિસ્તી મુસ્લમીઓને તક મળી છે. પરંતુ તેની સાથે સાથે મહાસભાના મોરચીઓને પણ એક ચેતવણી રૂબાઈના અંરખી સાગરના કિનારે મળી ગઈ છે, કે મહાસભાને જે જનતાનો પૂરેપૂરો સાથ મેળવવો હોય તો તેણે માલદારો, ભગીરદારો અને ઉપલા થરના લોકોમાં જ ગુંથાઈ રહે નહિં ચાલે, તેણે આમચળની મનોદશા બાલુવી પડશે, તેમને માટે કાયકમ ચાલવો પડશે. મહાસભાના નેતાઓએ અત્યારે એવકું કામ કરવું જ જોઈશે. રાજકારણ તરફ દૃષ્ટિ રાખીને સંજોગ પ્રમાણે રાજરમતોને પારખી તે પ્રમાણે યુદ્ધના મોરચા ગોઠવવા, અને લોકસભાજ તરફ નજર રાખી, તેમનામાં સ્મુદગ્નશ્રુતિ આવે તેવા કાયકમ તેમની આગળ રજી કરવો. રેંટીઆ અને ખાદીથી એવી ગત્યુતિ આવી શકવાની નથી એ વાત હજી મહાસભાના મોરચીઓ નહિં સમજે તો તેઓ અણીને અવસરે દેશને દગો દેનારા મનાશે.

પેન્શન શા માટે ?

અસહકાર અને ખીલાફતની હડતોમાં લાગ લેનારા અનેક હિંદુ મુસલમાનોનાં પેન્શન સરકારે અંધ કર્યાં હતાં, એમનું જ નહિં પણ જેમના આપ દાદાઓએ આ દેશમાં રાજ્ય સ્થાપવાનાં કામમાં ખ્રિસ્તીઓને આપત્તિને પ્રસંગે મદદ કરી દેશદ્રોહ કરેલા તેના અદક્ષામાં જેમને વંશપરંપરાનાં સાક્ષી-ચાલ્યાં બાંધી આપવામાં આવેલાં તેવાઓનાં અવીમાણાં અટકાવવાની વાતો તો હજી વડી

વાસવાસાની આસુ બેઠકમાં જ સાંજગણતમાં આવી છે. પરંતુ આ દેશની સિત્તેરીમાંથી જેમને પેન્શન મળે છે તેવા ૭૪૬૯ ગેરાઓને વર્ષે ૨૬૩ ૩,૭૦૧,૬૭૭ પાઉન્ડ પેન્શન આપાય છે, તેમાંના અનેક ગેરાઓ આ દેશની વિરૂદ્ધમાં છે એટલું જ નહિ પણ આ દેશની વિરૂદ્ધમાં ખિટનુની હિંદ વિશે ઘોર અત્યાન ધરાવતી પ્રબળ આગળ અનેક વ્યક્તિઓ બનાવવી ચાલે છે. આ જ કારણ છે, એવી કલુશાલ તો કમાન્ડરે કે નવધી જેવાએ લાસમાં તેમ જ લાસના મુખ્ય પ્રધાને કેટલાંક વર્ષ પહેલાં આપી છે. એવા નિમકલશમ મલુસોને પેન્શન આપવા શા માટે અંધ કરવાં ન જોઈએ? આ દેશમાં ખિટિશ નોકરશાહીએ જે રિવાજ હાથમાં કર્યા છે, તે જ રિવાજને હિંદીઓએ શા માટે વગળી ન રહેવું? પરંતુ આ સંબંધમાં પરી ધારાસભામાં પ્રજામાં આવેલા મિ. બી. દાસના સ્વાગતના હિંદી સરકારે ઉપવર્ણનો જવાબ આપ્યો છે, તે ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે, ખિટિશ સરકારે વલણ આ સંબંધમાં પક્ષપાત લખ્યું છે.

...

સાડનીસ લાખ

ખિટનમાં વસતા ગેરાઓને હિંદની સિત્તેરીમાંથી ૬૨ વર્ષે અપાતા ૬૭ લાખ પાઉન્ડની ભિગત આમની સલામમાં ગેરરે જેલમાં પોણે ગણ તા. ૭ : ૧૧ : ૨૯ ના દિવસે પ્રજા પ્રથમ ઉત્તરમાં હિંદી વર્ગીરે કરેલા ખુલાસા અનુસાર આ પ્રમાણે છે :
૧૯૨૬ ના માસની ૩૧ મી મુદ્દીમાં હિંદની સિત્તેરીમાંથી, હિંદી વર્ગીરની કચેરી માર્ગન લરકેની ખાતાના માલુસોને આ પ્રમાણે પેન્શન આપવામાં આવ્યાં હતાં :

ખાતું.	રૂ.ખા.	૨૩મ પાઉન્ડ
નરકેરી અમલદારો		
(સિપાઈ મેન્ટલ અને		
વોરન્ટ અમલદારો)	૩,૬૬૧	૧,૭૧૮,૬૬૫
હિંદી લરકેનીવેંક		
ખાતાના ગેરા		
અમલદારો.	૫૫૧	૩૧૦,૬૬૯
હિંદીનો કાદવાના		
અમલદારો	૧૪૯	૫૪,૬૩૫
જાના હિંદી નોકર		
દવાના અમલદારો	૨	૧૮૯

૪,૩૬૨ ૨,૦૮૯,૬૫૮

હિંદી સનદી નોકરીમાંથી જાનપ્રસ્થ થયેલા ગેરાઓને ના. ૩૧-૩-૨૯ મુદ્દી, હિંદી વર્ગની કચેરીમાં મળેલું વાર્ષિક નિજતિનન આ પ્રમાણે છે :

હિંદી સનદી નોકરી	૭૩૪	૬૩૬,૦૭૯
લાઈ કોર્ટના ગેરા	૩૮	૪૦,૭૫૩
જાગ્યા પાછલેટ સર્વિસ	૩૩	૧૩,૩૩૩
મરાઠાઓ ખાસ	૧	૪૦૦
અન્યને નોકરીની	૨,૩૦૦	૬૨૩,૭૪૪

૩૧૦૧ ૧,૬૧૭,૭૧૯

આ બધાઓને દુનિયામણના પલટાથી વળી એક રૂપિયા પાછળ મે આના મહત્તના વધારના મળે છે એ વાત વિચારના જેવી નથી.

...

પાંચ રાજ્યોની નોકરી પરિપદ

સંસ્થામાં નોકરી પરિપદ મળી છે. તેમાં હિંદી, અમેરિકા, કોન્સ, જાપાન અને છટાસિના રાજ્યોમાં એકલા મળ્યા છે. વિશ્વઆપી વાદની પછી લરકે અને કાદવા પ્રત્યક્ષાની વાતો ખુબ થાય છે, જતાં પ્રત્યક્ષ

દેશ પોતાની દૃષ્ટિ ભાવી યુદ્ધ ઉપર નજર
સ્થાપીને, રખે ને હું ઓછે ઉતરું કે પાછો
પડી જઈ, એવા ડરથી લશ્કરીબળ અને
ક્રાંતિ રજીસામંત્રી વધાર્યા જ કરે છે.
નૌકાકાંડો ધટાડવાની વાતો વધવા માટે
૧૯૨૧ માં વોશિંગ્ટનમાં અને ૧૯૨૭ માં
હનેવામાં એમ બે પરિષદો પાંચ રાજ્યોના
પ્રતિનિધિઓની મૂળી હતી. પરંતુ દરેકે
હતુ પોતપોતાને પ્રતિજ્ઞા અને ખર્ચાળ થઈ
પરે તેવી જૂની ઢબની સામગ્રી ઓછી કરી,
નવા સંબંધમાં સારી રીતે દુસ્મનને મહાત્
કરી શકાય, તેવી નવી ઢબની યુદ્ધ સામગ્રી
તૈયાર કરવા પુરતો છે. બ્રિટન એક વખતની
દરિયાની રાણી-અમેરિકા તેની લગભગ
આવી પહોંચ્યું છે, જાપાનની સ્થિતિ
ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ બ્રિટન જેવી છે અને
શાહીવાદી નજરે તેની માનસિક દશા પણ
બ્રિટનને મળતી જ છે, ફ્રાન્સ પણ લોક-
શાસનની એની બધી વાતો છતાં સામ્રાજ્યવાદી
અને મુસોલિનીની આગેવાની નીચે હુનિયાને
ડરાવવાના પ્રયત્ન કરતા ઇટલીને ભૂમધ્ય
સમુદ્ર ઉપર કાણુ જમાવેલો આમ પાંચ
રાજ્યોમાંથી એક રાજ્ય એવું નથી કે
જે, રજીસમંત્રી અને કાંડો ધટાડવાના
પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરવા તૈયાર હોય. સામ્રા-
જ્યવાદી મનોદશામાં એવા પ્રયત્નો અશક્ય જ
મનાય; એટલે બહારની ગમે તેટલી વાતો
છતાં નૌકા પરિષદ સાચા અર્થમાં કાંડલામાં
ઘટાડો કરી શકવાની જ નથી. તો પણ બ્રિટ-
નની કંઈવાતી મજૂર સરકાર પણ સામ્રા-
જ્યવાદ અને મુડીવાદમાં તેની આગલી
ગ્રાઈ પણ સરકાર કરતાં પાછી પડે તેમ
નથી, અને સોયીયટ રશિયાને કચડી નાખવા
માટે, તેને અમેરિકાના સરકારની ખાસ
વંકર છે, તેથી જ બ્રિટન સમાધાની ઉપર
આવવાનો દેખાવ કરશે; પરંતુ કાંડવાની

લડાયક સક્રિય કે વૃત્તિમાં ઘટાડો થાય એવું
માની શકાય તેમ છે જ નહિ.

એ કેના પ્રતિનિધિ ?

નૌકા પરિષદમાં સર અતુલ ચેટરજીને
હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે બેસાડવાનું ફારસ-
ભક્તવવામાં આવ્યું છે, અને એ ભાષ્યએ
હિંદની વતી શાંતિમંત્ર લખવાનો તમાશો
કરી, બતાવ્યો છે. તે ખીલું કશું જ નહિ
પણ હુનિયાની આંખોમાં ધુળ નાખી, હિંદ
પરગળદીપ બાબતમાં સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય
ભોગવે છે: એવા હિંદી વકીર તેમ જ વોઇસ-
રોયના કથનોને ખરાં બતાવવા માટેનો સ્વાંગ
છે. આ હિંદનું ભયંકર અપમાન છે, સર
ચેટરજી હિંદના પ્રતિનિધિ ને જ નહિ, તે
પ્રતિનિધિ હોય તો સામ્રાજ્યવાદના પ્રતિ-
નિધિ છે. એ વાત હવે કામકામ સભાએ
ભરીને હિંદીએ એ જગતના નાણુ માટે
ગંદું કરી, સર અતુલ ચેટરજી જેવા
પ્રતિનિધિનો ઇનકાર કરી, જગતની આગળ
ખરો કરવામાં આવેલા સામ્રાજ્યવાદનો દંભ
ખુલ્લો પાડવાની જરૂર છે.

કેલોગ કરારનું પોકળ.

જગતની ઉપર પોતાનો 'સીધો' અથવા
આડકતરો કાણુ રાખવાના નિરંતર ખુલ્લા
અને છુપા પ્રયત્નો કરનારો શાહીવાદી
રાષ્ટ્રોએ કેલોગ કરાર નામનો તમાસો ભઝ-
વ્યો છે; તેની ઉપર ૫૬ રાજ્યોની સહીઓ
પણ કરવામાં આવી છે. આ કરાર પ્રમાણે
ચીન અને રશિયાનો છેલ્લા ઝઘડામાં બ્યારે
ચીન ગારવાદી રશિયાનો મદદ અને પર
રાષ્ટ્રોની ઉરકેળીથી રશિયાની સાથે થયેલા
કરારનો તિરસ્કાર પૂરક ભંગ કરી,
રશિયાને ઉપર હુમલો કરી રહ્યું હતું,
અને તે પછી રશિયાનો બચાવ

વળા હુમસાથી મલાત થઈ નમવાની તૈયારીમાં હતું, ત્યારે પોતાની સત્તા અને ક્ષત્રુ કાયમ રાખવા ચાર ગુરુઓએ કેસાગ નરનામાને આગળ ધરી રશિયાને પાછું પાડવાની चेदવી કરી, એ જ કેસાગ કરારનો આધાર લઈને અમેરિકાએ પેનાના 'પાડોશીઓને કચડ્યા પ્રપ્ત કર્યો ત્યારે મિત્ર રાજ્યોં એ કહ્યું જ ક્યું નહિ', એટલું જ નહિ પણ જ્ઞાન્યુ-આર્ડાની પહેલીથી ચીનની સરકારે, સામાન્યવાદીઓએ સુકિત પ્રયુક્તિથી તેને માથે ફોપી મારેલી શુભામીની ખીકીએ ઉખાડી નાખવાનો કાય કયા, ત્યારે એ જ આશ્ચર્ય વાદી રાષ્ટ્રોએ, કેસાગ કરારની ભાવનાઓને જાણુ પર ખેસારી, પોતાના જુના દહની યાંત્રો કરવાની જુનવાણી વાણીના સુર શરૂ કર્યા ! આમાં કેસાગ કરારની જ પોષળના રહી છે એમ નથી પણ શાર્દવાદી મનોદશાનું, ભયંકર પ્રદર્શન પણ થઈ ગયેલું છે. એ મનોદશામાંથી કચડાયેલી પ્રજાએ દવે છુટી જવાની જરૂર છે.

...

જગતના સીધીઓની જગત્તિ:

અમેરિકા અને આફ્રિકામાં સીધી પ્રજાની વસતિખંડી છે. પરંતુ ખીજ ખંડમાં પણ તેઓ નંદ્રે તેમ નહિ. આ પ્રજાનો મોટો ભાગ અત્યંત અને નિર્ધન છે; આજ સુધી તેમના મોઝે ખીજઓ લાભ કેતા આવ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ તેમની સાથે ખરાખર્માં ખરાબ જાતનું વર્તન ચલાવવામાં આવે છે. ગમે તેવા ધનવાન કે વિદ્વાન સીધીનો પણ તેની ચામડીના ઢાળા રંગને લીધે તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે; ખુદ લંડનમાં શ્રીમંત સીધીને કોઈ હોટેલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા નહોતો, અમેરિકાનાં દક્ષિણ સંસ્થાનોમાં ૬૯ સીધીઓને

• જ્યાં જેટલી ઉચ્ચગણીનું કારણ મળતાં હવતા સગાગાની દેવામાં આવે છે, આફ્રિકા અને વેસ્ટઇન્ડીઝના ટાપુઓમાં તેમને નાગરિક તરીકેના પ્રાથમિક દરકો નથી અપાયા, છતાં કરેલ અસહ્ય ભોજે તેમની ઉપર નાખવામાં આવ્યો છે, ઉપરાંત ગોરાઓ દ્વારે તે જ્ઞાનમાં રહેલું અને દરેક સીધીએ જોતાની ઓળખાણ માટે પાસ રાખવો: એવી અપમાનોની પરંપરા નીચે તેમને રિયાલું પડે છે. આ બધા અન્યાયાની તેમ જ તેમની પાસેથી ખુલ્લી અને દોષથી રીતે જે શુભામીની કાયવામાં આવે છે, તેની સામે યગ માટે વેસ્ટ ઇન્ડીઝમાં, દક્ષિણ અને ઉત્તર અમેરિકામાં તેમ જ આફ્રિકામાં કચડના સીધીઓમાં સારી જેવા જગૃતિ આવી છે; તેમના સંયુક્ત બળથી પોતાની જાતિની ઉન્નતિ માટે લંડનમાં વસના સીધીઓએ જગતના સીધીઓની પરિવદ ભરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, આ પરિવદ આવતા જુલાઈ મહિનાના આરંભે જ મળશે. તે વખતે આંતરરાષ્ટ્રીય સીધી ચળવળ કેવી રીતે ચલાવવી, તેના જ પ્રધાનપણે વિચાર થશે. નવાયુજનો બધા પોતાનો સાવન્રિક પ્રભાવ આમ બતાવી રહ્યાં છે એમાં જ માનવતાનો વિજય રહેશે છે, તેથી જેઓ વિશ્વની શાંતિ ચલાતા હોય તેવા પ્રત્યેક દેશવાસીઓએ આવી અળવળ તરફ સમભાવ બતાવવો જરૂરી છે. શાર્દવાદી અને સુડીવાદી બંને જેમ પોતાની સત્તા આજુ રાખવા પ્રયત્ન ધોરણે ક્ષમં કરે છે, તે જ રીતે તેમના પંજમાંથી છુટવા માગનારી કચડાતી પ્રજાઓએ પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્કારને ધોરણે પોતાનાં સંગઠિત બળ જમાવવાં જ પડશે એ વાત મોડી મોડી પણ તમામ પરાધીન પ્રજાઓ સમજવા લાગી છે, એ જ શુભ ચિદન છે.

: ન વ યુ ગ :

તંત્રી : સીતારામ જી. શર્મા

પુસ્તક : ૧]

મહા : ૧૬૮૬

[અંક : ૧૧

== અ નુ ક મ ણિ કા ==

:: ચિત્ર વિભાગ ::

ચિત્રાંક	ચિત્ર	ચિત્રકાર	પૃષ્ઠ
૧	ચીના મહુસ્તુ ગરીબકં ઘર	દેશે	
૨	ચિત્રકલક [દ્વીરંગી]	કૃષ્ણાન્ત	
૩	તાજ મહાલ [દ્વીરંગી]	દેશે	
૪	સ્ત્રી : જગતારિણી [દ્વીરંગી]	જ. મીસ્ત્રી	
૫	જપાનની મહા મહિલાઓ	દેશે	

:: સાહિત્ય વિભાગ ::

લેખાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા	તંત્રી	૧૨૫૫
૨	અમેરિકાએ સ્વાતંત્ર્ય કેમ મેળવ્યું? [સચિત્ર]	સીતારામ શર્મા,	૧૨૬૦
૩	અહંતા ને આદર્શ	આવચંદ વર્મા	૧૨૭૧
૪	ચીનગારીઓ [સચિત્ર]	મહાસલાનાં આપણામાંથી	૧૨૭૬
૫	નોકા પરિપક્વ	ડી. એસ. મહેતા	૧૨૮૧
૬	આશ્રા : પ્રણય પંથીઓનું યાત્રાસ્થાન [સચિત્ર]	મજશેખર	૧૨૮૪
૭	સત્યાવનારી દિલ્હી	સ્વીડેનનાં મોલની	૧૩૦૩
૮	નવયુગનો પયગંબર [સચિત્ર]	મંજુલાલ દવે	૧૩૦૬
૯	દંભ [નવલિકા]	સનકુમાર વીણ	૧૩૧૩
૧૦	હિંદની સ્વતંત્રતાનો સમ્પ્રદાય દંદેરો		૧૩૧૮
૧૧	સ્વતંત્રતા [સચિત્ર કાવ્ય]	પીયુષ	૧૩૨૦
૧૨	નવયુગ ધર્મ	મણિલાલ કે. પરીખ	૧૩૨૧
૧૩	પ્રતિબિંબ		૧૩૨૪

પ્રજામિત્ર-કેસરી

:પ્રજામતનો પડવો પાડતું-આગેવાન અફવાડિક:

સામાજિક સડાનું દુશ્મન છે.

ધાર્મિક વહેમો અને અધર્મધાને તે ઉખાડવા મથે છે.

વીચાર અને વેવીશ્યનું તે સંગ્રહસ્થાન છે.

જગતના તમામ જાણુવા જેવા તાબામાં તાબા સમાચાર તે નવીનજ આકર્ષણીય રીતે પુરા પાડે છે.

મનનીય લેખો મારે તે ગુજરાતી જનતામાં પંકાયું છે.

વાર્ષિક લવાજમ સાત રૂપિયા.

જાહેર ખખરનું તે સહુથી સારું સાધન છે.

હિંદુસ્થાન અને પ્રજામિત્ર

ઝેટલે

હીંદના કુટુંબ પ્રશ્નોનું નીરાકરણ લાવવા
અથવા ઉત્સાહ ધરાવતું પ્રજાકીય પત્ર.

તમારા હૃદયમાં મંથન મચાવતા
સામાજિક પ્રશ્નોની ખુબ કડક રીતે
ચર્ચા કરતું આગેવાન પત્ર.

સમાચારો રજુ કરવાની કલામાં સુઠી
ચડીયાતું સમીક્ષાનું સુંદર પત્ર.

વ્યાપારના સુઠી છેલ્લા અને ઉપ-
યોગી ખબરો, લાવો તેમજ અભીપ્રાયો
આપતું વર્તમાનપત્ર.

બહાર ખબર આપવાનું સુઠી સારા
માં સારું સાધન વાંચો ઝેટલે એનું
વ્યક્ત થશે.

હે જી લીલા !

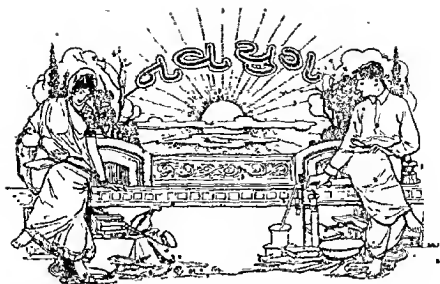

ભાસ્વાદી શ્રીમંતો કાચ ગાય છે [૪૫૬: ૧૪૪૦]

ગામડાના શેઠભાગમાં ઘડિયા ગરીબ ગાયવાળાઓને અતાવે છે

[પૃષ્ઠ: ૧૪૪૦]

સ્વ: ૧ કુ.]

કાગળ ૧૯૮૬

[અંક: ૧૨

આંખાવાડીયાં મં-
નવીઓ અને
મર્યાદાથી કચી રહ્યાં
છે; નવપક્ષવિત પુખ્ત-
લતાઓ ઉપર ખીજનાં
નવપુષ્પોની મધમધતી

સૌરભથ્થે વાનાવરણ ઉમરાઈ જાય છે; વૃક્ષો-
એ નવા વાયા સળ્યા છે; શિયાળો ઉતરી
ઉનાળાને આરંભ થયો છે; નવાં ધાન્ય,
નવા રસ, નવાં ફળાદિ અને નવપુષ્પોથી
નાજી ભરતી ઋતુઓની પ્રણીતી વસંત
ઝમઝામ રહી છે.

આઝકુંજમાં ડાયલો છુટાર કરે છે;
પુષ્પે પુષ્પે ભમરાનાં રેળાં ઝુંબટ કરે
છે; દિવસો પાળુ લાંબા થવા લાગ્યા છે;
ચાંચિત્તું સાત્રાત્ય નરમ પડતું જાય છે;
જ્ઞાનગ્રંથની સંહિતોસભો વસંત ભારતી
સમીર પલુ ધીરે, ધીરે, જળ મન-
નંદન કરતો, શાંતિદાયક સત્તાવ આપી
રહ્યો છે.

હુ તા સ ની

: દેખક :

તંત્રી

આજ ન દિવસોમાં
હુ તા સ ની આ-

વરો. હજુ વસ્તુઓનો,
હજુ માંદગા વાનાવર-
ણને સ્થળાવી મૂકી,
નવચેતનભર્યા વાનાવર-

ણની જમાવટ કરવી; ઉત્સાહ અને નિર્ભય-
તાથી કેનુજ રંગ, શુભાસ અને નવકુતરોની
રમઝડમાં સ્થાનગ્રંથના સાત્રાત્યમાં આનંદો-
ત્સર કરવાની ઉમ્મો અને નાજીભરી ઉર્મિ
જગ્યાથી એ જ આ રતુનો નેત્રગિરક
જવાબ છે.

વસંતનું મધ્ય સ્થાન મનુષ્યો જ
આંકી શકે છે. દિંદ, સ્વતંત્ર દત્તો ત્યારે
વસંતની પુરેપુરી ખબર માણતો, પશ્ચિમના
સ્વતંત્ર મુદ્દામાં આગ્રેય વસંતમાંથી
પ્રબળચમુદ નવચેતન, નવપ્રાણ અને નવીન
પ્રજાઓ મેળવી, હવન સંશ્રામની યજ્ઞ-
મંદિરમાં પચ્ચેયણ ઉત્સાહ, આનંદ, ઉત્સવ
અનુભવે છે.

ત્યાં આપણે શું કરીએ છીએ? 16 દુસ્તાનમાં વસંતની જે છદ્મ
નરો છે તેવી નૈસર્ગિક છદ્મ બીજા દેશોમાં
ભાગ્યે જ હોય છે. હામ હામ વહેતી નદીઓ
અને જલજરણાં નિનાદ, પુષ્પપુલ્કરી
વિધુલતા, આમમંદુરીઓની અપારતા, નવીન
ફળો અને નવા નવા રસોની અનુકંપા—આ
બધું જ્યાં આપણે આજે વસંતને ભૂલી જ
ગયા છીએ! આમ કેમ? એનો વિચાર
કેટલો ગંધો જરૂરી છે?

એમ વસંતને પિસયાં, તેમ જીવનનો
આકે ભૂલવા રૂઠું પાડેથી ત્રાગી
મેળવવાની રીતોય ચુક્યા. દુનાસતીમાં જરૂર,
જીવંતી, દુર્બલતા, આજસ અને અનાચાર
હોવાને વાતાવરણની સાચી અને સર્વઆપી
શુદ્ધિ કરવાની કલા થે બૂઝ્યા! દુનાસતી
જેવા પર્વને આપણે કૃષ્ણ ઉછાળવાનું, ગાસિ-
પ્રદાનનું, ચોર્યકેસાનું નકટ, નાચું અને
અને દસકું પર્વ યનાવી દહતે, રાજીજીવનને
બચકર દાનિ કરી છે.

આમ બન્યું, કેમકે આપણે આપણા
ઉત્સવોનેય ધાર્મિક અને વહેમી
વાતાવરણથી જડી કીધા, અને તેના વિશુદ્ધ
ખોળાઓને રૂઢી અને અધ્યક્ષોનાં ખોળાં
એકાં ચડાવ્યાં! જ્યાં દાનણ કરવાથી
માંડીને કૌશલ અને મૂળાને જેવી શરીરશુદ્ધિની
ક્રિયામાં પણ ધર્મ-નિયમો લાગુ કરવામાં
આવ્યા છે, ત્યાં રાષ્ટ્રીય ઉત્સવોનું શું ગણું
કે તેમાંથી જટજાને અણિશુદ્ધ તહેવાર રહી
શકે? અને ધાર્મિકપણાનું ત્યાં ત્યાં
આરોપણ થયું ત્યાં ત્યાં તેના અનિરૂદ્ધિનાયે
એકાદ વળ્યા છે, એ અતિરેકપણાથી
કંટાળેલા લોકો ખરાબની સથે સ્થાવરે થ
છોટી દેવા લાગ્યા છે. એથી જોએ નવાયુગને,
મોજવાનોને, શુદ્ધિવાદી મનાદરને લાંબાંડી-

આ, અધ્યક્ષાશુ અને બુદ્ધિ તે બધું જ વખોડી:
કાલના કલ્પિત નિદે છે, તેમણે એમ સમજ-
વાની જરૂર છે કે, તેમાં જેટલો દોષ એમની.
રૂઢી રસકતાનો છે તેટલો બીજા દેશનો નથી..

શા માટે આવા પ્રસંગોને હજી યે
રાષ્ટ્રીય તહેવારોનું સ્વરૂપ આપીને, તેને
કાળી ઉત્સવ યનાવી દેવાને બદલે રાષ્ટ્રીય
તહેવાર યનાવવા નહિ? હિંદુ, મુસલમાન,
શીખ, જૈન, પારસી, ખ્રિસ્તી, યુરોપીયન
વગેરે બધાં જ વસંત રૂઠુંને ધ્રુવે છે, તે
વખતે શરીરના કુદરતી ધર્મ પ્રમાણે વાતાવ-
રણની તાત્કાલીક તનમનને જાણાતી સ્કુ-
તિના આનંદદાયક લ્હાવ લેવા તેઓ પહો
આવુર હોય છેજ, તો દુનાસતી જેવા
તહેવારોને રમન, ગમત અને આનંદ ઉત્સાહ
મેળવવાના પ્રસંગમાં ફેરવી નાખવામાં આવે.
સ્થાન સ્થાનને અનુકૂળ રમત ગમતો જાહેર
રીતે રમવા રમાવવામાં આવે, તો આ દેશ-
માંથી રમત ગમત માટેની જે સ્વાભાવિક
ચુરલુજલ લગભગ ઠરી ગઈ છે, તેમાં નવું
ઝેનન મંડી સગ્રથ.

રજો દોષ એમ કહે કે નિર્ધનતાને
સીધે, રૂઠાઈને પડાવીનસોને સીધે હિંદી
ઓનાં જીવન આનંદ-ઉત્સાહ અને રમત
ગમત માટેની આવરતા વિહોણાં શુષ્ક બની
ગયાં છે. એ વાત સર્વથા ખોટી છે. તેઓ
મરીજ છે, દયાયક્ષાં છે, અજ્ઞાન છે, ગામ-
ડાંઓમાં વસે છે તેઓના દિલમાંથી રમન-
મસ્તી, ઉત્સાહ, તોફાનની ચીનગારી સપ
ઠરી ગઈ નથી, તે તો ગામડે ગામડે.
વાગનાં નગારાંના હીમ દૂમ દૂમ
ઉડના મુરો, તેની આસપાસ તમચારો અને
લાકડીઓ સાથે રમાતા નૃત્યો, બંદુ-
રૂપીઓના અને તેવા બીજા સ્વાગો કંઈક

નીકળનાં સરંગસો, રાસદ્રી, ગરવા, મેદાઓમાં
મેવાના નીચે એ બધી મસ્તી આવે ચ
દેશનાં નિર્ધન, અજણ, ગામડીઆઓમાં
જાણીય છે. શેલક લઇને ગવાતાં ગીતો, કે
નંચુર અને મંદરાઓ સાથે જમની લગ્ન-
મંડળીઓની રમઝટમાં હવન સંશ્રમતો
ચરેલા થાકે મિસરવાની જ લાવના બહેલી છે.
પરંતુ સમાજના ઉપદ્રા ધરવાળાઓ જ, ભણે-
લાઓ, શ્રીમંતો અને મધ્યમ વર્ગના માણ-
સોનાં દિલમાંથી રમન ગમત, મસ્તી આનંદ,
નિર્દોષ તોલનની પ્રતિનાં પુર જ ઓસરી
ગયાં છે.

એ ઓસરી ગયેલાં પુરને પાછાં વાળવા,
એ કરી ગયેલી ઉદ્ધાસ પ્રતિને
સહજ કરવા, ધર્મના આડંબર અને ફટીના
બંધન વિહોણા, સદા અને આજી રાષ્ટ્રીય
તહેવારોની યેજના કરવાની ખાત જરૂર છે.
રમી જાણે તે મરી જાણે, એવી કંઈક
પશ્ચિમની પ્રગતના વર્તન ઉપરથી જોઈ
શકાય તેમ છે. યુરોપના મહાભારત યુધ્ધમાં
મર્યા ગયેલાઓ સમરભૂમિની પાછળ ટુટ
જોડાની રમતો રમતા હતા, સાત્રાન્યનો
ભાર માથે લઇને ફરતા અખર રાજદારીઓ
નાની મોટી રમત ગમતો અને વ્યાયામનો
શોખ કેળવવા સમય મેળવી શકતા મારે
જાણીના થયેલા છે, પશ્ચિમની પ્રગત રમન
ગમનની રૂપરંગિણાં રમ્યો જેવા લાખજોની
સંખ્યામાં ઉતરી પડે છે, સાથે મળીને
નાચી જાણે, એકસાથે સમુદાય ધર્મ ગીતો
ગાઈ મગાઈ જાણે, તેથી તો તે પ્રગત
આપતિનો સામનો કરવા, મંદરો સાથે
અથવા માર્કે પાલુ તેટલી જ મંદરો સમુ-

દાય ધર્મને નીકળી શકે છે. યુધ્ધપુર
જેવા ગંભીરમાં ગંભીર અને હવન મર-
ણના રેલો થતા હોય ત્યારે રાજમાર્ગો ઐતો
શેરીઓને સ્વાતંત્ર્યનાં ગીતો અને જાણનાંદારી
ગજવવા જે પ્રગત વિષયનો પાલુ વખત
ગુમાવ્યા પીના નિદ્રણી શકે, તેજ પ્રગત
વિજયને વરીને પાછા આવતા ચોખ્ખાઓને
ટુટકે વધાવવાનો અને સાચી સ્વતંત્રતાનાં
મધુર ફળ આપવાના અધિકારીઓ બની
શકે. હવન વિદોહી, ઉદ્ધાસ અને ચેતન
વિદોહી, અંધ અધ્યા અને ફટીના ચોક-
કામાં જરૂર ગયેલાં હવનને લીધે નિરંતર
ગંભીર, ઉદારીન બની ખેંચનારી પ્રગત
માટે હવન રસના કે સ્વતંત્રતાના હાથ
હોતા નથી.

આ થી નોજવાન નરનારીઓ સમુદ-
ાય ધર્મને વિશાળ રાષ્ટ્રીય ધોરણ
ઉત્તરો ઉત્તરવાની શક્યાન કરવાની જરૂર
છે. ચારી કરી કરીને લાવેલાં છાણાં લાકડાંની
હોળીઓ ધણું દિવસ કરી, ચિત્તસ રસની
લ્હાણી અનેક વર્ષો કરી, ધુળ, કીચડ અને
ગંદવા પરપરની ઉપર બહુએ રોગચો,
હવે તો એ બધાની ખરી હોળી કરી દઈને
સ્વાતંત્ર્ય માટે ફેલડિયાં કરવાની લાવના
જગે અને વિજય પ્રાપ્તિના ગુલાય ઉગર-
વાની તક અપાયે, તેવા નિર્ધાર ઉદ્ધાસ અને
આનંદના ઉપભોગ કરી શકાય, તેવે માર્ગે
વળાઃ એજ હુનામનીના જણવારુ મહત્વ
છે અને યુધ્ધ યુધ્ધીઓએ, હાથનાની મોટી
શરમ ખંખેરી નાખે, એ મહત્વના મમ
સમંજ નવી રીતે હવન હવવાનો આદંબ
કરવાની જરૂર છે.

દેશી રાજ્યોમાં વેઠનો સિતમ

: મૂળ લેખક :

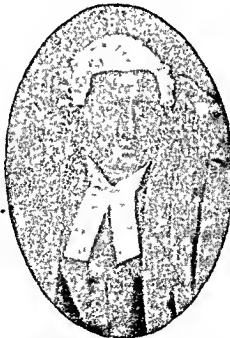
શ્રી. પોપટલાલ ચુડગર

આર.-એટ-સો.

રાજસ્થાની પ્રબ મંડળના વિકસત ગયેલા પ્રતિનિધિ મંડળના એક સભ્ય શ્રી. પોપટલાલ ચુડગરે 'ઇન્ડિયન પ્રીન્સીપલ અન્ડર બ્રિટિશ પ્રોટેક્શન' નામનું એક અંગ્રેજી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તેના પાંચમા પ્રકરણમાં હિંદના દેશી રાજવાડાઓમાં ચાલતી વેઠ-એગારની યાત્રા પ્રધાનું સચોટ વર્ણન આપ્યું છે તેનું ભાષાંતર અહિં ઉતારવામાં આવ્યું છે.

૪. સ. ૧૯૨૬ ની સાલમાં પ્રબ સંઘની છઠી બેઠક વખતે આંતરરાષ્ટ્રીય ગુલામી પરિષદ સંબંધે ઘોષણાં બ્રિટિશ પ્રતિનિધિ આમ વધા હતા :

“હિંદી રાજસ્થાનોમાં સામાન્ય રીતે ગુલામીનું અસ્તિત્વ નથી તેથી હિંદી સરકારને સંતોષ થાય છે, પણ જરૂર જણાય ત્યારે સુધારા દાખત કરવા રાજ્યોનાં નૃપતિઓને આશ્વ ક્રેવા સરકારે ચુકશે નહિ. રાજવાડાઓની આંતર વ્યવસ્થામાં વચ્ચે પડવાનું સરકારને યોગ્ય લાગતું નથી તો પણ રાજ્યોને વાળખી ભલામણ કરવાનું તે ભૂલશે નહિ.”

શ્રી. પોપટલાલ ચુડગર.

ગુલામીની વિવંધ જતો

આ કથન આવા જવાબદાર મંડળે ખરેખર અભુગતું ગણાય. દેશી રાજવાડામાં આજે ગુલામી પ્રધાનું અસ્તિત્વ નથી એમ કહેવું એ નયું. જુદાંજુદાં છે. રાજપ્રતાનામાં આજે પણ કેટલીક ગુલામી જતો હયાત છે, પશ્ચિમ હિંદનાં દેશી રાજ્યોમાં અને કાઠિયાવાડમાં પણ છે. ઇ. સ. ૧૯૨૧ ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે માત્ર રાજપુતાના અને મધ્ય હિંદમાં જ આકર અને દરેગા જતનો ૧૬૦,૭૩૫

માણસો છે. આ ગુલામી જતો દરેગા, આકર, દંડુડીઆ, ગવણા રજપૂત, ચેલા અને ગોલા વગેરે જુદાં જુદાં નામોથી ઓળખાય છે.

એંઠા શેરલા ને કઢી !

રાત્રી-મહારાજાઓ આવા હિંદુ યા મુસ્લીમ
ગુનામોને બેઠાં છોડ્યાં સહિત રાખી બેઠાં છે;
તેમના શરીર, આત્મા અને બધું રાત્રીઓના
તાબામાં હોય છે; તેમને માત્ર હવન દ્રવ્ય
વથા પુરતી જ જરૂરીયાતો પૂરી પાડવામાં
આવે છે. આવા ગુનામોને કંઈ ગીલકત
હોતી નથી કે નથી કોઈ જાતનો હક્ક.
હું જોઈ પચાતી રાત્રીઓની ગુનામીના
બદલામાં તેમને માત્ર ખોરાક જ મળે છે.
ખોરાક એટલે દરબારોના એંઠા શેરલાના
હુકમ અને કઢી.

માલિકોના હક્ક

દરબારો પોતાની દીકરીને સાસરે વળાવે છે
ત્યારે અન્ય વસ્તુઓની સાથે આવા ગોલાઓની
વસ્તુ-દીકરીઓને પણ કરીપાર્થર તરીકે મોકલે
છે. ગોલાઓનાં લગ્ન અને ફરાછેડા પણ
તેમના માલિકની મરજી પ્રમાણે જ થાય છે.
ત્રાસને લઈને કોઈ ગોલા નારીને અન્ય રજા
વાડામાં આપ્યા બાદ તો તેને પકડીને પાછો
મુળ માલિક પાસે મોકલી દેવામાં આવે છે.

જેંદપુર અને કોટા રાજાઓના કાયદાનાં
નીચેનાં અપત્તરો આ વાતની સાબીતી
આપે છે.

જેંદપુર “જે દરોગા મલિકના મોજાને

જાળતી જરૂરીયાતો પૂરી પાડવા-
માં પાછા પડે તો ચોગ્ય નોકરી તેમના
પાસેથી લેવા માલિક કાયદેસર હક્ક ધરાવે છે.

“માલિકની પ્રતિષ્ઠા અને જરૂરીયાત
કરતાં જે દરોગાની સંખ્યા વધી પડે તો
માલિક જરૂર પુરતા રાખીને બીજાને ફરજ
હરશે. પરંતુ આ ફરજ થયેલા દરોગા ડગ
કે એવા બીજા પ્રસંગોએ એવાને કે
પુરત લાગર થવાને અને માલિકની મરજી

• સુધી તેના દરબારમાં દોડવાને બંધાયેલા છે.
માલિક તેમને માત્ર ખાવાનું આપશે.

“જે રજપુતોને ઘેર દરોગાનો જન્મ થયો
હોય અને જેમણે તેને પાળી પોષીને મોટો કર્યો
હોય તે રજપુતોને પોતાની કન્યાને સાસરે
મોકલતી વખતે કરીપાર્થમાં દરોગાની દીકરી
આપવાનો અધિકાર છે. પ્રતિષ્ઠિત રજપુતો-
ને તો લાયકાતમાં દરોગાનું આપું કુટુંબ
આપવાનો હક્ક છે.

“વધારે સંખ્યાને લીધે જે દરોગાને રજા
આપી હોય ને તેથી તેઓ બીજા નોકરી
કરતા હોય તેમની દીકરીઓને પણ લાયકાત-
માં આપવાનો તેમના મુળ માલિકનો હક્ક છે.”

માત્ર કાગળ પર

જે કે આવા કાયદા ૨૬ કરવામાં આવ્યા છે
પણ ગુલામી જાતોના કાન સુધી એ વાત
પહોંચાડવામાં કશાં પગલાં લેવાયાં નથી અને
તેમનો મોટા ભાગ અલગ હોવાથી પોતાની
મજે જાણી શકતો નથી તેથી તેમને સ્થિતિ
જેવીને તેની જ રહે છે.

ભયંકર ગુન્હો ?

જે કોઈ જાંઘર લુસ્તાવાળી બ્યક્તિ આ
દલિતોને તેમના કાયદેસર હક્કોનું ભાન
કેવવું પ્રયત્ન કરે તો તેને રાજ્ય ગુન્હોમાં
હસ્ય છે ! જે કે ગુનામોને બાપુની
પદ્ધતિની સિવાય રાજની ૬૬ છોડવાની
બંધી ફરમાવતો કાયદો ૨૬ કરવામાં
આવ્યો છે છતાં આત્મકે પણ અત્યંત અવિદ્યા
ગુનામોને પારકી હદમાંથી પકડીને પાછા
ઝેરપરે શ્વેદ બેઠેલા માલિક પાસે મોકલવા
માં આવે છે. આવા રાજહક્ક સામે વિરોધ
હોવાથી તેને ભયંકર ગુન્હો ગણવામાં
આવે છે.

કેડા

ચાકરો

દરોગા

૪૧૨૧

૬૭૫૬

કુલ ૧૦૮૮૪

અખેની કરના મલુરો, ખેડુનો, ભરવાડો, માલધારીઓ અને રાજ્યના વસવાયાઓને ત્યાં સુધી તેમણે પોતાના માનિક અથે ગોઠવણ ન કરી હોય ત્યાં સુધી ખીન્ન રાજ્યમાં જ્યાં દેશમાં આવશે નહિ ખીન્ન રાજ્યમાં જ્યાં અગાઉ તેમણે માનિકની કે નાગીમની પરચાનગી મેળવવી નેહ્યો. જે ખેડુનો, ખેની કરના મલુરો, ભરવાડો, માલધારીઓ અને વસવાયાઓએ આ જાનની પરચાનગી મેળવી નહિ હોય તેમને છલ્લા માછરૂટ અને પોલીસ મુખીનેન્ડના કબજામાં મુખન કરવામાં આવશે.”

“જાગીરદારનો જે કાંઈ જન્મસિદ્ધ ગુલામ રાજ્યની નોકરીમાં દાખલ થયો હશે તેને, જાગીરદાર તરફથી ખચર મળતાં જ નોકરી માંથી બરતરફ કરવામાં આવશે અને ત્યાં સુધી એવો માણસ ગુલામ નથી એમ મુદ્દર નહિ થય ત્યાં સુધી તેના તરફથી જાગીરદાર સામે કંઈ પગલુ ફરિયાદ સંભળવામાં આવશે નહિ. જાગીરદારો અને અમીરોની આ માગણીને ના. મહારાજ અનુમોદન આપે અને તે ઉપરથી ફરમાવે છે કે કાટાના જાગીરદારના કાંઈપણ જન્મસિદ્ધ ગુલામને પોલીસ, કસ્ટર કે ખીન્ન કાંઈ રાજ્યદારી ખાતામાં નોકરી આપવામાં આવશે નહિ. આવા ગુલામ પોતાની નિમણુંક વખતે જાત છુપાવી રાજ્યની નોકરીમાં દાખલ થઈ જશે તો તેની જાતની માહેતી મળતાં જ તેને બરતરફ કરવામાં આવશે.” (કેડા રાજ્યનો કુલમ તા. ૨૬-૮-૧૯૨૦.)

બિ કાનેર રાજ્યમાં ૧૯૨૧ની વસ્તિ ગણતરી પ્રમાણે ચાકર અને દરોગા વર્ગનાં ધરગણુ ગુલામોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી:-

આ બિંદાનેર રાજ્યના મહારાજા પ્રજા મંથના પ્રતિનિધિ હતા. વરસેસની મંધિ ઉપર એમણે સહી કરી છે. બ્રિટિશ મરકાર એમને અમારા રાજ્યઓમાંના એક અતિશય પ્રગતિમાન અને જનશ્રુત નરેશ તરીકે જાહેર કરે છે.

અ બર રાજ્યમાં ૧૯૨૧ ની વસ્તિ ગણતરી પ્રમાણે ગુલામોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી:-

પુરુષો	૬૩૧	} ચાકર વર્ગ.
સ્ત્રીઓ	૬૨૭	
પુરુષો	૧૬૫૮	} દરોગા વર્ગ.
સ્ત્રીઓ	૬૬૩	

કુલ ૫૧૭૮

આને પાલુ અધ્યર રાજ્યમાં ગુલામીની થોર પ્રથા પ્રચલિત છે, એની નાણુદીના કાયદાઓ જાહેર થયા છતાં એ અનિર્ણયિત છે. અને છતાં ચિંતનની મલુર સરે કારના હિંદી મંત્રીએ એ જ રાજ્યના રાજા માટે ૧૯૨૬ ની પંચમી જુલાઈના રોજ નીચેના ચપ્તોમાં તારીફ કરી હતી.

“અધ્યરના મહારાજા જીવનની પ્રત્યેક દિશામાં ઝગપટી ઉઠે એવા વિચક્ષણુ નર છે. એમનાં રાજ્યમાં શાસનકર્તાના સુદ્ધર પદ્ધિ વટની નિશાનીઓ હામ હામ ઉભાગય છે.”

વેત્નો કેડાડો

ગુલામ કોષોમાં જન્મેલા પ્રજાજનોની કુદૃષ્ટા તો બહુએ રહી પરંતુ અન્ય પ્રજાજનો પાલુ રાજ્યઓના વેત્તવારના જુદામંદોની મુક્ત.

નથી. કોઈ પણ પ્રવૃત્તિને રાજ્યનો કોઈપણ અમલદાર દરજ્જાએ વેં કરવા માટે કોઈપણ વખતે ખોટાની શક છે. રાજ્યની માંડીને વેંદકામાં વેંદકા હવાજદાર સુધીનો દરેક અમલદાર વેંનો કોરડો ચલાવે છે.

શિકારી ટોળીની વેં !

રાજસગ બધાં રાજ્યમાં વેં અથવા બેગારનો રિવાજ પ્રચલિત છે. આ રિવાજ તમામ પ્રકારના મલુએ કારીગરો ને કામ કરનારાઓને લાગુ પડે છે. રાજ્ય અને તેના અમલદારો માટે એ અસહ્ય શોકોને મૂકી રાખી અનાજના બદલામાં કાળી મલુડી કરી પડે છે. રાજ્ય ગમે તે વખતે તેમને ખોટાવે ત્યારે એમને અચૂક સુસામી કરવા લાગે છે. ધણી વાર તે આ નિગ્રાહાર માણસોને ધોનાનાં ઘર છોડી માણસોના માણસો સુધી રાજ્ય સાથેની શિકારી ટોળી ને પગલે પગલે એક ગામથી બીજા ગામ પધોતી પર ચડનાં ને નદી નાળાં ઉતરતાં, ગીચ વનોને વિંધતાં અને ધગધગતી ધરતી પર દાંદીયા ફેંકતા જતું પડે છે. દેશી રાજ્યમાં રહેનારને આ કારમું દ્રશ્ય વારંવાર જોવાનું મળે છે. ખૂટતાં કપડાં ને પગરખાં વિના દાદ, નડકા ને વરસાદમાં ઘણીયે વાર આ શોકોને પોતાના માથેની રજા ટોળીની પાછળ રખડતાં જોઈ હરથ કંપે છે. નાની-મોટી, છુટ્ટી-ભૂથાન, પરજોશી કે વિધવા સ્ત્રીઓને પણ આ બેગારમાંથી મુક્તિ મળતી નથી. કોઈ માણસ માંદા સાથે કે અચકત હોય અને જોરહાજર રૂંદ કે કામ કરી ન શકે તો તેના પર કારકાના માર પડે છે અથવા તો ખીંચ અનેક ચીતનાં ત્રાસ ચુગરે છે. સાદ સાદ વરસતી ગરીબ ખીચારી છુટ્ટી સ્ત્રીઓ ઉપર સમુસામુના આશુક પડવાનાં દાખલા આ સમયે જોઈ છે. જાહેર રસ્તા-

ઓ ઉપર આવી નિગ્રાહાર સ્ત્રીઓને વાંસની મોટીથી ફટકાવવામાં આવે છે. એમનો સુન્દર માત્ર એટલો જ હોય છે કે અશકિતને કારણે તેઓ વેં કરવામાંથી મુક્તિ મારે છે.

વેંડનાં વિધેવિધ પ્રકાર

જનમહેનતની વેં ઉપરાંત આ બિની દરજ્જા સુધામોને એ ગાયો પગલે હોય તો કંઈપણ પૈસા શીધા વિના જ રાજ્ય અને રાજ્યના અમલદારો માટે દુધ, ગાંડા અને જાગતળ પૂરાં પાડવાં પડે છે. વાળંદ અથવા ગાયનએ મહારાજના મહેલમાં અને અમલદારોના ઉતારામાં દરરોજ રાત્રે દીવાળતી કરવાં જ જોઈએ અને જાગતી મસામો સાંધે લાગર રહ્યું જોઈએ. કુંભાર પાણી ભરી નય, સુનાર સમારકામ કરે, દરજ્જા શીની આંપ, ઘાળી કપડાં ધાંધ આવે; મનમજ કે એકે એક વગેરેના કામદાર બદલાનાં આશા વિના કામ કર્યાં જ કરે એવા શિરસ્તો છે. આ પવિત્ર દરેક બચવવાની કોઈ આનંદની કરે તો તેને અજામાં કાં તો કારણ અગર તો દેહખાતું ચાંપડે એ ખીંચી ફાં કોઈ વેં કરે છે. આમાંથી નાસી છુટવાનો એકેય માગ પ્રવ્ર માટે ઉદ્યોગ નથી. ખીંચું કોઈ રાજ્ય આ ગરીબોને આશરો આપતું નથી. તેઓ ત્યાં જાય ત્યાંથી તેમને પકડીને પાછા માલિકને અગ્રણી લાવવામાં આવે છે. તેમને માટે ચિટીરા હિંદમાં ચાલ્યા જતું પણ મુશ્કેલ અને છે. ઉપરાંત ત્યાં જનારને કામ ધંધો પણ મળતો નથી, એકરી ચોરો ચાલી રહેલ છે. હવન નિર્વાહની પદ્ધતિ દેશી રાજ્ય કરતાં વધારે ખર્ચાળ છે એટલે ચિટીરા હિંદની વાત કરવી એ પણ અસ્યને છે. આ આખી વેં કયા દિશ કંપાવનારી છે. ત્યારે દાનવંડુ એનુંસ આ ચેર વિનંકોની પાંત સાંભળી જન

માલિની માટે ગરબુતાના તરફ ગયા પાસે •
ગરબુતાનાં રાજ્યોએ તેના સામે પ્રતિપંથ
મૂક્યા. આ ધરના શું સ્વયં છે?

જુદી ગરબુતા ૧૯૨૨ ના વેરના ધારા
ની ૭૮ મી કક્ષમમાંથી નીચેની કક્ષા એ
ધાતકી રિયાઝની જાહેરાત પોકારે છે.

૧ વારાદોએ સામાન્ય રીતે નીચે મુજબ
મક્ત કામ ચાલુ રાખવાનું છે:-

(અ) ઝોરીસોમાં ચતે દીવામતી કરવી.

(બ) માટી ને જાણ્યો ઝોરીસો લીંખવી.

૨. ધાંચીઓએ રાજને માટે જરૂર પડે
ત્યારે ત્યારે ધાણી દાહી દેવાનું તથા શણ
વણવાનું ચાલુ રાખવાનું છે. બદલામાં તેમને
ખોરાક મળશે.

૩. કુરિયાઓએ બગાળે ખૂંડ પાડવાનું
અને વાણ બનાવવાનું કામ કરવાનું છે.
બદલામાં તેમને ખોરાક આપવામાં આવશે.

૮. ન'ખોળીઓએ ખોરાકના બદલામાં
સાદી ને પડકા ખૂંડ પાડવાના છે.

૬ ખાટકીઓએ દવગોનાં તગારા માટે
મક્ત ચાલુ રાખવાનું.

૧૦. બીકોએ કસકે અને ચોટીતરો
તરીકે કામ કરવું. બદલામાં તેમને ખોરાક
મળશે.

૧૨. ખેડુતોએ ઝોડિસો ને ઉતારાઓ માટે
જાણી ને બગાળે તલ્લ મક્ત આપવાં.

૧૫. જુદી શહેરની બહાર ને બહાર
ભાડુ કરતાં ગામોએ ઉપર ગ્રામ્ય રૂપિય
એક આનો કમીશન ચલુ રાખે છે.

૧૬. જુદાં મેદાનમાં અગર ધમઝાગા
ઓમાં રાત રહેનારા માણસો ઉપર સામાન્ય
વેર ચાલુ રહેશે.

૨૧. ગ્રામ્ય માટે કરેલી મજુરી બદલ
અનાજ આપવામાં આવશે અને અમલદારો
માટે કરેલા કામ બદલ પગાર મળશે. આ
કામ વસવાયાંઓએ વંશપરંપરા કરતું પડશે.
એમાં જો તેઓ આનાકાની કરશે તો તેમને
નસીયતે પહોંચાડવામાં આવશે.

ખેડુ 'નગીરના ખેડુતોની' ફરિયાદોની
તપાસ કરવા ઉદ્દેશ્ય રાજ્ય તરફથી ઇ. સ.
૧૯૨૩ ના જુલાઈ માસમાં નિમાયેલી તપાસ
સમિતિના પ્રમુખ સી. જી. ચેનીટસ ટેન્ચ.
આઈ. સી. એસ. પોતાના રિપોર્ટમાં નીચે
પ્રમાણે લખે છે:

“ફરિયાદ નં. ૬૧: જ્યારે જ્યારે અધિક
કારીઓ ગામડામાં ફરવા નીકળે છે ત્યારે
ત્યારે એક ગામડેથી બીજા ગામડે સામાન
કંઈ જવા તથા રસ્તા બાંધવા ખોસા, બીલ
અને બાલાઈ કોકોને કંઈપણ બદલો આપ્યા
વિના ચેડે પકડી જવામાં આવે છે.”

“ચુકાદો: આ વેર ખેડુતો ઉપરની નહિ
પણ બીલ, ખોસા અને બાલાઈ લોકો ઉપર
ની છે. જ્યારે ઉચ્ચ અધિકારીઓનાં આગ-
મન વખતે તેમને ખોસાવવામાં આવે છે.
ત્યારે ખોરાક આપવામાં આવે છે. પણ જો
તેમને ખોરાક આપવાનો રિવાજ નહિ હોય
તો હાલિયમાં આપવામાં આવશે. જો આ
લોકો ખોરાક નહિ લે તો દરેકને તે બદલ
જો આના શેકકા મળશે.”

સરકારને વેઠ વહાલી છે

‘આવી બાબતોમાં હિંદી સરકારના આડ-
તીયાઓ કેવું વિચિત્ર વંશણ અખત્યાર કરે
છે? ઇ. સ. ૧૯૨૩ માં ગવર્નર જનરલના
એજન્ટને માનપત્ર આપતાં કોરાના દરબારે
ઉત્કાચ પૂર્વક જાહેર કરેલું કે, કોરા રાજ
માંથી એવારને સફત નાણાં કરેલી છે.

પણ એ. છ. છ. ને આ જાહેરાતથી રાજ્યને
સાચાસી આપવા જેવું કંઈ જણાયું નહિ
તેથી જ્યોતે જોતાને અપયશ અપાવે તેવું
નીચે પ્રમાણે લખાયું હતું.

“એ કંઈ પ્રજાને વસવાટમાંની સ્થિતિ પર
મુકનાર ખાતુ નથી. એથી ઉત્કૃષ્ટ, તે તો
રાજ્ય તેમ જ તેના અગીયો અને રેવત
વચ્ચેના સાચા સંબંધ દર્શાવતો પુરાવા
છે. પ્રેમથી અને સ્વેચ્છાથી કરવામાં આવતી
તે સેવા છે. તેનો અદ્ધો દયા અને ઉદાર-
તાથી વાળવામાં આવે છે. ખુદ સ્થિતિ
લિંદમાં પણ બેગાર ચાલે છે તે રાજ્ય એ
વચ્ચેના દુષ્ટ રસમનો પુરાવા નથી લેખાતી.
જૂના જમાનામાં પણ લોકો, સંકટ સમયે
મંગતી મદદ અને રક્ષણના બદલાની તેમ જ
ઉપકારની નીશાની તરીકે, પ્રવાસ કરતા
અધિકારીઓને સીધું સામાન તથા બજાવણ
બગેરેની સગવડ રાહપુરીથી આપતા.
એકાદ, અત્યારે તેનો ગેરઉપયોગ થાય છે
અને રાજ્ય અવસ્થાનું બેગણુ અદિતગત
વિચારોથી વેગળું થતું જાય છે તેથી
બેગારનો રિવાજ કમતી થતો ચાલ્યો છે.
પરંતુ જો તે રિવાજ સ્થિતિ લિંદમાંથી
સદંતર નાશ પામે તો મને પારાવાર દીલ-
ગીરી થશે અને હું આશા રાખું છું કે
દેશી ગ્રામ્યોમાં તો એ પ્રથા ત્રાંચા કાળ
પથ ત ઇવંત રહેશે.”

નિર્દોષ કે નિર્દય ?

આ લોગા લાસા અંગ્રેજ ગૃહસ્થ વલુષિ
છે તેથી એ તદન નિર્દોષ પ્રથા નથી જ.
પરંતુ અતિ નિર્દય પ્રથા છે. આગળ જે
જાણું આલેખેલું છે તેનાથી વધુ જાણી-
તીની તેને જરૂર નથી. લિંદુસ્તાનમાંના
સ્થિતિ અકસરે આ બાબતમાં ઉપરથી
વ્યાપ્ત રાજીન પ્રતિજ્ઞા જેવા લાગે છે પણ

તેઓ અંદરખાને રહેલું લોકો જેવા છે.
એ જાણવા માટે એ ગુમાસી પ્રથાથી પીડાના
લોકોનું ચોતાનું જ કથન વધુ ઉપયાગી
નીવડશે. સાંભર સરોવરના માળી
લોકોનાં પ્રતિનિધિઓએ, હિંદી
રજવાડામાં મદત લેવાતી ફરજિયાત
વેડ સંબંધે તા. ૨૪-૪-૧૯૨૧ ના
રોજ કરેલું નિવેદન :

(અ) અમારા બગદોની બેટીઓ મેંચપુર
રાજ, જયપુર રાજ અને સરકારી (નીકાખાતુ)
રાજના બગીચા માટે વેડ લઈ જવામાં
આવે છે. બગદોની દર એક જોડ સાથે એક
માણસ અને પાણી ખેંચવા માટે એક આમ-
ડોના કાસ પણ મોકલવા પડે છે, પગાર
તરીકે અંગ્રેજો (સરકાર) ૧૨ આના ચુકવે
છે ત્યારે રજવાડા ચાર આના આપે છે.
અલિં અકસર કે કારકુનોનો મુકામ થાય
ત્યારે તેઓ જોડના દિવસ મેંડે તેડના દિવસ
તેમના માટે અમારે મદત પાણી પુરું
પાડવું પડે છે. ગંગોર જેવા જાહેર લિં-
વારના દિવસે અમારાં જોડો બકાલું વેચતાં
લોપ તેમને અકસરે પરાણે વેડ પકડી
મંગાવે છે અને બકાલું મારકેટમાં રજાવતું
રહે છે. સાહેબોના બગીચાની વંડી અમારે
ગારવી મદત ચાલુ દેવી પડે છે. ગંગોર
ઉત્સવના દિવસે તથા વરસમાં ખીછ જે વાર
કાસ ચકાવવા અમારા બગદો વેડ લઈ
જવા પડે છે અને તે બદલ કશું મળતું
નથી. આવી રીતે અમારા પાસેથી કંઈ
પણ મળુરી આપ્યા સિવાય જોડે મારીને
વેડ લેવામાં આવે છે. આવી ફરજિયાત વેડ
બેગારે અમારી ખેતી પાપમાન કરી નાખી
છે. જાહેર જુસ્સાવાળા દેશલકોનો, આવાં
ગાસલ દુઃખોમાંથી અમને મુક્ત કરવા અમે
અરજ ગુમરીએ છીએ. રાજ્યને તેમ જ

વેદપુર્વના એકાન્તીને અમે ચારંચાર નિષેઃ
દેનો મોટાનાં છતાં કશી દાદ મળતી નથી—
મોઢ તે સાંભળતું જ નથી.

સરીઓ	અંશુની આપ
વસ્ત્ર માળી	મંશુ માળી
કેવલુ	બંધુ પટેલ
	બાગ્ગ માળી
	મોતી માળી
	મહાદેવ
	નંદરામ પટેલ

(બ) સાંભરતાં વેપારીઓ પાસેથી પણ
એકાદરે લેવાય છે. આદિની પ્રગ્ન આતશય
દુઃખી છે. આ પ્રદેશમાં વ્યપુર, લેધપુર અને
મિતિશ એમ ત્રણ રાજ્યો છે. આ ત્રણેય
અમારા તરફ પરદેશી જેવા વરનાય રાખે છે.
વ્યપુર અને લેધપુરની લક્ષમાં અમને બધા-
રથી માત્ર લાવવાની સખત મના છે તેથી
વેપારને ઘણું નુકશાન લાગે છે. તેમ જ
વસ્તુઓ બહુ મોંઘી મળે છે. વ્યપુર અને
લેધપુર રાજ્યો આવક જકાત લે છે
છતાં એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યમાં
માત્ર લઈ જવાની ગંધી કેમ કરમાવે
છે તે સમજી શકાતું નથી. બ્યારે
બ્યારે હજારા મેઈસ્ટરને ઘેર 'કે' રાજ્યના
અન્ય નોકરને ઘેર લગ્ન પ્રસંગ હોય ત્યારે
ત્યારે સાકર લોવા તથા તમામ મિષ્ટાન્ન
ખનાવવા અમારે જતું પડે છે જે બદલ
કશું મહેનતાણું અમને મળતું નથી. ગમે
તે અકસર સુસાદરી કરતાં સાંભરમાં આવે
ત્યારે અમારાં કુકનો તેની જાવણીમાં
લઈ જતી પડે. અકસરને બજારમાંથી
વસ્તુઓ મંગાવવાની તમામ સગવડો હોવા
છતાં નાદક અમને વેપારીઓને હેરાન
કરવામાં આવે છે. આથી જે વેપારી રોજના
રૂપીઆ ત્રણ કમાતા હોય તેને જાવણીમાં
સાહેબની દાદ મેળવે માખીઓ ઉડાડા એકી

રહેતું પડે છે. અને અકસર જે માત્ર ખરીદે
છે તેમાં કમાણી કંઈ થતી નથી પણ એકે
ભાવ આવે છે તેથી ઉત્તરી ખોટ બંધ છે.
તેમને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હોય તો કાપડના
વેપારીઓ પાસેથી કાપડ ઉઠીતું લેવાય
છે. લગ્ન ખાદ કાપડ પાછું આવે છે ત્યારે
એકાદરે તથા બગડીને આવે છે છતાં કશું
વળતર મળતું નથી. જે કાપડ ન આપીએ
તો પીઠ પર બેઠા પડે. અગર તો અટકમાં
રાખે.

બ્રહ્મી

ભેરનલાલ

મહાજન મહેશ્વરી

રામચંદ્ર ચૌધરી હંફેલ

(ક) "સાંભરના મહીશ કુંભાર કાકુ
છેલુએ સોગંદ પર લખાવ્યું કે, કુંભારો
પાસેથી ફરજિયાત મદત લે! હજારો
માઈસ્ટરથી માંડીને અદના સીપાઈ
સુધ્યાં લ્યે છે. આ બધાને માંડીનાં વાસણે
મદત આપવાં પડે છે."

"વાસણો આપી ન શકીએ તો જુતાનો
માર પડે અગર અટકાયતમાં રાખે. ૨૫ ની
માગણી કરી હોય તેમાં માત્ર એક જ
અધિક હોય અને ૨૪ આખ્યાં હોય તો તે
એવીશ્યને જમાદાર ડાંગ મારીને લાંગી
ફોટી નાખે છે; અમને જોડે જોડે મારે છે
અને અમારે ગમે ત્યાંથી લાવીને પણ બીજા
૨૫ પુરાં આપવાં પડે છે."

"અકસરને ઘેર અમારે જાલકાં ભરીને
મારી ખોટી લાવીને પહોંચાડતી પડે છે.
આ બદલ કંઈ મળતું નથી. ૨૨ માસે
આવી વેદને લીધે અમને ફેરકને રૂપિયા
દસતું નુકશાન ખમવું પડે છે."

"અમે ઇચ્છીએ છીએ કે એકાદરે
જલ્દી અંત આવે. બીજા પ્રગ્નનો એમ

અમને દર માટકાનાં દોઢ આના, ધડાનો
અડધો આના, નાના ગોગાનાં બે
આના અને મોટાના ચાર આના
આપે છે તે પ્રમાણે અમમદારો પણ
આપે તેથી અદિગણત થશે નેહએ, અને
તોજ અમારો આરો છે.”

સદી અંગ્રેજાની છાપ

૨૫. કુંભાર

મથુ

છેલું

સરકારની નીતિ

રાજન-મદ્યરાજનએ સર્વ લૌભ સત્તા-
ધારી હોવાનો દાવો કરે છે અને તેથી
તેમની કાંઈ પણ વ્યવસ્થા સામે વિરોધ
ઉદ્ભવમાં આવે તેને તેઓ પોતાના હક્કો
પરની તગાપ તરીકે ગણે છે. તેમની સર્વ-
લૌભ સત્તામાં સરકારે માયુ માયુ હોય
એવું જાણે જ અને છે. પણ જે એકાદ
અંગ્રેજનું કે યુરોપીયનનું કાંઈ રાજ્ય
મધ્યરાજન અપમાન કરે તો તેના પર
હુમ્મસો કરે તો મારી મગાવવા કે સારો
અમો અપાવવા રાજ્યએ પર સરકાર
દખાણુ જરૂર કરશે. આમ કવચિત બનતા
અપમાનના બનાવોમાં સરકારને વચ્ચે
પડવું વાજબી લાગે છે ત્યારે દેશી રાજ્યએ
ગુલામી પાસેથી ફરજીયાત વેડે છે અને તેમાં
તેમને પારવાર અન્યાય આપે છે છતાં
સરકારને વચ્ચે પડવું વાજબી લાગતું નથી.

ખટલર કમિટી શું કહે છે?

આ સંગ્રહમાં ખટલર કમિટીએ અંગ્રેજી
રાષ્ટ્રમાં નિર્ણય આપ્યો છે કે, સર્વલૌભ
સત્તા તરીકે ખ્રિષ્ટિય સરકારને આંતર રાષ્ટ્રીય
બાબતો પરત્વે દિંદી રાજ્યોની આંતર
વ્યવસ્થામાં વચ્ચે પડવાનો દંડ છે. તેઓ
રિપોર્ટના ૪૬ મા ફકરામાં આમ કહે છે :

“આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતો પરત્વે દેશી
રાજ્યોના મુદ્દા અને ખ્રિષ્ટિય મુદ્દા તેમજ
દેશી રાજ્યોની પ્રજા અને ખ્રિષ્ટિય પ્રજા
બંને સરખાં જ છે. આ પ્રમાણે જે ફરતો
અને અધિકાર સર્વલૌભ સત્તાએ ધારણ
કરે છે તેમથી અન્ય પરિણામીક ફરતો
અને અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. જમકે,
જે કાંઈ દિંદી રાજ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય ફરતો,
લાંબ કરે તો તેને માટે પરદેશી રાજ્યો
સર્વલૌભ સત્તાને જવાબદાર ગણે.

વળી ૫૩ મા ફકરામાં કહે છે કે “તે જ
પ્રમાણે સત્તા ધરાવતા આદ અને બાગદસ્ત
જેના જંગલી રિવાજો નબૂદ કરાવવા
અથવા તો લુસ્મો અને ઘાતકી સત્તાઓ
બંધ કરાવવા સરકાર વચ્ચે પડશે.”

દેશી રાજ્યોમાં આસતી વેઠ-મેઘારની
પ્રથા ખરેખર જંગલી પ્રથા છે અને તેથી
એની બીજી પ્રથાઓની જેમ આને પણ
જડમૂળમાંથી ઉખેડી નાખવા ખ્રિષ્ટિય
સરકારને વચ્ચે પડવા વાજબી કારણે
હક છે.

જે કાયની અમર પ્રત્યેક માનવી ઉપર
થવાની હોય, તે કાયમાં પ્રત્યેક માનવીની
સંમતિ હોવી જ નેહએ.

હુનિયા એ મનુષ્યમાં અર્થા સર્જે છે
કે જેને પોતાની જાનમાં અર્થા હોય
વિનયનો ગુદમમ એ જ છે.

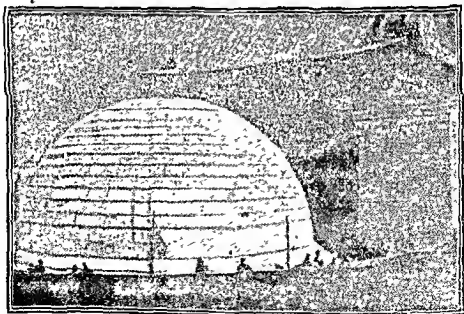
ચીનનું સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધ :

: અનુવાદક :

શ્રી. હીરાલાલ જે. જેષી, બી. એ.,

જાતનાં રાષ્ટ્રોએ પ્રજાનાયક સભ્યાં છે. ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પુરે છે. ઇટાલી તેના મ્યુસોલીની માટે મગર છે; રશિયાના ઇતિહાસમાં લેનિન ચરંચિત્ર બન્યો છે અને ચીનના રાષ્ટ્ર વિધાતા સુન યાટ સેનનો આત્મા આજે પણ પ્રજા જાગૃતિમાં પ્રાણ તલ પુરે છે. આ બધા દેશોમાં પ્રજાનો વલ્લભ નેતા એટલે રાષ્ટ્રીય આદર્શનું સુતિમંત સ્વરૂપ અને એ સુતિમંત સ્વરૂપ જ લોક સંગઠન સાધી શક્યું છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં અબ્રાહમ લીન્કન અને કેટલેક અંશે વુડ્રો વીલ્સને આ વસ્તુ

સાબ્વ ફરી બતાવી છે. મ્યુસોલીની હતું છે. કેમ્બીની દિવાલો નીચે કાચના પિંજરમાં લેલીનનું શબ હતું પણ રશિયાની પ્રજાને પ્રેરણા આપી રહ્યું છે. સુન યાટ સેનનાં શબને ભૂગર્ભમાં છુપાવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ તેનો આત્મા આજે પણ ચીનની આળીશ કરોડની જનતામાં ચેતન પ્રગટાવી રહ્યો છે. આળીશ વધે મુઘી દેશસેવા ફરી ચિનનો એ વિશ્વવ્યાપી પ્રજા નાયક ૧૯૨૫ માં મૃત્યુને વશ થયો. જીવન જ્યોત છુમક મથા પછી નેટલા લોકો તેને પૂજે છે તેટલા જાંઘીની હમાતી દરમિયાન તેને પુજતા

ડા. સુન યાટ સેનની સમાધિ
જેમાં એ મહાદેવીનાં અસ્થિને રાખવામાં આવ્યાં છે.

ડૉ. સુન યાટ સેનનો તેમાં ફાળો

નૂતન ચીનના સર્જક ડૉ. સુન યાટ સેનને માટે ચીનમાં એક વખતે
 ચોકમદના ઉપદેશ લુચાળ થયા હતા, પરંતુ એમના અચેટ
 સિધ્ધાંતોએ તેમના મૃત્યુ પછી ચીનની પ્રજામાં અંગે જળ મુક્યું છે.

નહોતા. કળાએકો વર્ગ તેને એક મનુષ્ય
 તરીકે માન આપે છે અને તેના પિયારો
 માટે ભક્તિ ભાવ બતાવે છે; પણ જનસમુ
 હો તેની મદાંતરી તરીકે પ્રજા કરે છે.

વિશ્વવની જીવંત મૂર્તિ

જીવન દરમિયાન મુન યાટ સેન ચીનના
 વિશ્વવની મૂર્તિએક હતા. નાનો છેકરો હતા
 ત્યારેજ તેણે પોતાની બહેનના પગે બાંધ્યા
 સામે વિરોધ ઉઠાવ્યા હતા અને પોતાની
 જન્મભૂમિને આધુનિક સ્વાંગ પહેરાવવાને તે
 કામે લાગા ગયા હતા. સ્વભાવે જ તે
 સુધારક હતા-સંજોગોએ તેને વિશ્વ-
 વાદી બનાવ્યા. સર્જન તરીકેનો પોતાનો
 ધંધો છોડી યુવાનીની શરૂઆતમાં જ ત્યારે
 તે યુવાન ચીનાઓના સંઘ સાથે જોડાયો ત્યારે
 પ્રત્યાધાની મન્યુ શરકર રાજદ્વારી સુધારા
 કામે પોતાની બધી સત્તાનો ઉપયોગ કરી
 રહી હતી. આખાએ સામાન્યમાં ચાની
 દુકાનોમાં “રાજકરણની ચયાં કરો નહિ!”
 તેમાં પાટીયાં ધગાવી દેવામાં આવ્યાં હતાં.
 આ બધું જોઈને દહા તે પચીસ ચોમાસાં
 જોજો પુરાં જોયાં નહોતાં તેવા મુન યાટ સેન
 કળી ગયો કે ભોગ અધ્યા વિના લાખો
 અનાન ચીનાઓનો ઉપ્કાર થઈ શકે તેમ
 નથી. અને તે પછી તેણે જે ભોગ આપ્યો
 હતા તે આજે પણ રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં અતેરાં
 આંદરનો પ્રકટાવી રહ્યો છે. ૧૮૯૫ માં
 ચાની સત્તા કામે અદર કવચાંપેશની એક

ટોળી કેન્સનમાં જમા થઈ. જામાંના
 સત્તરને તો ગરદન મારવામાં આવ્યા હતા.
 માત્ર મુન યાટ સેન જ એક ટોપકીમાં બેસી
 શહેરની દિવાલ પરથી નીચે સરકી
 નાસી છુટ્યા હતા; અને આપણે મન્યુ-
 ઓના અમલમાંથી મુક્તિ મેળવવાનો અને
 સુધારો કવચાંપેશની ચીનાઓને ઉપદેશ આપતા
 ને હોનોમુન, કેલીશીનીઆ અને ઇંગ્લેન્ડમાં
 દેશવટો બોગવતા અધિથી તહીં લટક્યો.
 તેમાં લુનમાંના ચીના એકચીએ તેનું
 અપદરણુ ક્યું અને કતલ માટે તેને ચીન
 મોકલ્યા પીમર દારા ધકેલી હતાં તે
 મધ્ય મુશીખતે બગી ગયા. ૧૯૦૨માં
 જપાનની મુસાફરી દરમિયાન તેણે ટન્ગ
 મેન દુષ્ઠ અથવા “એલાયન્સ સોસ-
 એટી”ની સ્થાપના કરી અને ૧૯૧૧ મા
 પચીસ વર્ષની ચળવળના બદલા
 તરીકે મન્યુ સત્તાનો અંત આવ્યો
 ત્યારે તન્કીંગમાં કામચલાઉ પ્રજાસત્તાક
 શરકરનો તે પહેલો પ્રમુખ ચુકાયા.

સ્વદેશમાંજ ગેરસમજ

૧૯૧૨ ના વીશ્વવ પછી મુન યાટ સેન
 એકે ભોગ આપ્યો નહોતો. સુલેહને ખાતર
 તેણે પ્રત્યાધાની સુઆન-શીક-કેધને ઇલાકો
 સ્વાધીન કેર્વે. છતાં દેશ સાથે છળ કપટ
 તો બેસાતુજ હતું અને તેને વીધે પણ
 ખૂબ ગેરસમજ ફેલાતી હતી. આ બધું
 જોયા તે પહેર વર્ષ મુધો છૂંચ્યો. ચીનમાં

પ્રગ્ન સત્તાઃ માત્ર નામનું હતું. અને વિશ્વવ તો કાગળ પરજ હતો તે વાન એ સંમત શક્યો હતો, યુઆન-શી-ક-કેષ જેવો યજ્ઞવાન માણસ ૧૯૧૨-૫૫૩ીથી પ્રમુખનો ઓધો પચામી એકો હતો પરંતુ ચીનની પ્રગ્નની લાક્ષણ જેવીને તેવીજ રહી હતી. દેશમાં વિશ્વવ થયો હતો તે થણા જાણતા પણ નહોતા. પ્રમુખ યુઆને જ્યારે પોતાને શહેનશાહ બનાવવાનો પ્રયાસ પ્રયાસ આદર્યો ત્યારે મુને બંડ જગાડ્યું. પોતાની માનુષ્યમાં શોકશાસન સ્થાપવા માટે જે ચાતના ભોગવવા અને કલકો વહોરવા તેજાર જ હતો પરંતુ સમાવાની કરવાની કાળ મનોદશા તે કદી દાખવે તેમ નહોતો. એટલે યુઆનના લશ્કરી અમલદારો આપસ આપસમાં લડવા લાગ્યા અને ઉત્તર ચીન સમૂદાય વિગ્રહની જગ્યામાં અચોક્કસ મુદત માટે હોમાઈ ગયું તે પછી મુન યાદ ક્ષેત્ર દક્ષિણ તરફ ગયો. ૧૯૧૮ માં તેણે કેન્ટનમાં સમૂદાય સરકારની સ્થાપના કરી. કન્ય મેન કૃષ્ણ સંઘમાંથીજ ૧૯૧૨માં જન્મ પામેલ ક્યોમીટાંગ-સમૂદાય પ્રગ્નનો સંઘ એ આ સરકારનું ઇવન ખીંટુ હતું અને અત્યારે અર્ધાંધીયે વંધુ દેશપર તેનો અમલ ચાલે છે.

૧૯૧૮ પછીનાં વર્ષોમાં આ દેશલકતને શાંતિ મળીજ નહોતી. દેશમાં અંદર અંદરનાં કથકાઓ તો ચાલુજ હતાં. ઉત્તર તરફના સ્થિતિચુસ્તોએ તેને દેશદોહી તરીકે જાહેર કરી દીધો હતો, વળી સમૂદાય વિગ્રહથી વિદેશીઓનો વ્યાપાર પાપમાત્ર થતો હતો. એટલે તેઓ તેને “તેના દેશના પિતા” તરીકે ગણવાને બદલે “અધાધુધીનો પિતા” તરીકે મનાવના હતા અને દાંકલ ચીનમાં તેનીજ સ્થાપના તેને સ્વપ્નસેવી તરીકે ઓળખા-

વવા લાગ્યા હતા. તે અન્યવચાર લગ્ન હોય; ૧૯૨૧ની જન્મ તેણે આદર્શવાદનો મદત્તા આપી કોઈ કોઈ વખત જુઓ પણ કરી હોય છતાં તે પુરેપુરો દેશલક્ષી હતો છતાં તેના કેટલાક ખુબજ વિચારુ મિત્રો પણ તેનો દુરમનો જન્યા આમ તે મરણ પામ્યા ત્યાં સુધી દક્ષિણ તેમજ ઉત્તર ચીનમાં અંદર અંદરના કથકા ચાલ્યા જ કરતા હતા. પરંતુ તેની ઇવન જ્યોત જુઓવાની સાથે જ પરિસ્થિતિ પતટાઈ ગઈ, ૧૯૨૫ ના માર્ચની ૧૨મી તારીખે પેકીંગની ચેકેકેવર હોમીટકમાંથી તેની આત્મજ્યોતનું તેજ ચીનનાં વાનાવરણને અજવાળવા લાગ્યું. અવધાર રાજકરણમાં તે કુશળ ન હતો, એ ખામી એના દુરમનો જગાડતી હતી, પરંતુ વિચારોનાં જગતમાં તે સર્વ શ્રેષ્ઠ હતો એથીજ આળીશ વર્ષ સુધી સરેલે કથકા છતાં વિશ્વવનું જે કામ તેનાથી થઈ શક્યું નહોતું. તે કામ તેના મૃત્યુએ કરી બતાવ્યું.

આખા ચે ચીનમાં માત્ર તેનું નામ જ જનતાને મંત્ર મુઘ્ધ બનાવી દેતું હતું. મૃત્યુ પછી શોક તેની ભૂલેને, તેનાં અન્યવચાર પણને અને તેની તમ મ નિષ્કળતાઓ વિચરી ગયા, મુનુઓની તેમજ વિદેશીઓની ધુસરીમાંથી ચીનની મુક્તિની લડતનું તેણે સંક્ષીપ્ત સ્વરૂપ રજુ ક્યું હતું તે જ પુસ્તક હતું. વિજય મેળવી સુકેત કોઈ પણ સરદાર કરતાં તે ચીનની પ્રગ્નના આત્માનું વંધુ સુંદર પ્રતિગિંબ પાડતો હતો. ઇવન દરમીયાન તેનો વિરોધ કરનારો છિન્ન વિચિત્ર થઈ ગયા હતા અને તેનાં મરણ પછી જ મહિનામાં જ ક્યોમીટાંગ પક્ષ વર્ષો પછી ક્યોમીટાંગ ને સંયુક્ત પ્રાંત બનાવી શક્યા;

૩૦ મુનની વસીયતનામું

૩૦ મુનનું “વસીયતનામું” તેના સિધ્ધાંતોના સંગ્રહ રૂપ છે. કેન્ટન વિગેરે સ્વયંભાવે તે પુર લખકાથી વંચાય છે. મુન માટે સૈનની જગી પ્રતિકૃતિની નીચેજ આઝી-આસમાની ભમિકાપર મોટા સફેદ અક્ષરે લખેલું એ વસીયતનામું મહેરીઅન ભાષામાં મુંદર રીતે વાંચવામાં આવે છે.

૧૮૨૫ ના માસમાં પેશીયમાં મરણ પછારીએ પડ્યા પડ્યા આશરે દોઢસો ગ્રન્થમાંજ લખાયેલું ૩૦ મુનનું એ કવળ સાદું અને સ્વચ્છ “વસીયત નામું” વિદ્યાર્થી-આત્મ અને અમલદારો તેમજ સામાન્ય પ્રજામાં ચેતન પ્રગટાવવા માટે પુરતું મનાય છે. આ વસીયત નામું નીચે પ્રમાણે છે.

“મીનના લોકશાસનની પુનઃ રચના કરવા માટે આજીશ વર્ગો મુખી હું મથ્યો છું. મીન સ્વતંત્ર અને મુક્ત દશમાં મુદ્દાજ વન્ય એ જોવા મારી હૃદયની ધ્રુજા હતી. સૌ વર્ગોના અનુભવથી મને પુરતી ખાત્રી થઈ છે કે આ મહાન સિધ્ધ માટે દેશની સામાન્ય પ્રજાની સહાય અને આપણી સાથે સમાનતાને ધોરણે વતન ચલાવતી પ્રજાઓની હૃદયપૂર્વકની સહાયનુભૂતિ સંપાદન કરવાની જરૂર છે.

“ક્રાંતિકારક ચળવળની હજી કતેવ થઈ નથી. મારા “રાષ્ટ્રીય ઘટસ્તરો કાયદમ.” “રચનાત્મકનીતિની રૂપરેખા” તથા પ્રજાના સિધ્ધાંતો,” “પહેલી રાષ્ટ્રીય પરિષદ વખતેના કચોમી-ટાંગનો મેનફિસ્ટો,” આ દસ્તવિજને ધોરણે પ્રયાસો કરવા માગતા મારા બધા સ્વથીઓએ આપણો સામાન્ય ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે તેમજ પ્રયાસો આજી રાખેલાજ નેહાં. મોટે મોટે અમે પ્રજાની

પરિષદ યોજાવવાની અને વિદેશી પ્રજાઓ સાથેની અન્યાયી સંઘીઓ નદ કરવાની. દિમાયત કરી હતી. એ તરફ સંભાળથી. લક્ષ આપી કે જેથી કુંદ મુનમાંજ તે પાર પડે.

વિચારવિચલવનું સાહિત્ય

પ્રજાને અંતિમ સંદેશો આપતાં મુન યાદ સૈન જે ચાર દસ્તાવેજોનો ઉલ્લેખ કરે છે. તેમાં તેના રાજદારી, આર્થીક અને સામાજિક વિચારોનું સ્વરૂપ રજૂ થાય છે અને આજે પણ તે રાષ્ટ્રીય સરદાર સર્વ શ્રેષ્ઠ ખરીના તરફ જળવાઈ રહ્યા છે. તેનાં લખાણો શાસ્ત્રો સમાં-કથામીન્ડાંગનાં રાજદારી બાહ્યજન જોવા મનાય છે.

તેનું “સાન મીન ચુ હલ” અથવા “તણ પ્રજાના સિધ્ધાંતો” નામનું પુસ્તક દેશનાં લાખો મનુષ્યો આજે પણ દેશથી વાંચે છે. ૧૮૬૪-૬૫ થી ૧૮૨૪ મુખીમાં વિદેશોમાં ભટકતાં ભટકતાં તેણે દેશનાં લાખણોના સાર રૂપ આ પુસ્તક બન્યું છે. ૩૦ મુન યાદ સૈને ૩૦ વર્ષ મુખી કરેલા આર્થીક અને રાજદારી વિચારો તેમાં રજૂ થયા છે. અમેરિકા, સ્વીટઝર્લેન્ડ અને સોવીએટ રશિયાના મીનના વિચારોની તેમાં છાપ પડેલી છે.

“તણ પ્રજાઓના-સિધ્ધાંતો” માં લીક-નની પ્રજાનાં પ્રજાકાળે પ્રજાદારા ચાલતા રાજતંત્રના સિધ્ધાંતોના મુન યાદ સૈને વિકાસ કર્યો છે. ‘પ્રજાવાદ’, ‘લોકશાસન’, ‘સાહજિક કલ્યાણ’ અથવા ‘સમાજવાદ’ એવાં તેના ત્રણ સિધ્ધાંતો છે. કચોમી-ટાંગ પણ ભવિષ્યનાં મીન માટે તેમજ અમલમાં મુખી રહ્યા છે તેથીજ તેમને વિગે વધુ ખુલાસો આપવ્યક છે.

પ્રગ્ન સત્તાકે માત્ર 'નામનું' હતું. અને વિશ્વવ તો કાગળ પરજ હતો તે વાત એ સંમત શક્યો હતો, યુઆન-શી-ક-કે જેવાં બળવાનં માણસ ૧૯૧૨ પછીથી પ્રમુખનો ઓધો પચાવી બેઠો હતો પરંતુ ચીનની પ્રગ્નની લાગન જેવીને તેવીજ રહી હતી. દેશમાં વિશ્વવ થયો હતો તે થણા બાણુતા પણ નહોતા. પ્રમુખ યુઆને ત્યારે ચોતાને શહેનશાહ બનાવવાનો પ્રયાસ પ્રયાસ આદર્યો ત્યારે મુને બંદ જગ્યાયું. ચોતાની માતૃભૂમિમાં કોકશાસન સ્થાપવા માટે જે ચાતના ભાગવવા અને કમંડો વહોરવા તૈયાર જ હતો પરંતુ સમાધાની કરવાની કંગાળ મનોદશા તે કદી દાખવે તેમ નહોતો. એટલે યુઆનના લશ્કરી અમલદારો આપસ આપસમાં લડવા લાગ્યા અને ઉત્તર ચીન રાષ્ટ્રીય વિગ્રહની જગ્યામાં અચોક્કસ મુદ્દન માટે હોમાઈ ગયું તે પછી શુન ચાટ સેન દક્ષિણ તરફ ગયો. ૧૯૧૮ માં તેણે કેન્ટનમાં રાષ્ટ્રીય સરકારની સ્થાપના કરી. ટાંચ મેન દુધ સંઘમાંથીજ ૧૯૧૨માં જન્મ પામેલ ક્યોમીન્ટાંગ-રાષ્ટ્રીય પ્રગ્નનો સંઘ એ આ સરકારનું જીવન ખીંટું હતું અને અત્યારે અર્ધાંચીયે વધુ દેશપર તેનો અમલ ચાલે છે.

૧૯૧૮ પછીનાં વર્ષોમાં આ દેશલક્ષતને શાંતિ મળીજ નહોતી. દેશમાં અંદર અંદરનાં કથકોઓ તે વાહુજ દગા. ઉત્તર તરફના સ્થિતિચુસ્તોએ તેને દેશદેહી તરીકે બહોર કરી દીધો હતો, વળી રાષ્ટ્રીય વિગ્રહની વિદેશી એનો આપાર પાયમાલ થતો હતો; એટલે તેઓ તેને "તેના દેશના પિતા" તરીકે ગણવાને બદલે "અધાધીનો પિતા" તરીકે મનાવતા હતા અને દક્ષિણ ચીનમાં તેનુંજ સ્થાપના તેને સ્વખસેલી તરીકે ઓળખા-

વવા લાગ્યા હતા. તે અવ્યવહાર ભરે હોય; ૧૯૨૧ની જેમ તેણે આદર્શવાદનો મદત્તા આપી કોઈ કોઈ વખત લુલો પણ કરી હોય છતાં તે પુરેપુરો દેશલક્ષા હતો છતાં તેના કેટલાક ખુબજ વિશ્વાસુ મિત્રો પણ તેના દુશ્મનો બન્યા આમ તે મરણ પામ્યા ત્યાં મુઠ્ઠી દક્ષિણ તેમજ ઉત્તર ચીનમાં અંદર અંદરનાં કથકો આડ્યા જ કરતા હતા. પરંતુ તેની જીવન જ્યોત યુગવાની સાથે જ પરિસ્થિતિ પકટાઈ ગઈ. ૧૯૨૫ ના માર્ચની ૧૨મી તારીખે ચેન્ગીની રોકેટ્રેલર હાસીટલમાંથી તેની આત્મજ્યોતનું તેજ ચીનનાં વાનાવરણને અજવાળવા લાગ્યું. વ્યવહાર રાજકરણમાં તે કુશળ ન હતો. એ ખામી એના દુશ્મનો જગાડતી હતી. પરંતુ વિચારોનાં જગતમાં તે સર્વ શ્રેષ્ઠ હતો એથીજ ચાળીશ વર્ષ મુઠ્ઠી સંદેહે ક્રમ્પા છતાં વિશ્વવનું જે કાયે તેનાથી થઈ શક્યું નહોતું. તે કામ તેના મૃત્યુએ કરી ગતાન્યું.

આખા ચીનમાં માત્ર તેનું નામ જ જનતાને મંત્ર મુગ્ધ બનાવી દેતું હતું. મૃત્યુ પછી લોકો તેની ભૂદાને, તેનાં અવ્યવહાર પણાને અને તેની તમમ નિષ્ફળતાઓ વિસરી ગયા. મુનુઓની તેમજ વિદેશીઓની ધુસરીમાથી ચીનની મુકિતની લડતનું તેણે સંકેપિત સ્વરૂપ રણુ ક્યું હતું તેજ પુરતું હતું. વિગ્ધ મેળવી ચુકેલા કોઈ પણ સરદાર કરતાં તે ચીનની પ્રગ્નના આત્માનું વધુ સુંદર પ્રતિબિંબ પાડતો હતો. જીવન દરમિયાન તેનો વિરોધ કરનારાઓ હિત વિચિત્ર થઈ ગયા હતા અને તેનાં મરણ પછી જ મહિનામાં જ ક્યોમીન્ટાંગ પક્ષ-વર્ગો પછી ક્ષેત્ર-ટંગ ને સંયુક્ત પ્રાંત બનાવી શક્યા;

મુન યાદ સેને મોરકાથી ખાસ સલાહકારો મેળાયા અને મુનનાં ગજદારી અને આર્થિક તત્વજ્ઞાનમાં કલ્પમાર્કસનાં સૂત્રો કેટલેક અંશે ઉતરવા સાચાં પોતાના પક્ષની મથાસમાનો દંદેરો એ ડાઁ મુનનું વધુ ઉદ્દામ પ્રમાણ છે. સામાજિક મુદ્દાઓ અને વિદેશી નીતિના સમર્પમાં તેમાં એકસરસાણ અખત્યાર થયું છે. દેશમાંના ખીનકાયદેસર લોકોની વાદ અને દેશની અવરના આર્થિક શાહીવાદના તાલકાળિક ઉદ્દેશની જરૂર ત્યારે જણાઈ અને સંશયોગે અનુસરનાં સૂત્રો રચાયાં. ડાઁ મુનનો 'પ્રબંધસાદ' એકલે શાહીવાદ સામે લડત; તેનું 'સાહસાસન' એકલે શાહીવાદીઓ અને લોકરવાદીઓની સ્વભાવે વેચાઈ જનારાઓનો મનાધિકાર ખુલ્લો જવાની હિમાયત તેનાં 'અમાજવાદ' માં ખેલુતો નાણાની સ્વાય અને મલુર કાયદાને પણ સ્થાન મળ્યું અને વ્યવસ્થિત કમગારો અને ખેલુતોમાં આખી એ રાષ્ટ્રીય અળવળમાં ખીજા કોઈ વર્ગ કરનાં વધુ છુપી શક્તિ ગહેલી છે તેને પાંડેલી વખત જ સ્વીકાર થયો.

પરદેશો સાથેની નીતી

પરરાષ્ટ્રીય રાજનીતીના કાર્યક્રમના સર્ગ-ધર્મમાં ક્યોમીન્ટાંગ કોંગ્રેસે સ્વીકારેલી છ કલમો મુન યાદ સેનના પ્રયાસ રૂપ જ છે અને અત્યારની રાષ્ટ્રીય સરકાર તે ધારણેજ વર્તવા માગે છે તે નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) કરાર કરતા અને પરોની સમાનતાને ધોરણે નહિં થયેલી અમી સંધીઓ રદ કરવી. આ રીતે અત્યારે દેશમાં વિદેશી પ્રબંધો જે ખાસ વધારાના દંદેરો અને જલોતની ખાખતમાં અંકુશ ધરને છે તે તેમજ બધા રાજદારી દંદેરો રદ કરવા

અને અરસપરસના સર્વોપરી દંદેરોનો સ્વીકાર કરી નવી સંધીઓ કરવી.

(૨) ઉપર જણાવેલા દંદેરો રાષ્ટ્રપુરીયિત જના કરવા દેખાતી અને ચીનની સાવ-ભોમ દરમી પાડતી સંધીઓ રદ કરવા ખુશી અવાજની પ્રબંધો તરફ ચીન વધુ સહસાવથી ગ્રેકો.

(૩) ચીનના રાષ્ટ્રીય દિવસે દાવીડપ અમી સંધીઓ પર કરાવી વિચાર ચલાવવા. તેમને પાડી ધડતી વખતે અને પરોના સર્વોપરી દંદેરો જળવાઈ રહે તે પરજ મુખ્યત્વે ધ્યાન રાખવું.

(૪) ચીનનાં રાજદારી અને ઉદ્યોગને સનતાં અવરનાં કરજ માટે આદેશરો રાખવી અને ને લગપાછ કરીદવા.

(૫) ૧૯૨૩ માં સત્તામાં આવેલી ચેકોંગ સરકાર જેની ખીજ જવાબદાર સરકારો એ ચીનપર કૌંટું બધું અવરનું કરજ જે નાણાં લોક કસ્યાળ અર્થે વપરાવાને બદલે અંગત સ્વાર્થોમાંજ અને રાષ્ટ્રીય વિચારો પાછળ ખર્ચામાં છે તેને માટે કાંઈકે જવાબદારીવેરી નહિં ચીનની પ્રબંધો આ કરજ ભરપાઈ કરવું નહિં.

(૬) ચીનનું અવરનું કરજ ભરપાઈ કરી તેને અર્થ-પરગણિત દશમાંથી મુક્ત કરવા માટે એ કરજ રદ રીતે ભરાય તેના માગે જેટલા અર્થ પ્રમાણનાં ગ્રામી મંડળો વિગેરેની એક રાષ્ટ્રીય પરિષદ બોલાવવી.

વિચાર અને વર્તન

ડાઁ મુન યાદ સેન કાર્ય કરવામાં માનતો હતો. ને તેણે અનેક વખત કહ્યું છે કે કેટલું પણ વિચારને અમલમાં મુકવા સીધાપ તે અર્થ છે તેમ કહી ગ્રામ્ય

નહિ. ચીનમાં સ્થિર સરકાર ન હોય. ચીનમાં ત્યાં સુધી તેમાં “ત્રણ પ્રજાઓના સિધ્ધાંતો” બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ નહોતું. અને નજીકનાં લવિષ્યમાં આવી સરકાર સ્થપાય તેમ લાગતું નહોતું. કેમકે ત્યારે તો એવી સરકાર કેવી રીતે સ્થાપવી એમ અપ્રત્યક્ષ હતો.

ડોન્ગ્યુન યાદ સેને “રાષ્ટ્રીય ધરતરનો કાર્યક્રમ” પ્રસિધ્ધ કરી ઉપલબ્ધ પ્રશ્નો ઉદ્ધૃત આપ્યો હતો. એ કાર્યક્રમ પ્રસિદ્ધ થયા પછી એક વર્ષ તેનું મૃત્યુ થયું. પરંતુ વર્તમાન રાષ્ટ્રીય સરકારે આંતરીકે મુદ્દામાં માટે તો પોતાનો કાર્યક્રમ તેના ઉપરથી જ ધર્યો છે. આ કાર્યક્રમ નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) (કિન્ગડોનની) રાષ્ટ્રીય સરકાર વિશ્વના વાદી ત્રણ પ્રજાઓના સિધ્ધાંતો અને પંચ મુખી બંધારણને ધોરણે ચીનમાં પ્રજા સત્તાકે શાન્ત્ય સ્થાપે છે.

(૨) રાષ્ટ્રીય ધરતરનાં પ્રથમ પગથીયાં ચડતા પ્રજાનાં પોતાણુના પ્રશ્નો વિચારવાની જરૂર છે (સામન્વય).

સરકાર, ખેતર, કપડાં, રહેવાના મકાનો બધા વ્યવહારનાં સાધનો-પ્રજાની એ ચાર જરૂરીયાતો પુરી પાડવા તેમની સાથે સહકાર કરશે એકઠાં, કારખાનાંઓને ઉત્તેજન આપવા તેમને કપડાં પુરા પાડવા; જંગી મકાનો બાંધવામાં મદદ કરવી અને વ્યવહારમાં સાધનો તરીકે નહેરો અને ધોરી માર્ગો બાંધવામાં સહાય કરવી.

(૩) ત્રીજી પગથીએ લોકશાસનનો પ્રથમ તપાસવાની જરૂર છે. પ્રજાને સુઠ-ણીના અને રાજતંત્રે તૈયાર કરેલાં કોઈ પણ ધોરણને પ્રજામતથી ઉઘારી દેવાના લક્ષ્યા આપીને અને તેને કેળવણી આપીને રાજદ્વારી સત્તાની પુરતી સમજ પાડવી.

(૪) પ્રજાવાદનો પ્રથમ પગ કંઈ ઓછું મહત્ત્વ ધરાવતો નથી. તે માટે સરકારે દેશની અંદરની નાની નાની પ્રજાઓને મદદ કરવી; તેમને આત્મ-નિર્ણયનો હક્ક આપતાં સ્થાનિક સ્વરાજ આપવું; વિદેશી પ્રજાઓના ગુસ્સા સામે તેમનું રક્ષણ કરવું અને સાથે સાથે ચીનને આંતર રાષ્ટ્રીય સમાનતા મળે તેવી રીતે બીજા પ્રજાઓ સાથેની ગતિમાન સંધિઓનું પુનરાવર્તન કરવું.

(૫) રાષ્ટ્રીય પુનરગતના ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે; પહેલા લશ્કરી યુગ; બીજો રાજદ્વારી તાલીમનો યુગ અને ત્રીજો રાજ બંધારણમાં ધડવાનો યુગ.

(૬) લશ્કરી યુગ દરમિયાન બધી સંસ્થાઓને લશ્કરી અંકુશ નીચે મુકી દેવી. એક બાજુથી સરકાર માગમાંથી બધા અંતરાયો દૂર કરવા લશ્કરી રીતોનો ઉપદેશ છે અને બીજી બાજુથી લોક પરિવર્તન કરી દેશમાં એક સંપી કરવા રાજદ્વારી સિધ્ધાંતોનો પ્રચાર કરે છે. (સુન યાદ સેનવાદ.)

(૭) અસુક પ્રાંતમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા સ્થાપ્ય કે છુત્તજ ત્યાં લશ્કરી યુગનો અંત આવે અને રાજદ્વારી તાલીમ આપવાનું શરૂ થાય.

(૮) રાજદ્વારી તાલીમ અપાવાના સમય દરમિયાન સરકારે સારી રીતે કેળવણીના લોકોને પરગણાંઓના મુખી તરીકે નીમવા અને લોકોને સ્વરાજ માટેની તૈયારી કરવામાં મદદ કરવી. આ અમલદારોએ વસતીની ગણતરી કરવી અને લોકસંખ્યા તપાસવી, જમીન તપાસ તેની માપણી કરવી, સ્થાનિક પોલીસ સ્થાપી ધોરી માર્ગો બાંધવા. વડો મેજિસ્ટ્રેટ અને જલ્લા સહાય સહાય કાયદા ધરશે. તેમણે તાલીમ મેળવવા ઉપરાંત નાગરિક તરીકેની ફરજે બજાવી

હશે અને વિશ્વવ્યાપી સિધ્ધાંતો માટે કામ કરવાનું વચન તેમણે આપ્યું પડશે.

(૯) સંપૂર્ણ સ્વરાજ બોગવનાં પરગણામાં નાગરિકને ચુંટણી કરવાનો અને અમલદારને ખાજા ખાતાની લેવાનો તેમજ સીધી રીતે નવા કાયદા પડવાનો અને તેમાં મુધારા કરવાનો હક્ક મળશે.

(૧૦) સ્વરાજ સ્થાપનાં પહેલાં સ્થાનિક સત્તાયાજાઓએ દરેક પરગણાની જમીનની કિંમત આકરવી. જમીનના માણેકા કિંમત નક્કી કરે અને સરકાર એ કિંમત પ્રમાણે તેમના પર કર નાખે અગર તે જ કિંમતે બધી જમીન ખરીદી લે. આ પછી સંજોગો અનુસાર જમીનની કિંમત વધે તો તે વધારાનો કાલ પરગણાના લોકોને મળશે. માફીકને આ વધારા માટે કંઈ હક્ક મળશે નહિ.

(૧૧) જમીન મહેસુલ, પવંતો, જંગલો, નદીઓ અને ખાણો વિગેરે દ્વારા રાતી વાપીત આવકનો ઉપયોગ સ્થાનિક સરકાર પરગણાનાં ઉધ્ધાર માટે અને યુવાન, વૃદ્ધ, ગરીબ અને માંદા લોકોને મદદ કરવામાં કરશે.

(૧૨) દરેક પરગણાનાં કુદરતી સ્ત્રોતો અને ઉદ્યોગ અને વ્યાપારના સાધનો જેને સ્થાનિક મુદીથી પિકાસ થઈ શકે તેમ ન હોય તેમાં મધ્યસ્થ સરકારે મદદ કરવી. જે નફો થાય તે સ્થાનિક અને મધ્યસ્થ સરકારે વહેંચી લેવા.

(૧૩) મધ્ય સરકારના ખર્ચને પહોંચી વળવા દરેક પરગણાંએ પોતાની આવકમાંથી લોકોના પ્રતિનીધીઓ નક્કી કરે તેટલા ટકા તેને દર વર્ષે આપવા.

(૧૪) કોઈ પરગણામાં સ્વરાજ સ્થાપવા પછી મધ્યસ્થ સરકારનાં કામકાજમાં લાગ લેવા એક પ્રતિનીધીત્વવાળી સભા ઉભી

કરવા તે પરગણાં એક પ્રતિનીધીની વડણી કરશે.

(૧૫) મધ્યસ્થ કે સ્થાનિક સરકાર મહેના ઉમેલવારો કે અમલદારોની વડી સરકારે પરીક્ષા લઈ પ્રમાણપત્રો આપશે.

(૧૬) બધાં પરગણાંઓમાં સ્વરાજ સ્થાપતાં બંધારણીય યુગના પ્રારંભ થશે. પ્રતિનિધિત્વવાળો સભ્ય પ્રાંતવાર દેખરેખ રાખવા ખીન કસ્ટરી ગવર્નરની ચુંટણી કરશે. રાષ્ટ્રીય ઉપયોગિતાનાં કામકાજમાં તે વડી સરકારની મુચનાને અનુસરશે.

(૧૭) આ કમચ દરમીયાન વડી અને પ્રાંતિક સરકારો ફક્ત સૈનાં ક્ષેત્રોમાં સર્વોપરિ રહેશે. પ્રબળીય રાજકાજ વડી સરકાર અને સ્થાનિક કામકાજ પ્રાંતિક સરકાર સંભાળશે.

(૧૮) પરગણાંએ સ્વરાજનું અંગ છે. પરગણાં અને વડી સરકારને જોડવામાં પ્રતિ સાંકળની ગરજ આવે છે.

(૧૯) બંધારણીય યુગના પ્રારંભમાં વડી સરકાર 'કારોબારી' ધાતુ ધડનાર, ન્યાય, પશ્ચિક સનદી નોકરોની અને તપાસશુ (સિસ્ટરેઈટ) નાં ખાતાંઆ સ્થાપશે.

(૨૦) કારોબારી ખાતુ દેહની અંદરનાં તેમજ વિદેશનાં કામકાજ માટે, નાણાં, વિધ્ન, ખેતીવાડી અને ખાણો, મજૂર, વ્યાપાર, કેળવણી અને વ્યવહાર દરેકની સંભાળ માટે પ્રધાન મંત્રીઓ નીમશે.

(૨૧) બંધારણ અમલમાં મુકતાં પહેલાં પ્રમુખ દરેક પ્રધાન માટે સંમતી આપશે.

(૨૨) બંધારણનો મુસદ્દો "રાષ્ટ્રીય પુનરચનાની નીતિ" અને પ્રથમના બે પગથીયાં પસાર કરવા દરમીયાન મળેલા અનુભવ પરથી તૈયાર થશે. ધારામંડળ એ ચાલના પડશે અને તેના સ્વીકાર થત પહેલાં તે પ્રગને સમજાવવામાં આવશે.

(૨૩) અર્થાં કરતાં વધુ પ્રાંતોમાં બંધા-
ણુ પુરંકવું તંત્ર સ્થપાય ત્યારે સ્વરાજ
સ્થાપવાનો સાચો સમય આવ્યો ગણાયો.
આ તકે બંધાણુનો સ્વીકાર કરવા અને
તેને અમુકમાં મુકવા રાષ્ટ્રીય સભા યોજાવાશે.

(૨૪) બંધાણુ અમલ મુકવા પછી
મધ્યસ્થ સત્તા રાષ્ટ્રીય સભાના હાથમાં રહેશે
એટલે આ સભા ચુંટણી કરવાનો, વડી
સરકારના અમલદારોને ખસેડવાનો અને
રાષ્ટ્રીય કાયદા ધડવાનો અને રદ કરવાનો
હક રહેશે.

(૨૫) જે દિવસે બંધાણુ અમલમાં
મુકશે તેજ દિવસથી સ્વરાજ સ્થપાયું
ગણાયો. ત્યારે બંધા નાગરિક ચુંટણીમાં
ભાગ લેશે. ચુંટણી પછી ત્રણ મહીને
રાષ્ટ્રીય સરકારને વિભિન્ન નામવામાં આવશે
અને તે તેની બધી સત્તા નવી ચુંટણેલી
સરકારને સોંપી દેશે.

આદર્શવાદી

સુન યાટ સેન આદર્શવાદી હોવાનું
મનાય છે. આત્મનિર્ણયના સિધ્ધાંતમાં તેને
શ્રદ્ધા હતી, હોદી રેડ્યા વિના ચીન
દુઝીન વસ્તુ મેળવી શકશે તેવી તેને
ખાતરી હતી. લોકશાસનમાં તેને શ્રદ્ધા હતી,
ચીનની પ્રજા રાજકારભાર ચલાવી શકશે તે
ધિમે તેને શંક નહોતી. સામાજિક વિકાસ
માં તેને શ્રદ્ધા હતી, ખાનગી મીલકત
અને ખાનગી મુદીને વહેંચણી થઈ શકે અને
થવી જોઈએ અને માલીક અને ગોંડર વચ્ચે
અરસપરસનાં લાભાર્થે સંકાર થઈ શકે અને
થવા જોઈએ તેમ તેની માન્યતા હતી.

પરંતુ તે સત્યદર્શી પણ હતો. પાછલી
છાંદસમાં તેને ચીનની જરૂરીઆતોનું ભાન
થયું હતું. ચીન કદી પણ હથિયાણા સજ્જા

નાદિ તેવી તેની ઇચ્છા હોવા છતાં પણ
તેનાં “પહેલાં સિધ્ધાંત-નક્કરવાદ”નો ન્યારે
રાષ્ટ્રીય દમ્ભે અર્થ થવા લાગ્યો ત્યારે તેણે
માન સેવી સંમતી આપી હતી. તે કહે છે
કે બંધા મનુષ્ય સરખા હોતા નથી. તેવો
મનુષ્યના ખરાબ, સામાન્ય, સરેરાશ, ગ્રાહ-
ણદિશાળી, પચગમ્બર અને સંત એવા
આઠ વર્ગ પાડ્યા છે. આમ કહીને તે
જણાવે છે કે અત્યારની તકે લોકશાસન
વ્યવસ્થાની નીવડશે અને તેથી જ રાજદ્વારી
તાલીમની જરૂર રહે છે. આ સમય દરમી-
યાન ક્યોમીન્ટાંગ ગધી. સત્તા ભોગવી
‘લવિયન’ માટે મતાધિકારની ભાવના કેળા
વવા અને શુદ્ધિશાળી મતદાર મંડળ તૈયાર
કરવા લોકોને કેળવશે. વ્યક્તિગત સાહસે
ખેડવાથી ચીનમાં ઉદ્યોગનો વિકાસ થશે
તેમ તે માનતો હતો. પ્રજાનું નાણું
જેમનું તેમ પડ્યું રહેવાથી જ દેશ
કંગાળ બન્યો હતો તેવો તેનો અભિપ્રાય
હતો. કાંઈપણ ઉદ્યોગનો અમુક વ્યક્તિઓ
છેલ્લો લઈ ન બેસે તે ખ્યાલમાં રાખતાં
સરકારે જાહેરની જરૂરયાતો અને કુદરતી
સાધનો જેવા કે રેલ્વે, વડાણુવટું અને
ખાણામાં પોતાનો હાથ રાખવો જોઈએ
જેમ તે માનતો હતો.

સુન યાટ સેનના “સિધ્ધાંતો” પોક્કળ
અને સામાન્ય હતા તેમ પણ કેટલાક માને
છે. તેના સિધ્ધાંતોનો જને જેમ કહે તેમ
અર્થ કરી શકે છે એ વાત સાચી છે.
તેના “ત્રીજા સિધ્ધાંત”માં તે કહે છે કે
“પ્રજાનું ભરણ પોપણ” એટલે સામ્યવાદ.
સામ્યવાદી મંડળે આ સિધ્ધાંતપરજ પોતાની
સત્તા જમાવી હતી. ક્યોમીન્ટાંગનો સોયીએક
સલાહકાર માઈકલ યોચેલીન કહે છે કે
“સુન યાટ સેન સામ્યવાદમાં માનતો નહોતો
તેમ કહેવાને કાદને અધિકાર નથી.”

ડે. સુન યાદ સેનના સિધ્ધાંતો બાવી પ્રગતી નિર્દેશવાતોને અનુકૂળ થાય તેવી રીતે ધર્મમાં આવ્યા હતા અને તેથી તેને વિગતોમાં ઉત્તરવું પાતવે તેમ નહોતું. પણ ચીનના રાષ્ટ્રવાદીઓ આજે સુન યાદ સેન વાદને 'અમત્તમાં મુકે છે કે કેમ ? એ પ્રશ્નો ઉત્તર હકારમાંજ મળ્યાં હોય.

પાંચ કરોડ કુટુંબોમાં પ્રગતવાદની લાવના જનમુન કરવાના પ્રયાસો રાષ્ટ્રવાદી ચીને શરૂ કર્યા છે. ક્યોમીન્ટાંગે લગભગ અર્ધા ચીનને જો રાષ્ટ્રવાદી નાણાંમંડલાની કક્ષામાં મુકી દીધું છે અને રાષ્ટ્રીય વિગતવાદી સમુદાયે આગનાં ચીનમાં લશ્કરીવાદ દેખાડ્યા છે. રાષ્ટ્રીય સરકારે રેલ્વે, ખારી માર્ગો, નીમક ખાતું અને કેટલીક દવા શાળાઓ તેમજ શાળાઓ લાઇ કર્યાં છે. ખાનગી ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપાય છે, અને વિદેશી મુડી દેશમાં શ્રેયસ્વિત્તેવા પ્રયાસો થાય છે.

હજી અધુરું કામ છે

અત્યંત સુન યાદ સેનનાં કેટલાંક મુદ્દો અધુરું અને ચકાસ્યા વિનાનાં રહી ગયાં છે. વિદેશીઓ સામે ચીનમાં પ્રુથ્વજ ઉત્ક્રાંત છે. ક્યોમીન્ટાંગની સત્તા કાંઈ કાંઈ વાર કંટાળો ઉપજાવે તેવી થઈ પડે છે. વારંવાર મદનનનો નકામો વ્યય થાય છે

અને કોઈ વખતે તે બની કર્તા પણ નીવડે છે. પરંતુ એક કે બે વર્ષમાં પ્રગતિ થકાર થઈ ગયું નથી. તેનાં 'પરીક્ષા નામાંમાં' જણાવ્યા પ્રમાણે હજી વિગતવ પરીપુર્ણ થયે નથી. "પણ પ્રગતિઓના સિધ્ધાંતો" પ્રિયદ માટે નાંદ પરંતુ શાંતિ માટે છે. નાશ કરવાને બદલે તેને પુનઃરચના કરવી છે. રાષ્ટ્રીય વિગત દરમિયાન રાષ્ટ્રીયવાદીઓના સંબંધમાં વ્યાજબી મન થાંથી શકાય નહિ. સુનના "પણ સિધ્ધાંતો" ને કે અપારના કમ-ગમાં સંપૂર્ણ રીતે અમત્તમાં મુકવાનું અશક્ય જ છે છતાં તેના કાર્યક્રમની પંદર કતમોના દક્ષિણ ચીનમાં અમત્ત પણ થયા લાગ્યા છે અને રાષ્ટ્રીય વિગતવાદી લશ્કર જેમ જેમ ઉત્તર તરફ આગળ વધે છે તેમ તેમ વધુ ને વધુ અમત્તમાં મુકાતા જાય છે.

"ચીન સોવીએટ અગર કોઈ બીજી વિદેશી સરકારના જેવા રાજનિતીની ક્ષીકાર" નહિ. કરે તેને માટે ખાતરી કઈ? આવાગમનનો ઉત્તર માત્ર સુન યાદ સેનવાદ એ જ થય છે. સુન યાદ સેનના "પ્રગતવાદ" "લોકશાસન" અને "સમાજવાદ" એ સિધ્ધાંતો પણ હજાર વર્ષથી વારસામાં ઉતરી આવેલા રાષ્ટ્રીય સિધ્ધાંતોના સાર રૂપે જ છે અને ચીનની પ્રગતિના લિનની તે જણ પણ આડે આવે તેમ નથી.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રેલ્વેને વીજરનો રોલ્લ દરો ત્યાંથી આપને જરૂર મળે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

બં
ડ
ખો
રી
નું

ખીજા- રોપણ

: મૂળ લેખક :

ધીરાજી એનરેબલ

જ્યોત્ લેન્સબરી

1. બ્રિટિશ બાળકો માટે ખુલ્લી હવાની રમતો શરૂ કરતાં વૃદ્ધ લેન્સબરી બાલ્યકાળ અનુભવે છે.

[જીણીતા ઉદારમનવાદી અંગ્રેજ પત્રકાર, બ્રીટિશ કામદારપક્ષના એક આગેવાન અને દલિતોનાં મેકેગનલ્ડ પ્રધાન મંત્રીમાં બાંધકામ ખીતાના કમીસનર રાઇટ એનરેબલ જ્યોત્ લેન્સબરીએ એક સ્થળે વસાહતી તરીકેનો પોતાનો આગસો અનુભવ વર્ણવ્યો છે, તે ઘણો બાલ્યવાલોગ હોય. વાંચકો સમજા તેમના જ પોતાના શબ્દોમાં રહી કરવામાં આવે છે.]

મિ. જ્યોત્ લેન્સબરી પોતાના હવનની તકલી ઝાંપડીના અમ-
ત્યના પ્રસંગે ઉપરથી પદો પસંદનાં કહે છે :
રાજદારી અને નાઉર દિનના પ્રસંગોએ
બાદ કરતાં મારા હવનમાં કાદાં પણ મદ-

તના બનાવ બનાવોય તો તે ૧૮૮૪-૮૫
માં બન્યા હતા, જ્યારે 'દુ', મારી પત્ની,
તેણી બાળકો સમયાં ચાર વર્ષની અંદરનાં
અને એક અગીઆરેક વર્ષના બાદને લઈને
એક્ટ્રીસીઆ ઉપરી ગયા હતા.

અમે સામ્યવાદની ચર્ચા કરતાં હતાં. ડીઝ-
સોસિયલનાં 'સામીક' નામક પુસ્તકમાં અને
ડીબ્લ્યુડીના 'એડન કોડ' નામક ગ્રંથમાં
ચર્ચા સામ્યવાદને ત્યારે અમે ચર્ચતાં.

સ્વરત્નાં

આ વખતે વખતોવખત ફર ફરતા દેશમાં
જતાં રહેવાની અને નવું હવન ત્યાં રહે
કરવાની અમે વાતો કરતા. એ વખતે
હાલમાં હાથ રાંટી મેળવવા માટે મારે જે
તિરણુ હરીફાઈ કરી પડી તેથી હું
કંટાળ્યો હતો. એ વખતે હું મારા ભાઈ
સાથે કંટાળેલું કાંટું ધણું કમકાજ કરતો
હતો. એ ધંધા અમારા પિતા જે વ્યવસાય
થવા હતા તેનો. અમે તે જ ધંધા ચાલુ
રાખ્યો હતો. એ વખતે હું છેકરવન યુવાન
હતો છતાં પણ વારંવાર એ ખ્યાલ મને
આવ્યા કરતો હતો કે અમે જે કંટાળુ
સુખ સગવડ મેળવતા હતા, તે બીજાઓની
મહેનતવું ફળ હતું. મને એ વાત મસંદ
પડતી નહિ, અને આજે પણ બીજાઓની
મહેનત પર મારે પોતાને માટે સુખ સગવડો
તૈયાર કરવાનું મને ગમતું નથી.

કરાવ કથો

આ વ્તનની વિચારશ્રેણીને શીધે અને
ઈંગ્લંડમાં હરીફાઈને શીધે જે અખતોવખતી
લાગતી મારા મનમાં રહ્યા કરતાં તેને શીધે
મારું મન ઓસ્ટ્રેલીયા જવા તરફ વળ્યું.
આજ દયે એમ લાગે છે કે અમારું એ
પગથું મુખાઈ ભરેલું હતું, પણ તે વખતે
જવાનીના જોશમાં અને બીજા અનુભવમાં
અમે શું કરતાં હતાં તેનું ભાન અમને ના
રહ્યું. મારી ઉંમર ૨૫ વરસની અને મારી
ધણીઆંણીની ઉંમર ૨૩ વરસની હતી

ત્યારે અમે ઈંગ્લંડથી ઉપડવાનો દેશવ કર્યાં,
આમ દેશાટન માટે તૈયારીઓ કરવા માંડી.

આજો ખ્યાલ

અમે જે નવા દેશમાં જવા માગતાં હતાં
તે વિશે અમને ઘણો જ આજો ખ્યાલ હતો
અને જાણતું કે ત્યાં નવું હવન હશે,
નવું ચાતાવરણ હશે અને જેમાં કોઈ હિસાબ
ન થાય એવી વૃત્તન સમાવરચના હશે.
અમને એ ખ્યાલ સરખો પણ આવતો
નહિ કે ઓસ્ટ્રેલીયા જેવા મોટા દેશમાં ત્યાં
ધાત્રક લામ જોરાઓ વસવા ગયા હોય ત્યાં
મરીઆદ, બેશરી, કે હરીફાઈ જેવું કંઈ
પણ હોય. આ ઉપરથી અમે ઓચિંતાં
એક દિવસ સામાન ખાંધી ઓસ્ટ્રેલીયા જવા
ઉપડ્યાં!

સ્ટીમરમાં

૧૮૮૪ ની એપ્રિલની એક રમ્ય પ્રભાતે
અમારી સ્ટીમર 'લીમાઉથનાં' બંદરમાંથી
જલાર પડી. સ્ટીમર પર બીજા અમારા
જેવાં ૫૦૦ વસાહતો હતાં, અને એ બધાંને
કોર ટોંખરની માફક ગમે તેમ સ્ટીમર પર
જવા કરી આપવામાં આવી હતી! સ્ટીમર
પર મહાલાજી જેવું કંઈ હતું જ નહિ. અમે
ઈંગ્લેન્ડો ભરવાની પેટીઓ પર ચુતાં હતાં,
અને સ્ટીમર પર જોરાકી તોએવી ખરાબ
મગતી હતી કે અમારી પાસે ભાતું ન હોત
અને દરેક બંદરે અમે તાજા જિરાકી ન
ખરીદતાં હોત તો અમે ઓસ્ટ્રેલીયા પહોં-
ચતાં પહોંચતાં જ મરી ગયાં હોત.

પત્નીનો મંદવાડ

ઈંગ્લંડથી ઓસ્ટ્રેલીયા દરિયાની મુશ-
કરીમાં અમને આંક અંદવાડીયાં લાગ્યાં, એ

અધો સમય મારી જે મારી જ રહી હતી. મારે તેથી મારાં નવાનાં બચ્ચાંઓની માથ-
જત શ્કરની પડતી હતી. જે બચ્ચાંઓમાં એક તો ધાવણું 'જ મહીનાનું' હતું. સ્ટીમર પર ખસારીઓ જ્યારે અધોરનાં તૂનકે ધોતા ત્યારે ખાસદીઓમાં છોકરાંઓને ખેસારી હું નવરાવતો. મારાં એ કામથી સ્ટીમર પરનાં ઉતારાઓની, સ્ત્રીઓમાં ખગલગાટ મચી રહ્યો હતો.

નવું સ્વર્ગ.

આ બધી હાડમારીઓ અને મુશ્કેલીઓ અમે મુંઝે મુંઝાડે સહન કરી દેતા હતાં, કારણ કે અમને એ ખ્યાલ હોતો કે નજર સામે રહેતો કે ઓસ્ટ્રેલીઆમાં અમને નવું સ્વર્ગ મળશે, અને ત્યાં અમારું નકદીર પક્ષપાદ જશે. સ્ટીમર પરથી અમને ઓસ્ટ્રેલીઆનો ખીસમિન નદીનો પ્રદેશ નજરે પડ્યો ત્યારે ત્યાં ઝાડોનાં છુંડ વચ્ચે ફરતી રમકડાં જેવા સાગતા બંગલાઓની હાર જોઈ અમારાં ઇગર ઉલ્લાસથી નાચવા લાગ્યાં, પણ અકસોસ કે ધણુ જ થોડા જ વખતમાં અમને પ્રતિતી થઈ કે સ્ટીમર પરથી દેખાવવાં રમ્ય રથો આપ મૃગજળ સમા દનાં અને અમે જ ઓસ્ટ્રેલીઆને સોનાની વર્ષની નદી જેવા મુશ્કે ધોરણે તેનું કંઈ ત્યાં નહોતું.

સ્વર્ગન વિખ્યાયું

ખીસમિનનાં બંદરમાં સ્ટીમર પરથી ઉતર્યા વસાહતો મારેના થાણામાં અમે પગ મૂક્યા ત્યારે અમારી કોઈના પણ કશા વગર ખાતરી થઈ કે અમે ધણું 'હતું', અને અમે જેની કલ્પના કરી હતી તેવો આ નવો મુશ્કે ન હતો. આ વાતને આને ચાલીશ વર્ષ થઈ ગયાં છે છતાં પણ મુશ્કેલિયા વિનાનું

મસાહતો મારેનું એ થાણું અને ગુમાખી અમલદારોની હાકરી વજુ પણ મને દેખાય છે. અમારે મારે ખોસાક પાણીની ત્યાં કચ્છી પણ સગવડ નહોતી.

જગા મેળવવા

અમારી પાસે થોડા પૈસા હતા તેથી આખી રાત એ મુશ્કેલી થાણામાં પડી રહેલા કરતો ખીજ કાઢી જગા મળે તો તેની કામમાં અમે નીકળ્યાં. ખીસમિનની ક્ષીન રુદ્ધ જે કાઢી પણ શકેરતા ધોરી રસ્તા જેવી હતી ત્યાં આયડતાં અમને પચ-રંગી પ્રજાનાં દર્શન થયાં. અમે હોટેલે હોટેલે ફર્યા અને અનુભવ એ મળ્યો કે એ વખતમાં બચ્ચાંકચ્ચાંવાળાં ઘરાકોને જગા આપવા હોટેલવાળાઓ શી રીતે નહોતાં. એ રીતે અમે ઘણું રખડ્યાં પણ ક્યાંય પણ જગ્યા નહીં મળવાથી, આખરે કંટાળીને અમે સરકારની મહેમાનગીરી આપવાનો ફાવલ જ્યો અને પાછા થાણામાં. આવ્યું અને પહેરેલે કપડે જ ત્યાં ગોઠવેલાં સાકડાંનાં પાટીયાં પર મુકી ગયાં!

ઉંદર, કંઠાઈ, વાંદા

એ થાણાની મહેમાનગીરી તો ભારે પડી બધાં જેવી હતી. એ સ્વર્ગ એક જગાશય આગળ આવેલું હોઈ ત્યાં ઉંદર, કંઠાઈ અને વાંદાનો ભારે પ્રાસ હતો. ઉંદરો પણ નહાતા મોટા કદના ચારે બાજુથી આવ્યા કરતા હતા, અને મારાં બાળકોને એ ન કરડી બધાં તે મારે આખી રાત મારે ઉલ્લાસે વેઠે પડ્યા હતા.

ખીજ દિવસે અમે પાછા મકાનની શોધમાં નીકળ્યાં, અને ઘણી રખડપટ્ટી પછી આખરે એક છુંડાં જેવું મકાન મળ્યું,

જે પણ કીડાઓથી ઉભરાવું હતું, એટલે તેને સમુદ્ર કરતાં જ પુષ્કળ મહેનત પડી.

કામ માટે

ઈંગ્લેન્ડમાં મારી હાંદીમાં હું કદી કામ વગર રહ્યો ન હતો, તે એકસરોતો ભયંકર અનુભવ ત્યાં એકસરોતીઆમાં મને થયો. મેં દરેક પ્રકારનું કામ મેળવવી પ્રયાશ કર્યા રહ્યા પર કામ કરના ખોરાકથી માંડીને જોશીસના કપાડાં મુધીની જગા શોધવા હું હાંદી વચ્ચે પણ ક્યાંય મારો પતો નાંચ્યો નહિ. આખરે ખરેખર તોડવાનું કામ થોડા વખત માટે મળ્યું, જે પછી એક ખાટકીની દુકાનમાં મને નોકરી મળી. બંને કામો એવાં હતાં કે તેનાથી હું જરૂરી કંટાળી ગયો. અને ખાટકીને ત્યાં રવ. પછી મને સરકાર કે આપણા ખોરાક માટે ખાટકામાં ગયાં પ્રાણીઓને જે જા-થી મારવાં પડતાં હોય તો ખંડતર છે કે આપણે સહજાએ વનસ્પતિ ખાહરી બની જવું.

આઠ શીલીંગ

ત્યારબાદ ઈંગ્લીશ કીકટ ટીમ એકસરોતી-આમાં મેલો રમવા આવવાની હતી તે વખતે મને કીકટ રમવાની પીચ પર ખ્યાન રાખવાની જગા મળી એ કામ દીવસના આઠ દસાક આશરું અને તેની આઠ શીલીંગ મને મળતી. એ વખતે મને એક એકસરોતીઆન કંઈવત ચંદ આવતી કે “આઠ દસાક નું કામ, આઠ દસાકની રમત, આઠ કવાકની ઉંચ અને આઠ દસાકનો રોડ.”

એકુતને ત્યાં

એ કામ પુરું થયું અને મેલો ખસાસ થતાં ઈંગ્લીશ ટીમ એકસરોતીઆથી ઉપડી

જતાં હું ફરી પાછો એકસરોતી બની ગયો. અને ત્યાંવતોના થાણા આગળ કામ મેળવવા જે મલુએ હોવા રહેતા તેમની સાથે જઈઉંબો રહ્યો. ત્યાંથી એક એકુતે મને પસંદ કર્યા, અને પોતાના એકસરમાં મદદ કરવા વરસના ૪૦ પૌંડની શરતે મને કામ આપ્યું, મને પસંદ કરનાં પહેલાં તેણે મારા લશ્ચો અને જાવડાં ખટતજ છે કે કેમ તે તપાસ કરી હતી. એકુત મને દરરોજનું આરો, માંસ, ચાંદ, અને સાકરનું અન્નાવન્ય આપવા બંધાયો હતો, જે એકુત મને પોતાની સાર્થે લઈ આપ્યો ત્યારે મને સાચું કે એક સુગમ તરીકે તેને ત્યાં હું વેચાયો હતો. જે જે ખોરાકી મને દરરોજ આપતો તે જય પણ કામ આવે એવી નહોતી, અને અમારો બાળકો માટે ઇંડાં, દુધ તથા માખણ અમારે હેતુ પડતું, જે અમે પેલા એકુત પાસેથી ખરીદતાં હતાં. આથી ત્રણ મહિનાની અંદર તો વરસ દીવસે એ મને જે રકમ આપવાનો હતો તે કરતાં બમણી રકમનો હું તેનો દેવાદાર બન્યો.

૪૦ ગાય

એ એકસરમાં કામ કરનાં મારી ખાટકી અષ્ટ કે સામાન્ય સુદ્ધિવાળો કોઈ પણ માલુસ એકસરનું કામ, સહેલાઈથી શીખી શકે તેમ છે. હું એકુતને તેનાં દરેક કામમાં મદદ કરતો, અને દરરોજ સરકારે ૪૦ ગાયો દહીવામાં લાય આપતો, બચોરે હળ ફેરવતો, વેશન જગા સાફ કરતો : આમ દરેક જનતની તકલીફ અને મહેનત ઉઠાવતો.

છ એક મહીના ત્યાં કામ કર્યા પછી મને સાચું કે મારું કરજ હું ફેડી શકીશ નહીં તેમ મારું નશીબ પાણ મુધારી શકીશ નહીં, તેથી એક દીવસે એકુત આગળ જઈ

મેં રોકકું' પરખાવી દીધું' કે મારે તેની નોકરીની પરવાદ નહોતી. તેણે કાયદાથી જોતમાં ખસાડવાની મને ધમકી આપી, મેં જવાબ આપ્યો કે એવું પગલું તે લેવા જશે તો મારાં જૂરી છોકરાને તેણે પાળવાં પડશે.

ખીજે દોપડે એ વિભાગના પાસાંમેટના સભ્યને તે મારી પાસે લઈ આવ્યો, તેણે મને ઘણું સમનનથો અને કહ્યું કે મારી સ્થિતિ સુધારવા મારે સરકાર પાસેથી જમીન લઈ તે પુરસદની વખતમાં ખેડવી, પણ એ પુરસદ કાવવી ક્યાંથી? •

આખરે પરિણામ એ આવ્યું કે મારાં કુટુંબ અને જુદા સચરન્વીસાં સાથે હું એ ખેડુતને છેડીને આવી ગયા, ને ખીજમેન ગામની ખરાબ ખીલન એકે ખેડુતને ત્યાં નોકરીએ રહ્યા. થોડા વખત એ કામ કરી ટપાકી નવીકે એકે કંપનીમાં મેં નોકરી લીધી ત્યાં સાંજના ૬ વાગ્યાથી સવારના આર વાગ્યા સુધી મારે કામ કરવું પડતું. કમખ ૧૨ મહીના મેં ઓસ્ટ્રેલીઆમાં આ રીતે મજૂરી કરીને કમાડ્યા, આખરે મારાં બાગંશ અને જ્ઞાતી લખીઅન સારા નહીં મેંદવાથી હું પાછો ઇંગ્લંડ આવ્યો, અને

નંબુર નવીકે પાછું ડબન શરૂ કર્યું. ઓસ્ટ્રેલીઆથી પાછાં આવ્યા પછી એક જરમન કોંગ્રસની મને પ્રતીતિ થઈ કે "તે સ્વર્ગ આવી નથી તો ક્યાંય પણ નથી" કંઈનાં મેં પરંદશમાં જતાશ વસાવતોની શું દયા થાય છે તે વિશે લેખાણો લખવા માંડ્યાં અને એ અગવળને પરિણામે દરેકવા પારજતા વસાવતો મારે દેખરેખ રાખનાર આવું સ્થપાયું.

ગરીબાઈ શું છે ?

ઓસ્ટ્રેલીઆ ગયા પછી જ ખેડારી એ આત્મનાને લગી નાંખનારી કવી લયંકર વસ્તુ છે એ હું સમજી રોક્યો, અનુભવ અને ખરી ગરીબાઈ કવી લાય છે તેના મને પુરેપુરો થયો. ત્યારથી હું પાકેકા આશ્વવાદી અને જગતખાર બન્યા છું, અને માણસ જતે પે ને ઉભી કરેલી આ ગરીબાઈની પ્રથા સામે ત્યારથી મારો લંબેશનાં પડકાર છે. પછી ઓસ્ટ્રેલીઆ ગયા પછી મને એ પણ આવ્યું છે કે જી અને પુરૂષ જાનના લેગા સ્વદરે પગર જગતમાં ખરેખરા સુધારા કરી નહીં થાય, અને સમાજની સ્થિતિ નહીં સુધરે.

મરજીઓ જ મરજીઆ સગતી થકે છે.

...

ન્યાય પામુ જગત્તાઓને જ મળે છે, ઉંધનઓને નહિં.

...

નિરાશા જ મનુષ્યનું જમામ નુર દરી છે.

અંદરૂતિ એટલે જ સરકાર.

...

આશ્વ જ લયંકર વસ્તુ છે; કેમકે એ જ માત્ર મનુષ્યને સાચો રાદ જતાયે છે,

...

સુસદીપણું એટલે અગમ સુદ્ધ.

જે પણ કીડખેથી, ઉત્તરારુ' હતું, એરથે. તેને અમુ' કરતાં જ પુરુષો મહેનત પડી.

કામ માટે

હાંડખેરીમાં મારી હાંડખેરીમાં હું કદી કામ વગર રહ્યો ન હતો, તે ખેતરોનો ભયંદર અનુસર ત્યાં એરથેલીઆમાં મને થયો. મેં દરેક પ્રકારનું કામ મેળવવા પ્રયાસ કર્યો રહ્યો પર કામ કરના ખિજારીથી માંડીને એરથેલીના કસાકે મુખીની જગા શોધવા હું હુંદી વગ્યા પણ ક્યાંય મારો પત્નો લાગ્યો નહિ. આખરે પથર તોડવાનું કામ થોડા વખત માટે મળ્યું, જે પછી એક ખાટકીની હુકમમાં મને તોડરી મળી. બીજે કામે એવાં હતાં કે તેનાથી હું જમરી કંટાળી ગયો. અને ખાટકીને ત્યાં રથ, પછી મને કામ્યું કે આપણા ખેરાક માટે આટલાં બધાં પ્રાણીઓને જે જાંડખેરીમાં પડ્યાં હોય તે બદલ છે કે આપણે સમજાએ વનપતિ આપણી બની હતું.

આઈ શીલીંગ

ત્યારબાદ હાંડખેરી કીકટ ટીમ એરથેલી-આમાં મેંએ રમવા આવવાની હતી તે વખતે મને કીકટ રમવાની પીચ પર ખાન રાખવાની જગા મળી એ કામ દીવસના આઈ કસાકે આવતું અને તેની આઈ શીલીંગ મને મળતી. એ વખતે મને એક એરથેલીઆન કંઈવત યાદ આવતી કે “આઈ કસાક નું કામ, આઈ કસાકની રમત, આઈ કસાકની ઉંચ અને આઈ કસાકનો રોજ.”

ખેડતને ત્યાં

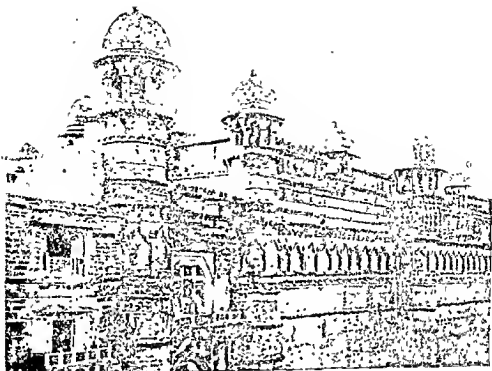
એ કામ પુરું થયું અને મેંએ ખસાસ થતાં હાંડખેરી ટીમ એરથેલીઆથી ઉપડી

જ્યાં હું ફરી પાછો ખેરાક બની ગયો. અને વસાહતોના યાચા આગળ કામ મેળવવા જે મળ્યો હોય રહેતા તેમની સાથે જઈ ઉભો રહ્યો. ત્યાંથી એક ખેડતે મને પસંદ કર્યો, અને પોતાના ખેતરમાં મદદ કરવા ધરસના ૪૦ પાંડની શરતે મને કામ આપ્યું. મને પસંદ કરતાં પહેલાં તેણે મારા હાથો અને અવડાં ખાતર છે કે કેમ તે તપાસ કરી હતી, ખેડત મને દરરોજનું આટો, માંસ, ચાદ, અને રાકેરનું અસાવન્ય આપવા બંધાયો હતો, એ ખેડત મને પોતાની સાથે લઈ ચાલ્યો ત્યારે મને કામ્યું કે એક શુભામ તરીકે તેને ત્યાં હું વેચાયો હતો. જો જે ખેરાકી મને દરરોજ આપતો તે જરા પણ કામ આવે એવી નહોતી, અને અમારા બાળકો માટે છાંડ, દુધ તથા માખણ અમારે હેલું પડતું, જે અમે પેલા ખેડત પાસેથી ખરીદતાં હતાં. આથી ત્રણ મહીનાની અંદર તો ધરસ દીવસે એ મને જે રકમ આપવાનો હતો તે કરતાં બમણી રકમનો હું તેને દેવાદાર બન્યો.

૪૦ ગાય

એ બેનરમાં કામ કરતાં મારી ખાતરી થઈ કે સામાન્ય બુદ્ધિવાળો કોઇ પણ માવજત ખેતરનું કામ, સહેલાઈથી શીખી શકે તેમ છે. હું ખેડતને તેનાં દરેક કામમાં મદદ કરતો, અને દરરોજ સંજારે ૪૦ ગાયો દહોવામાં લાઈ આપતો, “અપેરે હજા ફેરવતો, વેશન મગા સાઈ કરતો : આમ દરેક જાતની તકલીફ અને મહેનત ઉકેલતો.

જો એક મહીના ત્યાં કામ કર્યા પછી મને કામ્યું કે મારું કરવા હું ફરી શકીશ નહીં તેમ મારું નશીબ પણ શુધારી શકીશ નહીં, તેથી એક દીવસે ખેડત આગળ જઈ

ગાદીઅર કિલ્લામાંનો રાજા માનસિંહનો મહેલ.

નગરીઓ

શ્રી. રાજશેખર

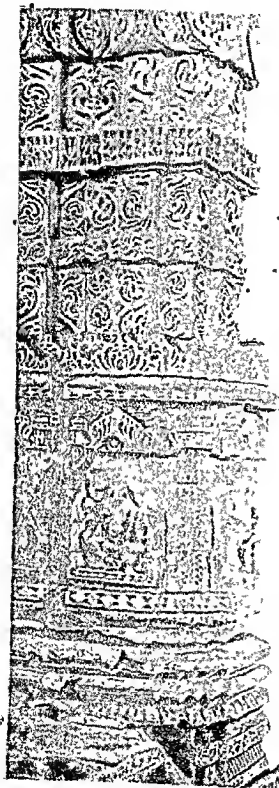
મોઢક લાગે છે. પણ તેમણે ખરી માલકતા તો ખીનત જ એક દબથી પેદા થાય છે. ચારનાં પગથીયાં ઉતરીને પાણીની ચપ્પા-રીએ આા પહોંચ્યો ત્યારે અનેક પુરૂષો પગથીયાં પર બેસીને સોરાથી ન્દતા દેખાયા ત્યારે એ શાંકાંગના કિશોરોએ સરાષ્ટર લાય ફેંટી પાણી કાપતી નદીમાં તરતી દેખાઈ. તેમની આ જળહીયથી દુઃ વિરમય થયો. કેમકે આ પ્રાંતોમાં પડઘોએ આવ સખ્ન હોવા છતાં આ એ જગ્યાન છાકરીઓ તરતર ફર્યાદી શીખી? મનમાં હર્ષા પણ પેદા થઈ, અને તરત કપડા ફેંટી દઈ મેં પણ પાણીમાં ઝપલાવ્યું. પંદર વીસ મીનીટ ન્હી પુણ જામી, કેમકે જ હર્ષા મારમાં મેશ થઈ તે જ લાવના એ રમણીઓમાં

પણ ઉરભરી જ! સાંજે આ યમુનાતી પુણ થાય છે અને આરતી પછી, પડીયામાં દાવા પેરાત્રી તેના વહેતા પ્રવાહમાં છાટી-દેવામાં આવે છે. ત્યારે ફર્યાદી તે તરતી જ્યાંતિ-માંમા અને તેનાં કંપિત પ્રતિજ્ઞાવથી દર્શકના દિલમાં કેંકડ કુતુહલ પેદા થાય છે.

વૈષ્ણવોનું આદિધામ

મધુરા એ સાગરે દિંદમાં વૈષ્ણવો જેવા અમૃધ્ય ભક્તોનું આદિધામ હોવાથી ત્યાંના દારકાધિરાતુ મંદિર નજર દોષાંચે તેનું દરે એથી મં કંપના કદેત્રી પણ ત્યાં જઈ જોયું તો તે એક સામાન્ય પ્રતીતું મોટું જેનું મંદિર હતું. દરવાજા પર ને દીપ શુદ પર પુછડાં તરફ ગયાં ફેરવાને ઉભા રહેલા વધને સિંદના કદંગા મિત્રો એ જ ત્યાંની દળા! જે મંદિરને અંગે આજ મુધીમાં કથોડા રૂપિયાની ઉપજ થઈ તેની કંઈ નહિ તો આપાવી નજરે પણ ફેરી

ગ્વાલીઅર કિલ્લામાંના જૈન મંદિરનો સ્થંભ.

અવસ્થા રાખવી લોકની હતી ? ક્યાં દોડી આપાનો વેભવ, ક્યાં જુમ્મા મસ્જદ અને ક્યાં આ દારઝૂલીશનું મંદિર ?

પચીસ પુરનો સુવર્ણ સ્થંભ

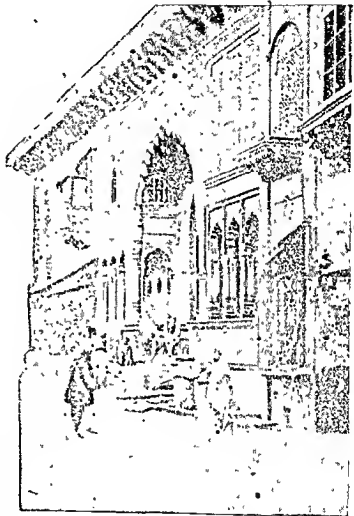
પણ મધુરાની આ ખોદ વૃંદાવન વાળાં આપે છે. અહિં રામાનુજ પંથનું શ્રી રંગજનું અતિભવ્ય મંદિર છે. તેના જેવો વિસ્તાર મેં છંદગીભરમાં ક્યાંય જોયો નથી. ગાઉ ખે ગાઉ પરથી તેનાં સોનાનાં અગ્રકર્તા શીખર દેખાય છે. મહાદારની સ્થાને જ રૂપ પુટ ઉંચાણની સોનાનો સ્થંભ છે. અને મંદિરમાં આંદ તો ચોદ છે.

ખીલું અને મોઢકતાની દૃષ્ટિએ પહેલા કરતાં થે શ્રેષ્ઠ મંદિર લાલા ખીજારીસાંસે બંધાયેલું રાધાકૃષ્ણનું સદૈવ આરસ પહાણનું બાંધેલું છે. નેના ચાંભલા રૂપ પુટ જેટલા ઉંચા છતાં સળંગ હોદ્દા એક જ પથર માધી કોતરો કાઢ્યા છે. વળી તે સ્પર્શકૃતીના હોવાની વધુ દાવે છે ત્યાંની દિવાલો પર ગોઠાવેલી રમણીઓનાં સુંદર ચિત્રો છે તેની ખુશી એ છે કે રંગને બદલે કુદરતી રંગના પથર જડ્યા છે. માનસીંગે બંધાયેલું ગણા પંથરનું મંદિર પણ ઘણું જ સુંદર છે. તે શિવાય જોવા કાપકે સ્થાન એટલે અહિંનું ગુરુકુલ. નહના મોટા બ્રહ્મચારીઓને ખભે ગાંઠે મારેલા શુભ વસન પહેરી સ્તૂતિ, ઉત્સાહ અને ગલીરતાપૂર્વક ચોત ચોતાના કામો કરતાં બેઠાં મન પ્રસન્ન થાય છે.

જ્વાલીઅરમાં દષ્ટિપાત

મથુરાથી જ્વાલીઅર ગયા. અહીંનો કિસ્સો પણ આશા જેવો જ પ્રેમભર્યો છે. રાજાનો જ્યાં મહેલ જોવાની તક નહિ મળ્યા. જ્વાલીઅરમાં આપાર ઉદ્યોગ જાણે નહિ હોવાથી શહેર સુતું સુતું લાગે છે. સામાન્ય પ્રજા તરફ જોઈએ તે નિરાશા જ લાગે છે. આપણી સ્થિતિ શું? ખરેખરે દુનિયામાં દુનિયા દૂર રહી પણ પડોશના બ્રિટિશ દિંદમાં શું આવે છે, ખટલર કેમિટી શાની સાથે ખવાય છે, એવી કંઈ ચીજો જોઈએ લાન નથી! મોજાશાખ શિવાય રાજા પોતાની ફરજ અદા કરતા હોય એમ લાગતું નથી. આ રાજમાં પડાર જમીનો વિપુલ છે પણ તેને ફળુપ શી રીતે કરવી, રાજમાં આપાર કેમ વધારવો, હુમર ઉદ્યોગ શી રીતે શરૂ કરવાં, કેળવણીનો પ્રસાર કેવી રીતે કરવો? એ સવાલમાં તાંત્રી સરકાર મજાનું ચુકવવાની

રહેણાં રાજા આજે આટલી તકલીફ લે જાતા? જ્વાલીઅર દરબારના કહેણે રૂપિયા મુઝાઈના અઝારોમાં રેડાયાં છે તેને બદલે જો આ રકમો રાજમાં હુમર ઉદ્યોગ વધારવામાં વપરાઈ હોત તો તે રાજની આથી

મથુરાના યસુના ઘાટનું સિંહદ્વાર.

લાંબગટમાં પડેલી લાગતી જ નથી. કેપાસનો પાકે સારો છે. જો અહીં મીઠો ચણાવવામાં આવે તો પ્રજા અને રાજ્ય એ બન્નેની આર્થિક સ્થિતિ સુધરે પણ ખાનગી મિલકત વધારવામાં રજા

સ્થિતિ સુધારવામાં સારો જોડો દાગો આપી શકી હોત, દેશી રાજાનો જોય જોય પરિચય વધતો જાય છે તેમ તેમ તેની તાત્કાલિક ખાસતી થવાની અગત્યતા સિદ્ધ થતી જાય છે.

તેજસ્વીતાનો જીવતો ઝરો

અહિંથી ઝાંસી જવા ઉપડશે. માત્ર એ જ ક્લાકની મુસાફરી પણ તેટલામાં અત્યંત દિલ વાતાવરણ બદલાઈ ગયું. ઝાંસીનું સ્ટેશન નહક આવ્યું ને ગાડીનો વેગ ઓછો થયો. બારીમાંથી જોયું તો સ્થાને સાધારણ ઉંચા હાલ પર એક પથરોનો થાંભલો દેખાયો તેને વિષે એ વાચકઓ ચાકે છે. એક એ કે અંગ્રેજોએ ઝાંસી હતી તેનું એ સ્મારક છે. બીજા એ કે પ્રજા અને પશ્ચિમ દિશાનું ઝાંસી મધ્યમિંદુ ઉપરથી તેની નિશાની તરીકે એ સીમા ચિહ્ન છે. ગાડી જરા આગળ વધી ને નવ પરિચિત મિત્રે સ્થાને આંગળી કરી કહ્યું: “જો. ઝાંસીનો કિશોર, સામે ઠાંચ દેખાય છે ને તે જુરુપરથી મલારાણી લક્ષ્મીબાઈ ઘોડા સાથે કૂદી પડી હતી.” આટલી ઉંચાઈ પરથી કૂદી પડી? હશે. ચિજ્જાનો કદકાદ આવો ઉંચાઈ પરથી જ થાય છે!

ઝાંસી હતી, ‘અંગ્રેજોએ હતી’ કે પ્રતિવાસ કહે છે, હા હતી! કિશોરની ગોરી કોળ મગદરીથી મનાયે છે: ‘ઝાંસી અમે હતી.’ ત્યાંની પ્રજાના હૃદયમાંથી આત્મ નાદ સ્ફુરે નિઢે છે ‘મલારાણીનું રાજ અટક છે.’ આમાંનું ખરું શું? બન્ને ય વાતો ખરી છે. તેમનું પદ પાછળ વર્ષો યહ રહ્યું છે ને આખરે. જવાબ ભાવિના ગલમાં કંસારી જોવા હુંકર પુરે છે.

મલારાણીનું રાજ અટક છે, એ કાવ્ય કલ્પના નથી આગ્રહી ભોપળ સુધીના પ્રદેશમાં લોકો સાથે સંભાળવું કરનાં તે સત્ય તરી આવે છે. પ્રજાએ આટલી પ્રેમ અને આદર સાથે બીજા કોઈપણ વ્યક્તિનું નામ લાગ્યે જ હૃદય પર ઘસરી રાખ્યું હશે. શિવાજી સામે મુઠ્ઠીએ

ડીક કરતા જલ્દાય છે ખરા, પણ ઝાંસીના મુસલમાનોને બાઈબનાં સ્મરણ દિંદુઓ પ્રમાણે જ આદર અને પ્રેમથી કરતા મેં જોયા છે. ધર્મવાર ઝગમગીને અદસ્ત થએલી એ મેખલાની અકળ કીર્તિ ક્યાં અને વૈભવના કાલવમાં રચ્યા પચ્યા રહેતા કન્યા-પ્રાદેશનાં જીવન ક્યાં?

ઝાંસીમાં લક્ષ્મીબાઈનું સ્મારક કરવાની ખુપ્ત ચાલી રહી છે. આ આખા પાંચસો માઈલના પ્રદેશમાં મુસાફરી કરતાં જે એક વસ્તુ મારા મનપર દસી તે એ કે આ તરફના લોકો અતિ પ્રેમાળ અને ઉમદા દિલના છે.

વિક્રમની અવંતિકા

ઝાંસીથી નીકળી વચ્ચે ભોપાળમાં રાજા બોજે બંધાવેલો મુનિષ્યાત પુષ્કર તળાવ લેઈ વિક્રમની અવંતિકા ઉડે ઉઠેની નગરી લેવા ગયો.

બોજ, વિક્રમ, ભટ્ટારી એ રાજાઓ તથા કાલિદાસાદિ કવિઓએ અમર કરેલી આ નગરી અનેક સૈદ્યો મુધી દિંદુ સ્મરણની રાજધાની હતી. પણ આજે તે એક સામાન્ય વ્યાપારી મથક તરીકે જ માત્ર જોળખાય છે. આ ઉઠેની એક સમયે અનેક જાતની કળા અને વિદ્યાઓનું ધામ હતું. મહાન વિચારકો, વીદ્વાનો અને કવીઓને મારે તે સ્ફુટીશ્યાન હતું. અહીંની પુરાણ પ્રસિધ્ધ વેપરાળા તેની પુરાતન મહાનાની સાક્ષી પુરે છે. વળી બ્યાંથી આ નગરીનો ઉદ્ભવ જડે છે ત્યારથીજ તે પ્રતીપતાની જેમ હીંદુ સત્તાનેજ અંકિત રહી છે. આજે પણ તે સિંધીયાનાજ તાબામાં છે. બાર ન્યોતિ વિજામાંનું એક-મહાકાળેશ્વરનું સ્થાન અદિવં છે. વળી પત્નીના અભિચારથી

नया दस्तावेज : भयुक्त

યમુના, ઘાટ : મધુરા.

પિરાગી જાનેલા રાજા ભત્રીજીની શુદ્ધ-કે
જ્યાં તેણે તપ કર્યાનું કહેવાય છે તે-અને
સિંધીયા સરકારનો હવા ખાવાનો કાલીયા
દેવ મહેલ પણ અહિં જ હોય તેવા
કાલક છે.

મુમતાજે અમર કરેલું ઇંદોર.

ઉર્જનીથી રોટ દેશ્યે મારકત ઇંદોર
ગયા. આ શહેર હુન્નર આપારની
દષ્ટિએ સારી ઉન્નતિ ભોગવે છે. મુંબઈથી
મદિહી સુધીના ભાગમાં ઇંદોર જેવા વ્યા-
પાર ને સમૃદ્ધી અન્ય કોઈ પણ શહેરમાં
જણાઈ નથી. અહિં ૧૧-૧૨ મિત્રો હોય
તે દીવસમાં ટ્રણ પાળી કરે છે. તેથી
દુનિયા કામદારોનો નિર્વાહ ચાલે છે. વળી
તેથી કપડા અને કાપડનાં બજાર પણ
જેરમાં ચાલે છે, આથી પૈસા દરેક
બજારોમાં રમતો (circulate) રહે છે.
શહેર સુંદર, રસ્તા પડોળા અને અચ્છ
તેમ દરેક રાજદારીથી ભર્યાં રહે છે.
શહેરમાં વચ્ચેવચ્ચે જોતા ને ત્યાં એ બન્ને
રાજમહેલ છે. જૂના મહેલમાં મુમતાજનો
રાસો હતો. તુકાઈચાવનો લાલબાગ મહેલ
રોશનની પેટી પાર તેમજ વસાવેલા તુકા-
ગંજમાં છે. શિવાય અહિંનો અદિત્યાચમ
કે ને જીએની દેગવણીનું મોટું ધામ
છે, તે પણ જોવા જેવો છે.

હુકમચંદનો આંજી તાખનારો
વૈભવ.

ઇંદોરના જાણીતા જૈન વ્યાપારી અને
કરોડપતી સર હુકમચંદે બંધાવેલું મંદિર
આગ્રાના હમામની યાદ પુરે છે, આખું મંદિર
કાચનું છે. દિવાલો પરનાં ચિત્રો, નકશી, ચક્ર
એ સર્વેમાં કાચના હુકકા જોવા હોવાથી
રાતે ત્યારે રોશની થાય છે. ત્યારે તેનો
પ્રકાશ જોનારને અંગતી દે છે. મંદિરવાળી
આખી શેરી હુકમચંદની હોય મંદિરની
પાલુમાં રાજમહેલ જેવી તેમની ખાનગી
મહેલ છે. બધામાં એ ધનાઢ્ય જોનોનું
બગીચાનું છે. તેમાં સોના આંટીના ચક્ર,
મોયરો, બગીચો ને ગાડીઓ, હાથી અને
કાણુબંધ પાણીવાર ઘોડા એ બધું જોઈ
આપણે કોઈ રાજમહેલમાં જીએ એવો
ભાસ થાય છે. પરંતુ હુકમચંદનો ખરો
વિલાસ ને વૈભવ તો તેમનું તુકાઈગંજમાં
ઘંટાગર (બંગલાનું) નામ-આ બંગલાપર
ઠાવર હોવાથી તેને ઘંટાગર કહેવામાં આવે
છે.) જ ખરી રીતે રણુ કરે છે. ખુદ
રાજના મહેલને દિપાવે તેવું આ મકાન છે.
છતાં જ્યારે મારા ટાંગાવાળાએ કહેયું કે એ
કરોડપતી કરજીની યંત્રામાં છે ત્યારે તો
હું આશ્ચર્યથી હિમ્મતગ બની ગયાં. શું
આવા રાજવાધિપતીને પણ પૈસા આમ
સંતાવે છે? ખરેખર ધન એજ દુનિયામાં
ઉચ્ચ પાત્ર કરનારી મુખ્ય વસ્તુ છે.

સીનેમાની નર્તિકા

[:: નવલિકા ::]

: લેખક :

પ્રસાદ

સુરેશ તરફથી ચીઠી આવી હોવાથી મારે તેને મળવા જવાનું હતું. તે અંગેના એક સીનેમામાં મેનેજર તરીકે કામ કરતો હોવાથી અત્યારે થીએટર ઉપરનું મળશે, મારી હું સીધો ત્યાં જ ગયો. મને જોતાં જ સુરેશ તેની દમયંતી ટપ મુજબ “હસ્યો!” કરીને હામ મારી.

“કમ લાઇ, તમારે ફટકાં તેડાં જાહેર? માર વખત તો કહેવડાવ્યું, પણ કુરસદ મળતી નહિ હોય, ખરે ને!” સુરેશે કહ્યું.

“પણ છે શું? તે તો જણાવ.”

“જો પરમ દિવસે મારા વરસગાંઠ હોવાથી પારી ગોઠી છે. તેમાં તને આમંત્રણ.”

“પણ ભાઈ આદમી તો ચીઠીમાં જ લખવું હતુંને. નક્કરો ધકકો ખવડાવ્યો!”

“ચીઠીમાં લખવાથી આમ મળી શકત ખરું? હે ચાલ હવે, ઓર્ડરમાં બેસીએ.”

અમે મેનેજરની ઓર્ડરસાળી રૂમમાં જઈ બેસ્યા. થોડી આમતેમ વાતચીત કરી તેવામાં થીએટરમાંથી મધુર સંગીતનો ધ્વની સંલગ્ન થાયો, શીઘ્ર સાથે મુઠ પુરવા મુજબ કરી નાખે તેવા કંઈથી ઠાઠએ સંગીત ઉપાડ્યું.

“શીઝ સાથે નાચ ગોઠ્યો છે.” સુરેશે ખુલાસો કર્યો. “ચાલ જઈને બેસીએ.”

“ના ના, મને કંઈ ખાસ શોખ નથી. અહીં જ બેસીને. જ્યાં વાતતો થાય.”

“હું જાણું છું, પણ તને કંઈક બાજુવાનું મળે મારે જ કહું છું. આ ગાનારી એક નાગરની છોકરી છે, સમજ્યો?”

“હા! નાગરની પુત્રી અને સીનેમામાં નૃત્તિકા તરીકે?” કુતુહલ વશ થઈ હું ઉઠ્યો. અમે બંને બેઠકમાં આવી ગોઠ્યાયા. સંગીત ચાલુ હતું.

“નાનીશી ગોઠ્ઠીમાં મહીડાં વડોવતી આ.....નાનીશી ગોરસીમાં, મહીડાં વડોવતી,

હલકે હાથે તેં નાથ, આખરે લોલ!
હલકે હાથે તો નાથ.....”

કવિત્રી ન્હાનાલાલની આ પંક્તિઓ સાધારણ નૃત્તિકાને મોટેથી લગ્યે જ સાંભળવામાં આવે. ગાનારીના કંઠમાં માધુર્ય હતું. તે સંપૂર્ણ સમજીને જ ગાતી હોય તેમ લાગતું હતું. ગાવાની છદ્દામાં વિશાલીતાને બદલે સંસ્કારીતા સ્પષ્ટ તરવડતી હતી. કાંઈ ઉચ્ચ કુટુંબની સ્ત્રી હોય તેમ તેનું વદન સારી પુરતું હતું.

સંગીત પુરું થયું, પ્રેક્ષકોના હૃદયમાં ઉંડી ઝાંખ પાડતું ગયું. નાગરની પુત્રી આ ધંધો સ્વીકારી જાહેરમાં નૃત્તિકા તરીકે બચ્ચ આવે, તેની પાછળ ઉંડા ઇતીહાસ છુપાયેલા મને લાગ્યો.

“સુરેશ, મારે તેની મુલાકાત લેવી છે. અત્યારે જ.”

સુરેશને આશ્ચર્યના લાગ્યું. તે જાણતો હતો કે સામાન્ય સીનેમાના ચક્રમાં પીચાએડી અમળાઓના કૃત્તિઓ જાણીતા હું હમેશા આગર હોઉં છું. “સંગીત પડે

થયા જાદ તે મેનેજરની કમમાં. જાદ એકી હતી એટલે અમો પણ ત્યાં ગયા-મુરોડો કહ્યું.

“સરકારા ખેન! આપણી સામાજિક સમ-
સ્યાઓમાં આ મારા મિત્ર ધણો રસ શ્રે છે,
અને તેથીજ તમારાં કથની જાણવા તેઓ
ધણા આતુર છે. શ્રે વાંધો ન હોય તો
તેમને અન્યારેજ કહી સંલગાવશો?”

“ધણી ખુશીથી,” સરકારા બોલી. “સગા-
જનું” નામ સાંભળનાંજ મને તો જાણ ઉઠે
છે. તેઓ આતુર હોય તો મારો કીસ્સો
જાણવામાં મને જરા પણ વાંધો નથી.”
મુરોડો છેકરાની પાસે વણુ જાસ સોગાના
મંગાવ્યા. છેકરો સોગા લઈ આવ્યો, તે
પીતાં પીતાં સરકારાએ ચકાવ્યું.

“જગત જ્યારે આગળ ધરે છે, દુનિયા
ભરમાં જ્યારે સ્થળે સ્થળે ક્રાન્તિના દાવાનજ
સાગી રહે છે, તુફાં જોવા મુઠરી અને
શરાખમાં ચકચુર રહેનારો દેશ પણ જ્યારે
જુનવડને ફગાવી દઈ ત્વરીત વેગે કુચકદમ
કરી રહે છે, ત્યારે આપણે સમાજ? તે
જે કીડીને વેગે પણ આગળ ધપતો હોય
તો સાફ. મનુ મહારાજનો એકદ નીયમ
પણ ઉદ્ધમધવાની આપણામાં નૈનિક
દિમ્બ નથી. શારદા બીજ પાસ
કરાવતાં કરાવતાં પણ નવનેજ થયા છે એ
ઓછી શરમની વાત છે? અથી ફરીચુલ્લ
સનાનનીઆ ફફડી ઉઠ્યા છે. તેમનાથી
જીવનનાં વિદ્વસ સાંખી શકતો નથી.
જીઓ જાણે સદન કરવાજ સરખાઈ ન
હોય તેમ તેઓ તેમને દમેશાં કચડી નાખવા
તત્પર રહે છે. ત્યાં પછી સમાન કદકની
તો આજ્ઞાજ કેવી રીતે રાખી શકાય? પુરૂષ
એકથી વધુ જીઓ કરે તેની કદર, કજણ
તે કાયદા ઉપર મનુ મહારાજની મહોર
મારેલી હોય છે. પણ વિધવા પુનર્ગામ

કરે તો પાતાળમાંના શેપનાળ ડોલી ઉઠે
અને પૃથ્વી રસનજ જાય! જાદ પત્નીવૃત્તવી
પ્રથા હજ પણ હિન્દુ સમાજમાંથી નાણુદ
ન થાય એ આપણુ કલંક છે. આ પ્રથા-
એજ મને આ સ્થિતિમાં ધકેલી દીધી છે.

મારા જાગપણની વાતો કરી તમને
કંટાળો નહિ આપુ. એટલુંજ કે મારા
જાગના પ્રથમ દિવસો ધણા આનંદમાં
વિતા. પછી આ આનંદ એ વરસજ ટક્યો.
તેવુ કારણ પણ વિચિત્રજ છે. મારી સાસુને
દાદીમા ધવાની હોંસ હતી! મારાથી તેમના
કાઠ પુરા થઈ શક્યા નહિ, હું તેમને સાણુ
માંદું કે માપકંગમુ એકદ કુરકરીયુ પણ
બેટ ન કરી શકી તેજ મારો ચુલ્હો! હું
“વાંજણી” ગણાવા લાગી! વાત વાતમાં
મારા કામુ મને ટાણો માનનાં. મારા જ્યેડી
તો એ છેકરાની મા હોય એમ મને રોજ
કહી સંલગાવતાં. ધીમે ધીમે મારા પતિને
પણ તેમણે ચકાવવા માંડ્યા. અમારી
માતીમાં જેઓ એ જે જીઓ પરણ્યા
તેના દાખલા આપ્યા. શ્રે નિર્વંશ જાય
તો “પુ” નામના નરકમાં પડાય
એમ શાસ્ત્રની દલીલો તેમના હૃદયમાં
ઉનારો, અને આખરે તેમને ફરી પરણાવ્યા.
મારે માથે શોકચનું સાત ટોકાણું.

પણ મારે તો પડ્યુ પાવુ નિભાવી
લેવાનું. હવે-જામે તેમ ફરીને હું મન
વાળાની, જ્યાં હું તેમને ભારે પડ્યા લાગી.
તેમને તો મારો “દાંડીયો” કહ્યો હતો,
પણ મારે પીયેર કોઈ હતુ નહિ કે મને
ત્યાં શોક. મારા માતા પિતા ચુલ્હરી ગયાં
હતાં. ભાઈ કે બહેન તો હતાં જ નહિ.
હવે ફક્ત પતિદેવ, પણ તે તો રૂંધ્યા
હતા! પિતાની મિલ્કત લેણુદારોએ કળજે
કરેલી, એટલે ફક્ત જાગનીન થઈ ગયેલું
ધર હતું.

તેમ છતાં એક દિવસે નહીં જામતને
મેટું કેપ આપી મારા પતિ-તે હીચકાર
મ્મવીજાન "પતિ" કહેતાં પણ હજી અચ-
કાય છે-તેણે મને દેરની માફક માર મારીને
કાઢી મૂકી. તે વખતની મારી નિરાશ્વાર
સ્થિતિ, કષ્ટતામાં પણ નહિ આવે. હું મારા
પિતાના ભાગ્યા તુટ્યા મકાનમાં જઈથી.

પતિના અગુમની કષ્ટતા માત્ર કંઈ
એ મારા પાપ છે, એ મુત્ર અમને ગળ
થૂંડીમાંથી પાપમાં આવે છે, પણ મારું
હૃદય કંઈકાં ઉડ્યું. મેં તે હીચકાર ઉપર
કરોડો આપ વરસાવ્યા. અત્રિ સમકા મને
છાંદગીમર પાગવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર તે
દંભીએ તે પતિન કાલ કરારતા ભંગ કરી
મને નરછેડી લાંકી કાઢી હતી, પણ એમ
નિસાસા તાપ્ત્યે કંઈ મારો પેરનો ખાસ
પુરાવાનો દનો? હવે શ્રેયશન કેમ સસા-
વયુ' એ પ્રશ્ન મારી સમે રાગ ધુરણવતા
ખરોજ હતો.

સંજેગે વૃથાત્ત ઇન્દુકેમાર તામન્ન મારા
એક પુત્રાત સ્થાના પરિચયમાં હું આવી
તેનું હૃદય જીએતી અવતત દશા બ્રહ્મ
કંઈકાં ઉડ્યું. મારી ખબર ત્યારે તેણે
જાણી ત્યારે તેણે મને ભૂલુ પોપણનો ત્રણ
કરના સમજવરી, પ્રથમ તો હું કોટ'તું
લક્ષ્મી પંકાવવા માગતી નહતી, પણ મારા
નિર્વાનનું સાધન કંઈ રહ્યું નહતું એટલે
હું સંમત થઈ. ઇન્દુએ પોતે વકીલ વિ.
ની શી આપી ઘણા દાખલ કરાવ્યો.

પણ આપણી કોટ'તી તો જલ્લીલરીજ
છે. ન્યાય મેળવવા જતાં જ અચકામણો
થાય છે, બેલીકેતે પૈસા આપવા પડે છે,
સમન્સ પહોંચાડવામાં જ મહેનત પડે છે
તે બધું તેનાંજ માણસ કંટાળી જાય છે,
અને કેસ પડતો પડે છે. વળી દીવની
ઘણો તો ત્યારે પુરો થાય ત્યારે થાય-મુદતો

પણ એટલી પડે કે સાધારણ શ્રમજીવીઓને
તો ક્યાતે પગારે પણ રજા મળવી મુરદેશ
અને વળી ખીત માહેતગારીને લીધે લાલુઆ
પાણેથી પણ વકીલ અને તેના ગુમાસ્તાએ
લુલ્લ લુલ્લ પ્રકારે શી ઉપરાંત પૈસા ઠારે
તે લુલ્લ. ખરેખર! ન્યાય મેળો થતો જાય છે.

મારી લુખાની વખતે તો હું ખરેખર
કંટાળી ગઈ. સ્થામા પડાનો વકીલ ગમે તેવા
અધીન અને ખુદ્દા સવાલો પછે તેના જવાબો
મારે આપવા પડતા, આપણા વકીલો પણ પેટ
ખાતર ન્યાય ને બદલે અન્યાયની વકીલતા
કરી પોતાનો ધંધો ક્યાં લગવતા નથી?
આવા તામોશી ભર્યા પ્રશ્નોના ઉત્તરો
આપવા કરતાં ઘણાજ પાછા ખેંચીસેવો એમ
મને થયું, પણ ઇન્દુની હિંમતથી હું દંડ
બની. ઇન્દુ કુમાર મોજ મારી સાથે કોટ'માં
આવના. સામાવાળો વકીલ આવી જ કંઈક
આખન શેષવેતો હતો. મારે ઇન્દુસાથે અધ-
ીન સંબંધ છે. એમ તેણે કોટ'ના મન
ઉપર દંસ્યું. પરીણામે મારો ઘણો ખર્ચ
સાથે નીકળી ગયો. મારી આશાનું છેલ્લું
તરણું પણ આજ દાથમંથી તરી ગયું.

મારા હૃદયમાં હોળી સળગી. મારો
લુલ્લ સામુ સસરાને મારા માટે જરા પણ
લાગણી રહી ન હતી. મારો આત્મા કંઈકાં
હરિયા આ લુલ્લ, અહ યાજ, આ લુખ
મરો ક્યાં મુકી સડેલા? પુનર્જન પણ
કવી રીતે થાય? માથે ઘણી ખેડો હતો!
મારા કરનાં તો વાંધા સાારી કે બહુ અક-
ળાય તો પુનર્જન પણ કરી નાખે. મારે
માટે તો તે દાર પણ ગંધ દનાં.

અહીંથી મારો જીવન પથરો શરૂ થાય
છે. આપણી દૃગ્ગવણીજ એવી છે કે જી
પોતાનો નિશાન કરી શકતી નથી. માથે
પડે ત્યારે બે દંડના અનાજ માટે પણ
ફેફાં મારવાં પડે છે. મારા પિતાએ મને

અભ્યાસ કરાવેલા પણ તેથી કંઈ હું.
કમાઈ, શકું, તેથી સ્થિતિમાં તો ફેલીજ
નહિં. તેમને સંગીતનો શોખ ખડુ હતો
તેથી મને પણ ગાવા વગાડવાનું તેમણે
શીખવ્યું હતું હવે તો તે કળા ઉપરજ
મેં માથે નિલાય કરવાનો નીશ્ચય કર્યો.
ન્યાયનો અધિકારની એ મને થોડીજ પરવા
હતી. ખુદ જાતીએ જ મને લગ્ન દૂર
મકાની કરજ પારી હતી.

આપણા સીનેમાઓમાં વારંવાર નૃત્ય
અને સંગીત રીઝમ સાથે ગોડવામાં આવે
છે તે હું વલણતી હતી. પ્રથમ, તો મને
થણે જ ફાલ થયા, પણ છેવટે હિંમત
રાખીને આ સીનેમાના ફોટો હું મળી,
તેમને મેં તમામ હકીકત જણાવી. મારી
વાન સાંભળી તેઓ દીકરીને થયા, અને
મને છૂટક કામ કરવા રાખી લીધી-મારો
નિલાય ખીણ કંઈ રીતે થાય ? મેં હવે
શરમ ખાલુએ મૂકી હતી-હિન્દુ સમાજે જ
ખાલુએ મુકવી હતી.

શેઠ તથા મુરેશભાઈના સ્વભાવને
લીધે હું ઘસ તો સંતોષી છું, પણ
ચેતને ખાનદ એકે હિન્દુ આગાને કંઈ
કલાએ પાંડવ્યનું પડે છે, તથા સમાજ તેનું

ભવિષ્ય કંઈ કીધું લિજ કરી નાંખે છે,
તે બેવાનું છે. મારી આખી જાતીમાં મારી
આ વાત પ્રસરી ગઈ છે, એટલું જ નહિ
પણ જાતીજનો જુદે જુદે સમયે આવીને
મને લેઈ ગયા છે. પણ મારી ધરમ હવે
જતી રહી છે. શરમાયુ, પણ કોનાથી ?
મારી આ સ્થિતિ માટે તો ઉંદુ અમારો
મુરમાયુ લેઈએ છે. હું તો આ ધંધોજ
આજુ રાખીશ, અને જો નહિ નહિ શકું તો
પછી... “અનારમાં” બેસવાનું તો છે જ !
સરકા ધુંધવાએલા અમિની પેડે બેસતી
હતી. વેરની પ્રચંડ આગમાં કાંઈ. મહાન
શક્તિ બળતી હોય એવો તેનો દેખાવ થઈ
રહ્યો હતો. દયાએથી વૃત્તિઓ જેમ અમણા
લેઈથી ઉછળે તેમ તે ઉછળી રહી હતી.
તેનાં નેત્રેઓથી જાણે તણખા વરસી રહ્યા
હતા. મન યનાચો તાબા થવાથી તે ઉંદકરાઈ
ગઈ હતી.

થોડીવારમાં ઇંકરાએ દાખલ થઈ કહ્યું :

“બાઈ સાહેબ ! બીજા નાયનો સમય
થયો છે.”

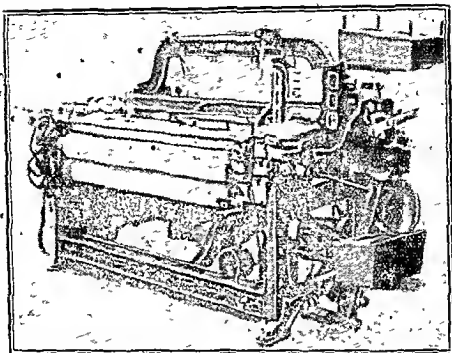
સરકા ઉઠીને ગઈ.

સમાજની આવી કંટાળી શક્તિઓ આમ
અમણે વેકાઈ જતી હતા ?

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળીને તે પાંચવા લગભગ કેમ કરેના નથી ?

જપાનની ટોચોડા શાળ

: લેખક :

ધીમાન એસ. મહિતા.

સુજાના મીલમાં-
કાંચને પરદેશી
દાખમાં પણ જપાન
તરફથી કનિષ્ઠ હરિદાષ
બોગવતી પર છે અને
તે દારણે તેઓ દેવલીક
મીલો જાંધ કરી એક
છે તેમજ હિંદી સરકાર

પાસેથી રાણા મેળવવા આપુરતાથી રૂ.૬
લુએ છે, પરંતુ જપાનની ઔદ્યોગિક
કુચ - કદમ એટલી ઝડપે થાય છે
કે લેક્ટરાયરના કારખાનાવાળા પણ
તેઓની શોધકબુદ્ધિ, સંઘર્ષ અને સંગઠ-
નથી અચ્ચંચકિત થયા છે એટલું જ નહિ
પરંતુ જે જે નવાં યંત્રોથી તેઓ પ્રજનિ

હિંદી મીલ ઉદ્યોગનું ભયંકર
હરિદે જપાન થત, જુદી અને
અમલવીઓના સહકારથી જગ-
તને કંમ મહાત કરી રહું છે તેનું
કંઈક દર્શન આ લેખમાંથી થશે.

કરવાં સામર્થ્યવાન થય,
છે તે યંત્રોના નમુનાનું
અનુકરણ કરી, તેટલીજ
ઝડપે લેક્ટરાયરની મી-
લોમાં કામ કરી, પેદાશ
વધારી, દરિદ્રાઈમાં ઉભા
રહેલા પ્રયત્નો કરે છે.

સુજાના મીલમાલિકોને

એ દિશામાં કશું કરવું નથી, ફોક્સઆરામ
નરજોડના મરના નથી, સાદસ કે મલુરી તરફ
એકદમ દેરી છે અને નકો મેળવી કમાવું છે
તે શી રીતે અને? જપાનમાં નાણાંના એકી-
કરણથી ચાર જ મીલોના કાણુંમાં અત્યારે
જપાનની તથા ચીનની તમામ મીલો છે,
તેથી વેચાણ અને પેદાશ ઉપર તેઓ મજબૂત

કાષ્ઠુ ધરાય છે, આજી ખચે વધુ પેદાશ કરી,
 દુનિયાના કાષ્ઠ પલુ દેશમાં નેટલું સ્તવું
 કાપડ વેચી શકાય નહિ તેટલું સ્તવું કાપડ
 વેચી, કાપડનાં ગળશમાં સામાન્ય બોજ
 વપાની મલવકાંક્ષા રાખે છે. હિંદુસ્થાનના
 બગરોમાં કૃત્રીમ રેશમમાંથી બનતા ટકેટા
 જે લાલમાં પા થી ૬ આને વાર મળે છે,
 તે બપાનની ઇચ્છા માત્ર ૩ આને વાર વેચ
 વાની છે. જે આ કાપડ માત્ર ૩ આને વાર
 વેચાય તો ગામડી માત્ર તો શું પલુ કાષ્ઠ
 પાણુ પરદેશી કાપડની બત, જપાન સાથે
 કરી પલુ હરિશાઈમાં ટકી શકે નહિ, ત્યારે
 હવે જપાનની આટલી મોટી પેદાશ અને
 સ્પષ્ટ ક્યા કારણથી છે તે તપાસવું
 જરૂરી છે. જપાનમાં શેયોડા નામની શાળો
 બનાવી છે તે એની નવી ડમની તથા ઝડપી માલ
 બનાવનારી છે કે દર મીનીટ તે ૨૩૦
 કપીસની ઝડપે કાપડ વણે છે. અને વળી
 આવી ૧૦૦૦ શાળો માત્ર ૨૦૪ ક.મદારો,
 ૩૦ મદદનીશોની સહાયથી એકી વખતે
 ચક્રાવી શકે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ
 તેમાંથી જે કાપડ નીકળે છે તેમાંથી ૯૫
 ટકા નેટલું પ્રોડખાંપણુ વગરનું હોય
 છે દુનિયામાં આજ સુધી કેન્ડેશા-
 રને માત્ર ફોથી ઉત્તમ ગણાતો હતો,
 કેન્ડેશાપરની મીલોનાં પંત્રો નદન છેલ્લામાં
 છેડી ઢાળનાં ગણનાં હતાં, અને જે જ
 નવા પંત્રોની રચના અને ઉપયોગ કેન્ડેશા
 પરની મીલોમાં થાય તેનું એનુકરણ જા-
 પની બીજી બધી મીલોમાં થતું હતું.
 પરંતુ હવે સમય પસારાયો છે, એક તરફથી
 અમેરિકાનો યાંત્રીર વિકાસ પુર ઝડપે દોડ્યો
 આવ્યું છે ત્યારે જપાને માત્ર મીલ ઉદ્યોગમાં
 એવા બીજાની વેગે પ્રગતી કરી છે કે
 તેની સમાનતામાં દુનિયાનો એક પણ દેશ
 આજે ટકી શકે તેમ આગતું નથી.

ઘટાં કેન્ડેશાપરના મીલમાલેશ અગર પંત્રો
 બનાવનારા હિંદુસ્થાનના મીલમાલેશ જેવા
 એપરવા કે લાથપગ ઘડીને બેસી રહેનારા
 નથી એટલે, માન્યેરરના મીલપંત્રો બના-
 વવામાં નામમીન ગણાતા મેસર્સ પ્લાટ પ્રધર્સ
 આ શેયોડા શાળાના નમુનામાંથી પછો ફેરફાર
 કરી, કેન્ડેશાપરની મીલોમાં ચાલુ કરી છે તેથી
 લાલમાં જપાન માફક ત્યાં પલુ કાપડની પેદાશ
 કરી શકાય છે. આ શાળોમાં ખુબી એ છે
 કે તેમાં એકજ વેક્ટ (વાલો) વપરાય છે
 એટલે સ્વતંત્ર શાળો ચાલુ રાખીને મોટા
 પ્રમાણમાં કાપડ પેદા કરી શકાય છે. આ
 શાળો અટલી બધી આદર્શ છે કે તેમાં
 બીજી શાળો નેટલું ધીમી રીતે રહેલ
 ઘડતી નથી. કે શટલની ફેગબલી વારંવાર
 કરવી પડતી નથી અને પરિણામે નકામો
 કચરો (વેસ્ટ) વધુ નીકળતો નથી.

આ શાળાની મદદથી એક દુસિયાર વણકર
 સરેરાસ ૩૦ થી ૫૦ શાળો ઉપર કાષ્ઠુ
 રાખી શકે છે. શાળાની ઝડપ અને કાપડનું
 ઉત્પન્ન કાપડની બત ઉપર મુખ્ય આધાર
 રાખે છે. જે કાષ્ઠ કે સાલુ કાપડ કાલુ
 હોય તો તે શાળા અલખડીન રીતે ખુબ
 માલ કાઢે છે તેમાં ૪૪ ઇંચ પનાની ૪૦
 નંબરના મુનરમાંથી બનતી, ૨૧૦ પીંડસની
 ઝડપે ઘડતી શર્ટિંગ જ્યારે વણાય છે
 ત્યારે હમેશાં કાપડની ઉત્તમતા ૯૫ ટકા
 માણુગ પડી છે.

આ શાળામાં વાપરવાની 'પન' ખાસ
 એની સ્પાયડથી બનાવી હોય છે. કે તેમાંથી
 વાલો સ્વતંત્ર વણા કરે છે. ઉપરાંત, શટલમાં
 કાકડી પુરી થાય અને બીજી આધોઆપ
 અંદર કાપડ થાય તે માટે લીવરોના ફેર-
 ફારો, ગ્રેડ ઉંચા નીચા થવા, માટે શટલ
 ટેબમાં બીજી, શીવરનું રહેના કપાટાથી

પાસ થયું. વિગેરે કામતંથી આ શાળાનું મદદ થણે ભાગે ખીછ શાળા કરતાં વધે છે. કેટલીક શાળામાં વાણી ફરીથી આપોઆપ આવે તેની યોજના હોય છે, અગર મ્યુલ ઉપરથી દાકરી આપોઆપ ભરાય છે, છતાં આ શાળામાં પત્તં વળેલી હોઇ ને કામ વધુ ઝડપી થાય છે બ્યારે શટલ ખાલી થયું હોય અથવા શટલ ખીછ ખાલુથી દામલ થયું ન હોય તો શાળા આપોઆપ અટકી પડે છે. કાપડનું ખીમ વીંટળાય અગર ઉકેલાય અને પંત્રની ગતી થીમી થાય નહિ, તેમ શરણની ફેરફારી વેળા કાપડને અસર થાય નહિ તે સંબંધી યોજના બાહોરીથી યોજેલી દેખી શકાય છે.

પ્રકાર પ્રધસની બનાવેલી શાળાને 'લાટ યોગ્ય' નામ મળ્યું છે તેમાં જે યોગ્ય ફેરફાર કર્યો છે તે માત્ર યોગ્યતાની ચીચિતો છે. આ ચીચિ જેને કોપસ કહેવામાં આવે છે તે મોટા પ્રમાણમાં મુકી છે અને તે વાણુના દોરાને ઉંધી કે અવળી ગતી કરતાં શેકે છે. ઉપરાંત શાળા ચાલુ કરવા અગર અટકાવવા સંબંધી ત્રીપરો અને

શેડ વધારે મુકી, જનપાનના નમુનાને વધુ સરસ અને ઝડપી બનાવ્યા છે.

જે જાતનું કાપડ તે જાતની શાળાની ઝડપ રહે છે. જેટલું પહોળું કાપડ તેટલી ગતિ થીમી થાય છે, તો પણ આ શાળા ઉપર એકંદરે કાપડની પેદાશની ઉત્તમતા સરેરાસ ૮૦ થી ૯૫ ટકા આવે છે એમ માત્ર ઉલ્લેખના કુશળ કામકર્તાઓ જાણુવે છે. હિંદુસ્થાનમાં આવી જાતનું સાદસ નથી શ્રીમંતો છે તો તેઓ યોગ્ય રીતે લુધ્ધી અને નાણુનો ઉપયોગ કરી જાણુતા નથી. પરિણામે મીક્ષા ખોટા કરે છે જે હિંદુસ્થાનની મીક્ષામાં આ જાતની શાળાનો પ્રચાર થાય તો જનપાન અથવા ખીજ પડેદરી કાપડ સાથે હરિકાષમાં બદાબર ઉતરી શકાય.

અને માત્ર ઉલ્લેખમાં સહુથી વધુ જરૂરનાં એવા કામદારોને સંપૂર્ણ સંતોષ આપે, તોજ હિંદુનો માત્ર ઉલ્લેખ નિમ્ન હરિકાષના વર્તમાન યુગમાં ટકી શકે. તેમ કરવાને બદલે કામદારોને ક્યડવાથી કે તેમને નિંદવાથી, તેઓ બધી તક ગુમાવી દુસ્મનના હાથમાં રમવા જેવું કરે છે.

ખીજ માણસની સંમતિ શિવાય, તેની ઉપર શબ્દ સન્તા અદાવવા માટે દુનિયામાં કોઈ પણ મનુષ્ય યોગ્ય છે જ નહિ.

...

ધર્મશાસ્ત્રો અને ધર્મશાસ્ત્રોએ મળીને ધર્મશાસ્ત્રોની અપ્રતિષ્ઠા કરી દુનિયાને ગૂંચા જવાનું કાવતરું રચ્યું છે.

ગુલામ એ એવું મનુષ્ય પ્રાણી છે કે જેને કાચની લાપામાં વ્યક્તિ નહીં પણ વસ્તુ કહી શકાય છે.

...

સંહારની અંધિશ્રાંત તૈયારીઓમાં સાંનિતો વાસ નથી. તે તો વિશ્વના રચનાત્મક કાર્યમાં જ વસે છે.

હો જી લીલા !

: લેખક :

સત્યદેવી

હો જીએ વસંતોત્સવ મનોરો દેહજો
જનો આપણે જેમ અનેક કારો
ચાલેને મારી મચડીને વિદૂત બનાવી મૂક
છે તેમ હોળીને પણ બદલુરત બનાવી મૂકી
છે. મારે કચીંગ દીકા તે મારે કરવી નથી.
હું તો તમારી સ્મરણ થોડો સાચો ગિતો જ
રજી કરવા કમ્પુ છું.

ચિત્ર પહેલું : મંદિર

મુખ મુખ મચી
છે. દર્શનાવર
લકનગ્નોના સસુલની
ભીડ. બાહુ જળી છે.
ભયકાભયરી તો એવી
કે હૈયે હૈયાં કબાષ છે.
હોળીની હોરીઓના પાર
નથી, કેમકાના પાકા
બનાવેલા રંગની પીચ-
દારીઓની છેળો હરી
રહી છે, ગુલાબથી
વાનાવરજી તરબોળ છે.
ઓઝો અને પુરૂષો કા-
લાઝવતી અને વિધવા-
ઓની વચ્ચે દેશો જ બેઠ નથી રખાતો.
રંગભર પીચકારીઓમાંથી વધતી રંગવાસણો
ત્યાં ત્યાં વર્ષે છે ત્યાં તો કેસરીના રંગનાં
ધાબાં પડે છે, ઉપરથી ગુલાબની છેળો !
ધર્મચાર્યો હોળી ખેત્ર, પૃથ્વી ઉપરના મલ-
મજ્જના સીધા વારસો રંગની પીચકારી
મારે તે પેનલમાં દેવાં ઉપર કીચવી, એવી
મુદ્દા મુદ્દા પુરા થાય અને વ્યંગનો પથ સાદ

થઈ જાય એવી ભાવના ક્યાં લકતગ્નોનો
આચાર્યશ્રીની રંગભર પિચકારીનો મસાદ
શ્રીમતા પણ પડી કરી રહ્યાં છે.

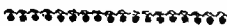
અને પછે જુઓ તો ખરા, કેટલા કુર્ષો-
આદથી દોષ, જાંઠ તેમજ પખાડવાળાઓ
હોરી ગાઇ દાગ ઉઘાળે છે ! એકદમ હોરી
તમે પણ આલેખના જાઓ.

અખતો સખી કાચુલ મુખ આયો

હો જીના મહેમાર વખતડું
આપણું વર્તન આગરે
અને રીતે વખોડી કાઢવા
જેવું છે.

આપણી શરમના ક્યાંઓ સમાં
કેટલાંક ચિત્રો સમાજ સમક્ષ
રજી કરી, તેમાંથી છુટી આનંદ
અને હેતુસ મારેની નવી
રીતો શોધવાની લેખકની
સવના અતિ ઉપયોગી છે.

દપ ગોપાલ અગવૈરી,
એકતો હર હૈ

સાક્ષ નનદકો
ફોરે લાગ લગવૈરી,
કેશર રંગ ગુલાબ

મગ્ધ મુખ
મોલિ નંદસાલ સુલવૈરી,
જળસોં વાકો રૂપ

ન દેખો
મન મેરો દુઝખ પાવૈરી,
મુદલી મેં લે નામ લમારો
હરિ વિનાય નિન ગાવૈરી

સાધિક અલી ખેત્રન હોલી:
કર સિંગાર નખ સિખ તે બાનના;
સકલ ભાઇ હાકોરી.
લેલ અગર ગુલાબ દેહમે;
કાચકો કાં કોસોરી,
ચલી સગ મિત્રકેં મારી.
કંચન લલ ચિત્રે પિચકારી,
કેશર રંગ કમારી;

‘અન્નામનદિ’ ચત્રી સખ મિત્ર કે’
કોઈ સમય કોઈ જોરી
‘એસકી હું’ સખ થોરી.

નન્દ સુવન તિલિં અવચર આથો,
લે’ ગુલામ લર એરી,
દેખ સખી અન્નામન કુમરકો,
અન્ન અનિતા સખ થોરી,
આમકા પકર વિચારી.
કોઈ કર પકર કહન મોહનસો,
અહુત કરી દધિ ચોરી.
રંગીલાલ કોઈ ગુલામ મારે,
કોઈ હંસે મુખ મોરી,
હંસન વૃંદાન કિશોરી

ચિત્ર બીજું: બબર

સુ ‘આપનો કાલજ દેવી અને મુખ્યાદેવીનો
સ-તો સહયન બની ગયો છે.
હક સુધે મારવાડી શ્રીમંતોનું’ પેશું’ યેશું’
‘શું’ ગાય છે? કેટલું’ ગત્રીય, ગંદુ... નવાદો
‘પણથી એ સંભળાશે નહિ’, કોળી
શકશે નહિ. રંગ ઉઝળવાની કૃત્રિમમાં
તેઓ ગ્રહવારીઓને કટલી હરકત કહે છે
એવું થે ભાન ભૂલી ગયા છે. બહારી ચાલો
નહિ’ તો ચાલીઓ ને માગામથી રંગની
પીચકારી આવી તમારાં વજ્રોને રંગી
નાખશે !

આ બધ છે એ તો જીઓનું’ યેશું’.
લાજ થું’ ધટમાં રહેનારી મારવાડી ક્રમની
નીચતા થરતી એ જીઓ કાલે છે. હા,
હા, લુઓ પેસો એ પૈસા કયા માટે તે
દુશને દુશને રખડે છે. એ જીઓ કશુંક
ગાય છે? પણ તે સાંભળી રખડુઓ
અટકા ખુશ કેમ થાય છે?... અરેરે!
આ જીઓ પણ નકટાઈ’ લપાં ગંદ,
‘શ્રીમત્સ દાગ ગાય છે? ચાલો, ચાલો,

અહિં ઉભું’ નહિ રહેવાય. પણ તમે એમ ચાલી
જશો તો આ અપમે માર્ગે’ ઉતરી પડેલી
અંબોને સમગ્રવશે કોણ?

ચિત્ર ત્રીજું: ગામનો રાજમાર્ગ

અરે! બિચારા પંજા ગામંડેથી આવેલા
ગાડવાળાની ઉપર આ છોકરાઓ એક
સામગ્રે હુમલો કેમ કરે છે? આશું?
આટલી ભૂંડી ગાળા ગાળી, અને ફૂગ ઉઠા-
ળવાનું કારણ? પંજા છોકરાએ ગાડાનું
‘આહુ જે’ અયુ’! છી-છી-છી, એની બિચા-
રાની પાછડી પાડી નાખી, સાંભળો સાંભળો!
આતો હોળીના ધેરવાનો કર માલે છે.
આમને કેમ કોઈ સમજાવતું’ નથી કે,
આમજનો આપણા ભાઈ, તેમને આમ શહે-
રમાં વ્યથા આપતાં હંદાન તે થાય?
અને પેશું’ યેશું’ આમ ભરખબરે ‘અગામ
ગીતો ગવડાવતું’ મારામારી શાલું’ કરે છે!
આતો સામસામી પધરનો વર્ષાઈ વર્ષે છે.
હાં હાં, આનું’ નામ ધેરવાની હોળીનું
રાગના રક્ષણ માટેની સગાઈ છે.

આવી ઉતરાઈ વેડાઈ, છલકાઈ જતી
ચોવનની ચકિતને સરસ રસ્તે યાગલા કોઈ
તૈયાર કેમ થતું’ નથી?

ચિત્ર ચોથું: હુતાસણીની રાત

હુવો પ્રયંડ હુતાસન? અગ્નિની લખુ-
કની નવાસાઓની શિખાઓ કેટલે
હંચે પહોંચે છે? સરદનાં જંતુઓ ફર
કરવા માટે ફીક. પણ આ’ શું? આ છોક-
રાઓ આવો ક્રીંમતી પાટકો લાવીને હોળીમાં
પધરાવે છે? લુઓ, લુઓ. પેસો કોઈ
શુભાશુભ કરતો આવે. ‘અરે રે! માફ
ક્રીંમતી દંમારતી લાકડું’ આ કોકોએ

અગામી મુક્યું, હું ઉપેક્ષા કરીને તે તો
તે ચોરી ગયા!"

અને દુષ્ટ પોતાં હોય તેવા ઉત્તરો
રસ્તાઓ ઉપર આ છેડાઓ શું કરે છે?
કાગળે નામે આપાં ખરાબ ગીતો? કેટલું
અસંભવતાં. "આનંદ અને ઉત્સવ કર્યા
માટે આમની આગળ નવા માર્ગોની ચોક્કસ
મુશ્કેલીમાં આવતી નથી એટલે તેઓ આમ
કરે છે." રસ્તેથી જતા પેલા એ પ્રાણી
પુરુષો અંદર અંદર દીકરા કરતા આંસુ
ગયા. એમને એવું કામ કરવાની કુરસદ
નહિં હોય કે નૈતિક દિમ્બન?

ચિત્ર પાંચમું: ગામડાનું ચકલું

જા પડ્યાનો આ પ્રાચીનચર? સ્ત્રીઓ
ધૂં પુરુષો વચ્ચેની શરમ, તાગ, પડે
અધુ આંતર કેવાં છે? લુઓ, લુઓ પેલા
મનુષ્ય ત પુરુષો બિચારી કાંઈ નવપણને
મુખે તેમવાળી મેંશ ધરી દેવા છે. અરે
ફે! બિચારીનું મોઢું કેવું જાતી ગયું?
અને આ, મનરને હાણ, કાચને પાણીના
મિશ્રણની લાંબી એની ઉપર પેલાએ
કામની, પળી પેલા છેડાઓ તેની ઉપર
ધુમ હારે છે!

આ તો સ્ત્રીઓનું રોણું, કંઈ મજબુત
અને કસબર, છે! પણ એમનાં દેખાવ
કેવા બિદાસણ છે? હાણ, કાચ, ધુમ
પાણીથી ખરડાયતી, કાંઈના લાથમાં છલુનો
તેજ છે, એકના લાથમાં અધુ કુટ્ટું
લાંકુ છે, તેમાંથી કેવા ગંદા પ્રવાહીની
ધારો નીકળે છે, એ રોણું પેલા પુરુષને
ઘેરી વળ્યું. એવું, બિચારાને રંગી નાખ્યો,
કાચડે, ધુમ અને મેશમાં રંગેથી નાખ્યો...

સમાનતામાં નંથ એ ન પ્રગાનિને
અંતર છે.

અને અહિં, છાતી મુખી મુખે તાણીને
જેની પનીશરીને પીટીને. આ રોણું કેમ
હવું છે? એહા! બિચારીનું આખું એક
કાંઈ નાખ્યું છે ને, પેલા મોટા માનવાને
એને બીજી નાખીને છેડાઓ પાસે ધુમ
હંદાવે છે! ગરીબ બિચારી અસંભવતાં
કંઈએ પ્રજાતી, લાગતી સ્ત્રી પ્રજાતી,
મુખમાંથી એક અક્ષર ન ઉચ્ચારતી ઉભી
રહી છે. આ દેખાવ જોઈ પેલા ધરણો
દૂર દૂર રહેને મનકાચ છે શું કામ?

આ દેખાં પાંચ ચિત્રોથી કાગળની હાળા
લીલાનું આખું મનચિત્ર સંપૂર્ણ
થતું નથી, પણ તેની આછી, કાંપી,
અધુરી કસબ માત્ર આપે છે. પણ આપણે
હજી કેટલા પ્રાથમિક યુગમાં વિદ્યાર્થી કીચું
તેની આથી પિંહન તો નકર થશે.

પ્રગત હવનને માટે ઉત્સરો તો નંથએજ.
ઉત્સવ એ તો અંદરની છે, પણ તેમાં
સમયેચિત મુદ્દા કરી ન શકાય, અને
સમાને આવું રહેવા દેવામાં આવે તો તે
જાલને અક્ષરે લાગે કરતા નીચડે છે.
યુવક સંગો અને રાષ્ટ્રીય સભા
તેની સંસ્થાઓએ આવા ઉત્સવોને
ન્યાયને યોગ્ય રાષ્ટ્રપ્રયોગી બનાવવાનો
પ્રયત્ન કરે તો તોફાન, મત્તી કરવાની અને
પ્રગતશરીરને અડેલા થાક ઉતારી નાખી
તેનામાં નવપ્રાણ પુરવાની, અણમૂલી તક
ઉભી થાય. સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે
પ્રગતની શક્તિનો સંચય કરી તેને સંયમી
બનાવવાની આજ નકર પડે છે. એ તત્વ
આપણા દેશવાસીઓએ હવે અસંખ્ય સમઠ
લેવું જોઈએ છે.

જેઓ લોકમત ઉપર કાણ ધરાવે છે તેઓ ન
છેડે સરવાળે જગત ઉપર શાસન કરે છે.

પુનિમાર્ગી વૈષ્ણવો અને હોળી

: લેખક :

દા. વનજી લક્ષ્મીદાસ

વસંત રૂઠમાં પ્રકૃતિજ નજી રમવા માગતી હોય તેમ સર્વત્ર નૈસર્ગિક આનંદ વ્યાપી રહે છે, પશુ પક્ષીઓ પણ જ્યાં નાચકુંદ કરે છે ત્યાં શુધ્ધિમાન મનુષ્ય નવ નવી આનંદ પ્રસંગો રચે તેમાં કાઈને આશ્ચર્ય નજ હોય.

આર્યાવર્તમાં ત્યારે ધન ધાન્યની વિપુલતા હતી ત્યારે આ ઉત્સવો શી રીતે કરાતા તે તો હું લખું તે કરતાં કાંઈ વધુ જાણકાર લખે તેજ યુક્ત છે પણ ત્યારથી તે ધન ધાન્યની કુટ યાત્રી અને જન સમાજ-પુરૂષ વર્ગ રોટી પાછળજી જીવન વ્યતીત કરી જીંદગીના આવા ઉત્સવોથી વિરક્ત થયો ત્યારથી પુનિમાર્ગને નામે અને વૈષ્ણવ ધર્મને બદલે ચાલતા માર્ગના ધર્મ ગુરૂઓએ કાર્મકજ્ઞાના નિરાશાજી પૂતક પોતાને ત્યાં કાકુરજીની સેવાના ઓહાં નીચે તરેહવાર યોજનાઓ એવી સફાઈથી ચાલ કે સોડી વધ્યા પૂતક તેમાં ખેંચાઈ આવે, તરેહ તરેહના શુભાર, ગાનનાન અને પુષ્પસુગંધને તેમજ પ્રસાદને નામે પાક્યાજ્વમાં પ્રગટિ થઈ અને આ હોળીમાં કાકુરજી ખેલે!! કાકુરજી તો શું પણ તેના પ્રતિનિધી ગોકુલીઆ શું સાધ્યો જે આજ નુધી પોતાને કૃષ્ણજ મનાયતા તે પોતાને ત્યાં આવતી વૈષ્ણવ સ્ત્રીઓને ગોપીઓ સમજી તેથી રંગ રાગ ખેલવા લાગ્યા, યોગેશ્વર કૃષ્ણ તેને ભોગેશ્વર ખનાવી દીધો અને વૈષ્ણવીઓ જેના ગમ્યાર ધણીઓ આ કપટજનમથી અનન્યા તેમને ધર્મના આ ઇન્દ્રદાયોએ ખનાવ્યા!!

મેં એક વૈષ્ણવીને ગાતાં સાંભળેલ કે:-
સાંવરા મત મારો પીયકારી પીયકારી
સાંવરા મત મારો પીયકારી.
મત મારો મગ્ગદસે રહીઓ
અગડું મેં કન્યા કુંવારી;
શુભકો નીરલજ મેં નહી અયસી,
શુભસે દેહગી ગાલી,
ફરેતી હોયગી તેહારી,-સાંવરા મત
એસી હોંસ હોય હૃદયેમે,
પરણો નવતન નારી;
જાય પકાવો યશોદા માતકી,
અગડું મેં કન્યા કુંવારી;
હુંડન વર માત હમારી-સાંવરા મત.

આ ગુસાંઈ લોકોના આવી જતનના આ કુષ્કૃત્યો માટે આજ સુધી બહુ લખાયું છે અને છેક સને ૧૯૧૧ ના ૧૭ મી માર્ચના “શુભજી સમાચાર” પત્રમાં આ લેખકે તા. ૧૩-૩-૧૧ ને રોજ ભુવેશ્વરના લતામાં નજરે જોયેલ બ્રાહ્મણ સંબંધી ક્યાંદ કરતો લેખ લખેલ તેમાં લખેલ કે:-

“આખરદાર કુટુંબની ભર જીવાન વહુ દીકરીઓ પર મંદોરમાં છુટથી રંગ અને ગુલાલનો વર્ષાદ વરસેલો દેકેદકાણે નજરે પડતો હતો, જેઓ કાંઈ દીવસ પણ દ્વાન કરતા ન જાય તેવા રંગીલાઓ ત્યાં આગળ

સમતા નગરે પડતા લના અને
દરીના કરી બહાર નીકળેલી સુવાને
આછોના યાગ રંગાઈ ગયેલા ને
તેના રસ મદ્ય જાળવનાર ભાગો
નરભાગ થયેલા અને કપડાં લાલ-
ખેલુ થયેલાં જણાતાં લનાં
હરિ ! હરિ !”

છેલાં ફેટકાંદે વગેરેની આ પંથના કોણાતા
આચાર્યો જાહેર ભાષણ આપવા જાયા છે
અને પોતાના “શુદ્ધ દર્શન”ની વાતો
જાહેર તખ્તા ઉપર સ્થિત છે તેમને “કુ-
આટલું જ પુછીશ કે શું” તમારે સંપ્રદાય
સ્થિત સાધારણ નીતિ રીતી વિરુદ્ધ નથી?
રંગની પીચકારીઓથી સ્વયંભાગે નેમજ
વિધવાઓ એક સરખી તરખોળ થાય
છે તે સંબંધી આ ધર્મની ત્યાગે
ત્યારે રજા કરવાનાના ખુદ “શુદ્ધતાની”
પત્રમાં કવી ભગવાનજીના કુંગરરીએ વગેરે
પહેલાં “દિંદુ ધર સંસાર પ્રદર્શન” નામની
કવિતા લખી જાણેલ તેમાં આ દુઃસારના
સંબંધમાં લખેલ કે:

દેખાના તેવાર માંડે રંગભરી પીચકારી,
જાતીએ જાંદવવાને હપ્તે થેલી જાય છે.
ઝપટીઆની ઝપટ નથી ગણકારતી એ,
રંગબીના શુદ્ધ સાથે રંગબીની થાય છે.
નાવલો નમાણો, આજા સુખ ક્યાં વસંત રમે,
મંદીરોમાં દેવાની એ દોષ પુરવાય છે.

માથે પોળા કેશ વગ્યા દાંન પડ્યા દાસંગળ્યાં,
તો પણ ચરકેલીઓનો ચરકો ક્યાં જાય છે?
ઉઠતી આળાઓને, ભક્તિના બદનામાં ભારી,
ઉંડી ખોમાં ઉતારતાં ક્યારે અવધાય છે?
ભાષણો રોડોમાં ને ખાપડીઓ મંદીરોમાં!
કાણે કોને પુછે ગૃહસ્થાશ્રમ લાલુટાય છે!!

આજે પણ આવીજ પરિસ્થિતિ છે; આમાં
દોષ ફક્ત આ લોકોનોજ નથી. દોષ ભુરખ
વગેરે પણ ક્યાં કમતી છે? પુરૂષો જ્યાં
સુધી રચિત નહીં થાય, કમકમાત્તે જાતા
નહીં થાય અને પોતાના ઘર સંસારમાં
આનંદ મંગળ નહીં જોડે અને વધુમાં તો
ધર્મ શું અને અધર્મ શું આ નહીં સમજે
ત્યાં સુધી આ ધર્મની દુકાનદારી માંડી
ખેડેલા ધર્મને નામે અને બહાને તેમના ઘર
સંસારનું સ્થાનાશ્રય વાળશે કારણ, “ધર્મ-
શુદ્ધ એવી તો હવેના કળા જાણે છે.

“રોડોને રીઝાવી જાણે, ભાડોને ભસાવી જાણે,
વેશ્યાને વસાવી જાણે, રંગરામ જાણે છે;
નાચિકાના બેદ જાણે, વિધવાના બેદ જાણે;
પિકાસેના બેદ જાણે, માછ કાગ જાણે છે;
લાંચાટીનાં નાણી જાણે, ખોલી ખીટી વાણી જાણે
માપી ઉંડાં પાણી જાણે, આંધળો લાગ જાણે છે;
શરીર શંકારી જાણે, નેહ બાણી મારી જાણે;
વેવડાં વધારી જાણે, પ્રેમ દાઢ જાણે છે!”

~ શુદ્ધાકાન્ત ~

પ્રત્યેક મનુષ્યને મરં જનતાની લક
જાણવી જોઈએ.

હોખન કહે છે: શાહીવાદ એટલે અધિક
જોષ સુ અજાયબની શક્તિ.

હોળી ? ! !

: લેખક :

મુધારક

“ગાંધીજી હોળી ક્યારે થવાની છે ?”

લોકજ્ઞ ગાંધીમાં મારી સામે બેઠેલા મદ્રા એક ઓગખાણવાળા શાસ્ત્રીજીએ મને પૂછ્યું. હું એકાએક તો કંઈ સમજ્યા નહિં. મેં કહ્યું “મને એની તો ખબર નથી,

પણ હિંદુઓની હોળી તો ફાગણ સદ પુનમે આવે છે તે હું બરાબર જાણું છું.”

શાસ્ત્રીજી વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના છે. નવલુવાન

હોવા છતાં લુના સાંપ્રદાયીક વિચારોને વફાદારીથી વળગી રહેવા રહેવામાં સંતોષ અને હુમ માને છે.

એમણે મને કહ્યું. “હું તો ગાંધીજી પરદેશી કાપડની હોળી કરે અને તે વિષે કહું છું. આપણા ગામમાં કેન્દ્રે-સવાળાઓ એની હોળી કરવાના હશે ને ?”

“એની મને કશીજ ખબર નથી.” મેં કહ્યું :

“હું એની હોળીઓળીને માનતો નથી.”

“પણ તમારી પાસે કપડાં લેવા આવશે તો ?”

“તો હું એમને કહીશ કે તમે બેળાં દેડેલાં કપડાં મને આપી જાઓ, દેશમાં નાગાં અને ભૂખ્યાં ઘણાં ભાઈઓનો છે; તેમને હું એ કપડાં પહેાવ્યાશીશ.”

“ના, ના. પણ આપણા ગામના લોકો પૂછ્યા છે, તેઓ એની હોળી આદિ નહિં કરે.”

અમારી ચર્ચા આગળ ચાલી.

મેં કહ્યું, “શાસ્ત્રીજી ! હવે તો હોળીની આપણી રીતો બદલવાની જરૂર છે. આપણને જેમપરદેશી કાપડની હોળીની જરૂર નથી, તેમ જાણું, લોકોનાં ભડકાની પણ જરૂર નથી...”

“ત્યારે ?”

શાસ્ત્રીજી ચમક્યા. કેમકે આપણા આવના રીત્તાજમાં નવા મુધારો કરવાની વાત એમને પોષાતી નહોતી.

“શાસ્ત્રીજી ! એમ

ચમકેશો નહિ.” મેં કહ્યું “લુઓ અત્યારે આપણા સમાજની એની દશા થઈ રહી છે કે, જેથી જગતમાં આપણે હીણાઈએ ‘હીએ, એટલું જ નહિં પણ તેથી આપણી જાતને તુકડાન કરીએ છીએ. ઉપરાંત દેશની સામાન્ય પ્રગતી અને સ્વતંત્રતાની લડતમાં આપણી એ દુર્દશાજ આડખીલીકપ થઈ પડે

છે. તેથી અત્યારે તો અંતરજની આલસદેટની, આલસવાદની, મુરીવાદની, સંતાવાદની અને ગુલામી મનોદશાની કામકામ હોળીઓ સજાવવાની જરૂર છે. તેની સાથે સાથે હાલનાં જાતિયધારણોને પણ તે હોળીમાં નાળાયેર નરીકે હોમવાં તે સવધા યાચ છે.”

અમારી એ ચર્ચા ખીજત પણ કેટલાક ભાઈઓ રસથી સાંભળી રહ્યા હતા.

નોજાનોને એ ચર્ચામાં મજા પુછી હતી. એમના મુખમંડળ ઉપરના ભાવો કહી આપતી હતા કે, તેઓ મારા વિચારો સાથે સહમત છે.

પરંતુ બીજા બે બ્રાહ્મણો હતા. તેમને મારા વિચારો અત્યુચિત ન લાગ્યા.

તેમણી એકે પુછ્યું.

“તમે બ્રાહ્મણવાદને પણ સળગાવી મુક્યાની વાત કશો છે ?”

મેં કહ્યું: “હા, કેમકે એ વાદજ આ દેશના વનનીઓનું સંકુચી વધુ હું.”

“ત્યારે તમે બ્રાહ્મણને બરાબર સમજાવજ નથી.”

બોધનાર કંઈક ઉદાર વિચારના હતા.

“કેમ વાદ ?” મેં પછ્યું.

“બ્રાહ્મણ તો જનતાની સેવા કરવાની ભાવના રાખે છે.”

મેં ઉમેયું. “નિઃસ્વાર્થભાવે જનતાની સેવા કરે તે બ્રાહ્મણ એવી આપતી વ્યાખ્યા કોણ તો તે મને માન્ય છે.”

“હા, હા, હું એ સ્વીકારું છું.”

ચર્ચામાં ઉતરવા પડિતજીએ કહ્યું.

“ત્યારે તો આપના અર્થ પ્રમાણે જોનાં ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓ તેમજ બીજા ગમે તે નાતિના લોકોનેકોને પણ આપ બ્રાહ્મણ ગણાવો ?”

મેં પડિતજીને પુછ્યું.

પડિતજી પીચારમાં પડી ગયા. એમણે મારાં સાથે પહેલાં વાતો કરનારા શાસ્ત્રીજી સાથે બેયુ-બધા મુશ્વેલમાં પડી ગયા !

“કેમ મુશ્કેલી કે ?” મેં પૂછ્યું.

“લુંગ્રો” અને મેં આગળ ચલાવ્યું.

“જંગલમાં રહી જનતાના કલ્યાણના વિચારો રચના, વીણે કણે પેટના ખાદ્ય રહેણું, અને જનતાના દિન માટે રાજ-

કરઆણેમાં આવી સન્માન પામવા છતાં તેઓ લાલ જનતાને જ અપાવતા એવા બ્રાહ્મણોને હું બ્રાહ્મણ તરીકે સ્વીકાર કરું છું, પરંતુ ત્યારે સામાન્ય લોકજગની સાથેજ એક જ માથામાં એકતા, બીજાઓની માફક જાડુની મોઢરીઆઢરી કરતા, દુનિયાદા તમામ અવલરમાં ભુકાણું, એરી, લોભલાલચ વગેરે ઉપાયો બીજાઓની માફક અજમાવના, એવા માણસોને બ્રાહ્મણ તરીકે માન આપવું તૈયાર નથી.”

“પણ બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મેલા એટલે તો તમે એને બ્રાહ્મણપુત્ર તો કહોજન ?”

“ના.” મેં કહ્યું, “હું એવી ન્યાતોમાં માનતો નથી, માનવતામાં માનું છું.”

એટલે પેલા ભાઈઓ ચુપ રહ્યા.

પછી તો ડોળીના ઉત્સવની વાત નીકળી. મેં શાસ્ત્રીજીને કહ્યું.

“આપના મંદિરમાં તો તે દિવસે સ્ત્રીવર્ગ ઉપર પણ રંગની રસભર પીચ-કરજો છાંટવાની રમઝટ ઉઠશે. મારે એક વખત એ દૃશ્ય નજરે લેવું છે, મને તમે ત્યાં લઈ ન જાઓ ?”

“એને મારે તો અધિકાર નેહએ.”

શાસ્ત્રીજીએ હસીને કહ્યું.

“ખરું છે” મેં કહ્યું. “તમારા લોકોને અનધિકાર એટલા જેવા મુશ્કેલી હીકે થાય તરીકે મળી ગયા છે,

અને શાસ્ત્રીજી તે પછી બોલ્યા નહિ, કે મંદિરમાં ડોળીના રંગલીલા નથી ભજવાતી એમ પણ કહ્યું નહિ.

જેમ સેવાભાવી બ્રાહ્મણો ગયા પરંતુ તેમણે મુશ્કેલી બ્રાહ્મણવાદ હતું અમર રહીને પ્રજાનાં રક્ત સુરી, તેમનામાં ન્યાતજનતા અને સ્ત્રીઓની કદીધર્મોના ભેદ આશુ રાખી રહ્યો છે, તેજ રીતે ધર્મમંદિરમાંથી, ધર્મ-રાખનાર મનાવવામાં આવતાં સારાં કામોના

અનુકરણ કરવાને બદલે રંગલીલા, રાસલીલા અને એવી બીજી લીલાઓ ચાલુ રહેલી છે, તે જ્ઞાતિચુવાદ, મુદીવાદ અને સત્તાવાદ જેટલું જ નુકશાન કરનારી હોઈ નાશની અધિકારીભૂત છે. અને તેથી છોળાના દિવસોમાં જેને ખરેખર અળીને સ્વાધીન કરવાની જરૂર છે તે તે એજ છે.

જાતિથી છણું અને જગત્પ્રતિ સંસ્થાઓ, અસખત નાશની નજીક જઈ રહી છેજ, છતાં છુટતો દીપક જેમ છેકલા ઝખકારા લેતો હોય તેમ, એ સંસ્થાના પાપના પર પોતા બાજકાસ અનેક સ્વરૂપે સમાજની સપાટી ઉપર જાણીતું રહ્યું છે. ૫૦ અને ૬૦ વર્ષના ધરણ પુરુષોમાં ૧૦ થી ૧૫ વર્ષની બાળકીઓ સાથે પરણ્યા નીકળવાની હોંશ, કેંઈ બાજકાસ એકાએક કુટી નીકળી નથી, પરંતુ નવા યુગનાં સ્ત્રી-પુરુષોનું લક્ષ એ અનીષ્ટ તરફ હમણાં હમણાં વધારે ખેંચાતું હોવાને લીધે, એવાં કલેહાંની અનેક કંટાળા અને કંટાળા કથાઓ સાથે નિત્ય દૈનિકે પત્રોની કરંડીકાઓ તૈયાર થતી દેખાય છે. ગરબે અને કચરાની પેટીઓમાંથી નવલુવાન બાક વિધવાઓને પેટે અવતરતાં અનેક બાળકોની દિલ્લિ હલમચાવી મુકનારી રોમંચક વાતો નિત્ય નવે નવે સ્વરૂપે બદલ આવતી જાય છે. તેનું મૂળ પણ જાતિની વીપ્લેવીની સાથેજ સંકળાયેલું છે. લગ્ન જોવા પ્રસંગોમાં જતાં કુટુંબી જનો વિધવાઓને ઘરમાં ગોંધીને જાય, અને તેથી નિરાશ થયેલી યુવાન બાળ વિધવાઓ બહાર મરે, તેનું પાપ પણ એ જાતિસંસ્થાઓનેજ શીરે છે. વધારવાની જેમ લાગણીવાળી છતાં હિંમતવાન બાળ વિધવા યુવતીઓનો આત્મા ક્વચિત ક્વચિત બંદ કરવા તૈયાર થાય, ત્યારે પણ તેની લાગણીઓને છુટી નાખ્યા કે પછી તેનો

સંપૂર્ણ સામાજિક બહિષ્કાર કરવાની ભય-કર અને રાક્ષસી ભાવનાઓ, દયા, અહિંસા અને પ્રેમની વાતો કરનારા હિંદુઓમાં પ્રક્ટી નીકળે, તે પણ જાતિઓને લીધે જ. અર્થી હોળીની ભડભડની જવાબામાં એ જાતિઓને સગાવાની દહ તેની રાખને દૂર દૂરના મહાસાગરના ઉંડા જળમાં. હોમાથી દેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. એમ પ્રત્યેક મુત સ્ત્રી-પુરુષને લાગી રહ્યું છે.

હિંદુસ્તાનની નિર્ધનતા છે તે પરદેશી કાપડની હોળી કરવાથી કે ફેંટીયો ફેરવવાથી નથી દેખવાની, પરંતુ બીજા દેશોએ થતે આશ્રમીનો લાલ ઉકામી નિર્ધનતાને જાણી દીધી છે, તેજ રીત ધારણ કરીને નિર્ધનતાને આ દેશમાંથી પણ ટાળી શકાશે, તેમ કરવા જતાં થતવાદના દોષો બતાવનારી. દલિલાથી શ્રાવ્યે ભડકવાનું નથી. દ્યુતી કૃત્રિમ વહેંચણીની રીતોમાં દોષ રહેલાં છે પિનાન અને થત્રોમાં નહિ, એટલે તે દોષ દૂર દેખ કરવા એ વિચાર કરવાની જરૂર છે. થત્રોથી ભડકી ઉઠવાની નહિ. એને નિશ્ચય પણ હોળીના દિવસોમાં કરી લેવા જરૂરનો છે.

નિર્માણના પણ સગાવી દેવા જેવો કચરો છે. પરંતુ જ્યાં સુધી હિંદુઓ ધરણ ગુનામ રહે, ધર્મન ગુનામ રહે, રૂઢીના ગુનામ રહે, ઘડી ઘડીમાં નકમાં નાખનારા ભયંકર પ્રબુના ગુનામ રહે, ત્યાં સુધી નિર્માણનાની હોળી થઈ નજ રહે; એટલે માનવજીવનને શાંતી રહેલ, એ તમામ વસ્તુઓ સાથે સાથેજ નિર્માણતાની હોળી સગાવી; સ્વતંત્રતાનાં મુદર કૃષ્ણ મેળવવાનાં હોળીના હિંદુઓએ પ્રગતિને પથ કૃષ્ણ કદમ કરવા તૈયાર થવાની જરૂર છે. તે સિવાય છાણાં અને લાકડાંની લાખો હોળીઓ સગાવવાથી હિંદુને કંઈજ લાભ થવાનો નથી, કેમકે તેની હોળીઓ, તે અન્ય હમેશાં ધરવેર સગાવી રહેલી દેવ.

ભારતીય પરતંત્રતાનાં દુશ્મન

ઝાંસીનાં ગણી લક્ષ્મીબાઈ

પડકારના પહેલો પદાર્થ પાઠ

ભારતીય જ્વાન

નવયુગ : ક્ષગણ ૮૬

સ્વતંત્રતાની મીઠાશ.

[ઉડી જાવું ગાદિન ગાભરા ! તારે અંતરે શી આંડી પડી—એ લાગ.]

તારા નામમાં એ સ્વતંત્રતા, મીઠી આ શી વતસલતા ભરી !

મુરદાં મનાલેથી જાગતાં, તારા શબ્દમાં શી સુધા ભરી !

પૂરી એજે પ્રાપ્ત ગુલામને

ઉઠ્યા કેવા એથ એને મને

મળી મુક્તિ મંગળ જે દિન

એને કોને શબ્દ પડ્યો 'તું સ્વાધીન !' શી એણે સુખની વડી !

એની આંખ સાલમગાસ, જાતીમાં છેજો જલકાષ પડી !

તારા નામમાં એ સ્વતંત્રતા—

એને લાગ મક્તિ તણું થયું

એનું 'ન્ય ક્યાં દપટ્ટી ગયું

એનું દિવ—ગુલામ ગુલી રહ્યું

એના મસ્તકે નમવાનું ભૂલી આલ સું કરી આંખડી,

એની ઉમિ' રાંકે મરી રૂડા જગ—જાગમાં ગમવા ચડી.

તારા નામમાં એ સ્વતંત્રતા—

પડું કેદખાનને 'ઓરડે

લટકું જે ફાંસીને દોરડે

સાખે ગેળી તોપ તણી ગડે

તારો દાથ હોય લલાટ, તો ભડે આવે લુહમ તણી ગડી !

તારું નામ હોય જગ્યાન, તો રી છેલાંનિ એ મારી માવડી !

તારા નામમાં એ સ્વતંત્રતા—

મારા દેશનાં સદુ શોષિતો

હુનિયાનાં પીડિતો તાપિતો

ખૂણે ખૂણે ગાય તારાં ગીતો

એનાં જૂખ્યાં રૂંદે જતાં કેવી એને એધી તું કેવી મીઠડી !

એનાં એડીવંધન તુટશે, એની આસે ખડક બંધી ખડી.

તારા નામમાં એ સ્વતંત્રતા—

અવેર્યદ એઘાણી.

હિંદનું રાષ્ટ્રીય કરજ

: ક્રમક :

અર્થશાસ્ત્રી

મહાસભાની ઘાઘોરની બેઠકે અન્યાયી રાષ્ટ્રીય કરના ઇનકારનો કાર્ય કર્યો, ત્યારથી આ પ્રશ્ને હિંદ તેમજ ઇંગ્લંડમાં ખૂબજ ખગલગાટ મચાવ્યો છે. એટલે 'નવયુગ'ના વાર્તાકર્તા આ વિષયમાં વિચાર કરવાની તક પ્રસ્તુત લેખથી મગજે એવી અમારી ખાતરી છે.

આ ત્યારે હિંદુસ્થાનને માથે જે રાષ્ટ્રીય દેવું છે તે, ૧૯૨૬ ના માથેની

૩૧ મી તારીખે હિંદમાં ૬૦૪-૧૧ કરોડ રૂપીઆનું અને ઇંગ્લંડમાં ૪૭૦.૦૫ કરોડ રૂપીઆનું મળીને એકંદરે તા. ૩૧-૩-૨૬ ના દિવસે હિંદ ૧૦ અબજ ૭૪ કરોડ અને ૧૬ લાખ રૂપીઆનું દેવાદાર હતું.

હિંદને શીરે થયેલું આ દેવું પરદેશી રાજ્યતંત્રે આ દેશમાંની તેમજ ઇંગ્લંડમાં હિંદની વતી ચાલતી રાજ્ય અવસ્થા માટે કરેલું છે. તેમાં કેટલાક ભાગ હિંદને સૂક્ષ્મતા માટેજ ઉભી થયેલી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ કરેલા દેવાનો પણ છે, વળી હિંદમાં રેલવે કંપનીઓ, સરકારી તેમજ નહેરો બાંધવા પાડ્યું થયેલું દેવું પણ આ રકમમાં સમાઈ જાય છે.

આ રાષ્ટ્રીય કરજ કેમ વધતું ગયું છે તે ખાજાતં ચોક્કસ વર્ષના આંકડાઓ ઉપરથી જોઈ શકાશે. તે માટે ઇ. સ. ૧૯૨૩ થી ૧૯૨૬ સુધીના રાષ્ટ્રીય દેવાના આંકડાનીએ આપવામાં આવ્યા છે.

વર્ષ. હિંદમાં ઇંગ્લંડમાં એકંદરે દેવું દેવું દેવું.

[કરોડ રૂપીઆની રકમમાં]

૧૯૨૩	૪૭૬.૪૩	૩૦૩.૬૮	૮૮૧.૭૪
૧૯૨૪	૪૮૬.૬૬	૩૨૪.૦૩	૮૧૦.૦૦
૧૯૨૫	૫૧૫.૦૮	૩૪૧.૨૦	૮૫૬.૦૨
૧૯૨૬	૫૩૮.૮૧	૩૪૨.૪૧	૮૮૧.૩૬
૧૯૨૭	૫૫૩.૭૧	૩૬૬.૩૬	૧૦૦૦.૧૮
૧૯૨૮	૫૬૬.૬૩	૩૪૪.૫૮	૯૧૧.૩૭
૧૯૨૯	૬૦૪.૧૧	૩૫૨.૫૪	૯૫૬.૬૬

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે હિંદને માથે દેવાનો ભાર દર વર્ષે વધતોજ જાય છે. આ ભાર કેટલો બધો વધે છે તે જોવા આપણે હજી જરા વધારે ઉંડાં જોઈએ.

જેમાંથી ઉત્પન્ન મળે તેવું.

વર્ષ સાદું રેલવે નહેરો એકંદરે દેવું દેવું

૧૮૮૮	૧૦૮.૫	૮૮.૮	૨૫.૬	૨૨૪.૨
૧૮૯૩	૮૭.૫	૧૩૬.૫	૨૮.૮	૨૬૨.૮
૧૮૯૮	૧૦૫.૦	૧૫૬.૦	૩૨.૪	૨૯૩.૫
૧૯૦૩	૮૮.૭	૧૬૨.૧	૩૭.૨	૩૧૮.૦
૧૯૦૮	૫૬.૧	૨૬૬.૬	૪૪.૮	૩૬૭.૫
૧૯૧૩	૩૭.૫	૩૧૭.૭	૫૬.૪	૪૧૧.૬

* તા. ૩૧ મી માર્ચ પુરું થતું વહી-વટી વર્ષ ગણવાનું છે.

૧૯૧૪	૧૬.૨	૩૩૩.૦	૫૬.૧	૪૧૧.૩
૧૯૧૫	૭.૩	૩૪૯.૧	૬૧.૬	૪૧૪.૭
૧૯૧૬	૩.૦	૩૫૧.૬	૬૩.૬	૪૧૮.૨
૧૯૧૭	૧૦.૫	૩૫૨.૬	૬૪.૯	૪૨૯.૦
૧૯૧૮	૧૩૩.૩	૩૫૮.૮	૬૫.૬	૫૫૮.૦
૧૯૧૯	૧૩૦.૧	૩૬૫.૫	૬૬.૭	૫૬૨.૩
૧૯૨૦	૧૧૯.૭	૩૭૮.૬	૬૭.૫	૫૬૫.૮

આ આંકડાઓ ખતાવે છે કે ૧૯૧૬ માં હિંદને માથે સામાન્ય દેવું માત્ર ૯ દેશો-તુર્ક હવું, પરંતુ લગભગમાં હિંદને દોઢ અમગ રૂપીઆનો બોજો 'ધરતીના રાષ્ટ્રીય દેવાનો ભાર' ઓછો કરવા ઉપાડી લેશે પડશે એટલે સામાન્ય દેવું 'મળી પાછું' હિંદની નિર્ધન મળને કચડી નાખનારી હલ મુધી વધવા લાગ્યું. મુધમાં હિંદે આ ઉપરાંત સાખ્ખો મનુષ્યોની અને કરોડોની વોરસોનો લેવાની ખિટનને મત્તક મલક કરી હતી, અને પશોશ દષ્ટિએ. નેતાં કટલાંક વધુ મુધી હિંદો સરકારે દેવાળીયાં અદાનપત્રો તૈયાર કર્યાં તેનો બોલ હિંદીઓને ઉપાડવો પડ્યો તે પણ જુદો. નીચેના આંકડા એ વાત આધે આપ કહી આપશે. એ આંકડા હિંદી સરકારની વાર્ષિક ઉત્પન્ન અને વાર્ષિક ખર્ચના છે.

વર્ષ	મહેસુલ	ખર્ચ
[કરોડ રૂપીઆમાં]		
૧૯૧૨-૧૩	૧૩૦	૧૧૯
૧૯૧૩-૧૪	૧૨૮	૧૨૫
૧૯૧૪-૧૫	૧૨૨	૧૨૮
૧૯૧૫-૧૬	૧૨૭	૧૨૮
૧૯૧૬-૧૭	૧૪૭	૧૩૨
૧૯૧૭-૧૮	૧૬૭	૧૫૩
૧૯૧૮-૧૯	૧૮૫	૧૯૧
૧૯૧૯-૨૦	૧૯૭	૨૨૧
૧૯૨૦-૨૧	૨૦૬	૨૨૯

માત્ર નવજ વર્ષમાં હિંદીઓ પાસેથી વસુલ થતી મહેસુલમાં લગભગ દોઢ વધારો કરી નાખવામાં આવ્યો છે, ત્યારે ખર્ચમાં ચોણામે ગણા કરનાં એ વિશેષનો વધારો થયો છે. ત્યારે નિર્ધન હિંદીઓની ખરીદી કરવાની શક્તિ તો ફાડે ફાડે ધટતીજ ગયેલી છે, અને તેમ છતાં મહેસુલનો જુદો નખનારો ખાતર તો નિર્ધન ખેડુને લઈ ક્યારેતો વધીજ રહ્યો છે. આમાં ૧૯૧૯નીના દુઃશિખમણને કીધે ખેડુતોની ખરા ખરીદીવાની મહેનતના દર એક રૂપીઆમાંથી એ આના સર એસીસ ખસેડેતી દુઃશિખમણી નાદુર્ગીરિથી જુ થઈ નાથ છે તે જુદા!

૧૮૮૮ થી ૧૯૧૩ સુધીના રાષ્ટ્રીય દેવાના વર્ષ વાર્ષિક આંકડા અને ૧૯૧૪ થી ૧૯૨૦ સુધીના વાર્ષિક આંકડા આપણે ઉપર જોઈ ગયા, તેમાં જેમાંથી વગતર મળી શકે તેવા દેવામાં રેશ્વે અને નહેરની પાછળ ખર્ચાની રકમો પણ જાણવા જેવી છે. ૧૮૮૮ માં રેશ્વે પાછળ ૮૮ કરોડ ૮ લાખ રૂપીઆનું દેવું થયું હતું, ૧૯૨૦-૨૧ માં એ દેવું વધીને ૩ અમગ ૭૮ કરોડ ૬ લાખ સુધી પહોંચી ગયું. એટલે ૩૩ વર્ષના ગાળામાં રેશ્વે પાછળનું દેવું લગભગ સવાચાર ગણું વધી ગયું, ત્યારે નહેરો પાછળ ૧૮૮૮ માં ૨૫ કરોડ ૯ લાખનું દેવું થયું હતું તે ૧૯૨૦ માં ૬૭૦ કરોડ ૫ લાખનું થયું. એટલે તેમાં અઢીગણો વધારો થયો. આ બન્ને ખાતાંને માટે જોઈતી રકમ સરકાર દેવું કરીને જ આપે છે. પરંતુ રેશ્વે પાછળ ખર્ચાતી રકમનો લગભગ મૂલ્યો મોટો ભાગ ધરતી-ડમાં નાથ, અને એજીન, રેશના પાટા તેમજ બીજી અનેક ખાતની સામગ્રી રૂપે તે હિંદમાં આવે; અર્થાત તેથી ખિટનનાં કારખાનાં ચાલુ રહે, જેમાંથી ખિટિશ મરી

પાર્શ્વોએ કરોડોની કમાણી કરે, ખ્રિસ્તના કામગરો લાખો રૂપિયા મલુરી દ્વારા મેળવે, ઉપરાંત રેલ્વેની વ્યવસ્થામાં હિંદમાંથી મોટામાં મોટા ભારે પગારો દ્વારા દર વર્ષે કરોડો રૂપિયા ગોરાઓનાં ગુલ્લામાં ન્યય તે જૂઠાં ! નહેરોમાં તેમ થાય નહિં. એટલે અનેક વર્ષોથી નહેરોની ખીલવણી માટે હિંદી પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ રાષ્ટ્રીય મહાસભા તેમજ ધારાસભા મારફત માર્ગોએ કરાંજ કરતાં હોવા છતાં, તેમજ દુષ્કાળની સામેના વીમા તરીકે, રાષ્ટ્રની ખેતિવાડીમાં સુધારા કરવાના સાધન તરીકે, અને ઓછા તુરંથી માલને લાવ લઈ ન્યય કરવાના માર્ગ તરીકે, આમ નહેરો અનેક દષ્ટિએ હિંદીઓને ઓછે ખર્ચે વધુ લાભદાયી છે. ત્યારે સરકારી તંત્ર તેની તરફ અગામભણા દીકરાની દ્રષ્ટી જ રાખ્યાં કરે છે.

વળી છેલ્લા સુદ પછીના દેવાના આંકડાના ઇંદ્રજાનો બેઠ પણ ઉકલવા જેવાં છે. ૧૯૧૧ નાં માર્ચની ૩૧ મી તારીખે કુલ દેવું ૪ અબજ ૧૧ કરોડ રૂપિયાનું હતું, જેમાં માત્ર ૧૯ કરોડ જેટલું જ દેવું એવું હતું કે તેમાંથી કશું જ વળતર મળતું ન હોય, તે દેવાનું વર્ષે દિવસે આપણને ૧ કરોડ રૂપિયા વ્યાજ ભરવું પડ્યું હતું. બાકીના ૩ અબજ ૧૨ કરોડ રૂપિયાના દેવાનું વાર્ષિક વ્યાજ ૧૩ કરોડ રૂપિયા થયું હતું. ત્યારે રેલ્વે અને નહેરોની વાર્ષિક આવક ૨૩ કરોડની થઈ હતી. એટલે દેવાનું વ્યાજ ભરતાં ૯ કરોડની આવક થઈ હતી.

ન્યારે ૧૯૨૯ ના માર્ચની ૩૧ તારીખે હિંદને માથે એકંદરે ૧૦ અબજ ૭૪ કરોડ ૧૬ લાખનું દેવું છે, તેમાંથી ૮ અબજ ૭૨ કરોડ ૭૩ લાખ જેટલા દેવાની પાછ-

ળથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને ૨ અબજ ૨ કરોડ રૂપિયાનું દેવું વિના વળતરનું છે આ પરિવર્તન માત્ર પંદર જ વર્ષમાં થયું, તે સમજવા જેવું છે. ખ્રિસ્તિય હિંદના ૨૪ કરોડને માથે આ દેવું સરેરાશ માથાં દીઠ ૧૯૧૪ માં ૧૭ રૂપિયા હતું, ૧૯૨૧ માં તે વધીને ૨૩ રૂપિયા થયું ન્યારે ૧૯૨૯ માં ૩૬૧ થઈ ગયું છે. એટલે પંદર વર્ષમાં લગભગ સપાળગણું રાષ્ટ્રીય કરજ વધી ગયું છે.

હિંદને માથે આ રીતે રાષ્ટ્રીય દેવાનો આરંભ ૧૯૧૮ ઇ.સ.માં થયો, ૧૯૧૮ માં હિંદી સરકારે તે દેવાને સાડા ત્રણ ટકાની લોનામાં ફેરવી નાખ્યું હતું. જેમાં ૧૮૪૨, ૧૮૫૪, ૧૮૬૫, ૧૮૯૭ ની લોનાનો સમાવેશ થતો હતો. ૧૮૪૨-૪૩ ની આ લોન ૧૮૯૪ માં સાડા ત્રણ ટકાની લોનમાં ફેરવી ત્યારે તે ખાતે હિંદને માથે રૂ. ૨૭, ૩૧, ૬૪,૦૦૦ નું દેવું મંડાયું. 'કંપનીએ આ દેવું ૪ ટકાને વ્યાજે ઉભું કયું' હતું. ખીલ ૧૮૪૧ ની પાંચ ટકાની લોન ઉભી કરી હતી, ૧૮૯૪ માં તે લોન પેટે હિંદને માથે રૂ. ૨૪,૪૮,૮૩,૦૦૦ ચડ્યા હતા, તે પછીની લોનો ખ્રિસ્તિય સરકારે ઉભી કરી છે. અને માટે ૧૮૮૬ ના માર્ચમાં હિંદુસ્થાનના ગવર્નર જનરલની કાઉન્સિલે 'ઇન્ડિયન સીક્યુરિટી એક્ટ' ઘડ્યો, તે પછી તેમાં વખતો વખત સુધારા વધારા થતાજ રહ્યા છે. આવી લોનોમાં કેટલીક મુદતી અને કેટલીક પીનમુદતી છે, સુધ્ધની પહેલાંની લોનો માટે ભાગે ત્રણ અને સાડા ત્રણ ટકાના વ્યાજની છે, ન્યારે સુધ્ધ અને તે પછીથી ચાર, સાડાચાર, પાંચ સાડાપાંચ, અને છ ટકાના દરે પાંચ લોનો ઉભી કરવામાં આવી છે. આવી લોનોમાં વળી કેટલીક લોનો રૂપિયાના દિવાલે

કાંડવામાં આવે છે, અને કેટલીક પાઉન્ડો વિસ્તારે કાંડવામાં આવે છે: એટલે હુડિયામણની ઉચ્ચપાયતરી પાઉન્ડમાં કાંડવાથી લોનોથી દિંદને વધારાનું નુકસાન કરવામાં આવે છે!

આપણા માથે ચડાવવામાં આવેલા રાષ્ટ્રીય દેવાની જૂદી જૂદી વિગતો પણ બતાવવા જેવી છે. લોનોમાં બહાર પ્રત્યેક માટે કાંડવામાં આવતાં દૂધની ખીસા અને ગોસેની સામે રીઝર્વ દેડ નરીકે રાખવામાં આવતાં દૂધની ખીસા એવા તેના બે પ્રકાર છે. ૧૯૨૯ ના માસની ૩૧ માંએ ચી જે પ્રકારનું દેડુ દિંદને માથે અનુક્રમે ૬ કરોડ ૮૫ લાખ અને ૩૯ કરોડ ૧૫ લાખનું દેડુ ખીસા દેવાં પોષ્ટ ઓફીસ સેવીસ એન્ડસ (રૂ. ૩૪ કરોડ ૭૪ લાખ) ૪૬ લા કરોડ (રૂ. ૩૨ કરોડ ૩૦ લાખ), અને પ્રાનિક કાળાઓ (રૂ. ૬૦ કરોડ ૪૨ લાખ), ઉપરાંત લાવ ધરી ભય તેની સલામતી માટે ડીરેક્શન અને રીઝર્વ દેડ (રૂ. ૩૧ કરોડ ૮૫ લાખ), અને પ્રાનિક પુરવઠો (રૂ. ૮ કરોડ ૬ લાખ), તે સિવાય ખીસા ખર્ચના (રૂ. ૧ અબજ ૬૭૦ કરોડ ૪૦ લાખ) એમ મળાને દિંદમાં ભરપાઈ કરવાના રૂ. ૬ અબજ ૪ કરોડ અને ૧૧ લાખ થાય છે.

ખીસા દેડુ છાંસમાં કરવામાં આવેલું છે. તે દ્વારા માખ પાઉન્ડના રૂપમાં સમજવાનું છે. તેમાં જોન (પા. ૨૯૨.૦૫) સુધ્ધને કાળા (પા. ૧૬૭.૨), રેફરેન્સ માટે આપવાનાં (પા. ૫૫.૩૫) અને દિંદમાં નોંધરી કરી ગયેલા તેમજ દિંદ માટે વિશાવનમાં સેવા ખર્ચવનારા માણસોના પ્રોપર્ટી કાળા વગરના (પા. ૪૨)

મળીને કુલ રૂ. ૪ અબજ ૭૦ કરોડનો ૫ લાખ રૂપીઆનું દેડુ આપણે માથે ચડ્યું છે. અને જ્યાં દેવાં ભરપાઈ કરવા માટે જે નવાં દેવાં કરવામાં આવે છે તેનું બ્યાજ વધારે અને હુડિયામણ પ્રતિફળ એટલે આપણને એવકું નુકસાન થાય છે એનો વિચાર કરવાની પણ જરૂર છે.

લાંબાની મદાસલાએ રાષ્ટ્રીય દેવામાંનો જે અન્યાયી કાગ તે લાગ આપવાની ના પાડવાનો નિશ્ચય બહાર દેવાં, નેટસારી દિંદ અને ચિટનના મુદીવાદીઓમાં સમાવ્ય રીતે, તેમજ ચિટનના ગાંડા મુદીવાદીઓમાં ખાસ કરીને જે ખર્ચભગાર મચ્યો છે. તેજ એ કરવાના ગલમાં મુદ્દા રદચૂનના મમ સમજવવા માટે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ જરૂરનું છે. અદિં એ યાદ રાખવાનું છે કે, મદાસલાએ ઉપયોગી અને ન્યાયી રાષ્ટ્રીય કરજ ભરપાઈ કરવાનો ધનકાર ક્યો નથી. એટલે દેવાળી આપણની જે વાતો ગાંડાઓ કરી રહ્યા છે સત્યથી ગરબ હસરી છે. મદાસલાઓ કંઈ જ નથી છે કે, કેટલુંક દેડુ નો રાષ્ટ્રનાં દિન માટે રાષ્ટ્રે કરવું જ નેહ્ય. પરંતુ જેઓ મદાસલાના રાજ્યથી ખસડી ઉડવાની વાતો કરે છે, તેઓ રાષ્ટ્રીય કરજનું રદચૂન સમજતા નથી.

આ કરજમાં કેટલુંક કરજ તો પેલી કુટુંબીઆ નીનિમાં પંકજથી હસ્ટ દેડીયા કેપનીએ ક્યું છે. કેટલુંક દેડુ આ દેશની પરજનનાં વધુ મજાનુ ખતાવવા, અને દિંદ ઉપર ચિટનના કાણુ વધુ દડ થાય તે કામ માટે કરવામાં આવ્યું છે, બાકીના કેટલાંક દેવાં ચિટનના મુદીવાદીઓને, પોતાની મુદી ઉપર કાંડમાં સડ બ્યાજ મળી રાકે તેજ દ્રષ્ટિએ ચિટનમાંજ નાણા રોકવાની તક મળે એ રીતે કરવામાં આવ્યાં છે. યજી રેલ્વેના આરંભ વખતે આ દેશમાં જે

આ બધા આંકડા તા. ૩૧: ૩:૧૯૨૯ સુધીના છે.

ખ્રિસ્તિના નાણું કાવવામાં આન્યાનું પ્રદેશ છે, તેની પાછળ પણ અન્યાયની અને પરીઓની પાતો જેવા અનેક પ્રકારના અન્યાયોની પરંપરાઓ ખરી છે.

દિંદી અર્થશાસ્ત્રીઓએ 'આંકડાઓથી પુરવાર ક્યું' છે કે, દિંદમાં રોકવામાં આવેલું કહેવાતું ખ્રિડીરા ધન એ માત્ર દિંદમાંથીજ મેળવવામાં આવેલું નાણું છે. અને તેની ન્યાયી રીતે લેતાં પુરતો બાકે ખ્રિડનના

શ્રીપતોને મળી ગયો છે, એટલું જ નહિ, પણ દિંદી ગનગેમાંથી પ્રતિ વર્ષે કોટોડી રૂપિયા ખેંચી જતારી ચેન્કેશાયરની મિસિન દિંદમાંથી વસડી જવામાં આવેલાં નાણાંથી ઉભી થઈ છે.

આ અર્થ દ્રષ્ટિએ લેતાં રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ અન્યાયી દેવાના ઇનકારનો દરેકો દ્વાર કાઢી પણ રીતે અયોગ્ય કે ગેરકાયદેની નથી.

[આ વિષય કેપડ અન્યાયકા કોષે મોક્ષર્થે તો 'નવચુંગ' માં તેને જરૂર સ્થાન મળશે તરી : નવચુંગ.]

"જે ને' મને ત્રીજે ફેરણે કાચ મુકયો" હરકટીંગ સહુનમાં કાઢી એકવાગ્ર પ્રદેશ ગુસ્સે થઈને કહ્યું. "ક્યાં છે આ સહુનનો માસિક?"

"સાહેબ, તે તો પોતાના કાઢી બોલાવવા ગયા છે." હજમન કરનારે ધીરથી કહ્યું.

હુદાલનો છોકરો [મિત્રજનો] : સાહેબ, યાદ કરિયાદ કરે છે કે અડાવાડ નાનું છે.

મેનેજર : તો તારી રકેમીમાં મૂકીને એને ફરવી આપ.

કુંડાળી ગણેલી પત્ની : આજે પરણ્યા તે વખતમાં વધારે બોનક લેતાં હતાં, હવે તેટલા બોનક કેમ નથી લેવાતાં ?

પતી : કેમકે તારી રસીદમાં વધુ મુધારો થયો છે.

પિતા [પુત્રને એકાંતમાં શીગરેટ કુંકતો લેઈ] : બોલો, શું ત્યારે તો બીડી પીવી શકે કરી ?

પુત્ર : હ-હ-હ-અ-હા, બાપુડા!

પિતા : પાક, પણ કુપન મને આપતો જલો.

ચેત્રી : દીપર, હું તુને ચાહું છું, તું મારી સાથે પનવા ક્યુસે જ્યાર બોલ બોલ!

દીનાં : મેં તુને એક અફવાડીઆ પહેલાં જ ના નંધી પાડી દીધી?

પેસી : બાવ, શું ત્યારે કો દુગ દુડી?

તહેમીના : પીણાં મારા જેવા બાપુ અનાવવા માટે તું શું આપવા તૈયાર થીય?

પીલાં [તહેમીનાં અનાવડી આવે જોઈને] : તું જો દે ને કે તો તારાં બાપુડાં શું આપું છે ?

અતંતપુરમાં અળવો

વડલાથી થોડે દૂર ઢેઢવાડામાં જ બેઠાં સુતેલા માણસના માથા ઉપર
પાટો બાધી રહી છે [૧૫૬; ૧૪૧૩]

નવયુગ : ફાગણ ૧૮૬

શ્રિદિશ નાણું કાવવામાં આન્યાનું કહેવાય છે, તેની પાછળ પણ આન્યાની અને પરીઓની વાતો જોવા અને પ્રશ્નના સમન્સરોની પદપદાઓ ખરી છે.

દિંદિમું અર્થશાસ્ત્રીઓએ 'આંકડાઓથી પુરવાર કયું' છે કે, દિંદિમું મેકવામાં આવેલું કહેવાતું શ્રિદિશ ધન એ માત્ર દિંદિમુંથીજ મેળવવામાં આવેલું નાણું છે, અને તેનો ન્યાયી રીતે જોતાં પુરતો ખસેલો ચિત્તનના

શ્રીમંતોને મળી ગયો છે, એટલુંજ નહિ, પણ દિંદિમું બજારોમાંથી પ્રતિ વર્ષે કરોડો રૂપીઆ ખેંચી જનારી લેન્ડેશાપરની મીશીન દિંદિમુંથી ઘસડી જવામાં આવેલાં નાણાંથી ઉભી થઈ છે.

આ બધી દૃષ્ટિએ જોતાં રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ આન્યાથી દેવાના ધનકારનો દરેકો દરેક કોઈ પણ રીતે અયોગ્ય કે ગેરકાનૂની નથી.

[આ વિષય ઉપર આન્યામંડળ દેખા મૌકલર્થે તો 'નવયુગ' માં તેને જરૂર મ્યન મળશે.

તંત્રી : નવયુગ]

“જે નેં મને ત્રીસે દેશણે કય મુક્યો”
લેન્ડેશીંગ સહુનમાં શરી એક વગ આલેક
ગુસે થઈને કયું. “ક્યાં છે આ સહુનનો
માસિક?”

“સાહેબ, તે તો પોતાની દંદી બોઝ-
વવા ગયા છે.” હમમન કરનારે થીરથી
કયું.

...

હોટેલનો ઠોકરો [મિતજનનો] : સાહેબ,
ધરાક દરિયાદ કંઈ છે કે. અડાવવડું નાનું છે.

મિતજર : નો નાની રંકામીમાં સડીને
એને કરેલી આપ.

...

કંઠાળી ગયેલી પત્ની : આપણે
પરણાં તે વખતમાં વધારે બોસકાં હતાં
હતાં, હવે તેડો બોસકાં કેમ નથી લેવાનો?

પતી : કેમકે નારી રસોદમો વડું
મુથાગે થયો છે.

પિતા [પુત્રને એકાંતમાં સીંગરેલ કુકેતો
લેધી : બોહો, શું ત્યારે તો ખીરી પીવી
શર કરી?

પુત્ર : હ-હ-હ-હ-હ, આપણું!

પિતા : વાર, પણ કુપન મને આપતો
જાલે.

...

ચેસી : દીપર, હું તુને ચાહું છું, ઉ-
મારી સાથે પનવા ક્યુસે હગર બોઝ બોઝ!

દીનાં : મેં તુને એક અહવાડીઆ પડે
લાંજ ના નંથી પાડી દીધી?

ચેસી : બોહ, શું ત્યારે મેં હું જ હુડી?

...

તહેમીના : પીલાં મારા જેવા આપ-
બનાવવા માટે તું શું આપવા તૈયાર થીય?

પીલાં [તહેમીનાં બનાવવી, આમ લેતો :
તુંજ કહે ને કે તે નારાં આપણું શું
આપું છે?

અનંતપુરમાં બળવો

: લેખક :

• સમાજ સુધારક •

[૧]

અનંતપુરને માથે ભડકાળી દેળી જેવા જેઠ મદિનાનો મધ્યાન્હ સગળી રહેલો હતો. પપનના અણાએ ભટ્ટીમાં ખસતી વસ્તુની માફક આપું ગામડું જણાઈ રહ્યું હતું. ઉઠળી જણાતી રસ્તામાં ઉભરાતી જૂળ ધગધગતી સગડી જેની જતી ગઈ હતી. ભર નિઠામાં પડેલી કુદરત ધીરે ધીરે મલા સ્વપ્નમાં દૂખતી હોય તેની માફક નહિ, પણ થાક અને કંટાળાથી તે ફરજિયાત ધોરણમાં પડી ગઈ હોય, તેમ અનંતપુરવાસીઓ ચોતપોતાનાં મંદાનોમાં છેદ અંદરના ઓરડાઓમાં ચેસીને ધોરતાં હતાં.

ગામને ઝપિ એક વડો હતો. એની ઘેરી ઘડાઓમાં ઉત્સાહનાં સળગતા અપોરે અનેક પંખીઓ વિશ્રાંતિ લેતાં, વાટે જતાં વટેમાગુઓ, અથવા જોડેલાં દોર તેમ જ ગોવાળીયાં એને છાંયડે વિશ્રાંતિ લેતાં. એ વડાની નીચે છાલુ, મુતર, થાસ, સળગીને બળી ગયેલાં જાણીની રાખોડી અને વગેરે ઝાંઝાઈ શમશમ વેરેલી ચીલમમાંની સળગી ગયેલી તંબાકુના કોલસાના મિશ્રણાળી મેલી, કાંકરવાળી જૂળ વડાના યાત્રી આસપાસ વેરાયેલી પડી હતી.

એ વડાથી થોડેક દૂર ટેકરી ઉપર દેડવાડો હતો, તે દેડવાડામાં એક જાપરા આગળ એક માણસ જમીન ઉપર પડ્યો

લંગોઝોના બંદની નવલિકા.

હતો. તેના પગ આગળ ચાર પુરૂંત ગંભીર ભાવે ખેંઠા હતા. એ બેરીઓ તેની માથે આગળ હતી. તે જમને મુતેલા માણસના માથા ઉપર પાટો બાંધી રહી હતી.

અંધ ચતુરની શાંતિ જેની ગમગીની જવાબ રહી હતી. માત્ર પાટો બાંધતી, સ્ત્રીઓના લાથમાંનાં લાકડાનાં બદલેવાં વચ્ચે વચ્ચે થતો ખડખડાટ, એ શાંતિમાં ભંગ પાડતો હતો.

બંધાનાં કપડાં ચીથરાં જેવાં, મેલાં હતાં. પેલી સ્ત્રીઓનાં કપડાં પણ મેલાં રંગનાં અને છેડે જ હલકાં હતાં. જતાં દેખાવમાં બધા સામાન્ય રીતે ફીક ફીક હતા.

મુતેલા માણસ ત્રીસેક વર્ષની ઉમ્મરનો હતો, એના માથામાં સખ્ત થા પડ્યો હતો.

“પણ પસલ, તને ગંભીરસંગજીએ આમ માર્યો હું કરવા ?”

તેની સામે ખેડેલાઓમાંના કોયલાએ પૂછ્યું.

“અરે હાહ, મને હું ખબર કે એ ગરાસીયા એટલા બધો ગુસ્સે થઈ નહે ? મને કહે, ‘તે’ મારા ધરમ્મ જેવું જ હું કામ ?’ અને એટલું કે’તાં કે’તાંમાં તો એ મોટી લાકડી લઈને ‘બાર નેકલ્યો’ ને એ હાથ લટકીને મારા માથામાં જ દીધી.”

“પણ તમારે હના ગાયણમાં જિવું હું કામ પડ્યું ?” એ સ્ત્રીઓમાંની એકે પૂછ્યું.

એનો એક એક શબ્દ ચિંતા અને મમતાની લાગણીથી તરબોળ હતો.

બેલનારી ઝમકુ, પસલાની પત્ની હતી. એણે લાજ કાઢી હતી, પરંતુ બીજી તરફથી ખુશ્ખાં જણાતાં એનાં રૂપાળાં મોઢાં ઉપરની ગમગીની ઢોંકી રહી શકતી નહોતી. એની દયામણી લાગતી મોટી-કાળી આંખોમાંથી ટપ ટપ આંસુઓ પડી જમીન ઉપરની ધૂળને બીંદુની રહી હતી.

“હું તો રોજની માફક વાગે વાળવા ગયો હતો. વાળતાં વાળતાં એકએક મારી આંછિ અંધારાં આવી જ્યાં અને પડી જઈ ધમ યઇ જયું, એટલે મારાથી જમગીનો કંઈકો ઝમઝમ જ્યો. ને મને કશું ઝાલવાનું મળ્યું નોં હોત, તો હું પડી જ જ્યો હોત.”

પસલાએ માથામાં થના કપડેને જેમ તેમ સડન કરતાં કહ્યું.

“પણ આટલું બધું વાલ્યું સે, એટલે ખુબ નેર કરીને ડાંગ મારી હોય ધમ દેખાય સે.”

ગમગીન જણાતા કાચલાએ દિવસગીર ચાંદને કહ્યું:

“હા.”

પસલાએ ધીમથી જવાબ આપ્યો.

“પણ ભંગી આં એટલે માંજુડને આમ મારવાનાં ?”

રડતાં રડતાં પસલાની ઘરડી મા રૂપાંએ કહ્યું.

“બિચકુલ નરિ.” કાચલાની બાજુમાં ખેંચે કાળીએ મોટી ઉઠ્યા. “ભંગી આ તો હું થયું ? આપણે ય માંજુડ તો સીયેને ? કંઈ શર મોર નથી.”

કાળીએ મગજુત બાંધ્યો, ધડું વણ્યો, પાણીદાર આંખવાળો પચ્ચીસ વર્ષનો જુવાનીએ હતો. પસલાને પડેલા મારની વાન

જાણી ત્યારથી જ તેની દખાવલી; ગરીબડી જણાતી આંખોમાં આગના તણખા ચમકી રહી હતા.

“ “ માંજુડ પડી જતો હોય એ દશામાં લાકડાં ને લોડાના આપણને લગીર વાર પકડી ગળે ધમાં હું થયું ? આપણું કંઈ જવતું માંજુડ તો નથીને ? ” ઝમકુએ ઢોંકેલા મોઢે ચિંતાભરી નગરે પસલા સામે જોઈ રહીને કહ્યું.

“ આપણે ભંગી સીએ, પણ ભગવાનની જ બનાવ્યાં સીયે ને ? ” નિરાશ ભાવે ગરીબડી જેવા કાચલાએ કહ્યું. એની વાણીમાં જુગતભરમાં જેવું કંઈ જ નહોત્ય તેવા માણસના જેવી નિર્ગાધારી તરવરી રહી હતી.

“ અરે ! ” કાળીઆથી લગભગ કશણ ચીસ પડાઈ ગઈ. ભંગીઓને મનુષ્યજાતિને બજવું માન અપાવવા શું કરી નાખ્યું નેહએ, એ વિચારોની ગૂંચમાં તે ગૂંથાયો હતો. હિંદુ સમાજનાં પૌદાદી શોકમાં ભંગીઓ માટે જે લયંકર તિરસ્કાર કોંસીકોંસીને ભરવામાં આવેલા છે, તે તિરસ્કાર કેમ દૂર કરાવી શકાય, એ વિચારતાં કાળીઓ પણ ગભરાઈ જતો હતો. તેના કપાળ પર વળેલા પરસેવો એના માથામાં ચાલતી ગડમથલનો પુરાવો આપતો હતો.

કંટાળેલા તે બોલી ઉઠ્યો : •

“ પણ ભગવાને આપણને આમ મારવાનું આ ઉઘળીયાતોને કહ્યું હોય એવું હું માનતો નથી. હું અમદાવાદ જ્યો ત્યારે એક સાધુ મહારાજને એવું કેતાં હાંલેબ્યાંતા કે, ભગવાને તો દાહને આ દનિયામાં આલસછેટવાળા ધડ્યા નથી.”

“ આપુ એ તો બધા કરમના પાંક.”

કાચલાએ ગમગીન ભાવે માથું હાથોની તત્ત્વજ્ઞાનની વાત કરી.

“અરે કરમ ને અરમ તે હેનાં ?”

કાળીઓ લગાર મોટું અવાજે બોલી ઉઠ્યો.
“કુણુ નાંણું સેં કે આપણુ પેંલાં જલમ્યા
ને જલ્યાંતા ? આંમણુ હોય કે ભંગી હોય
જલમ્યા પડેલાંની કે મુઆ પરીની વાત
કુણુ નાંણું સેં ને કુંણુ કરી હકેસે ? હરગ-
માંથી કે નરકમાંથી મુઆ પરી ઓસી
કાઠની ચીડીઓ આવેસે ?”

કાળીઆની આંખી ક્રાન્તિકારી વાતો
સાંભળીને કાણુભર તો સડુ દિશ્મદ
ખની ગયાં. હાંમર, પુનજાંમ, કર્મ કે
નશીખની વાતોમાં અજાણ્યા બનાવનારી
કમ્પના દિલ્લુ સમાજને છુદ્ધિમાન તેમ જ
સુશિક્ષિતવર્ગ સદન કરી નથી શકતો, તો
આ તો બિચારા ભણ્યા ગણ્યા વિનાના,
સમાજે તિરસ્કારેલા માણસો હતા.

આશ્ચર્ય અને અંચલુની સનસનાટી
ભરી પણ પુરી થઇ, અને બધાં સ્વસ્થ
થયાં, ત્યારે અનેક વર્ષો સુધી ચારે બાલુ-
ઓથી બંધ રાખેલા અંધારા ઓરડામાં મોંઘાઇ
રહ્યા પડી, તે ઓરડાનું બારણું ઓકાએક
ઉઘડનાં નવા પ્રકરણની અને તાજા વાયુની
તોડાળીનો પ્રથમ અનુભવ થતો હોય, તેવું
કાળીઆની નવી જાતની વાતથી તેમને
જાણ્યું. સ્વતંત્ર જીવનમાં પ્રવેશવા મારેનું
અનેક યુગોનું બંધ રાખેલું દાર કાળીઆએ
જાણે ઉઘાડી નાંખ્યું હોય, તેમ એમના
દિલમાં ચેતનનો ઝાંખો-આંધો ઝાંખો સળ-
વગાટ થવા લાગ્યો.

“અરે ભઇ, લાકડી વાગી એથી માફ
માંયું ટૂટી જયું અને કાંય નહિં તો
અનંદે હોદી તૂટી પડયું.” ગમગીન ભાવે
પ્રશ્નકર્તા કહ્યું.

[૨]

થોડીક પગોની ગમગીનીભરી શાંતિ
પડી, વિચારસ્વનામાંથી જાગૃત.

“થતો હોય તેમ કાળીઓ બોલી ઉઠ્યા :
“ભંગી વળુ ગાંમને ચાલવાનું શ્યે ખરું ?”
“તારી વાત ખરી સે કાળા.”
અત્યાર સુધી મુગો ખેરતી રહેલા મગો
બોલી ઉઠ્યા.

“આપણુ હોક આજથી જ ગાંમનું કાંમ
બંધ કરીએ તો ગાંમનું હું થાય ? ગાંમમાં
મરેલાં દેર અને કુતરાં અમોં કુણુ તાણુસે
અને વાડા તથા રસ્તા કુણુ વાળસે ?”

કાળીઓ પોતાના અંતરમાં જાગૃત થતી
સ્વમાનની જ્યાંતિની પ્રેરણાથી પ્રેરાઇને
બેસતો હોય, તેમ તેના અવાજમાં મધમતા
અને સ્પષ્ટતા જાણીતી હતી. “હું” વર્ણના
ભાષાંમણ એ બધું કરે ? તેણે સહુની સામે
કરીધી તેજદાર દષ્ટિ ફેંકીને પૂછ્યું.

“ તારી વાત ખરી સે.”

પસંદાના ધરણ કાકા બાપુએ પણ
કાળીઆની વાત કબુલ કરી. ભરીજન ઉપર
થયેલા અત્યાચારની વાત જેમ વધારે ખુશ્તી
થતી જતી હતી, તેમ તેમ એ વૃદ્ધ
અંતઃજના શરીરનું હોદી પણ ગરમ થતું
જતું હતું.

“ પસંદા અ. ધા આઠે દડાડા સુધી
રજવાનો નથી. ત્યાં સુધી મૂલીરસ ગેનો વાડો
વાળવા આપણુમાંથી કુણુ જવાનું સે ?”

કાળીઆએ પોતાના સાથીઓ સામે જોતાં
સ્વકે ભાવે પૂછ્યું.

“ હું” તો નહિં જ જઉં.

કાપડાએ પડેલી આંગળીથી રેનમાં કાંચો
લીધે ફેરીને કહ્યું.

“ હું” પણ નહિં જઉં.”

મગાએ પણ કાપડાનો સાથ પુરવ્યં.

“ અને હું” એ નથી જવાનો.”

ધરડા બાપુએ મક્કમતાથી કહ્યું.

“અને તમે ય ડોષ નાં જતાં.” કાળી-

આએ પસલાના માથા આગળ ખેંચી

ઝમકે અને રૂપાંતે આના કંટા સ્વરે કહ્યું.

“પણ અમે ય નહિં જઈએ તાણે જશે

કુણ?” વૃદ્ધ રૂપાંએ ધીમે રહીને પૂછ્યું.

“ગાંભીમાં બીજા ભંગીઆ ચીથા કો?”

“ડોષ નહિં.” વિનય વરને કહેલા

વીરની વાણી સમો કાળીઆને સત્તાવાદી

જવાબ ગળ્યો. “ગંભીરસંગ આવીને

પસાની મારી માગે તો જ એના ઘેર

જવાતું સે.”

મહાત્મ જગતને જ્ઞામાંથી હચમચારી

મૂકનારા સ્વમાનના સિદ્ધાંતને, કાળીઆની

સાદી ને મીઠી ભાષામાં સાંભળીને, આખું

દોળું તેની સામે આશ્ચર્યની નજરે જોઈ જ

રહ્યું. એમની છંદગીમાં પહેલવહેલા જ,

એક ભંગીને ઉજળીયાટ કામના ગદાસીથા

માટે આ પ્રમાણે બોલતાં તેએ સાંભળતા

હતા આખું દોળું અજ્ઞાનથીથી કાળીઆની

તરફ જ જોઈ રહ્યું, આ તે કાળીઆએ બોલે

છે કે એના દિલમાં ભરાયકો કોઈ દેવ બોલે

છે તે એ લોકો સમજી ન શક્યાં. તે તો

બિચારાં છવનભર ગુલામીમાં જ ક્યારેયલાં.

એમના મનમાં ગામના ઉજળિયાટ વગેરેથી

મેલા-ગંધાતામાં કેમ કરીને રહી કે છવી

શકાશે એની ચિંતા થવા લાગી. ઉજળિ-

યાટને હાથે ચાલતેને માર પડે એ તો

તેમને માટે સ્વાભાવિક હતું, પણ કાળીઆની

વાતા છેક જ નવી હતી. એટલે કાળીઆ કહે

છે તેમ કરવામાં એમને ભય લાગતો હતો.

“પણ ગંભીરસંગ એટલમ મળીને

ફરિયાદ કરશે તો?” કાળીઆએ પૂછ્યું.

એતું હૈયું ભય અને ગભરાટથી ધડકતું

હતું.

“ભલેને કરે, આપણે હું?”

કાળીઆએ દબતાઈ કહ્યું.

પસલાને માર પડ્યા તેના બીજાં દિવસે
જેસંગ પટેલ ટેવાડામાં આવી પહોંચ્યા.

જેમીંગલાઈ ગામના મુખી હતા.

ગંભીરસંગ ગામનો ગરાસીથા; એના ઘેર

દસ આર વીધાં જમીન અને વળી ગરાસીથા;

એટલે મુખી તેનું માન રાખતો.

• સવારમાં જ તે બે વરતણીઆ સાથે

પસલાની ઝુંપડીની સામે આવીને ઉભો

રહ્યો.

ઝુંપડીની પાસે જય તો જેસંગ મુખીનું,

બધિત શરીર અલગજી જય તેટલા માટે તે

રસ્તામાં ઉભો રહ્યો અને વરતણીઆને પસ-

લાની તપાસ માટે મોકલાવ્યા.

પસલા ખાટલામાં પડ્યા છે અને તેની

મા અને બાપડી પાસે બેઠાં છે એવી ખબર

વરતણીઆએ કહી, તે સાંભળીને મુખીના

દિલમાં ક્ષણિક માનવતા પ્રકટી અને તેના

મોંઘા ઉપરની ઉઝતા લગાર નરમ પડી.

તે ઝુંપડાના ખારણાની સામે ગયો. પસ-

લાનો ખાટલા ઝુંપડાના આગલા ભાગમાં જ

હતો. તેને ઉદેશીને મુખીએ કહ્યું:

“અધ્યા પસલા ખાટલામાં કેમ પડી

રહ્યો છે?” પટેલની ભમ્બર ઉપર તે

વખતે સત્તાનો મદ ચઢી બેઠો હતો, અને

તેનું માથું એ મદના ભારે એક તરફ

ઠરણતું નચી ગયું હતું.

“અરે માંઆપ !” દયામણુ ભાવે પસ-

લાએ ખાટલામાં બેઠા થઈને કહેલું: “મારું

માથું ઝુટી જ્યુ સે, એટલે ઉઠી હકાય ધમ

નથી.”

“માથાને શું થયું? દાર ખુબ પીધો

હશે એટલે ક્યાંક પટકાઈ પડ્યો હોઈ?”

જેમીંગલાઈએ સત્તાવાદી ઉજળિયાટને

અજાતી કડકાઈને સત્યપ્રીતિ (!) થી કહ્યું.

[૮]

“ નારે લાઈસ્યાંય, દારૂ પીવા એટલા પેસા કુંની પાંડે સે? એ ટંક પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું નથી, તો દારૂ આંધી પીડે?—મને તો ગંભીરસંગ જાણ્યો લાકડી મારી સે. મારો ગંભીર એટલો જ કે મને ફેર આવતા ’ તો અને હું પડી જતો’ તો, એટલે ધમના ધરની જાણી મારાથી પડ્યાં જઈ. ”

“ એમાં ગંભીરસંગે શું જોડું કેયું? તેં એમનું ઘર અલગની માયું’ તો તમે મારે જતો. ” જેનીંગ પડેને કંડાઈ બનાવીને કહ્યું.

ખિચારો પસારો કંઈ જવાય આવી શક્યા નહિ. ઝમક્યો નિસસો નાખ્યા ને રૂપાં દયામણે સહેરે મુખી સામે અડધી લાજ દાંડીને જોઈ રહી. જતણે ન્યાયને જાહેરે તે એની દયા પામતી ન હાય.

એ જ વખતે મુખી જે લીમડા નીચે ઉભો હતો તેની ઉપર ‘ ટુક ’ કરતો વાંદરો નીચલી ડાંગેથી કુદીને ઉપડતી ડાંગ ઉપર ગયો, અને લીમડાની પાછળ જતણે તો મુરજ નાના કાળા વાદળની પાછળ ટંકાઈ ગયો.

“ પણ ‘ હ્યા, તારાથી ગંભીરસંગના વાડો સાફ કરવા જવાય તેમ નહોતું’ તો તારી માને કે જાણીને મોકલવી હતી ને? ” જેનીંગલાઈએ સત્તાવાદી ગુરે કહ્યું. “ ગંભીરસંગે આજે ચોરે આવીને ફરીવાર કરો છો કે તું એમને ઘેર વાડો સાફ કરવા ગયો નથી. ”

આનો જવાબ પસારો આપે, તે પહેલાં રૂપાંએ પોતાની જાણના ઝુંપડામાંથી કાળીઆને જોલાવ્યો તુરત જ જાણના વાડામાંથી યુવરની વાડતું આરહુ ઉપાડીને કાળીઆ આવતો જતણો.

જીઆએ પસારાના ઝુંપડાની સામે
કા મુખીને ઉમેરો લેવા.

જેનીંગમુખી કડક હતો. અંત્યજે સામેની એની કંડાઈ અને તિરકડારનો તો પારો નહોતો. કાળીઆ તે સારી રીતે જાણતો હતો. એટલે વાડામાંથી નીકળતાં જ મદની માફક ધીરે ધીરે ડગલાં ભરતો ભરતો તે અંકડા માથે મુખી સામે આવ્યો.

“ કાળીઆ! મુખી જાણતી હશે વાત કરાને? ” રૂપાંએ તેને પસે આવેજો જોઈને કહ્યું.

“ કેમ અડધા કાળીઆ! કેવુંકે આજે છે? ” જેનીંગ મુખીએ વડપણની લાગણીને દેખાવ કરાને કહ્યું.

“ તમારા જેવાંની દયાથી લાડ છે કાક. ” કાળીઆએ એ લાથ જેડીને કહ્યું.

“ મુખી જાણુ પુસે સે કે ગંભીરસંગ જાણુનો વાડો વાળવા સસલો નાં જ્યા તો શાક જોરાને અમ નાં મોકલ્યું? ” રૂપાંએ બચ અને ચિંતાના કાળજીથી કાળીઆ સામે જોઈને કહ્યું.

“ ખરું છે શું કામ કાંઈ જોરાને મોકલવ્યું નહિ. ” મુખીએ રૂપાંનાં વચનો ઉંચકી લેતાં કાળીઆને કહ્યું. “ વાડો સાફ ન જાય તો ગંભીર સિંગથી ધરમાં કેમ કરીને રહી શકાય? જો જોરાને જવાનું ન ફાવે તો તારે કે લંગીઆવામાંથી ખીજા કાંઈએ જવું જોઈતું હતું. ”

“ ઓ માજાપ! પસારાનું મોથું પુટી જતું સે એ જોયું? ” કાળીઆએ ફરીથી મુખી સામે લાથ લેડીને કહ્યું. “ અના માથામાંથી એટલું જણું લોડી વહી જતું સે. તમે તો અમારા માજાપ જેવા જો. ”

તમારે તો અમ જેવા ગરીબ લોક ઉપર
દયા કરવી જોઈએ.”

“પણ પસંદો ગંભીરસિંગના મકાનને
અડક્યો શું કામ?” જેસીંગ મુખી ગુસ્સે
થઈને બોલી ઉઠ્યા.

“પણ, લઈશ્યા’બ, કોઈ માણસને ચકર
આવતાં હોય ને તે પડી જતો હોય તો,
લાયમાં આવે તે આવાર પકડે નહિ?”
કાળીઆએ નમ્રતાથી દીન ભાવે કહ્યું.

“ના, ના. ઉત્તળિયાનના ઘરને એનાથી
એમ અડકાય નહિ. અમે તમારાં ભંગીયા-
ઓના લાયે અમારાં ઘર એમ બાધ થવા
દેવાના નથી.” મુખીએ દમામથી કહ્યું.

“પણ તારું પસંદો એ વખતે બીજું
કું કરે આપણ. ઇંજી બળી જાવી ના
હોત તો એ ખચારો ધરતી ઉપર પડી
જયો હોત, અને ઇંજું માયું પુરી
પું હોત.” કાળીઆ હજી નમ્રતા
કે ન જાણ્ય, આપતો હતો.

“જમીન પર પડ્યો હોત તો શું?”
મીએ બે તમાથી કહ્યું.

“હું અમે કંઈ માંજીક નથી?” કાળી-
આએ સ્વમાનની ભાવનાથી ક્રોધાવન કહ્યું.

“તમે માત્ર ભંગીયાં છો.” જેસીંગભા-
ઈએ તિરસ્કારથી અને તોછણાઈથી કહ્યું.

“પણ અમારા ભંગીઓના વના દનિષ્ટને
ચાલિ ઇમ સે ખરું?” કાળીઆએ મુખીની
ખરાબ સમજને બેધન પૂછ્યું.

“તમારાંમાંથી ગંભીરસિંગને ઘેર હમણાં
હમણાં કોઈ બંધ છે કે નહિ તે કહે?”

કાળીઆ જેવા ભંગીની સાથે વાઘવાટમાં
ઉતરવાથી પોતાની મહત્તા ઘટે, એમ માનીને
મુખીએ કોંઈક અવાજ ગળના કરી.

“ના, જ્યાં હુધી ગંભીરસિંગ અહિં
આવીને પસંદાની માફ ત્યાં માગે, ત્યાં હુધી
નહિ.” કાળીઆએ હિંમત રાખીને
દડતાથી કહ્યું.

“શું બોલ્યો?” મુખી કોંઈક ધૂનતો
બોલી ઉઠ્યો. “ભંગીયાની મારી?”

જેસીંગભાઈએ જીંદગીમાં આવાં વચ્ચે
કદી સાંભળ્યાં નહોતાં-તેણે કાનોકાન
કાળીઆનાં વચ્ચેનાં સાંભળ્યાં. છતાં
તે માનવાને તૈયાર નહોતો કે અનંતપુરનો
એક ભંગીઓ, મુખીની સામે ઉભો રહીને
સામ બોલી શકે.

“હા, હા.” કાળીઆએ વધારે દડ સ્વરે કહ્યું.

“જે આજ સાંજ સુધી તું ત્યાં નહિ
બંધ તો હું તને ખરાબર ખતાવી દઈશ.”
ઉંદર ઉપર તરાપ મારવા તૈયાર થયેલી
બિચારી જ્યો તે વખતે જેસીંગભાઈનો
દેખાવ કાગતો હતો. કોંઈક તે ધૂજ
રહ્યો હતો. “તું નહિ બંધ તો હું ત્યાં
મગનીયાને કે ખાપુડીયાને મોકલીશ.”

“આપુ કે મગો કોઈ ઇમને ઘેર જવાનું
નથી.” કંઈ પેટે કાળીઆએ કહ્યું.

“શું ત્યારે તમે બધા ભંગીઓએ
એકી કરી છે?” મુખીએ મોંઢામાંથી ધખ-
ધખતા અંગારા જેવાં વચ્ચે કાઢ્યાં.

પણ કાળીઆ તેથી હલે કરી બંધ તેમ
નહોતો. તેણે શાંતિથી કહ્યું: “અમે આ
રીતે અમારું અપમાન થવા દેવાના નથી.”

“કે છે?” મુખી કહ્યો. “આ ભાખત
હું ફોજદાર સાહેબને જણાવીશ. કાલ સવા-
રે જ તે અહિં આવવાના છે.

કાળીઆ સ્વાભિમાનની મતિ સમો તે
વાત સાંભળી રહ્યો. એક અક્ષરે તેણે
ઉચ્ચાર્યો નહિ કે ફોજદાર સાહેબનું નામ
સાંભળી તે ગભરાયે પણ નહિ.

[૫]

૨૧ ન પડી પણ ગંભીરસિંહનો વાડો સાદ કરવા કોઈ ગયું નહિ.

ગરાસીયા યુસ્તાથી બળી જતો હતો. વાગતી ગંધથી ઘરમાં જે રહી શકતું નહિ. નાક ફાટી નવ તોયે ટુંગ ધ બધે ફેલાઈ રહી હતી.

ખીંછ તરફ જોઈ ગં મુખી પણ કોથથી સળગતો, ધીકૂતા દયાનાળ સ્ત્રી બની રહ્યા હતા. એક સામાન્ય લંગી જોડીય પહેલુ જોવા, અનંતપુરના મોલાદાર મુખીનું આમ અપમાન કરી નવ? એ અપમાન પાટી દાર આપણથી કેમ સદન થાય?

બન્ને જણાઓએ જોમ તેમ રાત પસાર કરી. વધાણું વાયું. અનંતપુરનાં ઘરો ઉપર પશ્ચિમો મંચુર રાજે દિપ્તિદિપ્ત કરતાં નાચ્યાં જાગ્યાં. પૂર્વ દિશામાંથી સૂરજ ધીરે ધીરે ઉઠ્યા ચડી અનંતપુરને અગ્નિ વાળી રહ્યા.

રાજે અનંતપુરમાં નવું જ ચિત્તન, નવી જ ધમાક અને નવી જ દોડદોડ જ મુલતી દતાં. કેમકે સરારના બરાબર આઠ વાગે અનંતપુરને આગેણી તાલુકાના કોઝદાર સહાય પધાવવાના હતા.

બરાબર આઠ વાગે મુદત બાંધાતે, અમ વખુની, વાંકેડીયા મુછવાળો, ખાખી પોશાકમાં સજ્જ થયેલો કોઝદાર ઘોડે ચડીને અનંતપુરના ચોરા આગળ આવીને ઉભો રહ્યો. તેની સહ્ય પોલીસના બે સિપાઈ હતા.

મુખી, મતાદાર, વરતણીયા ચોરા આગળ તૈયાર ઉભા હતા. ગામના કુંભારને ત્યાંથી વગર પાંચે વેરે કાવવામાં આવેલાં પાણીનાં માટલામાં, ખીલ કુંભાર પાસે વિના મુદત બરાવેલું પાણી ઠંડું થઈ રહ્યું હતું. કોઝદાર સાહેબની ચાકરી કેરવી પડે

તે માટે મુખીએ વરતણીયા મારફત વારવાળા વાળ દત્તે ખોજાવીને હાઝર રાખ્યો હતો.

કોઝદાર સાહેબને સહ્ય નીચા નામીને સલામ કરી; ગામડાંમાં વસવાયાં અને વરતણીયા આગળ પોતાની સત્તાએ પ્રભાવ પાડવા, અમલદારો એવી સલામો જે રીતે ગ્રીક છે, તેવા દમામ અને જોજડાઈથી હાથમાંની સોટી ઉપર સલામ ગ્રીકતાં, કોઝદારે નીચા ઉતરીને તૈયાર રાખેલાં વેદનાં ગાદકાં બિછાવેલા, વેદના ખાટના ઉપર પોતાના સત્તાવાહી શરીરને કાંણુ કંપું.

“કેમ મુખી!” શાંતિ તેમની સુવ્યવસ્થાના રસક, અને યુન્દગારના ધતુ મનાતા. કોઝદારે ખાટના ઉપરથી મુખીને પ્રશ્ન. “કેમ ગામની કેવીકે બચાવે છે? બધું કેમ આવે છે?”

“અરે, કોઝદાર સાહેબ, જમાનો જ બદલાતો નવ છે. અહિં તો પ્રવલો મુરજ આથમણી કોરાં ઉગ્યા માંડ્યા છે.”

જોડીયોએ ઠીકા બનીને સામા ખાટના ઉપર બેમનાં બેસકાં કંપું.

“કંઈ, શું છે?”

“જુલ્યા જેવું જ નથી. આ ગામના લંગીયાઓ પણ હવે તો ફાટ્યા છે. મારું કહું માનતા નથી.” મુખીએ ફરિયાદ શરૂ કરી.

“પણ છે શું? નમારો હુકમ શું કામ તેઓ માનતા નથી?”

કોઝદારે વિશેષ જાણવાની અતુરતાથી પ્રશ્ન કરી.

“ગંભીરસિંહનો વાડો સાદ કરવા જવાની તેઓ ના પાડે છે.” મુખીએ લગાર ગંભીર બતાવે કંપું. “એ લોકો કહે છે કે ગંભીરસિંહ પસલાને માર્યા માટે લંગીઆવાડામાં જઈને ગંભીરસિંહ પસલાની

મારી નં માગે ત્યાં મુઘી તેઓ કામ કરવાના નથી.”

“તે ગંભીરસિંહે પસપાને શું કામ માંથી?” થોડીક વિગતો ઉપરથી આખો મુકદ્દમો તૈયાર કરવાની હમેશાની દેવ મુજબ ફેઝદારે વળી પૂછ્યું.

“પસપાએ ગંભીરસિંગના ઘરને અભાગની માર્કુ” હતું.”

“શું કામ તેણે ઘર અગ્નિગ્રસ્ત?”

“પસપા હંમે છે કે, તેને ચકકર આવવાથી તે પડી જતો હતો, અને પડતાં અથવા માટે, એણે ગંભીરસિંગના મકાનની જાળી પકડી.”

“પણ એમાં તેણે ખોટું શું કયું?” ફેઝદારે કહ્યું. “જાઓ વરનશીઆને મોકલી ને હમણાંને હમણાં ગંભીરસિંગને ખોલાવો.”

મુખીને તેમ કરવું પડ્યું. તે હવે પછી શું બનશે એના વિચારમાં પડી ગયો. પરંતુ ફેઝદાર ગમે તેમ પણ બ્રાહ્મણ હતો. અને બ્રાહ્મણ ભંગીનો પક્ષ નહિજ કરે એવી જોડીગલાઈની ખાતરી હતી.

અસખત ફેઝદાર બ્રાહ્મણ હતો. પરંતુ નવયુગની અસરમાંથી મુક્ત ન હોતો. વળી દેશમાં ચાલી રહેલી ચળવળ અને અંત્યજાતે થતા અન્યાય નિવારવાની દેશનેતાઓની આગ્રહ ભરી ભક્ષામણોની અસર તેની ઉપર પણ થવા સિવાય રહી નહોતી.

ગંભીરસિંહ આવ્યો ત્યાં મુઘી ચોરાના વાતાવરણમાં ગમગીન શાંતી ફેલાઈ ગઈ.

વરતણીયા અને વાળંદ દૂર ખેંચે ખેંચે, શું બને છે તે એવાની કુતુહલતાથી અંદર અંદર વાતો કરી રહ્યા હતા.

જોડીગલાઈ ગંભીરસિંહના આવવાની રાહ જોઈ રહ્યો હતો.

[૬]

ગંભીરસિંહ ગરાસીયા બગવા દેવાકમા તો આવી પહોંચ્યો.

હજીબગ ચાલીસેક વધારો, આથમી જવા ખેડેલી રાજપુતાણની સંસ્કૃતિના ખંડેર સમો તે હતો. એની આંખમાં કંઈક ગૌરવ અને વધારે પડતી જડતા જણાતાં હતાં. એનો બાથો મજબુત છતાં ઓજસ વિનાનો હતો.

તેણે ફેઝદારને સલામ કરી.

“એસો ગંભીરસિંહ” ફેઝદારે કહ્યું. ગંભીરસિંહ મુખીની પાસે ખેડો.

“તમે પસપા ભંગીને કેમ માંથી?” માત્ર તમારા ઘરની જાળીને પકડીને તે પડતાં બચી ગયા એટલો જ એનો ગુન્હો હતોને?”

“હા, સાચા!” ગંભીરસિંહે હાથ ઢોડીને કહ્યું: “પણ મારા ઘરને અભાગવી મારીને જ એ ભંગીઓને સંતોષ થયા નથી, મને હજી તો વધુ ઉરાન કરી રહ્યા છે. મારો વાકો સાફ કરવાની તેઓ ના પાડે છે, અને એ દહાડાથી ઘર આખું નરકની ખાંણ એવું થઈ પડ્યું છે. કેવા દાંડા આવી મોંઝ્યા કે મુખીનો હક્ક પણ ભંગીઓ માનતા નથી! સાચા, હવે તો તમે એ હાળાઓનાં હાડકાં રંગી નાંખો તો પાંચરા થાય.”

ગંભીરસિંહે માન્યું હતું કે બ્રાહ્મણનાં જોડા ફેઝદાર જરૂર એની સલાહ માની લેશે. પરંતુ ગંભીરસિંહની અજાણી વચ્ચે ફેઝદારે વેશાખના ખચ મેંઆન્ડ જોશ કોધથી લાલચોળ બનીને કહ્યું: “તમારો આ બકવાદ બંધ કરો. શું ભંગીઓ તમારા અને મારા જોશ માણસો નથી?”

“સાચા, એ બોલો માણસ તો છે,” ગંભીરસિંહે માસલો પથરાયેલો જોઈને ગંભીરતાથી માથું દલાવતાં કહ્યું.

“તમને એની માફક ચકરે આવી ગયાં હોત તો તમે પડતાં બચવા કરાકનો આશર લીધો હોત કે નહિ?” ફોજદારે પૂછ્યું.

“હા બાપુ.” ઢીસો પડી જતો ગંભીર સિંહ બોલ્યો.

“તો પછી પસંદગીએ એમાં શું શું નહોતું કર્યું?” આગળા ભણુકા જેવી આખિવાળા માથાને અકેડ રાખીને ફોજદારે પૂછ્યું.

“પણ એ તો ભંગીશા, એને અડીએ તો અભાગ જવાંય.” ડરતાં ડરતાં ગંભીર સિંહ કહ્યું.

“એટલે શું? તમારી જોડણી. એને જરૂર પડે છે તેટલી જ એની જરૂર તમને પડે છે. તમારું ઘર કડીયા, ચુતાર, હાલર કે મજુરની મદદ વિના બંધાયું ન હોત. અનંતપુરમાં બધા જ તમારા જેવા ભગીરદાર ગરાસીયા રહેતા હોય તો ગામ ન ચાલી શકે! મુખી તકાડી, મતાદાર, વરતણીઆ ત્રાજાંદ, કુંભાર, ભંગીઆ અને બીજાઓની એમનીબની મદદ અને સહકારથી જ ગામનું કામકાજ ચાલી શકે છે. એટલે ગામને જોડણી તમારી જરૂર છે તે કરતાં બધારે ભંગી અને બીજા કામ કરનારાઓની છે. તેથી જ ભંગી તમારી સાથે કામ કરનાર છે તેને તમે લાકડી મારી શકતા નથી, એમ જતાં તમે જો એને મારો તો તમારું કામ કરવાની ના પાડવાનો હક્ક એમને જરૂર છે.”

“પણ ફોજદાર સાહેબ, એ કોઠાને અડવાથી આપણે અભાગ જઈએ.”

“હું કંઈ એવું માનતો નથી. હું તો સમાજના તમામ માથેસોને સરખા માનું છું.”

આઠણ કોમના ફોજદારને મુખેથી આવાં વચનો નીકળતાં સાંભળીને આસપાસ ખેંચાઓમાં સનસનાટી મચી ગઈ.

“ભગવાન! ભગવાન!” જેસી સંમુખી આંખો મીંચી દ્રષ્ટને ગડગડવા લાગ્યો.

“ત્યારે હવે શું કરવું?” ગંભીર સિંહ ફોજદારને ધમિથી પૂછ્યું. “જો ભંગી મારો વાડો સાફ કરવા નહિ આવે તો અમારી તકિયત ગળડી જશે. કુટુંબની સ્ત્રીઓથી બહાર તો જવાય નહિ.”

“જુઓ હું કહું તેમ કરો.” ફોજદારે શાંત થઈને કહ્યું. “તમે પસંદગીને ઘેર જાઓ, અને એને મારવા માટે દિલગીરી બતાવો, તેમ જ એની દવા માટે એક રૂપિયા એની માને આપો.”

“શું?” ગડગડાવાનું કોણી સ્વાભાવિક રીતે જ એકદમ ઉછળી આવ્યું. “હું—” તે ધ્રજતો હતો “ગરાસીયો, તે પછી એ ભંગીયાને ઘેર જાઉં, અને તેની મારી મારું? નહિ—નહિ, ભલે ધડ ઉપરથી મસ્તક ઉડું પડે, પણ મારાથી એ નહિ જ બને.”

“તો પછી વાડાને ગંધાવા દયા.” ફોજદારે ગંભીરે લાવે કહ્યું. “સાહેબ, આપ તો જાંમણ છો, અને આવું કોણ છો?” આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયેલા મુખીએ દિલગીર થઈને કહ્યું. હમણાં આકાશ ઘેકું પડ્યો, પૃથ્વી ફાટી પડ્યો અને હિંદુ ધર્મ તેમાં હતો નહતો થઈ જયો, એટલી ચિંતા જેસી ગ પડ્યોને થઈ રહી હતી.

“હા, કેમકે પસંદગી ગંભીર સિંહના શરીરને નહિ પણ એમના ધરની ગળીને જ માત્ર અડક્યો છે. પણ વચન આવે માણસ પડી જતો હોય તો એમને અડી વળ્ય તો પણ શું થયું? અડુ અડુ તો તમે સ્થાન કરી નાખો.” એમ કહીને ફોજદારે ગંભીર સિંહ સાથે જોઈને કહ્યું: “આજે સાંજે હું જતાનો છું.”

તેજો દિંદને છોડશે નહિં, એ વાત ધુપ્પ-
વવાની હવે જરૂર નથી.” પરંતુ હવે તો
હિંદના મિત્ર તરફે જોને લોકો ભૂલ્યા
ઓળખી રહ્યા હતા તે-અને હદાય કામદાર
સરકાર જોને હિંદી વકીર બનાવવા માંગે છે
તે-કમાન્ડર કેનવર્થી” પણ નગનસ્વરૂપે બંદર
થઈનેસાફ સાફ વાત કરવાની ઘડી આવી પહોંચી
છે, એમ માનીને પોતાના દેશવાસીઓને કહે
છે : “ખ્રિસ્તિય ઉદ્યોગોને માટે તેમજ
ખ્રિસ્તિય વહાણવટાને માટે હિંદનાં બનશે
ઘણાંજ મહત્વનાં છે” તે માટે કંતો સખ્ત
લાથે કામ લઈને કારભાર કામ ચાલે,
નહિં તો હિંદમાંથી નીકળી જાય. અર્થાત
જે સખ્ત લાથે કામ લઈ હિંદી બનશે
ખ્રિસ્તનના લાભ માટે સાચવશે નહિં તો
હિંદમાં તમારું સ્થાન નહિં રહે.

‘ખ્રિસ્તનું ઐથોગિક ભાવી’ નામથી
૧૯૨૮ માં ખ્રિસ્તનના લીઅરલો તરફની
ઐથોગિક તપાસ સમિતિએ કરેલા રિપો-
ર્ટમાં પણ જણાવવામાં આવે છે કે :

“જેટ ખ્રિસ્તનો યથો આધાર પરદેશી
વ્યાપાર ઉપર છે.”

અને અમેરિકા, જપાન તેમજ જર્મનીની
વધતી જતી વ્યાપારી હરિફાઈને લીધે જેટ
ખ્રિસ્તનો નિત્ય સંશ્રયના જતા વ્યાપારનો
આધાર, માટે ભાગે હિંદ ઉપર જ છે.
જેટલે હિંદ ઉપરનો કાબુ હીલો કરે તો
ખ્રિસ્તને પ્રતિ તરફે કરોડોની આવક લાચ-
માંથી જતી જશે તેજ થાય છે, એ સહજ
સમજી શકાય તેમ છે. ખ્રિસ્તનો માલ
સંસ્થાનોમાં તેમજ સામાન્યના ખીજન વિશ્વા-
ગામાં મળીને લગભગ ૪૨ ટકા જેટલો જાય
છે, તેમાં એકઠા હિંદમાં ૨૧ ટકા જેટલો-
અર્થાત પ્રતિવર્ષે રૂ. ૧,૨૬૦,૦૦૦,૦૦૦
રૂ. માત્ર આવે છે અને એક જોડા ધનિદા-
સકારના કથન પ્રમાણે તેનાં, ખ્રિસ્તિય

સામાન્યમાંથી હિંદ બહાર જાય તો, ‘સામા-
ન્યની દશા કેન્કાઈના કુમાર, વિનાના
હમ્બેટ જેવી થઈ જાય !’ અને યોરૂથાયર
તેમજ લેન્કેશાયરના માણસોને કામ ધંધા
વિના ખ્રિસ્તનના મહોલ્લાઓમાં રખડતા થઈ
જાયું પડે. આથી ખ્રિસ્તનો કામદાર પક્ષ
હિંદને સ્વતંત્રતા કે સાંસ્થાનિક સ્વ-
સભ્યની પ્રાપ્તિમાં સહેજ પણ મદદગાર થાય
તે કલ્પનાજ રેતીમાંથી તેજ કાઢવા જેવી છે.

ખ્રિસ્તને હિંદુસ્થાનની તો હંમેશાને માટે
જરૂર હતી અને છે, કેમકે હિંદ વિના
ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્ય કે ખ્રિસ્તની મહત્તા
બનેમાંથી આજે હદાય એકંકય નહોત.
પરંતુ ભૂતકાળમાં ખ્રિસ્તને પોતાના વ્યાપાર
માટે હિંદની જેટલી જરૂર હતી, તે કરતાં
આજે ઘણીજ વધારે છે. કેમકે ખ્રિસ્તિય
ઉદ્યોગ ધીરે ધીરે લથડતો જાય છે, તેની
સામે અમેરિકા અને જપાનની હરીફાઈ
વધતી જાય છે, ઉપરાંત રશિયા સાથેના
કટાથી, તેમજ તુર્કસ્થાન, અફઘાનીસ્થાન,
ઇરાન ચીન, તેમજ ઇજીપ્તના પ્રભાવતા જતા
સજકારણને લીધે, ખ્રિસ્તને પોતાના તૈયાર
માલ માટે હિંદની ખાસ જરૂર છે. પરંતુ
ખ્રિસ્તને મોટા નફા મળે, તેનો સવા અઘજ
જેટલો માલ દર વર્ષે નિરતિ ખાખા કરે,
ખ્રિસ્તનના શ્રીમંતોની તેમજ ઉદ્યોગવાદી
ઓની સગવડ પ્રમાણે જકાત અને ડુંડિયા-
મણનાં ધોરણની ફાંડીઓ ઉંચી નીચી
કરવાની આપમુદ સત્તા તેમનાં હાથમાંજ
રહે, તેટલા માટે, હિંદ કાયમતી ગુલામી
વડી લેવાનું પરગણુપણું બનાવે, તેમ કમીમાં
કમી હિંદવાસીઓ તો ધારી નજ લે.

જેટાખ્રિસ્તનો યથો આધાર પરદેશી ઉપર
છે, -પણ એકસકડના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ
ભાષણ કરતાં બકાઈને તાજેતરમાં કર્ણ
હવું તેમ : “હિંદુસ્થાન તો ખ્રિસ્તની હુકમી

ગાય છે. તેના ચિના ચિટન યોનાની ઉત્પન્ન ઉપર તો માત્ર ૭ અંકારીઆં “હુની શકે તેમ છે” એટલે આજનાં ૪: અંકારીઆં મુખ ચેતમાં ગાળવા માટે તેઓ દિ’દને કાયમનું શુભામ શાખવા માગે છે.

તે સમજતા માટે “ચિટનના ઉદ્યોગનું ભાવિ” કેયું બનશે, તેનું ચિતવન કરનારા “હીબરો”નાર “એથોગિક તપાસ” ઉપર ઉડની નગર નાખી જતી જરૂરની છે.

[૨]

હુની ઓગણીસમી સદી તે એટલે ચિટનના મધ્યાનની સદી હતી. કાલજા અને શામ’ડોના એ યુગ હતો. તે બંને સાધનોથી ચિટન છોડાઈ હતું, એ વિક્ષેપીયન યુગમાં એટલે ચિટને પુષ્ટિ વસાવતો ને દરિયાપાર મોકલાવ્યા, નિર્ગંધ વ્યાપારની સગવડ નીચે પરદેશમાંથી વ્યાપારને ગવને મુખજન પેસા મેળવ્યા, તેજ નાણું પરદેશમાં મોકલ્યું, એ યુગના શ્રીમંતોને માત્ર છકકા પંચાંગ હતાં. તેથીજ સામાન્યવાદ ખીતવવાનો વિચાર મનુષ્ય થયો અને તેની ખીતવણી પણ સારી રીતે થઈ.

પણ એક સદીમાં તો મામતો પકટાય લાગ્યો. ચિટનને માથેથી મધ્યાનનો સૂર અસ્તાવગ તન્ક ઉતરવા લાગ્યો. ૧૯ મી સદીના અંત સુધીમાં તો આંતરિક અસંતોષની આગથી ચિટન ચળગી ઉઠ્યું. તે સદીમાં ધનાઢ્યોને ત્યાં ધનના ઢગલા ખડકાયા, બીજા તન્ક ચિટિશ મલુશેની નિધનતાનીચે સીમા ન દેવી. તેમથી કામદાર ચળવળ જન્મી. સત્તાવાદી શ્રીમંતોએ એ ચળવળને, ઉગતાંજ છુદી નાખવા માટે ઘણા ઘણા નિર્દુષ પ્રયાસો કર્યા, પરિણામ વગર વિઘ્નક વધારનાર અને દ્રેડ યુનિયન [મિલુડ મંડળ] નો જન્મજ વિદાસ કરનાર.

યુનું. પુષ્પ પંડેશનાં દસકામાં તો ચિટિશ કામદાર વગની અણાંતિ એટલી વધી વધી પડી કે, ચિટનના ઉદ્યોગની પ્રગતિનાં ઉંડાં ઉનરેશાં મુજબ લચમચી ગયાં.

પંડેશનાં તો ચિટન એકલે લાથે, સાબ ખાટું હતું, પણ ૧૮૭૭ થી તેની સામે પરદેશી દરિયાઈ શક્તિ થઈ. અન્યાર સુધી જાનણ તરફ એકલો કાલસો વપરતો હતો, તે બ્યાને તેજ પણ વપગવા લાગ્યું, આથી કાલસાનું મદ્ય થયું, તેની સાથે સાથે વ્યાપાર કરવાની કક્ષા તેમજ કાય-કુચળમાં પણ અમેરિકા અને જર્મનીએ ચિટનને ધણુંજ પાછળ નાખી દીધું, પરંતુ સામાન્યને લીધે જાન જાળવના નાણાંના મધ્યખિંદુ તરફની પાનાની સ્થિતિ ટકાવી રાખી શક્યું. પરંતુ સુરોપના. બીજા દેશો અને અમેરિકાની દરિયાઈને લીધે, તેમજ દૂરના પ્રવાના પ્રદેશો અર્થશાસ્ત્રને સમજતા થવાને લીધે તે દશામા પકટા આવવા લાગ્યા તેથી ૧૮૭૧-૭૫ માં જાળવના વ્યાપારમાં ચિટનનો હિસ્સો ૨૧ ૩/૫ હતો તે થઈને ૧૯૧૩ માં ૧૫ ૩/૧૦ નેરેકો થઈ ગયો.

કામદાર વગની મન્યુતિને લીધે ચિટનના શ્રીમંતોની આખાં કાળાં હઝમ કરવાની નીતિ ઉપર પણ કંઈક અંકુશ પડ્યો. ૧૯ મી સદીના આરંભમાં ચિટિશ કામદારને એ શેષ મળતી હતી, તે કરનાં અન્યારે આગણી શેષ તેને આપવી પડે છે, તેમજ પગારદારને એવડો પગાર આપવો પડે છે, તેમ ચિટિશ પ્રગતી માસ ખરી દયાની શકિત ચે એવડાં છે. પરંતુ વસતિનું પ્રમાણ તેટલા વખતમાં પાંચગણું વધી ગયું, એટલે કામદારોની આર્થિક દશામાં દેહતો સુધારો થયો નહિ, અને તેથી તેમની ખરીદવાની શકિત પણ ઝાઝી વધી નહિ.

પરંતુ ખ્રિસ્તને વધારે નુકશાન તો યુરોપી યાત્રીને લીધે થયું છે. જર્મની તેનું ભારે હરિફ હતું તેની હરિફાઈને લીધે ખ્રિસ્તિય આપાર ઉદ્યોગને નુકશાન થતું હતું, તેથી ખ્રિસ્ત તેની સામે ઘડવાની તક લેતું હતું જ, તે તક મેળવી પછી તેથી ખ્રિસ્તને આપાર ઉદ્યોગની નજરે લાભ ન જ થયો. મહાદ્વારમાં ખ્રિસ્તી રણસામ્રાજ્ય બનવાની જરૂર ઉભી થઈ, તેથી ખ્રિસ્તી દેશોમાં ધર્મથી પડી લાગ્યા, અને તે પછી તો ઉભી થયેલી અવળી સવળી જગત રાષ્ટ્રીય સંબંધોની પરિસ્થિતિને લીધે ધર્મીય ગુન્થવણો ઉભી થઈ.

મહાદ્વારમાં પરદેશી માત્ર જોઈએ આવતો થયો. એક સુવર્ણ દેશોમાં તેમજ સામાન્યના ખીચ દેશોમાં જરૂરની વસ્તુઓ બનાવી લેવાની, કે દેશીક સીંચે વિના કંઈ ચકાવવાની જરૂર ઉત્પન્ન થઈ. દિંદમાં આથી અમલ્ય તક ઔદ્યોગિક ક્રમિતિની તપાસને નિમિત્ત-જનાં ખરી રીતે ચોનાના ઉદ્યોગ અને વ્યાપારના રક્ષણના જ હેતુથી વેચી મારવમાં આવી, છતાં યુદ્ધ પછી ખ્રિસ્તને તો આપાર ઉદ્યોગમાં તેથી ભારેમાં ભારે અને ગંભીર ફટકો પડ્યો. તે પછી જ. એટલે ખ્રિસ્તના ઉદ્યોગ વ્યાપારનો બચેજ આધાર પરદેશી સાથેના તેના વ્યાપાર ઉપર છે. અને યુદ્ધ પહેલાંનાં ૪૦ વર્ષોમાં પરદેશી હરિફાઈ છતાં ખ્રિસ્તના જગત સાથેના વ્યાપારમાં ચાર ગણા વધારો થયો. પરંતુ ૧૮૧૩ પછી તેનીએ પ્રગતિ ખુબજ કંધાઈ ગઈ છે, તે ખ્રિસ્તિય આપારને પહેલા ફટકાઓમાં વધુ ગંભીર છે.

જર્મન સમમરિનોને લીધે વડાજીવનનો ધર્મો જીવી જ દિશામાં ફેરવાઈ ગયો. મહાદ્વાર પછી વ્યાપારી નેકા દેશોમાં આથી ૫૦

ટકા જેટલો વધારો થયો છે, જ્યારે દરિયાઈ વ્યાપારમાં તો જૂન વધારો થયો છે, આથી નોક્કના ભાવ ધર્યા અને સ્વીમરો બંધનારા કામદારોને નવું કામ નહિ મળવાથી તેઓ એકર બન્યા તે જુદું. દિંદેના દરેકો કિનારો ખેડવાની તક દિંદેઓને મળવી જોઈએ તે માટેના કાંઈ બીજા સામના જોરા શ્રીમંતોની તેમજ ખાસ કરીને વ્યાપારી નેકા કાંદાવાળાઓની ભયંકર અને ઉચ્ચ કલનું રક્ષ્ય આમાં રહેતું છે-તે વાત સ્વેચ્છથી સમજાવવાની જરૂર નથી.

ખ્રિસ્તનો બીજો મોટો ઉદ્યોગ કાંદાસનો. પછી જર્મનિયમાં તેમજ ઉપયોગ શરૂ થયો, તે પછી વળી બીજાં પણ પ્રવાહી બગાણ શોધાયાં છે, તેથી યુદ્ધ પછી ખ્રિસ્તિય કાંદાસનો ધર્મો ખોરવાઈ ગયો છે, આથી ખાણના કામદારોની સાથે ખ્રિસ્તિય પાલમેટની કાળ આજુ છે, કેમકે શ્રીમંતોને નેકા ઓછો થાય તે પરવડતું નથી. ગરીબ કામદારોનાં કંડુઓ એકર બને તેની તેમજે પરવા નથી.

જોખંડ તેમજ પોલાદનો ખ્રિસ્તિય ઉદ્યોગ પણ ઘણોજ મહત્વનો હતો. પરંતુ મહાદ્વાર પછી એકલા અમેરિકા સિવાયના કોઈ પણ દેશમાં તે ધર્મો પહેલાંના જેવા રહ્યો નથી.

વળી સુવર્ણ દેશોમાં કાપડના વસ્તુઓ ઉદ્યોગ વધવાથી લેન્કશાયરનાં કાંદાયાં એકલા લાગ્યાં છે. આથી ખ્રિસ્તનમાં એકરની ઘટતી નથી, પણ ચાકુ વધે છે, તેથી ખાસ કરીને ખાણના અને રેલ્વેઓના કામદારોમાં અસંતોષ આજુજ નથી પણ વધતો જાય છે. અજબત આમ છતાં દિંદ નવા દેશ ઉપરના ખ્રિસ્તના કાણુને લીધે શ્રીમંતોને કમાણી થાય છે, દુઃખીમણુનો તેમજે લાભ મળે છે, તેથી ખ્રિસ્તની રાષ્ટ્રીય આવક પ્રમાણ વધતું છે, પરંતુ વસ્તિનો તેમજ મોંઘવારીનો જ ચાકુ વધારો જોઈ છે.

છે તેથી, સરેરાશ આ.૧૬ ૧૬૧૧ માં હતી તે ૬૨નાં ૧૯૨૪ માં માણસોમાં પાંચ રૂપિયાનાં ધરાયે થયો છે.

વળી મુદ્દ પડેલાં ચિત્રનની રાષ્ટ્રીય જયંતિ ૩૭૫૦ સાથ પાઉંની હતી, ૧૯૨૪ માં તે ૫૦૦૦ સાથ પાઉં નેટલી થઈ, પરંતુ પંદરનાં જયંતિમાંથી અર્ધાં અર્ધાં નાણું પંદરનાં મોકલાવી શકાયું, તેમાં હવે ધરાયે થયો છે. તેથી નગર નાણાંની નજરે પણ ચિત્રનને મુકશાબજ થયું રહ્યું છે. કેમકે દિંદ, ચીન કે પૂર્વનાં ખીબા ક્ષેત્રમાં નાણું સત્તાના બેરે મોકલાવી તેની ઉપર વધારેમાં વધારે વ્યાજ ઉપગતી શકાય, પણ તે નાણું ચિત્રનમાં અડકાઈ રહે તેથી કંઈ એટલા કમાણી થઈ શકે નહિ. દિંદની જાંતમાં ઉભી થતી લોનાયું રક્ત આ ઉપરથી સમજાશે.

ઈ. સ. ૧૮૮૦થી ૧૯૨૩ મુધી ચિત્રનના નિકાશ વ્યાપારમાં દર વર્ષે સરેરાશ ૩ દશ નેટલો વધારે કાયમ થયાં કરતો હતો, પરંતુ ત્રણ ધડી તેમાં વધારે તો નથી થયો પણ મુધ પડેલાં સમયના ૮૦ દશ નેટલો જની ગયો છે અને ૧૯૧૩ ૬૨નાં આણીપીણીને લગતી વસ્તુઓની, તેમજ નાણાકુની અણાતમાં ૨૦ દશનો વધારો થયો છે.

એટલે ચિત્રનના નિકાશ વ્યાપારમાં કાચર, લાખડ, પોચાર, મુનરાઉ અને કેનનું કાપડ તેમજ યંત્ર એનો સિસે. ૫૦ દશ કરતાં પણ વિશેષ હાય છે, પરંતુ અન્યારે તો ઉપર જોયું તેમ તેજ વસ્તુઓની નિકાશમાં ધરાયે થતો નથી છે. વળી ૧૯૧૩માં દુનિયા સાથે નિકાશ વ્યાપારમાં પડેલું એટલે ચિત્રન, શીલું અમેરિકા અને ચીલું જર્મનીનું રથાન હતું. ૧૯૨૫ માં તેમાં પચાસ થઈને પડેલું અમેરિકા, શીલું ચિત્રન, અને ચીલું

જર્મનીના આયુ છે. ૧૯૧૩ કરતાં ચિત્રનના વ્યાપારમાં ૧ દશનો ધરાયે થયો, ત્યારે અમેરિકાનો વ્યાપાર ૪ દશ નેટલો વધ્યો. જર્મનીની દશા ૧૯૧૩માં હતી તેથી ૧૯૨૫માં અર્ધે રહેતે પહોંચવા જેવી હતી, પણ ૧૯૨૪ અને ૧૯૨૫ દરમિયાન તેણે પ્રગતિ કરી ત્યારે ચિત્રનને પાણું લંડનું પાણું છે. કેમકે સામાન્ય સાથેનાં ચિત્રિશ વ્યાપાર પણ ધરતોજ આપ્યો છે.

વળી ૧૯૧૩ માં ચિત્રનની પંદરેશમાં શેકાયવી મૂડી ૧૮૧૦ સાથ પાઉં નેટલી હતી, ૧૯૨૭ માં તે ધરીને ૭૪૦ સાથ પાઉંની થઈ ગઈ છે. આમ આર નરકથી ચિત્રનનો વ્યાપાર ઉદ્યોગ અને તેની પ્રતિભા પડનાર આવ્યા છે. અન્યથા સામાન્યમાંથી વધુ કરાં પડી ગયાં છે. હજી, ચીન અને અદ્યતનિચ્ચન ઉપરનાં નેનાં પરાક અને પ્રત્યત કાય તેમજ કાચપગ પડી ભાગી છે.

[૩]

હિંદુસ્થાનની જરૂર તેથી ચિત્રનને માત્ર પાનાના વ્યાપાર માટે જ છે. દિંદના ખેડેતો માટે, અંત્યજા માટે, લુભમતિવાળી શોભના રજાણ માટે કે, હિંદી શીમંતોને ખેડેલી જમ પાઈ ન જાય તે જવા માટે છે. એવી જોવી પૂર્વી વાતો કથન ભમજ છે. આજે નહિ પણ અનેક જોયી તેથી ચિત્રિશ શીમંતો એમ માને છે કે, જો દિંદુસ્થાનનાં ખેડેતની દશા જરૂર હીક થાય-માત્ર જાદ મહિને એક ધાતીઉંજ વધારે, ખરીદવા નેટલી-તો તેટલાથી લેન્કશાયરની કામ ધિના પડી રહેતી માથા આણું વર્ષ ધમધાકાર આજે તેટલું કામ તેને મળે. આમ ખેડેતની દશામાં સરેજ મુધારે થાય, તેની ઉપરથી કચરી

નાખનારા મહેસુલમાં સહેજ પડાયે થાય, તેવી દૃષ્ટિએ જો ચિટનના દ્રાઇ પણ પક્ષ તરફથી, દ્રાઇ પણ વખતે બનાવવામાં આવતી હોય, તો નર્દિ કે ખેડુતોના લાભ માટે પણ ચિટનના પોતાના જ લાભ માટે. આ દશામાં દિંદો શ્રીમંતો, દિંદો લીખ-રહો કે સિટિશ સંબંધ માટે ખુબજ આકુળ બનીને, તેને મજબૂત બનાવી રાખ્યા દૃષ્ટિએ દેશી રાજ્યોએ બનાવી દીકરો ખરા કે, ચિટનના 'લીખર' પત્રો તેમજ કમાન્ડર

કેનવર્થી જેવા મજુર પક્ષના રાજ્યદારીઓ હશે છે, તે કરતાં બીજી કોઈક પ્રજાપક્ષરની દૃષ્ટિથી ચિટન દિંદ સાથે સંબંધ સાચવી રાખવા માગે છે? જો તેમ નથી, અને દિંદને કેવળ ચિટનના લાભ માટેજ મુસા-વવાનું છે, તો પછી એ સંબંધના સકંચા-મંદી છુટવાનો મલકસભાનો નિર્ધાર શું બોલે છે? દિંદના મવાળો સિટિશ મવાળો જેટલા દેશ ભક્ત બને અને આનો જવાબ બાપે એમ કયો દિંદો નર્દિ દૃષ્ટિ?

‘આગાહીનાં લેણાં’ વપે વપે લધવું બાજ સીધી કે આકસ્તરી રીતે દેશીઓએ જ ભરવું પડે છે. કોઇના હિતની ચિંતા કરવી પડે, તો તે દેશીનાં હિતની, નર્દિ કે અર્દિ કમાઇ કરીને સાક્ષના ચનાર બો-બા જેટલા પરદેશી વેપારીઓની બે પાંચ પરદેશી વેપારીનું હિત વિચારે, અને કોટલવિધિ દેશીના હિત સામુય ન લુએ એવી આગાહી નીતી અક્ષમ્ય છે. દુકામાં, જેમ બીજી આખનમાં તેમ આગાહી વિષે, પરદેશી વેપારી જલુક્ષાવ મંગાવે છે, ને એને આંદરો દેશી, કર ભરનાર પાસેથી લેવાય છે.’

દિનશાહ એંદલજ વાચ્ય

સ્વતંત્રતા તે પ્રગતિ માટેની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે.

...

“દિંદમાં લેવાતી જહાતની નીતિ એવી છે કે લેથી ગરીબ કચણ જાય અને શ્રીમંત ઉપર ઓછામાં ઓછું બોલ પડે.”
જે. રામસે મેકડોનલ્ડ

...

“સરકારની જહાત નીતિ એવી છે કે જહાત લઈ પછી ગરીબ ખેડુતની પાસે તેના કુટુંબને બાર મહિના ચાલે તેટલો ખેતર ફરતો નથી.”

સાલા લજપતરાય

ગાંધીજી સામે બંડ ?

લાંછણ મદાસખાએ સંપ્રજ્ઞ સ્વતંત્રતાનો ધારણ કર્યો, તેમાં ગાંધીજીએ લઝવેલા લાગ ઉપરથી નૌજવાનોને રાજી રાખવાનો, જ્યાં અંદરથી 'ગ્રોળમેજી' માં જવાની ખારી ઉઘાડી રહે તેવી તબવીજ કરવાનો દત્તો : તે તો દરબની વાક્ય રચના જ બનાવી આપે છે.

તે પછી મદાસખાની કાર્યવાહક સમિતીની સલાહ લીધા વિના, હિંદના મુસલિમી ખનવા મથકના ગાંધીજીએ વળી મુસલમા સમિતિ મળે તે પહેલાં 'નવજીવન' અને 'યંગ ઇન્ડિયા' માં ચોતાની માગણીઓ રજુ કરી, સંપ્રજ્ઞ સ્વતંત્રતાના દરવજાથી સ્વયંને મદદ લાગુ કરવાનો આપણે વળ કર્યો છે. તેની સામે શુભરાતનો જવાબ વર્ગ ઉરકર્યો છે; અને ગાંધીજીની આ પીછે હાથમાં દેશને દેવાતો દગો જોઇ, આરંભથી જ તેમની સામે બગવાની ગ્રાહ લાધા ઉઘાડી રહેશે છે.

ગાંધીજી દગો દે છે ?

ગાંધીજીએ 'નવજીવન' માં લખ્યું છે :

૧. સંપ્રજ્ઞ દાશ નિષેધ.

૨. હુન્દિયામણનો દર રૂપિયાની ૧૬

ચેન્સ થાય.

૩. જાતીન મહેસુલ ઓછામાં ઓછું અંધુ કરી નાખવામાં આવે અને પછી ધારા-સલાના અંકુશ તમે તે મુકવામાં આવે.

૪. મીઠાનો દર તદન નાબુદ થાય.

૫. લરકરી ખર્ચ હાથ છે તેના કરતાં અધિક કરી નાંખી તેમાં ઘટાડો કરવાની શરૂઆત થાય.

૬. આ પ્રમાણે કરવાથી મહેસુલમાં થતા ઘટાડાને અંગે મોટા મોટા પગલેશોના

પગાર અર્થાં અથવા તેથી જેટલા ઓછા કરવાનું થશે તેટલા ઓછા કરવામાં આવે.

૭. પરદેશી કાપડ ઉપર સ્વદેશીની પુરે-પુરી રજા થાય એટલી જરૂર નાંખવામાં આવે.

૮. શ્રી દાહનો લિંદી દરિયાકાંઠાનાં વેપાર સંબંધી કાયદાનો અરો પસાર કરવામાં આવે.

૯. આમાન્ય ન્યાયની અદાલતોએ મુનના અથવા ખુનમાં મદદ કરવાના ગુન્હા માટે જેમને તકરીરવાર દંડાખ્યા હોય તેવા સ્થિતિયા બધા રાજકીય કદીઓને છોડી દેવામાં આવે. ખીજા રાજકીય ગુન્હાઓ માટે કામ ચાલતાં હોય તે બધા બંધ થાય. રાજકીય વિરોધી ૧૨૪ અ કલમ, ૧૮૧૮ નું રેમુ-લેશન અને એવાજ ખીજા કાયદા રદ થાય, અને આગે દેશવરો બાગવી રહેલા દરેક કિલ્લેને દેશમાં પાછા આવવાની પરવાનગી મળે.

૧૦. શ્રી. આઇ. ડી. (યુનિયન ખાતુ) નાબુદ કરવામાં આવે અથવા ધારાસભાના અંકુશ નીચે મુકવામાં આવે.

૧૧. ધારાસભાના અંકુશ તમે રહીને આત્મ-રક્ષાને માટે જેને બંદુક જેવાં હથિયાર લઇએ તેને તેવાં હથિયાર મેળવવાની પરવાનો આપવામાં આવે.

આગે તુરન કરી નાંખવા જોઇએ એવા મુદ્દાઓ બધાજ આમાં આવી જાય છે એમ નથી, પણ નામદાર વાઇસરોયે સીધી સાદી પણ મહત્વની દેશની આટલી જરૂરિયાત પૂરી પાડી જોઇએ. એમ થાય તો એમને ખાતરી આપી શકાય કે સવિનય કાવતરોગની વાત કદી તેમને શને નથી.

પડવાની, અને પછી મત્ર અને મોંઘણી. રણુ કરવાની સંપૂર્ણ કંટ હશે તેવી કેમ પણ પરિવદમાં મહાસભા ખરા દિલથી લાલ લેશે.

‘વેનગાડ’ની ચેતવણી

ગાંધીજીની આ માંગણીઓની સામે યુવક સંઘના મુખપત્ર-જીના નંત્રીઓમાં ખાદી ધારી ભાઈ મહેરજી પણ છે-‘વેનગાડ’ પુરતક ચેતવણીનું રણુશીલુ કુંકયું. તે પત્રના તંત્રી લેખમાં જણાવવામાં આવ્યું :

લાહોરની મહાસભામાં ગાંધીજીએ તાળી-ઓના “ગગનભેદી અવાજે વચ્ચે જાહેર કયું” કે જે ક્રિટન સાથે કરીય વાટાઘાટ થવાની હશે તો તે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાજ ધોરણ પર-ને બીજા નહિ-થશે. તેથી જ્યારે અમે એમના ૧૧ મુદ્દાઓ વાંચ્યા અને વાંચસરોયને ખાતરી આપી નેહ કે “આ તદન સાદી પણ અતિશય જરૂરી હિંદની માંગણીઓ સંતોષાશે તો પછી તેઓ સચિનય ભંગની કરી વાતો નહિ સાંભળે અને મહાસભા અંતઃકરણથી જ્યાં વાણી અને માંગણીનું પ્રભુ સ્વાતંત્ર્ય હશે એવી કોઈ પણ પરિવદમાં ભાગ લેશે.” ત્યારે અમને સજડ આધાન લાગ્યો.

એ ૧૧ મુદ્દા પોતે તો એવા છે કે સ્ત્રીમનશાસન અને તેના વિનિત દોરતો પણ કદાચ એટલી હલકા માંગણીઓ ન કરે. સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્યથી એ તો બહુજ આશુ તત્વ ધરાવતા છે. કોઈ સ્વમાનશીલ બળત્ર પકડના સામા કંઈલુ કરતાં એમાં દુકડા કટાણેજ દેખાવ વધારે છે. અને મહામાના આપી સજડ મુસાંદે પર કોઈને પણ અજ્ઞાપનીય થાય. અમે સ્પષ્ટ રીતે કહેવા છએ છીએ કે જો ગાંધીજી આ પોતાના

નવા તૃતને વળગી રહેશે તો જીવાન હિંદ એમની સામે ધમધમાટ સામનો કરશે. એમના બ્યક્તિત્વ માટેનો પૂજ્યભાવ, કે એમની લાગણી દુઃખાય એવી કરીયે ગણતરી એમની આવી નયળી દોરવણીની વિરૂદ્ધ પડવામાંથી અને ક્રિડીય શાહીવાદની સામે ઝગડવામાંથી (લલેને તેઓ નમતું આપી દે) તેમને ફર નહિ રાખી શકે. અમે બીજા હિન્દી નેતાઓને પણ સ્પષ્ટ રીતે ચેતવણી આપવા છએ છીએ કે તેઓ જો માંગવાળ કરવાની કરી દૃતિ જતાવશે અને ગાંધીજીનો આમ શરણુ જવાની રવળ વિચિત્ર અને અધુરી શરતોને ટેકા આપશે તો તેમની અને જીવાનોની વચ્ચે અતિશય ટડવી લડત જાહેર થશે એમ તેમણે સમજ લેવું.

હિંદી મહાસભા જેનું નામ ગાંધીજીએ દુભાંયે સંડોવી માયું છે, તેણે સ્પષ્ટ રીતે જતાવી આપવું જોઈએ કે ગાંધીજીના વિચારો તેમના પોતાના-અન્યત્ર છે; નહિ તો એ મહાસભાની કિંમત માત્ર હિંદની નજરેજ નહિ પણ જગત આખાની નજરે કોડીની ધધ જશે. જીવાન હિંદ પડિત, જ્યાંહિરજાલ તરફ આશાતૂર નજરે ભાળી રહું છે, કે તેઓ ગાંધીજીની સામે હિંમતભેદ સામનો કરે અને જૂના અને નવા વિચારવાળાઓ વચ્ચેના આંતરવિગ્રહમાંથી દેશને બચાવી લે.

ને સરકારે પણ ગાંધીજીની નરમ માંગણીઓનો જવાબ વાળી. દેવાની ઉનાવળ કરવા જેવું નથી. આ વેળા તો એમણે એવો ખોટા પલટો લીધો છે કે દેશ આખો એમનું સાંભળવાની સાફ ના પાડશે. ગાંધીજી ગમે એટલા મવાન ને શક્તીશાળી છે, છતાંયે આ જાળતમાં લોકોનો વિરોધ અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેની જાળતાની કેવળ સ્પષ્ટ માંગણીની સામે એઓ જરૂર

દષ્ટી નહિ શકે, એના પોતેજ દંષ્ટ એ માણ આપી દઈ શકે તેમ નથી.

અમે ગાંધીજીને મંબારતાથી અને નમ્રતાથી પ્રાપ્તિએ છીએ: દેશ તમારી પાસે બહુભાષી નેતૃત્વની આશા રાખે છે ને તમે એ દેશો તો જુવાનો નેટલા પ્રેમ અને ભક્તિથી તમને સાથ દેશે, તમને અનુસરશે, તેવું કાંઈ નહિ. પણ તમારામાં 'દેશવાનુ' સામર્થ્ય ન હોય. તો કૃપા કરી દેશને આવી રીતે નિષ્ફળ જાઓ.

‘ગાંધીવ’ ની ગજના

સુરતનું ‘ગાંધીવ’ પત્ર હમેશાં ગાંધીજીની સામે નથી. તેણે પણ ‘એ એટુંદી કંચન આજ!’ ના મથાળા નીચે, ગાંધીજીની આ પિછેદ સામે બળાએ પોદારનાં નોંતવાનોની વતીથી સંભળાવી દીધું:

“હિંદમાં મોટો વર્ગ એવો છે જે એમ માને છે કે ગાંધીજીએ ચારીચાલાના બનાવ ખાતરજ બારીલીની ત્રણ પાછી ફેલીને ‘૨૨ ની સાલમાં કસુ’ કાપી નાખ્યું. એ મત સાથે સંમત નહિ થનારા પણ થણુ દશે. છતાં હમણાજ ‘પડો ખુઓ’ નામનો એક દેખ લખી ગાંધીજીએ જે જગરી ચલાવે આવી છે તેમાં તેમણે કસુ કાપી નાખ્યું છે અને દેશને થાપ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, એ વિષે બ.એ.જ કાંઈ વિરોધ કરી શકશે. લાંબરમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું બહુચું કુંક્યા પડી, તેને માટે ધમધમાટ લાપણો કર્યા પડી, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું ખ્યુ હંમેશને માટે નહીં કર્યા પડી મહા-સભામાંના કાંઈ પણ ખીબા બાગેવાનને પૂછ્યા ગાંધીયા પિના છાતી ટોટીને મદાસ-બાને નામે ગાંધીજીએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને બદલે “માત્ર મોટા શોકો ભડી રીતે બંદિ”

‘રાજ ચલાવે તો બસ છે.’ એવી માંગણીએ ૧૧ કરતોના રૂપમાં રજુ કરી એ કૃપા સિધ્ધાંતને આધારે છે, પ્રગતિત્રની જી કલમને આધારે છે. મહાસભાએ તેમને આપેલી કંઈ સત્તાને આધારે છે એ તેઓ બતાવશે? ગાંધીજીએ સ્પષ્ટ રીતે ‘સુરાન્ય અને સ્વરાન્ય’ વચ્ચે બેઠ સમજાવે લેઈએ, અને તે તેઓ નથીજ સમજી શકતા, અથવા તો નથી સમજવા ઇચ્છતા એમ જોમની આ માંગણીઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. કદાચ ‘૨૨ ની સાલમાં હિંદુસ્તાન મુસ્લિમ કસુત કરે, એનો સંભવ હતો. આજે તો અમારે સ્પષ્ટ કહેવું લેઈએ કે અમારે કે દેશને મુસ્લિમ નથી લેઈવું, સ્વરાન્ય લેઈએ છે. તે ગમે તેટલું ખરાબ હોય, ગમે તેટલી ખોટા ખાપણવાળું હોય પણ તે ‘આપણું રાજ’ હોવું લેઈએ. ચિટન આ ૧૧ માંગણીઓ કસુત કરે તો પણ આજે દેશ એવું સાક્ષત નથી માંગતો, નથી ઇચ્છતો. દેશ તો સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે હરેક પ્રગતને પોતાનું તંત્ર પોતેજ ચલાવવાના અધિકાર છે. બીજા કાંઈ પણ દેશને તેમાં રખખગીરી કરવાનો, કે તેના દુસ્ત્રી બનવાનો દહ નથી. દેશને ખાનાનું તંત્ર ગમે તેવા ભક્ત મરેલી રીતે ચલાવવાનો, અને બીજાઓનું ગમે તેટલું સારું તંત્ર પણ નકારવાનો અધિકાર છે, અને દેશનો એ નિર્વાર પણ છે. જાહેર રીતે લાખેલી મેદની સમજ એ રીતે જાહેર કર્યા પડી દેશના શખ્તોને આમ મરડી. મચરડી વિરૂદ્ધ સ્વરૂપમાં રજુ કરવાનો ગાંધી-જીને જરા પણ દહ નથી. એ દહ કાંઈ પણ સ્વીકારી નહિ શકે. દેશ તો એટલે જુની કંઈવા તૈયાર છે કે ગાંધીજી ગમે તે બોલે, બળે કે લખે, એમની ૧૧ માંગણીઓ કસુત થશે તો પણ દેશની સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની લગન તો ચાલુ ને ચાલુજ રહેશે.

ગાંધીજીએ સમજવું જોઈએ કે વ્યક્તિ પૂરૂનો જમાનો હવે ઓસરી ગયો છે. ડેમોનીયન સ્ટેટસ એ શું છે, તે જોવા બાપ્ત્યા કે તેનો અભ્યાસ ક્યાં વિના તેનો અર્થ સમજાવ્ય કરી મારવા, અને પછી વળી થોડે દલાડે 'એ ડેમોનીયન સ્ટેટસને બદલે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું' ધ્યેય બહાર ક્યાં પછી પણ માત્ર જૂઠી જૂઠી નરમ ઘેંશ જેવી 'સૂચન'ની માંગણીથી સંતુષ્ટ થવાની વાતો કરવી એમાં તેઓ ક્યાં આંતરધ્વનિને અનુસરે છે એ અગમ્ય છે. અમે તો સ્પષ્ટ કહીએ છીએ કે ગાંધીજીએ આ રીતની માંગણીઓ કરી કાસું કાસું છે અને તેમાથે દેશને નામે-મદાસમાને નામે આ વાત કરવાની એમની બંદતા દેશ ન સાંખી શકે એવી છે. આખા દેશે આની સામે લયંકર વિરોધ કર્યો જરૂરનો છે. ગાંધીજીની દેશ સેવા વિષે કાંઈ વાંધે ન કાઢી શકે, પરંતુ તેમની આ કેવળ જોડુકમ અને આપખુદ દરાસ્યાજી સામે એમેરથી બળવો શ્વેજ જોઈએ. ધોડાજ વખત પર લેખ લખતાં ડ્ર. સુમંત મહેતાએ લખ્યું હતું કે ગાંધીજીના કદરે અસહકારીઓ પણ આગળા વિનીતો છે. તેઓ વિનીત બનતા નાથ છે અને જુવાનો એવી પણ વધારે ઉદામ વિચાર-સરણી મોંગે છે. આ વાત ગાંધી કાલે કાંઈને ગણે નહિ ઉતરતી હોય તો આજે હવે તેટલું જોઈ ઉતરશે એવી અમારી ખાતરી છે. જુવાનો સ્પષ્ટ કહે છે અને કહેજ-કે અમારે સમ-સાન્ય નથી જોઈતું. ગાંધીજીને જાણે સમસાન્ય જોઈતું હોય અને કાંઈ જોખણ કે કાંઈ મોરબીમાં તેના દર્શન થઈ જવાથી તેમને શેર લોહી ચડતું હોય. એ એમને મુબારક. અમારે તો ખુદ સમ ચોતેજ ઉતરતો આવે ને કહે કે કાવો, તમારું રાજ ન્યાયનું, તોયેતે તદ્દન નામંજુર છે. અમારે

તો સ્પષ્ટ પ્રજાતંત્ર જોઈએ છે. જેમાં એકે એક ખેડૂતનું એકેએક મજુરનું સ્થાન હોય, જેમાં દેશની સમૃદ્ધિનો ઉપભોગ દેશના તમામ સંતાનોને મળતો હોય. અને તે સરખે હીસે મળતો હોય. કાંઈ વેદમી ખાથ અને કાંઈ રસ્તામાંના દુકાથી પેટ ભરે એ સ્થિતિ અમારે નથી જ જોઈતી. ગાંધીજીને એ વસ્તુ ન જોઈતી હોય, અને એ ચાટે નેવત કરવા તૈયાર ન હોય તો તે જાત તેઓ સાક રીતે કહી દે. જુવાનો તેમને તેમની સેવા માટે પ્રજાના છતાં તેમના કાંઈકાના સાસના આદર્શો નહિજ સ્વીકારે. દેશ આખો ગાંધીજીની સામે બળવો કરશે."

‘મજામિત્ર’નો પડકાર

ગાંધીજીની આ વિચાર ભ્રમ કરનારી માંગણીઓ, અને તે રજુ કરવાની રીતને ‘મજામિત્ર કેસરી’એ સ્પષ્ટ પડકાર ક્યો અને નીચે પ્રમાણે દીકા કરી:

અધુરી માંગણીઓ

ગયા અઢવાડીયામાં ગાંધીજી એ ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદને ચરણે અહીં સાતમક પધ્ધતીથી અપણું કરેલા અગીઆર મુદ્દાઓ સુચનવર્ગમાં અને મહાસભાવાદીઓનાં અચાંતી વીષય થઈ પડેલ છે. છેલ્લા યંગ ઇન્ડીઆ માં એ અગીઆર માંગણીઓનો જે માસુલી બચાવ કરવામાં આવ્યો છે એની કડક સમા લોચના કરી લેવી જરૂરનો છે. પણ કેટલાક અખત્યના પ્રશ્નો તો ગાંધીજી ખુદાસો ક્યાં વીના સ્વ ઝોળવી નાથ છે. લાહોરના કાંવો પછી ખીટીશ સામ્રાજ્યનો સંબંધ મદાસમાએ સદને માટે તોડી નાખ્યો છે. હવે માંગણીઓ કરવાની હોય તો મદાસમા આગળ ખીટીશ સામ્રાજ્યવાદનો કરવાની રહે છે. આપણે અહીં સ્વેચ્છ

ના ક્રેમ્પાસો દાંલ દરેક કલકાતું પાવ. દરેક અંગળ ધરી શકના નથી. મદાસમાનો દરેક એ વસ્તુ સાફ દહી રહ્યો છે. જનાં ગાંધીજી વધીંગ દમીરી કે મદાસમા સમિતિને પુછ્યા વિના શા સાફ લોડ અરવીન ઉપર આપ્તો ખરો ઉપકાર કરે છે એ સમજી શકાતું નથી. ગરિંડ ટેમ્પલ કોન્ફરન્સના બેલિષ્કારનો દરેક એ કે ગાંધીજી એ શખ્તોની ચાતુરી ચાપરી મર્યાદનું બનાવ્યો છે. પણ વિષય વિચારણી સમામાં એક વખતે ગાંધીજીને પુછવામાં આવ્યું હતું કે under the existing circumstances-હાજના સંજોગો જોતાં-એનો અર્થ શું? લવીખમાં સંજોગો બદલાય તો મદાસમા ગરિંડ ટેમ્પલ કોન્ફરન્સનો સદકાર કરશે કે હા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે દરેક એ ગરિંડ ટેમ્પલ કોન્ફરન્સમાં જતાવું અને તો એ 'સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય' મેળવવાના મુદ્દા ઉપર-સાંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય માટે નહીં. આમ કોંગ્રેસનાં દરેકોનો આંતરધ્વની પોતે સ્પષ્ટ કર્યા પછી ગોળમેજી પરિષદ માટે વધીંગ દમીરીને પણ પુછ્યા વીના હાજરનક નારતો વાઇસરોય સાહેબને સંલગ્નાવાની ગાંધીજીને શ્રી નર પડી એ કાપડે અણુ ઉંડેલો રહે છે. "સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય"થી એક તમુભાર પણ ઓછી માગણી કરવાનો મદાસમાના શમે તેવા માનનીય આગેવાનને પણ હવે હક્ક રહેશે નથી, એટલે અગીયાર હુકમ માટેની ગાંધીજીની અલુરી માગણીઓ (Partial demands) મદાસમાના દરેકો સાથે સેલમાત્ર મુસંગત નથી.

લિક્ષાનું પાત્ર

દરેક એ અગીયાર મદા પ્રશ્નની સમાસે-જના કરીએ. એ અગીયાર માગણીઓ એટલી માસુમીને લાગ્યનક છે કે જેની વચ્ચે કરે

વામાં કાળક્રેપ કરવો એવ નકાસું છે. તેમ આપણી સન્મનતા, લડક્યના અને સમાધાન વૃત્તી સાચીત કરવા માટે દર અંવારીએ બીટીશ સામ્રાજ્યવાદને કંઈક નવું નવું પીરસવાની કાળજી રાખવી જરૂર નથી. પણ ગાંધીજી હજુ એ અગીયાર મુદ્દાઓ ઉપર લગ્યવાની જગમરી ઈમારત બંધવા માગે છે. ગયા શુક્રવાર બીટીશના એ અગીયાર ઉચ્ચારણોનો સત્કરાર • લાપામ ગાંધીજી બચાવ કરી રહ્યા છે. માટે બચાવનામા ઉપરથી શખ્તોના શણગાર ઉતારી એના મુદ્દાઓ નગન સ્વરૂપમાં સમજવાની જરૂર છે. ગાંધીજી એમ માને છે કે આ અગીયાર માગણીઓના કીકારથી બીટીશ મુડીનું આધીક શોષણ અટકી પડે અને હીંદના કોરોડો કંગાળ લોકોએ ઉત્પન્ન કરેલાં નાણાં પરદેશ જતાં અટકે જેને પરીલામે એ શ્રમજીવીઓના હાથમાં એમની સર્વેશી દોશન રહેવા પામે. પણ જે લોક સમુદાયે ગાંધીજી બીટીશ મુડીવાદની છુટ-મોંથી બચાવવા માગે છે એક સાક્ષ્યમુદને હીંદી મુડીવાદની દયા ઉપર છે. હીંદનાં મલ્લત્માજી અચકતા નથી. એમની માગણીઓમાં કોરુપ્શન રેઝરેશનને સ્થાન છે. એમાં હુંડીયામંચ પણ આવી શકે છે અને એમની વીચારસરણીમાં આધીક પુનર્જનના માટે મુડીવાદી વ્યવસ્થા શીધાય સ્થાન નથી. હીંદના મુડીવાદીઓને દેશને ખાતર નફો જતો કરવાતું કહેવું એ મુડી, એનો હેતુ, લક્ષ્ય અને આગતું આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન એ ત્રણેનું અજાન છે. એટલે બીટીશ મુડીની રીધી કે આડકતરી છુટનાં હુબદુ બ્યાન આપવાથી હીંદી મુડીવાદની એની સાથેની સમાઈ જુદી જતી નથી. લોક સમુદાયે શ્રમજીવી રીતે કરશે. અજનો મુડી

વાદનો વીકાસ વ્યક્તીની લક્ષમનસાધ અને બંધુભાવનાને ઉભા રહેવાનીયે જગ્યા આપતો નથી. એટલે આ અગીઆર માગણીઓથી પ્રજાનું શોષણ અટકશે એમ મનાવવું એ “સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય” ના ગતિમાં રહેલી વિશાળ સંભાવનાને ઉતારી પાડવા જેવું છે.

વિચારબ્રમ

ગાંધીજી દલીલામાં કેટલીક વખત એવાં સમાન દંડાં (analogy) આપે છે કે જે ઘણી વખત ઉપર છળી દંડીએ જોનારને છેતરે છે. ખ્રીશ્તીએ ટૂંકી તરીકે આપણે સ્વીકારતાજ નથી એટલે ગાંધીજીની એ આખી વિચારસરણી ભ્રમક છે. સગીરવયમાંથી મુકેન થતાં જેમ વારસદાર ટૂંકી પાસેથી હસ્તાય માગી શકે છે એમ હિંદ અંગ્રેજો પાસે હસ્તાય માગી શકવું નથી. કારણ કે સામ્રાજ્યવાદ પંડી એ ખ્રીશ્તી હો કે જર્મન, અફગાનિસ્તાન હો કે ફ્રાંસ-આથીંકે શોષણની આસપાસ બનેક દંડાંજો ગોઠવે છે પછાત પ્રજાના હિંમતને ખાતર અને વ્યવસ્થીન સમાજનું રચના લાવવાના યુક્ત હેતુ ખાતર કોઈ ગાંધી આ સાત સાત સમુદ્રો ઓળંગીને આવવા નવરં બેઠું નથી એટલે એ ટૂંકીપણ્યનો સ્વીકાર આપણે બાંહેજ કરી લેવો એ વીશદ વીચારણાનો અભાવ છે. ગાંધીજી એમ કહે છે કે ગામડાંઓ તો નાદીરશા અને તૈમુરના વખતમાં પણ અંધધુધીથી અરુપશ્ચં રહ્યાં હતાં અને હલુ પણ એ એવી અંધધુધી થાય તોય “અરુપશ્ચં” રહેશે. આ પણ ભુલેજ ખ્યાલ છે. હીંસાત્મક પ્રવૃત્તીઓ વડે જે કાપાકાપી થાય એ કદાચ ગામડાં ન અનુભવે પણ એથીંએ વીશેષ લયંકર અને વરસોથી સનત મોલુદ આથીંકે શોષણ તો ગામડાંઓનું જ થઈ

રહ્યું છે અને ગતીના સાધનોથી જ્યાં દેશનો ખુણે ખુણો સંકળાયેલો છે ત્યાં ગામડાંઓ તો આજની સમાજ રચનામાં સ્વયં સાદે થઈ જવાનો લય ઉભો રહે છે. આ બદલના ભુખમરામાં ગાંધીજી બે આનાનું કંતામણુ દાખલ કરી સંતોષ ઉત્પન્ન કરવા માગે છે એ એમનો કેવો સુંદર અહીં સાત્મક કાયકમ?

વ્યવસ્થીત હીંસાવાદ

ગાંધીજી અહીં સાવાદનો ખચાવ કરના જણાવે છે. વ્યવસ્થીત હીંસાવાદ એ ખ્રીશ્તીય શત્રુત્યનું મુખ્ય અંગ છે. ખરી રીતે આજની આથીંકે અસમાનતાના યુગમાં આખા મુડીવાદનું એ લક્ષણ છે. જગતભરની માનવ વસ્તીનો ણહુજ નાનો ભાગ ઉત્પાદનના સાધનોની માલીકી ણજાજીવી વીના જીવ્યર સંખ્યાગણ સામે શી રીતે ટકાવી શકે ? એટલે ગાંધીજી જ્યારે હીંદી મુડીવાદનું રક્ષણ માગી રહ્યા છે ત્યારે એની સાથેજ વ્યવસ્થીત હીંસાવાદને નોતરે છે એ વાત એમને કેમ ગળે ઉતરતી નથી ? આથીંકે ઉત્પાદનની મુડીવાદી રચનામાં (capitalist mode of production) શત્રુત્ય સન્તા એટલે સ્થાપીત સ્વાધીનતાનું રક્ષણ કરતી હીંસાના સીધાં ઉપર રચાયેલી નોકરશાહી-અને એ નોકરશાહી ગોરી હોય કે કાળી એ લોકસમુદના શોષણ માટે તો એક સરખું જ વજણ ધરાવી શકે છે. એટલે એક જાલુ અંગ્રેજોને ખુબ ગાળો દેવી અને બીજી જાલુ લોકસમુદના હિંમતે ખાતર એમનાજ ધોરણ ઉપરની સમાજ વ્યવસ્થા બીજી બનના થાપણદારોને સોંપવી એ કદ રીતે અહીંસાના છવન પ્રમંની સાથે બંધ બેસતી વાન છે એ ગાંધીજી સમજાવશે ?

હિવાઈ યોજના

ગાંધીજી એમ કહે છે કે મુખ્યમંત્રી આપણા દેશ કર્મને પ્રગતિ આપવા તો એમને એમ અસાધ્યતામાં આવે છે. પણ એમની અભિપ્રાય મારાગરીએ પણ એક જાનના મુખારો મારાગરીએ દેશ છે એ વાત મહત્ત્વમાં પુરૂષ સાથે પીસરી જાય છે. ત્યારે એક અતીતીકામ પામેથી આથીકે વ્યવસ્થા વિખાનાં વિખાનાં રચકો ભરવાની રીતીની ઉપર આવી છે ત્યારે દેશ એ પીનાશ કાગલું યુગલકામ છે. કોડાનું કસામું લુની આથીકે વ્યવસ્થા રકડી રાખવામોજ સંનાયતું છે એમ સમજાવવા માટે એ વ્યવસ્થાના મંપાતાઓને અનેક શુરખાંઓ ઓડવા પડે છે. ગાંધીજી એ વ્યવસ્થાને બદલાવ્યા પીના એકલા દેશ ઉપર કટાક્ષ કરે છે એનો કશો અર્થ નથી. એજ દેશ પોતે મારી રહ્યા છે એમ એમની વાચારસરણી સાથે પુરવાર કરે છે. લોકોતે કહે છે કે આજની વ્યવસ્થાએ કદોડા માટે ભુખમરો ઉભો કર્યો છે. આંકડાઓ કહે છે કે હુની આસરમાં હુન્મિનો કાંઈ પાર નથી. આ નરી હુંડને કાંઈવા માટે દેશ શીવાય બીજો કશો માર્ગ છે એ ગાંધીજી સમજાવશે ? અને આથીકે વ્યવસ્થાના મુખને દસાગ્યા પીના મહમપથ મારવાની એમની પ્રવૃત્તિઓ સી રીતે એ હીંસાવાદી દેશ અટકાવી શકશે એ શુધ્ધીમાં ઉતરતું નથી. કદાચ જ્યાં શુધ્ધીનું દેવ પુરૂષ થાય છે અને અધ્યા અધ્યા ગાંડપણનું દેવ શરૂ થાય છે ત્યાં આવી દસાઈ યોજનાઓ અને મારાગરીઓ પ્રગતિના સીન્દરે બનાવી દશે.

હીંસા પ્રાણી

હીંસાના તત્વજાનની સમીક્ષા કરતાં ગાંધીજી અનેક અવર્તના (Deviations)

કરી એક છે. મદાપુરૂષ મોદનગમ કહે છે કે હીંસામાંથી કટકીક વાર વળ્યા અને છેતરપીંડી જન્મે છે અહીંના પણ તાર્કિક સમ ઉવાડો પડી જાય છે. હીંસા એ કાય છે. અને એનાં કારણો અનેક હોય છે. હીંસા એક સી કદી કારણ હોઈ શકે નહીં. એકલે હીંસામાંથી વળ્યા અને છેતરપીંડી જન્મે છે એ વાત સાવ ભુલકી છે. હીંસા અમુક જાનના આથીકે ધોરણો નીલાવવા માટે આવશ્યક વસ્તુ છે. એ મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થાના મોટા શાંભા છે. એટલે હીંસાને ખાતર જ કાંઈ વસ્તુ નીલાવવામાં આવતી નથી. ત્યારે આથીકે સંઘર્ષો ઉત્પન્ન થાય અને સનાશીલ વર્ગની વળ્યાં અને છેતરપીંડી સામે પાકાર થાય ત્યારે હીંસાકાચ ગાંધી કે આડકતરી રીતે એ અસાધ્યતા મુખ્યમંત્રી નાખવામાં આવે છે. આમ હીંસા એ કદમ નથી પણ એને માટે અમુક જાનની આથીકે વ્યવસ્થા જ્યાંખર છે અને ગાંધીજી તો એવી જાનની સમાજ વ્યવસ્થાની માત્ર નાશીકી બદલવાના કાર્યક્રમ રહી કહે છે. એટલે એમનો આહીંસાવાદ સાવ કીછરા પાણીમાં નરે છે.

ગાંધીજીની ગીતા

એક ખીન અગત્યને પ્રદાન ગાંધીજીની હીંસા ગીતામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. સાખર-મનીના સંતંછ કહે છે કે હીંસાને ઉચસાવવા હીંસા વાપરીએ તો બીજી જાનની હીંસાએ સમજાવે રચના આપણે લખત કંઈ. માત્ર અહીં સમક વાતાવરણ વડે જ લાવી સમાજ રચનામાંથી હીંસા ભુરી શકશે પણ અહીંના એક વાત ગાંધી મદાગાજી બુલી જાય છે કે જેના મુડીવાદને બદલે કશો મુડીવાદ રચાપીન કરવાની જ્યાં રચના

કે કાર્યક્રમ હોય છે ત્યાં તો હીંસા જરૂર લાવી રચનામાં પણ રહી શકે છે. પણ એટલે એવી સમાજ રચના આજ નક્કર હકીકત તરફ જંગત સમક્ષ ખરી છે કે જ્યાં હીંસાને સ્થાનજ ન રહે, જ્યાં સ્થાપિત સ્વાર્થોની ભૂતાવળો લાંબી ને ચુરેચુર થઈ જઈ હોય તો ત્યાં પછી કોના રક્ષણ માટે હીંસા જોઈએ? પણ હીંસા વડે સંરક્ષાયલા સ્થાપિત સ્વાર્થોને તોડવા માટે અને હિંસા શક્ય ન રહે એવી સમાજ રચના ઉભી કરવા માટે પ્રથમ તો જરૂર પડે છે હિંસાનો ઉપયોગ કરેલ પડે એ પણ એક મત વિગારવો રહે છે અને ગાંધીજી એ વાત એમની ચર્ચામાં સાથ ભૂલી ગયા છે. અત્યારે હિંસાથી રક્ષાયેલી રાજસત્તાને પરિણામે પ્રજામાં નામદંપણ આવ્યું છે અને સત્તાશીલ વર્ગો એટલા બળવાન છે કે એને કોઈ હિંસાથી પહોંચી શકાય એમ પણ નથી આ વાત જરૂર સ્વીકાર્ય છે. પણ એથી અહિંસા જીવન ધર્મ બની શકતી નથી.

નર્ચો દંભ

ગાંધીજી દેશના દમ્બાશ અને થાપણ ધારી એને પોતાના જન લાઇઓનાં દુઃખ દર્દો ખાતર સ્વાર્થ ત્યાગ કરવાનું કહે છે. પણ મુડીવાદને સગા કે સંબંધી હોતાં નથી અને એક બક્તી કે અમુક બક્તીઓનો સમુદાય નહીં જતો કરવા મુખી માનસ પત્ર લાવે એ શક્ય હોય તોય નીરૂપણી છે. લાહોર ના સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યના દરવા પછી સર ચીમનરાવે બંધાય સ્થાપિત સ્વાર્થોને સંજીત થવાની લાલચ કરી હતી એ ગાંધીજીને સ્મરણ નહીં હોય. લોક સમુદાય લડતમાં હમેશાં કચરાયલાં અને ભુખે મરતલોજી છેવટે સાથ હોઈ શકે. જે વર્ગોની પાસેથી લોકસમુદાયને માટે કશું મંગવાની આશા નથી એમની લાગણીઓ

રાષ્ટ્રીયતાને નામે ઉત્કરેવાનો કરા અર્થ નથી અને જ્યાં એવા વર્ગોની ગાદી સત્તા મત રાખવાનો ગાંધીજીનો કાર્યક્રમ છે, ત્યાં પછી દંભ શા સાડ ખેતરો જોઈએ?

કેટલીક વખત ગાંધીજીના કાર્યક્રમમાં મુડીવાદનાં જવાબ પસ્પર વીરોધી તત્વો (contradictions) માણમ પ્રકે છે. તત્વ જ્ઞાન, રાજકારણ અને આર્થિક સમાજ રચના એ ત્રણે દીશામાં જેમનું માનસ રાષ્ટ્રીય અને મુડીવાદી છે એજ ગાંધી દર્શી ઉદયેશને પણ કેટલીક વખત પાયમાલ કરી નાંખે છે. દાખલ જાતની વિશદ વિચારણા અને ભાવિ સમાજ રચનાની અધિક સમસ્યાઓની પદ્ધતિસરની યોજના વિના સત્તા-શક્તિ યથાવતો એ પ્રજાની શક્તિનો બચ છે. પરિણામ માનવી આવે છે અને કુશલ જીવનવાની ટેવ મોટું સ્વરૂપ પકડે છે.

કાંઈ કારણ વિના દબાઈ જવાની કંદાસ મારવાનો કશો અર્થ નથી. સરકાર અને બળવાખોર ધોરણવાળાઓ બન્ને અહિંસાવાદીઓને સત્તાવશે, એમ શા સાડ ગાંધીજી માની શ્ય છે? જ્યાં મુખી ગાંધીજી અગીયાર માગણીઓ જેવાં સમાધાનનાં બારણાં ખુલ્લાં રાખશે, ત્યાં મુખી અહિંસાવાદીઓને દબાઈ જવાની જગ્યા તકલીફ નહીં પડે."

આ બંધાં મુચ્ચિત છે. '૨૧-૨૨ માં ગાંધીજી મોટા માણસ છે, એમ સમજીને તેમના દોષો દેખાય અને વિસંગતતાઓ તરી આવે જતાંય સામે પડીને કહેવા શક્ય તૈયાર નહોતું. આજે '૨૬-૩૦ માં એ સ્થિતિ રહી નથી, તેટલું દેશને ઓછું તુકશાન થશે, અને ગાંધીજી આપણને ભૂલો દર્શાવે. તેમ જ્યાં પણ આજુ જ નાખશે તો તેમની સામે નોનવાનો ખુલ્લું ખંડ પાકવશે એ નક્કી જ છે.

નીતિની ભાવના: તેની મીમાંસા

પ્રકાશક :

નીતિની ભાવનાઓની

પાછળ દેવી અને

ધર્મરીવાજનાં બે આવરણો

ઓરડવામાં આવે છે અને

તેથી અનેક કમળાઓની માફક

નીતિની ભાવનાના સંબંધમાં જન

પી. જી. બી.

તાન અવધે રહેતો દોરવા

જવાની વ્યવસ્થા શાહી-

વાદ્યને મ. સિવાદ ભરેલી

કરવામાં આવે છે. પણ

જે ભાવના કેવળ કૌટુંબિકવાદને જ

આધારે મોજાય છે.

જ્યારે અજાનના આશરની નજર છે અને સમગ્ર હવન ભૈરવિજ્ઞાનના પ્રયત્ન આક્રમણ નીચે પરિવર્તન પામતું નજર છે, જ્યારે વીજળા અને યજ્ઞે હવનને નવી રીશા આપી છે, ત્યારે હજુ પણ મહાત્માઓ અને સત્તા એક શબ્દે ઉચ્ચાર કરે છે કે આધુનિક નીતિભાવના એ ધર્મરી, દેવી, શાશ્વત અને સુજન જૂની છે.

આ અપ્રકર્યમાં અધ્યાપકો શીખવાડે છે કે નીતિની ભાવના એ દેવી વસ્તુ છે. અકિતના વર્તનનું તે માપક યત્ર છે. એ આધ્યાત્મવાદીઓ આક્ષેપે છે કે નીતિની ભાવના એ અતંત્રાત્મના અવાજ છે. અને પ્રજાની માન્યતાના પ્રણેતાઓ પોષારે છે કે આ ભાવના પછવાડે પ્રજાનું બળ રહેલું છે.

પણ આ ભાવનાઓ, આ સિદ્ધિઓ, આ પ્રણેતાઓ પૃથ્વીમાં જન્મી છે, વિદ્યસ્તી છે, અને કંઈક અંશે પરિવર્તન પામી છે. નીતિના આ વિચારો દુનિયાના વાતાવરણમાં જન્મ્યાં છે તેના જ વાતાવરણમાં પોષાયાં છે. સંલેગોના પરિવર્તનના અનિયંત્રિત તે યુગની નીતિભાવના ઉપર સ્પષ્ટ રીતે પડ્યાં છે. આ વિચારો અને આ ભાવનાઓ પૃથ્વીમાં વસતાં માનવ પ્રાણીઓની આર્થિક સ્થિતિનું પરિવર્તન સાથે પરિવર્તન પામ્યાં છે.

આ વિચારો અને ભાવનાઓ નથી મધ્ય-ત્માઓએ સૃજનર્યાં. કે નથી તે આકાશથી ઉતર્યાં. આ ભાવનાઓ નથી કાંઈ સંનતી વિચાર સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન થઈ, કે નથી કાંઈ અધ્યાપકે તંબે આદેશી. પૃથ્વીના વિદ્વાસ અને સંલેગો ઉપર તે જન્મે છે અને યદ-લાય છે. દરેક સંકૃત્તિએ નીતિની નવી ભાવના જન્મવાની છે. અને દરેક યુગે નીતિ ભાવનામાં તમરપરી પત્રો ર્યાં છે.

જેમ જેમ મનુષ્યની આર્થિક પરિસ્થિતિમાં પત્રો ઘટતા નજર છે. (આ પત્રો આર્થિક જરૂરીયાતોને ઉત્પન્ન કરનારાં આધ-નોના વિદ્વાસ ઉપર અવલંબે છે.) જેમ જેમ તેના સમાજક સંલેગો યદ્યત્ન નજર છે, તેમ તેમ તેની નીતિ ભાવના, તેની ન્યાય અને અન્યાયની ભાવના, તેની સાદાં અને ખોરાંની લાગણી, તેની સારાસારને વિચાર કરવાની શક્તિ, એ સર્વ પત્રોનું નજર છે. યોગ્ય અને અયોગ્યની પ્રાણલિ-કાઓમાં, સત્ય અને અસત્યની તુલના શક્તિમાં પરિવર્તન થાય છે. નીતિના વિચારો એ ભૌતિક પરિસ્થિતિનું એ પરિણામ છે. આપણે રૂઢ ગયા તેમ માનવીની લાગણી અને શક્તિ આર્થિક પરિસ્થિતિનું પરિણામ ભાવનાથી, વિચાર શક્તિ ઉપર આધાર રાખતી ભાવનાઓના પત્રો પણ સમન્વિત રીતે છે.

પરંતુ નીતિની આવી ભૌતિક (Material) ઉત્પત્તિને સમજવાને અશકિત નીવડેલા અધ્યાત્મવાદીઓએ નીતિની ભાવનામાં દિવ્યના આણવાનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. કેટલાક તત્વ ચિંતકો-ખાસ કરીને કેટલાક યુરોપીય વિચારકો (જેમ કે) તેને અંતરાત્માને અવાગં તરફકે ઓળખાવે છે. મનુષ્યની અંદર વસેલી 'કોઈ અદ્ભુત અને અજેય શક્તિ આ ભાવનાને રચી રહી છે-એટલું જ નહીં પણ દરેક કાણે મનુષ્યને શેરી રહી છે તે પ્રકારનું તત્વજ્ઞાન રહ્યું કરીને કંઈક અંતરનું-કંઈક અતિમહાન તત્વ આ ભાવનાને જન્માવે છે. એ પ્રકારની માન્યતા ફેલાવે છે, પરંતુ નીતિના વિશ્વાસ અને પદ્ધતિને અવ્યાજ કરીને ત્યારે એ ભાવના સ્પષ્ટ રીતે અસત્ય માધ્યમ પડે છે. પ્રાથમિક કાળની માનવ ભક્ષણને અનીતિમય નહીં ગણનારી નીતિ ઉપર નજર નાખીએ, અને પછી અનીત્યકર તેમજ કારમી ગુનાનીને નીતિમય ગણનારી શેમનોની તેમજ આદિની નીતિ ઉપર દ્રષ્ટિ ફેરવીએ, તો જણાશે કે આ બંને યુગની નીતિભાવના તેની આર્થિક પરિસ્થિતિ ઉપરથીજ સર્જાઈ છે. નીતિની ભાવનાનાં પદ્ધતિયોગ્ય સ્વરૂપો તે માટે જવાબ છે. મધ્યકાલીન નીતિભાવના જેહુતોની અર્થ ગુનાની (Serf morality)ને નીતિમય ગણતી. ત્યારે આધુનિક નીતિભાવના જનતાના વિશાળ સમુદાયના આર્થિક શોષણને નીતિમય માને છે! નીતિ ભાવનાના આ ભૌતિક પરિવર્તનો સમજ્યા પછી નીતિ એ હથ્થરી આદેશ છે એમ માનવું એ અધ્યાત્મવાદનું આંધળું અનુકરણ છે. એ આપોઆપ સમજાશે. વિજ્ઞાન શીખવે છે કે હથ્થર જેવી કોઈ વસ્તુજ નથી. પરંતુ નીતિને અંતરાત્માને અવાગં માનવો એટલે સામાજિક જીવનનાં

આર્થિક સંબંધને સમજવાની અશકિત બતાવે છે. જેઓ આધુનિક સમાજની આર્થિક વ્યવસ્થા સમજવાની નથી તેઓજ નીતિની ભાવનાને 'અંતરનો અવાગં' કહી શકે. કારણ કે નીતિની કાવના એ દમોશાં આર્થિક વિશ્વાસ સાથેજ પદ્ધતિ આવી છે, તે પુરવારજ થયેલી ખીના છે.

વળી નીતિના વિચારે તે સમાજ અવસ્થાનું સીધું પરિણામ છે, કેમકે નીતિનાં બંધનો સમાજ અવસ્થાને નિયંત્રણ-સાધના સાધ્યતા છે. આમ દરેક યુગમાં નીતિ ભાવનાનું એકજ કામ : તે સાલું યુગની સમાજરચનાનું સંસ્કારણ હોય છે પણ સમાજ સમાજ રચનાજ આર્થિક વિકાસે આણેલા પ્રયત્ન બળ નીચે પરિવર્તન પામે છે તેથી યુગયુગની નીતિ ભાવના જુદે જુદે સમયે તદ્દનજ જુદી જુદી દેખાય છે.

વળી સમાજમાં એ મહાન વર્ગ હોવાથી, અને પ્રત્યેક વર્ગના આર્થિક હોત પરસ્પર વિરોધી હોવાથી, નીતિની ભાવના પણ સર્વમાન્ય નથી હોતી. દરેક વર્ગની નીતિ ભાવના જુદીજ હોય છે. અત્યારે શાશ્વત વર્ગની નીતિભાવના તે યુગની નીતિભાવના છે. આધુનિક યુગમાં માત્રદાર વર્ગ-સમાજમાં અભવવાનું હોવાથી તે વર્ગની નીતિભાવના તે ભાવની નીતિભાવના છે. અને શાશ્વત વર્ગની ઉપર પણ તેમનીજ સીધી અસર પોતી હોય છે. ત્યારે થમહથી સમુદાયની નીતિ વળી તેથી નહન ઉતરી અને તેની વિરોધી છે. આમ વર્ગના આર્થિક હોતને અનુસરી નેજ આ નીતિની ભાવના ધરાય છે. એટલે તેમાં હથ્થરી કે દેવી નાવ હોતું નથી.

આ સિધ્ધાંતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે નીતિ ભાવનાનું વિશદ અવલોકન કરવું જરૂરનું છે તે માટે પ્રથમ પ્રાથમિક યુગ ક્રમએ :

જે યુગમાં માનવી જંગલમાં ફરતો, અને
 યુગમાં રહેતો. ત્યારે જંગલના કુઓમ્મથી
 આશરે બેઠેલું મળી શકેલું નહતું. તે
 સમયમાં માનવ લક્ષણ એ અતીતિ નંદાની
 ગણાઈ કારણ કે ત્યાં હવેનું એક એક
 માત્ર લક્ષણ હોય ત્યાં શું આપતે હવેનું
 એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ ત્યારે
 પાન્યની શોધ થઈ અને જરૂરીયાત બેઠેલું
 મળી શકે એટલું ઉત્પન્ન થયા હાથે ત્યારે
 મનુષ્ય લક્ષણની જરૂરીયાત રહી નહીં.
 એટલે નરત્ત નીતિભાવનામાં પરિવર્તન
 થયું અને મનુષ્ય લક્ષણ (Cannibalism)
 અતીતિમય મનાયા હાથે. પાન્યના વિદ્વાસ
 પછીજ થયેલા નીતિભાવનાના આ પદ્ધતિ
 શ્રેણી અર્થમુલ્યક છે. તેથી નીતિભાવનાના
 આર્થિક સ્થિતિ સાથે સંકળાયેલા સંબંધ
 સિદ્ધ થાય છે.

પછી ત્યારે ટોળાંબદ્ધ રહેવાની રીત શરૂ
 થઈ ત્યારે એક ટોળાંએ બીજા ટોળાં ઉપર
 મેળવેલા વિજ્ય સાથે પકડાયેલા જંદાઓને
 કાપી નાંખવામાં આ વ્યક્તિઓને અતીતિ
 જણાતી નહતી. પણ ત્યારે ખેતિનું શ્રમ
 શરૂ થયું ત્યારે પકડાયેલી વ્યક્તિઓને
 યુગમાં બનાવવાની પ્રથા શરૂ થઈ. કેટલું કે
 ખેતર ઉપર શ્રમ કરવા માટે મનુષ્ય ગમતી
 જરૂર ત્યારે ઉભી થઈ હતી. પછી વળી
 ખેતિનો વિદ્વાસ વધ્યો અને ધન વધુ ઉત્પન્ન
 થયા હાથે, ત્યારે યુગમાં પ્રથાની જરૂર
 આવત ન રહી. ત્યારેજ યુગમાં સમ પ્રગળ
 ચળવળ શરૂ થઈ, અને ખેડૂતોની અર્થ
 યુગમાંની નીતિ ભાવના શરૂ થઈ તેમાં વળી
 યુગ પરિવર્તન થતાં જમીન ખેડવાને માટે
 નવા યુગમાં મેળવવાનું અશક્ય બન્યું અને
 નવા જમીનદારોએ જમીન ખેડવાને માટે
 મળુએ જોઈતાં હોવાથી યુગમાં પ્રથાનો
 અંત આણવામાં આવ્યો કે તરતજ યુગમાં
 એ અતીતિમય બની ગઈ. આમ આર્થિક

વિદ્વાસથી થતા ફેરફારને અંગે નીતિ
 ભાવનાનાં પરિવર્તના થયેલાં છે.

પછી સંસ્કાર શરૂ થયા તેના આરંભ
 થીજ ઉગતા માત્રદાર વર્ગને મનુષ્યની
 જરૂર પડી કે અર્થ યુગમાં (Serfdom)
 પણ અતીતિમય છે એમ જનનને આકે-
 સિમક જ્ઞાન કરવામાં આવ્યું અને પછી
 તો અર્થ યુગમાંના નાશ માટે માત્રદારોને
 ચળવળ કરના થયા. ગયા સંસ્કાર અંતમાં આ
 અર્થ યુગમાંના પણ અંત આવ્યા.

પરંતુ તેથી વળી સુગ્રીવાદી સંમાર્ગ
 રચના થઈ, એટલે દેખીતી રીતે મનુષ્યની
 અર્થ યુગમાં અટકી ગઈ છતાં સમજની
 સમજાવતું આર્થિક શોધણું તો શીમતોએ
 નીતિમયજ માન્યું આથી આધુનિક સમાજ
 રચનાના જંગમાં જંગલના જોડેજોડે વ્યક્તિ
 રચનાઓ સિધ્ધાંત રજુ કર્યા તે વખતે
 એ આર્થિક શોધણું સમજ શકેલા નહીં,
 કેમકે આર્થિક શોધણું અતીતિ તે સમયે
 તેને ન દેખાયું અને ઉગતા માત્રદાર વર્ગ-
 નોજ વિચાર કરીને તે વર્ગની દૃષ્ટિએજ
 ગણે રચના રચના સિધ્ધાંતની ચર્ચા કરી
 પણ દલે ત્યારે ઔદ્યોગિક ઉત્પન્ન વધતું
 ગયું છે, અને સમાજની એ એકપક્ષી
 રચના તે જોવાનું તેમજ સમજવાનું વધુ
 સરળ બન્યું છે ત્યારે નીતિની નવી ભાવના
 જન્મી છે. આ નીતિ (Ethics) કહે છે કે
 વ્યક્તિ માત્રનું આર્થિક શોધણું થાય તે
 અયોગ્ય, અન્યાયી અને અનિર્ણય કારક છે.

આમ વારંવાર પદ્ધતિની ગયેલી પરસ્પર
 વિરોધી નીતિભાવના તે તે સમાજની આર્થિક
 પરિસ્થિતિમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. તેથી તેમાં
 તે તે યુગનું સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ દેખાય છે.
 વિચારો તેમજ ભાવનાઓનો જન્મ અને
 વિદ્વાસ આજ જગતના ભૌતિક વિદ્વાસની
 સાથે આધાર રાખે છે. સમાજનો શારક
 વર્ગ આ ભાવનાને ચિરંહી સંપન્ન થત
 કરે છે. તેથી અર્થ અવસ્થા તે ધોરણ
 ક્ષાય છે. આજેના અપાતું શિક્ષણ, તેમજ
 અદ્યતનના ક્ષય પણ તેથી યુગમાંની
 નીતિભાવનાને અનુસરીને રચાય છે.

• • સચિત.

સાહિત્ય-જીવનનો આદર્શ

: લેખક :

બાવચંદ માવજી વરેડા

મનુષ્ય જીવનને અર્થના કે આદર્શ થકે મનુષ્ય કાં તો અકિત્તવની એકએકે લક્ષણીકતા અનેક જુદા જુદા માણસોએ ધરીને તૈયાર કરેલી મૂર્તિના ચોક્કસ એક તોચર સિદ્ધાંતોમાંથી જ એકઠાઈને હેતુ પૂર્વક ખૂબ સંભાળથી તૈયાર કરે છે; અગર તો પોતાને પ્રગટતી માનવતાને પોતાના સંસ્કારથી પૂર્ણ કરી-પોતાની જ કલ્પનાથી પ્રત્યક્ષ કરી પછી પોતાની વાસનાઓને એ રસ્તે વાળી શકાય, તેટલું સ્વાધીન થવા કેળવે છે;—સારાંશ કે એ કાંતો ગદ્ય સંસ્કૃતિએ ધોડા આદર્શ ખાતર હવે છે, અગર તો આવવી સંસ્કૃતિનાં જાળને પોતાનામાં ઝીલી હઈ તેને પોતાનું. જીવનથી મૂર્ત કરવા હવે છે. એ જ પ્રમાણે સાહિત્યમાં પણ જાતે છે. સાહિત્ય ધણીવાર એટલું બધું સહેલુંક સર્જન થઈ જાય છે કે, એના સહ અંગોની ગોઠવણીનું પ્રમાણ-એમાંથી પ્રગટતી કલા ને એમાંથી નીકળતો પ્રધાન સ્વર-અવાર સુધીમાં થઈ ગયેલી કાષ્ઠ સ્વરપદોની બા-ખ્યામાં બરાબર સમાઈ જાય છે—અગર તો સાહિત્ય માનવ વાસનાનો શુદ્ધ અંગ જાતે એ વાસનાને ગમે, તેમ વિદરવા દઈ, એના અવયવોને પોતાની રીતે સંગઠીત કરી પોતાની મેજેજ એ જીવનનું પ્રતિબિંબ થઈ પડે છે.

એ અવસ્થામાંથી બહાર પડતું સાહિત્ય તદ્દન વિવિધ અને બાહ્ય રચનામાં સ્પષ્ટ રીતે જુદું તરી આવે છે. એકમાં માત્ર પુરોગામીએ જાતપેઠ સ્વરૂપનું આદર્શ પ્રતિબિંબ જ પડતું હોય છે; અકિત્તવ

સાહિત્યકારની કલા એવાં માત્ર એ પ્રાણુકિ- અને વધુ સુંદર રીતે ગોઠવવામાંજ સમાઈ જાય છે. એમાં માનવવાસનાને સ્થાન નથી. હેતુ, કારણ કે પરાપૂર્વથી ચાલતા આવતા સાહિત્ય આદર્શને સાચો માનનાર કલાકાર પોતાની કલાને પોતાના જીવનથી ઘણી જ ઉત્કૃષ્ટ, શક્તિ, ને વિશુદ્ધ માને છે. એવા અકિત્તવના અંશો હિંમતથી તેમા પોતાનું સ્થાન નથી લેતા. પણ બાહ્ય દયાના હોય, તેમ સુચવાઈ જઈ ગમે ત્યાં ધેરી જાય છે. કલાકારને સ્વચ્છંદ વિહાર તો એના સાહિત્યના ગોણ સ્વરૂપમાંજ હોઈ શકે છે. કારણ સમાજે પ્રતિષ્ઠીત માનેલી—અને સંસ્કૃતિ એ સાહિત્યને માટે લાયક ઠરાવેલી અમુક લાવનાઓ સિવાય બાકી મનુષ્ય જીવન ત્યાંથી બાનજ કરનામાં આવ્યું હોય છે. બિચારો કલાકાર પછી કુદરત વાલુનમાં અમર્યાદ કલ્પનાઓ સેવે છે. અંગ વાલુનેની ચાલની પ્રણલિકામાં, એ બિચારો જુદા, જુદા શબ્દો મુકી એને જુદી જુદી રીતે અર્થ વાલકે જાતે છે; એનું પોતાનું ને કંઈક એમાં હોય તો તે શબ્દ સમૃદ્ધી શબ્દવ્યવસ્થાથી ઉદ્દભવતો નાદવૈભવ, અને કલ્પના, માત્ર ઉપર છાંટી મનુષ્ય લાગણીને સ્પર્શી ધટીભર આસ્વાદક રોમાંચ અનુભવાયજો તે કલાકારની સંજ્ઞા.

એકનાં એક પ્રસંગ પર, એકજ માનવ વાસના પર, એકજ નિશ્ચીત સ્વરૂપમાં—કલાકાર કાવ્યનું વૈવિધ્ય આણવા પ્રયાસ કરે છે. જીવનના બીજા પ્રસંગો—મનુષ્યની બીજી વાસનાઓ એ સાહિત્યના દરનાર્ગ બહાર ઉસા મઢી—અકાળે સિદ્ધાંત જાય છે. એક

અકસ્માતજ અમુક ભાવના કે વાસ્તના સાહિત્ય થાય અને હોટેલી નલિ, જેમ દર્શાવી દે છે—જનાં એની પાછળ આખી માનવજાતિના અસ્તિત્વના મૂળગત સિધ્ધાન્તો આવી રહ્યા હોય છે તેમ મનાય છે. માણસ ખરેખર! અકસ્માત પર જ જીવે છે. આદર્શ એકવાર આપેલી મહત્તા, ફરી ફરી ભૂલાતી નથી; અને ધીમે ધીમે કલાકારોને વિદરવાનો આ એકમાત્ર હક્ક પણ આવી આદર્શ ભાવના ખુલ્લી થતી જાય છે. સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ કરતી સાહિત્ય કૃતિઓ વંધતી જાય છે. તેમ તેમ તેમાંથી એવી લેવાયેલા સારભૂત તત્વો—કલાકારની કલ્પના પર, તેની રચના કૌશલ્ય પર, તેની વ્યવસ્થા પર, અથવા અંકુશ સુધી. તેને માત્ર એક યંત્ર ગેટસો નિયમીત અને જડ બનાવી શકે છે. પ્રથમ સ્વીકારેલું માનવ વાસના કે પ્રસંગોને મર્યાદાત કરતું અંધન પહોંચી ધીમે ધીમે પીકાસ પામી આખી કલાના આલિંગ્યને જાહેરી દે છે. કલા મનુષ્યનો વિહાર મરી—હૃદયગીતા અનેકવિધતા ટળી જઈ નિયમોને રીત રીવાજનું ‘ફૂટેજોમ’ બની જાય છે. જેમ આદર્શથી જીવતા માણસને, એના જ્યનનું વિચાર, કે સ્વાભાવિક વાસના પોતાની ગણના શરમ લાગે છે. એ જાને ત્યાં સુધી તેના હિંસા યનાંજ ડાખી શકે છે, અને સ્વીકારેલી મૂતીની નિયમમાં ઉતારી શકાય તેટલી જીવનદશા માત્ર જ જાણે આખા જીવનની સારંગીના કે આનંદ ફ્રાય—તેમ જાણ રીતે—એ પ્રવલ ખુબ જોડણી રીતે જણાઈ જાય—તેમ જાનારૂં કરતું પડે છે. અને માણસ માણસ મરી જઈ ને પાંચ નિયમોને તેણે અકસ્માતે કમુત્ર ફરી લીધા હોય છે તેનું જ પ્રત્યક્ષ હસન ચક્ત થાય છે, તેમ કલા પણ પરાધીન—જડ—વાસનારહીત—ને સુધી થઈ જાય છે.

માનવ જીવનને મર્યાદા નથી, એની અનેક વાધતાનો પાર નથી. ભૂતકાળમાંથી સમાજની ભાન ભરી સ્મૃતિએ યાદ ગ્રાપ્યા હોય એવા ફેટલાક સિધ્ધાન્તો કરતાં—મનુષ્ય જીવન અનેક ગણું એટ ને વિધવિધ છે. છતાં આદર્શ પર જીવવાની જુનિ માત્ર એક જ વસ્તુ માગે છે, અને તે એક જ દશમા સ્વાભાવિક અકિન વિશ્વાસને સર્વ જાણુથી અંકુશમાં રાખ મેં ઘડેલા જોગદામાં તેને સમાવી ધ્યા ” એક વાત એ પણ સ્પષ્ટ છે કે ભૂતકાળમાં જે અંકુસાર હોય તેમાંથી જ આદર્શ નથી ઘડતો પણ જે સમય હાલુ હોય છે તેને જ આદર્શમાં સ્થાન છે, જનાં એ મૂતીને આપણાં જીવનનું પ્રતીક બનાવી—આપણે એક રીતે આપણી વાસનાને જાહેરી નાખીએ છીએ; તેમ બીજી રીતે આપણી જે નથી જાણી તે મહત્તા આદર્શમાં લખી જઈ તેને સંપૂર્ણતા તરફ વધુને વધુ તરફ સધ જાતે તેની ભાવી પ્રગલ્ભને પણ અપરોધી રહ્યાં છીએ.

સાહિત્ય કલા જીવન કરનાં પણ વધુ વિસ્તૃત છે. અનેક માનવવાસનાઓ કે જે એક ક્ષણભર આવી સ્થાકીય થાઈ જાય છે, તે બધી સંસ્થિતમાં અણિગદ ઉતરી આવે છે. પ્રત્યક્ષ જીવનમાં તો માનવ લાગણી કે માનવ વિચારનો ઘણો ઓછો જ ભાગ ઉતરતો દશે: સાહિત્યમાં તો ગમે તેવા સ્વરૂપમાં ગમે તેટલી ઝાંખી,—ગમે તેટલી અકલિન માનવતા પણ. ઉતરી શકે છે. ઘણીવાર પ્રત્યક્ષ જીવનથી નથી આવતી તે કાન્તી સાહિત્યના પ્રખર વિજયસ્થી આવી શકે છે. પ્રત્યક્ષ જીવનમાં જ્યારે વાસના ઉતરે છે, ત્યારે તેની ઘણી ખરી ઉત્તમ મરી મદ લેાય છે. એ વાસનાને આપણે પ્રસંગથી ફરી પાડી તેના પર સ્વસ્થ

મનથી વિચાર નથી કરી શકતા. કોઇ ખીછ લાગણીના પ્રયત્ન અગિયન રહીને આપણે તેનો પૃથક્કરણપૂર્વક આભાસ હવનમાં નથી કરી શકતા. સાહિત્યમાં એ વાસનાઓ હવનથી અગિયન જતાં-હવન થી ગઈ તેવી દાકિલતાથી અનેક રીતે ઉતરે છે. અને માણસ એ વાસનાના અભ્યાસથી આખી મનુષ્યત્વની યોગ્યતાને સમજી શકે છે.

પણ સ્વીકારેલા આદર્શ કહે છે કે અમુક વાસનાને સાહિત્યમાં સ્થાન નથી, કોઇ વાર એ કહે છે કે પ્રસંગ વિનાની એકલી વાસનાને સાહિત્યમાં ઉતારવાની નથી; કોઇ વાર એ ફરમાવે છે કે અમુક પ્રકારની હવનદશા માટે આપણુ ને પ્રકટતી લાગણી સાહિત્યમાં નથી લાવવાની. કોઇવાર તો આખા હવન પર ચડી બેસી એટલે મુશ્કેલીના બંધન મુકા થે છે કે બધી સ્વલ્પતા દબાઈ જાય છે કહે છે તે રીતેજ આપણે જાણીએ છીએ. કોઇવાર અમુક પ્રસંગને અવરોધતી પ્રણાલિકા-એવે પ્રકટાવવાને માટે પૂરતું વાસનાગળ હોય-જતાં તેને અટકાવે છે અને પછી સાહિત્ય કૃતિ ગળે મચાઈ ગઈ હોય-તેમ ભય-રને વિકૃત થઈ જાય છે. કોઇવાર અમુક ખનતો પ્રસંગ અમુક વાસનાથી ન બનાવાય તેવા પ્રતિબંધો પ્રસંગને તદ્દન અદ્ધર રાખી દે છે. કોઇવાર અમુક પ્રસંગ અમુક રીતે ન મુકાય તેવા અંકુશ સાથે દૃષ્ટિબિંદુન સમન્વિત નથી દેતો. અને એ સાહિત્ય એ રીતે હવનનું પ્રતિબિંબ ન બનતા કોઇ પરાધીન માણસની બેવકુફ મનાદશા વ્યક્ત કરવાનું સાધન બની જાય છે.

સાહિત્યને હવન સાથે સંબંધ છે. એક માણસે ઘેરી કોઢેલી પ્રણાલિકાની મર્યાદા

સાથે નહિ, એ મર્યાદાને પ્રણાલિકા પોતેજ એક સાહિત્યમાંથી ઉદ્ભવતી હશે કે ન હવનનું પ્રતિબિંબ હશે. જતાં આપણને ક્યે તેવાં જાણા વિષે પાડવાની મના કરવામાં આવે તે ગંભીર અપરાધજ કવી શક્ય. હવનમાં આપણે સંભાળથી રખી મુશીએ તેવી વસ્તુ : ન્યા બધાને સાહિત્યમાં આવતાં અટકાવવા તેનું નામ મનુષ્યની એક મદન વાસનાનો વિરોધ. હવનને મર્યાદા નથી; તો સાહિત્યને પણ ન હોય. સાહિત્ય એ કલાદર્શની સૃષ્ટી છે; એનાં સદાકાલે પ્રતીક તરીકે આવી સૃષ્ટી સાંપડી છે; અને એ સૃષ્ટીનાં સદુ લાગણીને સદુ-અવસ્થાને-પોતે ધરે છે તે રીતે પાતાની સૃષ્ટીમાં લખવાનો તેને હક્ક છે.

સાહિત્યનો હેતુ શો-એમ પ્રહારને સામુ પડી શકાય કે હવનનો હેતુ શો? સાહિત્યને ક્યા ઉદ્દેશથી કે કઈ લાગણી મનુષ્યમાં પ્રકટાવવાના ધ્યેયથી આપણે સ્વીકારવું જોઈએ એ બાબતનો વિચાર કરતાં પહેલાં સાહિત્યનું ઐતિહાસિક-દર્શનથી મૂળ શોધી કાઢવું પડશે. સાહિત્ય કઈ રીતે ને હવનની કઈ વાસનાને સંતોષ આપવા માટે પ્રકટે છે-એ-બાબત નક્કી કર્યા પછી સાહિત્યનો અત્યારે આપણે શું ઉપયોગ કરી શકાં છીએ તે વિચારવું ધરે છે: બ્યારે બ્યારે પહેલાં-કરતાં બીજાની મદત્તા થી છે, ત્યારે ત્યારે સાહિત્ય માનવતાનો સનાતન સ્વર ન બનના- માત્ર એક સામાન્ય વસ્તુ થઈ પડી છે. આટલા હેતુપુર્વક ઘણેલી સમાજ વ્યવસ્થામાં સાહિત્યનો આપણે ગમે તે ઉપયોગ કરતા હોઈએ પણ સાહિત્ય પોતે એ વાસનાની તૃપ્તિ ખાતર જન્મે છે; એજ વાસના એ એનાથી-અતૃપ્ત રહેતી હોય તો વાસના તો અર્થ છે ન-પણ એ ઉપયોગ-ને એ સમાજવ્યવસ્થા પણ અર્થજ ગણવાના.

અને આપણે મનપૂર્ણ સંતોષવાની એક મન વસ્તુ યુગની છે-તેમ ગવસાનું છે.

સાદિત્ય માનવવનનિર્મિત યુગના અસ્તિત્વના ભાનથીજ સ્વીકારેલું છે. એ વાળીધેભવ, એણે ગતે એક સ્વપન-નર્મકે કંગલેસ છે, અને જે વાસના એથી સંતોષાય છે તે એ છે કે એથી માનવસતી છૂટામાં છૂટી લાગણી કે ઉંડામાં-ઉંડી હૃદય-વૃત્તિ પ્રવૃક્ષ થાય છે; એ છરક જમના નવ્નોમાંથી માણસ પોતે સ્વપ્ના બની જીવન, ધર છે; અને એકસાથે લાગણીનાં-પુ-મુ-કના અંતરમાંથી નીકળી સાદિત્યકથા ગદ્યરે કેસાઈ વળી-પાછે. એટલીજ ઉઘાટી થાય અનેકયો બની ઉપભોગકના હૃદયમા ઉતરે નવ છે. માણસ આ નહ સમી ઉંડે છે. કરણ કે એથી એની અવના સંતોષાય છે. એ પોતેજ એ બધા જીવનવવરની પાછાવું બગ બની રહે. હાય છે. પછી સાદિત્યની એ વાસનાને કલ્પનાથી; કસાથી, શબ્દલેખથી, અવાજ મળકારથી, આકર્ષક ગળી માણસને તે નક્કે મેચવાનો પ્રયાસ થયો છે. જે પ્રભુશિક્ષથી વાસનાને સાદિત્યમાં ઉતરવાનો અંકુસ મુકયો-તેણે વાસના નક્કી કરી કસાકરને વિદરવાનું હાય ઉપરનાં અર્થકક્ષેમા નક્કી કરી આપ્યું. એનું મદત્વ આમ વધનાં-વાસના તો સદમાં સરખી કે એકજ. પણ રંગન શક્તિજ વધુ કે એકી. એના બેઠ પળ સાદિત્ય કૃતિનાં વિવેચનમાં વપરાવા લાગ્યો. એ રંગનમાંથી. “કસાને ખાનરજ કસા” કે ફર સિધ્ધાંત. “રંગનને ખાનરજ કસા.”નું મુદ્દે વ્યક્ષ છે તે ઉદ્ભવ્યો. અત્યારે એક જરા સ્ત્રીયા પ્રકારના સાદિત્ય પ્રકાર ઉદ્ભવ્યો છે કે જેનો હેતુ માત્ર રંગન કરવાનો હાય. જે માણસને માત્ર આરંભ-રથી કે અંતકારથી પરવરા બનાવે અને પછી એની પાસે કાંતો કંદજ નકતિ આદ્ય મૂકે-

સાદિત્યના વાસના ભૂખ્યા માટે તો એ જાને-વસ્તુ એકસરખી-સહુરવાળી થાનકજ છે. એ સાદિત્યમાં માનવ વાસના કે મનુષ્ય જીવનના વિશાળ દર્શનના રંગવને ખાનર અમ અપ. જે હાય, અને આત્મીકના મનુષ્ય ઉઝીના અમી અંદર મુકી સ્ત્રીથી હાય. તેમાં કતિ ઉપજ નેવું કસાજ ન હાય. મેગરતો જીવન નર્મકે અમુક સ્ત્રીકૃત નીતી સિધ્ધાંતો કે અર્થાંતુ અતિ ઉગળું આકર્ષણ હાય; પણ સાદિત્ય જે વાસના પર હાય છે-તે લુકીજ થાન છે. તેન આદ્યની સાથે; નીતિની સાથે. મર્યાદાની સાથે સીધો-કસાજ સંગમ નથી. એ નંગમ હાય તો માત્ર આકર્ષક છે; અને તે એ રીતે કે જીવન-એ જાનને જાવની સાંકળ રૂપ બની નવ એક જાવુ માણસની સર્વક વૃત્તિ સાદિત્યની વાસના. ગીછ જાણુ નીતિ; મર્યાદા; આદ્ય; સિધ્ધાંત; વચમા જીવન; જીવન મેળું પંડ; અસ્થિર થાય; કે ખસી નવ તો સાદિત્યને એ સાદુ વસ્તુ સથને સંગમ નુકીજ નવ; જનાં ન સાદિત્ય જીવનનેજ વગળી કુદે તો એણે આ બધા સામ્ય માનુષા બંધોળાની પરવા કરવાની નથી ફેલ્લી. સાદિત્યમાં મનુષ્યનાં અનેક પ્રકારના અવેશ, ન પ્રકટે તો એ સાદિત્ય પોતાના અસ્તિત્વના કારણોની વિદ્ય નવ છે. પ્રભુશિક્ષ કે આદ્ય દમેશા આવી લાગણીઓને કુકીન કે મર્યાદા કર્યા કરે છે. કરણ કે જીવનનું છેલ્લું સ્વરૂપ એમણે ધયું તેજ હાય છે, એમ તેઓ માને છે. માટે તેમાં પ્રગતિને સ્થાન નથી; સ્વીકારેલી વાસનાઓમાંથી આવો આદ્ય એક સંગમ જીવન તૈયાર કરે છે; એ જીવનની મર્યાદા વતમાન જીવનની મર્યાદાથીજ નક્કી થઈ હાય છે; એ જીવનનું ખેવ વતમાન લોક જીવન પરથી નક્કી થયું હાય છે. પછી

સાહિત્ય કૃતિની ઉત્કૃષ્ટતાનું માપ, આવી તૈયાર કરેલી હવનની માત્ર એક જ રીતને એ કેટલે અંગે સંદેશ કરી શકે છે તેથીજ માપી શકાય છે. માણસમાં એ ધરેલા હવનનાં ચારિત્ર્ય અંશો-એવા લયાર્મક લાગણી જમાવ કરી સ્વીર્ડે એસાડી દીધા હોય છે કે એ જેમાંથી ન મળે ત્યાંથી માનવતાની બીજ ગમે તેવી અપૂર્વ દીક્ષા ખૂસતી હોય તોપણ એ તેને ફેંટી દે છે.

સાહિત્ય હવનની એક જ દિશા ફરી ફરીને સમજાવવા માટે નથી, પણ સમસ્ત વાસના સરીરને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા માટે છે. ઘૂટી હવાઈ અપૂર્વ વાસનાથી હવનની સંગ્રહ દશા આદર્શ ધરે છે તેમ ન પણ ધણતી હોય. કમાકરે માત્ર પ્રયત્નિત હવનનાં અમુક અંશો જ કહી તેને મનુષ્યત્વની ક્ષોડીએ ચણાવ્યા હોય, અગર ને એમાંથી નીકળી

આવળું હવન ચાલુ હવનથી એટલું નિરાશુ હોય કે પરાણે તૈયાર કરેલી લાગણીને અંતઃસત્માને એ સ્વીકારના દબનને આંધ્ર આંધિતા હોય. પણ એ સાહિત્ય એજ સાચું સાહિત્ય છે. માણસમાં કાષ્ટએ તૈયાર કરેલા લાગણી ગમે તેટલો ઘોંઘાટ મચાવી મૂકે; મનુષ્ય શુદ્ધિ અનેક યુગોના થર જનમી ગયેલ લાગણીથી જાનિ મંદ પડી હોય; અગર તો સ્વાધીનતા જમાનાની નિયમમૂલતાથી હવનનું જાણું પૃથકકરણ સ્વીકારનાં ધરધરતી હોય. તો પણ એ સાહિત્યને હવનની સાચીને પ્રકૃતિનિરૂપણમાં લાવવું હોય તો આવ. અનેક પવિત્ર ને મુંદર લાગતા નૈતિક આદર્શોને દમાકરે ફેંટી દીધા વિના ઘટકો નથી. સાહિત્યકારને માત્ર સાહિત્યનીજ અદના પર હવવાનું છે. એનો અકિતગત આદર્શ એમાંથીજ ઉત્કાંતની પામે ત્યારેજ એમાં સાચું હવન ધણકનું હોય છે.

સ્વેચ્છા જાગૃત સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને વીચ આવી જંદુ લાવનાની સ્થાપના કરી ન ગયા, પણ તે આદર્શના વિચાર કરવાના અધિકારની તેણે સ્થાપના કરી.

સ્વતંત્ર મનુષ્યને અજાણ, જાણ, અને પડી તમારી જાતનું જાણીક નીકીકાણુ કરી. તેના કરનાં તમારામાં જેટલી ઉશ્વેષ દેખાય તે દૂર દેશ.

મદ માણસની મદતકાંકા ધરાવતા અને તેને સંદેશ કરવાના સચા પ્રયત્ન કરનારા બેના.

જેઓ ધાર્મિક, સામાજિક કે રાજકીય ક્ષેત્રના શુભામ નથી, તેમનેજ કુદરત વિગેતા માની વધારી લઈ, પોતાની અંદર સ્થેતી તમામ મનુદ્ધિ અપણુ કરે છે.

જે પજો વધુમાં વધુ લયંદર લાગે તેજ પજો આદર્શ અવસર મનાય છે.

નમય એજ સંપત્તિ, સમય એજ શુદ્ધિ, સમય એજ તક છે એ કદી ન ભૂલશો.

આગસ એટલે અધોગતી.

તન-મનની મહેનત કરનારાં!

તાકત-તાઝગીથી ભરપૂરું

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

(મહિંગરિષ્ટ: સારંગધર મ. મ. ૧૦)

ધરમાં હંમેશાં તયાર રાખો

તાકી તાકત-તાઝગી મેળવવ

શરતી મટાડનાર

થાક ઉતારનાર

કિંધ લાવનાર

દસ્ત ચાક લાવનાર

ભુખ લગાડનાર

નાકત આપનાર

તાઝગી બદનાર

લજ્જતદાર દવા

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

સવાર સાંજ જમ્યાં પછી, દેવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લીમિટેડ મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની મુખ્ય હુકમ: બુલી મહાજનવાડી, કાલ્યાણદેવી રોડ

સ્તલ અર્ધાનાં તેર આના, ૨. એકનો ૩. દોઢ, ૨. દોઢના ૩. બે

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની
છેદામાં છેદી

અન્યથા શોધ!

COCK BRAND

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેહ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ
દર્દોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે
એક જ છેલ્લી દવા છે કે જેની બરોબરી કોઈ પણ દવા
છે જ નહીં. તેનાં ચમત્કારીક ગુણને લીધે દર્દીને કદાપણ
નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મેટામોટા વૈદ્યો, હકીમો,
ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો!
અંગ્રેજી જર્મન, ફ્રેંચ, અને અમેરીકન મેડીસનો (દવાઓ)
માં પૈસા ગુમાવી નીગરા થઈ એકા હો! ત્યારે છેવટનો
ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એક જ બીનજોખમી વનસ્પતિ
રામબાણુ ઇલાજ છે, આહે તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં આદે
તેટલું વરસતો જુનો અથવા નવો પ્રમેહ પેશાબ મારી

વહેતી રહી (પર) જતી ધાતુ તેમાં થતી બગતણ (અગત) પેશાબ ટીપું ટીપું તથા
આટલીને આવેલા મુતલાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલા જખમ તથા આવેલા સોજા તેથી પેશાબ
કરવામાં નડતી મુશ્કેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, લાજલ (ધ્રુષ્ટ) મુત્રાશયમાં
પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનોકીલર” નામના જંતુએ સ્વનામાં જતી ધાતુ
સ્ત્રીઓના પ્રદર્શનાં-રોગો વગેરે પેશાબને લગતા રહી અને પુરૂષો જેઠાં જુનાં તથા
નવાં જડ કરી ફેરવાં નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોના જડથી નાશ કરી
બરાબ થએલ ધાતુને મુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૦ વી. પી. ખર્ચ જુદું.

દિ-દુસ્તાન ખંડર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૭ જે બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨૭

જયુ બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬૭ અગાઉથી નાણાં મોકલાવવાં.

તારવું સરનામું.

એકલા બનાવનાર-

GONO KILLER
Bombay.

ડા. ડી. એન. જસાણી.

૧૩૭ ગુલાલવાડી-મુંબઈ ૮૦ ૪.

કૂલ છાંબ

વેણીનાં કૂલ : લેખક : અવેશચંદ્ર મેથાણી; પ્રકાશક : ભાવનગર જિલ્લા વિદ્યાલય : મુલ્ય ચાર આના, દે : ભાવનગર
 'વેણીનાં કૂલ' ના લેખક તેને 'વગડાનાં કૂલ' નરોંકે ઓળખાવે છે, પરંતુ તેના રૂપરંગથી એ 'વગડાનાં કૂલ'ની આભ્યાસા અંબોલગ્રમાં જેમતેમ ખોસીને વેણી બનાવે તેમ નહિ, પણ હરેરની મુંદરોઓના કેશ કસાપના શણગાર માટે કુશળમાળી બનાવે છે તેથી સુંદર, સુખ્યવચિત અને આંખ-નાકને આકર્ષે તેવી સ્થિતિ આ 'વેણીનાં કૂલ'ની થઇ છે. અને તેથી શરેરની બહેનોએ તેને એટલી ઉનાવળથી ઉચ્ચક લીધી છે કે, "બીડીતાં બીડીતાં વગડાનાં કૂલ પ્રસિધ્ધિમાં મૂકનાર લેખકના દિલમાં 'નવી હોંશ' પુરાઈ અને તેની ત્રીજી આવૃત્તિ એ વર્ષના ગાળામાં પ્રસિધ્ધ કરી પડી છે.

'વેણીનાં કૂલ'માં ૩૨ ગીતો આપવામાં આવ્યાં છે. તેમાંથી બે-લોકપ્રિય રાસ તો ગઇ નવરાત્રિમાં સંતકુંજ અને મુંબાઈની સન્નારીઓએ અપનાવી લઇને મુંબાઈવાસીઓને તેની તરફ, એટલા આકર્ષ્યા હતા કે, ઓતાઓને 'ધેલાંતૂર' બની જતાં તરે-તરવાને અમારે સ્વાતુલ્ય છે. તે રાસ : 'હિલાં રે ! 'રંગ વાદળા' અને 'નક્ષત્રારો વારસદાર.'

કવિત્વની નજરે બધાંજ ગીતોમાં મેથાણીનું અકિત્ત્વ અબૂકે છે, લોકગીતોનાં પ્રાચીન ખંડેશના ઉપયોગી ભાગને કાયમ રાખી. નિરૂપયોગી જણાના ભાગને કુશળ કસાકસની છીછીથી કાઢી નાખી, તેની ઉપર નવાં ચલુન કરવાની કસા ભાઈ મેથાણીએ બનાવી છે, અને પોતે લોક સાહિત્યમાં શા માટે રસ લેતા હતા, તે ગુજરાતના કવિઓને આમ બતાવી, પોતાના રચનાત્મક કાર્યમાં ગુરુર કવિઓને સથવાશે માગે છે. તે વાત દિલ-ખોસીને ભાઈ મેથાણી પોતાના લાક્ષણિક પ્રવેશકમાં વિશદ રીતે બતાવી આપે છે. લોકસાહિત્યને તેના જૂનવાણી, જૂનરીત અને વર્તમાન સમયે કેટલેક અંશે ખેડાળ જણાતા સ્વરૂપમાં સાચવી રાખવાના 'અંધ-શ્રદ્ધા' ભર્યા પ્રયાસો કરનારાઓને આ રીતે મેથાણીએ દિશા સૂચવી છે, તેથી અમે ભાઈ મેથાણીના આ પ્રયાસને વખાણીએ છીએ.

અમારે કંઈકું નેહએ કે 'વેણીનાં કૂલ' ના લગ કે રાગ ગુજરાતજોને ઝટ આવડી બન્ય તેમ નથી, એટલે મેથાણી પોતાના પ્રવાસમાં 'વેણીના કૂલ' ના ગીતો ગુજરાતજો આગળ ગાઈ બતાવે તો હલુ તેનો વધુ પ્રચાર થાય એમ અમને લાગે છે.

શાળોપયોગી આલગીત [ભાગ ૧
 શ્રી: રચનાર: સુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ;
 પ્રકાશક: હવનલાલ એન્ડ સન્સ, મુલ્ય ૬
 આના. ડે: કાલ્યાણેશિય, ભાડીયા મહાલન
 વાડી, મુંબઈ નં. ૨ બાળસાહિત્યના અગ્રી-
 ત્વામાં ગીતોરૂપી ફૂલડાં કવચિત્ત્વ નજરે
 પડે છે એવી લેખકની માન્યતા હોઈ, 'એ કમી
 પછાતી' થોડેઘણે અંશે પ્રતિ કરવા માટે
 આ આલગીત સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવામાં
 આર્ય છે. તેમાં પ્રાચીના, પરંપરાની
 ઝાળખ, સંવાદ, ચારિત્ર્ય, રાષ્ટ્ર, નીતિ અને
 પરચુરણ વિષય એટલા પીલાગ છે. કેટલાક
 ગીતો સચિત્ર અપાયાં છે. અર્ધાં ગીતો
 સામાન્ય કાદીના છે અને સાધારણ રીતે
 નાનાં બાળકને તેમાંનાં કેટલાક ગીતો
 શમે તેમ છે. આ સંગ્રહમાં કેટલાક ઉખાણા
 આપવામાં આવ્યા છે, તેમાં ઘણું ફેરફાર
 કવિતાએ લેકડલાનું રૂપ લીધું છે. કેમકે
 ઉખાણાના કાવ્યગીતો સમાવેશ કરવા માટે
 લેખકને કવિના કરવામાં પ્રયાસ કરવો પડ્યો
 હોય તેમ દેખાય છે. રાષ્ટ્રીય ગીતનાં તિલા-
 ગમાં 'એ શું કરે?' નામના ઉખાણાં
 મૂક્યાં છે તેના કેન્દ્ર માંકણ ધાર્યું છે. આ
 માંકણનો 'રાષ્ટ્રીય ગીત'ની સાથે શી રીતે
 સંબંધ દર્શો તે અમે પણ સમજી શકતા
 નથી, તો આલગીતનાં બાલ વાચકો કેમ
 સમજશે એ પ્રશ્ન લેખક વિચરવા જેવો છે.

સુજ્ઞાતના ઇતિહાસની પ્રસ્નો-
 ત્તર માળા: લેખક અને પ્રકાશક: હવન-
 લાલ મોતીદાસ શાહ, મુલ્ય ૭ આના, ૬૦
 શાહપોર, મુરન.

લેખક કહે છે 'સુજ્ઞાતના ઇતિહાસની
 વાર્તારૂપી ઇતિહાસ પ્રસ્નોત્તર માળા' એમણે
 ને બહાર પાડી છે, તે 'અઘાપિ અઘર ન
 પડેલી એવી' છે. અમને એ વાત મંલુર

નથી પણ એક રીતે અમે લેખક સાથે
 મળના થઈએ છીએ કે, જાદવ વંશથી
 માંદીને ઓરંગઝેબ અને મેરાહઓની પાછળ
 ને અંગ્રેજ વલિવર શરૂ થયો છે, તેને
 એના જ્વાલાવિદ ક્રમથી ઉલટાવીને પ્રાચી-
 નમાં પ્રાચીન જાદવવંશથી પણ આગળ
 મૂકવામાં લેખકે 'અઘાપી કદો' ન થયું હોય
 તેવું, કામ ક્યું છે એ વાત ખરી ઇતિહાસ
 રૂઢિપાથી થતા કાયદા વિદ્યાથી આને
 બનાવનાં લેખક કહે છે: "અંગ્રેજ રાજ્ય
 થયા પછી લોકોને કંઈ કંઈ જાતના કાયદા
 થયા" તે જાણવાનું મને, પણ કંઈ જાતના
 ગેરકાયદા થયા તે લેખક બનાવી શક્યા નથી
 એમણે ૨ થી ૫ સુધીની વાતો અંગ્રેજ રાજ
 કામ માટે લખી છે. તેમાં ૧૬૧૪ની લડાઈની
 અને ૧૬૨૦માં અસહકાર શરૂ થયો તે વાતો
 આપી છે, ૧૬૨૧માં પ્રજાને કેટલાક હક્ક
 અપાયા તે જણાવ્યું છે, પણ હિંદીઓને
 સુધના છતાંમ તરીકે મજાલા કાળા કાયદાની,
 તેને અંગે પંચમમાં ચલાવવામાં આવેલા
 કન્યાકાંડની અને ૧૬૧૬-૨૧ સુધીમાં ચલા-
 વવામાં આવેલી ભયંકર દમનનાતિની વાતો
 જાણી એકને પ્રવાવવામાં આવી છે.
 એથી વાતમાં કામ્યું છે.

સ: કંપનિ સરકાર પાસે રાજ લઈ લેવાનું
 કરણ શું?

જ: વિદના દેશી ગિપાઈઓએ બળવો
 કરી ઘણા અંગ્રેજોના જાન લીધા તેથી.

આ જગ્યા અધોગ નથી પણ જરૂર
 છે અને તેથી આવા પુસ્તકને સુજ્ઞાતની બાળ-
 કાના લાભમાં મકવાની અમે આગ્રહ પૂરક
 ના પાડીએ છીએ.

પાંચમી વાત ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનિની છે.
 તેમાં એ કંપની એ ચલાવેલી હુટો અને
 અન્યાચારની ને વાતો અંગ્રેજ કંપકોએ
 લખી છે, તેટલી જાણવાની પણ હિંમત

કરી શક્યા નથી, એમ ૧૮૫૭ નું ક્યાનું અ-
યુધ્ધ શા માટે લડાયું તેની ઉપર પણ કોઈ
પિછોડી કર્યો છે.

લેખકે માત્ર 'હિન્દુ વિભાગના એન્યુકે-
શનલ ઇન્સ્પેક્ટર મહેન્દ્રભાન કે. એસ. વટીસ
સાહેબ'ના એક સંસ્કૃતકરને ધ્યાનમાં રાખી,
સાળાઓમાં મેંજુર કરાવવાની લાખનાથી આ
પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં અમને ક્યાંય 'ચાની'
જણાઈ નથી અત્રે, 'રસિકના' તો ગ્રંથો
ખોળી જઈ નથી. આવા પ્રયત્નોનરનાં
પુસ્તકો હપાય, તે કેળવણીના સ્વીકૃત
શિક્ષાતંત્રને બાધક છે, એટલે કેળવણી
ખાતાએ આવા પુસ્તકને મેંજુરી નહ
આપવી જોઈએ, અને તેમાં ઇતિવાસ કરતા
તંત્રીય વૃત્તિ સચવાઈ નથી, પરંતુ 'શ્રિરિશ
સાહ્યના પારણા સમા મુરત'ના કેટલાક
મવાળ માણસોની ખુશામદોર નિષ્ઠિ રહેલી
લાગે છે, તેથી આવાં પુસ્તકોને પોતાના

બાળકોના હાથમાં મુકવા દેવાનો પ્રત્યેક
માણાએ સ્પષ્ટ દનસર કરવો જોઈએ એવી
અમારી માયાપોતે સલાહ છે.

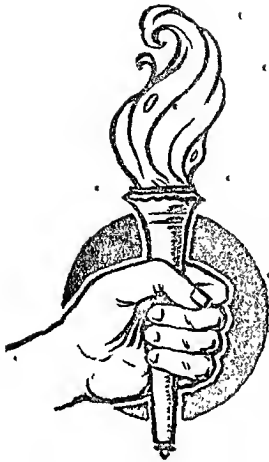
...

શારદા કુચદો : સંપાદક : રા. જય
કૃષ્ણ નાગરસસ વર્મા; અકાશક : 'શુભ
ચુંદરી' કાર્યાલય, કે : ૧૧૪, ગીરગામ એક-
સેક, મુંબાઈ-૪; મૂલ્ય : બે આના.

ગ્રંથ સંબંધ્ય દરવિશાસ શારદાનો જો બાળ
લખ પ્રતિજ્ઞાક કાયદો, તેના નરકેણુ અને
વિદ્વદના પ્રચાર કામથી ખુબ જાણીતો થયો
છે, અને જે સમાજને માટે ઘણુંજ ઉપયોગી
છે. તે કાયદાનો ખરો રા. વર્માએ સદીક
અદર પાડ્યો છે. આથી શારદા કાયદાના
સંજ્ઞામાં 'કટલાક પગ' તરફથી જે ગેરસમજ
ફેલાવવામાં આવે છે તે દૂર થશે. અરે
પ્રત્યેક શુભચિંતી નરનારીઓને આ પત્રિકા
વાચવાની આશરસરી અમામ્ય કરીએ છીએ.

નવયુગ

આવતી કાલનું ગુજ-
રાત ઘડનું માસિક

ગ્રીતો નાટકો, સંવાદો, નિબંધો, નવલ-
કથા, લઘુપરસના લેખો અને દુષ્કથાઓ :
એમ અનેક કલાઓના લેખો આપવામાં
આવ્યા છે, અને તે પ્રત્યેકની પાછળ
જોડકસ હેતુ રહેલા વાંચકે જાણ્યો છે.

ગ્રીત 'કટકાંક માસિક'માં ઘડીભર
વાંચકની લાગણીને ગતીપત્તી કરે તેવી
નવલકથાઓ આપવામાં આવે છે, કવિ-
તાઓ અને નાટકો પણ હેતુ વિનાનાં
અપાય છે અને નિબંધોમાં જે આવ્યા
તેવા અને વાંચકોને લાલદાપક હોય કે
નહીં તે એવા વિનાજ અપાય છે. ત્યારે

'નવયુગ'નો એકેકે એક લેખ રાષ્ટ્રને ચેતન
મજે તે દષ્ટિએજ લખાયેલો હોય છે. 'નવયુગ'
નમામ પ્રકરના આડંબરોનો વિરોધ કરે છે,
તેથી જનના 'તેને મૂનન યુગના ગુજરાતનું'
માસિક માને છે. વયોવૃદ્ધ તેમજ નૌજવાનો
પણ એને ચાહ્ય છે અને સત્કારે છે; કેમકે
તે હાલની સદાય દાંડી રાખવામાં આવતી
જાણુ ઉપર શુદ્ધિ ગમ્ય રીતે નવો પ્રકાશ
પાડે છે, દર્દી દુષ્ટીયા સુધારામાં તે માનવું
નથી અને 'કાંઈ પણ પ્રકારની શુદ્ધી સમિ
તે તરત્ત કરવા તૈયાર નથી, પ્રજાશિક્ષણની
લાગણીઓને તે પંખાળવું નથી, પણ નક્કર
હકીકતો અને નિખાતસ વિચારસરણીનો
આધાર લઈ ચોગ્ય રીતે પ્રત્યેક પ્રશ્નને
હણે છે.

નવયુગ માસિક આ અંકથી એક વર્ષ
પુરું કરે છે. આવના મહિનાથી તે ગ્રીતન
વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે.

એ એક વર્ષમાં 'નવયુગ' માસિક કેવું
અને કેટલું કામ કર્યું છે, તે તો ગુજરાતી
આલમે પોતે જ કહી આપ્યું છે.

ગ્રીત માસિકમાં અને 'નવયુગ' માં
દેખીતો ફરક છે; અને એ ફરકાર ગુજરાતે
પિછાન્યો છે તેમ જ સકાર્યો છે. 'નવયુગ'
નો પ્રત્યેક લેખ ને પ્રત્યેક ચિત્ર તેના જાસ
સિધ્ધાંતને જ અનુસરીને અપાયું હોય છે.
ગયા વાર મહિનામાં ૧૫૫૦ પાનાં જેટલું
લખાણુ અને ૫૦૦ ચિત્રો નવયુગના વાંચકો
સમક્ષ રહુ કરવામાં આવ્યાં છે. તે લખા-
ણોમાં રાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર,
પ્રવાસનાં વર્ણનો, નવલકથાઓ, કાવ્યો,

।મથા માન્યતાઓથી પ્રેરાઈને ગંભીર સંકે-
વાની અને શુદ્ધ હવન હવવાની વાતો અને
ઉપદેશોથી હવે જનતા કંદાળી ગઈ છે, તેથી
જનતાના હવનમાં ઉદ્ધાસ અને આનંદ
પ્રેરવા માટે દાસ્યરસના લેખો પણ 'નવયુગ'
માં અપાય છે.

ધર્મ, શાસ્ત્ર, સમાજ, રાજકીય, અર્થ
શાસ્ત્ર, નીતિ એ પ્રત્યેક દિશામાં આવી આવતી

પ્રજ્ઞાસિદ્ધાન્તી અંદર રહેતાં કથાય આધાર
મિનાનાં અવશ્યતાનાં જે પણ જનતાની
દ્રષ્ટિ ઉપર અપાયવામાં આવ્યાં છે • તે
પણો દૂર કરવા 'નવયુગ'ના નોજવાને
લેખકો દ્વેષેનાં અભ્યાસ પ્રણી • લેખો
લખે છે. આથી 'નવયુગ' દેશ સમયમાં
માસિકાની દુનિયામાં આગળ તરી આવ્યું
છે.

છેલ્લા બાર અંકોમાં 'નવયુગ' નાં ૧૮,૬૦,૦૦૦ પૃષ્ઠો વાચકોના હાથમાં ગયા છે. તે છાપવા પાછળ ૩ ટન કામગીરી વધારાયા છે. તેમાં છાપાયલાં ૫૦૦ ચિત્રોમાં ૨૫ ચિત્રો દ્વિરંગી અને બાકીનાં એકરંગી છે. જેમાં રાજદારશ્રી કટાક્ષચિત્રો અને સમાજની દુર્દશા બતાવનારો ખાસ ચિત્રોનો ચે સમાવેશ થાય છે. પૂંઠા ઉપરનાં ચિત્રો એ તો 'નવયુગ' ની ખાસ વિશિષ્ટતા છે. આ ચિત્રોના બ્લોકસ લગભગ ૫૫૦૦ ચોરસ ઇંચ જેટલા થયા જાય છે. આમ છતાં 'નવયુગ' નું લગભગ એટલું જોડું લેવાય છે કે જેથી પહેલા ૪ વર્ષમાં 'નવયુગ' ને ઉત્તરોની ખોટ ખમવી પડી છે. પરંતુ 'નવયુગ' ની જનનાને જરૂર છે, એટલે નવા વર્ષમાં સંસ્કૃત વિશેષ આકર્ષણો ઉમેરવાની વ્યવસ્થાપકોની મુરાદ છે.

બીજા સામયિકોની માફક ડગ્ગંધા વિનાના 'ખાસઅંકો' 'નવયુગ'ે આપ્યા નથી-આપવા માગતુંયે નથી. એણે એકદમ ખાસ અંક ક્રિસ-પ્રેસ અંક પ્રસિદ્ધ કર્યો અને માત્ર ત્રણજ દિવસમાં ગુજરાતી જનતાએ તેની તમામ નકલો ઉંચપી લીધી. એવો અંક નવા વર્ષમાં આપવા ઉપરાંત 'નવયુગ' ના સિદ્ધાંતને અનુમોદન આપે તેની એક નવલકથા બીજા વર્ષમાં 'નવયુગ' ના કાયમી આલોકને બેટ આપવાનો વિચાર છે.

'નવયુગ' તરફ ગુજરાતી વાચકોની ખમતા છે. અને તેના વાચકોનો સમુદાય વધતો જાય છે તેમ છતાં 'નવયુગ' પ્રત્યેક ગુજરાતી ઘરમાં જવાને યોગ્ય છે એ દ્રષ્ટિએ તેના વિકાસને માટે પુષ્ટક અવકાશ છે, તેથી અમે અમારા જુના અને નવા વાચકોનો સાથ અને સહકાર માગીએ છીએ. 'નવયુગ' ના આટલા બધા પ્રકાશકો માત્ર એકદમ આલોક વધારે અને મિત્રોમાં બેટ આપવામાં તેમ જ લગભગ કરવામાં નવી પ્રથા પાડી તેના કાલ 'નવયુગ' ને આપે, તો દેશમાં નવયુગ ઉનારવાની જે પ્રત્યેક ગુજરાતીની લાવના છે, તેને વધારે ત્વરિત ગતિએ મુક્તિમંત કરી બતાવવાના 'નવયુગ' ના તંત્રીના તેમ જ વ્યવસ્થાપકોના અભીલાષે યોગ્ય રહે : માટે 'નવયુગ' ના પ્રચાર તેમ જ પ્રસાર માટે અમે અમારા સ્વજનો સમા વાચકોના સક્રિય સહકાર માટે આશા રાખીએ તે યોગ્ય જ છે.

'નવયુગ' ના તંત્રી

એક વર્ષમાં અમે શું કરી શક્યા છીએ તે વાચકોની સમક્ષ રજૂ કર્યું જ છે, નવા વર્ષમાં એ દિશામંત્ર વધારે વેગવંત પ્રગતિ કરી બતાવવાની અમારી તૈયારી છે, તેમાં સહકાર આપવાની તૈયારી વાચકો કરે એજ માત્ર લેવાનું છે.

હિન્ડોચા કાર્મસીની વખણાવેલી દવા !!!

કુમળેરી-મચાડી નખળાં જ્ઞાનતંતુઓમાં નવી તાકાત લાવી લોહી તથા વીર્યને વધારી ઉત્સાહ પ્રદીપ્ત કરનાર સર્વોત્તમ દવા.

(૧) ચંદ્રકળા ચાકુતી !!

(૨૭૨૮૬) [અમલદારીક દેશી]
ઝોપધ

અસંખ્ય ચંદ્રોદય રસનો ગુણ તથા પ્રભાવ કેવો અસાધ્યક તથા અમલદારીક છે, તે તો તેને વાપરનાર રાગ મહારાગ, ચામીર ઉમરાવ અને શ્રીમંત લોકોજ બાણ છે. પણ તેની કામત એટલી તો ભારે છે કે, ગરબ અને સાધારણ માણસો હંમેશાં તેના ઉપયોગથી દુરજ રહે છે. તેથી અભોગે અદ્ભુત શક્તિ આપનાર ઉત્તમોત્તમ ઝોપધીઓ સાથે શાસ્ત્રોક્ત રીતે કાયકુશળનાથી ઉપર જણાવેલા ઉમદા રસ તું તેના અનુપાન સાથેજ મીઠણ કરી તેનું ચંદ્રકળા ચાકુતી એવું ઉત્તમ નામ આપ્યું છે, અને તેનાજ પ્રનાયથી આ ગોળીઓ પાસે કેસર, કરતુરી, અમ્બર, શ્રીલાલત, સુવર્ણ અને મૌકિતક મીઠીત ગોળીઓ, પાકો, મોદકો અને સુણાદિક કાષ્ઠપણુ દવાઓનું ખીસકુલ તેજ પડતું નથી, એમ અનુભવે સાબીત કરી આપેલ છે. ફક્ત એકજ ડાબીના સેવનથી વીર્યશ્રાવ, મુખધાન, સ્વપ્નાવરણ, પેશાબ અને દંત વખતે ધાતુનું જતું, અશક્તિથી નારસ પડું વીગેરે ધાતુના વીકારથી થતા તમામ દર્દોને તત્કાળ નાશુદ કરી લોહીને જ્ઞાત, વીર્યનું ઘટ્ટ અને જઠરાગ્નીને સતેજ કરી શીકા તેમજ નવાઇ ગયેલા ચક્રોને પુનઃ યુગાણી તથા ક્રોધિમાન બનાવે છે.

ફક્ત એકજ પખવાડીયાના પુરા સેવનથી શરીરની તમામ પ્રકારની બાંધાઓની નસોને, લોહીને, માંસને, હાડકોને તથા ખાલી પડેલા મગજને સારી રીતે પુખ્તી આપી શરીરના દરેક અવયવોના જગમાં આશ્વસ્કારક જીવિ કરી નખળા પડેલી તેમજ ખેરી ગમેલી જાતીમાં પ્રિદ્ધ જુસ્સો આપી તદન અશક્ત અને નિર્માલ્ય થએલા શરીરને પણ રુદ્ધ પુખ્ત, મજબુત, જળવાન, તથા દલાવર બનાવે છે.

કિં. ગોળી ૨૪ ની ડાબીના ૩. ૩ ત્રણ નમુનાની ૮ ગોળીનો ૩. ૧.

હિન્ડોચા કાર્મસી

આ દવામાં કમીશન. કોઈને પણ આપી શકાય તેમ નથી,

કાલબાહેવી નેડ, લાંગવાડી સામે, પહેલે માળે-સુખાઈ નં. ૨.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતા તો
પ્રાપ્યમાં આવતી ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન
આખરે આવે છે અને તેથી મૃગશાયનીના
ખાલની સૌંદર્યતાની આમેડુબ વર્ણન
શકતી મારે મશહુર થયેલ નામાંકીત
નાટ્યકાર કવી ક.લીલાસુતું નામ સહેજે
યાદ આવી જાય છે. ખાલને સુંદર અને
સુંવાળા રેશમ જેવા બનતી તેને કળા
લમર જેવા રાખવા એ હાલના
જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન
થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓછાના બુનોવામાં, ખાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ
સ્થિત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવા માં અગ્રસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે.
તમારા આજ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી
દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ આટલી દીક
રો. ૧ ની કીમત સઘળા જાણીતા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ
બરાબર તપાસીનેજ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી લક્ષણો નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.)

તમે ન વાપર્યું હોય તો એક વખત વાપરી જુઓ. તે કપડાં ઉપર અથવા કંઈ
કાયામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા ટુલોની મીઠી ખુશમો જોડેક જોડેક થઈ
રહે છે. ઓરો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ.) નામ વાંચીનેજ સીલગંધ આટલી ખરીદજો
કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત વા આંકડાની ૧ આટલીના ૧. ૨,
૦ આં ૨ ૩. ૧-૪ અને ૧ ડામની ૩. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની
કીમત ૩. ૦-૨-૦ સુગંધી કાંતો એ અને નો.
અદારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના ભુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ.)

આ તેજની કેવડા ગુલાબની પરીગતક જેવી મીઠી સુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે.
વાપરી ખાત્રી કરો. આટલી દીક કીમત ૩. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ ૩. ૦-૬-૦ અલગ.
સોલ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ડ્રુગ એન્ડ કેમીકલ કું.,
એન્ટર

નં. ૨૮૫, જુમા મસ્જીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

અરસા પોતાની આત્મકથા કહેવા લાગી [૧૫૬ : ૧૪૩૩]

પ્રતિબિંબ

સાંસ્થાનીક સેનાઓ

હિંદુ સ્વરાજ્ય ભોગવતો હોય અને ચોરાની જલ્દાઈની સેનાઓ ઉપર અધિકાર ભોગવતો હોય એવી કલ્પના 'પણુ મોડ' બકનહેડથી કરી શકાતી નથી, ત્યારે જે સંસ્થાનોએ અત્યાર સુધીમાં એ દિશામાં કશું ન કરી બતાવ્યું નથી, અને વાસ્તવિક રીતે ચોરાના સંસ્થાણુ માટે બ્રિટિશ નૌકા કાફલા ઉપર જેઓ આધાર રાખે છે, તેઓ એ કાયદું કરી બતાવી શકશે એવી કલ્પના તે સંસ્થાઓ કરી શકે છે. પણુ સંસ્થાનો એ તો સ્વયં સેનાના સંબંધમાં થે કશું હજી જેવું કામ કરી બતાવ્યું નથી. ત્યારે હિંદની સેનાઓ તો અંગ્રેજોને માટે મુદ્દનાં અનેક સમરાંગણોમાં ફૂટી છે. અત્યારે જેટલા લશ્કર ઉપર અંગ્રેજ અમલદારો અધિકાર ભોગવી રહ્યા છે, તેટલું લશ્કર તો હિંદનાં ઢેરી રાજ્યોમાં છે. એટલે ઇંગ્લાંડમાંના જે પુરોને જવાબદારીનું ભાન હોય, તેમને માટે હિંદની લગ્નચક્ર ફેલની દુબલતાના સંબંધમાં શુધ્ધિ વિદોણા લૂતારા કરવા છોડી દેવા દેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. જે વખતે હિંદીઓ વિલ્લો મેળવતા અને સંસ્થાનો સ્થાપતા હતા, તે વખતે અંગ્રેજો પોતાંના અધાધુધી ભવાં દેશમાં શરીરને રંગ મોપડતા, અર્થે જંગલી હજીવ ગાળી રહ્યા હતા.

13 બકનહેડ હારિલાલ વિષે બહુ જાન ધરાવે તો કાંઈ એવી કાંઈ આશા રાખવી

તકની નથી; તેમ છતાં જુદાં ધારૂં છે તેનેય એ વાતની તો ખબર હોવી જોઈએ કે: ખ્રિસ્તી યુગનો આરંભ થયો, તેની અગાઉનાં અનેક સદસ્ય વર્ષો પહેલાં, હિંદુ મહાન અને શક્તિશાળી દેશ હતા, સમસ્ત વિશ્વમાં મશ્હૂર યજ્ઞયજ્ઞની એવી ત્યારે હિંદમાં વિદ્યાપીઠો હતી, એ વિદ્યાપીઠોમાં ધણા દૂર દૂરના દેશોના વિદ્યાર્થીઓ આવતા, તેમાં અર્થ સંપૂર્ણ ઇંગ્લાંડના વિદ્યાર્થીઓ પણ આવતા, એ સિવાય ભારતનું તે સમયનું સાહિત્ય એવું હતું કે જેની ઉદાત્તા, આધ્યાત્મિકતા અને વિચારોની અગાધતામાં આજે પણુ દુનિયા ભરમાં જોડો જડતો નથી. જોકે સોડા બકનહેડ સંસ્કૃત-સંપૂર્ણ ભાષા-નું જ્ઞાન ધરાવતો નથી, તો પણુ તેણે કેટલાક વર્ષો સંજીવ પુસ્તકોનાં ભાષાંતર તો જરૂર આપ્યાં હશે.

હિંદુસ્તાનનાં પ્રશાસનીય સજ્જદારી તત્વનામાંથી સંબંધમાં સોડા બકનહેડને તથાત્રે જાત છે કે? એરે, એ વાત જવાબદારી તો હિંદનાં સંસ્થાનોના સંબંધમાં, તેમજ હિંદના ઇતિહાસ, ઐતિહાસ, નેતેવેદ અને ગ્રીસ તેમજ રોમ સાથેના વ્યાપાર સંબંધમાં તેને કશુંય જાન છે ખરું? જે દુભાંગી પછે અંગ્રેજ વ્યાપારીઓને વ્યાપાર ખેડી ખાણ માટે જમીનનાં દુકાઓ આપ્યા, તે થંડી સુધી ભારતે નિર્ધનતા કાતે કંઈ તે જાણ્યું નહોતું. પણુ ભારતની એ ઉદાર મહેમાનીનો છુટો બરફો અંગ્રેજ વ્યાપારીઓએ આપ્યો છે.

ટીપ્પીટીઓના કથનાનુસાર 'પશ્ચિમના જંગલીઓ' હિંદની દોસતથી આકર્ષાઈને આવ્યા, અને તેની અત્યંત ઉદારતાને લીધે, તેની પાસેથી માગી લીધીને જમીનની નાનકડી બક્ષીસો મેળવી, તે પૂખતે હિંદમાં જે સુધાયમ માત્ર ઉત્પન્ન કરવાની કરીગિરી હતી-જે કરીગિરી ક્ષિતિશોને લીધે હિંદના નાશના કારણે ભૂત નિષેડી-તેથી કરીગિરી, અને સ્પાદિત્યમાં તેમજ કાનાના ક્ષેત્રમાંની એની ભવ્ય અપૂર્વતા સમું કશુંયે, કોઇ પણ સંસ્થાના આજે શું બનાવી શકે તેમ છે? તેમ છતાં હિંદ સંસ્થાના સમા સ્વ-શાન્ત્ય માટે એ કાયક નથી! જો આ વાત ખરી હોય તો તો, હું માત્ર હું તે કરતાંએ ક્ષિતિશ કરભારે દોડસો વર્ષોમાં હિંદની વધારે પાપમાલી કરી નાખી છે.

કાલે બકાન હેઠે લેવે હિંદનું ઝાઝું અપમાન કરનાં અટ્ટી જયુ' નેત્રએ, જો તેમ નહિં કરે તો એનાંએ એ અપમાનોનો બદલો એના પોતાની ઉપર નેમજ તેના દેશની ઉપર લેવાં.

કોઇકે ટીકકાર કાઢ્ય હશે કે, મેં સંસ્થાનોની સેનાઓના સંજંધમાં ઝાઝું કંકડું નથી. પરંતુ ત્યારે છેલ્લા યુધ્ધ પહેલાં એકેકે સંસ્થાનોની પાસે કમ્પર જેવું જ કશું નહોતું, અને તેમના સરકરીઓને રંગાંગણમાં જવા પહેલાં ઇંગ્લેંડમાં રહીને 'ગ્રેસ' યુધ્ધાં શીખવી પગી હતી-જો કે તેમાં એ સૈનિકોનો કશો કોષ નકતો-ત્યાં હું તેના સંજંધમાં કંકડું પણ શું? સંસ્થાનોની સેનાની પાન આદરણેડના સરપોતી કયા ગેવી છે. જે આખીયે વાત સત્ર આ ચારેજ શબ્દમાં પુરો થાય છે કે: "આદરણેડમાં આપજ હોના નથી."

[ન્યુ ઇન્ડિયા]

૩૦ એપ્રિલ ૧૯૦૨.

‘ખબરદાર, રેશીઓ સામે લોંચતો ના!’

(વકાદાર કુત્રાની એક દુઝી વારતા)

મીત્ર માલેકે કુત્રા ઘણીજ મરીખાધથી, ઘણીજ નમંતાઈથી હીંદી ખબરનચીની હીનર ટેમ્પ્ર આગત આવ્યાને ખોદા, અને ઘણીજ આતુરતાથી, ઘણીજ ઇતેમરીથી, ઘણીજ દયામણા મેહેરે ‘ખબરનચી તરફ ટીપ્પીટીઓને લેવા અને પોતા બરફ તેવું ધ્યાન ખેંચવાની કોશિશ કરવા લાગ્યો. તે ઘડીકમાં દયામણું આઉ-વાઉ કરે ને ઘડીકમાં તે પુછડી દલાવે. ઘડીકમાં તે ખબરનચીના પગ પર પોતાનો પગ મેલે અને તે તેની તરફ જાય અને તેને કાંઈ છુક-ખાચક આપે, કાંઈ તેની તરફ દુકડો ફેંકે, એવી રીતે મીનતગરી ને કાલાવાલા કરતી ધપે તે એન ચાલા કરવા લાગ્યો,

ખબરનચીનું ધ્યાન આખરે તેની તરફ ખેંચાયું. “કેમ, શું છે?” ખબરનચી શુસ્તરે છરી અને કોટથી પોતાના ખાનાંને ઇનચાક આપતાં પુછયું.

“આઉ-વાઉ! આઉ વાઉ!” મીત્ર માલેકે જટાખ આપ્યો અને પોતાની પુછડી હીલ-વધા માંડી.

“શું તુને કંઈ ખાવાનું જોઈએ છે? બોલ. તુને શું લાગે છે? પ્રોટેક્શન પુડીંગ? હે?” ચુનરે પાછું પુછયું અને લામેદાર મીત્ર માલેકે પાછી પુછડી હીલવી વધારે જોઈ હીલવી-ને જાણે એમ દેખાડવા માગયું કે ‘ખબરનચી તેવું મન બસાવર વોચી મુક્યે દને.

“મેત્ર, મેટ્ર એ વાલીસ, નેત્ર થાલ. લે તું સારો કુત્રા થશે, ને તું કાંઈ નાખેદર મીત્ર-માલેકે રહે. તું મારા હિંદુ મેત્ર

ફરમાબરદાર સંદેશે-તો-તો તુને 'પ્રોટેક્શન' પુડીંગ તારા 'રેશન' તરીકે-તોય ખોરાક તરીકે-તુને પુરું પાડવાની હું મારી 'ડ્યુટી'--મારી ફરજ--સમજાય. તેજ વખતે તુને તારી "ડ્યુટી"--તારી ફરજ કરવી પડશે. સમજ્યો કે?"

'ડ્યુટી' કરવા અને ખમ્મનચીનો હોકમ ખમ્મન લીવવા તારખાર છે.

"ઓ, તું તો તૈયાર છે, હા? વેત્તે, વેત્તે, તારું 'રેશન'--તારું ખાવાનું,--હું તુને આપું છું. પ્રોટેક્શન પુડીંગ ખાવાને

હિંદી ખમ્મનચી : [મીઝ માધિયને] : "હું તને દૂધડો આપું છું, તું હવે હુંડિયાચલુ વિદેહ ભસવાનું બંધ કર.

[હિંદીપંચ : સુખાદ.]

શુભરના સવામનાં જવાબમાં મીઝ-માધેદે કુત્રાએ ખુશાસીથી પાછું બાઉ-માઉ કીધું ને બમણાં લેતી ચોતાની પુછડી લીટાવવા માંડી. એમ દેખાડવા કંઈ ચોતે ચોતાની

ચાક તૈયાર થા, અને તેના બદલામાં મારા 'રેશીઓ' સામે તારે મુદત જ ભોસવું નહીં તે યાદ રાખજે." ખમ્મનચીએ કુત્રાને યાદ આપી.

“આઉ-વાઉ ! આઉ-વાઉ !” તાબેદાર ડાગીએ એકવાર ફરીથી પોતાની તાબેદારી બેસાડી અને પાછું પોતાનું પુછકું હીમચું અને ખજનચીના પગ પર પોતાનું મોઢકું મુક્યું.

“ગુદ ડાગ !” શુસ્તર ખુશી થઈને પોતાની ઉદરો. “કેવો ‘ફેટકુલ’ ડાગ છે !—ખરો વફાદાર, ખરો નીમખહસાસ, ખરો તાબેદાર છે. મેં તુને રેશન આપવા જણાવ્યું, ‘પ્રોટેક્શન’ પુડીંગ તારી આગલ મેળવાનું હતું હજી તો બોલ્યો. અને તેં મારા ‘રેશીઓ’—પેલા ૧૮ પેન્સનો રેશીઓ જેની મોઢકાણથી તું હેરાન ને સરગરદાન થયો છે,—તેની સામે એકેજ પણ આઉ-વાઉ નહીં કરવાનું કેવું શીઆનપણ તેં અતાવ્યું ! કેવો મારા પગ પર પડીને તે તારી ફરમ બરદારી દેખાડી ! ‘વેલ, ગુદ ડાગી, યુ અર વેલકમ ટુ યોર પ્રોટેક્શન પુડીંગ ! કમ હેલ્પ યોરસેલ્ફ’—એ આએ પ્રોટેક્શન પુડીંગ તારે માટે તૈયાર છે તે ગપગપ, ગરપ કરી જા, ને તારે રેશન ‘એન જેય’ કરતાં મારા ‘રેશીઓ’ને મુદતજ ‘ટય’ નહીં કરવાનું—તેને જરાકમી આંગલી નહીં લગાડવાનું, તેની સામે તારા દાંત નહીં કચકચાવવાનું અને જરાકમી તે સામે ધુરંદરા કે ભસવાનું તો તું સદે વીસરીજ નજરે.”

અને એટલું બોલી ડાગી મીલ-માલેકનું માથું શુસ્તરે પસવાયું, તેનો બરડો ચાપડ્યો, અને તેની તરફ બીજી બીજી રીતે વલસ દેખાડ્યા માંડ્યું. અને કુત્રા મીલ માલેક તે બધાનો જ્યાંય દરખથી પોતાની પુછડી હસાવીનેજ આપ્યો.

[હિંદીપંચ

હોરા પહેનોને જગાડો

નવસારીમાં થોડા દિવસ પર કેટલીક હોરા યુવતિઓ બહાર રીતે પડદાનો ત્યાગ કરી સિનેમાનો ખેલ જોવા નીકળ્યાના સમાચાર આપ્યા છે. બીજી અનેક કોમોની જેમ હોરા કોમની અંદર સ્ત્રીઓને પડદા બીબી રાખવાનો રિવાજ છે અને એને લીધે એ કોમ પાંગળા જેવીજ રહે છે—એક પછે દરિયા તરવાનો પ્રયાસ કરે છે ‘એમ કહેયું’ બોલું નથી. માનવ કે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રાણી તરીકે સ્ત્રીની રીતે બહારમાં ફરવાના સ્ત્રીઓના કેવળ સ્વાભાવિક અને જન્મ સિદ્ધ હકને નકારનારી કોમનું સામાજિક જીવન કોઈપણ રીતે આગળ વળીજ કેવી રીતે શકે ? યકદેશએ આંકડાઓ દાંકી સિદ્ધ કરેલું છે પડદા બીબી રહેનારી સ્ત્રીઓ-સ્ત્રીના પ્રકાશથી વંચિત રહેનારી રમણીઓમાં કાયનો રોગ ધણીજ વધારે ફેલાયેલો જોવામાં આવે છે. વળી સ્ત્રી જીવનને આવી રીતે દાખી મારી તેના સ્વાભાવિક વિકાસને યુગળાવવાનો પુરુષને કોણ હક હોઈ શકે નહિ. અમે તો માનીએ છીએ કે એ ધર્મના વડા મુલ્લાંજી સાહેબે તાકીદે એક ફરમાન કાઢી પોતાના મુરીદોને સ્ત્રીઓ પરનો આ અંકુશ કાઢી નાંખવા ડુકમ કરવો જોઈએ. અને એ કેવળ કૃત્રિમ જોલવાસમાંથી એ કોમના અર્ધાંગને મુક્ત કરવું જોઈએ. એ તો બને ત્યારે, પણ અત્યારે નવસારીમાં જે કેટલીક બાળાઓએ દિવસભરે પડદાનો ત્યાગ કર્યો છે તેમને તેમની શરૂઆત માટે અમે હાર્દિક અભિનંદન અર્પીએ છીએ. આજે એ બાળાઓ સિનેમાં જોવા બહાર આવી છે. તો કાલે તેઓ બીજા વધારે સારા અને સંગીન કમને દાયકાકર માટે જરૂર મેદાન પડશે. અમે તો આ બાળાઓને : ખાસ

સલામણુ કરીએ છીએ કે ખંડો, તમે આવ
આટલેથીજ ન અટકશો. તમે હિમ્મતભરે
તમારી કામમાં થેર થેર કરો અને તમારી
ખંડોને પણ એ છુટ પડદારાક્ષસના પંજ-
માંથી મુક્ત થવાને સમજાવો. પુરૂષ પોતે
યદને એ છુટ તમને ન આપે તો તમે જાગ-

વહોરા કામનાં નોજવાનોએ દાદી સામે
જાગવેલા જંગથી જના વિચારના
વહોરાઓ ગુસ્સે થયા છે.

['હિંદીપંચ' : મુ'બાઇ].

જાગરીથી એ પગથી લ્યા. જે ખંડોએ
નવસારીમાં સાહસ ફેંચુ છે તેમને માથે
હોરા રમણીઓની મુકિત માટેની ત્રણ ઉપાડી
લેવાની જાગવદારી પડી છે. તેમણે તે સદર્પ
સ્વીકારીને એ જુએકા પાકાદે ઉપાડી બેઠાં.
અને તે માટે જરૂર પડે તો હોરા યુવતિ-

મંચ જવી એકાદ સંસ્થા પણ સ્થાપી દેવી
જોઈએ.

[ગાંડીવ]

[આજ રીતે દાદી નહિં રાખનારાઓ સામેની
વહોરા કામના વડા મુશ્કેલીની અટકાયત
સામે બંડ ઉઠાવનારા વહોરા જુવાનોના
કામમાં સાથ પુરાવવા મુ'બાઇના જાગુડીન.
વહોરા કુટુંબની યુવાન કુમારિકાઓ, તેવા
થઈ, અને પોતાના મનવચ્ચિત પતિઓ
સાથે લક્ષ્મી ગાંધી જોડાઈ એ પ્રસંગોપ-
રથી પણ યુજગતની વહોરા કામની ખંડ-
નોએ ખૂબજ સાદ લેવાનો છે.

તંત્રી: નવયુગ]

વાણકર જ્ઞાતિનું મૂળ

જગતમાં દરેક વસ્તુનું પરિવર્તન થોડા
સમયે થયા કરે છે, ઉંચે હોય
તો હેઠે પડે છે, હેઠે હોય તો ઉંચે
અડે છે, નિર્ધન હોય તે ધનવાન અને
છે, ધનવાન હોય તે નિર્ધન બને છે,
નિર્બળ હોય તે સમર્થ થાય છે સમર્થ
હોય તે નિર્બળ બને છે: આમ કાળચક્રની
ઘડમાળ વિના વિજાએ ક્યાં કરે છે. મહાન
રામન અને ગ્રીક પ્રગ્ન જ્યાં દિવિગત્ય
કરનારી પ્રગ્નઓનાં આજે ભુતકાલી સપાડી
પર નામ નિશાન અવશેષ રૂપે રહ્યાં છે,
તો પછી ભારત દેશના ક્ષત્રિયોનાં સંતાનો
આજે અસ્પૃશ્ય મનાતાં હોય તેમાં શું
આશ્ચર્ય?

એક વાત શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ સિદ્ધ છે:
તે એકે સદસ્યાલુન નામનો ધંદ્રવંશીય
રાજા ભારત દેશનો એક વેળા સાવજીમ
સપાધિકારી હતો. તેનો સમકાલીન પરશુરામ
જે બ્રાહ્મણ વણુનો હોય સદસ્યાલુનનો
ભાણેજ (સાળાનો દીકરો) થતો હતો. તે સમ-
યમાં હમણાંની પહેલગરો વણુ ભારત દેશમાં,

હોતી. માત્ર આર્યો-શુણુ કર્મણુસાર આર્ય
વર્ણોમાં વહેંચાયતા હતા. અને તેઓ આર્ય
વર્ણોમાં પરસ્પર કન્યાદાન દેતા હતા, તેથીજ
પરશુરામની મા પરશુરામના પિતાથી જે
બ્રાહ્મણ હતા તેને વરી હતી અને માસી
સદસ્વાલુન જે ક્ષત્રિય ભૂષાણ હતા તેની
પરણી બંતી હતી. સદસ્વાલુન મહા-
રાજા એક વેળા પોતાની રાણી સહિત તેના
આહુ (પરશુરામના પિતા) ને ત્યાં જઈ ચડ્યો,
ત્યાં કામધેનુના ચમત્કારથી સદસ્વાલુન તેને
ગેળવવા માટે માંગણી કરી જે ન ફળી
તેથી ઉભય વચ્ચે કંઈક થયો પરિણામે
સદસ્વાલુનને સાથે પરશુરામના પિતા
માર્ગ ગયા, પરશુરામને ખબર પડતાં તેણે
તેર લેવાનો દંડ નિશ્ચય કરી મુખ્ય-શીય
રાજાઓની સહાય સહ સદસ્વાલુન અને
તેના મળતીઆ ચંદ્રવંશીય રાજાઓનો
સંહાર કર્યો. પરશુરામના પક્ષથી ચંદ્રવં-
શીય વીર શ્રેષ્ઠો માર્યા ગયા. રહ્યાસહ્યા વૃધ્ધો
પોતાના વંશ વૃક્ષનો નાશ થતો અટકા-
વવા સ્ત્રીઓ સદિન ગુના ધંધાઓ જેવા
કે ધાંચી, મોચી, વણકર, મુનહર લુહાર,
દરજી, ખાસપા વિગેરેમાં પડી શુન્નગન
કરવા લાગ્યા.

સમયના વહેવાં સાથે ક્ષત્રિયોના વંશો
પોતાનું ગૌરવ ભુલના ગયા અને શુદ્ધ
તરીકે જીવન બીનાડવા લાગ્યા. વણકર અને
ખાસપા સિવાયના બીજા ધંધાઓમાં પડેલા
ક્ષત્રિયો બીજા વર્ણો સાથે સ્પર્શ બની બહેવાર
ચલાવતા હતા ત્યારે વણકર અને ખાસપા
અસ્પર્શ કેમ બન્યા? તેનું કારણ સદસ્વાલુન-
ના વશદાર પક્ષના અને સગાંનેલીઓ અને તેના
ગોત્રના ક્ષત્રિયો વિરૂધ્ધ પરશુરામને તેમજ
મુખ્ય-શીય ક્ષત્રિયોને ત્રાસાવિક વિશેષ વેર
હોય એ સંભવિત છે, અને પાછળથી તેમને
જાણાયું હોય કે સદસ્વાલુનના વશદાર

પક્ષના અને તેના ગોત્રના ક્ષત્રિયોજ વણકર
અને ખાસપાના ધંધાઓમાં પડ્યા છે તો
તેઓને કદાચ વધારે હેરાન કરવા અથવા તો
ભવિષ્યમાં તેમની પુરેપુરી અધોગતિ થાય
એ સારું તેમને અસ્પર્શ ગણ્યા હોય એ
બનવાભેદ છે.

દવે વણકરોને દેડ નામ કેમ અપાયું એ
વિશે ઇતિહાસનું પ્રમાણ આપી શકાય એમ
છે, પરંતુ તે માટે મારે વિચાર સ્વતંત્ર
પુસ્તક લખવાનો છે. અને મને શકિત
અને સાધન મળશે તો હું તેમાં પ્રવૃત્ત
થઈશ. વાંચક જોઈ શક્યો હશે કે સદસ્વા-
લુનના પક્ષના ચંદ્રવંશી વંશના આપણે
હોઈ, વણકર તરીકે આપણી સાતી ઓળ-
ખાવા લાગીએ નિર્વિવાદ છે. દેડ શબ્દ તો
મુસલમાન રાજાઓના આક્રમણ પછી
શુન્નગનમાં શરૂ થયો છે, અને એ શબ્દ
પછી આપણી અધોગતી ફેવી થઈ તે સર્વેને
સુવિદિત છે. જેથી એ શબ્દનો નાશ
જેમ જલદી થાય તેમ કરવો જોઈએ, એ
શબ્દનો નાશ થયાથી આપણે, વણકર,
નામથી હમણાના યુગમાં આગળ વધવાને
શકિતવાન થઈશું, શકિતવાન થયા પછી
ક્ષત્રિય કહેવડાવશું તો જગત પણ આપણી
પ્રશંસા કરશે. વગર શકિતએ ક્ષત્રિય કહેવું
એ દિશા ભુલ છે બસકે હાસ્યરુપ જગતની
દૃષ્ટિએ છે. વીરમગામથી માંડીને કેડે યાણા
મુઘી ત્યારે આપણે સૌ વણકર નામથી
ઓળખાવીશું ત્યારેજ સંઘબળ વૃદ્ધિનું કહે-
વાશે, સંઘબળ વધ્યું એટલે શક્તી આવતા
શી વાર.

અંગ્રેજોએ સત્તરમી સદીમાં સુદતમાં
મયક ક્યું અને વેપારમાંથી લશ્ક
ખસેડી સત્તા હસ્તગત કરતા તરફ
તેમણે ચિત પર્યટ્યું ત્યારે લશ્ક-
રની જરૂર જણાઈ, તે વેળા મુસ્લિમ

તેમજ આબુઆબુના ગામડાંના વણકરો સંકેટોની સંખ્યામાં પોતાના વણકરોના ધંધાને તીરાંગણી આપી લશ્કરમાં દાખલ થયા, તે વેળા અંગ્રેજોને ખીણ હિંદુ બનતો અડકતી મુઘાં નહોતી એટલે નોકર ચાકર તરીકે પણ વણકરોએજ તેમની જોડે સ્થાયી થયા. આથી મુરત છલ્લાનાં વણકરો પોતાના ધંધાને ભુલતા ગયા તેમાં મીલો નીકળી એટલે સુદૃઢ વણકરોના ધંધો પડી ભાંગ્યો. એટલે દમણનાં મુરત છલ્લાના વણકરો પોતાનું વણકર નામ પણ ભૂલી જતા માન્યા છે. તો હવે પડી વણકર નામને સ્વીકારી કન્નામને હાંકી દેશે અને સુદૃઢ

અંક (રેંટીઓ) પુનઃ હસ્તગત કરશે તો ઇતિવાસમાં અમરતાની પ્રાપ્તિ થશે.

[કમયુગ] દાસ છબી લે.

[ભુતકાળની વાતોના અને શાસ્ત્રોના આધારેના વિમર્શનોએને માટે લાઘ છબી લેની આ દલીલો હીક છે. પરંતુ દલિત કામને પોતાની આજ મુધારી ક્ષેત્રે હોય તો, તેમણે પોતાની અંદરના ભાગી વૃગેરે વર્ગ નક્કી નુગ ભૂલવા બની, પોતાના વર્તનમાં મુધારો કરવા થઈ જતું, અને મનુષ્ય તરીકેના તેમના તમામ અધિકાર સ્વાધીન કરવા સ્વાયત અને હકનાની લાવના સ્થળથી એજ અત્યારે જરૂરનું છે. તંત્રી: નવયુગ.]

નાવ આગ્યો હોય ત્યારે તો કંઈ, કરી-ચાવું, ઇન્જીન, ક્વીનાઇન, કે લીમોન્ડ જ આપ્યા પડે છે. તેથી લેનારના મનને ઉદ્વેગ તો જરૂર થાય છે જ છતાં તે દિનકર છે, એ વખતે ધારી, જલેખી, બરસી કે પેંડા જે મિલક અને આલ્હાદકારક છે તે અપાનાં નથી. આપે તે નુકસાન કરે. પ્રાણુ દરે એમ પડેલા સમાજને મીઠું મીઠું લગાડ્યા કરશે તો જેમ નજળી હોઝરીવાળાને મીઠાઇ આપવાથી અછણું થઈ તેનું મૃત્યુ આવે છે તેમ થશે.

નવનીત લેખક હોય તો મથન કરવું, પડશે. રખેને દહીં-લાગી લાય એમ માનીને દહીંને મંગાવનાર નવનીત ન પામે.

મીઠી કે કડી માપામાં આણુ રહી સામે ખોટાના કે કાલાહલ થવાનો જ.

જરી ચાપુ મારવા જતું એ ગંભીર શબ્દો છે. પણ દુઃખ વખતે કાકર જરીથી આપણને ચીરે તે શબ્દો નહીં પણ ઉપકાર કરે. કારણ તે પ્રાણુ દરવા નહિ પણ પ્રાણુ જાવાવા માટે વાપરે છે,

...

મુકકા મારવા એ પાપ છે. એથી ગમે તેવાને તમારી ઉપર રીસ ચડવાની, પણ ગળામાં કશુંક અટકી રહ્યું હોય ત્યારે મુકકા મારનારનો આભાર માનવો પડે છે.

...

જે અન્ન જીવન દગલે છે તેજ અન્ન કાષ્ટક વખત જીવન દગલવા માટે છોડવું પડે છે. અતિરેકના એ લાય છે અપવાદ છે તે કાયમને માટે નથી જ.

...

ભુધિ પૂરક વિચાર કરો ને વાજબી લાગે તે કામ કરો.

જોડીની “મધર” નામની વિદ્યવિખ્યાત નવલકથા ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘લ્યોતિધર.’

પ્રકરણ ૬૬.

અભ્યાસ મંડળનો અખતરો

(પાછલાં પ્રકરણોનો હંકસાર.)

[એક શરમાળાની આસપાસ પસેલા શહેરના એક મલુદ પરાંમાં આ વાર્તાનો આરંભ થાય છે. અરજી નામનો એક મલુદ દારૂના નશામાં અદ્યદ રહી પોતાની સ્ત્રી અને પુત્રને ખૂબ રંબડે છે. જે કોઈ મળે એની સાથે ઉઘ્ર ધસારો કરવાની એની રૂઢી સીલ કાઢે કંપી ઉઠતું. મલુદરજન અને આર્થિક ક્ષોધણના પરિણામે નિપજતી આ મનોદશાનો મૂળ ક્રમકે આમેલુગ ખ્યાલ આપ્યો છે. લુહમગાર અવસ્થાના કારણ સદન કરતો એક મલુદ એજ લુહમનો પ્રત્યાધાન પોતાના અંકુશ રહેલાં વાનાવરણમાં પાડે છે. અરજીનો પુત્ર રાધવ પણ પીનાના કોષમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. અચાનક ખૂબ દારૂ દીવવાથી અરજી પધારીવશ પડે છે એની સ્ત્રી રણીયાતનું હૃદય આ પ્રસંગે ખૂબ દ્રવી ઉઠે છે પણ કુટુંબી કચરાઈ ગયેલા એ મલુદનો આત્મા સ્ત્રી હૃદયની લાગણીઓને પારખી શકતો નથી. આખરની ઘડીએ પણ રણીયાતને એના પતિદેવ શાંતિ આપવાની સાદ ના પાડે છે. મૃત્યુની ઝાપા છેવટે એ કદાવર શરીરને આવરી લે છે. રણીઆનના નસીયમાં હવે માત્ર રાધવ ઉપર નજર દારવાનું રહે છે.

શરૂઆતમાં તો રાધવ પણ પીનાને પગલે પગલે દારૂ પીવાનું શરૂ કરે છે. હોટેલો અને પીંડાંઓમાં આથડે છે. પણ એકએક એને સમાજગ્રાહી સાહિત્યનો રસ લાગે છે એ છુપાં અભ્યાસ મંડળોમાં જાય છે અને ધીમે ધીમે એ પોતાને ત્યાં એવું એક મિત્રમંડળ જમાવે છે આ મિત્રજસના પ્રસંગો અને વાર્તાકાપ નીચેના પ્રકરણમાં ચાલુ રહે છે.]

આ આ ઓરડામાં ઉગ્ગસ પથકાઈ રહ્યો હતો અને વાતાવરણ પણ રણત્મક હતું, રણીયાતને મન આ અંક

નવું નવું તો લાગતું જ હતું પણ હતાંય એનાં અંતરમાં આ નવીન વાતાવરણને વધાવી કેવાની વૃત્તિ જન્મ પામી ચુકી.

મધુરીનો મીઠો અવાજ એના હૃદયમાં વાવનનાં અનેક સંસ્મરણો જાગ્રત કરતો. અનેક શાંત સંધ્યાકાળે એની લેમલરી જીવાનીના વર્ષોમાં રળીયાતે જે જે મસ્તીઓ મચાવેલી એ બધી મધુરીને લેતાં એની આગળ ખડી થવા લાગી. આજની જેતાની પરિસ્થિતિનું પણ ચિત્ર એની દૃષ્ટિ સમક્ષ આવી ઉભું. બન્ને અવસ્થાએની તુલના કરતાં વતમાન ઉપરની મહેસાતો લાગીને ભડકે થવા લાગી. એના હૃદયમાં અસહ્ય વેદના ઉમ્મન થઈ રહ્યો સરી જતા લાગ્યાં અને યુવાવસ્થાના સૌનેરી ચિત્રોની કમ્પતિમાંથી દેવ? કદમું? આંતર મન્થન વામ્યું.

આશ્રેય અવસ્થાએ પડેલેલી રળીયાતના નયનો સમક્ષ એ મીઠો જીવલેણ એક પંડી એક અનેક પડદા ઉપાડતો-કલ્પનાના કાંઈ કુદ પડેલા ખૂણામાંથી કલ્પામીકા પ્રસંગોની યાદ આપતો ચત્રવતી માતાને સનાયવા લાગ્યા. એના પ્રજ્ઞા પરિવેષે પ્રથમ કેવી રીતે પ્રેમ કરવો શરૂ કર્યો એ દિવસો એની આંખ આગળ ખમ્મ થઈ ગયા. કેવી કુદ એ ધરી? એક દિવસે તો પ્રસંગ મળતાં રળીયાતને એણે હૃદયસરસી ચોંપી હતી અને કાલમાં પડેલું પ્રેમની તથા પરજીવાની અનેક આલ્સ-દગ્ધનકે શુદ્ધેતો કરી હતી! આ અચાનકે હુમકાથી એ યુવાન રળીયાત ગલરાઈ ગયેલી. પણ રાધવનો બાપ હતો જડ્યા જેવા એટલે હા કે ના નો ઉત્તર મળે એ પહેલાં તો એણે પરજીવાની વાત પાકે પાથેનકી કરી નાખી. ખીચારી રળીયાતની આટલીજ પ્રેમ કથા! આ બધું આજ મધુરીને લેતાં રળીયાતને સાંભરી આવ્યું. એ લાચ વડે મ્હોં ઢાંકી એણે ઉંડો નિશ્વાસ નાખ્યો.

વલુલાઈ ધીમી અને ગળા ગયેલા અવાજે બોલ્યો:—“જેને હા” રાધવ મારે કોકો

પડેલાં કેમ રહેતા હતા એ બાજુવાની ઈચ્છા નથી. હવે કેમ રહેવું લેઈએ એ સમજાવ તો કીડ.”

“અરેબર કદમું” બીજા એક અવાજે એમાં પ્રતિ, કરી.

જયજી કર્યાં રહેવાયું તરી એ પણ બોલ્યા. “પણ એટલા માટેજ આપણે ભૂત-કાળોના ઇતિવાસ બાજુએ લેઈએ. આપણે આગળ વધવું હોય તો આપણા શોખલુના પાછલા પડદા આપણે ઉમેળવા લેઈએ.”

“સાવ સાચી વાત” ખૂણામાંથી ત્રીજો અવાજ આવ્યો.

પંડી તો ઘણીજ ગરમા ગરમ ચર્ચા શરૂ થઈ, અને આગના ભડકા જેવા શબ્દોની સાંભારી ચાલી. રળીયાત તો એમાંનું કંઈજ સમજી નહીં. આટલા બધા જીમ ગરમા આ કોકો શા સાદ પાડતા હશે એ એને મગજમાં ઉતર્યું નહીં. દરેક જાણ લાકચોળ થઈને જ બોલતો છતાં એક બીજાના ઉપર એ વાગ્યુધ્ધમાં ગુસ્સો નડેતો. જે મીઠી ગાળો રળીયાતને એના પુતિદેવ રોજ સંભળાવના એવું તો આ આટલા ગરમાગરમ ભાષણોમાં એને કોને ન પડ્યું. ગુસ્સે થવા છતાંય અપરાજિત ન બોલાય એ રળીયાતને પડેલા અનુભવ હતો પણ રળીયાતે એમ માન્યું કે મધુરી લગ્ન છે એટલે આટલો વાણીનો સંયમ આ જીવાનો જાગણી રદવા હશે.

મધુરીના મ્હોં સામું રળીયાત એટીટશે લેઈજ રહેતી. આ ચર્ચામાં એક વરીસ જેમ બાળકો ઉપર ગૌરવ ભર્યો દમદમો જાગ્યો એમ એ ગંભીર બનીને બેસી હતી, ગુસ્સાનકે એણે અવાજ ઉઠાવ્યો. સજીર? દોરતો સજીર? બધાય રાંતિ જાગણી રદવા અને મધુરી સામે કંઈ નવું સાંભળવાની આશાથી લેઈ રહ્યા.

“રાધવ! ખેટા! હું સમજી શકતી નથી કે તમે બધાં સાથે મળે એમાં કામદો ક્યાં આવી નરે છે? તમે હોડો કંઈ ખરાબ કરી ક્યાં કરો છો?”

રણીયાતના મનમાં એના પુત્રની આ હીનચાત્ર માટે વસ્તવસી હતો એટલે આમ વાતચીત ઉપાડી એ ખરી દડકીત બાલુવા મથતી હતી. પણ રાધવે એની સામે આંખ કાઢીને કહ્યું.

“જામે કશું જ ખોટું કે ખરાબ કરતા નથી અને છતાં અમારે માટે લેસલા હજી વાળ ફાંફ એના ઉભા છે એ પણ તું સમજ છે.”

રણીયાતના હાથની આંગળીઓ પણ ફેરવ્યા લાગી, થીમે અવાજે એણે પ્રાર્થના કરી કે તે રાધવ જેલમાં બંધ તો એને એમાંથી નાસી છુટવામાં ધીર મદદ કરે.

“બા! હવે એનો વિચાર શા સાફ કરે છે અમે જેલમાં ગયા પછી છુટી ન જઈએ એની કળંગ ધુમ લેવાશે હવે તું પધારીશાં હું તું થાકી ગઈ હશે?”

ભયાનક રાત્રિના ઉંડાણમાં ખારીએ આવીને રણીયાતે નજર માંડી. વાતાવરણ ગમગીન હતું. સખત ઠંડી અને સુસ્વતો પવન માણસના અંગમાં કંપારી લાતી દેતાં.

“ઓ આકાશમાં વસતા દેવ! મારા ઉપર દયા કરો” રણીયાતે આસમાન સામે ઉંચી આંખ કરી. પ્રાર્થના કરી.

જેમ જેમ હૃદયમાં ભીતિ સંચાર કરતી ગઈ તેમ તેમ રણીયાતની આંખમાં આંસુ ઓળી ધારા ચાલી, જે વિરંજણાઓ વિશે રાધવ નિશ્ચિત પણે વાત કરતો હતો

એના બીધણુ ઓળાઓ રણીયાતની સામે અધિકારમાં ઝગડતા પતંગીયાતી પેટે અડા થવા લાગ્યા. એની દષ્ટિ સમક્ષ અધિકાર સિવાય કશું જ ન હતું ફરે ફરે નજર પડે એ ત્યાં સુધી રાત્રિની ક્યાંતે વીંટી વળેલું તિમિર વધારે ને વધારે નિયંત્ર બનતું હતું. સખત મેદાનમાં સુસવાડા કરતો પવન એની એક એક કુંડમાં ચીમ જાવે એવી ઠંડી સાથે લાવતો. આ ફર ફરતના શરમાં યુધ્ધોમાં એકલી ચાર માઇલ સુધી ચાલી જતી અધુરાં વસ્ત્રોવાળી મધુરી વળીયાતની આંખ આગળ તરી આવી. દેખાં ખાતી, ટાકથી જતાં અંગોને સંકોડતી, શ્રીમંત માઆપની મુલાખાં અંગે વાળી એ છેકરી આમથી તેમ અધિકારમાં અથગતી રાધવની માતાના કામગીરી કરવા પ્રદેશમાં આવી ઉભી, અંગ સોસરવા નીકળી જાય એવો પવન એને પગલે ને પગલે પાછળ ચાડ્યો આવતો. એના આંખાં પાતળાં વસ્ત્રોનેય ઉડાડી મુકતો અને માગમાં આસપાસ ઉભેલી કંટાની વાડમાં કે ઝાંખગઓમાં વસ્ત્રોને ફેંટકીકવાર સંકોતી પણ દેતો આવી ઠંડી અને આવા પવનમાં સાલતું જ સુરકેત પડે છતાં મધુરી કેમ આલતી હશે! વાંછી વળી ગયેલી ઉઝરડા પહેલા અંગવાળી એ મધુરી કુદરત સામે બુધ્ધ ખેડતી ખેડતી ક્યારે પોતાને મુક્તિ પડે એ!

“ધીર! ઓ અધિકાર અને શાકારની ચેતીપાર વસેલા પરમાત્મન! દયા કર! દયા કરે? રણીયાત ફરી પોકારી ઉઠી અને ખીકના કાંઈ નિશ્ચિત સ્વરૂપને એના વિના ભીતિના ભૂતથી એ લાડી ઉઠી. (અણુ) -

પુષ્પલીલા ઓધલ.

વીસમી સદીના છેલ્લા ઝાંઝા
ટરી વીઘાના શોધખોળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે
હું એક અત્યુત્તમ તેવ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા મુંઝાળા બને છે.

ખા. કી. રૂ. ૧) ૩ ખા. રૂ. ૨૫૦ ૬. ખ. મુદ્રું.

સોલ
એજન્ટ:-

શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્કસ.

ગીરગામ મુંબઈ
નં. ૪.

વધુન સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની

આગ, ચોર અને પાડપાડુઓના ત્રાસ સામે બચાવ
કરનારી તીલેરીઓ અને સ્ટીલ પ્લેટોના કેબીનેટો. જેવાં
કે કાચવાળા દરવાજા તથા અંદર કાયરપરફેક્ટ તીલેરીવાળા
નાની મોટી દરેક સાઇઝવાર તૈયાર મળે છે તથા
મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.

એક વચ્ચત ઓડર આપી ખાત્રા કરો.

અમારી એકલા તીલેરી ઇંચ ૨૪x૧૮x૧૮ રૂ. ૮૫,
લાવ માટે સચોટ ફેટલાગ મંદત મંગાવો.

શો રૂમ-સે-ડાઉસ્ટ રોડ, મુંબઈ નં ૪. હાંચ-૩૫૫, સુધવાર પેક પુના સીડી.

હુઝતા હરસ માર્જિત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો.

સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રહોગો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક બનાવવામાં આવેલી શક્તિશાયક દવા છે,
આફકાને એક ઓસની શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે.
ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.

લખે :- પ્રભુરામ અનંત કાર્મસી.

વૈદ્ય ભુવન, ભુલેશ્વર, મુંબઈ.

અંકલેશ્વર એજન્ટ : ખાલમુકુંદદાસ માલુકલાલની કું. વિસાદળીયા.

શીયાળામાં શકતીના કામકળા ગોળીઓ- ૨૭૨૨૬ નં.
૧ સંગ્રહ કરો. ૨૫૪૧.

કુટુંબ યા ગમે તે કારણથી શુભાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે આ ગોળીઓ
વીરપીકરના તમામ વ્યાપી મટાડી ખર્ચ અને કાયમતું પુરુષાત્તન ટકાવી રાખે
છે આ દવાનો ખાસ લાભ લેવા અમારી ભલામણ છે કિંમત ડબ્બી ૧ ગોળી
૪૦ ના રૂ. ૫) પાંચ પોસ્ટ ખર્ચ ભુદું. વિન્ડુસ્તાન બધરના આફકાને દસ
શીશીંગ અગાઉ મોકલવા. લખે:- વૈદ્યરાજ વી. કે. જોશી.
કામકળા ઓપધાય મું. લાકી કોડીયાવાડ. (ઈડીયા)

.....સુગંધી દીલહારક અગરબત્તીઓ તેા ઘણી-વાપરી હશે.....

પણ માધસોરની મુખ્યાત

લક્ષ્મી છાપ અગરબત્તી

ની સુગંધ કેં ઝોરજ છે. એક વખત વાપર્તા પછી કંઈમ વાપરતા થશે. ૨૪) તેલા માધસોરી શેર એકના રૂ. ૧) ૨) ૩) એકજ વખત તેની અગરબત્તી મધમધતી સુગંધ લક્ષ લુગો.

લખા:-રતીલાલ ગોવીંદજી વડગાદી મુંબઈ નં. ૩.

**પ્રેસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ
જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની.**

હેડ ઓફીસ—અમરૂત બીલ્ડીંગ, ફુગલ રોડ,
બેલાઈ એસ્ટેટ, કોટ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીઅમાંથી
જીંદગીનો વીસો ઉતારવો.

સ્ત્રીઓના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
તબીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

ચાલાક અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
ઉદાર સરતો.

THEUDOSIA

Best Safety Razor Blade
MADE IN GERMANY

મોંઘવારીમાં કુરકસરતુ સાધન.

આ ચીજ વગર નમને ચાલે તેમ નથી દરરોજ
સ્નારના એક આંતરે ખાસ ગરર પડવાની
“થોડાગીઆ ક્લેટી રેઝર બ્લેડ.”

એકજ ડબલ સાઈઝ બલેડથી ૧૦ થી ૧૨ વખત વગર દરરોજે હાલી સાફ થઈ શકે છે. દરેક
પેકેટમાં નં. ૧૦. એવા ૧૦ પેકેટમાં નં. ૧૦૦ ની રૂ. ૪-૮-૮ ચોરસ ૬ આના વધારે.

સોલ એજન્ટ:-નુરમહમદ રહેમતુલા.

૨૮૦, કરનાકરોડ મુંબઈ નં. ૨.

સ્ત્રી શક્તિ.

સ્ત્રી શક્તિ બહુત થઈ છે,
શ્રીઆતે પોતાનું કાર્ય સમ-
બધું છે. પણ વ્યવસ્થા
કરવાની જરૂર છે, વ્યવસ્થા-
પણ નથી. કાર્યકર્તા નથી.
જે લોકો થોડું થઈ કામ
કરે છે, તેને માથે જ બધો
ખાજો આવે છે. કામની
, વહેંચણી થવી જોઈએ અને
બધાં બધાં કામ કરનાર તૈયાર
થવાં જોઈએ. શહેરમાં કામ
કરનાર બહેનોએ ગાસેનાં
ગામોમાં જઈને પ્રચારક કરવું
જોઈએ.

સૌ. શારદા મહેતા

ખા. જી.

પતિ-પત્નીની ભાગીદારી

હિંદુ સંસારમાં પતિ-પત્નીની વચ્ચે આર્થિક ધોરણ ઉપર ભાગીદારીની ભાવનાથી, કુમારોમાં થતી બચતની વ્યવસ્થા કરવાની સચના.

લેખિકા :
શ્રી ૦ સુધા, શર્મા.

ખાડીઆ,

અમદાવાદ : મહા મુદ નોમ

પ્રિય ખુદન સુનીશા

મુ'આઇ,

ખરેખર બહેન તારો પત્ર અમારે સાથે કંઈને કંઈ નવીનતા લાવનાર, નથી પ્રેરણા આપનાર, મન કથુબ કરે નહિ છતાં છુદ્ધિને તે માટે વિચાર કરવાની ફર્ક પડે તેવી સ્થિતિ ઉભી કરનારો જ થઈ પડે છે.

તેં લખ્યું : “સ્ત્રી અને પુરુષ બંને આર્થિક નજરે સમભાગી હોવાં જોઈએ, આપણા સમાજમાં એ વ્યવસ્થા ચાલુ થશે ત્યારે જ સ્ત્રીઓનાં માન અને મૂલ્ય વધશે; તે સિવાય-આર્થિક નજરે સ્ત્રી જ્યાં સુધી પરત્રયી રહેશે ત્યાં સુધી-સ્ત્રી જાનિને ભવ્ય સમાજ, શાસ્ત્ર, ધર્મ કે પુરુષ કોઈ પુજવાનું નથી.”

તારાં આ વચનો અમારે સાર, હિંદી ધારાસભામાં પેલા વિદ્વાનમાઇ દેવેશ રજવા છે તેવા ચમ્પેનના બંબોળોના જેવાંજ ઘણાં પડ્યાં છે. મુશ્કેલના માસી તો ચમકી જ્યાં છે, એ તો કહે છે : ‘આ ટ્યુટીને એનો પ્રિયવદ આટલી ચડાવે છે શું કામ?’ અને અમને બંધાને ધમકી મિત્રીત શિષ્યા-

મણુ આપતાં કહે છે : ‘અલિઓ! ભેજે, તમે મેને ચાજે ચડીને ફારી જતી!’

અમે એટલું બધું તો ગભરાઈ જતાં નથી, પરંતુ પતિ અને પત્નીની વચ્ચે, તું કષ્ટે છે તે જાતના નવા ભેદ ઉભા કરવા એથી આપણા સંસારની મિઠાશ-જે કુનિયામાં ખીજે ક્યાંય નથી જણાતી-વેડાઈ જશે, આર્થ સ્ત્રીઓની આપભોગની દિવ્ય ભાવનની અમરવેલિ કરમાઈ જતાં સંસાર શુષ્ક ખનશે અને પ્રેમને સ્થાને સ્વાર્થનું સત્રાજ્ય જામતાં લીલી વાડી જેવા આર્થ સંસારે કચ્છી રણના ઉન્નાળાના મધ્યાન્હ ઉત્તરશે. શું એ તને ગમશે? હું તો એની કલ્પના કરતાં પણ, જેણે જાણીતો અંગ્રેજ નવલકથાકાર પ્રેમચિહ્નોના સંસારની નવલ કથાની રૂપરેખા દોરતાંજ જેમ ચમકી ગયા હતા, તેમ હું ચમકી જાઉં છું ને કુશ મરું છું.

સુનીશા, ભણે તું મને ગમે તે વિશેષણ આપે પરંતુ મને તો સંસારને ખિલો શુષ્ક વેરાન બનાવીને મળતા સ્ત્રીઓના સમાનદષ્ટ ન આવે તે ગમે પણ પીડતી ટુલવાડી સમા આર્થ સંસારને સળગાવી દેતાં મારું દિલ ન આવે.

ત્રિશુભને તેમજ મંદાકિનીને મેં તારે
પત્ર વાંચ્યો છે, હસુખને આરુઢી
સિપાહી તૈંજા આવ્યો હતો એટલે તેણે
આવ્યા પછી નિરાતે પત્ર વાંચ્યાવું કહ્યું
છે, પરંતુ ત્રિશુભ માત્ર મનને સર્વોંશે
મળતી થાય છે ત્યારે મંદાકિની પં
ટકા તારી, તરફ ને પંટકા અમારી
તરફ છે: અમર નથી તે છેવટે
ક્યા વિચારની ધરે; એને તારા વિચાર
ગમ્યા, પણ એનો કુંડીન વર એવા વિચાર
જાણી ગુસ્સે થઈ તેને કાઢી મુકે તો?
એ ભય એ બિચારી પોતાનો સ્પષ્ટ અસિ-
ત્રાય આપી ન શકી.

વળી એકસા પૈસા એજ માનવ-
જાતિના સુખવું કારણ છે એમ
પણ શું કામ માની લેવું? અને
આ દેશનો વિચાર કરતાં તો અહિં ગરિ-
બાદનો પાર નથી, ત્યાં પૈસા માટે પત્નિ
સામે લગ્યા તૈયાર થવું તે કેવું અભુગતું
ગણાય? મૂળે પૈસાજ નથી તો સ્ત્રીઓ
ભાગીદાર શાની બનવાની?

તને વધુ શું કમ? તારી ભુદિની ધાર
દમણાં દમણાં એટલી તીવ્ર બનતી જાય
છે, કે તેની સાથે અથડામણમાં અવધાને
વિચારજ મને ગભરાવી મારે છે.

મિયંવદભાઈ નેપાળથી પાછા આવ્યા
હશે, તું એ સ્વતંત્ર દેશની મુસાફરીએ કેમ
ન ગઈ?—કે તારા જેવી તોફાની છેડકરીને
સાથે લઈ જતાં મિયંવદભાઈ ગભરાઈ ગયા?

તું છેડકરી અમલવાદ ક્ષાપીને માત્ર એકજ
દિવસમાં પાછી ગઈ, તેથી કહુને અસંતોષ,
રુદ્ધિ ગયો છે. ખાસ કરીને ધંદુ, વચુ, રજની
ને કહુને તારી મોદિની ખુબ લાગી છે.

સિ. ત્વરા સ્નેહની પિપાસુ

ધંદિરા.

૧૦૫૬, નેપાળથી રોડ, કલેરા બંડિસ,

મુંબાઈ: મલ સુદ પૂનમ.

બહાલી દોરત ધંદિરા

અમલવાદ.

તારો પત્ર મળ્યો.

મારી અજીઢી સારી અને સીધી વાનં
તારા જેવી શિક્ષિત છેડકરીઓ પણ અંબ
ગેળા જેવી ગણશે, તો પછી હિંદુ અ
સમાજવું ગું ધરો એજ મને સુમનવું
નથી.

મારી ખાત્રી થતી જાય છે કે, કુણું
તાને લીધે અનેક સ્થળે છિદ્રવાળી સર્ત
ગથેલી અમરની કાઢણીમાં જેમ પાણી રહે
શકતું નથી, તેમ અનેક સ્થળેની પરાવ-
લંબિતાને લીધે, આપણા દેશની સ્ત્રીઓન
માનવ એટલાં ઘણું બની ગયાં છે કે
તેમાં એકે સ્વતંત્ર વિચાર ટકી શકેતો નથી
એ માનસની કુબંધના જ સ્ત્રી જાતિની
દુશ્મન છે.

પરંતુ આ કંઈ નારી એકસીનો કે
આપણી ધારીક બહેનપણીઓનો જ દોષ
નથી, તેમ નુસેઅના, આશીના વિચારો
જાણીનેય મને નવાઈ સાગતી નથી.
એમના, જેવી પોતાને સ્વતંત્ર વિચારો
રતી મનાવી રહેતી કેટલીય બહેનો
ને વસ્તુતઃ શુકાબી માનસપાયાં નં કરે તેવાં
કામ કરતાં મેં તેમાં—જાણ્યાં છે. એકજ
ઉદાહરણ: હિંદુ કામની મુન્દર નણીને ઉદાર
કરી નાખ્યા મારે મુંબઈના એક પરામાં
ચાલતા મંડળનાં વ્યવસ્થાપકોએ, સ્ત્રી જાતિની
ભયંકર નિંદા કરનારા, તેમની સદગત પણ
સ્વતંત્રતાને જાહેરમાં ઉનારી પાડનારા, એમને
માટે ધુમટાની અને એકાંત એકજની દિમાયન
કરનારા, એક કહેવાતા કથકારની પાસે એ
મંડળના નામ અને આશરો તીચે એકાદ
એ જાહેર કથાઓ કરાવી, એકા કથકારને
સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતાનો નિંદક બન્યા

માટે સોનાનો ચાંદ આપ્યો, અને વળી તેની સ્ત્રી ભતિ વિરોધી નીતિ સામે દીકા કરનારાઓને ઉતારી પાડવાના પ્રયત્નો કરવામાં ગાંધવ ક્રેતાં હોય તેવાયે અટંગર તેમણે બાંહેમાં કર્યાં!—આમાં શુધ્ધિ પૂરક ચોતાના પગપર કુલકો, મારવાનું કુકું કામ તેમણે કર્યું નથી, પણ સરળ અસ્થાનનું જ તેમાં તેમણે પ્રદર્શન કર્યું છે, એમ હું માનું છું: મુલોચના 'માર્શનિ' હું પેલાં વ્યવસ્થાપકની કારિનાં માનું છું.

અને તને કે ત્રિશુલાને આપા વિચારોથી મૂગતાં જોઈ છું, ત્યારે તો ત્રી ભતિના માનસમાં સ્વાતંત્ર્યના વિચારોનું એક નાનું મુંઝવેલું પણ પ્રવેશવા ન પડે તે માટે, તેની આસપાસ હિંસાં કરવામાં આવેલાં અસ્થાન, વહેંચે, આટંગર, ધમક અને મિથ્યા જામોનાં તળાં કેટલા અંશ મજબુત અને વિચારપૂર્વક ગોઠવાયલા છે, તે તો જાણ મને ખ્યાલ આવે છે. એક વખત દિમ્બ કરીને તમે એ તળાને સંકળ ઉપરોપવાના પ્રયાસ કરશો, એટલે આપે આપ જાનતાં, પ્રદર્શનાં કિંમત નમારા માનસપર ઉપર પડ્યા વિના નહિ જ રહે, એવી મારી ખાતી રહ્ય કાયમ જ છે.

પણ ત્રિચારી મંદકિનીની દશાની તો ખરેખર મને દયા જ આવે છે. ના, એકલી દયા જ નહિ, જેને કીધે એક સ્ત્રીની અટલી દયામણી થાય છે, એ કુલીનશાહી ને સગાવાની તેની હાળા કરી નાખું એટલે કોય પણ મને તેની નરક ચરે છે.

ત્રિસુલાના પસાન કુમારને હું ખરાખર ઓળખતી નથી, પણ જો એ પસાન નિષ્પાલસ હોય તો, માનવ જાતિને અધનમાં જતરી ગમવાના કે મુકન કરવાના કામમાં પેસે, ધન, મુદી, તાણું એવા અનેક નામે ઓળખાતી વસ્તુ કેટલી બધી કમળમૂલ છે,

તેની વાતો વસત પાસેથી નાણી લેવા ત્રિશુલાને તું મારી વતી લગામણ કરશે.

હું કહું છું કે ત્રી અને પુરુષ, પતિ-પત્ની તરીકે સમલાગીદારીના સિદ્ધાંત ઉપર ચોતાના શુદ્ધસંસારની વ્યવસ્થા ગોઠવે, તેમાં કશું ખરાબ નથી. તું કહે છે તેવા નવા ભેદ તેથી હિંસા નહિ થાય, પરંતુ અત્યારનાં પતિ-પત્ની વચ્ચે ધર્મ, શાસ્ત્ર, સમાજ અને કાયદાની નજરે જે ભયંકર જૂના ભેદ ચાલી રહ્યા છે, તે ભેદને સરળતા ભર્યાં ઉકેલ તોમાંથી આપો આપ થઈ જશે. 'કમકે પતિ અને પત્ની મળીને પુરુષ પ્રકૃતિનું જીવંત અંગ અને છે, અથવા તો તેમના ધર અને સંસારનો વ્યવહાર ધર્મ અખંડ સચવાય છે. તે માટે પુરુષ વ્યવસ્થા ઉપાન્યાન કરે છે, સ્ત્રીધરની અને સંસારની વ્યવસ્થા કરે છે. તે વ્યવસ્થા પત્ની ન હોત તો કાણ કરત? સામાન્ય નજરે જોઈએ તો એમ કહી શકાય કે એકાદ બે નોકરો રાખી લેવાથી ધર કામ ચાલી શકત.

તે કે, માત્ર પ્રજનો સર્વાંશી પ્રત્યુત્તર આપી મળતો નથી, છતાં દલીલની ખાતર એ ઉપર હજારા ગવાખને લાગુ પુરત સ્ત્રી-ધારી કાઢને આગળ વધીએ, તો પણ તેમાંથી એટલું તો ફરિત થયું કે, જે કામ માટે પુરુષને પેસા ખર્ચવા પડત તે કામ પત્ની તરીકે સ્ત્રી કરે છે. અને એ નજરે જોઈને, સામાન્ય દષ્ટિએ કહીએ તો પણ એટલું તો સિદ્ધ થયું કે, પત્નીની મદદને કીધે પતિ દર મરિને અમુક રકમ ગવાથી રાકે છે.

પરંતુ જરાક ઉંડાં ઉતરીને ધર-સંસારના પત્નીના લાથે અસતતા વહિવટની સમજાવવાના કરીએ તો નજીકથી કે, નોકરોથી થતા કામમાં અને પત્નીના લાથે કે, તેની

]

દેખરેખ નીચે થતા કામમાં મદદાતર છે. પત્ની ખૂબ વેવડથી, વ્યવહાર કરકસરથી, પોતાનું જ છે તેથી જે કામ કરે છે, તે ગમે તેવા સારા સાથીઓ [નોકર-આકરના અર્થમાં] નજર કરી શકે. એટલે સ્વચ્છતા તેમજ વેવડના ધોરણે જેતાં પત્નીથી થતા કામમાં પતિને આર્થિક નજરે, વધુ લાભ થાય છે. વળી નોકર અથવા સાથી તો જેઓ વધારે સારી કમાણી કરતા હોય તેજ પુરુષો ગ્રામી શકે, પરંતુ સામાન્ય માણસ તેમ કરી ન શકે, એટલે તેવું કામ એને જતો કરી શકે. તેમ કરવા જતાં એનો જે સમય લય, તે એની કમાણીમાં નુકસાન કરનારો થઈ પડે; ત્યારે પત્ની નરીકે સામાન્ય અથવા નિર્ધન મનુષ્યની સ્ત્રી થઈ કામનો ખોજે ઉપાડી લેવા ઉપરાંત, પતિની ઓછી કમાણીનો ખાંડા પુરવામાં, પોતાની શક્તિ ખર્ચીને આર્થિક મદદ સુધ્ધાંત આપે છે: જે પગારદાર સ્ત્રી તરફથી જનનું સ્વર્ગ આશંક્ય છે.

ઈંદ્રિય, અમદાવાદના રીચી શેઠ ઉપરથી પશુની માફક ખરાબ ખેંચતાં, માનવ જાનિની શરમતાં છડાવે સ્મારક સમાં અનેક નિર્ધન યુગલો દોડદોડ કરે છે, તેનો તો મને અને તને સારી રીતે અનુભવ છે. એ દાખલામાં નિર્ધન પતિ, પત્નીની મદદથી પોતાના ઘર સંસારનું ગાડું જેમ તેમ ગમડાવે છે. [અને એવા સમુદાય આ દેશમાં ઘણો મોટો છે], તેના વિચારથી કહી તું કે સુશાસ્ત્રના માશી 'ડ' ત્રિયજ્ઞા અથવા મદાંકિની કે સમાજનો મોટો ભાગ કહી ચમક્યાં છે ખરાં? બિચારી, પેલા જલુરની સ્ત્રી આટલી મલુરની કરીને ઘેર જશે, પછી તેનો મલુર વર દિંદુ પતિ નરીકે, થોડા સમય પહેલાંની ધંધાની, એની ભાગીદારણુ, પત્નીનો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ ધકક જશે. શ્રેયસ્વી જલુર ખાટજો પાચરી

સુધ જશે, ત્યારે એનાજ જેટલો શ્રેમ ઉદા-
વનાર પેલી સ્ત્રી એને માટે ગરમ પાણી કરશે, દરણું દળશે, દાળ ભરડશે, મસાલો ખાંડશે, રસોઈ ખતાવશે, કપડાં ધોશે, પથ્થરી દરશે. તેમાં સહેજ પણ ભૂલ પડતું તેનો 'પતિદેવ' એની કૂજા કહી નાખશે, અને એટલું છતાં, પેલી સ્ત્રીની ભાગીદારીથી થયેલી, કમાણી નાં નાણાંનો તેને પૂછવા વિના તે, એકજાન મૌનિક થઈ જશે, તેમણી યાદ ઉતારવાં માટે તે દારૂ પીશે, ખીટી કુંકરો, તથા ગટ ગટાવશે!—તને આમાં ન્યાય દેખાય છે કે સ્ત્રી જાનિને વિના કારણે થતા, ભયંકર અન્યાય નરવરતો જણાય છે?

જે પુરુષ સ્ત્રીની કમાણી ઉપર કાણુ ગ્રામવા તૈયાર થાય, અને સમાજ તે સાંખી શે; તો પછી પત્નીને પતિની કમાણીના અર્થ ભાગીદાર ખનયાની ભાવનાને પણ સમાજે તે રીતે સાંખી લેવી રહી. તેમાં ખાટું શું છે? પણ તને આ વિચાર માનથી કંપારી થઈ છે, દિંદુ સમાજની વિકસતી કૂચવાડી ચેકાઈ જતી દેખાય છે, તેહું સમજી શકું છું. તે માત્ર અનેક પ્રકારના સંસ્કાર તેમજ વાનાવરણને લીધે ઉભી થયેલી, માત્ર મનો-દશાજ છે. તું જે કલ્પના દિંદુ સંસાર માટે કર છે, તે માત્ર કલ્પનાજ છે, અનેક મનુષ્યો દરરોજ તારી આસપાસ એવી કલ્પનાઓ કરે છે, માટે તને પણ એવી કલ્પના કરવી એ સડજ સુલભ થઈ પડ્યું છે; પરંતુ જરા કલ્પનાની પાંખથી નીચે ઉતરી, વાસ્તવિકતાની ભુમિકા ઉપર ઉભી રહી, પ્રભુશિક્ષા વાદનાં જાનિને ઉંચું કરી, સુદિના પ્રકાશમાં લે, અને પછી કહે કે, તું કલ્પે છે એવા આપણો સંસાર છે ખરો? જેને કુચવાડી માનીને વેરાન ખતી જવાના ભયથી તું મિથ્યા ભડકે છે એ માત્ર તારી મોલ જાગજ છે. વાસ્તવિક રીતે તો આપણે

સંસાર ધરણ બની ગયેલોજ છે, ગુપ્તતા સિવાય બીજું કશું છે જ નહિ. સ્નેહ અને પ્રેમની દિવ્ય લાવ નીતી તારી પાતો પશુ કેવળ કલ્પનાનો મુગ્ધગ્રા સિવાય બીજું કશું જ નથી. પ્રિયવદના એક મિત્ર એક દિવસ કહેતા હતા કે આ દેશમાં પશુઓ ઉપર ગુપ્તતા ધાનક્રીપણને અટકવનારી મંડળીઓ છે, પણ સ્ત્રીઓ ઉપર ગુપ્તતા ધાનક્રીપણને અટકાવવા માટે મંડળો કાઢવાની બંધર છે. આ વાત્સલ્યિન અક્ષરસઃ ખરું છે. અને તું અર્થ સંસારની પુલકોરમની ચાડી કહે છે?

પૈસાને તું સુખનું કારણ માનતી ન હોય તે સ્વાભાવિક છે, કેમકે તને પૈસા ધિનાની દશાનું જ્ઞાન નથી, અને રાજ-કારણમાં આર્થિક પરાધિનતાએ કેવા મોટા અને જય-દર ભાગ લગાવ્યો છે. તેનો તે વિચાર સરખાથે કર્યો નથી. નિરાને વિચાર કરી જોજે નો જણાશે કે, દિંદુસ્થાનની પરાધિનતાનું મુળ પૈસા છે. પૃથ્વી ઉપરની રંગીન પ્રજાઓનું મુળ પૈસા છે, યુરોપમાં પ્રાચીન મદાયુધનું કારણ પૈસા હતું, અને હવે પછી પણ જે વ્યવસ્થાને પૈસાને મારેજ દશે. એકજ દેશના અનેક મનુષ્યોને તેજ દેશના થોડાક મનુષ્યો કબ્જે છે તે પૈસાને માટે જ. પૈસામાં દધર (જે તે હોય તે પણ) કરતા કોડી સન. છે. એ વાત નહિ સમજીએ ત્યાં સુધી આપણે જાનિ નરીકે ક્યારેયમાંજ રહેવાનાં છીએ.

તું કહે છે પૈસાની ખાતર સંસારની સ્વરૂપાડી ન વેદાય, તે માટે તું તારા સ્વાધિકારને પણ દોડે મારવા તૈયાર છે, પણ દિંદુ સમજના સંસારમાં અગત્યા જે ભયુક્ત ઉડી રહ્યો છે તે શું પત્ની તરફના પતિના કે પતિ તરફના પત્નીના પ્રેમમાં પૈસાની મારા મારીલો લીધે? ન.

પૈસાની એક પક્ષી વાંદવણીને લીધે. પુરુષોને એકલીને ધનના માલિક માનવાને લીધે સ્ત્રી કાયમ પરાધીની બને છે, તે વેચ્યો કે ખરી-દવા જેવી વસ્તુની દશાએ આજે હિતરી પડે છે, તે એક પક્ષી માલિકીના લાવનાથીજ. જેમ પુરુષને તેમ સ્ત્રીને પણ સ્વતંત્ર રીતે જીવવાનો અધિકાર છે, અને એકલોજ અધિકાર સ્ત્રી માટે છે. તે કંઈ પોતાના પ્રેમને બદલે પુરુષ પાસે પૈસા માંગતી નથી. પ્રેમ પૈસાથી ખરીદાઈ શકે તેવીજ વસ્તુ નથી. એ ખરીદી કે વેચી શકાતો નથી. તેની તો બેટજ લઈ લઈ રાકાય છે. સ્ત્રીનો પ્રેમ છતાં વાનો દર્વા દરનારા મદારથીને જાતે પણ છોડાવું પડે છે. પણ પૈસાથી જીવનના બીજા ક્ષેત્રોમાં જે હક્ક અને અધિકાર મળે છે, તે હક્ક તેમજ અધિકાર પુરુષની માફક સ્વતંત્ર રીતે બોગવવાનો સંપૂર્ણ હક્ક સ્ત્રીને હોવાજ જોઈએ—અને તે આર્થિક લાગીદારીના ધોરણે. મળી શકશે.

પતિ અને પત્ની ધર અર્થ આદ કરતાં જે વધે તે સરખા હિસ્સે પોત પોતાને ખાતે બેંદમાં જમા કરાવે તેમાં સ્ત્રીની જે સ્વતંત્રતા અને સ્વમાન જળવાય છે, તે પતિ પત્નીને હજમરોના લાગીના કરાવી આપે તેમાં જળવાતાં નથી. કેમકે એક સ્વઉપાલ્લંઘન મિશ્રિત છે, ત્યારે બીજી એક મનુષ્ય તરફથી બીજાને મંદરખાનીની રાઈ મળેલી બેટ છે. થોડી પણ સ્વઉપાલ્લંઘન મિશ્રિત ધરજનારને તેમાં જે સુખ અને સંતોષ દેખાય છે, તે લાખ્ખોની બેટ મેળવવાથી મળતાં નથી.

અત્યારે દિંદુ પતિ પોતાની સ્ત્રીને ખાવા, ખેડેલા અને રહેવાનાં સાધન આપે છે, તે માટે જાણે સ્ત્રી ઉપર મંદરખાની કરતો હોય તેવા દેખાવ કરે છે, એ દેખાવમાંજ બીજાનું અત્યય રહેલું છે—એ તો સ્ત્રીને સ્વાભાવિક દરક નરીકે મળે છે, તેને મંદ-

નન મલુરીના બદલા તરફ લેખકે એમાં સૌથી પ્રેમનો તિરસ્કાર રહેલો છે, એ તિરસ્કારની બીધણી ભાવનાથી આવના સગળી રહેલા દિલ્લ સંસારને શાંત કરવો હોય તો, સ્ત્રીઓને સર્વ રીતે આર્થિક સ્વનંતતા મળે તે વળતના પ્રયત્ન કરવાનું પડશે.

ઈન્દિરા, તેને કદાચ ખચક નહિં હોય, પણ દંગરીમાં આજે પણ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે આર્થિક વહેંચણીની અવસ્થા છે. કુવારી કયા પણ પોતાની સ્વનંત મિલકત મેળવી શકે છે, પરંપરા પછી તેની એ આર્થિક સ્વતંત્રતા ભાગીદારીની રીતે સંચાલ્ય છે. તેના પતિના મરણ પછી પતિ એ પોતાની મિલકતની ખાસ વ્યવસ્થા કરી ગયે ન હોય તો, તે મિલકતની મંજૂર પણ સ્ત્રી બને છે, પરંતુ સ્ત્રીના મરણ પછી તેના વિસાતી મિલકતનાં માલિક તેનાં સંતાન થાય છે,—સંતાન ન હોય તો તે મિલકત સ્ત્રીનાં પિયરવાળાં મળે છે.

અને અલ્પદેશ તેમજ દલિલ દિવના કેટલાક લાંગામાં કન્યાન પિતાની મિલકતની વારસ ગણાય છે. પરંતુ સુરક્ષામાં એવી વ્યવસ્થા નથી, માટે તને અચંપો લાગે તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તેમાં અતીતિ, હેઠાંજગપણું, પતિ સાથે ખંડખારી, કે પ્રેમ વિષેણું શુદ્ધ હવન એવું કશું નથી. ત્રિયંવદ એ સમજે છે,

એટલે મારી જામનમાં મુકાયતા મારીએ ચિંતા કરવા જેવું નથી. મેં તો મારા ઘરમાં એ પ્રયોગ કર્યોએ શકે છે, અને આજે એકમાં મારા ખાતે સારી રકમ એકઠી પણ થઈ છે.

તેં ગરીબાનું કારણ આગળ ક્યું છે, પરંતુ જોએ આજે ગરીબ છે, તેઓ અર્થ શોધના મર્મ સમજીને કે દેશની પત્રાની પરિસ્થિતિને આંગે મળનારી નફોના લાલ લઈને સારી સ્થિતિએ નહિં આવે તેમ શું કામ માની લે છે? છતાં તેટલા માટે ખીચાં આને મળતો લાલ શા માટે અટકાવવો?

આ ગયા માટે લગ્નને સરકારી દફતરે નોંધાવવાની ૧૯૨૩ ના કાયદાથી થયેલી સગવડનો લાભ લેવાનો આદેશ આપણાં મોજવાન યુગલો કરે, તે તેથી કીક કાયદે થાય. આ સંબંધમાં હું તને હવે પછી લખીશ.

ત્રિયંવદ નેપાળ ગયા ત્યારે મને સાથે લઈ જવાનો આગ્રહ ધણીજ કર્યો હતો, પણ આરે સ્ત્રી સમાજનું કામ હોવાથી હું મંચ નહોતી. આમ છતાં તારા લેડીઆ એની જ્યાં ખાનાર છે એ જાણીને એને ખૂબ સંતોષ થયો છે. અમદાવાદ હવે આવીશ ત્યારે તમે કેટલું જાણી તેટલું રહેવાની છે! એ યાદ રાખજો.

મા દોરતોને સત્કાર.

સિ. હારી દેવન

સુનીયા.

નવયુગ

આપના ગામની લાયબ્રેરીમાં આવે છે? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તત્કાલીન કરતા નથી?

સ્વતંત્રતા અને સ્ત્રીઓ

: લેખક :

કુમારી ત્યવતી દેસાઈ

હિંદુસ્થાનમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેનું યુધ્ધ લાંબું છે. જન્મે પહેલે લગભગ પચાસ વર્ષો છેલ્લાં કહેણ મોકલવામાં છે. એટલે સ્વતંત્રતાની આંદોલનમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અને તેમનો વિસ્તાર કેવો હોયો તે જાણવું એ પ્રથમ અભ્યુદય છે. તેથી મુશ્કિલ બહેનોએ આ સવાલને પુરતી ગંભીરતાથી ચર્ચવાની જરૂર છે.

એ વારંવાર કહ્યું છે કે, મારી એ એક કાયમીજ ફરીઆદ છે કે, હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓને પોતાની દરીયાઈ સ્થિતિ સમજાવવાની. સ્ત્રી જાતની ગુલામી દરીયાઈ સંસ્કૃતિ પહેલું કારણ એજ છે. એટલે કદાચ 'હિંદુસ્થાનમાં સ્વતંત્રતા અને સ્ત્રીઓ' નો લેખક એ વાક્ય વાંચીને કેટલીક બહેનોને કહ્યું કે તીરકારની દુષ્ટતા દરેક સ્ત્રીઓ અને તે પછી વળી હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓ ગુલામી દરીયાઈ સ્વતંત્રતામાં શું હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓની દલીલ? જાણવાની જીલ્લા કમિશનરોની દલીલ? નથી, એટલે મોટી મોટી કમિશનરોની દલીલ? નથી! એમ પણ કહેવામાં આવે છે.

આત્મચરિત્રના અભ્યાસને લીધે આવી કમિશનરો દરેક દેશમાં નીકળે તે સ્વયં સ્વાધ્યાયીક હોવા જતાં, મારી કમિશનરો એ માત્ર દવાઈ તરફ અધ્યાત્મ તે અશક્ય આદર્શ પાળવાના આવી ધમપછાડ નથી. હિંદુસ્થાનના સ્ત્રીઓ સ્થિતિ અને સંસ્કૃતિમાં જીવન દેશની સ્ત્રીઓએ દેશના ગુલામી દરેકમાં પોતાનો હિંદુસ્થાન આપ્યો છે.

સ્ત્રીઓનો દાખલો આપણે જરાબર જાણવું તેમ જીએ. હિંદુમાં જેમ મુસલમાનોના આગમન પછી સ્ત્રીઓને માટે પદ્ધતિઓ અને લાંબા નીવાસનાં સંસ્કૃતિ થયાં, તેમ સ્ત્રીઓમાં પણ તાત્કાલિક, હિંદુસ્થાન તે દેશની કંઈ ઉપર પડી, ત્યારે સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓની ઉપર પણ અનેક જાતનાં બંધન મુક્યાં હતાં. એ યુગમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા હિંદુ ધર્મ ગણ અને તેમને એકંતરવાસમાં (Herem) રહેવાની દશાએ ઉતરી પડ્યું પડ્યું. ઘણા વખતની ગુલામી દશાની પણ સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓના જીવન ઉપર લખેલ અસર થઈ. તેમને એમના લાંબાઓની માફક જીવવાની મળતી બંધ થઈ. આલ્પકાળમાં પોતાની અને પછીના વખતમાં પતિની આત્મચરિત્ર પાલન કરવાની એમને માથે ફરજ આવી પડી. તેમ છતાં પણ સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓએ ત્યાંના જીવનમાં અગત્યનો ભાગ ભજવવાની અને સાથે સાથે પોતાની આસપાસ સંસ્કૃતિમાં ગુલામીની જાણવું તોડવાની લડત ચાલુ જ રાખી.

ઇતિહાસ કહે છે કે, બહાદુર સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓ જાતની દલીલો અને ધર્મ વેત્તલોએ સાથે થતાં સહેજ પ્રભુ કરતી ન હતી. તેને માટે એમના પોતાના જ લાંબાઓ અને પતિઓ તરફથી એમને કેટલા દરજ્જા અને નિંદા જ સહન કરવા પડતાં તેટલું જ નહિ. પણ એમને ધર્મમાંથી લાંબા દરજ્જામાં આવતી, તેમ છતાં પણ પ્રજા, સ્વાતંત્ર્યના ઉચ્ચ આદર્શોને ખતર તેમણે એજ પ્રકાર વગરની સાથે રહીને ચલાવું છે. હિંદુ નહિ.

આથી પીરર થી શ્રેઃ સ્ત્રીઓને એસ્મા
એકાન્તવાસ (Herem) માંથી મુક્ત કરી તે
પછી પણ એમને પોતાના દક્ષિણે પુરપવગ
પાસે સ્વીકાર કરાવવા માટે પુરુષ વખત
સુધી સખત હાલત ધારી પડેલી. તેમ છતાં
ઓગણીસમી સદીમાં તો તમામ રશિયન
સ્ત્રીઓને ઝરના લુકમી ગ્રાન્યમાં પણ દેશ-
દીનનાં તમામ પ્રાગતીક કાર્યોમાં ભાગ લેતી
આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

તેમણે રશિયાણને માટે રશીયા જોડીને
અદરન. દેશમાં જવા માંડ્યું હતું, શીશ-
નમાં અને કાનાં કંચોમાં તેમણે કાળ
આપવા માંડ્યો હતો, કેટલાં ગણાં મદદન
સમ્પાદક સેવાનાં કાર્યોની કમ્પતાઓ તેમણે
કર્તાં હતી, તેની સાથે સથે જગ્યાવાની તમામ
હાલોમાં રશીયન સ્ત્રીઓએ પુરુષોની સાથે
રેલીને કામ કરીને, સંખીરીઆમાં દેશનીકાલ
ધવાનું તેમજ પુરુષોની સાથે ઝરતા જેલ
મંદિરો શોભાવવાનું માન તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું
હતું. રશીયન સ્ત્રીઓના વીરત્વ અને બોગનું
તો મહાન પુરસ્ક હાથ તેમ છે.

જેમ અધ્યાન કુમારીકાઓ અભ્યાસ માટે
પુરુષનાત ગઈ છે, તેમ કેટલીય રશીયન
આગાઓ ૧૯ મી સદીના અત્તમાં દેશ યર-
દેશની પીઠાપીઠોમાં રશીયન કાળી, કેટલી-
કાએ રશીયન ગામડાંમાં જઈ પોતાના દેશના
ગરીબ વનનીઓને સહાય કરવા માંડી,
કાંઈએ રીક્ષીકાનો ધંધો સ્વીકાર્યો, કેટલ
નર્સ થઈ તો કાંઈ દાકનરણ થઈ, દેશમાં
જવારે પણ દુન્યા, રોગચાળા કે અસાની
થતી ત્યારે સંકટનીવારણના કામોનો આરંભ
રશીયન સ્ત્રીઓ જ કરતી.

આ ઉપરથી કાંઈ એમ પણ ન માની
લે કે, એ તો અધી શહેરની સાધન સપ્ત
અહેનોનીજ કામત હતી. ગામડાંઓમાં રહેલી
ગરીબ બેઠુન સ્ત્રીઓ પણ ધરકમ ઉપરાંત

રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં ભાગ લેતી. રશીયન સ્ત્રીઓ
કરતાં બેઠુન સ્ત્રીઓની કમોડી થ ભારે થતી
હતી. આપુ કુટુંબ ખેતરમાં મલુરી કરે.
છતાંય ઘરનું પુરું થતું નહિ, એટલે
ખેતરનું કામ પુરું થતાં રશિયાણામાં પુરુષ
વર્ગ શહેરમાં કમાણી માટે જતો, તે વખતે
સ્ત્રીઓ ઘરનું તમામ કામકાજ ઉકાવતી અને
તે પણ પુરુષોના જેટલીજ કુશળતાથી.
સરકારી કામકાજે પણ 'બાબા' (રશીયન
બેઠુન સ્ત્રીઓ) ઓળ જતી જણાતી. આમ
છતાં દેશભક્તિમાં, આપબોગમાં, નીરસતામાં
તે એટલી અધી પાવરથી હતી કે કપીઓ
તેમની વીરતા અને દેશભક્તિનાં કાવ્યો
કરતા. આ વીરંગનાઓની બલદુરી તો
એટલે સુધી નોંધાઈ છે કે પોતાના પ્રીય
જનને રાષ્ટ્રભક્તિના શુન્દા (!) માટે સજા
થાય તો તેમાંયે ભાગ પાડવવા પોતે તેની
સથે તુરંગમાં જઈને લગ્ન કરતી હતી.

એ સ્થિતી કરતાં વિદુસ્થાનની બહેનોની
સ્થિતી, કાંઈ પણ રીતે પ્રશ્ન કે કિતરતી
નથી. એટલે રાષ્ટ્રની રાજકીય હાલ જે
વખતે ત્રીવ રૂપ લઈ રહી છે, તેવે વખતે
સ્ત્રીવર્ગથી રાજકારણથી અલગ રહી નજ
રાકાય, પુરુષો પણ એટલું જ સ્વીકારીજ
રહેલા છે કે, રાજકારણમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લે.
તો જ તેની યોગ્ય સહયોગી સહયોગી રાકાય છે.
આરુઢીની હાલતના વિષયમાં સ્ત્રી વર્ગનો
મોટો હિસ્સો હતો, તેનો સ્વીકાર કામ કામ
થયો છે તે આપણે બુલધું જોઈએ નહીં.

રાષ્ટ્રીય મતસભાના કાર્યમાં સ્ત્રીઓ કેવો
અને કેટલો ભાગ આપી શકે તે જોવા જેવું
છે. સહુથી પહેલાં તો પ્રત્યેક બહેને રાષ્ટ્રીય
મતસભાની પુરતી ઓળખાણ કરી લેવાની
જરૂર છે. જે દેશમાં આપણે રહીએ અને
જીવીએ, તે દેશની મહાનમાં મહાન પ્રજાકીય
સંસ્થાની ઓળખાણ તે આપણને ન હોય

તો આપણું જીવન નકામું ગણાયું જોઈએ. જેમ રામાયણ કે મહાભારતની વાન એક એક અંકે વળે છે, તે જ રીતે આપણી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની વાન આપણે સફળે વળાવવાં થવું જ જોઈએ.

તે પછી એ સમા તરફની આપણી દૃષ્ટિ થઈ છે. તે સમજવાની જરૂર છે. સ્ત્રી અને પુરુષનાં જીવન રાષ્ટ્રીયકાર્યમાં જરૂર વ પાલુ લુદાંહોવાં ન જોઈએ. જેમ સ્ત્રીઓ પોતાના હક્ક અધીકારની માગણી માટે આશ્રમપૂર્વક તૈયાર થાય છે, તે જ રીતે પોતાની દૃષ્ટિ અગત્યવા માટે પણ તેમણે તૈયાર થવું જ જોઈએ. જેઓ ભોગ આપવામા આનાકાની કરે તેમને કદી પાળુ હક્ક-અધીકાર મેળવવા જ નથી.

આપણા દેશ ઉપર રાજ્ય ચક્રાવતાર ક્રિષ્ટિશ પ્રવ્રવનો દનિયમ લુગ્રે પ્રવ્યેક અંગ્રેજ સ્ત્રી વ્યાં હશે ત્યાંથી તે પોતાના દેશની સેવા કરશે. પોતાના સંતાનોની ઉપર ક્રિષ્ટિશ સામ્રાજ્યના કાર્યભારની જવાબદારી સંભાળે છે, એટલી સમજણ ત્યાંની પ્રવ્યેક વ્યક્તિ ધરાવે છે, એ રીતે આપણી દેશની સ્વતંત્રતાને સાક આપણે પણ આપણી જવાબદારી સમજતા થવું જ જોઈએ. એટલે પ્રવ્યેક અંગ્રેજ પતાના સંતાનોના હૃદયમાં રાષ્ટ્રીય મહાસભા અને દેશ નંદનનાં સન્માન અને પ્રેમની લાગણીઓ ઉત્પન્ન થય તેમ કરવું જ જોઈએ. કેમકે સ્વતંત્રતા મેળવવી એજ પ્રવ્યેક મનુષ્યનું પહેલું કર્તવ્ય છે. એ સ્વતંત્રતામાં જ સાચી મુક્તિ રહેલી છે. આપણા દેશ પરાધીન અને પરતંત્ર છે, ત્યાં સુધી આપણે પણ પરાધીન જ રહેવાનાં હોઈએ એ વાન પ્રવ્યેક અંગ્રેજ સમજતી જોઈએ; અને પેલી રશીયન અંગ્રેજાની માફક ગામડાંની અંગ્રેજોના દિલમાં પણ એ ભાવ બેસવા જોઈએ.

[૨]

રશિયન અંગ્રેજોનાં દેશલક્ષિતાનાં કામનું અનુકરણ કરવાનો વિચાર કરતાં કુમારી આના મુદ્દસ સ્ત્રોંગ નામની એક અમેરિકન વ્યક્તિ રશીયાનાં પિતૃત્વ પછી ત્યાંના સ્ત્રી સમાજમાં કેવાં પરિવર્તન થયાં છે, અને બળતા વખતે રશીયન સ્ત્રીઓએ કેવી હીમત બતાવી હતી, તે બતાવ્યું છે એ વાત બહુલા જેવી હોઈ, અહિં આપું છું; જે બહુલા પછી લગભગ અર્ધમધ્યમા શ્રમાની એટલા આપણા સમાજને જરૂર ખાતરી થશે કે, સ્વતંત્રતાની પરમ પ્રસાદી સ્ત્રી જાતીમાં પણ રીંહણનાં બગ પ્રેરે છે.

અંગ્રેજ આના સ્ત્રોંગ એ પ્રસંગ આમ પણ પે છે :

સોનીઆ નામની એક યુવતી આના સ્ત્રોંગની સખી હતી, તે યુવાતીને આંગણે પગ મુકવાની દશામાં જ, એક નવલુવાન રશીયનને પરણી હતી. તેના સન્નનો એ પ્રસંગ રશીયન બગવાના આરંભકારમાં જ બન્યા હતા. પછી તો બગવાના દીવસો આગળ વધતા ગયા, અને સિંહણ સખી સોનીઆને માતૃભૂમિની આજ્ઞાદીને માટે, રણસંગ્રામમાં જુઝ્યા જવાની લાગણી થઈ, તેણે પોતાની એ મનેચ્છા પોતાની 'સગી નણુ દસના પીર'ને જણાવી; પરંતુ તેના પર પથે લુદી જ મનોદસા ધરાવતો હતો. તેણે સોનીઆને રણાંગણમાં જવાની ના પાડી પણ સોનીઆ તેથી કેંઈ ઓછી જ અટકે નેમ હતી? તેણે બાપદુર યુવતીની દિમંદી પાનિને રામ રામ કર્યા, અને સ્વતંત્રતાની ખાનર લુધ્ધે ચઢવા ચોસી નીકળી. દોઢ દોઢ વર્ષ સુધી તે જન્મભૂમિની ખાનર જુઝી, ત્યાં વળી તેણે એક મોટી સમંદરી ઇસ્પાનીયની વ્યવસ્થા કરી, એ ઇસ્પાનીયમાં ઇસ્ટિસથી પોતાના દનરો રશીયન સૈનિકોની

સારવાર કરવામાં આવી, રજીસ્ટ્રીમાંથી સોનીયા મેર આવી. ત્યાં એના પતિને ખીલ્લી સાથે ઘર માંડીને બેઠેલા લેથો. સોનીયાએ મનનું દુઃખ મનમાં સમાવ્યું, અને હિંમત ગળી છુટાછેડ મેળવ્યા, સોનીયા ત્યાંથી લોકગાના દુષ્કાળ પીડીત લોકોની સેવા કરવા નીકળી પડી. ત્યાં સેવા બનવનાં બનવનાં એને ખબર મળ્યા કે જે પતિએ તેને દેણા દીધો હતો તે એકલો પડ્યો હતો અને ટાંકડાથી પીણતો હતો. સોનીયા એકલો મોટો જવા નાકળી અને છુટાછેડ લીધેલા પોનાના એક વખતના એ પતિની ખેડે પગે સેવા બનવી. કુમારી આના જોગ પણ તે વખતે એની સાથે દુષ્કાળ પીડિતોમાં કામ કરી રહી હતી, તે જોઈ છે કે સોનીયા એક વખતના એના પતિની સેવા કરવા, સંકટમાં ફેસેલા રેનેડીને મદદ કરવાની જ લાગણીથી ગઈ હતી. અને જ્યારે તેના રેનેડીને આગમ થયા ત્યારે વળી પાંચી આવી સેવાનાં કોરે ખરી રહી હતી. કુમારી જોગ કહે છે, બગવાના પ્રસંગની જુદી મનોદશાને લીધે પતિ પતિ નરિંક રહી શક્યા નહીં, જનાં રેનેડી નરિંકેનો એમનો સંબંધ તો આજુ જ રહ્યો હતો.

સ્વતંત્રતામાં રહેલા સુખને ખાતર બગવા વખતના આકર્ષિત પ્રસંગનાં, અનેક કંઈ સદન કરવા પણ રશીયન સ્ત્રીઓ પ્રેમચથી તૈયાર બની હતી. એટલું જ નહિ પણ સંકાંતી યુગને બગાડ પીડાની તેમાં હિંમત અને ઉત્સાહથી લાગ લઈને વળતના ખીલ્લી કાઢી પણ વિલાગતી સ્ત્રીઓ જેટલી ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચી નથી તેટલી સ્થિતિએ પણ પહોંચી શકી છે.

કુમારી આના જોગે આપેલાં અનેક ઉદાહરણોમાંથી થોડાંક, જે માંડી ગુજરાતી બહેનો સમક્ષ રજુ કરીશ. સોનીયેટ સત્તા પગલર થઈ તે પહેલાં કીવ નામના ગામમાં જુદી જુદી સોળ સંસ્કારો થઈ ગઈ. દરેક વખતે લોકોના હુકમ ત્યાં થયા. અને આ

જોગ વખતના જોગોના વર્ષાને પણ કીવની બહુદર રશીયન બહેનોએ એ પ્રસંગે પણ અર્થ હિંમત બતાવી હતી. એક વખતે કીવના પાણીનાં બાંધકામ જોગનાં માનથી તુટી ગયાં, ત્યારે પાણી ભરવા કીવની રશીયન મહાસ્ત્રીઓ, એ જાંબીર સમયમાં એકે માદક આસ્ત્રીને ગતી, અને લોકો ત્યારે કીવવાસીઓને મળના કાલસા અટકાવ્યા ફનીચરોના કક્કાઓ શોધી લાવીને તેમના બગવા તરીકેના ઉપયોગ કર્યા હતા.

સ્વતંત્રતા આવાનાવરણ હવે ગરીબ, નીરસ, અવારો આરોગીઓમાં રહેનારી ઉમ્મરનાયક સ્ત્રીઓ પણ અજાનનાની સામે લડત ચલાવીને સુનીવસીકી મુધીનું શિક્ષણ લેવા તૈયાર થયા જેટલી જુદી અને ઉત્સાહ બતાવી શકી છે. તે ઉપર સામાજિક કાર્યમાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ રસ લઈ રહેલી છે. પાંચ વારે ત્યાં કારખાના બંધ થાય છે. [શિક્ષણ વર્ગો] થી ગુરુત્વ સ્ત્રીઓ 'મટી સક્રિય' માં જાય. તે પછી કારખાનાની કંબીમાં ક અજાનના નિવારક મુખ [મંડળ] માં ક માના અને બાળકના સંસ્કારને લગતી કંબીઓમાં સ્ત્રીઓ લાગ લેવા જાય છે. રેનેડીનાં કામ પ્રત્યે સ્ત્રીને કષ્ટ ત્યાં ચોરસાં નથી. તેને લીધે જ રશીયન સ્ત્રીઓ આ જનનું, ઇવન જુનીયથી ગાળી શકે છે, અને જાનના સમયના બંધોનાની જાહેર સ્વતંત્ર રશી. આની સ્ત્રીઓને ગમે નથી રહી. તેણે જ આ અજાન પરીવર્તન કરી બતાવ્યું છે.

કારખાનામાં કામ કરતી સ્ત્રીઓમાંથી અનેક સ્ત્રી રીરેક્ટરો બનાવવામાં આવી છે. અને તે રીરેક્ટરો કારખાના ઉપરોન લોકોના ખાનગી ઇવનમાં પણ સરગના કરવા મારેનો પ્રયત્ન કરે છે. આ રીતે સામાજિક મુદ્દા-રાના કામમાં પણ સ્વતંત્ર રશીયન સ્ત્રીઓ જાતેજ અનેક રીતે સાધન થઈ પડી છે.

આજ રીતે હીંદુસ્થાનમાં પણ સ્ત્રી સમાજને પુરૂષ વર્ગ ઉત્તેજન આપીને તેના ઉત્થાનમાં સકારની લાવનાથી મદદ કરવા તૈયાર થાય તો દેશની સ્વતંત્રતા માટે જે કામ રશીયન સ્ત્રીઓએ કરી બતાવ્યું, તે આપમેળે અને હિંમત સાધ્યાં તેજ બતાવે ગુજરાતમાં અને હીંદુસ્થાનમાં પણ આપણે લેઈ શકીએ, એમાં કશી જ નવાઈ નથી.

છે. આની છેવટની અસર મુનાશય અરે
 'મન' અવયવો ઉપર થતી ભુરી થાય છે.
 ઉપરની આખત દ્વંદ્વ તટશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ
 જરી છે એટલું જ નહિ, પણ પ્રયોગોદ્વારા
 તપાસતાં એજ પરિણામ આવે છે. વળી
 મનુષ્ય જાત ઉપરજ આ અસર થાય છે
 એવું નથી પણ દરેક પ્રાણી ઉપર પણ
 તેજ અસર થાય છે. ૭૦૦ ઉંદરોને મરડામાં
 આવે તેમ ગરમી વતી ઝાઝી કરી શકાય
 એટલા ઝોરમાં રાખી એક પ્રખ્યાત ડોક્ટરે
 અખતરાઓ કરી ઉપરનું જ પરિણામ
 આપ્યું છે. જમનીના એક બીજા પ્રખ્યાત
 ડોક્ટરને ત્યાંના સ્ત્રી પુરુષના પહેરવેશનો
 અભ્યાસ કરતાં એમ માણુમ પડી આવે
 છે કે સ્ત્રીના પહેરવેશમાં મનુષ્યના મન
 વધુ દાખલ થઈ શકે છે કે સ્ત્રીઓએ
 પહેરવેશમાં તેમ જાડે પહેરવેશો પહેરવેશ
 કરેલા એકલા માટે પહેરવેશો પહેરવેશ
 છે, પણ કેટલાક એમ પણ કહે
 આવે છે. સ્ત્રી ગરમી ટકાવી રાખવા માટે
 તેમાં યોગ્ય હોય છે. વળી કેટલાક
 કે નમ્રતાથી શરમાઈને પહેરવેશ
 ધરેલા છે. આ છેલ્લા મત માનવામાં
 આવતો નથી. કારણ કે હજુ પણ કોઈક
 કોઈક ગરમ પ્રદેશમાં પહેરવેશ પહેરવામાં
 આવતો નથી. અને ત્યાં નગ્ન શરીરને
 ડોક્ટર એ શરમ ભરેલું મનાય છે. દમણુનો
 નવો મન એમ કહે છે કે પહેરવેશનો
 રિવાજ પહેરવેશો ગરમ પ્રદેશમાં શરૂ થયો.
 કારણ કે તેથી શરીરને ઇલાજના હાથથી
 રક્ષણ મળ્યું, અને એજ પહેરવેશના રિવા-
 જનું મુજ કારણ છે એમ તેઓ માને છે.

ગમે તે કારણ હોય, પણ હુગડાં ઉપરથી
 માણસની કીંમત આ જમાનામાં લોકો
 આંકતા થયા છે. એકજ વ્યક્તિ હોય, પણ
 હુગડાં ધરાવના માણસમાં અને હુગડાં પહેરે-

નેથી વણાટમાં વધુ તડકો અને હવા દાખલ
 થઈ શકે છે. જ્યારે વધારે પડતાં વટ વણાટમાં
 શરીરની ચામડીને તડકો અને હવાના અમુલ્ય
 લાભથી વેળા રાખવામાં આવે છે.

એકદમ સૂર્યનો તડકો લેવા કરતાં પહે-
 રવેશની પસંદગીથી નિરંતર ચામડીને તેજ
 લાભ આપ્યા કર્યો વધુ દિનાવડ છે. દારૂએ
 નવામાં ખરો ફાયદો આ કિરણોનો છે.
 દરિએ ફરવામાં લોકો અગત્યનાં એમ માને
 છે કે ત્યાંના પવનની લહેરોમાંજ ચેતનતા
 ભરેલી છે, પણ ખરી રીતે નહીં.
 શરીરની

લામાં થયો દેર દેખાઈ આવે છે. કીંગણા
 માણસો પહેરવેશથી ઉંચા થયા હોય એમ
 ઘણી વખત કાગે છે અને પાતળા માણસો
 જાડા બન્યા હોય એમ કાગે છે. પરંતુ
 પહેરવેશ એથી પણ વધારે અગત્યનો લાભ
 મનુષ્ય જાતના ઇતિહાસમાં ભળે છે.
 શા માટે લોકો કંઈક હવા ખાવાના સ્થળે
 જતા હોય છે ? ઉનાળામાં પોતાની આભુ-
 આભુનું વાનાવરણ કંઈક રાખવા માટે જાનાં
 વખતના પંખાથી અત્યારના વિજ્ઞાનીના
 પંખાની સોંધ શા માટે થઈ ? જમનીમાં
 દિવસે દિવસે નગ્ન રીતોને રોગો નાશુદ
 કરવાની પધ્ધતિ શા માટે વધતી જાય છે
 આ જગ્યાની પાછળ ઘણા અનુભવો રહેલા
 છે. પહેરવેશ ઉપર શરીરની ઇલાજશક્તિનો
 આધાર રહેલો હોય છે. પોતાના શરીરના
 વજન ઉપરાંતના પહેરવેશના બોર્ડને સહન
 કરવામાં શરીરની કેટલીક શક્તિ તો વપરાય
 છે જ. આ શક્તિનો ક્ષય ભલે દેખીતી
 રીતે કાંઈ ઉપયોગી કામમાં થયો હોય
 એમ આપણને ન લાગે, પણ તેની કિંમત
 આપણને ઘણી રીતે ભરવી પડે છે.
 ન તેજના પહેરવેશથી આપણા

છે. “ત્યારે માથું ચડી આવે ત્યારે મળદેવો
કોરડા દીઠા કરો” એમ કોરડા રોયસ એસ.
ક્રાપ્પેન્ગની કિંમતી સલાહ છે. પણ અકકડ
ક્રાપ્પેન્ગ એટલું જ નુકસાન થાય છે એમ
નથી, તેથી શરીરને તાજગી આપનારી હવાની
આવડન પણ બંધ થઈ જાય છે.

આમ કામર, ગાદી, લાંબા ગરમ મંદ-
કાકે અને ન જોઈના વધારાના પહેરવેશથી

આમડીને સુખના તરફનો અને પ્રાણીયક
દેવાનો અમુક જાલ મળતો નથી. ઉપરાંત
વધારાના પહેરવેશ પાછળ આર્થિક નુકસાન
થાય છે તે ભુલું. એટલે આવા પોશાક
પહેરનાર આર્થિક અને શારીરિક બન્ને રીતે
ગુમાવે છે.

“સાયન્ડીશીક અમેરિકન” માંના એક
લેખના આધારે.

આકૃત આમ ઢાલ ધગાડીને આવતી નથી.

દાઝવાના અને વાગવાના અકસ્માતો
ઓળીતા બને છે.

તેને માટે ઉપયોગી પણ નહીં થયે અને નહીં તેમજ
તે અકસ્માત લપાટીમાં પડે અથવા પ્રાણહાતક પણ નીવડે

—આવા કરોડદીના પ્રસંગે—

પ્રો ક ટ ન

તમોને અમૂલ્ય ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ એવી અજગ દવા છે કે ગમે તે રીતે વાગી જવાથી, આકે, અલ્પ-વીગેરે વાગવાથી
પોષકમર ઘોડી વહેતું હોય ત્યારે પણ આ પાવડર દળવવાથી ઘોડી બંધ થાય છે,
પાવડર નથી અને જલદી રજા આવે છે, ઘણીજગ્યા ઉપર આ પાવડર વેસેલીનમાં
મેળવી આપા લાયક થવાથી દંડક થાય છે અને જલદી આરામ થાય છે.

ગરુમાઝાં, માંદા વીગેરે ઉપર પણ દળવવાથી ફાયદો કરે છે, તેની
ગાદી અમર હોત ઉપગમે તેની છે. એક વખત ખાતી કરો.

અજમાવી જોવાને બની શકે તેટલા નમુનાની તાની શ્રીશ્રી ૧ ના
ખર્ચ સથે અડ અનાની ટ્રીક્ટ મેકલી મંગાવો.

શ્રી ૧ અઉંડની બાટલીનાં રૂ. ૧-૪-૦. ખર્ચ ભુલું.

દાસ એન્ડ સન્સ—મુંબઈ નં. ૪.

વિધવા

હિન્દુ વિધવા એટલે જગતનું દુઃખીમાં દુઃખી પ્રાણી.

: લેખિકા :

સરોજિની મહેતા બી. એ.

‘એસાજ એમ આશા રાખે છે કે વિધવાને કોઈ જનની લાગણી ન હોય, આશા ન હોય, ઇચ્છા ન હોય, લાભ ન હોય, ધાક ન હોય, ઉંઘ ન હોય. અને સમાજના ગમે તેવા યત્નો છતાં એનામાં એ અધુર હોય છે. એનામાં ક્યાલાવિક રીતે ઉદ્ભવતી આ સર્વ વૃત્તિઓ, અને સમાજના એ વૃત્તિઓને પ્રત્યપાના યત્નો વચ્ચે નિર્ગત તુમ્મત યુદ્ધ ચાલ્યા કરે છે. અને તેમાંથી અનેકવિધ અનિષ્ટ પરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે. છતાં પરિણામ એક પણ નથી નીપજતું.’

વિધવા નરકના આપણા અમાનુષી વર્તનને લીધે જે દુનિશરક પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે તેમાંથી છુટવાનો પુનરુત્થન સિવાય એક માર્ગ નથી જ. વિધવા વિવાહને શાસ્ત્રો સંમતિ આપે છે કે નહિ તે તપાસવા એસવાની જરૂર હાલના જમાનામાં હોઈ શકે જ નહિ. ‘હજારો વર્ષ ઉપર અમુક આદર્શોએ જે આજ્ઞાઓ કરી તે હાલના જમાનામાં માણસોને અધનશરક હોઈ શકે એ અશક્ય છે.

વિધવાને જન કરવાની છૂટ આપવી એ દયાની પાન નથી, વિધવાના દેહની વાત છે કાઈપણ સ્ત્રી કે પુરૂષે પહેલી વખત કે બીજી વખત લગ્ન કરતું કે ન કરતું એ તેની સ્વેચ્છાનો વિષય છે.

એમાં સમાજ અધન શરક નહિ જ. અર્થપત્ત, જ્યાં અયોગ્ય લગ્ન થતાં હોય, કામચલાઉ તરીકે વૃદ્ધનું નાની કન્યા સાથેનું લગ્ન, ત્યાં સમાજને તે અટકાવવાનો હક છે. આટલી સાધારણ સંયોગોમાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષને લગ્નની આબનમાં પોતાની ઇચ્છાને અનુસરવાનો હક છે.

વિધવાઓનાં જન ધરો તો ધર્મ રસાનાળ જરો એમ આપણા સમાજના લડ-અદરો લગ્નધર્મ છે. પરંતુ હિંદુ ધર્મ એ એમ કહેતો હોય કે નાની કીંગડી જેવી જગાડીઓને પરણાવી દો અને પછી વિધવા થાય ત્યારે એમને ઋષિ-મુનીઓને પણ દુર્લભ એવા સંયમ પગાવો, અને સંયમ ન પાળી શકે તો છુપાં પાપો કરાવી અનેક નિર્દોષ બાળકોનાં જન કરાવો, તો એ ધર્મ લગ્ન રસાતાળ જાય. એવા ધર્મ વિના દુનિયા વધારે સાંઠી બનશે. એકજ અકવાડીયામાં નરન જન્મેલાં ત્રણ ત્રણ બાળકોની સાસો શહેરમાંથી મળી આવે, છતાં જેમની આંખ ન ઉઘડે એવા માણસો ધર્મશૂરધરો અને દેશહિનેશ્વર થઈને જ્યાર પડે એનાથી વધારે એકે દાંભ કયા?

કેટલકે દેશહિથી એમ કહેવાય છે કે વિધવાઓને જનની મનાઈ કરવામાં અન્યાય લાગતો હોય તો વિધુરનાં સર્જા અટકાવો,

પણ વિધવાને ફરી પરણવાનું શા માટે
કહો છે ? પણ, પુરુષો ફરી પરણતા અંદર
તેથી વિધવાની સ્થિતિ શી રીતે મુધરે ?
વિધવાને દેખીતો અન્યાય ન થાય એટલું જ
પણ એના પ્રત્યે ખતાવાતો અન્યાય તિરસ્કાર
એને વેડવા પડતાં અસહ્ય દુઃખો, ભ્રમભરે
એ બધું શી રીતે જાય ?

વિધવાઓનાં દુઃખ ટાળવા માટે આશ્રમો
સ્થાપી એમને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાનું
અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્તવાનું પણ કહેવામાં
આવે છે, આપણા દેશમાં એવા અખતર
થયા પણ છે; પણ તે કાંઈ કેટલે સ્ફુળ
જ્યા નથી. વળી વિધવાઓને તરલુકમથી
વૈરાગ્ય પ્રાપ્તવાનો સમાજને કાંઈજ આંધે
કાર નથી. અને તરલુકમથી ઉત્પન્ન કરા-
વેલો વૈરાગ્ય ક્યાં મુધી રહે ?

કેટલીકે માનિના યુવકોએ વિધવા વિવા-
હની અળવળ ઉપાડી લીધી છે એ બધું
શુભ ચિન્હ ન છે. એ યુવકોને મારી વિનંતિ
છે કે સલામો, ભાષણો અને પત્રિકાદ્વારા
લાકમત જાગ્રત કરો અને ફળિયા, અને તે
પછી વિધવાઓના લગ્ન કરાવવાનું શરૂ કરો.
જોતાના સંબંધીઓમાં જે વિધવાઓ હોય
તેમનાથી જ શરૂઆત કરવાના પ્રયત્ન કરવા
જોઈએ, વળી યુવકોએ જોતે પણ હમણાં
થોડાં વય મુધી લગ્નમાં દાખા કરતાં વિધ-
વાને પસંદગી આપવી જોઈએ. આથી વિધવા
વિવાહ તરફની સજા જતી નહોતો. છુટ્ટી છુટ્ટી
માનિના યુવકો આવી અળવળ ઉપાડી લેશે
તો દેશની કામો નિરાધાર, ક્યારની, રીયાતી
વિધવાઓના આશીર્વાદ મેળવશે અને હિંદુ-
સ્તાનનું એક મોટું કલંક ધોવાશે.

A PAMPHLET YOU SHOULD READ

Paper Cover, 4 annas, by post 5 annas.

WHY I AM NOT A CHRISTIAN

By THE HON. BERTRAND RUSSELL

In popular form, Mr. Bertrand Russell summarizes the objections felt by many sincere and competent minds to the Christian religion. There is no trace of bitterness in his tone, and there can be no question as to the adequacy of his knowledge or the sobriety of his judgment.

Order of your Bookseller, or from WATTS & CO.,
5 & 6 Johnson's Court, Fleet Street, London, E. C. 4.

અખીલ ભારત સ્ત્રી પરિષદ

અખીલ ભારત મહિલા પરિષદથી શ્રવાણ માસ, અને હવે સ્ત્રીઓને વધારે જાગૃત કરવા માટે આ કરવા જેવો એની સમસ્યાની દૃષ્ટિએ સમાધાનના

: લેખક :

સ્ત્રી અનુબંધિત લેખિકા

છે. આ વસ્તુથી જુદું જુદું સ્થળે અખીલ ભારત સ્ત્રી પરિષદ બન્યું છે. પહેલાં એ વસ્તુમાં ફેરફાર થીતીને મળવાનું પ્રશ્ન ચર્ચામાં હતા પણ શીતલના પ્રચાર સ્થળે સામાજિક મુદ્દાઓ પણ થતા હતા એ એમ બોલે છે સામાજિક સ્ત્રીઓને થતા સામાજિક અન્યાયો દુર કરવાની અગત્ય પણ તે પરીપક્ષમાં એ વસ્તુથી થતા પ્રાચી છે. આના છે કે ફુનીયાની સ્ત્રીઓની ગુરુત્વીય પ્રવૃત્તિ જનમાં પ્રાપ્ત આ પરીપક્ષ દેવેથી રાજદ્વારો અશ્વત્થ ઉકેલવાનું કામ પણ લાભમાં છે.

મુંબઈની પરીષદ દરમ્યાન પૌંચ દીપસ સુધી દરેક દેશો સ્ત્રીઓમાં ઉત્સાહના પુર આપ્યા હોય એવાજ લાગે થતો હતો. આ એક સ્ત્રીઓની ઉત્તમતાનું મુલ ચીન્હ છે, અને સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવવાનું એક અભિ ઉત્તમ સાધન છે. ફેરફારોનું એવું માનવું છે કે આવી પરીપક્ષમાં કંગાજ સ્ત્રીઓનું દારીદ્ર્ય શીટાડવાના વિષય ચર્ચાતા નથી એટલે સ્ત્રીઓના મોટા ભાગને આનાથી કંઈ ફાયદો થવાનો નથી, ત્યાં સુધી સમાજની અવસ્થામાં ફેરફાર નથી થયે ત્યાં સુધી આ ચાલ અનવાલીજ; પણ તેથી કંઈ અગત્ય કાંઈ થતાં સુધી મધ્યમ વર્ગને થત અન્યાયો દુર કરવાના પ્રયત્નો ન કરવા એ

કંઈ જાનતા શીક્ષણ? શુદ્ધતામાં ભક્તિ થવાને લાભ થાય, પણ એ થાડી સ્ત્રીઓને લક્ષ્ય મળવાનું પોતાની ખીલ સાથે એને પોતાના જીવન હક્કો મેળવવાની ક્ષમિ પર લાવવા માટે તેઓ જરૂર પ્રયાસ કરશે. જેમ જેમ સ્ત્રીઓને વધુ તક આવવામાં આવશે તેમ તેમ તેમનામાં વધુ જાગૃતિ આવશે અને ગરીબ વર્ગનું દૃષ્ટિબિંદુ રજુ કરવામાં અનેક કમળો પેડીયા નીકળશે. આ નવયુગના જમાનામાં સમાનતાની લાગણી એટલી અધી વધતી જાય છે કે મધ્યમ વર્ગ ગરીબ વર્ગને કમળો મુક્તિ નહિ જ જોઈ શકે.

મધ્યમ વર્ગની જાગૃતિ

આ પરીષદના કાર્યવાહકો અને પ્રતિનિધીઓએ આ કાર્યક્રમ સંસ્થાઓ, લેડી અને ગરીબ વર્ગની આત્મીઓની મુલાકાત લેવી એ હતો. ફેરફારો આ કાર્યક્રમ પર થીત કરતા એમ કહે છે કે ગરીબ વર્ગની મુલાકાતે જામાં આ કોષ્ટકો ઉદ્દેશ કેવળ ખોટી સમજૂતિ દર્શાવવાનો જ હતો; એ વાત સાચી છે કે સુરીવાદીઓને મળુર વર્ગની હેશ સાચ પણ પરવા નથી અને તેથી સ્ત્રીઓ લેવા જવાના દંબી ગણાય; પણ પ્રતિનિધીઓનેના પલાં પલાં મધ્યમ

વર્ગનાં હતાં, તેનું શું ? મધ્યમ વર્ગની
આર્થિક સ્થિતિ તો નબળી જ હોય છે તેથી
ચોતક્કા કરતાં વધુ મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર
થનાર પ્રત્યે તેમને સહનુભુતી થાય અને
તેમને એ સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરવાનું વલણ
થયા વગર રહેજ નહીં. અત્યાર સુધી મધ્યમ
વર્ગની સ્ત્રીઓ ચોતાનો લાલ શામ્લ સમાધા
છે તે સમજતી નહતી તો ગરીબ વર્ગના
લોકોનું તો તેમને ક્યાંથીજ જ્ઞાન હોય ?
પણ હવે સ્ત્રીઓમાં જનશૃતી આવી છે
એટલુંજ નહિ પણ સર્ગીન કામ કરવાની
પ્રેરણા પણ જગી છે એટલે દીશાસ્યન
જે નેત્રમેજ, એ દીશાસ્યન પરીપદે,
દરેક જાતની પ્રવૃત્તિની સંસ્થાઓની મુશ્કે
લાત કાર કયું. જેને મલુર વર્ગના ઉદ્ધાર
માટે કામ કરવું હોય તેને આવીઓમાં
જઈ તેમની સ્થિતિ જોયા વગર તેમની
કંઠાસીજાતનો ખ્યાલ કેમ આવે ?
તેમની ખરી મુશ્કેલીઓનો ખ્યાલ કોનકર-
સમાં, ચોપડીઓમાંથી મેળવેલા ચાનનું
પ્રદર્શન કરવાથી નથી આવતો, પણ તેમની
વચ્ચે વારંવાર જઈને તેમની જરૂરીયાતો
જાણવાથી આવે છે એટલે આવી મુશ્કેલીઓથી
વૃક્ષાન નહિ પણ લાલજ થયાનો, એટલું
પર કે વરસમાં એકાદ વખત ચાલીઓમાં
જવાથી ગરીબોની બીડ નહિ ભાંગી શકાય,
પણ આ કોનકરસે જે સામાજિક સમીતીઓ
નીની છે અને તે સમીતીઓને મલુર વર્ગની
સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓની ફરિયાદો વિષે
તપાસ કરી આ બાબત માટે ખાસ નીમા-
ઓની સમીતીને રીપોર્ટ કરવાને જણાવ્યું છે
એજ પુરવાર કરે છે કે, પરીપદ એ દીવામાં
કામ કરવા તત્પર છે, જે સ્ત્રીઓ આવીઓની
સુધાકોતે ગઈ હતી તે મલુરોના હીતને
ચુગના કામદા કરાવવામાં શી રીતે સહાય
થશે એવી શંકા રાખવાનું તદન અસ્થાને

છે. એ વર્ગની સ્થિતિનો ગરાબર અભ્યાસ
કરી પ્રચાર દ્વારા એ સ્ત્રીઓ મલુરવર્ગનાં
હીતના કાયદાઓ ધડવામાં સહાય નાંદ કરે
એમ કેમ માની શકાય ? સારા એક્ટ માટે
ચળવળ કરી એમ સ્ત્રીઓ કોતેદમ. યદ
તેમ આ બાબતમાં પણ જરૂર બનશે.
સ્ત્રીઓને એ તક મળશે તો ધારાસભામાં
જઈ, કામદાર સ્ત્રીઓને ખાણમાં કામ
કરતાં ચુકાવનારો કાપશે; એટરનીડી
ખેનારીટ અને એવી જાતના ખીબન
કાયદાઓ ધડવાની કુંબેશ ઉપાડી લેશે.
અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓએ કામદારોનાં
જતારા પુરોતે એવા કાયદા ધડવા બાબત
ન સમજાવ્યા તેનું કારણ ફક્ત એટલુંજ
કે સ્ત્રીઓ આ બાબતમાં તદન અજ્ઞાન હતી.

આ પરીપદે ધણું કારસ કામ કયું છે.
હતાં જે એક બુદ્ધ કરી છે તેનો ઉદ્દેશ્ય
ક્યાં વગર ન આવે. આ પરીપદ ખુશ્કી
મુકાબી કીયા લેડી સાધકસના હાથે કરવામાં
આવી હતી. આ મેન્યુગના જમાનામાં
અધિકારીના પતિને હાથે આપી કીયા કરા-
વવાની શી જરૂર ? હવે તો વખત એવો
આવ્યો છે કે ગવર્નરને શહેરોની મુલાકાતે
જાય છે ત્યાં પણ તેમને સ્વામત આપ-
વાની લોકો વિરુદ્ધ છે, ત્યારે ગવર-
નરની પતિને આપા કામ માટે યોગ્યતાને
તેના મેલાને માન આપી શા માટે સુમામી
કુની કેળવણી નેત્રએ ? જે અધિકારીઓની
પતિઓને અને રજવાડી સ્ત્રીઓને સાધા-
રણ બ્રહ્મિન તરીકે આવી પરીપદમાં ભાગ
લેવો હોય તો કાઢને વાંધો ન હોઈ શકે,
પણ છેદેદાર જાણી તેમને પરીપદ ખુશ્કી
મુકાબાનું કામ સોંપવામાં આવે તે મનોદશા
સાથે જરૂર વિરોધ થવો જ નેત્રએ. જે
ખંડોએ આ કારણને વાળે તે પરીપદમાં
લાગતી આપી ન હતી તેમજ જે ત્યાં ગયા

ખાદ વિશેષ દર્શાવવા બહાર નીકળી ગયા હતાં તેમને નેરખર ધન્યવાદ ઘટે છે. એવી સ્વતંત્ર વિચારની સ્ત્રીઓની જ હોદ્દો નહર છે. જે બંદોબસ્તે લેડી સાઇકલને આમ- તણ આપ્યું હતું તેમને હું એટલું જ પુછું છું કે જે લેડી સાઇકલને હોદ્દો સ્ત્રીઓની ઉન્નતીની દાઝ છે તે શા માટે તેમણે પરી- પદમાં લાગ લાગ સ્ત્રીઓને લગતા સવાક્ષમાં ચર્ચા ન કરી? મોટાઓ પાસે એ આશા રાખવી નીરર્થક છે. ખુશ્ખીની વાત એ છે કે કમળાદેવી ત્રેપાખ્યાયના સતત પ્રયત્નથી કમીડીએ આ ભુલ મુધારી છે અને હવે પછી કોઇપણ અધિકારીની પત્નીને પરીપદ ખુલ્લી મુકવા માટે નહીં બોધાવવામાં આવે એવો નિયમ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે.

આ પરીપદ સ્ત્રીઓના હિતના દરવા પસાર કરી થયું સંગીન કાય કયું છે, અને જે પ્રાંતિક સમીતીઓ નીમાઇ છે તે તે ગામડે ગામડે જઇ પરીવદતો, સંદેશ સંભળાવે અને સ્ત્રીઓનો મત કેળવે તોજર સ્ત્રીઓની મુક્તિ એલી થાય. ગામડાની સ્ત્રીઓને તો જ્ઞાન પણ નહિ હોય કે તેઓ પરતંત્ર છે, તેઓ સમાજની રૂઢીચી જડાએલી છે, અને કાયદાઓ પાળુ તેમની વિરૂધ્ધના છે અને તેઓના ઉપધારનો ભાગ તેમણે પોતે જ શોધી લેવાનો છે. એકવાર જે તેમને આ બધું જરાબર સમજવવામાં આવે તો તેઓ પોતે જ એ દીશામાં કામ ઉપાડી લે અને કાયદાઓ બહુ ઓળા છે એ ફરીઆદ જતી રહે. રાઉર કરતાં ગામડાની સ્ત્રીઓ વધારે મક્કમ, સરળ અને નીરવ્યર્થી હોય છે એટલે બહુ ઉપયોગી થઇ પડશે. સ્ત્રીઓને વારસા હક્ક વિગેરે કાયદા પસાર કરાવવા છે ખરા પણ જ્યાંસુધી રાજકીય સત્તા આપણા હાથમાં નથી ત્યાંસુધી આવા

કાયદા પસાર કરવામાં વરસો વિતી જશે. જે આપણો દેશ સ્વતંત્ર હોય તો કોઇ પણ જાતની દુશ્કેલી આપણને ન નડે એ સહુએ ધ્યાનમાં રાખવું એકએ જ્યાં સુધી રાજકીય સત્તા આપણે સંપાદન કરી નથી ત્યાં સુધી સામાજિક મુદ્દાઓ કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો એ ફરીક જેટલી ખોટી છે તેટલી જ રાજકીય બાબતો તરફ બેઠરકારી સેવવી એ પણ તુરંશાન- કારક છે. જે દેશ પરંતંત્ર હોય અને આપણે આપણી બધી શક્તિનો અપ સામાજિક બાબતો માટે જ કરીએ તો આવી પરીપદોના કંઈ અર્થ નથી. પરદેશીઓની મુલામગીરી કરતાં પોતાના સમાજની મુલામી થોડા વખત કરવી પડે તો ભલે પણ આપણી બાબતોમાં પરદેશી રાજ્યની ઉપલગીરી એક કાણુ પણ સહન ન થઇ શકે. એક વખત શતરને કાઢી પછી અંદર અંદરના ભેદ લાગેનો નીચું થ કરતાં બહુ વાર નહિ લાગે. સામાન્ય વિશ- ધીને રક્ષા કરવામાં પુરોધોને સાથ આપવાને વિચાર નહિ કરીએ તો આવી હમ્મત પરીપદો ભરાવા છતાં આપણે જ્યાંને ત્યાં રહેવાનાં. કદાચ વિનીત સ્ત્રીઓને રાજદ્વારી બાબતોમાં લાગ લેવો ન ગમે તો ભલે તેઓ એ પ્રશ્નો અર્થાતી વખતે ઘેર બેસે પણ તેમને લીધે બીજી સ્ત્રીઓ પોતાના દેશ પ્રત્યે કર્તવ્યહીન નજર રહી શકે. વખત એવો આવ્યો છે કે સ્ત્રીઓ નહિ છડે તેઓ ધરમાંથી બહાર નીકળી રાષ્ટ્રીય અગવળમાં લાગ લીધાવગર નહિ આવે. આ પરીપદને અંગે મોટો કાયદો એ થશે છે કે સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર વિચાર સેવતાં શીખી છે. થોડાજ વખત પહેલાં સ્ત્રીઓ એટલી બધી શરમાળ અને બીકણુ હતી કે જાહેર સભાઓમાં જતાં પણ અચકાતી હતી. પણ હવે એટલી દૃઢ મત

આવી છે કે કાંમે કામિયી જીઓ આવે છે અને છુટથી કસેરે છે. પુરપના રક્ષણ વગર જી કાંડુ પણ ન ભરી શકે એ માન્યતા દુર થઈ છે. આ પરીપદ વખતે બધાં છુટથી લગી મળી શકે છે અને વિચારોની આપ લે કરી શકે છે, જીઓને આવી પરીપદોથી ઘણું શીખવાનું મળે છે એટલું જ નહિ પણ તેમનું દષ્ટિ કોણ પણ વિશાળ થાય છે. મર એન જીઓનું કામ.

ક્ષેત્ર છે એ ભાવના આ પરીપદથી નાનક થાય છે સામ્રાજ્ય અને આથી કે પ્રત્યેની શુભાઉદ્દેશ્યા વગર જી વળતીનો ઉદ્ધાર નથી એવી છાપ જીઓ પર આ પરીપદ મારે છે. જીઓએ આટલેથી ખેસી ન રહેતાં સ્વન-વતા અને રાષ્ટ્રીય ભાવનાનો દેશવો દરેકવા ગામે ગામમાં જી મંડોળો જોવાને તે દ્વાર શીકણ અને પ્રચારનું કામ કરેલી દેવું જોઈએ.

“આપણા દેશમાં વિવચાઓની જે ઓશીઆળી છાંદગી હોય છે તેમાં મોટામાં મોટું કારણ તેઓને વારસા કદ કાંઈ જ હોતો નથી તે છે.”

લેડી વિચાખ્હેન નીલકંઠ

“જીઓને લગના સર્વ કામદાઓમા એક અંતરજન રહેલી વાત જોવામાં આવે છે કે જી માત્ર ચોતાની જાતિને લીધે ઉતરતી કાટીનું મનુષ્ય છે.”

લેડી વિચાખ્હેન નીલકંઠ.

લગશે કુટુંબોમાં વાપરી ખાત્રી કરેલ

મકરકવજ યાકુતી

સેનું, મેટી, કસુરી, અમક જેવી કામતી ચીજો નાંખી બનાવેલ આ યાકુતી વીચ તથા શક્તી વધારી નવલુખાન બનાવે છે. કી. ગાળી. ૪૦ ની શીશી ૧ ના રૂ. ૦૮-૦-૦

રાજવંસવ ગુડીકા

પતંગ પડી ગયેલાં વીચને ઘર કરી ટકવ મળે છે. વીચના શોખીનો મારે ખાસ ઉપયોગી છે. કી. ગાળી ૩૦ ની શીશી ૧ ના રૂ. ૩-૦-૦ મુચીપત્ર મદત મંગાવો.

તમામ જાનની સ્પેટ ગુણધરી દેશી જ્યાં મેટા જ્યાંમાં બનાવનાર જીનું કારખાનું ઉંઝા કેમીકલ વર્કસ, ૧૨૨, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૨.

આગરદાર એજન્સીની ખાસ જરૂર છે.

નોંધ.

આપણું અસ્તુત્યાદીને

કેરો ત્રેક

રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિએ દેશુઆરીની ૧૫ મી તારીખે ગાંધીજીના સત્યાગ્રહશ્રમમાં નીચેનો દરાર પસાર કર્યો છે:

“કાર્યવાહક સમિતિ એવો મત દર્શાવે છે કે ‘સુલ’ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાના કાર્યમાં જેઓ સિંધુનની દ્રષ્ટિએ અહિંસામાં માનતા હોય તેઓ જ સવિનય કાયદાલંગની શરૂઆત કરે. મહાસભાના ઝંડાનીચે અહિંસાને સિંધાન્ત તરીકે માનનારો સ્ત્રી પુરુષો જ હોવાથી, પરંતુ દેશના ચાલુ સંજોગોમાં અહિંસાને નીતિ તરીકે સ્વીકારવાનો મત મહાસભાના સ્ત્રી-પુરુષો પણ મહાસભાના સત્ય હોવાથી, કાર્યવાહક સમિતિ મહાસભા ગાંધીજીનો પ્રસ્તાવ વધારી લે છે ને તેમને તથા તેમના સાથીઓ-કે જેઓ ઉપર જરૂર પડ્યા પ્રમાણે સિંધાન્તની દ્રષ્ટિએ અહિંસાને સ્વીકાર કરીને તેમને સાથ આપે છે-તેમને તેમની હચ્છા મુજબ, તેઓ આદે તે પદ્ધતિએ ને તેઓ મુરર કરે એટલી મર્યાદા સુધી સવિનય કાયદાલંગની લડતના મોરચા માંડવાનો અધિકાર આપે છે.

“કાર્યવાહક સમિતિ હતળાર રાખે છે કે લડત બરાબર મેંદ્રાય ત્યારે તમામ મહાસભાવાદીઓ ને ખીજા લોકો આ સત્યાગ્રહી શોદાઓને દરેક રીતે સંપૂર્ણ સથ આપશે, ને આદે તેટલી છોડી કે ઉચ્ચગતુ કારણ મળવા છતાં સંપૂર્ણપણે અહિંસાનું પાલન કરશે.

“કાર્યવાહક સમિતિ એવી પણ આશા રાખે છે કે જ્યારે અખિલ હિન્દી પ્રગતનો જન-

સ્વમુદ આ લડતમાં ઉતરી પડે ત્યારે વક્રીલો ને વિદ્યાર્થીઓ-જેઓ સરકારને મરજ્યાત સાથ આપે છે ને સરકારના કહેવાતા કાયદાઓનો જાલ ઉઠાવે છે-તેઓ પોતાનો સહકાર પાછો ખેંચી લેશે ને એ કાયદાઓ જતા કરશે. અને આઝાદીની આ અંતિમ લડતમાં પોતાનો દિસ્સો પૂરશે.

“કાર્યવાહક સમિતિને એવો પણ વિશ્વાસ છે કે જે લડતના આગેવાનોને સરકાર પરહિંગ કરે ને બદોવાન બનાવે તો જે લોકો પાછળ રહે ને જોમના દિલમાં સેવા ને બિહિદાનની ભાવના જાગી હોય તેઓ મહાસભાનું સંગઠન આગળ ધપાવશે ને પોતપોતાની શક્તિ મુજબ આ લડતને ચલાવે જશે.”

આ દરાર બતાવે છે કે સામરમતીના સંત પોતાની મુલ્કદોગીરીમાં કાપી ગયા છે, અને મહાસભાના નામે કાર્યવાહક સમિતિના ‘મહાસભાજીના યોગી’ એ, પોતાના ગુરુજીને ચરણે રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા હોમી દેવાની શુભામી મનોદશાનો અચૂક પુરાવા આપ્યો છે. ગાંધીજીની તો આશા દેખીતી હતી જ છે. એમનું ચરખા મંડળ તો મહાસભાથી ‘સંપૂર્ણ’ સ્વતંત્ર છે. અને રાજદ્વારી લડતનાં તમામ સુત્રો ગાંધીજીએ લાહોરમાં હાથમાં લેવાનો જે નિષ્ફલ પ્રયાસ કર્યો હતો, તે પ્રયાસમાં પણ હવે તો ચેન્નાના અધ્યક્ષશાળુ લડત મંડળ આગળ તે કાપી ગયા છે; પરંતુ એથી સમસ્ત રાષ્ટ્રનું લયકર અપમાન કરવામાં આવ્યું છે એ વાત પીસરવા જીવી નથી. ‘સુલ’ સ્વરાજ્ય અથવા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા લેવા માટે મહાસભાએ દરકર કર્યો છે, પરંતુ એ મહાસભાની કાયદાલંગ

સમિતિએ પુરા દેશ મહિનામાંજ સંપૂર્ણ આપખુદી ગંતાવી, 'મહાત્માજીના સંધ' સિંચાવનાઓને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાના જંગમાંથી આત્મ કરી નાખ્યા છે. જે માટે રાષ્ટ્રના હુદ્દિમાન વચ્ચે તેમજ યુવકોએ વાળગી વિરોધ ઉઠાવવાની જરૂર છે જ.

ગાંધીજીએ તો કાયવાદક સમિતિ મળે તેની પહેલાં પોતાની આપખુદીથી દેશને નામે રમતના પાંસા ફેંક્યા શરૂ કરી જ દીધા છે, છતાં જોમૈના ભરતે તેમણે આપુલની 'કીલા' જોઈ જોઈને રાખે છે! એમનો એ ધર્મ છે; પરંતુ રાષ્ટ્રીય મહાસભાને માનનારા બ્રાહ્મણ દિંદીઓ આવી રીતે મુ'ગાં દોરેલી માફક ગાંધીજીની લાકડીએ લંકાવા તૈયાર બને તે મુશ્કેલ છે.

મહાસભાની કાયવાદક સમિતિએ તેમજ લાહોર મહાસભાના નૌજવાન પ્રમુખ જવાહરલાલે જે ગાંધીજીને આમ કોરો એક જ કાઠી આપવાનો હતો તો ફરી મહાસભા ભરવાનો અને ગંદાજ દિંદીના દેશજનોને લાહોર સુધી જવા આવવાનો ખર્ચ કરાવવાનો દેખાવ કરવાની શું જરૂર હતી? ગાંધીજીને જે કાયકમ ૧૯૧૯-૨૧ માં નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો તે જ કાયકમ ચકાવે રાખવાનું મતું તેમણે મારી આપવું હતું!

કાયવાદક સમિતિએ ગાંધીજીને આમ એકલચુ, સત્તા આપવામાં ગંભીર ગેથું ખાંધું છે. એટલું જ નહિ પણ નહકના ભૂતકાળ પાસેથી મજાત્રા અનુભવની ગંભીર અવગણના કરી છે, તેથી અખીસ ભારત મહાસભા સમિતિએ તેની સામે પોક્કર ઉઠાવવાની જરૂર છે જ. પરંતુ એ સમિતિ પણ જે 'મહાત્માજીના સંધ'ની આગળ કાંઈ નહિ તો પછી, સાગરમતીના સંતના

ઝાળાની આપખુદ યુક્તિઓની સામે દેશ ભરમાં વિરોધ ઉઠાવવાની જરૂર ઉભી થાય છે.

અમે જાણીએ છીએ કે 'કેટલાક' આળી લાગણીવાળા માણસોને મહાત્માજીના આદેશની સામે યુ'કાર પણ કરવામાં લય'કર મુન્દો જણાય છે, પરંતુ એવી મનોદશા સિવાનાગએમાનો લાગ્યેજ એક ટકા મહાત્માજીને માન આપવા તૈયાર હોય છે. છતાં રાષ્ટ્રના હિતાસ્તિતા પ્રશ્નમાં વ્યકિતવાદની મોટાઈ એ જરૂર તુકશાન કારક છે, એટલે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ઘેર કરવા નીકળેલા હિંદ. વારીઓએ એવી વ્યકિતવાદની અધઃપ્રધામાંથી સચળા છુટી જઈને, પ્રત્યેક પ્રશ્નને તેની યોગ્ય કસોટીથી કસી જોવા જોઈએ છે. તે દષ્ટિએ મહાસભાની કાયવાદક સમિતિને ઠરાવ, આખા દેશને 'મહાત્માજીના ઝાળા'ની રમત મુ'ગે મુ'ગે જવાની અને તેમાં નિષ્ફળતા મળે તો નશીળને દોષ દઈને બેસી રહેવાની સલાહ આપે છે! કેમકે મહાસભાની પાંસે ખાદી કે ચરખા સિવાય બીજો રચનાત્મક કાયકમ છે જ નહિ. એ કાયકમ અશાસ્ત્રીય છે, એટલું જ નહિ પણ દેશની શક્તિને ઉંધે ભાગે વાળા દઈ પરિણામે દેશની સ્વતંત્રતાને ફૂરને ફર ધકેલનાર છે. તો શું જોએ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની પ્રતિષ્ઠાને પ્રિય માને છે, છતાં તેથી પણ વધુ પ્રિય પોતાના રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાને માને છે, તેઓ મહાસભાને નામે રમાતી આવી આપખુદીની યુક્તિઓને મુ'ગે મોટે જોવા કરશે?

ધારો કે કાયવાદક સમિતિના આદેશ પ્રમાણે વકીલો અને વિદ્યાર્થીઓ બહાર પડે, છતાં ગાંધીજીના અદિ'સાત્ત્ર અધ્યાના અતિરેકના પુરમાં નજીવાને યોગ્ય તેઓ ન નીવડે, તો ફરી તેમણે બેઠાં બેઠાં ચહેરની ગેરીઓમાં શું ગીરવી દંડ

રમવા ? તેજ પ્રમાણે લાગના એ દેશ નેતા-
ઓની ધરપકડ થાય, તેમને જેલમાં ગોંધ-
વામાં આવે, તે વખતે બહાર રહેલા હિંદીઓ
'મહાત્માજીના ટોળા' જેવા અધ્યક્ષાણુ
ન હોય એટલે તેમનાથી તો એ લડતમાં
કંપનાવાય નહિ, એટલે આપોઆપ સંપૂર્ણ
સ્વતંત્રતાની લડત લાંબી જ પડે એમ જ
થયું ને ? આ વાત ન સમજે એવી નોકર-
શાહી બોળી છે ? થોડા જ વખતમાં
સવિનય ભંગ, કરવા તૈયાર થયેલા ટોળાને
પકડીને તે જેલમાં ધકેલી દે, તે પછી
સરદાર વિનાના મહાસભાવાદીઓએ શું
કરવું ? આ બધા પ્રશ્નોનો વિચાર કરતાં
ગાંધીજીને આપખુદ સરમુખત્યારીનો ડોરો
ચેક ફાડી આપવાને બદલે, મહાસભામાંના
પ્રત્યેક મુખ્ય પક્ષના નેતાઓની એક
'સંઘાત સમિતિ' નીમી તેને સત્તા
આપવાની જરૂર હતી. જેમ નહિ કરવામાં
મહાસભાની કાયદાકે સમિતિએ દેશને
હગો દાઢી છે.

...

કામદારપક્ષની ખોટી આશા :

લંડનના 'શેરન ઍન્ડેક્સ' ના તંત્રીએ
થોડાક વખત પહેલાં લખ્યું હતું : "જો
મુએજની નંકરને ઘેરો લેવામાં આવે, અથવા
હિંદુસ્થાન તેમજ ઑસ્ટ્રેલીયા સથેના
બ્રિટિશ વ્યાપારને અસર પહોંચાવી મુકવામાં
આવે, તો મેન્ચેસ્ટર અથવા લીવરપુલની
ચેકેસ શેરીઓમાં બાળકો મરણને શરણુ જ
થાય." બ્રિટિશ શાહીવાદ અને મૂડીવાદનો
મૂખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે બ્રિટનના વ્યાપાર
ઉદ્યોગને કેમ ટકવી રાખી શકાય ? કેમકે
તેની ઉપર બ્રિટિશ પ્રગતિ મોટા ભાગના
હવન-મરણનો આધાર છે. એ તંત્રીએ
ઉપર જણાવેલા જ સ્વપ્નમાં લખ્યું છે :

"હિંદી ખેડુતોનો જો કાચા માલ ઉપર
સંપૂર્ણ કાબુ હોય તો સારા યે જગતને
કાચો માલ મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડે."
આથી હિંદીઓને આત્મનિર્ણયનો હક્ક કે
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળે તે બ્રિટિશ પ્રગતિનો
કાંઈ પણ પક્ષ ધરતો નહિ. આમ છતાં
જેઓ કામદારવર્ગ ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે,
અને ખીજાઓને વિશ્વાસ રાખવાની ભાનામણો
કરે દે, તેઓ રાજકારણની આંટીયુંટીઓ-
ને જ બરાબર સમજી શકતા નથી એમ
કહેવું બેઠકે. પહેલાં તો બ્રિટનનો એક
પણ પક્ષ પરરાષ્ટ્રીય રાજ્યનિતીના સંબંધમાં
મતભેદ ધરાવતો નથી. હિંદ પણ બ્રિટિશ
રાજ્યદારીઓને કાગે વળગે છે ત્યાં મુઘી
એજ દક્ષિણમાં સમાઈ ગય છે. એમ છતાં
જે વખતે કામદારપક્ષ સત્તામાં નહિ પણ સર-
કારનો વિરોધીપક્ષ હતો, તે વખતે ઉચ્ચાર-
વામાં આવેલાં તેમનાં ખીનજવાબદાર વચનો
ઉપર કેટલાકા વેદનોં સૂરો જેટલો વિશ્વાસ
મૂકે છે. અને જે વખતે ઉદામ વિચારના
હિંદી રાજ્યદારીઓ કામદાર પક્ષમાં વિશ્વાસ
ધરાવના હતા, ત્યારે એ કામદારપક્ષને [તે
નજીકના ભવિષ્યમાં સત્તા પર આવશે નહિ
એમ માનીને] વખોડી, મવાળ મેંડોળાં
ગીતમાં ગાનારાં, આપણા દેશના મવાળો જ
હવે તો કામદારપક્ષ હિંદને ખંડુ આપી દેશે
એવા મિથ્યા ભ્રમ સેવી રહ્યા છે. પરંતુ
એક તો પાર્લામેન્ટમાં કામદારપક્ષ ગ્રુપમતીમાં
છે, નિર્દનર તેને મસ્તકે મવાળોની ધમકીની
ખુલ્લી કટાર લટકી રહેલી છે, એટલે કામ-
દારપક્ષ પોતાની દૃઢતા હોય [જો કે તેમ
નથી જ] તો પણ હિંદુ કયાણુ કરી
શકે તેમ નથી, અને હિંદને આધારે બ્રિટનના
ઉદ્યોગ વ્યાપારને જે ચોપણું અને ટેકા મળે
છે, તેમજ હિંદ બ્રિટનનું નાભેદર હોવાથી
પોતાને અનુકૂળ દુઃસ્થિતિમાં તેમજ સંપાર

ધંવાની સમગ્રડોની યેજનાઓથી ખિટનને દરોડોનો નફો કરી શકાય છે, તે એનાં કામદારપક્ષ શાહીવાદનો વિરોધ કરે, તો એક ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં તેને વિરોધીપક્ષો ઉગ્રવી મુકે ને ખિટિશ મતદારો પણ તેમને મત આપે નહિ. પરંતુ સમાજવાદી કામદારોના ઉદ્ધામ વિભાગના જે લોકો, કેટલાક વખત પહેલાં શાહી અને મુડીવાદી ખિટિશો દિંદતુ' આશિક દષ્ટિએ શોષણ કરી રહ્યા છે, તેમાંથી દિંદતુ' છે. ગ્રામવાતી વાતો કરતા, હતા, તેઓ જોતોનો પક્ષ સત્તામાં આવવાથી જવાબદારીઓ અવધારે રજાસરખામં લખેલી, જાહેર, કચડાની પ્રગતિઓને સ્વતંત્રતાન કક્ક આપવાની વાતોને વીસરી જતા, તેમની આગળના 'ક્રાન્તરેવીય' તેમ જ 'સાઉથેટ' પક્ષના રાજપુરોએ દારી રાખેલી જ મર્યાદામાં રહેતી એક જ રાજકીમાં રાજેલા વર્તુળમાં જ દરવા લાગ્યા છે. એટલે કરતાં કામદારપક્ષ પરંતુ પ્રગતિઓને કચડી નાખવામાં, લગાષો આંદરે દરવામાં, દુમતાઓ લઈ જવામાં યુદ્ધસામગ્રીઓ વધારવામાં અને તેનો અચાવ દરવામાં શાહીવાદીઓ અને મુડીવાદીઓ કરતાં પણ વધારે આગળ જાય છે. તેઓ આથી સત્તા પર આવતાં જળીઓના એ ભાગમાં જ મુનતા થઈ તેની લિમાયન ચાલુ રાખે છે. એટલે આ દેશના મેડરેટ મવા-સમાનો વિરોધ કરી ગોળમેદ પરિષદમાં જઈ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય મેળવી અપવાતની જે વાતો કરવા માગે છે. તે નહન પાયા વિનાની અને અચવધારે જ છે.

...

મવાજોની ગુલાંટ :

દિંદતુ'વાનના મરજો રાજસરખામં દમેજાં ગુંધો ખાતા આવે છે. ખિટિશ મુસદ્દાઓ

અને પત્રકારોના દબે વાંદવાં ભયંકર અપમાનો સદન કરવાં પડે, તો પણ અણીને અવસરે દેશવ્યંધુઓનો દોષ કરી, સાત મોરનારાઓના પગ તળાંમના જાય છે! આજે જે મવાજોનો એન્ડ્રો ઇન્ડિયન તેમજ ખિટિશ પત્રો અને રાજદ્વારોમાં પંખાજો છે, તે જ મવાજોના મીસ મેયોના પુસ્તક સમ્રે સાત જસૂઓની સહીથી મોડેલેયુ ખુલાસતે લંડન 'રાઇસે' ને કચરાની શેપલીમાં નાખી દેતાં, તેમના મદત્તવનો જરાયે વિચાર કર્યો ન હતો, સાયમન સરકસની નિમણુંક વખતે એમની સમાવતી ખિટિશ મુસદ્દાઓને તેમજ ખિટિશ પત્રોને કુટી ઢાડીની એ કીમત નહોતી, અને આજે જે સર ચીમનજાલને 'રાઇસે' એક ઇન્ડિયા' બહુ જ માન આપવા લાગ્યું છે, તે જ પત્ર એ શુદ્ધરે સાયમન સરકસના બલિષ્ઠકારમાં સાથ દીધો, ત્યારે તેમનું મહાવ જરા જેટલું એ પિછાન્યું ન હતું! આમ છતાં બિચારા પામર દશાના મવાજો આજે દીંસાં વ્હીસાં મોંઢાં કરીને ખિટિશ મુસદ્દાઓને કહે છે: "તમિ જો પદિલાં અમાકં માન્યું હોત તો આ દેશમાં સ્વતંત્રતા માગનારો પક્ષજ નજીક નહોત." આ ઉપરથી મવાજો મનોદશાની પામરતા ઉપરનો એક વધુ પડદો સરી જતાં એ વાત પુરવાર થાય છે કે, એ મવાજો આ દેશને સ્વતંત્રતા મરે, તેવું કદી પણ દરજીના નથી, અને તેથી દિંદોઓની પરાધીનતા મુરજ ચંદ્રની સામે ચિરંજીવી અને એ જ તેમની મનેચ્છા છે. એટલે જે દિંદો જોતાને કપાજો શુલામીનું કલંક કાયમ રહે એવું દરજીનો હોય, તે જ મવાજોનો સાથ કરી શકે, કે તેમને સાથ આપી શકે.

“સોનેરી પાંજરાની મેના”

હિંદુસ્થાનના દેશી રાજાઓને લોડે
કંઠેને દોળ ચડાવેલાં સોનેરી પાંજરામાં
પુરાણી મેનાઓ—linnets and gilded
cages—ની ઉપમા આપી હતી. એમની
દશા વિચિત્ર છે, ૧૮૫૭ ના સ્વાતંત્ર્ય
સુદ્ધને લીધે જ, હિંદુસ્થાનના નકશામાં પીળાં
ધાખાં રૂઢી જવા પામ્યાં છે, પરંતુ એ
બદરૂપી જણાતાં પીળાં ધાખાં ભીતરમાંથી
કેવાં છે, સ્વદેશ અને સ્વદેશવાસીઓને
સારૂ એમનાં દિલમાં કેવી લાગણી છે, તે
કાંઈ કાંઈ પ્રસંગે હવે જણાઈ આવવા
લાગ્યું છે. આ સોનેરી દોળવાળાં પાંજરાની
મેનાઓની દશા દયા ખાવા જેવી છે, પણ
અન્યારે સામ્રાજ્યવાદનાં પ્યાદાં તરીકે તેમનો
જ ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે, તે દશાને અગા-
ઉથી બ્રિટિશ મુરસદીઓ માપી ગયેલા,
એટલે પોતપોતાનાં પાંજરામાં જ ફડફડાટ
કરવાની છુટ ભોગવતી એ ‘મેના’ ઓને
વરસે દહાડે એક વખત સાથે મળીને ગૂગ-
કાગળની ચર્ચા માટે એમને સારૂ ‘નરેન્દ્ર
મંડળ’ નું ‘રમકડું’ થોડવામા આવ્યું,
ત્યારથી-જ કે તેમા મહત્વ ધરાવનારા અનેક
રાજાઓ હજુ લાગ લેતા નથી-આ ‘પાંજ-
રાની મેનાઓ’ ના ફડફડાટનું સ્થાન જરા
વિકાસવાળું અન્યું છે. અને હવે હિંદને
સ્વતંત્રતાની દિશામાં થોડાંક ઝાલાં આગળ
લઈ જવાની વાતો કરવાનો વખત આવ્યો
છે, ત્યારે ‘તાજના મિત્રો’ નું સર્વેજ
મહત્વ વધ્યું છે. જામનગરના રણજીતસિંહ
ખિસ્તેરના ગંગાસિંહ અને પતિયાળાના
ભુપેન્દ્રસિંહ તેથી બ્રિટિશ હિંદની પ્રબુની
ગજદારી લડતમાં હમણાં હમણાં માથાં
મારવા લાગ્યા છે. મદાસજાની લાહોરની
મેડકે સંપ્રજી સ્વતંત્રતાને દગલ કર્યો અને

તાજેરૂં મી બન-યુઆરીએ દેશભરમાં એ
દરૂપ અનુસાર ‘સ્વાતંત્ર્ય દિન’ ઉઠવાયો,
ત્યારે પતિયાળાના મહારાજાએ તાજ તરફની
જાતાની તહનામાંથી જન્મેલી વફાદારી બતા-
વવા, જે દેશમાં એમનો જન્મ થયો છે,
તે દેશની જે પ્રજાની ઉપર તેમનો કશોજ
અંકુશ નથી, તેમના સંબંધમાં ધમકીનાં
વચનો ઉચ્ચારીને પોતાની સત્તાની મર્યાદાનું
તેમણે ઉલ્લંઘન કર્યું છે. બ્રિટિશ હિંદુ-
સ્તાનની પ્રજાને તેમણે ગંભીર નહિ પણ
ખુદ્દે ખુદ્દી ધમકા આપી છે કે “તમારી
સ્વતંત્રતાની આવી બધી મૂખતાભરી
વાતોને દાખી દેવાના કામમાં અમે બ્રિટિશ
સરકારને સાથ આપીશું.” આ ધમકીનાં
પોષ્ટક વચનો પાછળ તાજ તરફની લકિત
બતાવવાનો ગમે તેટલો આડંબર રહ્યો હોય,
પરંતુ બ્રિટિશ હિંદની પ્રજા ‘સોનેરી
દોળનાં પાંજરાની મેના’ઓની શકિતનાં
બરાબર માપ બાજુ છે, એટલે પડકાર
પાછળના સત્ર સંચાલને તૈયાર કરેલાં ગીતકાં-
જાનારા ભુપેન્દ્રોનો તિરસ્કાર કરવાને બદલે
તે તેમની દયા જ ખાય છે.

પતિયાળાના મહારાજા એક તરફથી
બ્રિટિશ હિંદમાં માથું નહિ મારવાની વાતો
કરે છે, તેમ છતાં સ્વતંત્રતાના ઠરાવથી
‘ગમને અસર થાય છે’ એવા બહાના
નીચે “જો હિંદ સ્વતંત્ર થાય અને દેશી
હિંદનો તાજ સાથે સંબંધ રહે તો પછી
એક રાષ્ટ્ર જેવું કર્યું રહેશે નહિ” એવી
ભ્રમક દલીલો અગળ કરી, બ્રિટિશ હિંદની
પ્રજા બ્રિટનની સાથે સંબંધ કાયમ રાખે
તે માટે, દેશી રાજાઓ સંધીની ચરતો
પ્રમાણે બ્રિટિશ સરકાર સાથે દમનનીતિમાં
સરકાર કરશે તેવી ધમકી આપે છે: એટલે
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેની લડતમાં બ્રિટિશ
હિંદની પ્રજાને માત્ર બ્રિટિશ નોંંસાળી.

સામે જ લડવાનું નહિ. ચંદ્ર પણ એમના આપ દાદાઓએ આ દેશની સ્વતંત્રતા સાચવવા પ્રાણ પટ્ટી નાખ્યા હતા એમ કહેવાય છે. તેવા સૂર્ય અને ચંદ્ર વંશના વારસોની સામે પણ લડત ચલાવવી પડશે.

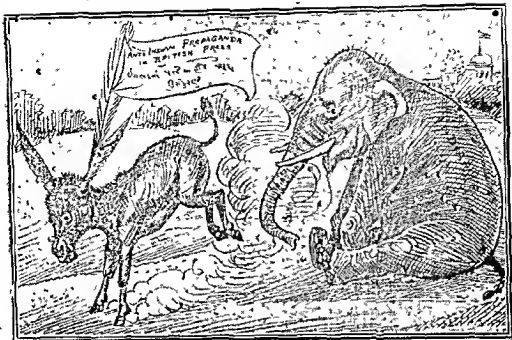
બ્રિટિશ હિંદની પ્રજા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો દરખાસ કરે, તેથી દેશી રાજાઓને શું ગેરસાલ થાય એ સમજાવું મુશ્કેલ છે. તેમ બ્રિટિશ વિદેશી સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્યથી સંતોષાય તો હિંદ એક રાષ્ટ્ર મનાય અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી નહિ, તે બંધાખ્યા પણ સમજાવી મુશ્કેલ છે. કેમકે ખુદ ઓરા મુસ્લિમોનું પણ એવું કહેવું છે કે સાંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતામાં કશો જ ફરક નથી, અને તે પ્રમાણે હિંદવાસીઓ એ ફરક વિનાની મનાતી એક પ્રકારની વ્યાખ્યાને બદલે બીજી વ્યાખ્યાને ઉપયોગ માત્ર કરે છે. ઉપરાંત દેશી રાજાઓ-તેઓ કહે છે તેમ-બ્રિટિશ તાજ સાથે વ્યક્તિગત તદનામોથી બંધાયેલા હોય, તેથી બ્રિટિશ હિંદની પ્રજાએ, કહી પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે લડત ન કરવી, એવું શી રીતે નક્કી થયું? દેશી રાજાઓનાં તદનામોં બ્રિટિશ હિંદની પ્રજાની સ્વતંત્રતાની લડતમાં વચ્ચે આવી જ શી રીતે શકે? એ પ્રશ્નો પણ અણ ઉકેલ્યા કાપણ લેવા છે, એટલું જ નહિ પણ તેમાં હુદ્દિ કે તટની જોડો થ નથી. એટલે તેવી વાતોને બ્રિટિશ હિંદનો કાષ્ઠપણ પનની ગંભીર ક્ષેપણ તૈયાર થવાનો જ નથી.

પણ પતિઆળીના એ મદારાગ તો એટલેથી પણ નહિ અટકતાં, બ્રિટિશ હિંદના રાજદારીઓને ઉપદેશ આપવાની ધન્યતા કરતાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતમાંથી અંધાધૂંધી નમનાની સુરીયાણી વાતો કરે

છે, ત્યારે તો કાંઈ પણ મનુષ્યને તેની નરક નિરુદ્ધાર થવા વિના રહેતો નથી. જે માણસનાં કાળોં કોર્મોની કથા હમણાં જ પ્રસિધ્ધ થઈ છે, જે માણસ જાતે થઈને ચોતાના સંસ્થાનમાં અંધાધૂંધી મગ્ગચવાના જ નહિ, પણ તેથી કાંઈક કુર્મોં કરવાનાં તકેમતોના બાર નીચે દરાવેલા છે, તેવા માણસ, ચોતાના કરનાં અનેકગણુ છુધિ માન આપે સ્વતંત્ર દેશીકક્ષોને, ઉપદેશ આપવાનો દાવો ક્યે મુખે કરી શકે છે? આવા માણસો ચોતાનાં પાપો કાંઈકા વધારે પડી વધારી જતાવવા ગમે તેવા મુર કાઢે તેની કાંઈ પરવા કરે તેમ નથી, પરંતુ દેશી રાજાઓના આવા મુરો સાંભળ્યા પડી એવો વખત આવી પહોંચ્યો લાગે છે કે, બ્રિટિશ હિંદના રાજદારી પુરોષોએ દેશી હિંદમાં સાત કરોડ જેટલી પ્રજાને, તેમના આપખુદ રાજાઓની અંધાધૂંધીમાંથી છોડાવવા માટે મહાસભા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે બહાર કાઢેલા પ્રશ્ન કરી દેવો જોઈએ.

હિંદ વિરુદ્ધ બ્રિટનમાં પ્રચાર

વોષસરોવના પ્રવચન પડી એકબ્રિટનમાં હિંદુસ્થાનની વિરુદ્ધ ગંદુ પ્રચારકામ ખૂબજ આવી રહ્યું છે. તેમાં ખાસ કરીને આ દેશનું જુલુ ખાતા નિવૃત્ત થયેલા 'જાડ અફસરો'ના હિસ્સો સદુથી જોડો આવે છે. 'ગોની'ગ 'ગોપ્ત,' 'ઉલી મિત્ર,' 'ઉલી ટેલીગ્રાફ,' લંડન ટાઇમ્સ,' તેમાં અનેક પત્રોએ આ માટે હમણાં હમણાં ખુબ કમગં કરી છે. કેન્ડુ-આરીની અધવચ્ચે આ કામ માટે લંડનના 'ટાઇમ્સ' પત્રે તો પળી હિંદ માટેના ખાસ અંક પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, તેમાં બ્રિટિશોને લીધે હિંદને પાગવાર લાસ થયો છે અને બ્રિટિશો આગ્યા તે પહેલાં તે હિંદમાં માત્ર

હિંદુ પેન્શન ખાતા નિવૃત્ત થયેલા કેટલાક ગોરા અમલદારો વિશ્વાયતમાં હિંદની વિશ્વધર્મો ખુબ અમાળા કાઢી રહ્યા છે. તેમાં કેટલાક તો હિંદુઓના સંબંધમાં તિરસ્કારભર્યા જણાણો ફેલાવે છે. [હિંદી પંચ: સુખાચી]

અંધાધુધી અને કાપાકાપીંગ ચાવનાં દમાં એજ અતાવવાનો ખાસ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. ખુદ 'રાષ્ટ્ર' સ્વીકારે છે કે. "આ ક્ષેત્રે લખનારાઓમાં મોટો ભાગ બ્રિટિશ હિંદમાં તેમજ દેશી હિંદમાં નોકરી કરી ગયેલા અને અત્યારે નોકરી કરી રહેલા બનામીતા અફસરો છે. તેમાંથી કેટલાકોએ પોતાના ખુદલા મામે લેખ આપ્યા છે. ત્યારે બીજાઓએ બુદ્ધાં બુદ્ધાં કાગળોને અંગે નનામાં ક્ષેત્રે અંત્ય છે." એટલે એક તરફથી હિંદુસ્થનવાસીઓને સરકારી નોકરી દરમિયાન અને નિવૃત્ત થવા પછી પણ હિંદના રાજકારણમાં સક્રિય ભાગ લેવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ગોરા અમલદારોને હિંદની વિરોધી ચળવળમાં બેઠવાની ફર અપાય છે! પ્રત્યુત્તર અંકમાં

કોઈ રોનાડરો (લક્ષ્મી અટલેન્ડનો મારકવીસ) એ બ્રિટિશ સંબંધનાં બદુ વખાણ કરી હિંદના લોકોને વખોડી કાઢ્યા છે, સર લેસ્ટર ડાલન શિશિલે, મરયા અગાઉ લખી રાખેલા એક લેખ પ્રસિદ્ધ કરીને, હિંદુ મુસલમાનો વચ્ચેની ખટપટની આગને પંખો નોખવાનો પણ પ્રયત્ન થયો છે; સાયમન કમિશનના મદિયર ઉપર હાંકે પિછેડા કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે નેશનાલીસ્ટ અને જ્વરાહરોને કૈને સાથે સાથે સ્વતંત્ર મનવાદીઓને તેમજ મવાળોને પણ ઉતારી પાડવાનો ગદ્દો પ્રયત્ન કરવામાં પણ કથુંજ આજી રાખવામાં આવ્યું નથી. તેમ છતાં કોઈ અરબીન તરફથી આ અંકને આશીર્વાદ મળ્યો છે! જામ એક તરફથી જોળમેહ પરિવરનો આગ્રહ આપુ રાખવાનો.

આપર પાછળ, વિદુર્યાનના સંબંધમાં
‘વિરોધનું’ વૃનાવરણ વધારે થે’ બનાવવાના
ગદા મથાસો ગોરા સામ્રાજ્યવાદીઓ તરફથી
થઈ રહ્યા છે. ત્યારે આ દેશના મથાસો
અને લઘુમતિ કામો વાળાઓ અણીને અવ-
સરે દેશને દગો દેવામાંથી પાછી પાતી કરવા
નથી. તે લેજ પંચી ‘સંપૂર્ણ રક્ષાત્રતા,
ની મહાસમાની માગણીને ખૂબ જ ગ્રેસથી
વળગી રહી, દેશભરમાં તેના પ્રચાર માટે
આપણે ખૂબ જ પ્રયાસ કરવા લેઈએ એવો
નિશ્ચય કરવાનું પ્રત્યેક દેશાસક્ત વિદ્વાંઓ
નું પાર થવું જ લેઈએ.

સામ્રાજ્યને વ્યાપાર

બ્રિટિશ માનની સામે અમેરિકા, જાપાન,
જર્મની અને ઇટાલીની દરિયાઈ વંચની
વળાય છે, તેમ તેમ થોડું ખીચરણક અને
તેના જેવી શાહી-મૂડીવાદી મનેદશા વાળા
અંગ્રેજો સામ્રાજ્યના માનની પસંદગીને
નામે ખાસ કરીને વિદેશમાં બ્રિટિશ માત્ર
ખપાવવાની આગળાઈની રમત રમવાનાં
પોતાની જાનાં પાનાં ખુલ્લાં કરવા વળાય છે.
વ્યાપારની નીતિએ સારા અને સરસો માત્ર
બજારમાં મુદી, દરિયાઈ કરવાની સીધી
નીતિથી દરિયા સામે નહિ તરી શકવાની
બ્રિટિશ મૂડીવાદીઓની અણદિનને પડેલી
વળવા માટે નિર્બંધ વ્યાપારની સાથે
સાથે સામ્રાજ્યના માનને જ પસંદગી
આપવા માટે, જિંદગી બ્રિટનના
પંજમાં કાયમનું ક્યારનું રાખવાની રમતો
રમનારાઓએ અત્યાર મુદી વિદેશ મીઠ
ઉદ્યોગને કચડી નાખવામાં ઉતરી જરૂર
નીતિ અને હુડિયામણની કચડી નાખવાની
રીતીઓ ધારણ કરી છે, તેની સામે
વિદેશ વ્યાપારીઓ પણ ઉતરવા છે એટલે

હુડિયામણમાં ૧૮ પેતીના દરને કંપમેંતે
કરવાની શરતે મરતા મીઠ ઉદ્યોગને બોળી
ચાટીને અમર બંદેવાની મંથનણ બનાવવાનો
બાટઓ વિદી સરકાર ખેડ છે. પરંતુ વિદેશ
સ્થાનના હુન્નર ઉદ્યોગને અગળ વંશરવા
હોય, વ્યાપારને માર્ગે વિદેશનું યત્ન શોધવું
અટકવવું હોય તો સંસ્કૃત્ય માટે જરૂરની
દિવાલો ઉભી કર્યા વિના કાલ ગુન તો
છુટકાજ નથી. નિર્બંધ વ્યાપારના વિમાન-
તીઓની દલીલ છે કે, જો સંસ્કૃત્ય નીતિ
માટે જરૂરની દિવાલો ખડી કરવામાં આવે
તો (૧) તેથી મૂડીભર મૂડીવાદીઓએ કાલે
કરોડો માત્ર ખરીદનારાઓને નુકસાન થશે; (૨)
તેથી રાષ્ટ્રની પોતાની શક્તિ હોય તેટલો માત્ર
ઉત્પન્ન કરવાના માર્ગમાં હરકોટી ઉભી થાય
છે, (૩) તેને લીધે મુદી જુદા પ્રવાદમાં
ચંપા લાગે છે, (૪) તેને લીધે ઉદ્યોગની
પ્રગતિ અટકે છે અને ઉદ્યોગવાદીઓનું
પતન થાય છે; (૫) સિધ્ધાંતથી જ એ નીતિ
પરદેશ સચેના નમામ વ્યાપારનો નાશ કરે
છે, અને તેને લીધે પરદેશીઓના સમાગમથી
દેશનો નૈનિક તેમજ ઔદિક ક્ષેત્રમાં થતો
વિકાસ અટકી વળાય છે; અને (૫) એ
નીતિને કાળે રાખ્યો વ્યાપાર અને ઉદ્યો-
ગમાં માથું મારવાનું થણું જ નુકસાનકારક
પગલું ભરવું પડે છે. આ બધી દલીલો
ચાલી છે, [તેનું] વિવેચન અદિ કરવાનું
સ્થાન નથી, તો પણ દલીલને ખાતર એ
એ દલીલો સ્વીકારીને આગળ ચાલીએ
જનાં વિદેશ જેવા દેશને જો પોતાના વ્યાપાર
ઉદ્યોગને સહયન રાખીને ખીચરવા હોય તો,
જરૂરનીનીતિ દિવાલો ઉભી કર્યા વિના,
તેમજ સામ્રાજ્યના માનને પડેલી પસંદગી
આપવાની બાગમંદી ઇરા રહ્યા ન
જરૂર નથી. બ્રિટનના શાહી-મૂડી
ઓનું દિન, વિદેશી ઉત્ક્રાં છે; એટલે

પોતાના લાલ માટે ગમે તે કહે, હિંદે
પોતાના દેશનો લાલ શાથી સાધી શકાય
જેનું જોવાની જરૂર છે.

...

અહિં અને તહિં ?

કીસાપુર નેત્રના જુઓની દરખીણ કથાઓ
પંડિત પંડિતી અસપ્તકારના યુગમાં પ્રસિધ્ધ
થઈ ત્યારે તુરંગમાં દરકા મારવાની સગ્નમાં
રહેલી દુરનાનું ઇતિહાસવાસીઓને લાન થયું
હતું. ઉપરાંત રાજદ્વારી કેદીઓના જેલ
જીવનમાં અનેક પુસ્તકોએ પણ લખે તેો એ
સગ્નને નવન સ્વરૂપમાં બદલે કરી દીધી
છે. રાજદ્વારી કેદીઓના તુરંગવાસથી જેલમાં
આસના જુઓ ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો, અને
તેથી તપાસનો ચુનો ચોપડવાની સત્તાવાળા-
ઓને કહી પડી. આ વખતે એન્ડ્રો ઇન્ડી-
યન પત્રોત્તું વજણે હંકુ હતું. ના, નેત્રના
ફરવાળની અંદર આસના જુઓ ઉપર
લંકાપિછોડો કરનાર તેમજ કેટલેક, અંશે
તેનો અવાજ કરનાર હતું. પરંતુ ખ્રિસ્તમાં
આવા જુઓની વાન પ્રસિધ્ધ થવાં એજ
એન્ડ્રો ઇન્ડિયન પત્રોત્તું દર્શિતિંકુ તુરત
કરી જાય છે, અને ફરેશવારીઓ સામે
સખ્ત લાપામાં કડકે રીકા કરવા તેઓ
ક્રમ પકડે છે. આમ અહિં અને તહિં
હિંદ અને ખ્રિસ્ત-ના પ્રયોગની મીમાંસા
કરતાં એન્ડ્રો ઇન્ડિયન પત્રોત્તું હૃદયપત્રો
રખાઈ રીતે જાણી આવે છે. તે વિચારવા
જેવું તેમજ તેમાંથી આપણા દેશવાસીઓએ
અને પત્રકારોએ બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા જેવું
છે. એવો એક પ્રસંગ ચાલુ મહિનામાં
ખ્રિસ્તમાં ગળ્યો છે. રૂપાયસી નામના એક
માણસને મારકાશ અને હુંટના ગુન્ચ માટે
જી વર્ષની સખ્ત સગ્ન થઈ અને ૧૦ દરકા
મારવાનો હુકમ થયા. આથી રૂપાયસી આપ

ધાતુ થયાં. જુઓની તેની આત્મવત્તા વિષે
તપાસ કરીને અભિપ્રાય આપ્યો કે : “લાંબી
સગ્નના વિચારથી થઈ આવેલી ક્ષણિક
કેવલજમાં મરનારે આત્મહત્યા કરી.” આથી

૧. ખ્રિસ્તિય પત્રોમાં અને પ્રજામતમાં ખૂબ
ખાસગાટ મચ્યો અને ઘણીજ હાલ થઈ ગઈ,
દરકા મારવાની સગ્ન સામે પાર્લામેન્ટમાં
ચોક્કસ થયા અને ઘરના બનાઈ શોએ તે
ચોક્કસની કટાક્ષમય શૈલીમાં કહ્યું કે : “જો
દરકા મારવાથીજ કેટલાકે ગુન્ચગારોની મતિ
દેશજે આવતી હોય તો, પછી તેમને દર-
કા જરૂરમાં જેલમાં શું કામ મોકલાવો છે?”
પણ દરકા આમાં કેવું લાગે છે તેનો જાતિ
અનુભવ મળે તે માટે દરકા મારવાની સગ્ન
કરનાર ન્યાયાધીશના જ વાંસામાં એ મણુ
ડગન દરકા કડકાવી કાઢવા જોઈએ.”

આ સંબંધમાં મુંબઈના ‘ટાઇમ્સ’ પત્ર
નેવં લખતાં રીકા કરી કે : “આપણા
કેટલાએ કાવુતો ફેરવવાની અને સગ્નને
લગતી આપણી કેટલીએ માન્યતાઓ નાશ
કરવાની જરૂર છે. દરકા મારવાની સગ્નની
સામે ઘણીજ સંગીન દલીલો રજુ કરી
શકાય તેમ છે. તેથી શરીરને ઘાતકી ઇગ્ન
ધાય છે, અને તેનો ભોગ બનેલો માણસ
કાયમતો કદરો બની જાય છે. માનસિક
અને નૈતિક વેદનાનો આધાર તો વ્યક્તી પરત્વે
રહેલો હોય છે. પણ એક માણસે માર
કાઠ સાથે હુંટ કરી તેથી એવું માનવાને
કશુંજ કારણ નથી કે તે સખ્ય અને
સંસ્કારી નથી. કામળ લાગણીઓના હોવું
એ કંઈ એકલા સહશુભશાળીઓનોજ સર્વ
લક્ષક રવાધીન ઇગ્નરો નથી.”

આજ પત્રે હિંદી રાજદ્વારી કેદીઓને
થની કંદ સગ્નઓ વિશે કદી પણ આવી
વાણી કદી નથી, પરંતુ જેમણે સપ્તકરની
તેમજ અંગાળી દેશસત્તાની કાળા વાણીની

ક્યાંએ વાંચી છે, તેમને ખબર દશે કે, મારકાડ સાથે લુટ કરનારા ગોરાને ફટકા મારવાની જે સગ્ન સામે 'ટાઇમ્સ' આટલી કડક ભાષા વાપરે છે, તેનાથી વધુ કડક સગ્ન દિંદી રૂબરૂલકતોને કરવામાં આવી છે અને આવે છે. તેથીજ એવા કાયદા અને કાયદો તોડખની તેમજ સગ્નની રીતો અને માન્યતાઓ ફેરવવાની કાર્યોમાં જતીન જેવા પીરનેશ ખપી ગયા છે અને હજુ સતીન તેમજ જીવન નોખવાનો તે માટે લગત કરી રહ્યા છે, પરંતુ અથા અન્યાય અને અન્યાયોને એકજ ઉપાય સ્વતંત્રતા છે, સ્વતંત્રતાને સીધુંજ ક્ષિત્રમાં મારકાડ કરનારા લુટારા માટે આખો દેશ ખગલગી ઉઠે છે અને પગધીન દિંદમાં મવાપુકરો માટે પણ કાંઈકું રવાંકું એ ફરકતું નથી.

...

દાલત દોમને ચેતવણી

ધારાસભામાંના દલિત (અત્યજ) દોમના પ્રતિનિધિ કે. પુરુષોત્તમ ગોવિંદજી સે. વંદી એલ. એમ. એન્ડ એસ. એમ. એલ. સી. એમની દેખરેખ નીચે પ્રસિધ્ધ થતાં માસિક 'કમયુગ'ના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં નેશનલ કોંગ્રેસ અને દલિત પ્રગ્ન નામનો જે લેખ પ્રસિધ્ધ થયો છે, તેની નીચે લેખકનું નામ નહિ લેવાથી કહી 'તે તંત્રી લેખ લેાય કે કહી કાકર સોજ'કાનો લેખ લેાય, ગમે તેમ છતાં કો. સે. વંદીના પ્રેરણા અથવા સંમતિ એમાં લેયજ-તો અમારે કંઈકું જોઈએ કે, દલિત કામે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસથી છુટા છેક કરવાની રૂતિ ખનાવવાની અન્યારે જરૂર નથી. અને તેથી દલિત કામના દિતૈથી નરીકે જમે ખંધુલાવે ચેતવણી અપવી અન્યથા માનીએ છીએ કે, એવું પગલું

ઉત્તાવળીકું મનાશે અને પરિણામે દલિત કામના ઉચ્ચાનના કામમાં વિઝ ઉભું થશે. અત્યજ રાષ્ટ્રીય મવાસભાએ તેના લાંબા ઇતિહાસમાં ફક્ત કામ માટે કંઈ કયું નથી તે ખૂબ, રાષ્ટ્રીય મવાસભા દલિત દિંદના કયગયતા વગની ખરેખરી પ્રતિનિધિ બની રાષ્ટ્રીય નથી તે પણ સચું; તો પણ તેટલાથી કોંગ્રેસથી છુટાછેડા કરવા તૈયાર થવું એ તો આવતી કાલના આપ-ધાતને આજેજ નોતરવા જેવું થશે. આરંભમાં મવાસભા મવાગોના લઘમાં હતી, એ મવાગોએ દલિતો માટે કયું જ કયું નથી. એમના યુગના સંસાર સુધારામાં પણ દલિત વગની ઉત્તરિ માટે ખાસ કયવાઈ નહોતી. ગોખરેકના સમયમાં ધાગર ધીંગર જેવું કંઈક કામ રહે થયું હતું તેજ પરંતુ ત્યારથી કોંગ્રેસમાં સરો રાષ્ટ્રમતવાદીઓના લાથમાં આવ્યાં, ત્યારથી તો સ્વરાજ્ય કે સ્વતંત્રતાની તૈયારીના રચનાત્મક કયમાં અસ્પૃશ્યતા નિવારણના કામને ખૂબજ મદદ આપવામાં આવ્યું છે. અને તેને લીધે તો અસ્પૃશ્યતાની વિરુદ્ધમાં લોકમન ખૂબજ ફેરવાતો જાય છે. આચાર્ય આનંદશંકર બાપુલાલ કુવ સમા સંસ્કારી સનાતનીઓ ગુહાંત કંઈ છે અને સ્ત્રીકાર છે કે: "અસ્પૃશ્યતાનું નિવારણ એ ધાર્મિક ઇષ્ટિગિન્દુથી આવશ્યક છે એટલું જ નહિ, પણ પ્રકૃત રાજ્ય પ્રકરણી બાળતમાં પ્રગ્નની એકના માટે પણ એ જરૂરી છે. અન્યારે આ વિષયમાં જે આન્દોલન આવે છે તે પ્રગ્નમાં ભેદ બરફ વિખવાદ ઉપજા કરે છે, પરંતુ એ કાય સિદ્ધિ માટે જેટલો અનિવાર્ય છે તેટલો તે થવા દીધા વિની ફટકા જ નથી. પણ એમાંથી છેવટે ફરી સંપ સાધ્યા વિના પ્રગ્નની એકતા બની